

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

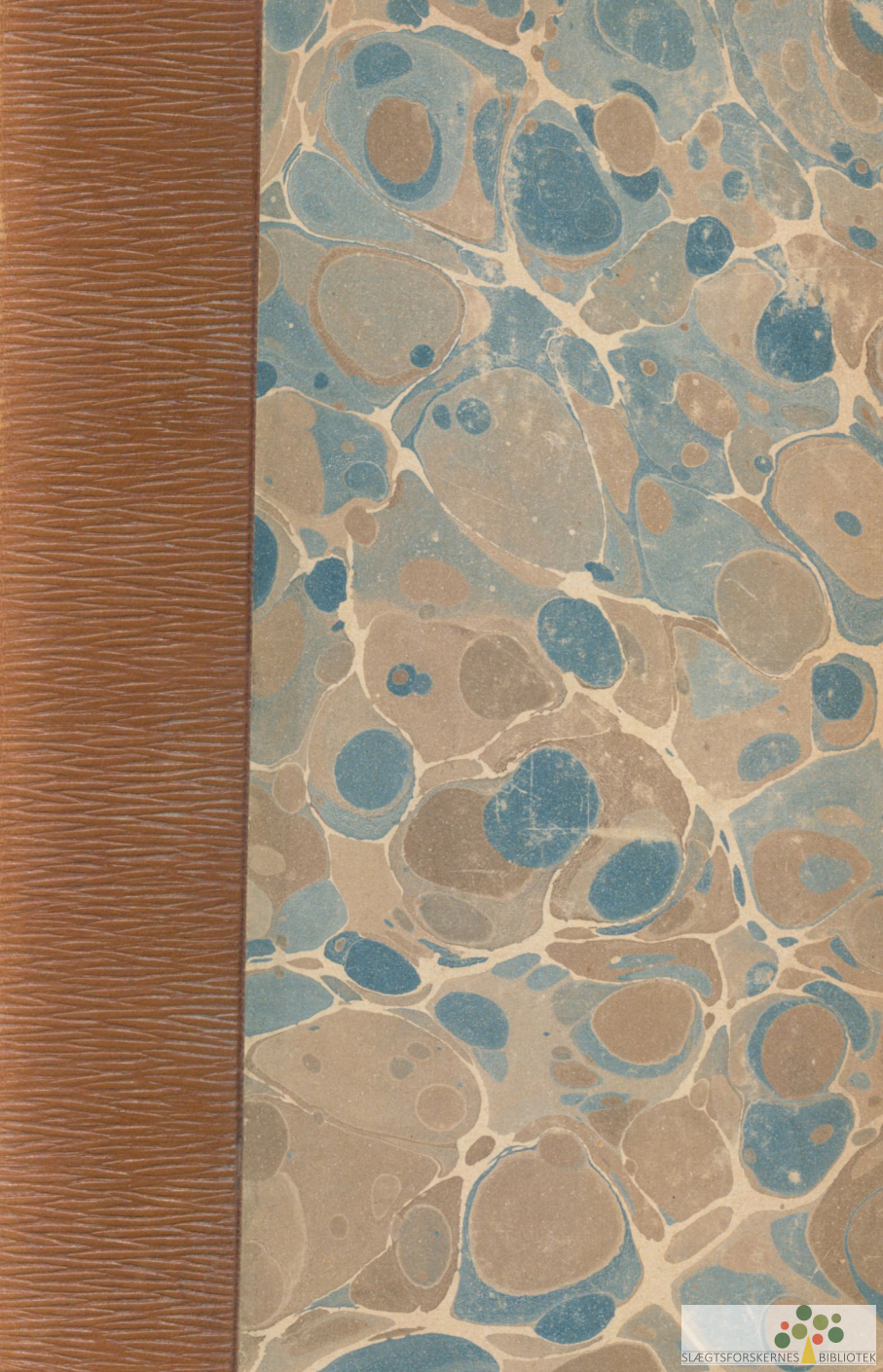
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Biskop N. F. S. Grundtvigs

Levnetsløb,

udforligst fortalt fra 1839.

Et Bidrag

fra

H. Brun,

Cand. theol.

~~~~~  
**2det Bind.**  
~~~~~

Kristiania:
Alb. Cammermeyer,
Hovedkommiss. for Norge.

Kolding:
Konrad Jørgensen,
Forlægger.

Kjøbenhavn:
Karl Schönberg,
Hovedk. for Danmark

Konrad Jørgensens Bogtrykkeri i Kolding ved *J. P. Løye.*

Fra 1853 til 1861.

Grundtvig fylder de Syvti.

Da det lakkede mod 8de September 1853, var vel Grundtvig blevet bedre, men han ønskede dog at tilbringe Dagen i Stillehed ude hos sin Svoger, Hofjægermester Karlsen paa Gammel-Kjøgegaard. Baade fra By og Land samlede sig dog en talrig Venne-Kreds for at lykønske ham, og Hofjægermesteren aabnede dem alle med udmærket Velvilje sit Hus. Danske og norske Kvinder havde skudt sammen til et Maleri af hans Fødested, med et Takke-Brev, underskrevet af 161 Danske og 23 Norske. Her saa man ogsaa den „Hjemmets Have“, som han i „Saga“ 1812 saa yndigt besang tilligemed sit eget Bardoms- og Ungdoms-Liv. Ligesom Maler-Kunsten gennem Kynh gav dette vakkre Bidrag, saaledes havde Billedhugger-Kunsten gennem Bissens Mesterhaand givet det Brystbillede af Skjalden, i Marmor, som stod krandsset i Salen.

Festen aabnedes med Sangen: „Moders Navn er en himmelsk Lyd“, og saa blev Maleriet givet ham, idet hans Svigerinde, Frøken Fransiska Karlsen*) oplæste Takke-Brevet. Med sit Se-Glas stod nu Grundtvig lidt og betragtede det, og snart efter holdt den hjertelige Gunni Busck Fest-Talen, idet han overrakte ham et Gave-Brev med 7000 Rdlr. „som en ringe Begyndelse“ til at sætte ham i Stand til at oprette den „følkkelige Højskole“, han saa længe havde eftertragtet. (Jævnlig indkom senere

*) Frøken Fransiska Karlsen udgav nogle Aar senere en større Bog: „Rønnebæk Sogn“.

Bidrag). Af de 471 Underskrifter under Gave-Brevet var 92 norske. Fra svensk Side beklagedes i Blade, at man der ikke var underrettet, saa man kunde kommet med. Ligesom Grundtvig i et af sine Ungdoms-Digte havde hvisket til sin nordiske „Sang-Fugl“:

„Bede vil jeg alle Dage;
Give Gud, du kom tilbage
Med et grønt Olivenblad!“

saa onsked nu Busck, at Gaven fra de mange Venner paa Danmarks Sletter og Norges Fjelde maatte være et Vidnesbyrd om, at „Gud har hørt din Bøn“, og være „Olie-Bladet, der bebuder, at hvad der er af Sandhed, det skal rejse sig op over Tidens Strømninger, og hvad der rejser sig i hans Navn, som er den lyslevende Sandhed selv, det skal evindeligt aldrig falde!“

„Og som det var Guds Fred, du paa en dejlig Nytaars-Morgen tilønskede Brødre og Frænder i Nord, saa lad mig nu fra dem og mig slutte med det Ønske i Kjærlighed over dig i dit Livs Aftenstund: At den Guds Fred, Vorherre lyste over dig i din Daab, maa være og blive hos dig indtil det Sidste!

I Vorherres Jesu Navn! Amen!“

Tilligemed Gave-Brevet overrakte Busck ham en egenhændig Skrivelse fra Enkedronningen samt to Breve her fra Landet. Det ene var fra „Venner i Norge“, det andet fra „Det norske Studenter-Samfund“. Det første var forfattet af W. A. Wexels, det andet af H. Brun. Grundtvig rakte Brevene til C. J. Brandt, som da læste op:

„Til Pastor N. F. S. Grundtvig
den 8de September 1853.

Ogsaa fra „Venner i Norge“ modtage De, dyrebare Pastor Grundtvig! gennem Undertegnede den hjerteligste Hilsen og Lykønskning i Anledning af de med Herren tilbagelagte 70 Aar!

Det var ikke blot Deres Navn, der i Aarene, som svandt, kom til os paa Fjeldet og i Dalen, men med Navnet kom Aanden og Ordet og Gjærningen og virkede i Lys og i Løn og vandt Dem Venneljerter, indtil den Glæde omsider timedes os, at se eller i alt Fald vide

og erfare Dem personlig tilstede i det Land og blandt det Folk, hvortil vi er knyttede, og som — hvad vi glade kom ihu — fra gammel Tid var en særdeles Gjenstand for Deres Tanke, Deres Kjærlighed, Deres Ønsker og Deres Haab.

Et Tak har vi at frembære, ærligt og varmt, et Tak for Alt, for det, De ser, og det, De ikke ser, af hvad vi og vort elskede Fædreland gennem Dem har modtaget, et Tak fra Venner trindt om i Landet, i Nord og Syd, i Øst og Vest. Vi véd, hvem Æren tilhører og hvem De vil, den ene skal tilhøre, og vi give ham den; men netop derfor kan vi saa godt og frit yde Dem hint Hjertenstak, netop derfor véd vi, at De vil forstaa det og tage venlig derimod.

Lovet være den Gud, som gennem den lange Række af Aar, i Ungdoms og Manddoms og Alderdoms Dage, lod sin Velsignelse hvile over Dem og gav Dem, hvad De broderlig og faderlig, kjærlig og kraftig har delt med Slægterne, i hvis Midte De vidnende stod, har delt med en Skare af lyttende, gribende Discipel-Hjerner, fra hvilke det atter er udgaaet til flere, og skal, fremdeles velsignet, forplante sig i de Aar og Slægter, som komme! Lovet være Gud for Lyset, for Livet, for Kraften!

Han, den Gode, samle sin Velsignelse som i en Hovedsum over Dem, paa denne Dag! Han lyse sin Fred paa denne Dag over Deres Hjerte, over dets Minder og dets Haab! Han lade denne Fred under Kampen i Verden ledsage Dem hvert Trin, der end staar tilbage, og forlene Dem Styrke til, hvad han endnu ved Dem vil have udrettet for Folket og Menigheden i Norden! Han skjænke Dem en glad Livets Aftenstund og lade lyse og livsalige Syner oprinde for Øjet, naar det skuer ind i Nordens Fremtid, og i Samlivet paa den nye Jord, og, naar Timen kommer, da vorde Deres Bortgang, „som Sol i Høst gaa ned“.

Kristiania 1853.

W A. Wexels.

H. Stensrud.“

Derefter oplæste Brandt det norske Studenter-Samfunds Brev:

„Højærværdige Hr. Pastor Grundtvig!

Det er os bekjendt, at De i disse Dage fylder Deres halvfjerdsindstyvende Aar, og medens danske

Brødre med Tak og Glæde omringe Dem, ville heller ikke vi være tause.

Ilde maatte vi kjende, hvad Stort og Ædelt der i vort Aarhundrede vaagnede og virkede i Norden, dersom Grundtvigs Navn ikke havde en dyb Klang i vort Øre; ringe maatte vor Følelse være af vort Nordens Betydning først og fremmest for sig selv, om vi ikke følte Trang til at ære den Mand, der i henved et halvt Aarhundrede har været Forkjæmperen for en gennemgribende fri og selvstændig Livsoplysning i nordisk Aand. Deres Kjærlighed til Deres nærmeste Fæderneland, til „Danmark, dejlig Vang og Vænge“, Deres Kamp for Danskhedens Bevarelse og Oplivelse i alle Maader er bleven navnkundig; men i Deres rige Hjertes Ønsker og Forhaabninger vide vi, at ogsaa „gamle Norge“ har sin Plads. Vi takke Dem for de Mindernes og Forhaabningernes Runer, De har ristet, de Kraftens og Oplivelsens Ord, De har talt over Nordens Liv i det Hele og over vort Fædrelands især. Vi takke dem dobbelt, fordi De under de hvide Haar stævnede hid over Bølgerne, færdedes venlig iblandt os og lod Grundtvigs Skjalde-Røst høres i vor Midte.

Er der end ikke liden Forskjel baade paa det Kjendskab, enhver af os har til Deres Tanker i det enkelte, og paa den Tilegnelse, de har vundet imellem os — i Et ere vi enige: i Følelsen af, at Deres Liv er en Vinding for Nordens Liv! Et Ønske dele vi, at det maa undes Dem endnu gennem en Række af Aar, rige paa Glæder for Dem selv og Deres Kjære, at øge denne Vinding, og hos alle Ællinge i Norden vinde den fordomsfri, ærbødige Opmærksomhed, som en Virksomhed saa aandelig stor og hjertelig rig, som vi har sporet Deres at være, baade har Krav paa og sikkert mere og mere vil finde baade paa Marken og hos Fjeldet!

Med denne Lykønskning, højærværdige Hr. Pastor Grundtvig! hilser dem paa deres halvfjerdsindtyvende Aarsdag [ifølge fattet Samfunds-Beslutning]

det norske Studentersamfund.“

Det omtalte Gave-Brev var forresten mulig det sidste af Brevene, der blev ham leveret, og saa blev afsunget Ingemanns til Dagen forfattede Sang:

„Nordens Aand paa Kjæmpetunge
Risted Runen dyb og stærk,“

der slutter med Ordene:

„Over Kjæmpeskjaldens Pande
Flammer Aandens Lys endnu,
Hvergang Kjæmper her opstode
Kommers skal hans Navn ihu!“

Grundtvig tog nu selv, dybt bevæget, Ordet, og var i Aande, men af hans Tale, som ved det meget uventede ikke var eller kunde være skrevet forud, ligesom den heller ikke siden blev skriftlig betegnet, kjender jeg da kun Løftet, som „Dannebrog“ meddelte: „at saalænge Vorherre endnu vilde unde ham Liv og Kræfter, skulde han trøstig og trolig arbejde i den Gjerning, hans Venner havde betroet ham, for det Maal, han tidlig havde higet efter og aldrig skulde tabe af Sigte“.

Den egentlige Højtidelighed sluttede under Afsyngelsen af „Danmark, dejligst Vang og Vænge“. „Men — skrives i „Dnbr.“ — i den varme, milde Septemberluft tilbragte man endnu nogle dejlige Timer i Skov og i Have, hvor den forekommende Vært havde dækket et stort Middagsbord for alle de mange Gjæster, der paa egen Indbydelse havde trængt sig sammen omkring ham. At der var en livlig Stemning ved det gjæstfri Bord, hvorover Dannebrog vajede fra Træernes Toppe, og hvor den ene fædrelandske Sang afløste den anden, — behøve vi neppe at tilføje. Ved de udbragte Skaaler skulde vi heller ikke opholde os, thi det følger af sig selv, at hverken Jubel-Oldingen glemtes, ej heller hans Højskole, ej heller det trefoldige Norden, ej heller Nordens Kvinder. Baade de nævnte Skaaler og mange flere bleve tømte under Kanonerens Torden, ja selv „fruges consumere nati“ bleve ihukkommede, det er: alle de mange, som i lange Aarrækker have nydt Frugten af Grundtvigs evig rastløse Virksomhed, med alle de smaa og de endnu ufødte, som fremtidig skulde gjøre det samme. Men denne Skaal, mene vi, den omfatter sagtens hele det nuværende Norden og det tilkommende med; ja ikke Norden alene.“ Hertil kan jeg føje, at et Brev hid op mældte, at Grundtvig selv var mange Gange oppe og talte ved Bordet og glemte heller ikke sine „norske Venner.“

Ved Omtalen af denne Højtid maa ikke glemmes, at Søndagen forud stod der i „Dansk Kirketidende“ en længere Kvæde af C. J. Brandt, som beholder sit Værd. Ogsaa i „Kristianiaposten“ heroppe var indrykket en Sang af H. Brun, hvori der blandt andet hed, med lidt Henspil paa et ved Højskole-Sagen omtalt Vers af Gr. selv:

„Ord har du vejet, hvor Aander holdt Vægten,
 Guldbryllup snart har som Skald du i Nord,
 „Lys har du set over Menneske-Slægten,
 Set, hvor i Lødom Livs-Træerne gror.“
 Ridder af Ordet, din Røst lyde længe!
 Old-Skjald, slaa Harpen, med Lys under Strænge!
 Seer, Du syne os Aands-Livets Vej!“

Højtidsdagen var en Torsdag, og efter at Gr. Søndagen efter rimeligvis havde talt over Evangeliet om „Enkens Søn af Nain“, saa satte han sig om Mandagen ned og skrev to Svar-Skrivelser til os heroppe i Norge, som nok er værd at opbevare:

„Til det norske Studenter-Samfund.

Det var mig en overraskende Glæde paa min 70de Aarsdag at modtage et Samfunds venlige og hædrende Lykønskning, paa hvis Opmærksomhed jeg vel tidligere, og navnlig 1851, modtog saa uforglemmelige Beviser, og i hvis Ihukommelse jeg vil inderlig ønske at leve, selv naar mine Øjne ej længere ser Solen, men til hvis Kundskab jeg dog slet ikke tænkte, det var kommet, hvad jeg selv vidste meget lidt om, at mine nærmeste Venner iaar vilde bringe mig en højtidelig Lykønskning og berede mig en overordenlig Glæde, ved at aabne mig Udsigten til endnu i Livets Aftenstund at se en saadan Højskole rejse sig for folkelig Livs-Oplysning, som jeg i mange Aar indstændig har opmuntret til og bitterlig beklaget Savnet af.

Bedre kan jeg nu ikke takke for den glædelige Lykønskning og den venlige Betragtning af mine Bestræbelser for „en fri og selvstændig Livs-Oplysning i nordisk Aand“ end ved at ønske, ret af Hjertet ønske det norske Studenter-Samfund den Lykke og Ære, at der i dets Midte maa udvikle sig og af dets Midte udgaa store Kræfter til gjen-

nemgribende at udføre, hvad jeg egentlig kun med Skjalde-Øjet kunde betragte og med Skjalde-Tungen prise, da Tiden i mine Dage endnu ej var moden til det Oplysningens, nordisk Oplysnings og Videnskabeligheds Kæmpeværk, der ene kan og, om Gud vil, skal forklare baade vore nordiske Stamfædres stærke Drømme og stolte Bedrifter.

De véd det maaske alle, der med Ungdoms-Ild og Indfødsret i „Kæmpers Fødeland“ stræbe at ære Samfundet, Fædernelandet og Nordens Aand, men jeg vil dog baade for Nærværendes og Tilkommendes Skyld anmærke, at hvad jeg kalder fri og selvstændig Livs-Oplysning i nordisk Aand, maatte til sin Middelpunkt have en stor videnskabelig Højskole, fælles for alle Nordens Stammer, og opført i engelsk Stil, ikke med smaaligt Hensyn paa det bedste Kjøb, men med stadigt Hensyn paa de bedste Midler til at fremkalde et ægte videnskabeligt Liv i nordisk Aand hos dem af alle Stammerne, som dertil viste udmærket Lyst og Anlæg. Ligeoverfor denne fælles videnskabelige Højskole skulde de folkelige Højskoler staa trindt i Norden, som virkede i samme Aand til den folkelige og fædrelandske Oplysning og Dannelse, som baade Lærd og Læg i ethvert Rige maa have tilfælles, naar Livet og Lyset ikke som nu skal udelukke men favne hinanden. Midt imellem skulde Planteskolerne for Embedsmænd rejse sig, med Opmærksomhed til begge Sider, men med herskende Hensyn til Embeds-Dygtigheden, som nu ved vore Højskoler saa godt som aldeles overses. Først saaledes vilde jeg anse Nordens Oplysnings-Væsen for ordnet i Nordens Aand, og føle mig sikker paa, at det, med vore nordiske Stammers Kæmpekræfter og Sands for det Ægte, vilde blive vidunderlig frugtbart for Menneske-Livet og Folkelivet i alle Retninger.

Jeg kunde vistnok ønske endnu engang paa længere Tid og i videre Omfang end sidst at gjæste og betragte det kjære Norge, men jeg er dog saa glad ved at mindes, hvad jeg i faa Dage og i en snevrere Kreds har set og erfaret, og maa vel i min Alder indskrænke Ønsket til, at jeg endnu, da det lakker mod Aften, maatte kunne udrette noget, der var den venlige Opmærksomhed værd, som Samfundet har skjænket, og vil sikkert fremdeles skjænke

mine Bestræbelser for et nordisk Gyldenaar, der kunde forsvare og forklare vor gamle Guldalder!

Gud velsigne og bevare gamle Norge!

Kbhvn., den 12te Septbr. 1853.

Ærbødigst og venligst

N. F. S. Grundtvig.“

„Til de højærværdige norske Præstemænd

Wexels og Stenrud!

Ved paa min 70de Aarsdag at modtage en kristelig og venlig Lykønskning fra Dem og ved Dem fra flere Medkristne og Medtjenere i det kjære Norge, maatte det vel falde mig paa Sinde, hvad der er et af den kongelige Vismands Odsprog: „Ligesom koldt Vand over en træt Sjæl er et godt Rygte af et langt fraliggende Land;“ thi baade har jeg i denne Sommer vel mere end nogensinde følt, hvad det er at have en træt Sjæl, og jeg føler endnu og jeg haaber skal føle længe Vederkvælgelsen af det glædelige Budskab, fra det udvortes fjerne Land, at Ordet, som jeg har prædiket, ogsaa der er nær i Mund og Hjerter, og boer sammen med det velsignede Ønske, at jeg til mit sidste Aandedræt maa kunne levende bære og i Sandhed ære det største af alle Navne og det glædeligste af alle Budskab: Vorherres Jesu Kristi Navn og Evangelium.

Ja dobbelt vederkvægende var denne kristelige Lykønkning mig, fordi jeg tør vente, at Lykønskningen fra Mange gennem Dem betyder, at Mange med Dem er og vil være nidkjære for Pagten og Vidnesbyrdet, Daabens Pagt og Menighedens Vidnesbyrd, det Troens og Livets Ord, der, som Klippen, bærer Gudshuset og gjør det muligt, at vi alle kan blive oplærte af Kristus selv og erfare, at „hvad han siger til os, er Aand og Liv.“

De véd det, kjære kristelige Venner, at snart i tredive Aar, fra den første Dag, det Lys opgik for mig, at hvad vi forgjæves søge langt borte: Sikkerheden paa vor kristne Tro, som den var af Begyndelsen, og Kraften af Herrens aandelige Nærværelse, hvorved vi kan og skal leve og røres og være i ham, det ligger os saa nær, som Ordet i vor Mund og i vort Hjerter, det Ord, hvormed Herren har indstiftet og velsigner sine Naademidler til Syndsforladelse og evigt Liv — i al den Tid har det

ligget mig paa Hjerte, som mit egentlige Dagværk i Herrens Tjeneste, at gjøre alt muligt ved Mund og Pen, for at herefter alle, som har Hjerte til at tro Sandheden, maatte finde og fastholde Troens urokkelige Grundvold og Livets Kildespring: „Herrens Munds Ord“ til hele hans Menighed.

Det skal derfor være mit inderlige Ønske idag og alle mine Dage, at hvorlidt det end maaske skal times mig at se levende Frugt af den Bestræbelse, dog De, mine kjære Venner, og alle de yngre Ordets Tjenere, der kjende og tjene „det levende Guds Ord, som varer evindeligt“ og er „den uforkrænkelige Sæd, hvoraf vi gjenfødes“ til Herrens evige Liv, maa, før Natten kommer, se dette Lys som paa en Lysestage skinne for alle dem, som er i Huset!

Til Slutning lad os alle bede, at den forfærdelige Plage, som længe har ruget over vor Hovedstad og synes nu desværre at ville ruge over Deres, snart maa ophøre, og, om muligt, aldrig vende tilbage!

Med Tilønskning af Herrens Velsignelse i alle Maader.
Kjøbenhavn, den 12te September 1853.

Venligst og ærbødigst

N. F. S. Grundtvig.“

Grundtvig og hans Kapellan Boisen og et lidet Brev til Busck.

En Stund efter Syvtiaars-Dagen fik han sin Svigersøn P. O. Boisen til Kapellan. Ordinations-Dagen havde han Besøg af en Nordmand, der havde overværet Ordinations-Handlingen. „Jeg kunde vel synes, at have havt en Slags Beføjelse til at være med“, sagde Grundtvig, „men jeg havde Gudstjeneste i Vartou.“ Det var nemlig en Onsdag. Smaa piger støjede saa i Sideværelset, fortalte samme Nordmand, at han maatte undres paa, at Grundtvig kunde taale det, men det gjorde han. At Grundtvig fik Kapellan indskrænkede ikke hans egen Virksomhed i Kirken. Han prækte ligefuldt hver Søndag, og Kapellanden havde „Aftensangen“ Kl. 2, hvorved Grundtvig ikke var tilstede. Da var det mest Vartous-Lemmernes Kirketid, medens Grundtvig

især betjente den Menighed, som frit havde samlet sig om Ordet ved ham, men hvoriblandt der vist ogsaa var en Del og vel en god Del fra Stiftelsen. Man kunde i Vartou se til Alters Amager-Koner i deres ejendommelige Dragt, og en Del af dem havde sikkert faaet Smag paa hans Forkyndelse allerede dengang han praekte ude paa Kristianshavn. Boisen kom engang, mange Aar efter sin Ordination (i 60 eller 61), da Grundtvig var lidt sygelig, til at tilbyde sig at praেকে for ham, da han syntes, han burde være „fri“. Da svarer den Gamle meget skarpt: „Tak skal De ha’; men havde jeg villet være fri for at praেকে, saa var jeg ikke blevet Præst.“

Den Dag, Boisens Ordination gik for sig, var der intet Selskab hos Grundtvig; de ordinerede var formodentlig hos Biskoppen. Men den følgende Søndag gjorde Fru Marie Gilde i Huset, og en Virkning af det Gilde var, at endog Folk, som ikke var „Grundtvigianere“, og som havde paa Forhaand misbilliget Grundtvigs Giftermaal, fik et overordentlig godt Indtryk af Fruen og al hendes kjærlige Omhu for Grundtvig.

Boisen var dette Aar det levende Redskab til Udgivelsen af et nærmest for den kristelige Børne-Undervisning overordentlig velgjørende Arbejde af Grundtvig. Det bærer Boisens Navn og heder: „Bibel- og kirkehistoriske Salmer og Sange, samlede af P. O. Boisen“, men der er yderlig faa Salmer og Sange, som ikke er af Grundtvig, og de bibelhistoriske er egentlig en Ændring og Fortsættelse i forkortet Skikkelse af Sangværkets 2den Del, der i Begyndelsen af Fyrrertierne afbrødes med andet Hefte, der standsede midt inde i en Sang om Rakel. Dette Arbejde har oplevet mange Oplag og er endnu at faa i Bogladerne for 1 Ort 6 Skilling*), og selv véd jeg af Erfaring, hvor det har glædet Børn, endog i Oplæsning, end sige da i Sang. Ændringerne i de faa Sange af andre Forfattere er alle af Grundtvig selv. Boisen var en udmærket Sanger.

*) Siden Ovenstaaende blev skrevet er det udsolgt og desværre ikke særskilt optrykt paany.

I „Dansk Forening“ og i „Dannebrog“.

I.

Under den store Fare, som gennem den tilsigtede Sammenkobling med Holsten og gennem Ministeriets Forhold til Grundloven truede baade Danskheden og Friheden, maatte da Grundtvigs Tanke paa en „Dansk Forening“ over hele Danmarks Rige paany blive levende hos ham, og ved Talen om dens virkelige Stiftelse skal vi heller ikke glemme, hvad vi før er blevne mindede om, at han selv sagde, at „da var det Fru Marie, som drev mig“.

Indbydelsen udkom 7de Marts 1853, undertegnet af omtrent 50 danske Mænd, og Indbydelsen siger selv, at „vi, som indbyder, har selv temmelig forskellige Meninger om mange Ting, som angaar Rigsdagen, Lovgivningen, og i det Hele Ordningen af de borgerlige Forhold, men vi kan dog aldrig bære det over vort Hjerter at ville have vor egen Mening sat igjennem paa en Maade, der var aabenbar skadelig for Danmarks Rige og det danske Folk i det Hele, da vi tvertimod føler os drevne til at finde os i meget, som ikke behager os, naar vi kan se, at fælles Bedste kræver det“.

„Man kan nok sige, at en saadan „Dansk Forening“ vil være overflødig midt i Danmark, men vi er dog visse paa, at den altid vil være nødvendig, fordi det Fremmede vil altid trænge stærkt ind paa et saa lille og saa føjeligt et Folk som det Danske, og det Fremmede vil blive herskende hos os, hvis det ikke itide møder Modstand med forenede Kræfter. Netop for Øjeblikket er da ogsaa Nødvendigheden soleklar, da Folket, desværre, er delt i modsatte Partier og i det Hele kun maadelig oplyst om Fædrelandet med dets Tarv og Farer, og da den forestaaende Sammenføjning af Monarkiets meget forskellige Dele udsætter det danske Folk og Rige for en stor og øjensynlig Fare. Medens nemlig det danske Folk vistnok er villigt til at indrømme alt, hvad vi uden ubodelig Skade kan indrømme, for at jævne det indbyrdes Forhold imellem Monarkiets forskellige Dele, saa maa disse Indrømmelser dog nødvendig have en Grændse, hvorpaa vi maa staa urokkelig fast, naar ikke det danske Folk og Rige skal

forgaa. Det vil derfor være en Hovedsag i den danske Forening, ved alle lovlige Midler at møde, og med Guds Hjælp at afværge de Færer, som true det gamle Danmarks Folk og Rige, og navnlig den nærmeste Fare, som er, at vi skulde drages ind i fremmede utaalelige Forbindelser, eller at det dyrekjøbte Sønderjylland eller Slesvig, istedenfor at knyttes nærmere til Danmarks Rige, hvortil det hører fra Arilds Tid, kunde blive endnu skarpere adskilt derfra“.

„Ligesaafuldt vil det være en Hovedsag for den danske Forening, at virke hvad den kan til Udbredelse og Befæstelse af en levende og folkelig dansk Oplysning i nordisk Aand, især om alt hvad der angaar Fædrelandet og Folket i det Hele, deres Frihed og Velfærd, og derfor vil da ogsaa de højere Almue-Skoler, som vi højt trænge til, hos den danske Forening finde al den Opmuntring og Understøttelse, som Foreningen kan yde.

„Det behøver vist ingen Retfærdiggjørelse, at vi indbyde danske Kvinder saavel som Mænd til at indtræde i Foreningen, saa vi gjentage det kun for at lægge al mulig Vægt paa den varme Deltagelse af „Dannekvinden“ vor gamle Heltemoder, som altid forynges i sine Døtre, bar Modersmaalet saavel som os under sit Hjerte, og nærer alle Dage den Fædrelands-Kjærlighed, hvormed hun fødte os til Verden“.

Under 14de April udstedte Bestyrelsen, valgt af Indbyderne, de foreløbige Bestemmelser, hvoraf man ser, at den aarlige Betaling for at være Medlem behøvede kun at være 1 dansk Mark, det er 10 Skilling norsk, og at der erkjendtes at være en „Kreds“ dér, hvor kun 10 havde tegnet sig som Medlemmer og ladet Bestyrelsen udnævne en Formand, og hvor der i Hovedstaden eller andetsteds fandtes over 100 Medlemmer samlede, skulde de, saavidt muligt, deles i flere Kredse, hver med sin Formand. Der skulde sædvanlig holdes Møder til livlig Underholdning med Sang o. s. v. baade i hver enkelt Kreds og større Kredsmøder efter Aftale mellem Formændene, og overordentlige Møder, som maatte findes tjenlige, og — derpaa lagdes der Eftertryk — „Folke-Fester i belejlig Tid og paa bekvemme Steder“.

Valgene til Rigsdagen skulde betragtes med spændt Opmærksomhed, et Ugeskrift skulde udgives, og

endelig skulde Bestyrelsen, saasnart den saa Udveje dertil, oprette en dansk Folke-Højskole for den voksne Ungdom.

Den første Bestyrelse var i alfabetisk Orden: C. J. Brandt, Cand. theol., Godsejer Hofjægermester H. Karlsen, N. F. S. Grundtvig, Rimestad, Institutbestyrer*) og Spandet, Etatsraad.

Grundtvig blev naturligvis Foreningens Formand og holdt 3die Maj Velkomst-Talen i den „Kasinos store Sal“, hvor han da engang før havde talt „midt i de stærkt bevægede, uforglemmelige Martsdage 1848, da det slog mig som et Lyn og blev set som et Lynglimt, at en „Dansk Forening“ af Mænd og Kvinder i Tusindtal, at en saadan Forening dengang var uundværlig“. Idet han nu glæded sig over dens Stiftelse, saa, sagde han, var der „to Ting, som vi kan forudse, den danske Forening, naar den blot faar Lov til at leve, vil virke uberegnelig til at fremme, og det er dansk Opmuntring og dansk Oplysning, og disse to Ting baade trænges der højlig til og kan der udrettes meget godt ved for Folket og Riget i alle Maader“.

„Der er nemlig, saavidt jeg véd, intet Folk, der lettere kan blive modfaldent og mismodigt end det Danske og duer da til slet ingen Ting, men der er heller intet Folk, som ved livlig Sang og Tale i Vennelag kan lettere opmuntres og tilbagevinde med Livslysten baade Modet og Kraften til ædel Virksomhed“.

„Paa den anden Side er det især i de sidste fem bevægede Aar blevet klart, at dansk Oplysning om fælles Bedste, det er Mængdens store Savn, saavel i Hovedstaden, som i hele Landet, thi kun Mangel paa en saadan ægte Oplysning har kunnet frembringe den ulyksalige Modsætning mellem Kjøbstad og Land, Hovedstad og Rige, og snart imellem alle Klasser, der dog, saasandt de er danske af Byrd og Sind, igrunnen maa have et fælles Bedste, der staar højt over den smaalige personlige Fordel for Øjeblikket“.

Han havde ogsaa Haab om, at „Oplysningen om en Hovedstads Uadskillelighed fra hele Riget vilde slaa dybe Rødder netop i det Kjøbenhavn, hvor for to Aarhundreder siden den dunkle Følelse af Rigets og Hoved-

*) Arbejderforeningens Formand og Cand. theol.

stadens Uadskillelighed drev til de største Opoffrelser og førde til saa ærefuld og glædeligt et Udfald, at hele Europa engang gjenlød deraf, at Danmarks Hovedstad med sit Heltemod havde frelst det hele Rige.“ Og han udtalte derefter det glade Haab — midt i „den europæiske Nødvendigheds“ Dage — „at det en Gang skulde komme til at staa klart for hele Europa, at Danmarks Hovedstad har frelst det hele Rige, ikke blot som før, udvortes for et Øjeblik, men indvortes for et langt Tidsrum af Frihed, Lykke og Hæder.“

Det var i „Borddandsens“ Dage, og Grundtvig sluttede sin Tale med de Ord:

„Ja, kan man nuomstunder med en fast Vilje og nogen Taalmodighed endogsaa paa en Maade sætte Liv i Borde og Stole, sagtens maa man da med en god Vilje og lidt Opmuntring faa levende Folk til at skyde Livet op i sig, og jo dybere nede Livet hos danske Folk maa søges, des højere vil det sikkert, naar det først kommer i Bevægelse, kunne stige og des klarere vil det skinne!

„Saa være da den „Danske Forening“ velkommen tillive, og være tilønsket et virksomt og velgjørende Levnetsløb fra Slægt til Slægt!“

21de Maj udkom det første Nummer af Foreningens Ugeblad „Dannebrog“, med Fr. Barfoed til Udgiver. Grundtvig leverede straks, foruden sin nys omtalte Velkomst-Tale, en liden Beskrivelse af Valgkampen i Skjel-skør, og flere Digte, ret egnede til det danske Hjertes Opmuntring og Oplivelse, som:

„Der var et Folk paa Jorden,
Berømt fra Arildstid,
Skjøn-Freyas Folk i Norden,
Fred-Disens mild og blid“,

der nu i Danmarks mangfoldige, hjertelige og rigeholdige Sangbøger gaar ud over det hele Land, disse Sangbøger, som det hele Norden vilde have Gavn og Glæde af at kjende.

Efter at have ladet de Røster komme til Orde, hvorefter Danmarks Undergang maatte synes mundgaaelig, bliver han ved i den berørte Sang: „Det danske Folk“:

„Hvi spaar I dog saa ilde,
Ulykkes-Fugle end!

Drak I af Mimers Kilde*)
 Som Danmarks gamle Ven?
 Fløj I med Odins Ravne
 Omkap til alle Havne
 Og bragde Svar igjen?**)

Aartusinder henrunde,
 Mens Danmarks Rige stod,
 Kun hadet af de Onde,
 Stod fast, for Gud er god,
 Skal staa, saasandt Han lever,
 Trods alle tyske Grever,
 Saalænge han det vil!“

Og saa det gilde Storkvad „Den danske Forening“, med Synet paa det Smaa, som voker op, ligesom Odin-Sønnen Skjold, og „Valgdagen“, hvori han ogsaa synger om, hvad der er det gode Raad, naar man nødes til at vælge mellem „Ilde to“:

„Af alle Raad i denne Vaande
 Kun ét er godt, det kom fra Øst,
 At Gud i Vold man sig befaler
 Og følger saa sit Hjertes Røst,
 Thi Livet har i Hjertet hjemme,
 Og Folkets Røst, det er Guds Stemme,
 Naar Gud det giver sig i Vold!“

Endvidere Digtet „Tysk og Dansk“, hvori han besynger deres Forhold til hinanden, baade førend Folke-Aanden begyndte at rejse sig og sidenefter:

„Da de laa som Tip og Tap
 Under Hat og Hue,
 Da var alting hip som hap
 I den stille Uge***),

*) Mimers Kilde betyder Erfarings-Lærdommen fra forrige Tider, og Odin, som drak deraf, betyder Danmarks Skytsaand.

**) Odins Ravne, som daglig bragde ham Bud fra hele Verden, betyder Kundskaben om Verdens Løb for Øjeblikket.

***) Danskere kan udtale Uge som „Ue“.

Men da de stod op paany
 I et Paaske-Morgengry,
 Da var Freden ude!

. . Fred der godt kan mægles paa,
 Men til ingen Nytte,
 Holde Fred kan ingen Raa
 Med en ivrig Skytte,
 Skytten immer gaar paa Rov,
 Raaen i den tætte Skov
 Søger Skjul og Skjærme.

Stilstand godt der gives kan
 Medens Skytten sover
 Eller for en Bussemand
 Ej paa Jagt sig vover,
 Raaen springer hid og did,
 Leger gjerne med sit Kid,
 Skyder aldrig Skytten.

Men til at staa Last og Brast
 Begge med hinanden,
 Trods al Snak om Venskab fast,
 Raader dog kun Fanden;
 Troer ham den lette Raa,
 Fejl det kan umulig slaa,
 Livet gaar i Løbet.

Derfor, kjære danske Raa!
 Tag dig vel ivare,
 Freden, som der mægles paa,
 Er din største Fare,*)
 Lykken, trods de bange Kaar,
 Hjalp dig et Par tusind Aar
 Skjærmer end de Kjække!“

*) Man komme ogsaa ihu, at medens Danmark skulde have Flag og Flaade, Arveløs Stilling til Udlandet (Diplomati), Toldvæsen, Myntvæsen o. s. v. tilfælles med Holsten, saa skulde Holsten dog fremdeles være inde i det tyske Forbund. For længe siden havde Grundtvig gjort opmærksom paa, at naar Goldschmidt og mange Andre vilde have „Helstat“, saa var det dog under Forudsætning af, at Holsten traadte ud af det tyske Forbund.

Og endelig „Den danske Nødvendighed“, hvori han blandt Andet vel laster det tyrkisk-mahomedanske Ordsprog: Nød bryder alle Love, men hævder, at

„Nøden har dog i Nød-Værge
Bryde-Ret mod hver en Lov,
Som forbyder sig at bjærge,
Som man kan, for Mord og Rov.“

Søndagen den 5te Juni, Grundlovens Aarsdag, som i de forrige Aar havde været fejret saa temmelig stille, satte i dette Farens Aar (1853) de Mangfoldige i Bevægelse. Blandt de andre Foreninger sluttede „Dansk Forening“ sig til Arbejdernes, der havde sin egen Fane. Man regnede, at der ialt var en 15,000 Mennesker, som togede ud fra Rosenborg Ekserserplads (Kl. 5¹/₂) til Kristiansborg Slot, hvor Kongen ikke viste sig, men havde tilkjendegivet, at han vilde tilbringe Dagen i Stillehed. Det var overraskende, selv fra Hofdigteren H. P. Holst at høre saa stærkt et Ord som i Sangen, der blev afsungen foran Slottet:

„Men hvis en indre Fare truer
Mer stærk end Vold og Krigens Luer,
Saa fjærn den, Drot, mens det er Tid!“

Efter at en Anden havde udbragt et Kongen leve! saa udraabte Grundtvig: „Grundloven leve! den overleve alle sine Fiender!“

Da den umaadelige Mængde var kommet tilbage til Rosenborg Ekserser-Plads, og dens Ordfører, der havde været hos Kongen for at bede ham til Gildet, Feldttøj-mester Lunde, havde meddelt et velgjørende Svar, skjøndt Kongen ikke kom, et Svar, hvori Kongen, paa Ordførerens Udtalelse om, hvor dyrebar Grundlovens Valgret var Folket, havde svaret: „Den skal de beholde!“ og efterat Rimestad saa havde udbragt Kongens Skaal, steg Grundtvig op paa Talerstolen, hilset med Jubel, ligesom hans Tale uafledelig afbrødes af levende Bifaldsraab. Han udbragte et „Leve“ for Folket og Riget!

Det Eneste, vi derefter, under han Sygelighed, saa fra hans Haand denne Sommer i „Dannebrog“, er et større

Digt, med meget Yndigt i, som heder „Freyas Løvsal“, der begynder med Ordene:

„Bøgeskov i Danehjemmet,
Lysegrøn paa Sjællands Kyst,
Du, som alt paa Moderskjødet
Var min Barndoms Liv og Lyst!
Blomster-Hegn og Fugle-Sæde,
Du, som var min Ungdoms-Glæde,
Svar end til min Oldings-Røst!“

Alt det Oplivende for Gr. ved hans nys omtalte syvtiende Aarsdag havde ikke været spildt paa hans Tilstand. Han kom sig godt, og det første, vi da, i Slutningen af September, ser fra hans Haand, er en liden Tilkjendegivelse af, hvad han vil lade sin Højskole arbejde for, om den kommer i Gang. Den Tilkjendegivelse skrev han paa Aunodning, — men da vi dels har udførligere omtalt og kommer senere til at omtale Højskole-Sagen, skal vi ikke videre opholde os derved, uden forsaavidt den svenske Benævnelse „Bondehøjskole“ ogsaa her maner til at gjøre opmærksom paa, at Folkehøjskolen i Grundtvigs Tanke er beregnet ikke blot paa Bonde-Ungdom, men paa hele Landets Uogdom, uagtet Grundtvig nok troede, som han i dette Stykke ytrer, at det „rimeligvis endnu sædvanlig kun vil være Almuens Ungdom, der vil sætte Pris paa en Oplysning og Dannelse, der kun drejer sig paa Modersmaalet om dem selv, deres Folk og deres Fædreland“. Men det andet Stykke, han, efter Fraværet, leverede, er en „Ledetraad gennem Højnordens Historie“, rigtig et Overblik fra Hlidskjalv, der fuldelig fortjener paa en eller anden Maade fra „Dannebrog“ at komme hele den nordiske Læse-Verden tilgode.

Ved Begyndelsen af December overtog Grundtvig selv Udgivelsen af „Dannebrog“, dog kun for den Maaned*). Blandt Stykkerne, han der skrev, skal jeg udhæve „Danmark og Verden, set med danske Øjne“, hvori han bekjemper Talen om „den europæiske Nødvendighed“. Krigen var da udbrudt mellem Rusland og Tyrkiet, og den forestod derfor mellem England og Rusland, og han

*) Fra Nytaar 1854 blev C. J. Brandt Udgiveren.

advarer da naturligvis mod ethvert Forbund med Rusland, af hvem Mange virkelig for Alvor ventede Hjælp for Danmarks Sag. Hvad Norge-Sverrig angik, da syntes det ham, som den Oplysning udbredte sig mere og mere der, ligesom i Danmark, at „i Længden beholder hverken den ene eller den anden af Højnordens Folkestammer Frihed, Fæderneland og Modersmaal, hvis de ikke snart i et højnordisk*) Forbund, anderledes fast og frit end det tyske Forbund, gjør Et mod alle de Vildfremmede.“ Og saa tilraadete han naturligvis igjen „et fast Forbund med det mer end halv nordiske England, der vistnok ogsaa har sine store Skygge-Sider, men er dog en Stormagt, opvokset ved Vindskibelighed og med en stedse tiltagende gavnlig Virksomhed og Velstand til sit Øjemed, som, jo bedre det forstaaes, vil desvissere drive England til at begunstige Frihed og Oplysning i alle venskabelige Lande, naar de i England skal blive ved at vokse og udfolde sig i hele deres Glands.“

Før i Stykket havde han forespejlet sine Læsere, hvordan det rimeligvis vilde gaa Danmark, om det i Tilid til den russiske Kejsers Højmodighed, under Sammenstød mellem Rusland og England, vilde byde England Braadden: Vandt England, vilde Danmark blive opløst, Jylland blev Tyskernes Rov og Øerne vilde blive enten slaaede til Sverrig eller komme i samme Forhold til England som de joniske Øer dengang var, medens Afhængigheden af Rusland, hvis det vandt, naturligvis var den klare Fordærvelse for Friheden og Folkelivets hele Udvikling.

Mod Slutningen af dette Aar skrev han ogsaa den

*) Med Hensyn til Navnet „Højnorden“, da siger Grundtvig i Begyndelsen af den omtalte „Ledetraad“: — „da Navnet „Skandinavien“, som man har begyndt at bruge for alle tre Riger, baade er pluddervælsk og tankeløst, vil jeg her kalde det Hele „Højnorden“, dels fordi det svarer til Navnet „Højnordboer“ (Hyperboræer), som de gamle Græker gav vore fælles Stamfædre, og især fordi derved kan hentydes paa den højere Betragtning af Menneske-Livet i Tidens Løb, som en Heltkamp for virkelig Udødelighed, der, ved Guders og Menneskers forenede Bestræbelser omsider skal krones med en afgjørende Sejer.“

herlige, tildels lidt dunkle Højsang: Phønix-Fuglen. Og hvem kjender Grundtvigs eget Levnetsløb indtil Enden og maa ikke tænke ogsaa paa Skjalden selv, naar det heder:

„Af Ordet paa glødende Tunger,
Af Troen paa blussende Baal,
Det kvædes end blandt Øgleunger,
Kun Asken er levnet os nu.

Dog alt er af Asken oprundet
Bogormen ej blot, men en Fugl,
En Aand, som har kjæmpet og vundet
I Sang, som i standende Strid.

Og ligner end Ørnen og Lærken
Han mer en Fugl-Phønix maaske,
Da brat dog med Brynie-Særken
Han skyder sin Rovfugle-Hamm.

Ej længer med Verden han kives,
Men kvæder sin Paradis-Sang,
Saa alt, hvad den hører, oplives,
Og Livet sig selv vorder klart.“

I Begyndelsen af næste Aar, 1854, havde han en liden Skriftvæksel med sin gamle Ven, Bonden Peter Larsen Skræppenborg, der vilde give 200 Rdl. til Grundtvigs Højskole, hvortil Grundtvig svarede: „Det kan jeg lide, sagde Præsten, de gav hans Børn Penge“, fordi han jo maatte betragte sin Højskole, om den kom i Gang, „med de faderligste Øjne“, han havde. Skræppenborg vilde nu ogsaa faa lidt nøjere Oplysning om Højskolen, og saaledes kom Gr. til at svare i „Dannebrog“, hvor Skræppenborg havde spurgt. Da nu en Skole, havde Skræppenborg yttret, hverken kunde gjøre de unge Karle enten til Kristne eller til Danske, eller give dem „Fornuft“, som alene Vorherre kan, saa var det hans Tanke, hvorom han da vilde spørge Grundtvig, om det ikke egentlig var Meningen med Højskolen, at de dér skulde lære at „bruge deres Fornuft?“ Endelig udtaler han sig en Del om Børne-Skolen og gjør, i Anledning af Indbydelse til at indtræde i „Dansk Forening“, en Sammenligning mellem den Forening for Danskheden, og de „gudelige Forsamlinger“ for Kristendommen, hvilke sidste Skræppenborg havde i et

af Trediverne siddet fængslet for, medens Gr., som vi véd, ikke fandt den værdt at lide det mindste for. Angaaende Formodningen om Højskolen, svarede Grundtvig:

. . . „Vel er nu den Talemaade, „at bruge sin Fornuft“, ikke en af dem, jeg bruger, end sige foretrækker eller anbefaler i min Skrift enten om Kirken eller Skolen, fordi den Talemaade sædvanlig er brugt og bruges endnu til at udtrykke en Betragtning af Menneske-Livet og dets Oplysning, som er langt fra at være min, og jeg tør sige endnu længere fra at være Sandhedens eller Vorherres, men jeg véd godt, at Talemaaden baade i Deres Pen og i Folke-Munden kun betyder det samme, som at bruge sin Forstand og Eftertanke, og det er ganske rigtig hvad jeg ønsker og haaber, de Unge paa min Højskole faar langt mere Opmuntring og langt bedre Anvisning til end der gives paa nogen af vore andre Højskoler, men dermed er dog blot sagt, at jeg tænker paa at oprette en virkelig, ordentlig Skole, ikke, at det er en folkelig, dansk Højskole, thi hvor man ikke lærer at bruge sin Forstand og Eftertanke, der er jo ikke Tanke om en virkelig Skole, men det gjør en mærkelig Forskjel, hvortil og hvordan man i en Skole bruger sin Forstand og Eftertanke, og desuden er Forstand og Eftertanke jo ingenlunde hele Mennesket, og dog er det jo for hele Menneskets Skyld, vi trænger til Skolegang saavel som til Kirkegang, saa at, hvad enten jeg betragter Skolesagen fra den saakaldte „ren menneskelige“, som i min Stil heder den „kristelige“ Side, eller fra den dansk folkelige Side, da finder jeg, vi trænger højt til en ny Skole for vore „unge Karle“, som jeg kalder en „Højskole“, vistnok hverken for at smigre „Hovenhed“ eller Selvklogskab, men baade for at betegne, at det skal paa en skikkelig Maade være en Friskole for de Voksne, og at den skal stræbe baade at vække, nære og klare en højere Betragtning baade af Menneske-Livet i Almindelighed og af det danske Folks og Dannemandens Menneskeliv i Særdeleshed, end man sædvanlig møder.

„De har, min Ven, saaledes vistnok Ret i, at hverken Guds frygt eller Fædernelands-Kjærlighed ere Skolesager, da det ikke er noget, man kan lære sig til eller give Folk ind med Skeer, men det er ligefuldt kun en meget daarlig Skole, hvor man enten taber disse Hjerte-

sager af Syne eller stiller dem i et skjævt Lys, saa baade maa alle gode Skolemestre selv forstaa, og ved deres hele Fremstilling af Menneske-Livets Vilkaar og rette Brug lade deres Lærlinger mærke, at hvor Menneske-Hjertet, som er hele Menneske-Livets Kilde, aldeles fattes, der var menneskelig Oplysning aldeles umulig.

„At vække, nære og oplyse det Menneske-Liv, man hos den danske Ungdom tør og maa forudsætte, det er den dansk-folkelige Højskoles eneste Øjemed, og forsaavidt som den da brugte Midler, tjenlige til dette Øjemed, vilde den være kjendelig nok fra alle vore andre høje eller lave Skoler, som jo alle har en vis Bog-Kundskab til Øjemed, sædvanlig uden Spørgsmaal om, hvorvidt denne Bogkundskab er gavnlig eller skadelig for Menneske-Livet hos Vedkommende, og allenfalds uden Hensyn paa de særegne Vilkaar, Dyder og Lyder, Fortrin og Mangler, som Menneske-Livet maa forudsættes at have hos den danske Ungdom, anderledes end hos den tyske eller franske Ungdom, eller hos en Ungdom, der ingensteds findes paa Jorden uden som et Hjærnespind hos Grublerne, hvorefter de kun forgjæves stræber at omskabe Ungdommen ens i alle Lande.

„Nu tænker jeg dog, De omtrent kan slutte Dem til, hvad jeg mener med en „dansk Højskole“. og da vil De sikkert, som en betænksom Mand, der altid ser paa de virkelige Forhold i Livet og spørger om det Gavnlige, være enig med mig om, at en saadan Højskole baade højlig behøve de Unge og have god Nytte at, ikke blot naar de vilde være Rigsdagsmænd eller danske Embedsmænd, men i alle Stillinger som „danske Mennesker“, der jo ikke kan eller skal gaa ud af deres eget gode Skind, men kan og skal stræbe, baade saa godt som muligt at hytte deres Skind og at røre sig deri, hvortil der aabenbar hører et ganske anderledes fortroligt Bekjendtskab med sig selv, sit Folk, sit Modersmaal, sit Fæderneland og alle danske Livs-Forhold, end vor Ungdom endnu i nogen Skole vækkes, hjælpes og dannes til.“

Med Hensyn til de almindelige Dreng-Skoler, (Friskoler blandt Almuen var endnu ikke i nogen Grad blevet almindelige), da skjønne vi let, at Gr. maatte betragte de gjængse som saadanne, der „langtfra at forberede, snarere forhindre og forebygge den voksne Ungdoms

menneskelige Oplysning“, men han gaar ikke ind paa Skræppenborgs Ønske om med Pennen at hjælpe paa „de Skolelærere, som vel ser, at Drengeskolen burde være anderledes levende og menneskelig, end den er, men véd ikke, hvordan de skal bære dem ad, for at gjøre den dertil“ . . . en god Del gode og menneskelig oplyste Skolemestre venter han kun „ved den voksne Ungdoms Oplysning paa en folkelig Højskole“ og slutter sine Udtalelser om Drengeskolen med følgende Ord: „Alt, hvad der indtil videre kan gjøres for Drengeskolen, er at ophæve den Skoletvang, der daglig maa gjøre den slettere, og at vælge de livligste Mennesker, man kan finde, til Lærere, men ingen af Delene raader jeg for, og ingen af Delene vil næppe heller ske i nogen synderlig Grad, førend en højere menneskelig Oplysning har gjort sig gjældende hos den voksne Ungdom. og gjør det umuligt længer med Drengene at fortsætte det hovedløse Ramseri og det aandsfortærende Bogstavvæsen“.

Om Skræppenborgs Bemærkning om „Dansk Forening“ skriver Grundtvig:

„Til Slutning kun et Par Ord om den danske Forening midt i Danmark, som De ganske vittig sammenligner med de „gudelige Forsamlinger“, som Præsten kaldte en Kirke midt i Kirken, og jeg vil blive i Lignelsen med det Svar, at dersom de „gudelige Forsamlingers“ Formaal kun var at vedkjende sig og fastholde den levende Kristendom, som vel efter Kirkebøgerne Alle, men i Virkeligheden kun Faa, havde, da svarede de ganske rigtig i kirkelig Henseende til, hvad den danske Forening i folkelig Henseende stræber til, thi det er jo til Vedkjendelse og Haandhævelse af den levende Danskhed, som vel, efter Tabelværket, følger med Indfødsretten, men fandtes dog, forholdsvis, ej hos ret mange. Begge disse selskabelige Forbindelser vil da, i saa Fald, baade være berettigede og gjøre Gavn for Kristendommen og Danskheden, men jeg anser heller ikke nu nogen af disse selskabelige Forbindelser for saa uundværlig, at jeg vilde „stride eller lide“ synderlig for dem, medens jeg derimod tør tiltro mig Beredvillighed til at stride saa kjækt og lide saa meget som jeg kunde, baade for levende Kristendom og for levende Danskhed, som hos mig, og, saavidt jeg kan skjønne, sædvanlig i Danmark er blevet uadskillelige, og det af gyldige

Grunde, thi paa den ene Side har den levende Danskhed et godt Øje for Kristendommens Almagt og sin egen Afmagt, og paa den anden Side laaner Kristendommens Aand altid Modersmaal hos det Folk, som han vil leve hos, oplive og oplyse, ligesom Kristus selv laante Modersliv af det Folk, i hvis Midte han som Menneske vilde leve og virke.

Kjøbenhavn, i Januar 1854.“

Udover Vinteren 1854 holdt Grundtvig i „Dansk Forening“ en Række Foredrag over Højnordens Historie, tolv i Tallet.

Man lejede en Sal, der kunde rumme omtrent 350 Tilhørere, og Pladsene var øjeblikkelig optagne. Det var da ikke offentlige Foredrag i Ordets videste Betydning, da de kun holdtes for Medlemmer af Foreningen. En Sangforening dannede sig ogsaa, thi støttes af Sangen vilde Grundtvig, naar han skulde tale, og Danskerne havde nu allerede faaet Smag paa at synge.

Under 24de Februar skriver „Dannebrog“:

„I Onsdags fjorten Dage (d. 8. Februar) holdtes det første Møde; efter at Forsamlingen havde afsunget „Modersmaalet“, begyndte Grundtvig sine Forelæsninger, og han begyndte dem med Saxos Fortælling om Lukas Engelskmand*). Hvem der er hjemme i sin Saxo vil nok mindes det, og hvem der ikke er det, kan efterlæse i Grundtvigs Oversættelse III. S. 316: hvordan Esbern Snare i Forening med Kong Valdemars Søn, Prinds Kristoffer, engang havde indesluttet nogle vendiske Sø-røvere under Øland, men skjøndt Esbern kjæmpede som en Love, gik det lidt skjævt for os den første Dag, saa Venderne sad rigtignok i Fælden, men de var lystige og overgivne, mens vore Sømænd hang med Næbet, og

*) Om Lukas Engelskmand ytrer Grundtvig i Navne-Registret til Saxe: „Lukas Engelskmand, Klerk og Skriver hos Kong Valdemars Søn Kristoffer, stiv i den gamle danske Historie, og altsaa vist Hjemmelsmanden for endel af Sagnene hos Saxe, især dem om Hading, Amlet og Torkild Adelfar, som upaatvivlelig har hjemme i England.“

alt som Mørket faldt paa, faldt de selv i mørke Tanker, om hvad den Dag imorgen vilde bringe. Men saa havde Prinsen en Præst ombord, som hed Lukas og var en Engelskmand af Byrd; Saxo siger om ham, at han var ikke synderlig lærd, men desbedre Besked vidste han om de fremfarne Dage, „ja han kunde fortælle!“ Og som de sad der ombord, begyndte han, og fortalte da livlig og lystelig om vore fælles nordiske Forfædre, hvad Mod de havde havt, og hvad Manddoms-Gjerninger, de havde bedrevet, saa alle hans Tilhørere de lyttede og glemte baade Mørket og de mørke Tanker; de fik mere og mere Lyst, alt som de opflammedes, til selv at øve Manddoms-Gjerninger, deres Fædre værdigede, og besluttede, det skulde ske anden Dagen. Neppe var Solen staaet op, før de gjorde Alvor af det, gik i Land og slog Røverne sønder og sammen, saa der blev ikke levnet Liv i én af dem.

„Denne Historie bragte Grundtvig til at minde om, at det var saadanne Fortællere, vi havde Trang til og som kunde gjøre Gavn. Det kan de nu gjøre allevegne, men især vil vi ønske, at enhver Kreds i Landet af vores danske Forening maa have eller snart faa sin „Lukas Engelskmand“ eller Lukas Dansker, der, selv om han ikke er „stiv i Papirene“, har Mod og Magt til at fortælle om Nutid og Fortid, saa hans Tilhører-Kreds maa lytte med Lyst.

„Forelæsningerne er siden blevne fortsatte de følgende Onsdage, og Moderne begyndte og sluttede med fædrelandsk Sang.“

Under 5te Maj læste vi atter i samme Blad:

„Onsdagen d. 26. April sluttede Grundtvig sine Forelæsninger over Højnordens Historie. Det har, som man vel kan tænke, ikke været kritiske Undersøgelser om mørke Punkter, som Alle kan sige noget om, men Ingen oplære; heller ikke har han i de tolv Aftentimer i Sammenhæng fortalt hvad der i et Par Aartusinder er sket i de tre Riger; men i store Træk og gjerne i levende Spejlbilleder, hentede fra de forskjellige Tider, har han skildret de nordiske Stammers Skjæbne og Bedrift, og til hver Tid helst dvælet ved den af dem, hos hvem Livet rørte sig kraftigst: hos Danskerne i Oldtiden med Rolvs og Frodes Guld-Alder, hos Nordmændene i Middeltalderen fra Olav Trygvason til

Sigurd Jorsalafarer, hos Svenskerne i Nytaarstiden under Vasa-Slægten, navnlig Gustav Adolf.“

Kun det sidste af disse Foredrag har Offentligheden faaet Opskriften til („Dbrg.“ Nr. 25). Det handlede om „Højnordens Forhold til Verdens-Historien“ eller som Grundtvig inde i Foredraget sagde: „til Menneske-Slægten's Levnetsløb fra den dybeste Dunkelhed til den højeste Klarhed over det vidunderlige Menneske-Liv, der ikke har sin Mage enten i Himlen eller paa Jorden.“ „Det er Blikket over dette store Levnets-Løb fra Tidens Ophav til dens Ende, som en farlig, men dog igrunden altid sejerig Heltekamp, som giver Asamaalet sit ejendommelige Præg, som Udtryk for et højnordisk Gudeliv, og det er Kraften i det tilsvarende højnordiske Folkeliv, der giver sig tilkjende ved Gothers, Anglers og Normanners mægtige Indgreb i de store Tids-Begivenheder, og igjen Lyset over begge Dele, der skal gjøre os og vor højnordiske Efterslægt saa kløge baade paa Fortid og Fremtid, at vi tilgavns kan benytte alle vore Kræfter under de tilstedeværende Omstændigheder paa én Gang til vort eget Bedste og hele Menneskehedens sande Tarv. Dette er hvad jeg bestandig har for Øjet, naar jeg taler om den høje verdenshistoriske Betragtning af Menneske-Livet, som fra Arildstid har havt hjemme i vort Norden, som det er vort Kald at fremme og vort Held at naa, da det er en Oplysning om det virkelige Menneske-Liv, som det er ført paa Jorden*) og som det bestandig maa føres videre, naar det skal naa sit høje Maal.“ Til videre Oplysning herom fortalte og udviklede han Ygdrasills-Mythen og siger da blandt Andet: „Ligesom Nornerne i det hele betegnede Forsyns-Øjet, som styrer Tidens Løb, saaledes se vi paa deres Tretal og paa deres Navne: Urd, Verand og Skuld, som vi ville kalde Vorde, Vægre og Skal, at efter Asamaalet fore-

*) Jeg kan ved denne Lejlighed ikke andet end gjøre opmærksom paa to boglige Arbejder, der i senere Aar er komne for Lyset som Spejlbilleder af Aands-Livet og Daads-Livet hos Gotherne: Det ene er „Episk-kristelige Oldkvad hos de Gothiske Folk“ af Prof. Hammerich, og det andet er Kand. Ullmanns Oversættelse af Jorndes Gothe-Krønike i Nordisk Maaned-Skrift 1874.

stillede man sig Tidens Løb i tre store Afdelinger eller, efter vor Talebrug, som et stort Verdens-Drama i tre Akter, hvoraf den første var spaaende og indledende, den anden, hvori Knuden knyttedes, hindrende og hemmende, og den tredje, hvori Knuden løstes, gennemførende og afgjørende“.

Denne Betragtning overfører han nu paa Verdenshistorien med sin profetiske Oldtid, sin indviklede Middelalder og paa den forholdsvis unge Nytaarstid, hvori vi nu leve, og saa er han midt inde i Nutidens Begivenheder og Forholde, efter at Island og Kjømpen er fremstillede som Bindeledene gennem Nordens Middelalder. Tyskland sætter han ud af Betragtning, fordi „Tyskerne altid eller dog i umindelige Tider fattedes en egen Folke-Aand og maatte derfor nødvendig underkaste sig Roms, det gamle Verdens-Riges Uaand“, men des skarpere er da Øjet fæstet paa Folke-Livets Vilkaar i England og Norden med Kampen for Folke-Frihed og muligst Enkeltmands-Frihed i alle Retninger. Mod Rusland advarer han atter; thi det er ikke Enkeltmand, som Alexander og Napoleon, som dér truer Folkenes Frihed, „men her er en Verdens-Magt, større end den Persiske og Romerske i gamle Dage, der truer med at opsluge ikke blot de tre nordiske Riger, men hele Asien og Evropa, uden at lade nogensomhelst Folkelighed eller Frihed selv et Glimt af Haab tilbage.“

Ligesom Englands Undertvingelse vilde været en overvættets stor Ulykke for Menneske-Slægten, saa haabede han, at naar den Kamp, som i de samme Dage just førtes mellem England (-Frankrig) og Rusland, og som han betragtede som en Kamp for Folke-Friheden i det store, „kronedes med en, om end dyrekjøbt, saa dog afgjørende Sejer, da vil Folkelighedens Sag allevegne, hvor et menneskeligt Hjerter slaar og et folkeligt Tungemaal lyder, have gode Udsigter, men ingensteds saa blide som i vort Norden, hvor Aanden alt er vaagnet og hvor Folke-Aanden staar saa højt mellem alle de Livs-Kræfter, man giver Folkeaands-Navn i andre Lande, som Odin mellem Aserne“.

Han var ikke blind for, hvor fortvivlet det saa ud med al Tyskheden midt inde i Danmark, saa man knap kunde blive Landsby-Skolemester og aldrig Landsby-Præst uden at læse og skrive Tysk, „men kunde i Oltiden en

enkelt Kjæmpe som Stærkodder rense Danmark fra Tyskheden, da maatte det dog nok være den mindste Konst for Aanden over alle Nordens Kjæmper.“

„Og naar da kun Modersmaalet trindt i Norden kommer til sin Ret, saa paa det oplyses hele Folket om alt, hvad højnordiske Mennesker trænger til at vide for at gjøre deres Bedste og ære deres Byrd, naar vore Love og Indretninger blive alle folkelige, og naar en højnordisk Videnskabelighed paa Folkelivets og Menneskelivets faste Grundvold udfolder sit Banner og gjør sine Kjæmpeskridt, da skal selv Tyskere nødes til at sande, at jeg ventede ikke formeget af Asers og Vaners Slægt; jeg stødte kun svagt i det Gjallerhorn, der engang skal vække alle Valhals Kjæmper til den store Strid, som, efter Asamaalet, ender Tiden og aabner Evigheden, lukker det sølvtakte Valhal og aabner det guldtakte Gimle.“

„Da det nu ventelig er sidste Gang, jeg saa højrøstet har talt Asamaalets Sprog og Højnordens Sag, vil jeg kun ønske, at højnordisk Oplysning dog derved, som man siger om Dagen ved Nytaarstid, maa være rykket et „Hanefjed“ fremad, saa den velvillige Opmærksomhed, begge Kjøen har skjænket mig, ej skal være spildt. men varsle for, at ligesaa aabne Øren, som Oldingens Røst har fundet hos den danske Ungdom, ligesaa aaben Sands skal Højnordens Oldtid finde hos dets Nytaarstid, til Udvikling og Forklarelse af alt det Store, Ædle og Elskelige, der har været saa trefoldig rodfæstet i Norden, at det sikkert, som Ygdrasill, bestænket af Norner, skal staa immergrønt over Urda's Kilde.“

Sange havde, som sagt, hver Gang været afsungne, men til denne gilde Afslutning havde Kandidat Thurah skrevet ogsaa en ny Sang, hvori Tilhørerne fik levende udtale sin Tak.

Til Grundlovs-Festen dette Aar (1854) skrev Grundtvig selv en Sang, men da „Dannebrog“ intet mælder om selve Festen, véd jeg ikke hvad Grundtvig talte. Sangen begynder med:

„Frit at tænke, tro og tale,
Det er Folkets gamle Ret

Som paa Bjerge og i Dale
Saa paa Marken Videslet, . . .

og den synger om, at

„Danmarks Lykke er fra Oven,
Har vel nok sin Vintertid,
Grønnes dog igjen som Skoven,
Og faa atter Sommer blid“,

og om at:

„Danmarks Plage er fra Neden,
Hvor Lindormen har sit Hjem,
Løven dog i Øglereden
Snart sin Klo vil slaa med Kløm,
Da, som før saa tidt i Lundén,
Lyde skal fra oven grant:
Dag er oppe, Sol oprunden,
Ormen brast og Løven vandt!

Danmarks Hjerte alle Dage
Slaar for Frihed, Liv og Fred,
Lad i deres Ben det knage,
Som ej trives kan derved!
Gid de alle gaa tilgrunde,
Eller faa dog Bod for Mod,
Som vor Frihed os misunde,
Dyrekjøbt med Helteblod!*) . . .“

En Stund bliver nu Grundtvig borte baade fra „Dansk Forening“ og „Dannebrog“,**) idet han anden Gang bliver Eukemand.

*) Dagen efter Grundlovsfesten viede Grundtvig Carl Ploug med E. F. Michelsen. Se „Kirkelige Lejlighedstaler“ af N. F. S. Grundtvig S. 287.

**) Foruden hvad Gr. skrev i „Dannebrog“, leverede han, efterat Krigen mellem Rusland og Vestmagterne var udbrudt, ogsaa, med meget langt Mellemlum, to Stykker i „Fædrelandet“, hvoraf jeg skal paapege især tre Hovedtanker, som deri udvikledes. Den første er: at „Timen er kommen“ til at stifte et „Højnordisk Forbund“, den anden: at under Rusland vilde det være endnu værre at blive afhængig end under selve Tyskland, hvor man dog véd, der er noget, som hedder Folkelighed (Volks-

Anden Gang Enkemand.

Den 15de Maj 1854 havde Fru Marie født ham en Søn, og ualmindelig kort derefter bar den stærke Kvinde den Lille til Daaben. Men hun bliver syg, og skjønndt hendes Tilstand i længere Tid var afvekslende, ansaa den, dog ved den 9de Juli for omtrent haabløs. Fra sin Gjerning i Kirken om Dagen udeblev Grundtvig dog ikke, men bad naturligvis for hende i Menighedens Forsamling. Jeg tror, 7 Læger havde været tilkaldt, men om Aftenen (4de S. efter Trinit.) udaandede hun hartad umærkeligt. Det første Øjeblik vilde Grundtvig ikke tro, hun var død, trods Lægernes Forsikkring, men snart maatte han naturligvis sande den sørgelige Virkelighed og blev da for et Øjeblik ligesom overvældet. Næste Søndag var hun endnu ikke begravet, og hvor nedbøjet han end var, følte han sig dog i den Opstandnes Navn oprejst nok i Aanden til at kunne forrette Kirke-Tjenesten. Hans Præken var kort*), og han nævnte ikke

thümlichkeit) og den tredie: at Holsten (og rimelig nævnte han Lauenburg med*) burde gjøres til hvad man kan kalder „neutralt Gebet“ eller paa Dansk: en fredlyst Egn, som Krigshære ikke maatte rykke ind i. Det skulde da, mod billig Godtgjørelse, afstaaes til Tyskland, og Til-sikkring af Fredlystheden skulde man begjære hos de ven-ligsindede Stormagter. Kun saaledes kunde Forholdet til Tyskland, til Gavn for begge Sider, blive velgjørende ordnet. Forslaget blev imidlertid ikke paaagtet, og derfor maatte Grundtvig fremdeles kjæmpe den selvsamme Kamp som før.

Udover Høsten 1854 leverede han ogsaa i „Dansk Kirketidende“ de tre første Storkvæder til Kristenhe-dens Syvstjerne, hvorpaa snart de fire andre fulgte efter Nytaaret 1855. Om disse Storkvæder, hvori Kristen-Skjalden beskuer og besynger det evige Riges Vilkaar Tiden og Udsigterne der, skal senere særskilt handles.

*) Betegnelsen „kort“ skal vi dog ikke lægge Vægt paa; jeg har den nemlig fra en Præst, som ikke før den Dag havde hørt Grundtvig og som selv holdt timelang Præken.

*) Jeg har ikke Adgang til at se Stykkerne igen.

med et Ord hvad der var overgaaet ham, men man kunde dog mærke hans Savn, som naar han berørte, at Apostelen Peder havde sin Hustru med under Gjerningen i Ordets Tjeneste.

I en lys Egekiste førtes Fruens Lig til Vartou, hvor Grundtvig selv forrettede Jordspaaekastelsen idet han, dybt bevæget, udtalte følgende Ord:

„Hun er død for denne Verden, hun, som ikke blot var mine Øjnes Lyst, men som mit Hjerte og min Sjæl hængde ved af al deres Styrke, og Sorgen taler for sig selv; thi Sorgens sande Sprog er Suk og Taarer, og de kan ikke fattes, saalænge han vandrer henede den gamle Mand, hvis Alderdoms Støtte hun var for sine, for mine og for alle Menneskers Øjne. Men Herren lever og lovet være min Klippe og min Saligheds Gud skal ophøjes! thi Herren var og er ogsaa hendes Klippe og Saligheds Gud, den kristelige Kvinde, hvis Støv er sunket til Jorden, hvoraf det blev taget. Og hun véd det alt meget bedre end jeg, hvor fast Klippen og hvor sød Saligheden er hos Herren, Vorherre Jesus Kristus, vor Saligheds Gud, hos hvem der er Udvej fra Døden. Ja,

„Krist stod op af Døde,
I Himlen vi ham møde,
Thi synger lydt og sjæleglad
Hans Menighed i allen Stad:
Ære være Gud i det Høje!“

Derfor skal min Sorg tie stille for Herren paa dette Sted, hvor vi mødtes som de, der søge Herren, hvor vi saa tit gik op sammen, som til Herrens Hus, at fortælle hans underlige Gjerninger og synge hans Pris, og hvor hun var sidste Gang ude fra sit Hus, for at høre den Velsignelse over vor spæde Søn, som Herren lyser over de smaa Børn, naar vi i Sandhed bære dem til ham. Ja, her skal Sorgen tie, her skalkun Mindet og Haabet tale, som har dejlige og glædelige Ting at fortælle, og og langt bedre Ting at forjætte; thi jeg tør sige, der har vist været meget faa Ægtepar, om hvem det gjaldt mere, hvad vi læser i den gamle Pagts Bog*) om de to Venner, som mødtes i splidagtige og urolige Tider, og den ene

*) 2. Kong. 10, 15.

sagde til den anden: „mon dit Hjerter er oprigtigt mod mit Hjerter, ligesom mit Hjerter er mod dit?“ og han sagde: „ja det er“. Og den første sagde: „saa giv mig din Haand!“ thi visselig vi gav kun hinanden vor Haand, fordi vore Hjerter var oprigtige mod hinanden.

„Ja, mine Venner! saadan en sjelden Lighed var der imellem vore Hjerter og Sjæle, vore Tanker og Følelser, vor Betragtning af Menneske-Livet i denne Verden, dets Øjemed, Kamp og Sejer, saa vi fra det første Øjeblik til det sidste kunde tale derom ud af hinandens Hjerter som to Barndoms-Venner, skabte til at leve og dø med hinanden. Derfor vidste vi sjelden, hvem af os, der først skulde udsige, hvad vi begge tænkte, og derfor kunde vi saa dejlig gaa sammen paa alle vore Veje, og Gud ske Lov! især paa den Vej vi begge erkjendte for det evige Livs og Salighedens Vej i Herrens, Vorherres Jesu Kristi Lys, og i Grunden i ham selv, som er Sandheden, Vejen og Livet.“

„Og fordi vi gik inderlig venlig og enig sammen paa denne velsignede Vej til de evige Boliger, derfor kan Savnet af en saadan Ledsagerinde — en Hustru af Herren, som er en usigelig god Gave og Velbehagelighed, — hvor stort og uerstatteligt det end er, dog ikke forbitte Mindet, det rige, velsignede Minde om vor Vandring til Guds Hus i Samkvem, thi Bitterheden borttages af Haabet, det Haab, der umulig kan beskjæmmes, det sikke og salige Haab: at vi skal snart mødes igjen i Huset paa de evige Høje, mødes endnu langt gladere og langt enigere om Herrens Vej paa Jorden og hans Saliggjørelses-Orden blandt alle Folk, endnu langt gladere og enigere end vi mødtes og fulgtes ad heneden, skjøndt allerede det var forunderlig meget, og da skal vi for evig være én Sjæl og ét Hjerter i to forklarede Legemer. Og den lille velsignede Dreng, som Herren gav os, før vi skiltes ad, og som han i den hellige Daab har antaget til sit Barn og vil staa baade i Faders og i Moders Sted, han er jo et lyslevende Billede af det store uforkrænkelige Haab, der vokser til at trøste over alle timelige Savn og klares til at spaa om det Eviges Herlighed. Ja, han, med sin Barne-Engel, der altid ser Faderens Ansigt i Himlen, han er mig jo som en lille Guds-Engel, der altid lader

mig se Moderens Ansigt, som er i Paradiset, og vil i hendes Sted ledsage mig til Himlens Port.

„Saa kan, saa vil jeg altid med vemodig Glæde dvæle ved hendes Minde og her ved to korte, men dybe Træk, som jeg véd vil være alle kjærlige, kristelige Hjerter uforglemmelige.

„Det var paa hendes sidste Sygeleje, da hun kjæmpede for at løsrive sig fra Alt, hvad der var hende kjært i denne Verden, — og det var meget, og det var haardt, thi Alt hvad hun elskede, det elskede hun med sin stærke Sjæls hele Kraft, da kaldte hun paa mig og hviskede: „Jeg har lidt meget og havt en haard Kamp, og jeg har fundet, at Troen og Daaben staar fast, det er Klippen.“ Og hun kaldte mig en anden Gang og hviskede: „Jeg laa længe og sagde ved mig selv: i Jesu Navn! men immer var det mig som der fattedes noget, jeg ikke kunde huske, men da faldt det mig paa en Gang ind: i Vorherres Jesu Navn! og saa var det godt.“

„Jeg kan aldrig tænke derpaa uden at smile igjennem Taarer, thi jeg er vis paa, at Guds Engle smilte ved disse dybe Ord, som det er ingen Sag at sige i sunde og rolige Dage, men som paa Gravens Bred kun kan siges af den Tro, som overvinder Verden. Saa være da ogsaa her vor Tro bevidnet og ophøjet: Barne-Troen paa Vorherre Jesus Kristus, som hos min Sjæls Veninde og hos Utallige har overvundet Verden og skal med Guds Hjælp, med den Helligaands Bistand ogsaa overvinde Verden hos os og vore Børn fra Slægt til Slægt! Og i Kraft af denne Tro, hvorved vi i det himmelske Bad gjenfødes til den rige Velsignelse, Fred med Sjælen i Guds Hus, hvor ingen Pine rører den, og Fred med Støvet, som ingen Magt kan forhindre fra at opstaa forklaret af Jorden, naar Herren kommer igjen og vil forvandle vort fornedrede Legeme til at være ligedannet med hans Herligheds Legem! Amen, i Vorherres Jesu Navn, Amen!“

Hans Svoger, Pastor Peter Rørdam, gik hen til ham og anmeldte nok, at han vilde tale, og man syntes, Grundtvig gjorde en afværgende Bevægelse, men Rørdam kom frem og talte om „de Helliges Fællesskab her og hisset“.

Hvilke Sange der forøvrigt blev sungne, véd jeg ikke, men Grundtvig bad selv, at Sang-Koret vilde synge hans

elskede Hensovnes Yndlings-Psalme: „Julen har Englelyd“, hvori det heder om Frelseren, at

. . . „Født er Folkets Ven,
Som tog vor Sorg og Kvide
Og gav os Fryd igjen,
Gik ned for os i Døden
Som Sol i Aftenrøden,
Og stod i Morgengry
Op for os paany!“

og

. . . „Som vil al Sorgen vende
Til Glæde uden Ende,
Bær os paa Børnevis
Ind i Paradis!“

Det var blevet Grundtvigs Svoger, Hofjægermester Karlsen paa Gammel-Kjøgegaard, tilladt paa „Aasen“ med den tætte Skov af høje Bøgetræer nær ved Gaarden „at indrette en Kirkegaard for sig og Sine og nærmest for sin elskede, hensovne Hustru“, og Ætte-Højen blev indviet af Grundtvig 27de Oktbr. 1853 og fik efter Karlsens Hustru Navn af „Klaras Kirkegaard“. Han talte dengang over Ordene: „Kommer hid til mig alle I, som arbejde og ere besværede!“ og talte om, hvor grusomt det er mod Menneske-Hjertet, som saa tit sker, at udraabe disse Ord: Kommer hid o s. v. i Gravens Navn, medens „det er hos Jesus Kristus alene og ingen andensteds i hele Tankens Verden, at en træt Sjæl i Sandhed kan finde Hvile“.

„Men naar vi nu har lært det, føle og smage det, at hos denne Herre har vor Sjæl fundet Hvile, da kan og skal vi dog trøste og glæde os ved, at det er det hele trætte Menneske, baade med Sjæl og Legem, som Vorherre Jesus lover at give Hvile, og den Hvile, han vil give Legemet, det er ingenlunde den kolde og livløse Hvile, der findes i Jordens Skjød, men det er den varme, livsalige Hvile, som hans eget Legem deler med hans Sjæl i de liflige Værelser ved Gud-Faders højre Haand.“ Og under den glædelige Forkyndelse af Opstandelsens Haab fredlyste han da den lille Kirkegaard med „den fattige Hvile, vi kan give det afsjælede Støv af vore forudgangne Kjære. ligesom vi venter den af vore Efterlevende,

den fattige Hvile, til Han kommer igjen, som blev fattig, for at gjøre mange rige.“ . . .

Efter at have forkyndt Opstandelsens Haab vedbliver han: „Med disse Tanker er det da vi fredlyse denne Plet af Jord til et Hvilested nærmest for hendes Støv (Fru Karlsen), som hensov med Følelsen af den Hvile, som Vorherre Jesus Kristus alt her giver den trætte Sjæl, og med Haabet om den salige Hvile, hvortil vi engang skal indgaa baade med Sjæl og Legem, nærmest til et Hvilested for hendes Støv og for Barnets, hun bar under Hjerte, men dog ogsaa til deres Støv, som helst vil hvile her ved hendes Side, og det vil ikke blot Du, min Ven, som med kjærlig Haand beredte din Ægtefælles Støv dette skjøne og rolige Hvilested, som hun ønskede sig; men det vil ogsaa Du, min Sjæls Elskede! og paa hvilken Plet af Jord skulde jeg da hellere ønske, mit Støv maatte hvile til Herren kommer, end her, hvor vort Støv kan blandes!“

Det var da „Maries Ønske, at hendes Støv maatte hvile paa „Klaras Kirkegaard“ i en aaben Gravhøj, og en kjær Søsters Ønske var det hendes ædle Broder en Lyst at opfylde, men derfor maatte Kirkegaarden udvides“, men det skede ikke straks, og jeg véd derfor ikke sikkert mere om Fru Maries Lig fra Højtideligheden i Vartou og indtil næste Aar (hvorom mere siden), end at det blev ført til Kjøge i en lys Egekiste, men jeg tror det henstod i Ligkjælderens i Kirken der saalange.

Den Dag, da Klaras Kirkegaard blev indviet, skrev Grundtvig i 1854, „var en smilende Solskins-Dag i Efteraaret, men midt under Højtideligheden susede dog en Hvirvelvind over Aasen, som om vi ret skulde mindes om, at al jordisk Lykke er som „Blomster og Blæde“, og længe før Aaret gik om da var ogsaa min Blomst henvisnet, min elskede Marie hensovet.“ —

I „Berlingske Tidende“ og kanske i flere Aviser indrykkede Grundtvig efter Dødsfaldet følgende Bekjendtgjørelse:

„Min inderlig elskede Hustru Ane Marie Elise, født Karlsen, blev mig og sine Børn, sin Moder, sine Søkende og mange kjærlige Sjæle ved Døden berøvet den 9de Juli, men Gud ske Lov i Jesu Navn, vi ses igjen, hvor der er ingen Død!“

Jeg skal tilføje, at Bekjendtgjørelsen er anført efter Hukommelsen, men jeg haaber rigtig. Efter saa lang Tids Forløb er danske Aviser, i fuldstændig Tilstand, heroppe meget vanskelige at opdrive, selv paa Universitets-Bibliotheket.

Efter Begravelsen, hvorlænge véd jeg ikke, tog han ned til Rønnebæksholm, og her skal han have siddet meget i „Sommerhuset“, et Lysthus med Spir paa, som den Hensovne havde foræret ham, — og hvor stort hans Savn var, viser Kvædet „Rønnebæksholm“, som under 6te Oktober 1854 stod i „Dannebrog“, medens det dog var skrevet dernede i September, altsaa omtrent 2 Maaneder efter Dødsfaldet. Inderligere end her kunde Savnet ikke lettelig være udsunget, men vi kan, som sædvanlig, her kun give en liden Mundsmag af det ikke korte Kvæde:

„Her, hvor, nyt paa gamle Dage,
Oldstids-Skjald fandt Hus og Hjem,
Fandt en Frue uden Mage,
Til hver Dronning-Syssel nem,
Her, som i en Verden øde,
Sidder jeg nu hos den Døde.

Ser jeg til de grønne Skove
Og det røde Rosenblad,
Ser jeg til den blanke Vove
Og den lange Bakkerad,
Øjets Lyst, til Disen bundet,
Er med hendes Glands forsvundet!

. . . Lytter jeg til hver en Side,
Hveden mig imøde klang
Vøluspaa og Gudruns Kvide,
Vise-Nyn og Psalmesang,
Ørets Fryd, til Disen bundet,
Er med hendes Røst forsvundet.

Leder jeg om Hjerte-Skjødet,
Netop til mit Hoved skabt,
Saa i Aanden, som i Kjødets,
Ej et Hovedhaar gik tabt,
Fløj jeg end med alle Vinde,
Det er ej paa Jord at finde.“

og langt senere ude:

„Ser jeg til de grønne Skove
Og det røde Rosenblad,
Ser jeg til den blanke Vove
Og den lange Bakkerad,
Andre Farver alle svinder,
Alting blaaner som Kjærminder.

Som Kjærminden blaalig flammer
Lyset hver en Aftenstund,
Naar i Disens*) Sovekammer
Øjet lukker sig til Blund,
Og hvert Hovedhaar det mindes,
Hvad ej mer i Verden findes“.

Men Savnet lindredes dog ved Et paa Jorden, og det var ved hans og hendes Søn, om hvem han blandt andet synger etsteds i Kvædet:

„Dog hvad sidder jeg og siger,
Hjerteklemt og hovedør,
Medens ind ad Døren kiger
Til mig Disen, som ej dør,
Smiler ned fra Gudhjems Høje
Til mig gennem Fredriks Øje!“

Men sin Trøst i det evige Livsord udsynger han klart i „Dansk Kirketidende“ i Kvædet den 8de Oktober:

Hun er ej død, hun sover kun.

„Hun er ej død, hun sover kun,
Hun end har Smilet om sin Mund,
Og hun har varme Kinder!
Saa sagde jeg den Aftenstund,
Da hun sov hen som i et Blund
Den sødeste blandt Kvinder.

Saa ypped jeg med dem en Kiv
Som kjende bedre Død end Liv,
Og har dens Tegn udfundet,

*) Diser kaldes i Nordens Gudesagn alle kvindelige Væsener af højere Art.

Og hun blev stiv og kold og blaa,
Saa alle Læger sværge paa,
At Død har Sejer vundet!

Var hun ej mér end Kjød og Blød,
Da var der vistnok ingen Bod
For Døden og for Savnet,
Men hun, som Herren havde kjær,
Er mér end hele Himlens Hær,
Guds Barn med Kristen-Navnet!

Hun er ej død, hun sover kun,
Som Troens Ord i hendes Mund,
Og Haabets Lyn i Øjet,
Og Kjærligheden modervarm
I hendes skønne Moderbarm,
Til Barnemunden bøjet!

Mens Kjødets sover, Sjæl og Aand
Alt drive Spot med Dødens Baand
Hvor der er godt at være,
Og Kjødets om en liden Stund,
Med mer end Englesmil om Mund
Staar op til Herrens Ære!

Som Troen fast, som Haabet let,
Som Kjærligheden aldrig træt,
Sit Kjød hun da skal bære,
Som Kjærligheden aabenbar
Saa fri og skøn og soleklar
Marie min skal være.

Saa svæv da hid, paa Englevis,
Marie min! fra Paradis,
Forbilledlig i Dragten,
Som han har lovet sine Smaa,
Vor Drot, som selv i Graven laa,
Men har dog al Livsmagten.

Kom i Vorherres Jesu Navn
Med Aandebad for Hjertesavn
Med Rosen fra Gudshaven,
Som viser, at i Herren glad
Hver Kristensjæl kan smile ad,
Hvor mørkt der er i Graven!

De Ælvepiger under Muld,
 Som nødes til at spinde Guld
 For os til Gyldenstykke,
 Lad dem for Mørket fælde Graad!
 Paa Lys vor Drot har gode Raad,
 Og saa paa Liv og Lykke.

Ja, Livet har han i sin Aand,
 Og Lykken i sin Højrehaand,
 Og Lyset i sit Øje;
 Vort Lys er hans, hans Liv er vort,
 Saa naar al Verden farer bort,
 Gudslykken os mon føje.

Lad derfor, Kristne! paa vor Grav
 Den skumle Død kun prale af,
 Han os har overvundet!
 Han favner i sin Dødningsdands
 Kun Kjødets Lyst og Kjødets Sands,
 Af Tomheds Skjød oprundet.

Ej af vort Kjød med bange Kaar
 Saameget som et Hovedhaar
 Forkomme skal heneden,
 Alt hvad vor Drot har dyrekjøbt,
 Og sig med Vand og Aand tildøbt,
 Er skabt for Evigheden.

Den Mund, som trofast har paa Jord
 Bekjendt Vorherres Navn og Ord,
 Sat sig for ham i Vove,
 Den Mund, trods alle Tungebaand,
 Oplive skal Vorherres Aand
 Til evig ham at love.

Det Øre, som med himmelsk Lyst
 Sig aabne lod af Herrens Røst,
 Af Aanden gjennembore,
 Det være skal en Port saa pru!,
 Hvor sjungende gaa ind og ud
 For evig Engle-Kore!

Det Hjerte, som sig føde lod
 Med Herrens eget Kjød og Blod,
 Ej hungre skal og tørste;

Som han har sagt, trods Død og Grav,
 Det nyder evig godt deraf,
 I Lag med Livets Fyrste!

Hun er ej død, hun sover kun,
 Som lovsang Herren med sin Mund,
 Oplod for ham sit Hjerte,
 Thi over hendes Kjød og Ben
 Med Flamme himmelblaa og ren
 End lyser Livets Kjerte.

Hun er ej død, hun sover kun,
 Saa siger om en liden Stund
 Vor Drot paa Kongestolen.
 Da staar hun op, og højt i Sky
 Hun stiger med sin Lovsang ny
 Med Glands som Morgensolen!“

I samme Maaned stod i „Dannebrog“ Digtet „Aa-Fruen“, hvori man ogsaa ser, hvordan Skjalden i den Hensovne havde fundet i Kjød og Blod Danne-Kvinden, saadan, som hun forlængst havde leget dybt inde i hans Tanker og Toner:

„O, hvad har dog oplevet
 Den gamle Daneskjald!
 Han favnet har sin Følgje
 Og kyst sit Tonefald!

O hvem kan dog forglemme sin kjæreste Ven!“

men mildt opløst er Vemoden, og Blikket hviler atter lyst paa Sønnen, hun efterlod ham:

„Gjenfødes skal for Skjalden
 Da end det Rosenskjær,
 Han saa, da Morgenrøden
 Engang ham favned her,

O hvem kan dog forglemme sin kjæreste Ven!“

Det var kanske endnu medens Grundtvig sad nede paa Rønnebæksholm, at han i det mindste paabegyndte Gjennemsynet af sin Oversættelse fra 1827 af 5te Bog af Biskop Irenæus's Værk om den ægte og uægte Kristendom, som vi véd første Gang stod at læse i „Theo-

logisk Maanedssk.“ Han sammenlignede den igjen dette Aar med Grundskriftet og rettede hvad han fandt forfejlet, men „Forandringerne er i det hele kun ubetydelige, og mest kun gjorde for at forsikkre Læseren om, at Fordanskningen er saa tro og saa god, som jeg ikke alene 1827, men ogsaa 1854 kunde give den“. Han anbefaler i dette Forord ogsaa Pastor Kristensens Uddrag og Oversættelser af de øvrige Bøger af Irenæus, og priser „det uskatterlige Vidnesbyrd“, vi har i den gamle Biskops Skrift, „baade om vor uforanderlige Kristen-Tro. der med Bekjendelsen ved Daaben er nedlagt i Menigheden som en Juvél, der, altid forynget af Guds Aand, forynger med sig Karret, hvori den er lagt“, og om Apostel-Skriften, som, oplyst af den samme Aand, stemmer fuldelig overens med Troens Regel. Han kalder ogsaa Irenæus-Bogen „næst Apostel-Skriften den kristeligste Bog, jeg kjender“ og siger, „at den, som den bedste Indledning til at læse Apostel-Skriften med Forstand, burde være alle kristelige Præsters „Haandbog“. Biskop Irenæus i Lyon, som før sagt, en Lærling af Biskop Polykarp i Smyrna, „som var optugtet ved Apostlernes Fødder og indviet af den Discipel, som Herren elskede“, er naturligvis det gyldigste Vidne om, hvad der i den kristelige Oldtid gjaldt for virkelig Apostel-Skrift, og derfor slutter Grundtvig sin Fortale af 1854 med følgende Ord: „At kalde en og samme Bog et fuldgyldigt Vidnesbyrd om Skriften, men et ugyldigt Vidnesbyrd om Troes-Ordet i sin Tid, det løber nemlig ud paa en klar Selv-Modsigelse, og hvor øvet man end nuomstunder er blevet i at afsi Myggen og sluge Kamelen, saa vil man dog vist snart opdage, at alt, hvad der bygges paa Selv-Modsigelse, det river sig selv ned, om saa al Verden vilde holde paa det.“

Den her omhandlede særskilte Udgave heder: „Om Kjødets Opstandelse og det evige Liv“ af Biskop Irenæus, fordansket af N. F. S. Grundtvig, men i Maanedsskriftet bar Oversættelsen til Overskrift: „Om Legemernes Opstandelse og Del i Guds Rige“.

Til 6te Oktober 1854 skrev Grundtvig et Kvæde til Kong Frederik, som jeg skal meddele, ogsaa som

Prøve paa et ægte, venligt Frisprogs-Kvad til en Konge i vore Dage. Det var nærmest indrykket i „Fædrelandet“ og derfra optaget i „Dannebrog“:

„Konning, i Minister-Klemmen
Luk ej paa din Fødselsdag
Øre dit for for Folkestemmen,
Ligned end den Vaabenbrag!
Thi fra Arildstid i Norden
Klang i Takt med Lurens Torden
Brages Kvad og Harpeslæt.

Lad uhørt da i Højsædet
Skjalden ej Guldharpn slaa,
Som Skjoldungers Pris har kvædet
Under gule Haar og graa,
Og forlænget ser med Glæde
Gamle Fredegods Guld kjæde
Til vor yngste Frederik!

Tro det ej, at mellem Slaver
Kongen har sin bedste Ven!
Tro det ej, din Throne raver
Hos fribaarne Dannemænd,
Som jo har paa Hænder baaret
Ud og ind ad Tusindaaret
Gamle Danmarks Kongeslægt!

Hvad der vakler, om ej raver,
Hos os i en bange Stund,
Det er Tak for gode Gaver,
Hjertets Tak med Haand og Mund,
Det er Sulerne, som bære
Karmen højt til Kongens Ære,
Frederik, din Æreport!

Hør da ej paa den „Bolvis“*),
Som med alt sit Pund af Vid,
Bedre brugt, maaske at prise,
Sætter mellem Venner Splid,

*) I Kong Sigers Gaard var der efter Sagnet to Raadgivere: Bilvis, som raadte til hvad billigt var, og Bolvis, som raadede til Ondt.

Mellem Frænder allernæste:
Rigets Gavn og Folkets Bedste,
Kongens og hans eget Ord!

Fæst dit Blik paa Hjælpekilden,
Ypperst under alle Savn,
Paa det Folk, som gik i Ilden
For sin Drot og for sit Navn,
Som, nok født til Mag og Lempe,
Dog vil for sin Frihed kjæmpe
Til den sidste Draabe Blod!

Intet Folk i Verden findes,
Som det Danske overgaar
I alt Stort og Godt at mindes
Gjennem Tusindtal af Aar,
Gid med Skjold du Prisen vinde!
Aldrig visner den Kjærminde,
Som slog Rod i Danevang!“

Men han havde gjort mer end at kvæde sit Frisprogs-Kvad. Han havde i sin gamle Valgkreds i Præstø ladet sig vælge til Folkethingmand, og 2den Oktober 1854 var Rigsdagen samlet. Med den Samling blev det vel igjen Pernilles korte Frøkenstand; ogsaa den blev opløst, men forgjæves havde den ikke holdt sine Møder. Den forrige Samling havde indgivet til Kongen en Adresse, der var vedtaget baade i Landsting og i Folkething og som udtalte stærk Mistillid til Ministeriet som et Ministerium, der ikke kunde klare fra sig Beskyldningen for at ville forføre Kongen til Grundlovs-Brud, og den bad Majestæten fjerne Folkets Frygt. Der var ogsaa indkommet Adresser fra forskjellige Kanter af Landet, ja ogsaa Deputationer eller Sendemænd kom der mange af, alle for at bede Kongen fjerne det forhadte „Ørstedeske Ministerium“. Men den ellers saa folkelige Kong Frederik var som fortroldet af Helstats-Tanken og Ministeriet, saa han gav dem ikke engang Indtrædelse til sig. Nu, paa denne Rigsdag, Oktober 1854 foreslog Hofjægermester Tutein i Folkethinget Nedsættelse af et Udvalg, som skulde forberede Anklage for Rigs-Retten mod Ministeriet for Brud paa Forfatningen og Over-

trædelse af Penge-Loven*). Det Forslag gik igjennem, og forh. Minister Hall foreslog omtrent samtidig en ny Mistillids-Adresse til Kongen som Svar paa Thron-talen. Ogsaa den Adresse blev vedtagen af hele Thinget paa én Mand nær, og den Ene var — Grundtvig. Han troede, blandt Andet, at Ministrene kunde finde Smuthuller i den, saa den blev til Hinder for Rigsrets-Sagen. Hvor „fordærveligt“ han end fandt Ministeriet, vidste han dog atter godt at værne om Kongen selv. Han omtalte saaledes engang „Minister-Ansvarligheden“ som „den Friheds-Borgen, som vor højhjertede Konge fandt det nødvendigt at give sit Folk, endnu førend der var enten Rigsdag, Grundlov eller Rigsret“.

Kongen opholdt sig paa Frederiksborg Slot, et Par Mil nordenfor Kjøbenhavn, og did afgik Folkethingets Sendemænd og overrakte ham Adressen den 19de Oktober. Da blev Kong Frederik vred, og den 20de opløste han igjen Folkethinget**), hvis Medlemmer imidlertid før de Manges Afrejse fra Hovedstaden modtog stor Hyldest af Befolkningen. Lidt efter gjorde Kongen en Rejse til Sønderjylland og Holsten, om hvis Forhold til Kongeriget jo Striden for en stor Del drejede sig, og man tror, den Rejse havde virket formildende paa ham, og da Folket, gjennem de nye Valg, igjen havde udtalt sig mod Ministeriet, saa afskedigede han det 3die December, saa de Gamle skulde kun vedblive med de løbende Forretninger indtil et nyt Ministerium var dannet, og det nye, det Bangske, overtog Roret den 12te Decbr., men tog ogsaa Løsenet „Fællesforfatning“ i Arv.

To Dage efter holdt „Dansk Forening“ General-Forsamling, hvor man blandt Andet fik at vide, at der var, efter nogen Indgang og Udgang paa de forskjellige Steder, henved 60 Kredse trindt om i Riget, men ikke synderlig talrige. I Kjøbenhavn, hvor ikke Deling endnu var foregaaet, var omtrent Halvdelen af de 950 gaaet ud igjen under Grundtvigs Fravær. Til hans Højskole indkom idelig smaa Bidrag. Paa den nævnte General-

*) Til „Rustninger“, som man endog frygtede for vilde gjælde Folket selv, naar Ministeriet ikke fik sin Vilje.

**) At Landstinget ogsaa, efter Grev Knuths Forslag, havde tiltraadt Mistillids-Adressen, fik nok Ministeriet vide forsent.

forsamling indfandt Grundtvig sig ogsaa, da han nu, efter Ministeriets Afgang, „aandede friere“, som han sagde. Han blev paany valgt til Formand og lovede at holde Foredrag over Verdens-Historien i Vinterens Løb, „og pege paa Tidernes Tegn, som i det hele gunstige for det Folkelige, saa ogsaa vi Danskere, naar vi kun ikke lægger Hænderne i Skjødet, eller lader os narre med Tysken, godt tør haabe at se vort Folkeliv opblomstre paany.“

Bidrag til Kalendere.

Til Aarskifterne havde man nu i længere Tid i Kjøbenhavn udgivet et Slags Kalendere med Bidrag fra danske og nordiske Digtere og Fortællere. Saaledes skrev Grundtvig alt for nogle Aar tilbage i en saadan sit livlige Kvæde „Færingesaga“ 1847. Det var i den Tid, da Biskop Mynster i Spidsen for en Del Ligesindede vilde fortrænge det færøiske Sprog med Dansk og indføre tvunget Skolevæsen, medens Forældrene hidtil, efter mange Vidnesbyrd endog med særdeles Held, selv havde undervist sine Børn i Kristendom fra Slægt til Slægt. Flere Dannemænd løfted Røsten, og en dansk Bog, „Dansken paa Færøerne“, udkom til Værgemaal for Øboerne. I Færingernes Gilder og Samkvem sang og dandsede man endnu til Viser om Sigurd Foffners-Bane og andre lignende, og Grundtvig synger med Glæde om, hvordan

„Saga har narret den sorte Død“

derude paa Færø. Han gjør ogsaa dygtig Nar af det selvbudne Skolemesterskab og synger ogsaa forresten dejligt om „Saga.“

Til Aaret 1854 skrev han i en saadan Almanak (Kittendorffs?) et Nytaars-Ønske, hvori han ogsaa ønsker Danmark frit for Pest og Plager, som Koleraen, og ønsker med Hensyn paa det Moltke-Ørstedske Ministerium, der jo var et Gjenfærd fra Enevoldsmagtens og Kancelliets Dage:

„Gid saa fra de Dødes Rige,
Om end Midnats-Hanen gol,
Gjenfærd aldrig mer opstige,
Mens for Øjne vi har Sol!“

Til 1855*) leverede han Kittendorffs og Aagaards „Illustr. Almanak“ i Decbr. 1854 Kvædet: „Saxe Runemester“, hvori han blandt Andet siger til gamle Saxe:

. . . „Om du førde i dit Skjold
Langers Vaaben „Roser trende“,
Derpaa Stue-Lærdom gold
Tygge kan til Verdens Ende;
Men du førde i dit Skjold
Danmarks Saar og Danmarks Sejer,
Som med Glands fra Old til Old
Vaaben alle overvejer.

Ogsaa det er Smaating kun,
Om endnu i vore Tider
Findes i vor grønne Lund
Skud af Langer og af Hvider,
Naar endnu sin Krone har
Som vort Stamtræ „Dronning-Bøgen“,
Saa i Maj paa Kvisten bar
Kukker aldrig Sællands-Gjøgen.“

Mod Slutningen siger han lugnt, „at hvad han selv i Ungdommen stræbte modig at udrette, ved at oversætte Saxes Krønike, det krones, som den fuldstændige Sejer over Romer-Trolden (vi huske, at Saxe skrev paa Latin og kaldtes i Latinskolen „Grammatikus“) i hans Alderdom dermed, at han har føjet det danske Mester-Navn („Saxe Runemester“) til sin danske Oversættelse. Og med det samme faar vi høre, hvad Grundtvig forstaar ved en Runemester:

*) Til et andet Aar leverede han det dejlige Kvæde „Thomas Kingo“, som nu bedst søges i Sangbog-Rækken for Folkehøjskolerne. Det er langt længere end „Thomas Kingo er Salmisten“ og er fuldt af levende og træffende Betegnelser af Kingo som „Kristus-Skjalden i Højnorden“.

„Saxe Dansker! gamle Ven!
 Dansk selv i Latinens Lænker!
 Runemester er kun den,
 Der kan skrive, som han tænker,
 Der kan tænke frit og fort,
 Der kan tegne Lys og Skygger,
 Der kan tegne Hvidt og Sort,
 Tegne Alt hvad Ord udtrykker!“

og han slutter:

„Nu udfritter vi med Flid
 Alle vore tyske Gjæster,
 Om de har fra „Rødskjægs“ Tid
 Mage til vor Runemester,
 Som i romersk Bast og Baand
 Rejse kunde Runestene
 For hver Helt i Nordens Aand,
 For hver Fugl paa Bøgens Grene!“

Til en Kalender, men det var senere, leverede han ogsaa Digtet: „Sorø“.

Paa Rigsdagen Vinteren 1854—55.

Rigsdagen sammenkaldtes da paany til 18de December, og Grundtvig*) var Aldersformand, som sædvanlig indtil Formand blev valgt. I de Par Dage før Jul tog han ingen videre Del i Forhandlingerne, og paa det nye Aar talte han vel 12te Januar ogsaa et Par Ord for Nedsættelse af et Udvalg i Sagen om Udskrivning til Krigstjenesten, men den 17de holdt han en Tale, som havde vasket sig, i Sagen om Indskrænkningen af Danmarks Riges Grundlov. Forslaget, hvis første Paragraf lød: „Grundloven af 5te Juni indskrænkes til at gjælde Kongerigets særlige Anliggender“, indeholdt en Opregning af, hvad der skulde være særlige Anliggender, og Meget af, hvad før havde hørt under Danmarks Rigs-

*) Han var denne Gang valgt fra Præstø Amts 2den Valgkreds.

dag med de ansvarlige Ministre, gik da nu over til Fællesforsamlingen, og meget Vigtigt lodes ubestemt, og der var Ministre for det Fælles, som var uansvarlige ligeoverfor Rigsdagen.

„Det er“, sagde Gr. blandt meget Andet, „det er ingenlunde blot et Forslag til Forandring i Danmarks Riges Grundlov, nej, det er et Forslag til fuldkommen Afskaffelse og Ophævelse af Danmarks Riges Grundlov. Dersom dette Forslag bliver antaget og bliver antaget tredje Gang, saa maa vi forud vide, at hele Danmarks Frihed og Selvstændighed er aldeles opgivet, og at alle danske Borgeres Friheder og Rettigheder er prisgivne enten til et igrunnen uansvarligt Ministeriums Vilkaarlighed eller til Afgjørelse af et Fællesraad, med Hensyn til hvilket vi ikke har nogen Sikkerhed for, hvorledes det vil blive sammensat, men hvorom vi har al rimelig Formodning, at vore bittreste Fiender vil faa Stemmeferhed deri“. Det var ikke den eneste Gang, han havde Ordet, og navnlig talte han mod Biskop Monrad, der af al Magt tilraadede Antagelsen, men ved Afstemningen var der ikke mer end Fire, som stemte med Grundtvig for Sagens Standsning, og blandt dem var Dr. Lindberg.

Ikke mindre kraftig optraadte Grundtvig i Anledning af Rigsretssagen mod „det Ørstedeske Ministerium“, især da det ny Bangske Ministerium havde yttret Ønske om, at den Sag maatte falde. Han advarede imod at frafalde Søgsmålet, netop fordi det ny Ministerium troede, at Søgsmålet vilde lægge Vanskeligheder i Vejen for en Fælles-Forfatning, „thi visselig da kan jeg ikke se mindste Sikkerhed for, at vi af dette Ministerium vilde føres til en Forfatning, som enten lader os beholde hvad vi har eller giver de andre Landsdele Del deri.“ Da Biskop Monrad mente, at det var enhver Fællesforfatning, Grundtvig vilde stemme imod, svarede han: „saasart han (Monrad) eller en Anden viser mig en Fællesforfatning, som lader Danmarks Rige og Folk beholde sin Frihed og sine Rettigheder, skulde jeg stemme for baade at ophæve Rigsrets-Aktionen og enhver anden Ting, for at et saa lykkeligt Maal kunde naaes.“

Biskop Monrad og Grundtvig var nu idelig ifærd med hinanden godtsom gjennem hele Grundtvigs Rigsdags-

tid; men man faar slet ikke Indtrykket af, at det var fordi de var saa forbittede paa hinanden, men snarere, at det var noget hos begge de begavede Talere, der, under al deres Modsætning, tiltrak paa begge Sider, og det véd vi ogsaa, der var. Monrad var en Tid valgt fra Nykjøbing, men sin længste Tid fra Maribo Amt, og det var utallige Gange man hørte fra Grundtvigs Mund: „Det ærede Medlem fra Maribo Amts 4de“ eller: „det ærede Medlem, som sidder skraas over for mig“ og engang ogsaa: „det ærede Medlem, som sidder skraas over for mig og tager ogsaa Sagen paa skraa“. Men af alle Tiltaler paa Rigsdagen fra Grundtvigs Mund maatte, saadanne Ministre, som Danmark gjerne havde, „den højtærede Minister“ dog, fra Frihedens Talsmand i næsten alle Retninger, blive den hyppigste. Den Minister, som dog ogsaa Grundtvig tildels kunde staa lidt venlig sammen med, var Kirkeminister Hall, hvis Navn ogsaa hæderlig knytter sig til Sognebaandets Løsning i Danmark.*) Hall kom, idetmindste i 1848, som ung Jurist oftere i Grundtvigs Hus, og hans Kone skal kirkelig „tilhøre den grundtvigske Retning“. Hun skal engang, da Grundtvig var meget misfornøjet med Hall, have skaffet dem sammen i én Vogn, da der skulde kjøres til Enkedronningen. Hensigten var, at de skulde faa Lejlighed til at tale sig tilrette med hinanden.

Men tilbage til Grundtvig paa Rigsdagen Vinteren 1855.

I Forhandlingen om fri og tvungen Rente, „hvorpaa jeg kun forstaar mig meget lidt“, indlod han sig ikke uden for at tale et Ord mod Vilkaarlighed paa Bevilgningsvejen.

Ved 2den Behandling af Grundlovs-Sagen kjæmpede han ikke mindre djærvt end ved første, navnlig for den gamle Grundlovs Friheder og Rettigheder. I denne Kamp omtalte han blandt Andet det tyske Forbunds Lovgivning om Pressen som „ligesaa træsk, som vores er frisindet“, og siden kaldte han Presse-Tilstanden i Tyskland „trælbunden“. Trykkefrihed var noget af det, der havde været det Ørstedeske Ministerium den værste Torn i Øjet.

*) Derimod var han, desværre, ivrig for Kirkeraads-Forfatningen.

„Enhed i Hær og Flaade med Hertugdømmerne“ var naturligvis Noget, som Grundtvig ogsaa vilde, at der af al Magt skulde gjøres Modstand imod. „Var der ikke en Lov derimod, saa kunde Ingen være ganske sikker paa, at der ikke kom danske Indfødte til at trække ud paa Valpladsen i Tyskland eller hvor det kunde blive. Saaledes som de store Begivenheder staar og som de forestaar, kunde det jo meget let ske, at det tyske Forbunds Hære kom til i Forening med Rusland, gennem Prøjsen, at gjøre en Smule Tjeneste mod Vestmagterne, altsaa mod den Sag, hvorpaa Europas Frihed beror.“

Det var Monrad og Tsherning, Grundtvig ogsaa nu mest kjæmpede mod i Grundlov-Sagen, og ved en Ytring af Monrad om Grundtvigs særskilte Stilling i denne Sag mindtes Grundtvig om Ordskiftet mellem dem i 1852, da Monrad havde sammenlignet Grundtvig med et Fyrtaarn og Grundtvig igjen Monrad med en Lygtemand, og han sagde da nu blandt andet: „Det er dog vistnok bedre at holde Øje med et Fyrtaarn, der viser den rette Vej, end at følge en Lygtemand, der viser den gale Vej.“

I Februar 1855 var Grundlov-Sagen under 3die Behandling, og da gjaldt Grundtvigs Tale især hvad der efter Indskrænkningen skulde regnes til Kongerigets særlige Anliggender, og han sagde blandt andet: „nu er det min Overbevisning, at selv om det nærværende Thing vil styrte sig i Afgrunden ved at antage en saadan Opregnelse indtil Smaaligheder af Kongerigets særlige Anliggender, medens der hverken er Tale om vor Valgret, Valgfrihed eller alle vore Rigsdagsforhold, — er det dog mit Haab, at det danske Folk ikke vil følge, ligesaa vist som jeg ikke skal gjøre det.“ I et senere Foredrag i Sagen fremhævede han atter navnlig Trykkefriheden, og sin Tale i Sagen sluttede han med:

„om jeg skulde være ene, hvad dog ikke er rimeligt, og om man endog vil finde det latterligt — jeg skal ikke være bange og ikke skamme mig over at gjentage mit lydelige „Nej“. Jeg véd, at der er To, som svarer Nej med mig, og det er Nordens Aand og Danmarks Hjerte, og jeg er tilfreds, hvor mange Gange end mit Nej overdøves der, hvor det gjælder mit Fædernelands Frihed eller Trældom, Liv eller Død, Skam eller Ære — dette Nej skal dog gennemdirre Folket, saa længe der er en dansk

Blodsdraabe i dets Aarer.“ Alene 6 Mand turde stemme med Grundtvig, og blandt dem var atter Dr. J. C. Lindberg.

I en særskilt Forespørgsel til Førsteministeren stræbte han at hævde hvad endnu hævdes kunde af omtr. seksaargammel Frihed: Den inskrænkede Kongemagt, de gamle Bestemmelser om Valgretten, Valgbarheden, Rigsdagens Rettigheder og Friheder, Trykkefrihed, Foreningsfrihed, Forsamlingsfrihed og den kommunale Frihed. Han stræbte at hævde disse Friheder, „skjøndt gamle Danmark var nedsunket til en Provinds i et nordalbingisk Monarki“⁵, naar Fællesforfatningen var bleven Lov; han gjorde det i det Haab, at der dog endnu var et dansk Folk, skjøndt det skjuler sig, igrunden ikke af Fejghed eller af Magtesløshed, men kun af Mangel paa Oplysning om, hvorledes Sagerne har staaet og staar endnu.“

Da det afgaaede Ministerium skulde sættes under Tiltale for Rigsretten, fandt Grundtvig, at man tog for Lidet med i Søgsmålet, naar man indskrænkede det til Grundlovsbrud i Penge-Sagen. Han hævdede ogsaa Nødvendigheden af Søgsmålet med den Bemærkning, at naar Rigsdagen undlod at kræve til Answer, mens Ministeriet stod i sin Magtfylde, fordi det kunde opløse Rigsdagen, og Rigsdagen undlod det, naar det var gaaet af, fordi det (Ministeriet) ved Skadeserstatningen kunde blive bragt til Betlerstaven (et Udtryk, som en anden Taler have brugt), saa opmuntrede man jo Ministerier til med Magt at forfølge Øjemed, som baade var grundlovstridige og til Folkets og Frihedens Fordærvelse. I denne Søgsmåals sag stod Grundtvig ikke ene, thi Anklagen blev om Aftenen den 26de Marts besluttet med 91 Stemmer mod 1, og den Enes var Tshernings.

De anklagede Ministre var: Anders Sandø Ørsted, Frederik Tidemann von Tillisch, Kristian Albrekt Bluhme, (alle tre „Gehejmekonferentsraader“,) Generaløjtnant von Hansen, Kammerherre Grev Sponneck, Kammerherre Koutreadmiral Sten Bille og Dr. juris Anth. Wilh. Scheele, og vi skal i Forbigaaende mælde, at Dommen faldt det næste Aar. De Anklagede blev med yderste Nød og neppe frikjendt, da der var lige mange Stemmer for og

imod, saa det var alene Formandens Stemme, der gjorde Udslaget.

I denne Rigsdagssamling var Skolesager og Kirkesager flere Gange under Behandling. Tidlig fremkom der et Forslag om forhøjet Løn for Lærere ved de saakaldte lærde Skoler. Den Sag, mente Grundtvig, maatte komme i Forbindelse med noget Andet f. Eks., sagde han lugnt, en Afgjørelse af, hvorvidt Principet ved vort hele lærde Skolevæsen var saaledes, at det maatte fastholdes og derpaa gjøres langt større Opoffrelser end hidtil, eller det maatte forlades.

1ste Febr. var der Tale om en særskilt Overdirektør for Almue- og Borgerskolevæsenet. Gr. ansaa det for godt, at ikke det og Latinskole-Væsenet gik begge Dele gennem et Hoved, og Kravet, han stillede til en saadan Overdirektør, var: „en lys Oversigt over og Øje for, hvad Folkelivet, Folkeoplysningen og Folke-dannelsen egentlig var“. Næste Dag talte han for (som Begyndelse til Forandring i Præsternes Lønning) at anvende Overskudet af Bispestolenes Indtægter til Forbedring af de daarligst lønnede Præsters Kaar. Da man ved samme Lejlighed begyndte at tale om den virkelige „kristelige“ Biskops Stilling, hvordan den efter Skriften skulde være og hvad den krævede, da udtalte han, ligesom paa den grundlovgivende Rigsdag, at „den kristne Menighed har intet Kirkegods; den kan slet ikke paa kristelig Grund gjøre nogen Fordring, ikke engang paa en Knappenaal.“ Her kunde derfor „kun være Tale om Folke-Kirken“.

Under Talen om Almueskolen hører vi ham en Gang udtale sig for Udskrivning af Skolen ved det fyldte 14de Aar og senere i Marts ved det fyldte 13de Aar. Tingen var, at Grundtvig vilde knappe af den tvungne Skoletid, saameget som der gaves ham Lejlighed til, og lagde heller ikke nu Dølgmaal paa sit Had til „al Skole-Trældom“, og han hævdede ogsaa nu „Forældres Ret til selv at oplære deres Børn eller lade dem oplære ved Andre“. Denne Side af Sagen fremhævede han begge Gange, han talte i Anledning af Skoleloven. Som en Hovedgrund til at tale for snarest mulig Udskrivning, som noget ogsaa duelige Lærere, syntes han, maatte glæde sig over, anførte han ogsaa Overfyldtheden i Klasserne. Dette gjaldt Tvangs-Skolen, thi ellers

véd vi, at han troede, den virkelig menneskelige Skoletid først begyndte en god Stund efter Udskrivnings-Tiden.

Da man i Marts (3die) havde under Behandling et Forslag om at nedlægge Latin-Skolen i Kolding, hvor man havde gjort Bekostning med Bygninger, for at faa en i Horsens isteden, da begyndte Grundtvig den Tale i Sagen, som følger:

„Ja, det ærede Thing kan nok vide, at dersom Talen var om Nedlæggelsen af alle latinske Skoler i hele Riget, saa vilde jeg stemme derfor“, men naar man skulde have dem, saa vilde han ikke, at Kolding skulde være Offeret for de andre. En anden Gang sagde han: „Alle Latinskoler her i Landet er i mine Øjne Drivhuse, Drivhuse ikke engang for fremmede Planter, men for den daarligste af alle Konster, for den: at prøve, om man ved at flytte indfødte Planter derhen kunde give dem en fremmed Skikkelse og en fremmed Varme.“

Senere udtalte han (overfor Ploug), at „dersom Staten vilde tage sine Penge fra disse Skoler, vilde de af dem selv gaa under . . . jeg skal slutte med at sige, at af alle Lære-Drenge under Solen er der ingen daarligere end de lærde Drenge.“

En Dag senere udhævede han ikke alene Latinskole-Dannelsens U hensigtsmæssighed for vordende Embedsmænd, men bekjæmpede i det Hele Kravet paa en saadan Sum af Kundskaber, at Folk i Regelen maatte begynde i Børnealderen at studere. Staten maa ikke forlange nogen anden Fordannelse til sin Embeds-Prøve, end den, der kan erhverves paa nogle faa Aar i den udvortes voksne Alder, saa at baade han selv og Andre kan skjønne, om han vil blive dygtig til at forvalte et Embede. Det Modsatte var Grunden til de mange daarlige Embedsmænd, fordi Staten havde paataget sig en Forpligtelse ligeoverfor dem, saa de raaber: I skal befordre os! I skal give os større Levebrød, for vi duer ikke til andet! Ved samme Lejlighed fortalte han Rigsdagsmændene om Latinskolens Oprindelse og Skudsmaal fra Vuggen af: „Det er jo temmeligt langt tilbage — sagde han — nemlig i Middelalderen, i Korstogenes Tid, da en græsk Prindsesse beskrev sin kjære Faders Liv og Levnet, som var Kejser Alexius i Konstantinopel. Hun fortalte, at i hendes Øjne er han den største Helt og Regent, og blandt

andre store Ting, han gjorde, indrettede han ogsaa en Vajsenhus-Skole, og der kunde ikke alene de Græker, som havde lært deres Modersmaal som man lærer det paa Landet, lære det grammatisk, men det var ogsaa saaledes indrettet, at de, der ønskede at lære latinsk Gramatik, kunde lære den. Men efter at hun har fortalt hele denne „store“ Gjerning af sin Fader, siger hun: men det er jo Lapperi, det er jo ikke andet end Glose-Kundskab; jeg har, siger hun, anvendt mange Aar paa det i min Ungdom, men det varede netop derfor mange Aar, førend jeg kunde have nogen Glæde af vore egne græske Skribenter. Se, det er Skudsmaalet.“

I Latinskole-Sagen stod de to Modstandere fra Forfatningssagen, Grundtvig og Oberst Tsherning kjæmpende Side om Side.

Ved Forhandlingen om Udskrivning til Krigstjeneste gjorde han, mod en anden Taler, Erfaringen fra selve Krigen gjældende, naar en Taler mente, at man ikke uden en 4 Maaneders Garnisonstjeneste, under god Anførsel, kunde værne om Fædernelandet. „Man tør dog vel slutte fra Virkeligheden til Muligheden.“

Med Hensyn til Antal af Officerer, da lagde Grundtvig Regjering og Rigsdag indtrængende paa Sinde: ikke at paalægge Opoffrelser og Udgifter, som overstiger Landets Kræfter, ikke at følge den romerske Grundsætning, at Krigstiden skulde betragtes som den normale og Freden som en Undtagelse, og advarede mod den Paa-stand, at man i Fredstid endelig maatte se paa en eller anden Maade at faa saa stort Antal Officerer, som man behøver til at føre en Krig. „Der bør aabenbar, i Folkets og Menneskelighedens Interesse, ikke holdes flere Officerer paa Fredsfod, end det er absolut nødvendigt for at kunde begynde en Krig. Det har ogsaa vist sig idetmindste for mine Øjne, at virkelig fik jo Armeen Officerer i et ikke lidet Antal, som, uden at have været enten lønnede eller gagerede, eller uden at have gjen-nemgaaet Militær-Skolen, enten den lavere eller den højere, ikke blot fandtes brugbare, men som udmærkede sig i Krigen.“

Angaaende Forligsvæsenet vilde Gr. ikke, at Nogen skulde tvinges til at være Forligelseskommissær eller Fredsmægler, og han vilde ikke, at Amsraadene skulde have

Myndighed til at afsætte en Fredsmægler, uden efter Indstilling fra Sogne-Forstanderskabet. Men forøvrigt troede han, det til Forligelsesmaal vilde være det Bedste, „om Folket i et mindre Omraade, f. Eks. i ethvert Sogn, valgte sig en eller to Mænd til at udjævne deres Trætte, da det var muligt, at de saaledes heller vilde underkaste sig hans Kjendelse, end lade det gaa til Proces“.

Ved Tale om Indfødsretten indskjærpede han, som sædvanlig, Vigtigheden af at sikkre sig imod, at Tyskere i Hundredevis kommer og fortrænger Landets Børn fra Sysler og Embeder.

20de Marts kom til Grundtvigs Glæde Sognebaands-Sagen for. „Det glæder mig nu vistnok“, sagde han, „at have oplevet noget, som jeg saa inderlig har ønsket, fordi jeg var overbevist om, at det ikke mindre var i Folkekirken eller den daværende Statskirkes velforstaaede Interesse, end det var en Frihed, som alle Mennesker i Landet havde Ret til at kræve. Det glæder mig derfor baade paa Folkets og Kirkens Vegne, at dette Lovforslag er kommet frem, dersom jeg ellers tør haabe, at Kirkens Bestyrelse vil gjøre Folkekirken saa fri, at den, langt fra at nøde Folk til at gaa ud af den for Samvittighedens Skyld, meget mere vil betage dem Lysten dertil.“

Det lakkede nu mod Enden med denne Rigsdag, og det var vel især under Indtrykket af, at det ikke var lykkedes ham at hindre, at Danmark maatte blive en Provinds i et nordalbingisk Monarki*), eller at sikkre danske Borgere de Friheder og Rettigheder, Grundloven hjemlede, eller at have faaet mere Frihed sat igjennem i SkoleSagen, Hær-Sagen og ellers — det var vel under Indtrykket deraf han begyndte sin Lykønskings-Tale, da Sognebaands-Sagen syv Dage efter første Behandling gik over til anden, med følgende Ord:

„Ja, vel har jeg til liden Nytte og til endnu mindre Fornøjelse talt mig hæs paa Rigsdagen, men jeg vil dog med et Par Ord ønske Folkekirken tillykke med det første Skridt til en folkelig Forfatning, saa at den kan svare til sit Navn og vinde Folkets Yndest, hvorpaa hele dens gavnlige og glædelige Virksomhed beror.

*) Nordalbingien kaldtes fra gamle Dage — som før omtalt — hvad der laa nordenfor Elben.

Gid derfor dette første Skridt i folkelig Retning maa siden følges af mange flere, saa at den danske Folkekirke hver Dag kan blive kjendeligere fra den gamle Statskirke, som jeg tør sige alle Provster, Biskopper, Paver, alle Konsistorier, Synoder og gejstlige Kansellidepartementer — i deres Øjne kun var et Tugt- og Forbedringshus, der ikke blot, som alle den Slags Huse, var mest skikket til at fordærve det Gode og forværre det Slette, men ogsaa, ved at være en Tvangs-Anstalt i Hjertets frieste og helligste Anliggender, maatte undergrave al Samvittighed og Sanddrthed og dermed, blandt Andet, give de iskolde Spottere, der altid hænger som Istappe under Kirketaget, rig Anledning til at udraabe fra Tagene hvad de ogsaa nu udraaber højt nok, at vi allesammen maa være Lognere og Hyklere. Derfor, i Kirken, som i Staten og Skolen: Trældommen dø og Friheden leve, om saa al Verdens Provster, Bisper og Paver heller vil dø med Trældommen end leve med Friheden!“

Sit andet Foredrag i Sagen sluttede han med: „Det er klart nok, at ved Sognebaandets Løsning opløses ikke noget Enigheds-, Kjærligheds- eller Tillidsbaand, der virkelig i Sandhed er tilstede; der aabnes kun Lejlighed til at det kan knyttes der, hvor det fattes.“

Da senere hen en Sammenligning var gjort mellem Sognebaand og Ægteskab, da fandt han det, „at sammenligne Sognefolkets Forhold til en paatvunget Præst med Ægteskabs-Forholdet, som er stiftet frit, altfor urimeligt.“ Og „selv i Ægteskabssager fandt man, det var bedre at opløse Forbindelsen, end lade den vedblive, naar Betingelser fattedes, der skulde gjøre den gavnlig og glædelig.“

28de Marts 1855 sejrede endelig Sognebaands-Sagen, efter at Grundtvig havde stridt for den, dog ingenlunde alene, i flere og tyve Aar, den sejrede nu med 74 Stemmer mod 1, der tilhørte en Pastor Møller.

2den April sluttede Rigsdagen, men et Træk derfra maa endnu medtages. En „sn“ i „Dannebrog“ (Nr. 9 1855) fortæller blandt andet fra Møderne: . . . „Det er saa temmelig vedtaget paa Rigsdagen, at Hjertets Følelse maa aldrig komme frem. Rigsdagen vil gjerne agere en Forsamling af rolige, ubøjelige Aander, vil gjøre

det Indtryk paa Tilhørerne, som det romerske Senat paa Kineas, der udbød til Pyrrhos: „Det er en Forsamling af Konger“ . . . Især gjælder det at være aldeles følelsøs for alle varme Udbrud om Danmark og den danske Sag. Saaledes hændte det sig engang, at gamle Grundtvig lod Hjertet raade ved Talen om Danmark og dets Fremtid. Hans Stemme bævede, og en Taare trillede ved hans Kind. Da var der en af disse stenhaarde Helte, som udbød: „Jeg tror s'gu den Gamle græder.“ Der var en Anden, der sad ved Siden af Helten, hvem det ikke var gaaet som denne, men af hvis Øjne den Gamles Taare havde udkommanderet adskillige lignende; han svarede ham: „Aa, De er et Uhyre!“

I „Dansk Forening“ og i „Dannebrog“.

II.

I „Dannebrog“ leverede Grundtvig i Vinterens Løb en Række Smaaestykker med Overskrift „Den danske Sag“. Han „aandede vel friere“, som vi hørte, da „det saakaldte Ørstedske, men i Grunden Karlmoltkiske, det forhærdede og sammenfrosne Januar-Ministerium ved uventet Tøbrud i December blev til Vand og til Vind, hvoraf det var sammensat, men det var dog langt fra at han „kunde istemme Sejers-Sang, hvor da det faldt, eller spaa Danmarks Rige, det danske Modersmaal og den vel ingenlunde lydesløse, men dog livsalige Menneskelighed, som kaldes Danskhed, nogen Fredegods-Dage under det saakaldte Bangske, men igrunden Scheelske Ministerium, der alt havde begyndt at gjøre Rigs-Piller af de gamle Vindfælder“.

Helstaten med en Fælles-Forfatning, hvori Danmarks Rige truedes med „at forvandles til en Provinds i det nordalbingiske Monarki, var ved Nytaar 1855 jo den nærmeste Udsigt ogsaa for hans Øjne.

Hans danske Haab havde saaledes i det nærværende ingen anden Grund „end min Tro paa Guds Naade og det danske Folks Livsalighed, men det havde dog fra Arilds-Tid en forsvarlig Grund i den Kjendsgjerning, at

hvor sort det end mangen Gang, i Løbet af et Par Aartusinder, har set ud for det lille Danmarks Rige, saa har det dog altid klaret op igjen før man vidste det, ja ikke sjelden naar det mindst ventedes“. Og skjøndt han da ikke fandt, det var klaret op til en ny Dag for Danmarks Rige og den danske Sag med det nye Ministerium, saa var det dog „forsaavidt glædeligt, som det var et Skifte, da vi havde det allerværste Ministerium, vi kunde hemsøges med under Solen“, og det viste, at „Vorherre kommer os ihu, og naar kun det samme vise og kjærlige Forsyn, som hidtil har vaaget over det lille Danmarks Rige og styret, som Daarers Formyndet, for det lille barnlige, men ogsaa meget barnagtige danske Folk, fremdeles vil vaage over os og styre for os, da er jeg sikker paa, det har ingen Nød, vi jo gaar baade Sygen og Skjærsilden igjennem.

„Men det forstaar sig selv, det gjælder ligesaa vel om et helt Folk og Rige, som det gjælder enhver af os og enhver Husbond med sit Hus, at hvem der ikke selv vil hjælpe til, det lidt han kan, han staar ikke til at redde“, og hvad han nu fandt var det eneste, Danskerne for Øjeblikket kunde gjøre, det var, „at nægte vort Samtykke til Forandring af en eneste Tøddel i Danmarks Riges Grundlov enten i Henseende til fuld Ansvarlighed, eller Penge-Bevilgninger, eller Valgret, eller Lovgivning, eller nogensomhelst Frihed, indtil man, om man kan, viser os en Fælles-Forfatning, hvori vi saavel for Danmarks Rige som for hver Enkeltmand af os finder den samme Tilfredsstillelse, som Danmarks Riges Grundlov giver os.“

„Sagen — siger han senere — er den, at ingen Dansker har igrunder mindste Tvivl om, at Tyskeren, og især den tyske Holsten-Gottorper, naar man giver dem en Finger, tager hele Haanden, saa at vil man ikke i hans Kløer, maa man holde ham tre Skridt fra Livet, og at naar man alligevel snakker om, at det tyske Forbunds Indflydelse paa en Fælles-Forfatning for Danmark og Holsten neppe vil være betydelig, og at naar kun Danmarks Rige har saa nogenlunde efter sit Folketal Stemme i Fælles-Raadet, da vil der ikke være synderlig Fare for Danskheden, om end Holsten-Gottorperne med de Kongevalgtes Hjælp kan overstemme Danskerne ved

ethvert Spørgsmaal, da véd man igrunden ret godt, at man skuffer sig selv og dysser sig selv i Søvn, for ikke at blive sig bevidst, at man opgiver Folket og Fædernelandet, som man antager, kan ikke reddes, om man end græd sine Øjne ud. Kunde derfor kuns den Følelse vækkes, som falder ethvert Folk meget naturligt, og er ingensteds sandere end i Danmark, at vi med alle vore Lyder dog er meget for gode til at opluges af Holsten-Gottorp paa det store grændseløse Tysklands Vegne, saa det kan Vorherre umulig nænne, naar vi ikke i utilgivelig Fejghed og dorsk Fortvivlelse gjør en Ulykke paa os selv, da vil Synet for den truende Fare komme af sig selv“.

Jeg kan nu ikke her gjøre Uddrag af alle disse Stykker, men skal kun paapege, hvad der mest tykkes at være Tidens Tarv at komme ihu. Grundtvig hævder her med Styrke Fædernelands-Kjærligheden mod „de ubarmhjertige Heglemestres“ Betragtning af den, som om den var en fordømmelig sneverhjetet Egenkjærlighed. „De ubarmhjertige Heglemestre benytter dem snilt af den sørgelige Sandhed, at selv det bedste Stykke Kjød har en Kjertel, og selv den bedste Sag af vore egne er der en Hage ved, misbruger denne Sandhed til at sætte Farve paa den grove Løgn, at Fædernelands-Kjærligheden, der udgjør én Smeltning med Forkjærligheden til Forældre, Børn og Sødskende, som vore Allernærmeste (Næsten), den skulde være fordømmelig, fordi den ogsaa udgjør én Smeltning med den menneskelige Selvkjærlighed, der dog først bliver forstenet Egenkjærlighed, naar den skiller sig fra Forkjærligheden til vore Nær-Paarørende i Hjemmet: i Fæderne-Huset og Fæderne-Landet . . . Lyderne ved et Folks Fædernelands-Kjærlighed er den Ligegyldighed for Menneskeligheden i det Hele, og den Hadskhed, Ubillighed og Uretfærdighed imod de Fremmede og især mod Naboerne, som Fædernelands-Kjærligheden kan udarte til, og naar man paastaar, at især de smaa og svage Folkefærd, for disse Lyders Skyld, skal opgive deres Fædernelands-Kjærlighed, da er det netop ligesaa sundt, ligesaa menneskeligt og ligesaa kristeligt, som om man vilde paastaa, at det især er Fattigfolk og Smaafolk, der maa tage dem i Agt for at elske Fader og Moder, Børn og Sødskende for højt, da de ellers let kan komme til at

gjøre de Rige og de Store Uret . . . Danskerne er selv deres arrigste Fiender velbekjendt som det fredeligste, forsonligste og gjæstmildeste Folk under Solen, der meget snarere gjør sig selv og deres nærmeste Frænder end de Vildfremmede og især Tyskerne Uret“.

Han gjør videre gjældende, at „den danske Sag“ ogsaa er Højnordens og hele Menneskehedsens Sag.

„Hvad nu først Højnorden angaar, da forudsætter jeg som afgjort, hvad Nordens Mythologi og Historie beviser, at det Ejendommelige ved Højnordens Folkeliv er den historiske Betragtning af Menneske-Livets store Kamp og Sejer gennem hele Tidens Løb, saa Frugten af dette Folkeliv maa blive en klar Anskuelse og en levende Beskrivelse af denne Kamp, altsaa en aandrigh Verdens-Historie, hvori hele Menneske-Slægtns Levnetsløb, og derved tillige det guddommelige Forsyns Styrelse, spejler sig, og det Maal kan umulig naaes, dersom ikke Højnorden beholder alle sine Kræfter, følgelig ogsaa de danske, som, hvis de slides op i Tyskhedens Trældom, vilde ligesaa vel være tabte for Højnorden, som hvis hele Danmark imorgen øjensynlig forgik enten ved et Jordskjælv eller ved en Oversvømmelse.“

Folkelig Oplysning sætter han naturligvis som Vilkaar, og den er „kun meget langsom skredet frem i Danmark“, men naar det kun er Tidstrist, den folkelige Oplysning behøver for at fredlyse vort Højnorden til en Plante-Skole for almen-menneskelig verdenshistorisk Oplysning, da maa den nødvendige Tidsfrist være ligesaa vis som Forsynet, thi er der et guddommeligt Forsyn, som styrer alle Tidens Begivenheder til et for hele Menneske-Slægten stort og vigtigt Øjemed, da maa og vil det samme Forsyn vaage over, at Styrelsen bliver i rette Tid erkjendt, og styre saaledes, at det Folk, der har Kald til at udvikle og klare det verdenshistoriske Kjæde-Syn*), ogsaa faar Tid og Lejlighed dertil.

„Er den danske Sag hele Højnordens, da er den paa en dobbelt Maade hele Menneske-Slægtns, dels

*) Kjæde-Synet er Synet for den Kjæde, som forbinder Tider og Slægter og Begivenheder med hverandre, en Kjæde, som vi saa, han i 1843 sammenlignede med Draupner-Ringen, der fødte otte nye Ringe hver niende Nat.

fordi hele Menneske-Slægten, for at naa sit Maal, trænger højlig til den verdenshistoriske Oplysning, som maa have sit Sæde i Højnorden, og dels fordi Ingen kan faa Gavnet af den verdenshistoriske Oplysning, uden først at have tilegnet sig den hidtil ukjendte eller miskjendte folkelige Oplysning, som i Danmark er ifærd med at bryde sin Bane og maa dertil have Lykken med sig, for paa én Gang i folkelig Henseende at tjene til Mønster og Eftersyn og at forberede den verdenshistoriske Oplysning.“

Han paapeger, hvorledes man allevegne i den saakaldte oplyste Verden er kommen i et stort Vilderede med alt hvad der angaar Menneske-Livet og Vilkaarene for dets rette Udvikling og sande Oplysning, idet man mer eller mindre har sat sig fast i den Indbildning, at fordi vi er alle Mennesker, saa skulde det igrunden være hip som hap med alle Mennesker, Folk og Tungemaal, saa ingen af dem havde noget Fortrin for de andre eller noget Ejendommeligt, som de især var skabte og skikkede til at udvikle, men al Forskjellen mellem dem skulde kun være Tilfældets, Himmelegnernes, Jordbundens, Vanens og Omstændighedernes Værk, saa man godt kunde slaa dem alle over én Læst og skjære dem alle over én Kam, da jo mere de lod alle deres Særheder fare, desmere renmenneskelige maatte de blive.

Det Splittergale i denne Betragtning udvikler han videre, idet han bemærker, at selv to Heste med forskellig Drift i sig fordærver man ved at behandle dem ens, og minder da om, hvilken Daarekiste-Visdom det er at ville behandle alle Mennesker ens, da Forskjelligheden netop i Menneske-Naturen og Menneske-Livet som paa Jordlivets højeste Trin er saa mangfoldig og gennemgribende, at man ved at paanøde Menneske-Livet Ensformighed undergraver og arbejder paa at ødelægge det. Han paaviser da videre, hvilke Følger den umenneskelige Betragtning af Mennesket som en blot Maskine og Betragtningen af Menneske-Aanden og Menneske-Hjertet som Fostre af en gammel Overtro har havt i Verdens-Historien i de nyere Tider, og peger da ogsaa fra denne Side hen paa den endnu spæde ægte menneskelige Oplysning, der er begyndt i Danmark. Den stræber at stille det i Lys, at ligesom Menneske-Livet fra Begyndelsen er delt i „sin mandlige og kvindelige

Skikkelse, der ikke blot udvortes, men især indvortes, er saare forskellige og maa med Flid bevares i deres Ejendommelighed, for at de ved kjærlig Veksel-Virkning kan understøtte, gavne, glæde, udvikle og udfylde hinanden, saaledes har ogsaa Menneske-Slægten i Tidens Løb naturlig delt sig i forskellige Folkefærd, hver med sit Tungemaal, sine herskende Tilbøjeligheder og udmærkede Evner, saa at jo kraftigere og kjækkere ethvert Folk værner om sin Frihed og Selvstændighed, sit Fæderneland og Modersmaal, des frodigere udvikler Menneske-Livet sig i alle Retninger, og des gavnligere, glædeligere og frugtbarere bliver Vekselvirkningen mellem Jordens Folkefærd, des sandere og klarere Oplysningen om hele Menneske-Livet, dets Evner og Hjelpekilder, rette Bane og Bestemmelse.“

„Efter denne ægte menneskelige Oplysning, gjælder det samme om alle Enkeltmænd hos ethvert Folk, at jo friere de, i Folkelivets Tjeneste, uden hinandens Fornærmelse, kan følge deres Tilbøjelighed, gaa deres eget Skud og benytte deres Maal af Kræfter og Kundskaber, des mere blomstrer Folke-Livet i sin Kreds til fælles Bedste.“

Selv i Danmark fandt han imidlertid den Oplysning, som sagt, spæd endnu og med uhyre Vanskeligheder ligeoverfor sig, da de fleste Oplysnings-Anstalter gaa i modsat Retning og stræbe naturligvis at forhindre den Sejer, som de føle er deres Væderlag, saa man frit kan sige, at blev det danske Folkeliv nu afbrudt i sin Udvikling, da blev ogsaa derved den menneskelige Oplysning, som er Menneske-Slægten's eneste Redning, kvalt i Fødselen, men derfor vil og maa det danske Folkeliv blive reddet ved det guddommelige Forsyns Styrelse, der ikke kan opgive sin Plan med Menneske-Livets Udvikling fra den dybeste Dunkelhed til den højste Klarhed.

Endelig fremstiller han, hvad naturligvis hænger sammen med det Foregaaende, „den danske Sag“ ogsaa som Kristendommens og altsaa Vorherres Sag. Og derom skriver han blandt meget Andet:

„Min Betragtning af Kristendommen er hverken den graabroderlige eller den sortebroderlige, hverken den klosterlige eller den højkirkelige, hverken den kejserslige eller den pavelige, hverken den kapitelfaste eller den lede-

løse, men nærmest den lutherske, som holder paa Ordet og Troen, Guds eget Ord og Hjertets egen Tro, som Summen af det Hele, og min Betragtning af Kristendommen er først og sidst den menneskelige, der smelter sammen med den guddommelige, saa vist, som, efter Vorherres Tankegang, Mennesket ikke er skabt for Kristendommens Skyld, men Kristendommen er skabt for Menneskets Skyld. Blandt Alt, hvad der er godt for Menneske-Livet, er da Kristendommen i mine Øjne ikke blot det Bedste, men det eneste Gode, der kan batte, fordi det tager Alting, baade Godt og Ondt, op fra Roden af og har Magt til at overvinde det Onde med det Gode. Der staar skrevet, at Kjærlighed gjør Næsten intet Ondt, og er det sandt om vor Menneske-Kjærlighed, saa lille, som den er, hvor meget mere da ikke om Guds Menneske-Kjærlighed, som jo Kristendommen ret egentlig er kommet til Verden for at bevise, saa den tænder ligesaalidt Baal paa Jorden til sine Modstandere, som den lader Ild fare ned af Himmelen over dem, den gjør kun ved dem, hvad vi, om vi er kloge, gjør ved alle dem, der forsmaar og spotter vores Kjærlighed, den overlader dem til dem selv og gaar andensteds hen, hvor Kjærligheden savnes og Kjærligheden skattes, og der gjør den sit store Tegn, større end alle dem, Verden saa, da Vorherre vandrede og gjorde aabenbar de Blinde seende, de Døve hørende, de Stumme talende, de Spedalske rene og de Døde levende, thi det er det store Guds Kjærligheds-Tegn, naar i et syndigt Menneske-Hjerte Egen-Kjærligheden, som er Kilden til al vor Synd og Elendighed, efterhaanden bliver som en udtørret Sø, og Menneske-Kjærligheden, der er her som en udtørret Brønd, bliver en Kilde i os, som springer til et evigt Liv.“

Paa et andet Sted siger han:

„Man behøver slet ikke at fortælle mig, hvor mange og hvor store Hindringer Menneske-Hjertets vildfarende Begjærligheder ogsaa i Danmark lægger i Vejen for denne Guds Kjærligheds-Gjerning, thi det følger jo af den almindelige Syndighed, og det maa jeg jo selv have erfaret, men jeg har ogsaa gjennem et langt og rigt Levnets-Løb erfaret, at Kjærligheden har en velsignet og frugtbar Jordbund i danske Hjerter, saa hvor meget end vor Kjærlighed her kan vrages og spottes, saa bliver vi dog aldrig

husvilde med den, og hvorledes skulde da Vorherre blive husvild med sin Menneske-Kjærlighed, der er anderledes ren, uegennyttig og fuldkommen end vores, naar den er allerbedst.“ Og han indskjærper, at „det er ingenlunde, hvor man elsker Fader og Moder, Hustru og Børn og Sødskende saalidt som muligt, men kun der, hvor man elsker dem saa højt som muligt, at Hjertet kan faa Rum til den Kristi Kjærlighed, som er endnu større, og kan aldrig skattes eller vindes, hvor den Kjærlighed fattes, som den, for at kunne skattes, forudsætter og maa sammenlignes med for at blive kjendelig“.

„Da nu det danske Folk umulig kan beholde sin udmærkede Hjertelighed i Fred og vinde baade Frihed og Mod til at gennemføre og udvikle den i alle sine Forhold, med mindre Folket ogsaa beholder sit Fæderneland og sit Modersmaal ubeskaarne og ubeskjæmmede, saa siger jeg med Rette, at den danske Sag er nu ogsaa Kristendommens Sag, og følgelig Vorherres Sag, saasandt som Jesus Kristus er Vorherre“.

Forudsætningen er her naturligvis, at Kristendommen med hele sin menneskekjærlige Livs-Kraft maa komme til igjen at aabenbare sig paa Jorden herefter som i dens første Dage, da der hos de troende Mennesker var ét Hjerte og én Sjæl, „som de kun kan blive ved den Kjærlighed, der er Fuldkommenheds Baand, hvortil det første Skridt fra vor Side er, at tro paa Kristendommen, som en saadan guddommelig Kjærligheds-Gjerning, og derved give Guds Menneske-Kjærlighed det Raaderum i vort Hjerte, som ingen Magt kan tiltvinge sig imod vor Vilje“. Kun følgende lille Yttring herom skal vi endnu medtage:

„Nu kan den kristne Tro, som vi alle ved Daaben bekjender, umulig være guddommelig sand, med mindre Kristendommen i sit nittende Aarhundrede er den samme Guds-Kraft til Salighed for de Troende, som i sit første Aarhundrede, saa naar det har syntes anderledes, maa Grunden dertil alene findes enten i Mangel paa en tilsvarende Tro, eller i en Mangel ved Troen, som Kristendommen baade maa være istand til at afhjælpe og som det maa høre til dens ligesaa menneskelige som guddommelige Kjærligheds-Gjerning at afhjælpe.“

Saaledes trøstede Grundtvig sit Folk og sluttede med:

„Hvem der tror, forhaster sig ikke, thi han har lært at bie efter Herren, siger Aanden, og derfor maa vi danske Kristne aldrig blive saa mismodige over hvad man kalder Tidens Tegn, men hvad der kun er Utidens, som skal forgaa, at vi enten opgav Haabet for den danske Sag, eller undlod at trøste dem, den ligger paa Hjerte, med, at den er Vorherres Sag, som aldrig kan tabes“.

Medens Grundtvig skrev om den danske Sag, var der en Nordmand, der angreb hans Forslag til „Nordens videnskabelige Forening som noget, der dels var ubetydeligt, dels bagvendt, da Videnskabelighed, efter den Nordmands Begreb, slet ikke maatte være noget folkeligt, men skulde være almenmenneskeligt“. Nordmanden vilde have de tre Kroner paa ét Hoved, da først, mente han, skede der noget, som havde Art, og det var hvad han vilde. Grundtvig, hvis Svar ret er et Mønster paa, hvordan nordiske Mænd skulle tiltale og tilskrive hinanden, uden Gift og Galde, naar de ytrer deres Tanker om Nordens Tarv og er uenig om noget, er et særdeles lærerigt Stykke. Han minder nu Nordmanden om, hvordan han jo selv før har udviklet, at naar en videnskabelig Forening først kom istand, da vilde Resten, indenfor Ønskelighedens og Mulighedens Grændser, følge af sig selv, saa Højnordens Stammer, kloge paa deres eget Tarv og fælles Bedste, baade gjorde fælles Sag mod alt det Fremmede og Fientlige og nedbrød alle de Skillerum og Mellemvægge hos sig selv, der enten i høj Grad hemmede den fri Rørelse og Veksel-Virkning, eller var dog til langt mere Skade i det hele, end det kunde tænkes at være til Gavn i det Enkelte, og heraf mente Grundtvig ogsaa vilde følge en fælles Regjering eller Over-Styrelse saasnart Omstændighederne tillod det.

Men han indskjærper tillige, at det Udvendige, naar det Indvendige ej svarer dertil, er kun noget Tilsyneladende, og imødegaar den Tanke, at naar man først har det Udvendige, da kommer det Indvendige af sig selv, med den Lærdom fra den daglige Erfaring, at der er langt flere Menneske-Kroppe end virkelige Mennesker, og mange flere splidagtige Hel-Stater end virkelig forenede Riger.

Og naar „den kjære Nordmand anser nordisk Videnskabelighed for et Mundsvejr eller noget værre“, da

mente Grundtvig, at han maatte have tænkt kun paa de saakaldte Natur-Videnskaber eller i det Hele Bestræbelserne for at blive klog paa det Udvendige, da Historien med Nødvendighed er ligesaa forskjellig, som vedkommende Folkefærds Liv og Levnet. Og han har ikke betænkt, at de tre nordiske Riger kun havde menneskelig Ret til fælles Folkeliv og Udvikling og kunde vente virkeligt Gavn deraf under den Forudsætning, „at der fra Arildstid har været hos dem et ejendommeligt udstyret og farvet Menneske-Liv, et nordisk Folkeliv, der kræver en fri selvstændig Udvikling og kan endnu mindre bevare og fuldende sit Løb i Forbindelse med det Fremmede og Fiendtlige, end under den Skilsmisse og Ensidighed, som aabenbar har spildt en stor Del af dets Kraft og forsinket dets Udvikling.“

„Dette, at Nordens Folke-Stammer samlede udgjøre et af Menneske-Slægts Hoved-Folk og har som saadant en egen Aand eller Livs-Kraft og et ejendommeligt Størværk at øve, til Ære og Gavn baade for sig selv og for hele Menneske-Slægten, det er, som man vel véd, min ligesaa faste som gamle Overbevisning, og deraf følger, at det første Kjæmpe-Skridt til Forening mellem Højnordens Folk og Riger maa være Vækkelsen af den længe sovende Følelse, og Klaringen af det gruelig formørkede Syn, at Højnordboerne fra Arildstid i alle udvendige Forhold udgjøre kun ét stort Folk med en og samme Kjæmpe-Aand, og at selv i de indvendige Forhold kan og skal der altid finde en lige saadan Forening Sted, som mellem Aser og Vaner, mellem Kjæmpe-Aanden og Fred-Disen, som enes om, at kun den tilkjæmpede*) Fred, hvormed Friheden følger, er den ægte Fred, men at for andet end Freden skal man aldrig strides . . . og fordi denne højnordiske Livs-Anskuelse, skjøndt den længe har været glemt, som de Døde i Verden, dog alt i Oldtiden har levende udtrykt sig i Asamaalet og et tilsvarende Kjæmpeliv, derfor har vi aabenbar begyndt det ny Forenings-Værk fra den eneste rette Side, forsaavidt vi har

*) Man maa ikke forveksle Freden, som her tales om, med Freden mellem Gud og Mennesket, som ikke er tilkjæmpet uden af Frelseren, og „gives“ hans Troende i Ordet „Fred med dig“ og „Fred med Eder“.

stræbt at opvække den højnordiske Livs-Anskuelse og det tilsvarende Kjæmpelivs Ihukommelse fra de Døde, ligesom det allerede har vist sig, at forsaavidt som denne Opvækelse lykkedes, forsaavidt føldes ogsaa Driften til og Nødvendigheden af alle de Kjæmpeskridt, som skulde føre til en ægte, varig, og for det fribaarne Menneske-Liv frugtbar højnordisk Forening.“

Om den aandelige Forening allerede var stærk nok til at bære en Forening, som den Nordmanden vilde, fandt Grundtvig var et meget vanskeligt Spørgsmaal og ubetimeligt nu, da man havde Thronfølgere i Rigerne. Han minder tillige om, hvad han i „Danskeren“ havde paapeget, at dersom enten Norge og Sverrig „havde taget kraftig Del i Danmarks Kamp for sin Frihed og sin rette Grændse, som en Kamp for Højnordens Frihed og Selvstændighed i det Hele, eller dersom en af Kong Oskars Sønner havde taget virksom og hæderlig Del i den Kamp, da kunde det den Gang været betimeligt at vælge En af dem.“ . . .

„Hvad derimod alt nu kunde og burde ske til Nordens Forening, det er Oprettelsen af et fast, uopløseligt nordisk Forbund, under Vestmagternes og især under Englands Medvirkning og Varetagt, et Forbund, som det ikke skulde være Regjeringerne, men Rigsdagene (hos os Storthinget) overladt at indskrænke eller udvide, medens det altid stillede hele vort Højnordens Styrke, til Lands og til Vands, mod ethvert Angreb enten fra tysk eller fra russisk Side.“ . . .

Et saadant nordisk Forbund, „der i en vis Grad var Regjeringerne aftvunget ved Omstændighederne“, vidste han meget godt, vilde, naar disse forandrede sig, findes skrøbeligt nok og lade meget tilbage at ønske, „men naar vi kun vilde flittig benytte den Lejlighed, som derved aabnede sig for os, og den stærke Drivfjer, som laa i i Forbundet, til at udvikle og udbrede højnordisk Oplysning efter en forstørret Maalestok, da er jeg sikker paa, at baade skulde det nordiske Forbund findes uopløseligt og føre til en bestandig friere og frugtbarere Vekselvirkning mellem Højnordens Folkestammer, og det maaske netop sikkrere, jo mere det gik i Langdrag med en fælles Overstyrelse, der er til langt mere Skade end Gavn, saalænge ikke Understyrelsen af de større og mindre

Deles egne Anliggender, eller hvad man paa Pludderværk kalder det „Kommunale“, har baade faaet sit rette Omfang og vundet Fasthed til at hævde sin Frihed indenfor sine afstukne Grændser.)*“

„Til dette folkelige Oplysnings-Værk efter en Maalestok og med et Maal, som er Højnordens gamle Helte og Halvguder værdige, regnede jeg lige fra Begyndelsen, og regner jeg fremdeles, en stor nordisk Højskole, helst i Gøthaborg, hvor man naturligvis ikke skulde fabrikere Embedsmænd enten for alle tre Riger eller for noget af dem, men hvor hele den menneskelige Kundskabs-Kreds skulde synes med højnordiske Øjne og bearbejdes med højnordiske Kræfter til stigende og voksende Oplysning af Menneske-Livet og alle dets Forhold, altsaa først og fremmest af Menneske-Livet i den Grad, hvori, og den Skikkelse og de Forhold, hvorunder det folkelig har udviklet sig i vort Højnorden og befinder sig hos os for Øjeblikket. Det er nemlig soleklart, at hvor vi Mennesker saa end vil hen, i Højden, i Dybden eller i Vidden, saa, hvis vi vil komme der lyslevende, da maa vi tage os selv lyslevende med, og det i vort Samfund med Folket, da vi kun deri har et levende Forhold saavel til Menneske-Slægten som til Folke-Aanden.

„Det nytter vistnok ikke stort at pege paa en saadan nordisk Højskole, som Plante-Skole for et videnskabeligt Liv og en levende Videnskabelighed, saalænge disse Begreber i deres menneskelige Sandhed er ligesaa fremmede for vore fleste Læsere, som de altid har været baade for vore latinske og for vore tyske Skolemestere, men pege maa jeg dog paa det Eneste, der kan frembringe og vedligeholde en virkelig nordisk Forening til Kappelyst, Vekselvirkning og Fællesskab baade i Fred og Fejde, og efterhaanden som vi i det Smaa arbejder paa Folkets folkelige Oplysning og Dannelse, vil Tanken om en saadan stor Brændpunkt dog ogsaa fødes og Nødvendigheden deraf føles i en stedse videre Omkreds, til denne høj-

*) Vi maa ogsaa her komme ihu, at Grundtvig blandt andet vilde have Forholde i Hverdags-Livet saa vidt muligt fri for enhver Indblanding af offentlig Myndighed, enten den udgik fra Regjering, Rigsdag eller fra „Kommune-Styrelse“. Rigsd. 1850—51.

nordiske Kjæmpe-Tanke bryder igjennem, som saa mange andre, og vil da selv bevise baade sin Udførlighed og Gavnlighed.

„Det er nemlig ikke blot min Paastand, min Tro og min Overbevisning, men det er en indlysende Sandhed, som maa falde Enhver i Øjnene, der har faaet aabne Øjne for Menneske-Livet baade i det Smaa og i det Store, at naar Oplysning og Videnskabelighed skal være levende, blomstre til Livets Lyst og bære Frugt til Livets Gavn, da maa de, som alle andre baade aandelige og legemlige Planter og Træer, have Rod i den Jord, de skal trives i, saa det er ikke blot Menig-Mand, der, naar han skal blive oplyst til sit eget og det Heles Gavn, maa oplyses paa sit Modersmaal og om sin Livs-Stilling baade som det Menneske, han er, midt iblandt sit Folk, og som den Borger, han er i sit Fæderneland, og det er ikke blot Embedsmændene i et Rige, som, for baade at være dygtige Redskaber i Regjeringens Haand og virkelige Støtter for Riget, maa kjende og elske deres Fæderneland, Folk og Modersmaal, men det er ogsaa Tilfældet med de Højlærde, ligesaavel Tænkere som Digtere, ligesaavel Skrivere som Talere, at de bliver aldrig store i menneskelig Forstand, aldrig gavnlige, glædelige og ønskelige for det Folk, som avler, og det Rige, som føder dem, dersom det ikke er Folke-Aanden, som besjæler dem, og Moders-Maalet, som de faar i deres Magt, til baade at oplyse sig med og udtrykke sig i. Videnskabeligheden og Lærdommen, og selv for en stor Del Digte-Konsten eller Poesien hos os, har i den latinske og tyske Utid i det højeste været Pragt-Blomster, Tulipaner, og det var maaske uundgaeligt, ligesom hos os Rosen-Tiden først begynder, naar Tulipan-Tiden er forbi, men herefter vil det være utaaleligt, og, naar Menigmand bliver folkelig og menneskelig oplyst, umuligt, thi saasart Menigmand bliver sig folkelig og menneskelig bevidst, vil han gjøre alle Folket og Riget unyttige Kunster brødløse, saa Piben maa faa en anden Lyd.“

„Det er da ogsaa kun Øjen-Forblindelse, naar det i Danmark synes at forholde sig anderledes, synes som om Videnskabeligheden hos os aldrig kunde blive folkelig, eller Folkeligheden videnskabelig, thi det ligger dels deri, at Danskerne, som det dunkleste Hjerte-Folk, kommer

sent til Videnskab, og dels deri, at Danmark er blevet ved at være, hvad Tyskerne alt kaldte det i Kong Valdemars Tid: et aabent Spisekammer for de Fremmede og isærdeleshed for sultne Tyskere, saa de saakaldte danske Lærde har sædvanlig været fremmede og tiest Tyskere af Byrd og Blod, saa deres Lærdom og Videnskab maatte, netop fordi den artede sig efter hvad den var kommet af, blive fremmed i Danmark, og kunde aldrig ophøjes, beundres og efterbeses af Danskere, uden forsaavidt de deri saa „fremmed Stads“ og saalænge de ikke selv var kommet til folkelig Bevisthed og føde baade Trang og Drift og Evne til at forstaa Menneske-Livet hos sig selv og vinde Oplysning til at benytte det saa fordelagtig og fornøjelig som muligt!“

Som han havde lovet, holdt Grundtvig i „Dansk Forening“ ugentlige Foredrag over Verdens-Historien, og de varede fra Begyndelsen af Februar 1855 til Onsdagen den 2den Maj samme Aar.

At han paa de lange Rejser gennem Tider og Folkefærd ikke glemte Udsigterne for „Danmarks Hjerter“ og til „Nordens Gyldenaar“, kan vi nok vide forud, og det udsang Tilhører-Skaren ogsaa gennem Slutnings-Sangen af C. H. Thura:

„Paa Vandring gennem Tiden
Med Sagastav i Haand
Drog alt forlænge siden
Højnordens Kjæmpeaand.“ . . .

Hver Søndag holdt Grundtvig fremdeles fuld Guds-Tjeneste i Vartou, gjerne med Skriftemaal, med Daab og med Nadver, og ligedan fuld Guds-Tjeneste en Onsdag i Førstningen af hver Maaned og om Onsdage i Faste-tiden. Han skrev fuldstændig Opskrift til sine Prækener og gjorde sig saa fortrolig med den, at han, med Opskriften i Samarie-Lommen, sædvanlig holdt den omtrent ordret, som den var skrevet. Hertil bidrog nu ikke blot hans ypperlige Hukommelse, men ogsaa den Bestemthed i det fyndige Udtryk, uden alt Omsvøb, som udmærkede hans Forkyndelse jo ældre han blev. Ogsaa forhandlede han med sine Konfirmander et Par Gange i Ugen.

Paa „Aasen“ ved Kjøge.

6te Juni 1855 finder vi atter Grundtvig holdende en Indvielses-Tale paa ovennævnte Sted, og det var da til Indvielsen af hans Maries Hvilested, som nu „Klaras Kirkegaard“ var udvidet til at omfatte, og Hvilestedet var en muret aaben Gravhøj, vendende mod Østen. Han begyndte med følgende Ord: „Det er „Klaras Kirkegaard“, ny endnu, der allerede trænger til at udvides, for at modtage Støvet af hendes kjære, maaske kjæreste Veninde, ja Støvet af hende, som, da denne Kirkegaard blev indviet, stod sund og stærk, blomstrende midt iblandt os, ung fremfor alt i Forhold til ham, der skulde tale ved hendes Grav, som for at den Røst, hun horte helst udtale Vorherres Jesu Navn med de Kristnes Haab og Trøst, den Røst skulde ogsaa følge hendes afsjælede Legeme til sit Hvilested.“

„Ja, det var Guds Vilje, og alle hans for os urandsagelige Raad er de eneste gode og alle hans for os usporlige Veje er de eneste rette, saa jeg som „Guds-Ordets“ og Evangeliets Tjener kan og skal med Guds Fred i det bedrøvede Hjerter indvie denne Plet af Jord til et Hvilested for Støvet af min Sjæls Elskede og af hendes Nærmeste, og deriblandt ogsaa for mit Støv, om Gud vil, at jeg ogsaa i Døden maa hvile ved hendes Side, hvor jeg i levende Live fandt det lifligste Hvilested paa Jorden.“

Dejlig forkyndte han derefter „Guds Herligheds Haab, paa den allertrøsteligste Maade knyttet til Gravene, da dette Haab først øjensynlig skal gaa i Opfyldelse ved Kjødets i dette vort Kjød-Legemes Opstandelse fra de Døde,“ og sluttede med følgende Ord: „Og til et saadant Sovekammer, og til en saadan Vintermark med sikkert Løfte paa en gylden Host, er det da, vi indvier Kristnes Gravsteder, er det, jeg indvier ogsaa denne ny Plet af Jord, i Navnet Faderens og Sønnens og den Helligaands! Amen!

„Lader os alle bede det Guds Ord, som Herren dertil har lagt i sin Menigheds Mund: Vor Fader, Du, som er i Himlene!

„Fred med de Levende og med de Døde, med de Vandrende og med de Hvilende i Herren! Fred med hele den hellige Kjæde her og hisset! Fred med alle kristnes

Indgang og Udgang nu og evindeligt! J Vorherres Jesu Kristi Navn:

Fred med Eder!“ (Korsets Tegn).*)

Bagefter skrev han det yndige Digt: „Maries Hvilested paa Klaras Kirkegaard“, hvoraf vi hidrødte nogle Vers. Han synger da om „Aasøn“:

. . . „Der jeg med Veninden sød
Vandred i højlyse Dage,
Faure Ord om Liv og Død
Skifted der vi frit og fage,
Sikkre paa de høje Sale,
Som bag Dødens Skygge-Dale
Fævne dem, der, Haand i Haand,
Stævne did med Støv og Aand!

Følges ad i Liv og Død
Med den Herre, vi bekjendte,
Rosenhvid og Rosenrød,

— — — — —
Det var i vor Gang og Sæde
Sjælens Lyst og Hjertets Glæde,
Var hos os i Lys og Løn,
Aften-Sang og Morgen-Bøn!

„Skilles ad“ i denne Verden
Tænkte vi med Sorg kun paa,
Skille ad kan dog al Verden
Ej Vorherres egne Smaa,
Ingen Haand er ham til Hinder,
Ingen løser hvad han binder,
Thi hans Baand, som Hjertet véd,
Det er Hjertens-Kjærlighed.

Hendes Sjæl min Sjæl har fulgt
Til sit Hvilested foroven,
Hendes Støv mit Støv har fulgt
Til sit Hvilested i Skoven,

*) Ved Indvielsen lød begge Gange Sangene fra Vartou Kirke, som begge Veninderne havde saa kjære: „At sige Verden ret Farvel“, „Krist stod op af Døde“ og „Fred til Bod for bittert Savn“.

Følges ad skal vore Sjæle
 I vort Navn og Eftermæle,
 Hvile sammen Støv og Aand
 I Fuldkommenhedens Baand!

Aasen i den gamle Skov,
 Over Aa og grønne Enge,
 Hvor, mens Dagens Fugle sov,
 Nattergalen slog fuldlænge,
 Aasen med Udsigter vide,
 Smilende ad Østerlide,
 Den ved Kjøge-Bugtens Bred
 Er vort fælles Hvilested!“

Opskriften til Talerne ved begge Indvielser og Digtet tillige findes i et yndigt lidet Skrift paa nogle faa Blade (23 S.)*): „Indvielsen af Klaras Kirkegaard og Maries Hvilested“.

Rigsdags-Valget i Kjerteminde. Solvbrullups-Sangen.

Siden 1805 havde Grundtvig ikke faret over Store-Belt, men nu, ligeunder St. Hanstid 1855, bar Damperen ham, Sprogø forbi, over til Fyen. Maalet for Rejsen var Kjerteminde, hvor Valget til Rigsdagen skulde holdes for Odense Amts 2den Valgkreds.

Han havde dette Aar ingen Lyst til at komme paa Rigsdagen, men da den stadige Rigsdagsmand for Amtet Kristen Larsen, en af Grundtvigs Venner, denne Gang ikke vilde stille sig, lod Grundtvigs yngre Venner i Egnen ham ingen Ro.

„Man maa vide“, siger Grundtvig selv (Dannebrog 1855, Nr. 28), „at Kjerteminde Egnen og jeg har i mange Aar tittet til hinanden over Bølgerne. Dels var det nemlig der, den saakaldte „Opvækkelse“ begyndte for over tredive Aar siden, og skjøndt jeg ikke turde løfte den

*) Opskriften til Talerne findes nu ogsaa i „Kirkelige Lejligheds-Taler af N. F. S. Grundtvig“.

til Skyerne for de Hagers Skyld, der altid er ved saadanne Opbrusninger, saa turde jeg dog godt skamme den Oplysning ud, der fandt, at „gudelige“ Forsamlinger var langt utaaleligere i et kristent Land*) end selv de værste „verdslige“ Forsamlinger i Kipper og Kjældere, saa jeg har gjort Mit til, at man dog nu ligesaa frit kan samle sig om Salmebogen og den Bedendes Kjæde, som om Brændevins-Flasken og Kortspillet, hvad man bogstavelig ikke kunde i Danmark enten 1823 eller længe derefter. Dels dette, og dels dannede der sig paa Hindsholm ved Kjerteminde et lille Læse-Selskab mellem de unge Karle, som fortrinlig læste mine Bøger og stræbte at tilegne sig min Betragtning af Folkelivet, som det danske Menneske-Liv, der ikke kan gaa fra sig selv, uden at at gaa i Dyrene, saa der er neppe nogen Plet i hele Danmark, selv Hovedstaden iberegnet, hvor jeg fra Aandens Side er saa velbekjendt i en videre Kreds som i Odense Amts anden Valgkreds.

Grundtvig fik nu i Kjerteminde den venskabeligste Modtagelse hos Apotheker Fribert, en yngre Slægting af ham, som han før ikke havde kjendt, og Søn af den Kaptejn Fribert til Anneberg-Gaard, (en Ungdomsven af Grundtvig), der bekostede Mindesmærket paa Oddens Kirkegaard over Villemoes og de øvrige Faldne paa Orlogsskibet Prinds Kristian, det Mindesmærke, hvortil vi véd, at Grundtvig i sin Ungdom forfattede Indskriften. „Mit Herberge — siger Gr. — fik jeg i en hyggelig Højeloftsal, som i Syvaarskrigens Tid (1807—1814) skal have været hvælvet til de døgnrige Kaper-Gaster, som her med Gammen drak hinandens og Haandteringens Skaal, men som nu i mine Øjne især udmærkede sig ved sine Blomster-Vaser“, og idet Hele betegnede Grundtvig, der kaldte sig selv „en Nar efter Roser“, Apotheker

*) Ved „kristent Land“, et sjældent Ord hos Grundtvig, forstod han naturligvis kun et Land, hvor Kristendom var vidt udbredt og havde udøvet stor Indflydelse, men, som vi véd, ingenlunde et Land, hvor næsten alle skulde tages for virkelige Kristne. Vi véd, hvordan han udtalte sig om Tyskernes „stygge Luft-Kastel, som man kalder den kristelige Stat“ („Dansk.“, S. 615, 4 B.), om vi end ikke har anført netop dette hans Udtryk derom.

Friberts Hus som en „Rosengaard“ baade ude og inde, der gav ham Intrykket af Rosen-Floren som Glands-Siden ved Kjerteminde, skjøndt Roserne endnu ikke var helt udsprungne. — Vi lade ham selv et Øjeblik fortælle („Dannebr.“ Nr. 28) om Valg-Dagen:

„Fra denne Rosengaard gik Vejen om Formiddagen til Valgstedet, hvor jeg maatte beundre den Stilhed og Sømmelighed, der udmærkede den usædvanlig store Folke-Mængde under hele Valghandlingen, uagtet Under-Tallet aabenbar var ligesaa opsat paa at faa sin Vilje, som Over-Tallet, thi i Sjælland gaar det, som man nok véd, anderledes broget til ved slige Lejligheder, saa jeg bestyrkedes herved i min gamle Forestilling om Fyenboerne, at de er mindre drøje og djærve, men langt mere dannede og slebne end Sjællandsfarerne, fænger lettere og lyser smukkere, men brænder svagere end Sjællandsfarerne.“ . . .

„Om Middagen gik Vejen til Gjæstgivergaarden, hvor saamange af mine tilstedeværende fyenske Venner og Velyndere, som Bordet kunde rumme, lykønskede Rigsdagsmanden fra Kjerteminde ikke blot til sit Hverv paa Rigsdagen, men til sin Virksomhed for Liv og Lys i alle Retninger.

„Om Eftermiddagen gik endelig Toget, med Kjerteminde Søfolk*) og Dannebrog i Spidsen, til den nærliggende Skov, hvor, ogsaa under Hr. Apotheker Friberts Forsæde og Forsorg, alt er smukt anlagt baade til Lystvandring og Forsamling, og her lød da Modersmaalet paa Taler-Stolen til henved Sols Nedgang for mangfoldige aabne Øren, ikke blot fra vore studerte Munde, men ogsaa fra ustuderte Munde, som netop i Fyen klarlig beviser, at Modersmaalet, naar det kun i bedre Mening end hidindtil faar Lov at skjøtte sig selv, vil give de studerte Herrer meget mer at tænke paa og tale om, end de har givet Folket“.

„Hermed endte da den sommerlange Dag, og Natten brugte jeg naturligvis til at sove i, men hørte om Morgen, at Ungdommen havde brugt den til at dandse i, under aaben Himmel, til Sol stod op, og da Fyen ventelig endnu, som i de gamle Skjaldes Tid, er „faure Pigers

*) Derunder maa vi ogsaa, efter en anden Kilde, regne Fiskerne i og ved Kjerteminde. — Der bares foruden Dannebrog-Faner ogsaa andre nordiske Flag.

Land“, saa har Valg-Festen vist endt endnu gladere, end den begyndte“.

Hvad nu hans Tale paa Valgstedet angaar, da gik den ud paa, at han ingenlunde vilde sætte sig imod en Fælles-Forfatning, „hvorunder jeg turde tro, vi kunde beholde vore umistelige, ved Grundloven hjemlede Friheder og Rettigheder, og hvormed jeg turde tro, at Danmarks Riges Bestandighed, Frihed, Ære og Velmagt i det hele lod sig forlige, men ligesaa langt, maatte jeg tilføje, skal det være fra mig, at sige Ja til hvad jeg tror maatte blive Danmarks Riges Undergang, og blive det danske Folk, dets Fæderneland og Modersmaal til Fordærvelse og Beskjæmmelse“.

„Idet jeg nu — skriver han selv — gik nærmere ind paa Stillingen, paa Faren og Frygten for Øjeblikket, da indskjærpede jeg med Flid den himmelhøje og dog hos os saa tit oversete Forskel mellem, hvad man i trange Tider maa bøje sig for som overlegent og finde sig i som uundgaaeligt, og saa hvad man selv siger Ja til, giver sin Stemme, sit Bifald og Samtykke, hvad aldrig nogen Dannemand maa eller behøver at lade sig kyse, true eller lokke til, hvor Talen er om hans Folks, hans Fædernelands og Modersmaals Fornedrelse, Beskjæmmelse og Undergang“.

„Vel skal vi derfor lægge paa Hjerte, at selv om det var hvad man med et højtravende Ord kalder en „europæisk Nødvendighed“, at det ældgamle og fribaarne Danmarks Rige, indtil videre, skulde saaledes sammenkøbes med de tyske Forbunds-Lande Holsten og Lauenborg, at Danskerne ikke beholdt mere Valg-Frihed, Tale-Frihed, Trykke-Frihed og Forenings-Frihed, end Tyskerne har, som de selv siger er slet ingen, saa maatte dog enhver fribaaren, frisindet og fritalende Dannemand sige højt til Regjeringen: Hvad der er uundgaaelig nødvendigt, det nødes vistnok ogsaa Dannemænd til at finde sig i, saalænge Nødvendigheden varer, men naar det dog er en aabenbar Uret og en stor Ulykke for Land og Rige, saa maa ingen forlange af os, at vi skulde give Uretten Skin af Ret eller styrte os selv i Ulykke, ved at sige Ja med vor Mund, naar vort Hjerte siger Nej, thi baade opgav vi dermed vor Ret til, naar Omstændighederne forandrede sig, da at benytte

dem til Rigets Oprejsning, og desuden, havde vi ikke engang saameget Mod som den usle Pave i Rom, til at forbeholde os vor Ret, hvordan skulde vi da have Mod til nogensinde højrestet at udtale vor Ret, og mandig hævde os den!“

„Endelig gjorde jeg opmærksom paa, at hvad man har kaldt en „europæisk Nødvendighed“, var det ingenlunde, men var i det højeste en „russisk Nødvendighed“, som nu, Gud ske Lov! er ophørt, da det er blevet en „europæisk Nødvendighed“ for Rusland*), at holde sig i Skindet og lade baade Danmark og alle de tre nordiske Riger gjøre, hvad dem huger bedst, skjønt det er Rusland en Brand i Næsen. Og hvad der nu tjener og huger Folkene i hele vort Højnorden bedst, et fast Forbund til fælles Forsvar, det er, Gud ske Lov! blevet til en „europæisk Nødvendighed“, saa det maa snart blive Vestmagterne indlysende, at Europa trænger ligesaameget som vi til i et frit, højnordisk Forbund at faa en Mur paa det rette Sted baade mod russiske og tyske Overgreb.“

Nifoldigt Hurra lød, og Grundtvig valgtes til Folkethingsmand med 499 St. mod 211. Birkedal, som var tilstede og holdt flere Taler, gav, ogsaa i Dannebrog, en liden Skildring af Dagen og dermed ogsaa af Folkedagen i Skoven som vi nys omtalte. Da Bønder, Præster, Kjøbstadsfolk Arm i Arm under Folkesange var komne til Maalet, var hele Stedet opfyldt af en vrimglæde af Mangfoldighed af Mænd og Kvinder. Grundtvig besteg Talerstolen, men førend han kom til Orde, istemtes en Sang for ham, hvori det blandt Andet lød:

„Hvad siger det, Du er gammel,
Og Sneen dækker dig til,
Vi Unge her paa vor Skammel
Tøes op af din danske Ild.“

„Nu tiltalte Grundtvig Fyenboerne, dybt og dejligt lød hans Ord, og jeg (Birkedal) saa Taarer i mange Øjne. Den gamle Kjæmpe for Danmark, Frihed og Ære stod nu for Saamange, som ret folte, hvad han havde været for

*) Det var nemlig under Krigen mellem Rusland og Vestmagterne, Grundtvig holdt Talen.

Fædernelandet og dem i det. Han sagde, at han altid havde forundret sig over, at han aldrig havde løftet sin Røst her i Danmarks midterste Ø, paa Fyen, som langt fra at have sit Navn af det, der adskiller, det Fiendske og Adsplittende mellem Sjælland og Jylland, tvertimod bar Navn efter Gefion . . . Her skjulte Odin sig endnu i Odense, den sidste danske Kjæmpe [fra Hedenold] Palnatøke havde her sit Hjem, og mange Forkjæmpere for Danskhed og Frihed var udgaaede herfra. Som saadanne nævntes Kristiern Pedersen og Hans Tausen i ældre, Nyrup og Rask i de nyere Dage. Han sluttede med at anvende Sangens Ord: „Hvad siger det, Du er gammel“ o. s. v. paa Danmark, som vel var det ældste Kongerige i Verden, men som endnu gjemte en Ungdoms-Ild og Varme, som dog tilsidst engang vilde, under Guds Naade, bryde frem og gjøre Danmark til et lykkeligt Rige. Dog, jeg formaar ikke at give endog et Skyggerids af hans Ord, men vist er det, at vi følte den danske Ild, mens han talte“ (Birkedal).

Da nu tre Præster, og en Bonde indimellem*), havde talt, delte man sig i Hobe, og Mængden fulgte Grundtvig, hvor han gik hen og satte sig under Bøgetræerne i den milde Aften. Snart lød igjen Sange omkring Oldingen og Taler med. Da man havde sunget „Modersmaalet“ og dermed:

„Sødt i Liv og sødt i Død,
Sødt i Eftermælet“,

da, siger Birkedal, „kunde jeg ikke bare mig, men maatte minde Grundtvig og de danske Mænd og Kvinder om, at denne Mand, der i 50 Aar havde stridt og arbejdet for sit velsignede Fæderneland, vistnok havde ønsket og undt os alle langt Mere og langt Større af alt Godt, end vi og i det hele vor Tid havde havt Sind og Sted til at tage imod, men det vidste jeg, at hans Navn vilde hvile „sødt i Eftermælet“, at naar hans Øjne længst var lukkede, vilde hans Navn tone „sødest i Pigemunde“ og de danske Mødre vilde lægge det samme Navn i deres Børns Hjerter og paa deres Læber, saa han aldrig vilde glemmes, saa-

*) Ved Bondens Tale saa vi, at Grundtvig netop satte et Mærke, og det skjøndt „de studerte“ Munde her just heller ikke var tabte bag en Vogn.

længe der var et dansk Land og Folk til.“ — Provst Krarup ledsagede Sangen „Danmark dejligst Vang og Vænge“ med en varm Tale om, at i Farens Stund „opvokste Knegte, der fægtede flink imod Fienden“; dette var ogsaa sket med Grundtvigs Sønner, der begge var ilede til Dannevirke, det vilde med Guds Hjælp ogsaa ske med den lille Søn, der endnu sad paa Faderens Knæ. At „hundredestemmige Hurraer“ fulgte paa Talerne, baade siges og siger sig selv. Saa brød Grundtvig op og vendte tilbage til „Rosengaarden“, medens endnu derefter idetmindste en Præst og en Bonde samlede Folket igjen om Talerstolen, inden Dandsen begyndte at gaa gjennem Lunden.

Da han var kommet hjem til Kjøbenhavn, sluttede han Tilbageblikket paa „Valgdagen i Kjerteminde“ med „de bedste Ønsker baade for dansk Oplysnings Udbredelse i og fra Odense Amts anden Valgkreds, hvor den har sin bedste Planteskole, og for Kjertemindes Opblomstring, naar Jernbanen engang kan naa til Beltet, hvorom jeg ogsaa hos min driftige Vært fandt de skjønneste, og, som mig synes, højst rimelige Forhaabninger.“

Ikke fuldt tre Uger før Valgdagen i Kjerteminde havde P. A. Fenger Sølvbryllup paa sin Præstegaard i Stiftsbjergby 3die Juni. Til det Sølvbryllup digtede Grundtvig den Sang, der i almindelig Yndest kappes med „Modersmaalet“, „De hellige tre Konger“ og „Hvad Sol-skin er for det sorte Muld“. Det er Sangen:

„Det er saa yndigt at følges ad.“

Slutningen var imidlertid en anden fra Begyndelsen, da det, istedenfor

„Hvert Ægtepar, som i Jesu Navn“ o. s. v.

hed:

„Det er en yndig Sølvbryllups-Fest
I Bjergby, mellem de skarpe Vinde,
Hvor lunt saa længe sad Herrens Præst
I Børne-Kreds med sin Dannekvinde!

Ja det er Gammen

∴ At sidde sammen ∴

Hvor Arne-Flammen

∴ Er Kjærlighed! ∴“

II.

Melodien var komponeret af Weyse til et Sølvbryllup i 1833, men blev først trykt i „Dansk Kirke-tidende“, da Grundtvigs Sang dér meddeltes 24de Juni 1855.

Forordet til 2den gennemsete Oversættelse af Saxe.

Der er vel endnu ikke saa Mange her i Norge, der har Oversættelsen af Saxe Runemester, og derfor skal her meddeles de Oplysninger, Gr. selv giver om dette sit Arbejdes Skjæbne, Værd og Beskaffenhed i Forord til 2den Udgave. Saxe er nu for Danmark, hvad Snorre er for os, men, foruden at Broderfolkets Lærnetsløb ligger os Nordmænd nært at kjende, saa indeholder Saxe en Mængde fælles-nordiske Oldsagn, der ogsaa som saadanne hører med under folkelig Oplysning i alle tre Riger.

Gr. skrev 1ste Juli 1855:

„Det er nu en Mennekealder siden Saxe Runemesters Danmarks Krønike, i Følge med Snorre Sturlesens Norges Konge-Krønike, udkom paa Dansk fra min Haand (1818—23), og der blev trykt 3000 Eksemplarer, hvoraf vel endel ødelagdes af Branden paa Bogtrykkerens Loft og langt flere gik i Skudermudder ved Uforstandighed paa den ene og Skjødesløshed paa den anden Side, men hvoraf dog Størstedelen blev omstrøet i Danmark, da kun 300 blev sendt til Norge. Desuagtet maa Saxes Danmarks-Krønike dog næsten gjælde for en ny Bog i den danske Læseverden, thi den er forholdsvis kun læst meget lidt, saa det var mig en Glæde, da Hr. Boghandler Iversen paatog sig at udgive den paany til billig Pris, thi jeg har ingen Tvivl om, at den jo vil finde mangfoldige Læsere i Fædernelandet, til uberegnelig Nytte og Fornøjelse. At nemlig de Højlærde udkreg min Fordanskning for uefterrettelig og mit Dansk i Bogen for Bonde-Sprog og Borgestu-Snak, det har ingen Skade gjort og kan ingen Skade gjøre, men det var allerede et halvt Vidunder i Danmarks gruelige Dødningetid, efter Udtæringen og Skilsmissen fra Norge, at jeg havde Mod og Kraft til at begynde og fuldføre Værket, og at det mismodige og forarmede Folk skjød Penge sammen

til at bekoste det, og det vilde været baade et helt og stort Mirakel, om Værket var blevet skattet, brugt og benyttet efter Fortjeneste. Selv var jeg nær sovet hen under Arbejdet, saa det maatte ikke undre mig, at de Fleste sov ind under Læsningen, thi det er kun de uskyldige Børn, der kan glæde sig ved at læse deres Fædernelands Krønike, naar Folket synes uddøet.

„Nu derimod, da, midt i al vor Daarlighed og under megen Gjenvordighed, dog Modet og Haabet er levet op igjen, nu vil det muntre og glæde den danske Ungdom i det hele at læse om vore gyldne Dage i den fjerne Oldtid og om den store Modgang, hvorunder Danmarks Rige dog med Æren er blevet et af de ældste Kongeriger i Verden.

„Om min Fordanskning vil jeg kun sige, at jeg, ved paany at læse den med Opmærksomhed og sammenholde den med det latinske Grund-Skrift, har fundet, først, at den er, hvad en saadan Bog fremfor alt skal være, læselig, uden hvert Øjeblik at minde om, at den er oversat fra et fremmed Sprog med en for Dannemænd meget fremmed og besværlig Stil, og dernæst, at den er saa tro, som en saadan Bog, for at være læselig og gjøre sin Nytte, endnu kan være, saa man finder hverken mer eller mindre fortalt i den danske end i den latinske Saxe, og at selv Saxes egne Betænkninger er givet idetmindste meget tydeligere og fuldstændigere paa Dansk end nogensinde før.“

„Med „Versene“ er det vistnok en egen Sag, thi naar de Lærde siger, at dem har jeg aabenbar selv gjort, da kan jeg ikke nægte, det er sandt: dem har hverken de eller Saxe gjort, saa dem har jeg selv gjort, men det var jo forsaavidt en tvungen Sag, thi det skulde jo, baade efter Saxes Vidnesbyrd og efter Læserens Tarv, være „danske“ Vers, og i Saxes Bog fandt jeg kun Efterligninger af danske Vers, der bliver til ingen Ting, naar man paa Dansk igjen vil efterligne dem, og noget bedre end ingen Ting, tør jeg dog nok tro, mine, eller rettere Kjæmpe-Aandens Gjætninger, kan være om, hvordan de danske Vers omtrent kan have set ud, som Saxe paa Latin med al sin Flid kun meget maadelig kunde efterligne. At jeg imidlertid har pint alt det Danske, jeg kunde, ud af Saxes latinske Vers, det vil Efterslægten vel opdage, og jeg er i det hele meget rolig for, at hverken

skal hos Efterslægten jeg have Skam af min Fordanskning, eller den danske Læseverden faa Skam af mig som Pennefører paa Modersmaalet, og udelukkende paa det alene, saa mit Ønske skal kun være, at den danske Læseverden maa faa al den Nytte og Fornøjelse af mine danske Bøger, som jeg har havt for Øje ved at skrive dem!“

„Oprejsnings-Aaret“.

Vi har set, at førend Grundtvig gjorde Valgrejsen til Fyen, havde han gjæstet Fru Mariæ Fødested Gl. Kjøgegaard og der indviet hendes Hvilested paa „Aasen“, og oplivet ved begge disse to Sommer-Rejser, tillands og tilvands, ved alt hvad der paa dem mødte ham og ved Haabet om den Lille, han havde med til Kjøgegaard idetmindste, skrev han efter Hjemkomsten Kvædet: „Oprejsningen“, der begynder:

„Aaret er omme,
 Begravelsens Aar,
 At ihukomme
 Som Liget paa Baar!
 Kan det ndbæres,
 Kan det fortæres,
 Ormenes Maaned i dig?
 Gravhøjen grønnes
 Paa Aasen i Lund,
 Livet paaskjønnes,
 I Leg og i Blund,
 Af hende baaret
 Gjævt og guldhaaret,
 Livet i Langernes Blod!
 Gubben ved Graven
 Han græd for sin Viv,
 Barnet i Haven
 Han sprudled af Liv,
 Fuglen i Luften,
 Blomsten i Duften
 Begge med Barnet de holdt . . .“

Som sædvanlig udvidedes Grundtvigs Skjaldehaab fra det Nærmeste til det danske og det højnordiske Folkeliv, under de levende Indtryk fra Farterne denne Sommer:

„Bølgerne strømme
Saa hid og saa did,
Nys, som i Drømme,
I Skjærsommers Tid,
Fløj gjennem Skoven,
Foer over Voven
Jeg til en smilende Kyst.

Venlige Blikke
Og blomstrende Kaar,
Andet var ikke
I Rosernes Gaard,
Inde og ude
Roser i Kuude.
Roser i Vugge og Svøb!

Saa med Højnorden
I Bølgernes Skjød,
Aands-Rosenflore
End Knoppen ej brød,
Brat den dog bryder
Fynbo og Jyder.
Dejligst i Sjælland tilsidst.“

Men Lys-Tanken dvæler dog i dette Kvæde mest ved Fru Marie og Sønnen, i hvem hun lever op igjen for Skjalden, saa han afsiger nu Begjæringen i Førstningen af Savnet: „Saa svæv da hid paa Engle-Vis, Maria min! fra Paradis“ o. s. v., og han kvæder:

„Trylle og mane
Guds-Fienden hør til,
Bod dog for Bane
Gud give os vil,
Paa os mon slægte
Børnene ægte,
Glade vi ses igjen!

Dermed oprinder
Oprejsningens Aar,
Rødme de Kinder,
Som blegned igaar,

Funkler det Øje,
Som maatte døje
Døds-Mulmets Taager, og brast!

Rejs dig saalunde,
Marie! i Løn!
Smil, som du kunde,
Saa sødt i din Søn!
Armen lad svinge,
Røsten lad klinge,
Hjertet lad slaa som tilforn!

Aldrig dit Minde
Skal vorde forgrædt,
Aldrig forsvinde
Din Røst fra din Æt,
Aldrig frafaldes,
Aldrig opkaldes
Dit som Livs-Moderens Navn!“

Bautastenen ved Ronnebæksholm og Fru Maries Eftermæle.

Grundtvig skulde denne Sommer ogsaa komme til at gjæste Ronnebæksholm.

Bønder og Husmænd paa Godset vilde gjerne gjøre noget til at udtrykke deres Taknemmelighed for Alt, hvad Fru Marie havde gjort for dem. Da var det, at en Lensmand („Sognefoged“) Jørgen Jepsen og en Bonde Jens Vincentsen fra Bøgesø „fødte Tanken og førte Ordet om en Ærestøtte for hende.“ Grundtvig blev naturligvis budt didned til Højtiden ved Oprejsningen af den, og vi lader ham ogsaa selv et Øjeblik have Ordet derom:

„Det var den fjerde August, Fru Maries Aarsdag, at Bautastenen blev rejst for hende, som vi havde saa kort og maa deslængere savne, hende, som, hvis hun endnu havde levet, først vilde fyldt sine to og fyrretyve Aar og, som vi snarere havde tænkt, skulde baaret de Firsindstyve uden krummet Ryg eller sløvet Øje.

„Det hørde vistnok til mit Levnetsløbs tunge Skridt at gaa i Spidsen, hvor man rejste Bautastenen for mine Øjnes Lyst og min Sjæls Veninde, thi denne Begivenhed hørde jo med til Fru Mariæ Ligbegjængelse, men det var dog, mellem mange tunge Skridt i hendes Fraværelse, det letteste, thi Bautastenen, naar den sættes af kjærlige Hænder paa Sandheds Grund, da peger den dog paa en virkelig Oprejsning, som den kan times heneden for dem, som er i Gravene. Ja, en saadan Bautasten peger ikke blot i det Fjerne, Omtaagede, paa Sol-Oprejsningen, som de allerkjærligste Hænder vil give alt ædelt Støv i den elskeligste Sandheds Navn, men den peger ogsaa, i det Nærværende og Aabenlyse, paa den Maane-Oprejsning, som kjærlige Læber paa den yndige Sandheds Vegne skjænker hensovne Ædlinger i et levende og priseligt Eftermæle.“

„Og se, en saadan Bautasten er Fru Mariæ til Rønnebæksholm, thi den er rejst af Bønder og Husmænd paa Godset, efter deres eget Hjertes Drift og efter deres eget Hoved, derfor er det en trofast Kampesten, vel sine fem Alen høj, hvori jeg gjerne vil se et godt Varsel om den „dannede Bondestand“, der hverken er forgjort eller forkvaklet, som Kampestenen vilde være, hvis den enten var blevet til Sandsten eller dog var slebet og glattet til Ukjendelighed, istedenfor kun at være tilhugget og tildannet efter sin Art og til sit Brug.“

Da Grundtvig, efter Hjemkomsten, i „Dannebrog“ leverede Stykket: „Fru Mariæ Bautasten ved Rønnebæksholm“, da skrev han ogsaa, hvordan han var sikker paa, at hendes Eftermæle vilde lyde i sjællandske Kvinde-Munde hos Bønders og Husmænds Køer paa Godset, og det er for yndigt og ejendommeligt til at forbigaaes, om det end udsættes for lidt Spot fra deres Side, hvem den Bedrift mon tækkes:

„Ja, I kan tro det var en Frue, der var snart ikke et Barn paa hele Godset, de kjendte hende jo, og pegede paa hende, naar de saa hende, og sagde nok saa mildt: der sidder Fruen, der gaar hun, der staar hun, for hvad enten hun sad som en Frue paa sin Vogn, med et Par Heste for som to Lover, eller hun sad her paa vor Bænk, hvor hun da har siddet saa tit, eller hun gik hen ad Gulvet, saa var det, som det kunde været en Dronning,

og saa saa' hun saa mildt til de Smaa og da til os alle, som en Guds Engel, og saa spurgte hun os ud og sagde os Besked om alle Dele, for hun var klog paa alle Dele, og kunde tale om Vorherre, pyt paa det Lav, meget bedre end vor Præst. Ja, saadan en Frue faar vi vist aldrig mer, for vel var hun ikke engang født til en Herregaard, for det var gjerne Toftes Penge Rønnebæksholm blev kjøbt med, men hun var ligegodt Kvinde for at kunne styret et helt Kongerige, og det var farligt at se som de Store, baade Grever og Baroner, skrabede ud for hende, og ligemeget hjalp det dem, for hun snakkede alle Dage ligesaa meget og ligesaa mildt med os, som med nogen af dem, og da hun endelig fik isinde at forandre sig, som jo var sært med saadan en klog og regjerendes Frue, som hun var, se, da tog hun dog ingen af de Store, men hun tog Præst Grundtvig, som endda var en gammel Mand, og de levede dejlig sammen, ligesom et Par Kjæreste-Folk, og det var ligegodt dog et yndigt Drengbarn som Fruen fødte til Verden og døde i Barselseng med. Da var der en Sorg og Bedrøvelse for alle Folk her vidt og breidt omkring, og et helt Aar efter, da de rejste Ære-Støtten for hende herude paa Bankerne, og baade Jørgen Jepsen og Præst Grundtvig lagde ud, hvordan salig Fruen havde været, da kan det nok være, at der blev ikke mange tørre Øjue, for hun var saa mild og saa afholdt og gjorde saa meget godt, og saa var der ogsaa mange her paa Godset, som trykked dem ved at købe deres Gaarde og tænkte immer, at Bondevennerne skulde skaffe dem endda bedre Kjøb, og de angrede det nu saa bitterlig, og det kunde snart gaaet vor Fader ligedan, for han gik ogsaa længe og trykkede sig, men saa en Dag, jeg havde været oppe paa Gaarden, og Fruen havde sagt til mig: „I er jo dog nogen Tosser, at I ikke slaar til, mens det er Tid!“ saa tog jeg Bladet fra Munden og sagde til vor Fader: „Du er jo dog en stor Tosse, om Du ikke tager imod Stæden til Arv og Eje for os og vore Børn, mens du kan faa den for kun at svare et Par Skilling mere om Aaret, for skulde Fruen lægge sig til at dø, som Gud forbyde, men vi er alle dødelige, da vilde Piben kanske nok faa en anden Lyd.“ Saa lod han mig dog ad, og nu takker han mig for det og velsigner Fruen i sin Grav, og det er ikke mer end billigt,

for hun var en Engel, Gud glæde hendes Sjæl i Himmerig!“

Hvad Grundtvig selv lagde ud 4de August, har han ikke beskrevet, men der er Grund til at tro, at han der talte om, hvad han ellers ønskede at slaa fast, da de sjællandske Bønder og Husmænd havde sat paa Stenen, hvad hun gjorde for dem ved Hoveriets Afløsning, Jagtrettens Skjænkelse og Selvejendoms Befordring: „Fru Marie var tilvisse en stor, ædel og elskelig Kvinde i saa høj en Grad, som meget Faa, men hun var det ikke, fordi hun afskaffede Hoveriet, bortskjænkede Jagtretten og solgte Huse og Gaarde for Røverkjøb, men hun gjorde alt dette og meget mere, fordi hun var en sjelden, stor, ædel og elskelig Dannekvinde.“

Paa den overordentlige Rigsdag (Aug.—Sept.) 1855.

Valget i Kjerteminde gjaldt en overordentlig Rigsdag, som Kongen sammenkaldte, da der endnu maatte en Rigsdags-Beslutning til, førend Grundlovs-Indskrænkningen kunde træde i Kraft. Ved Grundlovs-Indskrænkningen, ved vi, forstaaes Lov om, at Danmark Riges Grundlov af 1849 skulde indskrænkes til at gjælde Kongerigets særlige Anliggender, idet Regjeringen vilde have en Fællesforsamling, som skulde hede „Rigsraadet“, bestaaende dels af Kongevalgte dels af Tillidsmænd, som var valgte af „Landsdelens Forsamlinger, (af Landsdelen Kongeriget Danmarks og af Hertugdømmernes Forsamlinger) og dels af Tillidsmænd, som Folket, uden Mellemmænd, valgte i de forskjellige Landsdele i det nordalbingiske Mønarki, som Grundtvig med fuld historisk geografisk Hjemmel kaldte denne „Helstat“. I Fællesforsamlingen eller Rigsraadet maatte der tales baade Dansk og Tysk eftersom Taleren var fra en dansk eller fra en tysk Landsdel.

Dette Rigsraad blev da først senere oprettet og stod da endnu kun i nær Udsigt, da den overordentlige Rigsdag sammentraadte mod Høsten 1858, skjøndt Kongen havde alt et Tyvemandsraad, som bar Rigsraads-Navnet.

Paa denne overordentlige Rigsdag holdt Grundtvig en af sine udførligste Folkethings-Taler 20de September, og ved Sagens anden og endelige Behandling den 26de samme Maaned fremsatte han de Vilkaar, under hvilke han, efter Omstændighederne, vilde tilraade Grundlovs-Indskrænkningens Ikrafttræden, men udenfor hvilke han maatte stemme „Nej“. De første Punkter af Vilkaarene var følgende:

- 1) At Regjeringsformen for Kongerigets Vedkommende vedbliver at være indskrænket monarkisk.
- 2) At enhver Fællesmonark maa være dansktalende og aflægge Ed paa Grundloven for Kongerigets særlige Anliggender.
- 5) At, hvis den Arvefølge, som er fastsat i Thronfølge-loven af 31te Juli 1853, enten ikke træder i Kraft eller træder ud af Kraft, der da ikke kan kaldes en ny Linie til Thronen eller fastsættes en ny Arvefølge uden den danske Rigsdags Samtykke for Kongerigets særlige Anliggender.
- 4) At der ingen Bestemmelse kan gjøres om Regjeringens Førelse i Tilfælde af Kongens Umyndighed, Sygdom eller Fraværelse, uden med den danske Rigsdags Samtykke for Kongerigets Vedkommende.
- 5) At der ved Fællesforfatningen intet Skaar gjøres i Kongerigets borgerlige Friheder og Rettigheder eller i den danske Rigsdags Eneret til at behandle og med Regjeringen alene at afgjøre alle Kongerigets særlige Anliggender.
- 6) At Kongerigets særlige Anliggender altid skulde bestyres af tre dansktalende, for den danske Rigsdag og Rigsret ansvarlige Ministre, nemlig: Justitsministeren, Indenrigsministeren og Ministeren for Kirke- og Undervisningsvæsenet.

Punkterne var ikke færre end 18, men Formanden og Ministeriet erklærede, at et saa betinget Ja, som Jaet med Forbeholdene i disse Paragrafer, maatte betragtes som et Nej, og efter at de nævnte 6 Punkter var forkastede med 68 Stemmer mod 20, bortfaldt derved Resten af Forslaget.

Forinden den endelige Afstemning over Grundlovs-Indskrænkningen havde Grundtvig endnu en Gang Ordet, ikke for at forsinke Udfaldet af en saagodtsom afgjort Sag, „men nu, da den danske Rigsdag, som det synes,

maa og skal sige Verden, den store Verden, Farvel og og trække sig tilbage i sin huslige Kreds, saa synes jeg, at jeg ogsaa maatte sige Fællessagerne og mit dertil knyttede Rigsdagsliv et offentligt Farvel, og da nu Erfaringen har lært mig, som os Alle, at et smilende Farvel, især naar det er det sidste, efterlader et behageligt Indtryk. saa er jeg meget glad ved, at jeg idag kan byde et saadant Farvel til Fællessagerne og mit dertil knyttede Rigsdagsliv. Jeg kan det nærmest, fordi jeg har den danske og ingenlunde tyske Følelse, at Alvor og Gammen kan godt sammen, og fordi jeg har den sjællandske Sands for det Pudsige, som ikke forlader os, saalænge vi kan aande“. Saa udviklede han, hvorledes Ministeriet, som havde villet forvandle ethvert betinget Ja til et Nej, maatte selv, for Konsekventens Skyld, sige, det har faaet et Nej, naar det ved Afstemningen faar Ja, m. m. Han havde, ogsaa i Paragrafer i sit nysomtalte Vilkaars-Forslag, „tilraadt Thinget at sætte det Forbehold, som syntes at have mødt mest eller dog næsten mest Modsigelse hos Ministeriet, nemlig at alle Fællessager skulde behandles ligesaa frit og ligesaa offentligt i Rigsraadet, som de er blevene behandlede paa den danske Rigsdag. Jeg har med Flid ikke valgt stærkere Udtryk, thi, mine Herrer, al Erfaring lærer vistnok, det er ikke blot mig, der siger det, men det er Historien, der siger det, at Ordets Frihed og Forsamlingens Frihed er Hovedsagen ved enhver politisk Folkestemme, det er egentlig dette alene, som baade giver Ministeriets Ansvarlighed sin Fylde og sit Værd, og det omtrent alene, som baade er den mundværligste Støtte for Folkefriheden og ligeledes for Ligeligheden. Det er vel saa, at man kunde sige, at det ofte har været maadelig nok fat ogsaa paa den danske Rigsdag, baade med Frisproget og med Offentligheden, men efter syv Aars Erfaring skylder jeg dog Folkethinget det Vidnesbyrd, som udentvivl Historien vil afhjemle, at nagtet kun Øvelse gjør Mesteren, saa har dog Retningen i denne Henseende været umiskjendelig, og Fremgangen har været meget kjendelig. Den har været meget kjendelig for mine Øjne, saa at netop i denne sidste Sag har baade Thingets Frisprog og Ministeriets Holdning mindet mig langt mere om Huset i London end om Kamret i Paris. Gid nu det samme maa være Tilfældet i det

paatænkte Rigsraad! det skal være mit Farvel til Fællessagerne og mit dertil knyttede Rigsdagsliv, thi skjøndt jeg siger, Nej til den foreliggende Beslutning, saa ønskede jeg dog aabenbart, hvad jeg herved erklærer, at kunne sige Ja dertil, medens der vistnok er en Del, som siger Ja og ønskede, at de kunde sige Nej“.

Grundtvig vilde gjerne sagt Ja, og derfor stillede han Betingelser; „thi — sagde han i sit første Foredrag i Sagen — den danske Rigsdag er for mine Øjne gaaet saa vidt, er øjnsynlig ved at vedtage Grundlovs-Indskrænkningen, som er afgjort og stadfæstet af Hs. Majestæt Kongen, gaaet saavidt, at den ikke kan gaa tilbage uden et aabent Brud med Regjeringen, og efter alt hvad jeg kjender til det danske Folk, saa vil det gyse for et saadant aabent Brud med Regjeringen, og efter alt hvad jeg kjender til Menneske-Livet og til Staternes og Folkenes Historie, saa maa jeg sige og vidne, at selv om Folket allerkræftigst vilde understøtte dette Brud, saa er de farlige og sorgelige Følger, saa er de lige uundgaaelige, de er ligestore og de gode Følger lige usikre. Se, dette er min Grund, men naturligvis det kan kun være min Grund til alvorligt og ærligt at tilbaade en mindelig Afgjørelse paa billige Vilkaar. Det kan ikke være min Grund til at sige et Ja, som jeg ikke kunde forsvare enten for mit Folk eller for Historien eller for mit eget Navn. Jeg vil ikke, jeg kan ikke sige et ubetinget Ja, og det skal aldrig, aldrig komme over mine Læber“.

Da hans Betingelser var blevne forkastede, maatte han stemme Nej imod Regjeringen ved den endelige Afgjørelse. Der var 54, som stemte Ja, og 44, som stemte Nej. Derefter opløstes Samlingen, og til den paafølgende sædvanlige Rigsdag mødte Grundtvig igjen for Odense Amts 2den Valgkreds.

Paa Rigsdagen Vinteren 1855—56.

Folkethingets Forhandlinger aabnedes igjen den 1ste Oktober af Grundtvig som Aldersformand. En Meddelelse kom imidlertid fra Kongen allerede den 2den om, at

han vilde, Forhandlingerne skulde udsættes til 1ste December, hvilket da skede. Den 5te December havde Grundtvig, fra Bænken, første Gang Ordet for at tilraade Afvisning eller Forkastelse af Ministeriets Forslag til, at Koloniernes indre Anliggender skulde udgaa af Kongeriget Danmarks særlige Anliggender og altsaa „alle Danske, baade i Vestindien og Grønland, saalænge de var der, fattes al den Frihed og Sikkerhed, som Grundloven hjemler“, men forgjæves, det gik over til 1ste Behandling. Her optraadte Grundtvig med endnu større Iver mod Sagen, ogsaa som et af de ministerielle Forsøg paa at faa saa meget som muligt lagt til Monarkiets Fælles-Anliggender og borttaget fra Grundloven, men den gik med 66 Stemmer mod 22 over til 2den Behandling.

Ved en Forespørgsel til Ministeriet fra Cand. Rimestad, Arbejderforeningens Formand, kom Grundtvig til (den 12te Decbr.) at holde et udførligt og indgribende Foredrag for Nærings-Friheden og imod, at man, efter Konferenser med Fattigvæsen og Politimester, endnu længer udsatte Ophævelse af Laugsvæsenet i flere Retninger, saa Folk ikke skulde faa sælge eller falbyde, hvad de havde gjort med deres egne Hænder. Han mente, der havde i 10 à 20 Aar nu været talt saa meget for Nærings-Friheden, at Tvangens Ophævelse ikke kunde siges at komme for pludselig. Han fortalte ogsaa en Historie fra 1848 om, hvordan det blev nægtet Snedkersvende, som gik ledige, endog at arbejde hos en „Stolmager“, fordi vedkommende Minister fandt det ikke nødvendigt, og han mindede da om „det gamle Kancellis Tro, at mere Frihed, end man er nødt til, skal man ikke give“. (Hvor tit hører vi ikke, ogsaa hos os, den kansellistiske Troes-Bekjendelse i Svaret: „Der er ikke Trang“ til den eller den Frihed! som om Friheden var kun en Nødvendighed, man maatte bøje sig for, naar ikke anderledes kunde være.)

Da Talen var om „den veterinæriske Landbohøjskole“, med fleraarigt Kursus, og Grundtvig idetmindste troede, man vilde betragte den som almindelige for „en god Landbo og et fornøjeligt Landliv“, fandt han, at den snarere lignede en Anstalt til at danne Professorer og Dimissorer i Veterinærvidenskaber, Chemio. s. v. Og da den nu tilmed skulde have „Eksamen baade for

og bag“, saa fik den naturligvis Grundtvigs afgjorte „Nej“.

Som Tillidsmand fra Odense Amts 2den forebragte han et Ønske fra Kjertemindede om et Laan paa en 5—6000 Rigsdaler til Hjælp til at fordybe sin Havn, da lidt Mangel i den Henseende var gjort til Indvending mod, at Byen kunde blive med paa Forbindelses-Linien med Jylland.

Han plejede, som han erklærede, altid at stemme mod „direkte Tvangslove mod Godsejerne“, men til Fæstegodset kunde han ikke erkjende, at de havde, hvad Juristerne kalder „fuldkommen Ejendomsret“. Som før hævdede han, at Enkeltmanden ikke havde saa fuldkommen Ejendoms-Ret til Jorden i Landet, der igrunden tilhører Folket, som han har til sine Huse og til sine Penge. Navnlige talte han imod, at Godsejerne skulde have Lov til at sætte Fæstegodset til Auktion.

Med Hensyn til hans Udtalelser om Almueskole-Væsenet tør jeg ikke være saa knap med Gjengivelsen, og det, jeg vil meddele, kom efter hans Udtalelse om, at det Eneste, som i virkelig folkelig Retning er gjort fra Regjerings-Siden i den Sag, det er hvad Kristian den Ottende gjorde paa sin Sotteseng: Oprettelsen af Folkehøjskolen i Sorø, som Madvig fik kvalt i Fødselen, den samme Mand, som nu var Over-Skoledirektør i Landet.

. . . „Det er rigtignok bestandig min Mening, at ethvert Forsøg paa at ordne denne Sag vil være forgjæves, saalænge som man ikke kan beslutte sig til, idetmindste med Hensyn til hvad man kalder Almue-Skolen, at rejse en Indretning, hvorfra man kan vente, at der i det Hele kan udgaa en folkelig Oplysning, medens der ogsaa de dannes, som skulle være Lærere og Ledere i de mindre Kredse omkring i Landet og det ikke blot for Børn, medens de vokser op, thi dette er saamænd det Mindste, der kan og skal udrettes; det er meget lidt fra Skolens Side, det er først naar Børnene kommer til Skjels Aar og Alder, og naar det unge Menneske begynder at spørge inde i sig selv, at det hjælper at svare dem til Oplysning af Livet. Den første Undervisning skal derfor indskrænke sig til noget meget lidt i Tidsudstrækningen, da det, at kjende Bogstaver og

lægge dem sammen, læres bedst hos gamle Koner. Det kan vistnok være godt, at der er et Sted, hvor Forældre kunde sende deres Børn hen, naar det ikke er for slemt Vejr, men de bør ikke drives derhen, eller mulktetes derfor, naar de undlader det, men de skulde blot have et Sted at sende Børnene hen, hvor der kan blive talt med dem saaledes, at deres Opmærksomhed kan vækkes og de kunde have menneskelig Fornøjelse deraf, saa de efterhaanden kommer til at føle, at de er Mennesker og ikke hører til de Umælende, og faa Lyst til at erhverve sig Kundskaber, hvad der jo vil være Tilfældet med de fleste, og først da skal Undervisningen ret for Alvor tage sin Begyndelse. Skolelærerne paa Landet skulde derfor ingenlunde blot være saadanne, at de kunde til Nød lære Drengene at stave i en Bog og skrive nogle Tal og Bogstaver o. s. v., men de skulde være saaledes, at de kunde være Ledere for Ungdommen. (Skolelærer Andresen: „det skal Præsten være!“) Ja, det er meget godt, men Præsten har sin egen Sfære, gid han kunde passe den og være sin Post voksen. Enhver vil dog vistnok indrømme mig, at Præsten dog ikke kan indskrænke sin Synskreds og heller ikke indskrænke sin Virksomhed til de unge Mennesker fra det 16de til det 20de Aar, som er den egentlige Tid til Skolegang, men han skal dog vel se paa Menneskets Trang og Tarv i enhver alder, lige til de bliver 90 Aar, og saa mener jeg ogsaa, at han har sin egentlige Sfære i hvad der for mig slet ikke er Luft: at der virkelig ogsaa er et Forhold mellem Jorden og Himmelen, imellem Mennesket og Gud; og dertil skulde jo Præsterne ogsaa være langt mere levende, folkelige og virkende i det samme, end de sædvanlig er, men ligesom Skolelærerne især har Ungdommen i en vis Alder at virke paa, saaledes, hvad enten den ærede Kultusminister siger, det er forskrækkelig „radikalt“ eller ikke, vedkjender jeg mig dog den Overbevisning, at det ret egentlig er Livet i denne Verden, i vort Forhold til os selv og til vore Omgivelser, der skal oplyses i Skolen; thi Troes-Sagen, som jeg vistnok sætter høj Pris paa, den lader sig ikke lære, lader sig i Skolen hartad kun forkvakle og fordærve, ligesom der ikke har været noget mere Fordærveligt for Kristendommen og for al Religion,

end at Troes-Sagen er gjort til Udenadslæsning og Lekse-Læren i Skolerne“.

Naar Talen var om, at Skolelærernes Løn skulde forbedres, saa nægtede vel Gr. ikke den Sag, men drev paa, at først og fremst maatte deres Dannelses-Maade forbedres og at naturligvis „Skole-Tvungen og Monopolet for Seminarierne maatte afskaffes først eller dog samtidig, naar Lønnen skulde forhøjes og Skolepenge betales. . . . Det er dog urimeligt at sige: Hvad enten du synes, at den Skole, vi har, duer eller ikke, saa, dersom du ikke sender dine Børn, skal du betale Mulkt, og dersom du sender dine Børn, skal du betale Skolepenge“.

Med Hensyn til Erfaringen, saa nævnte han Rødding Højskole, indrettet efter hans Anskuelser „uden Baand og Indskrænkninger, uden Eksamen og deslige“, og Dronningens Asyl-Skole, „en Almue-Skole, som jeg over ti Aar har havt den Ære at styre, og som er gaaet i over ti Aar uden alle Mulκτη, og uden al Lekse-Trældom, Timetabeller og deslige“.

Næste Dag, 20de Decbr., holdt han igjen et meget udførligt Foredrag om Folke-Oplysningen, og mindte igjen om, at det havde været hans Tanke, at Folke-Oplysningen skulde have et Brændpunkt i Sorø, hvor de bedste Kræfter kunde samles og hvorfra Folkelærere igjen kunde udgaa. Efter Anlægget der, mente han, at medens der vel skulde være Løjlighed til at erhverve Kundskaber i alle Retninger, hvorom Borgerlivet trængte til at oplyses, saa skulde der være en folkelig Oplysning for Alle, der drejede sig om Fædernelandet, Modersmaalet og Forfatningen. Og saa udviklede han med Styrke, hvad han før havde omtalt, at Folke-Skolen i Landet skulde ikke være Kirke-Skole.

„Dersom Kirken“, sagde han blandt Andet, „trænger til nogen anden Skole, end Kirken og det hele Menneskeliv er, som Præsterne navnlig i deres hele Liv og Virksomhed skal og maa udtrykke, saa staar det jo Kirkegjængerne frit for at oprette en saadan“, naturligvis i Frihed, saa „Staten ikke skulde befatte sig med den“. Som en Grund for Adskillelsen mellem Kirke-Skole og Folke-Skole anførte han vel, at det, at Lærerne tillige skulde være Lærere i Religion, „kunde

holde mange dygtige Mænd borte fra Folkeskolen, Folk, som virkelig havde Kjærlighed til Fædernelandet, Styrke i Modersmaalet til at udtrykke sig, fremfor Alt med Munden, som er det levende Redskab for Ordet, og Lyst og Nidkjerlighed til at udbrede gavnlig Oplysning“, — men saa sagde han videre om sædvanlig Skoleundervisning i Religion:

„dernæst har det den ubodelige Skade, at det gjør, hvad der ene og alene skal være et Vidnesbyrd og et god Raad til hvem der vil agte derpaa, gjør det til et Aag og en Byrde for Børnene og gjør hvad der skal være en Hjertesag til en Ramse og tom Udenadslæsning, og istedetfor derved, som man mener, at indprænte Børnene Religion, indprænter man dem langt snarere Afsky for alt hvad der kaldes Religion, da derved endnu langt mere end ved gale Prædikanter Religionen kommer til at staa for dem, ikke som Noget, de skulde modtage med aabne Arme til Trost og til Glæde, men som et Aag og en Byrde, der skal lægges paa deres Skuldre for at undertrykke deres Liv og deres Glæde.“

Det var ikke blot Tvangen til at have opholdt sig paa et Seminarium, han talte imod, men ogsaa det, at man gjerne skulde did for at faa et Stempel paa sig. I denne Sag fortalte han ogsaa, at han selv, rimeligvis efter „en liden Maalestok“, agtede at oprette en Folkehøjskole, og han vilde da ikke stæbe at gjøre Bondekarlene kjede af at være Bønder, for at blive pæne og oplyste Folk og kanske Embedsmænd,

„men jeg vilde, hvad jeg tror der er det eneste Rette, se at oplyse dem om, at det slet ikke kom an paa saadanne Ting, men at man kan være en meget oplyst og dannet Mand og have meget mere Gavn og Fornøjelse af sin Oplysning, og i det Hele taget have langt mere Glæde af Livet, naar man er en oplyst Bonde, end de Lærde har af al deres Lærdom.“

Istedenfor „Seminarie-Prøve, som er ingen Ting uden Attest for, hvilke Bøger man har læst“, skulde Prøven for den faste Lærer ved en Skole være den, „at han først i nogle Aar havde været Hjælpelærer og som saadan, efter troværdige Vidnesbyrd, bevist sin Dygtighed“, og Hjælpelærer burde man kunne blive, hvor man saa var dannet, om det saa var paa Grundtvigs Højskole“.

Nytaaaret 1856 begyndte Grundtvig (4de Januar) paa

Rigsdagen med en kraftig Indsigelse mod et Forslag til at paalægge Folk i de nordlige Egne af Jylland en stor Udredsel til en Kanal ved Løgstør oppe ved Limfjorden. Sligt var absolutistisk: „det er absolutistisk, det er vilkaarligt saaledes at ville foreskrive Folk, hvorledes de skulle blive lykkelige og lade dem paa den Regning betale forud.“ — I en blandt „Afdelingerne“ blev Gr. nu, som flere Gange, valgt til Formand (7de Januar).

8de Januar indkom et Forslag til Lov om Dyrplageri, hvorefter det skulde være overladt Domstolene at afgjøre, om Dyrplageri i det konkrete Tilfælde kan antages at have fundet Sted. „Jeg rejser mig“, sagde Gr., „for paa Liv og Død at bekjæmpe dette lille Uhyre, som under Navn af „Straffelov for Dyrplageri“ er kommet til os“, hvorefter Mennesker paa Dyrenes Vegne skulde kunne tiltales for en Forbrydelse, som vi sætter Straf paa, uden at vi kunne eller ville sige Vedkommende, hvori den egenlig bestaar!“ . . . Han mindte blandt meget andet om „Jeppe (hos den komiske Digter), der var saa tosset, at han lod sig bilde ind, at hans Æsel var blevet Borgermester, altsaa ogsaa Politimester, i Kallundborg. Sætter vi nemlig, at det kunde være muligt, da havde det været naturligt, at den Borgermester paa Æslernes og de øvrige Dyrs Vegne havde givet en Lov som denne.“ I det Hele gik hans Foredrag ud paa at bekjæmpe Jævnstillingen af Mennesker og Dyr i Borgerrettigheder og end mere Menneskeplageri paa Dyrenes Vegne. Herunder fik han Lejlighed til at tale om den umenneskelige Følsomhed, som ligger i Luften og virker epidemisk, „af den Slags som den Frues Følsomhed, der slog sin Pige under Øret, fordi hun ikke havde bidraget, hvad hun kunde, til en Druknets Redning, da en Flue var falden i Mælkefadet“; men han fik ogsaa Lejlighed til at minde om „det Tyranniske deri, om Politimagten skulde have Lov til at blande sig deri, om man gav sine Heste Hø eller Hakkelse.“

I en Sag om „Domspræmissen“ ved Højesteret vilde han naturligvis, at Højesteret skulde give Grunde, „og det kan ikke være uden dyb Vankundighed eller Tankeløshed, hvis man har ubetinget Tillid til en Ret, skjøndt man hverken selv kan indse Grundene, hvorpaa den har dømt, eller har faaet dem at vide.“

„Illusionen hører ingensteds hjemme uden paa Theatret“. Offentlighed og Mundtlighed i Retsplejen hævdede naturligvis han, som fik Kravet derpaa indført i Grundloven.

For Pension til Professor Maribo paa Kristianshavn, den mangeaarige Bestyrer af „Borgerdyd-Skolen“, talte Gr. varmt og betegnede ham som en Mand, der havde brudt en ny Bane og havde grundet den første Pigeskole, der offentlig er bleven noget omtalt. Prof. Maribos danske Retning kan man slutte sig til noget af, naar man kommer ihu, at det var paa Maribos Opfordring Grundtvig i 1847 samlede og tilkæmpede sig „Danske Kjömpesviser“.

Under Forhandlingerne om den saakaldte „evangelisk lutherske Frimenighed“ i Kjöbenhavn, da vilde han naturligvis, at den skulde havde sin fulde Frihed i Gudsdyrkelsen, men han vilde ikke, at Rigsdagen skulde anerkjende den „under det evangelisk-lutherske Navn, fordi den havde taget det paa Trods mod Folkekirken“.

Dyrplage-Loven fik jo mange Ændringer og Indskrænkninger gjennem de forskjellige Behandlinger paa Rigsdagen, og Grundtvig var igjen flere Gange oppe og stred alt det han kunde mod at betragte Dyrene som Mennesker. Han talte saaledes engang om, at det: at indskrænke Loven til „raa, grusom og oprørende Behandling, ingenlunde kunde berolige Folk. Kom der saaledes en ny Politimester fra Bøgerne inde i Kjöbenhavn over til Jylland, hvor man i Almindelighed omgaas Husdyr meget mildere end i Sjælland, efter Jydens gode gamle Ordsprog: Dyrene har ingen anden Gud end Menneskene, saa kunde han let der først blive opmærksom paa hvad man gjør over hele Landet paa en vis Tid af Aaret: at man forvandler Orner til Galte, og saa er der jo ingen Tvivl om, at betragter han Dyrene som sin Næste, da maa han kalde det en forskrækkelig „raa og grusom, ret oprørende Mishandling, saa at der selv efter disse stærke Udtryk vilde blive en gruelig Mængde Forbrydere“.

En Politimester vilde kanske ogsaa, mente Gr., naar han havde en lidt anden Betragtning, henvende sig til Veterinærerne, og Veterinærerne vilde vel svare, at der maatte „en kyndig Mand til for at foretage en saa

smertefuld Operation“, saa vi fik en Kvaksalver-Lov i Henseende til Dyrene, som vi har den i Henseende til Menneskene. Hvad angaar det at straffe for at overlæsse eller forsulte Husdyr, da vilde det blive utaaaleligt, naar det ikke indskrænkes til hvad man offentlig træffer paa Gader, Stræder og Landeveje, hvor forsultne eller overlæssede Heste styrtede for Alles Øjne, hvad jo Politiet allerede har Lov til at straffe. Naar nemlig Straffeloven for alt, hvad en Politimester kan kalde at sulte eller overlæsse sine Heste, kan anvendes paa al Brug af Heste, da kan ingen Mand vide, hvorfor han blive stævnet og dømt . . . En velhavende Mand siger let, at Folk sulter Heste naar de ikke fodrer dem godt, fodrer dem skrapt, for at de kan se gode og fyldige ud. Man kan dog ikke forlange, at en stakkels Husmand f. Eks. paa Heden i Jylland, som selv tit faar Sulteføde, at han skal have mere Medlidenhed med sin Hest end med sig selv.“

Senere beklagede Grundtvig i samme Foredrag, at „Følelsen for den personlige Frihed er meget mindre udviklet hos os endnu, end jeg havde tænkt og end jeg maa ønske.“ Denne Mangel fandt han ogsaa deri, at man vilde overlade til en Politimesters Skjøn, om Folk havde handlet „barmhjertig“, medens dog „Begrebet Barmhjertighed laa udenfor alle gode Straffeloves Virkekreds“. Dyrplage-Loven haabede han endnu „gaar saa længe fra Udvalg til Udvalg og fra den ene Affattelses-Maade til den anden, at den tilsidst kommer til Hvile.“

Ved tredie Behandling af samme Lov-Forslag 29de Jan. 56 udtalte han, efterat have tilraadt Forkastelse af „hver Linie“: „det er ikke andet end Menneske-Plageri under Paaskud af Dyrplageri, og det er det, den menneskelige Lovgivning af al Flid skulde stræbe at forhindre, idet Menneskene skulde indse, at Alt, hvad der er højere eller lavere end Mennesket, er enten for højt eller for lavt til at kunne beskjærmes ved borgerlige Straffelove.“

Da Pensionen til Professor Maribo var til 3die Behandling, vilde Endél prutte med Ministeriet, der havde foreslaaet 1200 Rd., og med et Hib til (Lærebogstvangens Forsvarer) Pastor E. Møller, „som jeg aldrig før har hørt tale mod nogen Bevilling“, sagde han: „Det kunde maaske

været ligesaa godt, om Ministeren havde foreslaaet 1000 Rd.; men da nu Ministeren har foreslaaet 1200, saa mener jeg, at dersom Thinget vil vise, at det, med Ministeren, anerkjender Mandens Fortjeneste, saa maa det ogsaa antage Ministerens Forslag, thi dersom vi prutter noget af, saa gjør vi egentlig Manden en Vanære, istedenfor at gjøre ham en Ære.“

Ved Behandling af „Udsondring af Koloniernes indre Anliggender“ fra Kongerigets særegne Anliggender hævdede han, at Danmarks Grundlov var gjort gjældende for dem, og dersom Grundloven ikke skulde være gyldig for hvad den er indskrænket til, og den aabenbar ikke er gyldig for hvad den er indskrænket fra, vilde den aabenbar slet ikke være gjældende for Noget. Det var naturligvis, som han sagde, atter de Danskes Borgerrettigheder i Kolonierne, han især tog Hensyn til.

Da Talen var om fri eller eksamensbunden Adgang til Landbohøjskolen, da var han nu, som før, imod hele Loven om en saadan Indretning, men dvælede (31te Januar 1856) især ved Kravet paa forberedende Eksamen, idet man sagde om den frie Adgang: Gud bevares, det var jo aldeles umuligt, at det kunde gaa an, thi saa vilde den højere Undervisning, som her skulde meddeles, blive aldeles forstyrret. „Saa forhædede — sagde han — er vi her hos os i Eksamenstroen, at vi ved en sælsom Undtagelse er ene om den Tro, at Eksamen, og en hel Rækkefølge af Eksaminer, det er netop det Eneste, hvorved nogen saakaldt højere Oplysning kan vindes og Højskolen trives.“ Han tog Eksempel fra den allerhøjeste Undervisning, der efter Tidens Tankegang kan meddeles, altsaa af Universitets-Oplysningen og -Undervisningen, og vilde bemærke, at om man ikke vil regne England og Frankrig, som man sædvanlig siger enten ligger for langt borte eller har deres egne Noder, saa maa man dog regne Tyskland, som ellers plejer at staa for alle vore videnskabelige Herrer som et videnskabeligt Himmerige, og i Tyskland har lige indtil den aller-sidste Tid i dette Aarhundrede alle dets Universiteter staaet aabne for alle Mennesker, saa det blev deres egen Sag, om de kunde have noget Gavn af Kollegierne eller ikke. Nu er det dog vist, at den Videnskabelighed, som netop vi har ophøjet, den har blomstret ved de tyske

Universiteter, som Alle havde Adgang til, og har blomstret langt frodigere end hos os, som har svedt over at holde den ene Eksamen efter den anden, ikke alene under og efter, men ogsaa førend den højere Undervisning begyndte, og da vi selv indrømme, at vi, trods alle vore Eksaminer, er blevne langt tilbage netop i den boglige Videnskabelighed og Lærdom, saa maa vi dog vel ogsaa indrømme, at Erfaringen har vist, der er slet ingen Fare ved at give en almindelig Adgang selv til et Universitet, end sige da til en Landbohøjskole.“ Duer en saadan Anstalt noget — mente han —, saa udretter den ikke alene ligesaa meget, men den udretter meget mere uden Eksamen forud, „thi dersom der kommer nogen, som virkelig mangler de Kundskaber, de behøver for at forstaa, hvad der meddeles, da mærker de snart, at de har intet der at gjøre, og saa gaar de deres Vej, og det er meget godt, istedenfor at nu, naar de har taget hvad man kalder en Forberedelses-Eksamen og har Brev paa Modenhed, men mangler ligefuldt, hvad der betinger Gavnet af Undervisningen, mangler Hoved, saa bliver de siddende alligevel, og det er det, som forstyrrer Undervisningen.“

I et andet Foredrag om Sagen fortalte han (30te Jan.) om en gammel Bisp, som kom paa Visitats hos en Præst, som skulde have et Skolelærer-Seminarium at forestaa. Nu likte Bispnen ikke Seminarierne, og da Præsten viste ham den ufuldførte Bygning med Stilladser omkring, da slog Bispnen ud med Armene og sagde: ja saaledes vilde jeg have alle Seminarier, og „saaledes, ufødte, ønsker jeg alle slige Anstalter maatte være.“ Saadanne Almensætninger som: jo bedre Indsigt, des bedre drives en Syssel, og lignende, kunde det ikke falde ham ind enten at anføre eller gjendrive, „men efter den Erfaring, der hidtil er kommen til min Kundskab, siger jeg, at alle saadanne Forsøg paa at danne Planteskoler mellem Bøgerne for den levende Virksomhed i Verden, har paa ingen Maade ført enten til en dygtigere Indsigt i Livs-Syslerne eller til en bedre Anvendelse af Livskræfterne, og derfor har de heller ikke kunnet føde en bedre og grundigere, en mere frugtbar Livsvirksomhed af sig, men de har netop ikke alene været Sædet, men ogsaa Planteskolen for alle mulige Misgreb. Derhos er det, hvad enten man vil høre det eller ikke, sandt, hvad den ærede Rigsdags-

mand for Holbæk Amts 2den Valgkreds (Oberst Tshering) sagde, at ved alle saadanne Indretninger, hvorved man stræber at opklække en hel Del Ungdom til den Indbildning, at de forstaaer sig paa, hvad de aldrig har kjendt, og forstaaer sig langt bedre derpaa, end de, der har øvet Sysselen, derved skaber man en Klasse af Folk, der paa en eller anden Maade forlanger Levebrød for deres Dannelse, og som anser det for temmelig kjedsommeligt, at drive den Syssel, de kalder sig Lærde i, selv som et Eksperiment, hvad dog allerede er en meget daarlig Drift, saa de forlanger Ansættelse enten som Lærere ved andre lignende Skoler, eller paa anden Maade, som den ærede Rigsdagsmand sagde, som besoldede Kammerraader, for at kunne indtage en Stilling, hvori deres Kaar svarer til deres Kundskaber og Dannelse, og det er en stor Ulykke.

Sagen om „Veterinær- og Landbohøjskolen“ (2den Behandling) sluttede omtrent med Januar Maanedes Udgang, og straks begyndte Forhandlingerne om Udkast til Lov om Borger- og Almueskoler (ogsaa 2den Behandling).

Der var især én Paragraf, Grundtvig dvælede ved i Skoleloven, skjøndt han fandt, at den hele Lov var kommen fortidlig, hvorom mere om et Øjeblik. Den Paragraf hed: „Inden Udløbet af Januar Maaned har Distriktets Provster i Forening at indsende Forslag til Planen for Skolefondets Virksomhed til Skoleraadet.“ Han vilde ikke fælde nogen Dom over, enten den gejstlige eller den verdslige Del af en saadan Forsamling bedst kan være det raadende Element, men han var afgjort imod dette, fordi, uden at han kunde give nogen naturhistorisk Grund dertil, men havde kun Erfaringen at beraabe sig paa, „Provsterne netop i Henseende til Skolevæsenet er et ganske eget Folkefærd, thi de er, med meget faa Undtagelser, saa tilkjørte paa den gamle Bane, at de hverken rører sig til Højre eller til Venstre, eller, saavidt deres Indflydelse gaar, vil tillade, at Nogen rører sig. Og naar Provsterne alene eller Provsterne i Forening skulde foreslaa Anvendelsen af Skolefondets Midler, da vilde, med meget faa Undtagelser, neppe nogen Bondehøjskole, der fortjente det, faa Understøttelse af de Midler... Forresten saa gjentog han, hvad han ved første Behandling havde sagt, at det er Aanden og Livet,

som er hvad han savner til en rigtig Skolereform, og som ikke lader sig enten skabe eller fremkalde ved nogen Lov, men to Ting maa gjøres ved Lov, før nogen anden, selv den bedste, kunde være hensigtsmæssig: den ene: „at Skolelærernes Dannelse blev fri og uafhængig af Seminarierne, saa at, naar nu Kommunerne og Forstanderskaberne i denne Aand faar den Indflydelse paa Skolelærernes Ansættelse, som de vistnok maa have, at deres Valg da ikke er bundet saaledes, at det meget let kan være dem umuligt at finde nogen, som de kunde være tjente med.“ Den anden Ting var, at Skolegangen blev fri.*) — Forresten udtalte han om Provsterne og den nuværende Undervisningsminister (Hall): „jeg er vis paa, det er meget lidt sagt, naar jeg lægger til, at det, der lægges i Undervisningsministerens Haand til at understøtte Bondehøjskoler med, vil blive ti Gange bedre fordelt og anvendt, naar han gjør det selv, eller bruge andre Raadgiveres Hjælp, end naar Provsterne skulde give Planer dertil.“

Mod Penge-Bidrag til Veterinær- og Landbohøjskolen talte han endnu ved den omtalte Sags 3die Behandling: . . „At saadanne Bogkundskaaber, som her er Tale om, virkelig kan være til Gavn for Landmænd, som allerede kjender den Syssel, de driver, og véd, hvad de har at spørge om, det er en ganske anden Sag, hvorom der ingen Tvivl kan være; det er en ganske anden Sag end en Landbohøjskole, hvor man vil have Bogkundskaaber lagte til Grund for at drive en saadan Livssyssel, som Agerdyrkingen er. (En Rigsdagsmand: det gjør man ikke.) Jo, det gjør man netop, hvor Vedkommende skal oplæres til Landmand“ . . Han mente, man „har havt Erfaringer nok, og det gjennem et helt Aarhundrede, for, hvor lidet Gavn Livets virkelige, gavnlige Sysler har høstet derved, at Vedkommende er blevne oplærte og afrettede til at drive den efter de Boglærdes Hoved.“ Han fandt ogsaa, „at Veterinærkundskaab og Landinspektør-Eksamen, som skulde drives sammen paa Højskolen, er saa forskjellige Ting, at skjønt man har lagt hele Landbruget som en Bro imellem dem,

*) Saa ingen mulkteredes for „Skoleforsømmelse.“

saa kan det dog ikke forslaa " — Ved Afstemningen vedtoges dog Loven, men kun med 44 mod 36 Stemmer.

Ved 3die Behandling af Skolesagen fortalte han, at han havde set af Rigsdagstidenden med Forundring, at Ministeren havde regnet Tilkjørtheden hos Provsterne for en Dyd hos dem. Det syntes, „som Ministeren havde det gamle Ordsprog: „Hellere i Visse, end i Vare“ for Øje, at han virkelig vil foretrække Sikkerheden paa det Daarligste fremfor nogen Uvished om, hvad der kunde være bedre; men Ministeren havde dog ikke fuldkommen Sikkerhed paa Provsterne; thi han (Ministeren) havde foreslaaet, at Sætningen i Paragrafen om „Provsterne i Forening“ aldeles forsvinder m. m. At Kommunen faar mere Indflydelse, glæded han sig over; men Forbedring af Skolelærernes Løn ansaa han fremdeles kun for et godt Øjemed i Forbindelse med friere Valg af Skolelærere, end blandt Seminarister, „ellers ikke“. I Forbindelse med det friere Valg, skulde det være en Glæde for mig.“

Under første Behandling af en Bygningslov tog Grundtvig Ordet, men i det længere Foredrag var det ikke Enkeltheder ved Loven, han indlod sig paa, men Friheds-Sagen for den menneskelige Virksomhed, og i det daglige Liv, han, som sædvanlig førte . . . „En saadan vidtløftig og vanskelig Lov for en Del af Virksomheden i Hovedstaden anser jeg for et Misgreb fra Først til Sidst, kun større eller mindre, eftersom der i den er taget mere eller mindre Hensyn til de Hindringer, der saa let kunne lægges i Vejen for Virksomheden, og den Tvang, der kommer til at udøve en Indflydelse af en langt anden Grad, end der er paatænkt, da den, for at frembringe en vis Regelmæssighed eller Ensformighed, eller hvad det nu er, man efterstræber, i langt højere Grad frembringer Misfornøjelse og Usikkerhed og for en stor Del ogsaa Uvirksomhed. Det har nemlig en varig Indflydelse paa min Tankegang om alle borgerlige Forhold, hvad der slog mig, da jeg for henved 30 Aar siden kom lige umiddelbart fra Kjøbenhavn til London, og det var, at jeg saa, der i Sammenligning med mit Fædernelands Hovedstad var, hvad man kalder er rædsom Uorden og Ulighed, men paa den anden Side en Travlhed og Virksomhed, og et Liv, som jeg næsten ikke havde

tænkt mig, at man kunde finde i saa vid en Kreds, som der. Dette har jeg siden tænkt meget paa, og dermed sammenlignet den Erfaring, som vi dels kan have i det daglige Liv, dels Erfaringen saaledes som den staar for os fra Fortiden, hvor vi ser, hvilke Betingelser der har været for den travle og gavnlige Virksomhed i Stæder og Lande, og hvad der har været til alle Tider enten den frie eller den trælbundne Tilstands Kjendemærker og Frugter, og se, da fandt jeg, og jeg tror, at Enhver, som vil vende Øjet derhen, vil ogsaa finde, at Frihed i Bevægelser er den nødvendige Betingelse for enhver levende borgerlig Virksomhed, og det er derfor ogsaa Betingelsen for Blomstringen af Livets Sysler i alle Retninger.“ Han talte imod „Love, som gjorde det næsten ligesaa umuligt at drive Haandtering eller have Forretninger, uden, ligesom naar man skal føre en Proses, at have en Prokurator ved Haanden“, og om, at det „er en stor Ulykke og det er en stor Fordærvelse for hele den borgerlige Virksomhed. Se derfor vilde jeg igrunnen helst ønske, at vi lagde den slemme Vane af, som vi jo har faaet under andre Omstændigheder, at ville ved Love regulere, om det var muligt, hele det daglige Liv, ligeindtil hvad vi skulle spise og drikke, og hvad Slags Skeer vi skulde bruge.“ At dette skulde ske (Aflæggelsen af den slemme Vane) i hans Dage, fandt han vel var en for sværmersk Forhaabning, men maatte dog forudsætte, „at vi var komne til nogen Erkjendelse af, hvor stort Gode Friheden er, langt mere værdt end den strængeste Trældoms-Orden, og at, som Følge deraf, der dog ogsaa er vaagnet baade nogen Lyst til den frie Bevægelse og nogen Kraft til at øve og forsvare den.“ Han stemte naturligvis mod Lovudkastets Overgang til 2den Behandling og paa-talte under denne sidstnævnte Behandling „alle de Paragrafer — jeg har ikke talt dem — hvori der, saavidt jeg kan skjønne, afskjæres de Vedkommende Tilflugten til Domstolene, naar de finder eller tror, at deres Ejendoms-Ret krænkedes enten uden al Nødvendighed, eller dog mer end nødvendigt. Denne min Betænkelighed gjælder især de Paragrafer, hvori der omtaltes, at Vedkommende kunde forpligtes til, enten selv at nedbryde eller rømme deres Huse for en vis bestemt eller ubestemt

Godtgjørelse“. Han mente dog, at Folk havde Ret til at kræve Saadant behandlet af Domstolene og ikke blot af Justitsministeriet.

Grundtvig stemte ganske alene mod Lovens Overgang til 3die Behandling. — Ved Loven om „Fæstes Overgang til Selvejendom“ baade talte og stemte han sammen med et stort Overtal. — Ved 3die Behandling af Bygningsloven samlede han i tre Hovedpunkter Grundene til, at han ved denne Lovs Behandling maatte staa alene i Thinget. Den første Grund var, at det var en Farimagslov, i samme Mening som man havde Farimagsvejen udenfor Kjøbenhavn, hvor man var nødt til at kjøre sagte. Den anden Grund var, at det var en Bagholdslov, som lader det ubestemt, hvor meget af gamle Bestemmelser der var ophævet, saa naar en Mand begynder et Bygningsarbejde og tror at have fyldestgjort Lovens Krav, saa kan hans Nabo, eller hvem det kan være, ved Hjælp af en Prokurator faa vide, at der er en gammel Bestemmelse, som ikke er ophævet i den ny Lov og som kan skaffe Vedkommende en Proces paa Halsen. Dertil kommer, udviklede han videre, at man ikke ved Domstolene skulde faa undersøgt, om der virkelig var Nødvendighed tilstede for det almindelige Bedste, at man maatte rømme eller nedrive sit Hus, eller om Godtgjørelsen var fyldestgjørende. Den tredie Grund var, at det var en Vennevoldslov, idet der ved alle trykkende Bestemmelser stod, at der kunde gives Dispensation, Bevilgning eller Fritagelse enten fra Inspektørerne, Bygningskommisionen eller Justitsministeren, og det maatte gaa mere eller mindre i Vennevold, „saa nogle faar Lov til ikke at rette sig efter de trykkende Bestemmelser, medens andre bliver nødt til at rette sig efter dem alle“. „At kjøre eller gaa sagte i alle Livs-Sysler er en Ting, som mine Landsmænd i Almindelighed ikke synes nær saa ilde om som jeg. . . Bagholdet er jeg vis paa, mine Landsmænd holder ligesaalidt af som jeg, men det er ikke altid de opdager det førend bagefter“. „Dispensation, Bevilgning og Fritagelse vil jeg tio, at mine Landsmænd sædvanlig langt lettere end jeg trøster sig ved“. Han havde endnu engang Ordet, dels for at forsvare sit før Udtalte, dels for Bemærkninger i det

Enkelte*). Da man vilde saa ham med, at Loven maatte faa dobbelt saa mange Paragrafer, naar ikke Dispensationerne skulde være med, svarede han naturligvis, at „det er aldeles ikke Antallet af Paragraferne i sig selv, der enten er min Hovedindvending imod Loven eller skulde bringe mig til at gjøre nogen Indvending mod dem, dersom Paragrafernes Indhold var, som jeg tror det burde være“. Ved den endelige Afstemning om Bygnings-Loven gik seks Mand over til Grundtvig, og én stemte ikke.

Ved Eneste-Behandling af et Lovudkast om Højesterets-Præmisses talte Grundtvig naturligvis for, at Højesteret skulde meddele sine Grunde, noget, han fandt, at Juristerne ikke lagde synderlig Vægt paa, men som han fandt „uadskilleligt fra en fri Forfatning“.

Naar en Enkeltmand, der syntes, han ellers ikke fik Ret, henvente sig til Rigsdagen eller Folkethinget, da kunde man næsten være sikker paa, at Grundtvig talte et Ord for at hjælpe ham. Saaledes da en Fabrikør Fassin indbragte et Andragende om betydelige Godtgjørelser af Statskassen, men Finants-Udvalget, med Monrad til Formand og H. Hage til Ordfører, havde fraraadet Thinget at foretage noget i Sagen, da siger Grundtvig:

„Det forundrer mig blot i denne Sag, at naar, som jeg slutter fra de Udtalelser, som har fundet Sted, Udvalget har fundet Grund til at antage, at denne Mand ikke alene er bleven skuffet i sine Forventninger, men at han ogsaa er bleven fristet til at lade sig skuffe og at han derved har lidt Tab, som det var billigt burde godtgjøres ham af det Offentlige, jeg siger, det forundrer mig, at Udvalget da ikke har andraget paa at henvise denne Sag til den ærede Justitsminister“. . . . Manden havde nemlig været hos Justitsministeren. „Det forekommer mig derfor, at det laa meget nærmere for Udvalget at foreslaa, at Sagen skulde henvises til Justitsministeren,

*) f. Eks. han mindte om ved den Paragraf, som sagde, at ogsaa i store Huse kunde man slippe med at bygge 1 Trappe, naar den var stor og brandfri, at den dog ikke var nær saa sikker at redde sig paa, hvis den var af Jærn, som 2 andre Trapper.

end at trøste Manden med, at det eneste rette Sted at henvende sig til, er det Justitsministerium, hvortil det jo er oplyst, at han tidligere har henvendt sig, uden engang at faa noget Svar“.

Saa bemærkede Hother Hage, at Hr. F. i Ministeriet kun havde henvendt sig angaaende et Brev fra Generalinspektør David, som han forgjæves havde forlangt tilbageleveret fra Sidstnævnte, men ikke henvendt sig til Ministeriet om Sagen i sin Helhed, og det var Forsamlingens Regel, at en saadan Sag først maatte indbringes for Justitsministeren. „Naar han forgjæves der har søgt sin Ret, kan der være Tale om, fra Forsamlingens Side at foretage Skridt i den Retning“.

Grundtvig: „Tør jeg spørge, om der er Noget vedtaget paa Rigsdagen derom, at man skal forgjæves have henvendt sig til Øvrigheden, før man beklager sig for Rigsdagen. Jeg husker godt at det var en Regel, som man i Stænderforsamlingen sagde, at man vilde følge; men jeg har rigtignok aldrig lagt Mærke til, at den Grundsætning er opstillet her“.

Trods — navnlig Monrads — Indsigelse gik Sagen med 53 Stemmer mod 13 over til 2den Behandling. Sagen var fore ligeunder 2den Behandling af Bygningsloven, og den før omtalte Sag om Præmisser til Højesteret*) var den sidste, Grundtvig paa denne Samling deltog i, da Thinget sluttede samme Dag: 21de Februar 1856.

Ved det dansk-norske Studentermøde i Kjøbenhavn 1856.

Sommeren 1856 holdtes det nordiske Studentermøde i Upsala. Paa Tilbagereisen var Lundenserne fordelte paa det danske Dampskib Hekla og det norske Gange-

*) I et dansk Blad saa jeg i sin Tid, at Grundtvig angaaende Højesteret skal have sagt paa Rigsdagen: „Højesteret har ogsaa sine Præ-judikater, det er paa Dansk For-domme“, men i Rigsdagstidenden har jeg ikke kunnet finde netop de Udtryk.

Rolf. Størstedelen af dem tog imidlertid hjemad fra Malmø, men Nordmændene gjæstede ogsaa, paa Indbydelse, Kjøbenhavn.

Det var Torsdagen den 19de Juni Kl. 8^{1/2}, de stege i Land ved Ny-Toldbod, og næste Dag gjorde Kong Frederik storartet Gilde for Nordmændene paa samme Sted i Dyrehaven nær Jagtslottet „Eremitagen“*), hvor det skandinaviske Selskab 11 Aar forud gjorde sit føromtalt Gilde for Studenterne fra hele Norden. Om Grundtvig nu var tilstede — som han næppe var — saa talte han dog ikke her, men samme Aften holdtes Fest i Tivoli, besøgt af omkring 12000 Mennesker. Her optraadte Grundtvig og udtalte sin Glæde over at igjense Ungdommen fra Norge, og at jo ældre han blev, des mere overbevist følte han sig om Sandheden i den Tanke, som havde fremkaldt disse Møder. Efter hans første Tale afsang man ogsaa den Sang, han havde skrevet til Dagen: „Højnordens Rosengaard.“

„Der er en Blomster-Tid,
Som dejligste Skjærsommer;
I hele Verden vid,
Paa Sletten og det høje Fjeld
Den kaldes Ungdoms-Alder
Ved Glædens Kildevæld.“

Den ender med følgende to muntre oplivende Vers:

„Et Underværk er sket,
Her under Nørrelide
Er Rosengaarden set
At stævne over salten Sø,
Som Odin paa sin Ganger
At ride under Ø!

Højnordens Rosengaard,
Jo tiere den sejler,
Des fastere den staar,
Jo rigere er Rosens Flor,
Jo mere liflig dufter
Den trindt i gamle Nord.“

Grundtvig hilsedes med Forsamlingens hjertelige

*) Mulig holdtes det denne Gang paa selve Jagtslottet.

Jubel. Efter ham kom Professor Clausen, hilset paa samme Vis, og i Glæden over saadanne. Møder mellem Nordens Ungdom var nu ogsaa de To enige. Grundtvig kom atter op og talte om Udbyttet af Vekselvirkningen i Norden, ligesom naar Ungdommen nu vekslede dansk Bøgeløv med Koste af duftende Fjeldblomster, og han bad ved samme Lejlighed Nordmændene hilse Ivar Aasen, „den flittige Samler“, med en hjertelig Tak for hans Norske Ordsprog, der saa klart viste Fællesskabet i Norden, under Forskjellen, som naar det i Danmark heder: „Som man raaber i Skoven, faar man Svar, og i Norge: som man raaber i Fjeldet, faar man Svar.“

Da Overlærer Wolrath Vogt ude i sin Tale bad Folk tro ham, at der laa ikke lidt af andet Slags bagved Nordmandens tilsyneladende Kulde, og udbredte sig lidt videre derover, raabte Grundtvig: „Hør ham! hør! — hør! — det er sandt hvert Ord.“*)

Siden Norges Ungdom saa ham sidst (1851), havde han nu faaet det hvide Skjæg fra Hagen og nedover mod Brystet, som han siden altid bar. Grundtvig selv havde imidlertid altid Munden fri, medens En af hans Venner forsvarede sit Mundskjæg med, at han skulde „tale ud af Skjægget.“

Grundtvig i Skifte-Sagen efter „Fru Marie“.

Faa Dage før Grundtvigs Giftermaal med Fru Marie havde de sluttet en Ægtepagt, undertegnet af Grundtvigs to Sønner som Vidner, om, at intet Fællesskab om Formue skulde finde Sted imellem dem. Fru Marie døde, som vi har set, om Aftenen 9de Juli 1854, 4de Søndag efter

*) Vogt begyndte tilsyneladende i en meget krigersk Tone, og da forsvandt Grundtvig bag et Forhæng. Da han nu hørte, at Vogt ikke vilde Ufred i Laget, kom han frem igjen med det anførte Tilraab. [Hvad ikke er taget af den trykte Beretning om Mødet, har jeg fra én især paa Grundtvig opmærksom Tilstedeværende.]

Trinit. Mandagen anmeldtes Dødsfaldet for Skiftekommissionen, og Tirsdag allerede begyndte Skiftesamlingen sin Forretning, som varede Ugen ud, indtil nemlig Grundtvig om Lørdagen erklærede, at han nu ikke vidste flere Ting at paavise som den Afdødes Ejendom. Men ved Gjennemgaaelsen af Boets Papirer viste det sig for Skiftestretten, at den ovenfor berørte Ægtepagt var hverken stadfæstet af Kongen („konfirmeret“ kalder Juristerne det) eller thinglæst, og begge Dele skulde den være efter sin egen § 4, hvori det hed:

„Denne Ægtepagt, hvorpaa vi vente kongelig Stadfæstelse, skal, tilligemed Stadfæstelsen, læses ved vore Værneting.“ Om Mangelen af Thinglæsning kunde der ikke blive videre Spørgsmaal, da Grundtvigs „Kreditorer“ var eller kunde blive tilfredsstillende uden Greb ind i „Boets Masse“. Hvad derimod Stadfæstelsen angik, foreslog hans Svoger, Hofjægermester Karlsen, der ogsaa var Formynder for Fru Maries Datter af første Ægteskab, at de i Forening skulde indgaa til Kongen med Ansøgning om Stadfæstelsen. Men Grundtvig, der var den mest afgjorte Hader af Fremmedes Indblanding i Forhold mellem Forældre og Born, svarede Nej, idet han følte sig overbevist om, at det ikke var Uagtsomhed, men med Vidende og Vilje, at Fru Marie havde undladt at sørge for Bekræftelsen og Thinglæsningen. Saa brevvekslede han med Prokurator Levinsen om Sagens juridiske Side og krævede derefter Behandling af Boet som Fællesbo.

Som Fællesbo behandledes nu Boet, indtil der 29de August 1855 aflagdes Regnskab af Kurator, og en Tilsynsværge udnævntes for Grundtvigs lille Søn Frederik Lange. Denne Tilsynsværge fandt det passende i to Møder paa følgende Maade at opfordre Grundtvig til at erklære sig, idet han spurgte: „om Meningen med den af ham fulgte Fremgangsmaade var den, at ville overføre hele sin formentlige Ret paa Barnet overensstemmende med Ægtepagten og den ham ifølge samme i ethvert Fald paahvilende moralske Forpligtelse, som han formentlig aldrig kunde ønske gjort til Gjenstand for retslig Paa kjendelse.“

Grundtvigs Svar første Gang tilførtes 25de August Skifteprotokollen saalydende:

„Enkemanden mødte og bemærkede, at da det naturligvis kun kan være fra den rent juridiske Side, at han kan indlade sig paa det Spørgsmaal, som er opkastet den 21de dennes af Tilsyns-Værgen, saa maa han erklære, at han fremdeles anser den nævnte Ægtepagt for juridisk ugyldig og kan ikke indrømme den mindste Virkning paa Delingen af hans afdøde Hustrus og hans Bo, der som Fællesbo er taget under Skifterettens Behandling, og maa da vel udlægges til Arv, ligesom til Gjæld, efter Loven.“

Protokollationen af 16de Oktbr. 1855 er saalydende:

„Enkemanden mødte og bemærkede: først, at da hans afdøde Hustru i 2¹/₂ Aar med Vidende og Vilje har undladt ethvert Skridt, der kunde skaffe Ægtepagten juridisk Gyldighed, saa har hun derved i hans Øjne tilintetgjort den, saavidt det var muligt, uden at udsætte sin Mand for en krænkende Mistanke; dernæst, at under selve Skifte-Behandling af Fælles-Boet, medens hans Ret gjøres ham stridig og han trues med Domstolene, kan Pastor Grundtvig umulig besvare nogen Appel til hans Følelse, men maa henholde sig til sin under 25de August d. A. til Skifteprotokollen afgivne Erklæring. Pastor Grundtvig forudsætter imidlertid vistnok ogsaa, at hans lange, ikke ubekjendte Levnetsløb maatte kunne stille antagelig Borgen for, at naar han har opnaaet, hvad han anser for sin lovlige Ret, han da vil benytte sig af den, som han kan være bekjendt for sine Nærmeste og for hele Verden.“

Saa kom Sagen til Proses, først i Skiftekommissionen.

Tilsynsværgens Paastand 30te Oktober var, „at efterat Gjælden er betalt, bliver hele den Del af Boet, der tilhørte den Afdøde og hvorom (hvorover?) hun indtil sin Død havde Raadighed, at udlægge til hendes Børn, medens Hr. Pastoren beholder, hvad han ejede, da Ægteskabet blev indgaaet.“

Under 6te November s. A. imødegik Grundtvig Paastanden med følgende Protokollation:

„Pastor Grundtvig mødte og mældte, at det stod klart for ham, at hvis han, i Henseende til hans og hans afdøde Hustrues Fælles-Bo, ingen Ret havde at paastaa, da havde han heller ingen Ret at afstaa, og at han iøvrigt slet ikke kunde tro, at nogen Fremmed skulde være omhyggeligere for hans Barns Bedste end han er selv. Da

nu desuagtet hans Rets-Krav paa Fælles-Boet gjøres ham stridigt, saa kan Pastor Grundtvig fornuftigvis ikke gjøre andet end indskyde sig under Lovene for Fælles-Boets Behandling, som jo vel maa sikkre enhver sin Ret.“

16de November gav Skifte-Kommissionen Grundtvig Medhold og kjendte for Ret, at „den af Tilsynsværgen nedlagte Paastand kan ikke tages tilfølge.“

Den saaledes afsagte „Decision“ indankedes derefter for Højesteret, hvor Advokat Brock mødte for Tilsynsværgen og hans lille Myndling, medens Pastor Grundtvig mødte selv.

Brocks principale Paastand var:

At den Del af Indstævntes og afløde Hustrues under Skiftebehandling tagne Bo, der tilhørte Sidstnævnte og hvorover hun indtil sin Død havde Raadighed, udlægges til hendes Børn, og denne Paastand „toges tilfølge“.

Grundtvig tabte altsaa her Sagen, saa underlig det end har syntes selv for Jurister, men hans egen Tale i Højesteret har Udgiveren af „Juridisk Ugeskrift“ (Dansk) ikke meddelt og fortæller kun, at „Pastor Grundtvig dvælede i sin Replik (i Svaret) fornemmelig ved de Betragtninger, hvortil Sagen i moralsk Henseende kunde give Anledning, idet han aldeles overlod Afgjørelsen af det juridiske Spørgsmaal til de høje Dommeres bedre Indsigt.“

Privat har jeg højt, at hans Tale, som venteligt var, gjorde et særdeles godt Indtryk.

Under mit tredie Besøg i Danmark 1856.

~~~~~

Det var en Fredag i Juli 1856 mellem Tolv og Et jeg gik op til Grundtvig; den Tid boede han i et Hus, som kaldtes „Den gyldne Nøgle“, med Udsigt fra sit Vindu til Frue Kirke og Pladsen omkring den. Jeg kom da op paa første Sal, hvor hans Navn paa Døren stod at læse paa en Plade med store Messing-Bogstaver. Han sad i sin Sofa og skrev, i en sort sid, ikke ny, Fløjels Talar, og havde hvide Uldstrømper og Sko paa Benene.

Det hvide Skjæg naaede ned mod Brystet. Kalot eller Røghue bar han ikke. Han rejser sig op, kjender mig straks, og snart sidder vi paa hver sin Stol foran Bordet. Talen kom ind paa Psalmesagen ved det jeg bragte ham en Hilsen fra Ingemann, som jeg hilste paa i Sorø, og som havde Arbejdet med at gjennemse Roskilde-Konventets Psalmebog. Grundtvig vilde nu have frie Tillæg, og omtalte, at man flere Steder, foruden i Vartou, havde indført saadanne, navnlig hos hans Svoger Peter Rørdam. Saa blev der talt om norske Forhold, og da jeg bemærkede, at der er Mange, som nu har begyndt at lægge Vægt paa Daaben som Kristenlivets Udspring og tror nok, at Døbelses-Ordet er Herrens, da sagde han mildt: „Ja det er det Første, man bliver sikker paa“, og da jeg saa omtalte den Betragtning, at Daabs-Pagten nok er den Helligaands Værk, men ikke Herrens, da sagde han blandt andet: „Den Helligaand taler ikke af sig selv, men hvad Han hører, saa Daabs-Pagten er lige saa vist Herrens Ord, som den er Aandens.“ „Der er ofte kun som en Straas-Bredde mellem Døden og Livet, og dog gaar de ikke over“, — yttrede han ogsaa herom, seende hen for sig. Det var under den i sin Tid meget omtalte Strid om Alterbogs-Daaben, jeg var dernede, og derom blev ogsaa Talen. „Der er“, sagde han, „to Ting, man i den Sag maa lægge Mærke til. Paa den ene Side maa vi vogte os for at stille den Fordring ved Daaben, for at den skal være gyldig, som ved den levende Forkyndelse af Evangeliet, at Vedkommende, som taler, skal selv være aandelig levende. Herren har nemlig paa en egen Maade forbundet sig selv med Sakramentet. Men paa den anden Side maa der jo være en Grændse; man kan dog ikke gaa hen og tage Jøder og Tyrkere til Døbere, og Ordene maa dog udtales paa menneskelig Maade.“

Samtalen om den Sag sluttede han med en Udtalelse om, at „hvor Evangeliet bliver levende forkyndt, der vil ogsaa Daabens Velsignelse i de fleste Tilfælde træde i Kraft“. Han talte ogsaa lidt om den Misforstaaelse, at vi „fordømmer“ dem, som ikke har faaet en rigtig Daab: „her er jo ikke Tale om at dømme Nogen“. Grundtvig „fordømte“ Ingen fordi han ikke blev døbt, men troede tvertimod, at mangfoldige Hedninger blev salige, men han

troede ikke, at Nogen kom ind i Guds-Riget uden virkelig Gjenfødelse, her eller hisset, og han troede ligesaa lidt, at der var nogen aandelig, hjertelig Gjenfødelse paa Jorden uden af Daaben med Vand og Aand, som han troede, der fødtes Mennesker paa Jorden uden Fader og Moder, paa den Enbaarne nær, som kun havde Gud til Fader men dog en jordisk Mø til sin Moder. Derimod yttrede han engang i Forbigaaende i et af Aarene Seksti, at man navnlig hos Profeterne nok kunde tale om en Hovedets Gjenfødelse ogsaa før den nye Pagts Dage, saa de nok i den gamle Pagts Dage kunde se Guds Rige, men ikke komme derind. Herren sagde jo selv i Samtalen med Nikodemus først blot, at uden Nogen blev født paany, kommer han ikke til at se Guds Rige, og dernæst, at uden Nogen bliver født af Vand og Aand, kan han ikke indgaa deri. Forskjellen mellem at se Guds Rige og komme derind udviklede han, ogsaa i et af Aarene Seksti, i en Præken paa Trinitatis Søndag og lod Sagen spejle sig i Moses, som saa Løfte-Landet, men kom ikke derind. Om denne Sag har han sunget i Kvædet „Den levende Røst.“

Uden at jeg ret husker Forbindelsen, omtalte han ogsaa i Samtalen med mig, at Daaben naturligvis først og fremmest er meddelt voksne Folk, saa det er et andet Spørgsmaal, om man kunde døbe Børn, et Spørgsmaal, som Grundtvig imidlertid besvarede med sit Ja. At han betragtede Daaben i aandelig og hjertelig Forstand som en Barnedaab, selv om den saa meddeltes Mænd og Oldinge, er atter en helt anden Sag og udsiger kun, at det kristelige Liv hos alle de Mennesker, hos hvem „Daaben træder i Kraft“, har Undfangelse og Fødsel tilfælles med Herren, for derefter aandelig at opvokse i Ham og med Ham. „Træde i Kraft“ var et meget almindeligt Udtryk hos Grundtvig om Velsignelsen af Daaben, naar den faar gjøre sin Virkning. Inde i Samtalen med mig yttrede han ogsaa, at „det er jo dog ikke at forhaane Guds Aand“, om et Menneske lod sig om-døbe, naar hans første Døbelse var upaalidelig.“

Idet jeg gik, banked der paa Døren, og Gr. saa hvast henimod den. Det var imidlertid den Mand, hvis Sag i denne Tid laa Grundtvig saa inderlig paa Sinde: Kandidat Kragballe. Da jeg samme Aften, eller kort derefter,

havde det Gode at tilbringe en Aften hos Hr. Kragballe, samledes saa at sige Alt, hvad han sagde om Grundtvig selv, i Ordet, han udtalte: „Han er saa kjærlig!“

Søndag var jeg i Slotskirken, hvor Grundtvig en meget lang Tid havde Gudstjeneste Kl. 2, medens Vartou-Kirken gjordes i Stand. Den første Gang, han talte der, anvendte han paa sig selv Ordsproget: „Naar man flytter et gammelt Træ, saa dør det“, og tog Flytningen for et Varsel om, at han nu ikke havde langt tilbage. Han saa ogsaa tit med tagen ud i den Tid, da han nu sad saa ene hjemme og arbejded, ofte baade Nat og Dag. Den Søndag, jeg hørte ham i Slotskirken, da var Hovedpsalmen:

„Naaden hun er af Kongeblood,
Vil ej med Dronninger bytte,
Holder sig selv dog ej for god
Til den brøstfældigste Hytte,
Hvor hun har Sæde, faar hun Magt,
Yndig hun er i hver en Dragt,
Dejlig som Duggen i Perler.“

Dette første Vers af Psalmen tror jeg er skrevet, kanske halv ubevidst, med Ihukommelse af, at Ordet Charis, som i det Ny Testaments Grundsprog, i Græsk, betyder hvad vi kalder Naade, det er der Moder-Ordet til Navnet paa Yndigheds-Diserne i Grækenland, som kaldtes Chariter. Billedet fra „Duggen“ bruges om dem i et Vers af Pindar, som Grundtvig anfører i sine „Græske og Nordiske Myther for Ungdommen.“

Evangeliet handlede den Søndag, jeg var i Slotskirken, om „Den utro Husfoged“ Han talte om, hvorledes Præster tit havde misbrugt dette Evangelium, istedetfor at bruge Skriften til Menighedens Bestyrkelse i sin Daabs-Pagt, havde misbrugt det, som om Verden med sin Kjærlighed og sine Kjærligheds-Gjerninger kunde blive salig. Og han betoned, at Ordet var talt til Herrens Discipler, som troede paa ham, og at det var Snildheden og ikke Uretfærdigheden, Husherren roste, hvorved han anførte, hvorledes Apostelen, i Overensstemmelse med Forsagelsen, giver Opfordringen: Hver den, som nævner Jesu Navn, den afstaa fra al Uretfærdighed! Han omtalte ogsaa Ordet „uægte Mammon“, som man har givet saa mange Navne, og som paa Dansk betyder, hvad vi kalder timeligt

Gods; men det er ikke blot Penge og saadant, men der er en timelig Husholdning over Guds Naade paa Jorden, som skal forlades, og ligesom Husholderen i Evangeliet gjorde sig Venner med sin Herres Gods blandt hans Skyldnere, saaledes var det Guds Vilje, at Herrens Discipler og Tjenere skulde se sig i Spejl paa ham og tage af deres Herres Gods, af hans Naades Rigdom, og dermed være gavmilde mod Herrens andre Skyldnere, især dem, som arbejde og er besværede, og ved Uddelelser fra hans Naades Rigdom vinde sig Venner i de evige Boliger, som er Kjærlighedens Boliger; thi skjøndt det er Daarskab af Verden, naar den tænker, den kan blive salig ved sin Kjærlighed, saa er det dog lige vist, at Saligheden er kun i Kjærlighedens, i Vorherres Kjærligheds Boliger. Han talte yndigt om den indbyrdes kristne Kjærlighed, og forfulgte Tanken lige til, naar Herren siger paa den yderste Dag: Jeg var nøgen og I klædte mig o. s. v.

Til Beslutning havde vi Psalmen:

„Klogere tit er Verdens Børn
 Mod deres Venner og Frænder
 End, som indbyrdes Lysets Børn,
 Let de hinanden miskjender,
 Det kommer af, at Verden tror
 Fastere paa sit eget Ord,
 End paa Guds-Ordet de Fromme o. s. v.“

I nogle Aar havde man nu i Vartou ved Siden af Evangelisk Psalmebog og Mynsters Tillæg brugt „Festpsalmer“, samlede af Grundtvig selv; de var oprindeligt et ganske lidet Hefte, men som efterhaanden øgedes med nye Hefter paa nogle Blade; deriblandt en Psalme til hvert af Evangelierne paa Aarets Søndage. Dog herom senere.

Da jeg Fredag var hos Grundtvig, var han saa god at bede mig til Middag Søndag Kl. 4. Han var den Dag (Søndag) meget stille*), saa det var væsenlig nuværende

*) Jeg véd ikke, om det stod i nogen Forbindelse med, at Kirke-Tidenden for samme Søndag indeholdt et heftigt Angreb paa Præste-Friheden i Folke-Kirken af

Professor, dengang Docent, Grundtvig, som førte Ordet. Professoren gik i Kaffe-Tiden, og da kom Talen lidt ind paa den klassiske Undervisning i Embeds-Dannelsen. Jeg udtalte, at saavidt jeg kunde skjønne rokedes daglig Troen paa den klassiske Dannelses Nødvendighed for næsten alle Embedsmænd oppe hos os, saa vi kunde vel snart sige, den Overtro var dømt af Folkemeningen; men derimod mente jeg vi havde langt mere at frygte for, at Ungdoms-Livet skulde blive overvældet af Mathematik og Natur-Fag, da de Ting havde større Skin af Gavnlighed i Manges Øjne. Og jeg maatte sige, at naar man kun havde de to Ting at vælge imellem, da syntes mig den klassiske var at foretrække for den matematiske Side. „Ja, paa den klassiske Side handles der dog om Menneske-Livet“, svarede Grundtvig.

Hermed var naturligvis ikke Meningen at benægte Matematikens Nytte i en eller anden særegen Virksomhed, men kun dens Plads som Led i højere menneskelig Almen-Dannelse.

En Ting, jeg fortalte, kunde jeg mærke fornøjede ham. Jeg opholdt mig just det Aar i Kragerø, og fra Sang-Foreningen der fik jeg engang Opfordring til at holde et Foredrag over Nornegjæst-Mythen, og Medlemmer udtalte bagefter sin Glæde ved at synge Grundtvigs Sang:

„Velkommen tra de Døde
Du gamle Norne-Gjæst.“

siden de havde hørt et Oplysnings-Ord over Indholden.

Onsdag skulde jeg rejse tilbage til Norge, og Tirsdag Eftermiddag vilde jeg igjen gaaet hen til Grundtvig til Afsked. Først gik jeg dog op til hans Svigersøn Boisen, som endnu

---

Pastor Ferdinand Fenger, hvem imidlertid et Slag-Tilfælde snart hindrede i at fortsætte den for et levende Menneske saa aldeles unaturlige Kamp for Trældoms-Aanden. Den rolige og betænksomme Peter Andreas Fenger stod med sit stille Alvor paa Grundtvigs Side for Tunge-Baandets som for Sogne-Baandets Løsning, hvilket sidste dog ogsaa Broderen Ferdinand vilde have. Grundtvig kaldte det sin „store Sorg“, at flere af hans Præsteverner ikke fattede Vigtigheden af Tunge-Baandets Løsning i Folke-Kirken.

boede under Møllen ved Vesterport. Men idet jeg kommer ind paa hans Værelse, sidder Grundtvig der i en gammelagtig blaa Frak (Søndag havde han en ny sort) og ryger en Cigar til en Kop Kaffe. Jeg kan ikke mindes, hvilken Fest eller hvilket Møde der havde været holdt, hvor Grundtvig havde været med, men jeg gjorde en Bemærkning om, at hvad han havde sagt, kunde jeg se var daarlig gjengivet i „Berlingske Tidende“, hvortil han svarede: „men „Fædrelandet“ nævnte det ikke engang“. Vi talte lidt om hans „Frederik“, som han havde med; han tog ham i sine stærke Arme og holdt ham ud gennem Vinduet, vist for at øve hans Mod og Nerver. Med Boisen talte han om Trykningen af en Sang, han havde skrevet til den store nordiske Boghandler-Fest, som straks efter (Fredag?) skulde holdes i Kjøbenhavn. Indholden af hans Tale eller Taler ved den Lejlighed har jeg ingensteds set meddelt, men Sangen skal hidsættes som endnu et Udtryk for hans vedblivende levende Ønske om aandeligt Fællesskab i Norden:

„Hvor der i vort gamle Norden
Højt og lavt gik Landevej,
Immer, med og uden Torden,
Mødtes Odin, Thor og Frei,
Følges ad endnu fuldspage
I vort Nordens Ugedage:
Onsdag, Torsdag, immervæk,
Fredag alle Tre i Træk!

Over Bjerg og over Bølge
Jævnes Vejen Dag for Dag
For de gamle Tre i Følge;
Mødes kan de nu i Mag,
Skifte Ord og Tanker dele,
Enes venligt om det Hele,
Prise lydt den Kæmpe-Aand,
Som os skar for Tungebaand.

Er det paa den jævne Slette,
Er det paa det høje Fjæld,
Tale kan vi os tilrette
Om de gode, gamle Skjel,

Hvorved vi de lange Trætter
 Har med Trolde og med Jetter,
 Der, som Ulv og Ræv i Skov,
 Staa paa Lur og gaa paa Rov.

Her vi mødes paa det Jævne,
 Som de gamle Tre i Nord,
 Lad os da med samlet Evne
 Tale frit et nordisk Ord;
 Som kun et er Odins Øje,
 Skal sig Norden sammenføje,
 Som med Tunge, saa med Skrift,
 Til højnordisk Storbedrift.

Hele Norden har som Bølger
 Tungemaal og Tankegang.
 Derfor samme Toner følger
 Hele Nordens Havfru-Sang,
 Derfor og i Nyaars-Tiden
 Er hver Læser-Kreds for liden,
 Naar ej over hele Nord
 Gaar det samme Vidskabs-Ord!*

I Striden om Alterbogs-Daaben.

Kandidat, nu Pastor Kragballe, havde i „Kirkelig Samler“ skrevet et Par Stykker, hvori han, efter egen senere Tilstaaelse, „tildels havde sammenblandet, hvad der hører til for at kunne forrette en kristelig gyldig Daab med hvad der udkræves til Evangeliets levende Forkyndelse“. Biskop Martensen vilde paa Grund heraf ikke medvirke til hans Udnævnelse til personel Kapellan hos P. Rørdam; det vilde, efter Forholdene, siges; Biskoppen nægtede ham at blive Præst i Sjællands Stift, hvis han ikke kaldte sine Yttringer tilbage. Uagtet nu Kragballe ingenlunde havde sat et levende Hjerter-Forhold til Herren som Betingelse for at kunne døbe, men kun et levende Aands-Forhold til Guds-Ordet, saa fandt dog ogsaa Grundtvig, at der var „Sværmeri“ i Kragballes Krav, og efterat have talt med Kragballe, paatog Grundtvig sig personlig at gaa op til Biskoppen, med hvem han

stod paa en venlig Fod. Samtalen løb ogsaa venlig af, idet Grundtvig, som Mægler, ogsaa lovede Martensen en Rettelse fra Kragballe. Grundtvig nedskrev selv en saadan i følgende Ord:

„Da de to Stykker i „Kirkelig Samler“ (2det Binds 1ste og 2det Hæfte. „Det er Aanden, der gjør levende“ og „Prøv Aanderne, om de er af Gud“) har stødt mange Læsere, og da jeg er bleven opmærksom paa, at jeg tildels har sammenblandet de Fordringer, man maa stille til Forkyndelsen af Kristi Evangelium, med hvad der udkræves til en gyldig Forrettelse af den hellige Daab, saa vil jeg herved oplyse, at denne Sammenblanding er sket uvitterlig, da jeg kun vilde modsætte mig den Ligeegyldighed, hvormed Mange betragter det Menneske, ved hvem, og den Maade, hvorpaa Daaben forrettes.

„Jeg vilde saaledes ikke nægte, at en Daab kan være kristelig gyldig, skjøndt den Person, ved hvem den forrettes, hverken kan anses for en sand Kristen i levende og aandelig Forstand, eller forretter Daaben nær saa opbyggelig som man maatte ønske, og som det sig burde, men jeg vilde kun indskjærpe, at ingen levende Kristen kan være ligeegyldig ved, hvem han lader sit Barns Daab forrettes af, og at der dog maa være en Grændse, udenfor hvilken Daabens kristelige Gyldighed ej kan paastaaes eller vil træde i Kraft for den Døbte, om end Alterbogens Forskrift paa en Maade var fulgt med Haand og Mund, thi en aabenbar Jøde, Tyrk eller Hedning kan jo dog umulig forrette en kristelig gyldig Daab, og Oplæsningen af Forskriften kan dog vist ogsaa være saa skjødesløs, usømmelig og modbydelig, at intet alvorligt Menneske kan slaa Lid til en saaledes afjasket Daab, og dog maa vi jo alle slaa Lid til vor egen, naar den skal træde i Kraft for os.“

Med denne „Rettelse“, som Kragballe satte sit Navn under, var Martensen ikke fornøjet og forlangte tydeligere Udtalelser, og blandt Forandringerne foreslog Biskoppen, at Udtrykket „i levende og aandelig Forstand“ ombyttedes med „det være sig i Henseende til Levnet eller i Henseende til den Lære, han personligt fører i sin Forkyndelse af Evangeliet“. Kragballe gik ind paa den ny Rettelse; men Grundtvig siger, at det kunde han aldeles ikke underskrive, og Kragballe, som forøvrigt kunde være

kritisk nok ogsaa ligeoverfor Grundtvigs Forkyndelse*), fulgte ham dog ogsaa heri, og Grundtvig skriver saa følgende Brev til Martensen:

„Kjøbenhavn, 20de Maj 1856.

Under den Samtale, Deres Højærværdighed venlig skjænkede mig om Kragballes Sag, der ligesaavel for sin egen som for Personens Skyld ligger mig paa Hjerte, dulgte jeg ikke, at det havde sine Vanskeligheder med en saadan skriftlig Rettelse, som Deres Højærværdighed forlangte, da jeg naturligvis ikke kunde raade Nogen til af verdslige Grunde at tilbagekalde sine Ord om aandelige Ting. Jeg kunde kun gaa ind paa Tanken om en skriftlig Rettelse under den Forudsætning, at, naar kun Kragballe aabent erkjendte sin Fejltagelse ved ikke ret at have skjelnet mellem de Fordringer, man maa gjøre til Evangeliets Forkyndelse og hvad der udkræves til Sakramenternes gyldige Forrettelse, da vilde Deres Højærværdighed ingen Hindringer lægge i Vejen for Kragballes Indtrædelse i Lærerstanden.

Nu har Kragballe imidlertid forstaaet Deres Højærværdighed saaledes, at De ikke vilde være tilfreds med Rettelsen saadan, som Kragballe vilde og som jeg troede, han ærlig kunde og burde stille den, men at Deres Højærværdighed fordrede adskillige Forandringer og Tilsætninger, hvorved Erklæringen blandt Andet maatte ophøre at være en frivillig Rettelse og faa Præget af en tvungen Tilbagekaldelse, og skjøndt jeg maa anse det som en Misforstand paa Kragballes Side, saa skylder jeg dog Sagen og deres Højærværdighed den aabne Erklæring, at noget Saadant kunde jeg aldrig med Raad eller Daad deltage i eller bidrage til, men maatte tilraade Kragballe ligefuldt at lade Rettelsen trykke saaledes som han ærlig og frivillig kunde vedkjende sig den, og saa overlade Sagen til den Herre, om hvis Tjeneste den dog igrunnen drejer sig.

Det skulde gjøre mig meget ondt, om Deres Højærværdighed ikke troede, De hermed kunde lade Sagen bero, men jeg tør maaske som en gammel Herrens Tjener udtale den fulde og faste Overbevisning, at Sagen hverken fra

---

*) Kragballe satte den dog, som rimeligt, overordentlig højt og fandt den i det Hele ogsaa mageløs.

et rent kristeligt eller fra noget andet forsvarligt Stade kan vinde ved at drives videre.

Med Højagtelse

ærbødigt og venligst

N. F. S. Grundtvig.“

Martensen fandt imidlertid, at han maatte vedblive sin Fordring, og der havde i lang Tid været adskillig Tale om Sagen, selv her oppe i Norge, da Grundtvig i „Dansk Kirketidende“ skrev en lang men fyndig Opsats om „Alterbogs-Daaben“ (14de Sept. 17de S. efter Trinit.).

Han begynder med følgende Ord: „Naar Søren Kierkegaard, og Mange med ham, gjorde sig lystige over, at vi kunde betragte „en Sjat Vand“ paa vore Børns Hoved, under en kortere eller længere Ramse, som et Gjenfødselsens og Fornyelsens Bad i den Helligaand, da gjorde man vistnok os skammelig Uret, som med Morten Luther tror og bekjender, at uden Guds Ord blev Vand Vand og var ingen Daab, men vi kan dog ikke nægte, at hvad Kierkegaard kaldte den „officielle“, og hvad vi desværre maa kalde „den gjængse“ Kristendoms Betragtning af Daaben, er baade til at le og græde over. Ja, vi kan i det Hele aldrig med Sandhed nægte, at Daaben, hvori vi skal begraves med Herren for at opstaa deraf med ham til et nyt Levnets-Løb i Guds Aasyns Lys, den er gennem Tidens Løb blevet endnu langt grueligere mishandlet og besmittet end den saakaldte „hellige Grav“ ved Jerusalem, da den gennem Aarhundreder var i de Vantros Vold, saa det er intet Under, at man tvivler om Alterbogs-Daabens kristelige Gyldighed, det er kun et stort Under, at Nogen endnu kan tro derpaa, og idet jeg alligevel vedkjender mig denne Tro, maa jeg baade tilstaa, at jeg skylder langt strængere Regnskab for min Tro, end Andre for deres Tvivl, og tillige indskjærpe, at der er en Grændse for Daabens Mishandling og Vanhelligelse, udover hvilken jeg ikke kan tro paa dens vedvarende kristelige Gyldighed, enten man vil forkjættre mig derfor eller ikke“.

. . . „Da jeg er „stræng Lutheraner“ i Henseende til al kristelig Oplysnings Grundsætning om „Ordet“ og „Troen“, Guds-Ordet og Menneske-Troen, som de levende Drivhjul i hele Saliggjørelses-Værket, saa kan jeg ingen Daab antage for guddommelig, med mindre Guds-Ordet

er virkelig saaledes tilstede, at dets levende Nærværelse lader sig tro og lide paa.“

„At nu Guds-Ordet kan og vil være saaledes tilstede ved Alterbogs-Daaben, det turde jeg vistnok ikke paa fri Haand indestaa mig selv eller Nogen for, da det er ganske vist, at hverken skrev Vorherre selv nogen Alterbog, ikke heller kunde det være hans behagelige Vilje, at enten Apostlerne eller deres Efterfølgere skulde skrive en Alterbog til at læse op af ved Daaben istedenfor paa levende menneskelig Maade at meddele og forplante det Guds Ord, han til det samme havde lagt dem i Munden, men da paa den ene Side Alterbogs-Daaben er blevet saa almindelig, at kunde den ikke være fuldgyldig, da var der ingen fuldgyldig Daab paa Jorden, og da jeg paa den anden Side føler mig af Aanden overbevist om den Alterbogs-Daabs kristelige Gyldighed, som jeg selv har modtaget, saa ikke blot tør, men maa jeg paastaa, at Guds-Ordet ved en saadan Daab kan være saaledes tilstede, at det lader sig tro og stole paa, skjøndt det altid er os ubegribeligt, at Herren og Aanden vil fornede sig saa dybt og møde Troen paa saa urimelige Vilkaar og paa saa lav en Grund.“

. . . Han forudser, at Modstanderne vil komme farende med „augzburgsk Konfession“ og „luthersk Kirke“, og indskjærper, at naar Spørgsmaalet er om Alterbogs-Daabens kristelige Gyldighed, da spørges der slet ikke om, „enten hvad Donatus eller Optatus, Biskop Cyprian eller Biskop Augustin tænkte og sagde . . ., eller hvad der staar i augzburgske Konfession, eller hvad der kan taales eller ikke taales i den saakaldte lutherske Kirke . . .; thi jeg maa jo vide, og andre Skriftekloge kunde og skulde jo ogsaa vide det, at Vorherre Jesus Kristus og den Helligaand, paa hvem det ene beror, om en Daab er gyldig, er et Gjenfødelsens og Fornylsens Bad i den Helligaand, de har hverken gjort nogen Biskop eller nogen Skrifteklog til deres fuldmægtige Statholder, heller ikke har de svoret paa den augzburgske Konfession eller erklæret den kristne Menighed for indsluttet i den saakaldte evangelisk-lutherske Kirke, saa hvad jeg siger og skriver, jeg kan tro og tør indestaa for, det maa jeg sige paa eget Ansvar for Herren og Aanden.“

Hvad nu Oplæsningen angaar, da — siger han —

„tør jeg vistnok ikke sige, hvormeget Herren og Aanden, der er langt sagtmødige og lydmygere end jeg, kan og vil bære over med, og dog derigjennem virke lige fuldt“, men paa Troen beror Virkningen, og der var en Grændse for hans Tro, „saa enhver Daab med skjødesløs Opramsning“ maatte staa tvivlsom for ham, saa han „ikke turde erklære den for ugyldig i aandelig og kristelig Forstand, men endnu mindre indestaa Nogen for dens kristelige Gyldighed.“ Og „omtrent ligedan“ gik det ham „med en ellers efter Opskriften rigtig Alterbogs-Daab, forrettet enten af en aabenbar Jøde, Tyrk eller Hedning (eller dog af et Menneske, der aabenbar bespottede eller benægtede Daabens Kraft og Troes-Bekjendelsens Indhold). Heller ikke en saadan Alterbogs-Daab turde jeg fradømme al mulig Gyldighed, men turde endnu mindre tilskrive den mindste kristelige Gyldighed, og maatte finde det utroligt, at noget alvorligt og sandhedskjærligt Menneske kunde bygge sit Saligheds-Haab derpaa.

Idet Grundtvig saaledes aabent bekjendte sin Tvivl-raadighed, var det naturligvis langt fra ham at sætte eller tilraade Nogen at sætte Grændsen i det enkelte Tilfælde, hvor man ikke soleklart kunde bevise en Daabs kristelige Ugyldighed, og „man skulde lade Daaben gjælde for sit Vedkommende, naar den mistænkelig Døbte, eller af en vitterlig Kjætter Døbte, selv var fornøjet med sin Daab og vedkjendte sig Daabs-Troen og Daabs-Pagten“. Da skulde man „tage ham til Alters derpaa“, men bekjendte en saaledes Døbt, „at han ikke har sporet den kristelige Daabs Virkninger hos sig som et Gjenfødelsens-Bad i den Helligaand, og spørger os, om vi desuagtet tør indestaa ham for hans mistænkelige Daabs kristelige Kraft og Gyldighed, da formoder jeg, at enhver kristelig Præst, ligesom jeg, vilde vogte sig vel for at sige „Ja“, og det er Alt hvad jeg paastaar, han skulde.“

Saa behandler han Raabet paa Uroen, det volder at røre ved denne Sag, især efter det nys forløbne Tidsrum med fuldtop af aabenbar vantro Præster, eller som Gr. udtrykte sig: „da man ikke blot taalde den skjødesløseste Opramsen og de groveste Kjætterier hos Præsterne, men ogsaa de aabenbareste Afvigelser fra Alterbogens Forskrift, uden at Nogen kan sige, hvorvidt disse Af-

vigelser og Forvanskninger mangen Gang gik.“ Skulde man under saa fortvivlede Omstændigheder stræbe at forebygge al Uro, da maatte man jo tage den urigtige saavel som den rigtige Alterbogs-Daab i Forsvar og det uindskrænket, hvad jo ikke lod sig gjøre uden med det allergroveste Papisteri at udlede Kraften af det bare Vand og den rene Kirke-Luft. Og i Forening med Daabs-Tvangen har virkelig den skjødesløse Behandling af Alterbogs-Daaben bragt det dertil, at de Fleste, som beholdt nogen Tro paa Daaben som et Saligheds-Middel, „fæstede enten papistisk sin Tro til Vandet og Præsten eller kalvinistisk til Vorherres Befaling som et Lovbud, saa de var snart talte, som luthersk og kristelig fæstede deres Daabs-Tro til Guds-Ørdet, der sammenføjes med Vandet.“ . . .

Derfor maa Mørket oplyses, Menigheden indskjærpes, „dog endelig ikke at bruge Døbere, der enten er aabenbar Ukristne eller dog affjaske Daaben med aabenbar Ringeagt.“

Og naar nu Følgen af den herved vakte Uro blev i enkelte Tilfælde, at der forlangtes Omdaab, hvad saa? hvad Ulykke, hvad Uforsvarligt eller Ukristeligt var der saa enten i dette Forlangende eller i dets Opfyldelse, da man jo i alle saadanne tvivlsomme Tilfælde kunde og skulde forrette Daaben „med det udtrykkelige Forbehold: hvis du ikke alt er døbt med Daaben efter Herrens Indstiftelse“.

„Hvad Vorherre Jesus Kristus og hans Menighed angaar, da er det soleklart, at Ingen af dem kan have det mindste imod, at hvem der har Grund til at tro, at han er bleven narret med en tom Skygge af Herrens kraftige Daab, virkelig faar den Daab, han savner, og vilde derfor enten den saakaldte evangelisk-lutherske eller den saakaldte romersk-katholske eller nogen anden Kirke nægte ham det, og, naar han alligevel lod sig utvivlsom kristelig døbe, da udelukke ham af sig, da skjøner jeg ikke rettere, end at en saadan Kirke derved udelukkede sig selv af Kristi Menighed.“

Han indskjærper atter, at det kristelig talt er overflødig at spørge om enten den augsburgske Konfession eller om den danske Alterbog forbyder saadan Omdaab, men han idetmindste har „deri ikke fundet et

eneste Ord enten for eller imod*); thi at vi, efter vor Alterbog, skal sige til det hjemmedøbte Barns Faddere, at det var Synd imod den Helligaand, om vi døbte det igjen, det kan i sig selv være uforsvarligt nok, men det siges dog kun under den udtrykkelige Forudsætning, at Hjemmedaaben har været guddommelig kraftig og skjænket den Helligaand med Syndsforladelse.“

Endelig paaviser han, hvorledes det, efter Skriften, ikke blot maa kaldes kristeligt, men apostolisk, at skjænke dem den ægte kraftige Daab, som fejlagtig har indbildt sig, de var kristelig døbte. Dette gjorde nemlig Apostelen Paulus, efter Ap. Gj. 19, da han døbte de Tolv i Efesus paany, som ved deres saakaldte kristelige Daab hverken havde modtaget den Helligaand eller hørt Tale om hans guddommelige Tilværelse, og dette Skriftsted er saa meget mere oplysende i denne Sag, som det netop var den store Lyde ved Alterbogs-Daaben hos os for ganske nylig, at man, langt fra at faa den Helligaand, sædvanlig ikke ikke engang hørte ham nævne som en guddommelig Person.“

Saa gaar han over til „den Storm, som er rejst mod Kragballe“, og siger blandt Andet: „naar man vil stræbe at spærre mine yngre Venner Adgang til Lærer-Embedet i Folke-Kirken, da er det imine Øjne det Samme, som om man forlangte af mig selv, at jeg skulde tilbagekalde hvad jeg her har skrevet om Alterbogs-Daaben, eller tilbagekalde alt hvad Hr. Biskop Martensen i min Skrift fandt stridende mod hans Dogmatik, eller ogsaa skulde jeg indstilles til Afsked,“ og fremhæver, at Spørgsmaalet her er, „om de theologiske Kandidater, enten alle sammen eller dog de af den grundtvigske Retning, skal miste den dogmatiske Skrive-Frihed, de hos os i hele det nittende Aarhundrede har nydt i Fællesskab med de theologiske Professorer og med Stats-Kirkens Bisper og Præster, som upaataalt har skrevet hvad de vilde ikke blot om Betingelserne for Daabens Gyldighed, men om Daabens Værd og om Troes-Artiklerne og om hele Kristendommen o. s. v.

*) Morten Luther selv skal engang have sagt om tvivlsomt Døbte: „Døb dem om, men gør det bare i al Stilhed.“
Min Hjemmel er nu afdøde Pastor A. Tannæs.

Han haabed dog, Stormen vilde lægge sig uden at skulle have til Følge, at man herefter, for at blive Præst i Folkekirken, „skulde bekjende sig til den forskrækkelige Tro, at om end Alterbogs-Daaben forrettedes af en Tyrk eller af Antikristen selv, og afjaskedes derhos saa umenneskelig som muligt, saa skulde dog Vorherre Jesus nødes til, for en saakaldt evangelisk-lutherske Kirkes Skyld, at lade den Daab gjælde for det Gjentødelsens og Fornyelsens Bad i den Helligaand, som han selv har indstiftet og selv i Ordet maa følge med, naar den skal være andet end det bare Vand.“

Derefter stræbte han at besvare det vigtige Spørgsmaal, hvad der, uden at gjentage Vand-Daaben, bør gjøres for at dæmpe den nævnte Uro, som nødvendig maa opstaa, „hvor Alterbogs-Daaben, som hos os, mangensteds har været gruelig afjasket og tit aldeles urigtig og vildt forrettet.“

„Vi kan og skal vist bede dem, der falder i en alt for velgrundet Tvivl om deres Daabs kristelige Gyldighed, først og fremmest huske, at Daabens Kraft og Virkning ingenhunde beror paa nogen anden Døbers Personlighed end Vorherres Jesu Kristi egen, og dernæst lægge vel Mærke til, at selve Døbelsen, i Navnet Faderens og Sønnens og den Helligaands, ikke har været nær saa urigtig eller usømmelig og skjødesløs behandlet som Daabspagtens Oprettelse, saa vi godt tør antage, at en kristelig Bekræftelse i Daabs-Pagten vil i de fleste Tilfælde kunne raade Bod paa Alterbogs-Daabens Misligheder. Men da en ret kristelig Konfirmation i mange Aar var ligesaa sjelden som en ret kristelig Daab, og stod tit, før Sognebaandets Løsning, neppe til at opnaa, saa har jeg altid raadt Venner og Kyndinger, som tvivlede om deres Daabs Forsvarlighed, til enten selv at bære Børn eller dog være Faddere ved en utvivlsom kristelig forrettet Daab, og da trøstigt at tilegne sig en saadan Daab, som Vorherre Jesus Kristus har givet dem retmæssigt Krav paa, der af Hjertet bejaer hans Daabspagt. Dette har, saavidt min Erfaring gaar, beroliget de Tvivlende, og jeg tør derfor tilraade alle mine præstelige Venner, at anvende dette uskyldige Lægemedel, uden at jeg dog tør indestaa for, at det altid vil findes tilstrækkeligt.“

Naar mange har ment, at man kunde berolige sig

ved, at Vorherre vist ikke tilregnede Nogen Lyder og Mangler ved deres Daab, som de ikke selv var Skyld i, da kunde Grundtvig slet ikke bruge den Beroligelse, da her jo slet ikke er Tale om et Lovbud eller om en Lydigheds-Prøve, men om et stort og uundværligt Naade-Middel, „og naar Calvinister, Gjendøbere og andre har sagt, at Herren ikke maatte lægge nogen Forjættelse til Daaben, som ophævede den, han har lagt til Troen, saa hvem der har den ægte Tro, faar det evige Liv efter Døden, saa vilde vel de slaa sig dermed til Ro, som ikke bryder sig om allerede her at gjenfødes til det evige Liv. Men det var dog et Spørgsmaal, om nogen virkelig kan have den Tro, hvorpaa de døbes, og dog være ligegyldige ved Daaben som et Gjenfødelsens og Fornylsens Bad i den Helligaand, eller, hvis det var muligt, om da Nogen kan tro paa den nye Pagts Herlighed, hvortil vi ene ved Daaben kan gjenfødes, og dog alle sine Dage nøjes med den gamle Pagts Herlighed, som kun er en Forjættelse om det Tilkommende“. „For mig“, siger han videre, „er det en afgjort Sag, at Herrens Aand, som altid følger med „Ordet og Troen“, vil drive hvert troende Hjerte, ligesom han drev Kornelius og Paulus, til Gjenfødelsens Bad af „Vand og Aand“ og ej lade noget troende Hjerte hvile, før det „i det himmelske Bad“ er gjenfødt til den „evige Velsignelse“, derfor er det da ogsaa kun denne Aands guddommelige Vidnesbyrd om, at vi er „Guds Børn“, fødte af uforkrænkelig Sæd ved det levende Guds-Ord, som varer evindeligt, der guddommelig besegle vor Tro, som indtil da vil hemsøges af Tvivl, enten om dens egen Ægthed eller om vor Daabs kristelige Gyldighed, saa enhver tidligere Frihed for al Uro er i mine Øjne kun Tegn paa den dybeste Søvn eller paa stærk Ligegyldighed, som jeg umulig kan kalde det Synd at forstyrre.“

„Til Slutning endnu engang den udtrykkelige Erklæring, at Ingen kan staa fastere end jeg og mine Venner paa, at det ene og alene er Vorherres Jesu Kristi og den Helligaands Personlighed, det gjælder om ved Daaben efter Herrens egen Indstiftelse“ — og han sluttede med, at Talen her er udelukkende om Daabens kristelige og aandelige, ikke om dens statskirkelige Gyldighed,

saa Døbeseddelen kan ved den mislige Daab være fuldgyldig i alle Henseender.

Biskop Martensen svarer i et Flyveskrift, hvori han udtalte, „at den saakaldte Kjætter-Daab*) er gyldig med Begrændsning, naar den er udført i Navnet Faderens og Sønnens og den Helligaands, og Grændsen ligger i, at „vedkommende Samfund, om end i flere Henseender udenfor Kirken, dog ikke i enhver Henseende staa udenfor“ (S. 19). Hermed drejer Biskoppen pludselig af med den Bemærkning, at her i denne Sag er ikke Tale om et Samfunds, men om „de Personers Tro, som forretter Daaben i et rettroende Samfund f. Eks. den lutherske Kirke i Danmark.“ Han svarer da „i Overensstemmelse med vore lutherske Dogmatikere“, at her intet videre er nødvendigt end „den udvortes Intention“ eller den blotte Gjærningsvillie til at udføre Daaben efter Kristi Indstiftelse, det vil sige til at udføre den som kirkelig Embedshandling. Udfører han ikke Daaben efter Kristi Indstiftelse. og udfører han den ikke som kirkelig Embedshandling, da er Grændsen overskredet og her er intet Sakrament.

Med Hensyn til Daab, forrettet rigtig efter Alterbogs-Opskriften af en aabenbar Jøde, Tyrk eller Hedning, eller dog af et Menneske, der aabenbar bespottede og benægtede Daabens Kraft og Troes-Bekjendelsens Indhold, da finder han, at „Jøde, Tyrk og Hedning maa udsondres, som ikke hørende ind under denne Betragtning“, men om Bespottelsen siger ogsaa Biskop Martensen, at „den, som i egentlig Forstand aabenbar bespottet i Menighedens Forsamling, viser jo aabenbart, at han ikke har den udvortes Intention til at udføre kirkelige Embedshandlinger“, og gaar derefter over til at skildre de sørgelige Følger af, om man skulde tænke sig sin Daab afhængig af Døberens „personlige Tro og Troes-Liv, hvorefter man maatte faa bedre og slettere Daab i Forhold dertil.“

Da Biskop Martensen havde givet sit Tilsvaer i Flyveskriftet: „I Anledning af Pastor Grundtvigs Oplysninger om Alterbogs-Daaben“, svarer Grundtvig

*) Ved „den saakaldte Kjætterdaab“ forstaaer Biskoppen „Daab udført af Saadanne, der bærer den kristne Kirkes Navn, men mer eller mindre forvandske dens Tro.“

ogsaa i et Flyveskrift: „Lidt mere om Alterbogs-Daaben, og saa videre.“ Han vidner ogsaa her med Styrke om Daaben i sin rette Sammenhæng med Daabs-Pagten, som et sandt Gjenfødsels og Fornyelsens Bad i den Helligaand, og paapeger hvad han har anført for at berolige dem, der bekymredes for Upaalideligheden af deres Daab. Han imødegaar med logisk Skarphed Biskoppens Beskyldning for „Selvmodsigelse som Ja og Nej“, naar Biskoppen finder saadan Modsigelse mellem hans ene Paastand, at Daabens Kraft og Virkning beror ikke paa nogen andens Personlighed end Herrens, medens han paa den anden Side indskjærper, „at oplyste Kristne, ikke blot af Ærbødighed for Herren maa sky al aabenbar Vanhelligelse af hans Daab, men ogsaa af Frygt for, at Herren ikke vil taale det eller staa ved hvad der loves af Folk, som aabenbar ikke hører til hans Discipler, altsaa heller ingen Fuldmagt har til at døbe paa hans Vegne“. Jeg skal, som i Parentes, bemærke, at Biskoppen selv har sagt (Side 8), at „Herren kun har givet sine Discipler, i hvilke han har stiftet sin Kirke, at hans Indstiftelser gjennem denne Kirke skulde forplantes, Fuldmagt til at døbe“.

Men hvad der er Hovedstykket i Biskoppens Gjen-svar, det er Imødegaaelsen af Nogen, som Grundtvig aldrig har skrevet, at det er den Døbendes Tro eller Troes-Liv, det i mindste Maade skulde komme an paa. Det er jo helt igjennem den aabenbare Ringeagt, Fornægtelsen i Ord og den aabenbare Bespottelse, Grundtvig har omtalt, og ikke med et eneste Ord omtalt enten Troes-Liv eller Levnet. Helt igjennem har Grundtvig understreget „aabenbar“ og atter „aabenbar“.

Grundtvig maatte derfor nok sige: „Naar desuagtet Biskop Martensen paastaar, at jeg herved (ved den nævnte Advarsel ved Daabens „aabenbare Vanhelligelse“) har henvist Menigheden udelukkende til de „troende Præster“, og at jeg ved Advarselen mod den aabenbare ogsaa maa have ment den hemmelige Vantro, da vil Læseren straks kunne se, at dette og hele Biskoppens rørende Skildring af Menighedens fortvivlede Stilling, naar den skulde bedømme Døberens personlige Tro og Troes-Liv, er mig aldeles uvedkommende, da jeg ikke engang er falden i den Snare, at bruge det hos os

tvetydige Ord „troende Præster“ om de Præster, som vedkjender sig den Tro, hvorpaa de døber, og den Herre, hvis Tjenere de ved Daaben skal være“.

„Vilde jeg gjøre Gjengjæld, da kunde jeg godt paa-
staa, at Biskop Martensen havde modsagt sig selv ved
paa den ene Side at indrømme, at en „Kristi Discipel“
maa man naturligvis være, for at kunde døbe gyldig i
hans Navn, og at, skjøndt man ikke hos Døberen, mod
Papisterne, maa kræve den indvortes Intention eller Troes-
Villien, saa maa man dog kræve den udvortes Intention
eller Gjerningsvillien, og ved dog paa den anden Side
højlig at laste mig, som igunden siger det samme; men
jeg vil ikke gjøre Gjengjæld og anmærker det kuns, for
at man skal se, at jeg hverken skjult eller aabenbar har
modsaagt mig selv, men tør blot ikke lade saa meget som
Biskop Martensen gaar igjennem det grove Sold, tør ikke
indestaa nogen for, at Herren vil bruge dem som sine
Discipler, der enten selv siger, de er ikke hans, men
Moses eller en Andens Discipler, eller som dog aabenbar
modsiger sig selv, ved at sige, baade at de er og at de
er ikke Kristi Redskaber og Discipler.“

Senere siger Grundtvig: „Hvor . . . omhyggelig
jeg stræber at overse Døberens Personlighed, for blot at
se paa Herrens Gjerning og paa Døbe-Maaden, det
har jeg dog vel givet det allerumistænkeligste Vidnesbyrd
om, ved at trøste dem, der er døbt af aabenbar rationalistiske
og skjødesløse Præster, dermed, at selve Døbelsen i
Navnet Faderens og Sønnens og den Helligaands
aldrig har været nær saa urigtig eller usømmelig og
skjødesløs, som Daabs-Pagtens Oprettelse, og at vi
derfor godt tør antage, at en kristelig Bekræftelse i
Daabs-Pagten, hvorved Troen og Daaben, som Gud
har sammenføjet, men utro Tjenere har adskilt, igjen
sammenføres, vil i de fleste Tilfælde kunne raade Bod paa
Alterbogs-Daabens Misligheder.“ . . .

Biskop Martensen mente, at man „psykologisk“ maatte
se en begyndende „Donatisme“ i hvad Grundtvig havde
yttret, saa Donatus og Cyprian maatte have begyndt med
samme Tvivl, som Grundtvig, førend deres Paastande frem-
kom, som nævnes i den augsburgske Konfessions „Kjætter-
Domme“ (bagefter Lærdømmene), og derom siger
Grundtvig, at „vil Biskoppen virkelig forkjættre mig eller

Nogen efter sin „Psychologi“, da blev det endnu værre end om han, som jeg havde tænkt, vilde forkjættre efter sin „Dogmatik“, thi for hans Psychologi (Sjælelære), som vel ikke engang er trykt, kan aabenbar slet ingen tage sig i Agt.“

Biskop Martensen siger ogsaa i sit Skrift (Pag. 11): at „man stundom kan fristes til at forstaa ham (Gr.) saaledes, som om han ikke længer befandt sig i den lutherske Kirke, men i en hellig almindelig Kirke, der skal ligge udenfor og hinsides alle kristelige Konfessioner, og hvor den augsborgske Konfession horer til det afskaffede Styk-værk“. — Herom siger Grundtvig: „Dette udenfor og hinsides, som Biskoppen selv har understreget, maatte jeg da drojtt tilbagevise, dersom jeg tænkte, Biskoppen havde regnet den ældste, grundkristelige, apostoliske Troes-Bekjendelse med til hvad han kalder „alle kristelige Konfessioner“, men det tænker jeg ingenlunde, men forudsætter trøstigt, at Biskoppen med de stærke Ord „alle kristelige Konfessioner“ kun har ment den augsburgske Konfession, den berlinske o. s. v., og da skal jeg straks sige derom, hvad Sandhed er. Nu, som altid, finder jeg den hellige almindelig Kirke ogsaa midt i den saakaldte lutherske Kirke, fordi jeg der finder den hellige almindelige Kirkes Tro og Saligheds-Midler, men jeg tør rigtignok ikke sige med Biskop Martensen, at jeg ikke kan tage mit Standpunkt udenfor eller over den lutherske Kirke, thi det baade kan og vil jeg, og det, skulde jeg mene, vi kristelig og kirkehistorisk nødes til, naar vi hverken aabenbar vil modsige os selv, eller tør begynde den kristelige Kirkehistorie med Luther og gjøre luthersk til Hoved-Begrebet, som det kristelige skal underordnes. Hvor splittergalt dette er, enten man tager det paa Langs eller Tværs, theologisk eller kronologisk, eller blot logisk, og hvor langt det tillige var fra Luthers Tanker at stifte en splinterny Kirke, eller at gjælde for en ny Herakles, der kom den forældede Kristus til Hjælp, ligesom den gamle Herakles kom de forældede Guder til Hjælp, og vilde dyrkes som deres Skytsaand, det tænkte jeg dog virkelig, Biskop Martensen baade indsaa og indrømmede, skjøndt hans Formand Biskop Mynster udelukkende tog sit Standpunkt i vor saakaldte lutherske Stats-Kirke, som om

al sand Kristendom baade var begyndt dermed og indskrænket dertil.“

Saa minder han, ved Talen om „Sjællands-Bispernes Forveksling af Jesu Kristi hellige almindelige Kirke med den saakaldte lutherske eller saakaldte evangelisk-kristelige Stats-Kirke og Folke-Kirke i Danmark“ om, at selv Mynster var saa langt fra at spærre Vejen for ham og hans Venner til Lærerstand i Statskirken, at Mynster skal, efter eget Sigende, varmt have anbefalet ham til Præst ved Vartou, og at selv Biskop Balle, som ærlig vedkjendte sig den augsburgske Konfessions Lærdom, fralagde sig dog omhyggelig al Deltagelse i den augsburgske Konfessions Kjætter-Domme, hvorpaa Biskop Martensen netop synes at ville lægge fortrinlig Vægt.“ Hermed sigter Gr. naturligvis til alle Yttringer om „Donatisme“ i Biskoppens Bog.

Ved Omtalen af Kand. Kragballe ser man fremdeles, hvordan Grundtvig syntes, at Kragballe kunde været anbefalet, idet han nævner ham „bekjendt som kristelig Prædikant med særdeles gode Gaver“ (hvortil han føjer en Note om, „at Kandidat Kragballe i to eller tre Sommer, med meget Bifald hos kristelige Tilhørere, holdt offentlig tilladt Gudstjeneste i Vedbæk), agtet og elsket som Ungdoms-Lærer, agtet og elsket i hele sin Kreds.“ Og saa stiller han herimod Biskop Martensens i Mandsminde uårte Praksis: at ville hindre Kragballe i at blive Kapellan, hvis han ikke paa det strængeste vilde tilbagekalde hvad han havde skrevet i et lille Tids-Skrift om Alterbogs-Daaben, og hvori Biskoppen, med den augsburgske Konfession i Haanden, vil have fundet forskrækkelig kjætterske Meninger.

Derefter besvarede Grundtvig det Spørgsmaal, om dog ikke, trods Ubilligheden, Biskop Martensen dog skulde have den strænge Ret paa sin Side, den „strænge Ret, som Ingen af os i det aandelige kan taale.“ Han lader det her staa ved sit Værd, om Folkekirken kan agtes bunden til den augsburgske Konfession blot fordi den heder evangelisk-luthersk, siden baade Kongeloven derom er ophævet og Biskop Mynster forgjæves stred for at faa Tillæget til evangelisk-luthersk „efter de symbolske Bøger“ ind i Grundloven, og trods de autoriserede Hyrdebrev af 1826, der viste en ganske

anden Vej, og trods en aldeles modsat Praksis i to Menneske-Aldre. Grundtvig lader det staa ved sit Værd, om Konfessionen, trods alt dette, endnu skal agtes for „et Klemmebrev paa Folkekirken“, og gaar over til Undersøgelsen af Sagens Forhold til den augsburgske Konfession, hvoraf Udbyttet er: at Sagen om Kjætterdaaben er efter Konfessionen et fuldstændig „aa bent Spørgsmaal“, da der i hele Skriftet ikke staar et eneste Ord derom. Der staa vistnok, at det er tilladeligt at betjene sig af Sakramenterne, skjøndt de forrettes af onde Mennesker, men vilde man ved onde Mennesker forstaa Kjættene, da paabyrdede man jo „den augsburgske Konfession en saa aabenbar Selvmodsigelse, som det vilde været, hvis den med sit „licet“ tilstedte og fredlyste Kjætterdaab midt ind i den rettroende Kirke.“ Og saa viste han, ved at anføre den danske Præste-Ed, hvorledes den omhandlede Sag heller ikke kunde findes paa nogen Maade stridende mod den.

Man kan vistnok ikke sige, at Biskop Martensen i Skriftet stilled sig op mod Grundtvig selv med egentlig statskirkelig-forkjættrende Myndighed; men for Grundtvig var — som vi har set — det, man gjorde mod hans yngre Venner, som om det var gjort mod ham selv, og han følte og maatte jo føle hele sin Gjerning i Herrens Tjeneste i den inderligste Sammenhæng med dens levende Fortsættelse gennem den kommende Slægt og de kommende Slægter, og han troede, at Martensens Optræden kom af, at Biskoppen vilde hindre Grundtvigs „Frisprog og frikirkelige Retning“ fra at forplante sig videre ved at stoppe Munden paa de mest højroastede af hans yngre Venner. Det undrer os da ikke at læse hos den gamle Guds-Tjener:

„Ved hvert Aar bliver jeg mindre stridbar, og med hver Dag bliver jeg mere betænkelig ved det Vovestykke, overbrat at hjemføre Levningen fra „Fangenskabets“ og bygge paa det andet Tempel, saa jeg vilde baade gjøre og taale Endel, for at den „lille Flok“, der ikke har det, den kan hælde sit Hoved til, kan paa taalelige Vilkaar beholde sit dyrt betalte Husly; den danske FolkeKirke; men skulde jeg, som Gud forbyde! virkelig se Folke-Kirkens Lærestand spærret for saadanne theologiske Kandidater, som Kragballe, Brandt og Helveg,

blot fordi de offenlig har vedkjendt sig min kirkelige Retning, da maatte jeg, hvor sent det end er blevet, dog nødvendig rejse mig med den sidste Kraft og sige til alle mine Venner, Læg og Lærd: staar op! lader os gaa herfra! Vi kan og vi skal nemlig taale alle saakaldte Kjættere som vore borgerlige Sidemænd og Medbejlere i Folke-Kirken, der jo kun er en verdslig Indretning, hvori, som overalt i denne Verden, Guds Aand og den levende Kristendom kun kan fødes og færdes, som „en fremmed Gjæst“, men vil man selv i den danske Folkekirke nu ikke længer taale Frisproget og Vidnesbyrdet om, hvad der i Aand og Sandhed er kristeligt, ej engang nøjes med at laste og spotte det som Sværmeri og Kjæteri, men udelukke det, da maa vi følge med, alle, hvis Hjerte Herren bevæger til at følge ham, hvor han gaar hen!“

Efter en kirkehistorisk Paapegning af hvad Donatisme var, m. m., minder Gr. atter om Søren Kierkegaards mærkværdige og idetmindste i dette Aarhundrede uforglemmelige Liv og Død og Begravelse, og forelægger ikke blot Biskop Martensen, men alle den danske Folke-Kirkes Bisper, Præster og Skriftkloge, det Samvittigheds-Spørgsmaal, om de ikke endnu har vundet den Overbevisning, at vil den saakaldte evangelisk-lutherske Folkekirke i Danmark herefter have sine Præster til at gjælde for Sandheds-Vidner hos Folket, da maa den hverken udgive sig for et Troes-Samfund af Troende og Vantro, som er en aabenbar Selvmodsigelse, ikke heller give sine Præster et vist Levebrød for at sværge paa Alterbogen og andre symbolske Bøger. Han finder det, som altid, „soleklart, at skal der være Ærlighed i Troesbekjendelsen og Sanddruhed i Lærdommen, da maa Folke-Kirken paa en eller anden Maade opløse sig i sine uensartede Bestanddele, og det kan kun ske paa en af to Maader: enten ved at op hæve den hele Indretning eller ved at frigive Troen og Lærdommen i den, saa det ensartede kan samle sig“.

Det maa nu overlades den Læser, som selv har Lejlighed, i selve Skriftet at gjøre sig bekendt med hvad Grundtvig skriver forøvrigt om det Mærkelige i, at „Sjællands Biskop laver sig til, paa den evangelisk-

lutherske Kirkes Vegne, at forkjættre N. F. S. Grundtvig, som i mangfoldige Aar har været udraabt i hele vort Norden for sin Ærke-Lutherskhed og Hyper-Ortodoksi“, og især hvad han skriver om Forholdet mellem Jesus Kristus og Morten Luther, Kristendommen og den augsborgske Konfession, som aabenbar forudsætter den hellige almindelige Kirke og erklærer den for den eneste sande Kristen-Kirke, om, hvordan han, hvis Sjællands Biskop, med den augsburgske Konfession i Haanden, kunde kyse eller drive ham fra Vartou, dog vilde være den samme danske Evangelist som før, baade i Fredrikskirken og Vartou, vilde forkynde den samme ligesaavel forlutherske som efterlutherske Kristendom, og vilde med Daaben og Nadveren, som han i Fredriks-Kirken maatte undvære, endnu vissere samle en Kristen-Menighed, der baade turde være Vorherre Jesus og hans Tjener Morten Luther bekjendt og holde Vorherres Indstiftelser anderledes i Hævd, end de holdes i Folkekirken, noget, han vidste, at Biskop Martensen ikke tvivlede om. Dette og mere maa overlades den Læser, der har Lejlighed, selv at efterse, men Slutnings-Ordene af Skriftet skal liidsættes.

„Og nu, mine Herrer Bisper, Provster, Præster og Skriftkloge i den danske Folkekirke! maa jeg spørge, om det, i Deres Nidkjerhed for, om muligt, paany at fremtrylle det uigjenkaldelig forsvundne Skin af et Troes-Samfund over den saakaldte evangelisk-lutherske FolkeKirke, slet ikke rører, slet ikke foruroliger Dem, at have den gammeldags lutherske Prædikant og Kirkesanger stik imod Dem? Tror De da ikke, at Kirkehistorien vil sige, at han kjendte dog Morten Luther meget bedre, lignede ham meget mere og roste ham meget kjønnere end Nogen af Dem? eller bryder de Dem ligesaa lidt om Morten Luther og om Kirkehistorien, som om N. F. S. Grundtvig, og vil blot have Deres Krig frem, om saa end Følgen maa blive, at den danske Folkekirke daglig faar mindre Kraft, Liv og Lys i sig, daglig bliver mindre folkelig, mindre sanddru, mindre agtværdig, og bliver tilsidst en aabenbar Landeplage!“

Med de Ord ender Skriftet og Grundtvigs Del i Kampen, men Striden fortsattes, og medens Grundtvig, med Hensyn til Lutherskheden hos Biskop Martensen

selv, blot yttrede i Forbigaaende, hvad vi nys saa, og at han „godt kan overlade Kirkehistorien at bedømme min Lutherskhed baade foran og ved Siden af Biskop Martensens“ og, som sagt, at Ingen af os i det Aandelige taaler „den strænge Ret“, — saa kom nu Andre paa Nakken af Biskoppen om Lutherskheden af hans Dogmatik m. m. Men vigtigere er det at lægge Mærke til, at de alvorlig Bekymrede i Daabs-Sagen synes at være blevet tilfredsstillede ved Grundtvigs Raad: at være tilstede ved en ordentlig forrettet Daabshandling og der tage imod Ordet, da ikke et eneste Menneske, saavidt jeg véd, har ladet sig døbe paany.

Efter denne Strid mellem Grundtvig og Biskop Martensen — jeg véd ikke, hvorlænge efter — fortælles der, at de Begge var ved samme Lejlighed indbudne til Enkedronningen ude paa Sorgenfri Slot. Baade Venner og Ikke-Venner var meget spændt paa, hvordan Mødet mellem de to Stridende vilde løbe af, især da der taltes om, at Martensen havde været „meget vred“. Nogle troede, at de netop var indbudne med den Hensigt at prøve, om ikke et personligt Møde kunde bringe dem i et venligere Forhold til hinanden. De kom Begge, og Grundtvig gaar hen til Martensen — det var mulig ogsaa ved Solnedgangen — rækker ham Haanden og siger: „Nu, Hr. Biskop, har Solen mange Gange gaaet ned, siden vi sidst taltes ved“. Hjerteligheden i Grundtvigs „mægtige Personlighed*)“ gjorde det Indtryk paa Biskop Martensen, at Taarerne kom frem og han rækker Grundtvig Haanden igjen.

Saa fortæltes Sagen fra En, der var godt kjendt i Grundtvigs Hus.

Ved Rigsdags-Gudstjenesten Oktbr. 1856.

I Danmark holdes altid Gudstjeneste i Slotskirken den Dag Rigsdagen aabnes. Dette Aar tilfaldt det Grundtvig at præke, og han talte da, som følger:

*) Et Udtryk, Biskoppen selv ved en anden Lejlighed har brugt om Grundtvig.

Idet jeg paa Folkekirkenes Vegne skal byde de danske Rigsdagsmænd Velkommen og ønske dem Himlens Velsignelse til deres Dagværk, da maa jeg ønske at lægge dem en vigtig, i vore Dage meget miskjendt, Sandhed paa Hjerte, som den findes herlig udtrykt i den vise Kong Salomons Ordsprog, saalydende:

Bevar dit Hjerte fremfor alt det, som forvares, thi derfra gaar Livet ud (Ordspr. 4,17). Hvad skulde jeg ogsaa enten i Folkets eller i den sande Menneske-Friheds og Borger-Friheds Aand heller indskjærpe det danske Folks Tillidsmænd? Saa vist nemlig som Gud ser paa Hjertet. da maa ogsaa Hjerteligheden, som Hjertets Bevarelse, være Vilkaaret for Himlens Velsignelse, og saa vist som heller intet Folk velsigner andre Love og Indretninger end dem, der er efter deres Hjerte, saa kan jeg umulig indskjærpe dem andet, end hvad ~~der~~ ene har) Himlens og Jordens Velsignelse med sig, og hvad alle Lovgivere derfor skulde føle Vigtigheden af, men hvad dog frem for alt i vore Dage de lovgivende Forsamlinger, smaa eller store, kongelige eller folkelige af Navn, sædvanlig enten alleles glemmer eller tænker dog alt for lidt og løselig paa: Menneskehjertets Trang og Ret til Frihed i sine egne Anliggender, og Følgerne af denne Trangs og Rets Miskjendelse, som enten er ~~det~~ af Dorskhed, eller Raseri og Voldsomhed, fordi, hvad man gjør, saa er det dog alene fra Hjertet, Menneskelivet udgaar.

Ja visselig véd vi det allesammen, véd alle Mennesker det, naar de kun i et roligt Øjeblik besinder sig derpaa, at det dunkle Dyb inden i os, som vi kalder vort Hjerte, og som ingen af os kan maale, det er Vuggen baade for vore Glæder og vore Sorger, vor Frygt og vort Haab, vor Tilbøjelighed og vor Modbydelighed, altsaa ogsaa for vor Lykke og vor Ulykke, saa det samme Hjerte maa nødvendig ogsaa være Moderskjødet for al vor Livskraft, den yttre sig i Ord eller Gjerning, og det være sig enten den Livskraft, vi nærmest hver især kalder vor egen, eller den Livskraft, vi kan have tilfælles med hele vort Folk eller med hele Menneskeslægten, som vi kalder Aanden, saa at vil vi selv være lykkelige og bidrage hvad vi kan til at gøre vort Folk lykkeligt, da maa vi aldrig glemme, at Menneske-Lykken er en Hjertesag, og at Menneske-Hjertet har sine egne Love, som det og Livskraften,

som udgaar deraf, ufravigelig følger, uden at nogen anden Lov eller lovgivende Forsamling i hele Verden kan forandre eller forhindre det.

Overalt derfor, hvor man giver borgerlige Love for Hjertet, hvad det skal tro, eller hvad det skal føle sig lykkeligt ved, der gjør man kun Vold paa Hjertet, uden dermed at kunne i mindste Maade forandre det, ja uden dermed at kunne udrette andet end at saare Hjertet og, saavidt muligt, gjøre Mennesker ulykkelige. Og er dette nu Tilfældet alle Vegne, hvor Mennesker bor og bygger, saa er det fremfor alt saaledes i det lille Danmark, der beboes af det hjerteligste Folk under Solen. Ja, hvad enten man tror det eller ikke, saa er det og har, saa langt vi kan gaa tilbage, været med det danske Folk i det Hele, ligesom det altid og alle Vegne er med Kvinden, om hvem vi alle véd, at alle mulige Fornuft-Grunde er aldeles spildte paa hende, naar vi vil have hende til at prise sig lykkelig ved, hvad der saarer eller knuser hendes Hjerte.

Idet vi nu mødes i Dag i den danske Folkekirke, der ligesom Folket i det Hele maa modtage sine borgerlige Love ene fra Kongen og Rigsdagen, da har vi nok Opfordring til at anvende det sande Ordsprog om Hjertet og Livet, som udgaar derfra, paa denne vor Folkekirke, som baade for at svare til sit Navn og, fordi den opholdes paa hele Folkets Bekostning, skal aabenbar saavidt muligt være efter hele Folkets Hjerte. At vi har beholdt og ved Grundloven, saavidt det stod til os, har grundfæstet en saadan Kirke-Anstalt paa fælles Bekostning, det kunde vi derfor aldrig forsvare, dersom vi ikke med det Samme havde gjort Troes-Sagen, som vi alle véd er en Hjerte-Sag, til en fri Sag, der ingen Indflydelse skal have paa de borgerlige Forhold og Rettigheder; thi enhver saakaldt Stats-Kirke, hvori et helt Folk borgerlig bindes og tvinges til at bekjende den samme Tro, enten de har den eller ikke, enhver saadan Stats-Kirke viser ikke blot en rædsom Ligegyldighed for Sandhed, og en ligesaa rædsom Yndest for Hykleri i Menneskets højeste og helligste Anliggende, men er, som en uhyre stor Stenkirke, den tungeste Sten, der kan væltes paa et Folks Hjerte, en Byrde, hvorunder Danmarks ømme Folke-Hjerte kun alt for længe har sukket.

Men skal der være nogen Billighed i, at vedligeholde en saakaldt Folke-Kirke paa hele Folkets og Landets Bekostning, da er det ingenlunde nok, at Folket har Lov til at være udenfor den saakaldte Folke-Kirke, men der maa saa vidt muligt sørges for, at Folket kan være der inde, kan have Gavn og Glæde af den, det vil sige, finde den Bestyrkelse og Trøst, Oplysning og Opbyggelse, som deres Hjerte trænger til og forlanger; thi skal en stor Del af Folket gaa ud af Folke-Kirken for at finde det med ny Bekostning og Opoffelse, da bliver den saakaldte Folke-Kirke dem nødvendig en Torn i Øjet og en saa meget tungere Byrde, som den altid vil skjælde dem ud for Sekter og Kjættere. —

Til at forhindre denne store Ulempe, som tillige er en stor borgerlig Ulykke, har vi inidvertid nylig gjort et Kæmpe-Skridt ved at vedtage Sognebaandets Løsning og derved styrte det lille Pavedom sognevis, der er lige saa utaaeligt for Menneske-Hjertet som det store Pavedom, og da nu saaledes hver Mand i Landet kan vælge sig en Sjælesørger efter Hjertens Lyst, og da der nu tillige er aabnet Udsigt til, at enhver Menighed faar Lov til at synge de Psalmer, den huer bedst, saa kan den danske Folke-Kirke blive et mageløst Vidunder til hele Folkets Tilfredshed, Trøst og Glæde, naar vi kun vedtage en tilsvarende Tungebaandets Løsning for Præsterne i Folke-Kirken, saa de frit kan tale af Hjertet og til Hjertet, som de selv tror Kristendommen og forstaar den hellige Skrift, eller naar vi dog lægger Regjeringen paa Hjerte at lade den Frihed uforstyrret og upaaanket, som vore Præster og Bisper tilligemed vore Præste-Lærere i Tidens Løb har taget sig selv og nydt i mere end et halvt Aarhundrede.

Men for at dette kan ske, og for at Hjertet i sit højeste Anliggende kan være sikkert paa at beholde sin Frihed, da maa Lovgivningen for Folke-Kirken nødvendig hel og holden, som det sig efter Grundloven bør, blive hos Kongen og Rigsdagen, da al Erfaring lærer, at hvor den saakaldte Gejstlighed enten helt eller halvt kommer til at raade for Kirke-Loven, der bliver den ubarmhjertig i højeste Grad; thi en herskende Gejstlighed har aldrig havt mindste Medlidenhed med Folke-Hjertet og har aldrig brudt sig om den aandelige Død, der er en nød-

vendig Følge af alt Præste-Herskab, fordi Livet udgaar fra Hjertet, men det har altid indmuret og befæstet sig i Sten-Kirken til at staa og falde med den.

Dette bør netop jeg sige med højeste Alvor, og det tør netop jeg haabe skal ej være forgjæves sagt, da jeg i et halvt Aarhundrede har været bekendt i Danmark og i hele Norden som den, der kjæmpede ivrigst netop for den Tro og Lærdom, der i tre hundrede Aar har været Folket og Præsterne saavidt muligt aftvunget og aftruet; thi naar jeg desuagtet taler Kirke-Frihedens Sag i alle Maader, da er det klart, at jeg maa anse al Samvittigheds-Tvang og alt Præste-Herskab for ligesaa stridende mod Kristendommens Aand og velforstaaede Tary, som de er utaalelige og fordærlige for ethvert sundt Folke-Hjerte og undergravende for det borgerlige Selskab, hvis Grund-Piller: Ærlighed og Sanddrthed, aldrig kan have farligere Fiender.

Saa gid da kun Danmarks Rigsdag fremdeles, som hidtil, vil i alt, hvad der angaar Folke-Kirken, staa fast paa sin grundlovlige Ret og staa fast paa Frihedens Side, som Hjertet, hvorfra Livet udgaar, slet ikke kan undvære! Da tør jeg love for, at Danmarks fri Folke-Kirke skal blive en velsignet og frugtbar Moder til Liv med Friheds Aand og Sandheds Kraft i alle Retninger, mens aandelig Død og Trældom nødvendig maa herske, hvor man vil gjøre med Haanden, hvad kun kan virkes af Aanden, og sønderknuser da med Flid det Hjerte, hvorfra baade Folke-Livet og Borger-Livet skulde udgaa, fordi det staaar urokkelig fast, at fra Hjertet udgaar hele Menneske-Livet, i Ord og i Gjerning, i sine timelige saavel som i sine evige Forhold.

(Af „Kirkelige Lejligheds-Taler“ af N. F. S. Grundtvig).

Paa Rigsdagen 1856—57.

~~~~~

Fjerde Oktober aabnedes da Rigsdagen igjen, og det Første, her meddeles, skal være Grundtvigs Udtalelse om Lovgivningen, under et Ordskifte mellem Indenrigsministeren og Tsherning: „Jeg har egenlig kun ud-

bedet mig Ordet fordi vi hørte fra Ministerbordet, den vistnok ikke usædvanlige, men, som det synes mig, meget sørgelige Paastand af den højtærede Indenrigsminister, at det maatte vi allesammen godt kunne forstaa, at det at revidere og reformere Lovgivningen, endogsaa blot saa vidt, at det kunde vides, hvad der fremdeles var Lov, vilde være Hundrede-Aars Arbejde. Jeg skal med Hensyn til denne Paastand, der hos vore Jurister desværre ikke er ny, gjøre det Spørgsmaal, som jeg alle mine Dage har gjort de Herrer Lovkyndige, om enten Kejser Napoleon den Første regjerede over et Aarhundrede, eller om de erkjender, at En, der ikke var Jurist, kunde gjøre ligesaameget i ti Aar som alle Jurister i hundrede?**)

Paa denne Rigsdag fremkom der igjen Lovforslag om Straf for Dyrplageri: „Hvo, som gjør sig skyldig i raa Mishandling eller anden grusom og oprørende Behandling af Dyr, navnlig af Husdyr, bliver, hvad enten Dyret tilhører ham selv eller andre, derfor at anse, efter Forseelsens Beskaffenhed og med Hensyn til, om den er første Gang begaaet eller gjentagen, med Straf af Bøder indtil 200 Rdl. eller af simpel Fængsel indtil 4 Uger.“ Han udtalte da:

„Jeg har fremdeles den faste, og jeg tør sige velgrundede Overbevisning, at ikkun den offentlige, enten farlige eller væmmelige**) Mishandling af Husdyr kan egne sig til Gjenstand for en borgerlig Lovgivning, og at enhver borgerlig Straffelov, som vil gaa vidre, uden at blive Dyrene til Nytte, kun tjener til at plage Mennesker, og jeg maa da naturligvis ogsaa idag stemme imod en Straffelov, der kan bruges til at skille danske Borgere ved deres Frihed, naar en Politimester anser dem for at have gjort Misbrug af deres Ejendomsret over Dyrene“. Han vilde foresten gjøre ved Loven, hvad han troede, „man iallefald skulde gjøre ved Gjengangere, lade dem gaa; thi Loven var ikke blot en Gjenganger, der døde Straadød i Thinget ifjor, men virkelig „en Gjenganger fra forrige Aarhundrede, da den romanagtige Følsomhed med alle sine

*) Napoleon den Første gav nemlig Franskmændene en ny, kort og læselig Lovbog „Code Napoleon.“

**) En Taler havde i Forvejen fortalt Noget, der maatte fremkalde Udtrykket „væmmelig“ hos Grundtvig.

Maaneskins-Børn levede og døde og blev under den franske Revolution begravet uden Taarer, fordi man mærkede, at Menneskekjærligheden blev tyndere i sin Kreds, naar den skulde udstrækkes til Hunde og Katte, til Fluor og Myg.“

Jan. 1857 skede en Forespørgsel fra Lærer Rugaard til Undervisningsminister Hall: Agter Ministeren at indrømme større Frihed i Henseende til Valget af „Lærebøger ved Religions-Undervisningen i Folkeskolen“ end der er givet ved Bekjendtgjørelsen af 3die Oktober 1856. Efter den Bekjendtgjørelse maatte „Balles Lærebog kun afskaffes, naar Præst og Skolelærer derom er enige og der ikke af Flertallet af Skole-Distriktets Familiefædre derimod skede Indsigelse.“ Tillige spurgte han, om Ministeren vilde „forelægge Thinget de Betænkninger, der er indhentede fra Biskopperne og andre Autoriteter angaaende visse Lærebøgers Brug ved Religionsundervisningen i de nævnte Skoler, inden den nævnte Bekjendtgjørelse udstedtes.“

Grundtvig tog naturligvis Ordet i den Sag for atter at lægge Thinget paa Sinde den simple Grundsætning angaaende Skolebøger, „at det er, som Alle véd, ikke Bøger, der gjør Folk, men Folk, der gjør Bøger“, og han maatte „gribe enhver Lejlighed til at gjentage den Sandhed for om muligt at gjøre Ende paa alle Trætter om Skolebøger som Hovedsagen i Skolerne. Han talte om den Indbildning, at Skolebøgerne dog egenlig er det, som giver Skolen sit Præg, sit Værd eller sit Uværd, det er Skolebøgerne, som baade skulle sætte Skolemestrene i Voks og sætte Himmel og Jord i sit rette Lys, og saa ovenikjøbet sætte Hoved paa Børnene og gode Øjne i dem for at de kunne se det altsammen i sit rette Lys; thi naar man kommer bort fra denne Indbildning, da kan man aldrig lægge Vægt paa, hvad det er for Bøger, der bruges i Skolen.“

Paa den anden Side indsaa han imidlertid godt, at „saalænge Provster og Bisper skal raade for Folkeskolerne, saalænge kan man skifte Bøger, saa meget man vil, og Følgen vil dog blive den, at Folkeskolerne aldrig bliver til Noget, som er værd at nævne. Det er klart, at det, man i Skolerne skal søge at udvikle, det er Livet, men da det i Almindelighed er Tilfældet, at man

tænker paa Landemoderne (Provste-Bispe-Præsteforsamlinger): Liv har man nok af, Folk lever gjerne for meget og meget for rask, saa følger heraf, at det slet ikke bliver Livet, som man i Skolerne skal se paa, men at man heller skal se paa, at man kan faa Folk til at dø bedre end de har levet. Den sædvanlige Tankegang paa Landemoderne, saavidt jeg har kunnet spore, den er i Virkeligheden ogsaa den, at vi har Folk nok, og at det ikke kommer an derpaa, men at hvad det egentlig kommer an paa, det er ordenlige Kirkegjængere og Tiendeydere.“ Han paaskjønnede, hvad Minister Hall havde „gjort til et mere levende og friere Røre i Skolerne —, men jeg maa sige, at jeg ganske vist tror, at hans Erfaring vil lære ham Dag for Dag, at der dog ikke derved udrettes synderligt, saalænge han ikke tør frigjøre sig fra Landemodernes indflydelsesrige Raad i Henseende til hvad der angaar Folkeskolerne.“

Biskop Monrad tog Ordet og erklærede sig enig med Grundtvig i, at det var „det aandelige Liv og ikke Lærebøgerne, det kom an paa“, men han „har lagt Mærke til, at undertiden disse Ytringer bliver misforstaaede saaledes, som om det skulde komme an paa temmelig megen Støj og Spektakel og Løben frem og tilbage i Skolen, saaledes at Børnene sad ganske stille uden ret at kunne følge med Undervisningen.“ Det var „vistnok ikke heldbringende“, og kum for at afværge den Misforstaaelse havde han bedet om Ordet.

Grundtvig: „At jeg virkelig skulde blive saaledes misforstaaet, som om jeg mente, at Lærerne skulde gjøre al den Støj, som nu alle Børnene er om at gjøre ved den indbyrdes Undervisning, det vil jeg dog ikke tro, i det ringeste tror jeg ikke, at den ærede Rigsdagsmand fra Nykjøbing kan have misforstaaet mig saa forskrækkelig, og heller ikke tror jeg, at jeg burde have nogen Frygt for at blive saaledes misforstaaet; thi det kunde jo kun ske derved, at der hos Folk, der hørte mine Udtalelser, var en saa aldeles aandelig død Forestilling om Livet og om Skolen, at de aldeles ikke kunde tænke sig nogen Rørelse eller Bevægelse, — uden den skulde være med Kroppen. Jeg skal derfor ikke indlade mig videre derpaa, men dog med et Par Ord yttre min store Forundring over, at den ærede Rigsdagsmand for Odense

Amts 3die Valgkreds (C. E. Møller, Præst) erklærede, at en fuldkommen Frihed med Lærebøger slet ikke gik an, dels for Skolemesterens, dels for Præstens Skyld, som jo dog ikke kan være forpligtet til at sætte sig ind i alle de Lærebygninger, som Folk, der skriver Lærebøger, kunde faa i Sinde at bygge op. Jeg ser altsaa, at han endnu staar i den Formening, at det er Lærebøgerne, hvorom det gjælder, og at Skolemesteren og Præsten forsaavidt kun er et Anhang til Bøgerne, saa at der ikke er nogen anden Maade at undervise paa, end at høre hvert Barn i sin Lekse, om han ogsaa har lært den, og saa kan jeg nok begribe, at det vilde være ganske urimeligt, om man da skulde have 10 Lærebøger og være nødt til at høre hvert Barn i sin; det kan jeg godt forstaa, men hvad jeg ikke kan forstaa, det er, at Nogen endnu kan være naiv nok til at tænke og sige det.“

Under Finantslovens 2den Behandling (17de Jan. 1857) udtalte han sig skarpt, hvad han ogsaa før havde gjort, imod, at Bidraget til Folkehøjskolerne af Statskassen lidt eller meget skulde bero paa Indstilling fra Skoleraadene (Skolekommissionerne). „Det gaar altsaa allerede vidt med de skadelige Følger af, at det er betroet Skoleraadene, der sædvanlig kun har liden Interesse for en virkelig fremadskridende Folkeoplysning, at afgjøre, om der skal tilflyde disse ny Anstalter nogen Understøttelse eller ikke og hvor stor den skal være . . .“ Kirkeminister Hall fandt Misforstaaelse fra Grundtvigs Side og erklærede, at han ikke ansaa sig bunden af Skoleraadene, og gav et godt Haab om sin Stilling i denne Bevilgnings-Sag, ligesom gode Bidrag syntes at have Stemningen i Thinget for sig.

Med Hensyn til Fæsteforholdet, da erklærede Grundtvig sig enig med de Talere, som har ment, at Folkethinget maatte gribe enhver Lejlighed til at udtale sin Overbevisning om, at dette Forhold enten maa ordnes anderledes eller søges hævet ved en Lov, da det er „til Skade og Fortræd for Folket“. Men mod en Tvangslov til Salg efter Taksationer maatte han fremdeles stemme, „skjøndt jeg ganske vist langt nødigere stemmer herimod, end jeg stemmer mod den Erklæring, vi gjentagende har hørt fra Ministerbordet, at Regjeringen, uden Hensyn paa Rigsdagens Overbevisning, slet ikke vil befatte

sig med at løse det store Spørgsmaal, som dog af Regeringen selv i sin Tid er blevet rejst.

24de Januar var der fremme et Forslag til Forandring i en Lov fra 1828 om Daaben. Derved fik Grundtvig da Lejlighed til at udtale sin Glæde over Daabstvangens Afskaffelse (at Forældre inde i Folkekirken skulde være tvungne til, som endnu hos os, at lade sine Børn døbe), og han kaldte Daabstvangen en kjødelig Søster til Tvangsdaaben, og dobbelt glæded det ham, at det var sket uden nogen Henviisning til „den kirkelige Disciplin“ (Kirke-Tugt). Dengang nemlig Kirke-Ministeren (Madvig), for Aar tilbage, ogsaa gav foreløbig Frihed, satte han dog Mulighed for Folkekirken til at sætte Vedkommende under Kirke-Tugt.

Under Talen om, ved et Mageskifte, at henlægge 25 Sognes danskfødte og dansktalende Borgere paa Grændsen ikke alene under slesvigs k Øvrighed, men ogsaa under slesvigs Lov, Ret og Politi, hvad han naturligvis talte imod, da udtalte han saa levende, hvad vi véd var hans stadige Løsen: „alle fribaarne Sjæle maa foretrække selv en meget uordentlig Frihed for den allerordentligste Trældom, ligesom vi alle foretrække vort eget Hus og Hjem, hvor uordentlig det end maatte findes, for det allerordentligste Tugthus.“ Det var naturligvis sagt med Hensyn til den Troes-Frihed, Trykke-Frihed, Forsamlings-Frihed og hvad anden Frihed, dermed fulgte, som fandtes i Kongeriget, men ikke i Slesvig, hvor Grundloven ikke gjaldt. Ved denne Lejlighed sagde han om Indenrigsministeren, der var tilstede, at de nævnte Friheder, „dem betragter han (Ministeren), ikke blot som en Overflødighed, men som en Overdaadighed, ligesom Østers*) og Champagne, der naturligvis kunne undværes selv af dem, der har smagt dem, men naturligvis endnu bedre kunne undværes af dem, der ikke har smagt dem. Om Sogdenes Beboere frivillig gik ind paa Mageskiftet, turde han (Gr.) dog for deres Efterkommeres Skyld ikke give det sit Ja. Heller ikke turde han for Rødding Højskoles Skyld, hvis Tilsynsmand han var, stemme derfor. Skolen laa nemlig i det omhandlede

*) Østers kunde Grundtvig, i Forbigaaende sagt, for sit Vedkommende slet ikke lide.

Strøg. Dengang Sagen kom under 3die Behandling i Folkethinget, var det blevet endnu klarere, at Beboerne i de omhandlede Distrikter vilde blive under Kongeriget, og Grundtvig havde fra Sognefogderne (Lensmændene) i fire af Distrikterne faaet et Brev, som han oplæste, hvori han opfordredes til med „sin lyse Aand og kraftige Villie“ i Rigsdagen at paatale deres Ret til at faa Sagen udsat medens Folkestemningen fik Tid til at udtale sig for, hvad den ønskede og hvad ikke var tvivlsomt. Grundtvig fremkom med Forslag til en motiveret Dagsorden for at skaffe Vedkommende den forlangte Udsættelse, og Forslaget blev vedtaget med 73 Stemmer mod 17.

Ved 2den Behandling af „Forandring i Forretningsordenen“, mindte han om, at Ordføreren ved 1ste Behandling „forundrede sig over, at jeg kunde faa isinde at forsvare nogetsomhelst af en bestaaende Forretningsorden*)“ og fortsatte:

. . . „man gjør virkelig baade mig og i det hele os Digttere Uret, naar man tænker, at fordi vi krymper os lidt ved at krybe ind i Snørlivet, at vi derfor ogsaa har noget imod at gaa i ordentlige Klæder ligesom andre Folk, thi Sagen er den, at naar somme andre ikke synes om mere Frihed, end der kan forliges med den allerstrengeste Orden, som i denne Verden er Lidt eller Intet, saa holder vi, i alt Fald jeg, ikke af mere Orden, end der lader sig forlige med skikkelig stor Frihed, og det er virkelig saa, at en hel Del Orden lader sig forene med en saadan Frihed, thi man har ikke saa sjelden overset, at Ordenen, for at blive almindelig, maa gaa over alle Grændser, hvorimod Friheden, for at kunne være almindelig, mere holder sig selv i Skranker. Iøvrigt tjener det til nærmere Forklaring, at naar jeg stemmer for Afdelingernes maanedlige Fornyyelse, saa stemmer jeg ogsaa derved netop for

*) Grundtvig havde talt for at beholde de saakaldte Afdelinger (med maanedlig Fornyyelse) i Rigsdagen. Ved „Forretnings-Ordenen“ mindes jeg om, at noget af det første, Grundtvig sagde under sin Rigsdags-Virksomhed, var, at det var bedre, om man istedenfor Ordet Forretnings-Orden sagde „Udretnings-Orden“, til Mindelse om, at der skulde udrettes noget.

det Bevægelige, som hører til Livet, og stemmer imod det Stive, der hører til Dødens Dags-Orden.

Da i Februar Talen var om Ministeransvarlighed, om en ny Lov-Paragraf, hvori Vægten lagdes paa Penge-Erstatning, naar Ministrene havde brugt mere end bevilget, da mente Grundtvig, der var ikke meget betryggende deri, men at den egentlige Ansvarlighed vil ligge deri, at Ministrene „maa lade sig kalde til Regnskab og give Tilsvar, baade i Folkethinget, for Rigsdagen i det Hele, i Landet og i Pressen; thi det har til alle Tider vist sig, at naar denne Ansvarlighed var utilstrækkelig, saa var enhver juridisk Ansvarlighed det endnu mere, fordi det efter Historiens Vidnesbyrd jo næsten er uhørt, at nogen Folkeforsamling kunde faa Ministrene tiltalte og dømt, saalænge Regjeringen selv ikke er gaaet over i andre Hænder. — Ved samme Lejlighed nedlagde han den bestemteste Indsigelse mod et Ministeriums Ret til, under nogen Betingelse, at overskride Bemyndigelse til Udgifter eller til at gjøre andre Overgreb.

Om den saakaldte Beskyttelse for „den litterære Ejendoms-Ret“ fanlt han, det vilde være højst skadeligt, om der skulde komme en Lov, som gav samme strenge Regler for Ejendomsretten til Billeder, til Ord, til Aandsværker og Toner, som maa have til Jord og Skov og Eng: f. Eks. om man ikke maatte aftrykke det mindste af en Digtsamling eller af en Læsebog uden vedkommende Forlæggeres Tilladelse eller Afløsning. Da kunde jo en Forlægger udgive det Værk, han engang har faaet Ret til, saa slet og til en saa dyr Pris, som han vilde, uden at nogen Anden i mindste Maade maatte trykke det Hele eller en Del deraf, ja han kunde rent lade være at trykke det, og saaledes skille Læseverdenen ved, hvad den ønskede at have. Man havde lagt stærkest Vægt i denne Sag paa Theatrenes Eneret til alt, hvad de engang har faaet paa deres Liste, paa deres Repertoire, og det „havde gjort ham meget ondt at se, at vort kongelige Theater har skullet kræve Indsigelse mod, at Jeppe paa Bjerget blev godt opført i Kasino, og naar Sligt blev udvidet til alle andre Theatre, der er eller kunne komme, vil det jo aldeles forhindre, hvad jeg tror er et almindeligt Ønske, og hvad jeg mener burde været et Ønske hos alle dem, der sætter nogen Pris paa dette

Slags Fornøjelser, end sige da hos dem, der tror, at dermed kan udrettes noget Vigtigt; thi en saadan Afspærring vilde da gjøre det aldeles umuligt, at den Dag kunde komme, da et Theater, som et privat Foretagende paa deres Bekostning, som har Lyst til at betjene og benytte sig deraf, da saadanne Theatre gjorde et Theater med Monopol og offentlig Understøttelse overflødig“. „Afspærringen vilde føre til, at det gaar i Staa med al den Nydelse og Nytte, som man venter af saadanne Indretninger eller Aandsyttringer. Foretagerne kan under dem ikke engang holde sig paa det Punkt, de under en friere Bevægelse har naaet, og da langt mindre gjøre noget Fremskridt“. . . . „Hvad iøvrigt den litterære Ejendom angaar, da kan der jo ikke være nogen Tvivl om, at Boghandlerne jo gjerne vil søge at faa dette Forhold saa bundet som muligt, uagtet det i Grunden vil ligesaa lidt være til deres eget Gavn, som den hele Laugstvang for Haandværkere, men det véd jeg, at jeg, som Forfatter i det lille Land Danmark, maa meget frabede mig, at Nogen skulde saaledes faa Hals og Haand over, hvad jeg har skrevet og ladet trykke, faa en saadan Ret, som i uberegnelig Grad vilde forhindre baade Udbredelsen, Nytten og Glæden deraf.“

23de Februar endte Rigsdagen.

Ved det nordiske Kirkemøde 1857.

Da man opfordrede Grundtvig til at deltage, var han en Stund tvivlraadig paa Grund af sin theologiske Uenighed med en saa stor Del navnlig af de skriftkloge Deltagere, hvoraf ogsaa Størsteparten bestod, og han vilde ikke være der som „Fredsførstyrer“; men han kom dog, og han valgtes til som den Ældste ogsaa at byde Forsamlingen Velkommen. I denne Velkomst fik han straks Anledning til at udtale sig om aandelig Frihed, idet han sagde: „. . . Jeg regner det alt længe til mine Ungdoms-Daarligheder at ville nøde Godt i Ondt eller paaenøde Nogen det Evagelium, der kun for de Troende er en Guds Kraft til Salighed; thi hvem kan og vil ve

tro, at i en Verden, hvor man ellers af det Gode kun har lidt at give bort, det dog skulde være en dyrebar Skat, man i Kristi Evangelium med Vold og Magt vilde nøde dem paa.“

Paa Nedrejsen herfra yttrede en Nordmand, som dog hverken var eller blev „Grundtvigianer“, at Grundtvig var nu vist saa gammel, at han var ingen Grundtvig, men „blot Grundtvigianer nu“. Men da han havde set og hørt ham holde sit Hoved-Foredrag med sin rolige Kraft og Bestemthed, da sagde han til den sammen Kynding, han før havde talt med om Grundtvig: „Jo, Grundtvig selv er en stor Mand, det maa indrømmes“, medens han ikke agtede „Grundtvigianerne“, som talte, for noget, end ikke Biskop Kierkegaard, som dér virkelig var dygtig til Gavns ligeoverfor Dr. Rudelbach.

Grundtvigs Foredrag*), hvor han stod der i en Fløjels-Frak, gik ud paa, at „ligesom Evangeliets Sandhed i det hele ikke er noget lærd Spørgsmaal, men et Livs-Spørgsmaal,“ saaledes er hans „saameget beskrilte og mis-kjendte Grundsætning om „Ordet til os af Herrens egen Mund“ heller intet lærd Spørgsmaal, men et Livs-Spørgsmaal, som ikke al Verdens Lærdom, men kun de Troendes og hele den kristne Menigheds Livs-Erfaring, kan afgjøre.“

Vi hidsætte følgende af Foredraget:

. . . „Uagtet det kun er meget lidt, vi i vore Dage tør forudsætte, at vore Tilhørere er enige med os om, naar vi tale om aandelige Ting i en blandet Forsamling, saa maa der dog være noget Saadant at gaa ud fra, hvis vi skulde kunne blive forstaaede, og jeg tør da nok forudsætte, at Forsamlingen er enig med mig om, hvad ogsaa her fra alle Sider er udtalt, at den barnlige Tro paa vor himmelske Fader, paa hans enbaarne Søn vor Frelser, og paa Herrens Helligaand vor guddommelige Trøster og Talsmand, denne barnlige Tro er ogsaa i vort Norden kun lidt mer eller mindre undergravet, og fattes da i Regelen Fasthed og Bestandighed, og at især det nye, aandelige og kjærlige Menneske-Liv har den første kristne Menighed, som vi læser om i Apostel-Skriften og som den Helligaand nødvendig maa skabe og udvikle, hvor Han har frit Raaderum, dette Liv er, om ikke aldeles

*) Det var ikke det første i Raden af Hovedforedragene.

uddøet, saa dog meget sjældent, og selv, hvor det findes, i Sammenligning med det apostoliske, meget svagt og meget dunkelt.

„Under denne Forudsætning er det nu, jeg har vidnet og vidner fremdeles, at man ved at fæste sin Kristen-Tro til Guds-Ordet af Herrens egen Mund ved hans egne Indstiftelser, derved, men ikke ved noget Andet, baade kan tilbagevinde den barnlig Tro i hele sin Fasthed og Bestandighed og blive delagtig i det nye kristelige Liv, som den Helligaand baade skaber og udvikler, naar jeg vidner dette for Læg og Lærd, da ser man jo let, at Hoved-Spørgsmaalet umulig kan blive, om dette Vidnesbyrd er ældgammelt eller splinternyt, om det er hvad de lærde kalder katholsk eller protestantisk, men kun om det er kristeligt eller ukristeligt, og først og sidst om det er sandt eller falsk, holder Stik eller brister: og det kan jo al Verdens Lærdom og Skriftklogskab umulig afgjøre, det kan jo kun afgjøres ved de Menneskers Livs-Erfaring, der savner Barne-Troen og det nye kristelige Menneske-Liv, søger begge Dele, hvor jeg vidner, de findes, og lærer da, om Vidnesbyrdet bærer eller brister.

„Derfor kan jeg ikke nær lægge den Vægt paa de Lærdes og Skriftkloges Medhold eller Modsigelse, som de fleste Lærde og Skriftkloge mene, jeg skulde, thi dersom de alvorlig Søgende virkelig af Herrens eget Ord til os ved Daaben og Nadveren faar den Fasthed i Troen og det Liv baade i Troen og Haabet og Kjærligheden, som de savnede, da gjør jo Vidnesbyrdet sin tilsigtede Virkning, om saa end alle de Lærde vilde paastaa, at det Virkelige var ikke sandt, og dersom derimod de alvorlig Søgende skuffedes i deres Forventning, da kunde alle de Lærdes Medhold jo ikke frelse det uefterretlige Vidnesbyrd fra at være hvad det var.

„Derfor overlader jeg trøstig mit kristelige Vidnesbyrd til Livs-Erfaringens Skjærsild, som jeg er vis paa, det skal sejerrig gjenemgaa, til vor korsfæstede, men igjen opstandne Frelasers Ære, som har lovet at være med os alle Dage, til Verdens Ende, og vil bestandig klarere besegle sit Vidnesbyrd, at de Ord, som Han selv taler til os, de er Aand og de er Liv.“

„Al den Vægt, jeg da som et kristeligt Vidne i et

Livs-Spørgsmaal kan lægge paa de Skriftkloges Medhold eller Modsigelse, det er da den Vægt, som de altid har havt og altid vil have hos Menigheden, naar det gjælder om, at prøve Aander paa den rette Maade.

„Blandt Alt, hvad nu de Skriftkloge har sagt eller skrevet til at fraraade Menigheden den levende Prøve, som ene kan klare Sagen, har naturligvis Intet været virksommere, end den dristige Paastand, at min Paastand om Herrens udødelige Ord ved Daaben og Nadveren var aldeles uluthersk, thi gamle Morten Luthers Navn har med Rette et mægtigt Hold næsten paa alle dem hos os, der har mindste Alvor i Salighedens Sag og mindste Tro paa den Jesus Kristus, som Skriften giver Vidnesbyrd, og uagtet Hoved-Spørgsmaalet i Vorherres Jesu Kristi Menighed aldrig kan blive, hvad enten Morten Luther eller nogen Anden af Ordets Tjenere i Tidens Løb har tænkt og sagt, saa agter jeg det dog for min Skyldighed netop i denne Forsamling at sige det sandeste, jeg véd, om Lutherskheden af min Grund-sætning om Herrens mundlige Ord til os ved Daaben og Nadveren, som vor kristne Troes faste Grundvold, ja som den aandelige Klippe i Ørken, hvorfra Kilden udspringer med Livets Vand.

„Først maa jeg da sige: gid han stod her lyslevende for mit Aasyn, den gamle Morten Luther, den Guds Mand som Faa eller Ingen fra Herrens Apostler til os! Gid han stod her, det sanddru Vidne om Lyset og Livet i Jesus Kristus, thi hans Minde har neppe været Nogen herinde trøsteligere, er neppe herinde Nogen dyrebare, end det er mig, saa jeg er sikker paa, at vi skulde ikke tvistes, naar vi mødtes, Morten Luther skulde vist Ingen fraraade, at fæste sin Tro til hvad ogsaa han i sin lille Katekismus har givet Vidnesbyrd; og dernæst skal jeg gjøre opmærksom paa, hvad jo vel alle Luthers skriftkloge Disciple maa vide, men hvad endel af dem dog synes at have glemt, at hos Morten Luther selv lyder den kristelige Oplysnings-Grundsætning ligesom hos mig paa Ordet og Troen, det levende Guds-Ord og Menneske-Hjertets levende Tro derpaa, som de To, der skal blive til Et hos det nye Menneske og udrette det hele Gjen-løsnings- og Saliggjorelses-Værk, saa jeg véd virkelig ingen anden Forskjel mellem den kristelige Oplysning hos

Luther og hos mig, end den Forskjel, der altid maa findes i Tidens Løb netop hos den sande Oplysning om Livet, at den altid ved Livs-Erfaring bliver klarere.

„Luther saa og sagde det nemlig ligesaavel som jeg, at Bogstav-Ordet i sig selv er livløst og kunde derfor hverken forkynde, forklare eller forsvare sig selv, og maatte derfor ligesaavel lade sig mishandle og fordreje af alle vildfarende Aander, som det lod sig oplive, oplyse og benytte af den Helligaand; men hvad Luther ikke saa og derfor heller ikke kunde sige, det var, hvordan den Helligaand med det levende Guds Ord kommer til os og hvordan vi kan komme til at fæste vor Tro til dette levende Guds-Ord, og dog hørte dette aabenbart til, for at give den kristelige Oplysning om „Ordet og Troen“ den Bestemthed og Tydelighed, hvorpaa dens velsignede og velgjørende Virksomhed i høj Grad beror, da man jo kan gjøre sig og har gjort sig de allervildeste Tanker om Ordet og Troen og kan umulig paa fri Haand enten ved eller uden Skriften give enten sig selv eller Andie en almengyldig Bestemmelse, enten om det kristelige Grund-Evangelium, eller om den kristne Grund-Tro. Men hvad der var umuligt for os, det var meget muligt for vor Frelser, Guddomsmanden, og det har Han gjort paa den allerbarnligste Maade ved gennem Daabs-Pagten at lægge os Alle det samme Troes-Ord i Munden og den samme Tro paa Hjerte, saa vi ikke kan tage Fejl ad, hvad det er for en Tro, der hører til Daaben som et Gjenfødelses Bad. eller hvad det er for et „Troens Ord“ i vor Mund og vort Hjerte, som Aanden følger med og levende gjør Kristus hos os, saa vi ikke længer spørge, hvem der vil fare op til Himmelen, at hente Kristus ned, eller hvem der vil fare ned i Afgrunden, at hente Kristus op fra de Døde.

„Jeg véd det jo nok, at naar man nuomstunder taler om, hvad der er luthersk, da mener man sædvanlig ingenlunde, hvad der er i Morten Luthers Aand, som man sjelden kjender noget til, men hvad de saakaldte store Lys i den saakaldte lutherske Kirke har behaget at kalde ret protestantisk Ortodoksi, men hverken har jeg nogensinde svoret paa deres Bøger, ikke heller kan nogen Aands, end sige da den Helligaands, Redskaber, lægge

mindste Vægt paa, hvad aandløse Folk enten siger eller skriver om aandelige Ting, der nødvendig maa være dem en Daarlighed.“

Da siden ikke blot Rudelbach havde holdt sit Foredrag men den næste Dag ogsaa gjort Angreb paa, hvad Grundtvig havde hævdet, udbad han sig Ordet igjen, og bemærkede først, at vel havde det været hans Forsæt, ikke at blande sig i Striden om den saakaldte Grundtvigianisme, men, efter at man fra flere Sider havde angrebet, hvad man kaldte saaledes, enten med fuldstændig Ukyndighed eller med ligesaa fuldstændig Miskjendelse, saa maatte han dog, „især for Grandernes Skyld, som var mindre inde i vore Forhold“, give saa kort og klar en Oplysning, som han kunde, om hvad det virkelig er, der saa fejlagtig angribes, som om det var et eget enten ukristeligt eller uluthersk Kirke-Parti.

Han fremhævede dernæst, at hvad han og vist alle hans Venner „kalder det levende og levendegjørende Guds-Ord, det er ingenlunde nogen foregiven ny Aabenbaring, men kun hvad der baade før og efter Luther har været betragtet og erkjendt for ligesaa grundkristeligt som Sakramenterne efter Herrens egen Indstiftelse, hvortil fornævnte Ord altid har hørt. Taler er her nemlig hverken om mer eller mindre end først om vor fælles kristelige Daabs-Pagt, der er oprettet med alle vore lutherske Fædre, og, saa vidt vi véd, med hele Menigheden, siden Ansgar bragte Daab og Kristendom baade til Danmark og Sverrig, og dernæst om Herrens egen Bøn „Fadervor“, der, saavidt vi véd, er bedet som et Guds-Ord allevegne, hvor den Herres Jesu Navn paakaldtes og bekjendtes, og endelig om de Herrens Ord, hvormed Daaben og Nadveren altid har været forrettede og meddelte i hans Navn og i hans Menighed.

„Hvad der altsaa gjør de saakaldte Grundtvigianere til en egen Afdeling, eller om man heller vil sige „Parti“ ikke i den kristelige Kirke, men i den lutherske Skole, det er da den Grundsætning, at Daabs-Pagten hører uopløselig til Daaben efter Herrens Indstiftelse, og at hele Indstiftelses-Ordet baade ved Daaben og ved Nadveren maa betragtes og troes paa, som et levende Ord af Herrens Mund til alle dem, som ved hans Apostlers Ord ville tro paa Ham.

„Naar man vil bestride denne vor Grundsætning med det ny Testamente, da maa man heller ikke glemme, at det ny Testamente, som den kristne Menigheds Kirkebog, selv vidner, at Herrens Indstiftelse med Hans Ord var i Kraft længe før der blev skrevet et Blad derom, saa at netop naar Skriften farer med Sandhed, kan Indstiftelses-Ordet umulig være taget af Skriften, og naar man vil nægte, at Daabs-Pagten hører til Indstiftelses-Ordet, da maa man betænke, om Daaben virkelig kunde være Herrens egen Indstiftelse, naar Han ikke ligesaa udtrykkelig havde bestemt de Vilkaar, hvorpaa, som han bestemte de Ord, hvormed der skulde døbes paa hans Vegne. Den Herre, som har sagt: Hvo, som tror og bliver døbt, skal blive salig, maa, naar Han skal kunne fattes og troes paa, ligesaavel udtrykkelig have sagt, hvad man skal tro, som hvordan man skal døbes, for at blive salig. Om disse klare Ting skulde man derfor aabenbar ikke tale saa forvirret, og fremfor alt dog ikke sammenblande to saa forskellige Ting, som det kristelige „Troes-Samfund“, der er en Saligheds-Sag for os alle, og de „theologiske Lære-Bygninger“ som er en Saligheds-Sag for slet Ingen.“

Til Mødets Formand, Prof. Hammerik, var der indløbet en Skrivelse paa Engelsk fra den saakaldte evangeliske Alliance*), der skulde snart holde Møde i Berlin. Danmarks Historie lærer os, hvorledes tyske Præster og tysk Sprog i Kirke og i Skole i Tidens Løb blev Sønderjyderne paatvunget. Herom kan man læse baade i Prof. Allens Bog om Fortyskningen og i Barfods Fortællinger af Danmarks Historie. Da nu, efter den slesvigske Krig, Sprogforholdene igjen skulde ordnes,

*) Et højt „blandet Selskab“, der har Vejret af, at det er noget Andet end de selvgjorte Konfessioner og symbolske Bøger, der forbinder de kristne, men véd selv endnu ikke hvad det er, og lægger da ingen Vægt paa, at med Romer-Katholikerne har den hele Kristenhed Daabs-Pagt tilfælles hvor man ikke har brudt med den gamle og lavet en ny, der nødvendig, blot som ny, er, kristelig talt, ugyldig.

lod man vel baade Dansk og Tysk være Kirke- og Skole-sprog i „blandede Distrikter“, men den daværende danske Styrelse tog sig ikke i Agt for paa enkelte Strøg igjen at paanøde Tysktalen i dansk Kirke- og Skole-sprog.

Det var nu vel ikke blot herom, at Skrivelsen fra Alliansen drejede sig, men ogsaa om den tyske Løgn, at tyske Præster og det i en svare Mængde var „af religiøse Grunde“ afsatte fra deres Embeder, men idet man forhandlede om Kirkemødet skulde svare, da bad Grundtvig om Ordet og erklærede sig enig med Svenskeren Dr. Bergmann i, at politiske Sager her burde holdes borte, men mente tillige, at nærværende Forsamling kunde i sin Helhed ikke anses for at have nogen bestemt Mening om Befolkningens kirkelige Stilling i Slesvig og kunde følgelig heller ikke bemyndige nogen Komité til at afgive Skjøn paa sine Vegne. Hvad kunde Forsamlingen saa tage sig for? Spørgsmaalet var, om der var Noget, Alle vitterligt, sket i Slesvig, som kunde bevæge Kristne til at bede om Skaansel. Og her var der nu rigtignok én Ting, som han, hvis Omstændighederne forholdt sig, som han troede, vilde bede Regjeringen om, skulde det saa være én Gang om Ugen, og det var, ikke at nægte Befolkningen, enten at sørge selv for deres Børns Religions-Undervisning paa Tysk, hvor de ønskede det, eller at sende dem til tyske Præster for at blive konfirmerede. At dette nægtedes dem, var virkelig en Forurettelse, for hver Mand skulde have Lov til at dyrke Gud paa sit Modersmaal.

Da en slesvigsk Præst Lic. Hagerup gav sin Fremstilling af Forholdene, yttrede han blandt andet, at ingen Menighed i Slesvig er bleven tvungen til at bruge et fremmed Sprog. Da afbryder Pastor Grundtvig med: „Konfirmationen er jo tvungen!“ Da Vedkommende saa yttre: „I de første Aar at den danske Skole-Undervisning blev der konfirmeret paa Tysk, og først efterhaanden, som de Børn, der var underviste paa Dansk, voksede op, blev ogsaa Konfirmationen foretaget paa Dansk, hvilket synes at været det naturlige. Om det skal overlades Forældrene, at lade Børnene konfirmere paa hvad Sprog de vil, vil jeg ikke her afgjøre.“ Grundtvig raaber: „Jo, det bør tillades dem.“ Hagerup: „Det

er dog vel et Spørgsmaal, naar Børnene er underviste paa Dansk“. Grundtvig: „Tvungne dertil!“

Da Pastor Graa, Præst ved den danske Kirke i Flensborg, hvor Forholdene i senere Tider havde faaet udviklet sig i fuldkommen Frihed, saa der blev kun ansat Præst ved den gamle forladte danske Kirke, oplyste, at medens der i den nærmeste Aar før 1848 var en 10—11 Personer, som gik til Alters, saa talte nu, 1857, den danske Menighed 250—300 Familier, da udbryder Grundtvig: „Det er Friheden!“

Før Mødet sluttede, opfordredes Nordmændene til at erklære, om de ønskede den afskaffede Religions-Tvang gjenindført? Først enstemmigt Nej, saa byder Formanden Nejerne tie, for at et muligt Ja kan høres, men — intet.

Saa opfordres Danskerne til at erklære, om de ønsker den ved Grundloven afskaffede Religions-Tvang paany indført. Først enstemmigt Nej, saa byder Formanden atter Nejerne tie, for at et muligt Ja kan høres, men atter — intet.

Danskerne har nu, som vi véd, langt større Religions-Frihed end vi.

Mødet sluttede med Bekjendelse af Daabs-Pagten og med Herrens Bøn ved Prof. Hammerik.

Grundtvig var neppe med paa Toget til Roskilde den 17de, men derimod var han tilstede ved Festmaaltidet, som Kl. 4 samme Dag holdtes paa Skydebanen. Danskerne var naturligvis Værter, og Prof. Claussen havde Forsædet. Her udtalte Grundtvig, at Mødet havde overtruffet hans Forventninger, og da Biskop Thomander havde holdt Gudstjeneste efter svensk Skik i Frue Kirke, glæded Grundtvig sig over „det Halleluja“, hvori Tungerne tilsidst sammenstemte, og udtalte her ved Festmaaltidet, som privat, denne sin Glæde. Hans gilde Sang til Gildet maa her ikke savnes:

Mel.: Vintren rasat ut bland vora fjällar.

„Asamaalet over Fjeld og Slette
 Fordum gjalded trindt i Højenord,
 Var til Harm og Gru for Trold og Jette,
 Men for Askurs Æt*) et Gammens-Ord;

*) Ask var i Nordens Gudesagn Menneske-Slægten's Stamfader.

Aabned Øjet for de høje Sale,
 Sølvklare under Gylden-Tag,
 Aabned Øret for den dybe Tale
 Om den døde Balders Nytaars-Dag.

Kristendommen over Fjeld og Slette
 Nu gjenlyder trindt i Højenord,
 Er til Harm og Gru for Trold og Jette,
 Men for Askurs Æt et Gammens-Ord;
 Bygger i vor Barm de høje Sale,
 Sølvklare under Gylden-Tag,
 Løser op i Lys den mørke Tale
 Om Døds-Fangens glade Nytaars-Dag.

Nys det lød som Klagesang af Kvinder:
 Kristendommens lyse Gammens-Ord
 Daglig mer forstummer og forsvinder,
 Dør vel ud selv her i Højenord;
 Da har Hjertet Vinter uden Sommer
 Som de gamle Hedning-Skjalde sang,
 Da som Nelder brænde alle Blommer,
 Som Ligklokkens da er Harpens Klang!

Nu det lyder som et Kvad af Kjæmper
 Atter højt dog over bredden Bord:
 Af Ulykker, Plager og Ulæmper
 Nok vi har selv her i Højenord;
 Men saalænge dog som Bjørnen brummer,
 Og saalænge Nattergalen slaar,
 Kristendommen ej blandt os forstummer,
 Men udraaber lydt sit Gyldenaar!

Hvad der klang om „To og Tre“, som mødes
 I det store, alle Navnes Navn,
 Til en Højsang i det Aar gjenfødes
 Trindt omkring i Kjæmpers Fødestavn;
 Nordens Tungemaal da sammenstemme
 I Omkvædet: Kristendommen vandt!
 Hjerter alle da det skal forneemne,
 At Guds-Ordet er der midt iblandt.“

Ved „Guds-Ordet“ mener Grundtvig her naturligvis den Enbaarne selv: Ordet, som var i Begyndelsen hos Gud og var Gud, men blev Kjød i Tidens Fylde: den Korsfæstede men Igjenopstandne.

Til sin Gjæst, boende i Huset, havde han Pastor Wexelsen fra Thronhjem, men der var ellers ogsaa naturligvis Fremmede, som besøgte ham. En Middag havde han Biskopperne Kierkegaard og Thomander med mange Andre. Men den Svensker, som mest sluttede sig til Grundtvig, var Provst Ahnfeldt, Broder til den omrejsende Prædikant og Sanger Oskar Ahnfeldt, og bekjendt af sine „student-minnen“, der stemmer godt med Grundtvigs Udtalelse, at det var den mest dannede Svensker, han havde mødt. I „student-minnen“, som kun kan svare til sit Navn, naar han alle Dage betragtede sig som Student, satte han tidlig Grundtvig et Æreminde. Som sit eget uden Sammenligning ypperste Minde fra sin Danmarks-Rejse (1824) sætter han nemlig „Grundtvig predikande i Vor Frelsers Kyrka paa Kristianshamn; saadanne tonor hadde aldrig gåt gönnom mina öron; hvilken inspiration, hvilken fullhet af anda och lif! Det var första ock sista gången, jag hört denna Nordens apostel.“ Det blev da ikke sidste Gang, og han sad under dette Kirkemøde hos Grundtvig som ved Gamaliels Fødder. Det Ønske, hvormed Grundtvig sagde ham Farvel, var: Sognebaandets Løsning i Sverrig!*) Nogen synderlig Virksomhed kunde Ahnfeldt forresten ikke udfolde i Forsamlingen i sit Hjemland, da han i mangfoldige Aar før sin Død var en værkbruden Mand, som kun ved Hjælp af Krykker steg op paa Katedret, da han talte om Bevægelser og Retninger i Sverrig. — Som Vært for sin stadigtboende Gjæst var Grundtvig meget opmærksom. „Det er Noget, som ogsaa maa vides“, sagde han om Ting, man ikke let skulde falde paa at tænke, at Gr. personlig tog sig af med Hensyn paa Gjæsten. Med sin lille treaarsgamle Frederik stelte han meget, og Frederik og den Gamle og Wexelsen trillede stundom Smaakugler til hverandre paa Gulvet. Blandt Ting, Wexelsen talte med

*) Sognebaandets Løsning, om end ikke i fuld Udstrækning, gik senere igjennem i Sverrig, og da en Mand yttrede for Grundtvig sin Forundring over, at det gik af uden Modstand fra Præsternes Side, mente Gr., at det kom af, at Præsteskabet følte sig mere som Stand i Sverrig, saa naar Folket holdt sig til en Præst, til en af dem selv, saa fandt Præsterne sig ogsaa i det.

ham om, var Skriftetaler, med Hensyn paa de Mange, der kom med, uden at man turde forudsætte Modtagelighed hos dem. Grundtvig advarede mod at gaa paa Jagt efter dem, men „Man skulde tale til de Troende“, de Andre kunde man jo sige, at de fik Intet. En Nat kom Wexelsen hjem Kl. 12 og gjør Undskyldning for, at han kommer saa sent, og er bange for dermed at gjøre Grundtvig „Uro“. „Nej — siger Husjomfruen eller hvem det nu var — han sidder oppe; De kan godt gaa ind til ham endog“. Næste Morgen var W. tidlig paaferde — han skulde nok ud at rejse — og da ser han Gr. gaaende nede i Gaarden rygende sin Pibe. Det var Kl. 6*).

Deltagere i Mødet omtalte det som et virkelig „højtideligt Øjeblik“, da Grundtvig i sit Hovedforedrag af Hjertets Inderlighed udtalte sin Grund-Enighed med Morten Luther med Ordene: „Gid han stod her lyslevende for mit Aasyn, den gamle Morten Luther, vi skulde ikke tvistes, naar vi mødtes.“

Da en norsk Præst (Seberg ved Bods-fængslet,) udenfor Mødet besøgte ham, i Følge med en anden Mand, kom Talen ind paa Søren Kierkegaard og paa, at mange „Skrifttheologer“ var komne i stor Forvirring ved hans Begreb om en „Kristi Discipel“. Grundtvig (som ellers næsten hele Tiden stelte med sin lille Gut, men talte dog med) gnider nu Hænderne og siger: „Nej, Gud ske Lov! da har vi det dog bedre end saa“, bedre nemlig end saa, at Søren Kierkegaard kunde bringe os ud af Lave.

Brevveksling med en kvindelig Konfirmant.

Fra Aarene 1856 og 57 i det mindste stod Grundtvig i en livlig Brevveksling om aandelige Ting med en yngre

*) Dengang Wexelsen ved Frokosten ligeunder sin Afrejse takkede ham, og ledsagede Takken med et godt Ønske, svarede Grundtvig bevæget: „Tak, Tak, — Gud velsigne Dem!“ og han udbragte en Skaal for „Wexels og alle Guds Venner i Norge.“

Kvinde, der havde været hans Konfirmant, men opholdt sig mest i Syd-Sjælland. De Breve, som er meddelte i „Dansk Kirketidende“ for 1873, fulgte rask paa hverandre, saa det første var f. Eks. dateret 18de Juli 1856, det andet 1ste August, det tredie 14de August, fjerde 13de September.

Første Brev drejer sig især om, hvormange af Ordene, som lyder ved Daabshandlingen, der maa tages for Herrens egne, og det er da Daabs-Pagten selv med Fredlysningen og Herrens Bøn. Bønnen før Daaben om „den evige Velsignelse i det himmelske Bad“, skriver Grundtvig, „er ældgammel og ventelig apostolisk.“ I næste Brev omtaler han Korsets Tegn, hvormed det tidligere havde slaaet ham, at det maa være det Menneskens Søns Tegn, som omhandles i Skriften, og at det som et guddommeligt: „Pak Dig, Satan!“ fra Vorherre staar i samme Forhold til Forsagelsen, som Døbelses-Ordet til Troes-Bekjendelsen. Han indskjærper ogsaa her — i Anledning af, at man før kun sagde: Vil Du døbes? (istedenfor: Vil Du paa denne Tro være døbt?) — Nødvendigheden af Troes-Ordet til at udsige, hvilken Fader, hvilken Søn og Helligaand Døbelses-Ordet mener. Men „Hovedsagen“ i Brevet var Daabs-Pagten, som Herrens eget Munds-Ord:

„De mener, man gjør Uret i at lægge megen Vægt paa den Sandhed, at Guds-Ordet ved Daaben er i strængeste Forstand Vorherres Jesu Kristi egen Munds Ord netop til den Brug, vi gjør deraf, og jeg har altid været af samme Mening, forsaavidt som nogen vilde paastaa, at hvem, der har den Tro, der ved Daaben bekjendes, ikke skulde have Ret til at kalde sig Kristen og tilegne sig Daaben, med mindre han ogsaa tog Troens Ord for Herrens egne, talt til det Samme.

„Men et ganske andet Spørgsmaal er det, om man i Sandhed kan tro, at Vorherres Jesu Kristus selv ved sin synlige Nærværelse har indstiftet Daaben og bestemt, med hvilke Ord, der skal døbes, uden at han med det Samme har udtrykkelig bestemt Vilkaarene, hvorpaa der ene maa døbes med hans Ord, og det maa jeg benægte, da det løber ud paa en klar Selv-Modsigelse.

Derhos er det ogsaa et Spørgsmaal, om man, uden at tage Indstiftelsens Ord af Herrens egen Mund, kan

tilegne sig dem som „Aand og Liv“, thi det nytter os jo, indtil videre, ikke, at vi har Ret til at tilegne os Vel-signelsen, dersom vi ikke kan det, og skjøndt dette Spørgsmaal er langt vanskeligere at besvare end det forrige, saa tør jeg dog af Kjærligheds-Grunden ej fortie min Tro, at den kristne Tro først bliver guddommelig levende hos os, naar vi tilegne os Troens Ord som hans Ord til os, der ene som Menneske kunde tale Guds Ord i dets Kraft, saa han selv følger aandelig med, og den Troende ej længer spørger i 'sit Hjerte: hvem vil fare op til Himmelen at hente Kristus ned? eller hvem vil fare ned i Afgrunden at hente ham op fra de Døde? Dette nemlig, at Vorherre Jesus Kristus er saa nær som Troens Ord i vor Mund og i vort Hjerte, det er jo den levende Kristendom, og kun fordi Folk sædvanlig intet levende Begreb har om den, eller dog ingen Traug føler til den, kun derfor misforstaar man sædvanlig hele min Tale om Uundværligheden af Herrens egen Munds Ord, som om jeg dermed frakjendte alle dem, der ikke tilegner og vedkjender sig det, det kristne Navn, den kristne Tro og det kristelige Haab, som er det evige Livs Haab, hvad jeg dog ingenlunde gjør, men forudsiger kun, hvad Erfaringen vil stadfæste, at Evangeliet træder ikke i Kraft hos os som et levendegjørende Guds Ord førend vi modtager det af Herrens Mund“.

Dannekvinden, ser man, har fundet en Indvending deri, at man har ikke noget udtrykkeligt Menigheds-Vidnesbyrd igjennem Tiden om saa vigtig en Sag, og Grundtvig gjør i Tilsvaret, blandt andet, opmærksom paa, at naar Indvendingen skulde have mindste Styrke, „da maa man ikke indskrænke Indvendingen til min Oplysning om Troes-Ordet, men, med Papisterne, udstrække den til alle de Oplysninger, som i de seneste Aarhundreder er givet om Livets Vej i Herrens Lys, og Indvendingen faar da Skin af Styrke ved det man sammenblander Livs-Oplysningen med den Oplysning om Troen, der har og maa have et Menigheds-Vidnesbyrd for sig fra først til sidst, saa derom maa Ingen komme med nogen ny Oplysning. En ganske anden Sag er det nemlig med Livs-Oplysningen; thi dels er det en urokkelig Kjendsgjerning, at der gjennem Aarhundreder har hvilet Mørke over det kristelige Liv, og endnu mere over dets Vækst end

over dets Oprindelse, saa i den Henseende trængde Menigheden aabenbar til ny Oplysning og bliver ved at trænge, til Livet er fuldvoksnet, ja til det er fuldentd, medens Aanden kun aabenbarer saa meget til enhver Tid, som er til Nytte, som kan og vil blive benyttet, hvorover vi ikke maa tiltage os nogen Dom, og kan kun bagefter faa en velgrundet Mening. Det var saaledes ingenlunde straks, da jeg blev Præst, at jeg saa det Lys, der senere opgik for mig over det kristelige Liv, skjøndt jeg havde samme Tro paa det og samme Haab om det, som jeg har nu, og jeg maatte jo kalde det Daarskab paa den Grund enten at miskjende eller mistænke Lyset, da det kom, saaledes som Verden gjør ved Kristendommens Lys i det Hele, fordi det først kom i Tidens Fylde og ej i dens Ophav.“

Ved Behandlingen af saadanne Livs-Spørgsmaal gjør Grundtvig gjerne en Bemærkning om, at Sagen er uafgjørlig ved Bogstaver, men at Bogstaverne dog kan betegne Spørgsmaalet.

I tredie Brev skriver Grundtvig blandt andet om de saakaldte Grundtvigianere, at „De nok kan vide, jeg, som Kristen, maa betragte dem i samme Lys, som jeg betragter „Lutheranerne“, og ønske, at det Navn i sand kirkelig og kristelig Forstand aldrig maatte være eller blive andet end et Skjældsord hos dem, der fordømmer al levende Kristendom, men vil dog ikke have det Ord paa sig. I Skolen, som De nok véd, jeg baade hos mig selv og hos andre, baade i det store og i det smaa, saavidt muligt, holder adskilt fra Kirken, efter den sunde apostoliske Regel, at om Kundskab og Indsigt paa Troens Enemærker gjælder det, ligesom med Mannaet i Ørken, at hvem der samler meget, har intet tilovers, og hvem der samler lidet, fattes dog ikke, i Skolen ønsker jeg naturligvis, at alle mine troende Landsmænd og Landsmandinder var Grundtvigianere, forsaavidt, at de søgte den kristelige Oplysning, som de følte Trang til, efter den samme Troes-Regel og paa den samme Vej, som jeg véd, er den eneste rette; men da det følger af sig selv, dels at Oplysningen nu som altid vil have utallige Grader, og dels at Mange ogsaa i denne Retning vil lære Andre hvad de igrunden selv aldrig har villet lære anderledes end udenad, saa hverken har jeg noget Ansvar

eller kan holde noget Forsvar for dem, der enten med Beraabelse paa mit Navn eller paa mine Ord vil paa-trænge en troende Sjæl sin Oplysning, eller vil fradømme nogen den kristne Tro, han for Alvor bekjender sig til, fordi han tvivler om, at Troens Ord har den timelige Oprindelse, som de, betragtede i Sandheds Lys, maa have for at kunne være en for alle gyldig Troes-Regel, en for Satan selv urokkelig Troes-Grund, og være Troens Kraft-Udtryk for hele Menigheden, eller med et Ord, for at Vorherre Jesus Kristus selv aandelig og kjendelig kan være „Klippen“, hvorpaa det aandelige Guds-Hus levende og urokkelig hviler.“

En beslægtet Sag havde Dannekvinden i sit Brev ogsaa ført frem, nemlig Spørgsmaalet om, hvor megen Oplysning der hører til det kristelige Livs Begyndelse hos os. Og Svaret minder os om den theologiske og præstelige Uvane at skulle ligesom vide Besked paa alle aandelige Ting, at denne Uvane den stræbte Grundtvig rigtig for Alvor at klare fra sig, thi derom skriver han:

„ . . hvad jeg end derom kan have sagt eller skrevet, saa er det sandt, at derom véd jeg intet vist, og derom kan neppe nogen af os vide noget vist, da Menneske-Livets naturlige Begyndelse gaar forud for al Oplysning, og vi følgelig ej kan benægte Muligheden af, at det gaar ligedan med det kristelige Livs Begyndelse, hvad man vel ogsaa ved Barnedaaben maa forudsætte; men dette skulde heller ikke være Spørgsmaalet imellem os, thi det kristelige Liv maa nu være begyndt hos os naar og hvordan det vil, saa véd vi af Erfaring, at siden vi kom til Skjels Alder, er det ikke blevet ved at udvikle sig jævnt og uafbrudt hos os, men syntes til en Tid rent forsvundet, og har endnu enten en Mangel paa Livskraft, som gjør os syge, eller har dog endnu mange Hindringer at overvinde, før det ret kan blive sig bevidst, og deri bestod egenlig vor Opvækkelse, at vi vaagnede til at se det, og blev desaaarsag med Rette bange for os selv. Nu var det, vi følte og skulde føle Trang til det kristelige Livs Oplysning, paa den ene Side for ikke uvitterlig at falde tilbage i Dødheden, og paa den anden Side for stadig at gaa frem paa den rette Livets Vej fra Klarhed til Klarhed; thi vel følte vi, at det var ingenlunde blot

Lys vi fattedes, og endnu kunde fattes, men vi følte dog tillige, at med den Hang til Vildfarelse, vi havde opdaget hos os selv, og med de mange Farer, vi nu saa det aandelige, ej mindre end det legemlige Liv omringet af, da var bestandig voksende Oplysning om det kristelige Livs sande Udspring, Vækst og Vilkaar os aldeles uundværlig. I denne Betydning og Mening skal jeg bede Dem tage, hvad jeg kan have sagt eller skrevet om Nødvendigheden af en vis Grund-Oplysning om det kristelige Livs Kilde og Udvikling, for at det nye Liv kan lykkes og trives hos os, saa vi virkelig og stadig vokse opad til ham, som er Hovedet, thi jeg kjender af egen Erfaring, som Lærer i Menigheden, alt for godt Ubegribeligheden for os af Menneske-Livet i sin dybe Grund, til at jeg skulde paatage mig Forklaringen af vor Livs-Følelse paa forskjellige Trin af Udviklingen.

„Kun det er mig, sagtens især som Skjald, klarere end de Fleste, at der er, under enhver barnlig Stemning, der især er kjendelig ved Opvækkelsen, en profetisk Livsfølelse, som vi maa blive gamle i Herren for at kunne skjelne fra den egenlige faste, historiske Livsfølelse, men, som selv aabenbarer sin profetiske Natur ved at komme og forsvinde, uden at vi véd, hvorfor.“

I Anledning af et „Forsæt“ hos Dannekvinden, formentlig om at tilbringe Vinteren i Kjøbenhavn, maa vi medtage følgende Forord af Grundtvig: . . . „saalidet talende, som De nok véd, jeg i Regelen er om hvad der findes eller fattes i mit eget Inderste, end sige da i mine Medtroendes, saa gjerne taler jeg med disse om den fælles Tro og den rette Saliggjørelses Orden for Menneske-Livet, som jeg, enten profetisk eller historisk, har lært at kjende den, og blot at holde Monologer (Enetaler) derom i Kirken, uden al virkelig Samtale, er langt fra at være enten Præsten gavnligt eller den alvorlige Kristen behageligt.“ . . .

Det fjerde Brev (13de Sept. 1856) fremkaldte Kvinden fra ham angaaende det præstelige Skriftefader- og Sjælesørger-Væsen og om Altergangen. Det maa i en Udsigt over Grundtvigs Levnetsløb medtages næsten helt og holdent:

„Ja, min kjære Konfirmant! jeg véd nok, det er en ligesaa farlig som fornøjelig Sag at skifte venlige Ord med en Kvinde, om hvad vort Liv og vor Fred beror paa,

og noget af det Færligste er netop det, som Mandfolk sædvanlig glemmer, at naar Kvinden forudsætter, hun i al Fald i sin Skriftefader har en Mand for sig, der kjender hende tilbunds og kan bedømme hendes indvortes Tilstand, da er det, hvad enten hun véd det eller ikke, en stor Fejltagelse, som Skriftefaderen, fordi den smigrer ham, fristes til at overse, eller rettere til at gaa ind paa og spille Vorherre eller hans Aand, som igrunden er et og det samme. Til min store Lykke har jeg nu vel for længe siden opdaget, at det er Pave-Nykker, som vi mortenlutherske og evangeliske Prædikanter tilgavns maa tage os i Agt for; men det er dog først meget sent, jeg har faaet Mod til baade at sige mig selv i mine Øjne og at være det bekjendt, at hvad jeg end ellers kan vide om Guds Vej paa Jorden i det Skjulte, saa er det dog kun meget lidt, jeg véd om hans Veje i det Hemmeligste af alt paa Jorden, som er Kvindens Hjerte, saa at naar jeg har forkyndt den os ved og med Guds-Ordet aabenbarede Vej til Menneske-Hjertet og Besøgelsens salige Øjemed, da maa jeg henvise Menneske-Hjertet i sin Kraft, altsaa Kvinde-Hjertet, til Guds-Ordet med Guds-Aanden og til sig selv, der at finde saavel Lyset over Livets Vej, som Lysten til at følge den.

„Naar De derfor vil have mig til at sige eller skrive et bestemt Ja eller Nej til Deres Ønske om at gaa meget tiere til Alters end jeg og de fleste Kristne nuomstunder, fordi De føler inderlig Trang dertil, da faar De igrunden ikke andet Svar af mig, end det, De undentvivel véd, jeg plejer at give, og det er jo, at saavidt jeg véd, gik de første Kristne til Alters hver Søndag og maaske endnu tiere, saa jeg tvivler ikke paa, at bliver vi engang saa voksne Kristne som de var, da vil vi alle føle Trang til det samme og have samme Velsignelse af Vorherres og alle Guds Børns daglige Brød, men at jeg tror, det under vore meget daarlige baade indvortes og udvortes Forhold til Herren og hans Bord maa i Regelen være ganske anderledes, medens jeg, saavidt de udvortes Forhold i Stats-Kirken tillader, føjer dem, der vil være Undtagelser fra Regelen, uden at opkaste mig til Dommer over Næstens Samvittighed.

„Hvor der imidlertid er et saa nært og venligt Forhold, som mellem Dem og mig, tør jeg ikke ganske vægre

mig ved mundlig at sige min Hjertensmening om denne Sag, ikke som Skriftefader eller som Sjælesørger, thi jeg er ingen af Delene igrunden, og vil ingen Rolle have i den kirkelige Komædie, men som gammel kristelig Ven, og skjøndt det næsten er en fortvivlet Sag at skrive om, hvad man neppe nok kan tale om, uden Fare for enten at fortælle sig eller blive misforstaaet, saa er jeg nu engang saa aabenbar en Vovehals med Pennen, at neppe Nogen kan tro, jeg er bange for at skrive om hvad det skal være, saa min Vægring maatte næsten nødvendig misforstaaes værre end min Skrift kan det hos velvillige Læsere.

„Saameget kan jeg da baade sige og skrive med Sikkerhed til gode Venner, at hvis jeg hidindtil, saa vidt som jeg kristelig er kommet, skulde have følt Trang til hyppig Altergang, da vilde det have været, fordi jeg egenlig kun betragtede Nadveren som en guddommelig Besægiing paa den Synds-Forladelse, der tilsagdes mig ved det saakaldte Skriftemaal, og dette vilde være en meget skjæv og skadelig Betragtning af Herrens Bord, der igrunden slet intet har med Skriftemaalet at gjøre, saaledes som vi paa vore egen Haand har forbundet det med Altergangen. Da vi imidlertid alle trænger til en daglig Synds-Forladelse, saa bør det ikke forundre mig, at den troende Kvinde mer end den troende Mand kan føle sig fristet til at tage den fristende Forbindelse, som vi har vovet paa mellem Skriftemaalet og Altergangen, for gode Varer, og deri søge en Fred, som hun synes ingen andre Steder er at finde, men det er en Fristelse, som jeg er vis paa, vil overvindes, naar man søger den guddommelige Synds-Forladelse, hvor Herren har lagt den: i Daaben som Renselses-Badet, og lærer af sit Fadervor, at den menneskelige, indbyrdes Syndsforladelse beror paa den indbyrdes Kjærlighed, som ganske rigtig udspringer af Nadveren, men kun naar Nadveren betragtes og nydes ene og alene som det ny i Daaben fødte Livs Næring: Mad og Drikke til et evigt Liv, som det gamle Menneske slet ikke kan nyde og maa ikke tage til Indtægt.

„Kun i en saadan dunkel Almindelighed kan og tør jeg sige noget Sikkert om Nadverens Nydelse og maa selv hos mine bedste Venner, især af Kvindekjønnen, overlade

den klare Anvendelse til Guds Aand i deres eget Hjerte, hvor Krogene er saa mange og saa mørke, at kun Gud kjender og kan oplyse dem.

„Jeg tør derfor kun løselig berøre hvad De skriver om den levende Følelse af Herrens Nærværelse, da det paa den ene Side er en meget herlig og vigtig Sag, men paa den anden Side en meget dunkel og vanskelig Sag, som især Nonne-Livet maa have lært os at tale varsomt og sagte om, men naar Ordet om Jesus Kristus som Naaden og Sandheden, er blevet levende hos os, da vil det Ord altid være en hellig Lampe, der brænder til Morgenrøden.

„Tag nu venlig tiltakke med det Svar, jeg kunde give, og om De end finder det utilfredsstillende, saa tænker jeg dog, De deraf skal se, at jeg vil heller svække Deres Tillid til mig, end jeg vilde skuffe Dem, fordi jeg er

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.“

I Vinterens Løb ser man, Vedkommende har opholdt sig i Kjøbenhavn, og Sommeren 1857 ser man, Grundtvig maa have været paa en Rejse i Sjælland og havt venligt Møde med Skriverinden. Han sidder nemlig endnu paa et i Meddelelsen til Kirketidenden unavngivent Sted dernede, hvor de havde været sammen, og begynder der sit Brev under 23de Juni 1857, som følger:

„Kjære Veninde! skjøndt jeg ikke havde isinde at sende Dem noget Brev herfra, saa har jeg dog isinde at sende Dem et, og da det dog nærmest vil være en Frugt af vor Samtale her, faldt det mig ind, at Brevet ogsaa bedst maatte begyndes her, førend andre Tanker fordunklede Mindet om de sidst forløbne Dage.

„Først vil jeg da ogsaa herved yttre min Glæde over det Indtryk, vore Samtaler gjorde paa mig, da det var Indtrykket af den Fred i Hjertet, og den Rolighed i i Tankegangen, som udmærker Guds-Freden i Vorherres Jesu Kristi Tro.

„Dernæst vil jeg, med Hensyn saavel paa de sidste Dages Samtale, som paa Samtalen i Vinterens Løb, som fandt Sted, De husker nok langt over min Forventning, gjentage, hvad jeg mundlig yttrede, om min Forundring, eller egenlig min Sorg over, at de Kvinde-Hjertes, der følge sig tiltalte, trøstede og opmuntrede ved min Forkyndelse af Evangeliet, uden dog selv at erfare det nye

Livs Gjennembrud og Vækst, ikke synes at føle nogen Drift og Trang til Samtale, navnlig Samtale med mig om de Ting, som høre til Guds Rige, uagtet en saadan venlig Samtale er det eneste, hvorved vi med Guds Hjælp hos hinanden kan aabne og fremkalde og ligesom betrygge og befæste Hans, den Helligaands Virksomhed, som udretter alt Godt hos os alle i Vorherres Jesu Navn. Naar man derfor skyer dette Middel, da maa det, efter min Forstand, være enten fordi man vil undskyldes sig ved Herrens Kald, eller hvad der let kommer til at løbe ud paa det samme, tør ikke for Verden staa i et venligt Forhold til mig; begge Dele har hos det faldne Menneske saameget fristende, at det egenlig ikke kan forundre mig at mødes dermed, men naar vi har det Haab, at Hjertet dog igrunden begjærer det evige Liv og vil og kan ikke nøjes med noget mindre, saa er det dog sorgeligt. Imidlertid maa jeg dog lægge til, at da Hovedgrunden ligesaa vel kan ligge i Mangel paa Ild og Kraft hos Taleren som i Mangel paa Tro og Tillid hos Tilhørerne, saa maa jeg ikke dømme, men skal i denne, som i enhver Henseende, bide paa Herren og forvente ham.“

Dette første Brev fra 1857 indeholder mere endnu, nemlig en mærkelig Beskrivelse af hans Tankegang ved Prædikenen om Kvindens tabte og gjenfundne Guldpenge. Brevet sluttede han nemlig ikke paa Landet, men først efter at han var kommen i gamle Folder og havde prækt endnu i Slotskirken for en talrig Forsamling. Men i det andet Brev fra dette Aar (17de Sept.), hvori han peger paa Guddoms-Livet og Menneske-Livet hos Jesus Kristus „Gud og Mand“, minder om, at kun Menneske-Livet har Skikkelse for vore Sandser, og giver sin Veninde et lidet Hip, fordi hun i det Brev, hun alt har skrevet til ham efter Hjemkomsten, synes at pege paa et kristeligt Liv, der intet Menneske-Liv skulde være — i dette Brev skriver han følgende mærkelige Ord om Bekjendelsen af Troen:

„Saalidt som jeg nu tvivler om, at Barnet i Bethlehem havde det tilfælles med alle Menneske-Børn i denne Verden, at han blev født til Verden en Stund før han talde sit første Ord, ligesaalidt kan jeg tvivle om, at det kristelige Liv baade kan og vil undfanges og fødes hos os en Stund før vi kan tale et andet kristeligt Ord end det

Ja, vort Hjerte svarer Herren med paa Troens Ord, men før vi udtale dette Troens Ord i vort Hjerte og i vor Mund, før bliver vi os dog slet ikke bevidst enten hvad det er for et Liv, der med Rette kaldes kristeligt, eller at vi har Del i dette Liv.“

En anden mærkelig Yttring er følgende:

„Deres andet Spørgsmaal, om der ikke er ligesom en levende Apostel-Skrift paa vor Tunge, naar vi taler af Aandens Drift og mer eller mindre i hans Kraft, maa jeg ligeledes besvare med Ja og Ja naturligvis, da den Helligaand hverken kan gaa fra hvad han engang har sagt, eller vil, naar vi har en ægte Apostel-Skrift for os, aabenbare os det Samme uden Hensyn paa denne Skrift, der især er blevet til, for at vi derpaa kan og skal prøve, om, hvad der falder os ind om Guds Rige, er af Aandens Indflydelse eller af vor egen Aande. Saaledes sker det, at Bogstav-Skriften bliver ingenlunde levende, men synes dog at leve paa de glødende Tunger, fordi Aanden er den samme.“

Med det samme minder Grundtvig i Anledning af Aands-Udgydelsen om, at det ikke var „det gjenfødende og opelskende Guds-Ord, som først kom til Verden paa Pintsedagen, thi det var kommet, da Ordet blev Kjød, og Aanden, som med dette Vorherres Jesu Kristi eget Ord ved Daaben og Nadveren forlader Synder og skaber nye Hjerter og helliggjør dem i Frelserens Kjærlighed, Aanden, som hviler og virker i dette Livs-Ord, havde Herren, straks efter sin Opstandelse, meddelt Apostlerne til hele Menigheden, da han sagde: Fred med eder, aandede paa dem og sagde: tager mod den Helligaand, saa det var netop hvad De kalder det gaaende Guds Ord, som den Helligaands Vidnesbyrd, der kom til Verden med de glødende Tunger, saa vi fik Del i Guds Mund.“

I dette Brev frabeder han sig „det stive „Pastor Grundtvig“, der stikker i hveranden Linie“, og beder hende „uden alle Komplimenter“ skrive alt hvad hun vil til „Deres gamle Ven.“

I det tredie d. A. (3die Oktbr.) beder han hende om at sige „de helliges Fællesskab“ istedenfor „det ikke falske, men dog skjæve og halvdøde „Samfund“,“ som han dog en Tid endnu ved Barnedaaben kan have Betænkelighed ved at ombytte med „det regelrette og lyslevende

Fællesskab“. Og herved er det at mærke, at Kvinden, som kjendte til Græsken og Latinen, selv havde sagt, hun ansaa „Fællesskab for det eneste rette danske Udtryk, som svarer til det græske „koinoma“ og det latinske „communio“. Dersom vi tænker paa Menigheden blot idag og hos os, da forstaar vi vel ikke, hvad Grundtvig mener, naar han skriver, at ligesom det staar saaledes skrevet paa Hjerte-Tavlen „ikke med Blæk, men med den levende Guds Aande, saa staar det samme skrevet paa Menighedens Tunge, og vi maa ingenlunde forhindre det fra at lyde for Gud og hans Engle, for vort eget Hjerte og for hinanden, hvorfor De vel ogsaa maa have lagt Mærke til, at jeg altid i min Bøn efter Prædiken ligesaa vel siger „Samfund og Fællesskab“, som jeg siger „Kirke og Menighed“. Men den Sag klarer sig, naar vi læser videre:

„Husk endelig paa, at „Guds Menighed“, langt fra at være indskrænket til de nu i Hedenskabet og Tyrkiet*) Adspredte, for det meste med Tungebaand og mange Lænker belæssede Lemmer, er alle de „Troende og Døbte“, nærværende og fraværende, fra Vorherre borttoges af Skyen, til han aabenbares i den, og at med denne Guds Menighed har vi kun Fællesskab, forsaavidt vi baade levende tilegner os og udtaler dette Guds Ord paa vort Modersmaal! Erfaringen vil da ogsaa nok lære os, at det er kun, naar vi siger Menighed eller Folke-Forsamling istedenfor „Kirke“ og Fællesskab istedenfor Samfund, at vi føler Daabens og Nadverens Naade af og med den Helligaand, profetisk levende udtrykt i disse to Led af vor Troes-Bekjendelse, som vor aandelige Forbindelse og hjertelige Forening i den samme Aand med Herren og hele hans Folk og Vennelag.“

Grundtvig sagde allerede nu — den Søndag, jeg hørte ham i 1856, var der ikke Altergang — ved Nadveren „som givet“ og „som udgydt for eder“, og det gjorde han til Enden, og derom skriver han nu:

„Jeg glemte sidst Deres Spørgsmaal om „udgydes“ og „udgydt“ i Nadver-Ordet, fordi Ordet i begge Skikkelser udtrykker et og det samme for de Troende, thi for os er

*) Ikke nærmest i geografisk, men i hjertelig Mening.

Kristus idag og igaar den samme, og ligesaa lidt, som det kunde nytte os, at Herren fordom øjensynlig udgjød sit Blod for os, naar han ikke endnu i Aanden gjorde det Samme, ligesaa lidt kunde hans Blod nu i Aand og Sandhed udgydes for os, hvis det ikke forud ogsaa øjensynligt var udgydt for os.“

En anden højvigtig Sag behandlede han i dette Brev, hvorom vi da vil lade ham selv føre Pennen:

„Hvad De egenlig spørger om denne Gang og hvori mig synes, De har udviklet Dem lidt uforsigtig, det er jo den gamle Tvist om vor Deltagelse i Guds Gjerning og Saliggjorelsens Værk, og det er saa fint et Spørgsmaal og saa killen en Sag, at jeg knap tør haabe at tale baade sundt og nogenlunde tydelig derom, saa at gjøre begge Dele skriftlig er mig en temmelig fortvivlet Sag. Jeg maa da lade det gaa med Tydeligheden, som det kan, og sige, det er Kjendemærket paa den sunde Lærdom i vor Saligheds Sag, at Magten og Æren er vor Skabers og Gjenløseres alene uden al Deling, saa enhver Indbildning om, at vi aandelig og hjertelig af os selv kan selv gjøre noget, er baade til at le og græde over; men den Indbildning, at vi skulle kunne blive og vedblive at være delagtige i det evige Liv, uden at tage levende Del deri og i Bekymringen for Guds Rige og hans Rettfærdighed, den er ret egenlig at græde over, thi den fører til en syndig Sikkerhed, under Navn af „Guds Fred“, som er allerfarligst. Her er da klarlig den snevre Port, som Herren taler om, mange søge og faa kun finde, fordi den kun findes under „den alvorlige Stræben“ midt i en tilsyneladende Ørkesløshed, ligesom Sønnen siger om sig selv, at de Gjerninger, han gjør, dem gjør han igunden ikke selv, men lader kun Faderen gjøre dem i sig og ved sig. Vi staar nemlig, som Kristne, efter Herrens egne Ord, netop i samme Forhold til Frelseren, som han til Faderen, saa vi skal vise Verden hans gode Gjerninger ligesom han viste Faderens, saa at ligesom vi uden ham kan slet intet gjøre, saaledes kan og skal vi formaa Alt i ham, levende ikke vort eget, men hans Liv, som er død og ops. anden saavel i os, som for os. Det er Hemmeligheden, som jeg ikkun forgjæves vil stræbe at klare med Bogstaver, da den kun klarer sig under det kjærlige Favntag af „Guds-Ordet“ og „Kjærligheds-Troen“,

som er Bruden. Herved føres vi imidlertid til det klareste vi kan udtale om vor Saligheds-Sag, at det fra først til sidst er det levende Guds Ord og den levende Tro derpaa i Hjertet, som i et Fællesskab, os saa uudgrundeligt som Kjærligheden, virker og udretter hos os Synds-Forladelse, Kjøds-Opstandelse og evigt Liv! lad os hvile deri! da finder Sjælen Hvile og vi bliver dog ved at arbejde, ligesom Faderen og Sønnen „arbejder indtil nu“ og indtil Alt er fuldført“. . . .

Man siger til „syvende og sidst“, men i denne Række Breve faar vi da det ottende og sidste under 28de Okt. 1857 og som jeg tror at burde meddele saa fuldstændigt, som det findes i Kirketidenden:

„Kjære Veninde! ja, naar vi selv er levende, da er det en stor Fornøjelse at faa Brev fra levende Mennesker, saa vi endogsaa tit føler os glattere derved, end ved Samtalen med dem, fordi Savnet af deres Nærværelse netop forhøjer Glæden over det friske Livstegn, saa jeg fornøjer mig ogsaa meget over Brevet, jeg fik fra Dem imorges med en Aande af Friskhed over sig, som især fra en kristelig Veninde ret er mig vederkvægende. Jo, De kan tro, jeg husker godt den fortryllende Vemod, som Efteraaret for livsfriske og især unge Mennesker udbreder, og lader dem føle, det er stolt at kunne leve, mens alting rundt omkring daaner og dør. Jeg husker godt mig selv allerede som en lille Purk under de store Valnødtræer, selv naar det blæste og regnede, og endnu i dette Øjeblik, da jeg sidder og skriver med de brune Træer og Løvfaldet for Øje, og selv i Løvfaldstiden, føler jeg godt hvad de hvisker.

— — — — —

„Gud ske Lov! imidlertid, at det i aandelig Henseende tegner mer til Foraar, end til Efteraar, thi hvilken Vinter (jeg plejer at sige — paa vort Højnordens Billedsprog — Fimbul-Vinter) vi har haft og har tildels endnu omkring os, det ser vi ret paa det haarde Hold, som det har med Folk, der dog vil have Vorherre Jesus Kristus til deres Frelser, inden de kan finde dem i at søge hans Aand, og dermed hans Liv og Fred og Glæde i hans Munds-Ord til os ved Daaben og Nadveren. Dersom vi nemlig troede, at Guds Son var endnu at se og høre i Kapernaum og Jerusalem, og at han der vilde tale „det evige Livs Ord“

til dem, som troede paa ham, da vilde jo ingen af os tvivle om, at vilde vi have Kraften og Gavnet af dette hans Ord, da maatte vi ogsaa høre det, saa at om vi end læste nok saa mange ægte Breve fra ham til hans Venner, hvori han mindede dem om hvad de havde hørt af ham og oplyste dem om Virkningen deraf, saa fik vi derved dog slet ikke Del i Livet og Velsignelsen. Ja, tænker vi os endogsaa staaende lige ved Siden af den Værkbrudne paa Sengen, som Herren sagde til: Vær frimodig, Søn! dine Synder ere dig forladte, og troede vi end nok saa fast, at Menneskenes Søn havde Fuldmagt til at forlade Synder paa Jorden, saa vilde vi dog godt føle, det nytter os ikke at ville stjæle hans Ord til andre, som om de var sagt til os, men at vi maatte bede ham sige det samme til os, saa at naar Folk ikke føler, det er ligedan under Herrens legemlige Fraværelse, men aandelige Nærværelse, i hans Munds-Ord, da er det aabenbar kun, fordi de er saa aandelig døde, at de slet ikke tror paa en aandelig Nærværelse, som er virkelig til at give Liv og Fred, men tænker sig kun derved noget Luftigt og Tomt, som ingen Ting er og ingen Ting kan udrette.

„Her staar vi da igjen paa den eneste Kristen-Jord i denne Verden, som er Daaben og Nadveren og det paa Guds-Ordet dér til os troende Hjerter; og det er jo dybe Hemmeligheder, som Skriften ogsaa kalder dem, og kan vi ikke engang tale klart om den dybe Hemmelighed, som ligger os allernærmest, nemlig vort eget troende Hjerter, hvorledes skulde vi da tale klart om Guds Riges dybeste Hemmelighed, som er Guds-Ordet, der er blevet Kjød for (hos?) os, og er blevet Aand og Liv for os, fører ikke blot os til Faderen, men fører Faderen til os, saa han tilligemed Sønnen i Aanden gjør Bolig hos os og lader os smage sin Kjærlighed, som er det evige Liv med Salighedens Glæde! Nej, kjære Veninde! forlang ikke i Støvet den i Støvet umulige Klarhed over Synderes Frelse og Saliggjørelse, som er selv Englene en Gaade, endsige da, at jeg med mine Fingre og Pennen derimellem skulde sætte klart Skjel mellem Daabens og Nadverens dybe Hemmeligheder eller mellem Guds-Ordets og Helligaandens livsalige Virksomhed først og sidst i det troende Hjerter!

„Hvorfor vi saaledes ligesaavel skal bekjende og tro paa den begravede, som paa den korsfæstede og den opstandne, det véd jeg ikke; jeg ved kun, vi skal det og kan det som Kristne, og at Aanden lægger Vægt derpaa, siden han drev Apostelen til at skrive: vi begravnes med Kristus ved Daaben til hans Død, for at ligesom Kristus er oprejst ved Faderens Herlighed, saaledes skal ogsaa vi føre et nyt Liv.

„Hvorfor Herren ved Daaben kun spørger os om vi tror paa Synds-Forladelsen i hans Menighed og den Helligaands Samfund, og først ved Nadveren aabenbarer os, at han med sit Blods Udgydelse har forhvervet os Synds-Forladelsen, det kan og skal vi være visse paa, han véd godt selv, men det er vi hverken forpligtede til eller behøver vi at vide. Jeg formoder imidlertid, at Herren i dette, som i Alt, har læmpet sig efter vor Skrøbelighed, og har set, at førend Gjenfødselen i Daaben var det os umuligt at tro paa og med Sandhed bekjende Tro paa Foreningen med ham i Kjærlighed, uden hvilken Forening det ganske rigtig, som de Vantro siger, vilde være en Umulighed, at vi kunde faa Syndernes Forladelse og blive retfærdiggjorte ved Frelserens Død og Fortjeneste.

„Hvad endelig det Skriftsted angaar, De spørger om, da véd De nok, at Spørgsmaalene om Skriftens fulde Overensstemmelse med Troen er utallige og uendelige, saa deres Besvarelse maa ikke have det mindste med vor Saligheds-Sag at gjøre, men hører til den stykkevise Kundskab, som vi alle har Lyst nok til og kan derfor vanskelig lægge for liden Vægt paa. Her er ovenikjøbet kun et Udtryk af Lukas, der vel var en Apostel-Lærling, men kun som én af os, saa hans Ord om den Helligaand taaler i det Hele ligesaalidt som vores at sigtes som Hvede. Forresten mener jeg, det er om den samme Daabs-Bekræftelse, han taler her, som ellers, naar Paulus kom anden Gang.

„Hilsen og Venskab! alle vel undt, men faa eller ingen bedre undt end Dem.

Deres Ven

N. F. S. Grundtvig.“

Grundtvig ved sin ældste Søns Forlovelse og Giftermaal og Gehejmeraad Treschows Syttiaar.

Prof. Stenesen, død 1835 eller 36, var en Ven af Grundtvig, og en af dem heroppe, som i 1814 mest glæded sig til, at den allerede den Gang navnkundige Grundtvig skulde kommet til Norges Universitet, ja Stenersen gjorde endog Skridt til at fremme hans Komme. Omtrent ved 1816 var han nede i Danmark og var meget sammen med Grundtvig, hvem han ikke blot før havde kjendt fra Kjøbenhavn, men havde brevvekslet med. De gjorde i 1816 (?) ogsaa en Tur sammen ud over Sjælland. Nærmere Fortælling herom findes i „Kirkeligt Folkeblad“, i Breve fra Prof. Stenersen til senere Provst H. O. F. Heyerdahl. Da Wexels, ved 1830, i et velskrevet Stykke i sit Tidsskrift*) besvarede Spørgsmaalet: „Ere vi ved Daaben indlemmede i den ægte kristelige Kirke?“ traadte Stenersen op imod den saakaldte „kirkelige Anskuelse“ deri; men uden Tanke paa Førkjættrelse af Wexels. Wexels forsvarede det, han havde skrevet. I Slutningen af Fyrretierne eller kanske i Femti var Stenersens Enke i Kjøbenhavn. Hun havde efter Breve fra Grundtvig til sin Mand, kanske i Anledning af hans Indsigelse mod „den kirkelige Anskuelse“, forestillet sig Grundtvig som en Bussemand og tænkte ikke paa at besøge ham.

Men saa var der samtidig med hende en norsk Præst nede i Kjøbenhavn, som kom til at fortælle Grundtvig, at Prof. Stenersens Enke var dernede. Da yttre han Lyst til at se hende og — hun blev saa glad i hans Personlighed, at hun før Afrejsen bad ham om en egenhændig Afskrift af hans Sang „Moders Navn er en himmelsk Lyd“, som hun da fik med en liden Efterskrift, hvori han sagde om „Modersmaalet“ at det var „ej meget værdt“, saadan som hun vilde have det:

„Prikket ud med Kragetær,
Som De knap kan stave!“

Efterskriften ender som følger:

*) „For kristelig Theologi og Kirke-Krønike.“

„Med et hjerteligt Farvel
 Far nu til det høje Fjeld,
 Byg hos Ørnen Rede!
 Men hvor højt De flyver end,
 Glem derfor dog ingen Ven,
 Bænket lavt hernede!“

Naar Kaptejn Johan Grundtvig blev forlovet med Datteren, véd jeg ikke, men allerede ved det omtalte Besøg forærede gamle Grundtvig hende til Afsked et Eksempplar af sin „Brage-Snak“ med følgende Indskrift:

„I din Faders unge Dage,
 I den Alder, som udrandt,
 Det min For-Snak var om Brage,
 Som mig først hans Øre vandt,
 Neppe kan jeg noget vinde
 Hos Dig ved min Efter-Snak,
 Tag dog den til venligt Minde,
 Tag for Mindet mange Tak!“

Kaptejn Grundtvig var egentlig theologisk Kandidat fra 1848, men tjente sig op som Frivillig i Krigen, og gik siden ind i Ministeriernes Arkiv, hvor han endnu er. De Forlovede blev viiede af Wexels i Vor Frelzers Kirke i Kristiania. Gamle Grundtvig var ikke med hid op; han kom kun den ene Gang til Norge, men da de Nygifte kom ned til Kjøbenhavn og tog ind i sit nye Hjem, laa der en Velkomst fra ham paa Bordet, der begyndte som følger:

„Velkommen, Brud fra Norges Fjeld,
 Til Arnen i det Lave!
 En Medgift er et godt Farvel,
 Goddag en Morgengave,
 Thi ønskes Dig i Danevang
 Goddag*) saa god, som den er lang
 Ved Sommer-Solhvervstide!“

*) Hvordan Grundtvig selv har skrevet Ordet „Goddag“ i denne Forbindelse, véd jeg ikke, og skriver her kun ud af Hukommelsen dette og de foregaaende Par Vers. — Ved det gode „Farvel“ tænkte han vist navnlig paa Vielsen og Lykønskningen fra Wexels.

Arkivar Grundtvig skrev som ganske ung en Præmie-Afhandling om Forholdet mellem Poesi og Filosofi, som vandt Universitetets Guldmedalje, og har senere leveret historiske Arbejder samt flere Gange været Rigsdags-Mand, dog ikke i det Sidste*). I den omtalte „Velkomst“ spaar hans Fader Bruden „en trofast Værg“ i sin Søn, og synger om Kjærligheden „paa vor Kyst saa lav“.

Skjøndt det ingen anden Forbindelse har med Arkivar Grundtvigs Giftermaal end nogenlunde Samtidighed, saavidt jeg mindes, saa skal jeg her vedføje Noget, der er for lidt til at modtage særskilt Overskrift. Da Grundtvigs før omtalte Ungdoms-Ven, gamle William Treschow, fyldte de Syvti, og da man vilde hædre ham i Anledning af Dagen, henvendte man sig til Grundtvig med Anmodning om en Sang. Jo, naar de vilde have den af ham, svarede Grundtvig, saa skulde han gjerne skrive den. Dette Svar sigtede vel til, at Treschow blev agterud paa Friheds-Banen og sluttede sig i det offentlige Liv i det Sidste mere til de Stædige, saa han var vel der ikke tilfreds med Grundtvig, som altid gik fremad. Der sigtes nok ogsaa hertil i Verset:

... „Han er saa god, han er saa snil,
Til daglig Brug at sige.**)“ ...

Forresten gik Sangen ud paa at synge om, hvad der ikke bider paa Aander, og paa at ønske, at hvad der kan bide paa Aander, maatte bide hver Tand itu paa „vor gamle Ven“. Jeg mindes intet helt Vers i Sammenhæng uden følgende:

„Han blevet er „Gehejmraad“,
Det bed dog heller ikke,
Thi hvad han altid var i Daad
Kan godt sig Navnet skikke,
Og det med alle Titler gaar,
Som med halvfjersindstve Aar,
De bider ej paa Aander.“

*) Han var i Betragtningen af Forholdene i det borgerlige Selskab ikke saa ganske enig med sin Fader.

**) Naturligvis ikke spærret hos Grundtvig.

Da „Gehejmerraad“ betyder Raadgiver i Lønkammeret, finder Grundtvig, at denne tyske Hofittel passer dog godt paa, hvad Treschow altid havde været for sine Venner.

Paa Rigsdagen Høsten 1857.

30te September 1857 samledes Rigsdagen paany, og Grundtvig var atter valgt fra Odense Amts 2den. Han var da, 74 Aar gammel, igjen Aldersformanden, som aabnede Thinget, og talte da, som følger:

„Da det rimeligvis, og hartad sikkert, vil være den sidste Gang, da jeg som Aldersformand skal have den Ære at sætte Folkethinget, saa vil de ærede Medlemmer vist tillade mig, at faa et lille Ord indført, som jeg ønsker og haaber, maa være det danske Folkething uforglemmeligt.

„De véd vist Alle med mig, at der var et gammelt, bekjendt Folk, som varslede sin egen, sit Fædernelands og Modersmaals Undergang, ved at give sin Stemme til det forfløjne Ord: Vi har ingen Konge uden Kejseren! og nu er det mit Ønske og Haab, at det danske Folk og Folkething, langt fra at gjøre ligesaa, altid ville varsle for deres egen, deres Fædernelands og Modersmaals Frelse, ja for gamle Danmarks Opblomstring under en ny Skikkelse, ved at give deres Stemme til det lige saa priselige, som fattelige og folkelige Ord: Vi har vor egen Konge, Kejseren foruden!“

Da Talen var (14de Okt.) om Professorers og Lektorers Lønninger, syntes han Lektorerne var knap nok lønnede. Men han kom ved den Lejlighed til at udtale sig ogsaa om Lønningens Forhold til Forberedelsen til Embeder i Almindelighed: „Der kan jo dog ikke være noget Spørgsmaal mellem Folk med mindste Indsigt i Sagen, om, at der gives mangfoldige Stillinger i Staten, der ikke fører liden Omkostning med sig baade af Tid og Flid og Penge, og at dette bør komme i Betragtning ogsaa i Henseende til de Lønninger, der bestemmes for en saadan Embedsmand, derom, siger jeg, kan der vistnok ikke være nogen Tvivl. . . . Men, naar man kræver en Forberedelse, kostbar paa Tid og paa Flid

og paa Penge, kræver denne, uden at det paa nogen Maade lader sig bevise, men lader sig snarere afbevise, at der ved denne Forberedelse faas dygtigere Embedsmænd til at udføre det Hverv, som Staten overdrager dem, da er det jo vist nok, at denne Omstændighed ikke kan anføres som nogen Grund til, at Lønningerne skulde forhøjes for disse Stillinger, men skal kun være en Grund for Regjeringen til at gaa en anden Vej, saa den lader være at kræve andre Forberedelser, til hvilkensomhelst Stilling det er, end den Forberedelse, som Dygtigheden der gjør nødvendig.“ Hans Mening om den mathematiske og latinsk-grammatikalske Dannelse for dem, som skulde være kirkelige og juridiske Embedsmænd o. s. v., den kjender vi dels lidt til og kommer siden til videre at omtale, navnlig hvad Præste-Dannelsen angaar, men i denne Rigsdagstale udtalte han om Universitets-Lærernes Dannelse noget, som gik mere i det enkelte end sædvanlig, og som væsentlig maatte vække særdeles Opmærksomhed. Han begyndte med Lektorerne i de nyere Sprog, i Tysk, i Fransk og Engelsk:

„Af dem kræver man, mærkelig nok, ikke saa almindelig en Boglærdom, som man fordre af Enhver, der skal blive Kapellan eller Byfoged, men ønsker i det højeste, som af den nærværende Lektor i Engelsk, at de kjender og kunne gjøre Andre bekendte med Sproget og Litteraturen, baade i sin gamle og i sin ny Skikkelse, da det jo er Tilfældet med alle de dannede Sprog i Europa, at de have baade en gammel Tid og en ny Tid, og hvor det er nødvendigt, at dersom de skulde kjendes i deres Helhed, at de da ogsaa kjendes under begge sproglige Skikkelser, baade den ældre og den nyere. Se, det vilde derfor nu være aldeles rigtigt, at man forlangte, at Lektoren i Fransk skulde kjende og kunne meddele Kundskab saavel om det Gamme-Franskes, det Normanniskes og det Provencalskes Litteratur og tilsvarende Sprog, som i den nyere Tids, ligeledes er det med det Tyske.“ . . .

Af Professorerne fandt han, at man af dem alle fordrer meget, som de ikke har mindste Brug for, eller som de dog godt kunde undvære og dog være lige dygtige eller endnu dygtigere i deres Fag, medens

man ikke kræver, hvad netop hører med til deres Dygtighed. Saaledes vilde han f. Eks., at Professoren i Gammel-Græsk skulde kjende det Nygræske og meddele hvem der ønskede det, Undervisning deri, „thi det er den eneste Maade, hvorpaa det gamle forsvundne og døde Sprog kan faa en levende Skikkelse og derfor en levende Indvirkning paa dem, som lærer det“. „Professoren i Latin skulde sandelig kjende det italienske tilligemed de nyere romanske Sprog, hvorimod det er aldeles urimeligt, at man forlanger, at enhver Professor i Latin og Græsk skal være, idetmindste til en vis Grad, Mathematiker, Astronom, Physiker o. s. v. . .“

. . . Man havde i Pedanteri overgaaet selv sine Skolemestre: „Tyskerne, der med al deres lærde Underlighed, og tildels ogsaa Aandløshed i Videnskaberne, har dog havt saa megen Forstand, at de vidste, at naar Folk skulde lægge sig efter alle mulige Ting, blev det sædvanlig kun Klatteri“.

Monrad spurgte, om Grundtvig mente, at man ved Store-Philologicum krævede for mange Fag, og gjorde opmærksom paa, at der var sket Forandringer ved den Eksamen.

Det Sidste vidste Grundtvig godt, men hvad han tænkte paa

. . . „det er simpelt hen det, der hos os forstaaes ved at blive Student, at kunnø tage hvad man kalder artium og de følgende philologiske og filosofiske Prøver (Anden-Eksamen), det ér, at naar man i ethvert Fag ved Universitetet fordrer, at den, som skal anses for dygtig dertil eller skal ansættes deri, maa have gennemgaaet alle hine Prøver, da er det en saadan Fordring, som aldrig noget Sted hos de Folk, som er gaaet foran os i Dannelse, er bleven stillet, og en saadan Fordring maa gjøre det urimeligt og derfor meget sjældent, at man faar dygtige Mænd til enhver af disse Lærestole, dygtige i nogen synderlig Grad, end sige da, hvad man altid skulde trachte efter, nogle af de dygtigste i deres Fag,

„Det er aabenbart, at naar man endelig sætter sig paa den Hest, at man ikke vil have en Mathematiker til at være Professor i Mathematiken eller Astronomien, om han saa var den Ypperste, der havde været under Solen, dersom han ikke har taget eller kan tage

Eksamen baade i Græsk og i Latin og i Historie, og at man ikke vil have den dygtigste Historiker i Fædrelandets eller Verdenshistorien til Professor, dersom han ikke kan gjøre Rede for alt hvad man fordrer i mathematisk-physisk Henseende, da faar man sjelden dygtige Folk. Det er min Mening.“

Senere kjæmpede Grundtvig tappert angaaende et Lovforslag om „smitsomme Sygdomme hos Husdyrene“, kjæmpede tappert mod den Myndighed over Folks Velfærd, som Dyrlægen, Amtmanden og Politimesteren, efter det foreliggende Lovforslag, skulde have. Han fandt „Forholdsreglerne saa smittede af Tyranni, at kunden absolute Magt eller den absolute Dorskhed kan hindre Folket fra at opløfte et højt Klageskrig.“ Længst dvælede han ved Dyrlægernes Myndighed til paa „Sandsynlighed“ at lade Kvæget dræbe, og bekjæmpede tilsidst vrangte Forestillinger om „det almene Vel“ som noget Andet end „fælles Bedste“. Ved den senere Behandling paaviste han, hvorledes dette Sundheds-Politi kunde blive en Landeplage, „tilstrækkelig til at ødelægge alle Landmænd,“ og sluttede sit Foredrag ved Lovens 3die Behandling med et Ord, der tit nok kan have sin Anvendelse:

„Jeg maa vel, den Smule jeg kan, fraraade et saadant Sundheds-Politi, hvorved Lægedommen, der aldrig fik Ende, vilde være langt værre end Sygdommen, som dog engang faar Ende.“ —

Da C. Ploug en Dag stillede en Forespørgsel angaaende det Fælles og det Særlige i Rigsforfatningen, og Indenrigsminister Krieger svarede, at han umulig kunde give Tilsvar, da Fællesforfatningen laa udenfor „de særlige Anliggender“, hvortil den danske Rigsdag nu var indskrænket, da tog Grundtvig Ordet og begyndte med:

„Naar man har ladet sig bagbinde, da maa man endelig huske paa, at man er bagbunden, og ikke gjøre sig latterlig ved forgjæves Forsøg paa at gribe efter Noget, som man ikke engang kan række Haanden ud efter, se, det er, som Ministrene, som Thinget kunde og næsten maa vide, min gamle Tankegang, som jeg forgjæves har

stræbt at meddele det ærede Thing, hvergang her forud var Tale om det splinterny geografiske Rige nordenfor Elben, der skulde afløse det ældgamle historiske Danmarks Rige nordenfor Ejderen.“ Og han sluttede med at minde om, at Regjeringen havde givet den hollandske Stænderforsamling Lov til at drøfte Forholdet mellem det Særlige og det Fælles, saa det danske Folk nød ikke lige Ret med dem, og at det gjorde ham „inderlig ondt, at jeg har været en sand Profet i dette Stykke, at det endog til det Yderste var sandt, hvad der svævede for mig, at naar „Monarkiet“ endnu fremdeles beholdt Titel af dansk, da var det en Titel, med Hensyn til hvilken man, dersom man vilde grunde det Allermindste derpaa, vilde vise os til Rette, og det med vor egen Grundlov, som siger, at alle Fortrin og Rettigheder, der er knyttede til Titler, er ophævede.“ —

Under 2den Behandling af Nærings-Loven (i November) talte han mod Forbudet mod fri Haandværksdrift og Lignende paa mindre end en Mil fra Kjøbstad, og paaviste, hvordan det i flere Tilfælde ogsaa vilde i Virkeligheden blive Forbud derimod paa længere Afstand, f. Eks. ved Præstø og Vordingborg; „der er neppe to Mil imellem disse to Kjøbstæder, og følgelig vil den ene Kjøbstads Mil strække sig lige til den andens, saa der neppe bliver noget Sted, hvor der kan drives Haandværks-Næring.“ Ligeledes talte han mod, at Hvedebrøds-Bagere, Møllere og Glarmestere ikke skulde være ved Haanden, saa man f. Eks. skulde, naar Vinduet blæste i Stykker, ligge i længere Tid for aabne Vinduer, da det i de smaa Kjøbstæder stod sig tit daarlig med Glarmestrene, saa de drog om paa Landet. Ligeledes talte han om, hvorledes Mølle-Ejerne kanske ikke fik sine Møller lappede o. s. v. Det var nemlig om saadanne Enkeltheder, Paragraferne den Dag drejede sig.

I Anledning af fremmede Skipperes Ret til at sælge Varer ud i Smaat sagde han:

„at især fra England har i senere Tid den Oplysning udbredt sig ikke saa lidt, ogsaa til andre Lande, at enten man møder Gjensidighed, eller ikke, saa skal man give al den Frihed for Handel og Omsætning, som man selv har Fordel af, da det kun vil blive andre Vedkommendes egen Skade, om de ikke er lige saa kloge

paa deres egen virkelige Fordel.“ Og om Brændevins-Brændingen og Udskjænkningen:

„Jeg vil blot bemærke, jeg har troet, at Ministeriet, og fremfor Alt den nuværende Indenrigsminister, dog havde opgivet det forunderlige tvetydige Forhold til Brændevinet og Udskjænkningen deraf, nemlig paa den ene Side, at gjøre finantsiel Regning paa, at det produceres og sælges i større og større Grad, men paa den anden Side af moralske Grunde at gjøre Brændevinsbrændingen og Brændevinsudsalget vanskeligt. Jeg skal derfor ikke med flere Ord bekjempe Noget, som, hvis det endnu lever hos Ministeriet, dog har et dødeligt Saar og maa afgaa en af Dagene, men jeg skal blot bemærke, at det vistnok er Alles, ligesom det er min Erfaring, at det paa Landet i ingen Henseender er Tilfældet, at man drikker mere Brændevin, fordi man har det i Nærheden, eller fordi man kunde brænde det; thi i min Opvækst har jeg henlevet flere Aar i en Hedeegn i Jylland, hvor saa at sige hver Mand brændte Brændevin, men jeg saa aldrig, at Nogen af dem derfor drak mere. (Jo!) Ja, jeg er ganske vis paa, at jeg har set det; det ligger i noget ganske andet, at de paa andre Steder drikker mere, fordi de har større Lyst dertil og betænker ikke, som Jyderne i det mindste dengang sædvanlig gjorde, at enten Brændevinet er fjernt eller nært, enten man brænder det selv eller henter det hos Andre, saa koster det Penge.“ —

Dengang der forhandlede om Amtsraaderne (Medlemmer af Amts-Formandskabet) skulde have Rejsegodtgjørelse, talte han for den Sag, og fandt det ikke gavnligt, at kun de kunde modtage saadanne Æresposter, der ikke behøvede at bryde sig om Rejse-Omkostningerne.

Under senere Talen om Nærings-Loven fremhævede han atter Friheden i England og fortalte blandt Andet følgende, som viser med det Samme mellem Linierne Grundtvig aabne Sands for det dygtige og storartede ogsaa i Haandens Kreds:

„Den ærede Rigsdagsmand (A. Hage) mindede om, at Stevensen, Mesteren for Dampvognen, der nu bevæger sig over hele Verden, at han ikke havde været Dreng paa noget Værksted, at han hverken havde gjort Svende- eller Mesterprøve under noget Laug, men som hans

Fader var han Fyrbøder i Kulminerne, og jeg vil lægge til at dersom han ikke havde havt saamegen Frihed, at han paa egen Haand kunde øvet lidt Skrædersyning for sin Kammerater for Betaling, saa vilde han neppe kunnet opleve den Dag, da han satte Dampvognen i Bevægelse til Verdens Ende.“ Foruden dette Eksempel fra vore Dage, fra dette Aarhundrede, anførte han ogsaa et ældre, „nemlig den verdensberømte Arkwright, som fandt paa en Spindemaskine, der ikke alene gjorde ham til Millionær, men aabnede en af de rigeste Kilder for den engelske Nævenyttighed. Hørte jeg ret, da sagde den ærede Rigsdagsmand, at han var Bomulds-spinder, men har mine Bøger Ret, da var det saa langt fra, at han engang var det, at han var Haarskjærer, og saa var det i Forbindelse med en Uhrmager, at han gjorde sin store Opfindelse. Det er jo aldeles klart, at uden denne Frihed til at kunne bruge sine Hænder til hvad Arbejde, man finder dem skikkede til, og til at gjøre det for Betaling, uden denne Frihed er alle Folks Hænder bundne til den gamle Slendrian, og det har slaaet mig i Særdeleshed engang, at der aabenbar slumrer store Kræfter trindt omkring os, der vilde gjøre Magen til de engelske Underværker, naar de blot fik Lov dertil, naar de havde Friheden. Det traf sig nemlig, at jeg var i London i 1830, da den første Jernbane aabnedes mellem Manchester og Liverpool, hvor Stevensens Opfindelse fejrede sin store Triumf, og ved den Lejlighed fik jeg ført en Dampvogn at se, og hvor saa jeg den? Jeg saa den i en Nordboers, i Eriksons Værksted. Denne Dampvogn var den eneste, som ved Siden af Stevensens kunde komme i Betragtning, se det var en Nordboer, som, hvis han var blevet hjemme, aldrig var kommet dertil, men som, saasnart han kom, hvor der var Frihed, viste sig dygtig til at kappes med de Ypperste.“

Da under 3die Behandling af Næringsloven man atter fremhævede, at rigtig høj Afgift skulde sætte Stopper paa Drukkenkab, da talte Grundtvig stærkt derimod:

. . . „Det er overalt Tilfældet, hvad jeg vel ikke behøver at sige, da jeg mindes at have sagt det flere Gange, at det er mig baade latterligt og sørgeligt, med denne Hælden til Total-Afholdenhed eller hvad det nu er — Maadeholdenhed er det vel ikke, i det

ringeste staar der skrevet i Afholdenheds-Bøgerne, at Maadehold er Dørtærskelen til Lasten, — men at man med denne Hælden til Total-Afholdenhed vil søge baade paa Landet og i Kjøbstæderne at styre Værtshushold, Sviren o. s. v. Jeg har ikke kunnet lære andet hidtil i mit Liv, end at man paa den ene Side maa gjøre hvad man vil imod denne vistnok baade skadelige og noksom sædvanlige Lyst til at drikke mere, end man egentlig kan taale, eller man i Grunden har Raad til at betale, dog slet ikke formaar at udrette noget dermed. Det er kun en Maade, hvorpaa dette kan ske, og det er, naar man skaffer Folk bedre Fornøjelser. . . Den anden Side er, at der dog vist slet ikke er vundet noget i Moralens eller i Dydens Interesse, og det skulde jo være i begges Interesse, om vi virkelig i dette Øjeblik kunde forvandle alle Drankere til Fraadsere, og naar vi ikke kunne skaffe dem bedre Fornøjelser, saa er det klart, at de blive ved at søge Værtshusene. Jeg skal derfor ønske, at dette nye Stykke maa blive forkastet.“ —

Ligesom Grundtvig kjæmpede tappert mod Dyr-lægernes Myndighed til at lade Bondens Kvæg og Buskab slaa for Panden, saaledes kjæmpede han ikke mindre igjen mod Sundhedspolitiets udstrakte Myndighed; ogsaa da, naar der ingen Landfarsot var paa Færde; thi naar der gik Landfarsot, maatte man vel i en vis Grad underkaste sig den; „men at lade os beherske af Lægerne for hele vort Liv, saa de blev vore Lovgivere, hvis Sundheds-Love vi under haard Straf skulde holde alle vore Dage, det falder os dog neppe ind, saalænge vi er ved Samlingen.“ Han kom i dette Foredrag meget naturlig til at tale om Lægekonsten og dens Forhold til den asiatiske Kolera, og mindte blandt andet om, at Koleraen jo har raset under de allerforskjelligste Omstændigheder, og at Natur-Videnskaben, hvor den var paa sit Højeste, i Frankrig og Paris, vel har fundet det rimeligt, at Grunden til Koleraens Udbredelse maatte søges i Luften, men at dog de Lærde kun forgjæves, med alle de Midler, der stod til deres Tjeneste, chemisk havde undersøgt Luften, uden at opdage det Allermindste, som kunde tænkes at bevirke eller udbrede Sygdommen“. Man havde sagt om Sundhedskommissionen i Kjøbenhavn, at den var ikke saaledes sammensat, at man kunde

vente nogen energisk Forholdsregel fra den, men Grundtvig fandt, at den alt i Begyndelsen, efter hvad den selv har berettet, „har brugt sin uindskrænkede Myndighed i langt videre Udstrækning og langt mere nærgaaende, end den borgerlige Frihed og Sikkerhed kan taale.“ Han talte videre om en saadan Kommissions Myndighed til at erklære hele Boliger for ubeboelige ikke alene for Lejere, men for Beboerne selv. En saadan Ret og Myndighed var det et stort Spørgsmaal om man kunde give nogen Kommission, selv af de kyndige Læger, naar Koleraen rasede, men det er klart, at hvor det gjælder om Forebyggelsen af Sygdommens mulige Udvikling, ikke alene med Hensyn til et enkelt befængt Hus, men med Hensyn til Huse i det hele taget, kunde en saadan Udøvelse af Myndigheden ikke alene udsætte Beboerne af saadanne Huse, som man vilde gjøre uskadelige, for andre Sygdomme, der var ligesaa dødelige, men ogsaa i det hele taget udsætte dem for baade at miste Liv, Gods og Helbred. . . .

Grundtvig begyndte sit Foredrag herom med følgende Ord:

„De vittige Græker havde blandt mange andre artige Fabler ogsaa den, at det var to Søstre, den ene hed Sundhed og den anden hed Lægedom (Althæmene og Apemosyne), og Lægedommen slog Sundheden ihjel. Se, det er en Fabel, som jeg ofte kommer til at tænke paa, og naturligvis ogsaa ved denne Lov om Sundheds-Politiet; jeg kan ikke lade være at tænke paa, at ikke Fabelen, men det virkelige Liv, lægger en stor Sandhed i disse Yttringer.“ Og han endte med, at minde om den „smukke og vittige“ Fortælling af Baggesen, som hedder „Døden og Doktoren“, og at det, som der fremstilles i en Lignelse, vistnok for en Del er sandt, og som gaar ud paa, at engang havde Døden laant Doktoren sin Le (Ljaa), men at saa blev der et saadant Nederlag, som aldrig nogen Pest eller smitsom Sygdom havde anrettet, og som Døden selv fandt gik for vidt og derfor maatte tage sin Le igjen!

Ved 2den Behandling af Loven for Lønninger til Universitets-Lærerne anbefalede han foreløbig „den overordentlig duelige“ Prof. Stevens i Angelsaksisk og Engelsk og disse Sprogs Litteratur til

højere Løn, da denne Engelsmand af Byrd, uden egen Brøde, havde maattet længe sukke efter den Indføds-Ret, som ellers var saa let at vinde, og han yttrede en stor Glæde over, at man nu stræbte at forbedre det Misforhold, hvori Læreine i de nyere Sprog havde staaet til Universitettes øvrige Lærere. Han fortalte i Foredraget om Lærernes Lønning, at „dengang da jeg var nærmere Universitets-Professorerne, som var forpligtede til at holde offentlige ubetalte Forelæsninger, da var det jo saa, at de indskrænkede disse offentlige Forelæsninger, som ikke skulde betales, til hvad der ansaaes for aldeles unødvendigt for Vedkommende, der forberedte sig til Eksamen.“ Studenterne maatte derfor betale det Vigtigste, de hørte, naar de ikke kunde skaffe Attest for Uformuenhed. Nu syntes han det i en Henseende var værre end før, at nemlig Forelæsnings-Betalingen indkræves ved Kvæstoren, medens mange af Universitets-Lærerne, dengang man havde med dem selv at gjøre, viste sig meget milde, Noget, som Kvæstoren ikke kan efterligne.

Ved given Lejlighed (5te Decbr.) udtalte han sig om „den efter min Mening aldeles falske Sætning, at Regjeringen eller Lovgivningsmyndigheden skulde antages at kunne og burde sørge bedre for Børns Behandling af deres Forældre end Forældrene selv . . . jeg siger, det er umuligt i Regelen, det er kun i enkelte Tilfældé, hvor Umenneskeligheden træder saaledes frem, at man kan sige, at Fremmede er bedre mod deres Børn end Børnenes egne Forældre, saa at alle de Baand, man ved Lov til Børnenes Bedste vil lægge paa Forældrene, vil altid virke forstyrrende paa Forholdet, saa det er meget tvivlsomt, om selv de bedste juridiske Indskrænkninger i saa Henseende virkelig er mere til Gavn end til Skade.“ Lovparagrafen, som gav Grundtvig Lejlighed til Udtalelsen om Forholdet i Almindelighed, drejede sig egentligt om Pengeforhold mellem Forældre og Børn.

Ved Behandlingen af en „Lov om Eftertryk“ udtalte han igjen, at det maatte være hans Ønske, at der ikke skete nogen anden Indskrænkning, end den, som gaar ud paa kun at forebygge eller standse Alt, hvad der enten straks eller i Tiden kunde true Læseverdenens uafbrudte Besiddelse og frugtbare Benyttelse af Værkerne, og da kun forbyde og forhindre Eftertrykket, forsaavidt som

det vilde virke skadeligt for Læseren“, og han advarede mod aldeles ensidig at hæfte Tankerne ved en enkelt Mands Penge-Indtægt. Theatersagen var atter her for. Grundtvig sagde: „Hvad endelig angaar Retten til i Provindserne at opføre Stykker, som tilhøre Theatrene i Hovedstaden, uden at have enten Theatrenes eller Forfatterens Tilladelse, se, da anser jeg jo ikke dette Spørgsmaal for saa vigtigt som mange andre kunde gjøre det, fordi jeg ikke sætter den Pris paa Theatrene midt iblandt os, ikke en Gang i deres Stadsklæder og endda mindre i deres Hverdagsklæder i Smaakjøbstæderne. Jeg sætter ikke den Pris paa dem; jeg anser dem ikke for virkelig at indtage en saadan Stilling og at staa i et saadant Forhold til den menneskelige Dannelse som man sædvanlig tillægger dem; men jeg siger, at naar man, hvad der dog er det Almindelige — og vist ogsaa det Almindelige her i Thinget — tillægger den Dannelse og den Nydelse, som Theatrene skaber, en langt højere Vigtighed og et langt større Krav paa vor Opmærksomhed, end jeg gjør, saa er det dog en forunderlig Ting, at man med den Kjendsgjerning for Øje, at gode Stykker ville i Regelen ikke kunne lade sig opføre udenfor Kjøbenhavn i andre Kjøbstæder, dersom Bestyrerne af Theatrene der eller Lederne af de forskjellige Selskaber virkelig skulde betale enten til Forfatteren eller til Theatrene her i Byen, hvad der maatte anses for en Godtgjørelse eller Skadeserstatning til dem, og paa den anden Side, at dersom altsaa Forfatterne eller Theatrene her i Byen vilde gjøre den Ret gjældende, som herved tilsiges dem, naar de ikke vilde behandle den som et blot formelt Paabud, der bliver foreskrevet Theatrene i Smaabyerne — saa er det klart, at det vilde gjøre det umuligt i det mindste at opføre gode Stykker i Smaakjøbstæderne, og det skulde jo dog være underligt, hvis man skulde ønske, at Theatrene, som dog anses for at være til Gavn og Nytte, i Smaakjøbstæderne skulde være indskrænkede til slette Stykker“.

I Sagen om Statslaan til Handlende under Pengekrisen talte Grundtvig for Hjælp dermed uden Opsættelse.

Ved anden Behandling af Loven om Sundhedspolitik blev der talt om Vedtægter, og sammen med Tscherning hævdede han, at der maatte altid kunne spørges af

Dommerne, om Vedtægterne var lovstridige, „thi siger man, at Vedtægterne skal have Lovs-Kraft, eller at de skulde binde Dommerne, da er det et Forsøg paa at skabe Love uden for den lovgivende Myndighed“.

Med Hensyn til Forslaget fra Folkethingsmændene i Kjøbenhavns 1ste og 2den Valgkreds: „Folkethinget anser det for ønskeligt, at der for nærmeste ordinære Rigsdag af Regjeringen fremlægges Lovforslag til Oprettelsen af en Sø- og Handelsret i Kjøbenhavn og andre Steder i Riget“, da havde man sagt, at Rigsdagen ikke kunde have Skjøn paa den Sag, og Grundtvig fandt, at det vel, ogsaa endog i Særdeleshed, kunde gjælde Medlemmer som ham. Men, „det gjælder dog, hvor Talen er om et saadant Ønske eller om en Beslutning, der ligefrem maa blive en Frugt af Ønsket, slet ikke om en indgribende Kundskab til Handel og Søfart, Bodmeri-Forretninger, eller hvad andet det skulde være; men det gjælder kun om, at vi kan have den Overbevisning, at jo større Kyndighed og Indsigt i de Sager, der skulle bedømmes, vi tør forudsætte hos Dommerne, desto ønskeligere vil en saadan Ret være“ — og han fandt det indrømmet af Sagens Modstander, syntes han, at der manglede Dommerne en Tilsætning af Kyndighed og Indsigt i Handel og Søfart. Han stemte her sammen med alle undtagen — Tscherning.

Denne Sag (21de Decbr. 1857), var den sidste, hvori Grundtvig talte i det danske Folkething.

Rigsdagen sluttede næste Dag.

Ved Dr. Jakob Kristian Lindbergs Død.

Navnene Grundtvig og Lindberg vil altid følges ad i Danmarks Kirkehistorie, thi vel vilde Grundtvig ikke billiget Lindbergs skarpe lovmæssige Rettergang navnlig med de rationalistiske Præster først i „Maanedskrift for Kristendom og Historie“ og siden i „Nordisk Kirketidende“, naar de rationalistiske Præster havde undt Folket Sognebaandets Løsning, men da de det ikke gjorde, fandt ogsaa Grundtvig, at det saa maatte

ske. Dr. Lindberg var først i et af Aarene Fyrreti bleven Præst paa Falster og siden Rigsdagsmand tillige (hans: Grundloven leve! med Kjæmperøsten ved en af Rigsdagsopløsningerne i 1853 glemmes nok ikke), og han var nu i 1857 netop kommet ind til et nyt Embede, tæt ved Hovedstaden, da han angrebes og bortreves af Nervefeber. Han jordedes paa Frederiksberg Kirkegaard, med den Trøst for de Efterlevende ogsaa over det, der saaedes i Forkrænkelighed, gennem Grundtvigs Mund, at Mødet ved Jordefærden „det er ingenlunde den sidste Ære, der vises dette Støv, der lod sig indvie til hans Tjeneste, som kommer igjen for at herliggjøres i sine Helgene og beundres i sine Troende“, og med den Trøst over Sjælen, at „den ligesom den fattige Mands i Evangeliet (Lindberg opofrede for sin Troes Skyld den glimrende Stilling, hans Begavelse og udbredte Kundskaber kunde aabnet ham) har optaget sit Onde i sin Livstid (han var yderlig fattig) og trøstes nu i Hvilestedet med den store Profets Ord: vel, du gode og tro Tjener! du har været tro over lidet, jeg vil sætte dig over meget, gak ind til din Herres Glæde!“

Med Apostelen Paulus's Fodspor for Øje*), der kunde skrive: jeg har stridt den gode Strid o. s. v., og Kronen, som bier paa alle dem, som elskede Vorherres Jesu Kristi Aabenbarelse, siger Grundtvig længer ude i Talen: „og sandelig, jeg véd Faa eller Ingen siden Doktor Morten Luthers Dage, der med saa stor Troskab og Nidkjærhed og med saa megen Kraft, Flid og Utrættelighed, som Doktor Jakob Kristian Lindberg, traadte i de dejlige Fodspor paa den tornestrøede Vej. Det er netop iaar en fuldstændig Menneske-Alder, tre og tredive fulde Aar siden denne oprigtige, klippefaste og rigt begavede Sjæl kjækt begyndte at tage Del i den gode Strid,

*) Skjændt Grundtvig var langt fra at indbilde sig at have naaet op til apostolisk Vækst, og Efterrøelse var især i ældre Aar fjernt fra ham, saa maatte dog Apostelen staa for ham som en Menighedens „Forgjænger“ („Ebræer-Menigheden“ i „Syv-Stjernen“), og af Brev til Busck kan ogsaa vi se, at han tidlig under sit Arbejde udenfor det Kirkelige ogsaa tænkte paa „den gamle Teltmager“ fra Tarsos.

opløftede Foden til det store Væddeløb om Ærens uforvisnelige Krands, og mit Øje har stadig fulgt ham, ikke blot, da vi i en Række af Aar, over en halv Menneske-Alder, stod og kjæmpede, Side om Side, men ogsaa siden; jeg tør derfor give ham det Vidnesbyrd, at efter Tidens Lejlighed og vore Vilkaar stred han mandelig den gode Strid indvendig og udvendig, den gode gamle Strid, som føres for kristelig Sandhed, med kristelig Kraft og i kristelig Kjærlighed, og han fuldendte værdig sit Løb ikke for en forgjængelig, men for en uforgjængelig Krands, og han bevarede og forsvarede Troen, den eneste sunde kristelige Tro, som vi med hele Guds Menighed ved Daaben bekjender, saa jeg tør godt lykønske ham til den Krone, som bier paa alle dem, der elsker Vorherres Jesu Kristi Herligheds Aabenbarelse. Dette er vor rige overflødige Trøst ved den i Aanden vel utrættelige, men dog paa Legemets Vegne trætte Kjæmpes Baare, at han indgik til den store Hvile, som Gud har beredt sit Folk efter deres Trængsel og Møje paa Jorden, som Faa i vore Dage enten smagte saa meget af, eller bar saa taalmodig, som vor hjemgangne kristelige Ven, thi vel kunde vi ønsket ham flere Dage paa Jorden for hans Hustrus, Børns og gode Venners Skyld, men ikke for hans egen Skyld, da Kjødets alt længe var ligesaa skrøbeligt, som Aanden var fyrig, saa hans Legeme alt længe hældede mod Graven og maatte have svækket og besværliggjort hans aandelige Virksomhed, og levede han maaske ikke længe nok til at opnaa den verdslige Navnkundighed blandt de Bøglærde, som han højlig fortjente, men skattedes kun lavt, da levede han dog længe nok til at opnaa den velsignede Ihukommelse i Menigheden, som var det eneste Jordiske, han med sin store Skriftklogskab og arbejdsomme Flid eftertragede, thi hos danske Kristne vil herefter den hellige Skrift og „Lindbergs Bibel“ være Navnet paa et og det samme, Navnet paa Vorherres Bog, indskudt af hans Aand til Lærdom, til Prøvelse, til Opdragelsen i Retfærdighed, for at Guds-Mennesket kan blive velskabt, velskicket til al Godgjørenhed.

„Fred til Bod for bittert Savn
 Gav os Gud i Jesu Navn,
 Ved vor Daab det til os lød,

Skal gjenlyde i vor Død:
 Fred med eder, Herrens Fred
 Nu og i al Evighed.“

Talen i sin Helhed, med de hjertelige Indlednings-Ord og mere, som ikke her er meddelt, staar at læse i Boisens „Budstikke“ for 15de Jan. 1858*). Ganske fornøjet var dog Grundtvig ikke med Lindbergs Oversættelse af det ny Testamente. Naar han havde sine Konfirmander, brugte han en gammel (og storstilet?) Oversættelse.

Begravelses-Dagen, 18de Decbr., var en Fredag, og Søndagen efter, altsaa fjerde Advent-Søndag 1857, stod i „Dansk Kirketidende“ det gamle Kvad: „Jakob Kristian Lindberg (1797—1857)“, der begynder:

„Herrens Byrder de er lette,
 Lifligt er Vorherres Aag,
 Verdens Byrder gjør os trætte,
 Trøst vi fattes aldrig dog,
 Thi de Trætte af hver Alder
 Kristus til sin Hvile kalder,
 Og hans Hvile er Guds Fred!

For det Ord, som Evigheden
 Lyser op med Guddoms-Glands,
 Ordet, som blev Kjød heneden,
 Kjød med Aandens Straalekrands,
 For det Ord, som Alt opliver,
 Som Guds Aand i Hjertet skriver
 Blandt de Faa Du stred og vandt!“

Senere ude, da han har sunget om, hvorledes ogsaa Lindberg bekendte „frit“, at det levende Guds Ord, som formaar Alting, dog umulig kan føres i Pennen, det Guds Ord, som bliver, naar hver Haandskrift skal forgaa, synger han ogsaa:

„Men naar hadske Fingre skrive,
 At paa „Skriften“ vi slaar Vrag,
 Da din Pen skal dem gjendrive
 Til vor Tunges Dømmedag.

*) Senere er den naturligvis indrykket i „Kirkelige Lejligheds-Taler af N. F. S. Grundtvig“.

Vise klart, at vore Penne
 Er med „Skriften“ godevenne
 Alt som „Skriften“ med Guds Ord.“

Længer ude synger han:

„Lindberg Kristen, Lindberg Jyde!
 Tak for godt Fostbroderskab,
 Hvor det gjaldt om Bom at bryde
 For Guds Ord og Aandens Stav,
 Hvor det gjaldt om Rettens Gjænge
 Her i „dejlignst Vang og Vænge“
 For Gud-Faders Døttre smaa!

Det er dem, som bly og blege
 Vented paa et Gyldenaar,
 Det er dem, som yndigt lege,
 Naar Guds Højtids-Klokke slaar,
 Det er Hjerterne de ømme,
 Som i Glædes-Taarer svømme
 Ved Guds Fader-Riges Pris!“ . . .

Vi kommer endnu engang senere et Øjeblik tilbage til Lindbergs Eftermæle.

I „Kirkelig Samler“. I.

I „Kirkelig Samler“ havde Grundtvigs Kirke-Pensit Hoved-Værksted fra Begyndelsen af 1855—1862, og han leverede regelmæssig en Afhandling i hvert Fjerding-aarshefte i den længste Del af dette Tidsrum og kun i Slutningen et Par Gange Digte isteden.

Grundtvig har senere udgivet disse Afhandlinger tilsammen i en Bog, som han kaldte „kristelig Børne-Lærdom, betragtet af N. F. S. Grundtvig“, og som jeg meget skal tilraade Læsere og Læserinder, som har Raad

*) Udgivet af Kragballe, som, blandt andet, paa flydende Dansk fra Latin har særskilt skjænket den nordiske Læseverden en Oversættelse af den saa berømte Bedas „Angler-Folkets Kirkehistorie“.

til at offre en 3 Marks Penge, at skaffe sig, da man ingensteds finder saaledes samlet det Meste af, hvad Grundtvig som „Ordets Tjener“ førte i sit Skjold. Det har flere Gange forundret mig her i Norge, at se Folk, der vilde forsvare Grundtvigs Betragtning af det Ene eller det Andet, tye hen til Søndags-Bogen, der er en 30 Aar ældre, naar samme Sag har været behandlet i et af disse Stykker. Men just fordi jeg forudsætter at hver, som kan, skaffer sig „Kristelig Børnelærdom af N. F. S. Grundtvig“ (maa ikke forveksles med „Samtaler om den kristelige Børne-Lærdom 1845“), just derfor gaar jeg her løst hen over Adskilligt, som jeg ellers vilde dvælet ved, medens der dog forekommer saa Meget, som i en Beskrivelse af Grundtvigs Levnetsløb nødvendig maa medtages, dels som Nyt og dels som Mindelse om hans vedblivende Kamp under voksende Klarhed for, hvad han saa længe havde stridt for, og dels endelig fordi den Læser, der ikke har Raad til at skaffe sig „Børne-Lærdommen“ ved Siden, heller ikke maa være uden virkeligt Udbytte fra en saa indholdsrig Virksomhed af Grundtvigs Kirke-Pen.

Grundtvig leverede da til „Kirkelig Samler“:

I første Aargang: 1) Om vor tredie Troes-Artikel. 2) Om den kristelig Børne-Lærdom. I dette sidste Stykke skjærper han naturligvis, „at vi ikke iblunde forudsætte, at hvad Morten Luther eller nogen Lærer i Menigheden mange hundrede Aar efter Apostlernes Dage kalder den kristelige Børne-Lærdom, ogsaa er det, men vi skal spørge os for hos Menigheden, hvad det er for en Grundvold, Apostlerne har lagt paa Kristi Vegne, og lagt ikke i en Bog men i Menigheden selv som en Forsamling af kristne Mennesker.“ . . . „Hvad vi derimod paa en Maade iblunde maa forudsætte, det er, at Kristus har en Menighed paa Jorden, og at vi kan finde den. Naar vi i Alvor spørger om den kristelige Børnelærdom, da maa det (ogsaa) forudsættes, at vi enten allerede selv er Medlemmer af Kristi Menighed eller tænker dog paa at blive det, naar vi faar at vide, hvad det Grund-Kristelige er, og kan blive enige med os selv om at gaa ind derpaa, og jeg forudsætter saaledes her, at den saakaldte lutherske Menighed, hvori jeg ved Daaben blev optaget, var og

er en Afdeling af den Kristi Menighed, som Apostlerne grundede efter Kristi egen Indstiftelse og paa hans Vegne, og som skal vare til Verdens Ende, saa at Morten Luther, langt fra at stifte en splinterny Menighed, baade før og siden han skilte sig fra Paven i Rom, var et Medlem af og en tro Tjener i Vorherres Jesu Kristi Menighed.

„I denne Kristi Menighed maa vi nu alle vide, at Daaben i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn er den eneste Optagelse, med det Vidnesbyrd, at denne Daab sker ikke blot med Vand, men med „Vand og Aand“, og er derfor ingen blot Kirkeskik (Ceremoni) men et himmelsk Gjenfødelses Bad, hvorved den Helligaand i Vorherres Jesu Kristi Navn skjænker os Synds-Forladelse og himmelsk Børneret med det evige Livs Haab. . . . Men ligesom Døbelsen med Vand i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn lærer os, paa hvad Maade og ved hvilket Mittel et Menneske optages i Kristi Menighed og bliver en Kristen, og ligesom Herrens Velsignelse ved Daaben „Fred være med dig!“ lærer os, at der ved at blive en Kristen vindes Fred med Gud ved Synds-Forladelse, og ligesom Herrens Bøn: Fadervor, der ved Daaben er lagt i hele Kristi Menigheds Mund, og ved Daaben lægges i hver enkelt Kristens Mund, lærer os, at Mennesket, ved at blive en Kristen, bliver et Guds Barn, saaledes lærer Daabspagten os, hvad det er for en Fader, hvad det er for en Søn, og hvad det er for en Helligaand, i hvis Navn et Menneske døbes til Kristen, og lærer i det hele, hvad der udkræves af ethvert Menneske, som ved Daaben efter Herrens Indstiftelse vil optages i Kristi Menighed, nemlig Forsagelse af Djævelen med alle hans Gjerninger og alt hans Væsen, og Tro paa den Gud-Fader, som er den eneste sande Gud, Himmels, og Jordens Skaber, og Tro paa den Gud-Faders enbårne Søn, som er Menneske-Sønnen Jesus Kristus, og Tro paa den Helligaand, ved hvem Maria Mø undfangede og fødte Jesus, og som er den guddommelige Sjæl i hele Kristi Menighed, og i de Helliges Fælleskab om Vorherre Jesus Kristus, og i ham om Synds-Forladelse, Kjøds-Opstandelse og evigt Liv, alt som den apostoliske Troes-Bekjendelse ved Daaben lyder.“

. . . „Kommer vi nu med denne kristelige Oplysning tilbage fra Menigheden til Luthers lille Kathekismus, som den Bog, der længe hos os har baaret Navn af den kristelige Børnelærdom, da finder vi vistnok, at af alle Bøger, vi har læst, er der ingen, som har større Krav paa at bære dette Navn, saa vidt som en Bog kan bære det, fordi den helt igjennem minder os om den kristelige Børnelærdom, som vi har fundet ved Kristi Menigheds Daab“, men dels minder Grundtvig om, at „ingen Bog, om det saa var af en Apostel, taaler i mindste Maade Sammenligning med Vidnesbyrdet og Børnelærdommen i hele Menighedens Mund med levende Røst“, dels var der „for meget i Luthers Kathekismus som en Beskrivelse af den kristelige Børnelærdom; thi den første Part med de ti Bud, hører, som Luther netop selv har opdaget, oplyst og paa det Stærkeste indprættet, ikke til den kristelige Børnelærdom, og kun derom er her Spørgsmaalet, saa det er en ganske anden Sag, om kristelige Forældre og Lærere gjør vel eller ilde, klogt eller daarligt i at indprænte deres Lærlinger de ti Bud af Mose-Loven, til Oplysning om den guddommelige Lov, som Kristi Evangelium ingenlunde er kommet for at afskaffe, men netop for at bekræfte, og, med Borttagelse af Lovens Forbandelse, i Kjærlighed at opfylde.“

3) Den kristelige Daabs-Pagt. Her betragter han Daabs-Pagten, som Herrens Lærdom, hans Munds Ord, i sit Forhold til Paven og Skrifteklogskaben, til Skriften og Nadveren.

4) Herrens Bøn Fadervor, som ikke blot peger paa Forskjellen mellem at læse og at bede sit Fadervor, og oplyser, hvad det vil sige, at bede, og hvordan Menigheden lærer det, men lægger ogsaa stor Vægt paa det i Jesu Navn, at det er ikke det blotte Guds-Navn, men det er Fader-Navnet, som Menigheden lærer at bede maa blive helliget, 'Fader-Riget, den lærer at længes efter, og Fader-Viljen, den ogsaa lærer at længes efter maa ske, ligesaa fuldelig, udelukkende og kjendelig paa Jorden som i Himmelen. Og „da ser vi straks, at vi hermed beder om det Allerbedste, om det Fuldkomne i alle Maader, som endnu ingenlunde er opnaaet, hvor rent og purt saa end Guds Ord læres, hvor kjendeligt end

Guds Rige er midt iblandt os og hvor viselig end Gud forhindrer de onde Raad og ugudelige Idrætter, og i samme Grad, som Længselen stiger efter hvad vi bede om, i samme Grad lader Aanden os føle Forsmagen paa den tilkommende Verdens Kræfter, thi i hvert troende Hjerter, hvor den Aand, som udgaar fra Faderen, faar Raaderum, der baade helliges i Løn Guds Fader-Navn, der kommer Faderens Rige i Løn, og der sker i Løn hans Fader-Vilje paa Jorden ligesom i Himmelen.“

Naar vi kommer til 2det Bind, da peger allerede Overskriften til det 1ste Stykke: „Det ny Testaments Kristendom“ tydelig nok for Kjendere paa, at han her tager Hensyn til „Haarkløveren“ (Søren Kierkegaard), der, efter Biskop Martensens Ligtale over Biskop Mynster, traadte frem med sin Paastand, at efter „det ny Testaments Kristendom“ fandtes der ikke Kristne i Danmark. Og Stykket gaar ud paa at opfordre til den vigtige Prøve: „om det er ved, hvad man kalder „det ny Testaments Kristendom“, eller ved, hvad jeg kalder „Kristendommen af Herrens egen Mund“, vi faar en virkelig god Samvittighed og et sikkert, levende Saligheds-Haab i Vorherres Jesu Kristi Navn.“

Han „viser da, at det var godt og nødvendigt, at vi fik den Oplysning, at vi ved Talen og Tvisten om vor Kristendom aldrig skal lade os narre til at begynde med, hvad Kristendommen hverken er begyndt med eller kunde begynde med: den Bog, der først blev skrevet og læst i den kristne Menighed*), men at vi altid begynde med, hvad Kristendommen er begyndt og maatte begynde med, og som vi godt tør sige, Apostel-Skriften ikke blot forudsætter, men bevidner, nemlig den kristne Troes mundtlige Forkyndelse, Bekjendelse og Besegling, saa det ikke bliver et Spørgsmaal mellem de Kristne og denne Verden, eller de Troende og de Vantro, men kun mellem de kristelige Boglærde indbyrdes eller mellem dem og de ukristelige Boglærde, først om vi har en ægte Apostel-Skrift, dernæst om dens Udstrækning og nærværende Skikkelse, og endelig om dens rette Fortolkning, dens Forhold til den ny Pagt og til

*) Og kunde altsaa umulig være Grundvolden for den Menigheds Tro, der var til før Apostel-Skriften blev skevet.

den kristne Menighed, lutter lærde og tildels meget om-
tvistelige Spørgsmaal, hvorved man, efter den bagvendte
Tankegang, bebyrdede Menigheden, og istedenfor med
Skriften at oplyse og bekræfte Troen, vakte og nærde
alle mulige Tvivl hos dem, der ikke turde tro paa en
enkelt Skriftklog eller paa den verdslige Øvrighed,
som foreskrev, hvad der skulde være den sande Kristen-
dom og rette Skrift-Fortolkning.“

Som tit ellers, minder han her om, hvor langt det
er fra, at hans Paastand om Daabs-Pagtens Uafhængig-
hed, som Kristendommens Grundudtryk, af Apostel-
Skriften, „skulde udsige, at Apostel-Skriften heller
ikke havde noget med Daabs-Pagten at gjøre“, da
Apostel-Skriften tvertimod „helt igjennem forudsætter
netop denne vor Daabspagt og Troes-Bekjendelse
og bekræfter saaledes deres apostoliske Ægthed, ligesom,
at samme Apostel-Skrift bidrager saa usigelig meget til
Daabs-Pagtens Oplysning og rette kristelige Forklaring,
at vi nu maa kalde den uundværlig.“ Naar man derfor
nylig havde sagt, „at i saa Fald er der ingen Anledning
til Tvist, men al mulig Grund til Enighed mellem alle
dem, der baade erkjender Daabs-Pagten og Apostel-
Skriften for at høre til det Grund-Kristelige, der altid
skal bedre forstaaes, men kan aldrig forandres, da er
dette“, siger Grundtvig, „netop min Overbevisning og
Paastand fra Begyndelsen“, men som Kæller ikke maa
hindre ham i, men netop drive ham til at meddele al
den Oplysning, han kan, om Forholdet mellem begge, hvor
Forholdet var blevet saa forrykket, at man ikke blot
kaldte Bogen, hvad Pagten er, men gjorde Bogen, som
forudsætter Pagten, til Pagten Kilde, gjorde Bogen,
som er Apostlernes Værk og Menighedens Ejendom, til
Apostlernes Kaldsbrev og Menighedens Lovbog.

„Skøndt jeg nemlig altid har erklæret og erklærer
fremdeles alle dem for mine Medkristne, som frivillig
indgaar samme Daabs-Pagt, som jeg, og døber med den
samme Daab, holder fast ved Pagten og skatter Daaben
som Gjenfødelsens Bad i den Helligaand, erklærer alle
dem for mine Medkristne, hvor urimelige Tanker de end
kan gjøre sig enten om Pagten Oprindelse eller om
Daabens-Indstiftelse eller om Apostel-Skriftens Alder,
Sikkerhed, Kræfter, Klarhed og Bestemmelse, saa kan

og maa jeg dog hverken for Herrens eller Menighedens Skyld fortie, at en bagvendt Tankegang om den ny Pagt, om Kristendommen og Kristeligheden i det hele, ikke blot er uforsvarlig, og vilde gjøre Troen og Menigheden værgeløse, men maa tillige, i samme Grad, som de behersker os, gjøre Troen og Haabet døde og magtesløse hos os, saa vi savne baade den gode Samvittighed og det Guds Herligheds Haab, som er Kristendommens evangeliske Tilbud, og skal, efter den ny Pagt, være Daabens Frugt hos alle de Troende.“ . . .

2. „Forsagelsen i den kristelige Daabs-Pagt“ indeholder, blandt meget Andet, den for Daabs-Naadens Tilegnelse saa højst vigtige Fremhævelse af, hvad der i Lærebøger og paa Prækestole i en mærkelig Grad har været borte fra Tankegangen, skjøndt det som Kjendsgjerning møder ved hyer eneste Kirkedaab, i Pagtens Stilling nemlig til Daaben, idet Tilspørgselen ordentligvis gaar forud for Daaben. Derfor skriver Grundtvig:

„Hvad vi nemlig ved Forsagelsen ved Daaben kan og skal svarer Ja til, det maa jo ikke være mere end hvad vi førend Gjenfødselen og Fornyelsen, som har sin Kilde i Daaben, kan, med Guds Hjælp, ærlig og oprigtig svare Ja til, og det er jo ingenlunde, at vi allerede har overvundet den onde Aand, eller, at vi føler os ret vise eller stærke nok til at afslaa alle hans Angreb, men kun, at vi opsiger ham Huldskab og Troskab, og vil, med Guds-Hjælp, aldrig som Forrædere gjøre fælles Sag med denne vor Herres og vor Saligheds arrige Fjende“.

Med Hensyn til de Bøglærdes Mening, ved dette Aarhundredes Begyndelse, at de magelig kunde afbevise Djævelens Tilværelse, siger han, at „Erfaringen har dog allerede gjort dem saa kloge, at de maa tilstaa, det lader sig endnu ikke gjøre, og de turde vel snart komme til den Erkjendelse, at Tilværelsen af en aandelig Løgnens Fader lader sig, uden Selv-Modsigelse, ligesaa lidt nægte som Løgnens og Falskhedens Tilværelse, eller med andre Ord, at man ligesaa lidt kan tænke sig et „Nej“ uden en „Nægter“ som et „Ja“ uden en „Bejaer“.“

Fremdeles siger han om Forsagelsen:

„Meningen med Djævl-Forsagelsen er, at alt, hvad vi dermed hjertelig skiller os fra, det vil den Herre, som

vi ved Troes-Bekjendelsen hjertelig fæste os til, aandelig nedbryde for os og hos os, saa det er jo et glædeligt Budskab, at vi tilligemed Løgnen, som er Syndens Rod, ogsaa skal blive Mørket og Døden kvit. . . . Det er den dybe Grund til Omvendelsens Mulighed, thi da Løgnen er Syndens Rod, saa er Synderen selv nødvendig hildet i Løgnens Garn, og kunde ikke før Gjenfødselen ærlig og sanddru sige Ja til, at han frasagde eller skilte sig hjertelig fra al Løgn og Synd i den selv, men derimod kan Synderen ærlig og sanddru sige, at han forsager den Djævel, med alle hans Gjerninger, der ligesaa vel er Menneske-Morderen af Begyndelsen, som han er Løgnens Fader, altsaa ligesaa vel Menneskets som Sandhedens arrige Fiende.“ . . .

. . . „Naar derfor Mennesket fatter Tro paa Guds enbaarne Søn, som Livets Fyrste, der kan og vil frelse ham fra Døden, da faar han baade Lyst og Magt til at hade og hjertelig skille sig fra Menneske-Morderen fra Begyndelsen med al den Løgn, hvormed han lokkede det troskyldige, uerfarne Menneske-Barn ud af sit Paradis med Livets Træ, ud i Ørken at sidde fortvivlet i Mørke og i Dødens Skygge, og idet Mennesket tror paa Syndsforladelsen i Kristi Menighed, da forsvinder Synderens nødvendige Frygt for det guddommelige Lys, og da vaagner Synderens naturlige Kjærlighed til det guddommelige Lys, som Fristeren falskeligt lovede ham, men som Frelseren har i sig selv og vil dele med alle sine Troende.“

Endelig skal vi ogsaa medtage Slutnings-Ordet, hvori han udtaler, at Djævl-Forsagelsen „bliver til en Ædelsten og urokkelig Grund-Sten i den evige Sandheds Bygning, saafremt den faar staa paa sin egen Bund, baaret af Hans Munds-Ord, som bærer Alt, og som, sagt af ham selv til os, er Aand og Liv, og denne Erfaring skal ikke alene berolige os over enhver Dunkelhed i den levende Kristendom, som Modstanderne beraabe sig paa, naar de kalde os Mørkets Børn, men den kan og skal, hvad der er meget mere, blive til den Erfaring, at Sandhedens Aand, som den vantro Verden er uimodtagelig for, ham er og bliver vi netop ved Forsagelsen af Løgnens Fader og Løgnens Aand modtagelige for, og fattes da hverken det Liv eller det Lys, som hører til

at stride den gode Strid og bevare Troen, og som kan gjøre os glade i Herren altid, fordi vi føle den Guds-Kraft hos os, som nødvendig maa og skal overvinde Verden, fordrive alt Mørke fra vor Synskreds og tilintetgjøre Døden aldeles for vort Vedkommende, som vel syndige, men benaadede, faldne, men oprejste, døde, men gjenfødte, formørkede, men igjen oplyste og herlig forklarede kristelige Mennesker!“

Saa følger som 3die Stykke den apostoliske Troes-Bekjendelse i den kristelige Daabs-Pagt og som det 4de: „De syv Sakramenter“, hvori han siger om Ordet „Sakrament“, at „det slet ikke kan bruges til at oplyse, men ypperlig til at formørke Kristi Evangelium“, og han „skiller med Sandhedens Aand og Morten Luther Daaben og Nadveren fra det paa-tvungne, dem aldeles uværdige Selskab, hvori de er komne“. Og vel kan det midt iblandt os have sin Anvendelse, naar han skriver som følger:

„Dette er Papisternes Grund-Vildfarelse og Kilden til alt Papisteri, at Paven i Rom, ikke blot uden alt Bevis, men trods den klareste Gjendrivelse, udgiver sig for „Apostoliker“ og dermed for Apostlernes Hoved-Arving og Kristi Statholder og andet Jeg, om hvem det i allerstrængeste Forstand skulde gjælde, hvad Herren, efter Skriften, har sagt til sine Apostler, saasom dette: hvem der hører eder, hører mig, hvem der foragter eder, foragter mig, og hvad somhelst I løser og binder paa Jorden, skal være løst og bundet i Himmelen. Hvad Paven nemlig ved dette saakaldte Skrift-Bevis ikke har taget sig i Agt for, men hvad de protestantiske Theologer ved deres saakaldte Skrift-Beviser i Præstesagen ligesaalidt har taget sig i Agt for, det er ikke blot det Ubevislige i den Paastand, at enten Paven eller nogen saakaldt Kristi Embedsmand efter Apostlerne har „apostolisk Fuldmagt“, men det er tillige det Latterlige i at tillægge sig en „apostolisk Fuldmagt“, som man aabenbar ikke kan svare til, alt-saa bevislig heller ikke han have.“

Han haaber „sikkert, det snart skal vise sig, at vi har udvalgt den gode Del ved udelukkende at vente Saliggjørelsen af Herrens egne Indstiftelser og kun lægge en vis ubestemt Vægt paa Konfirmationen og Ordi-

nationen, saa godt eller saa maadelig, som vi under den Helligaands Paakaldelse kan forrette dem!“ Uforsvarligt kalder han det naturligvis at gjøre Konfirmationen (som hos os er en Betingelse for Altergangen) afhængig af „en vis Færdighed i Læsning, Skrivning og Regning og Besiddelsen af en gyldig Koppe-Attest“. „Dette er nemlig et verdsligt Papi-steri, der ikke blot er ligesaa latterligt og uforsvarligt som noget af det Gejstlige, men er, kristeligt talt, aldeles utaaeligt, da det slaar en aldeles hedensk Bøm for Herrens Bord, og kræver ovenikjøbet Bompeng, som de „Troende og Døbte“ maaske slet ikke kan udrede.“

Den saakaldte apostoliske Biske-Vielse i uafbrudt Følge, som i England „den storagtige Biske-Kirke med sin sorte aandelige Armod bryster sig med og udleder hele sin Herlighed fra“, havde Grundtvig nu, til sin egen store Forbauselse (vi véd, han engang troede, der var „apostolical succession“) opdaget, „at det er den tommeste af alle Indbildninger, da der i den kristelige Oldtid aldrig har været nogen Biske-Vielse, følgelig endnu mindre en uafbrudt apostolisk Biske-Vielse til.“

Angaaende Præste-Vielser hos os siger han blandt andet:

„At vi har gjort en vis Sprogkundskab og boglig Dannelse til Betingelse for Præste-Vielser, kan vistnok ikke forsvares som Regel uden Undtagelse, men naar det blot var det ny Testaments Grundprog og kun boglig Dannelse paa Modersmaalet, vi lagde Vægten paa, og ophævede alt gejstligt Laugsvæsen med Eneret til at oplyse og opbygge Herrens Frimenighed, da vilde Regelen dog være meget kristelig.“

Blandt hans Udtalelser om Ægte-Vielser finde vi ogsaa her Anke over, at man tillader sig „at gjøre Samvittigheds-Spørgsmaal til dem, der vil indgaa Ægteskab, hvad ikke engang Papisterne gjør.“

— Tredie Bind aabnes af Grundtvig med 1) „De kristelige Livs-Tegn“, som han sætter i „Bekjendelse, Forkyndelse og Lovsang,“ hvor disse tre Ting er fri.

Nær beslægtet hermed er det følgende Stykke (2): „Det kristelige, aandelige og evige Liv“, der begynder

med følgende Ord: „Det er i vore Dage saa vanskeligt at blive forstaaet, naar man taler om det virkelige Liv, som det daglig føres for vore Øjne, at man maa gjøre sikker Regning paa grovelig at misforstaaes af de fleste Læsere, naar man skriver derom, og tror man os ikke om de jordiske, hvordan skulde man da tro os om de himmelske Ting, saa det er et stort Guds-Under, at der endnu findes Folk, som kan og vil tale og skrive om det kristelige, det aandelige og evige Liv, som ikke et eneste Menneske kjendelig gennemfører, og som vi selv siger, kun et eneste Menneske, fra Verdens Skabelse til nu, kjendelig har gennemført paa Jorden, nemlig den Enbaarne i alle Maader, den Mageløse, „Jesus Kristus“, som blev korsfæstet i Jødeland under Pontius Pilatus, og sidder nu i Himmerig ved Gud-Faders Højrehaand, hvorfra han først paa den yderste Dag skal komme igjen at dømme Levende og Døde! Det var desaaarsag ingen Konst for Søren Kierkegaard, med Verdens højrøstede Bifald at beskrive hele vor saakaldte kristelige Prædiken og Bibellæsning og Gudstjeneste, Barnedaab og Altergang, som en stor Narrestreg, som en lystig Komedie o. s. v.“ Søren Kierkegaard slog sig nemlig især ned midt i Opskriften af Herrens profetiske Taler i Israel om Livet i sin Fuldkommenhed og sagde saa til Præst og Menighed: Saadan ser en Kristen ud! Er I da ikke nogen Gavtyve, I Præster, som tiltaler Folk som Kristne i vore Dage, og I Andre, som kalder jer saa!“

Nu, at de var allesammen Kristne, som var døbte, det var Grundtvig naturligvis tusind Mil borte fra at tro, men han var ikke Menigheden overhørig og søgte da ikke Kristus, med Kristen-Livet, i Beskrivelsen af Herrens profetiske Taler og Gjerninger i hans Kjøds Dage i Israel, men søgte og fandt det i Herrens Gjerninger, som nu er i Kraft, idet han ogsaa for Andre, som vi har set, stræbte med Flid at oplyse, „at det er ved Herrens eget Munds-Ord, som det lyder ved Daaben og Nadveren efter hans egen Indstiftelse, og ikke ved noget Andet, at baade hans Aand, som hans Livs-Kraft, meddeles, og at hans aandelige Liv gjenfødes og oplives i Menigheden, saa det var intet Under, at det kristelige Liv forsvandt, hvor man bortkastede eller forvanskede dette Herrens Munds-Ord, eller at det kristelige

Liv blev hartad usporligt, hvor man vel beholdt dette Herrens Munds-Ord uforvansket, men fæstede dog kun halvvejs Tro dertil og ventede baade Aanden og Livet og Væksten tillige ad andre Veje“.

Om Apostel-Skriften og om „vor Skrift“ siger han:

„Ligesom imidlertid Apostel-Skriften, ved at være en sandfærdig Beskrivelse baade af Jesu Kristi eget Liv og Levnet, og af det kristelige Liv, saaledes som det fandtes hos Penneførererne og i den daværende Kristi Menighed, og ved tillige at være en Spaadom om det kristelige Livs Udvikling i Menigheden, indtil den naar sit Maal og sit Mønster i Jesu Kristi eget Menneske-Liv paa Jorden, kunde være meget nyttig og oplysende for dem, som baade troede paa Jesus Kristus og var delagtige i det kristelige Liv, saaledes kan aabenbar ogsaa vor Skrift være meget nyttig og oplysende for levende Kristne, naar den dels er en sandfærdig Beskrivelse af de Midler, hvorved, og af Maaden, hvorpaa det kristelige Liv har forplantet sig til os, og dels tillige er en Spaadom om, hvorledes det nærværende spæde, svage og dunkle, men dog kristelige Liv skal udvikle sig i Menighedens Levnets-Løb til det naar Jesu Kristi Vækst i hele sin Livs-Fylde, Kraft og Klarhed.“

Herved mindes vi om det evangeliske Lys, som gjennem Grundtvig udbredtes over det kristelige Livs Vækst, en Oplysning, som ene gjør det muligt for det opvaagnende Menigheds-Liv med Bevisthed at kunne opvokse i Guds Fred. Det er nemlig sædvanligt og har godt bibelsk Skin for sig, naar Præster nutildags lader sine Tilhørere udsynge for hverandre om den fuldvoksne Kristus:

„Hvad han gjorde, gør efter,
Herren selv skal give Kræfter“

med hele Voldsomheden forøvrigt i saa mangen af de gamle Psalmer, men naar det skal tages anderledes end profetisk, da er det Ulykken, at det endnu aldrig, saa vidt vides, har fundet sin Opfyldelse enten hos Præsterne selv eller hos deres Tilhørere i vore Dage, saa det var nok værdt at mærke paa den Mands Ord, der virkelig troede, Menigheden skulde opvokse dertil, men troede ikke at et endog hartad ubevidst Menigheds-

Liv var just saa nært ved det Maal, og selv ikke det opvoksende Kristen-Liv i hans egen Virkekreds. Han udslettede derfor de voldsomme Ord af Psalmen og skrev isteden om at træde i Herrens Fodspor:

„Det vi kan, naar kun vi tro,
I hans egne Børnesko —“

Men lad os mærke paa hans Ord om denne vigtige Sag i det Stykke af Samleren, vi nu er ifærd med:

„Fremdeles beroliges vi over Afstanden mellem det kristelige Livs Skikkelse hos os og den nærværende Menighed, og den Skikkelse, hvori vi finder det beskrevet af Apostlerne, dels hos dem selv og Menighedens Førstegrøde, og især hos Jesus Kristus, i hele dets Fylde og Renhed, og vi beroliges derover, ikke som de Bog-Orme, der stoler paa Fuldkommenheden af det fremmede Liv, paa hvis Beskrivelse de gnave, men som den levende opvakte Dreng beroliger sig over Afstanden mellem sig og sin voksne Broder, eller mellem sig og sin gamle Fader, thi naar vi blive ret vendte i den levende Betragtning af det kristelige Liv som et aandeligt Menneske-Liv, ligesaa virkeligt og langt mere menneskeligt end vort kjødelige Liv, saa det kristelige Liv begynder med en virkelig Undfangelse efter Aands'-Villien, som Herren siger, og med en virkelig Fødsel af Vand og Aand, som Herren har sagt, og udvikler sig kun efterhaanden, ligesom Herren selv forfremmedes i Alder, Visdom og Yndest for Gud og Mennesker; da bekymres vi ligesaa lidt som Apostelen Paulus over Afstanden fra Maalet, men stræber dog, ligesom han, at glemme det Tilbagelagte over det Forestaaende og strække os med levende Fremskridt efter Krandsen og Kronen.“

Hvor meget der endnu, med Hensyn paa den gjængse Forkyndelse, kunde ansés hensigtsmæssigt at udskrive af denne Afhandling, saa skal vi indskrænke os til følgende Meddelelse til Slutning, medens vi dog slet ikke nære* det Haab at kunne med de klareste Runer bøje Retninger enten hos Præster eller Skriftkloge, der ret er tilkjørte paa en gammel Bane:

„Endelig er det ogsaa en jævn, menneskelig og ret egenlig evangelisk Oplysning, at Gud-Fader og hans Aand bærer sig ad med os, ligesom de vil, at vi skal

bære os ad med Næsten, saa de overvinder det Onde hos dem med det Gode, som da ogsaa, efter al menneskelig Erfaring, er den eneste Maade, hvorpaa det Onde lader sig hjertelig overvinde, afløse og fordrive, da selv Guds egen Lov med Torden og Lynild, der har nemt med at knuse det stolteste Menneske-Hjerte, dog ikke kan udrydde den mindste onde Lyst og Begjærlighed, der kun viger for den gode og kjærlige Lyst og Begjæring, hvis Uglebillede den er, saa Hovmoden lader sig af Hjertet og i Hjertet aldrig udrydde uden ved Ydmyghed, og Vellyst, som er uren Kjærlighed, lader sig kun fortrænge af den rene Kjærlighed, og Begjærligheden efter denne Verdens Herligheder lader sig kun afløse af Begjærligheden efter Guds Riges Herlighed. Siden Apostlernes Dage véd jeg imidlertid ikke at nævne nogen kristelig Moralist, der beskrev Helliggjørelsen i denne Aand eller i dette Lys, thi naar de, som Mystikerne, begyndte i Hjertet, da begyndte de i Mørke med det gamle Menneske, der skulde gjenføde og optøde sig selv med sin egen Kjærlighed (Egenkjærlighed) til Gud og Næsten, og det blevda kun en falsk og uægte Kristelighed fra først til sidst, og ellers begyndte de med Loven, ikke som et Spejl, men som en Livs-Kraft, der, naar den havde nedbrudt Afguds-Templet, skulde paa dets Grus opbygge den Helligaands Tempel, uagtet Vorherre vidner, at naar man begynder Helliggjørelsen udenfra, da bygger man altid kun Gravsteder fulde af Urenhed og Dødningeben, og uagtet al menneskelig Erfaring lærer, at naar man vil begynde Helliggjørelsen indenfra, da kan man i Lovens fulde Rustning slaas med den mindste onde Lyst til Dommedag, uden at den viger et Haarsbred. Da nu imidlertid det kristelige Liv i denne Verden bliver ved at være et Troes-Liv, altsaa aandeligt og usynligt, og vi dog fremdeles føre et øjensynligt Legemsliv, saa maa den kristne Menighed, og enhver af os i den, vistnok, som Apostelen skriver, bruge Lovens, det være sig Mose-Lovens eller Danske-Lovs Tvang til det udvortes Levnet, men vil vi leve og vokse kristelig, da maa vi vogte os for at give denne vor lovlige Handlemaade et kristeligt Skin, og endnu mere vogte os for at omgøre Kristi Evangelium til en saakaldt ny kristelig Lov, der skulde paatvinge vor Sjæl en kristelig

Tænkemaade og vort Hjerte den kristelige Kjærlighed, thi saalænge vi prøver paa det, da enten kjender vi slet intet til det kristelige Liv eller vi sætter det overstyr, thi man kan ligesaa lidt ville helliggjøres som retfærdiggjøres af Loven, uden at falde fra Naaden.“

Om det kristelige Liv, som et Liv, der nødvendig kun klart kan give sig tilkjende som et Troes-Liv, som Apostlerne skriver: hvad jeg nu lever, det lever jeg i Guds Søns Tro, siger Grundtvig, at „uagtet denne Troes-Regel gaar igjennem hele Apostel-Skriften, saa lærer dog hele det kristelige Livs og Skiftklogeskolens Historie, at denne jævne Oplysning var meget sjelden, og var, selv hvor den fandtes, som hos Morten Luther, meget for mat til at kaste Lys paa Livet i det hele som et virkeligt Troes-Liv, altsaa hvad Verden med Skuldertræk kalder et blot poetisk Liv, et Fantasi-Liv, men derfor ikke desmindre sandt og virkeligt, fordi den guddommelige Poesi (poiesis) er en virkelig Skabelse, og den guddommelige Fantasi er Aanden, som gjør levende, og beviser sin Magt til at gjøre ogsaa vort Legem aandelig levende ved at tage vor Kjød-Tunge i sin Tjeneste, saa den udtaler ikke, hvad vi selv, men hvad Gud tænker baade om sig selv og om os.“

I Slutningen ser han frem til „naar det Indvendige bliver udvendigt ved Kjøds-Opstandelsen eller Kjøds-Forvandlingen i Herrens Tilkommelse, hele vor Sandsning og Legemlighed bliver ligesaa aandelige, som Troens og Haabets og Kjærlighedens Ord er i vor Mund og i vort Hjerte, altsaa naar hele vort Legeme er en for evig velbehagelig Bolig, et fuldkomment og fuldstændigt Redskab og et klart, uplettet Spejl for Aanden, som den guddommelige Livs-Kraft, der er udgaaet fra Faderen for baade at begynde og fuldføre den gode Gjerning i hele Herrens Meninghed, men bliver først færdig dermed til Vorhæres Jesu Kristi Dag, og arbejder hos os kun derpaa, forsaavidt vi virkelig fornægter os selv, opgiver al aandelig Selvstændighed og lader godvillig den Helligaand som en guddommelig Selvstændighed (Person) raade for vort Hjerte og vor Tunge, som den fornyende guddommelige Livs-Kraft, der ene kan skabe og opholde og opelske det ny Menneske-Liv efter Guds-Billedet, i Jesus Kristus.“

Dog, endnu en Oplysning, nær i Slægt med det Foregaaende: „Det kristelige Liv i sig selv vedbliver vistnok fremdeles at være en dyb Hemmelighed for os, men det Samme er jo Tilfældet med Menneske-Livet i det hele, adskilt fra Dyre-Livet, som heller intet Menneske kan gjøre kjendeligt uden i tilsvarende aandelige Livs-Yttringer, saa at hvis man vil gjøre den Indvending mod de kristelige Livs-Tegn, at de som Bekjendelse, Forkyndelse og Lovsang, kun er Ord og ikke Handling, da svarer vi med Rette, at det følger af Aandens, ligesaa vel Menneske-Aandens som Guds-Aandens Usynlighed, at den kjendelig kun kan bevise sit Liv i det ligeledes usynlige, men dog gennem Øret hørlige og Hjertet følelige, og for saa vidt sandselige, Ord. da derimod enhver Handling, ligesom Haanden og alle synlige Ting, staar i saa dunkelt et Forhold til den usynlige Aand, at vi i det højeste kun gennem det oplysende Ord kan skimte Forholdet og det endda kun i et tvivlsomt og tvetydigt Lys, som i Tasmørke. Uagtet saaledes vistnok den kristelige Kjærlighed, naar den er fuldkommen, vil ogsaa stræbe at vise sig i en mageløs Gavmildhed og legemlig Opoffrelse. saa vidner dog ikke blot Apostel-Skriften, at man kan uddele alt sit Gods til de Fattige og overgive sit Legeme til Baalet uden at have den kristelige Kjærlighed, men det er vitterligt, at Folk har gjort begge Dele uden engang at kalde sig Kristne eller ville være det, saa at selv de klareste saakaldte Kjærligheds-Gjæringer kan kun blive kristelige Livs-Tegn i klar Forbindelse med den kristne Bekjendelse og den kristelige Lovsang.“

— I 3die Hefte af tredie Bind leverede Grundtvig Digtet „Aand og Aande“*) samt en Afhandling om „Det medfødte og det gjenfødte Menneske-Liv“,

*) Ved Sangen „Aand og Aande“ minder vi om de Ord i Frelserens Samtale med Nikodemus, som vor Bibel-Oversættelse og vor Psalmebog gjengiver med „Vinden blæser, hvorhen den vil“, de Ord oversætter Grundtvig: „Aanden aander, hvorhen han vil“. At Stedet i sproglig Hen-seende kan oversættes saaledes, betvivler neppe nogen, der kan Græsk, men at Vinden blæser, hvorhen den selv vil, er nok lidt tvivlsomt.

hvori han med Lys og Kraft, og med Brug af Skriften, udvikler, hvorledes Menneske-Livet før og efter Syndefaldet og før og efter Gjenfødselen er aldeles ensartet og igrunden det selvsamme; „thi dersom Adams Menneske-Liv i Guds Billede var tilintetgjort ved Syndefaldet, da var Adams Kjøen fortryllet og forgjort enten til en Dyr- Art eller en Djævle-Yngel eller en af Dyriskhed og Djævelskab unaturlig sammenhekset Vanskabning, der intet havde at frelses fra eller at frelses til. Og ligesom nu Kristen-tommen forudsætter det givne Menneske-Liv med Ordet paa sin Tunge, hvori der maa være noget, om end lidt, af Sandhed, Kraft og Kjærlighed, naar det skal kunne kaldes menneskeligt, saaledes forudsætter den Modersmaalet og dets Udvikling, da den intet eget Tungemaal fører med sig“, — og om Folkelivet og Folke-Aanden skriver han her følgende Kjerne-Ord:

„Ligesaa aandløst og bagvendt som det derfor er at ville bandsætte og saavidt muligt udrydde det gamle, oprindelige Menneske-Liv, for at skaffe det ny, kristelige Menneske-Liv Plads og Raaderum, ligesaa bagvendt og aandløst er det at bandsætte og saavidt muligt udrydde Folke-Livet, for at sætte Kristen-Livet i dets Sted, thi naar man siger til Folke-Aanden: far ud, du urene Aand, og giv den Helligaand Plads, da kan man derved nok blive Folke-Aanden kvit, men man er saa langt fra at faa den Helligaand isteden, at man, saavidt muligt, derved lukker sig selv og Folket for alle Aander, for al aandelig Indflydelse og Indskydelse, al aandelig og hjertelig Forstand og Oplysning.“

I 4de Stykke af tredie Bind: „Ordet og Troen efter Kristi egen Lærdom“ betones stærkt, at der ved Troen ikke menes noget Ubestemt, men den virkelige Ord-Tro, som fæster sig ved Ordet, og da nu ved Ordet, som Herren har givet sin Menighed det ved sine egne Indstiftelser: den hellige Daab og den hellige Nådver. Afhandlingen peger ogsaa paa Troen paa Guds-Ordet, som den var i Paradis, og paa Menneske-Kaaret, som det blev ved Syndefaldet, og paa, at det er det samme levende Guds-Ord, ved hvilket eller rettere ved Hvem alt blev skabt, som driver hele Gjenløsningens, Oprensningens, Gjenfødselsens og Op-

elskningens Værk, tilstedeværende „med den Enbaarnes Herlighed, fuld af Naade og Sandhed“. Dog, mere herom paa et andet Sted, — men hidsættes maa Grundtvigs Ord med Hensyn paa Omvendelsen, „uden hvilken Erfaring lærer, at Tro paa Guds Naade er dødfødt“, og som „falder saa vanskelig, at den synes umulig. Dette kommer ingenlunde af den kristelige Omvendelses Vanskelighed i sig selv, thi da den kristelige Omvendelse kun bestaar i det oprigtige Ønske at blive ham kvit, der, som den store Menneske-Morder, ligesaa vel er Menneske-Hjertets arrigste Fiende, som han er Mørkets Fyrste og Løgnens Fader, saa kan det igrunder aldrig falde et Menneske vanskeligere at omvende sig til den guddommelige Frelser, end det faldt den forlorne Søn, som Svinehyrde, med Hungers-Døden for Øje, at gaa i sig selv og ønske sig hjemme i sin kjærlige Faders Hus, men ligesaa umulig som en sand Omvendelse er for Løgnens Fader, ligesaa umulig er den for alle hans Børn, og i samme Grad som vi lader os overtale af Fristerens søde og sleske Ord til at tage ham i Faders Sted, i samme Grad bliver følgelig Omvendelsen til den himmelske Fader og hans enbaarne Søn os vanskelig, da den forudsætter, at vi, selv under Fra-faldet og midt under Syndens Herskab, dog har beholdt Tro som et Senepskorn paa den himmelske Faders af os gruelig miskjendte og med sort Utaknemmelighed lønnede Kjærlighed.“

— Den Afhandling, som aabner 4de Bind, handler om „Det kristelige Ægteskab“ og indeholder langt mere, end man vel af Overskriften ahner, om Menneske-Livet i det hele, om det israelitiske og højnordiske Menneske-Liv m. m. og om det kristelige Ægteskabs hemmelighedsfulde Forbindelse med Ægteskabet mellem Kristus og Menigheden, samt mærkelige Udtalelser om Forholdet mellem Menigheden i Apostel-Tiden og den sidste Menighed, som oplever Herrens Tilkommelse.

Det næste Stykke handler om Skriftemaal og Altergang, hvorom hans Hovedtanke siden skal blive omtalt, og det 3die i Aargangen, om „Tro, Haab og Kjærlighed“, begynder med Apostelen Johannes's Ord: „Jeg skriver Eder til, ikke fordi I jo nok véd Sandheden,

men just fordi I véd den og véd, at der kommer ingen Løgn af Sandheden.“

„Saaledes lærer Vorherres Ven, Apostelen og Evangelisten Johannes, os at betragte Apostel-Skriften ikke som et Himmelsbrev til Jøder og Hedninger, hvorefter de skulde lære at kjende Kristendommen eller hvorefter de skulde blive Kristne, men som et Vennebrev til de Kristne, for at oplyse, befæste og bestyrke dem i den bevidste kristelige Sandhed, saa det er ikke Apostlernes Skyld, at de Skriftkloge har misbrugt og vedbliver endnu sædvanlig at misbruge Apostel-Skriften, trods Apostlernes Indsigelse i deres egen Haandskrift, til Kristendoms-Kilde og Troes-Regel. Det nytter imidlertid allermindst med Pennen at hævde Bogstav-Skriften sin rette Plads i den kristelige Tankegang, mod dem, der ikke forud er levende Kristne og kan derfor indtil videre ingen kristelig Tankegang enten have, fatte eller følge. Vi maa derfor her overlade de Blindes blinde Vejledere til deres Blinshed og til Guds Barmhertighed, som gjerne vil forflytte os alle fra Mørkets til Lysets og sin elskelige Søns Rige, og kun erindre den kristelige Læser om, at det er ikke blot ved Spørgsmaalet om den kristelige Troes-Grund og Livs-Kilde, at det gjør en Forskjel som paa Nat og Dag, enten man tænker, at noget er sandt og kristeligt, fordi det staa skrevet i Bogen, eller man tænker, det staa skrevet i den kristelige Hovedbog, fordi det er sandt og kristeligt, men at denne himmelhøje Forskjel kommer tilsyne ved ethvert kristeligt Oplysnings-Spørgsmaal.“

„Naar vi saaledes læser hos Apostelen Paulus om „Tro, Haab og Kjærlighed“ som en kristelig Trefoldighed, da ser man let, det er et Hoved-Spørgsmaal om vi tænker, at det skrev Apostelen, fordi det var og er en kristelig Grund-Sandhed, at Tro og Haab og Kjærlighed er hele Kristelighedens levende Indhold, eller om vi tænker, at det kun er en kristelig Grund-Sætning, fordi det staa skrevet i Pauli første Brev til Korintherne i det Trettende, saa at Grund-Sætningens kristelige Rigtighed og Vigtighed skulde bero paa, om Paulus var en ægte Apostel, om det første Brev til Korintherne og navnlig det trettende Kapitel deri og hvert Ord i det trettende Kapitels trettende Vers var ægte, og saa

ovenikjøbet komme an paa, hvorvidt de Skriftkloge kunde forene dette mærkværdige Skriftsprog med alle de andre ægte Skriftsprog, der havde samme Ret som dette Skriftsprog til at afgjøre baade hvad der var ægte kristeligt og hvad der hørde til de kristelige Grund-Lærdomme.“

„Da nu de Skriftkloge, naar de ikke, som de protestantiske, søgte Kristendoms-Begrebet i Skriften, dog søgte det, som Papisterne, hvor det ligesaa lidt er eller kan være: i en selvgjort Aandelighed (Gejstlighed) eller Præstestand, saa er det begribeligt nok, at skjøndt de Alle kjendte det apostoliske Ordsprog om Tro, Haab og Kjærlighed, saa lod de sig dog ingenlunde styre og raade deraf, som en kristelig Grund-Sætning, naar det enten gjaldt om at forsvare og rense de saakaldte kristelige Kirke-Samfund, eller gjaldt om at rejse og bedømme saakaldte kristelige Lærebygninger.“

„Naar vi derimod, som hverken spørger det døde Bogstav eller det kjødelige Præsteskab om Kristendoms-Begrebet, som baade maavære levende og aandeligt, men modtage Begrebet, hvor det gives og meddeles os ved Vorherres Jesu Kristi egne Indstiftelser: Daaben og Nadveren, i Ordet til os af Herrens egen Munds Aande, naar vi læser hos Apostelen om de hos Menigheden forblivende „Tre“: Tro, Haab og Kjærlighed, hvoriblandt dog Kjærligheden er størst; da vedkjender den Helligaand, som Kristi Aand, sig straks Ordsproget som et uforbederligt Udtryk for det kristelige Livs Begyndelse, Midte og Ende, altsaa den ægte, levende og fuldstændige Kristelighed, der forbinder og forener alle sande Kristne i de Helliges Fællesskab.“

Og saa henviser han til det udvortes Guds-Ord hos Menigheden, hvorpaa „vi kan kjende hvad der i Aandens og Ordets Verden er Herrens Eget“ og Aanden, som ikke vil tale af sig selv, men tage af Herrens og forkynde os, Han „lærer os snart, at ligesom Menighedens Troes-Bekjendelse efter Herrens Mund er den kristne Troes uforanderlige Udtryk, saaledes udtrykker Herrens Bøn, som han selv ved Daaben lægger sin Menighed i Munden, nemlig vort „Fadervor“, som Børne-Bønnen i Guds Hus klarlig alt, hvad det i Daaben gjen-

fødte Guds-Menneske forlanger og forventer af sin himmelske Fader, udtrykker altsaa det kristelige Haab, og ligeledes er Herrens Bord-Tale, som han ret egentlig med Brødet og Kalken ved Nadveren selv lægger sin Menighed i Munden, saavist Kristen-Kjærlighedens levende Udtryk som Kjærlighed i sin Fylde er Hjertets fulde Hengivelse“.

Den 4de Afhandling i dette Bind handler om „Den guddommelige Tre-Enighed“ og indeholder en hjertelig dyb Opfatning af Troens, Haabets og Kjærlighedens Forhold til Aanden, Sønnen og Faderen og de tre Riger: Aandens, Sønnens og Faderens Rige, hvorigjennem Kristen-Livet udvikler sig indtil Gud, som Kjærligheden bliver „Alt i Alle“.

Femte Aargang 1859 begynder med en Afhandling om Præste-Frihed i Folke-Kirken ved Siden af den Frihed, som ved Sogne-Baadets Løsning nu var vundet i Danmark. Men Folkets Frihed foreslaar han med det Samme saaledes udvidet, „at man ogsaa giver Mindretallet i et Kirkesogn Lov til, uden Skade for Flertallet, at benytte Sogne-Kirken, og, hvis de ingen Præst i Nærheden kan slutte sig til, da selv at holde sig en Præst, som har opfyldt Statens Fordringer til Folkekirkens Præster. Naar man giver Bisperne i den fri Folke-Kirke den dem uundværlige Frihed til at ordinere efter deres Overbevisning, følgelig ogsaa til at nægte Ordination, hvor de ikke tror med god Samvittighed at kunne meddele den, da giver man ogsaa alle Kandidater, som har naaet den bestemte Alder, Lov til at lade sig ordinere af hvilken Biskop i Folkekirken, de dertil kan formaa, og „da er jeg vis paa, at i det mindste i Danmark vil baade Folket i langsommelig Tid være fornøjet og Staten være særdeles veltjent med sin fri Folke-Kirke, og at de vil have Ære af den i samme Grad, som man sørger for en folkelig Præstedannelse, der, uden at tabe en passende Sprog-Kundskab og Bog-Lærdom af Syne, dog først og sidst er beregnet paa den levende Præste-Syssel med Ordførelsen paa Modersmaalet og med de alvorligste Ting og Tanker, som et Menneske kan hellige sine Aar og Evner“.

Men alt dette foreslaaes under hans mest indtrængende Krav paa, at der i Folkekirken gives den før omtalte

Præste-Frihed, som vi véd bestaar i, at Præsterne kun bindes til at lære overensstemmende med den hellige Skrift efter deres egen bedste Overbevisning og ligesaa forrette Sakramenterne efter deres egen bedste Overbevisning om, hvad der er Kristi egen Indstiftelse, og i dette Stykke er det ogsaa for en Del sine egne, dels for Friheden sky, dels lunkne Venner, han stræber at oplyse fra alle Sider om Nødvendigheden af, at den gamle Tvangs-Kirke omdannes til en fri Oplysnings- og Opbyggelses-Anstalt, hvor redelige Mænd kan faa gjøre sit Bedste, og som kan beholde Mængden af Folket inde i sig aldeles godvillig.

Mærkelig er i denne Afhandling en sjelden anført Grund, han opstiller mod at beholde en Folkekirke, der skulde give sig Skin, som de gamle Stats-Kirker, af at være et troesenigt Samfund, med Ret til at udelukke af sig, hvem den vilde; thi netop med følgende Ord begynder Afhandlingen:

„Man har raabt sig hæs paa, at efter Danmarks Grundlov skulde Folkekirken Forfatning bestemmes ved Lov, og at, hvad Kar den end skulde gjøres i, maatte Forfatningen dog idetmindste give Folke-Kirken samme Ret som andre Troes-Samfund har: selv at bestemme sin Lære og Guds-Dyrkelse og selv at kunne udelukke af sig hvem den ikke vilde vedkjende sig. Men, uheldigvis for Hierarkerne, kan nu netop dette Krav slet ikke opfyldes, naar Kongen og Folket skal være tjent med Folke-Kirken. Da nemlig Kongen efter Grund-Loven skal være Medlem af Folke-Kirken, saa kan denne umulig faa Ret til at udelukke hvem den vil deraf, da det vilde indeslutte Ret til at udelukke Kongen og derved gjøre ham udygtig til Regjeringen, ligesom Paverne fordum bansatte Konger og Fyrster og løste Undersaatterne fra deres Troskabs-Ed.

„Og det andet er ligesom dette, eller endnu værre, thi da Kongen skal høre til Folke-Kirken, og en Folkekirke kun kan være nyttig og fortjene at vedligeholdes paa Almenhedens Bekostning, naar den langt overvejende Del af Folket godvillig befinde sig deri og betjene sig deraf, saa var det jo spittergalt og selvmodsigende at overlade det til et Mindretal og egenlig til den saakaldte Gejstlighed at foreskrive Kongen og

Folket en vis stillestaaende Lærdom og ensformig Gudsdyrkelse.“ — Kun Præste-Friheden kunde, mente Grundtvig ogsaa her, fri Præsterne fra at anses for hvad Søren Kierkegaard kaldte „kjøbte Sandheds-Vidner.“

Med Hensyn paa hans Omtale af endel af sine Præstevenners Stilling dengang og sin egen Stilling til Friheds-Sagen maa vi medtage Følgende:

„Naar derfor selv mine kristne Venner mellem Præsterne siger: Vi har nu, da Sognebaandet er løst, Udsigt til al den Frihed, som vi behøver, og skjøndt vi ikke har synderlig imod, at ogsaa de Andre faar den Frihed, de trænger til, saa ser vi dog ingen Grund til at gjøre os Livet surt for at skaffe dem den Frihed, som Staten neppe vilde give dem og som de end ikke selv synes at savne og begjære; da er det ikke blot saa ukjærlig og ufolkelig, men ogsaa saa ukristelig tænkt og sagt, at om jeg ogsaa skulde komme til at staa ligesaa ene 1860, som jeg stod 1810, saa maatte jeg dog uden al Forbeholdenhed udtale denne min fulde og faste Overbevisning i de tydeligste og mest utvetydige Ord, jeg kan finde og sammenføje. Jo ældre jeg bliver, des klarere staaer det for mig, at mit kristelige Ærinde i min Kreds er ret egenlig af yderste Evne at klare det baade for Venner og Fiender, at den sande Kristendom langt fra at staa i Forbund med nogensomhelst aandelig Trældom og Samvittigheds-Tvang eller med nogetsomhelst Hykleri, Dølgemaal eller Skuespilvæsen, ikke blot kan taale al menneskelig Frihed saavel som al menneskelig Oplysning, men kræver dem, og kan kun trives, kan kun virke med sin fulde Kraft og ses i sin Glands, hvor dens Fiender har samme Frihed, som den, til at gjøre sig aandelig gjældende.“

Hvorfor nu Grundtvig ikke valgte at tilraade Folkekirkens Afskaffelse, det har vi vel alt set lidt af og kan vel selv, med lidt Kjendskab til Folkets Smag i det Hele, ogsaa hos os, nok slutte os til, at det er endnu i det mindste det Bedste for Folket at have en kirkelig Indretning naar Udgangen deraf er fri, og naar den er saa frit indrettet, at Ordførerne frit tør sige, hvad de mener, og frit tør give den bedste Oplysning, de har; men da han med stigende Klarhed udvikler,

hvorfor det, naar Forkyndelse, Psalmesang og Sakrament-Forvaltning gives fri og de Præster og Kirkegjængere, som enes, danner en kirkelig Kommune under Statens Tilsyn, og Præsterne faa en hensigtsmæssig Dannelse, — hvorfor det da er bedre ogsaa for Kristi Menighed at forblive inde i den frie Indretning, end at træde ud, saa skal vi ogsaa se hans Udtalelse herom i dette Stykke.

„Ja Kristendommen med Sandhedens Aand har intet at dølge, men alt at aabenbare, saa det skal slet ikke forties, at Kristi Menighed hos os som en Fange, ikke blot født i Fængsel, men gammel vant til at betragte Fængselet som sit aandelige Fæderneland, er saa ubekjendt med den kristelige Frihed, og saa forvænt under den lange Trældom, at man hverken tør vente, den straks skulde skatte Friheden efter sit Værd eller undgaa dens Misbrug, saa at en hensigtsmæssig Opdragelse til Frihed maa nødvendig tjene den langt bedre end halsbrækkende Spring dertil. Vel tror jeg ikke, at danske Kristne vilde misbruge den kirkelige Frihed mere end de misbruge Sognebaandets Løsning, eller end det danske Folk har misbrugt sin borgerlige Frihed, og det véd man, er ubetydeligt, men desmere maatte man være bange for, at de, af Frygt for Frihedens Misbrug og for dens Ansvar, vilde friste Præsterne til at tage Ansvaret paa sig og tage Herredømmet til sig, hvorved det Sidste maatte blive værre end det Første.“

„Vistnok skulde det Lys, som nu er opgaaet over det kristelige Forhold baade mellem Troen og Skriften og mellem Menigheden og dens Tjenere, bevare os paa begge Sider fra den store Fristelse, men enhver kristelig Frimenighed i Modsætning til en Stats-Kirke vil dog mere eller mindre bukke under for den store Fristelse til at give sig Skin af den kristelige Fuldkommenhed, som den vel umulig kan have, men som dog den modsatte Stats-Kirke med ubøjelig Strenghed vil kræve af den, og dette Skin af kristelig Fuldkommenhed kan, efter Livets Natur-Love, som al Erfaring stadfæster, kun vindes paa Frihedens og paa Livets, Grund-Ærlighedens og Ydmyghedens Bekostning.“

„Men selv naar denne Fare var lykkelig overstaet, saa er der en anden langt mindre iøjnefaldende, men

derfor igrunden frygteligere, thi det er en Fare, som rejser sig af det inderlige Folhold mellem Forældre og Børn. Selv da, naar man tænker sig Frimenighedens Grund-Slægt saa ærlig og troesenig, som det efter Omstændighederne vel er muligt, saa tør man nemlig, især med Hensyn paa de gruelig blandede Ægteskaber, aldrig vente Andet, end at der allerede i den næste Slægt vil findes Endel af Børnene, som, enten for stedse eller for en Tid, vender Troes-Livet Ryggen, og naar da naturlig Kjærlighed, Ære og Skam, og alt hvad dertil hører, paa begge Sider hindrer den kirkelige Skilsmisse, som skulde indtræde, da begynder med det samme den gamle, sagte men sikre Udartning, som ødelagde de apostoliske Menigheder, og Talen kunde da slet ikke være om levende Fremskridt, som dog fra nu af hos Herrens Menighed hører til Dagens Orden.“

„Her ser vi Frihedens og Ærlighedens og dermed det fremskridende kristelige Menigheds-Livs Farer udenfor Folke-Kirken, og skjøndt det vilde være Dansker-Folket langt mer end Kristen-Folket, der ved den uvenlige Skilsmisse vilde tabe Midlerne til Fremgang i sand menneskelig Udvikling og Oplysning, saa er dog Vekselvirkningen her saa gjennemgribende, og den levende Deltagelse i alt Menneskeligt os saa uundværlig til at vinde den rette Klarhed, at Frimenigheden i sin skjæve Stilling til Staten og dens Kirke vilde have meget ondt ved at løse sin Opgave til fælles Bedste.“

„Dette kan vel være nok til at vise, at Ingen nødigere end jeg kan raade de Kristne til Udtrædelse, endsige da selv gaa i Spidsen, men derfor kan jeg dog umulig slaa mig til Ro med en Stilling i Folke-Kirken, som jeg ser, er aldeles uforenelig med Menigheds-Livets Udvikling til Bevidsthed og frugtbare Fremskridt til sit høje Maal, thi det fortløbende Mirakel, som vistnok vilde udkræves ved Frimenighedens tilbagetrukne Stilling, kan aldrig være saa stort, at jeg jo turde vente det af Vorherre, naar Udtrædelsen var uundgaaelig, mens derimod den virkelige Umulighed af at benytte sin Frihed i en bundet Stilling ej kan tænkes hævet ved noget andet Middel, end det, hvorved Baandene briste, altsaa ved det Mirakel, om man vil kalde det saa, som jeg endnu venter paa, nemlig Folke-Kirkens virkelige Frigjørelse.“

I det næste Hefte behandles „Den kristne Tro og den kristelige Lærdom“, om hvilke Ting han siger med Fynd:

... „Den kristne Tro er en ren Kirkesag, ingen Skolesag, og den kristelige Lærdom er en ren Skolesag, ingen Kirkesag, thi der kan og maa i Sandhed være en fælles Menigheds-Tro,*) men der kan ikke være og maa derfor aldrig kræves en fælles Menigheds-Lærdom. Hermed er alle saakaldte kristelige Kirke-Stater og Stats-Kirker og nybagte Kirke-Forfatninger dømt, fordi de alle, kun mer eller mindre, stile paa, gennem en stillestaaende, paatvunget Lærdoms-Renhed (Orthodoksi) at beherske eller plage den fribaarne, af al anden Magt end Kjærlighedens Magt uafhængige, og ved alle verdslige, synlige og haandgribelige Midler uberørlige Tro, medens de alle ligeledes stile paa at forhindre den fremskridende Oplysning om den sande Sammenhæng i Aandens Verden, som ene kan avle den ægte Lærdoms-Klarhed og Lærdoms-Renhed, som man enten falskelig tillægger sig eller barnagtig tiltror sig at have slugt med al Verdens Visdom i sin Pugeskole.“

„Denne Betragtning af Tro og Lærdom, Kirke og Skole var i Begyndelsen af dette Aarhundrede, efter Læseverdenen at dømme, saa almindelig herskende i Danmark, at man skulde tænke, det aldrig kunde yppe nogen Kiv eller engang møde nogen synderlig Modsigelse, at opvise og udpege den apostoliske Troes-Bekjendelse ved Daaben, der paa engang er det gyldigste af alle mulige menneskelige Vidnesbyrd om den kristne Menigheds-Tro fra Begyndelsen og drager den eneste forsvarlige Grændse mellem Troen og Lærdommen, thi alle de, som har denne Tro, maa jo være glade ved den Oplysning, der henvejer alle Indvendinger mod denne Troes kristelige Ægthed, og alle de Skriftkloge maa jo være glade ved, at de efter denne Oplysning, uden al kirkelig Bansættelse, kan yttre sig frit om den hellige Skrift: dens Oprindelse, dens Ægthed og

*) I den virkelig kristne Menighed nemlig, men ingenlunde i Folke-Kirken, hvor de forskjellige Aandsretninger skulde have en fri Virkekreds, enten de med den historisk navnkundige Menighed vedkjendte sig Fælles-Troen og døbte paa den eller ikke.

Fuldstændighed, dens Fortolkning og Anvendelse, og i det Hele om dens Forhold til Kristendommen, og yttre sig ligesaa frit om hele den skrevne Kirke-Historie.“

Naar Gr. her nævner Troes-Bekjendelsen ved Daaben, saa er det ikke alene selvfølgeligt, at han mener Troes-Bekjendelsen i Forening med den dertil hørende Afsigelse eller Forsagelse til Fienden, men han siger det ogsaa selv med rene Ord lidt længere ude i Afhandlingen.

Mærkelig er Anledningen til, at Grundtvig valgte denne Gang netop at skrive om „Tro og Lærdom“. Det var nemlig i alle Fald Begyndelsen af Professor Klausens Bog om „Det evangeliske Kirkelivs Nutid og Fremtid.“ I et Forord omtaler Professoren sin nys overstandne Sygdom, og hvorledes han derunder følte sin Trang til Frelseren, og Professoren skjæler i Bogen ogsaa mellem Tro og Lærdom, men han forstod ved Troen paa Frelseren dog ikke Troen paa ham netop saaledes, som han i Troes-Ordet aabenbarer sig og sin Naade, men i det Ubestemte. I Professorens Betragtning af „Verden“ i det første Hefte tænker jeg, at nogenlunde oplyst Kristne vil finde, der var meget Godt og Læseværdigt, og da Grundtvig fik læst om hans Tro til Frelseren, da kom Taarene ham i Øjnene, og han siger kjærlig: „Saa kommer ogsaa Klausen efter!“ men han maatte jo siden igjen ryste paa Hovedet af Ting, som han læste. Imidlertid skrev han i det her omhandlede Stykke, „at vi i Læseverdenen nys er bleven mindet (om Forskjel mellem Tro og Lærdom) fra en Kant, hvorfra man mindst skulde vente det: fra en Skriftklog, der længe har villet afløse Troen med Lærdommen. Det er Prof. H. N. Klausens Skrift om „Det evangeliske Kirkeliv“ jeg har for Øje, og trods den sørgelige Bitterhed mod alt hvad der paa mindste Maade kan kaldes mit og trods den latterlige Blinshed for hele min Virksomhed i Guds-Ordets Tjeneste, maa jeg kalde Skriftet et godt Varsel baade for Professorens og for Kristendommens Fremtid.“ De følgende Hefter retfærdiggjorde imidlertid langt fra dette Haab, thi vel stiller Professoren den for-dærlige Forpligtelse paa symbolske Bøger i fortjent Belysning, men der er, som den præsiske Unions-Historie lærer os, andre Maader at trælbinde

Livs-Udviklingen paa, end ved de gamle symbolske Bøger, og Professorens Stilling til kirkelig Frihed kaldte jeg hos mig selv, da jeg lukked Bogen: at give med den ene og tage med den anden Haand. Professoren vedblev at stride for et Kirkeraad eller en Synode, der skulde raae for hvad Præst og Menighed skulde faa gjøre og lade. Men ligesom allerede i 1857 Folke-thinget forkastede Synodal-Forfatningen, skjøndt den i det fornemmere Landsting var antaget, rigtignok kun med 22 mod 13 Stemmer, saa har den kirkelige Friheds-Sag altid gaaet fremad i Folkethinget, og Danmark slipper nok, med Guds Hjælp, fri for den nye Trældoms-Magt, vi vil haabe for bestandig. Friheds-Mændene lærte snart i Danmark, og det har man Grundtvig at takke for, at gennemskue den Friheds-Maske, en saadan Tvangs-Synode bærer foran sit sande Aasyn.*)

Grundtvig troede imidlertid, at Professor-Partiet i Danmark, naar de kunde tro, det var ærligt ment med den baade dogmatiske og litterariske Frihed i Folkekirken, som han kjæmpede for, maatte og vilde, om end nødvendig, saa dog sikkert gjort fælles Sag med ham i det Stykke, men at Skylden for, at det ikke skede, laa hos den store Del af hans egne „Præsteverner“, som endnu, mer eller mindre, „vilde have Troes-Bekjendelsen og Sakrament-Forvaltningen derefter gjort til en verdslig Troes-Lov i Stats-Kirken, hvorved baade Freden, Friheden og Oplysningen, som vi gammeldags Kristne selv allermest trænger til, vilde blive aldeles umulige“.

Om Forholdet mellem Kristendommen og Verdens-Folkene udtaler han sig ogsaa i dette Stykke, idet han skriver:

„Vistnok vil baade Præste-Partiet og Professor-Partiet, ved at drive Friheden og mig ud, narre sig selv, thi ingen af dem kan, hvor der er borgerlig Religions-Frihed, bestaa uden ved Frihed, saa at naar først Friheden og jeg er udelukt, da har Søren Kierkegaards Gjenfærd, hvor haanlig de end rympe Næse ad det, deres Liv i sin Lønne, og vil næppe, selv i det taalmodige Danmark, ret længe lade dem vente paa Præmien for den „officielle Kristendom“ og de „lejede Sandheds-Vidner“,

*) I vor gamle Stats-Kirke i Norge hersker langt fra saamegen Tvang, som i de norske Synoder i Amerika.

men de kan derfor godt, især hos os, sørgelig forvirre Tankegangen om Tro og Lærdom, adsplitte Folket og, om ikke forhindre, saa dog besvære og forsinke den folkelige og kristelige Oplysning, der, for at blive frugtbar, maa baade holde Fred og holde Skridt“.

„Denne gjæstmilde og paa begge Sider fri Vekselvirkning mellem Kristendommen og Verdens-Folkene, som Kristendommens røne og milde Menneskelighed gjør mulig og som Kristendommens verdslige Armod gjør uundværlig til dens Blomstring og Frugtbarhed“, finder han allerede omspaaet hos Apostelen Johannes, hvor han peger paa Kvinden (Menigheden), som skulde finde Herberg og finde Næring i Ørken i halvtredie Tidrum, thi „dette“, siger han, „er Folkekirkernes Tid i Hedenskabet“.

Og jeg vil ved en særegen Overskrift fremhæve Yttringer midt inde i dette Stykke.

Kristendommen, den frigjorte Folke-Kirke og Synagogen.

~~~~~

„Efter at det er gaaet op for mig, at Kristendommen, for at løse sin menneskelige Opgave, trænger ligesaa meget til Mennesket, som Mennesket til Kristendommen, saa bliver det mig daglig klarere, at Kristi Evangelium kun paa den ene af to Maader kan paany indtræde i fri Vekselvirkning med Folket, enten ved at vinde Friheden inden i Folke-Kirken, eller ved at søge Friheden der uden for, og jeg har nylig udviklet, at skjøndt Friheden udenfor kan tænkes langt fuldere, saa vilde dog den mere indskrænkede Frihed indenfor baade være langt sikkrere og den fri Vekselvirkning med Folket langt gavnligere paa begge Sider, og nu tager jeg ikke i Betænkning at sige rent ud, at denne fri Vekselvirkning kun kan være fredelig og gavnlig paa begge Sider, naar enten Friheden vindes inden i den Kirke, „som Staten understøtter“, eller denne Kirke aldeles ophæves, og at selv i sidste Tilfælde turde jeg hverken spaa Dronningen fra Østen det gode Herberg og den rigelige Nær-

ing, som hun trænger til for at vise sig i hele sin Skjønhed og Elskværdighed, eller spaa Danmarks Folk og Rige den Guds Velsignelse, hvormed Dronningens Herberg og Næring i Ørken kongelig betales af ham, der end ikke tager et Bæger koldt Vand til en af sine ringeste Tjenere uforskyldt.

Saalænge vi nemlig, hvad længe har været vor Skade, kun tænker alvorlig paa, hvad Kristendommen er i sit eget rene Begreb og i en fuldkommen Menigheds, da finder vi naturligvis, at ingen af dem trænger til Verden, og at, skjøndt Verden trænger højt til dem, er der dog ikke paa nogen Fred at tænke, men kun paa aaben Fejde, til den afgjørende Sejer er vundet og Verden ligger paa sine Gjæringer, men jo mere vi, uden at glemme enten Herren eller Aanden eller Fuldkommenheden, dog hefte et indtrængende Blik paa Menigheden og det virkelige Kristenliv, som i Bekjendelsen, Forkyndelsen og Lovsangen er ført i Verden, og da overværer, hvorledes Menigheden, som den nu er, kan levende opfatte sit Kald og med levende Fremskridt nærme sig den Fuldkommenhed, hvorfra den endnu er langt tilbage, men hvortil der dog virkelig maa naaes, før „alt er beredt“ til Guds Søns Bryllup, saa Sandheds-Aanden kan forklare eller klarlig herliggjøre Ham paa Jorden, da faar vi et ganske andet Syn for den ufuldkomne og ufuldvoksne Menigheds Forhold til Verdens-Folkene og deres Gudsdyrkelser, saa at ogsaa med dem skal Menigheden, saavidt det staar til den, holde Fred, og, som Hedning-Apostelen, stræbe at være Alt for Alle, for at vinde Nogle. Hermed stemmer det da ogsaa klarlig overens, at hverken adskilles Menigheden ved sin Daabs-Pagt fiendtlig fra noget Menneske eller noget Folk, men kun fra Fanden med hvad der aabenlyst hører ham til, ikke heller finder vi i Apostel-Skriften mindste Spor til, at Herren vilde have sin Menighed skarpt og fiendtlig adskilt fra den Folke-Kirke, i hvis Midte den fødtes; thi han forudsætter tvertimod, at Menigheden forblev i Synagogen, indtil den, eller dog dens „Vise og Skriftkloge“, hudstrøges eller udeluktes deraf. Det Samme gjælder da ogsaa om den danske Folke-Kirke, naar den fik ligesaa fri en Indretning, som den jødiske Synagoge havde i Herrens og Apostlernes Dage, som vil være

Tilfældet, naar Apostel-Skriften med fri Fortolkning er den eneste Kirkelov, og da vilde den kristne Menigheds Stilling være friere derinde end derudenfor.

Saa meget om Freden, og vi véd, at da det var ude med Synagogen, da var det ogsaa omtrent forbi med Apostlernes folkelige Indflydelse, saa den ebraiske Menighed havde i Hjemmet kun Martyr-Døden ivente“.

I „Kirkelig Samler“. II.

Det næste Stykke af Grundtvig i „Samleren“ handler om „Menneske-Historien og Bibel-Historien hos Jøderne og de Kristne“, hvoraf jeg blot til videre Eftertanke vil sætte et Mærke ved den især med Hensyn paa den kristelige Forkyndelse og Bedømmelsen deraf saa vigtige Udtalelse, at „det er ikke blot Johannes Aabenbaring, men i det Hele ogsaa Apostel-Brevene, der maa betragtes langt mere i et profetisk end i et historisk Lys.“ Derefter følger: „Hænderne og Røsten i Rom og Jerusalem“, en storartet Afhandling.

Saa aabnes 6te Bind med et stort Kvæde: „Efterskrift til den nordiske Menighed“, som er at betragte som et Tillæg til „Den nordiske Menighed“ i „Syvstjernen“ (den skal snart blive omtalt), og som han antog kanske kunde finde sin rette Plads efter 12te Vers eller Rimlag i Sagakvadet. Kvædet er for rigt til at dets Indhold her kan angives, og jeg skal kun meddele en liden Mundsmag af hvad han siger om, hvordan Kristendommen vil arte sig i „Danevangen“

. . . „Nu, da den i Lys oplærdes
Til saa fredelig at færdes
Som en fattig, fremmed Gjæst!

Alt det Mørke, alt det Sure,
Alt det Bedske, Folkesky,
Som er født i Munke-Bure,
Opfødt i Domkirke-Ly,
Hvor Daglyset mildt oprinder,
Som en Taage brat forsvinder
Med alt Roms Papisteri!

Lange-Faste, Malurt-Drikke,
 Plage-Aander, manet frem,
 Alle Pave-Kirkens Skikke
 Skikked vi til Paven hjem,
 Og med alle kristne Slægter
 Vi beholdt kun to Vedtægter,
 De uskyldigste paa Jord!

Ved vor Daab vor Tro bekjendes,
 Som den er fra Arildstid,
 Ved vor Altergang fuldendes
 Til Vorherre vor Tillid;
 Dertil Søndags-Kirkegangen
 Sluttes tæt sig med Lovsangen,
 Det er al vor Litturgi!“

Hans Haab om Kristi Menigheds „Opvækst i Naade hos Gud og Mennesker“ gaar dog ud over Vangen i Nord ogsaa til os „mellem Birke under Fjeldet“, saa han synger:

„Mellem Folk, som randt af Rode
 Under Birk og under Bøg*),
 Lov fik bedst de Fredegode
 Blandt Fribaarne, Lav og Høj,
 Derfor mellem Bøg og Birke
 Taarne skal sig Kristi Kirke
 Fredegod, men kjækt og frit!“ . . .

Kvadet slutter som følger:

„Tidens Ophav, Midte, Ende,
 Spørgsmaal størst var i vort Nord,
 Det med Nemhed er at kjende
 I det levende Guds Ord,
 Ham, som Morgenstjerner hylde,
 Som blev Kjød i Tidens Fylde,
 Lukker Tiden med sin Dag!“

Foruden seks Kristen-Sange („Herrens Røst“, „Gjenfødselen“, „Kristelig Børnelærdom“, „Kristelig Frihed“, „Kjærligheds-Loven og Kjærligheds-Livet“, „Livs-Ordet“ og „Opstandelsen“) begyndte han i dette Aar paa sin længere Afhandling i „Samleren“, som har til Overskrift:

*) Udtales gjerne „Bøj“ paa Dansk.

„Det evige Livs-Ord af Vorherres egen Mund til Menigheden“, hvorom mere siden.

Kristenhedens Syvstjerne, et kirkeligt Sagakvad.

Kristenhedens Syvstjerne, et kirkeligt Sagakvad, som, hvad for er berørt, i 1854 og 55, i 7 Afdelinger, meddeltes til „Dansk Kirketidende“, udkom i 1860 særskilt med en længere oplysende Fortale, og giver et Overblik over de seks Sprog-samfund: det Ebraiske, Græske, Latinske, Angelske, Tyske og Højnordiske, „hvori det samme Kristi Evangelium har fundet en levende, frugtbar, men dog kjendelig forskjellig Modtagelse og Udvikling, og dette Overblik“, siger han selv, „er aabenbar Sjælen i nærværende krist-kirkelige Saga-Kvad eller Læredigt, og naar jeg kalder det Kristenhedens Syvstjerne, da er det kun, fordi jeg finder de seks historisk bekjendte Sprog-Samfund i Kristenheden forud betegnede i „Aabenbarings-Bogen“, tilligemed et Syvende, endnu historisk ubekjendt.“

„Dette apostelige Søndags-Syn, hvor Jesus Kristus, som den guddommelige Menneske-Søn, saaes vandre mellem syv Guld-Lycestager, med syv Stjerner i sin Højrehaand, som skal betyde syv aandrige Kristen-Samfund, der efter Sammenhængen maa omfatte og udfylde hele Kristenheden og Kristen-Tiden, dette Syn ligger nu vistnok som Spaadom til Grund for mit Overblik af Kristen-Folkets Levnetsløb; men jeg skal dog bede Læseren, for sin egen Skyld, lægge vel Mærke til, at her er to forskjellige Spørgsmaal: det ene, om hvorvidt Overblikket er træffende, gavnligt og glædeligt for Kristne? og det andet, om hvorvidt dette Overblik er forudset og forberedt af Apostelen Johannes? saa det Sidste kunde godt være meget tvivlsomt og det Første dog være lige rigtigt.

„Det Ejendommelige ved nærværende Overblik af Kirke-Historien er nemlig ingenlunde, at det knytter sig til Himmelsbrevene i Aabenbaringsbogen, men at Kristen-Livet helt igjennem betragtes som et aandeligt Folkeliv, der har staaet i levende Vekselvirkning med alle de

Hoved-Folks ejendommelige Udvikling og Modersmaal, hos hvem Kristen-Livet har aabenbaret sig i Bekjendelse, Forkyndelse og Lovsang, og at denne Veksel-Virkning baade er Grunden til Kristen-Folkets sært udviklede Levnetsløb og er Hoved-Nøgelen til alle de saakaldte kristne Stats-Kirker med alt deres Virvar.“

Det vilde sikkert være forgjæves, om jeg prøvede paa at give Læseren en Forestilling paa Forhaand om Indholden af dette „kirkelige Sagakvad“ paa 238 Sider, med en Indledning omtrent paa 32, hvortil hører hans Oversættelse, med nogle faa oplysende Anmærkninger, af de syv Herrens Breve i Aabenbarings-Bogen. Jeg skal derfor kun hidsætte en Mærkelighed, som Grundtvig ikke her kunde nærmere begrunde, og som han aldrig kom til offentlig nærmere at udvikle, skjøndt Kvadet selv imellem kaster, som i „Ebræer-Menigheden“, brede Strejfelys derover.

Vi har nemlig ogsaa af Paulus Breve til syv Menigheder, ligesaavel som af Herren, og Grundtvig forbinder da, og havde alt længere gjort det, de syv Menigheder, hvortil vi har Paulinske Breve, med de syv Menigheder^r i Aabenbarings-Bogen og i Kirkehistorien, og det saaledes, at den første (ebraiske) Menighed spejler sig i Epheser-Brevet, den Anden (græske) i Korinther-Brevene, den Tredie (latinske) i Romer-Brevet, den Fjerde (angelske) i Phillippenser-Brevet, den Femte (tyske) i Galater-Brevet*), den Sjette (højnordiske) i Kolosenser-Brevet, og den syvende og sidste Menighed i Thessaloniker-Brevene. Han siger selv herom: „Vel forudser jeg, at denne Gjætning kan synes endel af mine Læsere meget løs og Delingen synes ligesaa vilkaarlig, men det lader sig ikke forebygge med et Pennestrøg, saa det maa jeg, som saa meget andet, lade passe og jævne sig selve.“

Som Prøver paa, hvor fyndigt Skjalden kunde lægge sine velvillige Læsere paa Hjerte hvad han vilde, skal jeg dog anføre et Par Vers, saameget mere, som de pege paa hans Indskjærpelse af, at Menigheden umulig kan holde Stand i Antikristens Ildprøve, naar den ikke fastholder Pagtens Ord i Herrens egen Mund.

*) Man komme kun ihu: Luther over Galater-Brevet.

„Slip for alt, hvad dig er helligt,
 Slip for alt, hvad dig er kjært,
 Ordet ej, som sandt gjør skjelligt,
 Ordet ej, som alt er værdt:
 Troens Ord som Herrens Tale,
 Hvor han jævner Bjerg og Dale,
 Baner Vej for sine Smaa.

Holder fast paa Klippe-Ordet
 Du som Guds og Sandheds Ven,
 Holder, med al Kraft omgjordet,
 Herren fast paa dig igjen,
 Naar den store Frister dages
 Og af Verden skal modtages
 Som en selvgjort Helligdag!“

Men hvor høipoetisk Kvædet imellem kan være ogsaa i det Enkelte, det vil den alene faa at se, som selv læser det. Selv Biskop Martensen siger om „Syvstjernen“, som vi hørte han sagde om Roskilde-Rim, at det bærer Vidne om, at han har drukket af Kilder, som udspringe paa Aandens Højder.

Dog, endnu maa vi medtage et Par af hans mangfoldige Indlæg i Sandhedens Navn mod al Tvang paa Ordets Enemærker, hvor det gjælder Aandens Verden:

. . . „Fik ej Løgnen Lov at prale
 Med sit Lys og med sin Aand,
 Hvordan skulde Sandheds Tale
 Vise, den fik Overhaand?
 Stopped Dommeren sit Øre
 For den anden Part at høre,
 Hvor var hans Retfærdighed?

Derfor bort med alle Bomme
 Paa Guds-Ordets Kongevej!
 Løgnens uretvide Domme
 Sandheds Aand forfærde ej,
 Og hver Mand, hvis Fjende lænkes,
 Altid skal for Løgn mistænkes,
 Troes paa det Halve knap“.

Ligesom det er i det nordiske Sprog-Samfund, hvori
 „Over-Blikket af Tidsløbet
 Af Idrætten fremfor alt“

alt kundgjorde sig allerede i Asamaalet, saaledes er det her dette Over-Blik.

„I Guds Hus med Glands ophøjet
Følger frit Guds Forsyns Vej“

med Kald til at følge „Ordets“ Bane i dets Kamp for Liv og Fred,

„Klare Herrens Vej paa Jorden
Fra hans Krybberum til Norden
Og det ny Jerusalem!“

Den syvende og sidste Hoved-Menighed gjætter han vil fremstaa i det hindostanske Sprogsamfund.

Om den nordiske Menighed skriver han i Fortalen, efter at have omtalt Luther og det tyske Sprogsamfund:

„Først hos os, i den højnordiske Menighed, kan Kristen-Livet i Tro, Haab og Kjærlighed igjen, som Ordets og den Helligaands Gjærning, efterhaanden vinde menneskelig Skikkelse og menneskelig Vækst, som det ny Menneske, fordi vi i Guds-Ordet til os har fundet baade Troens og Haabets og Kjærlighedens levende Begreb og ser tillige den levende Sammenhæng mellem Ordet og Troen. mellem Troen og Daaben, mellem Daaben og Nadveren, og saa igjen mellem Daaben og Haabet, og mellem Nadveren og Kjærligheden, thi hele det kristelige Levnetsløb, fra den første Rørelse af Guds-Ordet til det fulde hjertelige Fællesskab om Vorherre i hans Kjærlighed, ligger oplyst for os, saa hvem der aandelig vil begynde med Kristus i Moderslivet, kan ogsaa fodes og vokse med ham en gudmenneskelig Vækst. Vi tør derfor godt haabe, at den sjette Menighed kan naa selv forbi Irenæos til Polykarp i den græske Menigheds Johannes-Kreds, skjøndt neppe saa vidt, uden ved Hjælp af det græske Sprog-Samfund, naar det, som vi haaber, snart lever op paany i Apostel-Bekjendelsen ved Daaben, hvormed den Helligaand følger.“

Før at forstaa og i Haabet glæde sig ved det Sidste, maa man komme ihu, at Biskop Polykarp i Smyrna, som, med andre „Oldinge“, Biskop Irenæos havde lyttet til, men som selv havde været Lærlinge hos Apostelen Jo-

hannes, de hørte til det græske Sprogsamfund*), for hvem altsaa Apostel-Skriftens Grundsprog var Moders-maalet, og da ser vi let, hvor ønskeligt i det mindste det er for Menigheden i den nordiske Sprogkreds, at Ny-Grækerne, som har beholdt Græsken noget nær uforandret, maatte leve op igjen i den ligefremme Menigheds-Bekjendelse ved Gjenfødelsens Bad, som de har ombyttet med det theologiske Dokument, det før omtalte saakaldte „nikænske Symbol“.

Det i Apostel-Skriften omspaaede Vidunder med „Israels Levning“ lignede Grundtvig gjerne „ved Opvækkelsen af Lazarus, som havde ligget fire Dage i Graven og stank allerede, og det maa da være os en dyb Hemmelighed, saa vi kan slet ikke engang fatte, hvordan det er muligt, med mindre vi forudsætter, at „Elias den Tisbiter“ skal komme igjen, ligesaa virkelig og øjensynlig, som han opkjørdes paa Sky-Vognen med Sol-Hestene, og skal føre baade sit ebraiske Modersmaal og sin Aandskraft med sig at meddele Israel, og det klinger jo saa utroligt, at det er meget muligt, kun Skjalden og de smaa Børn endnu kan finde det rimeligt, skjøndt det baade er udtrykkelig spaaet ved Malachias, og, naar man ser ret efter, stadfæstet af Herren selv, der ingenlunde har sagt, at Johannes den Døber med Elias-Aanden skulde forhindre Elias-Aabenbarelsen tilsidst, men kun, at Israels Førstegrøde kunde og skulde have samme Gavn af Elias-Aanden over Johannes, som Israels Levning af Elias selv.“

Jeg kaldte Kvadet „højpoetisk“, men hvem der ret gjør Bekjendtskab navnlig med Afdelingen om den „sidste Menighed“, skal nok finde, at det saakaldte „Ethiske“ (det, som angaar Helligjørelsen) ikke mindre end det Poetiske finder sit Kraft-Udtryk deri, medens det dog gennemgribende var Grundtvigs Grundsætning: „Først det Indre, saa bliver det Ydre rent“, og at man ligesaa lidt kan helliggjøres som retfærdiggjøres ved at tugte sig selv med Loven dertil. Om den Sag dog endnu mere siden, medens jeg kun skal pege paa Verset S. 234:

*) om kanske nogle af dem var Ebræer af Æt.

. . . „Derfor er den Visdom ægte,
 Hvad Guds Sjæl umulig kan,
 Skal vor Sjæl: sig selv fornægte,
 Bukke for sin Overmand,
 Nøjes med, hvad den kan være
 I Guds Sandhed, til hans Ære:
 Øje for hans Lys-Begreb“ —

med alt, hvad der gaar foran og følger efter disse Linier
 i Kvadet.

Om Søren Kierkegaard.

I „Nordisk Maanedskrift“ er meddelt Brudstykke af et Brev fra Grundtvig til en Mand, der ses at have skrevet en Bedømmelse af ovennævnte Forfatter. Hverken Tiden, naar Brevet er skrevet, eller Manden, til hvem det er stilet, nævnes i Maanedskriftet. Saameget ses imidlertid, at det er skrevet efter Kierkegaards Død, som indtraf 11te November 1855.

. . . „Deres Blade om S(øren) K(ierkegaard) har jeg, som sagt, læst, og nu atter læst med Deltagelse, først og fremmest for den kristelige Alvors Skyld, som gennemvifter dem; thi jo ældre jeg bliver, desmere er det denne Alvor, som slet ikke behøver at være ram eller stram, men maa være virkelig og kjendelig, som jeg ved al gudelighed og kristelig Tale højlig skatter og maa desværre kun altfor ofte smertelig savne. — Dernæst finde jeg ogsaa, De har holdt fast ved Hovedsagen, at historisk Kristendom er det i alt Fald ikke, hvormed S. K. har villet ikke blot rive den officielle ned, men ogsaa udelukke netop den historiske Kristendom, der dog, saa vist som Frelseren kom i Tidens Fylde, er baade den eneste virkelige og den eneste mulige i Sandhed. — Men glemme maa vi jo ikke, at den ukristelige Paastand om Kirkens Vildfarelse gennem mange Aarhundreder, skjøndt den hos Luther ikke var saaledes ment, men gjaldt Skolen og Lærdommen, ikke Troen og Menigheden, forskriver sig fra Reformationen, ligesom at hele S. K.s Fremgangsmaade med hans „det nye Testaments Kristendom“ er

den protestantiske Theologies Methode drevet til det Yderste. Den grove og netop derfor saa klare Selvmodsigelse, som det er at slaa en tyk Streg over al aandelig Historie og indvortes Erfaring som Iugenting, og dog opløje en meget lille Del deraf, nemlig sin egen Smule Erfaring og 20—30 Aars Historie, som Alting, den kunde jeg med et Smil tilgive S. K., men det bestemt Anti-Kristelige, som ligger i at fremstille hvad man paa-
staar er den eneste sande Kristendom som det Umenneskeligste og for Mennesker Umuligste under Solen og dermed paa den ene Side retfærdiggjøre den vantro Verden, naar den blot vil afsværgе det tomme Kristen-Navn, den har ført, og paa den anden Side brændemærke enhver Troende, der ikke kan eller vil fornægte sin Herre og sit Kristennavn, som en aabenbar Løgner og Hykler, det var i den sidste Tid S. K.s Synd til Døden, saa det undrer mig ikke, at Døden overraskede ham; thi saalænge Antikristens Dage ej er kommet, vil de, som fuske paa hans Mesterstykke, altid komme tilkort, ligesom de falske Messiasser.“ — — —

Et Ord af ham om Kristendoms-Undervisningen.

Friskolelærer og Blad-Udgiver Morten Eskesen, der ogsaa personlig er endel Nordmænd bekjendt fra sit levende Foredrag paa Lillehammer i 1875, var en af de Folk, Grundtvig havde sin Lyst af at samtale med, især naar han havde været ude iblandt Folket og fortalte af sine Oplevelser der. „Godt, Godt“ lød det da tit fra den Gamle. Saaledes da Eskesen engang fortalte ham, at han havde været inde hos en Klokker, der tillige forestod en Skole, hvortil en Mand havde testamenteret en Bogsamling. Den stod i et Skab med Glasruder foran, og Eskesen saa gjennem Ruden „Harpen“ af Lindberg: „Bruger De Harpen her?“ spurgte Eskesen. I en Tone, som om han selv gjorde et Spørgsmaal, svarede Klokkeren: „Nej her bruger vi ingen Harper!“ „Godt — svarede Grundtvig til Eskesens Fortælling — der sagde han mer end han vidste“. Eskesen havde i 1857—58 Kristendoms-

Undervisning paa Pigeasyl-Skolen i Nørregade i København, og Skolen stod under Tilsyn af Prof. Fr. Hammerich og Pastor P. Boisen. Det gik fornøjeligt med Samtalen baade for Lærer og Børn, men Hammerich ankede først over, at de ikke lærte Psalme-Vers, skjøndt de havde lært adskillige saadanne, men ikke af Bog, ankede ogsaa over, at de ikke havde lært Skriftsprog, hvortil Boisen bemærkede, at han før havde været derinde paa Skolen og netop hørt Eskesen tale til dem paa Grundlag af Skriftstedet: „I Begyndelsen var Ordet, og Ordet var hos Gud og Ordet var Gud“ o. s. v. Det hjalp ikke; Hammerich blev ved sit og føjede til, at saa kan de ikke Troens Ord; ét Barn kan ét Led og et andet kan et andet, og det var dog det mindste, man maatte kræve, at hvert Barn før sig kunde Troes-Ordet helt og holdent. Eskesen mente nu, at man ikke skulde lære Børnene Troen som en Lekse eller Ramse udenad, men han bekyndte selv Troen og bad Fadervor i deres Paahør og lod Ordets Indhold lyse ud gennem den bibelhistoriske og anden Fortælling, indtil Børnene selv modnedes til en virkelig, levende Bekjendelse af Troen, og han vilde ikke vide af nogen Fremplappren af Ordet. Da han kommer ud til Grundtvig og fortæller ham den lille Begivenhed, siger Grundtvig om Hammerich: „Saa kræver han mere end Vorherre, thi Han nøjes med et Ja“.

Tredie Giftermaal og den nærmeste Tid derefter.

I Huset havde Grundtvig det ofte ikke hyggeligt, idet han, der havde levet med en Fru Marie, sad saa enslig ved Nat og ved Dag. Ofte gik han i denne Tid ikke i Seng; men naar han, som han plejede, havde siddet og arbejdet udover Nætterne, saa svøbte han sig ind i sin Slobrok, blundede en Tid, rejste sig saa op igjen og fortsatte sit Arbejde. I „Nyttaarsdags-Aften“ ser vi, han tænkte, at han med det Kvæde tændte sit „Ligblus“. Sjelden var han ude, og meget Faa dristede sig til at gaa til ham, da han gjerne sad saa fordybet i sine Studier, „en Tilstand“, sagde en Kjending i Huset, „som jeg tror,

han netop var taknemmelig for at man kunde rive ham ud af“. Han havde ogsaa bedet Gud, enten tage sig bort fra denne Verden, eller gjøre en Forandring. Da førte Gud ham imøde den unge Enke efter Minister, Gehejmeraad H. K. Reedtz. Hendes Pigenavn var Komtesse Asta Tugendreich Adelheid Krag-Juul-Vind-Friis, og hun var født 12te Marts 1826. Troesenig med ham var hun ham ogsaa inderlig hengiven og delte eller kom i alle Fald til at dele fuldtud ogsaa hele hans folkelige Retning. Hendes Livs Maal var at gjøre Dagene saa blide for den Gamle, som muligt.

Der var naturligvis ogsaa denne Gang dem, der misbilligede Forlovelsen, og der var dem, der spottede dermed.*) — En ung Kone af Grundtvigs Bekjendtskab kom, da hun havde faaet Tidenden, fortæller man, grædende op til ham og spørger, om det var sandt, han skulde gifte sig? Jo. det var det — og han spurgte hende, hvad der var ved den Sag, som gjorde hende saa ondt? Jo, hun kunde ikke skjønne andet, end at naar han gjorde det Skridt, da maatte han staa med den ene Fod i Himlen og med den anden paa Jorden. „Jeg staa naturligvis med begge Ben paa Jorden“, svarede Grundtvig og talte saa mildt med hende om Sagen, at hun nok allerede da blev beroliget, og maatte siden ogsaa være med at rose den nye Kone i Huset.

Det var i 1857 de blev forlovede, men Bruden opholdt sig endnu tildels ovre i Jylland, mulig for at ordne Sagerne med sit Gods derovre, og først den 14de April 1858 blev de viede i Huset i Kjøbenhavn af P. A. Fenger. Bruden medbragte efter Ministeren to Sønner, hvoraf den ene hed Niels Juel Reedtz, og to Døtre, alle Fire i Opvæksten. Under Vielsen var tilstede Børnene og ellers kun nogle ganske Faa, hvoriblandt Kand. Kragballe. Grundtvig var da langt inde i det 75de og Fruen lidt over 32 Aar.

Under 1ste Maj 1868 stod i Boisens „Budstikke“ et yndigt lidet Kvæde med Overskrift „Længsel“ af Grundt-

---

*) Der gjordes endog Viser derom, ligesom da Luther gifted sig, idet en ung Medisiner(?) paa sin Vis overtog Vimpinas Rolle.

vig, som han mulig har skrevet mens hans Forlovede var ovre i Jylland. Det begynder med Ordene:

„Nu hjertelig mig længes
 Alt efter Liv og Fred
 Hvor Livet mer ej trænges,
 Men Freden varer ved,
 Hvor alle Storme stilles,
 Som os omtumle her,
 Hvor de ej mer adskilles,
 Som har hinanden kjær.“

Det udsynger yndigt, hvordan alle de fraværende Kjære igrunden, med den i sit Jesus-Navn nærværende Frelser, de Hensovne som de Bortrejste, er hjertelig tilstede i Længslernes Mødestund:

„Er vi paa Jorden begge,
 Af Hav og Land adskilt,
 Da vore Længsler strække
 Sig mod hinanden mildt
 Til de hinanden skimte,
 Som Vandre-Stjerner to,
 Og synes, som de glimte,
 At synge: Gak til Ro!

Er en af os hjemgangen
 Til Hjertets Fædreland,
 At bo i Gladhjems-Vangen
 Bag Dødens vilde Strand,
 Dog lige nær vi ere
 I Længslers Mødestund,
 Naar „Med hinanden være“
 Er sagt af Hjertens Grund.

. . . Saa gaa med Længsler milde
 Vi Støvets Sneglegang
 Til sikkert, om end silde,
 At række Gladhjems Vang,
 Hvor glemt er al vor Møje,
 Og samlet al vor Lyst,
 Og soleklart vort Øje,
 Og Frydesang vor Røst!“

Snakken maatte i det Hele ogsaa denne Gang snart

vige, dels for Rygtet om den saa kjærlige og opoffrende Hustru, han havde fundet, og dels for Erfaringen af det forandrede Forhold, hvori Grundtvig netop ved hende kom til alle sine Venner. Hun forstod nemlig saa godt at sætte ham i levende Forbindelse med dem til saa Mangfoldiges Gavn og Glæde. De boede straks efter Bryllupet i Grundtvigs egen Lejlighed, men snart efter kunde han sige: „Jeg bor hos min Kone“, og for Sommeren (1858) lejede han Værelser ude paa Strandvejen

„I den majgrønne Lund
Ved det dejlige Sund“,

med „de syngende Vover“ —

„Hvor med Asta Skjalden sad“,

og, som alt antydet, var den „lille Kone“, saa højfornem hun end var baade af Byrd og ved Giftermaal, dog den jævreste, mest ligefremme Kvinde, Nogen kunde møde. Tobaks-Piben taalte hun, ja, forærede Grundtvig netop en saadan til hans Fødselsdag i 1858. Vel Bekvemmeligheder men ikke hvad man kalder Luksus fandtes i Huset; ikke engang et Pianoforte saa jeg idet mindste hos Grundtvigs. Der blev sunget, især om Morgen, uden noget Spil. Hverken Grundtvig eller Fruen havde nogen synderlig Sangstemme, men det havde i fuldt Maal „Frederiks“ Barne pige Maren Pedersen fra Rønnebæk, der havde været hos Grundtvig alt siden i Fru Mariæ Dage. Hun var da Forsangerinden i Huset, og Grundtvig var saa inderlig glad i, at hun ligefra han laa i Vuggen havde sunget for hans Lille og det ikke mindst Sange om „Barnet født i Bethlehem“. „Festsalmerne“ brugtes om Morgen, Børnene valgte hvad der skulde synges, og det gik alt uden Bededags-Ansigt, saa Gr. selv gik gjerne op og ned ad Gulvet og sang eller nynnede med*).

*) Det var nok ikke ret længe efter G.s Bryllup, at Professor Hammerichs Sølvbryllup stod ude paa Skydebanen. Grundtvig saa saa skarp ud, syntes man, da han med Rejseklæderne paa kom ind i det store fine Selskab; men han skal have holdt en meget vakker Tale ved Bordet om Kvinden. Det er muligt, at han har holdt Hoved-Talen og inde i den talt de dejlige Ord. Senere paa

Om Høsten flytted de igjen ind i det gamle Kjøbenhavn og boede Vinteren over i Larslej-Stræde. Grundtvigs skulde just ved denne Tid have en Guvernante i Huset, og det blev en Frøken her fra Norge. Hun var i Huset fra Novbr. 1858 til Juni 1859, da hun maatte rejse hjem til sine Forældre, der savnede hende. Guvernanten havde at fortælle Frederik efter Saxes Danmarks-Krønike, og Fruen fortalte ham Bibel-Historie. I Middagstiden spurgte Faderen ham imellem om, hvad han havde hørt af Guvernanten. Engang fortalte da Frederik noget, som hun havde set hos Barfoed, hvorpaa Grundtvig sagde: „Nej, det har Saxe aldrig sagt“. Den nu fler og tyveaarige unge Mand fortryder vist ikke paa, at jeg fortæller, at ogsaa han, ligesom vi Andre, har faaet Bask engang imellem den Tid, da han brugte Guvernante, især da mange tænker, at Grundtvig ikke vilde, at Børn skulde have legemlig Tugt, fordi han ikke vilde, de med Vold og Magt skulde tvinges til at gjøre godt. Hvad det gjaldt, ved jeg ikke, men hvor flere Børn er sammen, vil den ene nok gjøre den anden Fortræd ogsaa efter Paamindelse. Nok er det, Faderen syntes, at hans Frederik skulde have Prygl; og dem gav han ogsaa saa alvorlig, at man syntes, mindre havde været nok. „Grundtvig slog og Guvernanten stod og græd, og saa inderlig han holdt af sin lille Søn, forkjælet blev han ikke“. Men iøvrigt syntes Grundtvigs ældre Sønner, at hans „Frederik“ havde ganske anderledes Frihed, end de havde haft i deres Barndom. Grundtvig sagde ogsaa selv engang, — det var nok da „Frederik“ var 5 à 6 Aar, — at det er naar man bliver gammel, man bedst kan opdrage Børn, og kom ihu, at man i gamle Dage i Norden tit overlod Børns Opdragelse til en Gammel.

I denne Tid 1859, kanske allerede fra før Jul 1858, kom Kandidat Kragballe hver Torsdag for, med Grundtvig ved Haanden, at oversætte Stykker af det græske ny Testamente, og ved den Lejlighed var der flere samlede, som Præsterne Gunni Busck, Peter Fenger, P. Rørdam i Lyngby og P. Boisen, Kandidaterne C. J. Brandt,

---

Dagen fandt man ham i Laget midt inde i en kirkehistorisk Udvikling, som der sagdes at baade Biskop Martensen og Professor Klausen var Tilhørere ved.

Kr. Thura og Sadolin, Løjtnant Rosenmüllers (en svensk Familie, der havde Herregods i Smaaland, men boede om Vinteren i Kjøbenhavn), Kammerherreinde Nergaard og en Frøken Morgenstjerne o. fl., saa hans Studereværelse var gjerne propfuldt og Spisestuen optagen, saavidt han derfra kunde høres. Man gennemgik i denne Tid de 3 første Kapitler af Johannes Aabenbaring (og derunder, maa vi komme ihu, hører Herrens Breve til de syv Menigheds-Engle) og nogle af Apostel-Brevene.

Der faldt ofte opbyggelige Samtaler, men oftest blev det til, at Grundtvig talte alene, naar Aanden kom over ham. „Da var det“, skrev et Øjen- og Ørenvidne i et Brev, „ofte et gribende Syn, at se den gamle ærværdige Skikkelse med det klare aandrige Blik, omgivet af gamle graahærdede Mænd, der sad som lyttende Discipler omkring ham; jeg maatte tænke paa Profeternes Skoler“. Og vi maa dertil føje, at den nye Pagts Herlighed er dog langt større end den gamles, hvor Aanden, som gjør levende, er virkelig tilstede. „Det Indtryk“, yttrede samme Brevskriver, „har jeg bevaret og skal med Guds Hjælp altid mindes, at han (Gr.) var en Sandhedens Forkjæmper, der gik den lige Vej mod Maalet, hvorved han vel ofte kom til at tørne lidt haardt imod dem, der ikke helt kunde følge ham, men det var kun, fordi han havde taget saa sikkert Øjefæste, at han oversaa det mindre vigtige og glemte derfor undertiden Kjærlighedens Hensyn uden derfor at glemme Kjærligheden, hvorfor han heller ikke kunde komme til at saare dem, som havde lært hans kjærlige Hjerte at kjende. Hvorsonhelst han troede at finde Sandhed og Oprigtighed, om den end kom frem i en unanseelig Skikkelse, der var han altid mild og overbærende“. Dette sidste gjælder ham nu i det Hele, og ligedan den Yttring ved en anden Lejlighed: „hvad det er at høre ham, naar han er i Aande og sidder og taler om de Ting, som hører til Guds Rige, det er Noget, Ingen kan gjøre sig Forestilling om, der ikke selv har hørt det“. Men naar han ikke havde noget Bestemt at tale om, da var han til daglig Brug lidet talende. Mens Børnene var oppe, førte nu de Ordet paa deres Vis, men naar de var gaaet i Seng og han kom ind i Spisestuen fra sit Arbejde, med de mange og store Tanker, og kun hans Kone og Guvernanten var tilstede, da var der tit en trykkende Stilhed,

under hvilken man hørte intet Andet end Urets Tik-Tak. En anden Sag var det, hvad der blev talt mellem Mand og Kone, naar de var „toene“.

Det var naturligvis ikke med Forsæt, han var saa taus, og der var en Tid i Huset en Kvinde, som forstod at faa ham paa Glid, saa han kunde fortælle saaledes, at man aldrig glemte det, som f. Eks. engang om den Tid (1832), da han tænkte, at skulle have sin Prækestol paa et Loft.

Mod Sommeren flyttede Grundtvigs 1859 til Ejendommen Vilhelminelyst ved en af de flere Alléer, der gaar ned mod Nord fra Gammel-Kongevej. Gammel-Kongevej, paa Københavns Vesterside, gaar ogsaa lige i Vest ud mod Landet og ligner paafaldende „Lille-Parkvej“ eller „Wergelands-Vej“ i Kristiania, med store vakkre Huse paa højre Haand og med Park tilvenstre, men Gl. Kongevej er meget længere. Naar man nu derfra gaar ned gennem den ikke saa korte Allé, har man, lige fra man forlader Kongevejen, paa venstre Haand den store Have, der hører til Vilhelminelyst, tildels med meget høje Træer, som Pyramide-Poplerne oppe mod Kongevejen. Efter nu at have fulgt Have-Siden kommer man til Gaarden. I det østre Hjørne var en Indgang, fra Indkjørselen til Gaardspladsen, en anden paa Sydsiden (fra Haven af), og en tredie i Husets Vestende, ligeledes fra Haven. I Øster-Hjørnet kom man først ind i en ganske liden Gang eller „Entré“ og derfra ind i Spisestuen, der havde sin Længde paa tvers gennem Huset, og derfra ind i Havestuen, hvor Grundtvig selv sad og som var saa opfyldt med Bøger, at der endog gik to Hylderader frem paa Gulvet, som i en Boglade. Sofaen stod mellem to fremspringende Boghylder paa nordre Væg med et Par Malerier over, hvorom mere siden; endelig kom man ind i det lille Værelse i Vestenden, der, som sagt, ogsaa havde Dør til Haven. Haven laa nemlig vel i største Udstrækning paa Sydsiden, men gik ogsaa vesterom Bygningen. Der var ellers baade dobbelte Værelser og der var Kvistværelser, men kun en Hoved-Etage, og Bygningens Udseende lignede meget Malerkongens ved Kristiania.

Jeg véd ikke, om det var, mens de boede i Lars-Lejstræde eller efter at de var flytted ind til Vilhelminelyst, at Forsangerinden Maren blev gift, men Grundtvig

gjorde hendes Bryllup, og den Morgen, hun sang for sidste Gang, gik Grundtvig op og ned ad Gulvet som han plejede, men han gik og græd og bad om den ene Sang efter den anden. Deriblandt var:

„Fred til Bod for bittert Savn“,

som syntes at være og maatte jo ogsaa være en Yndlings-Psalme i Huset.

I „Kirkelige Lejligheds-Taler“ findes Opskriften til hans Vielses-Tale for hende S. 311.

I Paasken d. A. havde han skrevet Fortalen til sin „Søndags-Bog“ i anden Udgave, hvori han vel siger, at han „efter omhyggeligt Gjennemsyn kun har fundet nogle enkelte Udtryk og Vendinger at ændre, dels som indløbne Fejl og dels som mindre bestemte og tydelige“, men siger det kun efter først at have bemærket: „En Menneske-Alder er udrundet siden denne Søndagsbog først blev til, og netop i dette Tidsløb er der foregaaet store Forandringer baade i vore statskirkelige Forhold, i vor Læseverden og i min egen Tankegang“. Fortalen slutter med Ordene:

„Da der ogsaa endnu selv hos de bedste Tilhørere sædvanlig findes mange Levninger af Fortidens forvirrede Tankegang om Kristendommen, som jeg i denne Bog med Flid har stræbt at oplyse og rette, saa tør jeg haabe, at Søndagsbogen ogsaa i sin anden Udgave vil være velvillige Læsere velkommen, og, saavidt Bøger kan, fremdeles, med Guds Hjælp, fremme aandelig og kristelig Oplysning i min Læser-Kreds, hvor det maa være vitterligt, at jeg venter ingen Mirakler af Bøger, om de end staa lige saa højt over mine som Menighedens Herre staaer over sin ringeste Tjener.“

Dette Aar var det ogsaa, „Paaske-Lillien“ udkom i en ny Udgave.

Ingemann besøgte nu gjerne Grundtvig, naar han var i Kjøbenhavn, og da ogsaa i Aaret 1859. Da han skulde gaa, havde en ung Pige, som netop da var hos Grundtvigs, listet sig efter ham, som hun aldrig før havde været sammen med, for at tilfredsstille sit Hjertes Trang til at takke ham for hvad han som Digter havde været for hende. Grundtvig kommer netop til i det samme, og finder baade Digteren og den unge Pige i Taarer. Nu kunde Grundtvig visselig saa godt som

Nogen forstaa den Ting, men der var dog noget ved det, som han havde Lyst til at more sig ved, og han kommer ind leende over dem begge To.

Ved denne Tid var det ogsaa, at en Kvinde, der endda ikke havde modtaget ret meget af den Oplysning, som Grundtvig var Redskabet til at udbrede, vilde give en Veninde en Foræring. Hun spørger ham da, om han mente, hun burde give hende „Skrivers Sjøleskat“. „Vi er dog nu komne udover den pietis iske Tid“, svarer Grundtvig.

I 1859 i November mistede Handskemager Larsen, et fremragende Medlem af Menigheden i Vartou, sin elskelige Hustru, en Hannoveranerinde af Fødsel. Da hun laa paa sit Dødsleje, lod hun Grundtvig kalde for at meddele hende, og rimeligvis hendes Nærmeste tillige, den hellige Nadver. Som Grundtvig var ifærd med at gaa, beder hun ham blive lidt, og han blev da naturligvis. Hvad der blev talt i det Enkelte, véd jeg ikke, men han efterlod her et Minde om, hvor dejlig han kunde være ved et Dødsleje, hvor han mærkede, at det „evige Livs-Ord“ gjorde sin Gjerning, saa han græd derved og siden ved Graven priste hendes Minde, som et Vidnesbyrd om denne Livs-Ordets Gjerning, idet han talte over Ordene: „Vi vansmægter ikke, thi medens vort udvortes Menneske hentes*), vokser det indvortes Dag for Dag“.

Et eller et Par Aar efter ægtede Larsen en kristen Dannekvinde. Søndagen derefter gaar Grundtvig og Fruen (kanske allerede Bispinden) op for at lykønske de Nygifte. Larsens boer helt op i 5te Stokværk, i en Gaard i Store Kjøbmagergade, og Grundtvigs Fødder var alt blevet daarligere den Gang, saa det var ham ingen Spøg at komme op ad alle de Trapper. „Det var grovt!“ sagde han, da de endelig var oppe. Her hos Larsens træffer han Anker fra Sagatun, og da Anker omtaler Wexels og Modstanden mod ham heroppe, siger Grundtvig: „Ja, det er en Mand det“. Men i Talens Løb yttrede han, at havde han været i Wexels's Sted, vilde han hverken været med at omarbejde Pontoppidans Forklaring, heller ikke skrevet den „aabne Erklæring“ om Kristi Nedfart. Angaaende det sidste var det vel Grundtvigs Mening,

*) Hun døde af Tæring.

at man i en almindelig Erklæring blot skulde gaa ud fra Troes-Ordet og Sagens Natur, saa de Modtagelige blandt Menigmand let kunde følge med.

Det var ikke meget længe efter Grundtvigs tredie Giftermaal, at hans anden Søn, den nuværende Professor og navnkundige nordiske Forfatter, ægtede (10de Juli 1858) en Frøken Bloch, Grosserer Blochs Datter og Broderdatter af Sognepræst Victor Bloch. Grundtvig forrettede naturlig selv Brudevielsen og talte over Fortællingen om Brylluppet i Kana, navnlig over de første Ord deri. I Bryllups-Gildet var han meget glad og talte flere Gange, og det var ogsaa en ung og yndig kristen Brud, Professoren fik, der blev „den Gamle“ saa inderlig hengiven. Jeg saa hende i 63; hun havde da længe været syg, men var dog nu kommet ud og sad en Stund og læned sig datterlig op til ham, op til Oldingen. Jeg saa ogsaa engang et meget vakkert Kvæde af Professoren fra hans Forlovelses-Tid, som alle modtagelige unge Elskere kunde have godt af at læse.

Da Sønnen første Gang stillede sin Fæstemø frem for sin Fader, sagde han bevæget: „Jeg tør tro, det er en kristen Kvinde, jeg bringer til din Velsignelse.“

Mærkelige Yttringer af Grundtvig ved Minister Rotwitts Baare.

Da Minister, forhenværende Amtmand, Rotwitt blev begravet 14de Februar 1860, holdt Grundtvig, i Kongens Nærværelse, i Helligejst-Kirken en Tale, som ogsaa giver rene Ord for Pengene med Hensyn til hans Forhold til det saakaldte „intelligente“ og „national-liberale“ Parti i Danmark. Rotwitt var nemlig Almuens Yndling fra sin forrige Virksomhed, og blev ved et Slagtilfælde pludselig bortrevet, før han ret havde faaet Lejlighed til at vise, hvad han magtede at udrette som Første-Minister, til Danmarks Tarv. Mange af de „Intelligente“ betragtede nu hans pludselige Død som et Held, hvorved Enkelte endog mente at kunne tage Forsynets Styrelse

til Indtægt; men Grundtvig, som vel „nu stod fjernere end før fra den store Skueplads“, turde dog sige frit, at „for mine Øjne ingen Hædersmand havde staaet ved Roret, som jeg snarere turde tiltro baade Syn og Sind til at arbejde paa gamle Danmarks Tarv, saa det var kun Spørgsmaalet, om han ogsaa havde det klare Overblik af vore rædsomt indviklede Forhold og Heltetmodet til at brydes med Hindringerne“. hvad Grundtvig ikke uden nøjere Bekjendtskab kunde sige med Sikkerhed. Ogsaa han „saa Forsyns-Haanden i saadanne bratte og uformodentlige Omskiftelser, og naar det guddommelige Forsyn borttog Hædersmanden Rotwitt under de første Skridt paa hans Høvdings-Bane, da tror jeg ingenlunde det var for at afbryde, hvad han var i Færd med at begynde, men snarere fordi Forsyns-Øjet saa, at der krævedes endnu mere end ham var givet, eller dog gunstigere Omstændigheder, for at naa det Maal, han havde for Øje, og som alle ægte Dannemænd haabe, skal dog, med Guds Hjælp, opnaaes omsider.“

„I denne Betragtning har det heller ikke i mindste Maade kunnet rokke eller forvirre mig, alt hvad der saa hidsig og højroset er sagt af dem, der aabenbart dømte den hedengangne Hædersmand uhørt, og som desuden, saavidt jeg kunde skjønne, kun savnede og lastede hos ham det samme, som vi læser i den „gamle Bog“, at de, som var store og lærde og kloge i deres egne Tanker, savnede og lastede hos ham, som dog var i allerhøjeste Forstand „Folkets Mand“ og „Rigets Støtte“, ja kaldte det Grund nok til at styrte ham jo før jo heller. Thi om ham sagde de jo netop: se, om Nogen af de Øverste eller af Farisæerne har fæstet Tro til ham, og denne Almue (eller Menigmand), som ikke kjender Loven, de er jo bandsatte.“

„Denne korte Proces maatte nemlig hos mig vække endnu bedre Formodninger om Hædersmandens Retning og Bestræbelser, end jeg maaske ellers turde næret; thi ligesom det fra Arilds Tid er lagt Skjoldungernes Stamfader i Munden:

„Det bør hver Konning at have til Sæd,
Beskjærme sine Lande og holde Fred
Og vide at gjøre sin Almue Gavn,
For hvilken han bærer sit Konge-Navn;“

saaledes har jeg, hvor gammel jeg end er blevet, ej kunnet komme til bedre Forstand paa „Folkets Kjærne“ og „Rigets Marv“, end at det, til Ære eller til Skam, altid er den „Almue“ eller „Menigmand“, som ikke kan bruge noget andet Sprog end deres eget Modersmaal, og som ikke vedkjende sig nogen anden Lov end den Ligelighedens, Læmpelighedens og Billighedens Lov, som er indprættet i Menneskets Hjerte og er neppe dybere indprættet i noget Folke-Hjerte, end i det danske.“

„For mine Øjne bryder da Folke-Historien Staven over enhver Regjering, som ikke kan og vil takkes sin Almue, og rækker kun den Regjering Krandsen, som bedst véd at ramme Menigmands eller Almuens sande Tary, hvad dog umulig i vore Dage lader sig ærlig arbejde paa, uden hvert Øjeblik at støde og, som man siger, forurette det i alle Maader storladne Parti, der med sine vidtloftige Verdens-Anskuelser, med alle sine døde og levende Spog og med alle de vildfremmede Lovgivninger og Grundsætninger, staar megen Fare for at overse, tilligemed Menigmand, hele Folket og Fædernelandet, især naar de er saa smaa som de danske.“

„Derfor skal det være mit inderlige Ønske, at Majestæten snart maa faa Lykke til at skjænke Danmark et Statsraads-Hoved, som den danske Almue kan se op til med samme Tillid og Fortrøstning, som til den Hædersmand, hvis Støv de idag med dyb Vemod bære til Hvile.“ . . .

Bladene: „Ved Eksellensen Rotwitts Ligbegjængelse af N. F. S. Grundtvig“ er endnu vist at faa tilkjøbs.

Et utrykt Digter-Værk fra 1860.

Et særdeles mærkeligt Digter-Værk arbejdede Grundtvig med i denne Tid, som ikke blev trykt. Det er noget større end „Kristenhedens Syvstjerne“, og han kaldte det med det gammelnordiske Navn: „Ravne-Galder“. Skjalden vilde i sin Ungdom havt Odins „Sleipner“ til daglig Brug, men Odin tilstedte ham det ikke; derimod

fik han Lov til som en Fugl at følge med Odins Ravne, Munin og Hugin, paa Fart gennem Tiderne. Saaledes skal vi her faa et Syn af Fortiden og et Skaldeblink ind i Fremtiden. Værket har jeg selv ikke set; men et lidet Billede deri fra henved halvanden Menneskealder herefter har jeg hørt omtalt af en dansk Mand, der selv har set det.

Det er ude i det tyvende Aarhundrede. Da er Folkene i Europa komne til Ro inden sine Grændser, endog Tyskerne er komne til sig selv. Der er almindelig Fred. Imidlertid er den jævne Livs-Oplysning i Danmark bleven saavidt bekjendt, at Folk langvejs fra gjæster det lille Land med sin Højskole i Soer; og i en kvindelig Livs-Skole, der knapt bærer Skole-Navnet, har Livs-Oplysningen i al Stillehed gjort vidunderlige Fremskridt, uden at Verden i det Hele har ændset det eller vidst noget derom. En dejlig, klar Sommerdag sejler et Skib opover Øresund og skal til England, og Skjalden i Skikkelse af en Fugl er fløjet op i Masten. Det er ogsaa et mærkeligt lidet Selskab, som er der ombord, siddende for sig selv agterude bag Salonen. Det er nemlig en ung Dannekvinde Edle, en aldrende Nordmand Guldbrand, en Svensker Vettern, en Engelskmand Clearby, en Tydsker Denkspruck, en fransk Kvinde Heloise, en Spanier Don Alvares, en ung Grækerinde Neophyte og en Kristen-Præst Bramaputra fra Hindustan. De Fremmede har i længere Tid opholdt sig i Danmark, og Samtalen drejer sig om Menneske-Livet, Folke-Livet og Lyset derover. Alle taler de Dansk, skjøndt kun Edle var hjemme i Tonen. Grækerinden er saa inderlig glad i Livs-Oplysningen, Nordmanden viser i det Hele en ganske udmærket Livs-Forstand, Tyskeren, som ogsaa skatter Livet og Folkeligheden, drages dog idelig til det Almene og til Mulighedens Rige, som han synes Danskerne ikke nok tager Sigte paa, og han vil gjerne have Tingen først klar i „Skole-Begrebet“ og saa virksom i Livet, men imødegaaes skarpt, naar han overdriver, af Engelskmanden, der kommer med Kjendsgjeringerne, de haardnakkede Krabater. Tyskeren*) her er dog ogsaa

*) Tyskerne er virkelig ude i det tyvende Aarhundrede, efter haarde indvortes Kampe og udvortes Ydmygelser, komne

aldeles fri for al Tro paa Bogstavskrift som Livets Kilde eller dog som Aandens Kraftudtryk og sætter ikke den „tyske Fornuft“ i Forsyns-Styrelsens Sted, og alle ere de enige i, at det Kraftens Ord, som bærer alle Ting, det er „Ordet“, som var i Begyndelsen hos Gud, hvori Livet er, som er Menneske-Lyset.

Jeg vil betro Læseren, at skjøndt jeg begyndte Stykket herom med den Erklæring, at jeg ikke har set Digterværket, saa er det inden dette Gjennemsyn ved en ung Danskers ganske udmærkede Opoffrelse kommet mig ihænde. Jeg skal dog ikke videre foregribe Udgivelsen af Kvadet, men kun bemærke, som Nordmand, at „Guldbrand“ i Kvadet ogsaa fortæller Selskabet bag i Damp-eren om, hvad Grundtvig talte om heroppe i Norge. Det er i Anledning af de forskjelligartede „Gyldenaar“, som venter Folkefærdene, at Guldbrand, den aldrende Nordmand, siger:

. . . „Min Fader fra sin Ungdom
 Kom vel ihu den Pintsetid,
 Da en af Danmarks Skjalde,
 Og netop han, som tit i Spot
 Og stundom man for Alvor
 Har kaldt Profeten i vort Nord,
 Omsider kom til Norge;
 Langskjægget var han ej endnu
 Men tandløs og graahærdet,
 Og havde dog endnu en Røst,
 Som Gjenlyd gav i Fjelde.*)
 Han talde i de Unges Kreds
 Og rént ud, som han plejed,

---

til sig selv og kommer sig ihu i Oldtids-Aand, agter Naboers Ret og bærer Friheds Banner, men fristes naturligvis i visse Maader af sit gamle Væsen.

*) „Et Lyn paa Nordens Himmel,
 Det traf, det just til Hjerte gik“,

hed det f. Eks. i det Afskeds-Kvad, hvormed en mig ubekjendt Nordmand bød Grundtvig Farvel i „Morgenbladet“ ved Besøget i Norge 1851.

Men lunefuldt, som var hans Skik
 For Alvor som til Gammen;
 Han talde og i Tandberg Mo
 I Sommer-Aftenstunden
 Som lille Fugl i Birkelund
 I Takt med Hallingdansen,
 Men hvad sig Talen drejed om
 I Grande-Hovedstaden
 Var ingenlunde Grottekværn,
 Som maled Guld til Frode,
 Men kun den rige Kjæmpehøj,
 Hvor Hølge laa begravet
 Med Guld og Sølv som Blandingsgods
 Med Muld og Grus og Stene,
 Og hvad sig Talen drejed om
 Paa gamle Ringerige,
 Det var kun Hellig-Olavs Tid,
 Da Kongerne blev Bønder,
 Men som nu skulde vendes om,
 Saa Bønderne blev Konger,
 At sige uden Rang og Spir,
 Som Erling sad paa Sole!“ . . .

Den 10de Febr. 1860 skjænkede Fruen Grundtvig en Datter, som efter hans tre Koner blev kaldt Asta Marie Elisabeth Frijs, og man skimter hans huslige Lykke, som ellers, saaledes i Ordene, hvormed „Dansk Ravne-Galder“ ender:

. . . „Jeg kom til Verden i Bøgely,
 Saa' Lyset under September-Sky,
 Som blaaner i Himmel-Dybet,
 Og Asta smiler ved Aastas Bryst,
 Og Yndighed snart paany faar Røst
 Og rejser sig over Krybet!“

Jeg maa dog endnu tilføje, at: „en Menneske-Alder og en halv fra Nutidens Hold paa Slette“ er i Skjalde-Synet den fælles videnskabelige Højskole i Gøtheborg baade rejst og gjæstet, men er naturligvis i sin Bardom endnu — foruden den storstilede danske Højskole i Soer for det Folkelige og Borgerlige, som vi alt har berørt.

Lidt mere fra Grundtvigs Hjem.

Grundtvigs Helbred havde i det Hele været særdeles god, om selv hans Kjæmpenatur var lidt medtagen imellem under Enesidder-Livet Dag og Nat i Enkemandsstanden og om han end gjerne var forkjølet om Vinteren ved det, han saa ofte ikke gik i Seng. Da han havde faaet Kone og Husliv igjen, saa' han ogsaa legemlig meget stærkere ud. Man ligned ham ved en gammel Kjæmpe af en Lods, naar han stod der med sin Pibe, med Skjægget, og med Haanden i Lommen paa sin Bluse-Frak. Han havde temmelig stort Aasyn, men Ingen ejede hans Blik, og Aasynet mangled rigtignok den ikke usædvanlige Rødhed i Lodsens. Hans Gang var indtil 1860 rask som en Ynglings, men da var det ogsaa dermed forbi. Han fik nemlig et stærkt Anfald af Rosen i Fødderne. Lægen vilde, han skulde lægge sig til Sengs, men Grundtvig sagde: Jeg har bedet Gud, at han ikke vilde lade mig henligge paa et Sygeleje, og saa skulde jeg nu selv gaa hen og lægge mig! Da Pinen i Fødderne ikke var ringe, siger han til Lægen: Jeg kan erindre fra min Barndom, at Folk paa Landet lagde Kaalblade paa saadanne syge Ben. „Ja“, siger Lægen med et halvt Smil, „det gjør nu ingen Skade“. Kaalbladene kom og Pinen enten gik eller mildnedes dog betydeligt, skjøndt det ikke stod i Lægens Vejviser.

For hvad jeg nu skal fortælle, er den ved Samtalen tilstedeværende Nordmand min paalidelige Hjemmel. Under Sygeligheden ligger Grundtvig en Dag i sit Sofahjørne og spiser Vindruer, som Enkedronningen, efter Sædvane om Høsten, havde sendt ham. Nordmanden og en anden yngre Mand kommer ind, og Professor Fred. Hammerich enten er der eller kommer straks efter dem. Hammerich fortæller, at der til ham eller til det theologiske Fakultet var kommen Anmodning, formodenlig fra en Præst, om at meddele den „rigtige Oversættelse af Stedet hos Matthæus 28, 19. 20.“ Han ledsagede Fortællingen med en Bemærkning om, at den „rigtige“ Oversættelse vilde det være godt at have ligeoverfor Gjendøberne, for hvis Skyld ogsaa hans eller Fakultetets Erklæring var æsket. Grundtvig vidste naturligvis godt, hvad man mente med den

„rigtige“ Oversættelse, men spørger alligevel: Naa hvordan skal det saa hede? Hammerich: „Det maa jo hede: gjøre alle Folk til Disiple, idet I døber dem o. s. v. Grundtvig forsvarede da skarpt den gamle Oversættelse og sagde blandt andet: „Man vil bekjæmpe den ene Vildfarelse med den anden, og Stedet behøver hverken sproglig eller kan kristelig oversættes paa den ny Maade“. Hammerich: „Men, kjære Pastor! Partisipiet —“ Grundtvig: „Ja Partisipiet! Véd da ikke De, véd ikke da de Skriftkloge, at den gamle Oversættelse udtrykker sig fuldkommen rigtig efter Grækernes Sprogbrug. Naar Grækerne skrev om to eller flere Ting, som fulgte lige paa hinanden, saa satte de jo det ene eller de to Verber i Partisipium, men vilde dermed slet ikke udtrykke andet, end hvad vi siger med ligefremme Verber, naar det ene følger efter det andet. Har vi da ikke i det ny Testamente Eksempler derpaa i Hundredevis, hvor Partisipier slet ikke kan oversættes uden som ligefremme Verber. Nej, den gamle Oversættelse har truffet det meget rigtig. Og sér vi nu Sagen fra den kristelige Side, som vi jo dog maa, saa er det egenlig noget Splittergalt, man vil med den nye Oversættelse, vi bli'er jo dog ikke Disiple ved at døbes.“ . . .

Beskrivelsen af den følgende Udvikling fra Grundtvigs Side er for en Del bortreven i det Brev, som her er min Kilde, saa jeg maa nøjes med at hidsætte, hvad han sagde tilsidst i sin skarpe Udtalelse:

„Det er den gamle papistiske Vildfarelse, at naar man bare kan faa døbt Folk, saa er de Kristne! Og med Sligt vil nu De, som Professor i Kirke-Historien, tilraade Folk at bekjæmpe Vildfarelser! Gud bevare os!“

Grundtvig, yttre Brevskriveren, var den hele Tid saadan oppe, at jeg troede, han havde hoppet ud af Sofaen. Hammerich var i Førstningen meget ivrig imod, men blev saaledes pidsket i Krog, at han rent førstummede. Grundtvig slog flere Gange med Pegefingern i Bordet. Saa siger han igjen:

„Men nu de andre Ord: EIS TO ÖVOUA (ø: til Navnet) — har man ikke nævnt dem?“

Hammerich: „Nej.“

Grundtvig: „Nej, kunde jeg ikke nok tro det; dem lader man klogelig staa, skjøndt Enhver véd, at Over-

sættelsen der er splittergal; der vil man intet høre om Fejl; ja, ja, det er det Gamle: man er sig selv lig.“*)

Hammerich byder Farvel.

Grundtvig minder ham imidlertid om en Sag, hvori Hammerich formodentlig skulde give sin Stemme og hvori Latiniteten havde noget at bestille, og Grundtvig beder ham deri gjøre sine Sager godt. Hammerich minder saa om, at han i den Sag ikke var ret enig med Pastor Grundtvig, som imidlertid dertil blot gjentager: „Ja, lad mig se, De gjør Deres Sager godt.“

Dermed gaar Professoren, men Nordmanden og en Anden bliver igjen. Saa kommer man ind paa Missions-Sagen, og Grundtvig mente, der, blandt Andet, var en god Del Gjærnings-Hellighed med i Spillet, saa om Folk ellers ikke troede synderlig paa Vorherre, mente de dog, at der blev noget Gudeligt hængende ved dem, naar de deltog i saadanne Ting. Men forøvrigt var det især

---

*) Grundtvig holdt naturligvis, med hele Menigheden, med hvem vi har Daabs-Pagt tilfælles, fast paa, at Døbelses-Ordet skal lyde, som det lyder: „Jeg døber Dig i Navnet Faderens og Sønnens og den Helligaands;“ men da der i Græskan staar „EIS“ og ikke „EV“ hos Matthæus i 28,19, saa mente Grundtvig og Flere med ham, at der paa det Sted slet ikke er Talen om Navnet i Døbelses-Ordet, hvori vi døbes, men om Navnet i Troes- eller Tilspørgsels-Ordet, hvortil eller hvorpaa vi døbes, da den almindelige Betydning af EIS er „til“ eller „hertil“. „Det betegner egentlig „en Bevægelse hen til et Sted“, som Grammatikerne siger, og selv naar det synes at betyde „i“, er sikkert Grundbetydningen tilstede, saa naar det f. Eks. ensteds hedder „EIS“ om, at Johannes døbte i Jordan, var det sikkert det ene rigtige at oversætte Ordet med „henne“ i Jordan eller „bort“ i Jordan, som vi Nordmænd siger. Baade Matthæus og Markus har ogsaa „EV“, som ligetil betyder „i“ om Daaben i Jordan. Paa andre Steder i Skriften oversætter — mærkelig nok — de Skriftkloge ganske rigtig ogsaa „EIS“ med „til“, netop hvor der handles om at være „døbte til Kristus“. Grækerne siger nok EIS ved Døbelsen, men da de bruger vitterlig selvgjort Daabs-Pagt, er de aabenbar ikke at lide paa i Noget.

Ubetimeligheden, han udtalte sig om og Uforberedtheden baade hos dem, man vil missionere iblandt, og hos dem, fra hvem Missionen gaar ud: „Her er jo for Tiden ingen Menighed, som vi kan pege paa, uden i sin Begyndelse, og der maa jo dog være en levende Menighed at gaa ud fra og samle til; det andet er jo rent Hedenskab, rent Vildskab. Man vil gjøre langt mer end Apostlerne selv, uden at eje, snart sagt, mindste Spor af deres Kræfter; thi naar hørte man vel, at Apostlerne strøg hen til vilde Barbarer? Tvertimod, da Paulus kom til Barbarerne paa Malta, da talte han ikke Guds-Ord til dem, skjøndt der var god Lejlighed. Han gjorde vel mod dem ellers (f. Eks. helbredte), men det er noget ganske Andet. Nej, Apostlerne gik til kultiverede Folkefærd; der maa jo dog være Forudsætninger.“

Tilfældet i Fødderne var ikke uden Fare; der viste sig Tegn til, at det vilde flytte sig opad, og da kunde det snart blevet dødeligt. Han maatte ogsaa senere hen i Aarene et Par eller flere Søndage være hjemme for denne Sygdoms Skyld, og jeg erindrer ikke enten det var nu i 1860 eller 62 — et af de Aar var det — at han selv troede, han nu skulde gaa bort, saa at han 16de S. efter Trinitatis paa Prækestolen gjorde Regnskab for sin Husholdning og tog Farvel under stærk Bevægelse i Forsamlingen. Næste Søndag var han dog, med siu Haardbarhed i det Legemlige, endnu i Stand til at præke, og det vel navnlig for endnu ved Apostelens „En Tro og en Daab“ o. s. v. i Epistelen, som han den Formiddag valgte at tale over, at indskjærpe Menigheden, hvad han nu gennem de mange Aar havde stræbt at lægge den paa Sinde. Han kunde denne Søndag ikke være ved Alteret og kjørte øjeblikkelig hjem ligeovenpaa Forkyndelsen.

21de Trinitats-Søndag stod han dog igjen paa Prækestolen og kunde nu for længere Tid forrette uafbrudt om Søndagene. Han vilde denne Dag aflægge et personligt Vidnesbyrd, navnlig for de Unges Skyld, som agte at stille sig til Herrens Tjeneste i Embeds-Gjerningen. „Jeg er gammel — sagde han — jeg har været ung“, men det havde han altid fundet, at til dem, Herren udsendte i sit Ærinde, til dem siger han først: Dine Synder er Dig forladte! Saa var det med ham selv

i hans Ungdom, da det blev hans Agt at kaste sig ind i Kampen for Kristen-Troen mod den herskende Selv-Kløgskab, da standsede Herren ham og levendegjorde kun for ham Ordet: Dine Synder er Dig forladte! saa han kunde trøstigt staa op, lægge Alt i Guds Haand og gaa Fremtiden imøde. Og atter nu, da det syntes at skulle lyde til ham: „Hertil og ikke længer“, nu fandt han det vemodigt at skulle gaa bort, da der syntes ham at være en Spæd, som kunde trænge til ligesom at følges ved Haanden af den Gamle, en Menighed, der var godt paaveje til at komme til levende Bevidsthed, og en Gammel, som trængte til at renses fra Kjøds og Aands Besmittelse, og alle hans Sukke samlede sig i Bøn om Syndernes Forladelse, men da sagde Herren atter kun til ham: Dine Synder er Dig forladte, saa han trøstigt kunde staa op og gaa ud i Herrens Gjerning paany og lade det staa i Herrens Haand, om den tilbageværende Del af Løbe-Banen skal blive kortere eller længere.

At nu Grundtvig hørte Herrens Ord om Syndernes Forladelse som sagt til sig personlig af Herrens Mund eller af Helligaanden, „som tager af Herrens og forkynder os“, gennem Døbelses-Ordet: „Jeg døber (eller tvætter) Dig i Navnet Faderens og Sønnens og den Helligaands, Fred med Dig!“ — det véd vi, men Grundtvig bemærkede netop i denne Præken, at den Gang han i sin Ungdom kom til Herren med Synds-Forladelsen, da gik det ham selv omtrent som den Værkbrudne, om hvem der staar skrevet, at han blev ladet ned gennem Taget, thi „menneskelig Selvklogskab spærrede Døren i Daaben“.

Jeg har ikke længer Opskriften til denne Præken, men jeg mindes, at han i Begyndelsen sagde, at han havde ønsket at kunne talt 19de Trinitatis-Søndag med Evangeliet om den Værkbrudne, hvortil vi ser at han knyttede sin Tale, men jeg synes at erindre, at han ogsaa i Indledningen sagde et Par opbyggelige Ord om Dagens Evangelium med Helbredelsen af Hovedmandens Søn i Kapernaum.

Saa var da den egentlige Sygdom for denne Gang overstaet, om end Fødderne vedblev at volde ham noget Besvær.

Det var kanske i 1860 — og i alle Fald ikke langt fra den Tid — at hans elskede Datter havde længe ligget

haardt syg ligefør sin Nedkomst med en Søn. Tilstanden betragtedes næsten som „haabløs“. Da man underrettede Grundtvig derom, havde han misforstaaet, hvad der blev sagt, og mente, hun var i en „haabløs“ eller fortvivlet Sjæls-Tilstand. Han tager hen til Boisens, og skjøndt der var forbudt Besøg, blev Grundtvig naturligvis indladt. Da han saa de lidende Træk i hendes Aasyn, blev han saa grebet, at han udbryder uvilkaarlig: „Det er næsten for meget“ (til at jeg kan taale at se det?). „Det maa Du ikke sige, Fa'r, jeg er dog i Guds Haand“, svarer den Syge. Da lysner det over hans Aasyn: „Du er altsaa ikke fortvivlet, mit Barn! Du er ikke fortvivlet!“ Saa lægger han Haanden paa hendes Hoved, bekjender Troen og beder Fadervor og siger derpaa: „Nu vil det blive godt“. Kort efter, jeg tror samme Nat, var Sønnen født.

I Kjøbenhavns Præstekonvent.

Vi gaar lidt tilbage i Tiden.

Danmarks Riges Grundlov siger, som vi véd: „Folketkirkens Forfatning ordnes ved Lov,“ og medens Paragrafen saaledes kun udsiger, at det er den lovgivende Myndighed (Rigsdagen med Kongen) og ikke enten kongelige Forordninger, bispelige Hyrdebrev eller Lignende, som skal ordne Kirke-Sagen, saa vilde Endel paa alle Sæt og Vis faa lagt ind i Paragrafen, at man derefter skulde have en eller anden Indretning med kirkelig Myndighed over alle Retninger derinde: Somme vilde have „Bispe-raad og Menigheds-Raad“, andre vilde have til kirkelig „Organisation“ et Kirkeraad, bestaaende af ligemange Præster og Lægmand med Kongen i Spidsen.“

Dette Sidste anbefaledes af en Kirkekommission, som indgav sit Forslag i 1854, og hvori blandt andre Professor Klausen, Latin-Professoren Madvig og Minister Hall havde havt Sæde. Roskilde Præstekonvent vedtog Sagen i Slutningen af 1855, og Provst Gad, Medlem af begge Konventer, opfordrede derpaa Kjøbenhavner-

Konventet til at gjøre ligedan: indsende gennem Bispen til Kirke-Ministeriet et Andragende af samme Art som det Forslag, der af Kirkekommissionen var udarbejdet. Stemmerne i Kjøbenhavner-Konventet var delte, og der nedsattes et Udvalg til at tage Sagen under nærmere Overvejelse; men Udvalget kunde ikke blive enigt. Fler-tallet, d. e. Prof. Klausen, Provst Pram-Gad og Stiftsprovst Tryde anbefalede Konventet at indsende Begjæring om „Kirkeraadet“, og i Begrundelsen gjordes der et Angreb paa Grundtvigs Anbefaling af Friheden i det Aandelige, hvori Grundtvig sigtedes for at have „konkurreret“ med Dr. Søren Kierkegaard i Stormløb paa Kirken, medens Grundtvig selv, med dem af hans Præstevenner, der begjærede, at Folke-Kirken maatte blive fri for Tvangs-Raadet eller Synoden, dog med det Samme indrømmedes (i Modsætning til endel før i Udvalgets Indstilling betegnede Modstandere af Kirkeraadet) „hverken at høre til de tilbageholdne Karakterer eller til de sløve eller til de politisk-frygtagtige eller til de i moralsk Henseende tvetydige, men som dog mer eller mindre modsætte sig ethvert Forsøg til en Ordning*) af Folkekirkens Forfatning — Mænd af stor Vilje-Kraft, Tænke-Kraft og Skrive-Konst.“

Den 14de Februar 1856 var Sagen atter fore i Konventet, og Medlemmerne gav tahigt Møde. Grundtvig mødte selv og gav — siger Kirketidenden — en rolig og udførlig Fremstilling af sit Forhold til Sagen og af, hvorledes hans Betragtning af dette Forfatnings-Spørgsmaal i Aarenes Løb havde udviklet sig. Udfaldet blev, at hverken Udvalgets Forslag om Kirke-Raadet, eller andre Forslag, om Biske- og Menighedsraad, ja om en Dissenter-Lov (Grundloven hjemler i Danmark fuldstændig Religions-Frihed udenfor Folkekirken), kunde vinde Stemme flerhed for sig.

---

*) Frihedens Modstandere saa altsaa kun Forslag til Ordning af Folkekirkens Forfatning i deres egne ikke i Grundtvigs Forslag, hvorefter den ordnes ifølge Grund-sætningen: Frie Præster med frie Tilhørere eller Altergjæster, udgjørende kirkelige Kommuner under Statens Tilsyn.

Forhandlingerne i Konventet blev ikke offentliggjorte; men Indholden af Grundtvigs Fremstilling har man dog i Kirketidenden.

I „Dansk Kirketidende“. (Fra 1856—62).
Herunder ogsaa de kirkelige Sprog-Forhold i Slesvig.

Ligesom nemlig Grundtvig personlig i selve Konventet imødegik den nysomtalte Sigtelse med en „jævn og rolig Fremstilling af sit Forhold til den danske Stats- og Folke-Kirke fra 1806—1856“, saaledes gjorde han nu, under 2den Marts 1856, det samme i Kirketidenden. Han begyndte med:

„Kirketidendens Læsere har set, hvordan jeg i Københavns gejstlige Konvent, hvoraf jeg dog selv er Medlem, er bleven sigtet for at arbejde paa den danske Folke-Kirkes Ødelæggelse, og Sigtelsen er i mine Øjne baade saa uforskyldt og saa pudsigt, at jeg fristes til kun at svare med et Smil og en Spydighed; thi det kan dog neppe være Hovedstadens gejstlige Konvent aldeles ubekjendt, hvordan det stod sig med alt Kirkeligt i Danmark ved dette Aarhundredes og min Virksomheds Begyndelse, saa at naar Gejstligheden ikke vil takke mig for hvad jeg har bidraget til at oprejse Kirken i Danmark, skulde den dog allermindst sigte mig for at ville nedrive den.“

. . . „Jeg forefandt nemlig den danske Stats-Kirke indvendig aldeles opløst og udvendig for alles Øjne faldefærdig, uden at enten Regjeringen eller Gejstligheden syndes at bryde sig synderlig om det, da baade Præster og Bisper og hele den offentlige Gudstjeneste efter den herskende Tankegang kun var til Spot, til Byrde og Bekostning, mens det var af Skolemestrene, man ventede al Oplysning“ o. s. v. Derefter giver han paa en fire til fem Spalter den berørte Fremstilling og skriver saa, med Hensyn til den „storstilede Udtrædelse“, som Modstanderne sagde, han havde „truget“ med, at „jeg heller gik ud bogstavelig med „To eller Tre“, end jeg vilde lukke min Mund op for at faa et talrigt Følge af alle Slags; men fra en Side betragtet, vilde min Udtrædelse dog blive

„storstilet“ nok, fordi jeg vilde stille Kirke-Bygningen baade paa et fastere og bedre Grundlag*), end Bygmesterne i femten Aarhundreder har vovet at benytte, hvad dog muligens ogsaa vilde have temmelig store Følger selv udenfor Danmark. Mine Venner tvivler vist heller ikke om, at jeg vilde gjøre Alvor af Udtrædelsen, hvis jeg skulde leve den Dag, da det gik i Opfyldelse, hvad den Ørstedeske Kirke-Kommission foreslog om et Kirke-Raad, der i alle saakaldte Kirke-Sager skulde arve Rigsdagens Indflydelse paa Lovgivningen; thi hvad enten dette Kirkeraad kom til at bestaa af lutter Bisper eller blev sammensat nok saa ligelig af saakaldte gejstlige og verdslige, lærde og læge Medlemmer, da vilde jeg vist føle mig sikker paa, at et saadant Kirkeraad aldrig gav sit Minde til præstelig Frihed, og hvad enten det da vilde indskjærpe de gamle Kirke-Love eller give splinterny eller prøve paa en Blanding af begge Dele, da maatte jeg tilraade alle gammeldags Kristne, med deres Præster, jo før jo heller, at sætte sig selv i Frihed.

„Da jeg nu imidlertid, enten for min egen Roligheds eller Levebrødets Skyld, eller, som jeg tror, for den kristne Menigheds, det danske Folks og mine yngre præstelige Venners Skyld, ønsker, at Udtrædelsen maa ske saa sent som muligt, saa ønskede jeg jo gjerne at overbevise baade Hovedstadens gejstlige Konvent og Roskilde-Konventet og navnlig Professor Klausen om, at Friheden, som jeg foreslaar den, ikke blot vil tjene baade Regjeringen og Folket, men ogsaa alle dygtige Bisper, Præster og theologiske Professorer bedst, saa det kun vil være Stymperne af alle Skoler og Bekjendelser, som vil finde Levebrøds-Jagten paa de saakaldte Kirkens Enemærker i Bund og Grund ødelagt.“

„Jeg véd det nok, at der netop mellem mine præstelige Venner findes dem, som finder, at naar jeg opregner alle dem, der er bedst tjent med den præstelige Frihed, i hele sin mulige Udstrækning, da glemmer jeg

*) Grund-Laget blev naturligvis Menighedens gamle Daabs-Pagt, medens der ikke kunde være Tale om at binde Forkyndelsen til enten de augsburske Lære-Stykker eller til Luthers Kathekismus eller til Grundtvigs egen, om han selv havde skrevet nogen.

Kristendommen og „den hellige almindelige Kirke“, men saavist som Vorherre Kristus er Sandheden selv, saavist ønsker han hverken at forkyndes eller bekjendes for Penge eller efter verdslige Love, saa ham, hans Aand og hans Menighed skal man smukt lade være udenfor Regningen, naar man finder det tvivlsomt, enten præstelig Frihed i en Folke-Kirke er tilraadelig eller ikke. Det er jo ogsaa soleklart, at ligesaa lidt som nogen Præst i Folke-Kirken kan kjøbes eller tvinges til at være den Helligaands Redskab til Embeds-Gjerningen, ligesaa lidt kan nogen Kristen ønske, naar han søger sig en kristelig Præst, da at narres med en, som for Lovens og Levebrødets Skyld efteraber en kristelig Præst, saa det er en mærkværdig Forvirring, naar man gaar ud fra, at en kristelig Præst naturligvis maa forrette Sakramenterne efter Herrens Indstiftelse; og slutter deraf, at alle Præster i en Stats-Kirke eller Folke-Kirke, enten de saa er kristelige eller ikke, skal med Loven, under Levebrødets Fortabelse, tvinges til at følge en vis foreskrevet Alterbog, skjøndt vi alle véd, at de, der lade sig true og tvinge dertil, kun spille Gjæk med Herrens Indstiftelser og beskjemme sig selv baade for Gud og Mennesker.

„Her staa vi da ved det „gejstlige Skuespil“, som man dog skulde tænke, om ikke andet, saa dog Søren Kierkegaards Svøbe maatte have drevet alle den danske Folke-Kirkes Præster bort fra, saa det var blevet deres enstemmige og alvorlige Forlangende til Øvrigheden, at stilles saa frit, som de maa staa, for at kunne med mindste Billighed forlange af deres Tilhørere, at de ikke maa tage dem for Skuespillere eller kjøbte Sandhedsvidner, men tage dem for ærlige, alvorlige Mænd, der taler efter deres Overbevisning og giver den bedste Oplysning, de har, om Livets Vej og Salighedens Sag. Skal der nemlig i vor Folke-Kirke fremdeles gives og overholdes Love enten om Lærdommen eller Liturgien eller begge Dele, da kan man tænke sig dem saa aldeles efter sit Hoved, som man vil, saa bliver der ligefuldt for mange Præster i Folke-Kirken et Aag, de kun for Levebrødets Skyld bøjer sig under, og man gjør alle Præsternes Vidnesbyrd saa mistænkeligt og saa ufugtbart som muligt.

„Naar man derfor, som rigtignok Biskop Mynster

vedkjendte sig, vel finder, at Lærdommen i en Stats-Kirke maa være fri, men at Liturgien derimod skal være en tvungen Sag, fordi det ikke kan besvære nogen Præsts Samvittighed at oplæse af Alterbogen, hvad alle véd, er en Forskrift, da vilde det kun være rigtigt, naar Daaben og Nadveren kun var og af alle Vedkommende skulde betragtes som blotte Kirke-Skikke, der, ligesom jødiske eller hedenske Ceremonier, kun havde en billedlig Betydning, og var derfor kun Optrin af et gejstligt Skuespil, hvori Præsterne spillede deres Rolle godt eller slet, men dog altid uskyldige, naar kun Loven blev fulgt. Er derimod Daaben og Nadveren kun kristelige ved Ordet, som lyder, enten det er opskrevet eller ikke, og er dette Ord baade et Vidnesbyrd om Menighedens Tro og en Guds Kraft i Salighedens Sag, da ser man iet, at den Præst, som tager de Ord i sin Mund og spytter dem ud igjen ved sin Lærdom, han er i den klareste Modsigelse med sig selv og maa bliver foragtelig baade i sine egne og alle sine alvorlige Tilhøreres Øjne, saa en saadan Præste-Stillings kan dog vel ingen ønske skabt ved vore Kirke-Love.

„Vistnok ikke, vil nogle af mine præstelige Venner sige, men da vi har Religions-Frihed, kan vi jo med Billighed forlange, at ingen søger Præste-Stillingen i vor evangelisk-lutherske Kirke, med mindre han, uden Selv-Modsigelse, kan og vil forrette Sakramenterne efter Herrens Indstiftelse!

„Jeg har allerede givet det rette Svar. som er det, at selv vi, som paa Prædikestolen og ved Sakramenterne tale Guds Naades Ord, fordi vi tror det, selv vi blive mistænkelige Vidner, naar vi har forpligtet os til at tale det og modtaget et Levebrød paa det Vilkaar, saa vi maatte aldrig kræve den borgerlige Forpligtelse af andre, som er os selv utaaelig, men sæt, at det ikke var saa: sæt, at alt var i sin Orden, naar kun ingen Andre søgte Præste-Stillingen end de, der i det mindste uden Selv-Modsigelse kunde og vilde følge de kirkelige Forskrifter om, hvad der ved Sakramenterne skal bekjendes og bevidnes i Herrens og hans Menigheds Navn, er der da mindste Rimelighed for, at alle de, der ikke ærlig kan tage vor Alterbogs Ord i deres Mund, vil træde ud og overlade os Præste-Stillingen og Levebrødene

i Folkekirken, eller er det ikke meget mere, efter al Erfaring, sikkert, at om end de Bedste, de Ærligste og Alvorligste af vore Modstandere vilde gjøre det, saa vilde de Værste, de Letsindige, de Ligegyldige og Falske det dog ingenlunde, saa Følgen blev kun, at vi fik de Værste istedenfor de Bedste af vore Modstandere til vore Medtjenere i Folke-Kirken.“

Grundtvig kommer da ogsaa her til den Slutning, „at enten skal man ophæve Folke-Kirken eller man skal gjøre Præste-Stillingen deri saa fri, at den kan være tiltrækkende for de alvorligste, dygtigste og nidkjæreste Mænd og Talere af alle Bekjendelser, saa de holde hinanden vaagne, kan have frugtbar Indflydelse paa Folket, og fyldestgjøre Alles Krav, saa Faa eller Ingen fristes til at træde ud og derved træde i mer eller mindre skarp Modsætning til Folke-Kirken og til den Magt, der understøtter og bekoster den. Jeg véd det godt, at det holder haardt baade for Regjeringer og for Partier at komme til denne tilsyneladende Selv-Fornægtelse, og det følger af sig selv, at ligesom endel af mine Venner trøster sig med det Haab, at de gamle Kirke-Love, som er efter deres Hoved, skal blive sat i Kraft, saaledes trøster Professor Klausens Venner sig med, at naar man først faar et lovgivende Kirkeraad, hvori Theologerne maa komme til at føre det store Ord, da skal man nok faa Kirkelovene saaledes affattede, som man selv kan være tjent med, og da faar det modsatte Parti at træde ud, eller se, hvorvidt det kan føje sig; men derfor opgiver jeg dog ikke Haabet om, at hvad ingen andre Steder er sket, dog kan lykkes i det udmærket fredssommelige Danmark, hvor det nu i mer end et halvt Aarhundrede har vist sig, at en hartad uindskrænket præstelig Frihed vil efter Sognebaandets Løsning være meget taalelig og netop tjene til at vække og vedligeholde det religiøse Liv. Naar denne Frihed, som hidtil var lovløs og tildels lovstridig, blev lovlig og kunde trøstigt benyttes af de Bedste, tror man da ikke den vilde være langt uskadeligere og langt gavnligere i alle Henseender end hidtil.“

Foruden denne Afhandling skrev nu Grundtvig ogsaa i Kirketidenden i denne Aargang det fyndige og udførlige Indlæg „Om Alterbogs-Daaben“, som vi har omtalt og meddelt Prøver af særskilt.

Desuden leverede han flere Digte: Perlen (Pintse-dag), Pintse-Blus:

„Stol-Kongen tændte sit Blus paa de evige Høje“.

Guds Aand som Guds Aande (begge Trinitatis Søndag),
Det gamle og det nye Menneske (1ste S. eft. Trinit.).
„Det ny Menneske“ er naturligvis Kristus:

. . . „Guds-Aanden vidner aabenlydt:
Født er nu Adam den Anden;“ . . .

siden Indgangs-Psalmer til Advent og Jul, Paasken
og Himmelfarten, saa det mærkelige Kvæde: Den
gamle Kirke, hvori det blandt Andet heder:

. . . „Trohjertig mælder det gamle Ord:
Guds egen Søn var her selv tilstede,
Han bygde Kirken med Bad og Bord
Og alt af Aanden til Liv og Glæde,
Den gamle Kirke med Taarne og med Spir!

I Tidens Løb er til Træ og Sten
Det alt forvandlet ved Konster sorte;
Hvor Engle dandsed, er Dødning-Ben,
Hvor Livet bølged, er Helhjems Porte.
Den gamle Kirke med Taarne og med Spir!“

og efter en Betegnelse af Verdens Betragtning deraf,
vedbliver Grundtvig:

„Mig Aanden mødte engang ifjor,*)
Han sagde: Tro mig! den gamle Kirke
Kan lives op med et Læbe-Ord,
Guds Ord er Grunden til Gudevirke.
Den gamle Kirke med Taarne og med Spir!

Velmødt, jeg svared, i Aftenstund!
Udtal det Ord! jeg er lutter Øre,
Dertil, han sagde, laan mig din Mund!
Da Ordet sikkrest du faar at høre.
Den gamle Kirke med Taarne og med Spir!

Det Ord mig ligger paa Tungen nu,
Alt som paa Gløder, det maa udfare,

*) „Ifjor“ er naturligvis skjaldelig, ikke almanakelig, at forstaa.

Skjøndt Slangen hvisler, kom vel ihu,
 Kan du for Verden det Ord forsvare?
 Den gamle Kirke med Taarne og med Spir!

Guds-Aanden siger: du véd jo vel,
 Guds Ord kan prægtig sig selv forsvare,
 Det gjør af Fonten et Kildevæld,
 Og Livets Flod maa sig selv forklare.
 Den gamle Kirke med Taarne og med Spir!“ . . .

Fremdeles levered han: Den Husvilde, og den yndige
 Sang: Menneske-Gaaden

(„Underlig gaar paa Jord det til,
 Underligt over al Maade.“)

Den himmelske Samaritan, og den navnkundige
 „Vorherres Glæde“:

„Alt staar i Guds Faderhaand.“

Endelig findes der det store Kvæde: „Den hellige Grav“, der senere i „Sangværk til den danske Kirke-Skole“ er blevet til to, hvoraf kun det ene, om Kors-togene i Middelalderen, bærer det nysanførte Navn, medens det andet, som handler om vore Dage og Frem-tiden, ja gaa lige til Tidens Indgang i Evigheden, er bleven kaldt „Fornyselsen“. Jeg kom engang til at sige, at der knap er noget Kvad, Døden har mere Grund til at være harm paa, end netop det Kvad; thi der kan især for dem, der har faaet Tro paa Herrens Nærværelse i Ordet „til os“ ved Daaben og Nadveren, og atter især for dem, som tillige er Ordets Forkyndere, neppe tænkes noget Trøsteligere, end Skildringen herigjennem af Ordets Levendegjørelse i Danmark, der begynder lige fra Klagen, hvorom Begyndelsen lyder:

„Der lød fra Kirke-Grunden
 En klagende Røst:
 Her ligger Lig paa Bunden,
 Vor Tro og vor Trøst.
 Det glemmes aldrig i Himlen.

Vor Trøst, det var Vorherre,
 Vor Tro var Guds Aand,

De ligge nu desværre
 I Dødhedens Baand.
 Det glemmes aldrig i Himlen.“
 og saa af „Svaret fra Oven“

„Fra Aandernes Land:
 Hvem træller under Loven*)
 Og ligger i Band?

I hele Kristenheden
 Fra Hav og til Hav
 Er Herrens Daab med Freden
 Den hellige Grav.
 Det glemmes aldrig i Himlen!

Her selv den Guds Enbaarne
 Begravede sig,
 Fra alle Kirke-Taarne
 Blev ringet for Lig.
 Det glemmes aldrig i Himlen!

Han ligger død i Ordet,
 Bekjendelsens**) Ord,
 Begravet, men ej jordet,
 Staar op han i Nord!
 Det glemmes aldrig i Himlen!

Guds Ord var dødt i Munden
 Men lever iløn,
 Er med Guds Aand i Grunden
 Guds enbaarne Søn.
 Det glemmes aldrig i Himlen!

Livsalighed af Graven
 Med Tro skal opstaa,
 Om Tyrken nu og Paven
 End trampe derpaa.
 Det glemmes aldrig i Himlen!

Er Troen end paa Jorden,
 Hun hvile sig her!
 Da times skal i Norden
 Oprejsning fuldsær.
 Det glemmes aldrig i Himlen!

---

*) Døds-Loven.   **) Troes-Bekjendelsens ved Daaben.

Den gamle Tro af Døde
 Staar op i Guds Navn
 I Paaske-Morgenrøde
 Med Barnet i Favn.
 Det glemmes aldrig i Himlen!

I Aandens Kraft gjenføder
 Den hellige Daab
 Hos Danske som hos Jøder
 Guds Herligheds Haab!
 Det glemmes aldrig i Himlen!

Og Haabet, med den Lille
 I Betlehems By,
 Opvokser i det Stille,
 Til Herren i Sky.
 Det glemmes aldrig i Himlen!

Saa iler da til Graven,
 Den hellige Grav,
 Trods Tyrken og trods Paven,
 Trods hver en Krumstav.
 Det glemmes aldrig i Himlen!

Vorherres Grav i Daaben
 Gjør Dødningen glad,
 I den for ham staar aaben
 Gjenfødelsens Bad.
 Det glemmes aldrig i Himlen!“

Og saa skildres, hvordan det er gaaet i Danmark, hvordan Fienden lod haant om Daaben:

„Hvad føder over Vandet
 Vel mer end en Nar
 Et Mundsvejr, intet andet,
 En død Formular!
 Det glemmes aldrig i Himlen“,

thi:

„Verdens Klogskab sagde:
 Har Ordet en Grav,
 I Bogen det nedlagde
 Sin Pillegrim-Stav“,

og derfor passed de paa Bibelen med Penne som Spyd, at Ordet ikke skulde staa op deraf, og de ændsed ikke Daaben med Bekjendelsens Ord, men

„Troen gik til Daaben
Ad Guds Mælkevej“.

Og ved „Guds Mælkevej“ forstaaer han naturligvis Pagtens Ord, vistnok med Henspil paa Apostlernes Ytringer om Mælken og den haarde Føde senere, og om „Ordets uforfalskede Mælk“.

„Og Troen med Lovsangen
Gik ind og gik ud,
Indgangen og Udgangen
Velsignede Gud.
Det glemmes aldrig i Himlen!

Det var en Paaske-Morgen
Saa aarle i Gry,
Da sluktes Hjertesorgen
Hos Troen paany.
Det glemmes aldrig i Himlen.

Da fødtes med det samme
Titusinde Smaa
Af Ordets Herrestamme
Med Helte-Attraa.
Det glemmes aldrig i Himlen!..“

I Aargangen 1857 leverede han næsten udelukkende Digte til Tidenden, men det er ogsaa Digte, som det koster Overvindelse at lade henstaa uden at meddele Læseren udførlige Brudstykker i det mindste deraf. Jeg maa imidlertid her stole paa Læser-Kredsens gode Lykke til selv at overkomme dem. Dette gjælder „Mennesket“ (efter den 8de Davids-Psalme), der stod at læse Palmesøndag:

„Naar vi ser paa Himmel-Dybet
Med de store Lys og smaa“.

Det gjælder „Rent og Urent“ (ved Peders Syn Ap. Gj. 10de Kap.), der kom Paaskedag, og hvori han ogsaa gjør Anvendelse af, hvad han derom synger paa Nordboens hedenske Billedsprog:

„Kalder under Nørrelide
Kun Guds Engle Alfer hvide,
Paradiset Gladhjems Vang!“

og det gjælder „Nytaarsdags-Aften“ (1ste S. efter

Paaske), som han selv kalder et „Brudstykke“, og hvori han ser tilbage paa sit Levnetsløb, og finder da, at han først har sunget i „Nytaars-Nat“ og saa i „Nytaars-Morgen“, og

„Nytaars-Dagen, som nu skrider,
Den har ogsaa Syn og Sang,
Skjøndt det hardt ad Aften lider
Med min Dag i Danevang“.

Og han bæver ikke tilbage for Kalken, han véd, han skal tømme,

„Skjænket af det gamle Aar
For de stærke Morgen-Drømme
Om Uvættens Banesaar*)
Og om Gyldenaarets Dage,
Som gaar aldrig mer tilbage,
Men er Sommer-Solhverv kvit!“

og han ophenter i dette Storkvæde (som han neppe fuldførte og som i alle Fald ikke helt blev trykt) ligesom „Norne-Gjæsten“, Vætte-Lyset fra Harpe-Bunden, og

„Vitterlig med egne Hænder,
Jeg det til mit Lig-Blus tænder,
Fejgt er Knur mod Norne-Dom“.

Saa kommer (Pintsedag) „Det kristelige Skjalde-Folk“, hvori han ihukommer baade det græske, det gothiske og det israelitisk-profetiske Skjaldeskab ved Siden af det kristelige.

„Græker-Drømmen om Letos Søn**),
Ham, som al Verden udfritter,
Ham, som byder paa Engen grøn
Muser til Dands med Chariter,
Blomsternes Drøm fra Jordlivets Vaar
Drømmes igjen hvert evige Aar,
Vokser dog aldrig fra Vuggen!“

Og selv

„Kjæmpernes Gaade, højest i Nord,
Den bliver aldrig lille paa Jord,
Rækker dog ikke til Himlen“,

*) Det Banesaar, Døds-Vættens har faaet og faar.

**) Apollon, hvem man fritted efter Orakel-Svar.

ikke heller Konge-Skjalden (David) fra Bibelen men David-Sønnen:

„Kristus, se han er Skjaldenes Drot!
Urdavælds Borg er Sang-Kongens Slot,
Gaaden er gjættet i Norden!“

og

„Kristen-Folket i hver en Vraa
Det er Aands-Folket af Skjalde,
Billed-Sproget de nynne paa,
Naar de som Rollinger lalle“ —

og saa besynger han næsten alle de Lignelser, der ved Kristus er blevet gjængse blandt Kristen-Folket:

„Hyrde-Livet med Blomster-Kaar
Skinner i Skjaldenes Rige.

... Vingaards-Røgten i Solskins-Land...

Konninge-Daad og Bondemands Id,
Sæd og Indhøstning, alt i sin Tid,
Tjener til Spejl for Guds-Riget.

Fisker-Livet med Net og Baad,
Pillegrims-Færden med Fare*),
Kjøbmands-Bruget med kloge Raad,
Helst med de dyreste Vare**)“ o. s. v.

I „Alderdommen“ synger han vel:

„Alderdom paa denne Jord
Er det gamle Sorgens Ord,
Thi med den i allen Stad
Frygt og Svaghed følges ad“,

men han er trøstet ved Herrens Bord:

„Aanden siger: Han opstod,
Som dig købte med sit Blod
Herren selv, han siger: hør
Lev med mig, som aldrig dør!

Den sommerfriske Sang: „Ordet og Troen“ (Allehelgens Søndag) eller Aand og Hjerte, under Billedet

*) Fra Jerusalem til Jeriko.

**) Som „Perlen“ og „Skatten i Ageren“.

af Fugl og Blomst, er sikkerlig fremkommet under lidt Indflydelse af hans nye Forlovelse med en kristen Kvinde, og kanske er det ogsaa for en Del Tilfældet med „Jærtegnet i Bethanien“ (23de Sønd. efter Trinit.), skjøndt begge Kvæder er saa langt fra at indskrænke sig til personlige Forhold, at det første drejer sig om hvad der gjælder hele Menigheden:

„Se til det skjulte Favnetag,
Ordets og Troens det bolde,
Vent paa den lange Sommerdag
Naar de Guldbrylluppet holde!
Brudgommen er Guds egen Søn,
Bruden Guds Datter, født i Løn,
Salighed Ægteskabs-Glæden“.

og den sidste gaar ud paa, at

„Døden er Syndens rette Løn!
Livet, Guds Naadegave skjøn,
Skjænker os Guds enbaarne Søn!“

I December stod her ogsaa Kvædet over Lindberg, og i denne Aargang staar ligeledes Gr.s før omhandlede Tale paa det nordiske Kirkemøde.

I Aargangen 1858 finder vi først det dybe og dejlige Langfredags-Kvæde:

„Hvor er Lammet, Offer-Lammet?
Isak spurgde, syg i Sind.“

og saa det højst mærkelige: Hittebørnene.

Den lille Frederik Lange Grundtvig, dengang lidt under 4 Aar, faar under Leg og Latter den ejendommelige Tanke: End om alle Folk i hele Verden var smaa, var saa smaa som en liden Broderdatter, han nylig havde set i Vuggen, „hvordan gik det da?“

„Undres maatte jeg derpaa,
At saa vidt gik Pogens Tanker,
Véd dog nok, med Sjæle smaa
Nordens Aand alt vidt omvanker“.

Næste Dag, da Skjalden sad og røgte sin Morgenpibe, skjød Sønnens Spørgsmaal op hos ham igjen; han faldt i vemodige Tanker,

„Og med ét jeg trindt mig saa
Lutter Patteglutter smaa“.

Det var alle de Smaa, som siden Moder-Troen, der skal bære Barne-Troen frem til Daab, var med den ældste Menighed nedsunket i Skyggeriget, blev gjenfødte af Vand og Aand, og han ynkedes over alle de moderløse Smaa:

„Hvem skal lokke Haabet frem,
Frø udsaa til Himmel-Glæde.
Hvem vil vaage Nat og Dag
Over Barne-Troen svag?“

„De maatte vel ligge og dø om hverandre?“ havde han Dagen i Forvejen sagt om de legemlig Smaa, og nu, naar han i det kirkehistoriske Udsyn ser tilbage og ser de Faa

„Som fandtes hist og her
Mellem Rom og Verdens Ende“,

der ikke døde i Svøbet, skjøndt de ikke voksede synderlig, da maatte han spørge: hvilken Amme har de da vel havt? Da springer frem for Skjalde-Blikket Hittebørnene i Sagnet: Tvillingerne ved Tiberen, som diede Ulvinden, og han i Farsistan, som diede Tæven (Bikkjen paa Norsk), og saa' da den kjødelige Folke-Natur, af hvilken det spæde Kristen-Liv gjennem Tiderne opammedes, og som det maatte die; og det véd vi af Kirkehistorien, blev, efter den ældste Tid, for det lange Tidsrum, hovedsagelig den romerske Ulve-Natur:

. . . „Pattebrødre Romulus
Rigtig fik i Kristentøjet,
Ulveblod*) og galt Latin
Spores alt hos Augustin“.

Og om ham i Farsistan, som died „Tæven“,

---

*) Augustin, den navnkundige, enedes i ældre Aar med den romerske Statholder om, at haandgribelig Sværd skulde drages mod hans Modstandere Donatisterne, efterat han før havde hævdet Ordets Eneret i Kampen.

„Der med Snerren og med Glam
Ulven kjøs fra ham og Ræven“,

synger Skjalden:

„Det var Cyrus, det var Kores,
Perser-Drotten, siger man;
Ogsaa Herrens Ven og vores,
Luther, efter min Forstand,
Et Guds barn i Splid og Kiv,
Er det ej et Hundeliv!

I den tyske Bjergeled,
Mellem dem, som klarest skue,
Hjemme har den Stridbarhed,
Som kun Liv paa Strid kan hue,
Føler, selv med kristen Tro,
Uden Strid kun Dødens Ro.

Stakkels Luther, hundebidt,
Med det dybe Ar i Panden,
Bedes derfor alt for tit
Som med Paven, saa med Fanden,
Barne-Livet til at gro
Aldrig ret hos ham fik Ro.“

Men nu „her, i Verdens Rolighed“, hvilken Amme
fik her Guds barnet?

„Skiftevis det fik vel To,
Først et Faar og saa en Ko.

Thi som Kalve og som Lam,
Og som Væderen og Tyren,
Stundom vild, sædvanlig tam,
Stiv i Horn, med Sten i Nyren,
Syndes mig, at her jeg saa
Vokse op Vorherres Smaa.“

Nu, mere af Kvædet, som ikke er kort, kan her ikke
gjængives, uden forsaavidt det maa siges, at det kirkelige
Fremtidshaab heller ikke her svigtede Skjalden:

„Men hos os, det er mit Haab,
Moder-Troen skal gjenfødes,
Aldrig mere Tro og Daab
Skilles ad, til Verden ødes,

Herrens Smaa ved Moderbryst
Vokser da med Liv og Lyst!“

Samme Vaar findes i Kirketidenden Sangene, han gjorde til Takkefesten for Kong Frederik den Syvendes Helbredelse:

„Kongen sagde: syg er jeg,
Tornestrøet min Kongevej“

og:

„Alle Verdens Riger ældes,
Alle Verdens Konger dø,
Kun Guds Rige aldrig fældes,
Edens Græs blev aldrig Hø;
Kort og langt dog er som Siv
Folks og Kongers Blomster-Liv,
Og de tit fra Døden frelste,
De til Lykke blev de Ældste!“ o. s. v.

Sangene samt Opskriften til Højmesse-Prækenen, hvori han spaaer Danmark, naar det vil modtage hans Bebudelse deraf, nu „som i min Ungdom, en lykkelig Fremtid“, de blev næste Aar udgivne under Navn af „Dansk Prædiken paa Bebudelses-Dagen 1858“. Det var nu om Eftermiddagen, den egentlige Takkefest skulde holdes, og da skulde hans Kapellan Boisen præke, men ikke blot tog Grundtvig, som den udgivne Præken viser, Hensyn derpaa ved Højmesse-Tjenesten, men da Boisen om Eftermiddagen havde talt, træder Grundtvig endnu selv frem, i Kordøren eller for Alteret, og taler et Ord, som ingen Opskrift er udgivet af.

Naar vi til det nys Omtalte føjer, at han skrev en yndig Vise om Englene, „Engle-Vise“, saa har vi nævnt, hvad Grundtvig i dette Aar leverede af Digte og Sange i Kirketidenden, men sammesteds findes ogsaa under 28de November hans Minde-Tale ved Friheds-Kjæmpen, Assessor og Etatsraad Spandets Kiste, hvem han gav Vidnesbyrd med Ordet om Isak: „Han var en stille Fyrste.“ Idet han meddeler Opskriften til Mindetalen og mælder om, hvor lidet Spandet bar til Skue men syntes snarere at være bange for at røbe, hvad der boede i ham, fortæller han følgende i en Note, som særlig gjælder ogsaa os Nordmænd:

„Hertil hører et lille, Verden aldeles ubekjendt Træk

fra den norske Højskoles Barndom, da man, efter Treschovs Fratrædelse, var meget forlegen for en filosofisk Professor, thi jeg henvendte da af mig selv Opmærksomheden paa Spandet, som den dygtigste, jeg kjendte, og Sverdrup (Georg), som tog Hensyn derpaa, gik i den Anledning op til Sp. for at stifte nærmere Bekjendtskab, men da jeg næste Gang talde med Sv., hørde jeg, at Sp. havde brudt meget kort af med de Ord: „jeg kan ingen Ting.“ Der var dog vist ingen i alle de tre nordiske Riger, der bedre kunde været Professor i Filosofien i det fri Norge end Spandet!“

I Aaret 1859 finder vi — foruden det store og stærke Kvæde „Himmel-Stigen“ paa mellem 70 og 80 Vers — af Grundtvig, en Anmeldelse af Bogen „Nyt og Gammelt, Breve over Tertullian“ af Kofoed Hansen, „en alvorlig Mand af Søren Kierkegaards Skole“. Forfatteren finder nemlig den saakaldte „kirkelige Anskuelse“ saa klart udtalt af Tertullian (død Aar 218), at han ikke noksom kan forundre sig over, at Grundtvig og hans Discipler ikke videre har paaberaabt sig ham til Hjemmel, medens Irenæus, hos hvem han ikke finder den saa klart udtalt, oftere har været omtalt. Det synes, som Forfatteren troer, enten, at Grundtvig ikke har kjendt Tertullian, eller har givet efter for en Lyst til selv at være Fader til den kirkelige Anskuelse. Og Grundtvig maa da nok ogsaa heri se et Bevis paa de boglærde Folks sædvanlige Ubekjendtskab med hvad han har skrevet. „Havde saaledes — skriver han — nærværende Forfatter, jeg vil ikke sige læst mine Afhandlinger i „Theologisk Maanedsskrift“ fra 1824—29, men blot gennemløbet Indholds-Listen, da vilde han snart stødt paa min Anmeldelse af Neanders „Antignosticus, Geist des Tertullianus“, og ved at gjenneblade den i tredje Bind 248—78 overbevist sig om, at Tertullian og hans „Kjætter-Afvisning“ hos mig hverken var oversete eller stukne under Stol.“

Grundtvig gjør da Rede for Grunden til, at han ikke har synderlig benyttet sig af Tertullians Kjætter-Afvisning med Troes-Bekjendelsen ved Daaben, og kommer da snart til Hoved-Grunden (hans „prætereæ censeo“, vilde Latinerne sige).

. . . „Dog Hoved-Grunden, hvorfor jeg lige fra

Begyndelsen, under Fremstillingen af vor apostoliske Troes-Bekjendelse ved Daaben, som baade den urokkelige Troes-Grund, den uforanderlige Troes-Regel og det aandelige Modersliv i Kristi Menighed, kun svagt og sparsomt har beraabt mig paa nogen anden Hjemmels-Mand end Vorherre Jesus Kristus, mod hvem selv Biskop Irenæus slet intet vejer og med hvem han kun vejer ubetydelig, det er en ganske anden end at ville paa nogen Maade selv enten staa for Styret eller afhjemle Vidnesbyrdet, thi det er ligefrem den, at Menigheden, for at være og blive lyslevende kristelig, ikke kan være tjent med nogensomhelst Hjemmel uden Herrens og sin egen, og maa, som den ægte Brud, kun have én Mand, hvad allerede Johannes den Døber lagde sig selv og os alle paa Hjerte.“

„Det store Spørgsmaal om den „kristne Tro“ er ikke et Spørgsmaal om, hvad Irenæus eller Tertullian, Augustin eller Morten Luther troede, eller hvad En af os eller Mængden af os tror, men hvad Kristi Menighed paa hans Ord har troet fra Begyndelsen og skal tro til Enden, saa vi maa alle, for at høre til Menigheden, dele dens Haab og trøste os med dens Trøst, have, be- kjende og bevare den samme Tro, og Spørgsmaalet kan derfor hverken gyldig eller gavnlig besvares uden ved Oplysning af Menighedens egen Troes-Bekjendelse ved Daaben, hvor Menigheden fødes, og Sikkerheden paa, at dette er den ægte, oprindelige Menigheds-Tro og Be- kjendelse, beror egenlig først og sidst paa Sandheds- Følelsen, og maa i alt Fald ikke bygges paa nogen Hjemmelsmand eller noget Vidnesbyrd, der ikke er lige tilgængelige for alle Menighedens voksne Medlemmer. Allermindst maa da denne Sikkerhed, som vi alle lige højt behøve, bygges paa Noget, der forudsætter en Indsigt, Boglæsning og Skriftklogskab, som hverken har været eller kan være fælles for hele Menigheden, da Følgen deraf altid er blevet og maa blive, enten at Menigheden falder i Tvivlraadighed, eller at den fæster sin Tro til en anden Hjemmelsmand, død eller levende, end Jesus Kristus, som dog er den eneste Mand, der i Sandhed lyslevende kan afhjemle det store, mageløse Vidnesbyrd. Selv Børnene skal vi henvise til et større Vidnesbyrd end vores, nemlig til Menighedens, der ikke kan være

falskt, uden hele Menigheden var blevet saa grundfalsk, at den vitterlig havde forfalsket sit eget Vidnesbyrd om det Troens Ord, den gennem Apostlerne havde modtaget af Herren selv, og selv Børnene kan godt forstaa, at saavist som Menighedens Stifter Jesus Kristus er Guds enbaarne Søn, da er det umulig andet, end at han maa have bevaret sin Tro kjendelig paa Jorden i en ægte Menighed, der fremfor alt i Sanddruhed vidt overstraalet alle Kjætter-Samfund.“

Omkvædet bliver da atter hos Grundtvig, at „vilde man gjøre vor Menigheds-Tro og Bekjendelse i mindste Maade tvivlsom for os, da maatte man, hvad vi Ældste véd er umuligt, opvise en Menighed med en anden Troes-Bekjendelse ved Daaben, der baade udgav sig for den ægte apostoliske, og ligesaavel som vores muligvis kunde være det. Alle andre Indvendiger imod, at vor Troes-Bekjendelse er det Troens Ord, som Apostlerne modtog af Herren selv og meddelte hele Menigheden, er aabenbar kun at smile ad, og nogle gamle Papirs-Lapper med Opskrift til en saakaldt Troes-Bekjendelse, hvis Ægthed er alle mulige Tvivl underkastet, og som, naar den var allerægiest, kun viste, hvad et enkelt Menneske troede og tænkte maaske var hele Menighedens Bekjendelse, saadanne Lapper og saadanne Opskrifter, som er det eneste, man hidtil har villet bestride vor Menigheds-Tro og Bekjendelse med, er aabenbar, ved Siden ad den, saa usle og latterlige, at man ikke kan fatte, hvordan noget Menneske vil finde dem værdt at nævne.“

Ved denne Lejlighed nævner han atter Eksemplet fra senere Tider paa Usikkerheden selv af en ærlig Enkeltmands Vidnesbyrd om Bekjendelsen endog midt i den Menighed, han selv var Medlem af, i Storkantsler Peter King i England, og sammenligner dermed, hvad man har gjort saameget Væsen af, „den gamle Lap, man véd ikke om af den lidet troværdige Rufin, hvorpaa der stod skrevet, at i Anonymens Dage havde man i Romer-Kirken slet ikke Ledet om „Kristi Nedfart til Helvede“ i den apostoliske Troes-Bekjendelse, uagtet Romer-Kirken, efter samme Lap, aldrig forandrede et Ord i Bekjendelsen, og uagtet vi finder Ledet i alle

romerske Alterbøger, og man holde dog nu engang op at føre saadanne Usselheder til Torvs.“

Endelig gjør Grundtvig Forfatteren Regnskab for sin Stilling i Folke-Kirken.

I samme Aargang finder vi en Kundgjørelse fra ham om Marielyst Folkehøjskole, som da i tre Vintre havde været i Virksomhed, og hvor daværende Kand. C. J. Brandt*) var fratraadt som Bestyrer.

„Om Prøvetiden“, siger Grundtvig, „kan jeg kun sige, at den har svaret til min Forventning, som var og er, at enhver levende Bestræbelse for at meddele Ungdommen en folkelig Dannelse, vil og maa lykkes, i samme Grad som Virkningen er kraftig og Ungdommen opvakt, og jeg er vis paa, at Begyndelsen i alle Maader har været meget heldig.“

I Slutningen siger han, efter at have talt om det Vrange ved den almindelige Skole-Dannelse og om, „at man ved at halte mellem to forskellige Grundsætninger“ vil udrette meget lidt og aldrig overvinde den Modbydelighed for alt hvad der heder Skole, som ikke uden Aarsag er dybt indgroet hos Størstedelen af den danske Ungdom og deriblandt netop hos den hjerteligste Del, hos hvem folkelig Oplysning og Dannelse vilde bære de skjønneste Frugter:

„Saavidt det staar til mig, skal derfor min lille Højskole aabent vise sig ligesaa ensidig som alsidig Dansk, og stræbe at rense sig fra alt det Skolestøv, som falder for Brystet, og vogte sig for alle de Skoleretter, som piner Livet ud af Sjælen, og jeg er ganske vis paa, at det vil hue den danske Ungdom meget bedre i al Mag at bestige et lille dansk Bjerg, hvorfra den kan overse „dejligst Vang og Vænge“ og sig selv lyslevende midt deri, og kan se ud over „Bølgen blaa“, som baade aabner og lukker for os, meget bedre, end at smides midt ud i Verdens-Havet, for at vise, om den kan svømme hjem og finde den lille Tue, som kaldes Danmark, og

*) Brandt blev Sognepræst til Rønnebæk. I Afskeds-Gildet, kjøbenhavnske Venner gjorde for Brandt, var Grundtvig selv tilstede og talte. Kand. theol. Carl Grove.

beholde Lyst til at bygge og bo og gjøre sit Bedste paa den. Saavist som Lysten driver Værket, vil det Første ogsaa lykkes langt bedre end det Sidste, og at gamle Danmark, og alt hvad Dansk er, vil have bedst deraf, det giver Fornuften, saavist som vi alle, og hver især, finder os langt anderledes vel tjent med dem, der elsker os og hjælper os gjerne tilrette og bærer over med os, end med dem, der finder os, i Sammenligning med alle de Store og Fornemme, knap værdt at ændse, saa at, naar man dog til Dagligdags skal leve med os, bliver det kun taaleligt ved at se os over Hovedet, hundse og hegle paa os fra Morgen til Aften, som de saakaldte oplyste og dannede Folk kun alt for meget og alt for længe har gjort med det stakkels lille Danmarks Rige og med det stakkels dumme danske Folk og med det til den højere Dannelse (siger man) rent uduelige danske Modersmaal.“

I 1860 leverede han til Kirketidenden først et Brudstykke af den sidste Afhandling i „Kirkelig Samler“, (som vi før har omtalt), førend den, med nogle ganske faa Udeladelser, blev trykt i dette Fjerdingaars-Skrift. Brudstykket i Kirketidenden bærer til Overskrift: „Den levende Kristendom og det lærde Skolevæsen“. Af det Lidet, som kun staar i Tidenden, og er altsaa udeladt i Samleren, skal jeg anføre en Note i Anledning af den lærde Drengeskoles kvælende Indflydelse: „Selv Professor Madvig var sikkert aldrig blevet det paa Latin „grammatikalske Vidunder“, han er, hvis han skulde slæbt sig gennem den lærde Skole, som den nu ved ham er blevet, og han kunde da ikke paa tre Aar (1817—20) naaet at blive Student, og vil man gjøre sig den Ulejlighed i Litterær-Historien at efterspore Udviklingen hos de store Kongelys paa Tysklands Højskoler, da skal man ikke finde en Eneste, der i sine Drengenaar har gennemgaaet en saadan grammatikalsk-mathematisk Helved-Skole, som vor lærde Skole efter Planen skal være, medens man vel finder mange, der saa langt udenfor deres Fag var meget uvidende. Det er den „Alsidighed“, man har efterstræbt, som gjør, at man paa ingen Side faar virkelige Stormænd i Aandens Verden.“

En anden Bemærkning er hans Paamindelse ogsaa nu om den videnskabelige Højskole, idet han skriver om den

„videnskabelige Udvikling i alle folkelige og menneskelige Retninger“, at „den eftertragtes kun bagvendt ved en lærd Embedsstand, da det kun kan naaes ved saadanne fritstaaende og forholdvis storartede Indretninger til et videnskabeligt Samliv med Kappelyst, som Kollegierne i Oksford og Cambrigde, kun med den Forpligtelse at holde levende og vejledende Foredrag paa hele Videnskabelighedens Omraade, hvorved et saadant virkeligt Universitet (studium generale eller Alvittighed) ikke blot vilde være sin egen bedste Plante-Skole, men skjænke hele Samfundet den aandelige Gas-Oplysning, hvortil det højlig trænger.“

Dernæst leverede han i 1860 Stykket: „Endnu et Ord om Konfirmations-Tvangen i Mellem-Slesvig“. Det begynder med følgende Ord:

„Da jeg for tre Aar siden ved det første nordiske Kirkemøde strængt paatalde den Konfirmations-Tvang, som de danske Præster i Mellem-Slesvig unægtelig øve, da mærkede jeg vel, at „Vedkommende“, som var tilstede, blev meget vrede derover, men de stræbde dog mere at sno sig fra den ubehagelige Sag end at forsvare den. Iaar derimod ser jeg med Forbauselse, at alle de danske Præster, med Mørk Hansen i Spidsen, som yttre sig om Sagen, paatage sig mere eller mindre at forsvare den baade fra den juridiske og den kirkelige Side, uden at nogen af dem værdiger den borgerlige og menneskelige Side mindste Hensyn.

„Derfor maa jeg gjøre de gode Herrer opmærksom paa, at naar de rase mod Stemmen fra Kongeriget, som højt og lydelig misbilliger den Tvang, der øves paa det danske Sprogs Vegne, enten den saa har sit Udspring fra Regjeringen eller fra Præsterne, da er det hverken blot Hr. Zahles eller den „Berlingske Tidende“s Stemme, men først og sidst min Stemme, de rase imod, saa vil de forsvare sig paa Aandens Enemærker, da maa de binde op om Lænderne, og vove Dysten med en dansk Præst, der dog nok har hævdet sig Stemme-Ret baade i kirkelige og danske Anliggender, og som man neppe tør tilskrive Forkjærlighed enten for Højtysken eller Helstaten.“

Jeg skal ikke videre omtale Udviklingen hos Grundtvig af den soleklare Sag, han førte, og Hævdelsen af

Frihed i alle hjertelige Forhold, som noget, der følger Sandhedens Aand, og Fordærvelighed af at sætte sig ud derover, men skal kun afskrive følgende Par Steder:

„Naar de danske Præster i Mellem-Slesvig beraabe sig paa, at Regjeringen skal have forbudt Tysken som Undervisnings-Sprog i Religionen, da véd jeg ikke, om de har Lovens Medhold, men jeg véd, at, hvis de har den, da maatte de dog aldrig benytte sig deraf til, imod Loven, at paatvinge Tyskerne dansk Konfirmation, men skulde oplyst Regjeringen om den Uretfærdighed og Selvmodsigelse, den, sagtens uvidende, har gjort sig skyldig i.

„Jeg kan nu vistnok godt forstaa, at danske Præster ingen Lyst føde til og sjelden evnede at undervise Konfirmander godt paa Tysk, men det samme maa være Tilfældet med i det Hele at oplyse, opbygge, raade og trøste kristelig paa Tysk, og de skulde derfor enten vægret sig ved at indtræde i en saadan Præste-Stilling eller dog indtrængende have forestillet Regjeringen, at naar den ikke paa Skrømt, men for Alvor, vilde gjøre begge Sprog ligeberettigede i kirkelig Henseende, da maatte den sætte en dansk og en tysk Præst i hvert Præstegjæld og lade Befolkningen frit vælge mellem dem, og selv i Skolen lade den frit vælge deres kirkelige Undervisnings-Sprog.

„Saaledes vilde Sagen staa, om der end kunde vindes nok saa meget for Dansken og Danskheden i Slesvig ved at paanøde den tyske eller tyskagtige Befolkning dansk Konfirmation, men hvor kan man dog hos os være saa forblindet at vente andet end Tab og Skade af en saa haltende, saa drillende og opirrende og dog saa ubillig og urimelig Forholds-Regel, som at tilstaa dem, der foretrækker det, tysk Kirkesprog, men gjøre dem det hartad umuligt i næste Slægt at benytte sig deraf!“

. . . „Det var vistnok en Grundfejl af den danske Regjering, naar den vilde knytte Slesvig nærmere til Danmark, da inogen Del af Landskabet, enten i politisk, juridisk eller kirkelig Henseende, at indrømme Højtysken en Berettigelse som om den var, hvad den bevislig ikke er i Slesvig: et Folkesprog, og jeg er vis paa, at havde man i 1850 fulgt mit Raad i Danskeren: aldeles at bandlyse Højtysken, som en Snyltegjæst, fra det offentlige Liv, men ogsaa give Folkets to Sprog,

hvor de fandtes, lige Berettigelse, da vilde allerede nu Stemningen været anderledes god og Udsigterne anderledes lyse for Danskheden paa denne Side Ejderen, men saalænge Regjeringen lader Højtysken gjælde for det slesvigske Folkesprog, som den ikke er, og lover den højtidelig lige Berettigelse med Danskene, da maa ogsaa Regjeringen og dens Embedsmænd, baade gejstlige og verdslige, holde hvad den lover, naar den ikke bestandig mere vil fjerne de mange Misfornøjede og Vildledte fra sig og fra Danmark.“

Kirketidenden for 1861 indeholdt af Grundtvig Digte, som tildels skal blive omtalte i Anledning af Jubilæet d. A., men han fejrede ogsaa i Kirketidenden sit Jubelaar med en gjentagen højsindet Kamp for Angelboernes sproglige Frihed i Kirke og Skole. Regjeringen havde imidlertid (Monrad var Kirkeminister), siden Grundtvig sidst skrev, befalet Konfirmations-Tvangen ophævet, men der var dog et Par Præster, „som iøvrigt — skrev Grundtvig — udtrykte sig paa det venligste baade om Friheden og mig, men sukkede dog over Konfirmations-Tvangens Ophævelse“, og derfor fandt han sig atter drevet til at bekjæmpe „to falske Forudsætninger, som maatte være sande, naar Konfirmations-Tvangen skulde lade sig forsvare.“

„Den ene falske Forudsætning er den, at man, uden Hensyn paa, hvad Menneskelighed og Kristendom kræver, skulde have Lov til med Magt at fordanske de tyske Angelboers Børn.

„Den anden falske Forudsætning er den, at man med Vold og Magt kan fordanske noget Menneske, enten gammelt eller ungt.“

Endelig bekjæmpede han en tredie Forudsætning, „hvis Falskhed ligesaa lidt som dens Sandhed lader sig klart bevise, den ligesaa ukjærlige som forvovne Forudsætning, at alle de i Angeln og Mellem-Slesvig, som har lovlige Ret til at beholde Tysken til deres Kirkesprog, de er slet ikke Tyskere, men Danskere tilhobe og føler det alle i deres uskyldige Barndom, saa det er med deres gode Vilje, de i Skolen gjøres, saavidt muligt, aldeles fri for det tyske Kirkesprog, og at det er kun deres i Ondskab og Dansker-Had forhærdede Forældre, der paa Strid vil have deres Børn underviste og konfirmerede

i det samme Kirkesprog, som de selv, hvad danske Præster umulig kan taale.“

Dette var i Grundtvigs Øjne „den samme Undskyldning, som Statskirke-Folkene beroligede sig med, naar de med Politi-Magt tog Børnene fra deres baptistiske eller andre særsindede Forældre, thi de tænkte og sagde jo ogsaa: det er Pligt mod de stakkels uskyldige Børn, som maa antages at ville deres eget Bedste, og maa ikke lide for deres slette og gjenstridige Forældres Skyld“, ligesom han fandt, at Præsterne selvmodsigende omtalte Børnene, dels som myndige, dels som umyndige, og han bekjæmpede med Fynd den Tankegang, hvorefter Præsterne og ikke Forældrene ved deres Børns Konfirmation skulde være de rette Vedkommende. Forøvrigt pegede han paa Flensborg, hvor alt var frit, og hvor Danskheden netop under Friheden havde gjort mærkværdige Fremskridt baade i Kirke og Skole siden alt blev frit, og han anbefalede med Eftertryk, at der i Angelen og Mellem-Slesvig i hvertandet Sogn ansattes en dygtig dansk og i hvertandet en tysk Præst, og at der hveranden Søndag blev sunget Dansk og hveranden Tysk, og der skulde hvertandet Halvaar konfirmeres og naturligvis ogsaa forberedes til Konfirmation paa Tysk, og Sognebaandet maatte „aldeles løses og Kirkerne staa aabne for udensogns Præster.“

Jeg saa i „Fædrelandet“ dengang, at en dansk Præst indvendte, at de tyske Herremænd lokkede og truede paa forskjellig Maade den dansktalende Almue til at sende sine Børn i tysk Skole, men Hensigten adler naturligvis ikke paa nogen Maade det igjennem Aarhundreder brugte tyske Middel, som Tvangen var.

Naar danske Præster i Mellem-Slesvig vilde — som vi nys hørte — gjøre gjældende, at de selv og ikke Børnenes egne Forældre var i Sprog-Spørgsmaalene de rette Vedkommende, da anførte Grundtvig den gejstlige Betragtning netop som ogsaa en Grund mere til snarest muligt at føje de nævnte Foranstaltninger til hvad Regeringen allerede havde gjort.

Senere paa Aaret kom Præsten i Flensborg, hvis levende og frugtbare Virksomhed baade for Kristendom og Danskhed under Friheden i Angelens Hovedstad Grundtvig havde skattet, og stillede sig ogsaa mod ham i

den Sag, men kun med den Virkning, at Grundtvig aabenlyst maatte spørge ham i et Stykke i Kirketidenden under 11te August, „om det virkelig er Præsten ved den danske Frikirke i Flensborg eller hans Skygge, der vil bestride Livet og Friheden?“

I 1862 møder vi to Storkvad, hvoraf det første heder: Jern-Alderen, Guds-Riget og Livs-Ordet (Daniels 2). Det er da den berømte Spaadom om, at Guds-Riget skulde komme i Jern-Rigets Dage, som Kvadet knytter sig til. Guds-Riget kom da med Kristus i den romerske Jern-Tid i Aandens Verden:

„Jernets Tidsalder i Tidernes Fylde
Raged i Sky med det evige Rom,
Den med Virgil vilde Helhjem forgylde,
Trodse med Livius Folkenes Dom,
Ja med Lukrets, med Horats og Ovid
Smagfuld forevige Skjøgernes Tid.“

og som det senere lyder:

„Se, det er skedt i de forrige Dage,
Kejser Augustus bar Kronen i Rom,
Da fødte Israels Mø uden Mage
Sandhed til Frelse, slet ikke til Dom,
Da gik fra Bethlehem Freds-Fyrsten ud:
Himlenes Salomon, Jorderigs Gud!“

og efterat det (hvad her ikke besynges) har været ligesom borte i Kirke-Stat og Stats-Kirker, saa kommer det netop (hvad her besynges) i vor Jernbane-Tid tilbage. Skjalden spørger da om, hvorfor det ikke kom før,

„Da alle Seere spaaed derom,
Da alle Hjertefolk græd over Balder —
Paradis-Glæden med Sorg ihugkom,
Vented med Længsel paa Evigheds Sol,
Drømde hver Morgen, at „Guldkam“ han gol!“

Men det kom dog

„Guds-Riget først da det passed i Kjæden,
Ej, da paa Marked det ønskedes kjøbt“,

og det antydes da ogsaa her paa Skjaldevis, hvad Grundtvig ellers, som i „Kirkespejlet“, udtrykte paa den Maade,

at Menighedens Oplysnings-Tid maatte falde sammen med hele Menneske-Slæggtens Vidskabs-Tid.

Kvadet udmærker sig forresten ved Følelsen af aandelig Livs-Kraft, ikke blot profetisk forventet, men roligt virkende i det Nærværende, og det Samme gjælder kanske vel saameget det følgende Storkvad: „Ordet og Mennesket“, der ikke blot er langt — mellem 70 og 80 Vers — men er dybt og dejligt tilgavns med sin rolige Fynd og Klem. Forgudelsen af det Livløse, det være sig i Bogstavskriften eller i den døde Natur, ligger Skjalden her tilfældts imod, men især hævder han Menneske-Ordets og Menneskets Slægtskab med Guddoms-Ordet og Guddommen og Sandheds-Forholdet deri. Han finder da naturligtvis U-Menneskelighed i ikke at se og føle Mennesket ved Ordet om det Usynlige grundig adskilt fra alle Markens Dyr, og finder Daarskab i at tænke, at Tomhed skulde være dets Skaber.

Skjalden sidder forresten ogsaa i dette Kvæde paa sit Hlidskjalv*) og ser i Tiderne den „Halvgude-Slægt“, som engang

„Tømred Skib og taarned Ord,
Øved Storværk tusindfoldigt.“

„Eders Slægt var stor engang“, siger han, men vil nu ikke Andre erkjende sin Guddoms-Byrd, end de Smaa, som i Jesus gjenfødtes af Vand og Aand, saa gjælder det for dem, for „de Smaa“, hvem „Riget“ da tilfalder, „kongelig“ at staa og falde med Aand og Ord, som det, der adler Mennesket i Skabningens Midte.

---

*) Idet „Hlidskjalv“ faldt mig i Pennen, mindes jeg om at bemærke, at medens Grundtvig før især saa Odin som Seer udover Verden, saa sang han nu, som i Ravne-Galderet, om ham især som siddende paa „Lytte-Højen“, mærkende paa hvert Ord, som flyver ham forbi. Dog var selv i yngre Dage Lytte-Sædet heller ikke fremmed for hans Opfattelse.

Bjovulfs-Drapen paa Angelsaksisk.

Nær ved de Otteti skulde Oldingen endnu (Vaaren 1861) berige ogsaa den lærde Verden med et viden-skabeligt Arbejde, nemlig en Tekst-Udgave af det ovennævnte „oldangelske Heltedigt“, tilegnet „Mindet om Elefant-Ridderen Johan Bylow til Sanderumgaard med Bjovulfs-Drapens Skytsaand.“ Vi har for længe siden omtalt hans angelsaksiske Studier i Ungdommen, hans Oversættelse af Drapen, af Fønix-Kvadet m. m. og hans England-Rejser tilligemed hans Bestræbelser for i selve England at vække Opmærksomheden for den rige Skat af Aands-Frembringelser, som for lange Tider skjultes ved den normanniske Hærjing i det 11te Aarhundrede. Udsigten, han gav paa Engelsk 1831 over hele den angelsaksiske Skriftrække, hans „Prospektus“ med den tirrende Tiltale, tilligemed hans mundtlige Tale med de engelske Lærde, hvori han naturligvis havde fremhævet den „Bjovulfs-Drape“, der var ham saa kjær, havde dog virket, og i Forbindelse dermed vel ogsaa Frygten i England for at Danskeren, ikke Engelskmanden, skulde blive Ud-giveren af Gammel-Englands Bogskat. „Saaledes udkom — skriver Grundtvig — 1834—35 Kembles Beowulf, der vel vanhældes af mangfoldige Trykfejl og en i det hele daarlige Oversættelse, men har dog en taalelig god Tekst og en med Flid udarbejdet Ordsamling med Optryk baade af Brudstykket om Finsborg og af den først hos Conybeare trykte og af ham benævned „The Travellers Song“, som tjenlige til Digtets Oplysning.“ — „Tyve Aar senere udkom i England Mr. Thorpes Udgave af Heltedigtet med samme Paahæng og en meget taaleligere Oversættelse, der vist i England gjælder for et Mester-stykke, „standard work“, som det var latterligt at ville mestre. Det fandt jeg naturligvis saameget mindre, som Mr. Thorpe, der dog, som Oversætter af Rasks angelsaksiske Grammatik, maa kunne Dansk, altid har behandlet mig som en misundelig Medbejler, man maatte benytte saa lidt og nedsætte saa meget som muligt, men det var dog aldrig faldet mig ind paa mine gamle Dage at ville overtrumfe ham med en ny Udgave, hvis ikke nogle yngre Venner havde faaet mit Løfte paa en „ny dansk Udgave“,

der skulde bøde paa den gamle, og havde skaffet mig offentlig Understøttelse dertil.“

„Under Forberedelsen overraskedes jeg vel af Helte-digtets tyske Udgave ved Grein, som med flittig og selvstændig Benyttelse af alle forhaandenværende Hjælpemidler øjensynlig har vundet Prisen fra begge de engelske Udgaver, og da Tyskeren heller ingenlunde som Engellænderne har enten fortiet eller vraget mine tidligere Oplysninger, saa vilde jeg neppe følt nogen Drift til at maale mig med Grein, hvis han havde givet en særskilt Udgave af Helte-digtet*) og hvis det kunde gaaet an saa sent at trække sig tilbage; men jeg saa dog snart, at der ogsaa hos Grein var Mangel nok paa fortroligt Bekjendtskab med Højnordens Aand og Tunge-maal, og Misforstand nok af Digtets Indhold, til at jeg, som gammel Ven og Kynding ad begge, maatte kunne give en ny Udgave af Digtet umiskjendelige Fortrin. Hvorvidt det er lykkedes, maa jeg lade Hr. Grein og Efterslægten bedømme, men Flid har jeg ikke sparet,“ o. s. v.

Dette Grundtvigs videnskabelige Arbejde skulde man let tro var ligetil for den lærde Verdens Mund alene, men det er dog langt fra saa; thi det har en dansk Indledning paa syv og femti Sider, rig paa Oplysninger for alle, og det har „Anmærkninger“ bagefter, paa over hundrede Sider, der ingenlunde blot indeholder Oplysninger for de Lærde med Bedømmelse af de forskjellige Læsemaader, men giver ogsaa den Læser, som er ukyndig i Angelsaksisk, rigeligt Bidrag til bedre Forstaaelse og Nydelse af Digtet.

Indledningen hævder nu blandt andet Anglernes verdenshistoriske Betydning og paapeger, „hvorledes de, som, efter deres egne Slægt-Registre, i lige Linie nedstammer fra Odin, som Højnordens Aand, gjorde tilsvarende Kjæmpeskridt paa den tilsvarende Løbebane, som ventelig til Verdens Ende vil være kjendelige paa den saakalde „protestantiske Kristenhed“, med alle sine

*) Greins Udgave fandtes nemlig dengang kun i hans „Bibliothek der angelsächsischen Poesi“. Goetingen. 1. Bind 1857, 2. B. 1858. Hans Særdgave, der dog ogsaa havde Brudstykkerne om Finsborg og Valdere med, udkom først i 1867. H. Br.

Kirker og Skoler og alle sine folkelige og videnskabelige Fremskridt, i England, Tyskland og Højnorden," og den hævder Bjovulfs-Drapen selv sin Ære, „som et højnordisk Heltedigt fra forrige Aartusinde, ægte nordisk af Aand, saavel som af Indhold og Bygningskunst, og det er unægtelig saa stor en Nyhed og Mærkværdighed i det nittende Aarhundredes Læseverden, at det blot for sin egen Skyld fortjente langt mere Opmærksomhed hos hele den gothiske Folkekreds, end det hidtil har vundet eller kan vinde, førend de nu vaagnede eller vaagnende Folke-Aander kommer tilrette med Folke-Hjerterne, som den hjemvendte Odysseus med den vel paa den ene Side meget tro, men dog ogsaa paa den anden Side meget mistroiske Penelope.“ — Han paapeger ogsaa, hvorledes Bjovulfs-Drapen har mellem de store angelske Sagakvad sit Sidestykke i Valdars-Kviden, omtrent paa samme Maade som Odysseen er et Sidestykke til Iliaden. Herved er der dog „ikke Tanke og Tale om Sammenstilling af de græske og gothiske Kunstværker, men kun Vink om, at de angelske Heltedigte betegne omtrent samme Trin af poetisk Udvikling som de græske, og saa lidt som Højnordens Aand vil maale sig med Grækenlands i kvindelig Skjønhed, Klarhed eller Smag, saavist hævder den sig dog ved mandig Storhed, Renhed og Dybsindighed sin Hædersplads ved Græker-Aandens Side, og ler kun ad Latin-Skolens klassiske Afguder, som et overflødig Bevis paa Stilemageriets Aandløshed. Bjovulfs-Drapens Skjald har nemlig ingenlunde villet nøjes med at forbinde enkelte Optrin af Nordens Kjæmpeliv fra Skjold til Rolf og fra den gamle Hrædel til den unge Viglaf, men har indvævet sine danske og gothiske Oldsagn, om ikke smagfuldt, saa dog snildt i Heltens storladne Æventyr, saa hele det gothiske Kjæmpeliv med dets Ragnarok spejler sig deri langt fuldere og klarere end i Stærkoddens Rimkrønike og Volsungernes Sörgespil, hvoraf det første maa være dansk og det andet vildgothisk Arbejde.“

I Forordet anmærker Grundtvig, „at Korrekturen, saavel som Eftersynet af allehaande Nyt om „Bjovulf“, baade fra England og Tyskland, vilde været mig over Magten, naar ikke min ærede Ven George Stephens

Esq., Professor i Engelsk, baade gammelt og nyt, ved vor Højskole, og min Søn, Svend Grundtvig, havde paa-taget sig Broderparten og staaet mig bi med Raad og og Daad.“

Han slutter sin Fortale og Indledning med følgende Ord i Maj 1861: „Saa være da Bjovulfs-Drapen paa Grundsproget med hele sit rige Indhold og hele sin Trang til nærmere Oplysning, Anglernes og hele vort Højnordens forsinkede, men forjættede Runemestere paa det venligste anbefalet, som det gothiske Helte-digt, der ikke blot har Krav paa deres stadige Opmærksomhed og betimelige Haandrækning, men har Krav paa i saa klar og yndefuld en Skikkelse som muligt at blive hele den gothiske Læseverden saa velbekjendt, som Iliaden og Odysseen nogensinde var den græsk! Dette vil vistnok ikke ske med mindre den højnordiske Vidskab faar sin Hovedstad efter de store Forbilleder i Oksford og Cambridge, med Ørnen i Asketoppen, istedenfor Natuglen paa Hybentornen, i sit Storseigl, det vil jo sige: med Højnordens Aand istedenfor Roms Uvætte til sin Høvding; men det vil dog ogsaa, trods alle Forhindringer, med Guds Hjælp, ske til hele Verdens Gavn og Forundring.“

Det undrer kanske Enkelte, at se omtalt Tyskeren Greins Brug af Grundtvigs „Oplysninger“,*) førend Grundtvigs Udgave af Drapen i Grundsproget var kommet, saa jeg maa tilføje, at Grundtvigs Oversættelse fra 1820 har et rigeligt Tillæg af tekstkritiske Anmærkninger. Prof. P. A. Munch synes at have havt Agtelse ogsaa for Grundtvigs angelsaksiske Grandskning, da han i sin Tid under sin Nedrivelse paa Fr. Schaldemoses Aftryk af Drapen kalder Grundtvig: „en Hædersmand, hvis Skotvinge Hr. Schaldemose ikke er værd at løse“, (i Rigsarkivar Langes „Norsk Tidsskrift“). Dengang var Grundtvigs Tekstudgave endnu ikke kommen, men Professor Sofus Bugge sés — i Tidsskrift for Filologi og Pædagogik 1869. S. 40 og flgd. — i sine „Spredte Iagttagelser vedkommende de oldengelske Digte om Beówulf og Waldere“

*) Om Grein har kjendt Grundtvigs Oplysninger i „Kjøbenhavns nyeste Skilderi“, i „Dannevirke“, i Brage og Idun o. s. v., kan jeg ikke vide.

ikke blot stadig ved sin Tekstkritik at havt ogsaa Grundtvigs kritiske Anmærkninger for Øje, men betegner Grundtvig som den, „der mere end nogen anden har oplyst hvad der knytter Beówulfdigtet til de fra andre Kilder kjendte Navne og Sagn*.“ (S. 43). — Som Professoren her med Hensyn paa den historiske Side af Digtets Behandling rækker Palmen til Grundtvig, saa takker han Grein som den Ypperste med Hensyn til dets tekstkritiske Behandling.

„Optrin af Nordens Kæmpeliv.“

„Optrin af Nordens Kæmpeliv“ udkom i 1861 i en ny Udgave, og det er visselig det allerægteste Kvæde i Oldtidens Aand af ret omfattende Art, som nogen Digter fra den nyere Tid har leveret den nordiske Læse-Verden. Det falder nu i to Hovedafdelinger.

1ste Bind indbefatter: Volsunger og Niflunger — Sigurd og Brynhild — Atle og Gjukungerne.

2det Bind: Gorm hin Gamle — Harald Blaa-tand og Palnatoke — Vagn Aagesen eller Jomsborgs Undergang. Istedensfor „Akter“ falder Stykkerne i „Samtaler“, og vi mødes her med mange af Nordens fra Sagn og Saga navnkundige Mænd. Udenfor den egentlige Historie, men ingenlunde udenfor Nordens historiske Særpræg, har Grundtvig paa nogle Steder tildigtet Møder med Kristendoms-Forkyndere, fordi det under hans stærke Gjæring i Ungdommen var ham en personlig Nødvendighed. Fortalen fra 1811 og Tilgængelsen

„Til dig, som kvad om Hakon og Vaulunder“

er her udeladt. Efter at have omtalt disse „Samtalers“ Forhold til den Tid, hvori de blev til og til de seneste Aar, hvori de „er læste baade meget mere og meget hellere end i alle de foregaaende“, siger Grundtvig selv: „Ved nu at gjenne læse dem paa mine gamle Dage, kunde jeg

*) Spærret af H. Br.

vel have meget at udsætte baade paa dem og deres lidt forskruede Sprog, men da de dog ikke blot giver et livligt Billede af min Tankegang, men aander levende Deltagelse i det Kæmpeliv, de vil afmale, saa vilde jeg dog nok ønske, jeg i min Ungdom havde lidt mer end begyndt det Værk, der, efter mit Forsæt, skulde omfatte baade Asa-Maalet, Vana-Kviderne og Kæmpe-Draperne,*) og min Ungdoms æventyrlige Betragtning af Forbindelsen mellem det nordiske Kæmpeliv og Kristen-Livet har i Alderdommen klaret sig til en historisk Oplysning om de ædlere Folke-Livs uophørlige Forbindelse baade med det oprindelige og det kristelig fornyede Menneske-Liv, saa Skjalde-Blikket beholder sit Værd, og selv dets Skjævhed bliver omtrent uskadelig, ligesaavel naar det ser Nordens Aand stile til Paradis, som naar Hagen Adelsten vises til Valhal.“ Dette, „at Asamaalet er et æventyrligt Udtryk for Overblikket af det verdenshistoriske Menneske-Liv, dets Kamp og Sejer, langt sikkrere end Græker-Aandens tilsvarende Overblik af det naturhistoriske Menneske-Liv, i dets hemmelige Udspring, Skjønhed og haarde Skjæbne“. det ser Grundtvig vel, er selv i vort Højnorden endnu temmelig miskjendt, „men — siger han — derfor er det mig lige klart, og vil i Tale og Skrift ligefuldt uvilkaarlig gjøre sig gjældende, ikke blot her hjemme, men ogsaa i Engelland, og saa vidt som Nordens Kæmpe-Aand under Odins-Navnet fandt Indpas og Hyldning.“

Hvad Volsungers og Niflungers store Sørge-Spil i første Bind angaar, da har Grundtvig dertil benyttet udelukkende de nordiske Kilder, som baade langt ældre og langt dybere i Opfattelsen end det tyske Niflunge-Kvad, men selv i Edda-Kvadene er dog Tilknytningen til Asamaalet saa løs og Sammenhængen med „Ulykkes-Ringen“ saa tvungen, at heller ikke de kan gjælde for Udtryk af Nordens Aand i sin Kraft. „Indholdet af det andet Bind er laant af Jomsvikinges-Saga, og danner paa en vis Maade et Sidestykke til Øhlenslægers Palnatoke, men har dog hverken til Skade eller til Gavn synderligt tilfælles dermed.“ For sine smaa Afgivelser fra Historien

*) De, der læser hele Fortalen, vil se, at Øhlenslægers Fortjeneste heller ikke er glemt.

gjør han rede, og beklager, at han havde givet „et Billed af Ansgar, som jeg vel ikke dengang var istand til, men burde dog været istand til at give“.

I denne Fortale stiller den henved 80-aarige Skjald Efterslægten den Opgave at behandle nordiske Oldsagn i skjaldelig Fremstilling. Han véd godt, „at Læseverdenen paa disse Enemærker kun er ilde tjent med „bestilt Arbejde“, om saa Skjalden bestilte det hos sig selv, men det kan dog heller aldrig skade at vinke ad Skjalden, hvor der er noget kjent at se og noget godt at gjøre, og det kan dog stundom bidrage til, at hvad der fortjener at være det, ogsaa straks bliver kjærkomment, og derfor vil jeg nævne Oldsagnene om Hadding, Fredegod, Amlet, Vermund, Bjovulf, Rolf, Sigrid, Signe, Stærkodder, Torkild Adelfar, Hakon Adelsten og begge Olaver; thi skjøndt flere af disse er behandlede af Øhlenslæger til Læseverdenens Behag, er dog hverken de eller Nordens Læseverden skete deres Ret.*)

„Dette vil Altsammen ske, og langt større Idrætter dages med det samme, som avle nye Kvad, naar kun Højnordens Stammer kan bekvemme sig til at hjemkalde Folke-Aanden og lade Modersmaalet dele Højsædet med ham, som Gefion med Skjold i Lejre; og vilde og vovede Højnordens Stammer ikke dette Kæmpeskridt ud af det Knudebjerg, hvori Jætten har indspærret dem med Odhrærer, da var de forgjorte til Hjemmetyskere, saa Kæmpe-Aanden og vi maatte angre hvert Glimt af Oldtidens Glands, vi lod dem skimte, og hver Lyd af Gjallarhornets Bjarkemaal, vi bar til døve Øren.“

Under bedre Varsler udkom vel ikke disse „Santaler“ første Gang, men anden Gang synger dog „en lille Fugl“ om bedre Skjæbne, og kommer de tredie Gang, da tænker jeg, hele „Skoven stander i Blomster“. Fortalen er underskrevet: Maj 1861, altsaa lige henimod Jubilæet.

---

*) „Vistnok har derimod Fremstillingen af Vermunds-Sagnet i „Danmarks Bestandighed“ sin meget gode Side at betragtes fra, men der er dog for lidt af det Gamle og for meget af det Ny til at fyldestgjøre Nordens Aand.“

Fra 1861 til 1872.

Embeds-Jubilæum 1861.

Halvhundredaars-Dagen fra Grundtvigs Indtrædelse i præstelig Virksomhed var Onsdagen den 29de Maj 1861.

Alt om Morgenen fandt han Tegn paa Højtidsdagen fra Kvindernes Haand i et nyt Betræk paa sin Lænestol og Fodskamler, tilligemed Vægge-Tæppe og Vinduspuder, ved hvilke Ting de tildels havde haft Konstneren Konstantin Hansen til Raadgiver.

Saa kom, medens han sad med Opskriften til sin Prædiken, Børnene fra Enkedronningens Asyl-Skole tilligemed andre Børn ud og indsang Dagen i den tidlige Morgenstund med Sangen:

„Den signede Dag med Fryd vi ser
Fra Havet til os opkomme“,

„til Tak (som deres Leder, Grundtvigs Kapellan og Svigersøn Boisen sagde), fordi De har sjunget baade den og saa mange andre gode Sange ud for os alle Store og Smaa“ . . . og de bad gjennem ham om Lov til at faa hejset et stort Dannebrog's-Flag, „hvilket de mange smaa Hænder har sammensyet, over Deres Hus, til et godt Varsel, ligesom De altid har varslet godt for hele det danske Hus! Længe leve Pastor Grundtvig under gamle Dannebrog!“ Grundtvig var kjendelig bevæget, hvor han stod paa Trappen og nynnede sammen med den store Børne-Skare paa „Den signede Dag“. Flaget hejsede de under Sangen:

„Sol er oppe,
Skovens Toppe
Glimre alt som Gimles Tag“ .

En ny Flagstang, stor tilgavns, kom nogle Dage efter fra Gutterne i Haandværks-Skolen, som er forbunden med Dronningens Asyl-Skole, for i en Skole, Grundtvig havde Tilsynet med, der blev Gutterne naturligvis oplærte til ogsaa „at bruge sine Hænder“. Asyl-Skolen er forskjellig fra Enkedronningens Asyl og optager Børn som er voksede fra Asylet, og den kan have dem i det mindste til de bliver konfirmerte.

I Grundtvigs Rum i Kirken var hensat en Lænestol med en Bøgegren paa blaa Bund. Kirken var smykket med Krands og Slynngninger af virkelige Blomster og Grønt. Paa Orgelet havde samlet sig til et Sangkor saa mange Mænd og Kvinder, som der kunde rummes. Koret var optaget af Præster i Embedsdragt, henved et halvt Hundrede, og iblandt dem saaes Kirkeminister Biskop Monrad. Biskop Martensen havde Visitats ensteds og Biskop Kierkegaard enten Visitats eller Ordination paa den samme Dag.

Pastor P. O. Boisen holdt Bønnen i Kor-Døren; saa istemtes: „Fra Himlen kom den Helligaand“, saa

„Almindelig er Kristi Kirke,
Et Bedehus for alle Folk“,

og „Jesus, hvor er du nu henne!“ som er en Lovsang for Herrens Nærværelse i sit Munds Ord ved sin Daab og ved sin Nadver. Prædikenen holdtes, sagde „Fædrelandet“, med „en næsten ungdommelig Kraft“ og var knyttet til Romernes 10de K. 6—15 V. og 17de, der lyder:

„Saa kommer da Troen af Hørelsen“ o. s. v., hvorved han ude i Talen bemærkede, at „hvad der staa skrevet efter Aandens Tilsigelse og hvad Morten Luther lærte Guds Børn om Ordet og Troen, det syntes kun at skuffe, og det syntes kun at være et tomt Mundsvejr hvad der blev sagt om den Helligaands Gjerning, fordi man ikke rigtig troede paa den Helligaand i hans guddommelige Personlighed eller Bevidsthed, ikke blot som Skriftens og de troende Præsters Aand, men først og sidst som Herrens og hele hans Menigheds Fælles-Aand, som gjør levende, og kun derfor kunde man lade sig indbilde, at der var ingen Forskjel paa Liv og Død i Aandens Verden, saa Troen kunde være meget ægte uden Bekjendelse og Bekjendelsen og Forkyndelsen være

lige kraftige uden Troen, at Aanden kunde ligesaagodt føres i Pennen som findes paa glødende Tunger, og at Apostelen Paulus derfor ligesaagodt kunde have skrevet, at Troen kommer af Skriftens Læsning som af Guds-Ordets Hørelse, og skulde forstaaes som om han havde skrevet det“. Han begyndte ellers sin Tale med følgende Ord:

„Kristne Venner! Det slaar lige til med Søndags-Evangeliene, thi for et halvt Aarhundrede siden holdt jeg min Tiltrædelses-Prædiken med Evangeliet om den rige og fattige Mand, og i Søndags sluttedes, som vi alle véd, Omløbet med Evangeliet om Nikodemus og Gjenfødselen, men det er dog langt fra, at jeg uafbrudt har kunnet eller maattet udraabe det glædelige Budskab, at Herren har forbarmet sig over Zion og vil trøste Jerusalem, saa nu skal Evangelisternes Fodspor igjen være dejlige, fordi Glæden opvokser i dem og Freden følger dem. Nej, dersom Herren virkelig skyldte sin Tjener fulde halvtred-sindstyve frugtbare Embeds-Aar, da maatte jeg endnu have en Del tilgode for de Aar, som jeg vel med Profeten Joels Ord kan sige: Græshoppen og Oldenborren, Kaalormen og Gnaveren fortærede. Men hvad skylder Herren os, uden hvad vi maa bede ham ikke at betale, som Psalmisten synger: Herre! gak ikke i Rette med din Tjener, thi intet Kjød kan retfærdiggjøre sig for dig, og som Apostelen spørger: hvem har givet ham noget forud, som skulde gjengjældes! Saa er det da Naade over Naade, at Herren vil lægge det evige Livs-Ord paa Stovets Tunge og lade sin Velsignelse følge med, var det ogsaa kun et Aar af de mange, han skjænkede mig, selv under de graa Haar, saa han ogsaa paa mig klarlig har bevist, at han slaar ikke Haanden af sine Tjenere i Alderdommens Tid, og forlader dem ikke, naar deres Styrke forgaar“. — Og i Slutningen lover han Gud, fordi „vi i den sidste Menneske-Alder, ved Herrens Højrehaand, som er hans Aand, har gjort et Kjæmpeskridt fra de Dødes Rige til de Levendes Land og har nu den samme Løbebane for os, som Apostelen Paulus beskriver, hvor Krandsen ved Maalet er af uforkrænkelig Art, er Livets Krone, og det nedslaar os ikke, men opløfter os, at vi véd, at uden Herren kan vi slet Intet gjøre, fordi Herren er med os i sit Munds-Ord til os, med hele sin Aands-Kraft rede

til at gjøre Alt hvad vi bede Faderen om i hans Navn, for at Faderen kan herliggjøres i Sønnen!“

„Derfor er jeg vis paa, at denne Dag, da Skarerne flokkedes om den gamle, hartad udlevede Evangeliets Tjener, med en ny Sang i sin Mund, som selv Verden maa finde liflig, denne Dag skal, længe efter at jeg er gaaet til Hvile, mindes til Velsignelse i Herrens Menighed som en Glædesdag, Herren gjorde, til Pant derpaa, at ligesom det er sket med mig, saaledes skal al hans Folks Bedrøvelse forvandles til Glæde, hvert Hjertesuk til Frydesang — Amen! i Vorherres Jesu Navn, Amen!“

Efter Prækenen bleve Psalmerne: Vor Alderdoms Trøst og Støttstav (Nr. 844 i „Festsalmerne“) og: Rejs op dit Hoved al Kristenhed (Nr. 676) afsungne, hvorpaa Pastor Boisen atter holdt Bøn i Kordøren.

Frederik Barfod, hvis „Mindeblade om Grundtvigs Jubelfest“ jeg skylder næsten alle mine Meddelelser om Højtidsdagen, slutter Beretningen om Gudstjenesten med følgende Ord:

„Næppe vil nogensinde nogen af de Tilstedeværende glemme en Gudstjeneste, fra hvilken det synes at den blotte Nysgjerrighed med sjælden Takt havde holdt sig borte, at der kunde blive Plads for den virkelige Deltagelse“.

En Times Tid efter Gudstjenesten kom Enkedronning Karoline Amalie med en Kreds af Kvinder og overrakte ham den store syvarmede Guld-Lysestage, 1 Alen høj, hvortil Kvinder fra alle tre Nordens Riger havde skudt sammen paa Indbydelse fra de Danske og Svenske. En Sang af Kand. Kragballe fulgte derpaa.

Derefter kom Stiftsprovst Pauli og den kongelige Konfessionarius („Skriftefader“) Münter som Sendemænd fra Kjøbenhavns Præsteskab.

Saa kom næsten alle de Præster, der havde haft Plads i Kirken, og paa deres Vegne talte Dr. Kalkar, dengang Præst i Gladsaxe, og talte hjertelige Ord. Han sagde blandt andet:

„Hvi er Herrens Ord forsvundet fra hans Hus? — Det var et af de første brusende Ord, der i Deres Ungdomsdage udgik fra Dem, højærværdige Olding! over Danmarks Kirke. Dengang stod De temmelig ene, og

mange forargedes over den dristige Tale. Naar De nu ser hen over den samme Kirke, da stiger et andet Syn frem for Deres Blik, og De maa folde Deres Hænder og kan dybt bevæget svare paa: Hvorfor fylde atter Herrens Ord hans Hus? og mange af Danmarks Gejstlige staa ved Deres Side og omringe Dem med den samme Følelse. Vi sige ikke, at det er Deres Værk, at Herrens Ord nu atter fylder Herrens Hus saa mange Steder i Landet, thi vi vide, at Ingen er villigere end De til at erkjende, at Æren alene tilkommer Ham, som „udsender sin Aand, da skabes de, og som fornyer Jordens Skikkelse“, men det sige vi med Tak til Gud, med Højagtelse og Erkjendtlighed mod Dem, at De allevegne har været den levendegjørende, den fornyende, den frigjørende Aands Bærer til os Gejstlige, baade for dem, der følte sig hængne til Dem med hjertelig Samstemning, og for mange af dem, der ikke kunde følge Dem i Alt. . . .

Derefter sang man: „Alt staaer i Guds Faderhaand“.

Da kom Kirkeminister Biskop Monrad med Budskabet fra Kongen om Grundtvigs Udnævnelse til Biskop i lige Rang med Rigets første: Biskoppen over Sælland. Han yttrede, at „da to af vore ældre store Psalmedigtere, Kingo og Brorson, begge havde været Biskopper, havde hans Majestæt Kongen anset det for Ret at give vor tredie store Psalmedigter, Pastor Grundtvig, Rang med Sællands Biskop, for at det kunde vides at Allerhøjstsamme ikke mindre end hans Forgjængere, satte Pris paa digterisk Begavelse, anvendt i Kirkens Tjeneste“. Ministeren blev indbudet til Middagsbordet og modtog Indbydelsen. Da Bispinden, som vi har set, var Enke efter en Minister, dengang hun tog Pastor Grundtvig, og da man i finere Kredse i Danmark gjerne sagde „Deres Naade“ baade til Ministerinder og til Bispinder, saa spøjte Gr. med sin Kone og sagde: „Dengang du tog mig, da blev du unaadig, nu er du bleven naadig igjen“.

Prof. Hammerick havde foreslaaet i det theologiske Fakultet, at man skulde som Paaskjønnelse af Grundtvigs Betydning for Kirken og Videnskaben give ham Æres-Diplom som Doktor i Theologien, men Flertallet mente, at Gr.s Forhold til Universitetet og især til det theologiske Fakultet havde været et saa-

dant, at han vist ikke vilde sætte Pris paa dets Doktor-Grad.

Til Middagen var forresten samlet en Kreds mest af Gr.s nærmeste Venner og Slægtninge. „Hvad Ord, her veksledes i Alvor, Skjemt og Gammen — siger Barfod — tilhører ikke Offentligheden.“ Pastor Brandt fra Ronnebæk havde forfattet Sangen.

I Grundtvigs Have var oprejst et stort Telt, hvortil Udkastet skyldtes Kandidat C. H. Thurah. Han havde Hjælp af Kunstnere og, med Hensyn til Materialet, af flere Haandværkere, Kjøbmænd og Bønder, hvilke sidste navnlig var behjælpelige med Tilkjørselen af Sejldug, Tømmer, Grønt o. s. v. En stor Del af det Grønne havde Enkedronningen givet fra sin egen Skov paa Sorgenfri Slot og selv ladet kjøre ned. Teltet var fem og tredive Alen langt og femten Alen bredt; til Rygningen (paa Norsk: Mønsaasen) var det halvtiende Alen højt, medens Væggen kun var seks Alen. Udvendig var det i begge Gavlerne prydet med Dannebrogssflag, og langs Siderne vajede lignende paa frit opstillede Flagstænger; Indgangen dannedes ligeledes af store Dannebrogssflag. Tagværket, der var af Træ, beklædt med Sejl, var smykket med en Mængde af alle Folkefærds Flag og Vimpler, og paa samme Maade var Bagsiden smykket. Indvendig var Teltet helt beklædt med Gran og Furrugrene.

I Teltsalens øverste Ende stod et Brystbillede af Grundtvigs høje Slægtning, Bisp Axel eller Absalon, i overmenneskelig Størrelse, Kultegning af Prof. Konstantin Hansen, og paa Siderne Kultegninger af andre navnkundige Mænd. Til Højre: Hans Tavsén, Thomas Kingo, Biskop Balle, Dr. Jakob Kristian Lindberg. Til Venstre: Ansgar, Kædmøn (angelsaksisk Skjald), Mørtén Luther, Nordahl Brun og Henrik Steffens.

Mellem Billederne hang tolv Skjolde med Aarstal for nogle af de mærkeligste Begivenheder i Grundtvigs Levnetsløb og med Navne paa nogle af hans navnkundigste boglige Værker.

Ved Klokken syv var en uhyre Folkemængde samlet i Grundtvigs Have, og saa kom der et stort Tog, tre og tre sammen nord gennem Alléen ned mod Huset, og det Tog bestod af yngre Mænd og unge Mennesker, Handlende, Kunstnere, Haandværkere, Studenter, Elever af Landbohøjskolen og naturligvis Ungdom fra Folkehøjskoler, fra Grundtvigs egen og fra to paa Fyen. Da de svingede ned gennem Alléen, istemte de Ingemanns Holgerdanske-Sang

„I alle de Riger og Lande“.

Saa drejed de vester ind i Haven ved Huset, hvor Grundtvig og hans Middagsgjæster befandt sig dels paa den store Trappe, dels inde i Bagstuen, hvor han havde sit Arbejde om Dagen. Nedenunder Trappen i Haven ordnede Toget sig og afsang Gotfred Rodes „Sang til Høvdingen“:

„En Gubbe vi Høvding kalder
Og følge med frejdig Hu,
Og er han end graa af Alder,
Han fører os godt endnu.

I Aandens Riger og Lande,
Hvorhen han paa 'Tog udfør,
Han kjæmped med aaben Pande
For hvad han for Alvor tror“ . . .

hvorpaa gamle Barfod udraabte: „Den danske Ungdom bringer gennem mig gamle Grundtvig et hjerteligt „længe leve!“ hvilket den nu vil besegle med et nifoldigt Hurra“.

Efter en Sang af Pastor C. J. Brandt, traadte gamle Sognepræst P. A. Fenger paa Kristianshavn frem, bad i hjertelige Ord Grundtvig, paa Menighedens Vegne, om en samlet Udgave af alle hans Psalmer og aandelige Sange, baade de hidtil trykte, men paa mange Steder spredte, og de hidtil utrykte, og overrakte ham 3000 Rigsdaler (1,500 Spd.), indkomne navnlig fra Danmark og Norge, for at gjøre Værket mere tilgængeligt ogsaa for de Ubemidlede.

Saa kom Gunni Busck og overrakte Gr. en Skuepenge med hans Brystbillede og med Indskriften:

„Over Daabens Pagt med Troens Ord
Helligaanden spredte Lys i Nord“.

med én til disse Ord svarende hjertelig Tale.

Grundtvig takkede for den vakkre Skuemønt, man havde rakt ham, og som han dobbelt gjerne modtog, siden den var gjort til en Minde-Penge om det Lys, der var opgaaet over Daaben og Pagten. Hvad Psalme-Værket angik, da havde man ikke kunnet gjøre ham en større Glæde end at sætte ham i Stand til at give en ny og samlet Udgave af alle hans aandelige Sange.

Saa sang man Hostrups dejlige:

„Den Konning han kalder ad Svenden sin,
Han under ham Daaden den bedste;
Han siger: Den Gjerning skal være din,
Din Herre en Brud at fæste!“

Og derefter kom en Sang af Prof. Fred. Hammerick, der i en længere Tale gav Udsigt over Grundtvigs Virksomhed og takkede for al den Vækkelse, der i Tale og Sang var udgaaet fra ham over Kirke og Folke-Liv!

Nu indtog man, saa vidt det var muligt for den store Mangfoldigheds Skyld, en „svensk Seksa“ dels ved Bordene langs Væggene i Teltet, dels inde i Huset.

Da man igjen samledes ved Trappen, stod Bonden, den gamle Peder Larsen Skræppenborg fra Dons (nede ved Kolding) frem, og takkede Gud for Grundtvig, for det Lys, som ved ham var tændt for dem, der søgte sin Sjæls Frelse, og priste den Slægt, som nu var ung, lykkelig, „idet I straks bliver henviste til Herrens egne Indstiftelser og derved kan slippe for at komme ind i de mange forskjellige Retninger, som en Del af os Ældre har maattet tumle os i. Nu — Gud velsigne gamle Grundtvig for Alt, hvad han har gjort og udrettet! Han lade det dages og klares mere og mere, at det kan bære mange Frugter til det evige Liv“.

Fra den danske Ungdom, som vil tage Arv efter den Gamle, lød derpaa — efter en Sang af L. Wagner — Løftets og Taksigelsens Ord gennem Ludvig Schrøder. Schrøder talte sluttelig om, at „ligne Faderen i det levende Haab, som ej blev beskjemmet, Haabet, hvormed han selv under det tætteste Natmørke turde synge: Sol er oppe“, og Grundtvig svarede,

at det altid havde staaet klart for ham, at han ikke kom i sit eget Navn, men med Fædernes Røst, og at

han derfor havde holdt fast ved Haabet, som de Andre havde spottet med, medens de sang:

„En Kapellan kan gammel blive
Og holde sig ved Haab ilive“.

Han kunde imidlertid nu gjerne tage dette Vers for ramme Alvor, da Haabet jo virkelig har holdt ham ilive til han blev gammel, og han var endnu lige fast i sit Ungdoms-Haab, ja om muligt endnu fastere, da han saa en Slægt vokse op omkring sig, i hvilken hans Haab begyndte saaledes at gaa i Opfyldelse, som ingensinde tidligere, og om hvilken han sikkert troede, at den aldrig vilde lade sig rokke fra det, som den havde faaet ret Syn for.

Efter Ungdoms-Røsten fra Danmark med Grundtvigs Tilsvar, hvoraf Ordene: „Jeg kom ikke i mit eget Navn, men med Fædernes Røst“ visselig skal „længe leve“, fulgte Sang og Tale fra Norge, begge Dele gennem Arvesen, og Grundtvig svarede,

at han hos Nordmændene altid har funden Aabenhed og Dybde, aabent Øre for Ordet og for Kræfterne i Aandens Verden og Hjerter til at bevare det*). Lys og Sandhed havde stedse fundet en aaben Sands hos Fjeldfolket. Og skjøndt Nordmændenes aandelige Hovedretning er, som et Fjeldfolks i Almindelighed, hvad man med et Kunstord plejer kalde den idyllisk-romantiske, med Sands for det Skjønne og Kraftige i Naturen, saa baade haabede og troede han dog forvist, at Folkekarakteren var for dyb til at besejres af den Fristelse, som altid maatte ligge nær, nemlig at forgude Skinnet istedenfor det sande Lys, og Natur-Magten isteden for Aandens Kræfter. Dette var han saa meget vissere paa, som han troede at have fundet aabne Øren og Hjerter hos Norges Ungdom for det Ord, han i sin Tid havde havt Anledning til at tale til den, da han paa Studenternes Norges-Rejse, for 10 Aar siden, sammenlignede Norges aandelige Arvegods med Hølges Kjæmpehøj, hvorom Sagnet siger, at den fra Grunden af og lige op har Lag paa Lag af Sølv og Muld, saa der stedse er et Lag ægte Sølv

*) Det er paa Ordføjningen fleresteds let at se, at Meddelelsen er ikke fra Grundtvigs egen Haand, men fra en god Tilhører efter Hukommelsen.

og et Lag Muld. — Og hvad Nordmændenes Velvilje for ham selv angik, saa havde han idag faaet saa mange Vidnesbyrd derom, at han umulig, selv om han vilde, kunde tvivle paa den. Han havde i Dagens Løb faaet venlige Hilsener med Telegrafen baade fra Kristiania, fra Bergen og fra Throndhjem, og, mens den Taler, han nu svarede, havde Ordet, havde Telegrafen bragt ham nye Hilsener fra Frederikshald og fra Kragerø.

Saa kom atter Frederik Barfod, og efter at have udtalt et varmt Ord om „Norden“ i det Hele bragte han en Hilsen fra Sverrig og oplæste Slutningen af et Digt fra den i mange Aar værkbrudne Provst Ahnfeldt, der nu var ganske fængslet til Sygelejet. I denne Slutning lød det:

. . . „En blott är tron, et dop, en Gud og allas vor fader;“
 vigten af detta Guds ord lade i dagen du klart,
 enkel er läran hel vist — et barn kan fatta dess mening,
 men at lägga den fram, din mission dett dock var.
 Derom du talad og stridt en mennisko-ålder igenom,
 ofortröttat alltjämt, hur forkättrat du blef.
 Kristna församlingens rätt, dess lif og frihet og ära
 stod i nära förbund med dit lefnads-problém.
 Derföre var du ock en reformens mann og en hjelte,
 altid i främsta led mod hvarje tvång og förtryck.
 Dessa ideer, för hvilcka du gik i härnad, de vunno
 framgång altmer og terräng. En blott står dig igen;*)
 löfte om seger den har paa församlings-utvecklingens bana,
 der din siare-blick skådar framåt alltjämt.
 Sällan beskärdes vel nogon som dig at i lifvet få skörda
 frucktar utaf dett, han sått. Hvad du ville og bad,
 hvad du talade för, hvad du sjöng om og drömde,
 småningom växde det fram, verklickhet tog og gestalt.
 Hell dig, åldriga skald! sjöng ennu länge iblandt os!
 väldiga tros-predikant! blif os alltmer en profet!“

Saa kom Etatsraad Flor (der i sin Tid forlod sin Professorpost i Kiel for at overtage Folkehøjskolen i Rødding i Sønderjylland), og bragte de danske Folkehøjskoler's Tak til „disse Højskoler's oprindelige og egentlige Skaber“; en „Tak ikke alene fra Lærerne og Elev-

*) Uden Tvivl „Præste-Friheden“..

erne, men ogsaa fra Folket i Almindelighed. Thi disse Skolers Fortjeneste føles og kjendes allerede af saare Mange og paa mange Maader, og med Tiden vilde de blive erkjendte af hele det danske Folk“. Etatsraaden kunde allerede nu tale om „de mange Folkehøjskoler rundt omkring“. Grundtvig svarede med stærk Paaskjønnelse af Etatsraad Flors Fortjenester og sluttede ogsaa med Ønsket om, at en Oplysning, folkelig og dansk i hele sit Væsen, at en saadan Oplysning maatte blive kjær for Folke-Hjertet.

Pastor Birkedal bragte, efter en Sang af ham selv, en Hilsen fra Børnene som de bedste Grundtvigianere, „og den Hilsen kommer til en Mand, der, jo ældre han er bleven, med det Samme blev barnligere og forkyndte det store Julebud med et mildere og blødere Guds Børns Tonefald. Han gaar i Barndom, ikke som Verden forstaar det, men som det gjælder i Guds Rige, hvor kun de, som gaa i Barndom og er som Børn, der tager og tror Faderen paa Ordet til os, har hjemme.“ Han sluttede med Ønsket om, at vi Alle saaledes alt mere og mere maatte komme til at „gaa i Barndom“, trods al Verdens Spot og Haan, og saaledes blive alt bedre og bedre „Grundtvigianere“.

Grundtvig takkede med nogle Ord, som ikke er meddelt i „Mindebladene“, og Pastor Melbye (Forfatter af de „kirkehistoriske Fortællinger“), der godt kjendte Bispinden, udbragte et „Leve!“ for hende, „hvis Hjerte tilfulde forstod Grundtvig og hvis inderlige Kjærlighed forstod at berede ham Hjemmets bedste Trøst og Pleje“ og „har havt saa stor og væsenlig Del i, at hans Livs Aften og denne Højtidsdag var bleven saa lys og vel-signet“.

Pastor Fr. Boisen (Budstikkens Udgiver) ønskede, at „det urimelige Haab“ maatte blive et Arvegods efter Grundtvig baade i det Folkelige og i det Kristelige, og efter at Gotfred Rodes „Farvel“ var afsunget, sagde ogsaa Jubel-Oldingen selv et varmt Tak og Farvel fra Trappen, hvorefter kun nogle af hans nærmeste Venner blev en kort Stund samlede hos ham.

Efter Jubilæet. Forskjelligt fra Hjemmet.

Søndagen efter, Halvhundredaars-Dagen efter at han havde holdt sin Tiltrædelses-Præken som Kapellan i Udby, da fik — siger Barfod — hans talrige Tilhørere meget mere Fornemmelsen af en ny og frisk Begyndelse, end af en sen og sildig Afslutning. Han talte, med Lovprisningen i den 103die Davids-Psalme, under levende Ihu-kommelse af, hvad Herren havde gjort mod ham selv, baade forud og nu, om „den Kjærlighed, som fra Evighed til Evighed er Livs-Kilden og er i hele Tidens Løb Livs-Grunden til vor Frelse fra Synd og fra Død i Satans Rige, den Kjærlighed, hvormed Faderen har eisket os, saa han hengav sin enbaarne Søn, og hvormed Sønnen har elsket os, saa han hengav sig selv for os til et Slagt-Offer: en Kjærlighed, der strækker sig saa vidt, som Herren har vandret med Naadens Aand og Naadens Ord paa Aandedrættets Vinger, følgelig ogsaa til Helvede; thi det er ikke blot Salmisten, som synger: Herre, hvor skulde jeg gaa fra din Aand, eller hvor skal jeg fly hen fra dit Aasyn? foer jeg op til Himlen, saa er Du der, og foer jeg ned til Helvede, saa er Du tilstede; men hele Herrens Menighed bekjender stadig Tro paa den Herre Jesus Kristus, som nedfoer til Helvede, da han var kommen ned fra Himlen, ikke for at dømme, men for at frelse Verden. — Ja, kristne Venner, jeg véd det nok, at selv mellem Kristne er der endnu dem, som støder sig over, hvad dog ogsaa staar skrevet, at Evangelium blev prædiket for de Døde . . . (men) denne Sandhed er dog alt for vigtig og alt for glædelig, til at vi maa dølge den. Vistnok kan og vil hverken Faderen eller Sønnen udstrække sin Kjærlighed saaledes til Helvede, som Verden forlanger, da Sandheden umulig kan elske Løgneren, eller den sande Kjærlighed, enten i Tid eller Evighed, forlige sig med Falskhed og Misundelse, saa dersom der ikke havde været Andet i Helvede end Djævelen og hans Børn, da vilde det i alt Fald været forgjæves, at Frelseren der prædikede for Aanderne, som før ikke troede. Men først maa vi vide, at hvad vi kalder Helvede, ogsaa i vor Troes-Bekjendelse, svarer til hvad Grækerne kaldte Hades, hvor efter Herrens Tale i Dagens Evangelium baade den

rige Mand og Lazarus var at finde, skjøndt et svælgende Dyb adskilte dem; og dernæst maa vi alvorlig betænke, at dersom Evangelium ikke var bleven forkyndt for de Døde, da maatte enten alle Hedninger været fordømte, hvad der er en Fornægelse af den Guds Kjærlighed, som vil, at alle Mennesker skal frelses og komme til Sandheds Erkjendelse eller Hedningerne maatte blevet salige uden Tro paa Guds enbaarne Søns Navn, hvad der er en Bespottelse af den kristelige Sandhed: at der er intet andet Navn end Vorherres Jesu Kristi, hvori Menneskene kan frelses fra Synd og Død.“ Gr. indrømmede, at der altid vil findes dem, som misbruge denne Sandhed til deres Fordærvelse, men de samme vilde misbruge hvad de hører om Røveren paa Korset og tænke, „det er tidsnok at omvende sig paa Retterstedet eller i Dødskampen, og for deres Skyld skal vi dog ikke nægte Sandheden vort Vidnesbyrd eller Kjærligheden sin Pris eller berøve Menneske-Hjertet den Trøst, at der ved Guds rige Barmhertighed, af hans store Kjærlighed dog ogsaa mulig kan være Redning for dem, der uden gjenstridig at foragte og forskyde Guds Naade i Kristus dog her forblive fremmede for den, naar vi kun tør tro, at de dog i Grunden havde Hjerte for Guds Sandhed og Guds Kjærlighed.“

Prækenen paa den Dag indeholdt mere, end her er meddelt, og — næste Søndag med Evangeliet om den store Nadvere gik han meget strængt i Rette med sig selv for ikke „ivrig og kjærlig“ nok at have paa aandelig og hjertelig Maade stræbt at „nøde“ dem paa de „alfare Veje“, det er: dem „med den almindelig herskende løse Tankegang og kolde Betragtning af Spørgsmaalene om Gud og Evighed, som om det ikke gjaldt Liv eller Død, Himmerig eller Helvede for Enhver af os, med Herlighed og Fred eller med Trængsel og Angst over Sjælen, over den Skabning, som véd af sig selv at sige og kan aldrig blive sin Samvittighed kvit, og gaar derfor enten evig Glæde eller evig Kval i Møde.“ . . . Denne Rettergang var imidlertid sikkert i det Hele kun et Udtryk for et stærkt Fremstød i den kristelige Kjærligheds Fremvækst i Grundtvigs eget Hjerte; thi det viste sig, og erkjendtes af ham selv, at den gamle Herrens Tjener var af Aanden med „de mange Tjenester“ sat til fremdeles at have sin

egentlige Gjerning i Guds-Ordets Tjeneste inde i Menigheden til dens Paamindelse og Bekræftelse, dens Oplysning og Opbyggelse. At ogsaa Folk inde i Menigheden kan trænge til at mindes om ikke at tage Guds Naade for-gjæves, glemte Grundtvig heller aldrig, skjøndt han ikke som Mistænkeligheds-Præsterne gnog derpaa til Sløvelse hver evige Søndag.

I „Fædrelandet“ indrykkede han: „Taksigelse for Majdagen“, hvori det blandt Andet heder:

„Majdag under Danebrog!
 Faart min Tak du har frembaaret,
 Vidner, som et Norne-Sprog,
 For min Sang om Gyldenaaret:
 Gyldenaar paa Mark og Fjeld
 Med din Morgen, med din Kveld!“

Her ser vi ogsaa, hvad Pris han satte paa og hvad Betydning han lagde i Børne-Skarens Morgenhilsen med „den signede Dag“.

At han ikke lod sig blænde af alt det for Gud og Mennesker Glædelige, som omringede, omtone og omstraalede ham paa Majdagen, saa han glemte den Forkrænkeligheds Lov, der ligger paa alt Timeligt eller holdt Tanken borte paa, at hans Endeligt kunde være og rimeligvis var nært, det ser vi paa „kristelig Aftensang i Alderdommen“, som han straks efter indrykkede i „Dansk Kirketidende“:

„Kjølrig falder Aftenduggen,
 Nattefrost den varsler om;
 Paa sin Helsot bar fra Vuggen
 Dagen til sin Alderdom;
 Sært vemodig Aftensangen
 Lyder selv i Gladhjems-Vangen.

Liv og Død her under Solen
 Ligner Gud ved Græs og Hø,
 Vi saavel paa Konge-Stolen
 Som paa Bænke-Halmen dø;
 Alle Rosens-Læber blegne,
 Alle Sangens Røster segne!

Paa hvert Ny her følger Næde,
 Paa al Latter følger Graad,
 Sorgen lurker bag hver Glæde,
 Døden træder paa hver Daad,
 Verdens-Glandsen i sin Styrke
 Vender Ryg til Død og Mørke!

Men, hvor Liv og Lys har hjemme
 I Gud-Faders Favn og Skjød
 Kjærlighed kan aldrig glemme
 Livets Fare, Livets Nød,
 Daglig spaar os Morgenrøden:
 Udvej dog der er fra Døden!

Evighedens Morgenrøde,
 Ordet, som blev Kjød og Blod,
 Kristus, som paa Korset døde,
 Jesus, som af Grav opstod,
 Hos ham er den Udvej fundet,
 Han har Døden overvundet.

Hvedekornet fra Guds Eden
 Fandt i Ørknens Sand sin Død,
 Men dog end i Nørreleden
 Hvedens Frugt er Livets Brød;
 Dødens Trælle ved Guds-Bordet
 Frit sig mætte paa Livs-Ordet.

Livs-Vintræet fra Guds-Haven
 Bar en Drue himmelsød,
 Spiltdt paa Korset og i Graven
 Syntes Saften purpurrød,
 Men i Herrens Minde-Bæger
 Evig dog den vederkvæger.

Derfor Ny vi har i Næde,
 Lys i Mørke hos Guds Søn,
 Og, trods Døden, Liv og Glæde:
 Evigheden født i Løn;
 Tiden, som til Grav os bærer
 Kun vor Sorg og Død fortærer!

Thi hos Ham, som for os døde,
 Og hvis Ord er Liv og Aand;
 Evighedens Morgenrøde,
 Herren ved Guds Højrehaand,

Vi staar op med Straale-Krandsen,
Kjød og Ben har Sole-Glandsen“.

Ogsaa til sine Medtjenere i Ordet baade paa Marken og paa Fjeldet skrev han til Taksigelse for Majdagen et meget hjerteligt Farvel, hvori han ogsaa indtrængende lægger dem paa Sinde, at det er det levende Guds-Ord, som gjør Gjærningen, at de maa „tale mildt til Herrens Gjæster“ og huske, at „Tjenere er vi“, ligesom, at Herrens Aand udelukkende virker i Frihed.

Lidt mere fra Hjemmet.

~~~~~

Til Grundlovs-Festen ved Lejre 5te Juni 1861 var Grundtvig indbudet og havde først tænkt at komme, men følte sig saa ikke ret tilpas, saa han maatte nøjes med fra Hjemmet at sende Sangen til Folkemødet. Den begyndte:

„Velkommen her ved Lejregaard
I Ly af grønne Skove,
Som minde kjækt om Kraftens Aar
Og Fædres Tro og Love“ . . .

og indeholder blandt Andet følgende mærkelige Ord:

. . . „Da Folket bar sin Konge højt
Paa Skjolde og paa Baare,
Og dem Stærkodder tugted drøjt,
Som turde Kongen daare.

Der er nu løbet fra den Stund
Fuldmeget Vand til Stranden,
I Tidens Løb i grønne Lund
Blev Skik og Brug en anden.

Paa Tysk man bildte Kongen ind,
Han skulde Folket bære,
Det blev naturligvis til Vind
Og ham til liden Ære.

Lad os i gamle Danmarks Aand
Nu prøve Nyt, som duer,
Saa Drot og Folk gaar Haand i Haand,
Skjøndt Tysken det ej huer“ . . .

At Grundtvig ikke kunde komme, beklagedes højt og lydt ved Festen, ogsaa af Hovedtaleren, saavidt jeg mindes Grev Holstejn Ledreborg, Fader til den senere navnkundige „Venstremand“, nu, efter Delingen, én af de Moderates Førere.

Opdragelsen af Smaapigerne, som Bispinden bragte Grundtvig fra sit første Ægteskab, overlod han naturligvis ganske til hende. Saa vilde Bispinden, at den Mindste skulde begynde at gaa i Skole hos en norsk Frøken, Signe Sundt. Enten nu Skolen skulde holdes hos Grundtvigs eller paa et andet Sted, véd jeg ikke, men den Lille havde ingen Hug paa Tingen. Da raadede Grundtvig til at lade hende slippe, naar hun ikke havde Lyst, men Bispinden vilde fremdeles, at den Lille skulde begynde. Hun og Grundtvig blev imidlertid siden vist helt enige ogsaa om saadant.

Om Grundtvig tit var tavs, naar han kom ind til Bordet, lige ud fra sine Arbejder, saa kunde han, som vi véd, godt skjæmte imellem. Han brugte aldrig saakaldte Kjælenavne i Huset, uden „Lille Kone“ til Bispinden, og „lille“ betyder nu paa Dansk tit det samme som „kjære;“ Bispinden var forresten heller ikke enten høj eller før. Til Sønnerne brugte han enten Fornavnet eller „min Søn“, eller, som jeg selv lagde Mærke til i 1856, blot „Søn!“ til sin Frederik. Han vilde da, at Sønligheids-Følelsen gennem Ordet skulde styrkes hos dem.

En Morgen temmelig tidlig kommer Herman Anker fra Sagatun ud til Vilhelminelyst. Han kommer ind i Værelserne, men Grundtvig gaar i sine Tanker ude i Haven. Saa raaber Bispinden til ham: Grundtvig! — Grundtvig! — Hører du, Grundtvig! og endelig: Go'maar'n Grundtvig! Da hører han, vender sig, bukker skjæmtevis meget dybt op imod sin Kone i Vinduet, og svarer højtidelig: Go'maar'n! Grundtvig havde været rigtig inde i Noget, for ellers var hans Hørelse god lige til Enden. — Da han var bleven gift, holdt han op med at være oppe hele Natten, men var i Arbejde tidlig om Morgenen. Natten til Søndag var han dog heller ikke nu i Seng, men studerede da paa sin Præken.

Siden Talen her er om „Fra Grundtvigs Hjem“, skal jeg ogsaa nu hidsætte, hvad rigtignok falder lidt længer

ud i Aarene Seksti, som endnu en Mindelse om, at Grundtvig i Hjemmet brugte legemlig Revselse til Børn i Opvæksten. Børnene havde en Dag én eller flere Kammerater hos sig, og de støjede dygtig i Spisestuen. Saa kommer Grundtvig i Døren og forbyder dem at støje saaledes. Lidt efter er det imidlertid ligedan, saa kommer han igjen med sin Stok, og smører dem „over Benene“.

En Søn af en Veninde af Huset hører en Dag i sin Opvækst Grundtvig tale om, at Gutter havde sin saakaldte „Slyngels-Alder“. Han taler bedrøvet derom til sin Moder, og saa spørger Moderen siden Grundtvig, om han ikke troede det muligt, at hendes Søn kunde undgaa denne Gjennemgang. „Han undgaar ikke sin Skjæbne“, var Svaret*). Dette var ogsaa lidt ude i Aarene Seksti — men gaar vi tilbage til 1861, saa møder et Minde, som ikke her maa gaaes forbi.

Jeg mødte for mange Aar siden en temmelig liden gammel Kone, tynd og mager, men med et saa mildt og vakkert Udtryk i det gamle Aasyn. Hun kaldtes „Mor Amble“ og boede i sin Alderdom i Odalen i Kongsvinger-Eggen. Der var nede ved Kristiania i Trediveaarene en ganske liden Kreds Kvinder, af Hans Huges forrige Venner, som fulgte Grundtvigs Raad og søgte Vorherre ligetil i Troes-Ordet ved Daaben. Til dem hørte hun. Da jeg mødte hende, var hun næsten døv, men havde brugt sin Hørelse godt, mens hun havde den. Hun havde ved at følge Grundtvigs Raad og ved at blive bekendt med „Sangværket“ fundet sig saa vel, at hun fik ham inderlig kjær. Og naar hun da traf Nogen, som hun hørte skatted ham, da var det hendes Lyst at tale om ham og tage i Munden de Vers af ham, der tiltalte hende som mest. Hun udtalte hver eneste Bogstavlyd saa nøje, men selv hvad der i de fleste andre Munde vilde klinget stødende og stift, det fik, ved den inderlige Barneglæde, i den gamles Mund endog noget ejendommelig Tiltrækkende. Det, som jeg mindes bedst fra de venlige Møder, var hendes Glæde i Salmeverset:

„Men nu er han atter fundet
I det lille Troens Ord“.

*) Kjendelige, sagde man imidlertid, var Slyngelsaarene ikke hos den Yngling.

Og naar hun saaledes havde anført noget, som særdeles tiltalte hende, føjede hun gjerne til, ligeledes med hver Bogstav-Lyd helt udtalt: „Det siger Grundtvig, ja det siger han“. Ved det nordiske Kirkemøde 1861 bad jeg en af Grundtvigs yngre Venner endelig fortælle Grundtvig dette, og den gode Dannemand mældte i Brev tilbage, at hvad der mest tiltalte ham (Gr.) af hvad han ved ham fik at høre fra Norge, var „vistnok det, jeg fortalte ham om den gamle Kone“.

Inderlig glad var han ogsaa bleven ved hvad P. O. Boisen fortalte ham om „W. A. Wexels“, formodentlig baade om Wexels ærværdige og elskelige Personlighed, og om, hvorledes Wexels var Grundtvigs Navn bekjendt baade i Møde-Salen, og ved den store Middag i Logen, hvor Wexels' betegnede ham som „Præsternes Præst i Danmark“.

I „Kirkelig Samler. III.

I den store og righoldige Afhandling, vi før har berørt: „Det evige Livs-Ord af Vorherres egen Mund til Menigheden“, der begyndte i 1860 og sluttede med tredje Stykke i 1861, stræber han det bedste han kan at beskrive „den velsignede Lys-Tanke“: „levende at udlede Herrens Aand og Liv hos os, den kristne Tro, den kristne Menighed, Apostel-Skriften og alt kristeligt af det lille, almægtige Guds Ord, som Vorherre Jesus Kristus selv, ved sine egne Indstiftelser, fra Begyndelsen personlig har talt og aandelig bliver ved at tale til alle sine Discipler, som tror og bliver døbt“ — denne Lys-Tanke i dens Forhold ej blot til den for Øjeblikket herskende Tankegang, men til Kampen og Sejeren i den kristne Fortid og Fremtid og til det evige Livs Haab. Og saaledes kommer en stor Del af denne Afhandling til at behandle hans eget præstelige Forhold, før og efter, at „Lys-Tanken“ oprandt for ham, i den danske Stats-Kirke og Folke-Kirke, medens han stræber at vise, hvorledes Menighedens Lærere og især dens Bøglærde „hvorledes vi, for at være Ordets

Tjenere, Aandens Redskaber og Herrens Medarbejdere, maa levende opfatte vort Forhold saavel til Menigheden og til Skriften som vore egne Modstandere. Ved den Lejlighed anmærker han om „den kristelige Skrift nu og herefter, hvor Aanden hersker og Ordet lever“, at, „naar man herefter aldrig mere glemmer, at Beskrivelsen altid kun er en Bisag, hvor Livet, som i alt kristeligt, er Hovedsagen, da er jeg vis paa, at den kristne Menighed, som det aandelige Guds-Folk, skal have endnu langt mere Gavn og Glæde af sin fortløbende historiske og profetiske Skrift, end det verdslige Guds-Folk i Jødeland havde af sin!“ Han begrundet ogsaa i samme Afhandling, hvorfor han egenlig slet ingen Del har taget i Penne-Fejden om det ægte lutherske og om Skriften og dens kristelige Forhold til Herrens Munds-Ord ved Daaben og Nadveren, „skjøndt Fingrene tit har kløet og maattet klø paa mig, efter at vise den nordiske Læse-Verden, eller dog alle Menighedens opvakte Læsere, hvor uforsvarlig, tit højst latterlig, man beraabte sig paa Luther, paa den danske Stats-Kirke, og fremfor alt paa Skriften, for hvad hverken Luther eller den danske Statskirke nogensinde har sagt, og som Bibelen, saavidt den kan sige noget, maa sige netop det Mod satte af; jeg holdt mig tilbage, fordi der ved saadan Penne-Fejde hverken for Menigheden eller for dens skriftkloge Tjenere var det mindste at vinde, men tabdes meget, naar vi og Menigheden derved fik Skin af at underkaste os enten Luthers eller nogen Stats-Kirkes eller nogen Bogstav-Skrifts Dom i Troens og Salighedens og den tilsvarende Friheds og Oplysnings Sag.“

I denne Afhandling gjør han dog en Undtagelse, dels „for de Ubefæstedes Skyld“ og dels for at vise, at „der var slet intet vundet for Troen og Menigheden, naar vi, saavidt som det kan ske ved en Penne-Fejde, slog Dr. Rudelbach og hans Hærskare af Marken, men at det kun synes saa under vor meget beklemte statskirkelige Stilling, som vi helst skal se bort fra, da den enten snart maa blive tilstrækkelig fri eller aldeles ophøre“.

„Hvad nu først gamle Doktor Morten Luther angaar, da var han jo aldeles enig med os om, at Kristi Menighed skulde slet intet have med ham at gjøre, hvis han ikke uden al Forbeholdenhed bekendte sig til den

kristne Tro ved Daaben, som den lyder i vor apostoliske Bekjendelse, som han ogsaa tog for Guds Ord og kaldte Daaben det bare Vand, naar den ikke var sammenføjet med Guds-Ordet, og hvad hans Skriftprincip angik, da indskjærper selv Calvinisterne, at Grund-Forskjellen mellem Luther og Zvingli var den, at Luther vilde intet lade gjælde, som stred mod Skriften; men Zvingli vilde, ligesom vore nye Bibelryttere, kun lade gjælde, hvad der lod sig udlede og bevise af Skriften.“

„Hvad der næst den lutherske Stats-Kirke i Danmark angaar, da havde den jo, som saadan, hverken med Konkordie-Formelen eller med noget andet, ægte eller uægte Luthersk at gjøre end den uforandrede augsburgske Bekjendelse og Luthers lille Katekismus, og ingen af Stederne har jeg kunnet finde et Skrift-Princip i Mod-sætning til den apostoliske Troes-Bekjendelse paa Menighedens Tunge eller til noget af Herrens Indstiftelses-Ordenen ved Daaben eller ved Nadveren.“

„At nu den danske Stats-Kirke heller ikke paa sin egen Haand bandt sine Præster til et saadant Skrift-Princip, men kun til Herrens egne Indstiftelser med Guds-Ordet og den guddommelige Sandhed, som den findes i de profetiske og apostoliske Skrifter, det kan man selv se i Ritualet for Ordinationen, og det er desuden klart, at naar man ikke udtrykkelig angiver en hellig Skrifts Omfang og Indhold og nævner en vis Tekst eller Oversættelse, som skal følges, da svæver det saakaldte Skrift-Princip aldeles i Luften.“

„Det Skrift-Princip og den haandgribelige Bogstav-Skrift, som Vedkommende nu vil føre i Marken mod Menighedens levende Troes-Bekjendelse og Herrens eget Indstiftelses-Ord ved Daaben og Nadveren, maa det da aabenbar blive deres egen Sag baade at gjøre kjendelige, at forsvare og gjøre gjældende i en splinterny Tvangs-Kirke, som de synes, med eller uden Kirkeraad, paa deres egen Skrifts og deres eget Skrift-Princips Vegne at ville oprette og uindskrænket beherske.“

... „Vi maa med Flid gjøre vore Modstandere eller dog vore fælles Læsere opmærksomme paa, at naar nogen med mindste Held vil føre deres Skrift og Skrift-Princip i Marken mod den kristne Menigheds Troes-Bekjendelse, da maa de selv indskjærpe, at det er ingenlunde

den hellige Skrift, som fra Arilds Tid er forelæst og forklaret i Menigheden, men en ganske anden, og at deres Skrift-Princip heller ingenlunde er det, som alle den kristne Menigheds Skriftkloge fra Irenæus til Luther og den danske Stats-Kirkes Skriftkloge fra Palladius til Balle har vedkjendt sig, men et ganske andet.

„Vort gamle Skrift-Princip var nemlig, som bekjendt, Forudsætningen af den fulde Overensstemmelse mellem Skriften og den oprindelige Kristen-Tro og Bekjendelse, og vor hellige Skrift er jo saa langt fra at udgive sig selv enten for den kristelige Troes-Grund eller den kristelige Livs-Kilde, at den maatte være aldeles uefterretlig, hvis der ikke var et Ord af Herrens egen Mund ved Daaben og Nadveren, hvorpaa Troen hvilede og hvoraf Livet udsprang.“

. . . „Saalænge vore Modstandere paa de gamle Parykkers og egne Vegne vil forære og paanøde vor evangeliske og apostoliske Skrift en Stilling og en Anseelse, som den selv afbejser og fralægger sig, da den som historisk Beskrivelse af Troens Ophav og Menighedens Stiftelse og som et Omrids af Apostlernes Tankegang umulig kan enten være Grunden eller Kilden dertil eller Bestemmelsen deraf og Reglen derfor, saalænge gjør de sig jo Dag for Dag ikke blot mere latterlige, men mere kjedsommelige, og kjedsommelige Bøger, som man ikke nødes til at læse, er uskadelige.“

„Derimod kan man nok, uden klar Selv-Modsigelse, indrømme, at der naturligvis efter Skriften skal findes et mundtligt Troes-Ord og Guds-Ord ved Daaben og Nadveren, hvorpaa baade Aanden og Menigheden kjendes, og hvorved Fælles-Troen og dens enstemmige Bekjendelse ene bliver mulig, og dog paastaa, at, efter Skriften, har dette Ord lydt og skal lyde anderledes end det nu lyder, enten i det Hele, eller paa et enkelt Sted, som nu hos os.

„Denne Vending kan nu vel vore saakaldte luthersk-orthodokse Modstandere vanskelig give Striden, fordi de, ved Siden ad Skriftens fulde Paalidelighed, maa holde ligesaa fast paa den lutherske Kirkes Retroenhed, men de behøvede da kun at blive Rationalister igjen eller i deres kirkelige Luft-Kastel at rette Ordet ved Herrens Indstiftelser efter Skriften, saa havde vi en ny

Trætte om Ordet og Skriften, langt mere indviklet, og langt farligere for Menigheden, hvis vi indviklede den deri, ved paa dens Vegne at tage Handsken op og lave et klart Skrift-Bevis for, at Ordet ved Herrens Indstiftelser skulde netop efter Skriften lyde, som det har lydt fra Slægt til Slægt alle Dage, istedenfor at vi, som Ordets og Menighedens Tjenere, aldrig maa blive trætte af at foreholde os selv og Menigheden, at Ordet og Troen ej kan og maa bygges paa nogen Skrift eller bedømmes derefter, da ingen Skrift kan være almindelig bekjendt eller være nær saa sikker, som den ved hver Daab lydelig bekjendte Menigheds-Tro, og da en Bogstav-Skrift, om den end kunde være begge Dele, dog er livløs, og kan da hverken gjøre Ordet eller Troen levende, som de dog begge maa være for at skjænke os det aandelige og evige Liv.“

„Naar vi derfor indlader os i Trætte med Nogen om vor hellige Skrifts Forhold til Herrens eget Munds-Ord ved hans egen Indstiftelse og den derpaa grundede Fælles-Tro, da maa det slet ikke være paa Ordets, Troens og Menighedens Vegne, som under den nye Pagt kan og skal med den levendegjørende Aand hæve sig højt over det døde og dræbende Bogstav og er paa ingen Maade afhængige deraf; men vi maa føre Striden ganske paa vor egen og den Skriftklogskabs Vegne, som har bevidnet Skriftens historiske, profetiske og evangeliske Ægthed og dens aandelige Overensstemmelse med den kristne Tro og med Vorherres Jesu Kristi egne lyslevende Indstiftelser og Saligheds-Midler.

„At vi nu saaledes paa eget Ansvar, i Tillid til Kristi Aand, som vi forudsætte har drevet vore Profeter og Apostle, saavel naar de skrev, som naar de talte, og som altid vil vedkjende sig sit eget Værk, dristig kan møde alle Indvendinger mod Overensstemmelsen mellem det levende Guds Ord og den tilsvarende hellige Skrift, det er jo ligesaa vist som at Kristi Aand er Sandhedens Aand, men vi vilde dog aabenbar skuffe os selv og Menigheden, hvis vi indbildte os at kunne med en klar og afgjørende Sejer føre denne Strid til Ende, thi medens vi maa indskrænke os til at paastaa og, saavidt muligt, godtgjøre en aandelig Overensstemmelse, vil Modstanderne naturligvis paastaa, at Overensstemmelsen

skal være bogstavelig, og at hvor klart vi end udvikle, at bogstavelig Overensstemmelse kun kan være mellem bogstavelige Ting og at Aanden ligesaavel er sin Skrifts som sin Tales bedste Fortolker, saa vil den vantro Verden altid hælde til Modstandernes Side.“ . . .

Uagtet vi senere et Par Gange kommer til at omtale Grundtvigs Vidnesbyrd om Skrifternes Kristelighed, skal jeg dog her ikke forbigaa følgende Yttringer:

„I Henseende til det ny Testamente i det hele, kan vi saaledes umulig, hvad dog Modstanderne sikkert vil kræve af os, godtgjøre Kristeligheden af det saakaldte Jakobs-Brev, og skjøndt dets Uægthed er gyldig bevidnet, er dets Ægthed dog paastaaet af Paven i Rom og af saa utallige Skriftkloge, at vi med Morten Luther maa synes aldeles overstemte. Lighedan er det med den klare Uoverensstemmelse mellem de fire Evangelier indbyrdes, thi skøndt den i Henseende til Kjendsgjæringer er aldeles ubetydelig, saa tør vi dog hverken benægte den, eller selvmodsigende paastaa, at en Skrift baade kan være ordret tilsagt af Sandhedens Aand og dog i Ordenes Bemærkelse og Sammenhæng være uforligelig med sig selv, altsaa selvmodsigende. Vistnok kan vi godtgjøre, at hele Indblæsnings-Læren (Inspirations-Theorien) umiddelbar anvendt paa Bogstav-Skriften, er kun et aandløst Rabbinsk Paafund, som vor hellige Skrift paa ingen Maade enten kræver eller forudsætter, og vistnok paastaar vi med Rette, at den udtrykkelige Mindelse om eller Tilsigelse af Herrens egne Ord kun gjælder Apostlerne, som havde hørt dem, og maa kun anvendes paa hans øvrige Discipler og hele Menigheden, forsaavidt som de ogsaa havde hørt ham selv, saa at Evangelisten Lukas kan godt efter sine Kilder, meget sandfærdig anføre Herrens Ord anderledes eller i en anden Sammenhæng end Apostelen Mathæus, uden at Apostel-Vidnesbyrdet derved i nogen Maade svækkes eller Kristi Aand kan sigtes for Selv-Modsigelse, men da Menighedens Skriftkloge sædvanlig har overset eller vel endog benægtet dette, saa kan Modstanderne med et godt Skin bestride det og derved trække Striden ud i det Uendelige.“

Saa gaar Grundtvig mere i det Enkelte angaaende Overensstemmelsen mellem Herrens Munds-Ord ved

Daaben og Nadveren og de for Menigheden evangeliske Efterretninger derom.

. . . „Medens man kun gjør sig latterlig ved at paa-staa, at det efter Skriften ikke kunde være med Herrens egne Ord, vi døbes i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, og at det ikke kunde være Herren selv, som ved sit Bord siger til os: tager, æder, det er mit Legeme, som gives for Eder; drikker alle heraf! det er den ny Pagt Kalk i mit Blod, som udgydes for Eder til Syndernes Forladelse; eller at det Fadervor, vi beder baade ved Daaben og Nadveren, ikke skulde være Herrens egen Bøn, som han lægger sin Menighed i Munden; eller at „Fred med dig!“ og „Fred med eder!“ ikke skulde være Herrens eget Velsignelses-Ord til sin Menighed; saa er det kun Daabs-Pagtens og Korstegnets Ord, som Modstanderne med mindste Skin efter Skriften kan drage i Tvivl; men det er ogsaa mere end nok, da det baade er alle Vilkaarene for vor Daab*) og er det eneste Instiftelses-Ord, som nævner Jesu Kristi Guds Søns Navn, og derved giver Daaben sit kristelige Præg, saa at dersom Skriften virkelig stemplede vor Daabs-Pagt som uægte, da kunde Pagten derfor vistnok være lige ægte, og staa lige fast, men da maatte vi beskjemmede frafalde vor Paastand om Evangeliernes Kristelighed, skjøndt den er omtrent saa gammel som Kirkeskolen.“

Medens det i det hele maa overlades dem, der kan komme til at læse Grundtvigs egen Udvikling, at blive nøjere bekendt med Sagen, skal vi kun her bemærke, at med Hensyn til Apostel-Skriftens Overensstemmelse med Guds-Ordet, som er forkyndt og meddelt ved Herrens egne Indsøftelser, da fremhæver han: „at der efter Skriften baade skal være en „ny Pagt“, som Herren besegler med sit Blod, og Paulus kalder ikke blot alle Apostlerne „den ny Pagts“ Tjenere og derfor ikke Bogstavens men den levendegjørende Aands, men han stiller ogsaa

*) Man maa dog betænke, at Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn vilde være det bælgmørkeste Ord, en Mund kunde nævne, naar der ikke medfulgte et Ord, som nævnte, hvilken Fader der menes og hvem den Søn er og hvem den Aand er og hvad han har at bringe.

den nye Pagt som Naadens højt over den gamle som Lovens og ligner den med Sara, alles vores fribaarne Moder, hvis Sæd har Forjættelsen men ogsaa Forfølgelsen. Dette passer unægtelig godt paa vor Daabs-Pagt, der som det guddommelige Daabs-Vilkaar er den aandelige Moder til alt, hvad der fødes i Daaben, og hvad især Troes-Bekjendelsen angaar, da maatte der aabenbar efter Skriften findes en saadan ved Daaben, eftersom Herren ikke blot uopløselig sammenknyttede Troen og Daaben til Frelse-Midlet og vilde kun kjendes ved dem, der trofast kjendtes ved ham; men han vidnede udtrykkelig, at han vilde bygge sit aandelige Hus paa en klippefast Bekjendelse af ham selv som Kristus, den levende Guds Søn, der har det evige Livs Ord. Dette passer da ogsaa ypperlig paa vor Troes-Bekjendelse i Daabs-Pagten, som bærer hele Menigheden og har hidtil ganske rigtig trodset Helvedes Porte med den Trods, som Korset og Djæville-Forsagelsen udtrykker.“

„Naar hertil kommer, at Apostlene efter Skriften skulde døbe til Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, hvad aabenbar udkrævede en Troes-Bekjendelse, der lød kristelig paa Faderen og Sønnen og den Helligaand, og at vores Troes-Bekjendelse paa det Tætteste slutter sig til det korte Begreb af Evangeliet, som Herren selv efter Skriften gav med de verdensberømte Ord: Saa elskede Gud Verden, at han hengav sin enbaarne Søn, for at hver den, som tror paa ham, skal ikke fortabes, men have et evigt Liv, da vilde Menigheden vist altid finde det fyldestgjørende, men Modstanderne, som i deres Fortvivlelse vil nøde de Kristnes egen hellige Skrift til at bestride den kristne Troes-Bekjendelse fra Arildstid, de indrømmer neppe Troes-Bekjendelsens Skriftmæssighed, selv naar man tillige foreholder dem Apostelen Peders Opregnelse af Ledene i vor anden Troes-Artikel, og Apostelen Povels Vidnesbyrd om det Troens Ord med den Herres Jesu Bekjendelse, som var Sjælen i den apostoliske Prædiken, Troes-Ordet, som, med den nedfarne og opfarne Kristus selv, var alle Kristne saa nær i deres Mund og i deres Hjerter, som det troende Hjerter kunde ønske sig, og at dette er Guds-Ordet, ved hvis Hørelse Troen oprinder. (Rom. 10, 6—17. Eph. 4, 4—10).“

Om Djæville-Forsagelsen udvikler han, hvor latterligt

det er i kristne Øjne, naar man paastaar, at efter Skriften kunde Vorherre Jesus Kristus ikke gjøre Djævre-Forsagelsen til et Hoved-Stykke i sin Daabs-Pagt, og han slutter med at paapege, hvorledes ikke blot Petrus og Paulus tiltaler Menigheden som den, der staar i et alle vitterligt fjendtligt Forhold til Djævelen, men Paulus ogsaa udtrykkelig nævner en saadan Afsigelse (2. Kør. 4. 2) og vidner, at en saadan vitterlig Bortvendelse fra Ondskaben hører til Grundvolden for alle dem, der nævner Herrens Navn. (2. Tim. 2. 19). Grundtvig føjer dog til:

„Med alt dette kan vi dog aldrig vente, at Verden skulde give vor Skriftfortolkning i dette Stykke Bifald, da den er fast bestemt paa ikke at lade Skriften gjælde med mindre Djævelen og Helvede rent kan bortfortolkes eller ved en eller anden Bro i Luften forbindes med Himmerig og Vorherre, da det uforsonlige Fiendskab mellem Sandhed og Løgn er den Sandhed, Verden sidst lader gjælde.“

Idet Grundtvig forresten afviser og afbeviser ethvert Krav paa lovgivende Myndighed fra de Skriftkloges Side paa Skriftens Kappe, der slet ikke er nogen Lovbog for den kristne Menighed, advarer han atter paa det Stærkeste mod paa nogen Maade at drage Menigheden ind i de Skriftkloges Trætte om Skriften, som om denne Trætte var en Menigheds-Sag, da den „aabenbar kun er vores, Lærernes Sag, som har gjort det ny Testamente til Kirke-Bog i Menigheden og indestaar samme for dets Kristelighed, uden at Menigheden i sin Daabs-Pagt har paataget sig mindste Ansvar derfor.“

„Heraf følger da, at vi under vor Trætte med de Fremmede om Skriftens Kristelighed, baade for Menighedens og vor egen Skyld, langt mere maa have for Øje at berolige og fyldestgjøre Menigheden end at overbevise Modstanderne, thi det Første kan og skal ske, medens det Andet er umuligt, og, selv naar det synes opnaaet, kun vil berede os og Menigheden en langt haardere Strid om Kristendommens Sandhed.“

Saa vender han sig til Paastanden fra deres Side, der vel maa indrømme, at der, efter Skriften, skal findes et Herrens eget Munds-Ord ved hans egen Indstiftelse,

der umulig kan udledes af nogen Bogstav-Skrift; men at det har lydt anderledes og skulde da altid lyde anderledes end det nu har lydt i den saakaldte lutherske eller den saakaldte bispelige eller den saakaldte romersk-katholske eller pavelige Kirke, der er de eneste, som paastaar, at deres Troes-Bekjendelse ved Daaben er den ægte apostoliske.“

Herved tager han ogsaa Hensyn til de Fejl, som i vores Alterbog er indløbet: „kristelig Kirke“ og „Legemets Opstandelse“ istedenfor „almindelig Kirke“ og „Kjødets Opstandelse“, „som ikke blot den skriftlige Kirkehistorie, men det lydelige Vidnesbyrd ved Daaben baade i den bispelige Statskirke og den pavelige Kirkestat, hvorfra vi har faaet Troen og Daaben, udtrykkelig stadfæster“, og hvorefter han videre siger:

„Vistnok paastaar vi med Rette, at denne Ændring forsaa vidt var uskyldig, som man ikke derved tilsigtede nogen Forandring, men kun en Forklaring, men den var dog ligefuldt utilladelig og uforsvarlig og sætter Menigheden hos os i den farlige Nødvendighed at maatte forsaa vidt bygge sin Tro paa sine Skriftkloges Vidnesbyrd istedenfor at bygge den aldeles udelukkende paa Herrens og sit eget. Denne Ulempe, som vi, naar Herrens Aand er over os, selv vil være de første til at beklage og paa alle mulige Maader stræbe at formindske, maa imidlertid, i den kirkehistoriske Trætte om vor apostoliske Troes-Bekjendelses Ægthed, ej hindre os i at hævde Menigheds-Vidnesbyrdet ved Daaben sin mageløse Gyldighed fremfor nogen Enkeltmands skriftlige Efterladenskab, end sige de navnløse Flyveblade, som dog er de eneste, Modstanderne kan beraabe sig paa, til hvad der kaldes Bevis for, at Troes-Bekjendelsen ved Daaben ikke lød i den ældste Menighed, ligesom den lyder endnu i Rom, i England og alle vegne, hvor man ikke efter egen Tilstaaelse og bevislig har forandret den.“

„Til al Lykke tør nemlig Modstanderne ej engang paastaa, at den romerske eller latinske Troes-Bekjendelse ved Daaben er blevet forandret i de sidste tolvhundrede Aar, eller siden Troen og Daaben forplantedes til England, Tyskland og Højnorden, og denne store Kjendsgjerning vil altid være Menigheden et sikkert Pant paa denne Troes-Bekjendelses apostoliske Ægthed;“

thi om man end vilde tænke, at Kjættereri kunde skabt, opholdt og oplyst hele den ny eller gothiske Kristenhed, saa maatte dog, saa vist som Vorherre lever, den ægte apostoliske Tro ikke blot kjendelig hævde sig i Mod-sætning, men ogsaa gjort langt større Ting end disse“.

„Intet mindre end den kirkehistoriske Opvisning af en saadan vidt overlegen Medbejlerske til Navnet af den apostoliske Menighed og Kristi Brud kunde da rokke det Menigheds-Vidnesbyrd, hvorpaa den ny Kristenheds Tro er grundet, og da vi, som Boglærde, alle maa vide, at en saadan Opvisning er umulig, saa skal vi lære Menigheden at smile ad alle de saakaldte kirkehistoriske Beviser for det lige saa flove som dumdristige Æventyr, at netop den apostoliske Frimenighed, som hvert Øjeblik maatte være belavet paa at besegle sin Tro med sit Blod midt imellem alle mulige Kjætttere, som lurede paa den, skulde have forandret og dermed forfalsket den Troes-Bekjendelse, de havde modtaget af Apostlerne, som Sandhedens og Herrens Lærdom, og gjort det saa hemmelig, at ingen Kjætter fik det opsnuset, og gjort det saa enstemmig, at Herren end ikke havde sig To eller Tre forbeholdne, som vilde være hans trofaste Vidner med Apostlerne til Verdens Ende. Det vilde og kunde jo ingen Kristen*) tro, om ogsaa en Engel fra Himlen fortalte ham det, og vi maatte da meget hellere lade alle Modstandernes saakaldte kirkehistoriske Indvendinger mod vor Troes-Bekjendelses ægte Apostoliskhed aldeles ubesvarede end tillægge enten dem eller vor Gjendrivelse mindste kirke- lig Vigtighed“.

Indtrængendeskjærper Grundtvig forresten ogsaa her, at det er Menighedens lydelige Ja og Amen, han mener, og ikke, som Lessing, nogle gamle Opskrifter af det saakaldte Symbolus Apostolicum eller enkelte Ytringer om Menighedens Troes-Bekjendelse i de saakaldte Kirkefædres Skrifter, og han indskjærper tillige Forskjellen mellem Tvangs-Kirkerne med sine Alterbøger og en virkelig kristelig Frimenighed, thi medens i Tvangs-Kirkerne ligesom i Pavedømmets Mørke Troes-Bekjendelsen i det mindste tilsyneladende nedsank til en blot Formu- lar, som selv Præsterne, der fremsagde den, knap lagde

*) Som Kristen menes her sikkerlig Grundtvig.

Mærke til, saa var og er Troes-Bekjendelsen „i en kristelig Frimenighed det sikkreste af alle menneskelige Vidnesbyrd under Solen“, mod hvilket en afdød Enkeltmands Skrift, selv om det var af Irenæus eller Eusebius, ej vilde veje mer end en Pennenfjær. Idet han i Forbigaaende gjør opmærksom paa to samtidige Vidners modsigende Vidnesbyrd i gamle Dage om Troes-Bekjendelsens rette Ordlyd, idet hos Cyprian findes „det evige Liv“, men ikke „Kjødets Opstandelse“, og hos Rufin findes „Kjødets Opstandelse“ og ikke „det evige Liv“, saa leverer han det før berørte mærkelige Eksempel fra den nyere Tid paa, hvorledes en meget troværdig Enkeltmand kan komme til uvitterlig at give et falskt Vidnesbyrd om Troes-Bekjendelsens Ordlyd i Menigheden, nemlig den engelske Storkantsler Peter King, der irettesætter den engelske Højkirke for at have ombyttet Kjødets Opstandelse med „Legemets“, skjøndt der ved Daaben lyder Kjødets i den engelske Menighed. I England oplæser man nemlig Troes-Bekjendelsen hver Søndag for Alteret, og saa tænkte vel Storkantsleren, den lød ligedan ved Daaben, for ved Alteret siger man der efter Alterbogen „Legemets“, og Kantsleren har vel været flittig Kirkegjænger, men uopmærksom Fadder.

„Men“, slutter Grundtvig, „om vi nu slet ikke kunde forklare os Kantslerens grove Fejltagelse, saa blev den dog lige sikker og lige grov, saa at naar det, efter en Skrivelse fra Biskop Cyprian i Carthago, kan synes, som om man i hans Domkirke baade udelod „Kjødets Opstandelse“ og nævnede hans Kjæledægge „Kirke“ to Gange*), saa kan det dog være lige uefterretligt. Forresten følger det af sig selv, at om man i en vis Biskops Tid, enten i Cartago, i Aqvileia eller selv i Rom havde prøvet sorte Kunster med den apostoliske Troes-Bekjend-

*) Grundtvig sigter her sikkerlig til Udtrykkene hos Cyprian: „Tror du Syndernes Forladelse og det evige Liv gennem den hellige Kirke?“ og paa et andet Sted: „Tror du det evige Liv og Syndernes Forladelse gennem den hellige Kirke?“ hvorved Syndsforladelsen hos Cyprian føres bort fra Kristus selv i hans Munds-Ord over til andre. Se „Kirkefaderen Cyprians Lære om Kirken“. „Nordisk Kirketidende“ 1837 Nr. 11 og følgende Nummere.

else, da blev det Vedkommendes egen Sag, og maatte snarere tjene til at bekræfte end til at afkræfte den apostoliske Troes-Bekjendelses kristelige Ægthed, siden Kirkehistorien vilde vise, at saadanne Forsøg, langtfra at lykkes i Frimenigheden, meget mere hidtil sporløst forsvandt, hvor de forekom“.

Foruden at Præste-Dannelsen (som vi snart mere særskilt skal behandle) i disse Afhandlinger bedømmes, saa omhandles ogsaa i det sidste Stykke om Livs-Ordet den indviede Lærer-Stands Forhold til Menigheden og det evige Livs-Ord, altsaa Lærernes Stilling i „Frimenigheden“, som er et Navn, Grundtvig nu jævnlig bruger om den Menighed, som forbindes ved den fælles Tro (med Afsigelse), den fælles Daab, det fælles Fader- vor og den fælles Nadver, og ikke ved noget andet, som guddommelig Forbindelse. Som en saadan Frimenighed nemlig midt inde i den frie Folke-Kirke, (hvor vi véd, han vil, at ogsaa Menigheds-Troens Modstandere skal faa Lov til at døbe og meddele, som de tror det bedst, og altsaa stifte Menigheder derefter), som en saadan Frimenighed var det nu Grundtvigs Opgave at oplyse alle Medlemmer af Kristi navnkundige Menighed til at betragte sig selv tilsammen, fordi de har, som Apostelen skriver, slet ingen anden Herre end Jesus Kristus og maa komme det ihu ogsaa af den Grund, at det snart kunde blive dem nødvendigt at træde ud af Stats- og Folkekirker, naar de der ikke fik den Frihed, de behøver til sin Vækst og Oplysning. Og det første, vi her skal lægge Mærke til, er, at han tilraader Menigheden at beholde Præste-Vielser, men benægter kjækt med Morten Luther dens ubetingede Nødvendighed, hvad der er vigtigt at lægge Mærke til, blandt Andet fordi de Kristne ved Udtrædelse af Stats-Kirken mangansteds kunde nødes til at undvære den. Han vilde og turde ikke tilraade frivillig at opgive den, „dels fordi Lærerne, som Kalvinismens og Rationalismens Historie viser, lige saa vel uden som med Ordinationen, kan tiltage sig en uforsvarlig Myndighed, og især fordi jeg tror, det er en Levning af Aandens Indretning, hvorom det gjælder hvad skrevet staar om den enlige Drue: Fordærv den ikke, thi der er Velsignelse ved den. Derfor ligger det mig saa meget mere paa Hjerte at faa

den Indvielse sat i sit rette Lys som en apostolisk Indretning, til Menighedens Tarv, men derfor paa ingen Maade til Menighedens Skade, som dog Oprettelsen af en egen Lærerstand, med udelukkende Ret til Evangeliiets Forkyndelse og Saligheds-Midlernes Anvendelse, til enhver Tid i højeste Grad maa blive“.

Med stor Styrke gjør han gjældende, dels at Apostlerne, som ikke engang selv havde Ene-Ret til at forkynde Evangeliet, naturligvis ikke har givet den Ene-Ret til sine Eftermænd i Embedet, og bekjæmper paa det Stærkeste, at den Raadighed over Herrens Indstiftelser, „som Apostlerne kun havde ifølge deres mageløse Stilling, som Herrens umiddelbare Redskaber og som Grundspiren, hvorefter hele Menigheds-Livet skulde udvikle sig“, kunde være andre Enkeltmænd overdraget. „Da de (Ap.) var skabte til det samme og saaledes at vokse, saa gik vistnok al deres Raadighed og hele deres Apostoliskhed, saa at sige i Blødet, over i den hele Menighed, som levende udviklede sig af dem, hvorfor den med Rette kalder sig en apostolisk Menighed, men det gik ingenlunde ved Haands-Paalæggelsen over paa visse Enkeltmænd, saa vi fik en apostolisk Lærerstand ligeover for Menigheden, altsaa over den eller dog udenfor den, medens derimod Menighedens ægte Apostoliskhed, der nu kun skimtes gennem den apostoliske Troes-Bekjendelse, Daab og Nadver, vil kun efterhaanden aabenbare sig i Menigheds-Livet, naar den frit udvikler sig deraf“.

. . . „jeg erklærer det for Papisteri, ligesaa vel i den danske Stats-Kirke som udenfor den, at den gennem Pavedømmets Mørke nedarvede Ordination skulde give apostolisk Myndighed enten til at „løse og binde“ eller til at raade for Herrens Indstiftelser, end sige da give udelukkende Ret til at forkynde Evangelium. Da nu de statskirkelige Gjengangere hos os naturligvis vil lægge al mulig Vægt derpaa, og da Skriget paa Kirketugt midt i det ligesaa ukirkelige som ukristelige Virvar synes at skulde faa Overhaand, saa er det altid Fare for, at selv Guds-Ordets Tjenere, som dog bygge paa Menigheds-Troen og har det kristelige Menigheds-Liv for Øje, vil fristes til at hævde sig en Stilling, der synes at have Kirke-Historien for sig og at give fast Fod imod dem,

som paa egen Haand kalder sig Profeter, Evangelister og Apostler.“

Han udvikler nøjere denne Sag fra forskjellige Sider og kommer altid til den Slutning, at det er ukristeligt, naar Tjenerskabet, Herrens og Aandens og Menighedens, vil paa Grund af Indvielsen „herske og kaldes naadige Herrer“, eller lade sig betragte paa nogen Maade som Herrens „Statholdere“ eller „Stillings-Mænd“ ligeoverfor Menigheden, og at den Aands virkelige Redskaber, der „kun virke i Frihed“, selvfølgelig „aldrig maa kræve mere aandelig Anseelse eller Myndighed og Raadighed, end Menigheden frivillig skjænker dem, og maa heller ikke forlange at antages for Aandens Embedsmænd enten paa Grund af Haands-Paa!æggelsen eller paa Grund af nogetsomhelst Andet end Aandens Kraft-Aabenbarelse gjennem os“.

Herved kommer Grundtvig naturligvis til at omtale Adspredelsen, hvori Herrens Frimenighed har fristet Livet i Stats-Kirkerne og i Kirke-Staten under Sammenblandingen med alle Slags Folk, men han siger ogsaa: „Adspredelsen er, Gud ske Lov! aandelig forbi hos os og igrunden for hele Menigheden, nu, da vi har lært, ikke blot, at det er Aanden alene, som forsamler og forener, men ogsaa lært, hvormed og hvorom han forsamler og forener Menigheden, at det er om Herrens egne Indstiftelser og med Vorherres eget Munds-Ord til Menigheden, saa vi kan i Aanden samle Menigheden naar vi vil, og have den stadig for Øje i sin Helhed, med alle de Hensovne og de Ufødte ligesom med de Fraværende. Erfaringen vil ogsaa snart lære os, at ligesaa væsenlig en Forskjel det gjør, enten det er et herskende Præsteskabs og en vis Kirkeskoles Uaand, der behersker os, eller hele Kristi Menigheds Aand, vi vil oplyses, styrkes og drives af, ligesaa væsenlig en Forskjel gjør det, om vi forvalte Herrens Indstiftelser, eller løse og binde som Herrens Stillingsmænd eller som Menighedens Tjenere!“

I Forbindelse hermed anbefalte nu Grundtvig Menigheds-Raad i eller udenfor Folke-Kirken, „naar det kun bliver virkelige Menigheds-Raad og ej, som man hidtil vilde, Sogne-Raad*), hvad aabenbar efter Sognebaandets

*) Her i Norge, hvor vi endnu har Sognebaandet kun ufuld-

Løsning er aldeles tankeløst, og er for kristelige Præster aldeles utaaleligt, da vi hverken som Aandens eller som Herrens og hans Menigheds Tjenere kan rette vor Embeds-Gjerning efter et Sogne-Raad med et tomt Menigheds-Navn til Paahæng. Herrens Frimenighed, i det Smaa som i det Store, bestaar nemlig af dem, som har Troen, Daaben og Nadveren efter Herrens Indstiftelse frit tilfælles, af dem maa Raadet vælges og til dem maa det indskrænke sit Omraade, naar det skal være kristeligt.“

Men hvad Grundtvig paa den anden Side ligeoverfor Menigheds-Raadet i Frimenigheden, i eller udenfor Folke-Kirken, ligesaa stærkt advarer mod, det er alt hvad der kan gjøre Skaar i den Præsten med Aanden tilhørende Tale-Frihed og Skrive-Frihed, „thi ligesom Aanden, der, ved at tilegne sig Menighedens Troes-Bekjendelse, binder sig til den, dog forbeholder sig frit at benytte sine glødende Tunger og sin hellige Skrift derefter, saaledes maa Aandens Redskaber, paa eget Ansvar for ham, have samme Frihed, som heller aldrig kan skade Herrens Frimenighed, der selv intet Ansvar har for Skriften eller Skriftklogskaben, men har kun i fritstaaende Lærere gyldige Vidner, som borger den for Skriftens Kristelighed“. I samme Grad nemlig som Præster og andre Oplysningsmænd i Oplysnings-Gjerningen staar under Pidsken enten af verdslig Øvrighed eller Synode eller af Menigheds-Raad og Lignende, i samme Grad taber naturligvis Vidnesbyrdet i Gyldighed, idet man véd, at det er strafbar Gjerning for Vedkommende at „vidne“: tale eller skrive anderledes. „Medens det derfor maa staa Menigheden frit for, hvem den vil modtage og benytte som Aandens Redskaber, saa maa det staa dem, der modtages, frit for at følge Aandens Indskydelse, da de ellers ikke kan blive ved at være den Aands Redskaber, som er fri i hele sin Virksomhed og i alle sine Forhold, saa det er ogsaa frit, han, som Sandhedens Aand, menneskelig talt, binder sig til „Sandheden i Jesus“.

stændig løst og har endnu ikke Fripræster i Stats-Kirken, er naturlig Menigheds-Raad allerklarest kun en usand Benævnelse paa et Sogneraad.

Denne Afhandling om det evige Livs-Ord af Vorherres egen Mund til Menigheden handler om Udviklingen af Livet og Lyset i Menigheden ligetil den i Forholdene begrundede „Ragnaroks-Kamp“, som den fritvoksende Modstand mod Kristendommen som den aandelige Sandhed vil fremkalde før Dommedag. Af de mange mærkelige Ting, som Læseren her vil finde, skal jeg udhæve den, at Grundtvig føler sig vis paa, „at ikke blot i England og vort Højnorden, men ogsaa i Tyskland og Grækenland og de romanske Lande, vil man hylde Betragtningen af Aand og Ord og Modersmaal, Mund og Pen og i det hele af Folkelighedens fri Forhold til Bog-Lærdom og alt Aandeligt, saaledes som den „hos os er udsprunget af Troen paa det levende Guds-Ord og Trangen til det kristelige Menigheds-Liv“, men, siger han, hvad jeg ønskede at indprænte alle Menighedens Lærere langt dybere end det kan ske med nogen Pen, eller med noget andet end „den levende Guds Aande, som skriver alle kristelige Himmelbreve paa Hjertets Kjødtavler, det er, at det store Omsving i Skolen, hvorved Aand og Ord og Modersmaal fordriver Pennen, de døde Sprog og alt Dødbideriet fra Lære-Stolene, vil hverken gjøre Verden kristelig eller gjøre dens Lærde og Vise mildere mod den kristne Tro og Menighed, men at Troens, Tungens og Pennens Frihed vil gjøre Spotten langt kaadere og bittere og Angrebene langt mere glubende end de har været siden de gamle romerske, græske og ebraiske Haarkløveres (Sophisters) Dage“. Men Kristendommen trænger derfor ikke mindre end Selv-Klogskaben baade til Frihed og Modersmaal og til Folkelighedens frie Opvaagning og den aandelige Udvikling overalt, og skal, med ærlig Fordømmelse af alle Baand paa Modstandernes Tunge, ærlig stræbe efter, at den kan hades uforskyldt, hvad hidtil sædvanlig ikke har været Tilfældet med dens Rødskeer siden de ældste Tider. Med Hensyn til Friheden for alle Tungebaand paa Modstanderne og hvad dermed staar i Forbindelse maa jeg atter bringe Kvadet „Den nordiske Menighed“ i „Kristenhedens Syvstjerne“ i Erindring.

Grundtvig forestiller sig i det Stykke, vi her omhandler, hvordan et Fejdebrev fra Verdens Vise til de Kristnes Vise og Skriftkloge, i en aandelig, folkelig og viden-

skabelig opvakt Tid, vilde komme til at se ud, og lader de Første hamre løs paa de Sidste angaaende de Kristne blandt andet som vilde Sværmere, der vil indbilde alle Folk under Himmelen, at de og deres Aander har alle faret vild af Modersliv og er idel Forfængelighed, men at en sammenløbet Flok af allehaande Folk og Stammer og Tungemaal, der, som fortvivlede Romere i Aandens Verden bygde en evig men usynlig Stad paa de syv Menigheders ligesaa usynlige Høje, de er Folkenes Folk, ligesom deres usynlige Herre er Kongernes Konge, de er det aandelige Guds-Folk, som er ene om det aandelige Guds-Rige, smækfuldt af en Retfærdighed, Fred og Glæde, hvoraf alle de virkelige Menneske-Folks er kun Uglebilleder eller i det højeste Skygger, og at alt det grunder sig paa og udspringer af et Par hemmelighedsfulde Ord ved Daaben og Nadveren, der, som et guddommeligt Fugle-Æg med Aandernes Aand, skal overgaa Billedsproget paa alle Folks Modersmaal saa højt, som Himlen er over Jorden.

Dog, — den hele Udsigt til de kommende Dage maa jeg lade Læseren hos Grundtvig selv gjøre sig videre bekendt med, forsaavidt den ikke igjen bliver at skimte i Stykket om Præstedannelsen, og Omtalen forøvrigt af Stykket: „Det evige Livs-Ord af Herrens Mund“, maa jeg da slutte, med Ihukommelsen af, at sent som tidlig i den lange mageløs tankerige Udvikling advarer han mod det Lærer-Standen af Herren forbudte Herredømme over Herrens Arv: „Al Tanke om et kristeligt Statholderskab, der skulde være Embeds-Standen forlenet, maa vi da forjage, om den end lod sig aandelig ganske anderledes besmykke, end ved den selvgjorte Arveret til St. Peders Stol, eller ved den selvgjorte Oversættelse af et dunkelt Sprog hos St. Povel, som om han havde sagt: vi er Sendebud i Kristi Sted, og som om hans „vi“ var alle hans Læsere. En saadan aandelig Besmykkelse af en ganske anden Aand end Herrens, maa vi slutte af Himmel-Brevet til den syvende og sidste Sprog-Menighed (i Aabenb.) vil endnu farlig friste dens Skolemestre, saa de indbilde sig at være rige nok paa aandelig Visdom og Forstand, saa de har ikke Kristus selv eller hans eget Munds-Ord til Menigheden behov, men kan paa deres egen Regning meddele Aanden,

forplante, opholde og forskjønne Livet. Dette vil ikke komme deraf, at de skulde kunne glemme, det er kun gennem Munden, ej gennem Haanden og Pennen, Ordet kan virke levende, men det vil komme deraf, at de forveksle deres egen Mund med Vorherres egen Mund, som han aldrig kan eller vil enten laane eller leje ud, men kun i al Hemmelighed dele med sin Menighed i hans Lægems og Blods Fællesskab, saa Menigheden, men ingen Enkeltmand, kan til Slutning, som skrevet staar (Eph. 5), aandelig maale sig med ham“.

„Dette er hvad jeg har at sige til Advarsel for alle den kristne Menigheds Embedsmænd, nærværende og tilkommende, at de ikke lade sig forlede til enten paa Kirkehistoriens, paa Bibelens eller paa Aandens Vegne paa nogen anden Maade at fremstille sig som Borgen eller Værger for Troen og Menigheden, end ved som „Hjordens Eksempler“ at stille sig i Spidsen, hvor Menigheds-Troen frit skal bekjendes for Verden, da de ellers, bevidst eller ubevidst, øve det forbudte Herredømme over Herrens Arv og Eje og forhindrer den guddommelige Vækst og fri Udvikling af det kristelige Menigheds-Liv i Herren, som dog ogsaa hos dem maa bære den levende Forkyndelse af Kristi Evangelium, som en Guds Kraft til Salighed for hver den, som tror. At saavel Aanden som Troen kan og skal meddeles ved vor levende Forkyndelse af „Troens Ord“, men meddeles dog kun i Troens Ord af Vorherres egen Mund, det er vel lidt vanskeligt at forstaa, men følger dog ligefrem af hvad Apostelen Pavlus vidner, at det er „Guds-Ordet“ og „Troen“ selv, som man hører, hvor „Troen“ og „Aanden“ skal forplantes, saa det er blot Forskjellen mellem „Guds-Ordet“ i første eller anden Mund, som vi har lidt ondt ved at fatte, fordi man er sig selv nærmest; men derfor sagde vor Mester ogsaa rent ud, at uden Selvfornægtelse kunde ingen være hans Discipel, og naar vi er kommet over det Bjerg, da prise vi Herrens Godhed og Visdom, som lagde det evige Livs-Ord i Menighedens Mund, hvor det er nemt at finde, istedenfor enten at begrave det i Skriften eller i Tjenerskabet, hvor det maatte være et sjældent Lykketræf at støde paa det, og være umulig at bevare og forplante det,

fordi det vilde være ukjendeligt*). Saaledes vilde da ogsaa Herrens aandelige Nærværelse, hans Aand og hans Gjerninger være aldeles ukjendelige, hvis der ikke var et bekjendt os alle vitterligt Ord af hans egen Mund, hvormed vi blev alle „lærte af Gud“ og hvorved hans Aand gav sig tilkjende og virkede alt i Vorherres Jesu Navn og til hans Ære“.

Grundtvig leverede i 1ste Hefte af „Kirkelig Samler“ for 1862 hele syv „Kirkesange“. „Daabs-Pagten**“) („Vor Kirkedør vel lukkes op“) optog han ikke i Forøgelsen af „Festsalmerne“, men, tildels med lidt Ændring og Forkortelse, alle de andre seks, nemlig: Troes-Bekjendelsen: Vi troer paa den sande Gud; Kirken som Herrens Hus: Samme Herre, Tro og Daab; Forsagelsen: Tjene kan ingen Herrer to; Troen og Daaben: I Daaben lukkes op den Dør; Fadervor: Fadervor er Herrens Bøn — og Velsignelsen: Velsignelse, al Jordens Tarv.

Disse Sange var Grundtvigs sidste Levering til „Kirkelig Samler“, der ogsaa fra Andre havde indeholdt mærkelige Bidrag, som „Gregor den Store“ af Udgiveren selv, og Pastor P. W. Kristensens Forsøg paa Fortolkning af Profetier hos Daniel. Ogsaa „Vestens Lærefader“ i Middelalderen, Benedikt af Norcia og hans Kloster-Regel gjøres vi der bekjendt med. Det minder mig om, at i de kirkehistoriske Foredrag, Grundtvig holdt i sit Hjem ved denne Tid og som siden skal blive nærmere omtalt, der berørte han i Forbigaaende Paludan Møllers Digt om den Berømte paa Monte Casino, idet han sagde: „Benedikt fra Norcia, hvis Navn det glæder mig, at en af vore Skjalde nys meget smukt har opfrisket“.

Grundtvig om Embedsmands- og især om Præste-Dannelsen.

Grundtvigs Kamp for en hensigtsmæssigere Dannelse af Embeds-Mænd har været med til at gøre ham navnkundig.

*) Nemlig som indblandet i Præstens Forkyndelse eller i Skriftens Lærdomme.

***) Nr. 16 i Kristen-Livet i Salme-Sang.

Og det er navnlig tre Ting, han i den Sag har haft at bekjæmpe, som han da ogsaa med Nidkjerlighed har gjort, og det med saadant Held, at selv blandt Filologer eller dem, der har taget Eksamen til at blive Rektorer og Professorer, har han delvis idetmindste vundet enkelte Stemmer for sig baade i Danmark og Norge. Det første, han i denne Sag bekjæmper, det er den Mængde Læsning, man kræver, som gjør det i Regelen nødvendigt at bestemme sig for Studering og Embeds-Bane i en Alder, da man endnu i Regelen ikke er moden til at fatte en saa alvorlig Beslutning, det Andet er ligesom dette, at man i Regelen gennem Gutteaarene maa sidde og hænge over Bøgerne sent og tidlig, det Tredie er Grammatiseringen og ikke mindre Mathematiseringen, om hvilken sidste vi vel maa sige, at man med lige saa megen Grund kunde kræve Kinesisk af vordende Præster og de fleste andre Embedsmænd som Mathematiken.

Grundtvig betragter Eksamens-Kravene i Danmark som saa utaalelige, at „hvis vi ikke turde haabe meget snart at se dem betydelig formildede og formindskede, da skulde vi heller idag end imorgen, trods alle Betæneligheder, træde ud af Folke-Kirken“.

Han kalder den saakaldte lærde Skole „lige fordævelig for Sjæl og Legeme, og allermindst forenlig med det troende Hjerter, det fribaarne Sindelag og den folkelige Stemning og den aandelige Drift til med voksende Kræfter og stigende Oplysning at gribe kjækt ind i det bevægede Menneske-Liv, som i Regelen maa forudsættes hos de Drengene, vi tør haabe, skal blive dygtige og ivrige Lærere i den kristelige Frimenighed“.

Trods det Meget, som synes at tale derimod, nærer han dog det Haab, at man snart „i Danmark vil gjøre det lærde Skolevæsen taaleligt for de Kristne, enten ved at forandre det Hele, eller dog ved at oprette egne Planteskoler for Præsterne i Folke-Kirken, hvis Fordringer ogsaa vore Børn, uden at ødelægge sig selv eller dog blive uduelige til Embeds-Gjerningen, med lidt Opoffelse kan fyldestgjøre. De vægtige Grunde, hvorpaa dette Haab støtter sig, skal jeg da stræbe kort og tydelig at samle, og jeg skal da stille det hygiejniske Hensyn*)

*) Hensynet til den legemlige Sundhed.

i Spidsen, som jo staar paa Dagsordenen, selv hvor det intet skulde have at gjøre, og som da vel ogsaa snart maa gjøre sig gjældende, hvor det er paa sit rette Sted: i alle vore fuldproppede Børne-Skoler og da især i vore rent forstoppede lærde Dreng-Skoler. Ligesom berømte Læger i England og Nordamerika alt længe, ej blot paa den legemlige Sundheds Vegne, har gjort stærke Indsigelser mod den tidlige og langvarige Skolegang, men tillige kraftig bekjæmpet den gamle Fordom, at Sjælen vandt i Skolen hvad Legemet tabte, saa i aandelig Forstand gik man baade bedst frem og fik Jorden bedst dyrket ved at spænde Føl for Ploven, saaledes maa dog vel vore dygtigste Læger snart opløfte Røsten mod det Skolevæsen, der fordærver baade Sjæl og Legeme i Helhjem“.

„Har nu først vore bedste Læger helbredt vedkommende Statsmænd og Thingmænd fra den Skade paa Hørelsen, hvoraf de i alt hvad der angik Skolevæsen længe har lidt, da vil det næppe falde vanskeligt at berolige dem over alle de Ulykker, der efter Professor Madvigs og en Del andre lærde Skolemestres Spaadom vilde følge af enhver Lettelse, man gav de lærde Skoledreng, og det vilde i alt Fald paa Timen indses, der ikke tabdes det mindste, men vandtes allerede meget ved at opgive den abderitiske Fordring, som vi i hele den civiliserede Verden er ene om: at alle de, der vil have Adgang til at blive enten Præster eller Dommere eller Læger i Riget, skal bevise, at de foruden deres Modersmaal kan skrive baade et bandsat levende og et ved sorte Kunster opmanet dødt Sprog uden grove Fejl, og ovenikjøbet gjøre grammatikalsk Rede baade for det Dødes og det Levendes sproglige Sammenhæng“.

„Indser man nu først, at man ved et ligesaa uskyldigt som velgjørende Pennestrøg ikke blot kan betydelig formilde og forkorte den lærde Skolepine, men ovenikjøbet fortjene Ros i Europa og faa mange Tak af Folket og Modersmaalet, da vil man udentvivl ogsaa faa aabne Øjne for den ublu Fordring, at alle tilkommende Præster, Dommere og Læger, og selv enhver Professor i Historien eller i Græsk og Latin, skal i sine Dreng-Aar have trukket et svingende Læs Algebra og Mathematik op ad Skole-Trappen til Hylden paa Loftet, og naar der ved et uskyldigt Pennestrøg ogsaa var raadet Bod paa

denne grove Ulæmpe, og den umistelige Privatist-Eksamen ved Universitetet, trods Professor Madvigs Suk og Professor Ussings Taarer, blev uanfægtet, da vilde den bagvendte Skoleplan ogsaa for os til Nød være taalelig“.

„Kommer man nu fra Sundhedens og Livets Side til at betragte den lærde Drengeskole, der aldrig har haft andet Levende ved sig end Skoledrengenes Spilopper, da opdager man let, at om ogsaa denne Skole skulde være et nødvendigt Drivhus for tilkommende Rektorer og Professorer, saa er den dog et meget upassende Tugthus for Landets tilkommende Præster, Dømmere, Læger og andre Embedsmænd, som man nødvendig maa ønske sig saa dygtige og saa driftige til deres vigtige Embeds-Gjerning, følgelig saa friske og sunde paa Sjæl og Legeme, saa folkelige, saa klarøjede for det virkelige Liv og saa fri for alt Pedanteri og Bogorme-Væsen, som muligt, saa Staten vilde forsynde sig ligesaameget mod sig selv som mod de Paa-gjældende, ved i den lærde Drengeskole og paa den endnu langt mere pedantiske og aandløse end strængt videnskabelige Højskole at gjøre dem til Slagt-Offre for nogle Rektorer og Professorers stumme og døde Afguder“.

„Om man da ogsaa af en vis Ærbødighed for den saakaldte rene og strænge Videnskabelighed overlod disse Rektorer og Professorer Metropolitan-Skolen til at forplante sig i, saa besluttede man dog vist forresten at oprette passende Planteskoler for Embedsmændene, beregnede paa den Livs-Stilling og Virksomhed, de attraaede, og man vilde her ikke kræve mere boglig Konst end der med skikkelig gode Anlæg, med almindelige For kundskaber og folkelig Dannelse, i den voksne Alder lod sig paa et Par Aar erhverve, saa Staten da vilde have frit Valg mellem mange Dygtige istedenfor nu tvungent Valg mellem mange Udygtige. Naar en Stat nemlig vil i Reglen have gode, dygtige og hengivne Embedsmænd, da maa den især vogte sig for at stille Fordringer om en vis Bog-Kundskab og boglig Dannelse til dem, som, for at vindes, i Regelen maa begyndes i Barne-Alderen, da man aldrig kan vide og sjælden gjætte, om Barnet i den voksne Alder vil have Lyst og Bekvemhed til en vis Embeds-Stilling og tilsvarende Virksomhed, thi selv naar Fordringerne ellers var langt

mindre urimelige og umenneskelige end de er nu, vilde man dog derved berøve sig mange af de bedste Kræfter og belemre sig med en Flok ubrugelige Kjødhoveder og Læseheste, som man, naar de fik Attest for at have trukket Læsset, maatte se at skaffe Levebrød med Pensions-Ret.“

„Lægger man nu hertil, at i ethvert Land med frie og folkelige Indretninger maa man nødvendig hvert Aar og hartad hver Dag af Erfaring lære, at alle Embedsmænd, som skal fortjene deres Kost og Løn og Naadsens-Brød, de blot læsende, skrivende og oplysende, saa vel som de styrende, dømmende og raadende, lægende og trøstende Embedsmænd maa fremfor alt være hjemme i det virkelige Liv, driftige, folkelige og frisindede, da maatte Danskerne jo være Hottentotter, naar man ej skulde haabe, de vilde saa at sige enstemmig kræve og tilkjæmpe sig et levende, folkeligt og velgjørende Skolevæsen istedenfor det rædsomme Dødbideri, der ligesom med Flid ødelægger vor Ungdom og plager hele Folket“.

En frikirkelig Vidskabs-Skole.

I det meget sørgelige Tilfælde, at man dog endnu for længere Tid vilde opretholde de utaalelige Eksamens-Krav, maatte da Menigheden, for at faa dygtige, frisindede, levende og folkelige Embedsmænd, træde ud og selv se til at oprette en Oplysnings-Anstalt, der vel bedst, efter Grundtvigs Tanker om den, maatte hede: en frikirkelig Vidskabs-Skole. Herom udtaler han sig, i Fortsættelsen af det Foregaaende*), paa følgende Maade:

. . . „Dog sæt, hvad jo var meget muligt, at det med dette tvingende Krav, som med det meste hos Danskerne, gik svært i Langdrag, og sæt tillige, hvad dog Gud forbyde: at Regjering og Rigsdag hverken af ovennævnte Grunde eller tillige for at undgaa vor Udtrædelse af

*) Se Stykket: „Det evige Livs-Ord af Vorherres egen Mund til Menigheden“, S. 361 o. flg. i „Den kristelige Børnelærdom betragtet af N. F. S. Grundtvig“.

Folke-Kirken, vilde nedstemme de utaaelige Fordringer baade i Dreng-Skolen og Svende-Skolen til alle Folke-Kirkens vordende Præster, saa vi for at bjærge Menigheds-Livet og redde den kristelige Oplysning fra enten at uddø eller, hvad der løber ud paa det samme, staa stille, maatte træde ud, da vilde vistnok en kristelig Kirke-Skole for vordende Lærere have særegne Vanskeligheder at overvinde, men vilde da ogsaa kunne indrettes langt bedre og bære langt rigere Frugter.“

„De Mødfaldne, som hos os er mange, vil sagtens tænke sig Vanskelighederne ved paa fri Haand og bar Bund at oprette og vedligeholde en saadan kristelig Højskole som uovervindelige, men skjøndt jeg er saa langt fra enten at overse eller understøtte de store Vanskeligheder, at jeg, ogsaa for at undgaa dem, ønsker Udtredelsen udsat det længste muligt, saa tvivler jeg dog intet Øjeblik paa, at jo alle Vanskeligheder, med den Gudshjælp, som er vis nok, vilde lade sig overvinde. Hvor ringe man nemlig end vil tænke sig Antallet af dem, der hos os følte Mod og Kraft til at sige denne Verden Farvel for at leve i Fred med Herren, saa er jeg dog vis paa, at de Hjerter, som Herren bøjede dertil, vilde ikke være færre end den gamle Frimenighed paa „Hundrede og Tyve“, og at de i det Mindste vilde have „tolv“ dygtige Lærere iblandt sig, hvis Røst snart med Guds Kraft vilde gaa om ikke til Verdens saa dog til Landets Ende og samle de adspredte Guds Børn til Et, og hvor fattig end den danske Frimenighed sagtens vilde være paa denne Verdens Guld og Gods, saa vilde den dog ikke fattes enkelte Brødre til Joseph af Arimathea og til Nikodemus og endnu mindre fattes gavmilde Søstre til de Kvinder, som „tjente Herren med deres Gods“.

„Man vilde derfor straks lægge Grund-Stenen til en kristelig Højskole, som, trods al sin udvendige Tarvelighed, ingenlunde indvendig vilde være indskrænket til det nødvendigste daglige Behov, men værestilet paa at omfatte alle Kundskabs- og Vidsoms-Skatte, der jo umulig kan være skjulte i Faderens og Vorherres Jesu Kristi Erkjendelse, uden at de ogsaa i Herrens Frimenighed, som til Slutning skal staa Maal med ham, maa komme for Lyset“.

„Hvor ligegyldig derfor end den papistiske Kirkestat har været baade for Almen-Oplysning og for al stormenneskelig (universal-historisk) Kundskab, og hvor tve tydlig en Stilling dertil end de protestantiske Statskirker indtog, saa er det dog aabenbar Kristendommen, vor oplyste Verden maa takke for alle sine almindelige Begreber om Menneske-Livet i det hele, med fremskridende Oplysning og endelig Forklaring“, — og saa paapeger Grundtvig, hvor nødvendigt det i Oplysnings-Tiden ogsaa vil være for den kristne Frimenighed, under al aandelig Modstand „at oplyse hele Synskredsen ligetil Menneske-Aandens og Menneske-Livets yderste Grændser“.

„Naar vi derfor ved aabenlys Udgang af Babel paa tager os, med Herren og Aanden, at fremdrage og, vil Gud, fuldende den gamle Frimenigheds og „det nye Menneskes“ Levnetsløb, da maa vi vide, at dertil hører en i alle Retninger (undtagen den falske) fremskridende Oplysning, og skjøndt vi derved med Rette gjør Regning paa overordenlig Bistand af Sandheds-Aanden, som er vor kristelige Folke-Aand og som randsager alle Ting, ogsaa Guds Dybheder, saa har Sandheds-Aanden dog endelig faaet os lært, at ligesom den aandelige Skriftklogskab forudsætter en foreløbig Bog-Kundskab, saaledes forudsætter al aandelig Klogskab og Vidskab en foreløbig Kundskab, der mer eller mindre skoleret maa vindes og drøvtygges. Moses havde saaledes ikke kunnet forstaa Vorherre, hvis han ikke havde været oplært i Ægypternes Visdom, og Vorherre kunde ikke efter Opstandelsen have forklaret Skrifterne for sine Apostler, dersom de ikke forud under hans Vejledning havde lært at kjende Skrifterne. Da nu ogsaa vor hellige Skrift, dels som Efterretning og dels som Spaadom, følger Menneskelivet fra Verdens Skabelse til Verdens Ende, saa følger det af sig selv, at ligesom enhver menneskelig Evne og Kundskab maa bidrage sit til at oplyse Skriften, saaledes vil alle menneskelige Evner og Kundskaber udkræves til Skriftens fyldestgjørende Forklaring, hvorfor jo ogsaa de protestantiske Højskoler stilede paa at dyrke alle mulige saakaldte Videnskaber eller Kundskabs-Fag og Vidskabs-Dele; men en altomfattende Videnskabelighed,

der skal bæres af en Bogs Guddommelighed*), er aandelig dødfødt, og maa, som vi har set, naar den drives med Flid, føre jo længere jo mere bort fra den guddommelige Bog, og støde den troende Menighed fra sig, saa at naar en kristelig Frimenighed i dette Øjeblik skal sætte sig i et frit Forhold til Videnskabeligheden, da vil den føle sig fristet til at opgive den, ikke blot som unødvendig til Salighed, men som meget farlig for den sande Aandelighed og levende Kristendom. Da vi nu som Danskere kun har en meget indskrænket videnskabelig Drift, og en afgjort Sky for strængt Hovedbrud, og da vi maa træde ud med den kristelige Oplysning, at det ikke er de Lærde og Kloge, men de Umyndige, der helst lader sig oplyse og snarest bliver oplyste af Herren og Aanden, og endelig, at Skriften og de Skriftkloge ligesaa lidt kan forsvare Herren og Menigheden, som de kan overvælde dem, saa er der intet Skjær, som den danske Frimenighed for Øjeblikket snarere kunde strande paa end Højskole-Sagen, og det er ikke mindst derfor jeg ønsker den Pusterum; men kunde dette ikke opnaaes paa taalelige Vilkaar, saa vi maatte sejle den høje Sø, da vilde „Aanden sikkert komme vor Skrøbelighed til Hjælp“ og oplyse os om, hvorfor den kristelige Lærestand i sin Helhed maa være Oplysningens og Vidskabens Banner-Fører*) til Verdens Ende, og om Maaden hvorpaa det kan ske, ikke blot uden Skade, men til stor Vinding for Herrens Menighed“.

„Kristi Tro kunde nemlig ikke være Sandhedstroen om det grundvirkelige Forhold mellem Sandhed og Løgn, Lys og Mørke, Liv og Død, eller mellem Gud og Verden, Gud og Menneske, Aand og Kjød og Tid og Evighed, dersom ikke Troens Aand, som Sandheds-Aanden, i Tidens Løb udviklede og klarede den menneskelige Oplysning om alle disse Grund-Forhold, og Kristi Menighed kunde ligesaa lidt være det aandelig gjenfødte

*) Hvad der skal bære ogsaa en altomfattende kristelig Videnskabelighed, er naturligvis ingen Bog, men det Kraftens Ord, som bærer alle Ting: Ordet, som var i Begyndelsen hos Gud og var Gud, ved hvem Alt er bleven til, men som „blev Kjød i Tidens Fylde og i hvem baade Aandeligt og Legemligt skal finde sin Forklaring“.

og fornyede Menneske-Folk, hvis den ikke, som det sømmer sig Lysets og Dagens Børn, af al Magt bekjæmpede og klarlig overvandt det aandelige Mørke med aandelige Vaaben og nærmede sig med Kjæmpeskridt den for Mennesket størst mulige Klarhed. Den kristelige Oplysning har derfor først naaet sit timelige Maal, naar Herrens Frimenighed har vundet samme Klarhed som aabenbarede sig i Menneske-Sønnen Vorherre Jesus Kristus, og med det samme har, ogsaa efter Skriften, den kristelige Lærestand naaet sit Maal, som er Enheden af Guds Søns Tro og Erkjendelse, der kun er mulig, naar Menigheds-Livet har naaet sin fuldvoksne Mands-Alder. Ligesom nemlig den kristelige Oplysning gaar ud fra den Forudsætning, at baade hele Skabningen og hele Tiden har sit Udspring af det eviglevende „Guds-Ord“, som var hos Gud og var Gud, og er Menneskets Livs-Lys, saaledes udspringer jo hele den kristelige Oplysning, saavel som det kristelige Liv og Levnets-Løb, af den aandelige Kjendsgjærning, at Guds-Ordet i Tidens Fylde blev „Kjød“ for at vinde sig en troende Menighed, der i hjerteligt Fællesskab med ham ikke blot faar Aand af hans Aand, men ogsaa Kjød af hans Kjød, og det maa da være den kristelige Oplysnings Maal at vise, hvordan alt Timeligt klarlig har sin oprindelige Sammenhæng i Guds-Ordet fra Evighed, og hvordan det under Tidsløbet er samlet i Jesus Kristus og lever og rører sig i hans Menighed“.

Forskjelligt fra 1862.

Hver Uge holdt Gr. denne Vinter Foredrag over Kirkehistorien i sit Hus.

I Marts hensov Bernhard Severin Ingemann i Sorø. Grundtvig og Ingemann var nu, trods det gamle prøvede Venskab, ingenlunde enige i alle vigtige Ting, enten i det Borgelige, som Ingemann i Grunden var udenfor, eller selv i det Kristelige. Og Folke-Højskolen havde Ingemann heller ingen Tiltro til, før Ungdoms-Flokken fra Marielyst i Slutningen af Femtierre(?)

kom ud til Sorø og hilste paa ham. Da, ved det levende Møde, maatte Tvivlen give tabt for den glædelige Virkelighed, og da han en Tid efter kom ind til Kjøbenhavn og besøgte sin gamle Ven paa Vilhelminelyst, da udtalte han sin store Glæde over Skolen. Og „Højskolens Fader“ blev paa sin Side ikke mindre glad over hvad Sorø-Skjalden sagde til ham, og han kom, i Samtale med Folk, tit tilbage til Ingemann og Højskolen. Vennens Bortgang bedrøvede Grundtvig, og hvad der offentlig ved denne Lejlighed fremkom fra hans Haand er kun følgende Vers:

„Mellem Nordens Hoved-Skjalde,
Som jeg hilsed fjern og nær,
Ingen turde „Ven“ jeg kalde,
Uden ham, som daaned her;
Mellem Højolds Bautastene
Staar med Luren jeg alene!

Intet dog jeg har at klage:
I halvtredsindstyve Aar,
Med de mange tusind Dage
Jeg i Vinter som i Vaar
Fandt hos Ingemann en Broder,
Søn af samme Skjaldemoder.

Prise maa jeg da min Lykke,
Vel som Danmarks Lykke stor,
Thi, som mer end Skin og Skygge,
Dyrt er Venskab trindt paa Jord,
Sjeldnest vel imellem Skjalde,
Som ej Muser ens paakalde!

Derfor skal paa vore Grave
Venskabsblomsten yndefuld,
Rundet op i Freyas Have,
Længe dufte over Muld,
Vidne, at i Danevangen
Blomsterduft har Fuglesangen!

Hjertets Sanger der oplives
Ved de Boldes Vaabenbrag,
Daads-Herolden der henrives
Ved det ømme Hjertes Slag,
Her jævnsides Løbebaner
Har med Aser altid Vaner!“

I samme Maaned slog han ogsaa Harpen over den otteogtyveaarige Frøken Nanna Reedtz, hos hvem Livs-Ordet beviste sin Magt. Han synger i Kvædet over hende om „Menneskets Herlighed“, som den maa visne ved Døden som Syndens Sold, men synger da ogsaa om, at:

„Menneskets Herlighed
Gjenløst i Livet fra Gråven
Evig den varer ved
Og overstraalet Guds-Haven;
Hvad nu de Smaa kun tror,
Aand er og Liv Guds Ord,
Himlen og Jorden forklarer!“

Og i April døde Peter Larsen Skræppenborgs eneste Søn, Johannes. Det faldt den unge Mand svært at komme til Troen, men „der var Sandhed i hans Hjerte“, og hans Faders og Hustrues Bønner lød tit for ham. „Den sidste Kamp var lang og haard, men den endte med en Sejer saa skjøn, at Hjerterne maatte glædes. Den Tro, som er den Sejer, der har overvundet Verden, blev hans sidste glade og kraftige Bekjendelse paa hans Læber, med den og Herrens Bøn lukkede han sine Øjne. Han søgte altid Trøst og Lys hos Andre, saa endte han med at blive Andres Trøst og Lys paa det Sidste“ (Pastor Boisen i „Budst.“). Ved Efterretningen herom sendte Grundtvig en Gravsang, der begynder:

„Sejervindersken paa Jorden
Over Verden er vor Tro,
Den kan dæmpe Lovens Torden,
Midt i Striden skabe Ro,
Overvinde Synd og Død,
Gjøre Natten morgenrød:
Det er Troen paa Livs-Ordet
Ved vor Daab og Nadver-Bordet!“ . . .

Dette Aar døde ogsaa Enkefru Glahn, hans første Kones Søster. Over hende skrev han endelig et yndigt Kvæde og mindedes hvad de havde delt sammen fra de mødtes i Aarhundredets Morgenrøde.

Anden Udgave af Haandbogen i Middelhlderens Historie.

Gjennem 1862 udkom i Hefter 2den Udgave af „Haandbog i Middelhlderens Historie. Efter de bedste Kilder. Et Forsøg af N. F. S. Grundtvig.“ Grundtvig satte selv Pris paa dette sit Arbejde og beklagede den ringe Oprærksomhed, som var blevet det til Del hos de Lærde, saa der var f. Eks. offentlig yttret, at man havde ingen Behandling af Kortogene paa Dansk(!) og ikke mindre vigtig, men heller mere, er jo dog Fremstillingen af Anglernes Betydning i Verdenshistorien. Da imidlertid Grundtvigs „Kirkespejl“ i senere Aar er udkommet, saa kan der vel være Tvivl om ikke somme Læsere, der slet ikke har Raad eller Lejlighed til at skaffe sig mere end en af Bøgerne og vil dog se Middelhlderens behandling af en Grundtvig, ikke heller maa vælge Kirkespejlet, hvori den kirkelige Stormagt naturligvis er skjænket en endnu mere indgribende Behandling end i Verdenshistorien, — medens dog den nye Folke-Verden, som optræder ved Nordsøen og Østersøen (hvor Kristendommen fik sin nye Virkekreds), og Kortogene ikke mindre, ogsaa der (i Kirkespejlet) er skjænket en meget udførlig Behandling. Dog, senere om Kirkespejlet.

Haandbogen fik, med 2 Aars Mellemlum mellem Stykkerne, en udførlig Anmældelse og Anbefaling i „Dansk Kirketidende“ 1862 og 64 af Højskoleforstander L. Schrøder i Askov.

Jeg skal med Hensyn paa de Forandringer, som Grundtvig foretog, meddele lidt fra den grundige og omhyggelige Anmelder af denne 2den Udgave:

„Helt igjennem bærer den Præget af et omhyggeligt Gjennemsyn. Der er foretaget mange Ændringer i det Enkelte, men ikke en af dem vidner om, at han er bleven rokket i sit Grundsyn paa Udviklingen i det Hele.“ . . Saa paapeger han de betydeligste Ændringer:

„Der er to — men, saa vidt jeg har kunnet se, ogsaa kun to — historiske Kjendsgjæringer, hvorfra den anden Udgave indeholder en Opfattelse, der gaa lige imod den i første Udgave fremstillede. Den ene er Grundelsen

af den tyske Menighed, den anden Begyndelsen til den tyske Bogverden.

I 1. Udg. (S. 188) fremstilles nemlig Winfred eller Bonifas, som den, der stod i Spidsen for den store angelsaksiske Mission i Tydskland. I 2. Udg. heder det derimod (S. 204):

„Den store angelsaksiske Mission i Tyskland, først med Wilbrord fra Nordhumberland, som døbte Karl Hammer, og siden med Winfred eller Bonifas i Spidsen“. Der lægges Eftertryk paa, at det var „ved Wilbrords Fødder,“ Winfred begyndte sin Virksomhed; paa næste Side er Wilbrords Betydning betonet endnu stærkere, og, naar man ser nøje til — Ændringen ogsaa begrundet:

1. Udg., S. 190: „Med Rette kaldes denne Winfred eller Bonifas Tyskernes Apostel, thi det var aabenbar ham, der i Spidsen for endel ligesindede Landsmænd gav den tyske Kirke sin Skikkelse, og det bedste Bevis paa hans Gaver og Aands-Kraft er den Livlighed, man sporer under Karl den Store og hans nærmeste Efterfølgere, da Tyskerne begyndte at skabe sig et Bogsprog efter det angelsaksiske Forbillede og satte derved Romaniseringen den rette Grændse.“

Om Oprindelsen til den tyske Bogverden er Mod-sætningen ikke mindre:

1. Udg., S. 198: „De første tyske Bøger med Otfreds evangeliske Rimstok i Spidsen.“

2. Udg., S. 205: „Paa Wilbrords og paa Sandhedens Bekostning kaldes vel endnu denne Winfred eller Bonifas Tyskernes Apostel, fordi det aabenbar var ham, der med Pavens Fuldmagt og Pipins haarde Hænder gav den tyske Kirke sin Skikkelse, men man tilskriver kun forgjæves hans Gaver og Aandskraft den Livlighed, man sporer under Karl den Store o. s. v.“

2. Udg., S. 214: „De første tyske Bøger ikke med Otfreds evangeliske Rimstok, men med den oldsaksiske Messiade „Heliand“ (der Heiland) paa Anglernes blomstrende Skjaldesprog til enestaaende Forbillede.“

„Om nu end — siger Schrøder — disse ere de eneste to Tilfælde (de om Winfred og Wilbrord, om Otfred og Heliand*), hvor der er foretaget en ligefrem Rettelse med Hensyn til Opfattelsen af Kjendsgjæringer, saa er der dog adskillige andre Ændringer, der vedrøre det historiske Stof; snart er der tilføjet en Bemærkning, snart har et Ord eller en Sætning maattet vige for et nøjagtigere Udtryk.“

Schrøder giver mangfoldige Prøver herpaa, hvoraf jeg skal nævne et Par. Grundtvig skrev i første Udgave, at Augustin og Hieronymus stod „lyslevende“ op i Luther og Melankton. I sidste Udgave skrev han: „stod reformerede op i Luther og Melankton“. Naar Grundtvig ved Slutningen af Værket udtaler sin Forventning om Skolens Fremtid, med de Ord, at vi nok en af Dagene smide den latinske Grammatik og Romerretten overbord, synge den nye Vise: Kong Kristian stod ved højen Mast, tone Flag for Kristendommens Aand og sejle vor egen Sø, da har han i sidste Udgave rettet Kristendommens til Højnordens Aand.

Endnu udførligere er den omhyggelige Annælder i at meddele Prøver paa Rettelsen i 2den Udgave af fremmede Udtryk til hjemlige. Jeg kan her kun meddele ganske faa, idet jeg beder lagt Mærke til, at vil vi — saa vidt muligt — ud af det Fremmede i Sproget og ind i det Hjemlige, da tænker vi aldrig paa at oversætte det fremmede Ord, men alene paa at udtrykke vore egne Tanker. I sidste Udgave staaar istedenfor paradoks urimelig, naiv tro-skyldig, Kaos Virvar, gestalte dels danne dels afrunde dels tér og rører sig, dels skaber, psykologisk Mærkværdighed hjertelig Mærkværdighed, Polar-kredsen Snekredsen, Begejstring Opplødning, Opblusning, Blus, Aands-Ild, Sværmeri, alt efter Meningen, begejstre henrive, indtage, opflamme -- begejstres for, gløde for og brænde for.

Mere af Annældelsen kan her ikke medtages.

*) Jeg har i Øjeblikket ikke Lejlighed til at gjense Schrøders Annældelse eller sammenligne de to Udgaver af Gr.s Haandbog, men i Forbindelse med det Anførte nævnte Schrøder sikkert ogsaa en Bemærkning om Angelsakseren Wilhod, „Saksernes Apostel“, der iøvrigt prædikede Ordet i Morten Luthers Fædreland paa Karl den Stores Tid.

Ved Studentermødet 1862.

Ved Studentermødet 1862 var Grundtvig tilstede ved den store Fest, som holdtes i Rosenborg Have, og han hilstes med stor Jubel baade da han viste sig paa Talerstolen og da han talte om det i dette Aarhundrede opvaagnede Skjaldeliv i Norden, med det fornyede Minde om Stamfædrenes Drømme i Asamaalet, deres Daad og Bedrift, dette Minde og Eftermæle, hvori han ikke var „en Krønike for mig selv“, men hvoraf hans eget Skjaldeliv kun var en Del, mendens han stærkt betonedes Adam Øhenslægers. Han bemærkede lugnt i Førstningen af sin Tale, at naar han priste de gamle nordiske Drømme nu i sin høje Alderdom, da kunde Nogen kanske tænke, at det var fordi den ny Tid kom bag paa ham og forstyrrede hans Nattero, som den havde gjort ved Paven og Kardinal Antonelli. Da smilte nok den Ungdom, som kjendte lidt til ham som Frihedens og Folkelighedens Forkjæmper lysvaagen og klarøjet inde i Nutiden, hvem de mange langt Yngre havde svært nok ved at følge i hans Fremskridt under Kampen for Menneske- og Folkelivets Frigjørelse fra Undertrykkelse i alle Maader. Han sagde da heller ikke et Ord til Imødegaaelse af hin Tanke, men talte levende for den videre Forplantelse af Asamaalets Minde og Fædrenes Eftermæle, og selv Folk, som ikke var synderlig inde i hans Tankegang forresten, sagde dog med Glød paa Tunge, at det var det Gildeste ved det hele Møde, at de havde faaet se og høre — „gamle Grundtvig“.

Overgivelsen af sin Gjerning til Efterslægten skal ogsaa have været Grundtonen i hvad Grundtvig i de samme Dage talte i Haven ved Sorgenfri Slot, hvor Enkedronningen havde indbudt en Del af de nordiske Gjæster, og ligesaa i hans eget Hjem, hvor han havde et stort Gilde for mange norske og svenske Studenter, naturligvis med mange danske i Følge. Af de norske, som ved den Lejlighed var hos ham, staar nu 4 eller 5 i Folkehøjskolens Gjerning heroppe. Og der var ogsaa flere end Ludvig Schrøder og Ernst Trier blandt de danske Deltagere i Laget, som gik til den samme Gjerning. En tilstedeværende Nordmand kom længe efter saa

levende i Hu, hvor tiltalende Grundtvig havde sagt paa sin Havetrap: „Jeg vil ikke dø“ med Hensyn til det: at leve gennem Mindet og Livs-Gjerningen i kommende Slægter.

Han skrev til det store Studenter-Gilde følgende Sang for Nordmændene, som blev afsungen da en Anden udbragte Skaalen for Kristianias Studenter:

„Ej Bjergene mødes, men Venner vel,
Er end fra hinanden de fjerne,
Og glade vi mødes paa Mark og Fjeld,
Alt under den samme Nordstjerne.
Som Nordlys skinner i høje Nord
Den store Daad og det gode Ord!

Som Skjoldungen mødte i Birkelund
Den Skjoldmø, ham lysted at fæste,
Og Ylvingen mødte ved Øresund
Sin Lillievand med de Bedste*),
Saa altid mødes i høje Nord
Den store Daad med det gode Ord!

Da Hadding han gjæsted i Nittedal,
Og Erik han gjæsted i Lejre,
Da fulgtes med liflige Ord i Sal
Der fælles Bedrifter og Lejre,
Som følges skal i det høje Nord
Den store Daad med det gode Ord!

Nedsynke vel kunde en enkelt Gang
I Glemsel de store Idrætter,
Men vaagned dog snart ved Sagn og Sang,
Som Thor, naar han sov mellem Jætter,
Saa atter mødtes i høje Nord
Den store Daad med det gode Ord!

Saa tone i Sky da de bedste Ord
Fra Sletten, som vi kan paafinde,

*) Efter Danmarks Krønike fandt Kong Hadding sin Ragnhild mellem Norges Fjelde, og Erik Ylving sin Gunver hos Kong Fredegod i Lejre.

Da suser vel brat i det høje Nord
 Det Ry over Bjergenes Tinde:
 Som Odin kvæder, saa hamrer Thor
 Til Sturværks Pris i det høje Nord.“

Fra Høsten 1862.

~~~~~

I Begyndelsen af August blev Grundtvigs føromtalte Svigersøn og Kapellan P. O. Boisen angrebet af Skarlagensfeber, og i samme Maaned hensov han yndig under Bekjendelse af Troen og Fadervor i en kjærlig Kreds af Hustru og af Brødre, der for den elskede Brøders Skyld var komne til Kjøbenhavn. Han havde, som vi tildels har berørt, tilligemed Bestyrelsen af Dronning Karoline Amalies Asylskole, ogsaa overtaget Bestyrelsen af hendes private Godgjørenhed og kom derved i Forbindelse med en Mængde Fattige, baade Store og Smaa, som han bar stor Omhu for. Og den Sangens Evne, han i fortrinlige Grad besad, den anvendte han trolig blandt de Gamle paa Vartou Hospital og blandt Børnene og hvor han kom og dertil var Ønske og Anledning. Og foruden at han samlede de før omtalte „bibelhistoriske og kirkehistoriske Salmer og Sange“, udsendte han „Viser af og for danske Folk,“ og begge Dele bidrog uberegnelig til at fremme „Fuglesangen i Lunden“. Derfor sagde Grundtvig i Kirken (26de August), blandt Andet, over hans Kiste:

„Ja, kristne Venner! hvad enten vi tænke paa Livet hos de Smaa, som i Verdens Skoler altid plages og tit fortæres, men som i vor elskede Dronnings Skole for Livet blev med Flid opelsket, folkelig og kristelig oplyst, eller vi tænke paa Livet i Lovsangen baade hos de Yngste og hos de Ældste og i hele Menigheden, for hvilket Ingen iblandt os har virket flittigere og heldigere end han, hvis Læber nu maa tie, da er vi i Herren og hans Menighed visse paa, at hverken synker det Liv med hans Støv i Graven, ej heller skal det afbrydes med hans Løbebane, men skal vokse og bære mangfoldig Frugt iblandt os til Herrens og Tjenerens velsignede Ihukommelse.“

„Der staar skrevet: Døden er den sidste Fiende, som overvindes, og ligesom alle de, der var Vidne til Guds Tjeners Strid med Døden paa hans Sotteseng, vidne højt om Livets Sejer, saa skal med Guds Hjælp Bekjendelsen og Lovsangen, som fra hans Læber tonede liflig ind i saa mange Børns og Gamles Hjerter, med voksende Kraft ud-bryde paa Manges Tunger til hans Kjærligheds Pris, som gav os sin enbaarne Søn, Vorherre Jesus Kristus, for at hver den, som tror ham, skal ikke fortabes, men have det evige Liv. Fred med alle Guds Børn, baade her og hisset, i Vorherres Jesu Kristi Navn. Amen!“

Søndagen før Begravelsen var Grundtvig i Kirken meget bevæget, og i Bønnen mindede han om den heden-gangne Ordets Tjener og bad, at Aanden maatte vække Nogen af de Unge til at indgaa i hans Gjerning i Menig-heden. En dansk Ven skrev mig til i de samme Dage: „Jeg har den Tro, at den Gamle har ventet, at det skulde ske, at en af de Unge havde kommet til ham og sagt: Aanden driver mig til at tilbyde mig, om Du vil have min Tjeneste. Sligt er vist ikke sket.“ Saa blev der Tale om Kristian Køster, der en 3 Fjerdingaar havde været Hjælpepræst i Jylland, men var nu ledig og kunde gaa lige ind i Gjerningen hos Grundtvig; „men han saavel som enhver anden vilde helst opfordres af Grundtvig der-til, de vilde gjerne have det ydre Kald, at de kunde sige, at ikke de selv havde valgt Pladsen. Grundtvig derimod ønskede, at de skulde selv mælde, de havde det indre Kald.“

Da Grundtvig prækede den 7de September, skal han have opkastet et Spørgsmaal. om da Aanden havde udtalt sit Effata over mange Øren og mange Munde, og svarede: at faa af de Ældre, ingen (eller: næsten ingen) af de Yngre talte endnu redt om de aandelige Ting. Dog mindede han om Væksten fra det: at have Øret aabent til det: at have Tungen til Aandens Tjeneste. Somme fandt, at Grundtvig den Dag havde været „for streng“, Andre troede, at han talte under Indflydelse af den Om-stændighed, at Ingen syntes at have fornummet et virkeligt Aandens Kald til at mælde sig som hans præstelige Med-hjælper i Boisens Sted. Hvordan Grundtvig forresten be-tragtede Livet omkring sig i Menigheden, faar vi siden overflødig Lejlighed til at omtale.

Skjøndt de navnkundige „Vennemøder“, efter Indbydelse ud over Landet, endnu ikke var komne i Gang, var der en god Del især unge Mennesker samlede ude paa Vilhelm inelyst den ottende September, og allerede dette Aar slog man Kreds om Havetrappen og afsang der Sange for „den Gamle“, som: „Hvad Solskin er for det sorte Muld“ og „Er Lyset for de Lærde blot“, mellem Talerne, som naturligvis holdtes fra Trappen. Blandt Talere véd jeg kun af Schjørring, Peter Rørdam og Ludvig Schrøder. Selv holdt Grundtvig tre, hvis Indhold efter det nævnte Vennebrev, sammendraget i Et, var følgende:

„Det Menneskelige træder os kun imøde som folkeligt; Menneske-Aanden er tilstede for os i Folkeaaenderne. Naar man derfor i Begyndelsen af Aarhundredet søgte at udlette de folkelige Forskjelligheder for at fastholde det rene Menneskelige, da maatte man nødvendig føre en Undergangs-Krig mod Menneske-Livet. Omvendt staar alle Fremskridt i menneskeligt Livs-Røre gjennem de sidste Aar i inderlig Forbindelse med Vækelsen af Folkeaaenderne og Bevidstheden om de folkelige Ejendommeligheder. Kristendommen er sand menneskelig, som Kristus blev et sandt Menneske; altsaa maa ogsaa Kristendommen fremtræde folkeligt: knytte sig til Folkeaaenderne, hensygne med dem og opstaa med dem, som det nu, skjøndt svagt, er begyndt. Her er Slægtens Opgave: at fatte Folkeaaanden og tjene den. At det danske Folk vil være med til at løse denne Opgave, havde Grundtvig forlængst forventet, fordi han havde set dets grundhistoriske Sands for Folkeminder og Modersmaal, som det vel aldrig skal være stolt af, men har dog god Grund til at glæde sig over som en uskatterlig Gave.

Hvad den danske Ungdom angaar, da havde han ikke store Forhaabninger om den nærværende Slægt, der havde faaet en saa vrang og alt Liv kvælende Fordannelse, saa de Unge kun da kunde vente at udrette Noget, naar de vilde vende Ryg til alt det Uvæsen, ligesom han havde gjort, og nøjes med, hvad de havde i sig selv og i sit Folk.“

Fra Ungdoms-Kredsen var netop nu traadt ind i Manddommen, og det i dobbelt Mening, Ludvig Schrøder,

der som nyviet Ægtemand stod færdig til at gaa til Sønderjylland som Førstander for Rødding Højskole efter Høgsbro. Schrøder var det, som bragte Grundtvig Ungdommens Tak og fik et varmt Ønske fra den Gamle med for Gjerningen, som vel afbrødes i Rødding, men fortsættes saaledes i Askov, at Ældre og Yngre (og heller ikke saa ganske faa her fra Norge) har flokket sig om hans Lærestol.

Vi omtalte nys, at der var Tale om Kristian Køster som den, der mulig kunde blive hans Kapellan; det blev ogsaa aftalt, at Køster skulde gaa ud til ham og mælde sig. „Vil De være Kapellan?“ skal Grundtvig alvorlig have spurgt, og da Køster sagde, han vilde, saa lod han ham præke paa Prøve en af de sidste Søndage i Oktober. Man vidste forud, at Grundtvig ikke tog enhver „Grundtvigianer“ for god, det havde han ogsaa vist ved denne Lejlighed, men Køster tog han, kun med den Bemærkning, at „de unge Kandidater dogmatisere nu altid vel meget.“ Og gjennem de 9—10 Aar, det undtes dem at være sammen, maatte Grundtvig med Glæde sande, at der fulgte en ny Velsignelse med dette hans Valg. Skjøndt jeg senere kommer til lidt nærmere at omhandle Grundtvigs Søndags-Gjerning i Vartou, skal jeg dog meddele Læseren lidt af nogle Optegnelser derom, som jeg har fra en norsk Ven, som netop var nede i Kjøbenhavn Høsten 1862:

16de Søndag efter Trinitatis talte Grundtvig over Ordene: „Storprofeten er oprejst iblandt os, og Gud har besøgt sit Folk!“ som Ord, der finder sin Opfyldelse i vore Dage i Menigheden, der hvor Herren selv, som er Stor-Profeten, kommer i sit Munds-Ord ved egne Indstiftelser: den hellige Daab og den hellige Nadver.

18de Søndag talte han over Ordene hos Profeten: „Hvem kan fortælle hans Slægt, der er borttaget fra Jorden?“ Og Grundtvig svarede: Det kan kun han selv med sin egen Aand, Han, som er baade Guds-Lammet og Guds-Ordet, som var i Begyndelsen hos Gud og var Gud, men blev Kjød og boede iblandt os og er os saa nær som Ordet i vor Mund og i vort Hjerte, medens alle de, som ikke tro paa ham, kan ikke tale et levende Ord

enten om hans Forslægt eller om hans Efterslægt, som er Menigheden, men kan kun sige: Hans Liv er borttaget fra Jorden. Prækenen var forresten en saadan, at Brevskriveren, der havde en Afskrift, kunde mælde: Jeg har nu læst den for ellefte Gang.

19de Søndag ndtalte hans sig blandt Andet om Følgende:

Den Gang Jøde-Folkets Levninger var komne tilbage efter den babyloniske Udlændighed, og var nu kun som en Skygge af sig selv, da spaaede dog Profeten Zakarias, at Zions Børn skulde endnu ophøjes højt over Grækenlands. Til Opfyldelsen af den Spaadom tegnede det imidlertid saa daarlig som muligt, thi Grækerne udbredte sig, og deres Kunst og Vidskab steg med hver Tid, ja vi véd, at Jødernes krev endog sine sidste Bøger paa Grækernes Tungemaal. Og saa talte han om den Abrahams og Kong Davids, den Zions og Jomfru Mariæ Søn, med hvem ingen af Grækenlands Helte eller Halvguder kunde maale sig: Gud-Faders enbaarne Søn, undfangen af den Helligaand, Han, som har Magten til endog at forlade Synder paa Jorden og give Dødens Fanger det evige Liv.

Og hans Gjerning standsede ikke med hans Himmelfart, og hans Aand hvilede over det aandelige Zion, som er hans Menighed, saa det er jo bogstavelig sandt, at Græker saa i Zions-Børnene Paulus og Barnabas sine Guder nedstegne, saa det var jo kun med Nød og Neppe, man kunde tale dem fra at ofre til dem. Ja, det blev jo netop Zions-Barnet Paulus, som midt i Græker-Vidskabens Hovedsæde, midt i Athenen, forklarede Runen paa Græker-Aandens Offersted for den ubekjendte Guddom, og det blev ham, som forklarede Græker-Aandens og Græker-Skjaldens Udsagn om Slægtskabet mellem Gud og Menneske og beskjemmede dermed Grækernes Daarskab, at hænge Guddoms-Navnet paa Stok og Sten. Og fandt end Grækerne, at deres Skjalde-Drøm var vittig om Himmel og Jord som det første Ægtepar, saa finder dog den Skjalde-Drøm sin Virkelighed kun hos Zions Børn, hvor Zions-Barnet Jomfru Marie omfavnedes af Gud-Faders Helligaand, og hvor Guds-Ordet fra Himlen og Troen paa Jorden mødes i det velsignede Favnetag.*)

*) Opskriften til denne Præken kan nu læses hel og holden i „Prædikener i Vartou Kirke“. S. 204.

Allehelgens-Søndag talte han lidt om Højtiderne hos os, men især om, at Morten Luther ingen ny Kristendom vilde skabe, om, at en ny Kristendom er nødvendig falsk, om, at Luther beholdt Menighedens gamle Daabs-Pagt, dens Fadervor og Nadver-Ordet, men udfejede Papisteriet og vilde ingen anden Kristi Statholder vide af, end den Helligaand, som taler ikke af sig selv, men levendegjør Herrens Ord i Menigheden og oplyser den til at se den Enbaarnes Herlighed, en Herlighed, der ikke, som Glandsen i Mose Aasyn, skal tilsløres, men meddeler sig til Menigheden, saa den forvandles fra Klarhed til Klarhed.

Sekstende Søndag efter Trinitatis havde han ogsaa konfirmeret to Gutter. Da talte han — blandt andet — om Skrifteklogskaben i Menigheden, der til Menigheds-Hjertets Sorg blev udbaaren som en Dødning, men skal levendegjøres af den store Profet, som er oprejst iblandt os (Kristus i det levende Ord).

Kirkehistoriske Foredrag i Hjemmet.

(38 i Tallet fra 1861—63.)*

Da Grundtvig var bleven gift tredje Gang og der efterhaanden kom Flere og Flere ud til ham, var der ogsaa theologiske Studenter og Kandidater iblandt dem. Vi har allerede nævnt Ludvig Schrøder og Ernst Trier. Trier var endnu ikke Kandidat i 1861, men havde da under det theologiske Studium med en Del Andre faaet enkelte Ting forklarede af Grundtvig. Ved et saadant Besøg udtalte Trier en Dag, at det var noget, han havde tænkt paa med Hensyn paa det Onde, og som han vilde gjerne have Besked paa. Hvad det ellers var, véd jeg ikke, men Grundtvig svarer: „Om De har Lyst til at fare til det nederste Helvede for at undersøge den Sag, saa har jeg sandelig ikke Lyst til at følge med.“ Trier lo højt. En Dag var samme Mand og en eller flere andre theologiske

---

*) Prof. Grundtvig mener forresten forvist, at det første ikke er holdt.

Studenter oppe i Ordveksling om et kirkehistorisk Spørgsmaal; de kunde ikke ret enes derom, men enedes derimod om, at de skulde stryge ud til Grundtvig, som nok vilde greje Tingen for dem. Hos Grundtvig fik de straks et helt kirkehistorisk Foredrag, og det smagte saa godt, at de maatte bede ham om at gennemgaa i alle Fald noget Kirkehistorie med dem, skjøndt de neppe ventede den hele. „Jeg er for gammel nu“, svarede han. Men han skrev dog Begjæringen bag Øret og bestemmer sig snart til at holde de kirkehistoriske Foredrag i Hjemmet, som baade fængslede Tilhørerne, dengang de blev holdt, og har siden givet den nordiske Læseverden et af sine aller-mærkeligste Skrifter. Han begyndte at holde dem før Jul 1861.

Det var ikke her en Fortælling om de enkelte Bisper, Præster og andre Lærere og Skriftkloge og deres indbyrdes theologiske Stridigheder, det var heller ikke Fortællinger om Enkeltmænds store Fromhed og „gode Gjerninger“ og hvad de maatte døje, eller Fortællinger om Kjættere og Kjætterier, som her underholdt Tilhørerne, men det var den med det levende mundtlige Guds-Ord stiftede og af det samme levende Guds-Ord, Ordet, som blev Kjød, men er Aand og Liv evindeligt, gennem Tiderne baarne Vorherres Jesu Kristi egen Menighed, eller det kristelige Guds-Folk, hvis Levnets-Løb herigjennem spejlede sig, hvorfor ogsaa Opskrifterne til Foredragene, der blev udgivne i 1861, bærer Navn af „Kirke-Spejl eller Guds Menigheds Levnetsløb.“

Jesus Kristus Guds enbaarne Søn er da Stifteren; men Moder-Menigheden er ikke, som man sædvanlig før havde sagt, Ebræer-Menigheden i det Hele, men „vi maa betragte Apostlerne og i det hele de Hundrede og Tyve, med Herrens Moder midt iblandt sig, som den rette Moder-Kirke, da kun dette Apostel-Selskab staar i et moderligt Forhold til de Troende og døbte under alle Himmel-Egne, medens den Menighed, som var Pintsedagens Skabning, maa kaldes den Førstefødte, den Helligaands og det troende Hjertes, den aandelige Marie-Møes Førstefødte, der ingenlunde maa forveksles med sin Moder, den anden Eva, og Livs-Moder, den eneste sande Gud-Datter, i det dybeste Billedsprog „Bruden“, den anden Adams

Brud, der vel synes forladt i Enkestand, men føder dog nu alt flere Børn, end da hun aabenbar havde Manden.“

Spørgsmaalet om Apostlernes Daab besvarer Grundtvig, blandt Andet, ved Henvisning til hvad der staar hos Apostelen Johannes, at Jesus døbte flere end Døberen Johannes, og naar der lægges til, at Jesus døbte ikke selv, men hans Discipler forrettede Daaben, da maa det aabenbar henføres til Mængden, som modtog hans Daab, saa han naturligvis selv forrettede Daaben med sine første Discipler, som han siden brugte til Døbere. . . . Vi kan dog her ikke gaa videre ind i denne Udvikling (se „Kirkespejlet“ S. 28 og flgd.), men skal kun hidsætte følgende mærkelige Yttring: „Spørgsmaalet er her ikke, om Jesus fra først af døbte sine Discipler med sammen Pagtens Ord, som de udsendtes til at døbe med, men om de fandtes saaledes døbt af ham, da de udsendtes til at døbe alle Folk og da de paa Pintsedagen betraadte denne deres Løbebane.“ Med Hensyn til den Tid, som behøvedes om Pintsedagen til Daabshandlingens Fuldbgyrdelse paa de Tretusinde, da bemærker Grundtvig i Forbigaaende, at Apostlerne, om det behøvedes, kunde bruge deres hundrede og otte Med-Kristne til Medhjælpere, saa at der af 3000 kun blev 25 til hver, og at selv om det var for mange, kunde de først døbt tages til Hjælp, da, som vi véd, ikke blot Apostlerne kunde, men hele Menigheden kan i Vorherres Jesu Navn døbe med den Helligaand. I Talen om Pintsedagen m. m. siger han videre:

„Det maa dog ogsaa bemærkes, at Lukas, skjøndt det ikke kunde falde ham ind at opskrive de Kristnes Daabs-Pagt, dog gav tydelig nok tilkjende, paa hvilken Tro de Tretusinde blev døbt, thi efter at have anført Hoved-Indholden af Apostelen Peders Tale, lægger han til, at de, som heller end gjerne modtog dette Ord, de blev døbt. Naar vi nemlig læser med kristelig Tro og ret Forstand, da finder vi i Apostelens Tale ikke blot Faderen, Sønnen og den Helligaand, og Jesus som den Kristus, Gud og Mand, men finder ogsaa Herren som den korsfæstede, døde og begravede, opstandne, himmelfarne, siddende ved Guds højre Haand; ja finder det forsvorne Led af vor Troes-Bekjendelse om Nedfarten til Helvede, baade profetisk og historisk udtrykt, og finder endelig, som alt bemærket, Syndernes Forladelse knyttet til

Daaben, og den Helligaands Meddelelse betinget deraf, saa Ingen kunde heller end gjerne høre den Tale, uden at sige Ja og Amen til hele vor apostoliske Troes-Bekjendelse. Naar der saa endelig lægges til, at Samlingen skede af allehaande Folk under Himlen til en almindelig Aands-Udgydelse over alt Kjød, da ser vi den hellige almindelige Kirke-Forsamling, og da hele Menigheden var standhaftig i Apostlernes Lærdom, i Fællesskabet ved Brøds-Brydelsen og Bønnerne, saa skimte vi jo derigjennem baade Troen og Daaben og Nadveren med Herrens Bøn i de Helles Fællesskab, ligesom hos os“.

En Oplysning fra Grundtvigs Side, ligesaa jævn, skjøndt nødvendig dunklere end den, at Kristi Menighed hviler ikke paa en gammel Bog*), hvor guddommelig den er, men hviler paa det lydelig udtalte, for Smaa og Store kjendelige levende Guds-Ord, en ligesaa jævn Oplysning fra ham er nu Oplysningen vi har berørt om Livets Undfangelse, Fødsel og Vækst i Menigheden, en Oplysning, som synes slet ikke at findes i mangan saakaldt „Grundtvigianers“ Forkyndelse, end sige at være nogenlunde gennemført deri, saavidt det under vore Forhold kan ske. Den er af overordentlig Vigtighed med Hensyn til Forkyndelsen af Kristendommen som et Evangelium, saa Talen ikke er om en ny Lov, hvor meget bibelsk Skin man end kan give den Tale, men er om en „ny“ Skabelse ved det guddommelige Sædekorns Nedlæggelse i Menneske-Hjertet, der er aandelig det selvsamme Sædekorn, der nedlagde sig selv i Marias Moderhjerter, fødtes af hende, opvokste til den fuldvoksne Guds og Menneskens Søn, døde, som han selv sagde, ligesom Hvedekornet, men opkom igjen til i Kraft af sin Hengivelse og Oprejsning, ikke at være ene, men bære mangfoldig Frugt, netop ved igjen som et lidet Frø aandelig at nedlægge sig i Menigheden, for der igjen at opvokse. Hvilken Forskjel Blindheden og Synet for denne kristelige Oplysning maa gjøre paa Brugen af Apostel-Skriften, er ogsaa indlysende, da Apostel-Skriften, hvor Lyset kommer til at raade, ikke længer vil blive brugt, hvad jo nu er det

*) Der som tit bemærket ovenikjøbet er yngre end Menigheden.

sædvanlige, som en Lov-Bog for Kristen-Livet men som et profetisk Spejl for det Liv, som vil komme til at opvokse og udvikle sig af det evige Livs-Ord, ved Herrens egne Indstiftelser. En væsenlig Hindring for Gjennemførelsen af denne Oplysning er Glemselen af, at det er kun i „den gode Jord“, det er muligt, at Guds-Sæden kan bære varig Frugt, og den anden, dermed beslægtede, Vane, at Prædikanten, indbildende sig at være Vorherres Stillings-Mand, med al sin udtværede Selv-Tale „efter Skriften“, forhindrer baade Guds-Ordets hemmelige Rodfæstning og Opspiring i det troende Hjerter og forhindrer Vaar-Solen i Herrens „Fred med dig! og Fred med Eder!“ fra at faa skinne paa den af Præste-Legemet med sin Skrifteklogskab tilskyggede Sæd.

Dog om denne vigtige Side ved Grundtvigs Forkyndelse mere siden, — nu tilbage til Sagen i Kirke-Spejlet!

Den her betegnede Oplysning om Undfangelse, Fødsel og Vækst viser da ogsaa, selv ubeset, at Moder-Menighedens Førstefødte, den ebraiske Menighed, kunde ikke været fuldvoksen i Kristi Kjærlighed, „saa dersom Lukas virkelig havde sagt, hvad man almindelig har antaget, at hele Menigheden i Jerusalem var ét Hjerter og én Sjel, da — siger Gr. — maatte vi draget hans Vidnesbyrd i Tvivl, eller rent ud forkastet det, som noget, der ikke kunde være og heller ikke kunde vides uden af den Aand, som randsager alle Ting, og hvis Oplysning Lukas ej anderledes havde Løfte paa end vi. Det behøves imidlertid ikke her, da Lukas kun siger, at i Mængden af de Troende var der ét Hjerter og én Sjel, og bestemmer altsaa ikke, hvorvidt det indvortes Fællesskab i Kjærligheden gik, enten i Menigheden eller i Graden, men kun at det gik saavidt som det behøvedes for at avle udvortes Fællesskab om timeligt Gods, hvad Kommunismen i den nyeste Verdens-Historie lærer os, man endogsaa uden al kristen Tro og Kjærlighed kan stræbe at iværksætte“.

Grundtvig nærede forresten „ikke mindste Tvivl om den ret apostoliske Menigheds Fortrin fremfor os og alle mellemliggende Slægter“, men „selv da Guds Enbaarne fornødrede sig til den Menneskelige, da fødtes han ligesaa lidt indvortes som udvortes et fuldvoksnet Menneske, men et Menneske-Barn i alle Maader, saa at,

da det er hans Menneske-Liv, der gjenfødes i hans Menighed, maa det nødvendig være samme Vilkaar undergivet som hos ham selv“.

„Naar derfor Menigheds-Livet i sin Barndom var et saadant Paradis-Liv, som Herrens eget i hans Barndom, da var det alt hvad det kunde være“, og saa paapeger Grundtvig Lukas's egen Beretning om, at Menigheds-Livet i Jerusalem, med al sin Elskelighed og Yndighed, dog ikke fattedes Klinten blandt Hveden (Ananias og Safira), og han paapeger, hvorledes „den tidlige Fortørnelse mellem de ebraiske og græske Meflemmer af Menigheden i Anledning af dens Enkesæder beviser, at den Kjærlighed, som er Fuldkommenheds-Baad, endnu ingenlunde havde sammensmeltet alle troende Hjerter i det store Kristus-Hjerte, hvori der er hverken Jøde uden Græker eller Mand uden Kvinde“.

Vi véd alt før, at Grundtvig paaviste, hvorledes den kirkehistoriske Konge-Vej har gaaet gennem følgende Sprog-Samfund: det ebraiske, græske og romerske, det angelsaksiske og det saksiske (med Luther) til os i „Højnorden“, hvor den sjette Hoved-Menighed fødes og opvokser, og den Oplysning om Konge-Vejen maa vi foreløbig have i stadigt Minde, naar vi vil vinde en Udsigt over Grundtvigs Betragtning af disse Hoved-Menigheder.

Hvem der tillige har lagt Mærke til, hvad der i det Foregaaende er sagt om Kristendommens Forhold til Folkeligheden, som i Grunden kun er det Samme som Forholdet imellem Sæden og Jordbunden, maa vente sig, at dette Forhold ogsaa gennem Gr.s kirkehistoriske Foredrag er taget tilbørlig i Betragtning, og han skal i Kirke-Spejlet i den Sag visselig heller ikke blive skuffet.

Hvad da det ebraiske Menigheds-Liv angaar, da paaviser han nu, hvorledes dermed gik:

„Uagtet Menigheds-Livet i Jerusalem fra først af var en i det Hele baade før og siden mageløs Forsamling af Guds gjenfødte Børn, som ved Morgenstjernernes Sang raabte af Glæde, saa var deres Kjærlighed dog ufuldkommen, og var, som Barnets rørende Kjærlighed, hos den faldne Slægt udsat for at kjølnes med Aarene, og at det virkelig skede i Jerusalem endnu før Apostlerne var uddøde, det ser vi af Apostelen Pauli sidste

Besøg i Jerusalem, hvorom Lukas beretter, at Apostelen blev modtaget af de Ældste med de Ord: „Du ser, Broder, hvormange Jøder her er i Tusindtal, som alle er nidkjære for Loven;“ thi selv naar man tager denne Nidkjerhed for Mose-Loven allermildest, saa var den dog et stort Skaar i den kristne Kjærlighed, baade som den fandtes hos Apostelen Pavlus; og som den kan og skal findes hos hele den troende Menighed. Det synes derfor, som om Menigheden i Jerusalem havde naaet sin højeste Vækst hos Stefanus og blev siden ved at gaa tilbage, indtil den rent forgik, som det betegnes i Himmels-Brevet til den første Menigheds-Engel: „Du har ladet din første Kjærlighed fare, vend derfor om, ellers flytter jeg din Lyse-Stage!“ Paa et andet Sted betegner han den apostoliske Menighed i Jerusalem som „aandelig optaget til Himmelen med Stefan, dens pinte Vidne, da dens Paradis-Liv ikke blev fortsat gennem Slægterne, men uddøde med Apostlerne“.

„Saaledes gik det sært i Opfyldelse, hvad Jøderne fattede Mistanke om, da Herren sagde: I skal lede efter mig og ikke finde mig; thi da sagde de jo: hvor vil han gaa hen, saa vi ikke kan finde ham? Mon han vil gaa til Grækerne og lære Grækerne; thi det var jo straks efter Stefans Mord, at Herren kaldte en ny Apostel, vel en Ebræer af Æt, men født blandt Grækerne, og at Herren selv tvang ham til at rejse bort fra Jerusalem, for ej at faa Stefans Skjæbne, og udsendte ham til at være Grækernes og alle Hedningers Apostel“, hvoraf da ogsaa fulgte, at den ny Pagts Bog ikke blev skrevet paa Hebraisk, men paa Græsk.

„Naar vi nu kirkehistorisk følger Hedning-Apostelen Paulus, ligesom han fulgte Herren, fra Jødeland til Grækenland og saa videre til Rom, da gaar vi vel ikke ud af det aandelige Paradis, som findes overalt, hvor Herrens Aand skaber og opholder det Guds Rige, som er Retfærdighed, Fred og Glæde; . . . men det aandelige Paradis-Liv af Guds Naade i Kristus, hvortil de Troende i Daaben gjenfødes, og som selv i Jerusalem og i Apostlernes levende Fællesskab efter en kort Vækst hentørredes og henvisnede, dette Kristen-Liv kan vi dog ikke vente skulde enten i Grækenland eller nogensteds i Hedenskabet vokse frodigere, men vi maa

langt snarere vente, at det her ved et aabenbart Syndefald vilde aldeles forspildes; thi ogsaa her gjælder Herrens Ord: gik det saaledes med det grønne Træ, hvordan vil det da gaa med det Tørre. Israel var nemlig, som skrevet staa, Guds Førstefødte blandt alle Jordens Folk, dette Folk var alt i sin Stamfader Abraham Guds Ven og de Troendes Fader, udvalgt til at arve Velsignelsen og omhyggelig forberedt baade til at modtage den og kjende Guds Vej paa Jordan og hans Frelsen blandt alle Folk, saa at kunde Menigheden selv hos dette Herrens Mødrene-Folk ikke forfremmes med Herren, som i Alder, saa i Visdom og i Yndest hos Gud og Mennesket, til den kunde staa Maal med ham, hvorledes skulde da Menigheden naa det enten hos Grækerne eller hos noget Hedning-Folk, der hverken var rundet af saa ædel en Rod eller havde nydt saa himmelsk en Opdragelse ved Moses og alle Profeterne, var saa omhyggelig opelsket og opdraget, saa Hedningernes Tungemaal kunde ikke engang bruges til at udtrykke Guds Tankegang nær saa fuldstændig, levende og tydelig som det Ebraiske, der baade maatte hos Sem og Abraham have beholdt den største Lighed med Menneskets Grund-Sprog og havde ved Moses og Profeterne vundet en mageløs Udvikling i aandelig Retning. Naar Aanden desuagtet valgde Græsken til Grund-Sprog i den ny Pagts Bog, da var det ingenlunde for dets egen Skyld, da det havde faaet en hedensk og konstlet Udvikling, som Aanden slet ikke kunde enten tilegne sig eller bruge, men det var kun fordi Aanden vidste, at det ebraiske Tungemaal's Levetid saavel som det iraelitiske Folks aandelige Livs-Tid var snart forbi, men at det græske Bogsprog i den hebraiserende Skikkelse, som de aleksandrinske Jøder*) havde paatvunget det, paa den ene Side laa Romerne og alle de jafetidiske Stammer, som skulde bo i Sems Pauluner, langt nærmere end det Ebraiske, og vilde dog lette dem Adgangen til den gamle Pagts Bog mere end noget andet Sprog paa Jordan.

„At nu Hedning-Apostelen betragtede baade Livs-

*) I Aleksandrien blev nemlig den største Del af den gamle Pagts Bøger af Jøder oversat paa Græsk, ligesom Ebræerne havde paa Græsk selv skrevet sine sidste historiske Bøger.

Sagen og Folke-Sagen i samme Lys, derom vidner hans Breve i alle Maader, saa jeg skal kun minde om, hvor stærkt han i Brevet til Romerne, ved Siden ad Dommendags-Slagene paa den jødiske Hovmod med alle sine indbildte Fortrin, dog indskjærper alle de kristnede Hedninger, at deres Stammer er vilde Skovtræer, som kun ved at indpodes i Israels Oljetræ er blevet frugtbare, og især om hans højst mærkværdige Ord i Brevet til Grækerne og netop til Grækerne i Korinth, hvor Herren dog havde aabenbaret Paulus, at han havde Folk i Mængde (Ap. 18.), thi desuagtet skriver Apostelen netop til disse Græker: jeg frygter for, at ligesom Slangen forførte Eva med sin Træskhed, ogsaa eders Tænkemaade skal forvanskes borte fra den kristelige Enfoldighed, saa I finder jer i en anden Jesus, end vi har forkyndt, i en anden Aand, end I nu har modtaget, og i et andet Evangelium, end I nu har fattet.“

Det Synde-Fald, Apostelen her spaar om og som „aldeles forspildte Paradis-Livet i den græske Menighed“, det Synde-Fald blev nu aabenbaret, da de græske Kristne „vitterlig ombyttede den apostoliske Troes-Bekjendelse med en selvgjort af deres eget Arbejde;“ og hvem der kjender det saakaldte nikænske Symbol, som Grækerne efterhaanden tog i Brug ved selve Daaben, véd ogsaa, med lidt af aandeligt Skjøn, at der er en saa ganske anden Aand deri end i Troes-Ordet, at, hvor det bruges, der tilspørges de, der skal døbes, om theologisk Erkjendelse istedenfor om den jævne Menigheds-Tro.

„At nu — vedbliver Gr. — de græske Kristne ogsaa allerede i Apostlernes Dage stod paa Nippet ad Syndefaldet, det ser vi af begge Apostel-Brevene til dem fra først til sidst, da han ikke blot finder saa megen Ukristelighed hos dem at laste, men finder dem saa adsplittede ved Selvklogskab, at han maa indskjærpe dem, at de er hverken Paulus eller Apollo tildøbte, men kun den Jesus Kristus, som er korsfæstet for os, og finder dem saa tvivlrådige om Kjødets Opstandelse, at han maa indskjærpe, at med den staar og falder baade Kristi egen Opstandelse og hele deres kristne Tro og Haab, og finder dem endelig ved Herrens Bord saa ligegyldige for Herrens Legeme og saa fremmede for Fæl-

leskabet, at de havde kun ondt af at være saadanne selvbudne Gjæster.“

Vi véd, at baade Døberen Johannes og Jesus selv lod Herrens Forhold til Kredsen af de første Discipler og Discipelinder omkring ham spejle sig i Brudgommens til Bruden*), og Apostelen Johannes lader igjen „Bruden“ være Navnet paa Menigheden ved Herrens Tilkommelse i Herlighed, og Grundtvig har ogsaa tidlig i Foredragene udtalt baade dybe og hjertelige Ord om det ægteskabelige Forhold mellem Kristus og Menigheden, som mellem Aand og Støv, Gud og Menneske, den alt Givende og alt Modtagende, det „Aktive“ og det „Passive“, Himmel og Jord. Men netop ved Talen om Pauli Brev til Hoved-Menigheden i Grækenland bemærker han, at, under de Omstændigheder, vi før har berørt, finder Apostelen det „ubetimeligt at tale om det ægteskabelige Forhold mellem Herren og Menigheden, saa kun en eneste Gang ymter han derom, da han siger, han havde arbejdet paa, at Kristus i Menigheden kunde finde en ren Fæstemø, og naar han vil indskjærpe Korintherne „de Helliges Fælleskab“, da er det paa ~~e~~ lavere Trin paa Billed-Stigen, som naturlig laa Grækerne meget nær, idet han sammenligner Menigheden med det menneskelige Legeme og henvender deres Opmærksomhed paa alle Lemmers levende Samvirkning og Fælleskab. At imidlertid Apostelen selv holdt fast ved den dybe hjertelige Betragtning af Forholdet mellem Herren og hans Menighed, det følger af sig selv og er især indlysende af Brevet til Efeserne, hvor han rent ud siger, at det kristelige Ægteskab har sin dybe Hemmelighed i det ægteskabelige Forhold mellem Kristus og Menigheden, som virkelig gjør dem i Aanden til ét Kjød, og selv i det Korinther-Brev, hvor Apostelen ellers, som sagt, i Henseende til Fælleskabet kun lægger Vægt paa Legemets Natur-Forhold, sporer vi dog den dybere Betragtning, hvor han skriver: I er tildels Kristi Legeme og Lemmer, hvorved han

*) Døberen véd vi sagde: „Den er Brudgommen, som har Bruden“ og nævnte sig selv kun „Brudgommens Ven“. Herren selv sagde: „Kan Bryllups-Folkene faste, naar Brudgommen er hos dem?“

leskabet, at de havde kun ondt af at være saadanne selvbudne Gjæster.“

Vi véd, at baade Døberen Johannes og Jesus selv lod Herrens Forhold til Kredsen af de første Discipler og Discipelinder omkring ham spejle sig i Brudgommens til Bruden*), og Apostelen Johannes lader igjen „Bruden“ være Navnet paa Menigheden ved Herrens Tilkommelse i Herlighed, og Grundtvig har ogsaa tidlig i Foredragene udtalt baade dybe og hjertelige Ord om det ægteskabelige Forhold mellem Kristus og Menigheden, som mellem Aand og Støv, Gud og Menneske, den alt Givende og alt Modtagende, det „Aktive“ og det „Passive“, Himmel og Jord. Men netop ved Talen om Pauli Brev til Hoved-Menigheden i Grækenland bemærker han, at, under de Omstændigheder, vi før har berørt, finder Apostelen det „ubetimeligt at tale om det ægteskabelige Forhold mellem Herren og Menigheden, saa kun en eneste Gang ymter han derom, da han siger, han havde arbejdet paa, at Kristus i Menigheden kunde finde en ren Fæstemø, og naar han vil indskjærpe Korintherne „de Helliges Fælleskab“, da er det paa ~~de~~ lavere Trin paa Billed-Stigen, som naturlig laa Grækerne meget nær, idet han sammenligner Menigheden med det menneskelige Legeme og henvender deres Opmærksomhed paa alle Lemmers levende Samvirkning og Fælleskab. At imidlertid Apostelen selv holdt fast ved den dybe hjertelige Betragtning af Forholdet mellem Herren og hans Menighed, det følger af sig selv og er især indlysende af Brevet til Efeserne, hvor han rent ud siger, at det kristelige Ægteskab har sin dybe Hemmelighed i det ægteskabelige Forhold mellem Kristus og Menigheden, som virkelig gjør dem i Aanden til ét Kjød, og selv i det Korinther-Brev, hvor Apostelen ellers, som sagt, i Henseende til Fælleskabet kun lægger Vægt paa Legemets Natur-Forhold, sporer vi dog den dybere Betragtning, hvor han skriver: I er tildels Kristi Legeme og Lemmer, hvorved han

*) Døberen véd vi sagde: „Den er Brudgommen, som har Bruden“ og nævnte sig selv kun „Brudgommens Ven“. Herren selv sagde: „Kan Bryllups-Folkene faste, naar Brudgommen er hos dem?“

hæver Betragtningen fra det Naturlige til Kristi aandelige Legeme i Menigheden.“

I et andet Foredrag (det ottende) siger han (efter at have mindet om, at i det aandelige og hjertelige Fælleskab af Guds Naade mellem Kristus i Livs-Ordet og Menigheden stod den ebraiske Menighed fast den liden Stund, og efter at have mindet om, hvad vi nys saa, hvor vanskelig denne apostoliske Hoved-Lærdom om „de Helliges Fælleskab“ fandt Indgang hos Grækerne): „at denne Hoved-Lærdom, idetmindste før Paulus selv kom til Rom, har været den romerske Menighed temmelig fremmed, maa vi slutte af Pauli Brev til Romerne, hvor han egenlig kun forudsætter det Fælleskab om Troen og Daaben, som er Vilkaaret for den enstemmige Bekjendelse og Taksigelse, og peger kun en eneste Gang paa Fælles-Livet under Billedet af Legems-Livet i alle Lemmer. (Rom. 12).

„Naar vi kjender den romerske Historie, da kan vi ogsaa godt forstaa, at Romerne endnu mindre end Grækerne vilde findes modtagelige for den apostoliske Lærdom om det aandelige og hjertelige Liv i Menigheden, thi denne Modtagelighed vil hos alle Folk og til alle Tider bero paa deres hjemlige Forestillinger om Hus-Livet og Folke-Livet.“ . . .

Forholdet mellem Kristus-Riget og Verdens-Rigerne hører naturligvis ogsaa hid, og dette Forhold, ved den Tid, Forliget efter Førfølgelserne sluttedes med Konstantin den Store, oplyses ogsaa hos Grundtvig med Fingerpeg paa Folkenes forkristelige eller hedenske Tilstand.

Vi maa dog først høre ham om selve dette Forlig:

„Det mindelige Forlig mellem Kejser Konstantin paa det hedenske Romer-Riges og Bisperne med de Skriftkloge paa den kristne Menigheds og Kristi Riges Vegne, var jo det, at Romer-Riget skulde opgive sin Afgudsdyrkelse og hylde Jesus Kristus som aandelig Herre, men at saa skulde ogsaa hele Kristen-Folket underkaste sig Roms Kejser og Romer-Rigets Love, betragte Jesus Kristus som det evige Roms Skytsaand istedenfor Jupiter Kapitolinus eller Kvirinus og betragte Kejseren

som Kristi romerske Ypperste-Præst (Pontifex Maximus), der, efter Raadførelse med Bisper og Skriftkloge, havde Ret til at afgjøre hvad der var den ægte Kristendom og hvem der var de ægte Kristne, ja havde baade Ret og Forpligtelse til at forfølge dem, han agtede for uægte Kristne, som Kjættere og Afskum.“

Grundtvig er naturligvis saa langt fra, med Biskop Euseb og utallige Andre, at støde i Basun for denne Kristendommens Ophøjelse til Stats-Religion, at han finder Guds-Underet i, at den ægte Kristendom og det virkelige Kristen-Folk ikke blev ved dette Forlig aldeles ukjendelige og Kristi Rige paa Jorden en tom Talemaade, og at vi endnu kan opvise begge Dele kjendelige, det er alene ved at se hen til Daaben og Daabs-Pagten; ved sin Daabs-Pagt stifter nemlig Vorherre Jesus Kristus ligesaavel et eget Rige, som han ved sin Tro og Daab skaber et eget kjendeligt Folk; thi ved Forsagelsen sætter han jo sin Menighed, der, efter Troes-Bekjendelsen, er et helligt Folk, i fiendtlig Modsætning til sin Avindsmands, „Djævelens, Rige, saa at hvorsomhelst man frivillig gaar ind paa denne Daabspagt og døber med denne Daab efter Kristi egen Indstiftelse, der er et paa Troes-Bekjendelsen kjendeligt Kristen-Folk og et virkeligt Kristi Rige, hvor afmægtige de end maatte findes.“

Og paa et andet Sted siger han:

„Først naar vi ser Daabs-Pagten og Daaben i deres rette kristelige Lys, først da kan vi vise, at hvor de blev uforfalskede og uforvanskede, der baade bekjendtes den ægte kristne Tro, om end med Paahæng af meget, som stred derimod, der var den kristne Menighed, om end kun med Møje, kjendelig, og der var Kristi Rige, om end undertrykt og afmægtigt, tilstede, saa dér var en kristelig Reformation, som en virkelig Gjenfødelse og Fornyelse, under Forudsætning af den kristne Troes guddommelige Sandhed og Jesu Kristi guddommelige Kongemagt, immer mulig.“

Og hermed vender vi tilbage til Græker og Romere paa Konstantins Tid, „da det romerske Ørne-Banner vajede baade i Østen og Vesten, baade i Konstantinopel og i Rom“, for at se lidt af hvordan det dengang gik med Forliget, for under denne Synsvinkel igjen at ihu-

komme Grundtvigs Betragtning af Folkelighed og Kristendom, og Betydningen af paa Forhaand at have en virkelig Forestilling om et Rige ogsaa for Kristus-Rigets Skyld.

Efter at have yttret, at kun hos Jøderne kunde Guds-Folket og Guds-Riget finde levende Udtryk og tilsvarende Modtagelighed, siger han videre (niende Foredrag):

. . . „Hos Grækerne, selv midt i Grækenland, havde Folke-Begrebet altid været saa løst og Rigs-Begrebet saa indskrænket, at i Aleksandrien, som i det tredie Aarhundrede var den græske Kristendoms Hovedstad, ej mer var Tanke om den almindelige Menighed som et virkeligt enigt Guds-Folk og Kristi Kongerige, saa i Rom, hvor Folke-Begrebet var aldeles aandløst men Rigs-Begrebet stærkt og omfattende nok, var det eneste Sted, hvor man kunde vente, at det gruelige Forlig ej vilde blive indgaaet uden med et vist Forbehold, som skulde forbyde Kejseren, som selvgjort Kristi Statholder i Kristi Rige, at indlemme eller rettere udlette det i Romer-Riget.

„Dette viste sig, da Kejseren paa Kirkemødet i Nikæa havde givet de Kristne den ny Troes-Bekjendelse; thi Rom vægrede sig standhaftig ved dermed at afløse den apostoliske Troes-Bekjendelse ved Daaben, og saaledes frelstes, uden at andre end Vorherre vidste det, Guds Rige fra Undergang med Daabs-Pagten og Daaben efter Herrens egen Indstiftelse.“

Paa atter et andet Sted siger Gr. om de tre verdenshistoriske Folkefærd: Ebræer, Græker og Romere, „hvis Tungemaal mødtes i Kirken, ligesom over Kristi Kors: Ebræerne med den stærke Fantasi og altomfattende Anskuelse ligner Zeus, Grækerne med deres levende, vidtudstrakte, men meget egenkjiærlige og voldsomme Følelse ligner Posejdon, og Romerne med deres grændseløse Begjærlighed og deres skarpe, men til det haandgribelige indskrænkede Forstand lignede Hades eller Pluto, saa det var intet Under, at naar de (Romerne) skulde gaa levende ind paa „en hellig, almindelig Kirke-Forsamling og de helliges Fælleskab“, da blev det et Pavedom og et verdsligt Kristus-Rige,

altsaa, aandelig og hjertelig talt, det tommeste af alle Skygger-Riger.“

Modsætningen mellem Østen og Vesten eller mellem den saakaldte græske og latinske Kirke, hvis Skilsmisse Grundtvig træffende ligner ved Skilsmissen mellem Juda og Israels Rige, Modsætningen mellem de to „Kirke-Afdelinger“ udtrykker han med de to Ord: Bispen og Bibelen. „Bispen“ i Rom forklarer nu sig selv gennem Pavedømmet, — og af en Skriftklogskab, der gik udenom Daabs-Pagten, fremsprang jo i den græske Menighed den i sine Følger saa sørgelige Dumdristighed, at lave sig en ny Troes-Bekjendelse under Daaben.

Ved Kristendommens Overgang fra den gamle Folke-Verden omkring Middell-Havet til den nye omkring Nordsøen og Østersøen udvikler han i det 18de Foredrag nøjere Kristendommens Forhold til det Menneskelige og det Folkelige, og han fortæller selv, at han egentlig den halve Sommer (1862) havde arbejdet derpaa. Og ved denne Overgang eller Overrejse fæster han da Opmærksomheden først paa de Rejsende, som er Herren selv i hans Munds-Ord ved hans egne Indstiftelser, og hans Menighed, og dernæst paa Rejsens Maal, idet han udvikler, at Herrens og hans Menigheds Maal er det samme, som Menneske-Slægts, den Menneske-Slægts, der er sig selv levende bevidst, og Maalet er da: Menneske-Livets Oplysning, Forklaring og Forevigelse, som kun er mulig ved Sejer over Mørke, Synd og Død, og efter at have talt om Guds Søn, som den, der ikke er kommen for at dømme, men for at frelse, saa han vilde, efter sit eget Vidnesbyrd, som Menneske-Søn ingenlunde ødelægge, men frelse Menneske-Livet, idet han som den anden Adam oprejser den første Adam, optager ham i sig og udvikler ham fornyet af sig — udtaler han følgende mærkelige Ord:

. . . „Denne Betragtning af Herrens og hans Menigheds Menneske-Liv i Fælleskab som Guds Frelsen paa Jorden udspringer da med Nødvendighed af Herrens Frelser-Navn, Jesus, og af hele den kristne Troes-Bekjendelse om Sønnens Hengivelse af Faderen til

evigt Liv i den Helligaand for alle de Troende, saa det er kun Mangel paa Liv i Troen og Lys i Tankegangen, naar man paa den ene Side indskrænker Syns-Kredsen til det enkelte Menneske istedenfor at udvide den til hele Menneskeslægten, og paa den anden Side tænker sig Menneske-Livets Frelse og Salighed uafhængig af Menneske-Naturens uforanderlige Grund-Love og Menneske-Livets ensartede Udvikling.“

Baade i den Enkeltes og klarere i Hoved-Folkenes og allerklarere i Menneske-Slægten Levnets-Løb spore vi jo Aarstiderne: „Ungdom, Manddom og Alderdom, i Billedsproget Vaar, Sommer og Vinter, eller Sølvets, Kobberets og Jernets Alder. Jo større imidlertid Livs-Forholdene er, des kjendeligere er nødvendig Omskiftelserne, og derfor har man i Verdens-Historien alt længe været enig om, at forholdsvis var hele Oldtiden ligesaa vist Indbildnings-Kraftens, Middel-Alderen Følelsens, som Nytaars-Tiden er Forstandens (Intelligentsens) Raaderum, saa det var kun af Uforstand paa Menneske-Livet under de Skikkelser og Misforstand af Kristendommen, ens til alle Tider, man har indbildt sig, det var Kristendommen, der gjorde Middelalderen til Følelses-Tid, og at det var den klassiske Litteratur, der gjorde Nytaars-Tiden til Oplysningens Alder, da det tvertimod var Kristendommen, der, saavidt muligt, fornødrede sig selv til Hedning-Mennesket i Hjerter-Tiden, og lod i betimelig Tid sit Lys gjenembryde Mørket, saa den, ligesom Hedning-Apostelen, for at vinde nogle, gjorde sig til alt for alle.“

„Da nu imidlertid Menneske-Slægt enkun har kjendelig Skikkelse i Hoved-Folkene, og lever kun i den, forsaavidt som de underordner dem dens Grund-Lov, saa fandt Kristendommen det menneskelige Folke-Liv saa godt som uddød i den gamle Folke-Verden, der i alle Maader havde forløbet sig, og derved naaet deres Skranke langt fra Maalet. Selv hos Jøderne var nemlig den aandelige Menneske-Følelse omtrent udtømt i Makkabæer-Tiden, saa den fandtes i Tidens Fylde, da den skulde bestige Dronning-Stolen, kun spredt, især hos Kvinderne og deres Dronning Maria Mø, medens Følelsen hos Græker og Romere var hartad udelukkende kjødelig og dyrisk og deres forhastede Vidskab

derfor endnu mere hjerteløs end aandløs, saa i dette Hedenskab kunde Kristendommen umulig blive folkelig, men maatte sætte Livet til under et sørgeligt Martyrdom, blodigt paa Torvene og dødblegt i Klosteret.“

„Anderledes var det med det højnordiske Hedenskab“, — og nu paapeger Grundtvig Vekselvirkningen mellem den gamle Kristenhed og dette højnordiske Hedenskab, „som Historien, med og uden Kirke-Titel, lærer os, gik for sig paa to Maader, dels derved, at to nordiske Stammer, Gøther, hvortil Frankerne hørte, og Normanner, indvandrede i den gamle Kristenhed, ombyttede deres Modersmaal med de gamle Indbygges og antog lidt før eller senere Kristendommen, som de forefandt den, og dels derved, at Kristendommen opsøgte en tredje nordisk Hoved-Stamme i Anglerne“ ude i Vesterhayet, som hverken havde ombyttet deres Modersmaal med de gamle Indbygges eller modtaget Kristendommen, som de hos Vælskmændene fandt den.

„Ved Blod-Blandingen i Syden og Vesten fik nu den kjødelige Følelse for en Tid et kristeligt Skin, en aandig Gjenstand og et storladent Præg, som udmærker Kirke-Riget, Kors-Toget, Ridderligheden og Konst-Fliden, saa hos Frankerne (saa kaldte Muhamedanerne paa Kors-Togets Tid alle Folkene fra Vest-Europa) fik den gamle Adam en anderledes glimrende og menneskelig Middelalder, end hos Byzantinerne, men det var dog kun i den ny Kristenhed, skabt af Ordet i Nørreleden selv, at der fandtes Hjerterum for den levende Kristen-Tro, der i Oplysnings-Tiden skulde gjenføde Guds Herligheds Haab med universal-historisk Vidskab“.

Og her kan vi nok vide, at Grundtvig ikke blot har peget paa Kraften, som fra Norden udgik til eller rettere indgik i „det forkjælede“ Syden, men har ogsaa indskjærpet hvad der er Vilkaaret for den ægte Guds- og Menneske-Kundskab og for Deltagelsen i det ægte Menneske-Liv: Troen paa og Følelsen af Menneskets Slægtskab og Lighed med den levende Gud, om end langt ud og meget indviklet, og dermed ogsaa peget paa Højnordens Asamaal, som han fremhæver baade ved Talen om Anglernes og om Islændernes Kristning, ligesom der ogsaa ved Træk af Historien paapeges, hvad Jordbund der hos Anglerne

fandtes for Kristendommens Modtagelse og Anvendelse. Medens Grundtvig ellers i Foredragene ikke fortalte meget udførligt, men kun hvad der var nødvendigt for at hans Oplysning om den givne Tid og de givne Forhold kunde blive forstaaet, saa bliver hans Foredrag ved Kristendommens Komme til Anglerne, til Danmark og hid til Norge, ogsaa i det Enkelte af spejlbilledlig Art, ligesom naar han kommer til Korstogene. Kirke- og Verdens-Historie berører nu ogsaa her saaledes hinanden, at hvem der har Sands for Menneske-Livet i lidt højere Mening og skal undervise enten i Fædernelandets og Nordens eller iden almindelige Historie, visselig vilde finde, det har været en Vinding at have læst idetmindste denne Del af Kirke-Spejlet.

Vi maa dog ogsaa her lidt nærmere paapege, hvordan Skjalden i den rolige Eftertankes ikke mindre end i Indbildskraftens fyrrige Alder lægger Vægt paa det særegne Forhold mellem Kristendommen og det oldnordiske Hedenskab, med den dybe Hjertelighed i Asamaalet og det store Udsyn deri fra Tidens Fødsel til Tidens Ende, medens han kalder ikke engang Asamaalet, men „det store islandske Vidunder“ det umiskjendeligste Varsel for Nordens kirkehistoriske Betydning.

Dog, vi lader ham her selv føre Ordet, idet vi gjør opmærksom paa, at han i et foregaaende Foredrag har lagt en særegen Vægt paa „det ældgamle Forlig mellem Aser og Vaner, hvorved Odin som Oldtidens Konge aabenbar deler sit Højsæde med Freya som Middelalderens Dronning,“ som noget, der uimodsigelig beviser den aandelige Dybde og Styrke hos Følelsen i det nordiske Hedenskab, thi Freya deler ikke engang Odins Højsæde som hans Dronning, men som en æventyrlig Enkedronning efter en stor Ubekjendt, hvis Savn hun stadig begræder med gyldne Taarer og paa hvis Hjemkomst hun venter ligesaa trøstig som Odin paa Balders Opvækkelse. Hertil knytter han nu Bemærkningen om, at denne æventyrlige Hjertelighed naturligvis umulig kunde give det menneskelige Hverdags-Liv en tilsvarende Skikkelse, saa det kan ikke undre os, at vi selv i de danske Oldsagn, om Sigrid og Signe, kun finde matte Spor deraf; men selv, hvor vor sikke Folke-

historie begynder, finder vi dog i Thyra Danebod en mageløs Hjertelighed paa den danske Throne, og det er lige vist, at Kristendommen i vort Norden fandt et anderledes Hjerterum end i Syden, og anderledes baade Tanke om og Trang til menneskelig Oplysning, der tog Hjertet med og stiledede paa en Forklaring af hele det menneskelige Levnets-Løb fra Tidens Fødsel til dens Ende.

Han siger da videre i det 22de Foredrag:

„Hvad der i Asamaalet, eller den saakaldte Nordens Mythologi, aabenbarer sig profetisk, det viser sig historisk i hele det islandske Vidunder, der netop er ligesaa mageløst og langt mere uniskjendeligt end Asamaalet. Naar vi saaledes, som jeg lige fra min første Ungdom har stræbt, gjør opmærksom paa, at Asamaalet er den eneste hedenske Livs-Betragtning, hvori Guderne har et timeligt, daadfuldt Levnetsløb med evigt Øjemed, som skal opnaaes under et højere, over de særegne Guder ophøjet Forsyns, Nornernes, Styrelse, da troede jeg vistnok i min Ungdom, at det behøvede blot at siges for at sees, idetmindste af alle studerte Folk, som maatte vide det udenad paa deres Fingre, at noget saa universalhistorisk Stort, som Balders Død og Opstandelse, som hele Kampen mellem Aser og Thurser med Thors Heltegjerninger, hans Tvekamp med Midgaards-Ormen, Hejmdals Vagthold for det „grønne Gudhjem“, og Ragnaroke med Jordens Fornyelse og det evige Gimle, noget Lignende blev aldrig fortalt enten om Jupiter eller om Zeus, om Osiris eller om den indiske Brahma og deres Gude-Selskab, men Erfaringen har dog mer end tilstrækkelig lært mig, at saadant lader sig dog som ingen Ting baade miskjende og belé af vore store Lys, der med deres kinesiske Øjne i hele det menneskelige Billedsprog kun ser Billeder af slet ingen Ting eller af de Natur-Begivenheder, der omtrent virker ens paa Folk og Fæ, som Solskin og Maaneskin, Regn og Tørke, Torden og Lynild, Hvirvelvinde, Jordskjælv og ildsprudende Bjerger, altsammen i Overensstemmelse med den kinesiske Hieroglyph for Lyksalighed, som er en Kjæmpe-Næve fuld af Ris og en Mund som en Ladedør.“

„Vistnok bliver jeg ogsaa i min Alderdom ved at paastaa, at alle Mennesker, som blot har Tro paa en

levende Gud og paa Menneskets Slægtskab og Lighed med ham, om end langt ude og meget indviklet, de kan ogsaa se, at de nordiske Hedninger, som lod deres selvgjorte Guder, istedenfor at svælge i Nydelsen af det nærværende Øjeblik og at rase, ødsle og stadse med deres Stormægtighed, bestandig, med Øjet fæstet paa Fortid og Fremtid (Odins Ravne: Hugin og Mumin), anvende det nærværende Øjeblik til en heltmodig Kamp for Evigheden, skjøndt de forudsaa, at den afgjørende Sejer først kunde vindes ved en for Guder og Mennesker fælles Selv-Opoffrelse, det Hedning-Folk havde unægtelig langt dybere Følelse af og langt højere Tanker om, hvad baade Guder og Mennesker kan og skal bruge Tiden til og hvad derved til Slutning kan og skal opnaaes, end Ægypter, Græker og Romere, eller selv Perser og Hinduer, altsaa end alle andre universal-historisk berømte Folk, undtagen Ebræerne, som havde en særegen guddommelig Aabenbaring at takke for deres mageløse Oplysning om det sande Forhold mellem Gud og Menneske, som mellem Tid og Evighed, men jeg kan dog derfor ikke nægte, at Nordboens mageløs historiske Hjerter og Hjerne, Livs-Kraft og daadfulde Tidsbetragtning viser sig langt tydeligere og umiskjendeligere i Islændernes virkelige Dagværk gennem fire, fem Aarhundreder, end i de æventyrlige Morgendrømme om Aser og Vaner, Balders Død og Opstandelse og alle Thors Hammerslag.

„Derfor maa ogsaa i Kirke-Historien med Flid gjøres opmærksom paa den islandske Udvandring fra vort Norden, og især fra det nordvestlige Norge, som vel kun er en Del af den store Udvandring, som i Verdens-Historien bærer Navn af den „Normanniske“, fordi Normannernes Bedrifter i Frankrig, Engelland, Italien og Østerleden glimrede anderledes i Verdens Øjne, end Hverdags-Livet paa den golde Klippe-Ø i Ishavet, men som dog i folkelig og menneskelig Henseende var anderledes enestaaende heltmæssig og frugtbar.

„Paa Island er det nemlig en hel Skare af stærke, modige og for det meste højbaarne og højtbegavede Nordboer, som, misfornøjede med Hjemmet og uforligelige med ethvert Trældoms-Aag, flyttede ud til et goldt afsides Land, uden der at kunne vente anden Vinding eller

Nydelse, end der i Fred og Frihed at kunne bevare deres Modersmaal, deres Livs-Betragtning og deres Minder, og at have saa lidt eller meget med deres nordiske Hjemstavn og hele den øvrige Verden og med Tidernes Omskiftelse at gjøre, som de havde eller fik Lyst til og føle Kraft til, og dette æventyrlige Foretagende udførdes med en saadan Kraft og ledsagedes af saa megen Lykke, at der ikke blot i fire Aarhundreder blomstrede en nordisk Fristat paa Island, men at vi i Nytaars-Tiden paa Island har forefundet et Herkulaneum, langt anderledes mærkværdigt og frugtbart for det menneskelige Folke-Liv, end det berømte Italienske, thi netop fordi der paa Island, aandelig talt, ulmede Ild under Asken, derfor er de gamle Skind-Bøger ikke blevne til Kul, men lader sig prægtig oprulle i den rette Belysning og gjenføder i nordiske Øjne Billedet af det hele baade indvendige og udvendige Menneske-Liv, som har havt sin Hjemstavn og vistnok skal finde sin Forklaring i vort Højnorden. Vi har nemlig paa Island ikke blot forefundet Eddaerne fra Oldtiden og Saga-Skriften fra Middelalderen, men det oldnordiske Modersmaal paa Folkets Læber og den derfra uadskillelige Fortrolighed med de gamle Skrifter og Paaholdenhed paa de gamle Minder, hvorigjennem Fortids-Livet, om end hentørret, forfrossent og stivnet, dog kan komme virkelig historisk til os, som et Arvegods, der, naar vi har Aand og Hjerte, Livs-Kraft og Varme dertil, lader sig optø, styrke og vederkvæge til i en levende og frugtbar Oplysning at forny sine Kjæmpe-Skridt til det samme Maal, som laa Freya paa Hjerte og stod Odin for Øje.“

Den kirkehistoriske Betydning for Grundtvig af dette „islandske Vidunder“ er da nærmest den, som han betegner paa følgende Maade: „det viser os, at der hos Højnordboerne har været en mageløs Kjærlighed til Historien og et deraf flydende og dermed følgende Anlæg til at begribe og beskrive Menneske-Slægtens Levnets-Løb; men dette giver den islandske Saga-Skrift ogsaa kirkehistorisk Vigtighed, fordi Kristendommens Videnskabelighed maatte nødvendig blive overvejende historisk og kunde derfor kun paa menneskelig Vis udvikle sig hos et saa grundhistorisk

Folk, som især den islandske Saga-Skrift lærer os at kjende.“

Jeg har da, ikke saa længe efter „Islands Tusind-aar“, ladet Grundtvig, saadan som det nu kan ske, lægge sit Ord med i Laget, men maa dog ogsaa ile videre frem i denne Mindelse om de kirkehistoriske Foredrag eller „Kirke-Spejlet“, og haaber, som sagt, at de Læsere, der har Raad, skaffer sig selv den mærkværdige Bog og vil da deri finde mangefold mere Oplysning om Kristendommens Vilkaar og Virksomhed gennem Tiderne og Grundtvigs Betragtning deraf, end der her kan engang blive ymtet om.

Vi omtalte fornylig, at Kristendommens Indførelse hos Anglerne og altsaa Skabelsen af den 4de Hoved-Menighed var i Kirke-Spejlet særdeles udførlig behandlet, og dertil vil jeg endnu føje, at den nordiske Læseverden for ikke længe siden har fra en anden Haand modtaget et Værk, der saa klart som hidtil ikke er sket, viser os paa det skjaldelige Omraade Vekselvirkningen mellem Kristendom og højnordisk Hedenskab. Det er Professor Hammerichs før omtalte Skrift „Episkristelige Oldkvad“, hvor vi i Grundsprog og næsten ordret Oversættelse møder udførlige Prøver af Kvadene, især fra de angelsaksiske (Kædmun, Kynewulf o. fl.) men ogsaa fra de tyske og højnordiske Skjalde, fra den Tid, da Kristendommen netop havde vundet Ørenlyd hos dem.

Hvad den femte Hoved-Menighed, den tyske, angaar, da har vi saa tit omtalt Grundtvigs Forhold til Hoved-Manden Morten-Luther og kommer nødvendig til at omtale det endnu mere, saa vi maa overvinde Fristelsen til at meddele andre af Grundtvigs mangfoldige Bemærkninger om den lutherske Reformation og blot sætte et Mærke for hans Hævdelse af, hvad den augsburgske Konfession ogsaa paa det tydeligste lærer os, at Luther holdt stærkt paa, at man maatte tilhøre den almindelige eller katholske (ikke papistiske) Menighed, skjøndt han kom til at give den uforsvarlige Oversættelse „kristelig“ i Daabs-Bekjendelsen. Grundtvig skriver: „Luther følte det ligesaagodt som vi, og vel tildels dybere end vi,

at kun i den saakaldte „katholske Kirke“ var den kristelige Grund-Sandhed, saa man i Grunden ikke kunde løsrive sig fra den uden at gaa over til Kjætteerne; men han kunde hverken sætte forsvarlig Skjel mellem Kristen-Troens urokkelige Grundvold og Lære-Bygningerne derpaa, eller turde gaa tilbunds i Drøftelsen af den kristelige Frimenigheds Forhold til Rigerne af denne Verden“. — Calvinisterne, der har omgjort selve Daabs-Pagten til en blot Henvendelse til Fadderne om at lære Barnet den apostoliske Troes-Bekjendelse medmere, betragter ikke Grundtvig som Kristne i Menigheds-Betydningen, og han siger med Hensyn til dem og de Romersk-Katholske: „Saalænge Katholikerne beholde og Calvinisterne forkaste den grundkristelige Daabs-Pagt, saa længe er Kristi Frimenighed kirkelig adskilt fra Calvinisterne, men kun theologisk adskilt fra Katholikerne, fordi alle oprigtige Katholiker, som holde fast ved deres Daabs-Pagt, har den kristelige Fælles-Tro og er Kristus tildøbte*), medens de kristeligt troende Calvinister i det Højeste har en Johannes-Daab til Omvendelse“.

Grundtvig saa naturligvis, ligesom Apostelen Paulus, i Moses som Folke-Fører et Forbillede paa Kristus med den gennemgribende Forskjel, „at Jesus Kristus maa staa for os ikke som Kristen-Folkets Lov-giver, men som dets Skaber, som derfor heller ikke efterlod sig nogen Lov-Bog, men det evige Livs-Ord i uafbrudt Virksomhed fra Slægt til Slægt i hans aandelige Gjerninger, som er Syndernes Forladelse, Gjenfødelsen og Opfødelser af det aandelige Folk til fuldt Fællesskab med sin Konge, som en og samme himmelske Faders Børn“, („Kirke-Spejl“ S. 103). Men han saa naturligvis ogsaa, som Apostelen, i det israelitiske Folkeliv et Forbillede paa det kristelige Menigheds-Liv, som Grundtvig fra sit

*) Men med Paven selv og hans Præsteskab troede Grundtvig at oplyste Kristne ikke kunde kristelig comunisere, fordi i den romerske Katekismus Apostolikerne i Rom og hans Gejstlighed fremstilles for hele Menigheden som udgjørende eller nødvendig udfyldende det almindelige Kirke-Begreb (ecclesia catholica).

Hlidskjaly nu kunde historisk overskue i dets Aabenbarelse gennem Tiderne, saavidt det er kommet, og paa hvis Fremtid han da med Aanden i Troes-Ordet og i det evige Livs-Ord i det Hele, og med Skriften til bogligt Redskab, tit kunde tage et profetisk Udsyn. Han skriver S. 302—303:

„Saaledes svarer Kristen-Menigheden, som Guds Udvalg af alle Folk, til Israel som Guds Udvalg blandt alle Folk, og Kristen-Folket har sin Barn-dom og Vaar i Herrens Kjøds-Dage, ligesom Israel sin i Patriarkernes, Abraham, Isak og Jakobs; Kristen-Folkets Ungdom, Sommer og Heltetid i Apostlers og Martyrers Dage svarer til Israels under Moses, Josva og Dommerne; Middelalderen og Høsten i Kirkestatens Dage skal svare til Israels i Kongetiden; og Kristenhedens vinterlige Alderdom og Skrifteklogskab i Nytaarstiden (ind)til den yderste Dag maa finde sit Forbillede i den babylo-niske Udlændighed og det andet Tempels Dage (ind)til Tidernes Fylde, Kristi Komme og Jeru-salems Forstyrrelse; men derfor gjælder da ogsaa det samme om den kristne Menighed, som om Israel, at de hørde ingenlunde alle dertil, som regnedes dertil, og at Samaritanerne, der byggede sig et eget Tempel paa Bjerget Garizim, end ikke med noget Skin kunde kaldes Israeliter. Ligesom nu alle de Stammer, der i Middelalderen lod sig tvinge til kristelig Gudsdyrkelse, maa lignedes ved Edomiterne med Kong Herodes til Kronskud, saaledes skal Calvinisterne lignedes ved Samaritanerne, som vilde dyrke deres egne Afguder ved Siden af Jehova og indrettede sig en egen Gudsdyrkelse, der bar sin modne Frugt i Kjætter-Faderen Simon Troldmand. Saaledes har da ogsaa Calvinismen alt i det attende Aarhundrede, navnlig paa Kalvins egen Højskole i Genf, udklækket Rationalismen som en uhistorisk Fornuft-Kristendom, og den bliver sagtens Moderskjødet for den Natur-Kristus, der, som de Gamle spaaede, skal optage alle Kjætterier i sig.“

Med Hensyn nu til Udsynet i Fremtiden, da udviklede han i „Kirke-Spejlet“ (10de Foredrag), hvorledes

„Kristus-Riget paa Jorden ikke blot muligvis kan, men rimeligvis vil og maa til Slutning aabenbare sig i en saa stormægtig og umiskjendelig Skikkelse, som den, der beskrives i Aabenbarings-Bogen. Ligesom nemlig Jesu Konge-Navn, Kristus, i vor Troes-Bekjendelse ved Daaben uopløselig sammenknytter den nye Pagts Folk og Rige med den gamles, saaledes maa vi finde det højst rimeligt og hartad nødvendigt, at Kristus-Riget engang maa blive ligesaa umiskjendeligt som Israels-Riget var i Kong Davids og Kong Salomons Dage og blive ganske anderledes stormægtigt mellem Floden og Havet, for at svare til Spaadommene baade hos Esaias, Ezekiel og Daniel, og da især hos Daniel, hvor Guds-Riget, som skal oprettes i den romerske Jern-Alder, lignes ved Stenen, som ikke blot ruller uden Haandsbevægelse, men knuser alt, hvad den møder, til at opfylde Jorden.“ Jeg kan ikke her standse længe ved Grundtvigs Udtalelser om Skriftens Spaadomme om Guds-Rigets Fremtid og det saakaldte Tusindaars-Rige, men skal kun hidsætte følgende Par Ytringer:

„At nu det højrøstede Guds-Ord kan og skal engang soleklart bevise sin Kraft til ligesaavel at forsvare som til at udvide Kristi Rige paa Jorden, det bevidner jo Apostelen Paulus ligesaa udtrykkelig som Johannes, naar han spaar (2 Thess. 2), at Herren i sin herlige Aabenbarelse skal tilintetgjøre den Lovløse, Synde-Mennesket, med sin Munds-Aande, og skjøndt det maa være en Egenhed hos Kristi Rige som Naade-Riget, at Guds-Ordet sjelden eller aldrig bruges til at fælde, men kun til at oprejse, saa findes der dog allerede enkelte Undtagelser, som da Guds-Ordet gennem Pauls Mund slog Djævlungen Barjesus med legemlig Blindhed, da det gennem Petri Mund slog de falske Sødskende Ananias og Safira med legemlig Død, og da det gennem Herrens egen Mund slog den falske Apostel Judas med hele hans Følge til Jorden, saa det er intet Under, at der gjøres en stor Undtagelse, naar den store Falskeblakke, den gamle Slange selv, i Skabning af en Menneskesøn, sætter sin bespottelige Mund mod Herrens den sandfærdige og bærer saaledes klarlig Avindskjold mod Kristus og Sandhedens Rige paa Jorden.“

Grundtvig lægger naturligvis megen Vægt paa, at

det hos Apostelen Johannes „er udtrykkelig under Navn af „Guds-Ordet“, at Herren gaar med sin Hær i Marken, og at hans tveæggede Sværd udgaar „af hans Mund“, saa der er ikke et verdsligt eller kjødeligt Træk i hele Skildringen, men alt drejer sig om Ordet, der fra Verdens Begyndelse til Verdens Ende er Aandens lovlige Udtryk, Vaaben og Middel paa Jorden.“

Til Slutning gjør han opmærksom paa den Mærkelighed, at naar vi undtager Apostelen Johannes og hans første Disciple, synes Tanken om Tusindaars-Riget baade i ældre og nyere Tider kun at have tiltalt Kjættene og Sværmere, som endnu Irvingianer, Baptister og Mormoner, men da disse alle, ligesom vi læser om Korinth, kun har misbrugt og forkvaklet Tanken, bør det ikke komme den til Vanrygte, hvorimod vi ved den mærkelige Kjendsgjerning ledes tilbage til den Slutning, at det i Oldtiden kun var Ebræerne, der levende kunde forestille sig et aandeligt Guds-Rige paa Jorden, der ved Ordets Kraft og Klarhed var ligesaa umiskjendeligt som det største Verdens-Rige og anderledes baade bestandigt, lykkeligt og stormægtigt, og det ligger da nær at tænke, at ligesom sikkert flere Jøde-Kristne end Johannes, efter Jerusalems Forstyrrelse har taget deres Tilflugt til Efesus og Lille-Asien, saaledes har baade Papios, Polykarp, Irenæus og i det hele Johannes-Disciplene været af ebraisk Oprindelse og staar derfor saa enlige mellem Grækerne.

„Det er imidlertid i sin folkelige Orden, at Tanken om Tusindaars-Riget i sin aandelige Ægthed og Virkelighed lever op i vor Højnorden, da vi fra Arilds Tid har haft langt fyldigere Tanker om aandelige Riger og om Ordets Kraft end andre Hedninger, og har desuden et eget Blik for Historien, som maa vise os, at Kristi Rige, som Naadens og Sandhedens Rige, maa have to nøje sammenhørende, men kjendelig forskellige Tidsrum, da Guds Naade ikke kan paanødes Nogen, da Kongen i Naadens Rige maa spare sine Frænder det længste muligt, da Kongen i Sandhedens Rige hader alt Hykleri som Løgn og Falskhed, og da endelig Kristi Rige baade maa skabes og opholdes, blomstre og krones ved Ordets guddommelige Vekselvirkning mellem Kongen og Folket.

Det er vel ogsaa Tusindaars-Rigets Tidsrum, Grundt-

vig tænker paa, naar han inde i Taler om Middelalderen ytrer i Forbigaaende (23de Foredrag), at „vi maaske en Gang, naar Israels Levning er kristnet, kan sammensmelte med Jøderne, saa Menneske-Livet hos os kan blive kristeligt i jødisk Dragt, ligesom det var hos Kristus og hans Apostler“, men dette er just under Omtalen af, at Menneskelivet under Berørelse med Kristendommen i Middelalderen efter Konstantin var i grunden hedensk i kristelig Dragt, og under den stærkeste Indskjærpelse af, „at Menneske-Livet hos os Hedning-Folk maa være hedensk klædt, saa Protestanterne er kun at laste, fordi det var den allersletteste hedenske Dragt, den tyrannisk-romerske, de klædte deres saakaldte Kristen-Liv i.“ Han vidste nok, sagde han, at man hos os vil kalde det enten kjættersk eller hedensk bespotteligt (at paastaa, at Menneske-Livet hos os Hedninger maa, naar det er allerægttest, være hedensk klædt), men, siger han, „det er ikke desmindre ligesaa vist og sandt i alle Maader, som at Guds Søn blev et Menneske, som En af os i alle Maader, kun uden Synd, thi da Ebræernes Tungemaal og hele Levemaade, hvori Kristi Menneske-Liv aabenbarede sig, ingenlunde forplantes med Kristendommen, saa maa hele dets levende Udtryk tilligemed Tungemaalene være det Hedning-Folks, som de Kristne af Art tilhøre, da alt paataget Væsen, ligesom det ebraiske Sprog i en dansk Mund, vil være Dødbideri, hvorigjennem slet intet andet Liv end et daarligt Skuespiller-Liv kan aabenbare og udtrykke sig.“

„Da nu Kristen-Livet slet ikke har nogen egen Dragt, saa følger det af sig selv, at hvad man i Middelalderen udgav derfor, langt fra at kunne hellige Hedenskabet, var ligesom Vievandet og Relikvierne noget, man i Kapitlerne og Klostrene havde sammensyet, som man fandt det passende til det Munke-Liv, man drømde var gudeligt i samme Grad som det var umenneskeligt.“

Kun to eller tre Ting fra „Kirkespejlet“ maa jeg endnu hidsætte, og det første er Bemærkningen om selve Apostlernes nødvendige Taalsomhed inde i selve Kristi Frimenighed ligeoverfor aandelige Modstandere, „da ingen maa stemples som Oprører i Kristi aandelige Rige, medmindre han aabenbar fører Avindskjold mod den Kristus, som vi alle ved Daaben hyldede, og

mod det Evangelium, det Guds Naades og Sandheds Ord, som vor fælles Troes-Bekjendelse ved Daaben udtrykker.“ „Saaledes skete det ogsaa aabenbar i Apostlernes Dage, som vi ser, at baade Paulus og Johannes taalte alle andre Uro-Stiftere, der bestred deres Lærdom og Myndighed, naar de ikke gjorde aabenbar Oprør mod Kristus.“ Det andet er: Grundtvigs Tanker om, hvad der er saakaldt „kanonisk“ Skrift i det saakaldte gamle og ny Testamente.

. . . „Saaledes — heder det S. 41 — finder jeg mig vel overbevist om, at Alt, hvad der i vort saakaldte ny Testamente udtrykkelig udgiver sig for ægte Apostel-Skrift til Menigheden, følgelig ogsaa Peders andet Brev, virkelig er det, men at, om end Ebræer-Brevet, Jakobs og Juda Brev udgav sig derfor, som de dog ikke gjør, og havde antagelige kirkehistoriske Vidnesbyrd for sig, som de dog ikke har, saa var de dog ikke ægte Apostel-Skrifter, da de i mine Øjne er aldeles fremmede baade for Herrens Ord og Aand, men jeg maatte dog ligesaalidt forlange dette mit Skjøn kanoniseret, som jeg turde underskrive enten Eusebs eller Augustins saakaldte Kanon.“

„I Henseende til det saakaldte gamle Testamente er jeg ogsaa overbevist om, at efter Herrens Ord og Aandens Vilje skal vi antage Moselov, Profeterne og Psalmerne for hellig Skrift selv i videre Forstand end Navnene kræve, men jeg kunde dog aldrig indrømme, enten at alle det gamle Testamentes historiske Bøger stod i samme Forhold til Aanden og Menigheden som Apostel-Evangeliene, eller at vi i Henseende til Josvas og Dommernes Bog, Jobs Bog, Krønikernes Bøger, Salomons Prædikener, Højsang og Visdom var mere bundet til hvad Farisæernes end hvad Sadusæernes Skriftkloge tænkte og sagde derom, thi vi maa vide, at vi kun har Sikkerhed for, at Herren og hans Apostler regnede til Jødernes hellige Skrift, som de gav Vidnesbyrd, hvad de enten nævnte eller kjendelig benyttede som saadan, og vi maa huske, at hvad vi lægger til, det gjør vi, kristelig talt, paa egen Haand, ligesaa uforsvarlig for Menigheden som for Verden, saa at Intet gjør baade de Skriftkloges og Skriftens Anseelse og Nytte i Menigheden større Afbræk, end forvovne Paastande om Skriftens

Omfang, Indskydelses-Maade og eneste rette Fortolkning, som vi hverken kan faa Aanden til at bekræfte eller mod Verdens Bøglærde sejerrig forsvare“.

„Det er derfor en stor Lykke for os Danske, at hverken den augsburgske Bekjendelse eller vor Præste-Ed derom har gjort nogen Bestemmelse, saa den Frihed, vi derved nyde, maa vi endelig baade i og udenfor Stats-Kirken mandig hævde og aldrig paa noget Vilkaar slippe!“

Den Dag Grundtvig sluttede sine kirkehistoriske Foredrag (1863), sagde han blandt andet: Vil Gud, jeg lever til næste Aars Pintse, da har jeg fyldt de Femogtyve ved Vartous-Kirken, og skulde jeg regne efter Tallet af Konfirmander, da maatte Virkningen i levende, kristelig Retning været højst ubetydelig, men efter det Indtryk, Vartou-Forsamlingen med sin Menigheds-Sang under Øgenavnet „Grundtvigianerne“ har gjort paa Verden ikke blot i Hovedstaden, men i hele Danmark, kan det dog neppe fejle, at der jo i den seneste Menneske-Alder kjendelig har dannet sig en Kjerne til en dansk Frimenighed, der, da den udelukkende holder sig til den apostoliske Troes-Bekjendelse og Herrens egne Indstiftelser, vistnok mindst af alle nu saakaldte kristne Kirke-Samfund med Rette kan kaldes en Sekt (et Afsnit) og gives Øgenavn efter en af Herrens og sine Tjenere, men som dog ganske rigtig har den kirkelige Ejendommelighed kun at kræve Enighed om hvad der har været fælles for alle Troende og Døbte, og kun at søge det nye aandelige Liv i Ordet til os af Herrens egen Mund ved hans egne Indstiftelser.“

Han viser da, hvorledes, ved Religions-Friheden og Sognebaandets Løsning, Vejen er banet for en kristelig Frimenighed, saa „den vil og maa rejse sig, naar den kristelige Friheds-Aand virkelig er over os og de hjertelige Vilkaar for Menigheds-Livet virkelig findes: thi da er Spørgsmaalet kun om den vil rejse sig inden Folke-Kirken eller maa stille sig udenfor den.“

Han paapeger, hvor urimeligt og selvmodsiggende det maa synes at prøve paa det første, men han slutter ogsaa her med, at „før jeg forlader Skuepladsen, maa jeg gjøre det saa klart, som jeg kan, for mine danske Med-

kristne og Medarbejdere, at nordenfor Ejderen og fremfor alt i Danmark, hvor vi har faaet Sognebaandet løst, er hverken Prøven saa vovelig, eller Lykke-Træffet saa urimeligt, at vi derfor, uden i yderste Nødsfald, skulde give Menigheden en især for Dannemænd og Dannekvinder pinlig og i Hjemmet hartad ufrugtbar Stilling.“ —

Dermed slutter Kirkespejlet, men Nordmanden, som husker, at Grundtvig lignede de Folk, der lod sig tvinge til modtage Kristendommen, med Edomiterne, han saa dog for et Øjeblik gaa et Skridt tilbage til det udmærkede etogtyvende Foredrag, der handler om Kristendommens Indførelse i Norge, og her ser vi ham paapege, hvorledes der, trods Tvangen, dog ogsaa i Norge dannede sig en „Frimenighed“ (det er: en Menighed, som godvilig tog mod Ordet), idet han siger (S. 210):

„Naar vi da alligevel tør sige, at der ogsaa i Norge fødtes en Frimenighed, da er det kun fordi de kongelige Evangelister sædvanlig hos deres norske Landsmænd mødte altid Aabenhjertighed og en Gjenstridighed, der kun tog til, naar de vilde kyse Livet af dem med Vaabengny og nødtes snart til at lade dem tro, hvad de vilde.“

Og senere, efter at han havde talt om Kongernes Bisper, hos hvem man ikke kan se, hvad de førte deres Skjold, siger han:

„Naar vi derfor heller ikke enten i den følgende Middelalder eller ved Fornyelsen (Reformationen) i Norge, Kjæmpers Fødeland, møder nogen navnkundig Kjæmpe for Troens Sag, da maa vi vel slutte, at Kristendommen dér er blevet almindelig forkyndt og opfattet, ikke som et Evangelium med Guds Kraft til Salighed, men enten som en blot Kirketjeneste eller som en ny Lov, saa Norge endnu har sin Evangelist tilgode, som dog efter alle Varsler vil være en Indfødt, der finder Troen og Daaben i deres kristelige Aand og Sandhed udenlands, men maa være beredt paa en haard Kamp med sine Landsmænd og vil kun ved at kjæmpe under den aandelige Friheds Banner kunne undgaa et brat og sørgeligt Nederlag.

„At navnlig dette stærke Friheds-Krav, der paa alle Aandens og Hjertets klare Enemærker føler sig fuldt berettiget, var Hovedgrunden til Nordmændenes Rejsning mod deres kongelige Prædikanter, det saaes bedst

paa Island med sin aldeles folkelige Fristat, der ikke blot er enestaaende i Middelalderen, men hartad i hele Verdens-Historien“, — og dermed gik han over til Kristendommens Indførelse derude. —

Havestuen paa Vilhelminelyst var opfyldt af mandlige og kvindelige Tilhørere, og ligedan Spisestuen, saavidt han paa nogen Maade derfra kunde høres; de mældte sig ikke engang alle, der kom, saa Foredragene blev halv offentlige og holdtes vel kun i Hjemmet, fordi Grundtvigs Fødder gjorde ham det nu for besværligt at holde dem andensteds. En stadig Tilhører fortalte, at han ikke havde vidst, at Grundtvig havde Opskrift i Forvejen, hvis han ikke en eneste Gang havde set efter noget i Papiret.

„Kirke-Spejlet“ udgjør 399 Sider i første Udgave.

Lidt om Grundtvig og Ungdommen paa Marielyst Folkehøjskole.

Mange Aar bagefter fortalte en af de Unge, som Vinteren 1863 havde været paa Marielyst, lidt om Grundtvig, men beklagede, at han i det Enkelte ikke længer kunde (i en Skynding) meddele Synderligt. Han og et Par andre Jyder fra Højskolen gik undertiden hen til Grundtvig i hans Hjem, „hvor vi altid fandt en venlig Modtagelse og hvor han da saa jævnt kunde sidde og samtale med os i længere Tid om, hvad der laa os paa Sinde at faa klart. Ja, det er mange dejlige, lyse, rige Minder, jeg gjemmer fra ham, ja fra hans Hus derude paa Gamle Kongevej, og siden fra Store Tuborg. Jeg husker saa godt, at det var en stor Festdag for os paa Marielyst, naar den Gamle kom derud til sin kjære Skole“. Især mindtes den brave Jyde sidste Gang, han det Aar kom ud til Karlene, 27de April, da han talte om „Grotte-Kværnen“, som malede Guld og grønne Skove. Han bad dem da ogsaa „medtage en Minde-Blomst fra Marielyst, hver til sit Hjem, en Minde-Blomst af det levende Ord, de havde hørt.“ „Saa bad han os til et lille

Afskeds-Gilde (i sit eget Hus). Det var den 29de April, en Dag, som mellem os, der var tilstede, aldrig glemmes. Jeg havde skrevet en Sang, som blev sunget allerførst: en Hilsen og Tak til den Gamle fra os Unge. Siden vandrede vi ude i den yndige Have, hvor vi da sang mange Sange. Under det rige Maaltid blev vi atter opfordrede til at synge min Sang, hvorfor den Gamle takkede og sagde, at det særlig glædede ham med Sangen, fordi den saadan var hjemmelavet derude paa Marie-lyst, saa klinkede han med sit Glas mod vores og kom siden og tog hver af os i Haanden. Paa Bordet var sat en høj Pyramide-Kage, som var næsten helt dækket af smaa Dannebrog og hvoraf hver siden fik et som Minde-gave. Grundtvig holdt ved denne Lejlighed en lille ypperlig Tale, som, præget af Alvor, dog sprudlede af Liv og Lune“. Ogsaa talte P. A. Fenger og et Par Rigsdagsmænd ved Lejligheden.

I „den kristelige Lys-Sag og Livs-Sag“ mod Biskop Martensen og Flere.

Vaaren 1863 havde Biskop Martensen holdt en Præstevielser-Tale over Ordene „Den, som forkynder et andet Evangelium for Eder, end I modtog, han være en Forbandelse!“ (Gal. 1, 9.). I Biskoppens Tale, som han udgav som et Flyve-Skrift under Titel: „Den apostoliske Inspiration“, troede endel af Grundtvigs yngre Venner sikkert at se et Angreb paa den saakaldte „Grundtvigianisme“ eller, for at bruge Grundtvigs egne Ord, et Angreb paa „den historiske Oplysning“, at vi ved vor Daab og Altergang har et Ord af Herrens Mund til os og til hele hans Menighed, som er „Aand og Liv“ for alle hvem der fæster hjertelig Tro dertil, og at det er gennem dette Herrens Munds Ord, den Helligaand, „som ikke taler af sig selv, men tager af Herrens og forkynder os“, „meddeler og forplanter det kristelige Lys og Liv fra Slægt til Slægt.“

Grundtvig selv, som kom ogsaa ihu sine personlige

Møder med Biskoppen, kunde nu ikke tro det muligt, at Biskop Martensen virkelig skulde yove eller nænne at skrive: „Forbandet være den, som lærer saaledes“, og ved at gennemlæse Biskoppens lille Flyveskrift fandt han heller ikke „mindste Tegn til, at Biskoppen vilde anvende den apostoliske Bansættelse paa Lærdommen om det evige Livs Ord.“ Derimod saa han „med Forbavselse, at selv de lutherske Højlærde i Danmark endnu omtrent staar paa samme Trin, som de lutherske Højlærde i Norge, saa de har endnu gennem en hel Menneske-Alder ikke fattet den dog ellers soleklare Forskjel mellem Tale og Skrift, Ord og Bogstav, om de usynlige, aandelige og hjertelige Ting, eller den vel mindre klare men dog ellers soleklare Forskjel mellem at tro den hellige Srift og at tro uindskrænket paa alle dens Bogstaver som indblæste, eller tiltro Bogstavskriften det aandelige Liv og de guddommelige Virkninger, som Skriften selv, saavidt Bogstaver kan, fralægger sig“. Og derfor skrev han i „Dansk Kirketidende“ netop under Pintse-Søndag 1863 Psalmen: „Guds-Ordet til os“, der begynder:

„Kun ved Badet og ved Bordet
 Hører vi Guds Ord til os,
 Evig dog vi med Livs-Ordet
 Synd og Død kan byde Trods,
 Thi med Ordet Aanden følger,
 I Guds-Røsten Livet bølger
 Rent og helligt, soleklart!“ . . .

Og derfor skrev han, indrykket i samme Pintsedags-Nummer, Afhandlingen „Lys-Ordet og Livs-Ordet i Vorherres Jesu Kristi Menighed“, for, „hvad jeg for Danmarks Vedkommende havde tænkt var overflødigt, dog endnu engang med Flid i muligste Korthed og det klareste, jeg kan, historisk at fremstille den kristelige Lys-Sag og Livs-Sag for danske Læsere, ikke fordi jeg er daarlig nok til at tænke, at jeg med et Pennestrøg skulde nu udrette mere end baade med Mund og Pen i en hel Menneske-Alder, til at gjøre Blinde seende, Døve hørende og Døde levende, men fordi jeg har den ligesaavel rent menneskelige som apostoliske Vidskab, at skjøndt Pennen slet ingen Mirakler kan gjøre og slet ingen Hjerter omvende, saa kan den dog gjøre gode Venner og velvillige

Læsere opmærksomme paa hvad de har overset, og minde dem om, hvad de har glemt.“ Idet han ogsaa her gjen-nemgaar Sagens Historie i Danmark og kræver, at „hvem der vil stemple vores, den engelske og den romerske Kirkes Daabspagt som uægte uden dog at erklære Vorherre Jesus Kristus selv aaben Fejde, de maa nødvendig opvise en anden Menighed, hvis Daabs-Pagt og Troes-Bekjendelse er fiendtlige mod vores og kan dog mulig være ægte apostoliske, hvortil dog hører, at de maa have baade en lysere og daadfuldere Historie end vores, da det er utænkeligt, at Jesus Kristus kunde have al Magt i Himlen og paa Jorden og dog lade den ægte Menighed staa tilbage for den uægte i aandelig Kraft og Klarhed.“ . . . „Naar man kalder det at grunde sin kristne Tro paa den Menigheds Vidnesbyrd, der var med Herren fra Begyndelsen, som paa en Klippe, alle Helvedes Magter kun forgjæves vil rokke, en Fornærmelse mod Apostel-Skriften, da lader det sig jo soleklart bevise, at efter Skriften maa Troen og Daaben, langt fra at udlede deres Kristelighed fra Skriften, have været i Kraft længe førend Skriften*) som deres Historie blev til, saa Skriften er kun paalidelig under Forudsætning af Troens og Daabens Førstefødsel og fulde Uafhængighed af al følgende Skrift, som af al følgende Prædiken.“

Og hvad sit personlige Forhold til Apostel-Skriften angaar, da siger han, at „man neppe skal kunne nævne nogen af vore bekjendte samtidige Bisper, Præster eller Professorer, der i offentlig Tale og Skrift har lagt dybere Ærbødighed for Apostel-Skriften og mere uindskrænket Tillid til dens Indhold og Udtryk for Dagen, end jeg, lige-saaavel efter som før „Kirkens Gjenmæle“. Det er da ogsaa begribeligt nok, at fordi man ikke kan indrømme den Umulighed, at Apostel-Skriften, som er skrevet til den troende Menighed og kun stykkevis er blevet og kan blive hele Menigheden bekjendt, skulde være Fælles-Troens Kilde og Rettesnor, derfor kan man godt ej blot indrømme, men indskjærpe, at Skriften efter Apost-lernes Dage er alle Lærere uundværlig baade til Evangeliets fyldige Forkyndelse og til den apostoliske

*) Vi maa komme vel ihu, at her er og kan kun være Tale om Apostel-Skriften.

Lærdoms Bevarelse, end sige da til den apostoliske Lærdoms Gjenfødselse efter Pavedømmets Mørke, saa de to højst forskellige Ting sammenblandes kum af saadanne Boglærde, som, blinde for det virkelige Liv, ikke véd at gjøre Forskjel mellem Menighedens uforanderlige Fælles-Tro og de Skriftkloges Oplærelse i og Oplysning om Guds Rige, som, indtil vi naar Enheden af Guds Søns Tro og Erkjendelse, nødvendig maa være forskjellig ikke blot hos Menigheds-Lemmerne, men ogsaa hos Lærerne fra Slægt til Slægt, hvorfor Apostel-Skriften er ikke blot den uundværlige, men den eneste kristelig gyldige Lære-Forskrift til Dagenes Ende.“ Om Livs-Siden ved Sagen siger Grundtvig, „at det følger af sig selv, at den er langt fra at være saa indlysende (som Lys-Siden), da Forklarelsen af Livs-Dybets nødvendige Dunkelhed i Støvet er hele det menneskelige Levnetsløbs Maal, saa at hvem der lover os øjeblikkelig Klarhed over Menneske-Livet, dets skjulte Kilde, dets lønlige Forplantelse og dets hemmelighedsfulde Udvikling, han, véd vi forud, lyver, men det er da ogsaa langt fra, jeg nogensinde har sagt, at jeg kunde bevise, at det kristelige Grund-Ord og Evangelium er et evigt Livs-Ord, hvorved Vorherres Jesu Kristi Aand og Liv kan og skal guddommelig forplantes, udvikle og klare sig i Menigheden til Vorherres Jesu Kristi Dag. Jeg har kun sagt, hvad jeg fremdeles siger, at det tror jeg som en dyb, en ubegribelig Hemmelighed, og jeg véd ikke rettere end at jeg har Kristi Aand, Apostel-Skriften og hele den troende Menigheds kirkehistoriske Erfaring paa min Side, saa jeg maa formane Menigheden til at prøve denne Oplysning paa det aandelige og kristelige Liv, prøve den ikke paa Bogkundskabens og Grubleriets døde Vej, men paa Troens, Haabets og Kjærlighedens levende Vej.

„Om dette er noget Nyt hos os saakaldte Lutheraner, eller om det kun er en klarere Udtalelse af den lutherske Grundsætning, at „Ordet og Troen“ udretter ved den Helligaand hele Guds Gjerning i Menigheden, og at det hverken er ved Læsning eller ved Bøn og Faste, men ved Daaben og Nadveren efter Herrens egen Indstiftelse, at de Troende gjenfødes til Guds Børn og mættes til et evigt Liv i Kristus Jesus, derom nytter det ikke at trættes, men jeg kan ikke skjønne rettere, end at denne

Livs-Oplysning er aldeles luthersk, og da Luther i alt Fald, ligesaavel som jeg, paastod, at uden „Guds Ord“ var Vandet i Daaben kun Vand og Nadveren kun Brød og Vin, saa kan det umulig være antiluthersk at sige, at det er Indstiftelsens Ord af Herrens egen Mund, der, som et kjærligt og almægtigt Guds-Ord, baade gjenføder og himmelsk opføder de Troende til aandeligt og hjerteligt Fælleskab med Vorherre Jesus Kristus om hans guddommelige Menneske-Liv.“

„Det er da ogsaa mærkværdigt, at naar de Boglærde enten i Danmark eller i Norge vil kyse de Troende fra, hvad vi raade til, paa Hjertelighedens levende Vej, altsaa paa „Livets Vej“ at prøve, om man ikke dog ved at fæste sin Tro paa det evige Liv som Guds Naadegave i Kristus Jesus Vorherre til Troens, Haabets og Kjærlighedens Ord ved Daaben og Nadveren, faar den Helligaand med levende Sikkerhed paa Herrens aandelige og hjertelige Nærværelse, paa Syndernes Forladelse, Kjødets Opstandelse og det evige Liv, at da nævner de aldrig nogen anden Vej, hvorpaa man enten efter Kristus eller efter den lutherske Dogmatik skal kunne komme til levende Kristendom, som jo dog ogsaa efter den lutherske Dogmatik skal naaes.“ . . .

„Kun ved Badet og ved Bordet
Hører vi Guds Ord til os“

saa vi, at Grundtvig sang, og dette er dog den jævreste Sandhed, naar vi tænker efter; thi hvor uden ved Daaben lød Ordet: Ole, Per, Jakob eller hvad vi heder: Forsager Du? Tror Du? Jeg døber Dig, Fred være med Dig! hvor uden ved Nadveren gav Præsten, eller hvem, der meddelte, Ordets Gave lige hen til Ole, Per eller Jakob selv? Og Grundtvig siger videre herom: „Det er klart, at hverken Herrens Ord til den Værkbrudne, til den Blindfødte og til Lazarus, eller til Apostlerne, er i Skriften henvendte eller stiledede til os, og at det Samme gjælder om Apostel-Brevene til de Romere, de Galater og de Efeser, saa det vilde kun være ved den groveste Overtro Nogen af os kunde tilegne sig Jesus Kristus, hans Fred og Velsignelse, dersom der ikke var talt et Ord til os fra Kristus og hans Apostler, der gav os Fælles-

skab med dem og Ret til alle de gode Guds Gaver, som Skriften beskriver, men kan ikke meddele.“

„Dette indrømmede selv Biskop Mynster, der vist havde ligesaameget som Biskop Martensen mod min Oplysning om det levende Ord af Herrens egen Mund ved hans Indstiftelser, thi da jeg fremstillede en Jøde for ham, som skulde døbes, og Biskoppen selv paatog sig Overhøringen, da gjorde han, efter endel Spørgsmaal om Gjenløsningen og Retfærdiggjørelsen efter Skriften, Overgangen til det kristelige Liv med Spørgemaalet: men hvordan kommer nu alt dette til os? hvorpaa han forventede og fik Svaret: ved Daaben og Nadveren.“

Jeg skal ved Grundtvigs Udtalelser om Forholdet mellem et levende mundtligt Ord og Bogstav-Skriften her kun bemærke, at han ogsaa i denne Afhandling udtaler sin Forventning om, at Verden i det hele kommer til et Skjøn paa den Sag, og Stykket slutter med følgende Ord:

... „faar Verden først Øjnene op for den jævne Sandhed, at den theologiske Paastand om Kirke-Bogens profetiske og apostoliske Veltalenhed er netop ligesaa klog, som den musikalske, om Node-Bogen selv, der spiller og synger ligesaa gribende og henrivende som de ypperste Spillemand og Sangerinder, da vil de Boglærde sikkert med den store Humbold tilskrive den blotte Ord-Lyd og Menneske-Røst selv hele det aandelige Liv og den aandelige Livs-Kraft, som vi kun vil indrømme og hævde Tungen og Røsten mageløs Bekvemhed til som Redskabet at modtage og meddele. Maaske kan jeg da endnu faa Theologerne baade i Danmark og Norge paa Halsen, fordi jeg finder deres højrøstede Ord ligesaa aandelig dødt og magtesløst som deres Bogstav-Skrift.“

Om Høsten udkom saa et Skrift af Biskop Martensen: „Forsvar mod den saakaldte Grundtvigianisme“, der er skrevet fra et saadant Enkeltmands-Sæde i en theologisk Skole, at den har meget lidet eller intet med en Oplysning for Menigheden at gjøre. Medens man i Menigheden tildøbes Kristus vidunderlig kommen i Kjød, korsfæstet, nedfaren, opstanden, himmelfaren, saa læser vi hos Biskop Martensen ved den bekjendte Misbrug af et bekjendt Sted hos Paulus, at „Jesus Kristus og han korsfæstet, det er jo det Centrale (tilvisse!), det ene Fornødne (Nej!) i Troen“. „Tusinder af Mennesker

ere døde i Troen paa den Korsfæstede, om hvilket det sikkert kan siges, at de af Mangel paa kristelig Oplysning ikke ere komne til klar Bevidsthed om det hele fuldstændige apostoliske Symbol, det hele „Hvad og Hvor-meget“. Biskoppen tænker i det Øjeblik kun paa en Beredelse til en rolig Død som Troens og Daabens Øjemed, som Grundtvig synger om Tysker-Menigheden i Almindelighed og om hele Kredsen, som en Tid nøje fulgte den:

„Ej til Livet, kun til Døden
Med Gjenfødslen og Føden,
Man hos dig beredte Folk!“

Ved Daaben indlemmes man imidlertid gennem Pagten i det store Kristen-Folk: den hellige Al-Menighed, Herrens Ejendoms-Folk, som udvides hver Gang enkelte Sjæle indgaar i Pagten og deri velsignes med Gjenfødselsens Bad; og hvad der fra den guddommelige Side hører til for at Mennesker kan blive kristne Mennesker, velskikkede til at opvokse i Aanden i og med Herren, som blev avlet af Helligaanden og født af Møen, og blive som han var i denne Verden, ikke udenfor, men i hans Folk og hans Folke-Aand, som er Helligaanden, og altsaa i det Folkehaab, han giver, det kan det naturligtvis ikke længer falde os ind at spørge enten nogen theologisk Skole eller nogen Skolebog eller nogen Kirke-Forsamling eller nogen Enkeltmand om, da Herren selv dog igrunden ene véd, hvorigjennem han vil skabe sig et Folk, til at love hans Navn og fortælle hans underlige Gjerninger fra Slægt til Slægt, men maa dog have meddelt det til Menigheden selv, til videre Forplantning, naar den paa Sandheds-Vilkaar skal optage nye Medlemmer i sig. Og Daabs-Troen kan naturligtvis, efter Herrens gode og velbehagelige Vilje, ikke være indskrænket til blot Saameget, at der bliver lidt Liv i Barnet, men at der i den kan fremkomme et fuldkommen velskabt aandeligt Spædbarn i Kristus, som jo selv er „Guds Herligheds-Haab i Menigheden“.

Hvor fristende det kunde være at skrive en Del om Biskop Martensens Skrift, saa er dog Skriftet i sig selv „den Sne, som faldt ifjor“, og vi kan her kun have for Øje, hvad der er fornødent for at forstaa Svarene fra

Grundtvig, der dog vistnok kun altfor meget vil have sin Anvendelse ogsaa i Fremtiden.

Grundtvig skrev, efterat Martensens Skrift og et af Clausen om „Det levende Ord og Skrift-Ordet“ var udkomne, blandt Andet følgende Vers:

„Hvorledes og hvordan,
 Det er de Spørgsmaal kjække,
 Som i Selv-Klogskabs Land
 De Gud tør forelægge,
 Men vi os slaar til Ro
 Med hvert Guds Ord at tro!

Hvad om sig selv og os
 Gud os har aabenbaret
 Til Død at byde Trods,
 Med evigt Liv forklaret,
 Det tror vi paa Guds Ord
 Og taler som vi tror!

For stor Enfoldighed
 Det kalder Verdens Vise,
 Men vi har dog Guds Fred,
 Med Glæden Gud vi prise
 For hans enbaarne Søn
 Og Troens Naadeløn!“

Om Grundtvigs profetiske Retning eller om Grundtvig som Udtaler af Menighedens Fremtids-Haab har Biskoppen, som ikke ganske tør eller vil benægte hans Kald i den Retning, en hel Del frem og tilbage endogsaa „smukke Ting“ om Grundtvig, hvoraf der dog ikke kan blive noget, da han her som sagt ikke har sit faste Syns-Stade paa den hellige almindelige Menigheds Grund, men i en af de efterreformatoriske Skoler, og kan da ikke tænke sig, at Kristen-Folket gennem Guld-Kjæden, der forbinder alle kristne Slægter: gennem Herrens Indstiftelser, gennem Ordet med Naadegaverne deri, under en tilsvarende Forkyndelse og Lovsang i Menigheden, under, især Lærernes, efter Menighedens aandelige Vækst lempede Skriftbrug, kan uden noget Nicænum og Athanasianum, uden augsburgsk Konfession og Luthers Kathekisme som tvungne Forskrifter for Lærerne, end sige da uden

den nyeste Dogmatik, dog herefter komme selv Ireneus forbi paa Vejen til det aandelige Jerusalem i Apostlernes Samfund. Med Hensyn til Spydigheden om „Hanegal“ og „nye Bebudelser“ hos Grundtvig, minder han, hvem Spotten dermed ogsaa fra andre Skriftkloge end Biskop Martensen var noksom bekjendt, om Høvedsmanden i 2den Kongernes 7, som, da Profeten Elisa spaaede om den gode Tid midt i det udhungrede og belejrede Samaria, vovede at sige: „Om Herren gjorde Vinduer paa Himlen, mon dette Ord kunde ske?“ Og Profeten sagde: „Se, du skal se det med dine Øjne og ikke æde deraf“. Grundtvig kvad:

„En jødisk Høvedsmand
Udfritted Løfte-Skjalden;
Hvorledes og hvordan
Er Lykken himmelfalden?
Guds-Lykken paa sin Vej
Han saa men smagde ej.

Det times kan endnu
Med Høvedsmænd i Norden,
Som ej det randt ihu,
Guds Søn er end paa Jorden
Og skaber med et Ord
Sit Himmerig paa Jord“.

De, som slaar ind paa Troens og Haabets og Kjærlighedens den levende Vej, som Grundtvig anbefalede, naar de under Daaben hører og følger Ordet: Tror du paa Jesus Kristus Guds enbaarne Søn, Vorherre? da tror de selvfølgelig paa den med Ordet tilstedeværende Kristus selv, thi hvad kunde det nytte at tro paa en Ordskygge af ham? Det er jo Tro paa ham selv, der spørges om, og han maa da i Ordets Aand, i den Helligaand, som ikke taler af sig selv, men tager af hans, staa aandelig for Troens Øje, selv om Øjet paa mange Maader er omtaaget nok, men da er han, den levende Guds Søn, som han møder i Troes-Ordet, avlet og født, pint, korsfæstet, død og begravet, nedfaren, opstanden og himmelfaren, de Levendes og Dødes Dommer, da er han i Troes-Ordet sandelig andet end en Hob „Sætninger“, som man baade i Danmark og Norge har skrevet, da staar han i Ordet for Troen som dens

levende Grundvold, som han udgik fra Faderen og kom til Verden og er nu Sejer-Herren selv over Død og Grav og Dødninge-Riget paa Højsædet ved Faderens Højre. Og hvad Forskjel det gjorde, om det lød blot „korsfæstet“, det véd vel Enhver, selv den meget tung-høre, der har gjort mindste levende Brug af Daabs-Pagten.

Kristus med hans Fader og Helligaand er Troens „Hvem?“ og nu Troens „Hvad“. Er det en 'ufrugtbar „Sætning“, vi tildøbes, naar det er til Indlemmelse i Al-Menigheden med Fællesskabet i Herren? Og er kanske Syndernes Forladelse og Kjødets Opstandelse kun „Sætninger“, der gjerne kunde være borte, hvor Herren i Aanden skaber sig „et Folk“ paa Jorden? Og hvad har de mange Skriftkloges Skriveri om Troes-Ordets „Bogstaver“ og „Formulering“ med Grundtvigs Tale om det levende Ord fra den Menigheds Mund, som Herren „er med alle Dage“, at bestille?

Grundtvig svarede med Hensyn til det her Antydede m. m.:

„Som Bogstav af en Pen
Hans Livs-Ord de misagter,
Og Bogstavskrift igjen
Som Guds-Ord de betragter
Og finder hverken da,
Det til gjør eller fra!

Lad i Selvklogskabs Land
Kun fritte Nikodemus:
Hvorledes gaar det an?
Ham svarer Jesus Kristus:
Gjenfødelsens hvordan
Gaar over din Forstand.

Vi siger til Enhver,
Som har en Sjæl at tabe;
Lad fare din Begjær,
At lære ham at skabe,
Som skabde med sit Ord
Sin Himmel og sin Jord!

Se til, paa hvem og hvad
Dig Troen Gud har givet,
Og spørg dit Hjerte ad,
Om ej din Tro er Livet!

Spørg ej paa Afgrunds Rand:
Hvorledes og hvordan.

Vil ikke du helbredes
For Blindhed, Synd og Død,
Før klart du ser „hvorledes“,
Da knæk den haarde Nød:
Gjør først dig selv til Gud
Og grund saa Himlen ud!“

Men havde dog ikke Martensen Ret i, at Folk kan have havt „Trøst i Døden“ af, at der er en Frelser, uden at have kjendt det fuldstændige Troes-Ord? Det nægtede Grundtvig ingenlunde. Han troede Skriften i, at selv troende Jøder kunde henbæres af Engle til Abrahams Skjød og „trøstes“ der i Kraft af Jesu Synds-Udsoning, der stod Gud for Øje fra evige Tider, og han gav sig ikke ud for at vide, i hvad Forhold Gud ved sine lønlige Sendebud kunde sætte Sjæle til Kristus. Man ihukomme kun eksempelvis hans Ligpræken over Sjette Frederik. Men ved Daaben er jo Talen — som sagt — om at indlemmes i det Kristen-Folk, som skabes til at være i denne Verden som han var og da først og fremmest undfanges af Aanden og aandelig fødes i og med Ham. I et andet Kvæde i samme Nr. af Kirketidenden (Nr. 44, 1863) læser vi ogsaa:

. . . „Svar aabenlydt: hvad Gud kun véd,
Kan for sig selv bevise,
Det er, hvor Engle op og ned
End stige, Gud at prise
For Jesus hans enbaarne Søn,
Som var i Lys og er i Løn
Paa Jorderig Guds-Ordet.“

Herved mindes vi om Psalmen, hvoraf Verset er taget:

„Udfrittes du, hvoraf vi véd,
At Troen, vi bekjende,
Gaar med Guds Folk og Menighed
Fra Øst til Verdens Ende“ . . .

at deri lægger Grundtvig som sædvanlig, med Hensyn paa Herrens aandelige Nærværelse og Gjerning i Menig-

heden, stor Vægt paa, at hans egen Aand kan kun modtages, kjendes og besiddes i et Ord af hans egen Mund:

. . . „Og Jesu Aand i allen Stund,
Som af ham selv udsendes,
Kun i et Ord af Jesu Mund
Modtages kan og kjendes,
Som da den første Paaskedag
Han mundlig gav sit Vennelag
Med Ordet Helligaanden.

Og kun i Ordet af sin Mund
Er Jesus her tilstede,
Er aandelig vor Troes-Grund,
Vort Hjertes Lyst og Glæde;
Kun som en Virkning af hans Ord
Er ved hans Bad og ved hans Bord
Vor Salighed hans Gjerning.

Os frelser kun hans Ord til os,
Ej Ordet til de andre*),
Vi tør ej byde Sandhed Trods,
Vil ej i Mørket vandre;
Til dem, som først hans Ord gav Magt,
„Mit Ord til Eder“, har han sagt,
„Er Aand og Liv tillige“ . . .

Det følger nu af sig selv, som ogsaa disse Vers give tilkjende, at „den Troens, Haabets og Kjærlighedens levende Vej, som Grundtvig anbefalede, gaar ikke blot gjennem Tilegnelsen af Daabs-Pagten, hvormed følger: „Fred være med dig“, men ogsaa gjennem Modtagelsen og Tilegnelsen af Herrens Kjærligheds og Hengivelses-Ord ved Nadveren. Naar Biskoppen savner i Troes-Ordet ved Daaben „Kristi Eftertølgelse“, saa glemmer han, meget andet fraregnet, dels at dér er Talen om Livets Begyndelse, dels at Herrens egen Bøn, der ledsager begge hans Indstiftelser, dog nok er det almen-gyldige Udtryk for hvad det er aandelig og hjertelig, med Syn og Begjæring, at træde i Herrens Fodspor, i hans egne Børnesko“.

Med Hensyn til Grundtvigs Udtryk:

*) Som f. Eks. til den Værkbrudne.

„Kun ved Badet og ved Bordet
Hører vi Guds Ord til os“

da tør jeg ikke, trods alle Udtalelser af Grundtvig om Skriftens Uundværlighed, og skjøndt vi endnu komme tilbage til den Sag, paa Grund af de mange Fordrejelser af hvad Grundtvig har sagt og skrevet, undlade den ellers overflødige Bemærkning, at skjøndt Ordet, som personlig Tiltale kun, som sagt, lyder til de Troende ved Daaben og Nadveren, saa lærte Grundtvig stadig, at Aanden, hvor han er tilstede, kan give de guddommelige Sandheder, som findes beskrevne i Skriften, levende Anvendelse paa Menigheden i det Hele og paa den Enkelte deri. Men det er noget ganske Andet, end at betragte endog alt, hvad der staar skrevet til Romere, Efeser og Galater o. s. v., som noget, Læreren straks uden videre har som et Guds-Ord til dem at henvende til danske og nordiske Kristne paa deres nuværende Trin af aandelig Vækst og Udvikling. Brevene i sig selv er ikke Ord til alle Kristne og Altergjæster; men til dem, de er stiledede og anbefalede til*), og hvad der passer, hvad der til Oplysning og Oplivelse i Troen og Haabet og Kjærligheden passer til Tid og Sted, det véd i Grunden kun den Helligaand, som er tilstede „i det mundtlige Guds-Ord til hele Menigheden, ved Daaben og Nadveren“. Og Embedsmændene og Ordførerne er i den nye Pagts Dage „slet ikke Bogstavens Tjenere, som afliver, men Aandens, som opliver“, og det gjælder da for dem, som Aandens Redskaber i Oplysnings-Sagen, hvad indtil Grundtvig, vist siden de ældste Tider, mest kun i Forbigaaende har været indrømmet og fulgt: at dele Ordet rettelig, at give de Spæde i Aanden, gamle eller unge af Aar, Barnekost, og først den mere fremvoksede Menighed den haardere Føde**).

*) Selv om en Apostel giver sit Brev „en Adresse“ til alle, som paakalde Herrens Navn allevegne, kan vi dog ikke ligetil betragte Brevet som „adresseret til Kristne udenfor Samtiden.“

***) Dette gjælder naturligvis ogsaa Opskrifterne i Evangeliebogen af Herrens egne mundtlige Tiltaler til Apostlerne og til Jøde-Folket og dets Skriftkloge.

Biskop Martensen anker ogsaa over, at Grundtvig og Grundtvigianerne ikke har skrevet nogen „Dogmatik“ eller Lærebog til systematisk at nagelfæste Lærdommen paa den fremadskridende Oplysnings-Vej; men den Bog haabede Grundtvig, sagde han selv, skulde „aldrig“ blive færdig fra hans Venners Side, og det første Kvæde, hvormed Grundtvig fremkom, efterat Martensens Kritik var udgivet, heder ogsaa (i Kirketidenden) „Livet og Dogmatiken“:

„Hvad er Liv for Dogmatiken?
 Hvad er Dogmatik for Livet?
 Kan man leve af Kritiken,
 Har sin Rod deri vel Livet,
 Eller mon af Lyset der
 Livet laaner Kraft og Værd?..“

Hvad Biskop Martensen angaar, da er han deri meget forskjellig fra mange af de Dages Skriftkloge, der er Nordmænd mest bekjendt, at han istedenfor at forkjættre Grundtvig, dog, trods alle Spydigheder, ender sin Bog med, at „den paagjældende Strid er indenfor det Kristelige, og føres imellem saadanne, der tilsidst, og naar Alt er bleven hørt, dog er enige „in principio principiorum“, det vil sige: i Grunden over alle Grunde*).

Foruden Biskop Martensen havde ogsaa lidt før, som alt berørt, Professor Clausen været ude med en liden Bog. Den fremkom netop ved Vennemødet 1863, og om den skal kun bemærkes, at Professoren førte Uddrag ligesaaavel af kalvinske som lutherske Skrifter i Marken mod Grundtvig.

I Anledning af Angreb, navnlig i den Berlingske Avis, fra Nogen, der holdt med Martensen, skrev Grundtvig ogsaa i samme Blad et Stykke, hvori jeg mindes, at han forsvarede den Maade, hvorpaa han havde mødt Angrebene, og navnlig fandt han intet at laste i, at han „paa

*) Det er vel overflødig at bemærke, at det er meget langt fra mig, enten at udtænke eller at udtale nogen Dom om deres personlige Hjerte-Forhold til Vorherre, som vedkjender sig Troen, men har ikke taget den til sig gennem Ordet, hvor det lyder paa sin rette Plads: ved selve Daaben.

Skjaldevis“ havdemødt Biskoppen med Vers. Hans Angriber i Bladet søgte at komme ham tillivs paa alle Sæt og Vis, saa han endog vilde gjøre gjældende, at Grundtvig ikke skulde hede Biskop, da det var blot Rangen og ikke Titelen, han havde faaet, som om der i dette Tilfælde var mindste Brug for Rangen, naar den ikke skulde indeslutte Titelen. Grundtvig siger Vedkommende Tak for den Mindelse om „Pastor Grundtvig“, da det var „under det Navn, jeg vandt hele min Navnkundighed“. Dengang han flere Aar bagefter udgav „Kirkespejlet“, kaldte han sig paa Titelbladet alene Præst til Vartou, hvad kanske nærmest havde sin Grund i hans frie Udtalelser om „Bispen“ i Bogen. I den nævnte Avis-Opsats henstiller han hovedsagelig til Folks sunde Sands og Skjøn: det, at turde gjøre den døde Bogstav-Skrift og den levende Tale med glødende Tunger til Hip som Hap.

Hvad det nu var for en Glød paa Tungen, Grundtvig nærmest tænkte paa i det Kristelige, det lærer vi blandt andet af Psalme-Verset, som vi véd hver Søndag udgjorde en Del af hans Bøn for Prækenen.

. . . „Gud Faders Aand! kom til os ned
Med Himlens Ild: Guds Kjærlighed!
Læg paa vor Tunge Naadens Røst,
Med Livets Ord til evig Trøst!

Allerede paa en Pintsedag i Midten af Aarene Fyrreti indskjærpede han (og har kanske ogsaa gjort det før), at naar Herren sagde: „Jeg er kommen at kaste Ild paa Jorden, og hvor gjerne vilde jeg ikke, at den alt var optændt!“ da mente han ikke Ild over sine Fiender men Ild over sine Venner, og Gr. mindte ved den Lejlighed om, at da „Torden-Børnene“ siger til ham om dem i Samaria, som nægted Herberge: Vil du, vi skal bede, at Ild maa falde ned fra Himmelen, som Elias bad? da svarede Herren: „I véd ikke, hvad Aand I er af; Menneske-Sønnen er ikke kommen for at ødelægge, men for at frelse Menneske-Liv“, ligesom nu Pintsedagen stadfæstede det Samme. Den her berørte Pintsepræken findes i „Vidnesbyrd fra Herrens Hus“, samlet fra Danmarks mer eller mindre bekendte Ordførere i Kirken. Foruden den her nævnte leverede Gr. dertil en Opskrift til anden Jule-

dag (1844?) og en om „Guds-Barnets Fremstilling i Templet“ paa Søndag mellem Jul og Nytaar.

Under første Vennemøde og mit fjerde Besøg i Danmark.

Da det store nordiske Kirkemøde (1861) skulde holdes i Kristiania, siges der, at det var paa Nippet at Grundtvig selv, trods de Fodlænker, Rosen-Tilfældet havde givet ham, skulde have rejst hidop. Han fandt det imidlertid ugjærligt, men mellem endel af hans Venner, der oplivede Mødet og andre Kredse heroppe, var ogsaa hans stille, venlige Svigersøn, Pastor Boisen. Han bragte da hans Hilsen hidop, og den Mand, han især skulde bringe ikke blot Hilsen men en hjertelig Tak, var Provst Ingier i Skedsmo, med hvis Bog „Om den kirkelige Anskuelse“ han var særdeles tilfreds. Da En nede i Danmark fandt den „mindre klar“, sagde Grundtvig: „Nej, paa Klarheden er Intet at udsætte; sig heller den er noget knudret, for saadan skriver de jo Allesammen deroppe.“ Dette minder mig om en anden Udtalelse af ham i Anledning af samme Nordmand. Provsten havde engang sagt, at det egentlig er Frelseren selv, som i Ordet forsager eller afsiger Fienden hos os. Jeg véd ikke hvem det var, som lidt tvivlende havde fortalt ham det, men Gr. svarede: „Jo, det kan han gjerne sige!“

Det omtalte Kirkemøde skulde efter Bestemmelsen fornyes om to Aar, men Bestyrelsen fandt, at det burde udsættes lidt længer. Flere af Grundtvigs Venner følte imidlertid Lyst til Samling, og 11 Præster og 11 Andre indbød da Folk, der omtrent delte Grundsyn, til et „Vennemøde“ i Kjøbenhavn den 9de og 10de September. Den, som først udtalte Ordet: Men kunde da ikke Vennerne samles? det var imidlertid — siger man — Bispinde Grundtvig. Og det første store Vennemøde blev da holdt paa den nævnte Tid.

Som før omtalt, holdt Grundtvig altid en Onsdags-Gudstjeneste i Vartou hver Maaned, og Onsdagen den 8de September var i 1863 netop hans 80de Aarsdag. Til den Dag allerede var da naturligvis ogsaa i alle Fald en

stor Del af hans danske Venner komne ind, og Mange gik da til Alters i Vartou. Vi Nordmænd kom først senere om Onsdagen, men dog tidsnok til at fremmøde paa Vilhelminelyst ved Gammel-Kongevej, fremdeles Grundtvigs Bolig, om Aftenen. Deltagerne i Mødet var omtrent 700, men endnu langt flere var sikkert tilstede i den store Have paa Sydsiden af Huset. Endel*) — dog ikke saa mange — gik ogsaa ind i Værelserne, hvor der i Spisestuen, tilhøjre for Havestuen, til Forfriskning stod dansk Øl, Svensk Banko og Kager til.

Haven var oplyst med kulørte Lamper.

Festen begyndte med Afsyngelsen af: „Den signede Dag“. Da traadte Biskop Grundtvig frem paa den brede, til Siderne udvidede Trappe paa Sydsiden af Huset, i sin sorte, ikke aldeles nye fløjels Frak, med lav opstaaende Frakke-Krave, og med sort Kalot eller Røghue paa Hovedet, støttet paa sin noget tykke brune Stok med den hvide Knap. Den venstre Haand holdt han i Sidelommen paa Frakken, og jævnt i alle Maader stod han der og jævnt talte han roligt og lidt langsomt, forat udtale sin Tak for den Glæde, som i hans høje Alder var beredt ham. Han talte om, hvordan det plejer at gaa, „naar en Mand bliver gammel, da mister han tit sine Venner, og er han Taler, sine Tilhørere, men med mig har Gud villet det anderledes.“ Da Vorherre kaldte ham til sin Tjeneste, var det vel som om næsten alle hans Venner forlod ham, men Gud havde i Naade givet ham Venner igjen og ladet Kredsen vokse Aar for Aar og givet ham Styrke og Sundhed til at røgte Gjerningen. Hvordan det var gaaet fremad gennem Aarene med den Sag, han tjente, havde han et Minde om ogsaa deri, at Sangen, „Den signede Dag“, som man nu sang, blev det ved Ansgars-Festen 1826, for lidt over en Menneske-Alder siden, forbudt ham at lade synges i Kirken. Han talte vel flere Ord, men mere kan jeg ikke mindes.

Nu talte da Yngre og Ældre fra Trappen. Pastor Køster talte om, at den yngre Slægt, som er blevet aandelig vakt og hjertelig tiltalt af Grundtvigs Ord, maatte blive hans levende Eftermæle, og hos den vilde hans

*) Det var uidentivl blot dem, der personlig vilde hilse paa Grundtvig eller havde været hans Gjæster til Middag.

Navn inderlig smelte sammen med Fornyelsen af Livet i Danmark. P. A. Fenger mindte den om, at 8de September var baade, efter Sagnet, Jomfru Mariæ Fødselsdag, og tillige Ansgars, og at det var den samme Tro, den samme Daab og den samme Nadver, som Ansgar for omtrent tusind Aar siden bragte til Nordens hedenske Folk, Grundtvig nu i omtr. to Menneske-Aldere havde henvist Menigheden til. Gamle Gunni Busck, Pastor Melbye, Forfatteren af de „Kirkehistoriske Fortællinger“, og Flere talte. Deriblandt H. Brun, som bragte Hilsenen fra Norge. Grundtvig traadte frem og sagde blandt andet, at han ogsaa havde faaet Telegrammer fra Trondhjem, Kristiania og Bergen og ønskede „det gamle frihedskjære Folk Lykke og Velsignelse paa Frihedens og Oplysningens Bane.“ For Sverrig talte Fr. Barfod.

Selve Vennemødet begyndte næste Dag i Kasinos store Sal, og den første Dag talte Grundtvig især om den kirkelige Oplysning, han havde været Redskab til at udbrede. Han hævdede den „som den luthersk-kristelige Oplysning, der for 300 Aar siden blev hartad kvalt i Fødselen, men bryder nu med den statskirkelige Opløsning frem paany og hævder sin Frihed til levende Fremskridt.“ „Jeg véd nemlig med mig selv, at det var i Grund-Enighed med gamle Morten Luther om Salighedens Sag, at jeg kom til den klarede Bevidsthed om Indstiftelses-Ordene ved den hellige Daab og den hellige Nadver, som det evige Livs-Ord til os af Vorherres Jesu Kristi egen Mund, der har meddelt og skal til Verdens Ende meddele det kristelige Himmel-Lys og aandelige Menneske-Liv eller Livs-Lyset og Lys-Livet paa Jorden. Det kan og skal ogsaa blive klart i den kristelige Læse-Verden, at Luther og jeg lagde netop samme Vægt paa Daaben og Nadveren som de eneste kristelige Saligheds-Midler, og det ikke i Betragtning af det Synlige derved, men udelukkende i Betragtningen af det Usynlige fra Herren selv som et levende Guds-Ord med den Helligaand, skjøndt vi begge ej blot indrømmede, men bekræftede, at de synlige Ting, i deres uopløselige Sammenhæng med Guds-Ordet i Herrens Mund, har deres Del i den hemmelighedsfulde Virkning til vor kristelige Gjenfødelse og Mættelse til et evigt Liv. Fandtes der noget enten i vor Prædiken

eller Skrift, som ikke hermed lod sig forlige, da var det en Selmodsigelse, der, under menneskelig Skrøbelighed, os uafvidende enten var bleven tilbage hos os af indgroede Fordomme eller sneg sig ind hos os ved Misforstand, og det kan og vil Modstanderne vel altid benytte, til dermed at bestride baade vor kristelige Oplysning og vor Grund-Enighed i Salighedens Sag, men det kan i Længden aldrig enten støde ellerforvilde vore Venner i den Guds Menighed, som vi begge vilde evig tilhøre og alle vore Dage tjene, staa og falde med.“

Om Forholdet til Skriften sagde han:

„Ligesom nemlig Apostelen Paulus, Mesterskriveren i den nye Pagts Bog, bekjendte: Jeg dyrker saaledes den fæderne Gud i hvad man kalder en Sekt, at jeg tror alt hvad skrevet staaer, efter Loven og Profeterne, men sagde aldrig, at han enten havde faaet Troen eller ventede at faa det evige Liv ved Skriften, saaledes siger Luther og jeg baade først og sidst, at vi tror alt hvad der staaer skrevet efter Profeternes og Apostlernes Ord, men aldrig at vi har faaet Troen og den Helligaand eller venter at faa det evige Liv ved Skriftlæsning, men siger tværtimod, at vi har faaet baade Troen og Aanden ved Guds-Ordets Hørelse og venter det evige Liv alene af Troen paa Jesus, Gud-Faders enbaarne Søn, med Daaben og Nadveren efter hans egen Indstiftelse. Ja, det er vist og vil blive alle oplyste Kristne vitterligt, at Luther og jeg troede enfoldig efter Herrens Ord, at Saliggjørelsens Hemmelighed ingenlunde er aabenbaret de Lærde og Skriftkloge, men netop de Umyndige, saa at Kvinder og Børn, som hverken kunde stave eller lægge sammen i en Bog, kunde desuagtet ikke blot være sande Kristne, men meget bedre Kristne end alle de Lærde og Skriftkloge, hvoraf nødvendig følger, at hverken maa nogensomhelst Bog lægges til Grund i den kristelige Saligheds-Sag, ikke heller maa der afkræves Menigheden nogen anden Tro til Salighed, end Fælles-Troen, som vi alle ved Daaben og ved Bekræftelsen i Daabs-Pagten bekjender, saa Skriften og alt andet skal overlades til den Helligaands Bedømmelse og frie Brug, og at endelig ved den Helligaand skal forstaaes den Vorherres Jesu Kristi og hele hans Menigheds Aand, som vi ved Daaben bekjende Tro paa og som meddeles ikke ved

Læsning eller professorlige Forelæsninger, men ved Guds-Ordets Hørelse og Daabens Naade.

„Naar man derfor i den senere Tid har anklaget mig for uluthersk, da har man sikkert selv været ligesaa uenig med Luther, som med mig, og kun ment, at jeg var aldeles uenig med den Lutheranisme, som de tyske saakaldte lutherske Professorer, især i det 17de Aarhundrede, lavede sammen, og som blev eftersnakket dødt og magtesløst i en saakaldt luthersk Tvangs-Anstalt ogsaa hos os, og det er sandt, dermed er tilvisse hvert Haar af mig uforligeligt, nu og evindeligt.“ „Forresten er det en stor Vildfarelse, naar man tænker, at Guds Riges Skriftkloge havde mere Lov til at være Lutheranere end Grundtvigianere i Henseende til Oplysningen; thi er der Liv i Oplysningen, som der altid er i Livs-Oplysningen, da kan den ikke være stillestaaende, men maa under hele Levnets-Løbet gaa frem fra det ene Klarheds-Trin til det andet.“

I Forbindelse hermed udviklede han, at hvad man maa kalde den reformatoriske Oplysning ingenlunde, som mest hos Luther, maa alene omfatte Fornyelsen af Lærdommen, men nære Oplysningen om, „hvordan det kristelige Menigheds-Liv, der fra Apostlernes til Morten Luthers Dage blev saa hentæret og formærket, at det neppe lod sig skimte, efterhaanden kan hæves og styrkes til at straale

„Med Libanons og Karmels Glands
Og Sarons Yndigheder.“

Svaret derpaa havde Grundtvig fundet „let hos os, saasnart jeg saa, at det er ved Herrens egne Indstiftelser i hans Munds-Ord til Menigheden, at hans Lys skinner for alle dem, som er i Huset, og hans levendegjørende Aand meddeles og hans Liv baade forplantes, opleves og forherliges, thi hvor og naar man har dette Syn, maa ogsaa Menigheden føle sig kaldet og oplyst, drevet og styrket til at nærme sig Maalet, og ved det allerførste Skridt maa det føles, at dertil er aandelig og hjertelig Frihed aldeles uundværlig.“ Men vilde man blive i FolkeKirken, maatte man ogsaa lade Modstanderne nyde Godt af samme Frihed. At denne Frihed hos Flere af hans præstelige Venner har fundet sine ivrigste Mod-

standere, det er, sagde han, „den største Sorg, jeg i de senere Aar har havt, og er det eneste Pinlige, jeg føler ved at tænke paa min Bortgang som nærforestaaende, at jeg gaar bort, uden at Friheden er vundet. Thi dersom det kristelige Vennelag, den Helligaand har skabt iblandt os, uden Præste-Frihed forblev i Statskirken, da uddøde det i en Menneske-Alder, ligesom Vennelaget i Morten Luthers Dage, istedenfor i indbyrdes Kjærlighed og hjertelig Skilsmisse fra Verden at vokse op til en fri apostolisk Menighed med hele Kristi Evangeliums Velsignelses Fylde. Naar jeg desuagtet ikke selv i det sidste Øjeblik bryder overtvært og træder ud med saa Mange eller saa Faa, som Herren hjertelig vilde bevæge til at følge med og bygge frit paa „Jerusalem det ny“, da er det kun fordi jeg har lidt af Abrahams Haab som et Overhaab om de danske Præstemænd, at de vil lade ham, som har begyndt den gode Gjærning, fuldføre den til Vorherres Jesu Kristi Dag.“

Derefter lød fra den talrige Forsamling Lovsangen:

„Herren han har besøgt sit Folk,
Natten hun blev til Morgen.“

Præsterne L. Helveg, Birkedal, Busck og Køster udtalte sig for Præstefrihed, medens der ogsaa blev talt om andre Ting, men det er jo ikke en Beretning om Mødet, her skal gives, skjøndt den Oplysning, ogsaa hos Bønder, som deri aabenbarede sig, visselig idetmindste for Størstedelen skyldes Biskop Grundtvig. Den gamle Bonde Peder Larsen for Dons gav Grundtvig Anledning til at ytre sig om en Sag, hvori Trang vel har været Mangengang følt, og det var Tilladelse til at kunne modtage Nadveren, om man ikke har været til Skrifte. Biskop Grundtvig kjendte intet Lovbud derimod og havde forbudt Kirkens Betjente i Vartou at forhindre det. I England sker ved Nadveren en almindelig Opfordring til, om Nogen har Lyst, at deltage deri. Det holdt han ikke for godt, da derved Ukristne mere fristedes til at følge med.

Ved næste Møde, Fredagen, mindte han om hvad han forrige Dag havde sagt og gik saa fra Guds-Ordet, som maa høres og føres, som et mundtligt, for Hørelsen sandseligt Ord, over til den folkelige

Oplysning med det mundlige levende Ord paa Modersmaalet; da „en grundfalsk Oplysning herom behersker Verden og har mer eller mindre kyst os fra Troen paa det levende Guds Ord . . . Derfor er det vi, som Guds Riges Vise og Skriftkloge, enfoldige som Duer og snilde som Slinger, maa arbejde ivrig paa folkelig Oplysning med det mundlige levende Ord paa Modersmaalet, uden Spørgsmaal om Ungdommens Tro, thi som Kristendommens Talsmænd kan vi umulig med Fordel bruge aandeligere eller klarere Ord, end Folket 'forstaaer, og skal Menigheden forblive i Stats-Kirken, uden at kvæles, da maa Stats-Kirkens Præste-Skole ogsaa blive, hvad den nu er langt fra at være, baade saa menneskelig og saa folkelig, at vore Sønner, som har Lyst og Anlæg til at blive Guds-Ordets Tjenere, kan gjenngaa den uden til Jævnshold at blive Dødbidere, og med Lejlighed til at faa Modersmaalet saaledes i deres Magt, som vi Faa, der slap taaleligst gennem den sorte Skole, endnu kun halvvejs har naaet.“

„Se disse folkelige Bestræbelser, ligesom de meget frisindede, jeg talde om igaar, lægges jo mig og mine Medhjælpere meget til Last, baade af de ufolkelige og fortyskede Stuelærde, som deri tror at se et grueligt Barbari, og tillige af de saakaldte strænge Lutheraner, der højlig beklage det som en Indblanding af Politik og Hedenskab i deres aldeles overjordiske og overnaturlige Kristendom, men begge Dele kan vi mellem højnordiske Folkestammer, og især mellem Danskerne, trøstigt smile ad; thi Æblet falder, som vi véd, aldrig langt fra Stammen, og Blodet er aldrig saa tyndt, at det jo er tykkere end Vand, og vort Folk har altid selv i deres Hedenskab havt saa stærk en Forkjærlighed for det levende Ord paa Modersmaalet, for folkelig Sang og for alt det Livlige og Hjertelige, at naar Kristi Evangelium kommer dem folkelig imøde uden alle Halsjern og uden alle Parykker, da vil de ligesom den gamle danske Kong Erik i Ansgars Dage gjerne føje den Herre Kristus i hvad der findes billigt, og uden Knur lade hvem der vil, søge deres Haab og Trøst i Troen og Daaben. Dette har, som vi véd, allerede vist sig allevegne, saa jeg er vis paa, at vi selv paa dette første Vennemøde i det Større kunne have meget at for-

tælle hinanden om, hvad vi denne Henseende har oplevet, saa der er hos mig ikke mindste Tvivl om, at vi jo ved at gaa stadig frem paa denne Maade vil i det Hele vinde Folket og lade dem føle, at hvordan det end ellers hænger sammen med vor kristne Tro paa det evige Liv, saa er vi i det Timelige kjærlige, folkelige og velgjørende Mennesker, som man billigvis maa unde den hjertelige Fred og Frihed, som vi under alle vore Medmennesker, og da Folke-Stemmen og Folke-Viljen daglig bliver stærkere i hele Verden, saa har den levende Kristendom i disse Landemærker Udsigt til en yndig Aftenrøde i det Store, ligesom Vorherre i det Smaa har kronet mine gamle Dage med et lifligt Efterskin af det jordiske Paradis, med stadige Fremskridt paa den høje Trappe, ja paa Himmel-Stigen til Klarhed over det forunderlige, velsignede Menneske-Liv i Guds Billede, det Liv, som Herren selv førte paa Jorden, og baade kan og vil delagtiggjøre alle sine Troende i, som han selv har sagt: Jeg lever og I skal leve, og I skulle være i denne Verden ligesom jeg var i denne Verden.

„Se, under disse Omstændigheder kan vi jo nok taale, at Verdens Spøgefugle vil spase og spotte lidt med vor saakaldte lystige Kristendom og lystige Kirke-Viser, trykt i dette Aar. Ja, stadfæstes vi kun i den Sandhed, at fordi Gud er ikke de Dødes, men de Levendes Gud, saa er hans levende Røst paa Menneske-Tungen ogsaa en udtømmelig Livs- og Glædes-Kilde, saa er Livet af Guds Naade i alle Henseender usigelig meget bedre end Døden, da vil vi ikke klynke eller klage over Livets Møje, men hver Morgen og Aften takke Gud i Vorherres Jesu Navn fordi Snorene faldt for os paa de liflige Steder.“

Saa lød Sangen:

„Foragter ej de ringe Dage!
 Saa klang det over Tempelgrus
 Fra Herrens Mund, da Hænder svage
 Arbejded paa det andet Hus,
 En Hytte kun at lignes ved
 Kong Salomons i Herlighed.

Forskrækkes ej for Bjerge høje,
 Som Kjæmper selv maa studse ved!
 Thi end for Serubabels Øje

De synke skal paa Sletten ned,
Og selv jeg gjør til Grundvold ren
Den gamle Hoved-Hjørnesten!

Foragter ej de ringe Dage!
Det er for os et Trøstens Ord,
Som bygge nu med Kræfter svage
Paa Herrens Hus i Høje-Nord,
En Hytte kun at lignes ved
Guds-Huset i dets Herlighed!

Her Intet lader sig fremtvinge,
Og Intet sker ved Kjæmpe-Haand,
Dog store Ting ved Midler ringe
Udretter her Vorherres Aand,
For Jesu Kristi Børnekaar
Højt i det Lave Hjertet slaar.

De høje Bjerge, som vor Hytte
End true hardt med Undergang,
Dem vil ej Aanden fra os flytte,
Men jævne lig den grønne Vang,
Som Havets Bjerge tit vi saa
Sig jævne ud til Bølger blaa!" . . .

Efterat Birkedal og Snedkermester Iversen havde havt Ordet og talt om Folkelighedens Betydning, dels om Præstefriheden, kom Professor Hammerich op og udtalte sig imod Præste-Frihed. Kun til Forstaaelse af det Følgende skal jeg anføre, at Professoren, der ellers, saavidt jeg mindes, fandt Præsteeden i sin Orden, dog fandt en stor Besværing i den stakkers i sin Begrændsning uskadelige Forpligtelse til nogen daglig gudelig Læsning, der jo kunde opfyldes ved Læsningen af et eneste Vers i Bogen over alle Bøger, hvori det ene Vers kan have verdenshistorisk Betydning, ligesom det kan være en Guldgrube for Sjælen til Paamindelse, Trøst og Opmuntring.

Da Prof. Hammerich ikke fremførte Andet mod Præste-Frihed end vi før vidste, at der imellem døbttes paa Andet end paa Menighedens Daabs-Pagt, o. s. v., at der var ikke Trang til Friheden o. s. v., saa er derved intet videre at mærke; men Biskop Grundtvigs Svar udmærkede sig ved saadan Jævnhed og Klarhed, at det helt maa betegnes:

„Det gjør mig ondt, at min ærede Ven vil vække Strid ved at bekjæmpe den Frihed, jeg har hævdet som Betingelse for Livets Vækst. Hos mig er denne Kamp for Friheden ikke kommen fordi jeg personlig fandt Vanskelighed ved Præste-Eden. Det var mig ikke vanskelig at rette mig efter den i alle sine Dele. Men, som jeg sagde igaar, det er min Overbevisning, at hvis Præstens tvungne Stilling, hvorunder Livet ikke kan trives, ikke kunde ventes afløst, saa Forskriften indskrænkedes til et Løfte om at lære efter den profetiske og apostoliske Skrift og forvalte Sakramenterne efter Kristi Indstiftelse, begge Dele efter hvers bedste Overbevisning, da har jeg sagt, at jeg maatte tilraade Alt, hvad der er i Sandhed Kristeligt, at gaa ud heller idag end imorgen. Det er sært, at Mænd, der kunde vide det saa godt som jeg, at i Danmark i et halvt Aarhundrede alle mulige Lærdomme førtes paa Prækestolen, Daab og Nadver forrettedes paa alle mulige Maader, skjøndt Folk var bundne til Præsterne, at de alligevel, nu da Sognebaandet er løst, kan stille sig paa Tvangens Side. Naar nemlig Sognebaandet er løst, saa hver kan finde sin Præst, da er der ikke mindste Betænkelighed. En saadan Frihed er nødvendig, om Statskirken ikke igjen skal blive fuld af de forskrækkeligste Mennesker, som ikke bryder dem om, hvad de sværger paa; den maa dog ønske de bedste, de ærligste Folk. Naar der er Frihed paa alle Sider, skulde det være et mere utaaleligt „Kaos“, end under Præsternes selvtagne Frihed, da Befolkningen var bunden, hver til sin Præst? I alt Fald kunde kristelig oplyste Præster ikke trives i Folkekirken uden Frihed til at følge deres fremskridende Oplysning, og derved fremme „de Helliges Uddannelse“, til vi er overflødige, naar hele Menigheden er hoved-ligehøi med Herren.“

Pastor Boisen (Budstikkens Udgiver) talte derefter, og følgende Ord af ham maa ogsaa medtages: „Hammerich drog Nogle frem, hvis Stemme skulde være Vidnesbyrd om, at der ikke var Trang til Præstefrihed. Han skildrede dem som Folk, der ikke troede hvad de lærte, og dog ikke skjøttede om, at løses fra Tvangen. Men er disse ikke Dødbidere, som Grundtvig før sagde, de, der ikke ville tro, hvad de lære, og ikke ville have

Frihed til at lære som de tro, — saa véd jeg ikke, hvem der er det. Skulde vi lytte til deres Røst, skulde „Dødbidernes“ Røst gjøre deres Røst til Intet, som ville Frihed?“ . . .

Og for Friheden talte da fremdeles en Lærer Kruse, Gaardejer Nielsen, Hofjægermester Karlsen (i sin Tid Minister), Pastor Ludvig Helveg (Lederen ved Mødet), Rigsdagsmand Jens Jensen, Pastor Kaae, Rigsdagsmand Malermester Olsen og endelig Pastor C. J. Brandt fra Rønnebæk, der skildrede Tvangsforanstaltningerne som „kun Plankeværk, man rejste, der hindrede Vorherres egen Sol fra at skinne paa hans Sæd“. Inde imellem Talerne om Friheds-Spørgsmaalet gav Kand. O. Arvesen en udførlig Skildring af Forholde heroppe.

Mødet sluttede Biskop Grundtvig selv idet han for denne Forsamling, som han med Bestemthed troede ikke mere at skulle mødes med i denne Verden, vilde lydelig vedkjende sig Troen paa Indstiftelsens Ord ved Daaben og Nadveren som Herrens Ord til os, hvormed han vil skjænke os Livet og Lyset, som ikke forgaar og som ikke udslukkes. Dette vilde han til Slutning, skjøndt han fra først i Mødet havde afgivet dette Vidnesbyrd, for at der ikke skulde være Tanke om noget andet Ord og det ikke skulde siges, at dette Ord var vilkaarlig udrevet af sin Sammenhæng eller taget ud af Beretningerne om hvad Herren talte paa Jorden. Jeg mindes ikke, om han medtog Korsbetegnelsens Ord, men han udsagde lydelig Afsigelsens eller Forsagelsens og Troens Ord, idet han i den tredie Afdeling af Troes-Ordet istedenfor det blinde Ord „Kirke“ sagde . . . „paa den Helligaand, den hellige almindelige Kirke-Forsamling“, og han udtalte ogsaa Gjenfødelses-Ordet: „Jeg døber Dig i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn.“ Saa bad han Fadervor og udsagde hele Indstiftelses-Ordet ved den hellige Nadvere. „Det er disse Ord, hverken flere eller færre, som er fra Begyndelsen forplantede fra Slægt til Slægt, som skrevet staar:

„Denne er min Pagt med dem, siger Herren. Min Aand, som er over Dig, og mine Ord, som er i din Mund, skal ikke vige fra din Mund og din Sæds Mund og din Sæds Sæds Mund, siger Herren, fra nu af og til evig Tid.“

Alle rejste sig, og Biskop Grundtvig lyste da den almindelige Velsignelse og derefter, som han plejede, Herrens egen Velsignelse: Fredlysningen. „Ja i Vorherres Jesu Kristi Navn: Fred med Eder!“

Der havde Nogen misforstaaet Grundtvig, som om han med de Ord i sin første Tale: at det kristelige Vennelag, som den Helligaand har skabt iblandt os, uden Præste-Frihed i Stats-Kirken vilde uddø i en Menneske-Alder, ligesom Vennelaget i Morten Luthers Dage — misforstaaet de Ord, som om han mente, at den saakaldte kirkelige Anskuelse da maatte uddø. Den Misforstand afviste han i Samtalen med en Herre naturligvis paa det allerbestemteste; Oplysningen om Livs-Ordet vilde nok ensteds vinde Plads og vinde Sejer paa Jorden.

Om Aftenen var jeg hos Grundtvigs i Følge med et norsk Ægtepar og to Dannekvinder. Skjøndt han var meget misfornøjet med Prof. Hammerich, for hans Indsigelse, var han dog sjæleglad over Mødet i det Hele og var saa „oppe“ den hele Aften. Det der mest, foruden om Vennemødet, blev talt om, var Missions-Væsenet, og han sagde blandt Andet, at han havde paa en Maade anset det for sin „Pligt“ at gjennemlæse Kalkars Missionshistorie, men det forandrede naturligvis ikke hans Mening. Idet vi skulde gaa tilbords yttrede En af de Tilstedeværende, at det forekom ham, at Søren Kierkegaard og Pietisterne lignede hverandre stærkt. „Nej“, det fandt ikke Grundtvig og udtalte sig nu en Del om Kierkegaards Standpunkt i samme Retning, som da han engang sagde eller skrev: han vil gjøre Kristendommen umenneskelig og dermed umulig. I Talens Løb bemærkede han, at Kierkegaard behaged sig i at bruge Lukas's Udtryk: „Hvem der ikke hader Fader og Moder etc.“, medens „Apostelen Mathæus“ har: „Hvem der elsker Fader eller Moder mere end mig, er mig ikke værd.“ Vi kom nu tilbords, til Smørrebrød og The og et Glas Portvin til. Der blev gjort en Bemærkning om, at Kierkegaard Ingen vilde se i sine sidste Dage. Grundtvig sagde dertil: „Ja, det maatte jo ende med Forskrækkelse.“ Hvad Forholdet mellem Gr. og Kierkegaard angaar,

da var det nu ikke videre personligt end, at de en Tid oftere mødtes „paa Volden“ og kom da til at samtale. Dengang han begyndte at fare løs paa alle Præsterne ellers, rørte han længe ikke Grundtvig, men, sagde Gr., „saa var det med Et, som om En havde sagt til ham: men han da, skal du ikke tage fat paa ham! og saa blev da Grundtvig den værste Hykler, fordi han vidste dog bedre Besked end de Andre.“

Der fortælles, at dengang Kierkegaard var som mest i Færd med at give sin Beskrivelse af hvordan et „Sandheds-Vidne“ skulde se ud, da holdt Grundtvig en Præken over Frelserens Ord til sine første Disciple: „Naar Talsmanden kommer, som jeg skal sende Eder fra Faderen, Sandheds-Aanden, som udgaar fra Faderen, skal han vidne om mig, men ogsaa I skal vidne, thi I har været med mig fra Begyndelsen“, da skal Biskop Martensen trods deres Uenighed, vel ikke i Troen, men i Theologien, have takket Gr. for den Præken.

Troen paa den Helligaand som den guddommelige Talsmand, altsaa ogsaa som den frie guddommelige Personlighed, der uddeler til Enhver eftersom Han vil, men taler ikke af sig selv, men kun hvad Han hører og tager af Herrens og forkynder Menigheden, den Tro fandtes nu hos Grundtvig i en særdeles Grad, og uden den kunde han naturligvis heller ikke været det Redskab for Aanden, som han var i Herrens og hans Menigheds Tjeneste. Denne Tro paa Aanden yttrede sig ogsaa den nævnte Fredag Aften paa en tiltalende Maade; thi under Yttringer af sin taknemmelige Glæde over Vennemødet, udtalte han ogsaa paa en saa barnlig godlidende Maade sit Haab om, at vi skulde „nok faa det godt ogsaa i Kirken paa Søndag, og det kommer ikke engang an paa Taleren, hvordan hans selv har det.“

En anden Yttring af Grundtvig denne Aften maa heller ikke glemmes. Talen blev om Naturkundskab, om Kemien og saadant, og alt det vilde han naturligvis ikke skulde regnes med til Almén-Dannelsen men til Fag-Dannelsen for dem, som behøvte det i sin daglige Syssel. En af de Tilstedeværende førte ham da ind paa Forholdet mellem Kristendom og Natur-Kundskab. Da sagde han blandt Andet: Natur-Kundskaben kan aldrig stride mod

Kristendommen, men Natur-Videnskaben (de Boglærdes Slutninger og Betænkninger) kan være aldeles fiendtlig mod den — om han ikke sagde: er aldeles fiendtlig.

I en Avis (1870) saa jeg, at Professor Hammerich havde været oppe hos Grundtvig efter Mødet for at bede ham ikke være vred for hans Modstand mod Præste-Friheden. Grundtvig brød heller ikke Forholdet, men sagde, at det var intet Under, siden han var blevet Professor, at han da var bange for, at der skulde ved Præste-Friheden komme „Uorden i Papirerne.“ Og dette Udtryk „Uorden i Papirerne“ kan jeg mindes, at han ogsaa brugte hin Aften ved Talen om Hammerich.*)

Lørdag Aften efter Vennemødet var en tredive Stykker af Grundtvigs Venner, deriblandt Birkedal, taget ud til Dyrehaven, for der at være sammen, og sent om Aftenen kommer virkelig Grundtvig selv kjørende didud. Han plejede ellers aldrig at være ude Lørdag Aften, men forberedte sig da til Søndagen, og Søndag Morgen aflaaede han sin Dør. Om Lørdags-Natten sad han fremdeles oppe og sov kun et Par Timer paa Sofaen.

Søndag — 15de efter Trinitatis — var der mange Præster til Alters i Vartou. Han holder ikke lydelig Bøn før Skriftetalen og plejede heller ikke med Pennen til Hjælp „at studere“ til den. Nogle Opskrifter findes dog i „Kirkelige Lejligheds-Taler.“ Medens han ellers oftere tog et Sted stundom af Dagens Evangelium, stundom af Epistlen og talte over ved Skriftemaalet, saa talte han denne Dag kortelig over hvad Herren sagde til sine Disciple: „De Ord, som jeg taler til Eder, de er Aand og Liv“, og det var vist ogsaa for derved at minde de Præster, som den Dag gik til Alters, om, at det er ene i Vorherres Jesu Kristi egen Mund, at Guds-Ordet er Aand og Liv, saa Saliggjørelsen i Sandhed bliver hans Gjærning. Og han sagde straks i denne Skriftetale,

---

*) Den Aften udtalte han dog ogsaa følgende stærke Ord om Hammerich: . . . „Det er, som jeg sagde, det tiltaler ikke dem, som det ikke er talt til“. Paa en saadan øjeblikkelig Udtalelse i Forbigaaende maa imidlertid ikke, selv hos en Grundtvig, lægges saa særdeles Vægt.

at „det var den største Løgn, som kunde gaa over Menneske-Læber, om Nogen af os“ vilde give sit Ord det Vidnesbyrd, at det er Aand og Liv. Dette sagde han ikke med nogen Voldsomhed, men alvorlig med sin jævne Rolighed i Forkyndelsen. Til Hovedpsalme blev sunget

„Midt iblandt os er Guds Rige
med Guds Aand og med Guds Ord“,

og han holdt en mild og vederkvægelig i Sandhed evangelisk Prædiken om „Guds Rige og hans Retfærdighed“, og især om, „hvordan vi maa være“ for at kunne modtage det, og til Slutning blev sungen hans dejlige:

„Du gode Gud, saa vidt jeg véd,
Jeg venter paa din Salighed“.

Til Middag Kl. 4¹/₂ den samme Dag var der stort Selskab hos Grundtvigs, og blandt Gjæsterne kunde man finde Kammerherreinden

„Luise Nergaard, venneseel,
Som Faa paa Blomstertue“.

og der kunde man finde Husmands-Datteren Skov-Kirsten*) fra Jylland, i sin egen Dragt ved Spisebordene, hvoraf der var mangfoldige, saaledes til en 5 Personer, ja disse Borde stod saa tæt, at det kun var saa vidt Tjenestepigen kunde komme frem. Da vi var komne lidt ud i Maaltidet, rejser en Taler sig og mælder, at han skulde kunne sige saa sikkert, at ikke engang Biskop Grundtvig skulde kunne gjendrive ham, hvem der er den lykkeligste Mand ved dette Vennemøde. Apostelen siger nemlig: det er saligere at give end at tage, og den Mand, der har givet mest ved dette Møde, det er jo uægtelig Biskop Grundtvig.

Grundtvig (afbrydende): Men det maa dog vel komme an paa, om Grundtvig føler saadan som Vorherre“.

Taleren fortsætter: Men Biskop Grundtvig har ikke blot givet os meget; han har ogsaa taget meget fra os; han har taget fra os Fordomme og vrang Forestillinger.

Grundtvig: „Dem vil jeg aldeles ikke ha.“ (Latter)

*) Saa kaldet efter en Plads, som kaldes „Skoven“. Hun skal have virket adskilligt i sin Kreds til at hjælpe Folk til Tro paa „det evige Livs-Ord“.

Taleren udbragte da Biskop Grundtvigs Skaal. Og Pastor Birkedal, der tilligemed Pastor Melbye i Asperup, foruden Skov-Kirsten, boede hos Grundtvigs, udbragte Bispindens, idet han mente, at det uden hende dog ikke vilde været saaledes at komme til Grundtvig, som det var. Ingen af os tilstedeværende Nordmænd talte for Danmark den Dag! Men Professor Sv. Grundtvig æggede meget sin Fader til at udbringe en Skaal for Norden. Endelig sagde da Grundtvig højt: „Ja, skal vi ikke drikke en Skaal for det enige Norden“. „Der snød Far os for Talen“, siger Professoren.

Flere Skaaler mindes jeg ikke der blev udbragt, og meget blev der heller ikke drukket. Da vi havde rejst os, fordelte man sig i den store Havestue, hvor Gr. satte sig i Sofaen, og i den lille Havestue i Vestenden, hvorfra man fra Døren i Husenden kunde ligeud se

„Naar Sol i Høst gaar ned“,

og det gjorde den dejlig den samme Aften.

Grundtvig udtalte sig om Forholdet mellem Bygde-maal og det almindelige Sprog i Danmark, og mente, at en Lærer burde kjende Bygdemaalene, saa han og Børnene forstod hverandre, men kjæled forresten ikke det mindste for Bygdemaalene. Da et Par Tilstedeværende talte om Ungdommens Hengivenhed for sit Hjemsteds Mundart, som man især kunde mærke paa Folkehøj-skolerne, sagde Grundtvig blot: Hvorfor holder vi Folkehøjsskoler, uden for at samle Folket om det fælles Sprog og de fælles Minder?“ Og naar Talen var om, at Sproget skulde være mere levende i Munden, naar der taltes Bygdemaal, da mindte Grundtvig om Gaard-bruger Nielsen, der havde talt paa Mødet.

„Kunde Nogen — sagde Gr. — høre paa den Mand fra hvilken Egn af Landet han var. Men tør nogen sige, at den Mand talte ikke levende Dansk?“

Grundtvig var, som før sagt, til daglig Brug temmelig tavs og ordknap. Han begyndte sjelden paa en Samtale selv, og man sagde derfor om ham: „Han maa pompes, men da faar man ogsaa noget ud af ham“. Da kunde det være, at et eneste Spørgsmaal kunde give Anledning til de rigeste Udtalelser fra hans Side, og det blev denne Søndag Tilfældet, da Kand. O. Arvesen

gjorde ham et Spørgsmaal om Synds-Forladelsens Forhold til Daab og Nådver. Da talte han i sin Lænestol i Havestuen næsten uafbrudt fra Kl. 6 $\frac{1}{2}$ til 9 $\frac{1}{2}$, kun med en øjeblikkelig Afbrydelse ved et Spørgsmaal fra én af de Tilstedeværende og ved at Pigen kom ind med hans lille 3 $\frac{1}{2}$ Aar gamle Datter Asta, der skulde byde Godnat med Fader. Med den Lille talte han da nogle Ord, som: „Hvor stor er du nu? Ja, saa stor er du!“ og saa „Gud i Vold!“

Der har været Flere, som har undret sig over, at der i Troes-Ordet ved Daaben lyder Intet ligetil om Kristi Udsoning af Verdens Synd, og det tænkte nok Grundtvig ogsaa her var Noget, Arvesen ved denne Lejlighed vilde vide. Han begyndte nemlig med at udvikle, at Tilspørgselen ved Daaben lyder kun paa, at der i den hellige almindelige Menighed „er Syndernes Forladelse“, medens det først er ved Nådveren, at Herren siger til os, at Syndsforladelsen er vundet ved hans Blod. „Og Grunden er visselig den, at der er intet, som falder det ugjenfødte Menneske saa utroligt, som at Syndsforladelsen er vundet ved en Andens Fortjeneste. Heller ikke i Nådveren spørger Herren, om vi tror det, men Han siger det dér selv til os.“

En af Gjæsterne spurgte, om ikke Nådveren var Kristi Kjærligheds Meddelelse? Det bejaede han stærkt, og nu fulgte derpaa en vidunderlig rig Udvikling af Forholdet mellem Kristus-Livet og Menigheds-Livet, ugjengivelig for mig.

Som lidt af Hovedpunkterne skal jeg anføre:

Menigheden er Kristi Legeme, vel at mærke Menigheden, ikke den Enkelte for sig. Det er en Vildfarelse, som længe har hersket i Menigheden, at den Enkelte skulde kunde optage Kristus i sig. Og det var en Grund til, at Livs-Udviklingen standsede, hvor Livet i Kristus virkelig var født. Derfor var det at Luther, som havde Troen og holdt sig til Indstiftelses-Ordene, og hos hvem Gjenfødselen derfor traadte i Kraft, han voksede ikke, og i Kingos Psalmer finder vi den samme Tankegang, at den Enkelte, som saadan, skulde kunne tilegne sig Kristus. Den Enkelte tilspørges naturligvis ved Daaben og indlemmes i Menigheden, men kun i Menigheden kan man vokse. Ved Tanken paa den Enkeltes Forsøg paa

at tage Guds-Riget til sig, var der gaaet Lys op for ham over hvad der staaar skrevet, at fra Johannes den Døbers Dage af begyndte man at rive Guds Rige til sig med Magt. Nej, det er kun i Menigheden som Kristi Legeme man som Lemmer derpaa bliver delagtig i Guds-Fylden, som er i Ham, og naar det synes som en Enkeltmand er forud for Menigheds-Livet i det Hele, da er det vist kun profetisk, saa han ser videre, men i Livet selv vokser han visselig kun sammen med Menigheden.

Saa kom der en videre Udvikling om Kristus-Livet og Menighedens Delagtighed deri, hvorledes Guds Enbaarne blev os lig i alle Ting, undtagen i vor Synd, men aabenbarede dog under sit jordiske Levnets-Løb Muligheden af Menneske-Livets Opvækst til Guds-Fylden og Guds-Herligheden, som er i Ham; thi det var jo med vor Menneske-Mund Han udtalte alle sine mægtige Ord til at gjøre Guddoms-Gjerninger; men Han traadte kun guddommeligt frem, hvor der var noget Særdeles at gjøre, ellers hvilte Han som den Enbaarne i Faderens Skjød. Kristus-Livets eller Kristi Kjærligheds Hemmelighed i Forhold til Menigheden er den, at Herren siger til sin Menighed: Alt dit er mit, og alt mit er dit!* Saaledes har Han taget alle vore Synder paa sig og vil delagtiggjøre Menigheden i hele sin Herlighed. For at imidlertid Livet i Herrens Menighed ret kan komme til at vokse og udvikle sig, vil en Skilsmisse, i det Kristelige, fra Verden blive nødvendig, for at Kraften af Herrens Indstiftelser kan faa vise sig og være sit eget Vidnesbyrd. Dette Vidnesbyrd forhindres jo, hvor Menigheden gaar til Herrens Bord sammen med en stor Mængde, som ikke har Tro til eller Modtagelighed for hvad der tilbydes. Man hører de selvsamme Ord udtalt over Alle, men paa Mængden spores ingen Virkninger deraf.

Saa udtalte han sig om Menigheden som „Bruden“, hvad vi véd, hun kaldes i Skriften. I Skabelsen var Kvinden skjult i Manden, men blev saa alle Levendes Moder; saaledes var ogsaa Kristi Menighed som saadan skjult i Kristus og udvikler sig af Ham og opvokser ved Ham til Hans Brud.

Endelig talte han om Faderen som Kjærligheden

selv, der „dømmer Ingen“, men har overgivet Sønnen som Sandheden al Dom. Folket hos os har det rigtige Svar paa Pilatus's Spørgsmaal: hvad er Sandhed? Det siger, det er Tingen som den er, og saaledes er den Enbaarne væsenlig Guds Kjærligheds Sandhed, og skal engang dømme Levende og Døde.

Til dette Vennemøde havde den ottetiaarige Skjald med endnu rigt sprudlende Skjalde-Aare skrevet sit Kvæde „Den levende Røst“, som uddeltes til Deltagere i Mødet. Det optager 63 Sider og besynger Røstens Vilkaar baade under den gamle og den nye Pagts Dage og i det nordiske Hedenskab og slutter med de kraftfulde, livlige Toner: „Himlenes Røst“. Næsten øjeblikkelig udkom andet forøgede Oplag.

Ved Besøg af en Nordmand efter Mødet.

En Nordmand, som efter Mødet gjorde en Udflugt fra Kjøbenhavn og kom did tilbage igjen, besøgte da Grundtvig og talte med ham blandt Andet om Hus-Andagten. Nordmanden udtalte, at han ikke havde kunnet komme afsted dermed. „Det tror jeg gjerne“, sagde Gr. til den langt yngre Mand, „det er ogsaa først i senere Aar jeg har kunnet begynde“, og saa lagde han tillige Vægt paa, at Mand og Kone maatte være enige derom, naar den skulde begynde.

Til samme Nordmand yttrede han, i Anledning af det, man kalder „at skrive sine Prækener“, at han selv var nu gammel vant til at bruge Mund og Pen omkap, men bemærkede tillige, at man maatte stille sig saaledes til det Skrevne, at man kunde modtage det, om Aanden vilde have noget mere sagt ved Siden deraf. Han fortalte ogsaa, at han under Præken-Studier havde benyttet Konkordants, som er en Slags Ordbog, hvori der ved Ord i Skriften henvises til alle de Steder, hvor Ordet forekommer. Paa Spørgsmaal om, hvad Herrens Røst egentlig er, sagde han, som han tiere har sunget, at „Herrens Røst det er egentlig Aanden selv“.

Ved Konge-Skiftet og Tyske-Krigen.

Angaaende den ulykkelige saakaldte November-Forfatning 1863, hvorved man tilsigtede „at knytte Slesvig nærmere til Konge-Riget“, saa jeg i det mindste slet ingen offentlig Udtalelse fra Grundtvig derom før senere; men Frederik den Syvendes Død, samtidig dermed, fremkaldte naturligvis ogsaa Grundtvigs offentlige Røst. Til Ligprækenen var opgivet Tekst af 46de Psalme: „Gud er vor Tillid og Styrke, en Hjælp i Angester som er befunden saare (stor). Derfor vilde vi ikke frygte naar Jorden end forandredes og Bjergene bevægedes midt i Havet“. Jeg har ikke Præken-Opskriften ved Haanden, men jeg mindes godt, at Gr. begyndte med, at, naar man opkaldtes til at udtale en saadan Tryghed for et Verdens-Folk, da maatte man nok betænke sig, for ikke at lyve Vorherre noget paa. Hos Psalmisten er nemlig kun Talen om Guds Børn, og der staar skrevet, at engang skal netop Folkene komme til at ængstes i Fortvivelse, naar Havet og Vandbølgerne bruse, men da Talen her er om det „lille danske Folk“, saa har vi tit set, hvor fast han troede paa, at Gud vilde bevare det og lade det med sit Tungemaal lykkelig udvikles, og han bad i Bønnen før Prækenen, at Gud vilde af sin Naade skjænke det Konger, der kunde blive saa elskede og savnede som Kong Frederik. Hyrde-Lignelsen anvendt paa en god Konge beholdt han i Kvædet over Kongen, som stod foran Prækenen og blev vist afsunget i Kirken, og hvori det heder:

„Folket sørger for sin Hyrde,
Danmark for sin Frederik“.

Det behøves nu næppe at tilføjes, at Grundtvig var saa langt som Nogen fra at lægge den præjsiske eller romersk-bysantinske Mening i Ordet „Konge af Guds Naade“, medens han naturligvis for Alvor troede, at man aldrig fik enten gode Konger eller noget virkelig Godt uden Guds Naade gav det. I Fortalen til „Kong Frederik den Syvendes Ihukommelse“ foreslaar han til levende Mindesmærke over den folkekjære Konge at indfri hans Faders og hans eget Ord om „Højskolen i Sorø“. Da det netop var i denne Tid, han leverede det

3die Oplag af sin „Mundsmag af Danmarks Krønike“, fik ogsaa deri Kong Frederik sit Eftermæle saalydende:

„Frederik den Syvende blev ogsaa den Sidste paa Danmarks Throne af det oldenborgske Kongehus, som oplevede fire Aarhundreder (1448—1848), og da han i det store Gyldenaar fik Spiret, var det under meget tve-tydige Varsler; men dog blev hans Regjerings-Tid (1848—63) en af de mærkværdigste og lykkeligste Overgange i det danske Folks Levnetløb“.

„Spændingen mellem Dansk og Tysk ved Landemærket var paa sit Højeste, da Kong Kristian døde, og Sønnen agtede ligesom sin Fader at skabe en umulig Helstat af Danmark og Slesvig-Holsten, men alle saadanne Planer strandede paa Omvæltningen i Paris, som fulgtes af Optøjer allevegne, og paa samme Tid, som Frederik den Syvende opgav Enevoldsmagten, gjorde Holstenerne ikke blot Opstand, men stræbde med Vold at frarane Danmark det fra Arildstid danske Hertugdømme Slesvig eller Sønderjylland. Dette blev Danmarks Redning, thi skjøndt vi, med hele Tyskland imod os, var indskrænkede til vore egne smaa Hjælpekilder, saa tilbagevandt den lille Danehær dog ikke blot Slesvig, men ogsaa det Helt-Ry, som alt i Valdemars-Tiden syndes tabt ved Bornhøved, hvor Holstenerne unægtelig slog Danehæren og trodsede den siden ustraffet lige til den sønderjydske Krig (1848—50). Det var især Natte-Kampen ved Frederits (1849) og Hoved-Slaget ved højlys Dag paa Idsted-Hede (1850) som beviste Holstenernes og hele det tyske Forbunds Afmagt mod den danske Fædrelands-Kjærlighed og Danmarks mageløse Lykke, og vel fraskrev vi os med et Pennestrøg, hvad vi med Sværds slag havde tilkjæmpet os, men den tilbagevundne folkelige Bevidsthed og Tillid til Danmarks gode Lykke kunde dog hverken vore eller Tyskernes Penne berøve os. Da Danmark desuden under Krigen (1849) istedenfor den forskrækkelige „Kongelov“ havde faaet en Grundlov, der vel var langt fra at være saa folkelig som man tænkte, men som dog tilsikkrede Folket den Ordets, Troens og alle gode Kræfters Frihed, som er Vilkaaret for et opløst og virksomt og glædeligt Folkeliv, saa kan, med Danmarks

Lykke*), et folkeligt Gyldenaar vel forsinkes, men ikke forhindres. Derfor borger da ogsaa Opblomstringen af fri folkelige Højskoler, som alt under Kristian den Ottende begyndte i Rødding ved Haderslev og strækker sig nu til hele Riget; thi naar de bære deres Frugt i dansk-folkelig Bevidsthed og Dannelse hos den kraftige Ungdom, da maa alt det Fremmede og Fiendtlige i Tankegangen saavel som i Livet og Tungemaalene rømme Marken og Grotte-Kværnen igjen male Guld til en Fredegods-Alder.

„I Følelsen heraf er ingen dansk Konge, siden Valdemar den Store, bleven saa almindelig begrædt som Frederik den Syvende, da han uformodentlig endte sine og sin lykkelige Kongestammes Dage paa Lykkesborg i Sønderjylland, og uagtet hans fortvivlede Helstats-Forsøg, der nødvendig maatte mislykkes, vil han sikkert ogsaa faa et varigere Minde i Folkets Hjerte og et skjønnere Eftermæle i dets Krønike end nogen samtidig Fyrste eller nogen af hans Stammes Dane-Konger. Han havde det nemlig forud for dem alle, at han forstod sit Folk og kunde tilegne sig dets Følelse og Tankegang, fordi han lykkeligvis var uberørt af den ægyptisk-romerske Dannelse, der gjør alle sine Dyrkere fremmede for Folke-Livet og for hele den folkelige Tankegang, hvis Sol er nu oprundet, og vil herefter overstraale Jorden“.

Da nu Kristian den Niende ved Frederiks Død blev udraabt til Dankonge, da hilste Grundtvig ham med et Kvad som „frændefødt“ paa den Hensovnes Throne og lagde ham paa Sinde, at Stamfaderens Navn Didrik eller Tjoderik betyder Folke-Drot, til et Varsel der spaaede ham Lykke, naar han sluttede sig til Folket.

Ved Kongeskiftets Tid udgav Grundtvig særskilt efter yngre Venners Ønske Afhandlingen: „Skal den lutherske Reformation virkelig fortsættes?“ fra Lindbergs Maanedsskrift 1831, hvori han med megen Flid udviklede Forholdet mellem Troes-Ordet og Apostel-Skriften, sammellem Kristendom og Lutherskhed, Stats-Kirke og Fri-Skole i det Hele. Selv siger han i Fortalen:

Skjøndt jeg nu kunde have adskilligt at anmærke og ændre, og især min Betragtning af Bispe-Stillingen i

*) At Grundtvig ved „Lykken“ ikke tænkte paa nogen blind Slumpe-Lykke, men paa en Himlens Gave, forstaar sig selv.

Herrens Menighed at rette, saa har jeg dog kun ombyttet enkelte Ord for Tydeligheds Skyld, og vil ønske, at Afhandlingen maa, hvad den er skikket til, blandt andet oplyse den danske Læseverden om, at naar man nu er nær ved at bansætte mig paa Bibelens og Lutherdommens Vegne, saa er det ikke desmindre mig, som i Aarhundredets første Menneske-Alder har kjæmpet paa Liv og Død for den Anseelse, Bibel og Lutherdom da aldeles havde tabt hos os, men derved ikke mindst har tilbagevundet“.

Tyskerne begyndte nu straks efter Konge-Skiftet Krigen paany, og vi véd alle, hvorledes Danehæren, til sin store Sorg, fik Befaling til at rømme Dannevirke, hvor den havde sin Stilling, og trække sig nordover tilbage til Dybbøl. Da Tidenden kom til Kjøbenhavn om „Dannevirkes Rømning“, blev Sorgen, Harmen og Forfærdelsen stor. Det var just Lørdag Aften før Fastelavns Søndag den kom, og Grundtvig skulde da prækt om Søndagen, men det kunde jo ikke den Dag gaa til paa sædvanlig Maade, og Grundtvig var ikke i Tvivl om, til hvem han skulde gaa hen med det sorgbetyngede Hjerter. Han budsender P. A. Fenger paa Kristianshavn og mælder, at han vil til Herrens Bord. Han (Gr.) lod om Søndagen Menigheden afsynge Psalmen:

„Naar vi i største Nøden staa“,*)

derpaa træder han frem for Alteret og holder en Tale (han undlod at præke) som en tilstedeværende Nordmand ikke tydelig kunde høre, paa Grund af Bevægelse baade hos Taler og Tilhørerne, men Ordet „Førræderi“ tyktes han dog led skjelligt deri, og saa tilraader Grundtvig Menigheden at gjøre som han selv, gaa med de besværede Hjerter til Herrens Bord, og det gjorde nok ogsaa de Allerfleste.

Før Dannevirkes Rømning udsendte Skjalden en „Budstikke i Højnorden“ om Hjælp, hvori han dog ingenlunde ser blot paa den udvortes Fare, som truede Friheden og Livet i Norden fra Tysklands Side.

. . . „Vi har ej blot et Fosterland
Ved Østersø og Vesterstrand
At væрге alle Dage,
Vi har i aandelig Forstand

*) Den gamle Psalme i sin Omarbejdelse i „Festpsalmerne“.

Et dejligt, os forjættet Land
At gjæste og indtage.

Det plages, pløjes som et Rov
Med Tørve-Spade, Trælle-Plov,
Haarkløveri til Bunden,
Thi Aanden der er sat i Band
Af grov og kjødelig Forstand
Paa Haanden og paa Munden.

Det er Latiner-Skolens Værk,
Som Slangen træsk, som Døden stærk,
Som Helved uden Ende,
Den fanger, som en gammel Ræv,
Aands-Fluer i sin Spindelvæv
Som ej dens Løndom fatter.

Og Tysken, som den sig tilpas
Har drejet og oplyst med Gas,
Han er nu Skolemester,
Og gjør som Ærke-Jesuit
Til Verdens-Lys Begrebet sit,
Som Verdens Rum forpester.

For den har Strid kun Liv i Gjem,
For den er Døden Fredens Hjem,
Den Liv og Fred fornægter,
For den er Frihed kun en Trods
Mod Kroppen og mod Gud med os,
Som med sin Skygge fægter.

Men „Liv og Fred“ er Aandens Sands,
Som hos Sanct Povel, her til Lands
Vi kun for dem vil strides,
Og kun i Friheds Aandedræt
Vi føler, kjækt og lyst og let
Kan leves og kan lides.“

Budstikken udgjør 22 Sider, og er en stærk Opfordring til at ile Danmark til Hjælp, en Opfordring til baade Gøther og Horder og Thrønder, og i Tiltalen til Gøtherne mindes han naturligvis Gothe-Helten Bjowulf:

„Da Livet Gøthe-Helten bold
 I Skjoldung-Hall, mod Grændel Troid
 Alene, turde vove,
 Os Daner Hjælp i al vor Nød,
 Til Gøthe-Kraften var uddød,
 Han hørtes da at love.

Saa højt han skatter Hrodgars Pris
 Og Daners Tak paa kjærlig Vis
 Og deres Barne-Glæde,
 Og deres faure Skjalde-Sang,
 Som over alle Bjerge svang
 Sig op til Norners Sæde!“(*)

En af Fasteonsdagene talte han over Jødernes gruelige Valg mellem Barrabas og Jesus, og ligesom Apostelen Peder tog han den Sag „mindre fra Ugudelighedens end fra Umenneskelighedens Side“; da Peder sagde til sit Folk: „I forlangte, at Morderen skulde skjænkes eder, men Livs-Fyrsten aflivede I“, saatog Grundtvig ogsaa Sagen paa lignende Maade og uddrog deraf følgende Lærdom og Advarsel, med Jødefolkets Skjæbne for Øje:

. . . „at ethvert Folk, der ikke vil gjøre en Ulykke, men vil, saa længe som muligt, leve og se gode Dage i sit Fæderneland, maa vel vogte sig for den største af alle folkelige Forbrydelser, selv at foragte og forkaste, hvad der aabenbar tjener til at nære og frede om Menneske-Livet, og derimod at ømme sig over og blive medlidende med hvad der truer og bestrider Livet, thi det er den lige Vej til i et afgjørende Øjeblik, med Jødefolket, som en Naades-Bevisning at forlange Morderen løsladt og Livs-Fyrsten henrettet, hvorved Folket fælder sin egen Dødsdom og sætter den, saavidt muligt, selv i Kraft.“

Ved samme Lejlighed udtalte han sig ogsaa om Afskaffelsen af Døds-Straf paa forsætlige Mordere:

„Men er det ikke da nu i folkelig Henseende en ligesaa betænkkelig som vitterlig Sag, at for nærværende Tid hos alle dannede Folk, og ikke mindst hos os, tiltager daglig kold Ligegyldighed for det borgerlig uskyldige Menneske-Livs Tab og Fare, og tiltager i samme Grad en aldeles

*) Det staar tydelig at læse i Beowulfs-Drapen.

umenneskelig Medynk med de fortsættelige Mordere, saa at dem, som alle guddommelige og menneskelige Love dømme til Døden, dem ønsker man benaadede med Livet, skjøndt det ikke kan ske uden ved at gjøre alle Morder-Sjæle tryggere og derved sætte uskyldige Menneskers Liv i dobbelt Fare.“

Præken-Opkriften „Livs-Fyrsten og Morderen“ er at faa i Bogladerne, og i Fortalen behandler han hvast de slesvigske Forhold. „Naar Tyskerne — siger han blandt andet — ikke blot i Mellem-Slesvig indfører udelukkende tysk Kirke-Sprog og Skole-Sprog, men selv i Nord-Slesvig, hvor Folket kun forstaaer Dansk, da er det vistnok oprørende ikke blot for enhver Dansker, men for ethvert Menneske, der har mindste Agtelse for utabelige Menneske-Rettigheder og mindste Fornemmelse af, hvad Modersmaalet er idetmindste for Kvinder og Børn og i det Hele for Menigmand.“ „Vi kan — skriver han videre — anføre meget til Bevis paa, at baade har Tyskerne kun med Vold og Uret faaet den Magt, de har over Slesvig eller Sønderjylland, og at de grusomt og umenneskelig misbruge denne Magt mod alt Dansk“, men strengt laster han den saakaldte danske Regjerings Fremgangsmaade, som „siden 1848 har paatvunget Mellem-Slesvig udelukkende dansk Skole-Sprog og indsat Præster til at præke halv Tysk og halv Dansk, uden igrunnen at kunne nogen af Delene“, — og paa den anden Side naturligvis ikke mindre strengt, at „man gjennem hele dette Aarhundrede har stræbt at gjøre Tysk til det egentlige Dannelses-Sprog i Danmark, har gjort det til Vilkaar for hartad alle offentlige Stillinger i Kongeriget, lige ned til Skovfogeder og Landsby-Skolelærere, ja har, efter Isted-Slaget, indsat Tysken i alle de lærde Skoler til, i Latinens Sted, at give Grund-Reglerne for al Sprog-Kyndighed og al Sprog-Brug, følgelig for den hele Tankegang og Ordføjning, og det med den Bekjendelse, at Dansken var alt for fattig, ubestemt og regelløs.“

Foruden at hævde Tyskernes Sprog-Frihed i Kirke og Skole i Slesvig, saa hævder han paa det stærkeste, at man maa „aldeles udelukke det ikke blot fremmede, men fiendtlige tyske-Sprog af vor offentlige Skole, udstryge det af alle vore Eksamens-

Lister og udslette det af Vilkaarene for nogensomhelst offentlig Stilling i Fædernelandet.“ Han minder om, at „endnu Aar 1800, da jeg blev Student, kunde man ikke blot med Æren gennemgaa den lærde Skole, men tage alle Eksaminer og opnaa hvilken som helst offentlig Stilling i Kongeriget, uden at have læst en eneste tysk Bog og uden at kunne en eneste Regel af den saakaldte uundværlige tyske Grammatik.“

Denne Udelukkelse af Tysken var det første Skridt, som i Kongeriget maatte gjøres. „Det andet Skridt maa være Oprettelsen af en folkelig Højskole for hele Kongeriget, hvor der frit meddeles en folkelig Dannelse paa Modersmaalet, som herefter udkræves af alle dem, der vil opnaa nogensomhelst offentlig Stilling i Danmarks Rige“. Derved skulde, „med Guds Hjælp og Danmarks gamle mageløse Lykke, den forbavsede Verden faa en folkelig Dannelse at beundre, som intet Menneskeligt er fremmed, men som virker oplivende og velgjørende paa hele Menneske-Livet i sin folkelige Skikkelse, hvori det i Sandhed kun lader sig leve, da enhver Bestræbelse for at omskabe sig selv er umenneskelig og fører kun til aandelig Død og Djævelskab.“

Den lille Bog slutter med et Kvæde, hvori han blandt andet siger:

. . . „Dannevirke, Danmarks Gjørde!

Det er ikke Thyras Vold,
som med Spade nu for Sværde
Jævne vil den tyske Troid,
Og i Paaske-Morgenrøde
Ej jeg taler til det Døde,
Som ej væрге kan sig selv.

Dannevirke, Danmarks Gjørde,
Det er Danmarks Sønnehær,
Muld i Hjærte, Sten i Hærde,
Født til Heltens Herrefærd,
Dig det er, som Stormen gjælder,
Dine Rækker som Vindfælder
Rykke op den vil med Rod!“

Samme Aar udsendte han ogsaa „Trøste-Brev til Danmark“, det rigeste og dejligste af alle hans Kvæder

ved denne Løjlighed. Det fik ogsaa en rivende Afsætning, saa det maatte meget snart oplægges paany.

Begyndelsen lyder:

„Danmark, gamle Heltemoder!
 Havfru, født af Bølgen blaa!
 Gøte kalder sig din Broder,
 Nor i Nør gjør ligesaa,
 Dog Højnordens Kjæmper tænke
 Lidt kun paa, at du er Enke!
 Længe Gor*) har Bølgen pløjet,
 Pranget Sejl i spanske Sø,
 Før ham Dana faldt i Øjet
 Som hans Frændke under Ø,
 Lige hjælpeløs en Enke
 Er den store Havmands-Frændke.“

— Blandt andet skildrer han levende, hvordan man spillede op for den danske Ungdom:

„Overmagten at angribe
 Det er Daarekiste-Raad!
 . . . Denne Gang paa Vagt med Hunger
 Sønnen døjed Trælle-Kaar,
 Kjæk han var, men onde Tunger
 Gav ham giftigt Barnesaar,
 Hvisled: hvad vil Du forsvare?
 Hyt dit Skind! det er i Fare.
 . . . Og Svart-Alfer sang Lig-Psalmen:
 Bedst at dø paa Bænke-Halmen.“

og Danmark ligner han ved Enken i Nain, hvem den „lange Sørgekare“ følger ved Sønnens Baare, dog ingenlunde trøstesløs. Han kvæder nemlig ogsaa:

„Men jeg ser Ham nær i Aanden,
 Ham, som ynkes inderlig,
 Ham, som raader Bod paa Vaanden,
 Med Livs-Ordet uden Svig,
 Himmelsk Trøst af hans „græd ikke“
 Moder-Hjertet skal inddrikke.

---

*) Gor er her Engelskmanden.

Med sit Guddoms-Ord ved Baaren:
 Vaagn! stat op, Du Ungersvend!
 Skaber Jesus Smil af Taaren,
 Skaber Sang af Suk igjen,
 Lægger, med gjenfødt Livs-Varme,
 Sønnen i sin Moders Arme.

Sønnen nævner mer ej Giften,
 Som forpestede hans Blod,
 Taler kun om Livs-Bedriften,
 Hvortil gjenfødt han opstod,
 Taler til sin Moders Glæde
 Ud af Hjertet, Livets Sæde.

Da skal hver en Skjalde-Tunge
 Spaa Dig Sejr og Held paany,
 Og din Søn, den Atterunge,
 Løfte højt dit Navn i Sky,
 Lære Tysken at bekjende:
 Her har Romer-Riget Ende.“

I Januar Maaned 1864 drømte en liden Pige i Fyen, at hun saa Vorherre selv til Hest med et draget Sværd, og at Danskerne i stor Kvide for Hus og Hjem bad ham ride i Spidsen for sig. Han bønhørte dem og før ind paa Tysken. Hans Sværd rørte sig ikke, men Tyskerne sank til Jord, saa der blev bare nogle faa tilbage af dem, som Danskerne da slog ned. Denne lille Begivenhed besang Grundtvig yndigt i „Barne-Drømmen“, som stod i „Dansk Kirketidende“ 1ste Søndag i Faste samme Aar. Slutningen af Sangen lyder:

„Forladt er Dannevirke;
 Med Danmark stædt i Nød
 Er Jesu Kristi Kirke
 Alt for den sorte Død.

Vi højt til Herren raabe
 Nu for dem begge To!
 Hans Hjælp er og at haabe,
 Saa vist, som vi har Tro.

Thi skal os Varslet glæde
 Fra Barne-Troens Land,
 Hvor nærmest er de Spæde
 Al Verdens Frelsermand.

Og naar han uden Hænder
Gjør Underværket stort,
Vi til hans Pris bekjender:
Som sagt, hos ham, saa gjort.

Ham som vort Dannevirke
Vi da vil stole paa,
I Skole og i Kirke
Og hvorsomhelst vi gaa.

Guds-Husets BARNEDRØMME
Midt i vor Vintertid
Vi skal da og berømme
Langt over Mandevind.

Om Sommeren samme Aar skrev han en dejlig „Efterligning“ af den 80de Davids-Psalme, i Bøn for Menigheden og for Danmark. Den begynder:

„Vorherre! lad lyse dit Aasyn blidt
Over os, som Dig bønfalde,
Da sige, da synge med Fryd vi frit,
Vi er frelste nu med alle.“

Samme Aar i September saaes i „Dansk Kirketidende“ første Gang en ny og nu meget udbredt Sang om „Fuglen og Blomsten“ som Spejl for Mand og Kvinde og for Aand og Hjerte

„Ser til Fuglene i Luften
Hvor de svinge sig med Sang.“

Hermed skal jeg gjøre opmærksom paa, at naar det i 4de Vers oprindelig hed om Aanden, sammenlignet med Ørnen, at den

„Har for Ørne-Klo og Skvalder
Svømme-Fod og Himmel-Galder,“

saa ombyttedes af Grundtvig i senere Oplag af „Festpsalmerne“ disse Udtryk med følgende:

„Og, for Vinger, i sin Vaande
Den har Ord og den har Aande!“

Dog, et Kvæde allerede fra Vaaren, efter Dannevirkes Rømning om Vinteren, maa endnu berøres, fordi vi ligesom ser Oldingen ind i Sjælen, naar han i Talen om de syvti

Aar, om Leve-Tidens Forlængelse ud over dem og om de skuffede Haab synger med himmelvendt Hjerte og Blik:

. . . „Til Verden staar ej mer vor Hu,
Vort Haab som Spejlglas brast itu,
Om ældre end Tylvt Aar vi blive,
Vi synes dog kun halvt ilive.

Men Herren lever, er vi hans,
Da lader han med sig os leve,
Da paa den bedste Hæderskrands
Fornyes vore Vente-Breve,
Ja til os glimter gennem Sky
Vorherres Glands hver Dag paany,
Og da er Glimtet fra det Høje
For Hjærtet Ild, som Lys for Øje.“ . . .

Der havde i Anledning af Krigenes Ødelæggelser været talt og skrevet meget om Danmarks „Folke-Synder“, og blandt Andet havde man i den Retning ogsaa brugt Mose-Loven som Spejl. Hjemme i Grundtvigs Hus skal en højtstaaende Gejstlig have haft en Samtale med ham om Folkedommen efter Mose-Loven, hvori Grundtvig siger: „Maa jeg spørge Dem, er vi den gamle Pagts eller er vi den nye Pagts Tjenere?“ De skiltes ad uenige i den Sag.

I Anledning af Herrens Graad over Jerusalem og inderlige Ønske for dets Fred talte han 10de Trinitatis-Søndag blandt andet om, at „vi da nok kan vide, hvor inderlig og uafsladelig han (Jesus) i sin Opvækt har bedet for det Folks Fred, som han havde jordisk Fæderne-land og Modersmaal tilfælles med, og han talte om hvorledes Hedninge-Apostelen Paulus's Hjerte vedblev at hænge fast ved det gamle Israel, og han trøstede danske Kristne med, at skjøndt de, om det danske Folkeliv og tilsvarende Modersmaal skulde gaa under, ikke havde den Forjættelse om Gjenoprejsning, som Apostelen trøster sig med over det gamle Israel, saa har heller ikke Herren nu spaaet Danmarks Folk og Rige Undergang, saa de skulde ikke opgive Bønnen for dets Frelse „trods alle Ulykkes-Fugle“, ikke opgive Haabet og Bønnen om „dets Oplomstring i et fredsalligt Gyldenaar til hele Nordens Gavn og hele Mandhjems Forundring!“ . . .

Vi skal imidlertid kun med Hensyn til Ulykkes-Fuglene

medtage følgende af Trøsten derimod. Efterat have indrømmet, at kun alt for Mange i det Enkelte ogsaa i Danmark har forskudt eller forfalsket Guds Naades Evangelium, hævder han paa den anden Side, at „fra Ansgars Dage til vore havde der intet Folk været, hvor Vorherre Jesus Kristus og hans Menighed fandt mere Venskab og mindre Fiendskab“ end i Danmark, hvor ogsaa Daabs-Pagten og i det Hele Herrens Indstiftelser har været bevarede mere uforfalskede end andensteds, „saa at naar Folkenes Synder mod Kristus og hans Evangelium skal straffes med Undergang, da bliver det danske Folk snarere det aller-sidste, end det allerførste“. Han vedbliver derpaa:

„Men, siger man kanske, Danmark og dets Hovedstad har, ligesom Israel og Jerusalem, fremfor de andre Riger i Hedenskabets Tid, og ikke ændret den, derfor maa det ogsaa rammes først af Ødelæggelsen, og deraf er saa meget sandt, at det danske Folk virkelig i vore Dage fremfor noget andet har sin Besøgelses-Tid, da det besøges paa sit Modersmaal baade af Nordens og Guds egen Aand, baade til Vækkelse af det indsovede Folkeliv og til Fornyelse af det kristelige Menighedsliv, som det var i Jerusalem i Apostlernes Samfund, men det er ingenlunde sandt, at denne Besøgelses-Tid skulde være gaaet forbi uændret og forspildt af Folket; den er endnu kun begyndt, som Israels begyndte, da Guds-Barnet blev født i Bethlehem, og i det Højeste som da den tolvaars Jesus sad i Templet blandt de vise Mestere og forbavsede dem baade med sine Spørgsmaal og sine Gjensvar, og dog er det først efter at baade Johannes den Døber og han selv havde endt deres Løbebane og da Herren for sidste Gang nærmede sig Jerusalem, for at forraades og korsfæstes, først da, at Herren brød Staven over Staden og Folket og vidnede dog med det samme, at hvis de endog paa denne Dag aabnede deres Øjne for Fredens Vej og kjendtes ved deres Besøgelses-Tid, da skulde Frelsen staaet dem aaben.

„Og har da vi, som var Redskaber i Guds Haand til at udraabe det velbehagelige, folkelige og kristelige Gyldenaar i Danmark, enten mødt den rasende Modstand, eller faaet det sørgelige Indtryk, at Livets Ord og Fredens Evangelium vilde her i det Hele blive haardnakket miskjendt, forskudt og forfulgt, saa den danske Kristendom

vilde i Fædrelandet kun skinne øjeblikkelig som et Vejrlys, der slukkes i Stormen, saa den maatte skifte Tunge-maal for i fremmede Lande i Syden eller Norden at finde den gode Jord, som bærer hundrede Fold og fuldmoden Frugt?

„Det er aabenbar mit Kald og min Pligt at svare sandt paa dette Spørgsmaal, da jeg er den ældste af Livs-Ordets Forkyndere i Danmark og er tillige den iblandt dem, som mødte den største Modstand og Prøvelse, og efter mer end et halvt Aarhundredes Erfaring svarer jeg og svarer med mig denne kristelige Forsamling i Vorherres Jesu Kristi Navn og dens højkrøstede Lovsang: Nej, Gud forbydet det! det er, Gud være lovet, saa langt fra, at Tidernes Tegn skulde vise den Vej, at meget mere i det Hele den seneste Menneskealder er Aar for Aar og hartad Dag for Dag vort Haab blevet baade lysere og sikkrere om det kristelige Menigheds-Livs og den tilsvarende Oplysnings fredsallige og frodige Vækst i dejligst Vang og Vænge, lukt med Bølgen blaa, saa dersom vi ikke vidste, at det aandelige og kristelige Liv forudsætter det hjertelige og folkelige, hvormed det skal have Tunge-maal tilfælles, da maatte vi langt snarere mistvivle om Opvækkelsen af det indsovede Folkeliv end om Fornyelsen af det kristelige Menigheds-Liv, saa hjerteligt, saa oplyst og saa frugtbart, som hvor alle de Troende var ét Hjerte og én Sjæl.

„Derfor, danske Medkristne, lad os kun, trods alt hvad der spaar og varsler ilde, trøstigt bede den himmelske Fader i Vorherres Jesu Kristi Navn at frelse det lille danske Folk med dets Fæderneland og dets Modersmaal fra fremmed Herskab, Sønderlemmelse og Undergang og gavmild at skjænke Folket Lykke og Velsignelse til i Freds-Pagt med Guds-Folket at leve sin Alder ud med Glæde, da vil det visselig ske.“

Dette er dog ingenlunde hele Indholden af den mærkelige Præken.

Besøg fra Norge.

~~~~~

Straks efter Krigen havde Grundtvig et Besøg fra Norge, hvorunder han vel udtalte aabent, at han ikke

just fandt det gildt af Nordmændene ikke at være med, men føjede til, at man ogsaa havde baaret sig saadan ad dernede, at man egentlig ingen Hjælp kunde vente. — Ved sit Besøg heroppe i 1851 fandt han — skjønt han indrømmede, at han kun „i en snæver Kreds“ lærte Norge at kjende — at Kirke-Ordets Sag var her meget godt paaveje. Nogle Aar senere udtalte han efter et Besøg af en norsk Præst, at med Wexels i Kristiania, Wexelsen i Throndhjem og hin Tredie, som havde besøgt ham, paa en anden Kant vilde det nok gaa fremad. Nu syntes han imidlertid, at det saa daarligere ud. Den Besøgende 1864 (ikke Præst), som dog ikke var kjendt i Throndhjem, erklærede da lige ud, aldrig af „kirkelige“ Præster i Norge af sit Bekjendtskab at have faaet nogen rigtig Rede paa Forholdet mellem Ordet og Skriften m. m.

Da siger Grundtvig: „Naa, ja saa kan jeg forstaa det; de stikker under Stol“.

Det var kanske noget før denne Tid, at Pastor Lammers*) opholdt sig en Tid i Kjøbenhavn; han var da atter traadt ind i den norske Statskirke. Lammers gik og hørte Grundtvig og fandt sig tiltalt af Aandsmagten i Forkyndelsen, den dybe Hjertelighed og inderlige Overbevisning. Pastor Lammers kom ogsaa ud til Vilhelmine-lyst og havde formodentlig ladet Ytringer falde om, at han følte sig tiltalt i Vartou, for Grundtvig troede, han gik med paa hans kirkelige Betragtning. Men sidste Gang Lammers var der ude, mærkede Grundtvig, at de var langt fra enige. Imidlertid indlod han sig meget med Pastor Lammers, saa det siges, at Samtalen varede i flere Timer; men den endte med, at Grundtvig aabent gav ham sit Misnoje tilkjende og omtalte ham senere en Gang som „letsindig“ i hans Maade at tage Kristendoms-Sagen paa.

Den før omtalte norske Guvernante hos Grundtvigs

*) Pastor Gustav Adolf Lammers var en begavet Prædikant, der først var Præst til Hospitals-Kirken i Throndhjem, senere Sognepræst til Bamble i Bradsberg Amt og endelig til Skien. Dels „Skriftemaals-Samvittigheden“ dels Berørelse med sekterisk Bevægelse bragte ham til at prøve at staa i Spidsen for en Frimenighed paa egen Haand, men da den Sag ikke gik, som han haabede, meldte han sig atter ind i Statskirken, men han fik ikke Embede mere derinde.

besøgte dem ikke længe efter Krigen. Da hun kommer ind til Grundtvig, spørger hun, om han kjender hende igjen. „Jo“, — siger han straks, nævner hende venlig ved Navn og tager hende i Haand, mens der kommer ham Taarer i Øjnene, hvad enten det nu blot kom af en Bevægelse ved Gjensynet eller ogsaa ved Tanken paa, hvad der var overgaaet Danmark, siden sidst de saaes. Han talte ogsaa om Danmark og yttrede blandt andet, at Danskerne dog kanske ikke havde taalt at sejre, men at Bestræbelserne, i Tilfælde af Sejren, kunde taget en udadgaaende Retning, istedenfor at virke til Livets Styrkelse og Oplysning hos Folket selv.

Siden den Tid, hun var Guvernante i Huset, var der foregaaet den Forandring med den huslige Opbyggelse hos Grundtvigs, at nu bekendtes Pagten, medens der før kun blev sunget.

Femogtyveaars-Dagen i Vartou og lidt om Aarsdagen hjemme.

~~~~~

29de Maj 1864 var det 25 Aar siden Grundtvig blev Præst til Vartou, og den Søndag har faaet en vakker Beskrivelse i Pastor F. E. Boisens Budstikke under Overskrift: En Søndag i Vartou. Pastor Boisen havde nu været Grundtvigs Tilhører i Frederiks-Kirken et Par Aar, førend han selv blev Præst, og skriver om Grundtvigs Forkyndelse blandt andet: Sammenligner man Grundtvigs Prækener fra den Tid med de nuværende, da er Forskjellen meget stor, den Gang lignede de i det mindste meget ofte den brusende Strøm, nu derimod langt mere de stille rindende Vande. Forsamlingen fandt Boisen i Vartou 2—3 Gange saa stor som i Frederiks-Kirken og giver en Skildring af, hvor bange Folk, og ikke mindst han selv, i Førstningen af Aarene 30 var for at ses paa Vejen til Grundtvigs Kirke, for den Forsmædelses Skyld, som i rigeligt Maal blev dem tildelt af den Verden, der altid raabte paa denne Forsamlings „skjændige Intolerantse“. Den Gang var det mest Fattige og Ringe, som kom i hans Kirke, nu kan Forsamlingen i Vartou maale sig med

enhver Forsamling i de andre Kirker i udvortes Finhed og Klædedragt. Derefter følger hos Boisen en Skildring af det kvægende Samfunds-Liv, som naturligvis er det, Boisen satte Pris paa hos Forsamligen; men saa — til Fortællingen om Grundtvig selv:

„Det første jeg hørte var en lille Skriftetale af Grundtvig. Jeg havde været ude hos ham et Par Dage før Søndag. Da led han af en Hoste, som syntes mig at maatte gjøre ham det umuligt at prædike, men det lod til at han havde ladet den hjemme, thi i Kirken mærkedes ikke Spor af den. Han talte over de Ord: „Salige ere de Fattige i Aanden, thi Himmeriges Rige er deres;“ han bemærkede derom, hvad jeg saa tit har hørt og selv sagt, at det er ikke den timelige Fattigdom det kommer an paa, men han føjede til, hvad jeg aldrig har hørt eller sagt, at i Grunden er det heller ikke den aandelige Fattigdom det kommer an paa, det er ikke den der gjør dem salige, men det er Himmeriges Rige, som gjør dem salige, som Vorherre giver dem, fordi de gjerne vil, at det skal gives dem.

„Jeg havde ventet, at Gr. havde prædiket over Evangeliet, og jeg havde meget glædet mig til at høre en Udlæggelse deraf, men han holdt sig til Epistelen og navnlig til de første Ord: „Gud er Kjærlighed, og hvo som bliver i Kjærlighed bliver i Gud og Gud i ham“. Det var en af de stille Prædikener, som jeg omtalte. Disse Prædikener er i Almindelighed meget korte“. Og saa omhandler Boisen Grundtvigs Bestemthed i Udtrykket, saa intet Ord kan overhøres. „Grundtvigs Prædikener staa i allerhøjeste Grad i Modsætning til Ordgyderi. . . . Forøvrigt er hans Prædikener ikke lette at gjengive, og jeg tør heller ikke indlade mig derpaa, da jeg frygter for ikke at kunne gjøre det godt og rigtig nok. Jeg véd kun han talte skjønt om Kjærligheden saaledes som den findes hos Gud, i Modsætning til den Kjærlighed, som Verden roser sig af og som den mener godt at kunne have uden Tro paa Guds Kjærlighed. Det var denne Guds Kjærlighed, han havde givet Vidnesbyrd ved Evangeliets Forkyndelse og som for os havde sit usvigelige Kjendemerke i den indbyrdes Kjærlighed. Saaledes som han talte om Kjærlighed, fik jeg Indtryk af, som talte han om noget Andet eller om noget Højere end som naar vi i Alminde-

lighed taler om Kjærlighed. Indtrykket lignede noget som naar jeg læser i Johannes's Breve, og jeg faar den Følelse, at jeg egentlig ikke er kommet til den endnu. Slutningen var med Hensyn til de 25 Aar, han havde prædiket i Vartou Kirke, det var en Tak til Gud, som havde givet Kræfter de mange Aar. Nu mente han, at hans Kræfter var udtømte, men han vidste, at hvad han havde givet Vidnesbyrd, det levende Guds Ord, som lyder ved Daaben og Nadveren, skulde ikke forsvinde; han vidste ogsaa, at han selv skulde leve i Ihukommelse hos Menigheden, og han var sikker paa, at naar han kaldtes herfra, han da gik hjem til ham, der havde udsendt ham, og han talte ubeskrivelig yndigt om, hvor godt der er at være.

„Den Prædiken gjorde et forunderlig stille, dybt Indtryk paa Tilhørerne, og da han sagde: jeg véd, at jeg skal leve i Ihukommelse hos Menigheden, da er jeg vis paa, det fandt Gjenklang hos Mange, jeg véd, der var Mange, som med mig følte, at saasandt vi leve, skal hans Ihukommelse bevares i vore Hjerter til det Sidste.

„Efter Prædiken udførte Grundtvig baade Altergangen og en Daab, og det lod slet ikke til at anstrænge ham, saa jeg kan ikke nægte, jeg kom til den Slutning, at Kræfterne dog nok ikke endnu ere saa ganske udtømte“.

Efter Gudstjenestens Slutning traadte Busck frem og bragte Menighedens Tak for de 25 Aar og nedbad Guds Velsignelse over ham, hvorpaa man afsang: „Vor Alderdoms Trøst og Støttstav“, som Boisen er kommen til at gjengive efter „Sangværket“, istedenfor i den forkortede Skikkelse, hvori den findes i „Festpsalmer“, og hvori den da blev afsunget.

Kirken var af en Danekvinde smykket med grønne Grene fra Skoven.

Ved Grundtvigs Aarsdag, 8de Septbr., holdtes i dette Aar for Krigsbevægelsens Skyld intet Vennemøde, men Venner var naturligvis samlede om ham. Herom véd til eller mindes jeg dog nu intet. Derimod var det sikkert denne Aarsdag, at hans Søn Docenten, (senere Professor) og Kaptejn tillige den Gang, som laa ovre i Jylland, sendte derfra sin gamle Fader et meget vakkert længere rimfrit Digt, hvori han tænker sig ham i Mindet sende tilbage

paa de mangfoldige Aar ligefra Børnedagene til han nu sidder som Olding i sin Lænestol ved Vinduet og blandt Andet kommende ihu sit Sæde paa Strandbakken ved Egeløkke, hvorom findes et Kvæde blandt Ungdoms-Digtene af den Gamle i „Folkelig og kristelig Digtning“, 1870. Oprindeligt stod det i „Saga“ 1812.

Til Luthers Minde i Vartou.

For over fyrreti Aar tilbage, fra 1864 at regne, havde en unævnt Dannekvinde ydet en Gave til Vartou, med den Begjæring, at 31te Oktbr. skulde aarlig der fejres med Tale og Sang til Luthers Minde. Det var da 1864 ikke første Gang, Grundtvig havde talt paa den Dag, og han havde naturligvis talt om Luther i det Kristelige før, men dette Aar gav han en saa god Udsigt over Luthers Betydning for hele det menneskelige Folkeliv, at da Talen er meget kort, skal den her meddeles som en Beskrivelse af Grundtvigs Tankegang herom:

„Da det er en Dannekvinde, der har stiftet det Minde for gamle Morten Luther, som vi samles ved i Dag, saa kunde man vel tænke, det fulgde af sig selv, at Morten Luther, skjøndt han ved Fødsel og Tungemaal hørte til vort Folks arrigste Fiender, saa maa han dog ved en mærkelig Undtagelse have vist sig som en Ven og Velgjører ad vort danske Folk, men da vi véd, med hvilken blind Beundring Dannemænd og Dannekvinder lige til nu har betragtet Luthers tyske Landsmænd og Tungemaal, saa fristes man ret til at spørge, om ikke Dannekvindens Beundring af Luther har været ligesaa blind.

„Mange vil vel sige, det har ingen Nød, da alle maa vide, at Luther var en god Kristen, og at der staar skrevet, at Kristus er alt i Sine, saa der er ikke Spørgsmaal om Jøde eller Græker, Skythe eller Barbar, følgelig heller ikke om Dansk eller Tysk; men derved bliver vi ikke klogere paa hvad det gjælder om, hvorvidt vi Danskere har Grund til at holde Luthers Minde endnu mere i Hævd end hans egne Landsmænd? Det er imidlertid vist, at det har vi netop Ære af, naar vi gjør det i Erkjendelsen

af de store Fortjenester, Morten Luther har af alle Folk i samme Grad, som de sætter Pris paa hans heltmodige Kamp for Folkenes Frihed, Modersmaal og Oplysning, som Paven i Rom og hans Gejstlighed havde undertrykt og, saavidt muligt, udryddet i den saakaldte Kristenhed.

„Ja, den evangeliske Frihed, som Luther kjæmpede for, strakke sig vel ikke videre end til Kirken og var selv der meget indskrænket, men det var dog en virkelig Frihed for Folkene til, uden at spørge Paven om Forlov, selv at afgjøre hvad der angik deres Saligheds-Sag, Tro og Gudsdyrkelse, og hvor denne Frihed bliver skattet og fredet, vil den efterhaanden selv udvide sig til alt Menneskeligt for Aand og Hjerte. Indsættelsen af hvert Folks Modersmaal i sine krænkede Rettigheder, som Morten Luther ogsaa sejerrig kjæmpede for, var vel ligeledes indskrænket til Kirken og Børnelærdommen, saa det baade fremmede og døde Romersprog blev endnu længe ved at herske hos os i Latin-Skolen til daglig Plage og Forgjørelse af dem, der skulde føre Ordet for Modersmaalet baade om gudelige og menneskelige Ting, men Isen blev dog brudt, saa Modersmaalet, naar der endnu var Aand og Livskraft i det, kunde tilkjæmpe sig det tabte Herredømme paa sine Enemærker, hvor intet Fremmed kan herske, uden som Tyran at plage og efterhaanden ødelægge det menneskelige Folkeliv og forvandle Menneskens Børn til vilde eller tamme Dyr.

„Endelig var den almindelige Oplysning, som Morten Luther kjæmpede og arbejdede for, indskrænket til Oplysning om, hvad der virkelig stod i Bibelen, og hvordan det var at forstaa, medens den gamle Vankundighed om, hvad der er hos Mennesket og hvordan det skal skattes og benyttes for Tid og Evighed, blev kun alt for længe, som andet Ukrudt, ved at blomstre og bære Frugt, men da Bibelen er en mageløs Bog, som paa det jævreste og sandfærdigste beskriver Aabenbaringen baade af de guddommelige og menneskelige Ting, saa maatte den almindelige Bibellæsning og Ordsiftet derom paa Modersmaalet, hvor der var Liv i Hjertet, som Livskilden efterhaanden føre til en saadan almindelig Folkeoplysning, som den vi, Gud ske Lov, nu hos os har begyndt at arbejde paa i Frihedens Ly og ved Modersmaalets Lys.

„Da imidlertid Luthers egne Landsmænd ingenlunde

har høstet samme Frugter af hans Kamp og Sejer, som vi, saa er det Særsyn tilstrækkelig forklaret og retfærdiggjort, at vi skatte og ære Morten Luthers Minde langt højere end hans egne Landsmænd, saa det skulde ikke undre os, om Tyskerne engang gjorde os deres ypperste Landsmands Minde til en Forbrydelse, som vi skulde haanes og tugtes for, men det skal med Guds Hjælp ikke forhindre, at den fri Oplysning paa Modersmaalet jo daglig mere blomstrer og frugter i Danmark, og at denne Oplysnings Helt og Martyr, Morten Luthers, Minde stedse bliver mere velsignet iblandt os“.

Rimeligvis var det til en saadan Vartou-Fest for Luther, at Grundtvig i sin Tid skrev sin yndige Sang: „Der sad en Svend i Munkebur.“

I „Kirkelige Lejlighedstaler“ 1877 findes nu Opskrifterne til, hvad han sagde om Aarene ved den lille Luther-Fest, næsten uafbrudt fra 1839 til 1866. En af dem (netop fra 1863) slutter med følgende Ord:

. . . „Saa være da ogsaa i Dag den himmelske Fader, som aabenbarer de Umyndige og Spæde, hvad han skjuler for de Lærde og Selvkloge, hjertelig takket for den Barnlighedens, Folkelighedens, Hjertelighedens og den aandelige Friheds store Profet, som han oprejste i vort Nabolag, os især til Lys og Glæde, saa og Morten Luthers Navn og Minde maa være os og vore Børn til timelig og evig Velsignelse! Og naar danske Hjerter fristes til Bitterhed mod Tyskerne i det Hele, som endnu langt mere ved deres aandelige end ved deres verdslige Stolthed og Herskesyge har stræbt og stræber at kyse og undertrykke danske Hjerter, da lade Gud dem altid mindes, at Morten Luther var ogsaa en Tysker, og dog det store Redskab i Guds Haand til at løse de Bundne og husvale de sønderknuste Hjerter, ja er efter Herrens Ord én af de Faa, som vandre med ham i Hvidt, og hvis Navn er i hans Mund og skal aldrig udslettes af Livets Bog! Amen!“

Ved en Menigheds-Gave til Enkedronningen.

(Januar 1865).

Enkedronning Karoline Amalie saa man nu allerede i Frederiks-Kirken som Grundtvigs stadige Tilhører-

inde. Dengang var hun, som vi véd, Prindsesse, og hun havde sin Plads i den Kongestol, som ogsaa Frederiks-Kirken ejede. I Vartou nøjedes hun med en lukket Stol tilhøjre oppe i Koret. Den 15de Juni 1865 var det 50 Aar siden hun som Prinds Kristian Frederiks Brud, Aaret efter at han havde nedlagt Norges Krone, holdt sit Indtog i Kjøbenhavn. Ved denne Lejlighed modtog hun fra Menigheden i Vartou Den hellige Skrift (Lindbergs Oversættelse) indbunden i højtrødt Fløjel, smykket med Arbejde i mat Sølv, og udstyret med 4 Blade, tegnede af L. Frølich. Tilskriften, som fulgte med, begynder saaledes:

„Deres Majestæt

Dronning Karoline Amalie!

Dronning! fra den Menighed,
 I hvis Midte du tog Sæde,
 Delde med den Sorg og Glæde,
 Med Guds Fattig-Folk Guds Fred;
 Fra den Menighed fribaaren,
 I hvis Midte randt Guld-Taaren
 Mangen Gang for Paradis,
 Bringes, med Guds Finger skrevet,
 Dronning til dig Himmel-Brevet,
 Bøgers Rog til „Ordets“ Pris,
 Som i Verden lagt paa Hylden,
 I dit Øje mér end gylden,
 Er hos dig paa Hjerte lagt,
 Vilde, om den kunde tale,
 Vidne, at i dine Sale
 Den fordunkler Kongers Pragt!
 Ej du vil forsmaa den Gave,
 Som med prude Billed-Stave
 Vidner om, hvad Gud har gjort
 Fra han aanded først paa Støvet
 Til han kroned Levnets-Løbet
 Hos vor Drot i Himlens Port,“ . . .

Saa omsynges „vor Drot“ Jesus Kristus som den anden Adam, og hans Menighed som den anden Eva, der vokser op til at klæde Dronning-Stolen, som det staaer beskrevet i „Himmel-Brevet“, og som det

. . . „over Altergangen
I Fritalen og Højsangen
Strømmer ud af Aandens Drift.“

og som:

. . . „det mældes, hvor vi mødes,
Hvor det Smaa til Stort gjenfødes,
Hvor Guds Ord er Vin og Brød,
Hvor vi svare allesammen
Til Guds Julebud vort Amen
Med Guds Fred i Liv og Død.

Gid, til evig Bod for Vaande,
Med den levende Guds Aande
Det maa skrives i dit Bryst,
Saa det vare kan og vinde,
Saa du høre kan derinde
Livets Ord med Herrens Røst!

Mens da Hjertet staar i Flamme
Høre skal du med det samme:
Han dig skrev i Livets Bog,
Og med Jesus du skal sande:
Liv og Lys er han om Lande,
Let hans Byrde, mildt hans Aag!“

Grundtvig ved Ansgars-Festen 1865.

Vi kjender nu Grundtvigs Tankegang om „Missionen“ i Nutiden, men det danske Missions-Selskab med Dr. Kalkar, Amtsprovst Otto Grundtvigs Eftermand i Gladsaxe, til sin Formand, fandt dog, at var Grundtvig dertil at formaa, da var ogsaa han Manden til at tale ved den Mindefest for Tusindaaret efter Ansgars Død, som Selskabet vilde afholde i Kasinos mindre Sal Fredagen d. 3die Februar Kl. 12. Grundtvig var villig, — og saa mange, som Salen kunde rumme, vel en 700 Mennesker, var samlede. Iblandt dem saaes Kirkeminister Heltzen, Biskop Martensen og Prof. Clausen. Dr. Kalkar aabnede Mødet, og vi ser, at ogsaa hos denne hjertelige Mand var der vakt Haab om, „at der for den nordiske Kirke

er gjemt en stor Fremtid og en særegen Opgave“, og han sluttede sin Tale med, at „om Ansgar og den nordiske Mission er der ingen Nulevende, som mere bør komme til Orde end Grundtvig“, som han tillige betegnede som den, der „har ikke liden Fortjeneste af, at en sundere og friere Betragtning af de aandelige Ting har vundet Indgang iblandt os.“ Han bad da Gr. „skjænke os det Foredrag, De har lovet os, naar vi først har afsunget den i Dagens Anledning forfatte Psalme.“

Da istemtes den jævne og hjertelige:

Mel.: Blomstre som en Rosengård.

„Han var ingen mægtig Aand,
Mark-Evangelisten,
Dog et Redskab i Guds Haand,
Ret en Hjerte-Kristen,
Sund i Troen, mild og øm,
I sin Daad og i sin Drøm
Barnlig, gudhengiven!

Kirke lav han grundet her
Tusind Aar tilbage,
Ej med Bram og Herrefærd,
Men med Graad og Klage,
For det var saa grumme smaat
Her med Ondt saavel som Godt,
Uden Martyr-Kroner!“

Saa synges der ydmygt og taknemmeligt om de nær-værende Vilkaar med Udsigten til, at Marken dog skal bære „mange Fold“ og at en Glædes-Høst skal krone Taare-Sæden, og til, at Guds-Ord i Guds Time skal gaa „herfra“ videre paa Jord, gaa i Jesus-Navnet, gaa

„Med Kjærlighedens Sang,
Med Guds Fred fra Dannevang
Trøstig gjennem Ilden.“

Sangen ender med:

„Gud ske Lov i Jesu Navn
For Evangelisten,
Som, trods Aande-Lynets Savn,
Var en Hjerte-Kristen,

Egnet sig til Mærkesmand
 Just i vore Fædres Land:
 Banen paa det Jævne!“

Grundtvigs Indlednings-Ord maatte allerede gjøre et godt Indtryk. De lød nemlig saaledes:

„Det danske Missions-Selskab har gjort mig den Ære, at ville høre et kirkehistorisk Foredrag af mig om den danske Evangelist Ansgar, som idag for tusind Aar siden, vi tør godt sige salig fuldendte sit utrættelige Arbejde paa vore hedenske Fædres Omvendelse til Tro paa det Kristi Evangelium, som fremdeles er en Guds Kraft til Salighed for alle Troende, og jeg turde ikke vægre mig ved at modtage denne Æresbevisning, der aabenbar ikke gjaldt mig selv, der altid har været fremmed for Selskabets Virksomhed, men gjaldt mit Arbejde gennem usædvanlig mange Aar og trange Tider i den Herres Tjeneste, for hvem vi paa begge Sider godt kan bøje Knæ, skjøndt vi ikke kan enes om, hvad der for Øjeblikket hos os kan og skal gjøres til Udbredelsen af Guds Riges Evangelium blandt alle Folk.

„Mit Hverv idag er vel lidt vanskeligt, da jeg umulig kirkehistorisk kan betragte Evangeliets Forplantelse til Danmark ved Ansgar ganske uden Blik paa de kristelige Missioner i det hele fra den apostoliske i Begyndelsen til den skolerette i Slutningen; men Opgaven lettes dog igjen betydelig ved den Omstændighed, at Ansgars Mission i det 9de Aarhundrede hørde til den Art af kristelige Missioner som vi kirkehistorisk maa kalde de „benediktinske“*) og som falde midt imellem de ældste og de nyeste; thi om disse Mellemed maa alle oplyste Kristne langt lettere kunne enes end om det mageløse i Begyndelsen og det halvgjorte i Slutningen.“

Han troede, der i Forsamlingen neppe kunde være to Meninger om, at verdslige Missioner eller saadanne, som Karl den Stores eller den karolingiske (gjennem Frankrig over Rhinen), var ligesaa ukristelige som umenneskelige, medens han ved den fri Mission til Danmark, som blev den sidste i Middelalderen, maatte pege paa „England, der ligesaavel i Middelalderens Kirke-

*) Efter Benedikt fra Norcia.

historie, som i Nytaarstidens Statshistorie er den menneskelige Friheds rette Arnested.

„Ja til Engeland udgik jo, som man véd, (fra Rom) den første benediktinske Mission, paa samme Tid, som Mahomed opstod, og i England begyndte Skabelsen af den ny Kristenhed, som med sine nye Tung'er skulde blive Reformationens, den aandelige Fornylsels, Skueplads, og fra Nordhumberland udgik hele den fri Strømning til Nordtyskland og videre til det yderste Thule, skjøndt den kun i Danmark fik Lov til, ligesom i Engeland, selv ved Ordet at bane sig Vej uden Sværslag; thi selv i Norge blev Troes-Friheden afbrudt af Olav Tryggesen og afskaffet af Olav den Hellige.“

Han priste Ansgars Frisindethed, som, hvor dybt han end sørgede over den danske Trevenhed til at skifte Tro, dog var „hjertelig nok til at, føle, hvad mange endnu midt i Forstands-Tiden ej har lært at forstaa, at Aabenbarings-Troen altid skal betragtes og udbredes som hvad den nødvendig er: en fri Hjertesag, saa han misbrugte aldrig den Yndst, han stod i hos Dankongen, til paa Mahomedansk og Papistisk at forlange den verdslige Arm til aandeligt Brug.“ Dette fandt Grundtvig saameget mere prisværdigt hos Ansgar, som „Tyskernes saakaldte Apostel, der i alle Maader lod sig forgjøre fra en angelsaksisk Vinfred til en latinsk Bonifacius, havde som Pipin den Lilles Yndling givet et meget slet Eksempel.“

Men i Kristendommens fri Indførelse saa Gr. ogsaa en Retfærdiggjørelse af „Ansgars og vores glædelige Haab om, at i gamle Danmark skal den kristne Tro aldrig uddø, saalænge det danske Hjerte slaar; men at her skal Ordets Sæd i god Jord bære mangefold Frugt med Kristi Evangeliums Velsignelses Fylde.“ Han ihukom herved taknemmelig, at ved Aartusindets Udløb begynder Ansgars Haab kjendelig at gaa i Opfyldelse, „da vor Kristen-Tro uskadt har gjennemgaaet den farligste Skjærsild, som Fienden endnu har kunnet tænde i den ny Kristenhed, og har med det samme tilbagevundet sin oprindelige, men længe tabte, Frihed, som er Vilkaaret for al kristelig Fremgang baade fra Kraft til Kraft og fra Klarhed til Klarhed, da levende Kristendom kun kan drage Aande i fri Luft, som skrevet staar: hvor Herrens Aand er, der er Frihed.“

Grundtvig fandt naturligvis som Andre, at det var „et stort Skaar i Glæden paa denne Dag, at vi ikke kan takke Gud for Sæden og Væksten, for Haabet og Vel-signelsen, i Fællesskab netop med den Del af gamle Danmarks Rige, hvor Ansgar havde sin nærmeste Virkekreds og hvor han oprejste den første danske Kirkebygning i Hedeby, men det maa dog heller ses hindret ved fremmed Vold end ved vor egen Brøde,“ og han haabede, at „naar vi heller ikke i Sønderjylland vil bruge den verdslige Arm til Hjerternes Omvendelse, men unde alle vore Medborgere den samme aandelige og hjertelige Frihed, som vi selv vil nyde, da vil Han, som har al Magt i Himmelen og paa Jorden, sikkert ogsaa læge dette dødelige Saar og gjøre vor Glæde fuldkommen.“

Saa behandlede han Spørgsmaalet, om Ansgars og i det hele den benediktinske Mission var ligesaa lyslevende, som den var fri, og besvarede det med et „nej langtfra“, men tilføjede ogsaa, at „ligesaa lyslevende som fri i kristelig Forstand, det har ingen Mission været uden den apostoliske, thi dertil hører, at man med Rette kan sige til Prædikanterne, som Herren sagde til sine Apostler: det er ikke eder selv, som taler, men Faderens Aand, som taler ved eder, og i Middelalderen var det kun alt for klart, at de benediktinske Prædikanter talde selv, aldenstund de talde ligesaa ivrig for Klosterlivet og Munkehelligheden, som for Troen, hvorfor da ogsaa det gudelige Liv, de fremkaldte, lignede langt mere den gamle end den nye Pagt. Deres historiske Tro paa Frelseren var vistnok langt mere sikker og bestemt, men ikke mere levende end den profetiske Tro hos Israel, og deres Forkyndelse af Kristi Evangelium var derfor aandelig død og kunde kun være hjertelig levende, men hjertelig levende var den da ogsaa hos Ansgar i højere Grad end hos nogen af alle de benediktinske Missionærer, vi kjende.

„Denne Middelalderens gennemgribende Aandløshed i Tankegangen, der gjorde, at man ganske troskyldig kunde tage Paven i Rom for den Helligaand, aabenbaret i Kjød, den maa vi især ved de benediktinske Missioner stadig have for Øje, naar vi paa den ene Side skal lade alle kristelige Bestræbelser ske Ret, og naar vi paa den anden Side skal se Grunden til, at der ligesaalidt i Dan-

mark som andetsteds spores noget kristeligt Fremskridt, men tvertimod Krebsgang, indtil Aanden med Morten Luther begyndte at suse over Kirkegaarden med de døde Ben, eller, ligefrem sagt, begyndte at tiltale de gothiske Folk om det guddommelige Størværk paa det Maal, som de var fødte i.“

Ved den videre Tale herom kom han ogsaa til at udtale, at Papisterne, som „erklære os for Kjætere“, og de Protestanter, som erklære den romerske Kristendom for grundfalsk*), „de maa have lige stor Uret, dersom vi skal kalde os Ansgars Med-Kristne og ære hans Minde som Danmarks kristelige Evangelist, hvis Plantning har med Æren fyldt sit Tusindaar.“

Saa dvælede han lidt ved Ansgars Levnets-Beskrivelse, som han fandt havde ingen Sidestykker undtagen Angelsakseren Ælkvins („Alcuinus“) Beskrivelse af Willebrord, den første Biskop i Utrecht og Nordtysklands virkelige Evangelist, som i Aarhundredet før Ansgar ogsaa gjæstede Danmark og velsignede dets Førstegrøde“. Rimbart, Ansgars Eftermand paa Bremens Ærkestol, er utvivlsomt Forfatteren til Levnets-Beskrivelsen, og har trohjertig afmalet sin Mester „med saa levende Farver, at vi aldrig noget Øjeblik kan tvivle om, at han jo ikke blot bekjendte sig til den samme Kristentro, som vi, men at han holdt saa fast som han kunde paa det samme Guds Herligheds-Haab og efterstræbde den samme Kristi Kjærlighed, hvormed Herren vil være i os, og vi skal være i ham!“

„Langt være det derfor — sluttede Gr. med — fra os, at kalde det en Skam for vor gamle Evangelist, der, ligesom Noa, var fuldkommen i sin Tid, hvad vi meget mere skal regne ham med Herren til Ære, at vi nu ogsaa efter tusind Aars Forløb er kristelig vokset ham over Hovedet, saa vi ser det grandt, at Evangeliets Forkyndelse, baade hjemme og ude, maa vidt overgaa hans baade i Liv og Lys, baade i Kraft og Renhed, for at være apostolisk, og ser, at apostolisk i Grunden, om end ikke i Skikkelsen, apostolisk i Aanden, skjøndt ikke, som Irvingianernes, i Kjødets, maa den Mission være,

*) Med den romerske Kirke har vi nemlig Daabs-Pagt tilfælles, maa vi komme ihu.

som, før Enden kommer, skal, efter Herrens Ord, forkynde Rigets Evangelium for alle Folkefærd, dem til et Vidnesbyrd!“

Saa sang man Grundtvigs dejlige:

„Foragter ej de ringe Dage!“

Provst Hansen fra Sønderjylland talte derefter, et Par Sange blev sungne, og Formanden afsluttede derpaa Højtiden.

Til Ansgars-Festen leverede Grundtvig ogsaa i 2den Udgave sit yndige Kvæde: „Kong Harald og Ansgar, en Gave til Jubelaaret 1826“. Det falder i 4 Afdelinger: Kong Harald, med hvem vi følges til Mæntz eller Mainz ind i Kejsereens Gaard og ind i Kirken der, alt under de livligste Skildringer og deriblandt Skildringen af Kong Haralds Skjald, som, naar han saa de bibelske Billeder paa Væggen, faar høre bibelske Fortællinger og gjør derved sine ligesaa dybsindige som troskyldige Sammenligninger mellem hvad man nu fortæller ham og hvad han selv forud har hørt i sine nordiske Oldkvad. Denne Afdeling er holdt i den gammeldanske Rimkrønikes trohjertige Stil og i en lignende den næste, hvori Ansgar selv indføres fortællende sit mærkværdige Levnetsløb, og hvorigjennem vi naturligvis kommer fra Korvej til Danmark, til Sverrig, og er tilstede paa Thingstedet der, til Hamborgs Brand o. s. v., og følger helt igjennem det i sin Tid mageløse Vidnes aandelige Oplevelser fra hans tidlige Drømmes Tid til han befaler sin Sjæl Frelseren i Vold. I tredie Afdeling hører vi hans Efterfølger og Levnets-Maler Rimberts sønlige Vidnesbyrd, og i den 4de og sidste har vi Kvædet: „Kristi Kirke (til Dana)“. Helt igjennem har nu den 82-aarige Skjald gjort smaa Ændringer, undertiden dog ogsaa nogle større, og heldige maa de visselig findes.

P. A. Fenger udgav ogsaa til Festen en ny omhyggelig Oversættelse af Ansgars Levnet og havde deri optaget en Del af Digtet, det nemlig, som handlede om Ansgar selv.

Et Testamente fra Grundtvig i det Kirkelige i 1865.

Ovenstaande er ikke Navnet paa noget Skrift af Grundtvig, men da han i ovennævnte Aar særskilt udgav sin gamle Afhandling „Om den sande Kristendom og om Kristendommens Sandhed“, som fra de mange „Stykker“ i hans og Rudelbacks theologiske Maanedskrift i den særskilte Udgave var blevet til en stor Bog, da ledsagede han Bogen med en „Efterskrift“, hvori han baade retter adskilligt i den snart trediveaarige „Tvilling-Afhandling“ og tillige saa indtrængende, med Tanken paa sin Bortgang som nær forestaaende, sammenfatter og indskjærper, hvad Menigheden og hans Medtjenere især har at tage Hensyn til i Fremtiden, at den vel maa kaldes et Testamente.

Allerede den første Bemærkning, i „Efterskriften“, ved den gamle Afhandling, er mærkelig som en Indskjærpelse af Fredsommelighed midt i Kampen. Han kalder nemlig Bogen udelig som Stridsskrift, men den Udelighed, siger han, „er nu i mine Øjne ingen Fejl men et Fortrin ved et kristeligt Forsvars-Skrift, da et saadant er bedre, jo mindre det er stilet paa at overbevise og gjendrive, endsig da forbitte Modstanderne, naar det kun er desmere egnet til at dække og skjærme Stalbrødrene. Dette er nu i mine Øjne Tilfældet med nærværende Skrift, der, fra først til sidst, er lagt an paa at vise, hvor uskyldig og angerløs en luthersk-kristelig Præst er, naar han paa den ene Side fremstiller den oprindelige, af os alle ved Daaben bekjendte Kristendom som Menighedens eneste Troes-Regel, hvorefter ogsaa de Skriftkloge skal rette sig, og paa den anden Side dog vedkjender sig, paa eget Ansvar, den lutherske Theologi, som den findes betegnet i den augsburgske Konfession, uden dog at ville binde sig til de i Luthers Skole herskende Meninger om Bibelen, dens Omfang, Indhold, Klarhed og Bevis-Kraft enten i det sekstende, syttende eller attende Aarhundrede.“

. . . „Sandt nok — siger han lidt længere ude — at i Forsvaret af den luthersk-kristelige Præst og hans „Bibel-Læsninger“, for ej at tale om den ulutherske Biskop, findes her ikke saa lidt, som langt fra at kunne

forsvare andre, ej kan forsvare sig selv eller finde noget Forsvar hos mig, men jeg vilde dog hverken udelukke eller endevende det, dels fordi det vilde gjøre Brud paa den livlige Sammenhæng i Tankegangen og dels fordi det er godt, at mine Venner og Stalbrødre ogsaa herved mindes om, at hverken er jeg ufejlbar, ikke heller vil jeg paa nogen Maade gjælde derfor, hvad dog selv de bedste romerske og engelske Bisper og lutherske Præster lige fra Ignatius-Brevene*) til nærværende Afhandling paa en vis (selvmodsigende) Maade har villet, saa, skjøndt de ingenlunde var i Ledtog med Paven, var de dog hemmelige, det vil her sige: uvitterlige Papister, fordi de dog, paa Grund enten af deres Indvielse eller af deres Skriftklogskab, eller af begge Dele, halvvejs skilte sig personlig fra Menigheden og vilde mere være dens Herrer end dens Tjenere.“

„Da dette imidlertid bestandig vil være en Fristelse for Menighedens „Profeter, Hyrder og Lærere“, indtil de virkelig blive, hvad de kun har drømt, de var: „Apostolikere“, saa tør jeg ikke undlade i en Efterskrift at indskjærpe mine gode Venners Aarvaagenhed; thi vel har jeg andensteds gjort det med Flid, men det beroliger mig ikke, og deruden maa jeg ogsaa tænke paa jævn-kristelige Læsere, der ikke blot kan stødes, men ligesaa let forvildes eller forknyttet ved Utydeligheden af det Skjel, der vel (i Bogen) er sat, men kun daarlig sat mellem Herrens eneste Saligheds-Midler „Daaben og Nadveren“ og „Indvielsen“ af Bisper og Præster, som, hvad den end ellers kan være, dog har været hele den selvgjorte Aandeligheds (Gejstlighed) baade Bispedømmets, Pavedømmets og Præsteskabets Skalkeskjul, og maa, saalænge Haands-Paalæggelsen betragtes som en Indstiftelse af Herren selv, vedblive at være en Anstødssten baade for Lærd og Læg i Menigheden.“ —

I denne „Efterskrift“ gjør ogsaa Grundtvig „vitterligt“, at „hvad man end kalder min Oplysning om Vorherres Jesu Kristi Menigheds Troes-Regel, Saliggjørelses-

*) „Ignatius-Brevene er et Efterladenskab fra den gammelgræske Kirke, hvis Ægthed vi maa lade staa ved sit Værd, men hvis Bispe-Krav paa aandeligt Herredømme over Herrens fri Menighed vi maa forkaste“.

Orden og hele Stilling til Jesus som Kristus (Messias) den levende Guds Søn og sande Menneske-Søn og hans evige Munds-Ord, der ej skal forgaa med Himmel og Jord, enten man kalder den Grundtvigianisme eller kirkelig Anskuelse eller Opdagelse eller Opfindelse, Aabenbaring eller Opdigtelse, og hvad min forrige Udtalelse og Beskrivelse af denne aandelige Oplysning med Ret eller Uret kan have givet Anledning til at tænke eller sige derom, saa hverken er dog denne Oplysning meddelt eller maatte meddeles som en kristelig Troes-Artikel, men kun som en aandelig Oplysning, der da ogsaa vilde være klarlig selvmodsigende, hvis den udgav sig for andet.“

Blandt Ytringerne af ham i denne Sag skal vi medtage den Bemærkning, at hans Oplysning er „kun en Oplysning om, at de Skriftkloge kun altfor længe har søgt den oprindelige Kristen-Tro og de uforanderlige Saligheds-Vilkaar, hvor de aldrig kunde findes af Alle og allermindst af de Smaa . . . at Oplysningen indeholder intet Nyt enten som Troes-Artikel eller som Troes-Gjenstand, men kun et Fingerpeg paa den kristelige Lys-Beholder og Livs-Kilde, ligesom Johannes den Døbers Fingerpeg paa Jesus med de Ord: „Se Guds-Lammet, som bærer Verdens Synd“ . . . at enten havde vi intet fortsat Vidnesbyrd efter Apostlernes Dage eller og maa Menighedens gjælde. Enkeltmandens, selv den skriftklogeste og dygtigste Enkeltmands Vidnesbyrd om, hvad der er den ægte apostoliske Kristendom og hvad den udretter hos de Troende, maa nemlig enten sammensmelte med Menighedens Vidnesbyrd eller det taber, i Modsætning dertil, al Gyldighed og Troværdighed“.

Vi véd nu tilfulde, at Grundtvig fandt den ypperligste Overensstemmelse mellem Apostel-Skriften og det levende Vidnesbyrd i Menigheden, men at han hævdede ved Siden deraf, at „naar Guds Søn har stiftet og opholder en Menighed paa Jorden, da maa¹de, som kalder den navnkundige Menighed, der er bleven „en stormenneskelig Kjendsgjerning“ i Tiden, kalder den falsk og uægte, de maa opvise en anden Kristen-Menighed med et modsat Vidnesbyrd, der mulig kunde være jævnaldrende med Jesu Kristi Apostler; thi at ville afbevise eller i mindste Maade svække den eneste mulige med

Apostlerne jævnaaldrende Menigheds offentlige, uafbrudte Vidnesbyrd om sin kristelige Troes og sit kristelige Haabs Ægthed, med Beraabelse paa gamle Bøger, der, efter Sigende, skal have Apostler eller dog Medlemmer af den apostoliske Menighed til Forfattere, det er saa uhyre latterligt, at det ikke engang lader sig ret beskrive. Sæt nemlig, at man bogstavelig kunde mane bemældte Apostler og apostoliske Menigheds-Lemmer op, faa dem til at gjenneamlæse og vedkjende sig de Skrifter, som har gaaet under deres Navn, og at bekræfte deres Modsætning til den eneste nærværende Kristen-Menighed, der mulig kan være jævnaaldrende med Apostlerne, saa maatte den Menighed, disse apostoliske Gjengangere gav Vidnesbyrd som den ægte, aabenbar være falsk, da deres Menighed, langtfra at være uforgjængelig, var sporeløs forsvundet i Mørke. Naar man derfor, uden at prøve paa saadanne Hekserier, dels paastaar og dels indrømmer, at de Skrifters Oprindelse, man beraaber sig paa, er tvivlsom, at deres Forvanskning i Tidens Løb er utvivlsom, og at deres Fortolkning er et Tvistens Æble mellem de Boglærde, men paastaar ligefuldt, at i hele den kristne Menigheds Saligheds-Sag, hvortil de som stumme og stendøde Ting umulig kan høre, er de dog langt gyldigere og troværdigere Vidner end den kristne Menighed selv, om hvad Apostlerne ved Daaben og Nadveren højtidelig og aabenlydt meddelte den, ligesom de havde modtaget det af Herren selv, da er denne Paa-stand saa latterlig og selvmodsigende, at den kun lader sig forklare deraf, at Spørgsmaalet om den ægte, apostoliske Kristendom for de højlærde Mænd slet ikke, som for os, er en Livs-, en Troes- og en Saligheds-Sag, men kun hvad man kalder en videnskabelig Opgave, ganske af samme Slags som Spørgsmaalet om den ægte sokratiske Tankegang*).

„Man slutter da nemlig saaledes: Jesus af Nazareth var naturligvis en ebraisk Vismand ligesom Sokrates

*) „Dette er ingenlunde hvad man kalder et blot Tanke-Eksperiment, men aldeles historisk fra det attende Aarhundrede og ligger aabenbar ogsaa til Grund i det nittende, skjøndt man neppe nu vil være saa troskyldig at vedkjende sig det.“

en græsk, Ingen af dem har selv skrevet Bøger, saa det er kun af deres Disciplers Skrifter, de Lærde tilnærmelsesvis kan slutte sig til deres virkelige Tankegang og Lærdom, og da der er fuldt saa megen Uenighed mellem Jesu Discipler, især Paulus og Jakobus, som mellem Plato og Senofon, saa kan derom tvistes i det Uendelige, og ulærde Folk, endsige da Bønder, Kvinder og Børn, kan følgelig slet ingen selvstændig Mening have derom men maa enten lade de Lærdestes Mening gjælde eller lade, som de lader de Lærdestes Mening gjælde, eller lade Spørgsmaalet, som dem uvedkommende, staa ved sit Værd.“

Grundtvig siger videre: „Man skulde vel tænke, at den stormenneskelige Kjendsgjerning, som den kristne Menighed unægtelig er, allerede gennem atten Aarhundreder, ikke kunde undgaaet de lærde Mænds Opmærksomhed, men maatte nødt dem til at behandle det kirkehistoriske Spørgsmaal om den ægte Kristendom ganske anderledes end det boghistoriske Spørgsmaal om den ægte sokratiske Visdom, men Sagen var, at man i det attende Aarhundrede slet ikke havde Tanker om nogen anden Aands-Historie end Bog-Historien eller om en Forbindelse mellem Aanden og nogetsomhelst Andet i den sandselige Verden end Skriverens Fingre, Pen og Bøger, og vilde anset det for Galimatias, om nogen havde fremsat den unægtelige Sandhed, at det aandelige Munds-Ord, hvoraf selv den aandeligste Bogstav-Skrift kun er en Skygge, det er netop det eneste kjendelige Binde-Led mellem Aandens usynlige og Haandens synlige Verden, da det, skjøndt usynligt, virker aandelig gennem Hørelsens Sands paa det synlige og haandgribelige Menneske. Det attende Aarhundredes haandværksmaessige Behandling af alle saakaldte aandelige Ting, som gaar stærkt igjen i det Nittende, udsprang naturligvis af en fuldstændig Vantro i Henseende til en levende Gud og al anden aandelig Virkelighed end Enkeltmandens arme Sjæl, indbildske Fornuft og fattige Forstand, der ikke saa mindste væsentlig Forskjel mellem en guddommelig Aabenbaring, en hedensk Mythologi og en filosofisk Lærebygning, saa at naar man gik ud fra den Forudsætning, at Kristendommen var en guddommelig Aabenbaring, da for-

udsatte man fornuftigvis, at den ægte Kristendom indbefattede hverken mer eller mindre end Enkeltmands-Fornuften, saa at alt hvad der selv i Apostel-Skriften pegede højere, maatte betragtes som jødiske Myther eller paulinske Filosofemer, medens Kirkens Liturgi og dens Formularer aldrig engang kunde komme i Betragtning. At dette endnu i det nittende Aarhundrede har været den saakaldte videnskabelige Betragtning af Spørgsmaalet om den ægte Kristendom, kan man omtrent ligesaagodt se i Neanders Kirke-Historie, som i Strauses eller Renans kristologiske Mythografi og Striden derom, thi hin saakaldte Kirke-Historie, hvis Forfatter selv siger, at han, trods alle Indvendinger, vil vedblive at søge Kirken ligesaavel hos Kjætterne som hos de Retroende, er jo kun en Boghistorie saavidt som den saakaldte bibelske „Surdejg“ kan spores, og naar man vil tinge og prutte (akkordere) med Kristendommen, som Menighedens, Fælles-Troens, Aandelivets og Salighedens Sag, da indvikler man sig nødvendig i et Væv af Selv-Modsigelser.

„Dog, da Sandhedens Aand er kommet til Orde, kan det ikke vare længe inden han overbeviser vor oplyste Verden om, at det ligesaavel er en umenneskelig som ugudelig Tankegang, man har fulgt, og at efter den stormenneskelige Erfaring gennem atten Aarhundreder, er det ligesaavel en topmaalt Daarskab, som en dødelig Synd, slet ikke at ville tro paa Jesus Kristus som Gud og Mand og paa det aandelige Munds-Ord som et aandeligt Lys og en aandelig Magt. Da vil det være forbi med Blindheden for Menighedens Vidnesbyrd og med alt det videnskabelige, uhistoriske Vrøvl om Menneskelivet paa Stenenes, paa Stjernernes*), paa Dyrenes og deres Fornuftigheds Vegne, men da Verden derfor ingenlunde bliver mere gudelig eller kristelig, mere aandelig sanddru eller ædru, saa vil Menigheden ikke blot blive fristet til Ringeagt for Apostel-Skriften, men af mange gamle og ny videnskabelige (gnostiske) Vildfarelser om Forholdet mellem Guds og Menneskets Aand

*) Læseren ihukomme „De store Kloder og de smaa Mennesker“ i „Danskeren“, og „Himmel-Stormen og Ordets Magt“ sammesteds. (4de Bind).

og Ord, mellem Aand og Kjød, Gud og Verden, Sandhed og Løgn, Tid og Evighed.

„Det gjælder da især om, at Menighedens Lærere, naar de ikke blot opgiver, men forkaster al Bogstav-Indblæsning og Hekse-Læsning*), dog holder urokkelig fast ved den profetiske og apostoliske Skrifts Ufejlbarehed og Uundværlighed, og at de, uden at forkaste den fra Apostlerne nedarvede „Haandspaalæggelse“, dog aldrig binder den hemmelige Indvielse dertil, eller grunder nogen Eneret til Lære-Embedet derpaa, og det gjælder baade først og sidst derom, at de holder fast „ved Herren, som ved Hovedet“ og ved Menighedens Vidnesbyrd som Vorherres Jesu Kristi eget, baade guddommelige og menneskelige Vidnesbyrd med guddommeligt Skaber-Kraft.

„Hvad jeg andensteds har med Flid udviklet om det fri Forhold, hvori den kristne Menighed skal staa baade til Præsten og Skriften, og Præstens fri Forhold baade til Skriften og Menigheden, som igjen har sin Grund i Vorherres Jesu Kristi kongelige Forhold til sit Folk, som den Helligaand frivillig har paataget sig at vedligeholde, oplive og oplyse, det behøver vel ikke her at gjentages, men berøre det maa jeg ogsaa her og give Menigheden den Forsikkring, at hvad jeg for en Menneskealder siden kan have tænkt og sagt eller skrevet til Fordel for et skjult Liv i Dvale mellem Bogstaverne eller mellem Linierne, om et andet Forhold af Præsten til Skriften, end som den nye Pagts Tjener, og om Biskoppens Uundværlighed, fortrinlige Haandspaalæggelse eller aandeligt Embeds-Myndighed over Præsten og Menigheden, at det altsammen, efter min fulde og faste Overbevisning, beror paa Misforstand, og paa ligesaa ugrundede som for Menigheds-Livet farlige og for den kristelige Oplysning skadelige Fordomme.

„Sandheds-Aanden (Hellig-Aanden), som udgaar fra Faderen, har nemlig frivillig paataget sig at „herliggjøre Sønnen“, Vorherre Jesus Kristus, korsfæstet og opstanden, paa Jorden, hvad kun er muligt, naar Aanden

*) At man skulde kunne tillæse sig Synds-Forladelse og Kjøds-Opstandelse og evigt Liv i Kristus Jesus, med hvad dertil hører.

kjendelig tager af Sønnens alt hvad han forkynder Menigheden til Frelse og Salighed, følger sig og sine Redskaber til det Munds-Ord af Herren, som er uopløselig knyttet til hans Frelser-Gjerning og Saligheds-Midler, saa han derved gjør sig som Jesu Kristi Aand kjendelig for Menigheden fra alle Vildfarelsens Aander og giver Jesus Kristus Æren for alt, hvad han virker i Menigheden. I Henseende til Menighedens fremadskridende Oplysning og Opbyggelse, og til de „Profeter, Evangelister, Hyrder og Lærere“, som er Aandens Tunger og Redskaber, og som han dertil kalder, indvier og udruster, og endelig i Henseende til den profetiske og apostoliske Skrift, som virkelig tilsagt (dikteret) af Aanden selv, da afhænger vel ogsaa disse Forhold af Aandens Grund-Forhold til Jesus Kristus, saa Aanden taler aldrig af sig selv, men minder kun sine Redskaber om hvad „Herren har sagt“, men alle vi, som ikke selv har hørt Herren, uden hvor han ved sine Indstiftelser tiltaler hele Menigheden, vi maa for at kunne skjelne Kristi Aands Indskydelser fra alle Andres have en Prøvesten for ikke at fare vild, og denne Prøvesten er den hellige Skrift, som Aanden har beredt til sit eget frie Brug, og hvori hans Redskaber, ligesom Herren selv i sin Opvækst, kan finde Stadfæstelse paa sine Indskydelser. Herved synes det vel os, som om Aanden gjorde den stendøde Skrift levende paa vore Tunger, men det er en Fejltagelse, da det kun er det til Grund for Skriften liggende Munds-Ord, han tilhvisker os, men som vi har forvekslet med Skrift-Tegnet i Bogen.

„I denne Sammenhæng, men ogsaa kun i den, er da den kristelige Præst og Profet ganske rigtig af Aanden bundet til Skriften, fordi han maa ikke ville være „klog over det, som skrevet staar“, mens han i Menigheden vedbliver at være ligesaa frit stillet til Skriften, dens Brug og Fortolkning, som Aanden stiller sig og som Menigheden er stillet til Aanden, Præsten og Profeten.

„Denne gjensidige Frihed, som desværre saa mange af mine Med-Kristne, lærde og læge, endnu er bange for, men som maa herske i hele Kristi Aands og Evangeliums, som Guds Naades, Virkekreds, den maa jeg sluttelig anbefale til alle mine kristelige Læseres velvillige

Opmærksomhed og modne Overvejelse for Guds Aasyn, saa de ikke lader sig forarge eller forvilde af Erfaringens Vidnesbyrd om, at denne „evangeliske Frihed“ altid misforstaaes og misbruges til „Ondskabs Besmykkelse“, hvor Kristi Aand ikke faar Lov til at styre og raade; thi den Erfaring skal kun lære os, at Kristi Menighed lever og vokser, kjæmper og krones i Troen paa den Helligaand, saa hele det kristelige Saliggjørelses-Værk er i Sandhed og Frihed den Helligaands Gjerning, og af Værket findes der, hvor han fattes, enten et modbydeligt Uglebillede eller en livløs Skygge!“

Ved Grundtvigs Oversættelse af Snorre, (2den Udgave),

der udkom i 2den Udgave denne Vaar (1865), mindes vi om, hvad vi alt har set Prøver paa: det Qmsving i Smagen hos Læseverdenen, som gjorde, at næsten alle Grundtvigs større Værker kom ud i anden Udgave, og mange Smaaskrifter tillige*) i senere Tid, medens det ikke var saa mange Aar i Forvejen, at en af hans Modstandere glæded sig over, at næsten intet af hvad Gr. havde skrevet, udkom anden Gang.

Da Boghandler Iversen i 1863 udstedte Indbydelse til Subskription, ledsagede Grundtvig Indbydelsen med følgende Ord:

„Snorre Sturlesens „Heims-Kringle“ eller norske Konge-Krønike fra det trettende Aarhundrede er aabenbar ikke blot for Norge, men for hele vort Højnorden, den

---

*) Krønike-Rimene og Mundsmag af Danmarks Krønike mindes vi, udkom tidlig anden Gang og i 1863 fjerde Gang. Historisk Børne-Lærdom var ved denne Tid udkommen sjette Gang og Fest-Psalmerne i niende eller tiende Oplag. — Efter Grundtvigs Død er nu nye Udgaver komne baade af større og mindre Arbejder af ham f. Eks.: Danske Kjæmpe-Viser, Danske Ordsprog, Brage-Snak, Fest-Psalmerne (ellefte Oplag) og Kirken's Gjenmæle.

ypperste Folkebog, vi kunde ønske os, da den er skikket til at nytte og fornøje os alle, baade Gamle og Unge. Min Fordanskning af dette gamle Mesterstykke er nu vel fyrretyve Aar gammel, og man har siden faaet to Oversættelser paa Norsk (af Aal og Munch); men skjøndt det er rimeligt nok, at man paa Norsk kan give en Oversættelse af det islandske Mesterværk, der er folkeligere end min i Norge, saa er det dog neppe endnu lykkedes, og i alt Fald vedbliver min sikkert at være den folkeligste i Danmark. Da derfor den Iversenske Boghandel vover at give et nyt Oplag af min Fordanskning, saa tør jeg godt anbefale en Sag til den danske Læseverden, hvorved den herlige Folkebog ogsaa hos os kan faa en Udbredelse og finde en Benyttelse, som den ikke blot ærlig fortjener, men som ogsaa Folket højlig behøver.“

Disse Ord gjentog Grundtvig i „Forord“ 1865 og tilføjede:

„Saaledes anbefalede jeg (i Januar 1863) den ny Udgave af min gamle Oversættelse, som nu foreligger, og hvad jeg har at tilføje er ikke stort, thi jeg behøver neppe at pege paa Hellig-Olavs Saga, som Kronen paa det islandske Mesterværk, og det er kun Smaa-Forandringer, jeg i den ny Udgave har iværksat, hvor enkelte Ord enten var udanske eller forfejlede.

„Versene, som ligefra Begyndelsen blev paaankede som alt for fri og tit ganske fejlagtige Omskrivninger af de benyttede islandske Rim og Kvad, har jeg kun rørt meget lidt ved, da jeg fandt det ugjærligt for mig at rette og forbedre dem, saa de maatte enten i det Hele blive som de var eller rent udelades. Det sidste fandt jeg imidlertid alt for urimeligt; thi vel er de som Hjemmel for Beretningerne i det Hele overflødige, men jeg kan ikke skjønne rettere, end at de i deres nærværende Skikkelse, uden at gjøre nogen Skade, tjener til at oplive Fortællingen og udtrykker hvad poetisk der findes i de gammel-norske Kvad.

„Maatte nu Snorres saavel som Saxes udmærkede og enestaaende Krøniker fra Middelalderen, der saa klart beviser vort Højnordens historiske Sands og mangeløse historiske Aand, bidrage til i Nytaarstiden at vække begge Dele, hvor de, hartad kvalte af den fremmede Kul-Damp, endnu ligger i Dvale! Det var mit

Haab i Ungdommen, da jeg anvendte en Række af Aar og en Sum af mine bedste Kræfter paa at fordanske de Gamle saa livlig og saa folkelig som muligt, og skjøndt dette mit Haab endnu i min høje Alderdom ikke øjensynlig er gaaet i Opfyldelse, er det dog gennem et halvt Aarhundrede snarere tiltaget end aftaget, saa Efterslægten tør vel faa at se, hvad jeg har glædet mig til og under alle Omstændigheder følt mig styrket og muntret ved.

Maj 1865.“

Grundtvigs gennemsete Oversættelser af Snorre og Saxe faar man endnu billigere, naar de kjøbes under Et. Saaledes er de nemlig at faa under Titelen: „Højnordens Rigskrøniker fra Middelalderen“, og deres Betydning ogsaa for den historiske Folkehøjskole i hele Norden indlyser af sig selv.

Grundtvigs Forhold til det „nationalliberale Parti“ og til „Dansk Folketidende“ 1865.

I denne Tid stod Spørgsmaalet om Forandring af Grundloven af 5te Juni 1849 paa Dagsordenen. Ministeriet og „det national-liberale“ Parti med sine Blade ivrede for denne Forandring, hvori Hovedsagen var at indskrænke Valgretten til Landstinget endnu yderligere, saa der skulde blive endnu langt flere rige og „intelligente“ Folk til at besætte Bænkene med i dette Thing!

Flere af Grundtvigs kirkelige Venner, især blandt Præsteskabet, var paa den Side, og Pastor Fr. Helveg, som i Slesvig var bleven afsat af Prøjserne, udgav et Ugeblad „Danmark“, der i den Sag sluttede sig til Ministeriet og de „Nationalliberale“. — Af Grundtvigs Venner blandt Bønderne holdt vel de allerfleste paa den gamle Grundlov med den friere Valgret, og af Præsterne traadte F. Boisen i Stege, saa vidt jeg mindes, allerede i 1864 ogsaa offentlig op for den. Saalidet kjendte virkelig mange Grundtvigs mangfoldige foregaaende

Udtalelser i den Sag, at de virkelig var i Tvivl om, paa hvilken Side, han stod. Endel sluttede ogsaa, at siden „Grundtvigianeren“ Helveg stod i den Sag paa den „intelligente“ Side i sit „Danmark“, saa maatte vel ogsaa Grundtvig selv staa der, og der snakkedes meget om, hvad Grundtvig skulde have sagt i Hjemmet.

Under alt dette finder han sig opfordret til under 11te Juni 1865 selv at rykke frem i „Dansk Kirketidende“ saaledes, at man ikke længer skulde være i Tvivl om hans Staaelse, saalænge man kom følgende Erklæring ihu:

„Til Vitterlighed:

Da de Partiblade, der nu rase vildest mod mine „danske Venner“, har stræbt at tage mig selv, og hvad „jeg skal have sagt“, til Indtægt, saa nødes jeg til at kundgjøre, hvad for Resten hverken gjør fra eller til:

a) At jeg før Valg-Dagen (30te Maj) havde afsagt og frabedt mig Bladene „Fædrelandet“ og „Danmark“.

b) At jeg er fuldkommen enig med min højtærede Ven, Hr. Hofjægermester Karlsen, derom, at alle fribaarne Dannemænd maa holde fast paa Juni-Grundloven og Rigsdagen som de eneste endnu ikke brustne Samfunds-Baad.

c) At jeg aldrig har befundet mig i saa bestemt Mod-sætning til det pluddervælske „nationalliberale“ Parti, som siden det gjorde Forbund med Ministeriet David-Bluhme, enten fordi „Danskhed, Frihed og Oplysning“ var dem ligegyldige, eller, som sædvanlig, blot for at sejre glimrende paa Papiret over Bondevennerne, og saa, slaaende sig til Ro midt i Malstrømmen, hvile paa deres Laurbær.

Endelig skal jeg ved denne Lejlighed dog rette den Forespørgsel til det højlærde Parti: om de har glemt, at det er Rigsdagens Landsting, der, efter deres egen højrøstede Paastand, beherskes af Bondevennerne, og som maa slaa sig selv ihjel, om Sejren paa lovlig Maade skal vindes, eller om de véd, hvad de vil gjøre, naar Rigsdagens Landsting griber til lovligt Nødværg for sit Liv?“

Denne Kundgjørelse gjorde stor Opsigt. Da flere af hans Venner havde ønsket et Ugeblad, som kunde være hvad da Helvegs „Danmark“ ikke var, et Binde-Led imellem dem, saa udstedte Grundtvig under 15de Juni

i Forbindelse med Hofjægermester Karlsen og Statsrevisor Høgsbro Indbydelse til at støtte et Ugeblad under Navn af „Dansk Folketidende“, som „alvorlig skulde bestræbe sig for at se paa det Heles og ikke paa enkelte Klassers eller Steders Bedste“, altsaa forsvare almindelig Valgret til begge Thing. I Begyndelsen var det paatænkt, at de tre Indbydere skulde i Forening udgive Bladet, men en Maanedstid efter opgaves den Tanke, fordi Grundtvig ikke billigede den af de to andre nærede Overbevisning, at man efter Udfaldet af de foretagne Valg burde i næste Rigsdagssamling indrømme Modstanderne Ændringer i den gamle Grundlov, naar de kun holdt sig indenfor den deri nedlagte Grundtanke, Hævdelsen af den almindelige Valgret. Grundtvig fandt det da rigtigt, at Høgsbro paa eget Ansvar overtog Bladets Udgivelse, og da ti Nummere var udgaaet, leverede han selv i det 11te et ledende Stykke om „Troesfrihed og Kirke-Tvang“. Bladet begyndte 26de Oktober 1865 og blev snart et Mødested for alle gode Penne, som rørtes til Udbredelse af frisindet, borgerlig og folkelig Oplysning og da ogsaa til Anmeldelse af boglige Arbejder, danske og nordiske, som egnede sig til saadan Oplysnings Udbredelse, og hvori det venlige Forhold mellem det Folkelige og det Kristelige i Oplysnings-Sagen i Danmark klarlig spejlede sig. Det borgerlige Selskabs Forhold til Kirken og Skolen var da navnlig Gjenstand for Bladets Virksomhed ved Siden af det rent Politiske. Det er da intet Under, at vi læse, at „Grundtvig vedblev til sin Død at følge dets Virksomhed med levende Deltagelse“.

Under Vennemødet 1865 og mit 5te Besøg i Kjøbenhavn.

Grundtvig havde om Sommeren dette Aar været meget syg, saa man frygtede for hans Liv, men han kom sig, og Vennemødet kom i Stand.

Til dette andet Vennemøde var der kommet sammen

omtrent 800 Mennesker fra de forskjellige Egne af Landet. De var indbudne til Onsdag den 6te September, da Biskop Grundtvig holdt Gudstjeneste med Altergang i Vartov og prækte over 1. Kor. 12, 12,13. „Ligesom nemlig Legemet er ét, og har mange Lemmer, men alle Lemmerne paa det ene Legeme, skjøndt de er mange, er et Legeme, saaledes ogsaa Kristus; thi i én Aand er vi alle døbte til ét Legeme, hvad enten vi er Jøder eller Hellener, Trælle eller Fri, og alle er vi skjænkede til én Aand“.

Næste Dag aabnedes selve Mødet i Store Ravensborgs Sal af Pastor C. J. Brandt, som Indbyderne havde valgt til Leder, og derefter havde Biskop Grundtvig Ordet. Han begyndte med at „takke de kjære Venner, som trindt omkring fra har flokket eder her, vistnok for Samfundets Skyld i det Hele, for den Styrkelses, Opmuntrings og Glædes Skyld, som aldrig kan fattes, men vokser, hvor Venner mødes i Navnet over alle Navne, i Jesus Kristus-Navnet, men dog ogsaa tildels for endnu en Gang at samles med den Gamle, der endnu en Gang kom tilbage fra Dødens Porte med Kraft og Røst til at forkynde Livets Ord! og hvad han især takkede dem for, var, at der siges trindt omkring af de umistæneligste Vidner, at det næsten altid var hans Venner, som under Danmarks Trængsel bevarede Haabet om Lykke og Sejer og ingenlunde vilde have Fred til enhver Pris; det glæded ham fordi, ligesaa lidt som de, der ikke tror den jordiske Sandhed, har Hjerte til at tro den himmelske, ligesaa lidt kan de, der ikke en Gang elske deres jordiske Fæderneland, elske det himmelske, og Guds Menigheds Haab, der ikke skal beskjemmes, gav ham langt mere Sikkerhed end alle hans Skjaldesyner om gamle Danmark, dets Folk og Tungemaal.“

Da imidlertid hans Skjalde-Syner, Betragtninger og Betænkninger dog kunde „bidrage til at holde Haabet oprejst i mørke Timer og kan trøste over de Bebrejdelser, vi maa høre af et eget Slags gudelige Folk, i hvis Øjne vor Menneskelighed og Folkelighed er en gruelig Verdslighed, saa vilde han gjøre sine Venner lidt Gjengjæld for Glæden, ved at lade Lyset skinne, som Herren har tændt over Kristendommens Liv og Kristen-Folkets Levnetsløb og deres Forhold saavel til Folkeligheden

i det Hele, som til den Danske og Højnordiske især“. Dette Hoved-Foredrag af ham paa Vennemødets første Dag skal vi her ikke længe opholde os ved, da Sagen før er omhandlet, navnlig ved Omtalen af „Kirke-Spejlet“ o. s. v.*) Vi skal kun medtage et Par Yttringer. Efter at have talt om Guds-Ordet som Sæden, og Hjertet som Jordbunden, efter Herrens bekjendte Lignelse, siger han: „Grunden til, at Kristen-Folket blandt Hedningerne bestandig blev mattere og mørkere mellem Græker og Latiner og kjøbde snart verdslig Fred for sin aandelige Frihed, saa Menighedslivet uddøde og Riget blev hartad ukjendeligt, det maa nødvendig have ligget i Grækernes bekjendte Folkefejl, især Splidagtigheden, og i Latinernes Ufolkelighed og Aandløshed, der gik saavidt, at de endog vilde nøde Vorherre Kristus til at ombytte sit aandelige Rige med et verdsligt og lade det bestyre af en kjødelig Statholder.“

„Saaledes gik det i den gamle Kristenhed, og da Herren vidunderlig havde sørget for, at hans Navn med Troen og Daaben uforvanskede kom til en ny Folkereks i Engelland, Tyskland og vort Norden, da prøvede man vel i Engelland og Tyskland paa at fornye den apostoliske Lærdom efter Skriften, men slet ikke paa at fornye den apostoliske Menighed efter Aanden og det kristelige Guds-Rige efter Hjertets Følelse af aandelig Retfærdighed, Fred og Glæde.“ Følgen af den aandløse Skrifteklogskab og den livløse Lærdom blev da, ligesom hos de hedenske Græker og Romere, hvis efterladte Skrifter man dyrkede som Helgen-Levninger, som den maatte blive: aandelig Død, grændseløs Vantro og aandløs Oplysning, som altsammen forplantedes til vort Norden og fulgtes en Stund iblinde, „men, han kunde dog sige: Nu har Bladet vendt sig, og ved at fremstille de folkelige Vilkaar for det kristelige Menigheds-Liv og for at kunne eftertrægte Indlemmelsen i og Fremskridtene med det aandelige Guds-Folk**) begrundet

*) „Det kirkelige Vennemøde i Kjøbenhavn 1865“ er mulig endnu i Boghandelen.

**) „Hvor man nemlig ingen levende Forestilling har om den Hjertelighed, som forbinder et Folk ikke blot udvortes og for Øjeblikket, men indvortes og for tusinde Slægter,

han, at „skal det kristelige Guds-Folk oplives og oplyses i Hedenskabet til at sammensmelte med Israels Første-grøde og Israels Levning, da tør vi frit sige, det vil ske i Danmark og vort Højnorden . . . saa det kan aldrig fejle, at jo Gud vil spare og bevare de Folk og Tunge-maal, som Han vil bruge til Opnaaelsen af sine vise og kjærlige Øjemed, og at Han, der skaffede sin enbaarne Søn, som Menneskens Søn, et Nazaret, hvor han i udvortes Fred og Frihed kunde opvokse til Myndighed, Han vil ogsaa i disse Landemærker skaffe sin Søns Menighed og Fæstemø et saadant fredeligt Fristed til at vokse i Vorherres Jesu Kristi Naade og levende Kundskab, saa vort Haab om gamle Danmark kan ikke beskjemmes, men vor Kjærlighed til vort jordiske Fæderneland skal ikke blot retfærdiggjøres af Fremtiden, men forvandles fra Klarhed til Klarhed, som den Jordbund, hvori det levende Guds Ord, som Sæden til al Guds-Rigets Retfærdighed, Fred og Glæde, skulde blomstre og bære mangefold Frugt!“

Derefter afsang man Grundtvigs dejlige Sang fra 1848:

„Fæderneland

Ved den bølgende Strand

I den majgrønne Lund

Ved det dejlige Sund,

Af de syngende Vover omskyllet,

Sidder bleg Du i Sorgen indhyllet,

Lad kun Lovsang afløse din Klage,

Thi end lever den Gamle af Dage.“ . . .

der kan man ikke engang forstaa det jødiske Folks Levnetsløb, og véd da igrunden slet ikke hvad der enten i Troes-Bekjendelsen eller i Skriften menes med den kristne Menighed og de Helliges Samfund og Fælleskab med et Hjerte og en Sjæl og kan da umulig enten eftertragte eller opnaa Indlemmelsen i og Fremskridtene med det aandelige Guds-Folk, som kjæmper for Livets Krone, og hvem der, som alle Kristenhedens Folkefærd fra Jødeland til Danmark, anser Menneske-Hjertet for en Kjødklump, der aldrig kan blive aandelig og gjennemsynlig, de kunde umulig blive kloge paa den Gud, som ene ser paa Hjertet, eller kloge paa det troende Hjerte, der i Kjærlighed skal forklares til Konge-Bruden som en himmelsk Dronning.“

Noget af det mest Tiltalende ved Torsdagsmødet, foruden Grundtvigs eget Foredrag, var vistnok at høre Gaardmand, Medlem af Rigsraadet, P. Nielsen, bedre end manganen Præst, træffe Kjernen i Gr.s kirkelige Oplysning, idet han med Inderlighed og Varme bragte sin egen og, som han troede, Manges Tak, fordi „Gud opvakte en Mand iblandt os, som atter lod Fanen vaje ved Døbefonten, og se, det er en Kjendsgjerning, at fra den Dag har Fienden trukket sig tilbage Skridt for Skridt og har endnu ikke fundet et Sted, hvor han kan opkaste en Skandse, hvorfra han kan beskyde Menigheden; personlig, til hvad han forøvrigt talte, tilføjede Nielsen, „at det har været min store Trøst i Livet, og er mit Haab, at det skal blive min Trøst i Dødens Stund, at jeg har hørt og troet Herrens eget Ord til mig ved Daaben og Nadveren“. Og med Tak til Grundtvig derfor takkede han ham ogsaa for den Undervisning, han efter Apostelskriften har givet os om Menighedens Liv og Fremvækst paa Jorden, hvorved den Fare er lykkelig overstaaet for Menigheden, der ofte følger med Opvækkelsens Tider, nemlig, at de unge Troende, som læser Beskrivelsen over den første Menighed, fristes til at ville ligne den udvortes — og ligesom med et Spring være en apostolisk Menighed — medens Grundtvig har undervist os om, at ligesom Jesus var Barn og voksede naturlig til han blev 30 Aar, saaledes maa vi ogsaa give Tid og lade Guds Ordet vokse hos os, indtil Menigheden har naaet større Modenhed, og indtil den Tid blive i Folkekirken; men dog ikke glemme at arbejde for den uundværlige Frihed i den. Ja, Gud være takket for alt, hvad Grundtvig har været for Menigheden i Danmark!“

Da kom Biskop Grundtvig atter frem:

„Min Ven, der nys talte, fremhævede, at jeg ikke har opfordret mine Venner til med et Spring at komme ind i en apostolisk Menighed og naa den Højde, hvorfra Stefanus saa Himlen aaben. Og det er vist og sandt, at næst efter at have taget Guds Ordet i min Mund, har jeg især indskjælpet, at det ny Liv er samme Lov underkastet som det gamle, at det, som dette, har et dunkelt Udspring og maa vokse efterhaanden. Og det skal være os til Advarsel og til Trøst, saa vi ikke fortvivle, om dette ny Liv ikke straks er os fuldt bevidst, og at

vi ikke indbilde os, at vi alt har grebet det, men at det er et fremadskridende Liv, hvor Kronen først naaes ved Maalet, hvorfor den store Apostel siger det: Ikke at jeg allerede har grebet det, men jeg jager derefter, om jeg dog kunde gribe det, efterdi ogsaa jeg er grebet af den Herre Jesus Kristus. Jeg tænker ikke om mig selv, at jeg har grebet det, men dette ene, at jeg glemmer, hvad der er bagved, rækker efter det, som er foran, higer mod Maalet, efter Sejerskrandsen for Guds Kald herovenfra i Kristus Jesus.“

Endnu kom der en Gaardmand frem, Niels Jensen fra Stenstrup, en ældre Mand, som, blandt Andet, sagde om Grundtvig, at han kjendte ogsaa i unge Aar denne gamle Herrens Tjener, da han ikke alene førte det venlige Ord, men førte det skarpe, tugtende Ord. Nu — sagde han i Slutningen — forekommer hans Ord mig som en Johannes-Røst, der siger: Børnlille elsker hverandre! og sluttede med Ønsket om Guds Naade dertil, saa det kunde siges: Se, hvor de elsker hverandre. Ogsaa denne Mand havde Sands for, at „de to Ting, Følelse for vort evige og for vort jordiske Fædreland, kunde godt forenes.“

Den gamle Lærer Sigfred Ley fra Sønderjylland beklagede stærkt Konfirmationens Forhold til det Borgerlige. Da tog Biskop Grundtvig selv Svaret:

„Der er jo intet Spørgsmaal om, hvad der er mit Ønske i denne Sag, thi min Overbevisning er, at hvor Herrens Aand er, der er Frihed; hvor Jesu Kristi Aand skal virke kraftig, maa alt det Aandelige være frit. Det er vistnok ikke tilstrækkeligt, at der er den Frihed, at Folk kan træde ud af Folkekirken uden borgerlig Ulempe, men det burde, til Folkets og Frihedens Tarv (hvad ogsaa tildels er Tilfældet) være saa, at de ikke blot kunne lade Børnene konfirmere hos den Præst, de vil, men ogsaa kunne lade det være, om Børnene ikke selv vil. Efter vor Lovgivning kan jo alt et Bevis for Indskrivning i Kirkebogen og for Udskrivning af Skolen gjælde istedenfor Døbeseddel og Konfirmations-Attest i alle borgerlige Forhold. Vi Præster i Aandens Tjeneste maa vel ønske Friheden stor og virke til, at den maa blive saaledes hjemme her, som det ikke har været Tilfældet siden Apostlernes Dage, da Isr'ael havde den største aandelige Frihed. Hvor Folkekirken skal være til Vel-

signelse i det Hele, maa den indrettes saa frit, at alt aandeligt kan komme frem. Havde der ikke været større Frihed i Jødeland i Herrens Dage, end der endnu er hos os, da kunde jo ikke han selv og hans Apostler være traadt frem i Templet og Synagogen; men da kunde jo selv Sadukæerne med deres Fornægtelse af Aand, Engel og Dødes Opstandelse være Lærere, naar de udvortes bejendte Moselovens Gyldighed.“

Dette var, som sagt, Torsdag Formiddag, men for Uvejrets Skyld kom jeg først samme Dags Middag til Kjøbenhavn. Jeg var tilstede i et Ekstramøde om Eftermiddagen; Grundtvig deltog dog ikke deri, saa det hører ikke hid, men næste Dag — den 8de September — kjørte jeg i Droschen henover Nørrebro til Nørrebro. Nørrebro er nemlig Navnet paa en meget lang virkelig Bro og paa den nye nordlige Del af Kjøbenhavn. Til Højre for den virkelige Bro har man Sortedam-Sø, til Venstre Pebling-Sø, og man har forud for sig den ny Stad med de pragtfulde Bygninger spejlende sig i Vandet. Vi kjørte gennem Nørrebros Gader og standsede ved et Hus, der har noget Lighed med Frimurerlogen i Kristiania, og var omgivet af Ungtræer i alle Fald paa en to tre Sider. Kathedret stod antagelig paa østre Langvæg i den svært store Sal derinde. Pladsene var helt optagne, da vi kom, paa to nær, der ventede paa Biskop Grundtvig og Enkedronningen, men fra Galleriet havde vi en ypperlig Udsigt over den store Forsamling. Saa talte man sammen deroppe, saa nikkede forskjellige op fra Gulvet, — endelig: „Der kommer Grundtvig!“ Han kom ind fra Sydsiden (?) i en splinterny sort fløjels Bluse-Frak, med den bare Isse, med det lange, hvide Haar lagt bag Ørene og fremefter igjen langs under Bluse-Kraven, som han endda plejede, og nu var nogle Haar faldne udenfor Kraven, saa det saa næsten ud som et Par hvide Uldtraade hang nedover hans Ryg. Han satte sig straks i Stolen til Højre*) for Kathedret og lugted paa en Blomster-Kost, som var lagt i Stolen til ham. Saa gaar han frem paa Kathedret og siger: „Jeg maa bede undskyldt, at jeg har ladet vente paa mig, men saadan gaar det altid den Dag, man bli'r født!“ (Latter).

*) Til Højre for os, som saa op mod Kathedret.

Brandt bragte Grundtvig en Lykønskning i Anledning af Dagen, og saa sang man en Sang af C. Hostrup, hvori det, blandt Andet, lød:

„Sandhedens Aand fra Naadens Kyst
Bor under Bøgenes Toppe,
Vidner med Nordens, i din Røst,
Mægtig, at Sol er oppe.“

Den begyndte ellers med Ordene af Grundtvigs egen navnkundige: „Herren han har besøgt sit Folk“, og Biskop Grundtvig kom da selv straks frem, da den var sunget, og sagde:

„Ja, kjære Venner! Jeg havde tænkt først senere idag at tage Ordet, da vel nogle af mine Venner kunde ønske at tale først, men da De overrasker mig med Kvad om det Ord, der er lagt i min Mund og har skaffet mig varme Venner i en kold Tid, hvori

„Herren han har besøgt sit Folk,
Natten hun blev til Morgen,
Menneskens Søn, Gud-Faders Tolk,
Slukket nu har al Sorgen.“

maa jeg komme med, hvad jeg har at sige: „Nu er Timen kommen, da de Døde skulle høre Guds Søns Røst, og de, som høre den, skal leve“. Dette var, efter Evangelie-Bogen, Vorherres Jesu Kristi egne Ord, og at han her vilde forstaaes ordret, det viste han baade da han opvakte Enkens Søn af Nain og Jairi Datter og sin Ven Lazarus fra de Døde, thi da opløftede hans sin Røst og sagde: du unge Karl, jeg byder Dig: Stat op! og: Pigelil! stat op! og: Lazarus! kom ud af Graven! Brugde Herren nu sit Munds-Ord og sin levende Røst til at opvække de legemlig Døde, da maa han endnu vissere bruge den til at opvække de aandelig Døde, som ogsaa alle Læsere kan se, han mende, da han sagde: den Time er kommet, da de Døde skal høre Guds Søns Røst, og de, som hører den, skal leve, saa naar man siger, at man tror nok Skriften, men man tror ikke, at det er med sit Munds-Ord og med sin levende Røst, Herren nu opvækker de aandelig Døde og gjør dem levende, da siger man aabenbar sig selv imod, og paa hvem, der vitterlig gjør det, skal man aldrig spilde sine Ord.“

„Naar man derimod indrømmer, efter Skriften, at Guds Søn, Vorherre Jesus Kristus, alle Dage indtil Verdens Ende opvækker de aandelig Døde med sin Røst, og at det netop er hans Troendes Kjendemærke, at de høre hans Røst, som en Hjord sin gode Hyrdes, og følger den, men paastaar tillige, at denne Guds Søns Røst med hans Munds Ord, det er ikke den Røst, som høres fra Arildstid ved hans egne Indstiftelser: den hellige Daab og den hellige Nadver, men det er den Røst, der lyder til os fra Prædikestolen af dem, der ved en ret Indvielse har faaet Fuldmagt til at opvække aandelig Døde og gjøre dem levende paa Jesu Vegne og i hans Sted, da maa vi bemærke, at det er det gamle Papisteri, hvorefter den Helligaand enten skal have udnævnt Vedkommende til Stillingsmænd under sin Fraværelse eller dog have lovet sig bort til dem alene, saa de derved er blevet Troens Herrer og, som Kristi synlige Stattholdere paa Jorden, Guds Riges Dørvogtere, saa de kan lukke ind og lukke ude, hvem de vil, men vi skal ikke derom indlade os i nogen Ordstrid med dem, som maatte blive uendelig og tjente kun til at styrte de Troende i Tvivlraadighed. Vi skal derimod stole paa, hvad Herren har sagt, at hans Faar følger ingen af de Fremmede, fordi de kjendes ikke ved de Fremmedes Røst, og vi skal bære os ad med alle Pave-Præster og Præste-Paver, ligesom Profeten Elias bar sig ad med Baals-Præsterne, da han sagde til dem: Raaber I til Jeres Gud, saa raaber jeg til min Gud: lad os da se, hvilken Gud der har Magt over Himlens Ild til at antænde vort Offer, som hos os er Offeret paa Tungen! Ja vi skal sige til dem: det nytter aldrig paa fri Haand at trættes om, hvilken Røst der er Guds Søns Røst, thi det er noget, der kun kan bevise sig selv, naar vi lader alle de Røster lyde frit, som udgive sig derfor, og ser da efter, hvilken Røst, der opvækker Døde og gjør dem levende i Guds Søns Tro, som Apostelen skriver: Hvad jeg lever, det lever jeg i Guds Søns Tro.“

Denne Strid vilde Grundtvig da skulde „afløse de gamle Strids-Skrifter og Pennefejder om den ægte Helligaand, det rette Guds Ord og den levende Tro, og sagde blandt Andet: „laane vi derfor kun med Hjertens Lyst den Røst vor Tunge, som lyder til os og har lydt

fra Slægt til Slægt i Jesus-Kristus-Navnet ved Daaben og Nadveren, da skal det nok vise sig, at den, og kun den, gjør alle dem aandelig og hjertelig levende i Guds Søns Tro, som har Øre og Hjerte opladt til at høre Guds Ord og bevare det.

„Dette er aabenbar den eneste kristelige og den eneste gavnlige og frugtbare Maade at føre Striden paa, om „Livs-Ordet“, thi at det kun er det kristelige Livs-Ord, som gjør os levende i Jesu Kristi Tro, med Kraft og Lys og Varme, der ligesaavel er det aandelige som det legemlige Menneske-Livs Kjendemerker, det følger af sig selv, men dog ser jeg med Sorg, at man baade her og andensteds indlader sig i unyttige og uendelige Trætter om Livs-Ordet efter Bøgerne og efter Trætte-Konstens Regler, hvad kun forvirrer Sagen og forbittrer Livet. Naar dette nemlig ikke sker, fordi man selv fattes Troes-Livet og kjæmper kun for Skyggen deraf med Dødens Vaaben, da giver man efter for den gamle Fristelse til, om muligt, at binde Munden paa sine Modstandere, om man end binder sin egen Mund med det samme og forhindrer den sande Livs-Oplysning, som kun vindes, naar baade Sandhed og Løgn om aandelige Ting faar borgerlig Lov til at yttre sig frit, thi da holdes Sandheden vaagen og vinder afgjørende Sejer.

„Hertil hører nu ogsaa under vore nærværende Vilkaar fuld aandelig Frihed i Folke-Kirken, og derom véd jeg vel, at ikke alle mine præstelige Venner er enige med mig, men just derfor maa jeg gjentage det, saa de efter min Bortgang kan vide, at derom var jeg til min Død enig med mig selv og turde sige, jeg er det ogsaa med Sandhedens Aand.

„Hertil skal jeg kun føje, at skal Kristi Evangelium, som jeg haaber, i vort mageløs fredelige Danmark vinde borgerlig Fred og Frihed til at aabenbare hele sin Vel-signelses Fylde, da maa ogsaa Evangeliets danske Folk unde Modstanderne samme Talefrihed, som de selv vil nyde, og saa vidt muligt holde Fred med alle Mennesker ved at ungsaa alt Kjættermageri, overladende, som de frit kan, Herren al Dom og overladende Naadens og Sandhedens Aand al Omsorgen for, at Ingen, som er af Sandhed, skal der, hvor Sandheds-Lyset skinner klart og mildt, lade sig forblinde af Vildfarelsens Aander til

at vandre i Mørket, som da Herren ogsaa selv har lært os, at hvem der er af Sandhed søger Lyset.“

Efter at Pastor Leth havde talt om Lovsangen (se „Det kirkelige Vennemøde i Kjøbenhavn 1865“) og efter at man havde sunget: „Den signede Dag med Fryd vi ser“, kom Grundtvig atter frem, og Oldingen udtalte yndigt:

„Ja, kjære Venner, ved at høre:

„Som Guld er den aarle Morgenstund,
Naar Dagen staar op af Døde,
Dog kysser os og med Guld i Mund
Den liflige Aftenrøde,
Saa tindre end maa det matte Blik,
De blegnede Kinder gløde!“

se da kunde jeg ej andet end levende mindes, at det hartad for fulde 40 Aar siden var som en Morgenstund, da Herren netop ved dette Kvad lagde en ny Sang i min Mund, og da var det, som Verden følede, der var et nyt Halleluja igjære, thi de lukkede for det; det maatte ej synges, det maatte ej lyde i Forsamlinger. Men nu, da det er Aftenrøden, da jeg snart skal rejse til Fædernelandet heroventil, nu, da Sangen lyder over det ganske Land, maa jeg jo føle, at ogsaa Aftenrøden kan være liflig, ja lifligere end Morgenstunden; thi Tonerne fra oven har nu trængt ind og glædet mangt et Hjerte. Jeg skal derfor bede mine Venner gjøre alt, hvad de kan, for at Lovsangen kan komme til at lyde frit i Kirke, Skole og Huse; thi taalte de Kristne, at den atter kvaldes paa deres Læber, da var alt tabt, hvad de havde vundet ved Guds Naade. Lad det ikke ske!“

Da Prof. Hammerich havde holdt et Foredrag om den danske Folkeligheds Forhold til Kristendommen, da kunde Oldingen naturligvis ikke tie, men maatte ogsaa udtale sig om den danske Folkelighed:

„Vel sandt, det danske Folk ser nuomstunder kun daarligt ud ved første Øjekast, og det har ogsaa staaet saaledes en Gang for mine Øjne. Det første jeg blev Menneske-Aanden bevidst, fristedes jeg til at tænke, at det Danske var ogsaa aandelig Sletten i Norden, hvor man ikke kunde naa til Skyerne, langt mindre række til

Himlen. Men jeg saa det dog snart, at det netop er paa det Jævne, Herren, som Psalmisten synger, vil fare, naar han farer frem paa Jorden. Jeg tvivlede ikke om, at han maatte se dybere end jeg, og jeg mærkede det ved at tilegne mig den danske Tunge i sin Fylde, at Dansk var noget ganske andet end hvad jeg ellers fandt hos mig, det maatte jeg elske ind i mig. Jeg har maaske derved lært at kjende det Danske noget bedre, end det for Øjeblikket kjender sig selv. Danskerne har aldrig forgudet enten den store Verden eller de store Egenskaber, men ligesom de i deres Hedenskab havde et eget Afguderi og vilde selv tusind Aar efter Kristus ikke slippe det, idetmindste her paa Sjælland, før En turde gaa i Ilden paa Kristendommens Sandhed, saaledes har de endnu Levninger af det samme Afguderi, thi de forgude deres eget Hjerter med Lyst til Ro og Mag og alle milde Følelser. Tillykke har de imidlertid forgudet Hjertet i hele dets Dybde. Derfor har dets Hedenskab noget Ydmygt og Blufærdigt ved sig og det har i det hele noget langt hjerteligere og dybere end de andre Folks, saa der mellem alle Hedenskabets Gudinder ikke findes Mage til de Danskes Freya, i hvem Hjertet var forgudet som en Enke, der daglig græder gyldne Taarer for sin kjæreste Ven, som hun har mistet, men venter dog en Gang at se igjen. Kjærligheden har da staaet for dem i sin bedste hedenske Skikkelse; thi Hjertet, som havde mistet Guds Aand, ventede dog bestandig i Løn, at han skulde komme tilbage. Det danske Folk er da ret egenlig et hjerteligt, d. e. et kvindeligt Folk, thi Kvinden er jo Liv-Udtrykket for det Hjertelige. Dersom vi Karlfolk eller Mandfolk slet ikke har Hjerter, da er det vistnok galt fat med os, men Hjertet er dog ikke hos os det overvættes som hos Kvinden. Deraf følger alle det danske Folks Dyder og Lyder, at det er et kvindeligt Folk. Ogsaa i det aandelige kan det danske Folk være en Skjoldmø og tage Kampen op med hvilken Kjæmpe det skal være, men det kan ikke holde ud at strides hver Dag. Det kan visselig tænke baade dybt og højt, men kun i Hjertesproget; thi at bryde sit Hoved Dag og Nat kan de ikke udholde, og saaledes er det med dem i alle Maader, de synes dagligdags meget mindre end de virkelig er. Det danske Folk elsker vistnok sig selv, sit Fæderneland og Modersmaal dybere

end noget andet Folk, men det har den kvindelige Svag-
hed at ville behage de store og stærke Folk, derfor skjuler
det, ja fornægter stundom alt, hvad der mishager de store
Fremmede. Men naar der kommer Aand over Folket,
og intet Folkehjerte er saa skikket til at modtage Aand
som det, det dybeste paa hele Jorden, da er det velsignet,
at det har Øje for det Gode hos alle Folk, ingen Drift
til at ophøje sig selv, men til gjæstmildt at modtage alt,
hvad der kan forliges med deres eget, saa det modtager
gjerne alt det Gode, Gud tilbyder, og har ej den Stolthed
at det vil have noget af sig selv, men venter
ene Saligheden af Troen paa Guds Naades Ord.
Derfor vil her rejse sig en Menighed, med Lyst til „ét
Hjerte og én Sjæl“, hvis Slægtskab med den første Menig-
hed skal blive klart i Himlen og paa Jorden!“

Efter at saa Brandt havde talt og vi havde været
nede en 20 Minuters Tid og der var blevet sunget og
efter at Fr. Helveg og Birkedal havde talt, ser vi
Biskop Grundtvig igjen. Birkedal havde blandt Andet
talt om „Eftersølerne“, som i Luthers Dage blev tilbage
i Pave-Kirken, og om dem, som i Grundtvigs Dage
bliver siddende igjen, uberørte af Livs-Oplysningen.
Saadanne sygner hen, for Herren sidder ikke stille, han
gaar fremad, hans Ansigt er vendt mod Jerusalem. I
denne Anledning var det, „den Gamle“ havde et kjær-
ligt Ord at sige, idet han talte som følger:

„Skjøndt det var halvt med et Smil Birkedal talte
om det Færlige ved Grundtvigianismen, saa talde han dog
om noget alvorligt, der ej har undgaaet min Opmærksom-
hed: at naar der oprinder et Lys i det forvirrede Verdens-
Mørke, der nødvendig maatte herske i vore Stats-Kirker,
fulde af Blandingsgods, da er der en virkelig Fare, naar
Lysen oprinder og Livet sætter sig selv i Frihed. Men
denne Fare opstaar egenlig ikke derved, at Lyset oprinder,
men derved, at den kristelige Oplysning enten tvinges
til at træde ud, for at blive fri, eller den selv vælger det
for lettere at friste Livet. Findes der nemlig da Endel
i vore Statskirker, som enten er helt eller halvt sovende,
eller for vankundige til at fatte, hvorom det gjælder,
da bliver de tilbage og bliver Bytte for dem, der for-
kynder Kristendommen vildfarende eller døde. Derfor
tilraader jeg, og har altid gjort det, at mine Venner saa

længe som muligt holder det ud i den brogede Forvirring af troende, vantro og halvtroende. Der kommer en Dommedag alt her paa Jorden, da det Stridige maa skilles ad og der maa blive to Lejre, og der maa da føres en Kamp, før Lyset afgjørende sejrer, men vi skal stræbe, naar vi har Øjet opladt derfor, at holde ud, saalænge Livet taaler det. Herren vil ikke, som vi ser af Evangeliet om de tolv Kurve, at noget skal spildes eller fortabes, og Han holdt ud til de greb ham og hængte ham paa Korset, og det vil vise sig hos hans Venner, at de holde ud, saalænge Evangeliet kan udfolde sine velsignede Virkninger midt i Forvirringen.“

Ligesom Ordsproget siger: Alle gode Ting er tre, saa kom nu ogsaa den tredie Bonde op paa Mødet, og da det var Termansen, fulgte det af sig selv, at han her talte godt. Han knyttede ogsaa sin Tale til de to andre Gaardmænds Udtalelser, men talte især om den folkelige Side af Grundtvigs Virksomhed, under levende Skildring af Før og Nu. Her var det ogsaa, han fortalte os om sin folkelige Vækkelse ved Grundtvigs Røst mellem Skamlings-Banker 1844. Og naar jeg nu igjen — sagde Termansen — stiller mig for Øje, hvor ganske anderledes det dog allerede nu ser ud! Tusinder baade Mænd og Kvinder af den danske Bøndestand har nu lært at frydes ved Fædernelandet og glæde sig ved Skjaldesangen i Modersmaalets yndige Toner. Trindt om i Landet staar nu Skoler (Folkehøjskoler), hvor Ungdommen kan søge hen og finde og føle, at „hvad Solskin er for det sorte Muld, er sand Oplysning for Muldets Frænde“; i flere og flere af vore Børneskoler lyder nu baade Sang og Tale saa liflig, at tusinde Barnehjerter slaa og tusinde Barneøjne tindre. Og jeg kan med Sandhed sige, at i den sande, ægte Folkevækkelse blandt os har Grundtvigs Røst havt den allermeste Del. Og derfor véd jeg, at jeg udtaler ej blot min egen, men alle mine Standsfællers Følelse, som her er tilstede, og de mange Fleres, som ej er legemlig, men dog med Hu og Hjerte her hos os, naar jeg siger ham Tak, fordi han har havt Mod og Tro til at lade

„Skjaldesnækken bære
Et Budskab trindt om Land

Om Adel, Dyd og Ære
Hos Danmarks Menigmand“,

har havt Hjerter til at opfatte danske Skjaldes bedste Sang
som den, hvori de vil

„Som Fugle i den grønne Lund
For danske Bønder kvæde,
Saa det kan gaa fra Mund til Mund,
Fra Slægt til Slægt med Glæde.“*)

Jeg glemte nys at meddele, at da Skolesagen før Hvilestunden var omtalt, da traadte straks den utrættelige Olding frem, og ligedan nu, da Termansen havde talt. Men min Glemsel haaber jeg skal være Læseren til Baade, idet han da samlet faar se, hvad Grundtvig den Dag udtalte om den Sag.

I den første af Udtalelserne indskjærpede han: forsvarelig at skjelne mellem Kirke og Skole. „I vor Troes- og Saligheds-Sag har nemlig intet andet hjemme end det Guds Ord, der skaber, opholder og opelsker det ny Liv, og det Menneskeord, der tjener til at forkynde og indskjærpe det. Men i Skolen skal vi have Oplysning om alt det Menneskelige (det være nu kristeligt eller hedensk) som det findes hos det Menneske-Folk, vi tilhøre, og som det lader sig levende udtrykke paa vort Modersmaal, hvori alle vore Tanker maa finde Udtryk, al aandelig Oplysning maa komme til os og kan udgaa fra os, saa mine Venner vil gjøre alt, hvad der staar i deres Magt, til at deres Børn i Opvæksten ikke skal bryde deres Hoved med noget andet Tungemaal end Modersmaalet. Herpaa kommer det nemlig an, hvilket Indtryk Ordet skal gjøre paa vort Hjerter og hvorvidt vi faar Ordet i vor Magt, men naar der kun ikke kommer andet i Folkeskolen end hvad der kan udtrykkes paa Modersmaalet i dets Fylde og Renhed, da maa man ikke forlange, at alt det, der skal tales paa dette Modersmaal, skal være kristeligt, saa man snarere maatte ønske forlidt end formeget deraf; thi hvad danske Børn maa lære om Troens Ord og Bekjendelse, det skal

*) Læseren maa forevrigt ikke tro, at han her har omtrentlig hele Termansens Foredrag.

ikke være en Løkse, men det maa Børnene lære af de Ældre uden at de egenlig véd af det. Naar Børn af kristelige Forældre i Opvæksten er blevet hjemme i deres Folk, Fæderneland og Modersmaal, da vil der hos dem findes et aabent Øre for ethvert levende Ord paa Modermaalet, og da vil Børnene i den voksne Alder let blive delige til at indtage og udfylde en gavnlig og frugtbar Stilling i Samfundet, og dertil er det, Folke-Skolen skal virke.“

I den anden Udtalelse tilføjede han, hvorfor Betragtningen af „Skolen som Modersmaalets særdeles Virkekreds (der omfatter Folkelivet og alt hvad dertil hører)“ hvorfor den Betragtning „først fik Røst paa mine Læber, ligesom i Kirken Menigheds-Livet: Vorherres Jesu Kristi Liv, der meddeles os og skal ogsaa hos os udvikles og klares, saa det bliver hans ligt som Brudens sin Brudgoms. Det skede, fordi Gud har skabt mig til Skjald, baade til kristelig og nordisk Skjald, og jeg som Skjald blev Tolk saavel for Nordens som for Kristi og hans Menigheds Aand, og det er mit Fremsyn, som jeg inderlig ønsker maa blive Sandhed, at Nordens Aand kommer til at raade i Skolen, ligesom Herrens i Kirken; thi Nordens Aand har saa megen Lighed med Guds egen Aand, at den har Øjet fæstet paa den store Kamp fra Slægt til Slægt mellem Sandhed og Løgn, Liv og Død, Lys og Mørke, og i denne Kamp staar Aanden paa Livets Side, som skal overvinde Døden med al dens Falskhed og det kolde Stenhjerte. Men hvad Nordens Aand har Syn for, det har den dog ikke Kraft til at fuldføre, saa hvad denne Aand drømmer om, er Sandhed; men bilder den sig ind, at den selv kan udføre Gjerningen, da bliver det som i vore hedenske Forfædres Dage kun en Drøm, som Asamaalet. Nordens Aand gjør ingen salig, men den er Modersmaalets og Folkelivets aandelige Kraft og derfor den bedste Skolemester for os og vistnok den ypperste i Verden.“

Til Slutning udtalte han, at det havde forundret og næsten bedrøvet ham, at Ingen under Talen om Skolen havde nævnt en Hovedmand for Friskolen i Norden, nemlig „Kold i Fyen, ja, ham er det!“

Saa sang man:

„Som Foraars-Solen morgenrød
Stod Jesus op af Gravens Skjød
Med Liv og Lys tillige.“

Derefter talte P. A. Fenger, saa det er værdt at efterse i „Det kirkelige Vennemøde“, og hvad han sagde om Grundtvig selv, skal her meddeles:

„I Forsommeren saa det ud til at vor faderlige Ven skulde beskikke sit Hus og fare herfra. Det var ogsaa hans egen Mening. Vi bleve da meget bedrøvede, ikke alene fordi vi elske ham og man skilles saa nødig fra hvem man har kjær, men ogsaa fordi vi syntes, at vi trængte endnu saa haardt til ham. Skulde, maatte det da ikke glæde os, i disse Dage at have ham lyslevende iblandt os og at se og erfare, at Herren har holdt sin Tjeners Sjæl ilive! Ja ret egentlig hans Sjæl, thi hvorledes kunde det ellers være ønskeligt enten for ham eller os, at han endnu levede i denne Verden? Men Herren har holdt hans Sjæl vedlive, saa at han ikke alene kan for sit eget Vedkommende som han nylig har sagt med Apostelens Ord: jage efter at gribe det, som han og er greben af Kristus, og forglemmende hvad der er bagved og rækkende efter det som er foran, ile mod Maalet, til Klenodiet, som hører til Guds Kald herovenfra i Kristo Jesu, men ogsaa kunnet tale levende og beaandede Ord til os om hvad der er kjær og nyttigt for os at høre.“

Fenger sluttede med følgende Ord:

„Og da det, der forener os, er hvad der i vore Dage, Gudskelov, er bleven tydeligere end det længe har været, at vi have en Herre, en Tro, en Daab, en Gud og alles Fader, saa lad os nu ogsaa, som Luther siger, bede Troen og Fadervor.

Hele Forsamlingen rejste sig og Biskop Grundtvig stod paa Fengers venstre Side, med Hænderne over hinanden hvilende paa Kathedret, under Ordenes Lydelse.

Derefter tager han Fengers Plads og giver sit kirkelige Testamente i følgende Ord:

„Kjære Venner! Det er Gudskelov gaaet mig i Livet som os alle idag: Klokken er blevet mange før vi mærkede det, saaledes blev jeg gammel før jeg vidste det. Men ved min Ven blev jeg nys med Alvor mindet om, at jeg er bleven gammel og kan ikke glemme det, men maa

begynde at skrive mit Testamente, ikke med Pen og Blæk, men med Livs-Aande, og da det maa staa for mig, skjøndt Gud kan opholde mig saalænge han vil, som det rimeligvis bliver sidste Gang, jeg saaledes samles med mine Venner rundtom fra, vil jeg dog sige et Slags Farvel og sige, hvad jeg ønsker maa blive hos den alle, som i Jesus Kristus vil søge Livet og Lyset, som varer evindeligt.“

„Det, jeg først og sidst maa bede dem gjemme i deres Hjerter, at det kan bære mangefold Frugt, det er Guds-Ordet, der ej er opkommet i noget Menneske-Hjerte, men er udgaaet til os fra hans Mund, der baade er Gud og Menneske og som er det Livsens Brød, der kom ned fra Himmelen, og er Lyset, det sande Lys, fordi han er Guds-Ordet; i Begyndelsen var Ordet, og Ordet var Gud; i ham var Livet, og Livet var Menneskens Lys, og vi saa hans Herlighed som den Enbaarnes — dette Ord, som lyder af Herrens Mund med den Helligaand ved Daaben og Nadveren, dette Ord er ej opkommet i mit Hjerte, men jeg har modtaget og meddelt det, som jeg har modtaget det fra Herren selv i Menigheden — det er jeg vis paa. Gjemmer dette Ord som en levende Skat, der ikke blot varer evindeligt, men vokser bestandig og gjør rig og lykkelig, Skatten, som Rust og Møl ikke fortærer. Dette Ord anbefaler og overlader jeg til mine Venner, naar min Mund lukkes, og derfor beder jeg dem alle baade selv at ihukomme og indskjærpe deres Børn, at dette Ord, der kan gjøre vore Sjæle salige, ikke er mit Ord. Thi jeg stræbte ikke at samle dem, der sluttede sig om mig, til mig, men til Ham, hvis Ærinde jeg gik, og Beviset herfor er det, at jeg i Kirken ikke søgte min egen Ære, men hans, Vorherres Jesu Kristi Ære, den eneste, der er mægtig til at gjøre vore Sjæle salige og samle os alle i sin Faders Hus. Lad derfor, mine Venner, det Øgenavn, som Verden vil paatrykke eder, ikke sidde paa eder: at kalde eder efter mit Navn, thi det er i Jesu Navn, at alle Knæ skal bøje sig og som alle skal bekjende til Gud-Faders Ære, til ham har jeg samlet, efter ham skal vi kaldes, thi hans ere vi. De kan ikke forbyde Verden at kalde dem Grundtvigianere, ligesom den kaldte dem Lutheraner, som Luther kaldte til Herren, men lad det ikke sidde paa dem; thi de, der lod Luther-Navnet sidde paa sig, havde nær tabt Kristen-

Navnet. Naar derfor nogen kalder os kirkelige efter andre end Kristus, skal vi sige: Vi tro ikke andet til Salighed, end hvad der er bekjendt i Menigheden fra Slægt til Slægt, vil lægge intet til og tage intet fra; dette Troens Ord, hvorom Paulus siger, at det troes til Retfærdighed og bekjendes til Salighed, holde vi os til. Hvorledes det skal troes og tales, for at det gamle Menneske kan afføres og det ny Menneske iføres, det er en Oplysnings-Sag, som vi fremme paa det Bedste; her følger vi kun Grundtvig ligesom Luther, forsaa vidt vi kan skjønne, at han fulgte Aanden og Skriften, og gjør kun ligesom han ingen Troesartikel for Menigheden af vor Oplysning og Skriftklogskab. Hvad forresten Herren har efterladt til kjærligt og især til det sidste Farvel, det er jo den Guds Fred, som varer evindeligt, den Fred, hvorom Apostelen skriver, at Aandens Sands er Liv og Fred, thi den er det eneste, der borger os for den store og evige Hvile, som er os beredt, ligesom han sagde til sine Discipler: Min Fred efterlader jeg eder, min Fred giver jeg eder, jeg giver eder ikke, som Verden giver.“

Herpaa rejste Forsamlingen sig, og Biskop Grundtvig lyste „i Vorherres Jesu Kristi Navn: Fred med eder!“ over den, og Forsamlingen svarede med et trefoldigt „Amen!“

Saa sang man naturligvis:

„Fred til Bod for bittert Savn“.

og Pastor Brandt afsluttede Mødet, idet han mindte om Ordene i O. Arvesens Sang fra forrige Møde:

„Kristi Venner ingensinde
Sees sidste Gang“,

hvorpaa fulgte:

„Saa ville vi sige hverandre Farvel“. —

— Jeg saa Grundtvig et Øjeblik, idet han med sin brune, bredskyggede Hat i Haanden og med et „Pfy-pfy“ til Heden, men hjerteglad af Udseende, var paa Vej ud af Salen.

Samme Dag fik Grundtvig*) af Kammerherreinde Nergaard til Foræring to abildgraa Heste af Frederik den Syvendes Stutteri; nogle Andre vilde holde dem med Foder, og lidt før eller siden forærede man Grundtvig en Vogn, lav og bekvem for Manden med de hovne Fødder.

— En venlig Familie, til hvem jeg var buden til Frokost, som paa Grund af Mødets Varighed nu maatte holdes omtrent Kl. 3, var buden til Grundtvigs til Middag Kl. 4¹/₂ og vilde endelig havt mig med, men da der var indbudt Selskab og jeg endnu ikke havde hilst paa Grundtvigs, vilde jeg bie til Mængden mødte om Aftenen, en Forsigtighed, som Bispinden senere lod mig forstaa havde været hel overflødig i det mageløs gjæstfri Hus.

Lige under Vennemødet aflagde Provst Ingier fra Skedsmo Grundtvig sit første Besøg; men da saa Grundtvig noget træt ud og var vel meget optaget af hvad han vilde forebringe paa Mødet. Der taltes imidlertid om forskellige Ting. Saaledes spurgte Provsten, hvoraf Grundtvig mente, det kom, at vore udvandrede Forfædre Normannerne saasart ombyttede deres Modersmaal med de Fremmedes. At Grundtvig var optaget den Dag, kan man mærke paa Svaret: „Det véd jeg ikke“. Han har nemlig selv paavist den rimelige Grund i Ægteskaberne med de fremmede Kvinder. I Flugt med Talen herom omtalte Grundtvig Islændernes Brug af Modersmaalet. Under Talen om den præstelige Embedsgjerning, [siger Provsten: „Vor Gjerning er nu egenlig kun et Skin.“ Da bliver Grundtvig helt ilde ved: „Hvad? Hvad er det?“ lyner det ud af ham — og han begyndte at gaa op og ned af Gulvet. — Men da Provsten forklarede sig med, at han mente, det var Guds-Ordet selv, der (som Solen) gennem Ord og Blik gjør Gjerningen, blev Grundtvig naturligvis beroliget, „Skinnet“ brugte nemlig Grundtvig næsten altid som Modsætning til Virkeligheden, ligesom naar man taler om „de Skin-Hellige“. Dog gives Undtagelser herfra i hans Digtning, som naar han synger om Munds-Ordet:

---

*) Hvad heretter meddeles fra mit Ophold i Kjøbenhavn er væsenlig efter et Brev, jeg selv straks efter Hjemkomsten til Kristiania skrev til en Udenbyes.

„Det giver os for Aander Syn
 Som Solens Skin for Kroppe,
 Det slaar i Sjælen ned som Lyn
 Fra Skyerne histoppe.“

Provsten blev indbudet til Middag den 8de. Om det Middags-Selskab véd jeg kun meget lidt. Man spiste ude i Gaarden*) norden for Stuebygningen og hans Svoger Peter Rørdam udbragte Dagens Skaal. Grundtvig talte selv og en eller flere Bønder. Da de var komne op fra Bordet, siger Grundtvig glad til Provst Ingier: „Synes De ikke, vi har Bønder her i Danmark!“ medens en af Gæsterne derimod ytrer sin Utilfredshed med „disse Bønder, som skal holde Taler.“ Af Gæster, som boede hos Grundtvigs under Mødet, véd jeg kun Kristen Kold og Skov-Kirsten; men sandsynlig boede Melbye og Birkedal der ogsaa nu. Og hermed gaar vi over til Aften-Mødet.

Omtrent Kl. 7 $\frac{1}{2}$ kom jeg fra Gammel-Kongevej ned eller nordgjennem Alleen med den store Have paa venstre Haand. Da jeg kom ned imod Huset ved Havens Ende, saa jeg der var sort af Folk omkring den store Havestutrappe paa Sydsiden af Bygningen. Grundtvig stod netop og talte selv, da jeg kom. Før ham havde, hørte jeg, en meget veltalende Skolelærer været paaferde og revet dygtig ned paa Præsterne, men Grundtvig mente, han skulde ikke tage saaledes paaveje mod Præsterne, men heller „mod Provsterne“. Grundtvig havde nok, da jeg kom, faaet et Spørgsmaal om Æventyr og Myther i Børne-Undervisningen, for han sagde just: . . . „Æventyr faar de saa høre alligevel og Æventyr vil nu Børn gjerne høre“ . . . Prikkene betyder, at jeg, for at komme rigtig nær, gik ud gennem den østre Sideport i Have-Gjærdet og saa opad Trappen i Husets Østende, gennem Spise-Stuen og ind i Have-Stuen. Hist og her paa Bordene stod der en tom Kaffekop. Jeg standsede først, da jeg paa Havestu-Trappen stod lige ved Grundtvig, som fremdeles var inde i sit Oplysnings-Ord . . . .

„Saaledes kan man jo godt fortælle dem Thors Rejse

*) Husmødre kan jeg fortælle, at der beværtedes med Skjælpadde-Suppe.

til Jothunheim, og sige dem, at da han brødes med gamle Mor Ællen, blev han vel sat i Knæ, men det var ikke saa underlig endda, for gamle Mor Ællen, det var Alderdommen, og han var ikke bedre Gud, end at han baade maatte bukke for Alderdommen og maatte dø.“

Saa hilser jeg paa Gr. og faar et hjertelig gjentaget „Velkommen“, og da jeg fortalte, at jeg havde ligget et Døgn over i Frederiksværn, siger han: „Ja, men det var det Bedste, De fik idag.“ Paa Trappen vrimlede det af Grundtvigs især ældre Venner, og didud kom snart den gjæstmilde Bispinde. Jeg blev opfordret til at tale, og skjøndt jeg var uforberedt gav jeg efter. Gamle Frederik Barfod med det svære graahvide Skjæg oven og neden Munden og nedefter Brystet, og, som Grundtvig, med Kalot eller Røghue paa Hovedet, raabte da ud: Brun (for en Fejls Skyld sagde han: Pastor Br.) fra Norge har Ordet. Straks istemte Forsamlingen:

„Mens Nordhavet bruser mod fjeldbyggt Strand“,

som en næsten utrolig Mængde Danskere kunde synge udenad.

Jeg begyndte med, at for to Aar siden stod jeg paa samme Sted, og hvad der ligger mellem Da og Nu, vilde jeg vel ikke gaa dybere ind i, men jeg maatte jo sige: Danmark var stædt i Vaande og vi Nordmænd kom ikke; Danmark kaldte paa os — vi kom ikke. Jeg sagde da videre hvad jeg syntes kunde tale vel ikke til vor Retfærdiggjørelse, men noget til vor Undskyldning „her, hvor Gjallar-Hornet endnu ikke havde gjennemtonet Dalene*)“. Jeg talte ogsaa om, hvordan det er sandt i

*) Om det havde været godt ogsaa for Danmark, hvis det med Krigen havde gaaet som vi den Gang ønskede, det er mig nu mer end tvivlsomt. Men de danske Sønderjyders Kaar maa dog vække vor inderlige Deltagelse, da den hele værnepligtige Ungdom maa enten gaa i tysk kejserlig Tjeneste eller ogsaa er den landsforvist til langt ude i Manddoms-Alderen. Man tænke sig en fattig Enke eller fattige Forældre berøvet al Hjælp af Sønners Arme, og man tænke sig det hele raa Indgreb i Huslivet til at skille Sønner fra Forældre i det Hele. Nogle af de unge Sønderjyder er udvandrede til Jylland, andre til Fyen

en langt dybere Mening, end Skjalden selv vidste, naar det lyder i Sangen:

„Det hvide Kors i den røde Bund
Det har du af Dannebrog arvet“.

Saa talte jeg om den nedtrykte Stemmning heroppe, da Udfaldet af Sagen om at hjælpe Danmark blev bekjendt, „og nu er Stillingen den, at det er Norge, som maa bede Danmark, bede Danmark dog ikke slippe os ud af Fællesskabet, fordi vi — blev hjemme. Norge trænger til Danmark (Grundtvig: og Danmark trænger til Norge), Norge trænger til Danmark i hjerteligt Fællesskab“. Ogsaa omtalte jeg, skjøndt det kunde synes lidet, hvilken Oplivelse det var, da den gamle Skjald, i Efterversene til Ølenslæger-Sangen i Køsters „hundrede Sange“, atter kvad om „Dag“ og „Vaar“ i Norden. Endelig bragte jeg Hilsen fra Norge, navnlig fra Folkehøjskolen paa Sagatun, som jeg kaldte „det bedste Lykke-Varsel“, vi ejer her oppe, og ønskede den Gamle et „længe leve!“ til Glæde og til Velsignelse ogsaa for Folke-Livet hos os. Der rungede Hurraer paany; den Gamle sagde Tak, da jeg vendte mig om, og den store Forsamling nede i Haven istemte:

„Længe var Nordens
Herlige Stamme“,

hvorpaa Frederik Bærfod udbragte et: „leve Norden!“ Saa blev sunget:

„En Skaal for det blinkende Søernes Baand“,

— Pastor Hass indledede med Fortælling om Odin og Frigga et Leve for Bispinden.

Saa kom der frem en temmelig ung Mand i graa Rejsefrak, med kortklippet Haar og militær Holdning. Bispinden: „Vil De, Grundtvig skal komme ud?“ — „Ja“. — Grundtvig blev imidlertid siddende i en Sofa i Have-stuen endnu lidt.

Den Fremmede mælder omtrent:

„Jeg kommer netop fra „andra sidan sundet“, og jeg har derovre, vistnok meget maadeligt, holdt Foredrag over

---

o. s. v. Og Smaabørnene skal i Skolen paatvinges
Tysk allesammen!

Biskop Grundtvigs Virksomhed, men jeg har faaet det Hverv at bringe Biskop Grundtvig en hjertelig Hilsen fra en hel Del svenske Mænd og Kvinder“.

Han talte rask „som det hørte til hans Stand“; det var nemlig Løjtnant Lucianus Kofod. Grundtvig, som godt havde hørt, skjøndt han sad i Sofahjørnet, var nu kommet frem, og lidt langsomt, men fyldigt, som han plejede, siger han omtrent følgende:

„Jeg har jo maattet vide det, at min Gjerning har været kun lidet kjendt i Sverrig, men jeg har dog aldrig kunnet tvivle paa, at Aanden vil vaagne i hele den gothiske Folke-Kreds, og jeg maa udtale, at det er mig en inderlig Glæde at modtage den Hilsen, og jeg takker Hr. Kofod, fordi han baade i Gothenborg og i Stokholm, hvor jeg ved, han har holdt Foredrag over min Virksomhed, har talt saaledes, at svenske Mænd og Kvinder sender mig en venlig Hilsen“.

Da siger Gunni Busck til dem, der stod ham nærmest paa Trappen: „Nej, Grundtvig har været paa Færde den hele Dag, og ingen Hvile faaet“, — og raaber derpaa højt med sin gode dybe Røst: Jeg foreslaar, at vi til Afsked synger „Kirke-Klokken“. Saa istemte Forsamlingen: „Kirke-Klokke, ej til Hovedstæder“.

Grundtvig kommer dog endnu en Gang frem paa Trappen, og det var for lydelig at udtale Ønsket om, at „den Almægtige“ vilde føre den danske Del af Slesvig tilbage til Danmark. Han sluttede med et Leve for de danske Slesvigere.

Dermed var Festen derude tilende.

Søndag (13de Sønd. eft. Trinit.) var jeg naturligvis i Vartou, der blandt alle Kirker, jeg mindes, er indvendig mest lig Hlade ved Throndhjem og Oslo i Kristiania, (i Oslo-Kirkens gamle Skikkelse indtil 1880) men lidt større dog. Kl. 10 kom jeg og faar, som i 63, Plads i Koret, til Venstre for Alteret, Sigtet taget fra nede i Kirken. Grundtvig, som atter lod vente paa sig, kommer ind fra Højre bag Alteret. Han tager op Luppen og ser i Alterbogen og drikker lidt Vand. Saa vender han sig om og taler til Skriftemaal kort over Ordene: „Og han gav Verten to Penninge (om den barmhjertige Samaritan),

som han anvendte paa Daaben med Syndsforladelsen og paa Nadveren med Kjærligheds-Gaven til Stadfæstelse derpaa. Mange Præster, deriblandt Køster med Frue, var til Alters (Ægteparret kyssede hinanden efter Sakramentets Modtagelse). Grundtvig siger efter Tilsigelsen: „Han, den Helligaand, som har begyndt den gode Gjerning hos Eder, Han fuldføre den til Vorherres Jesu Kristi Dag, Fred med Eder!“ Denne apostoliske Lykønskning begynder han langsomt at udsige, idet han træder Skridtet fra Knæfaldet til Alterbordet. De smaa Klokker klinger. Nuværende Forstander Mouritsen, dengang Skomager, holder Bøn som Kirkesanger. Ved et Klokker-Skifte ønskede nemlig Grundtvig Mouritsen, men højere Vedkommende fandt det ugjærligt at gjøre en Skomager til Klokker, men den officielle Klokker overlod imidlertid til Mouritsen at forrette om Formiddagen, naar Gr, selv holdt Gudstjeneste. Kapellanen holdt Aftensang Klokkeren 2, og da var det nok fremdeles at Vartouslemmerne mest indfandt sig, medens Gr. mest talte for den store Frimenighed, der havde løst Sognebaand til ham, men i hvilken dog ogsaa Vartouslemmer var med. Dog tilbage til Gudstjenesten 13de Trinit. Efter Bønnen i Kor-døren istemmer Menigheden:

„Guds Menighed! syng for vor Skaber i Løn!“

hvor det især lød lifligt med Ordene:

„Da høres de glødende Tungers Røst,
Aanden er os nær,
Som bringer os altid den evige Trøst,
Saa liflig lege vi for Vorherre“.

Saa messer Gr. Kollekt og Evangelium, og derefter istemmes af „Festpsalmerne“ 876:

„Øjne, I var lykkelige,
I, som saa Guds Søn paa Jord“.

Da Psalmen var sunget, kom Grundtvig frem paa Prækestolen. Til fast Bøn havde han fremdeles Psalmeversene:

„Kom, Sandheds Aand, og Vidne giv,
At Jesus Kristus er vort Liv,
Og at ej du af andet véd
End ham vor Sjæl til Salighed!“

Kom Lysets Aand, og led os saa,
 At vi paa Klarheds Veje gaa,
 Men aldrig dog fra Troens Grund
 Et Haarsbred. vige nogen Stund!

Gud Faders Aand! kom til os ned
 Med Himlens Ild: Guds Kjærlighed!
 Læg paa vor Tunge Naadens Røst
 Med Livets Ord til evig Trøst!“

Derefter siger han: Af den Helligaands Naade bøjer vi vore Knæ for Vorherres Jesu Kristi og vor Gud og Fader, bedende i Jesus-Kristus-Navnet Herrens egen og hele hans Menigheds Bøn: Vor Fader o. s. v. Prædikenen gik ud fra Kjærligheds-Kravet i Loven, der, som bekjendt, møder i Begyndelsen af Dagens Evang., og den maatte vel, udgivet, komme til at hede: Kjærligheds-Loven og Kjærligheds-Livet. Han talte om Kjærligheden, som Loven kræver, men at vi kan ikke opfylde Kravet, talte om denne Kjærlighed som tilstede hos Menigheden i og med Kristus i det evige Livs-Ord. Men hvor Troen ikke fæstes til det evige Livs-Ord af Herrens egen Mund, der lærer al Erfaring, at man tror mest paa Kristus som tilkommende og i det Fjerne, ligesom de Troende i den gamle Pagts Dage, medens hans Troende i Livs-Ordet har ham saa nær som Ordet er i vor Mund og i vort Hjerte, baade som han kom, som han kommer og som han skal komme, og føler i Kraft af hans Nærværelse, at „vi er overgangne fra Døden til Livet, thi vi elske Brødrene“. Med de sidste Ord sluttede han, og i Lovprisningen følger han til: „højlovet af Engle-Skaren og af Menigheden for al din Ejegodhed!“ Han beder for „den hellige almindelige Kirke og Menighed med de Helliges Samfund og Fællesskab og os deri“, og: „Velsign Hs. Maj. Kongen og Dronningen, Enkedronningen (og jeg tror Kongehuset), Folket og Fæderne-landet“, men ikke nævnte han, saavidt jeg mindes, Raadet og Embedsmændene eller Syge og Sorgfulde særskilt. Men saa tog han denne Dag atter ved Forbøn for Kongen, idet han sagde stilt og mildt: Ja, bevar og velsign Hans Majestæt Kong Kristian den Niende, lad ham være en Konge efter dit (og han sagde vist ogsaa efter Folkets) Hjerte! Efter den almindelige Velsignelse siger han med Kraft:

„Ja i Vorherres Jesu Kristi Navn: Fred med Eder!“
Saa istemtes:

„Helligaanden trindt paa Jord
Er Guds Røst med Livets Ord“.

Før Nadveren: „Mæt min Sjæl“; under:

„Vorherres Jesu Mindefest
Den Højtid er, som glæder bedst“.

og efter:

„O, Jesu, søde Jesu, dig
Ske Hjertens Tak evindelig“.

Tiltalen til Altergjæsterne holdt han nu uden Bog.
Til Beslutning sang man Grundtvigs Psalme om den barm-
hjertige Samaritan:

„Mennesket faldt i Røverklør
Blev og mishandlet derefter“.

Grundtvig bad mig, da jeg sagde Farvel Fredag Aften, til Middag Søndag Kl. 4, „saa vi kan snakkes ved“. Fra den lille Østergang og tversover Spisestuen kom jeg da Søndag atter ind i Havestuen. Der sad Grundtvig ved Vinduet, til Højre fra Døren (set indenfra) i sort Fløjels Blusefrak, i store Sko og hvide Bomuldsstrømper — vistnok med Uldstrømper under — paa de svært tykke Ben, som hvilte paa en Fodskammel. Han røgte nok, for det gjorde han jævnt. Jeg kom da til Sæde hos ham og snart kom Bispinden; hun saa saa hjertelig glad ud og løb hen og kyskede Grundtvig. Nu var hun vel 37 Aar gammel. Nuværende Professor, dengang Docent i nordisk Sprogvidenskab Svend Grundtvig var den eneste Fremmede der kom. Her blev talt om Rigsdag og Storting, om Stemmeret og Valgbarhed i Danmark. Saa fortalte jeg en liden Valg-historie fra Kragerø og om Bentsens Forslag til Sognebaandets Løsning og om Skridt til Ensformighedens Ophævelse ved Artium. Grundtvig saa vakker ud, hvor han sad med det fredlyste Kjæmpe-Aasyn. Professoren var en liden Stund ude, og Bispinden spørger Grundtvig, om han ikke vil have Støvler paa. „Jo“, saa rejser han sig og gaar ud og saa Brun til at se paa Bøgerne i Hylderne. Bibliotheca Anglosaxonica og Ole Vigs „Bondeblo-mster“ var noget jeg kan mindes, jeg saa. Paa det lille Bord ved Vinduet, hvor han sad, laa „Grund-Ideernes

Logik“ af Prof. Rasmus Nielsen og en af Boisens „Budstikke“. Paa Bordet foran Sofaen, som stod paa nordre Væg, laa blandt Andet Trieges „De tre nordiske Rigers Historie“. Men der var ogsaa noget Levende inde i Havestuen og det var ikke Mindre end Grundtvigs „Frederik“ (11 Aar 15de Maj samme Aar); han stod i Vindus-Fordybningen til Venstre for Havedøren med en Samling danske og norske Mynter, fra Frederik d. 3dies Dage til vore. Med ham talte jeg da lidt og spurgte bl. A. om det var ham, der læste i Trieges Historie. „Nej“, det var hans Fader. Saa besaa jeg Malerierne over Sofaen: Udby Præstegaard og til Højre Billedet af „Fru Marie til Rønnebæksholm“. Men førend jeg havde opfattet hendes Træk, kom Grundtvig. Saa gik vi ind i Spisestuen: Grundtvig folder sine Hænder og tager sin Plads med Ryggen mod Havestuen, Bispinden sidder ved hans venstre Haand*). Under Maaltidet spurgte Bispinden, om vi har Lindemanns Vartoumelodier i Kristiania, hvortil jeg da maatte svare, at i Kirken har vi dem ikke, da vi desværre ikke hos os har Festsalmerne. Jeg fortalte da videre, at her brugtes „Evangelisk kristelig Psalmebog“, men mest et „Tillæg“ til den. Paa Bispindens Spørgsmaal om, hvordan det Tillæg var, svarer Grundtvig selv: „Det er et saadant som Mynsters“. Jeg udtalte nu ved Bordet en liden „Tak“ til Grundtvig; og straks efter siger han: „Jeg takker Dem for al Deres Venlighed, ogsaa for Besøget nu“.

Af Bemærkninger fra Grundtvigs Side før og efter Bordet — her er et Hul i mit omtalte Brev — mindes jeg, at han udtalte sig om Umuligheden af paa et Kadaver eller Lig rigtig at kunde kjende Virksomheden i det levende Menneske-Legeme. Siden, da jeg yttrede min Forundring over, at en Mand, som Biskop Martensen, i sin Bog om Grundtvigianismen kunde anføre mod Nødvendigheden af at tildøbes netop de Frelsens Kjendsgjeringer, som Daabs-Tilspørgelsen indeholder, at Herren sagde i sit Kjøds Dage til Mange, der umulig kunde tro

*) I sit Hjem nød Grundtvig selv meget lidt af Vinen; det lagde jeg flere Gange Mærke til. Denne Gang var der Pokaler til Rødvin og mindre Glas til Portvin. Han nød kun lidt af den sidste.

paa ham saaledes: „Din Tro har frelst dig“, som om der ikke var Forskjel paa at en Enkelt hjælpes i et enkelt Tilfælde og at gjenfødes til Guds Folk og Rige, da sagde han: „Ja, og saa Selv-Modsigelsen om Ordet“. Da Talen kom paa gamle Provst Heyerdahl i Stange, hvem han selv spurgte efter, fortalte jeg ham blandt Andet, at Provsten en Gang affærdigede en lærd „Skrifttheolog“ med den tørre Bemærkning: „Det er dog for galt, at forstandige Folk kan tro, at è Bok er levendes“.

Professoren (der roste meget vore nordiske Filologer Ryg og S. Bugge) var gaaet, straks vi havde drukket Kaffe, men baade før og efter taltes meget ogsaa om Begivenheder fra Krigen, f. Eks. om Pastor Slamberg's Fangenskab, om Pastor Kristiani, der viste sig saa uforfærdet lige overfor Tyskerne, at de sagde: „Han vil blive Martyr, han skal ikke blive det“. Grundtvig beholdt sin store Kop med sort Kaffe ud over Eftermiddagen og spiste Honning'dertil. Som Vært var han opmærksom, for, skjønt han selv var vel bjerget med sin van: Pipe, blev han kjendelig ilde ved, da man ikke straks faa. Cigar-Kassen, men den kom dog snart tilskjels.

En Stund efter at Kaffeen var drukket, kom Bispinden og mælder: „Her er en Del Bønder, som vil tale med dig“. Og saa var Stuen fuld paa Timen af Bønder og Bonde-Koner, og inde i Flokken røbedes to Præster og Friskolelærer Klinkby fra Fyen, der frivillig havde vovet Livet i Kampen for Danmark. Der var ikke Tale om, at de kunde komme til Sæde allesammen, saa mange var de. Den føromtalte navnkundige Rigsdagsmand, Frihedsmanden Termansen, og „Jens Jørgensen“, ligeledes frisindet Rigsdagsmand og navnkundig i det mindste over Danmark, de kom op til Grundtvigs Lænestol. Jens Jørgensen ligned paafaldende gamle Bergsager i det norske Storting, kun at Jens Jørgensen var meget højere og stærkere at se til. En liden Stund efter, da der var samtale lidt, foreslaar Bispinden, at man skulde synge en Sang, og saa sang man: „Ser til Fuglene i Luften“, der handler netop om Mand og Kvinde. Saa blev der snakket i al Jævnhed om Ord og Talemaader i Mundarterne, om Børne-Skoler og Undervisning i Læsning, hvorved Gr. gjorde den Bemærkning, at man maatte ikke gjøre det umuligt for Mødrene selv at undervise sine Børn i den Kunst. Saa kom man op til

den folkelige Højskoledannelse, og med Styrke udtalte nu en Bonde-Kone Ønsket om kvindelige Højskoler. Fik ikke Pigerne, sagde hun, ogsaa en lignende Højskoledannelse, som Karlene, saa blev det for dem som Karlene talte Tysk, naar de talte om meget, de havde lært paa Højskolerne“. Saa talte Grundtvig om Kold, der holdt Skole ogsaa for Piger i Dalby (og næste Maj aabnedes ogsaa Kvindehøjskole paa Marielyst). Grundtvig førtes snart ind paa Talen om den nordiske Livs-Betragtning i Mytherne og dermed om Livet i Kamp, og Termansen bevidnede, hvor uforglemmelig det havde tiltalt ham, første Gang han blev bekendt med Betydningen af Udtrykket „Menneske-Slægtsens Levnets-Løb“ om Verdens-Historien, og talte om, hvor oplysende han fandt det, naar Grundtvig, mod den vrang Mening om vore Myther, at de skulde være udsprungne af Synet paa den udvendige Natur, anførte, at Skjalden „vel kan sige Ild, naar han mener Kjærlighed, men aldrig Kjærlighed, naar han mener Ild“. Under Samtalen fortalte Gr. den dybe Mythe hos Grækerne, at da „det poetiske Ord“ (Apollon) og hans Søster (Artemis) skulde fødes, da fik Moderen ikke Lov til at føde nogensteds i den vide Verden uden paa en liden Ø*), og den Ø, „det er Tungen! det er Tungen“. Bispinden bad nu, at man vilde komme ind i Spisestuen, men en af Præsterne blev tilbage, da han havde noget at spørge Grundtvig om, og Spørgsmaalet var det samme, som Arvesen gjorde ham for to Aar siden: Synds-Forladelsens Forhold til Daab og Nadver. Nu kom Grundtvig rigtig hjertelig op og udviklede, at Synds-Forladelsen skjænkes i Daaben, og Nadveren er, som det ganske rigtig siges hos os, en Stadfæstelse paa alle vore Synders Forladelse. Og saa talte han om dem, som har vægret sig ved at tilsiige dem Syndernes Forladelse, hvem de dog har turdet række Herrens Legeme og Blod. (Brun: som Lammers før hos os). „Ja, og jeg ved ikke at forklare mig det anderledes, end at de har en ømmere Samvittighed ved at udtale deres eget Ord, end ved at udtale Herrens“. Hvad forresten „Absolutionen“ angaar i Forbindelse med Nadveren, „da udtaler jeg det lejligheds, at den nu umulig kan være

*) Delos eller Aabenbarings-Øen.

Meddelelsen af den guddommelige Syndsforladelse, for den har vi i Daaben, men af den indbyrdes Syndsforladelse, som i den ældste Tid udtryktes ved „Samfunds Højrehaand“. Om denne indbyrdes Syndsforladelse mindes vi jo i den femte Bøn, ligesom Herren sagde: Naar du offerer din Gave, og du kommer ihu, at din Broder etc. Det er da paa Menighedens Vegne, at den indbyrdes Syndsforladelse skulde tilsiges“. Saa talte han dejlig om, at „Kristus tildøbes os, og vi tildøbes ham“, og det var med denne forunderlige Dybde og milde Kjærlighed i Ord og Aasyn, at han videre forklarede, at Nadveren er en Stadfæstelse paa alle vore Synders Forladelse, derhen, at „Herren retfærdiggjør, at han i Daaben giver os Syndernes Forladelse ved i Nadveren at delagtiggjøre os i sit Liv“. Der lyste en inderlig Taknemmelighed ud af hans Aasyn, da han udtalte disse jævne og dog saa dybe Ord.

Om „Absolutionen“ skriver Gr. ogsaa i Kirkelig Samler eller i „Kristelig Børnelærdom“:

. . . „Nu tør jeg ikke kalde det urimeligt, men maa tvertimod finde det højst rimeligt, at der alt i den apostoliske Menighed fandt en udtrykkelig indbyrdes Syndsforladelse Sted ved Nadveren, og at den Ældste, som forrettede Nadveren, meddelte den, vel ikke ved Haandspaalæggelse, men dog ved Haandtag, med „Samfunds Højrehaand“ paa hele Menighedens Vegne, og da vilde det være denne apostoliske Skik, der i Tidens Løb blev sammenblandet med de Faldnes Skriftemaal og Afløsning, og den kristelige Opgave blev da ikke at faa Skriftemaalet afskaffet eller skilt fra Nadveren, men at faa det ført tilbage til en Skikkelse, der svarede til dets kristelige Betydning, som en aandelig „Fodtvæt“ og hjerteligt „Broderkys“ — til Udtryk af den Kjærlighed, som skjuler Syndernes Mangfoldighed.“

Men, vi maa komme vel ihu, at skjøndt Grundtvig ikke vilde have „Absolutionen“ skilt fra Nadveren, saa vilde han dog ingenlunde at den skulde paatvinges Nogen af Herrens Gjæster, saa de ikke kunde faa komme til Alters, naar de ikke først havde modtaget „Absolutionen.“

Forøvrigt udtalte han sig om Aftenen, staaende i sin Have-Stue, med Styrke om, at hvad Apostlerne fik Fuld-

magt til, det skal vi ikke tænke os gaaet i Arv til Enkeltmænd, men Apostlerne var Spidsen af Menigheden, og hvad de havde, skal efterhaanden gaa over i Menigheden; derfor er det som dens Tjenere Præsterne nu, da vi ikke har noget kristeligt Menighedsraad, maa handle. (Et kristeligt Menighedsraad, — maa vi atter sige — hvor forskjelligt fra et statskirkeligt Sogneraad, som man under „Menighedsraadets“ Navn har villet indføre hos os.) Grundtvig sluttede med at gjentage: „Men det maa vi lægge Vægten paa, at „Syndsforladelsen findes i Daabs-Pagten eller rettere: i Daaben“, men jeg glemte ovenfor den Yttring: „I Daaben døber vi til „Syndernes Forladelse“, naar vi tror paa Vorherre Jesus Kristus; i Nadveren siger han os, at „Syndernes Forladelse“ er vundet ved hans Blod“.

Det følger da af sig selv, at Grundtvig, som han ogsaa skriver i det ovennævnte Stykke, afsagde alt hvad der, som „Skriftebønnen“, „stiledede paa, at flytte Syndsforladelsen fra Kristus til Præsten og fra Daaben til Skriftestolen“, og at han kunde sige, at „jeg bestandig i mine Skriftestaler henfører Syndsforladelsen til Herren og Daaben.“

Alle Bønderne og andre var gaaet ind i Spisestuen før Præsten gjorde Spørgsmaalet, og nu gik vi To eller Tre, som var bievne tilbage, ogsaa ind i Spisestuen, hvor Somme drak The, andre dansk Øl og spiste skaarne Smørrebød. Straks efter Spisningen sagde Bønderne Farvel og Præsten med dem, saa Klinkby og jeg blev alene tilbage. Grundtvig var ikke inde i Spisestuen, men sidder i Sofaen i Havestuen med et højt Glas foran sig, der lignede Toddy af Udseende, men var Vand med opløst Honning i, som han tog af Bægeret, han havde fra Kaffe-tiden. Der blev nu talt om enkelte Foredrag ved Vennemødet, om norske Præster og om Kold. Om ham sagde Grundtvig: „Han befatter sig egentlig ikke med Kristendoms-Undervisning, for han srækker sig ikke længer end han er“, og saa udtalte han sig om Vigtigheden af en folkelig og menneskelig Livs-Vækkelse og Livs-Oplysning og at „man kan jo slet ikke til Gavn kun tale Kristendom til dem, der ikke selv spør efter det evige Liv“. — Det var en Bid for dem, der

skulde videre om Kvelden, der blev nydt i Spisestuen, og vi Tilbageblevne blev nu budne derind for at drikke The, hvortil ogsaa var fremsat Portvin, men vi havde taget det første Maaltid for Kveldsmaden og spiste med deri, saa nu maatte vi sige Tak og bød Farvel Klokken henimod 10, tror jeg den var.

Da jeg først Onsdag skulde rejse, blev jeg igjen til Tirsdag Middag indbudet i det mageløs gjæstfri Hus. Da var Højskoleforstander Schrøder der med Frue og Svigermoder. I Anledning af „Askov“ blev der talt lidt om Navne paa Folk og Steder baade i Danmark og Norge. Ved denne Lejlighed fortalte jeg, at Folket heroppe meget ofte opkalder sine Slægtninge og Andre blot med Forbøgstaverne i Navnet. „Det er Bogstav-Rimet“, svarede Grundtvig.

Ved Bordet fortalte Schrøders kjække Svigermoder om sit korte Fangenskab blandt Tyskerne, for et Brevs Skyld, og der blev ogsaa talt adskillig Andet om Krigen og endelig ganske lidt om Krigsskoledannelsen her i Norge. Efter Bordet sad Fru Schrøder en Stund alene hos den Gamle og fortalte ham om Livet paa Askov, men saa gik Kvinderne ind i Værelset i Vestend og Cigarene (Grundtvigs Pibe røg nok straks efter Bordet) begyndte at ryge. Da kom Talen ind paa Sprog-Sager og Brugen af latinske for gothiske Bogstaver, og jeg skal her tilsette, hvad jeg før glemte, at Grundtvig i et af Aarene 40 (1843?) skrev en Opsats i Berlingske med Overskrift: „Hvad vil Afskaffelsen af de danske Bogstaver koste os?“ Han fortalte nu, hvilken Skade Ombytningen af Bogstaver i sin Tid gjorde i England, hvor af den Grund Bogskatten fra Dronning Elisabets Dage blev saa forsømt for lange Tider, at en Skribent, der omtalte den Tids Forfattere (Josef Adison?), opregnede flere, men nævnte ikke Shakespeare. Forsøgene paa at gjøre Bygdemaal til Skriftsprog udtalte han sig ogsaa lidt imod, og om dem, der vil danne Skriftsproget nøje efter Udtalen, som nok Schrøder mindede om, sagde han: „De mener, de kan fæste Lydene paa Papiret.“ Jeg fortalte da om Provst Müller paa Tynsæt, som paa Præke-Stolen begyndte at tale halvt i Bygdemaal, men hvorom Tynsættingerne sagde: „Os forsto'n sagt, om'n

inte snakka saaleds au.“*) Det fandt Gr. meget rimeligt, og saa fortalte jeg om den samme Provst, at han havde hver Dag Tjenerne inde ved sit Bord, men lagde til, at jeg frygtede for, at Tjenerne kunde blive misfornøjede, naar der kom en anden, som ikke brugte den Skik. Dette mindte Schrøder om Per Degns Udtryk: „For min Eftermands Skyld“, hvorom der blev sagt et Par Ord i Spøg. Efter at der saa var talt lidt om et Par boglige Arbejder, hvis Forfatter jeg ikke vil nævne, kom Kand. Ernst Trier ind, for i Skynding at sige Farvel ved sin Afrejse til Vallekilde Højskole. Grundtvig sagde ganske almindelig Farvel, men jeg hørte, han sagde lavt hen for sig selv: „i Guds Navn“ bagefter. En ung Præst kom derpaa ind og gav snart Anledning til Grundtvigs Udtalelse om Irwing, som jeg har meddelt Kjærnen af ved Fortællingen om Grundtvigs første Englands-Rejser. Saa kom Talen paa Kirkeforholdene her i Norge, og da lidt paa dem, som den Gang gjorde en tysk Bog, „Konkordia-Formelen“, til deres Troes-Bekjendelse o. s. v. Gr.: „Ja og den er dog ikke en Gang symbolsk Bog i Norge.“ Efter at der endnu var talt lidt om Norge, siger Grundtvig:

„Ja, men I ta'r Sagen for alvorlig deroppe, det har jo kun meget lidt at betyde, saalænge Vedkommende har ingen verdslig Magt**), naar kun den levende Forkyndelse af Evangeliet er i Gang! Og saa skal man ikke ligge og kives med dem og ville bevise af Skriften eller af Kirkefædrene Troes-Ordets Ægthed; det har ogsaa Wille gjort. Jeg skulde dog gjort det lige saa godt som de andre, men jeg gjør det ikke, for kjære, vi har jo hele Menighedens Vidnesbyrd, og hvilket andet Vidnesbyrd kommer dog op derimod!“

Jeg bemærkede, at hvor der tilspørges efter Alterbogens Bogstav, der har vi den 3die Artikel i en særegen Skikkelse, som Almuen „paa en Maade“ kan beraabe sig paa som Overleveringen, og at Wexels har ment, at hvor Kravet blev for stærkt, der kunde man, indtil Op-

*) Om jeg sagde det i Tynsætningens Mundart eller ikke, kan jeg ikke mindes.

**) Det har de siden tildels faaet ved Højesteretsdommen over Sognepræst Gunnerus og Tilføjelsen til Præste-Eden.

lysning var meddelt, til Nød sige: „hellig kristelig“ („Almindelig-kristelig“, afbrød Wexels mig, da han bagefter hørte min Fremstilling).

Gr.: „Nej det gaar ikke an. Vi véd jo desuden, at Navnet „Kristne“ opkom først“ —

Brun: I Antiokien.

Grundtvig: „Ja, i Antiokien. . . . Nej, hvad vi først og sidst maa komme ihu, det er, at vi har Ordet til os fra Apostlerne i Jerusalem.“

Da vi straks efter brød op, bad Grundtvig at hilse Wexels og alle „Venner deroppe.“ —

Grundtvigs Søn, der nu, som sagt, gik i sit 12te Aar, havde til Huslærer Kand. theol. Jacobsen, nu Præst i Jylland. De var i denne Tid inde i Snorre Sturlesen og i Homer gennem Wilsters Oversættelse. Grundtvig mente, at hans Søn nok kunde modtage Stykker af hans „Brage-Snak“, men det var endnu ikke forsøgt.

En Lærer, Fr. Grundtvig havde havt før Kand. Jakobsen (jeg véd ikke om lige før), kom den Gamle for at høre paa; men fandt ham ikke brugelig for sin Søn. Den Gang Grundtvig hørte ham, skal han have „sammenblandet Valhal og Gimle“, og fik derpaa sin Afsked.*) Hvem det var, véd jeg aldeles ikke; men Manden kan dog, for den Sags Skyld, dog nu baade være langt bedre inde i vort gamle Billed-Sprog, langt bedre inde i Grundtvigs Tankegang og i det hele langt dygtigere Lærer end de allerfleste. Vi maa komme ihu, at der snart er gaaet 16 Aar siden hans Afsked fra Grundtvig.

Ved Birkedals Afsættelse.

~~~~~

Regjeringen har i Danmark den urimelige Rettighed, at den uden Lov og Dom kan afsætte en Embedsmand, naar han vækker dens Mishag. Nu havde den navnkundige Vilh. Birkedal, Sognepræst til Ryslinge paa

*) Han fik den dog ikke paa nogen bradt og overvældende Maade, og ikke gennem Grundtvig selv. Vedkommende, hører jeg, er nu død.

Fyen, i Rigsraadet talt djærve Ord mod Ministeriet, ikke angaaende Valgsagen, men om dets Udanskhed med Hensyn til Sagen med Tyskland om Sønderjylland, og villet, at det skulde tilraadte Kongen at nedlægge Kronen naar han ikke turde optage Kampen, og han havde paa Prækestolen, idet han bad Gud give Kongen et „dansk Hjerter“, tillige ladet det Ord slippe med: „om det er muligt“. Det var dermed ingenlunde Birkedals Mening at fornærme Majestæten, men det faldt ham lige i Øjeblikket ind, at det dog vel var Kongen umuligt, paa Grund af Herkomst og Opdragelse, rigtig at kunne føle med det danske Folk; men Regjeringen giver ham øjeblikkelig Afsked.

Neppe havde Regjeringens Blad, den gamle „Berlingske Tidende“, mældt, at Birkedals Afsked „forlyder“, før Grundtvig skriver et Stykke, der kom ind i „Dansk Kirket.“ 16de Søndag efter Trinitatis, under Overskrift: „Hvad kommer det Præsten i Vartou ved, at Præsten i Ryslinge bliver afsat?“

I dette Stykke stiller da Grundtvig først frem Udanskheden hos Ministeriet David-Bluhme fra første Færd som en vitterlig Sag for Venner og Biender, saa „derom er ikke videre at sige, end at Regjeringen, ved at afsætte Birkedal, paa det klareste bevidner Beskyldningens Sandhed.“ Saa skriver han i Slutningen lidt spidst:

„Hvorvidt nu Regjeringen staar paa Lovlighedens Grund, naar den afsætter en af det danske Folks Tillidsmænd, for hvad den, efter Rigets Grundlov, ej en Gang maa tiltale ham for, uden det Things Samtykke, hvis Medlem han er, det maa Thinget bedømme*), saa det kan heller ikke komme Præsten i Vartou ved, uden forsaavidt det maa forundre ham lidt, at Regjeringen vil begynde med Birkedal og ikke heller med ham, hvem den baade for hans Alders og Stillings Skyld havde langt nemmere ved at kunne afsætte upaatalt.“

„Hvad derimod ved Birkedals Afsættelse kommer Præsten i Vartou ved, vel mer end nogen anden Enkelt-

*) Thinget gjorde straks intet andet ved Sagen, end, at det lige efter Afskedigelsen, som Menings-Yttring, valgte Birkedal til Vicepræsident.

mand i Landet, det er dens Indflydelse paa den danske Kristus-Menigheds Stilling i Folke-Kirken. Præsten i Vartou har nemlig selv for en Menneske-Alder siden været i den pinlige Stilling, ikke i den Statskirke, hvor han var kaldet og indviet dertil, at maatte tjene Herren og hans Menighed, og den nuværende Kultusminister, som da var Politimester i Kjøbenhavn, har neppe aldeles glemt, hvor meget Bryderi den Omstændighed gjorde ham, skjøndt jeg den Gang ikke lovlig med mine frivillige Tilhørere kunde udtræde af Stats-Kirken og derfor nøjedes med det magre Forlig, frit og offentlig i en af Byens Kirker at maatte forkynde Evangelium, uden paa fri Haand at maatte forvalte Sakramenterne. Nu derimod, da det, efter Grundloven, staar baade Lærd og Læg frit for at udtræde af Folke-Kirken, nu kan man umulig vente, at en begavet og yndet Præst, som Birkedal, vil eller tør, enten for sin egen eller for Menighedens Skyld, nøjes med saa lidt som jeg i 1832, og det bliver da et stort Spørgsmaal, om den verdslige Øvrighed er belavet herpaa og er rede til at indrømme Birkedal og hans frivillige Tilhørere Frihed til i det Sogn, hvor de er flest, at benytte Kirken, naar den ellers er ledig, til fuld Gudstjeneste, da de ellers, rimeligvis, vil føle sig nødt til at udtræde af Folke-Kirken og derved give Stødet til en almindelig Udrædelse af os alle, som føle, vi kan ikke leve kristelig og se gode Dage i vort Samfund, hvor Regjeringen kan og vil berøve Menigheden sine bedste Lærere, naar de, af en eller anden for Menigheden fremmed Grund, er den ubehagelig “

„Frimenigheder“ eller „Valgmenigheder“ inde i selve Folke-Kirken blev senere gennem Rigsdagen den lykkelige Følge af Birkedals Afsættelse.

Fra Høsten 1865 til Februar 1866.

(Mest efter Breve fra en Landsmand.)

~~~~~

Lidt efter den nævnte Tid opholdt sig i Kjøbenhavn en Nordmand, som skrev herop om 20de S. efter Trinitatis: Søndag var jeg første Gang i Vartou . . . til Højre for

Døren staar Borchs Døbefont . . . Vi kom tidlig og maatte saaledes vente en Stund. Endelig hører jeg fra Alteret en dyb Røst: „Siger altid Gud og Faderen Tak for alle Ting i Vorherres Jesu Kristi Navn“. Det var gamle Grundtvig, som med disse Ord af Dagens Epistel aabnede sin Skriftetale. Hans Skikkelse er nu bøjet og hans Stemme noget afbrudt; men Aandens Kraft er usvækket, og der er noget forunderlig gribende og mægtigt ved denne ærværdige Oldingskikkelse med det lange hvide Skjæg, de kraftfulde Træk, hvorover et mildt Alvor er udbredt. Hans Skriftetale var meget kort, meget simpel og enfoldig. Den opfordrede til Taksigelse for Faderens Kjærlighed, der er os vist i Gjenløsningens Kjendsgjerning, i Daabens og Nadverens Gave; det var en gennemvangelisk Nadverberedelse . . . Prækenen kan jeg her ikke gjengive, jeg har forsøgt derpaa i min Dagbog . . . kun saa meget, at han blev staaende ved Evangeliets Begyndelses Ord (Himmeriges Rige lignedes med et Menneske, en Konge, som gjorde sin Søns Bryllup) og derfra tog Lejlighed til at tale om det kristelige Ægteskab som Billede paa Menighedens Forhold til Kristus.

Under 2den November skrives i berørte Dagbog:

Jeg kjørte idag ogsaa ud til gamle Grundtvig for at hilse paa ham. Jeg traf ham siddende i sit Bibliothek-Værelse ved Vinduet foran et lidet med Bøger og Papirer bedækket Bord. Hans Fødder hvilede paa en Skammel, de er fremdeles noget svage. Han saa idag meget yngre ud, end han syntes mig at være, da jeg hørte ham i Vartou. Han modtog mig meget venligt og var særdeles glad i Hilsenerne fra Norge. Vi talte om Psalmebogs-Sagen hos os (han gjorde ikke meget af Landstads Arbejde, Hauges kjendte han ikke), om Lammers, om Højskolen paa Hammar, til hvilken han knyttede store Forhaabninger o. s. v. Nu kom hans gamle Ven Pastor Busck ind og tog paa sin livlige Maade Del i Samtalen, der drejede sig især om Skolen. Jeg fortalte Gr. noget om Nissens Skoleplan (den oprindelige); dens Hoved-Tanke billigede han, forsaavidt ogsaa han vilde have en Fælles-Undervisning (naturligvis ikke tvungen) for Alle, en borgerlig Dannelse som Grundlag for de specielle Embeds-Studier; men denne Undervisning skulde fremfor Alt have Modersmaalet, Folket, Fædre-

landet og Historien til sin Gjenstand. Nordens Aand var en historisk Aand, og skulde vi komme til at udrette noget Ejendommeligt i Videnskabens Tjeneste, da var det netop ved, at denne Aand blev vakt tillive og kom i Bevægelse ogsaa hvad den videnskabelige Virksomhed angik. Historisk var Aanden heroppe, det viste ikke alene Saga-Storværkerne, men ogsaa Mythologien, denne blandt Hedningefolk mageløse Fremstilling af Menneske-Livet i dets Vilkaar, dets Kampe og dets Fremgang mod Maalet. . . .

Han fortalte, at han af Kristian den 8de havde faaet Tilsagn om at faa oprette og styre en folkelig Højskole i stor Stil; dette forstyrredes dog ved Kongens Død, idet det „national-liberale“ Ministerium vægrede sig ved at opfylde den afdøde Konges Løfte.

Efter sin Dagbog for næste Dag skriver Nordmanden: Jeg gaar omkring fra den ene store Mand til den anden og forundres halvt ved at finde, at de udvortes at se til er som andre Mennesker; jo større de er i Virkeligheden, desto jævner og naturligere er de ogsaa. Saaledes Grundtvig — det faldt mig ikke vanskeligere at tale med ham end med enhver Anden, men det mærkede jeg jo rigtignok straks, at det var en usædvanlig Personlighed — disse Tankelyn, der af og til skjød frem, denne Originalitet i Betragtningen af Alt, hvad der kom paa Bane, og saa dette kraftfulde og dog saa milde, ærværdige Ydre!

Allehelgensdag havde Gr. talt om den lutherske Reformation og dens Fortsættelse, og til Middag Kl. 4 samme Dag var Nordmanden indbudet til ham. „Hos ham traf vi Birkedal, Hostrup, Høgsbro, Svend og Johan Grundtvig foruden lille Frederik, en hyggelig liden Gut, der viste mig en liden Samling af Oldsager og Naturalier, som han selv havde samlet, — Husets Damer og nogle Andre . . . Samtalen ved Bordet drejede sig mest om politiske Forhold; siden talte Grundtvig om de naturlige Betingelser for Missionens Fremgang hos et Hedningefolk og lidt om de norske Sprogbevægelser (Maalstrævet), som unaturlige og afbrydende Kultur-Udviklingen; en anden Sag var det, at man maatte komme Folket og navnlig Børnene imøde i deres Dialekt. Han sad der meget kosligt i sit Sofahjørne i det store Bibliothek-Værelse, hvorfra de to fremspringende store

Hylder ligesom danner tre halvskilte Rum. I det midterste af disse (vi husker: paa nordre Væg) staar hans Sofa. Han var saa venlig at indbyde mig til atter at besøge ham.

16de Novb. ude hos Grundtvig: ... „Talen faldt paa det Menneskelige og Guds-Billedet; jeg behøvede kun at give ham et Stikord, saa kom der en fyldig, dyb Strøm af ejendommelige Tanker. Meget af, hvad han her yttrede, kjendte jeg jo fra „Kirkelig Samler“, men der faldt dog mere Lys derover ved hans mundtlige Fremstilling. Tør jeg end her ikke indlade mig paa nogen Gjengivelse af hvad han sagde, saa fik jeg dog Stof til Tanker i fuldt Maal, og paa meget, som jeg ikke før ret forstod, fik jeg klarere Syn. Han sad, da jeg kom, beskjæftiget med en ny Udgave af Bjovulfs Drapa. Jeg spiste Frokost hos ham; det glædede ham meget at høre, at Bentsen havde foreslaaet Sognebaandets Løsning.

19de Nov. i Vartou: Gr. talte om „at give Gud hvad Guds var, Kejseren hvad Kejserens var“. Han indskjærpede Lydighed mod Øvrigheden i timelige Ting, hvor den havde baade Ret til at kræve og Magt til at tage, medens den ingen havde over Guds-Folkets Bekjendelse, Forkyndelse og Lovsang, der som Troens, Haabets og Kjærlighedens aandelige Livs-Yttringer ikke hørte under Øvrighedens Myndighedskreds“.

Netop ved denne Tid var Bibliothekar Muus (Eusebs og forskjellige Kirkefædres danske Oversætter) fra Syd-tyskland paa Besøg i sit Fødeland. Muus, der er Papist, og en anden til Papisteriet overgaaet Dansker, var meget „forbittrede paa Grundtvig“. Muus havde godt Haab om Danskernes Omvendelse til den „katholske“ Kirke; men om dem, der fulgte Grundtvig, var der intet Haab.

Vor norske Leder fører os den 27de November ud til Grundtvigs Højskole paa Marielyst, der ligger noget længere fra Kjøbenhavn end Sindsen, omtrent i samme Retning, ligger fra Kristiania, men her er ingen Bakker; hele Eggen omkring er en vidtstrakt Flade. „Jeg fik — skriver Nordmanden — en liden Oversigt over, hvordan Skolens Dagværk er ordnet; i Morgentimen 8—9 Samtale over danske Ordsprog og Lignende, 9—10 Fædrelands-Historie, hvori ikke eksamineres, der holdes kun Foredrag derover, og saa har Eleverne i Bibliotheket Bøger, hvori de kan efterlæse om det Foredrag, naar

de dertil har Lyst; 10—11 Skrivning, 11—12 Oplæsning af danske Forfattere; fortiden læses til stor Fornøjelse Olaf den Helliges Saga af Snorre, oversat af Grundtvig“. Saa kommer Middagstimerne, men Kl. 2 begyndte man allerede igjen, idet man hørte Verdens-Historie foredraget fra 2—3. Senere havde man Retskrivning og (længere ude paa Aaret) Stilskrivning, og saa Geografi, hvori naturligvis Danmarks Beskrivelsen tages som det Vigtigste. „Skolen ejer et lidet godt Bog-Udvalg af især historisk og poetisk Indhold. Kommer der Besøgende, saa kan man godt forandre en anden Time til Samtale-Time, hvori man gjerne ser at den Besøgende tager Del, om han har noget at fortælle fra den Egn, hvor han har hjemme“. Fra en anden Kilde véd jeg, at, da Skolen ikke skulde være Kirke-Skole, saa foredrages der ikke Kirke-Historie som særskilt Undervisnings-gjenstand; men om Aftenen holdt Bestyreren, Kand. Grove, oftere kirkehistoriske Foredrag i sin egen Bolig for hvem, der havde Lyst til at høre derpaa. „Sangen spiller her, som overalt, hvor Grundtvigs Aand raader, en Hovedrolle“.

Dagen efter første Advent-Søndag skriver Nordmanden om Gaarsdagen: „Vi hørte Grundtvig, der holdt en meget vakker Præken over Dagens Epistel, som han oplæste fra Prædikestolen istedetfor Evangeliet. Han talte om den kristelige Oplysning, der, skjønt spottet af Verden, dog er ligesaa menneskelig som guddommelig, ligesaa hjertelig som aandelig straalende, ligesaa velgjørende som majestætisk; vel kunde den endnu være svag nok iblandt os, men Trøsten derover var, at den skulde have sin Vækst, ligesom Herren selv voksede i sit Kjøds-Dage fra Barn til Mand, og fik den saaledes vokse hos os, skulde den nok tilsidst sejre glimrende over Verdens falske Oplysning, der kun var Bælgmørke uden Kraft og uden Livs-Varme. Han forrettede Alt, ogsaa Daaben, selv fra først til sidst. Han er nu 83 Aar. I Kirken saa jeg Barfod og Kragballe, som jeg kjendte fra Portrætterne“.

. . . Til Middag samme Dag var Nordmanden buden ud til Grundtvig, hvor han traf Flor (Professoren), Grove, Høgsbro, Termansen, Grundtvigs Sønner, Frøken Lindberg o. fl. Grundtvig var meget livlig,

talte om Bonden Peder Larsen (gamle Peder Larsen Dons eller Skræppenborg) „den prægtige Fyr*“, hvordan han havde været oppe hos Biskop Martensen, for at tale Birkedals Sag, da Ministeren altid raadfører sig med Biskoppen. Han havde sagt Biskoppen, at det ikke var et Pengespørgsmaal; thi for Nød skulde man nok fri Birkedal; men det var et Samvittigheds-Spørgsmaal, og han gav M. at betænke de mulige Følger. Dette havde M. bare spottet med: „Udtrædelse havde jo Grundtvig saa længe truet med“. Det var, sagde Larsen videre, ikke blot Grundtvigs, men og Martensens Venner, som kaldte Birkedals Afsættelse en Taabelighed. Siden kom de til at tale om Grundtvigs kirkelige Betragtning, og da sagde Martensen, at han havde skrevet en Bog om Grundtvigianismen, som ikke var bleven gjendrevet, hvortil Larsen svarede, at „skrive Bøger“ kunde man sagtens, men et andet Spørgsmaal var det, hvad der holdt i Liv og Død, og han vidste nok, hvad der havde trøstet hans Søn i hans sidste Strid. Da var Martensen steget ned af den høje Hest, og vilde gjerne høre lidt derom. Alt dette fortalte Grundtvig den Dag.

Nordmanden fortæller os videre, at han igjen havde besøgt Marielyst Folke-Højskole og tilbragt omtrent en hel Dag derude og var særdeles tilfreds. Han siger blandt Andet, skjøndt han ikke var saa ganske ung, at Lærer Andersens geografiske Foredrag derude var „det første, der har moret mig over denne Videnskabs-Gren“.

Fra 19de December (en Tirsdag) fortæller Nordmanden atter om et Besøg ude hos Grundtvig, hvorhen han kom omtr. Kl. 1. „Jeg traf ham som sædvanlig i hans Bibliothek foran et Vindu til Haven, i hans Lænestol. Jeg kom belejligt, tror jeg, da han ikke havde noget Arbejde fore, men sad og hørte sin Søn Fredrik forelæse af det nys udkomne Digt „Bjovulfs Drapa“, 2den „forbedrede“ Udgave. Han yttrede sin Glæde over, at han saaledes havde kunnet lægge sidste Haand paa dette og flere af sine ældre Arbejder, efter henvend halvhundrede Aars Forløb, han omtalte, at nu stod Verdenshistoriens 1ste og 3die Del for Tur, da der trængtes nye Oplag af dem“.

Saa blev der Tale om Fr. Wexelsen, som da just

*) Grundtvigs Udtryk.

havde søgt, men ikke faaet det residerende Kapellani ved Frue-Kirke i Thronhjem, noget Wexelsen igrunden ikke sørgede over, da han troede at kunne have mere Frihed hvor han var. Ogsaa Grundtvig „mente, at naar han selv ikke just havde havt noget levende Ønske derom og troede at kunde bevare Friheden bedre, hvor han var, saa var det endda ikke saa meget at beklage; Friheden var jo dog den kosteligste Perle, og for det økonomiske Behov vilde dog visselig hans og hans kirkelige Betragtningens Venner sørge, saa de kunde beholde ham“. . . . . Han „udtalte ogsaa sin Glæde over Lindemans Virksomhed heroppe baade for Kirke-Sangen og for at samle navnlig Kjæmpevise-Melodier. — Han bragte nu Talen ind paa det svenske Repræsentations-Spørgsmaal (det var straks efter at Sagen var gaaet igjennem), hvorover han var glad, og talte om det svenske Præsteskab, som han i det Hele ikke satte højt og hvis Færd han i denne Sag naturligvis fandt daarlig og uklog. Vi kom derved naturlig ogsaa ind paa det norske Folks Forhold til aandelig Frihed — paa Spørgsmaalet om borgerligt Ægteskab, som han fandt var den eneste Udvej ligeoverfor Vanskeligheden med Fraskilte, der vilde indgaa nyt Ægteskab. Han havde selv som Præst ved Frelasers-Kirke 2 Gange havt hermed at gjøre, og havde da kun kunnet stifte Ægteskabet ved en Slags borgerlig Vielse i Lovens, ikke i Guds Navn, og uden Velsignelsen. At han alene saaledes havde kunnet vie dem, havde han ogsaa forud sagt Vedkommende, og da de dermed var fornøjede, var det gaaet rolig af; Ansvarret maatte da blive deres eget. Vi kom i det Hele ind paa de mange Misligheder, Tvangs-Kirken førte med sig“.

Der blev ogsaa talt adskilligt om Dissenter-Loven, og saa „førte han efterhaanden Talen ind paa Præst-Friheden, hvorved han ikke tilsigter andet, end at den faktisk bestaaende Tilstand lovlig skal anerkjendes. Paa mine Spørgsmaal gik han venlig og beredvillig ind, og jeg har saaledes faaet mere og mere Klarhed over dette Emne. Hans Tanker herom hænger i det Hele taget sammen med andre Syns-Maader paa Undervisnings-Væsenet i det Hele og navnlig Embedsmænds og Præsters Uddannelse. Han vil ikke nogen videnskabelig Uddannelse som Betingelse for at kunne blive

Præst eller Embedsmand; det synes mig, at naar man har bebrejdet Grundtvig Mangel paa Sands for ægte Videnskabelighed, da har man grundig misforstaaet ham; han véd netop, hvad Videnskabelighed er, og derfor vil han hverken, at man skal kunne faa Navn af „videnskabelig dannet“ for saa godt Kjøb, som ved at have bestaaet et Par Eksaminer, og heller ikke, at man skal kræve Videnskabelighed af Alle, som vil blive Embedsmænd, hvilket man godt kan være og de Fleste ogsaa er, uden at være Videnskabsmænd. Der burde for Embedsmænd kun kræves en almindelig, fremforalt folkelig Fordannelse, og dernæst speciel Uddannelse for den særegne Embedsgjerning*). Præsternes Uddannelse vilde han ogsaa have overdraget særegne Plante-Skoler, paa det almindelig folkelige Grundlag skulde kræves erhvervet kirkehistorisk Kundskab og fremforalt nøjagtig (grundig?) Skriftkundskab saavel til det ny som til det gamle Testamente, først og fremst i Modersmaalet, og af fremmede Sprog kun Kjendskab til Skriftens, navnlig Græsk, hvori det ny Testamente burde læses, medens det hebraiske Studium burde overlades til dem, der af egen Drift ønskede at sysle dermed. Erfaring har vist, at dette (det hebraiske Studium) for de Færreste bar nogen fyldig Frugt i deres Livsgjerning. — Universitetet derimod skulde overtage den videnskabelige Uddannelse i streng Forstand, og Adgangen til dettes Prøver saavel som til dets Undervisning burde staa aaben uden nogen Adgangs-Eksamen . . . Ensformigheden i vor nuværende „lærde Fordannelse“ var han ligesaa vred paa som Professor Stephens (udtales Stivens: Professoren i Angelsaksisk og Engelsk, som vi mindes, ved Kjøbenhavns Universitet; ogsaa med denne Hædersmand havde Nordmanden havt Samtaler), naar man skulde lære Alt, lærte man Intet og blev man til Intet. Ser man til, hvor faa af vore „videnskabelig dannede“ Embedsmænd, der ere virkelige Videnskabsmænd, og hvor lidt der mangengang er blevet af Folk, der i Skolen var anseede for Lys, da faar denne Synsmaade unægtelig megen Vægt.

*) „Embeds-Eksamen burde ikke afholdes af Universitetet men af specielle Kommissioner af praktisk duelige Folk“.

Navnlig ansaa han det for et stort Misgreb at fordre baade klassisk og mathematisk Uddannelse af de Samme, ligesom han idethele klagede over, at den lærde Undervisning væsenlig kun bød Noget for Hukommelse og Refleksion, ikke for Fantasi og Hjerte, hvoraf Følgen da ogsaa var en vis aandelig Tørhed, Mangel paa Deltagelse for Alt udenfor Bøgerne og en paafaldende Mangel paa Forstand paa Livet, dets Krav og virkelige Forhold, hvorfor Dannelsen fjernede fra Folket, ikke gjorde dygtig til at paavirke og løfte det. Tilsidst strømmede hans Udvikling ud i et længere Foredrag, maa jeg vel kalde det, om den moderne filosofiske Tankegang i dens Modsætning til den kristelige, om dens Grundprinsipper, om dens Fornægtelse af Ordets Betydning, dettes Forskjel fra Skrift, en højst interessant Udvikling, som jeg dog ikke tør forsøge paa at gjengive. Jeg kom derhen omtr. Kl. 1, men Klokkeren var halv fire, før jeg gik derfra, men under hele denne Tid var der ikke et Øjeblik Pause eller Mathed i Samtalen, ikke Spor af Træthed over den Gamle, hvis Livlighed tvertimod tiltog mere og mere, jo dybere han kom ind i sit Emne. Undervisnings-Sagen ligger ham varmt og levende paa Hjerte, og det er store reformatoriske Ideer, som røre sig i hans Indre. Men Tid vil der til før de bliver ret erkjendte og gennemførte; han er jo vant til at være et Stykke foran sin Tid.“

Første Juledag hørte Nordmanden en Præken af Grundtvig, der indeholdt meget Ejendommeligt, hvorom man senere samtaledede i Kredse, hvor han (Nordmanden) kom, men Indholden gjemte Nordmanden til mundtlig Meddelelse for Slægt og Venner*). Til Middag Juledag var han atter hos Grundtvigs, „men — skriver han — Grundtvig talte ikke meget, jeg tror, han tænkte paa Morgendagens Præken**).“ Denne Anden-Juledags-Præken betegnes i Vedkommendes Optegnelser som „dyb og dejlig“, og „gribende var den Gamles Bevægelse under Foredraget“. — Søndag mellem Jul og Nytaar faldt dette Aar sammen

*) Se „Prædikener i Vartou Kirke“ S. 483 og S. 487.

**) Da Middag først spistes Kl. 4 hos Grundtvigs og altsaa ved Lys, saa kunde Middags-Gjæsterne ogsaa samles om et Jule-Træ, ved hvilket nogle Jule-Sange blev afsungne.

med Nytaars-Aften, og da, skriver Nordmanden, „hørte jeg atter en meget vakker og tankerig Præken af Grundtvig“; men det er kun hans Breve til Norge, jeg har haft Lejlighed til at se, ikke selve den „Dagbog“, hvori han fortæller, at han har optegnet Tankegangen i den. Han fortæller imidlertid ogsaa i Brevet, at han, i Anledning af Prækenen, spurgte en Præst og Dannemand, hvorledes man i Grundtvigs nærmeste Kreds betragtede Viktor Blochs græsk-muhamedanske Missions-Forsæt, og Dannemanden svarede, at hverken han eller Grundtvig satte stor Pris derpaa. Hermed maa vi sige den norske Brevskriver Tak og Farvel, — og fra en anden Kilde har jeg hørt, at Bloch havde haft en Samtale, og kanske flere, med Grundtvig om sin Yndlings-Tanke, at Pintse-Tiden til Aands-Forkyndelsen paa de forskjellige Tungemaal nu var kommet, og at han havde anført Grundtvigs egen Kirke-Sang som Vidnesbyrd derfor, medens Grundtvig sagde rent Nej til, at man nu skulde være kommet saa vidt. Om Blochs Tanke paa at slaa sig ned blandt Grækerne, havde han sagt: „men det er et Spørgsmaal, om det ikke vil falde Dem for vanskeligt i Deres Alder at sætte Dem ind i et fremmed Sprog og i et fremmed Folke-Liv“; Bloch var nemlig dengang vist en 50 Aar om ikke mere. Da Præste-Embedet ved Slots-Kirken i Athen kaldte paa en dansk Præst, vilde derimod Grundtvig, at Bloch skulde mælde sig som Ansøger, men Bloch indvendte, at der var sagt, at man vilde ingen „Grundtvigianer“ have, ligesom heller ingen Pietist. „De kan jo sige, de er let berørt“, sagde Grundtvig. Nej, mente Bloch, han var Grundtvigianer og han vilde rejse til Grækenland, og føjed til: „Deres Velsignelse vil jeg have med“. — „Ja, den skal De have“, skal Grundtvig have svaret. Bloch søgte da neppe det omhandlede Embede, og med hans Rejse til Athenen for der at bosætte sig, gik det, visselig ikke ved hans Skyld, saaledes i Langedrag, at han ogsaa selv fandt, at han for sin Person maatte opgive Tanken, og han søgte sig atter et Præstekald hjemme i Danmark.

Paa det nye Aar (1866) døde Fru Jutta Rørdam, født Karlsen, Søster til Grundtvigs Fru Marie til Rønnebæksholm og Peder Rørdams Hustru, nu Præst i Lyngby, i Nærheden af Dyrehaven ved Kjøbenhavn. Deres Ægte-

skab blev af Grundtvig kirkelig velsignet 22de Nov. 1850, og idetmindste i 1864 var han selv nord i Lyngby og forrettede ved deres Altergang (Se „Kirkelige Lejlighedstaler af N. F. S. Grundtvig“ S. 272 og 459). Grundtvig var vel ikke godt istand til at følge hende til Graven, men hans Sang skal meddeles som et Vidnesbyrd om, hvilket Hjerte-Liv der, navnlig paa Kvinde-Siden, af Troen og Daaben var for hans Øjne opvokset og udviklet i Herrens Menighed og Fællesskab i Danmark.

„Ej er det Perler og ej Gyldenstykke,
Ikke Haarfletning og Klædebon rigt,
Hvorned de hellige Kvinder sig smykke,
Verdslighed prydes og praler med Sligt;
Menneske-Hjertet, den himmelske Brud,
Stille, sagtmødig og ydmyg i Aanden,
Dyrebart er i sit Skjul det for Gud,
Det i hans Øjne er Lillievaanden,
Kjærligheds-Datter i Dejligheds-Dragt.

Saadan en Kvinde, som alt de kan fødes,
Fødes i Daaben af Vand og af Aand,
Saadan en Kvinde, som alt de kan mødes
Hvor sig udspinder Fuldkommenheds Baand,
Hvor sig skal smykke for Herren hans Brud;
Saadan en Kvinde i Guds-Menigheden
Nylig os mødte saa kjærlig og prud,
Nylig forlod os, gik stille til Eden,
Som til sin Hjemstavn, Livskildens Udspring.

Savnet er stort, hvor med Fred og med Glæde
Huset hun pryded, hvor Sorgen nu bor,
Savnet er stort, hvor i Vennernes Kjæde
Hjertelig Graad er det gladeste Ord,
Mild er dog Sorgen som Mindet er kjært,
Mild er og Graaden, som Dug over Enge,
Hjertet i Eden vort Hjerte er nært,
Skilsmissen varer for Hjerter er længe,
Evig forener Fuldkommenheds Baand!

Kjærlighed, den er Fuldkommenheds-Baandet,
Kvinden er Hjertet som Lillievaand,
Hun, som har nylig paa Jorden udaandet,
Spanåt paa Guldtenen til Kjærligheds-Baand,

Forbilled var hun paa Frelserens Brud,
 Derfor er hendes velsignede Miude
 Dyrebart for os som Hjertet for Gud,
 Det i vort Fællesskab kan os forbinde
 Med den livsalige Paradisblomst.“

Bjovulfs-Drapen i anden Udgave paa Dansk og anden Digtning Vaaren og Sommeren 1866.

Bjovulfs-Drapens anden Udgave paa Dansk fik Gr. udgivet Nov. 1865. „Den er rettet efter mine egne og Andres Undersøgelser af Kilden, et gammelt Haandskrift i det „Brittiske Museum“, der bærer sørgelige Spor af, at det bogstavelig er reddet (1734) som en Brand af Ilden“.

I denne Oversættelse har han optaget det Tilegnelses-Digt til Angleren paa Øen, som vi leverede en Mundsmag af ved Omtalen af hans Tekst-Udgave, og nu, henvend to og otteti Aar gammel, maatte Skjalden tilføje endnu et Ord til „Æger Havmand“, med Ihukommelse af, at det var netop Brage, som i det gamle mythiske Ægers-Gilde samtalte paa Bænken med Æger selv, i hvis Hal man havde ingen anden Lysning end Glandsen af det luerøde Guld. — Han tiltaler Angleren saalunde:

„Æger Havmand, kaldt en Jette,
 Men dog Asers Gjæsteven!
 Asa-Brage sig tilrette
 Tale vil med dig igjen.
 Gothe-Daaden, Hrædling-Kviden,
 Som paa Mark og Fjeld var glemmt,
 Du til Glands i Nytaarstiden
 Som paa Havsens Bund har gjemt;
 Det har Brage hørt med Glæde,
 Lydt berømt i Odins Hall,
 Gjerne vil for dig han kvæde
 Asamaal, som Valhals Skjald,
 Asamaal, hvori en Finger
 Sikkerlig du selv har havt,

Skjøndt i Fart paa Ørnevinger
 Mindet du derom har tabt,
 Brage nu, paa Odins Vegne,
 Byder dig paany til Gjæst;
 Brug, saa frit som dine egne,
 Slejpner, Odins Ridehest!
 Kom og lad med Lyst og Gammen,
 Efter Skaldas gamle Ord,
 Os som Venner tale sammen
 Om hvad Guld blev kaldt i Nord!
 Guldet, efter alle Mærker,
 End er Lyset i din Hall,
 Nordens Aand dets Glands forstærker,
 Klart er det hos Bjovulfs Skjald . . .“

Da de i Drapen forekommende Oldsagn næsten alle ellers har været os ubekjendte, maa det være Læseverdenen særdeles kjærkomment, at Grundtvig har forudskikket en hel Del Oplysninger, med særskilt Overskrift: Danske Oldsagn, Gothiske Oldsagn og Blandede Oldsagn. Grundtvig anbefaler naturligvis Drapen paa det varmeste til den danske og hele den nordiske Læseverden som den bedste poetiske Læsebog, man kan ønske sig. Vi kan nok vide, at han især i sin høje Alder ikke brød sig stort om Verden vilde kalde det Forfængelighed, men han kalder selv Stilen jævn og ædel, let og livlig. Han var heller ikke den Eneste, som glædedes over de flydende Vers, thi det gjorde f. Eks. en fra Grundtvig saa forskjellig Digter, som Aasmund Vinje, der, jublende over Sproget deri, kunde oplæse lange Stykker af Kvadet. — Grundtvig slutter med følgende Ord:

„Da det ventelig bliver sidste Gang, jeg kommer til at skrive om det gothiske Heltedigt, skal jeg derfor ogsaa gribe Lejligheden til paa det varmeste at anbefale det til alle Højnordens Stammer, og da især til vore gothiske Frænder bag Øresund, hvem det igrunnen ligger allernærmest, og hvis Opmærksomhed det dog i hele sit halve Aarhundrede synes at have savnet. Det vilde da ogsaa være ganske besynderligt, om der hverken paa Ø-Gothland (Gulland) eller i noget af Gothlandene skulde opdages Spor af Veder-Marken, Hval-Næsset eller noget af de Stedsnavne, som Angler-Skjalden vel har anvendt,

med Shakspearsk Flothed, men dog sikkert ikke grebet af Luften“.

Ved Begyndelsen af 1866 udkom Kr. Richardts „Vintergrønt, nye Fortællinger og Digte af Danske, Norske og Svenske“. Hertil gav Grundtvig et stort og indholdsrigt Bidrag i Kvadet „Nornerne“, der optager hele seks Blade af Bogen. Det maa læses helt, saa vi skal her alene komme ihu, at han oversætter Navnene paa Nornerne Urd, Verdän, og Skuld, med „Vorde, Vægrende og Skal“, og at han naturligvis priser det nordiske Udsyn gennem Tiderne og Tids-Kampene til Guders og Menneskers forenede Selv-Opoffrelse i Ragnarök og til det guldtakte Gimle som „mageløst“ fra „Hedning-Stade“, og endelig, at han ser den nordiske Livs-Betragtning gennem Ordet og Mennesket venlig at mødes med den Kristelige, og at han glæder sig ved den Opvækkelse af baade det Folkelige og det Kristelige, som nu finder Sted, idet det igrunnen er Guds-Ordet, som ogsaa oprejser Folke-Livet med Ungdoms-Modet, man tænke f. Eks. paa Højskolerne, hvor det træder i Kraft, hvad han synger:

„Ja, Guds-Ordet i vor Midte
Gjør et Tidens Tegn fuldstort,
Hvortil Spejlet er at hitte
Kun i Øst ved Nains Port,
Hvor en Ungersvend fra Baaren
Rejste sig og kyssed Taaren
Fra sin gamle Moders Kind“.

Det er Tegnet, Guds-Ordet gjør i Folke-Livet, medens Tegnet, som sker i Menigheden, spejler sig i Opvækkelsen af „Tolvaars-Pigen“, som sad op ved Herrens Haand. Den aandløse og umenneskelige Livs-Betragtning i „Døgnets Hedenskab“ savnes heller ikke som den mørke Skygge paa Livs-Billedet, den, som han blandt Andet lader sige:

„Pattedyret“ med Højnæsen,
Som gaar dagligdags paa To,
Kalder sig et fornemt Væsen:
„Menneske“ med Ord og Tro,
Naar han gjøer og naar han gaber

Er han mer end andre Aber?
 Er hans Aande mer end Damp?
 Hvad er det, man kalder Guder,
 Hvad er det, man kalder Aand,
 Som skal løse alle Knuder
 Uden Mund og uden Haand!
 Hvad kan de mod „Dampens“ Vætte
 Med et Aandepust udrette!
 Hvad er de mod Ilt og Brint!“

Saa skrev han om Vaaren 1866 et Kvæde, hvori han ligetil besynger „Nordens Aand“. Kvædet indeholder meget mere, han synger deri om det Kristelige ligesaa fuldt, men da det er et utrykt Lejligheds-Digt, anser jeg mig ikke berettiget til at medtage mere, end hvad der er saaledes udsunget ganske i sin Almindelighed, som følgende Ord om „Kjæmpe Aanden“, „knyttet med et trofast Venskabs-Baand“ til „Lillievaanden“:

„Markens Frue med Guld-Taaren,
 Med den Maj, som kroner Vaaren“.

Naar han i hvad straks bliver anført synger om Aandens Udfarter, kan vi til et Eksempel tænke paa en Udfart gennem Iliaden og Odysseen paa Græsk, eller gennem det hindustanske Digt Sakuntala paa Sanskrit-Sproget. I begge, som nu alt er oversatte paa Dansk, findes visselig meget, som til Gavn og Glæde kan tales om baade af nordiske Mænd og Kvinder*).

„Kun for Guld og grønne Skove
 Paa det danske Hjertesprog
 Sætter Aanden Liv i Vove
 Paa det udenlandske Tog,
 Er i Hjemmet bedst tilmode,
 Elsker mest det Fredegode.

Nordens Aand slaar løs sit Fæste
 Ungdomsfrisk med stor Attraa,

---

*) Naar „Dansk Ravne-Galder“ kommer ud, vil man se, hvor kjendt han tænkte sig Dannekvinden ogsaa med Ting fra det endnu næsten ukjendte Fjerne, som Aanden finder det værdt at dvæle ved. Sakuntala har jeg imidlertid kun set paa Tysk.

Alle Klinter han vil gjæste,
 Mod hvis Bryst slaar Bølgen blaa,
 Skjøn paa hele Mande-Livet
 Det er ham i Arten givet.

Men fra alt det Udenlandske,
 Tungemaal og Tankesæt,
 Vender hjem han til det Danske,
 Til vort Eget, slet og ret,
 Til det levende, det milde
 Hjerte-Sprog som vor Livs-Kilde.

Alt Haarkløveri han hader,
 Af hvad Navn det nævnes kan,
 Lidt det baader, stort det skader
 Aand og Liv og sund Forstand,
 Faar det Magt, da er forgiven
 Al Forstand paa Mande-Livet.

Hvem der filer for at file,
 Filer Alt til Ingenting,
 Hvem der, som man retter Stile,
 Retter Livets Kildespring,
 Han, som hundekloge Jetter,
 Aand og Liv hos sig henretter.

Hjertet brænder, Aanden lyner*),
 Det er værdt at tænke paa,
 Dybe Suk og høje Syner
 Det er Visdom at forstaa,
 Men sig selv med Flid opskjære,
 Det er Japaneser-Ære! . . .“

Denne Sommer blev en hel Del Dannemænd enige om at faa istand en Fest i eller ved Dyrehaven, til Ihu-kommelse af hvad der fra forrige Aarhundrede var gjort til Bondens Frigjørelse. Festen var talrig besøgt og Grundtvig ikke alene talte, men skrev ogsaa Sangen „Bonde-Friheden“ til Dagen:

*) Ved Lynet maa man ingenlunde tænke blot eller især paa det Straffende, da netop Grundtvig om det Allerglædeligste tit kunde sige: „Det slog mig som et Lyn“. Det er „det Slaaende“, „det Træffende“, han mener.

„Hver Ting i Verden har sin Tid,
 Det er en gammel Tale,
 Men her, som Sællandsfarens Vid,
 Den har en lille Hale;
 Thi alt, hvad der er noget værd
 I Ungdom eller Ælde,
 Hos gode Dannemænd især
 Engang faar Lov at gjælde.

Saa lod engang vor Bondestand,
 Især i Sællands Egne,
 Mod Borger, Præst og Adelsmand
 For ingen Ting sig regne;
 Men klarlig ses det dog idag,
 Og klarere imorgen,
 Det fødtes under Bondens Tag,
 Som æret blev paa Borgen.

Det skimted Kronprinds Frederik
 I Dagingens Tusmærke,
 At Bonden var, ihvor det gik,
 Det danske Riges Styrke;
 Og det var ej til Folkeheld,
 Men gjorde Ondt kun værre,
 At Rigets Styrke blev en Træl,
 Og Mathed var dens Herre.

Det kosted vel en lille Dyst,
 Men brudt blev Bondens Lænke,
 Han opped sig, da det blev lyst,
 Det kan man sagtens tænke;
 Han sidder nu i Rigets Raad
 Og gi'er sit Ord i Laget,
 Af Styrkens Ord udspringer Daad,
 Hvor ej det bliver vraget.

Hvor Folke-Styrkens Ord faar Magt,
 Opløses alle Stænder,
 Med fælles Bedste gaar i Pagt
 Da Hoveder og Hænder;
 Som hver en Ting har Tiden sin,
 Har og den danske Bonde,
 Det spørges skal ved Spre og Rhin,
 Den er ej af de onde!

Grundtvig vælges atter til Rigsdagsmand.

Vi har set, hvor skadelig for Folke-Livet og det fælles Bedste, Grundtvig ansaa „et saadant Penge-Kammer, Skat-Kammer, Rente-Kammer eller hvad Navn man nu vil give dette Rigsraads-Kammer“ for at være, allerede i den gamle Grundlov, og da man ved Udkast til en forandret Grundlov langt mere vilde gjøre Valgretten afhængig af Formue, hvor der skulde vælges til Landstthinget, saa har vi nylig ogsaa set, hvor ivrig Grundtvig var og maatte være, for dog at opretholde den gamle Grundlov, og bemærket, i hvor rak en Mod-sætning han derved befandt sig til „det pluddervælske national-liberale Parti“, og i rak Mod-sætning stod han i denne Sag ogsaa til flere af sine kirkelige Venner, selv til Mænd, der personlig og kirkelig stod ham meget nær. Men næppe nogen af Valgrettens Venner havde dog ventet, at den henved tre og ottiaarige Olding skulde afbryde sin Alders Hvile og endnu personlig træde ind i Friheds-Kampen.

Men en Dag, straks efter at Rigsdagen var bleven opløst 12te Maj, og de nye Valg var udskrevne, kommer Statsrevisor Høgsbro ud til Vilhelminelyst og træffer først Bispinden, som overrasker ham med den Underretning, at Grundtvig nok kunde ønske at faa Sæde paa Rigsdagen. Høgsbro gaar ind til ham selv og spørger ham da herom. Grundtvig svarer: „Ja, til at stille mig til Folkethinget, er jeg for gammel, men en anden Sag er det, om man vilde vælge mig til Lands-Thinget“. Høgsbro, som (ligefra 1848) plejde at være Mellemand mellem Grundtvig og Valg-Kredsene, skrev da ogsaa nu omkring til hans Venner. Svarene udtalte Glæde over, at Grundtvig vilde tage imod Valg, og Løfte om, af al Magt at ville arbejde for at gennemføre det. Et enkelt Svar ønskede Vished for, at han ogsaa endnu vilde holde paa den gamle Grundlov. Skjøndt Høgsbro selv, efter sine Samtaler med ham, ikke kunde være i Tvivl, troede han dog at burde udtrykkelig spørge derom, men Grundtvig svarede i Vrede: „Hvad skulde jeg der vel ellers?“

Der blev tænkt paa at vælge Grundtvig i flere Kredse, men man fandt det rimeligst at kunne gennemføre hans Valg i Horsens i Jylland, og han valgtes her tilligemed

tre af sine politiske og kirkelige Venner, medens saavel Konsejlspræsidenten Grev Friis som Orla Lehmann, der hver paa sin Maade var knyttede til Kredsen, faldt igjennem lige over for ham. Grundtvigs Venner telegraferede straks Udfaldet til ham. Han blev meget glad og svarede tilbage:

„N. F. S. Grundtvig takker sine Vælgere. Længe leve Danmarks Riges 5te Juni Grundlov fra 1849 og den almindelige Valgret!“

Da Høgsbro Dagen efter kom til ham og udtalte sin Frygt for, at der efter andre uheldige Valg ikke kunde være synderlig at udrette paa Rigsdagen, vilde Grundtvig ikke høre noget derom. Man maatte, mente han, altid haabe paa, at et godt Ord kunde finde et godt Sted. Det gode Haab for Folkets Fremtid skal ogsaa have havt sit Udtryk i et Digt til Enkedronningen paa hendes Aarsdag d. 28de Juni, hvilket det var ham meget magtpaaliggende at faa ind i det Nr. af „Dansk Folketidende“, der udkom 29de Juni, for at hans Venner kunde se, med hvilket Sind han fulgte det nye Kald til sig.

Grundtvig i Landstinget 1866.

~~~~~

Den 9de Juli aabnede da Grundtvig som Aldersformand Landstingets Forhandlinger med følgende Ord:

„Efter at jeg har været en af Folkethingets første Aldersformænd, saa maa det vel findes lidt sært, at jeg nu, som det synes, skal være Landstingets sidste Aldersformand; men baade Thinget og jeg vil dog kunne trøste os, naar det kun bliver vort sanddru Eftermæle: De var gamle Danmarks Rige, dets Folk og dets Frihed tro indtil Døden (Ja! Ja!)“.

I det tredie Møde var det, Grundtvig holdt sit første Hovedforedrag i Sagen, idet Oldingen, da man gav ham Ordet, begyndte som følger:

„Ja, jeg har bedet om Ordet, og det er vist, at, om jeg nogensinde har følt Trang til at bede baade Gud og Mennesker om Ordet, saa er det paa dette Stade idag og paa hele denne Rigsdag; thi hertil var jeg aldrig kommen,

dersom jeg ikke havde, hvad Mange vilde kalde en Overtro paa Ordet, paa det levende Ord, og hvad jeg selv maa kalde en særegen Tro paa, hvad et godt Ord kan udrette, naar det finder et godt Sted, og tillige derpaa, at gode Ord fandt fra Slægt til Slægt aldrig bedre Sted end i det danske Folkehjerte“.

Talen i sin Helhed kan naturligvis ikke her meddeles, men Grundtvig mente, at „hvis det ærede Thing vil have lidt Taalmodighed med sin Aldersformand, tør jeg haabe, allerede idag at godtgjøre, at der er kommet et nyt Element ind i Rigsdags-Behandlingens af denne Sag, naar der kommer en Rigsdagsmand og træder i Skranken for den uforandrede Grundlov af 1849, og det en gammel Rigsdagsmand, som, uden at høre til den gamle Grundlovs Forgudere, dog selv har taget virksom Del i dens Tilblivelse og som aldrig har villet høre eller vil høre til noget politisk Parti, af hvad Navn nævnes kan, med mindre man vil bruge dette Øgenavn til hele det danske Folk, der unægtelig for at bestaa i Forhold til de Fremmede og det Fremmede altid maa være afgjort paa sin egen Side“. Nærværende Sag, om Grundlovs-Forandringen, og især om Valg-Retten, „var ingen Parti-Sag, og kunde aldrig blive en Parti-Sag, uden naar man altfor sørgeligt vilde betragte Regjering og Folk som to modsatte Partier“.

Grundtvig bekjæmpede naturligvis ogsaa ved denne Lejlighed, som sædvanlig i sin Alderdom, „den Daarlighed at ville forebygge alle mulige Misbrug af Livet“, og der maatte enten ved det gamle Things Sammensætning være Noget, der satte det almindelige Bedste i en overhængende Fare, naar Forandring skulde gøres, eller der maatte i det paatænkte nye Landsting være en betydelig Vinding for det almindelige Bedste, som dog hidtil var skjult selv for Øjet af dets mest velvillige Betragtere. „Og først og sidst maatte en nøjere Undersøgelse dreje sig om det Spørgsmaal, som i nærværende Aarhundrede, og kjendeligst i de sidste Aartiender, stedse er blevet mere brændende, Spørgsmaalet nemlig om den almindelige Valgret og om dens Forhold til Folkeligheden og den folkelige Frihed. Dette Spørgsmaal maatte oplyses, ikke blot i sin Almindelighed, men især, hvad her er Hovedsagen, i sit Forhold til det danske

Folk, dets Tarv og Trang og dets Brug af Friheden“.

Han omtalte fremdeles „Forskjellen det, efter Erfaringens Vidnesbyrd, gjør, enten man, som i England, kun holder igjen paa de gamle Indskrænkninger af Valgretten, og selv naar man ved Tidens Tryk nødes til at give efter, dog kun udvider den tommevis, eller man, som i Frankrig, under de sidste Burbonner, bedrøvelig Ihu-kommelse, prøver paa at indskrænke en Valgret, som allerede er i Folkets Besiddelse og har vundet dets Yndest“. Han pegede ogsaa paa, at „de ulykkelige Burbonners lykkelige Afløser (Napoleon den 3die) ikke blot roser den almindelige Valgret og udprægede Folkelighed, men aabenbart betragter dem som de faste Støtter for sin Throne, sin Magt og sin Frihed“.

„Naar man endelig har sagt og paastaaet, ja udraabt over hele Landet, at Hovedgrunden til at vedtage den foreslaaede Grundlovsforandring skulde være, at saa fik vi Ro, da kan jeg ingen alvorlig Mening finde deri, med mindre det skulde være Meningen, at, endskjøndt en saadan Indskrænkning af den lovligt bestaaende Valgret hos ethvert andet Folk vilde vække en meget farlig og uophørlig Uro, vilde det dog være anderledes her, og det føjelige og fredelige danske Folk vilde dog sikkert slaa sig til Ro, naar det saa, at der ikke var bedre Vilkaar at faa. Jeg skal ikke her tale videre om, at det jo vilde være en stor Synd at fratruke et saa føjeligt og fredeligt Folk sin Valgret, som det aldrig havde misbrugt, og som det ikke var nogen Rimelighed for, at det nogensinde vilde misbruge; thi efter min Tanke nytter det ikke at ville blande Politiken sammen med Moralen; men jeg maa dog indskjærpe, at, skjøndt det er ganske sandt, at det danske Folk i en Række af Aarhundreder har været saa overvættets fredeligt, at det nøjedes med en rolig Død, naar det ikke paa en skikkelig Maade kunde faa et roligt Liv, — jeg maa indskjærpe, siger jeg, at skjøndt det virkelig har været Tilfældet, saa kræver det dog en nøjere Undersøgelse, om man tør vente det Samme herefter, eller om ikke, i dette Folkelighedens Aarhundrede, ogsaa det danske Folkeliv er vaagnet med Kraft, og om ikke netop Betragtningen af et ufolkeligt Landstings Virkning til at kvæle enhver folkelig Livs-Rørelse, om ikke netop det vil

nøde Folket til at se, at hvor kjær man end har den dagligdags Ro og Mag, saa kan man dog ogsaa købe Guld for dyrt, saa at man maa dog hellere, naar det skal være, en Stund stride hardt for Livet, end kun have Valget mellem Straadød og Selvmord.“

„Som Udkastet foreligger — sagde han længer ude — med det nye Landstings udviklede og kunstlede Valgmaade, kan hverken Folket eller jeg finde andet rimeligt, end at der bestandig vilde være et født Overtal, der stod skarpt imod Folket og alt folkeligt og den almindelige Valgret, og hvilken ubodelig Skade det vilde være for Land og Rige, synes nu vel at være overset, men det er jo dog indlysende, saasnart man betænker, at vi hos os ikke har de Bestemmelser, som man, saavidt jeg véd, har alle andre Steder, hvor der er Tokammer-System. Vi har hverken en samlet Rigsdag eller noget andet Middel til, selv om Konge og Folk derom var enige, at tvinge et privilegeret og haardnakket Landsting.“

Han udtalte i Slutningen, at Udkastet var affattet saa „letsindig“ i et Punkt om Arvefølgen paa Danmarks Throne, at det kunde give Prøjsen eller en anden Stormagt Anledning til at blande sig ind deri. Og allersidst i Foredraget sagde han: „at med hvor mange Skrøbeligheder dette Thing (den gamle Grundlovs Landsting) havde været behæftet, saa var der dog ingen folkelig Regjering, som vilde forlange, og ingen klog Regjering, som vilde ønske sig et føjeligere Landsting, end dette har været, og dersom det nu skulde ende sine Dage, havde været baade i Liv og i Død.“

Han foreslog da, at første Behandling skulde standses og Sagen henvises til et Udvalg af Thingets Midte.

I et senere Foredrag hævdede han, hvad han havde sagt, navnlig mod Madvig, mindte om Forholdet, hvori den almindelige Valgret stod baade til Tidsaanden og Erfaringen, og yttrede blandt andet: „Naar det endelig heder, at her maa man ikke snakke om Hjertet, men kun om Forstanden, da véd vi jo godt, at det er den gamle Lekse fra forrige Aarhundrede, men som jeg aldrig har vidst enten her eller noget andet Sted var kanoniseret. Jeg skulde derimod tro, at det er en lille Forblindelse, og endda ikke saa lille, at der kan være nogen men neske-

lig Tanke eller Afgjørelse, uden at der tages Hensyn til Menneske-Hjertet“ og allermindst kunde det saa være, naar Spørgsmaalet var om, hvad der kunde gjøre det danske Folk lykkeligt. Endelig — sagde han — om hvad der doceredes, at man ikke skulde gaa hen og smigre for sit Folk, at „saa skulde det først bevises, at det var Smiger, thi man indrømmede dog godmodig nok, at man maatte sige Sandheden om sit Folk, om det ogsaa var noget godt.“ Og allersidst gjorde han Indsigelse imod, at Indskrækningen af den almindelige Valgret skulde have noget at gjøre med det den Gang endnu bestaaende Rigsraad.

Pudserlig nok mindte Ploug, som en Indvending, Grundtvig om, at han, da den gamle Grundlov blev givet, havde kaldt det nærværende Landsting et Pengekammer, et Rentekammer o. s. v., som der ti Gange burde stemmes mod. Det faldt naturligvis ikke Grundtvig vanskeligt at svare paa den Ting, at „man maatte dog erindre, at jeg ikke kunde lide det nærværende Landsting, fordi jeg fandt, at den almindelige Valgret ikke skete noksom sin Ret ved dens Udførelse eller Udøvelse, og det alsaaslet ikke er noget Under, at jeg, hvor den almindelige Valgret endnu mindre er sket sin Ret, hvor den, saavidt jeg kan se, ligefrem vil finde en fiendtlig Modsætning, foretrækker at beholde det nærværende“.

. . . Man havde endog i Salen lét til, at der skulde være kommet noget Nyt ind med Grundtvig; „men jeg vil spørge — sagde han bl. Andet — om det virkelig er grundig undersøgt, i hvad Forhold den almindelige Valgret staar til Folkelighed og folkelig Frihed, og fremfor Alt, hvorvidt den Valgret, som bestaar i Danmark i Følge Juni-Grundloven, og som er Folket saa kjær, at det nødvendig kun med Mismod og Frygt kan opgive den, hvorvidt den skulde være Regjeringen eller Friheden saa farlig, at den derfor maatte afskaffes, thi kun da vilde den altid baade for Regjering og Folk meget betænkelige Grundlovsforandring være nødvendig.“

Grundtvigs Forslag forkastedes med Tredive mod Tyve. Alsaas gik Indskræknings-Sagens første Behandling for sig og det endnu samme Dag.

Professor Madvig maatte nok langtfra forstaa Dansk, som han skal forstaa Latin. Han sagde nemlig blandt

Andet: „jeg har kun villet væрге mig og dem, der stemme med mig, mod den Paastand, der søges slaaet fast, at det menige danske Folk aldrig har taget fejl og at man derfor aldrig maa gjøre nogen Forandring i dets Valgret“. „Det har jeg ikke sagt!“ maatte vel Grundtvig udraabe midt ind i den lærde Mands Foredrag. Og for-gjæves skal man naturligvis søge Spor til noget Saadant efter Grundtvigs Mund i Rigsdagstidenden. Derimod sagde han, da Madvig var færdig:

„Det ærede og lærde Medlem, som nu satte sig, har nu for anden Gang modsagt, hvad jeg sagde, at det danske Folk aldrig havde misbrugt sin Valgret, men han forklarede det saaledes, som om det skulde være enstydigt med, at det havde vist en fuldstændig politisk Klogskab i sin hele Fremfærd; men da maa jeg bemærke, at jeg troede ikke, at jeg behøvede at sige en saa lærd Mand, at de to Ting er saa langt fra at være det Samme, at de snarere kunde siges at være hinanden modsatte. I alt Fald er det vist nok, at ligesom man kunde misbruge sin Valgret meget, uagtet man var fuldstændig politisk klog, saaledes er det ganske vist, at man, uden at være fuldstændig politisk klog, meget godt kan undlade at misbruge sin Valgret. Se, det er det, som jeg vilde sige; thi for Resten er jeg saa aldeles enig med den ærede Landstingsmand i, at desværre har vistnok det danske Folk baade manglet den politiske Klogskab, som man maatte have ønsket det inderligt, under mange Omstændigheder og mange Omvæltninger, og at det endnu er langt fra at have en saadan; men dette gjælder visselig ikke blot om dem, man saaledes enten vil kalde Bønder eller, hvilket Udtryk man nu vil bruge om det store Tal af Befolkningen; thi det gjælder visselig, efter min fulde Overbevisning, om dem, der har siddet i vore Ministerier*); og det er da ingen særdeles Fejl hos disse Folk, som man vilde fratage deres hidtil havte, lovligt bestaaende Valgret.“ Til Slutning slog han fast:

„Spørgsmaalet er, om man gjør vel i at indrette to Kamre eller Huse stik imod hinanden, og paa den anden Side, om det efter vor hele Tids Oplysning og Stemning gaar an at oprette et Landsting, der var langt

*) Der, husker vi, at Madvig selv har siddet.

mindre folkeligt, end det, man forkaster, og derpaa har jeg ikke hørt det allermindste Svar, og altsaa hører dette nok ogsaa til de Ting, der hidtil ikke har været værdige at tages under nøjere Betragtning.

Før Mødets Slutning vedtoges allerede Udkastets Overgang til 2den Behandling, atter med tredive mod tyve Stemmer.

Dette var Torsdagen den 12te Juli.

Det 4de Møde holdtes Mandagen den 16de, Kl. 1. Landstinget samledes gjerne Kl. 1 og Folkethinget Kl. 12. En lang Tid medgik til Behandling af Thronfølge-Sagen navnlig fordi Grundtvig fremdeles var bange for, at en Henvisning til Thronfølge-loven af 31te Juli 1853, som kom i Stand ved Tryk fra de saakaldte Stormagter, kunde fremdeles give selv Prøjsen Paaskud til at blande sig i Thronfølge-Sagen, om den nærværende Kongelinie skulde uddø. Henvisningen findes, som andet Punktum i „den gennemsete Grundlov“. Han stillede derfor Ændrings-Forslag til § 1:

„Det sidste Punktum udgaar og istedenfor sættes som § 2: „Arvefølgen er udelukkende hos Kong Kristian den 9des Mandslinie. Skulde Mandslinien uddø, uden at der forud ved Lov er taget yderligere Bestemmelse om Thronfølgen, da tages en saadan, med en dertil valgt Rigsforstander, af den forenede Rigsdag.“ Forenet Rigsdag betyder naturligvis Folkethingets og Landstingets Medlemmer i Forening. Konsejlspræsidenten Grev Friis og Orla Lehmann fandt derimod, at der var fuldkommen tilstrækkelig sørget for Danmarks Uafhængighed i andre Paragrafer, og savnede hos Gr. Udtalelse om, hvem der skulde vælge Rigsforstanderen. Grundtvig fandt derimod slet ikke, at hvad de anførte gav Betyggelse. Han ventede imidlertid ikke efter Omstændighederne, at hans Forslag skulde gaa igjennem, men tilsigtede, at „faa oplyst, om Danmarks statsretlige Stilling til Europas Magter ved os ubekjendte Aktstykker var erkjendt og fastsat efter Wiener-Freden eller ikke“, men herpaa havde han intet Svar faaet. Han havde tre Gange Ordet i den Sag, og da man havde forkastet hans Ændringer, behandlede Resten af Udkastet til den forandrede Grundlov under Et. Derved kom Grundtvig atter, som i forrige

Møde, til at holde et indtrængende Foredrag mod Forandringen hvori han sagde til Slutning:

„Idet jeg siger saa klart, jeg kan, hvad der driver mig til at vælge det Gamle, da opfordrer jeg de Herrer paa den anden Side, som jo ville anses for udelukkende at dyrke den klare Forstand, til idetmindste ligesaa klart at udsige hvad det er, som gjør, at de foretrækker det nu foreslaaede Landsting. Jeg siger nemlig ganske kort og, som jeg tør haabe, ogsaa klart nok, at jeg foretrækker det nærværende Landsting, fordi det er Folkets Ret at beholde det og det er tillige Folkets Ønske, og fordi Erfaringen lærer, at ingen Regjering kan, især i vore Dage, lykkes og trives uden at have Folke-Stemmen for sig, og endelig fordi det nuomstunder, da den før indskrænkede Valgret allevegne udvides, saavidt jeg véd, aldrig er gaaet ustraffet af for nogen Regjering at prøve at indskrænke den Valgret, som Folket allerede var i lovlig Besiddelse af og satte Pris paa. Raden er nu, synes mig, ligefrem til de ærede Herrer paa den anden Side, ligesaa klart at sige, hvorfor de foretrækker det ny foreslaaede Landsting, et Landsting, der, idetmindste for Folkets Øjne, er saa langt fra at have sin Rod i den almindelige Valgret, at det synes Folket, som det har sin egenlige Pæle-Rod i Privilegiet, i Pengepungen og i Regnekunsten, altsaa i tre Ting, som i alt Fald vist aldrig bliver folkelige i Danmark.“

Konsejlspræsidenten (Første-Ministeren) mente, Grundtvig maatte have glemt Rigsraadet — (det efter Helstatsens Opløsning latterlig gjenstaaende Helstats-Thing, der havde, ligesom Rigsdagen, baade sit Folkething og sit Landsting) og den saakaldte „Grundlov af 18de November“, som i Rigsraadet var gaaet igjennem. Det forrige Ministerium Bluhme (saakaldt efter Formanden deri) det vilde fremtvinge endnu større Forandringer paa Frihedens Bekostning i „Kong Frederiks Lov“, ved at gjøre saadanne Fordringer til Vilkaar for at beffi Landet fra at underholde to Rigsdage. Derfor blev Rigsraadet staaende og Grundlovs-Sagen, eller den Grundlovs-Forandring, som Grundtvig og andre Danne-mænd bekjæmpede, den var gaaet igjennem i Rigsraadet.

Grundtvig svarede, at den November-Lov havde han vistnok ikke glemt, men han troede virkelig ikke, at

det høje Ministerium ønskede den omtalt mer end højest nødvendigt, det var, saavidt han vidste, ingen Grundlov for Danmarks Rige, men kun en Grundlov for Monarkiet, saavidt det da holdt sammen, og, saavidt han vilste, var det en Lov, „som vor nuværende Konge kun paa Grund af Omstændighedernes Tryk vilde autorisere. Jeg véd endelig ikke rettere, end at denne Lov idetmindste var Paaskudet for Fiendtlighederne fra Projsens og Østerrigs Side, og jeg véd ikke, at den har haft nogensomhelst anden Virkning i Verden end den. Nu kan det jo nok være, at jeg tager fejl, men jeg skulde dog tro, at det maatte være saa, at denne Grundlov saa lidt kan staa i Vejen for nogen Bestemmelse om Grundloven af 1849, at dersom Regjeringen havde Ret og Grund til at slutte Wiener-Freden, hvorved Monarkiet opløstes, maatte den vistnok dog ogsaa have haft Ret til at opløse Rigsraadet, hvad Øjeblik det skulde være“.

Rigsdags-Formanden: „Jeg kan ikke tillade, at noget Medlem udtaler en saadan lovstridig Sætning.“

Derefter havde en fem-seks andre Talere, fra begge Sider, Ordet, og da saa Grundtvig kom igjen, berigtigede han først en Misforstaaelse fra Lehmanns Side angaaende Gr.s Udtalelse om, at Napoleon støttede sin Throne til den almindelige Valgret og udprægede Folkelighed, som Regjeringerne før har anset for saa farlige Ting. At Napoleon „derfor havde sit Øje paa at frembringe eller fremme en sand Folke-Frihed, det har jeg aldrig enten tænkt eller sagt.“ Angaaende det, at det skulde være lovstridigt at sige, Regjeringen kunde gjøre Forandring i den anden Lov, som gjælder for Rigsraadet, saa havde han aldrig drømt derom, men maatte altsaa nu undlade at svare paa meget, som var anført „om denne store Nødvendighed“, som i Rigsraadet skulde ligge for at Rigsdagen maatte forandre Grundloven, saa han maatte nøjes med at sige: „Jeg erkjender den ikke, og jeg kan ikke skjønne rettere, end at naar det var Regjeringens Ønske og Vilje at lade Rigsdagens Myndighed efter Grundloven af 1849 atter indtræde, at saa var der sikkert andre Midler til at naa denne Hensigt, end at forandre Grundloven.“

Angaaende Ophævelsen af Vilkaarene eller Betingelserne for Ophævelsen af de bestaaende Indskrænkninger sagde nu Grundtvig videre, idet han forsvarede følgende

Ændrings-Forslag, stillet af ham selv: „Herved ophæves Grundlovs-Bestemmelsen af 29de August, bekendtgjort ved Kundgjørelsen af 2den Oktober 1855.“

„Idet jeg har stillet nærværende Forslag om Grundlovsbestemmelse i Anledning af den Indskrænkning af Rigsdagens Myndighed, som derved skulde ophæves, vil jeg paa ingen Maade benægte Regjeringens Ret til at lade det Rigsraad, som den selv ensidigt har oprettet, bestaa, saa længe den agter det tjenligt, og jeg vil ligesaa lidt paastaa, at den Forudsætning, hvorunder Rigsdagen i 1855 betroede Regjeringen en stor Del af sin Myndighed, kunde give Rigsdagen juridisk Ret til at tilbagekræve denne Myndighed, selv da, naar den Helstat, for hvis Skyld Indrømmelsen forlangtes, var aldeles opløst; men derimod kan jeg ikke finde det passende især for den danske Regjering, at knytte Betingelser til Ophævelsen af denne Indskrænkning, som ved en overvættes Føjelighed uden alle Betingelser blev betroet Regjeringen. Jeg var i 1855 Aldersformand i Folkethinget, og jeg fraraadede vistnok af al Magt den i mine Øjne overdrevne Føjelighed i det Øjemed, den blev vist, nemlig for at faa den ulyksalige Helstat oprettet, men jeg kunde dog intet Øjeblik nægte, at denne saa store Føjelighed var forsaavidt i sin Orden, som der altid har bestaaet et, som jeg tror, enestaaende Tillidsforhold mellem Konge og Folk i Danmark; men netop fordi det efter min Tanke var i sin Orden — og jeg har altid været en for stor Beundrer af dette særegne Tillidsforhold mellem Konge og Folk i Danmark til at jeg nogensinde, som en Tysker, skulde laste eller forhaane det — finder jeg ogsaa, at naar det jo er sket, Helstaten er opløst, og det Øjemed, hvori Regjeringen forlangte det store Offer, uden alle Betingelser af Rigsdagen og Folket, er bortfaldet, saa vilde det stride mod dette Tillids-Forhold, dersom Regjeringen nu vilde knytte Betingelser for Hengivelsen af denne Myndighed, Betingelser, som i mine Øjne, og jeg tør sige i det Hele i Folkets Øjne, vilde gjøre denne Myndighed ufrugtbar for Folket; thi det er vor virkelige Mening, at den vilde være det, naar med det samme et ufolkeligt Landsting skulde opstaa, som maatte kvæle Folkets Ønsker og dets Livsrørelser i Fødsele. Naar jeg derfor nødes

til at se, at der er knyttet saadanne Betingelser til Op-hævelsen af Indskrænkningen, da kan jeg ikke forklare mig det anderledes, end at efter Thronskiftet en Gang kom Raadgivere til at staa Thronen nær, som efter en vildfremmed Tankegang miskjendte Folkeligheden i det Hele og Tillidsforholdet imellem Konge og Folk i Danmark, hvor det er hele Europa vitterligt, at det er det eneste Rige, hvor Folket frigjorde Kongen*) og Kongen frigjorde Folket uden alle Betingelser. Derefter skal jeg foreslaa, at disse Betingelser bortfalder som noget, der i alt Fald ikke passer i Danmark, hvor ikke blot, som allevegne, Folkets Kjærlighed er Kongens Styrke, men hvor Kongens og Folkets gjensidige Kjærlighed er deres Ære, Glæde og Lykke. Jeg skal foreslaa, at Betingelserne bortfalder, fordi de vilde saare det Kjærligheds- og Tillids-Forhold, hvormed Danmarks Lykke følger, staar og falder.“

Grundvigs Forslag forkastedes dog med tredive Stemmer mod atten.

Dette var imidlertid ingenlunde det eneste Ændringsforslag, Grundtvig stillede, han stillede tvertimod flere, som havde samme Skjæbne, om der end var en Stemme mere paa hans Side end ved sidstnævnte Afstemning. En Udtalelse om Landstingsvalgene, fra lidt tidligere paa Dagen, skal jeg imidlertid ogsaa medtage:

„Jeg har hidtil, naar jeg havde Ordet, glemt at svare paa, hvad der flere Gange er blevet anmærket, nemlig, at jeg selv idag, ved at foreslaa det gamle Landsting, tillige har foreslaaet, hvad Grundloven af 1849 indeholdt, nemlig, at Landstingsvalgene kunne ved Lov gaa over til kommunale Indretninger, Amsraad eller Provindsraad o. s. v. I den Henseende vil jeg blot bemærke, at det har slet ikke noget at gjøre med, hvad vi her har omhandlet, fordi i saa Fald Landstinget jo ogsaa skulde, skjænt umiddelbart, udspringe af den almindelige Valgret. Det var jo dog, saavidt jeg har forstaaet, ved den almindelige Valgret, at disse Kommunalraad eller Provindsraad skulde være fremkomne, og det er altsaa noget ganske Andet, end det Landsting, som nu er foreslaaet. Jeg kan jo ikke være blind for, at det har et Skin af

*) 1660.

almindelig Valgret ved den ene Side, men jeg skulde tage meget fejl — og jeg og Folket maatte se meget fejl — dersom det vil blive mer end et Skin, naar man bestandig forøger de Valgmænds Antal, som fremkommer ved den almindelige Valgret, med et ligestort Antal enten af de Rigeste eller højest Beskattede, og naar man dertil lægger de tolv Kongevalgte, saa kan jeg — jeg er jo rigtignok ingen god Regnemester — ikke forstaa Andet, end at det, naar man regner efter Forholds-Tal, netop vil blive Tilfældet, at Overtallet i et saadant Landsting vil blive bygget paa noget ganske Andet end den almindelige Valgret.“

Mødet hævedes Kl. 4 $\frac{1}{2}$.

Femte Møde holdtes Torsdagen den 19de Juli Kl. 1.

Paa Dagsordenen stod nu: Tredie Behandling af Grundlovs-Udkastet, uden at til denne Behandling noget Ændringsforslag var stillet, saa nu sattes Sagen i sin Helhed under Forhandling.

Her fremkom noget ganske Nyt, idet Grundtvig udtalte og begrundede en Tvivl, han havde faaet, om Thronfølge-Sagen og lignende, forinden Rigsraadet var ophævet, virkelig kunde formelt rigtig afgjøres, og især indsættes som Grundlovs-Bestemmelser, da de jo var udtrykkelig undtagne fra de Sager, Rigsdagen skulde afgjøre. Han stillede Spørgsmaal herom til „de Lovkyndige“: men de taug bomstille.

At denne Tvivl ikke fandtes grebet af Luften, synes Konsejlspræsidentens Svar at vise:

... „Den Indvending, som er fremkommet fra det ærede Medlem, synes at komme noget silde, men forsaavidt den virkelig havde nogen Betydning, vilde det jo dog ikke en Gang i det nærværende Moment være for silde. Imidlertid har jo Rigsraadet, under bestemte Forudsætninger (NB.) med Hensyn til Forfatningssagen i sin Helhed, opgivet sin Myndighed og Rigsdagen vedtaget det foreliggende Forslag, og det indeholder et fuldstændigt Forsvar for Forslaget saaledes som det foreligger.“

Da Grundtvig, efter et længere ypperligt Foredrag af Bonden Jens Jørgensen, fik Ordet, saa holdt han den, jeg kan vel sige navnkundige Tale, som han tænkte skulde blive hans sidste i Thinget, skjøndt den blev det

ikke, og som i en Levnetsbeskrivelse af Grundtvig maa gives hel og holden:

„Ja, jeg kunde jo ikke ret med nogen Grund vente mig bedre Held, naar jeg vovede mig ind paa hvad man kalder fremmede Enemærker — til at tale om det formelt Rigtige og Urigtige, men da Hans Eksellense Udenrigsministeren dog ikke benægtede, at der kunde være Noget i min Indvending, og tilstod, at, hvor silde den end kom, kunde det dog ikke kaldes for silde, naar den kom før Afstemningen, saa vil jeg haabe, at det ærede Ministerium ikke desmindre før Sagens endelige Afgjørelse vil tage det under sin nøje Overvejelse, om der ikke skulde være mere i min formelle Indvending, end der kan synes, da ingen af de Lovlærde har agtet det værdt at sige et Ord. Det vil jeg haabe, og da der nu ikke er andet for mig at gjøre, maa jeg se til Slutning at lægge al den Vægt jeg kan paa de reelle Indvendinger, som jeg har gjort fra Begyndelsen af, og som jeg aldrig kan opgive — aldrig opgive, selv om jeg her maatte blive, hvad jeg oftere har været paa et andet Sted, den Eneste, der vilde og turde sige et bestemt Nej.

„For nu at ende lige saa mildt og roligt, som jeg tør sige, jeg har begyndt og stræbt at blive ved, saa skal det være mit Første ved denne Slutning at takke det høje Ministerium og hele Thinget, fordi jeg har faaet, hvad jeg bad om fra Begyndelsen, Ordet i sin Frihed og Ørenlyd. Jeg har faaet det saa rigeligt, at oftere, som i dette Øjeblik, overlades det til mig og mine folkelige Venner at tale alene, og hvorvel jeg ikke skal sige, at det har syntes, som vore Ord udrettede meget, og endskjøndt det er aabenbart, at her slog Ordsproget fejl, at den, som tier, han samtykker, saa føler jeg det alligevel min Skyldighed at takke for den Ordets Frihed og Ørenlyd, som blev os til Del endog over min Forventning. Men skjøndt hverken Ministeriet eller Thingets Overtal har ellers villet indrømme mig det allermindste, saa haaber jeg dog, at de til Slutning vil indrømme mig, hvad jeg kalder meget, at har jeg end talt saa frit, som en gammel Mand, der ikke har synderlig mere for sig selv at haabe eller frygte i denne Verden, saa har jeg dog stræbt at tale saa mildt og roligt som en upartisk Mand, der ikke ser paa Andet, end hvad han anser for det fælles, almindelige Bedste, og

som en Mand, der, i hvor høj Pris han end sætter paa Hjertet baade hos Enkeltmand og hele Folkefærd, dog har det Skjøn, at Thingstedet er ikke Stedet til Hjerte-Udgydelser, saa han har heller ikke for Skik at præke paa Thinge, saa lidt som at holde Thinge i Kirken.

Dette var min første Skyldighed, men det var dog ikke min hele Skyldighed i Dag, da jeg ventelig taler mit sidste Ord, ikke blot i denne Sag, men i denne Sal, i dette Thing, som synes ikke at ville spare sit eget Liv for det almindelige Bedste, og i denne Kreds af Mænd, der dels har raadet og dels i dette Øjeblik raade, saavidt Mennesker kunne raade, for Danmarks Ve og Vel, og som véd, at de staar Folket og Historien til Regnskab. Jeg maa derfor til Slutning, ligesom fra Begyndelsen, udbede mig lidt Taalmodighed med Aldersformanden, som begyndte at tale kongeligt og folkeligt i Kristian den Syvendes Dage og gjør saa endnu i Kristian den Niendes. Hans Ord, siger man, var i Ungdommen meget for skarpt og meget for kongeligt, hans Ord, siger man, er i Alderdommen meget for mildt og meget for folkeligt; men Ingen har dog nægtet, at hans Ord var altid dansk og fædernelandsk, og det i saa høj en Grad, at han sparede ikke at sige om det lille Danmark, hvad en berømt brittisk Statsmand (Kanning) sagde om det store England: Jeg ønsker den hele øvrige Verden alt Godt, men naar enten den eller mit Fæderneland skulde forgaa, saa foretrak jeg dog uden al Betænkning mit Fæderneland. Denne Egenskab ved mit Ord, som Verdensborgerne, hvem alle, uden de selv, er lige kjære, højlig har lastet, denne Egenskab har imidlertid, som det var at vente, efterhaanden givet mit Ord en ikke ringe Indflydelse hos Folket, hvad man ogsaa kan se herinde; thi det er aabenbar hverken noget Parti, ikke heller mine kirkelige Tilhørere i Hovedstaden, men det er Folket, de tro Jyder, som har valgt mig ind i dette Thing, for at jeg skulde tale Folkets og gamle Danmarks Sag ligesaa roligt og med den samme Seighed, som er dem ejendommelig.

„Derfor er det min Skyldighed, endnu i dette Øjeblik, da de synes spildte alle de gode Ord, som jeg paa Folkets Vegne har villet give Ministeriet og Thingets Overtal for at lade en Sag falde, som aabenbar er ufolkelig og

farlig, eller dog idetmindste at underkaste den en ny og grundig Prøvelse, selv i dette Øjeblik er det min Skyldighed at holde Ørene stive og prøve dog endnu en Gang, om det ikke dog var muligt, at et godt Ord kunde finde ligesaa godt et Sted paa den danske Rigsdag, som, jeg gjentager det, et godt Ord altid har fundet i det danske Folkehjerte — selv da, naar det, langt fra politisk Klogskab, ikke en Gang vidste af sig selv at sige, som det i Grunden er Tilfældet med os alle, naar vi, ligesom de tyske Professorer, ikke en Gang véd eller husker, at sund Forstand paa Livet er hverken mer eller mindre end en sand Følelse, der bliver sig selv klar. I det jeg nu villig indrømmer, at for Øjeblikket holder det danske Folk paa den uforandrede Grundlov af 1849 og paa den almindelige Valgret til Landstinget i sin Mathed — men af en uvilkaarlig Følelse, saa paastaar jeg dog, at denne Følelse netop er en af de sande Følelser, som, naar den klarer sig, bliver til sund politisk Forstand, og den har klaret sig, mener jeg, naar man indser, at Ulempen og Farligheden ved alle de Afgjørelser, hvor man ikke kan veje Stemmerne, men man maa tælle dem — at den Ulempe og den Farlighed, efter Erfaringens Vidnesbyrd, formindskes i samme Grad, som det afgjørende Overtal bliver større, at det er saaledes i alle Retninger, ligesom i Nævnings-Retten, og at derfor er den almindelige Valgret saa stort et borgerligt Gode, at et Folk, som en Gang har faaet den i lovlig Besiddelse, bør aldrig slippe den til nogen Pris, end sige til den Pris, som for Øjeblikket bydes det danske Folk for dets umistelige, og, naar den holdes fast, i vore Dage utabelige Valgret.

„Jeg tør derfor dristig forudsige, at naar kun Danmark beholdt sin Valgret og beholdt sit vel skrøbelige, men dog folkevalgte Landsting, da vil den Tid snart komme, da Folkets sande og sunde Følelse vil klare sig paa Forholdet mellem en fri Konge og et frit Folk, som ikke er bundet af noget Privilegium, ikke skilt ad ved Stænder, saa Verden skulde forundre sig. Paa den anden Side maa jeg forudsige, at dersom Danmark nu faar et ufolkeligt Landsting, hvis Overtal idetmindste er fremmed for det rette Skjøn paa Frihed og Ligelighed, da vil Folket kun have Ulykke af sin Rigsdag og

af hele sin saakaldte fri Forfatning, og da vil der kun forberedes Konge og Folk en sørgelig Fremtid.

„Jeg véd det nok, at de Højlærde smile, om ikke le ad saadanne Forudsigelser, og de har derfor enten blot for Løjer eller med en vis Spydighed kaldt mig „Spaamanden“, undertiden endogsaa „Spaakvinden“,*) men jeg véd ogsaa, at skjøndt det rigtignok paa Dansk heder „at spaa“, naar man ytrer en sikker Formodning om Fremtiden, saa er der dog stor Forskjel paa, hvoraf man spaar, og jeg véd, jeg aldrig har spaaet enten af Streger i Haanden eller af Stjerner paa Himlen, men kun af den Oplysning, vi alle kunne faa ved at agte vel paa Folkenes Art og Æt, paa Tidernes Løb og Tegn, hvad de Højlærde sjælden værdige deres Opmærksomhed, men som jeg fra Ungdommen af har skjænket hele min. Jeg tænker næsten heller ikke, de vil nægte eller kan nægte, at fordi jeg kun forudsagde hvad der fulgte af det Forbigangne og det Nærværende, at derfor har jeg dog især med Hensyn paa gamle Danmark og dets Folk, paa Slesvigholsten og Helstaten, baade set og sagt adskilligt forud, som det havde været godt, om man havde ændset, førend det var forsilde. Jeg tør derfor sige, det vilde være klogt, dersom man vilde ændse, hvad jeg nu forudsiger om al den Bitterhed, Splid og Krebsgang indadtil og alle Farer udadtil, som man selv bereder sig, naar man nu vil presse og drive en Grundlovs-Forandring igjennem, som dog aldrig tilgavns kan gjenføres, uden med saa stort et Overtal, som grændser til Enstemmighed, og med Hensyn til hvilken jeg ikke har hørt fra nogen af Siderne, at man ventede sig synderlig Vinding, som var værd at nævne, af denne Forandring enten for det Fælles eller for det Særlige. Jeg har før paa et andet Sted ofte hørt baade af Ministrene og af andre Ledere, at der var meget smukke Ting og Tanker, som de kunde ønske at gjenføre, men som de ikke turde for det store Ansvar, som hvilede paa Gjenførelsen, og jeg har stundom, jeg tilstaar det, smilet over den store Frygt for et Ansvar, som i mine Øjne var meget let at bære; men sørgeligt vilde det dog være, dersom jeg nu paa mit

*) Jeg tror det var Monrad, som ved en Lejlighed sammenlignede Gr. med den græske Kassandra.

første og sidste Sæde her i Landstinget skulde møde saa stor en Kjækhed og Sorgløshed, at man end ikke vilde skjænke det tungeste Ansvar en alvorlig Tanke, ikke selv da, naar en gammel Rigsdagsmand og Sagamand, Folkevæn og Folketaler advarede og maatte, hvis han havde Ret, staa som Vidne fra Slægt til Slægt, saalænge Danmark staa, altsaa med Guds Hjælp til Verdens Ende; thi det er min første og sidste Forudsigelse, at hvad man saa end gjør, enten ude eller hjemme, saa vil sikkert Danmarks Rige bestaa, saalænge Bølgerne rulle.“

Man mærker nok, at Grundtvig troede, dette Ord skulde blive hans sidste paa Rigsdagen; men da Konsejlspræsiden havde protesteret mod Udtrykket „fratage“ Folket den gamle Grundlov, senest udtalt af den unge Gaardmand M. Kristiansen fra Jylland; og samme Minister havde modsagt, at Folket i det Hele vilde beholde den gamle Grundlov med sin langt friere Valgret, og da endelig Kirkeministeren havde bedet en anden Jyde, der ogsaa talte mod Fordringen, endelig huske paa, at han (Jyden) ved Sagens første Behandling havde sagt, at blev alligevel det foreslaaede Udkast Grundlov „saa skal jeg omfatte den nye Grundlov med samme Kjærlighed, som mine Modstandere“ — da rejste Grundtvig sig igjen. Han udtalte, at Meningen med „fratage“ var naturligvis ikke „at Regjeringen med Magt havde taget eller — hvad jo slet ikke kunde tænkes — vilde tage Valgretten bort, men Meningen var, at Regjeringen havde forlangt og gjort alt sit for at bevæge Rigsdagen til at gaa ind paa det . . . og det blev igjen Spørgsmaalet, om ikke det forrige Ministerium, som først havde forelagt dette Udkast, og de Mange, som ogsaa siden talte den nye Grundlovs Sag, ikke havde brugt mange Midler, som man ikke kan rose, til at bringe Folket til at give efter; thi vist er det, efter Alt, hvad jeg kan skjønne, at Folket i det Hele ønsker at beholde Juni-Grundloven uforandret og beholde den almindelige Valgret, som det er i lovlig Besiddelse af; thi vel blev det nylig modsagt, men jeg har lagt Mærke til, ikke alene ved at tale med Mange fra alle Kanter, men ogsaa ved at iagttage, hvad der blev sagt ved de sidste Folkethingsvalg, baade paa Tribunerne (Talerstolene) og under dem, at selv hos dem, der

endogsaa vilde, mod Loven, binde deres Kandidater til at sige Ja, selv hos dem var det ganske almindeligt, at de udtrykte sig saaledes: Vi vilde jo gjerne beholde Juni-Grundloven af 1849; men det siger man jo, og det tror vi ogsaa, er umuligt, og derfor er det, at vi vil tage det Bedste, som vi kan faa . . . „Det Tredje var, at hans Eksellence Kultusministeren nylig rejste sig for at minde en Landstingsmand om, hvad han havde sagt i et af de forrige Møder, og som han skulde lægge sig paa Hjertet og huske frem for alt Andet, saa han nøje retted sig derefter i hele sit efterfølgende Liv, og det maa jeg sige, det fandt jeg meget upassende, thi det var netop Tilfældet, at det var en Selv-Modsigelse, der var kommen ind i denne Landstingsmands Mund.“ Manden havde udviklet „hvor overbevist han var om, at den gamle Grundlov var bedre end den ny“ og saa kom han til at sige, at, naar den nye Grundlov var gaaet igjennem, vilde han dog „omfatte den med samme Kjærlighed som den gamle og virke for den, skjøndt han ikke troede det kunde nytte Noget“ o. s. v.

Senere rejste Grundtvig sig, efter at en syv-otte Talere imidlertid havde havt Ordet:

„Det er blevet sagt, at vi paa vor Side — thi det maa det jo være — havde teet os som om vi var de eneste Folkelige, og som om vi havde Privilegium paa at tale i Folkets Navn. Dersom det var Tilfældet, saa vilde det virkelig være Noget, som fortjente at revses, og jeg skulde paa ingen Maade selv vægre mig ved at bede om Forladelse, men jeg kan ikke erkjende, at det har været saaledes, og fremfor alt har jeg for min Part aldrig tænkt og vistnok heller aldrig sagt noget Saadant. Det er, som man véd, en ganske egen Ting med de Høj-lærde og deres Begreb om Folket. Jeg har hørt ikke alene paa et andet Sted, men — tager jeg ikke fejl — har jeg ogsaa hørt det igjen ved den første Behandling af denne Grundlovs-Sag, at der fra, hvad man vel saaledes fortrinsvis kan kalde det lærde Kvarter, er bleven spurgt: Hvad er Folket? Det er jo ganske vist, at naar man slet ikke véd, hvad Folket er, saa kan man heller ikke gjøre Fordring paa, at man skal anses for at udtale Folkets Mening, om man end er valgt af Folket. Det er nu min simple Tankegang, at, forsaavidt vi Alle er valgte af

Folket, har vi ogsaa Alle Ret til paa vort eget Ansvar at tale i Folkets Navn, og at forøvrigt i ethvert Land, altsaa ogsaa i Danmark, i ethvert Land, som er ensartet befolknet, der er Folket alle dem, som taler Landets Sprog, og som vil blive ved at tale det og blive ved at høre til Folket, baade som det har været, som det er og som det bliver, og det følger af sig selv, at hvem der ikke vil høre til Folket, hvem der ikke vil hede folkelige men som i det Højeste vil hede nationale, de kunne vist heller ikke gjøre Fordring paa, at de skulde være Visere hos Folket, eller at de skulde anses for at udtale Folkets Mening“.

I samme Foredrag svarede han Kultusministeren, der havde anket over, at Grundtvig havde tillagt ham Udtrykket: „huske fremfor alt Andet“ som han ikke havde udtalt ligeover den jydske Bonde, Amsraad Rasmussen. Grundtvig mente, Rigsdagstidenden vilde vise, baade at det ærede Landstingsmedlem (Rasmussen) var kommen i en Selvmodsigelse og at hans Eksellence Kultusministeren havde opfordret ham til i en ganske overordentlig Grad at glemme, mindes og følge netop de omhandlede Ord.

Da Kultusministeren senere havde udtalt: . . . Jeg haaber, at den ærede 4de Landstingsmand for 10de Kreds (Grundtvig) nu vil indrømme, at han dog ikke har været fuldstændig kompetent til at give en autentisk Fortolkning af den ærede Landstingsmands (Rasmussens) Ord, rejste Grundtvig sig sidste Gang til at tage Ordet i Salen:

„Jeg maa vistnok tilstaa, at jeg ikke har havt nogen Ret til at give nogen autentisk*) Fortolkning, men jeg maa vedblivende sige, at ligesaalidt som jeg den Gang kunde forstaa Andet, ligesaalidt kan jeg, naar jeg læser Ordene i Rigsdagstidenden, forstaa Andet, end at den ærede Landstingsmand er, ved at bruge stærke Udtryk, kommet til at sige Mere, end der lader sig forlige med hvad han ellers har sagt. Saavidt jeg nu har hørt, mente den ærede Landstingsmand blot, at naar en Gang Loven

*) Rasmussen selv havde ogsaa havt Ordet, for at sige sig fri for Selvmodsigelse, men glænte at omtale netop det Ord, hvorpaa her alt kom an, Ordet „elske“ om den nye Grundlov.

var gaaet igjennem, vilde han ogsaa være vel forligt med den og ikke arbejde imod den, og jeg tvivler heller ikke om, at det var hans Alvor, men han sagde tillige ved første Behandling, at han vilde omfatte den med samme Kjærlighed som den gamle Grundlov, og det er det jeg mener vilde være umuligt. Dersom han virkelig saaledes elsker den gamle Grundlov, som han sagde, vil holde paa den og kjæmpe for den til det Sidste, saa, siger jeg, saa er det efter min Forstand „umuligt, at han, saasart den nye er gaaet igjennem, vil elske den ligesaa højt.“

Herved var Forhandlingerne om Sagen paa Rigsdagen endte, da ingen Flere begjærede Ordet. Udkastet til den nye, saakaldte „gjennemsete Grundlov“ blev derefter ogsaa i Landstinget vedtaget med 30 Stemmer mod 20. De Nitten, der stod sammen med Grundtvig og hvoraf Flere havde stridt ved hans Side, var N. Christensen, Gaardejer; Boisen, Præst (Budst. Udg.); J. P. Christensen, Protokolsekretær; H. P. Hansen, Møller; Jens Jørgensen, Gaardejer; Knækkenborg, Præst; Lüders, Godsejer; M. T. Madsen, Præst; J. Nielsen, Gaardejer; Nygaard, Amdraadsmedlem; N. Pedersen og S. Pedersen, Gaardmænd; Poulsen, Gaardejer; Rasmussen, Amdraadsmedlem; Réé, Redaktør; Thaarup, Sognefoged.

Grundtvig efter Juni-Grundlovens Nederlag. Grundtvig og Oberst Tscherning.

Samme Aften, som Sagen paa Rigsdagen var afgjort, kommer der en Nordmand og en Dansker i Besøg ud til Grundtvig. Da sidder P. A. Fenger hos ham, men Fenger gaar en Stund efter at de andre To var komne. Om Udfaldet paa Thinget blev der talt lidt, og Grundtvig sagde om Friheds-Sagens Modstandere: „De er værre end Prøjserne.“

Hvad der mest vakte Grundtvigs kjendelige Deltagelse om Aftenen var imidlertid Nordmandens Fortælling om Pastor Stockflets Endeligt i Sandefjord, og da Nordmanden fortalte, at Stockflet havde bedet Gud om,

at han maatte beholde sin Samling paa det Sidste, sagde Grundtvig paa en saa inderlig god Maade: „Ja, Saadant gjør Vorherre, naar vi beder ham om det.“

Vi saa i Udsigten over Grundtvigs Rigsdags-Virksomhed, at det havde slaet ham, at det var formelt urigtigt af Rigsdagen at give sig af med Grundlovs-Sagen, førend Rigsraadet var formelig ophævet, da Thronfølge-Sagen og flere saakaldte Fællessager jo var lagt under Rigsraadets Omraade, og denne formelle Side af Sagen, med Oplysning om, hvordan Regjeringen skulde bære sig ad, blev Sjælen i den meget omtalte og meget omskrevne Adresse til Kongen, som Grundtvig, endnu før den endelige Afgjørelse af Grundlovssagen, talte til sine danske Venner om. Da Oberst Tscherning, der var Folkethingets Aldersformand, ligeledes — som sagt — var en Forkjæmper for den gamle Grundlov, beslutter Grundtvig sig til at foreslaa ham, at han og Tscherning som begge Things Aldersformænd skulde forene sig om en Adresse til Kongen og i Forening gaa op til ham. Førend Grundtvig endnu havde skrevet noget Udkast, beder han Høgsbro følge med sig op til Tscherning. Grundtvig og Høgsbro kjører da afsted og kommer op til Obersten, til Manden med det aabne, skarpe men ogsaa livlige og venlige Aasyn, og Grundtvig siger ham sit Forehavende. Tscherning erklærer sig straks villig til at medunderskrive en Henvendelse til Kongen, idet han fandt en saadan fuldkommen forsvarlig og følte en inderlig Taknemmelighed mod Grundtvig, fordi han i sin høje Alder havde villet tage saa virksom Del i Kampen for den almindelige Valgret. Senere gjorde hver af dem sit Udkast til Henvendelsen, og det var nok Termansen, der nu blev Mellemanden, da Statsrevisor Høgsbro ikke havde Tid. Grundtvigs Udkast blev det, der underskrevet af dem begge og sendtes til Kongens Kabinets-Sekretær, men de fik samme Dag, 26de Juli, det Svar fra ham, at Kongen ikke kunde gaa ind paa Andragendet og dertor ikke vilde se dem. De gik altsaa ikke personlig op til Kongen.

Adressen var saalydende:

„Til Kongen!

Undertegnede Aldersformænd i begge Rigsdagens Thing føle os, som folkevalgte Tillidsmænd, drevne til at nærme os Deres Majestæts landsfaderlige Throne med den allerunderdanigste Bøn, at om end Udkastet til en forandret Grundlov for Danmarks Rige, som to Gange er vedtaget af Rigsdagens Overtal, skulde af samme blive vedtaget tredie Gang, Deres Majestæt dog ikke vil stadfæste samme, men derpaa udøve sit fri, konstitutionelle Veto!

„Vi ville og kunne herved intet Hensyn tage til vor egen Overbevisning om Enkelthederne af fornævnte Grundlovsudkast, hvorom det vil være Majestæten velbekjendt, at der ligefra Begyndelsen saavel paa Rigsdagen som derudenfor har hersket og hersker endnu uforligelige Meninger; men vove allerunderdanigst at henlede Majestæts Opmærksomhed paa, at det ved denne Rigsdags-samling i begge Thing er blevet oplyst, at det nye Grundlovsudkast i sin Helhed ikke lovlig kan vedtages af Rigsdagen eller vinde grundlovmæssig Gyldighed, fordi det indeholder saadanne Bestanddele, som Rigsdagen for Øjeblikket er aldeles uberettiget til at behandle og tage Beslutning om. Ved Grundlovsindskrækningen af 1855 er nemlig Bestemmelser om Thronfølge, Kongevalg og alle lignende udtrykkelig undtagne fra Rigsdagens lovgivende og besluttende Myndighed, men i det ny Grundlovsudkast ere desuagtet disse Spørgsmaal forelagte Rigsdagen, saa det er klart, at enten maatte Rigsdagen have faaet sin ved Grundlovsindskrækningen 1855 opgivne Myndighed over disse Gjenstande tilbage, eller den maa være aldeles uberettiget til at afgjøre noget derom.

At nu imidlertid Rigsdagen ikke har faaet sin opgivne Myndighed tilbage, det ses klart af den Grundlovbestemmelse, som jævnsides med det fuldstændige Grundlovsudkast er Rigsdagen forelagt, og hvorved Ophævelsen af Grundlovsindskrækningen kun stilles i Udsigt, naar Rigsdagen først uindskrænket har vedtaget det Grundlovsudkast, som den i dets foreliggende Skikkelse og under sin Indskrækning umulig kan være berettiget til at vedtage i dets Helhed og uden Forbehold.

Da en saa klar Selvmodsigelse maatte gjøre en derpaa bygget Grundlov saa tvivlsom og vaklende, som kun Danmarks Fiender kunde ønske, saa vove vi paa Grund

heraf allerunderdanigst at bede Majestæten med sit kongelige Veto at forebygge dette store Uheld!

Vi tør saameget mere haabe allernaadigst Bønhørelse, som det er klart, at Deres Majestæts Regjering, om den finder for godt, kan, med Rigsdagens Samtykke, paa lovlig Maade opnaa alt det Samme, som nu, naar den blot deler Grundlovssagen saaledes, at Rigsdagen først vedtager den Del af Grundloven, som den for Øjeblikket er berettiget til at behandle og vedtage, og derpaa, naar Rigsdagen har tilbagevundet sin fulde Myndighed, da det øvrige af Grundloven i den Skikkelse, som Regjeringen maatte ønske og Rigsdagens Flertal bifalde.

Kjøbenhavn, den 26de Juli 1866.

Allerunderdanigst

A. F. Tscherning. N. F. S. Grundtvig.*

Ved Rigsdagens Slutning tilstillede seksti Rigsdagsmænd Grundtvig og Tscherning hver en Taksigelse*). De takke Grundtvig fordi han har taget virksom Del i det sidste Forsvar for den Ligheds-Ret. som blev givet det danske Folk ved Grundloven af 5te Juni 1849, de takke ham for hvad han har bidraget til at „vække det danske Folk til Liv og Frihed“, fordi han har lært det at elske Modersmaal og Fæderneland, fordi Skolens store Betydning for det offentlige Liv har været Gjenstand for hans alvorlige Opmærksomhed, og fordi han har virket mere gennemgribende og velgjørende end nogen anden saavel for Skolen som for Kirkens Frihed. De sluttede med det Ønske, at han endnu længe maa bevare den mægtige Aandens Kraft, som gav sig et saa herligt Vidnesbyrd paa den sidste Rigsdag.

De „nationalliberale“ Blade, det kjøbenhavnske „Fædrelandet“ og „Dagbladet“, var naturligvis smækvrede over de to Aldersformænds Optræden; men i „Fædrelandet“ slipper dog Grundtvig, efter Omstændighederne, taaleligere end Tscherning.

Grundtvigs nærmeste Venner fra Rigsdagen mødtes den 3die August til en Fæst i hans Hus, hvor Terman sen talte som følger:

*) Jeg vilde meddele Taksigelsen ordlydende, men har ikke Adkomst til at se den aadensteds end i „Fædrelandet“.

„Hr. Biskop Grundtvig!

Vi er tilstede, en lille Kreds af Deres Venner fra Rigsdagens begge Thing for at udtale en Tak til Dem for den Bistand, De har ydet os ved Deres Ord paa Thingene i de sidste Dages Kampe. Vi er komne fordi vi føler det alvorlig og dybt, at vi har en Taknemmelighedsgjæld til Dem, fordi De lød Folkets Kald og afbrød Deres Alderdoms Ro for at kjæmpe med os og kjæmpe for os. Det er i Sandhed ikke tilfældigt, ikke ledet af en taaget og famlende Tanke, at Deres Venner i Folket kom til at kalde paa Dem. Det maatte være saa, det kunde ikke være anderledes, naar Faren blev levende følt og Bevidstheden om hvad det gjaldt blev lysvaagen. Da maatte Tanken med Nødvendighed falde paa Dem; thi hvad enten vi ser en Menneskealder tilbage paa vort Folks, eller vi hver for sig ser tilbage paa vort eget Levnetsløb, saa siger Sandheden os, at det er Deres Skjalderøst, der har havt saa stor en Del i Folkets og i vor Vækkelse, og at det er det Lys, som Vorherre ved Dem har tændt, hvori vi er kommen til at se med nogen Klarhed paa Livet og har faaet Forstand paa det. Og det er Dem, der fortrinsvis har baaret og plejet det Haab om vor folkelige Fremtid, som det holdt saa haardt selv for de Bedste iblandt Folket at holde fast, da Lynet ramte, og Ulykken ranede fra os snart alt, hvad der kan gjøre vor Nutid glad og vor Fremtid lys. Om man derimod vil kalde det tilfældigt, at det var derovre fra den Del af Landet, hvormed der snakkes vidt og bredt, at der staar kun den kolde Forstand for Styret, at Kaldet lød til Dem, derom vil vi ikke kives med nogen, men dog sige, at det er værd at lægge Mærke til, især naar man véd, at den folkelige Bevægelse ingensteds i Danmark er ægttere og sandere end i denne Egn, der er saa rig paa Fortidsminder, og hvorfra De selv, Biskop Grundtvig, har modtaget et saa lyst Ungdomsminde. Dette er værd at mærke, thi hvad der gjør Deres Fremtræden iblandt os paa Kamppladsen saa kjær for os og saa betydningsfuld i det Hele, det er, at det vil gjøre klart, i al Fald for et retfærdigt Eftermæle, at hvad vi kjæmpede for, var ikke et dødt Bogstav, ikke et beskrevet Stykke Papir eller en skiftende Form, ikke Øjeblikkets Vinding eller Tab, ikke sneverhjetet Parti- eller Standsfordel, men var en virkelig Folkesag,

var Grundtanken i den Grundlov, hvortil vi havde knyttet vort folkelige Fremtidshaab, og hvori vi saa ufødte Slægters retmæssige Arv, der en Gang vil kræve os til Regnskab for, hvordan vi har vogtet den og været om den! Og derfor skal det Vidnesbyrd, som De har aflagt, ikke være forgjæves. Lad Modstanderne kun snakke højt om „Grundtvigs Tro eller Overtro paa det levende Ords Almagt“, og at netop „denne Lejlighed skal have vist, at det godt kan være Afmagt“ („Fædrelandet“s Udtryk). Vi skylder ikke Modstanderne Tak for den Oplysning, der er saa gammel som Verden, at ethvert levende og hjerteligt Ord kan være spildt paa døde Øren og lukkede Hjerter, men, inden vi ændser deres frække Haan, skylder de os Bevis for, at om de end i et givet Øjeblik var de fleste, at Ordet derfor var magtesløst og afkræftet. Nej, Deres Vidnesbyrd ved det levende, hjertelige og gode Ord, De talte, skal leve og finde saa godt et Sted, som De kan ønske det, i danske Hjerter. Thi det er ikke blot os, den lille Klynge, der har kunnet samles om Dem, men det er en stor Skare, baade Mænd og Kvinder, trindt om i Landet, i hvis Hjerter Deres Ord har vundet Indgang og fundet Gjenklang, der vil bevare dem i levende Minde, og hvis Følelser vi udtaler, idet vi her bringer Dem vor inderlige og hjertelige Tak!“

„Dagbladet“ (naturligvis det københavnske „Dagbladet“), havde nu overøst Grundtvig og Tscherning med personlige Grovheder og betegnet Adressen som absurd (urimelig) med den Bemærkning, at „skjøndt dens Absurditet ligger klart for Dagen, er det dog ikke let at være udtømmende i Paavisningen af det Absurde.“ Af Skriveriet tog Grundtvig Anledning til, under Overskriften „Dagbladet og Adressen“ i „Dansk Folketidende“ at give en udførlig Fremstilling af Sagens hele Sammenhæng, medens han dog ikke gjengjældte „Dagbladet“s personlige Grovheder og Skjældsord.*) „Dagbladet“ havde, løjerlig nok, begyndt sit Angreb med følgende Ord: „Man gjør egenlig de Herrer Grundtvig og Tscherning for megen Ære ved at skjænke deres Attentat paa en Adresse til Kongen videre Opmærksomhed.“

*) „Dagbladet“ har nu i længere Tid havt en anden Redaktion.

Herom skriver Grundtvig vittig nok, efter at have anført „Dagbladet“s Ord:

„Saaledes begynder „Dagbladet“ af Dags Dato sin Udgydelse af godt Galdebærs-Blæk over de udpegede Navne, og naar man istedenfor disse Navne sætter „Dagbladet“s, da gjør jeg Ordene til mine og skal straks vise, at de da passer meget bedre; thi saavidt jeg forstaar det plud-dervælske Sprog betyder „et Attentat paa en Adresse“ ingenlunde et Forsøg til en saadan, men et Angreb paa en Adresse, og at det ikke er os, men „Dagbladet“, som her har angrebet en Adresse, er jo indlysende.“ . . .

Hvad forresten Adresse-Sagen angaar, da har den en blivende Betydning ikke blot som Vidnesbyrd om Grundtvigs Ihærdighed, henved 83 Aar gammel, men ogsaa om hans Betragtning af den Ting i Folkefrihedens Anliggender at slutte sig sammen med Folk, som ikke deler Ens Tro om de evige Ting. Ogsaa om vigtige Rigsdags-Anliggender som Helstatssagen havde Grundtvig og Tscherning været uenige. Men trods al saadan Modsætning, var dog Frihed for hele Folket Grundtvig nu saa vigtig og dyrebar, at han ingenlunde til Nød men kjendelig gjerne kunde slaa sig sammen med Tscherning, og ønskede aabenbar, at deres Navne i den Sag, de kjæmpede for til det Yderste, skulde venlig sammenklinge hos det danske Folk gennem Tiden.

Saa slutter nemlig Grundtvigs Stykke i „Dansk Folketidende“:

„Til Slutning vil jeg betro baade „Dagbladet“ og „Fædrelandet“, at jo mer de fremhæver Uenigheden mellem Tscherning og mig om mange vigtige Spørgsmaal, baade paa Rigsdagen og derudenfor, desmere Vægt vil Folket lægge paa vor fuldstændige Enighed, hvor det gjaldt Grundloven og Folkeretten, og at jo mere Bladene sværter vore Navne, des bedre vil Navnene klinge i Folkets Øren og desmere vil Bladene falme i Folkets Øjne, saa det vilde vist tjene Bladene selv bedst, om de lod deres seneste Æres-Bevisninger blive de sidste“.

Grundtvig og Dronning-Skolerne.

Den 8de August foregik der en Indvielse paa Fyen, som havde Grundtvigs inderlige Deltagelse med sig. Det var Indvielsen af Nazaret-Kirken, som Birkedals Frimenighed paa egen Bekostning havde opført; men did kom nu Grundtvig selv ikke. Han lod sin Kapellan Køster rejse og medbringe „en venlig Hilsen med Ønsket om Fred og Velsignelse.“ Derimod kom han ikke længe efter til at holde en Indvielses-Tale ved den Lejlighed, som Overskriften peger paa.

Allerede i 1829 havde Caroline Amalie som Prindsesse stiftet et Asyl for Smaaabørn, det andet i sit Slags i Danmarks Hovedstad. En Skole derimod for den opvoksende Slægt, hvor man slet ikke gaar ud fra Bøger, som skal læses og puges, men fra Menneske-Livet hos dem, man taler og synger med, havde den Gang vist hverken i Kjøbenhavn eller nogen By i Verden. Men 19de September 1841 indviede Grundtvig, som vi før har omtalt, en saadan Skole, oprettet ogsaa paa Dronning Caroline Amalies Bekostning, for opvoksende Gutter og Piger, under Grundtvigs Tilsyn, og det var fra denne Skole P. O. Boisen udsendte de „bibelske og kirkehistoriske Sange“ og „Viser af og for danske Folk“. En Skildring, af hvordan det gik til paa denne Skole i 1848, har nærværende Forfatter af Gr. Levnetsløb leveret i 2den Aargang af „den norske Folke-Skole“, rigtig nok der bebyrdet med kjedelige Trykfejl i Mængde. Skolen boede i mange Aar tilleje, men i 1863 undfangede nogle Dannekvinder den Tanke, at glæde Enkedronningen paa Halvhundredaars-Dagen for hendes Indtog, som Brud, i Hovedstaden, med at skjænke Grund og Hus til varig Bolig dels for Pigeskolen dels for Asylet. Fredagen den 31te August 1866 indviedes Bygningen af Grundtvig, som for 25 Aar siden holdt Talen og havde forfattet Sangen. Børne-Asylet samler omtrent 130 Smaaabørn, og Skolen talte — i 1866 — 80 Pigebørn. Bygningen er opført i Rigens Gade inde blandt den fattigste Del af Befolkningen, ved Siden af nye Arbejder-Boliger. Til Skolen skjænkede Grundtvig de store Kul-tegninger af Kædmon, Ansgar og Bisp Axel, Luther

og Hans Tausen, Kingo og Brorson, Biskop Balle og Nordahl Brun, som vi mindes blev skjænket ham selv paa Jubilæums-Dagen 1861, og Lærerinderne havde ogsaa skjænket til Dronningens Besøg i Skolen en prægtig Egtræs-Stol med indsyede Markblomster og Bøgeløv og med en Indskrift efter Dagmar-Visen:

„Hun kom uden Tynge, hun kom med Fred,
Hun kom alle Smaabørn til Lise.“

Biskop Grundtvig talte ved denne Lejlighed, som følger:

„Det er fulde 25 Aar siden jeg havde den Glæde at indvie den første Skole for Menneske-Livet i Danmark, som skylder den danske Dronning sin Tilværelse, og skjøndt jeg visselig ventede Himlens Velsignelse til et Værk, som Jorden netop nu savnede og kunde slet ikke længer undvære, saa turde jeg dog hverken haabe at opleve Stiftelsen af den Dronninge-Skole, ret egenlig for Hjertet som Livets Kilde, der i Dag skal indvies, eller vente endnu ved saa glædelig en Lejlighed at betroes til at føre Ordet.

„Imidlertid er ogsaa dette sket af Herren, underligt for vore Øjne, og paa denne Dag, som Herren gjorde, maa jeg da nødvendig, med Tak til Ham, Tak til Dronningen, hvis Kjærlighed til de Smaa var saa bestandig og hvis Godgjørenhed var saa utrættelig, og Tak til alle Dannekvinderne, som i Kreds om Dronning-Stolen maa kaldes Skolens egenlige Bygmestre, med den tredobbelte Taksigelse fæste Øjet paa det, som drev og styrede Dannekvinderne dertil: Dannekvinde-Hjertet, som under Guds Velsignelse skal opelskes og oplyses her hos Smaapiger, Kuld paa Kuld, som vi tør haabe, saalænge Danmark bestaar, under Dannebrog's Skygge.

„Ja, af en langt mere sanddru Mund end min er det udtalt fra Arilds Tid, at „Hjerte-Mennesket i en sagtomdig og stille Aands Uforgjængelighed er saare dyrebar for Gud“, og dog er dette Hjerte-Menneskes Opfostring og Oplysning, selv hos os, i Hjerte-Menneskets jordiske Hjemstavn, blevet aldeles forsømt, ja, hvad værre er, blevet med Flid tilsidesat ved Alt, hvad der kan kaldes Skole-Indretning, hvorved Alt er beregnet paa den Kundskab, som oplæser, Intet paa den Kjærlighed, som opbygger, og den nødvendige Følge deraf, at Hjertet tilsidst neppe

kjendte sig selv igjen, og kunde endnu mindre udtale sine og Menneske-Livets Rettigheder, det blev ubarmhertig lagt Hjertet selv til Last, som om det ikke blot var blindfødt, men var døvt for alle aandelige Røster og derfor baade uvilligt og uskikket til at følge den stigende Oplysning. Til med Fynd at gjendrive denne Bagtalelse og vise, at naar kun Oplysningen, langt fra at være død, aandløs eller hjerteløs, bliver hvad al menneskelig Oplysning maa være: levende og ligesaa hjertelig som aandelig, da er Menneske-Hjertet og da især Kvinde-Hjertet, som en Skole-Pige, den letnemteste og fornojeligste Lærling paa Jorden. Denne glædelige Æres-Oprejsning for Dannekvinde-Hjertet, som er Øjemedet med alle de Pige-Skoler for Livet, vi nu trindt i Landet stræber at rejse, dertil har Dronningens Pigeskole sigtet fra Begyndelsen, og skal nu herefter sigte i stedse højere Grad, hvad vi tør haabe med Guds Hjælp, skal til de sildigste Tider bære rig og velsignet Frugt, idet jeg trøstig forudsætter, at ligesom det jo har været de ædle Dannekvinders Hensigt med Rejsningen af denne Bygning at virke til Bestandigheden af vor elskede Dronnings ypperlige Stiftelse, saaledes vil de fremdeles virke til samme Maal, saa Skolen kan blive til Velsignelse ogsaa for de kommende Slægter.

„I dette lyse Haab skal jeg da paa Dronningens og Smaapigernes Vegne takke alle dem, baade Dannekvinder og Dannemænd, som har bidraget til at bringe dette Kjærlighedens Værk istand til dens Oplysnings Fremme, og skal i Vorherres Jesu Navn indvie Huset dertil.

Ja i Vorherre Jesu Kristi Navn:

Fred med dette Hus!

Fred med alle dem, som gaar ind og gaar ud af Huset, for at fremme Væksten og Oplysningen af den Kjærlighed mellem Store og Smaa, hvorpaa Huset er bygget og hvis levende Minde det skal grundfæste, give Gud til de sildigste Tider. Amen, i Vorherres Jesu Navn, Amen.“

Efter at Pastor P. Rørdam saa havde talt, lød den yndige Sang af Grundtvig:

„Herren han har ej Lyst til Guld,
 Agter ej Ædelstene,
 Hjertet, som han har skabt af Muld,
 Det er hans Lyst alene.

Giv mig dit Hjerte, siger Gud,
 Himlen for det jeg byder,
 Hjertet da bliver Aandens Brud,
 Himmelsk derved sig fryder.

Aanden er Livets Kraft i Ord,
 Øjne har han saa milde,
 Hvor han sig hviler trindt paa Jord,
 Hjertet er Livets Kilde.

Jesus har med sit Ord os sendt
 Aanden, som Liv udgyder,
 Naar han i Hjertet Lys har tændt,
 Livet som Vand indflyder.

Aabnet er her i Jesu Navn
 Dronninge-Skoler tvende,
 Hjerterne her i Aandens Favn
 Lære sig selv at kjende!

Hjerterne lære, Gud at tro,
 Gud sig i Vold at give,
 Da og Guds Aand vil hos dem bo,
 Holde dem sødt ilive.

Kjærlighed er Guds Kjendings-Navn,
 Den er og Livets Kilde,
 Evig den Bod paa alle Savn
 Raader med Kræfter milde!

Vennemødet i Kjøbenhavn 1866.

Vennemødet kom denne Gang til at holdes et Par Dage efter Grundtvigs Fødselsdag, fordi denne Dag faldt ind paa en Lørdag. Jeg tror det var dette Aar en yngre Kvinde af hans Bekjendtskab havde et Ærinde ud til hans Hus om Morgenen, og da traf hun ham læsende i en fransk Historie, en stor tyk Bog. Lørdag Aften overlod man ham til Præken-Studiet, men Søndag var der naturligvis Selskab ude hos ham og rimeligvis Sang i Haven og Tale fra Trappen.

Til første Vennemøde var der, som vi har bemærket, omtrent 700, til det andet 800 og til dette tredie omtr. 1000 Mennesker samlede, atter paa Store-Ravnsborg, der for en Kristianiaboer nærmest vilde svare til et Hus nord paa Grüner-Løkken. Kl. 10 aabnedes Mødet af P. A. Fenger, som, sikker nok paa Forsamlingens Medhold, indsatte C. J. Brandt til Leder. Noget der især bevægede Grundtvig og vel snart hele Forsamlingen var Menighedens Stilling i Folkekirken, da Regjeringen havde taget sig til at afsætte Birkedal, men det var dog i det første Foredrag mest Sagen i sin Almindelighed, han behandlede, idet han vilde tale et Trøstens Ord „sikkert og varigt for alle Troende“ ogsaa naar han var borte. Hvad nemlig Udtrædelsen angik, da sagde han, med Hensyn paa sin høje Alder (83) og paa sin rimeligvis snart forestaaende Udgang af denne Verden og de Yngres Stilling til Sagen:

. . . „Jeg føler nemlig godt, at det ikke kan være saa, at Alle kan betragte den kristelige Frihedssag med den dybe Rolighed som jeg for min Person, betragte den saaledes under den Prøvelse, som allerede er begyndt, og sagtens endnu er i Tiltagende, thi jeg for min Person maa jo tænke og sige, at hvor frit og hvor hyggeligt man end vilde gjøre det for Herrens Frimenighed i Folkekirken, saa nødes jeg dog til en af Dagene ugjenkaldelig at træde ud af den, og at trøste mig ved, at Herrens frie Kirke er ej bundet til nogen Statskirke, men blomstrer evig derudenfor i Himlen og paa Jorden. Nej, jeg føler det godt, at de, der, som de fleste af Vennerne, er i Ungdomsaarene eller dog i Manddomsaarene, maa blive anderledes dybt og skjærende berørte, naar de ikke kunne skjønne rettere, end at mange, og deriblandt Ypperstepræster og Skriftkloge, synes intet heller at ønske end at vi vilde gaa ud af Folkekirken heller i Dag end i Morgen, og skjøndt de ikke tør nægte, at det aandelige Liv er paa vor Side, saa synes de dog at være saa dødsmodige*), at de, dersom vi ikke vil gaa godvillig ud i Dag, kunde have Mod til at nøde os dertil i Morgen, uden at vi kan sige at Rigsdagen i splinterny Skikkelse vilde lægge dem synderlig Hindring i Vejen.

*) Et Ord, som Tyskerne brugte om sine Soldater.

Naar jeg imidlertid sagde, at det var Menighedens Stilling i Folkekirken, som ved Birkedals Afskedigelse og Nærværelse især maatte ligge Menigheden nær, saa er det imidlertid saa langt fra, at Grundtvig her blot talte om dens udvortes Stilling, hvori jo heller ikke den sikke og varige Trøst kunde ligge, at han netop her indskjærpede paa det inderligste den danske Menigheds Kald til at være det „sidste aandelige Holdested paa Rulle-Vejen til det ny Jerusalem“. Han paapegede ved den Lejlighed de tre kirkehistoriske Stæder: Jerusalem, Antiokien og Nikæa, som de tre store Mærkes-Punkter i Menighedens Levnetsløb. „Jerusalem var Byen, hvor den apostoliske Moderkirke oprandt, eller, som det vel maa siges, neddalede og hvor den havde sit Sæde, den, hvis Sønner og Døttre kun kaldte sig „Jesu Discipler“ og aandelige Lemmer paa hans Legeme, der altid kun har ét Hjerte og én Sjæl, men som af vantro Jøder kaldtes til Spot Galilæernes eller Nazaræernes Sekt. Ja, dette var den første, uforglemmelige Kirkeby, men vi véd, at selv dér tabtes snart, alt i Apostlernes Dage, i det Hele den Kjærligheds Livs-Fylde, der skaber et Hjerte og en Sjæl, da ogsaa den fyldtes med Lovlærde og Farisæere i Tusindtal, saa at Kjærligheden blev kold, og efter Jerusalems Forstyrrelse forsvandt den ebraiske Moderkirke aldeles af Jorden.

„Den anden mærkværdige Kirkeby, som vi endnu kjende lidt til af Apostlernes Gjæringer, det er Antiokien, hvorfra Paulus udgik som Hedning-Apostel, hvor de Troende først kaldte sig med Navnet „Kristne“ og hvor de stræbde at bevare Aandens Enhed i Fredens Baand med samme Herre, samme Tro og samme Daab, samme Gud og Alles Fader, og intet Baand skulde binde eller sammenholde dem ved Siden af de Baand, som Herren selv har skabt gjennem sin hellige Daab og hellige Nadver.

„Den tredie Kirkeby, som end ikke nævnes i Skriften, og som først blev mærkværdig hele 300 Aar efter Kristi Fødsel, kaldtes Nikæa. Den fik sit Ry deraf, at den ret egenlig blev Statskirkernes Fødestavn. Der var det, at Kejseren, med et Overtal af Bisper og Skriftkloge, fattede den, som man mente kloge, men visselig daarlige Beslutning, at man skulde og kunde, efter den hellige Skrift, forfatte en bedre Troesbekjendelse, end

de hellige Apostler efter hans Mund havde efterladt hans Menighed, og at denne Troesbekjendelse skulde holde Kjætterne i Ave og tjene til ufravigelig Forskrift for alle dem, der lærte i Menigheden. Saaledes stiftedes da den store Statskirke, hvori Menighedslivet enten aldeles uddøde, eller maatte henslide sine Dage i et Statsfængsel, ja et Cellefængsel, omgivet af utallige tvungne Bekjendere, der umulig kunde have noget enten med Aanden eller med Troen og Daaben at gjøre, men som maatte gjøre i Almindelighed Daaben saa uvirksom, at Alverden kaldte den magtesløs. Saaledes uddøde da Menighedslivet ogsaa i Grækenland, hvor man indsmuglede den selvgjorte Troesbekjendelse ved Daaben istedenfor den apostoliske, og det hensled sine Dage der, hvor man dog bevarede Daabspagten, men forresten lod det være ligegodt med frivillige og tvungne Bekjendere, og hvor man efter selvgjorte Forskrifter*) gjorde det til en Betingelse at følge dem, for at være Lærere i Menigheden.

„At nu disse tre mærkværdige Kirkebyer i Østerleden end ikke sent i Middelalderen var aldeles glemte, det saa man paa det store Korstog, der gjordes her fra Vesten ud til den hellige Grav, thi da hører vi, at det var netop disse tre Stæder, som Herren følte sig drevet til, en efter anden, at indtage, først Nikæa, dernæst Antiokien og endelig Jerusalem, men da man i Pavedømmets Tid tog kjødelig og verdslig Alt, hvad der var aandelig ment og sagt, saa er det kun mærkværdigt som Forvarsel paa, hvad der skulde ske, naar Menigheden vakttes afsin Dvale og aandede paany, og hvad der ogsaa er mer end begyndt at ske.

„Den Gang nemlig Guds-Ordet igjen vaagnede hos Luther, vaagnede, maa vi vel sige, som et Svøbelsebarn i Troens Skjød, se da stod den rettroende Statskirke i Nicæa dog for ham som det Højeste, der da kunde naaes, og skjøndt han ingenlunde med Grækerne vilde ombytte den apostoliske Troesbekjendelse ved Daaben med den nikæniske, saa kom dog hverken han eller hans Venner videre, enten i Henseende til Bekjendelsens Frihed eller i Henseende til Menighedslivet, for hvilket

*) Hos os mindes vi Luthers lille Katekismus og den augsburgske Konfession. H. B.

Friheden er en nødvendig Betingelse, end Konstantin den Store og hans mere selvkloge end skriftkloge Bisper.

„Vi derimod har lige fra Begyndelsen set, at dermed kunde hverken Menigheden være tjent eller opvokse efter hans Vækstes Maal, som dertil har sendt os sin Aand; thi vi saa straks, at vi maatte slaa Lejr ved Antiokia, hvor Talen kun var om Kristne, en fælles Herre, fælles Tro, fælles Daab og fælles Fader i Himlen, som skjænkede os sin enbaarne Søn, for at ogsaa vi kunde faa det evige Liv, hvor Bekjendelsen var fri og Menigheden i aandelige Ting ingen verdslig Øvrighed underkastet, uden i al Fald den Biskop, den selv havde valgt; og se, mine Venner! derfor er vi aabenbar aandelig paa det sidste Holdsted paa Vejen til det ny Jerusalem, og da vi tillige har den Følelse, at Menigheds-Livet, som baade begyndes og fuldendes i Kjærlighed, kan og skal naa sit Maal til Herren kommer igjen, saa vi er aabenbar kaldte og udvalgte til ogsaa at lægge denne Vej tilbage for at komme til Jerusalem i Aanden, hvor vi skal mødes med Israels Levning og holde den store Nadver med Herren.

„Se, hermed stemmer det da overens, at den lille danske Menighed er virkelig den sjette efter Tunge-maalene og det er aabenbar ogsaa den sjette efter Brevene i Johannes Aabenbaring; thi om denne sjette Menighed staar der jo skrevet, at den har en Hjertens Kraft til at holde paa „Herrens Bestandigheds Ord“, som er Herrens Munds-Ord ved Daaben og Nadveren, at den derved har fundet den aabne Himmerigs Dør, som Ingen kan lukke, og at den skal lignedes ved en Sule*) i Guds Tempel, som ej skal røkkes, men hvorpaa Guds Søn har skrevet sit Navn og det nye Jerusalems Navn, ikke med Pen og Blæk, men med den levende Guds Aande.

„Ja, kristne Venner! det er vist og trøsteligt, at Herren vil bevare denne lille Menighed, bevare den fra Slægt til Slægt, saa at den kan vokse i Guds og Vorherres Jesu Kristi Naade og Erkjendelse, og dersom det, som vi maa synes, er dertil nødvendigt, at vi idetmindste endnu længe maa leve i Fred og god Forstaaelse med den danske Folkekirke, med hvilken vi har Tungemaal

*) Støtte.

tilfælles, da vil Han, som allerede ved Troes-Friheden og Sognebaandets Løsning har ført os langt videre fremad til kristelig Frihed, end det rimelig kunde formodes, fremdeles sørge derfor og vi tør godt haabe, han ogsaa vil bortrydde alle de Hindringer, som endnu kan være tilstede, og hvad enten det saa skal være eller ikke, vil han dog umiskjendelig være med den lille danske Frimenighed alle Dage indtil Verdens Ende“.

Det var nu ingenlunde det hele Foredrag, som her meddeltes — og bagefter maa det have klinget vel trøsteligere end nogensinde, naar Forsamlingen istemte hans Yndling-Psalme:s

„Foragter ej de ringe Dage“.

Da senere en Gaardmand, fra Ryslinge bragte Grundtvig og Menigheden inde i Folkekirken en Tak fra Menigheden udenfor, der ikke forlod Birkedal, fordi Styrelsen havde afsat, ham og som bygde ham baade Hus og Kirke i Sognet, da talte atter Biskop Grundtvig navnlig om, at man „mere eller mindre aabent har prøvet paa, at faa os til at skille os kristelig og præstelig fra vor Broder og Ven, som ikke har vendt Herren Ryggen, ja ikke en Gang vendt Folkekirken Ryggen, men gaar blot ud forsaa vidt han nødes dertil.“ Her gjaldt det da: „Giver Kejseren, hvad Kejserens er og Gud, hvad Guds er“. „Det er Kejserens, den verdslige Øvrigheds Sag, efter eget Tykke at indsætte og afsætte Embedsmænd“, men ikke det andet. Han haabede imidlertid, at „der maatte gaa op et bedre Lys for dem, der styre og raade“ — og det skete da virkelig senere ikke blot, at Birkedal med sin Frimenighed blev optaget i Folkekirken, men det der blev givet Lov om, at naar 20 Familier forene sig om at holde en Fripræst i Sognet, saa skal det være dem tilladt, uden at de enten træder ud eller har kirkelig med nogen anden Præst at bestille. Siden er det vedtaget, at om der blot er 10 Familier, som vil danne „Valgmenighed, saa er det dem tilladt uden at de træder ud af Folkekirken. Biskop Grundtvig sagde forresten ved den Lejlighed om Bygningen og Opbyggelsen i Ryslinge: „det er længe siden, hvor der er bygget et Hus til Guds-Ordet og Folket, at dette er sket, hvor det var saa kjendeligt, at Kjærlighed

bygde dette Hus, hvor det er saa glædeligt at se en Mængde forsamlede i Vorherres Jesu Kristi Navn, og hvor jeg er vis paa, at Bekjendelsen, Forkyndelsen og Lovsangen har den Tone, som der for Engle er mere Glæde over, end over de Toner, der lyder i alle vore Kirker.“

Da Pastor Boisen i Stege skrev derom i sin „Budstikke“, husker jeg, han bemærkede om Grundtvig: Han undtog ikke en Gang Vartou, men det mente dog Boisen, man maatte gjøre. Neppe har dog nogen Præst samlet en Frimenighed med den sunde Tanke, som Birkedal, der sagde: . . . „derfor er jeg bange for at kalde Institutioner — for at bruge det fremmede Ord — tillive, som skulle have Skin af at være apostoliske uden at den apostoliske Aand gennemstrømmer dem“, og som sagde til Menigheden i Ryslinge: „Jeg frygter for enhversomhelst Ting, der skulde have et Skin, men maa savne Kraften, derfor ville vi ikke bære os anderledes ad end hidtil, baade med Hensyn til Kirketugt og med Hensyn til det Øvrige, som saa ofte bliver Snarer, der lokke unge, uerfarne Menigheder i deres Gavn.“

Der var naturligvis mange Talere ved Mødet baade den 10de og 11te, og jeg vilde gjerne paa det indstændigste anbefale frisindede Læsere og Læserinder Bogen: Det kirkelige Vennemøde 1866. Den er vistnok udsolgt, men kommer dog sikkert ud igjen, da den ikke blot ved Biskop Grundtvigs eget magtløse, men ogsaa ved Andres, som C. J. Brandts Foredrag vel er et af de Smaaskrifter, der giver det klareste Indblik i den kristne Frimenigheds Vilkaar i Statskirkerne ligesom anden Dags Forhandling giver i Skolesagen i Danmark. Jeg skal her blot nævne af Brandts Lignelse om Fuglen og Ægget den klare Paavisning af de to Retninger, der strides i en Stats- eller Folkekirke, hvoraf den ene tænker paa Fugle-Ungen derinde, der skal have fri Luft, og den anden paa Æggeskallen, der skal holde til.

At heller ikke Friheden skaber enten Livet eller Lyset, skjøndt den er det nødvendige Vilkaar for Væksten baade i Liv og i Lys, glemte man ikke. Ja, Brandt talte selv derom idet han sagde: Vi nærer ikke den tomme Indbildning, at det kristelige Liv udspringer af Friheden; thi en Ager bærer da ikke Sæd, blot fordi

Luften paavirker den. Men det er vor Overbevisning, at borgerlig Frihed — skjænket eller kjøbt, det vil sige: indenfor Folkekirken eller udenfor samme — er ligesaa nødvendig for det kristelige Liv og navnlig for Menigheds-Livet, som Luften er for Aandedrættet.“ Og Grundtvig selv sagde: . . . „der kan ligelidt opvokse noget kristeligt Lys af Folket, som det kan udspringe af Staten, det maa komme herovenfra, og idet vi stræbe efter, at den kristne Menighed med Guds Hjælp maa udvikle sig i Folkekirken, uden at vi lægge det mindste Baand paa Nogen eller paa Noget, er det vist, at vi arbejde ikke paa at nedbryde, men paa at opbygge“.

Næste Dag, den 11te, indledede Biskop Grundtvig selv Talen om Skole og Oplysning, den menneskelige og folkelige Oplysning i Danmark, som udvikler og klarer sig, saa han „er ganske vis paa, at det nu ikke kan vare længe, at denne Oplysning gjør sig mer og mere gjældende, uden at ogsaa de Højlærde maa indrømme, at hvorledes det end gaar til, saa har vi dog ikke blot, hvad de længe har forundret sig over, fløjet dem forbi i Frihedssagen, idet vi kræver en virkelig menneskelig Frihed, ikke blot for Tanker, men for hele Menneske-Livet, men vi er ogsaa fløjet dem forbi i selve Oplysningssagen, som var deres Palladium og, som de kaldte det, deres Ære og Stolthed. Nu véd vi, at det er slet ikke underligt, det er en følgelig Sag, fordi vor ligesaa menneskelige som guddommelige Læremester, Jesus Kristus, selv er baade Lyset og Livet, men det er jo umuligt, at Verden med sine mørke og døle Forestillinger om Kristendommen kan forstaa det; den maa virkelig troskyldig anse det som en splinterny Lærdom, der er falden ned fra Skyerne. Vi ser derfor ogsaa, at selv Kristne, som gennem Stats-Kirken er blevet forvante, har ondt nok ved at fatte, at Kristendommen hænger paa det nøjeste sammen med hele den menneskelige Frihed og Oplysning.“ . . .

Her maa jeg standse og kun fortælle Læseren, at i „Vennemødet 1866“ findes Kristen Kolds Fremstilling paa Mødet af sit mærkværdige Levnetsløb, og den Fremstilling er saa udmærket, at den sikkert ikke skuffede Biskop Grundtvigs Forventning, der selv mældte: „jeg har bedet Kold, den menneskelige og folkelige Oplysnings Hovedmand

Fyen, være saa god at fortælle os, hvordan han kom ind paa sin saa frugtbare Løbebane, og hvorledes han be-
tragter Skolesagen i det Hele, baade Børneskolen og
Skolen for Voksne, og jeg vil da kun føje en Begjæring
til, som jeg ellers aldrig gjør til nogen Taler, den
nemlig, at han ikke vil fatte sig for kort; thi denne
Mand har tiet saalænge, at han vistnok har en god Del
at sige os, og vi har, tror jeg, ogsaa gode Stunder til
at høre.“

Ja, Kold gennemførte i Foredraget, hvad vi nok tør
sige, vilde være en god Regel, naar vi bare kunde følge
den, i hele Ordets Virkekreds:

„At nytte og fornøje,
Hav stedse det for Øje“.

Lidt Gammelt og Nyt fra Marielyst.

Da en ny Bog er ganske nylig udkommen, der, blandt
Andet, meddeler paa en livlig Maade ogsaa noget om
Grundtvigs Højskole i dens første Dage, har Læseren vist
intet imod for et Øjeblik at følge med et Tiaar tilbage i
Tiden. Om den første Aabning af Højskolen havde
jeg før kun set et Vrængbillede af hans Tale ved den
Lejlighed i det danske „Dagbladet“, og nogen Gjengivelse
af den kan jeg heller ikke nu give, da den vist aldrig
har været trykt. Aabningen gik for sig 3die November
1856, og til Talen blev afsunget „Sol-Sangen“, som Grundt-
vig selv kaldte den:

„Hvad Solskin er for det sorte Muld“,

kun lidt anderledes i Slutningen end vi ellers kjender den.
Lærerne var C. J. Brandt, Tang (som nu har en Stor-
skole i eller ved Kjøbenhavn) og nuværende Friskolelærer
Morten Eskesen i Odense. Eskesen er det, som har
nylig udgivet en læseværdig liden Bog til 2 Kroner:
„Minder og Udsigter fra 40 Aars Skoleliv, Odense,
1881“, og deri skriver han om Livet paa Marielyst fra
1856, S. 180—81:

„Og nu ude paa Skolen. Ja, der var jo vel det, der kunde være bedre; men jeg var i al Fald ikke overlæsset med Arbejde. Jeg havde gjerne taget mig paa at undervise i Historie; men det kunde der ikke være Tale om, thi Tang havde Fædrelandets og Brandt Menneskeslægts Historie. Jeg fik Kjæmpeviserne og Jordkundskaben; men Regneundervisningen, som jeg troede Tang bedre kunde tage end mig, navnlig naar der var Tale om at undervise voksne Mennesker, skuppede jeg fra mig, hvilket jeg havde Ondt af siden, da Brandt saa skulde have den at trækkes med. Men jeg havde min store Glæde af, saavidt muligt, at være til Stede i Brandts Timer, især naar han, støttende sig til Krønike-Rim, underviste i Verdens Historie. Men Grundtvig var dog Grundtvig, og naar han kom, gav det noget af sig. Svendene sad omkring et aflangt rundt Bord, og Grundtvig stillede sig ved den nederste spidse Ende, hvor han, fattende med Hænderne om Bordkanten, stod og talte saa jævnt og dog saa dybt om Menneskelivets Løndomme, idet han meget klædte sin Tale i det gamle nordiske Billedsprog. Enkelte Ting bed sig især fast hos mig. Saaledes:

„Menneskehjertet er det vidunderligste, Gud har skabt, thi det er saa lidet, at det kan rummes i et Menneskebryst, og dog saa stort, at det kan rumme hele Himlen, hele Helvede og sædvanlig noget af begge!“

„Der er en Kamp, som opstaar af Misforstaaelse, som den mellem Aser og Vaner, og den maa ende med Forlig; men der er ogsaa en Kamp, som kun kan ophøre, naar den ene af de stridende tilintetgjøres. Saaledes er det med Kampen mellem Sandhed og Løgn (Thor og Midgaardsormen), Liv og Død (Odin og Fenris), Lys og Mørke (Freyr og Surt*).“

„Bøgerne er at ligne ved Mimers Hoved, der, naar

*) Surt, der kommer . . . „sydfra

med flagrende Luer“,

er naturligvis det ypperligste Billede paa den falske Oplysning med alt sit glimrende ja „ildfulde“ Blændværk, men som er Bælgmørke i Grunden for det Dybeste og Elskeligste i Menneske-Livet, som den foragter i alle sine Skikkelser.

H. Br.

Aanden opliver dem, kan bringe Tidender fra Dødningsriget.“

„Den uoplyste Troskyldighed er som den blinde Høder og kan let komme afsted som han, da Loke lagde ham Mistelstenen i Haand.“

„Dannet er den, der kan tænke, hvad han føler, sige, hvad han tænker, og véd, kvad hans Mund siger.“

Som Grundlag for sin Tale en anden Gang, ved Faste-lavnstide 1857, bad Grundtvig Brandt oplæse det første og det sidste af Norne-Gjæsts Saga i „Heimdal“ fra 1814. Karlene havde ikke syntes om, at Nornegjæst tændte Lyset, saa han saa snart maatte dø. Derom blev der forhandlet i Møderne, som Eskesen havde med Ungdommen paa sit Værelse, og Enden blev, at Eskesen paany æskede Grundtvigs Mening. Eskesen havde holdt med ham, og paa hans Tiltale svarer Grundtvig: „Ja, naturligvis! Var det da bedre, at vi tog vort Livs-Lys med os i Graven?“ (S. 183). Indtil Vaaren 1857 kom Dr. L. Helveg ud til Marielyst og fortalte Kirkehistorie. Da blev han kaldet til Præst i Odense.

S. 192 fortæller Eskesen:

„Paa Højskolen havde vi tidt Gjæster og stundom høje Gjæster. Af saadanne mindes jeg især Enkedronning Caroline Amalie*), Gchejmeraadinde Hall, Biskop D. G. Monrad og Biskop P. C. Kierkegaard. Enkedronningen kom en Dag sammen med Grundtvig, og idet Døren gik op, hørte jeg hende sige: „Vi har kun set saa lidt af det endnu!“ „Ja, Deres Majestæt“, sagde Grundtvig, „vi har dog set noget; men vore Børn skal se mere“. „Ja, men vi vilde gjerne se noget mere“. Brandt talte samme Dag om Island, og Grundtvig oplæste selv Krønikerimet: „Isklædt med Ild i Barmen“, og det, saa det havde Klæm. Men jeg sang Kjæmpevisen om Dronning Dagmar med Omkvædet: „Der sejler Herr Strange med Dronning Dagmar“. I Monrads Nærværelse fortalte Tang Griffenfeldts Historie, og for Kierkegaard sang jeg min Yndlingsvisen: „Olat Konning og Broder hans“ og som jeg hørte Biskoppen ogsaa havde Forkjærlighed for.“

Skjøndt det ikke angaar Folkehøjskolen paa Marie-

*) Nylig død i Marts 1881.

lyst, skal dog endnu et Par Ord medtages fra dens Lærer Eskesen.

Vi har før omtalt, at Dr. J. C. Lindberg jordedes Fredagen d. 18de December 1857. Sommeren det samme Aar havde han i et Møde, tilligemed flere, udtalt sig om Tilstanden efter Døden, og Eskesen fortæller i sin Bog, S. 195:

„Mens han (Lindberg) laa Lig var jeg oppe hos Grundtvig. Vi kom da til at tale om det Ord, jeg havde hørt af Lindberg, og om Tilstanden efter Døden. Grundtvig fik derved Lejlighed til at sige, at naar der, med Hensyn til Tilstanden efter Døden, tales om Sted, kan dette kun være billedlig, og naar der er Tale om Svælget ligesaa; det er der som her, at der er et Svælg mellem Aanderne og Sjælene. Vi kan gaa her legemlig ved Siden af hinanden og kan dog ikke raabe hinanden op, aandelig talt.“

Eskesen fik i 1858 en Kaldelse til Fyen, og om Afskeden fra Grundtvig fortæller han selv, S. 196:

„Grundtvig takkede mig for min Deltagelse i Arbejdet paa hans Højskole, og hans sidste Ord, da jeg sagde ham Farvel, var: Nu vil jeg ønske Dem Guds Velsignelse til Deres Gjerning paa Fyen.“

Og hermed siger ogsaa vi Hr. Eskesen Tak for det meddelte Gamle og iler atter hen til langt ud i Sekstierne, og hvordan Grundtvig da udtalte sig ved Afslutningen af Pige-Undervisningen, antagelig Juli 1866:

„De véd nok, at vore gamle Forfædre ligetil for tusind Aar siden var Hedninger og dyrkede Afguder ligesom alle andre Folk, men de har vist ogsaa hørt, om ikke før, saa her paa Højskolen, at der var stor Forskjel paa, baade hvor Hedningerne tog deres Afguder fra og hvad de havde at fortælle om dem, ligesom det da ogsaa er en følgelig Sag, at naar Folk gjør sig selv Guder, da gjør de dem, som de selv er til, og at Græker og Nordboer var de eneste Hedninger, som havde menneskelige Guder, hvorved de gav tilkjende, at de følte sig i Slægt med Guddommen og tiltroede deres Guder i højeste Grad alt det Store og Ypperlige, de fandt hos dem selv og hos hverandre, altsaa hos det Folk, de udgjorde. Derfor var disse Hedninger da ogsaa velskikkede til at modtage og forstaa Kristendommen, da de

havde alle de Ord i deres Tungemaal, som der maatte bruges til at tale sandt om guddommelige og menneskelige Ting.“

„Hvad nu i Særdeleshed vore hedenske Forfædre angaar, da har De vist hørt, at de havde meget at fortælle om deres menneskelige Guder, saa det er klart, at de fandt mere af Guds-Billedet hos sig, end de andre Hedninger, der, blandt Andet, ikke havde mindste Tanke om en saa guddommelig Helt som Thor, Odin og Jordens Søn, som forsvarede baade Himmel og Jord mod Jetter og Trolde og skulde tilsidst opoffre sig selv i Striden mod den store Slange, Midgaards-Ormen, en saadan Helt, eller en saadan Kjærligheds-Gudinde som Freya, der sad Enke alle sine Dage og græd Guld-Taarer for sin forsvundne Ægtefælle, som hun dog ventede skulde komme igjen en Gang før Verdens Ende og gjøre hende glad og lykkelig. Det er nemlig umulig andet, end at vi, som kjender noget til Kristendommen, maa finde, at Thor er et Forvarsel for den Guds og Menneskens Søn, der skulde knuse Slangens Hoved og opoffre sig selv til Verdens Frelse, og at Freya er et yndigt Billede af det ømme Menneske-Hjerte, der har mistet Guds Aand, men længes altid efter ham og trøster sig med, at han dog vist er saa kjærlig, at han kommer igjen, hvor man længes efter ham.

„Der er imidlertid i Sagnene om Thor og Freya en lille Omstændighed, som man let kan overse, men som netop i vore Dage for os er blevet meget mærkværdig; man fortæller nemlig, at Thor og Freya havde hver en lille Datter, som sydes aldrig at blive store og som ingen Ting har at gjøre, saa man kan slet ikke forstaa, hvorfor de nævnes, indtil det falder os ind, at da vore hedenske Fædre jo tænkte, at Thor og alle de gamle Guder skulde forgaa i Ragnaroke, saa maa de have tænkt, at Smaapigerne: Freyas Datter Gørsum-Ædelsten og Thors Datter Drude eller Thrude-Sandsigerske skulde overleve dem og paa en Maade fornye deres Liv eller dog give dem deres Eftermæle, ligesom de sagde, at Solen skulde føde en Datter til at lyse paa Himlen, naar hendes Moder var forgaaet i den store Sol-Førmørkelse.

„Naar vi nu husker, at det dog igrunden var deres

egen Aand og Hjerte og deres hele Liv og Levnet, vore hedenske Fædre forgudede, da ser vi let, der var ogsaa noget Sandt i det, hvis der endnu er noget Aandeligt og Hjerteligt levende hos os, der ligner vore gamle Forfædre, altsaa, om vi virkelig er det samme Folk med det samme Tungemaal, og jeg glæder mig til, det skal ikke vare længe, før vi er enige i, at idetmindste vore Bønder ligner vore Forfædre og deres Guder, saa at Gørsum og Thrude lever ganske rigtig midt iblandt os. En Datter af Thor kan jo vel ikke tænke paa at føre den store Hammer og knuse Trolde, men kun give sig af med at fortælle hans Bedrifter, medens en Datter af Freya godt kan tænke paa, at ligne sin Moder og at oplyse alt det Hjertelige og indtale alle Hjertets Rettigheder, som er blevet meget ringeagtede; og begge Dele stiles der jo aabenbar paa med alle de smaa Højskoler baade for Karle og Piger, som nu oprettes til folkelig og menneskelig Oplysning. Ja, vi kan med Rette sige, at Jomfru Thrude begyndte alt at røre sig i Middelalderen, især paa Island, hvor der sandfærdig fortæltes om Helte-Gjæringerne i vort Højnorden, hvad hun vil fortsætte og udvide ved at fortælle om alle de store Begivenheder i hele det menneskelige Levnetsløb, og Freyas Datter, som ligeledes i Middelalderen begyndte at tale Hjertelighedens Sag, især ved vore Kjæmpe-Viser, hun vil nu gjøre det tilgavn ved at oplyse alle Hjertets Krav og Rettigheder i Henseende til Fædreland og Modersmaal, som til Frihed i alle Hjertets Anliggender.

„Spørger man nu, hvad saa det kan nytte, saa spørger man jo om hvad det kan nytte, at blive bedre folkelig og menneskelig oplyst om sig selv og sine Forfædre, sit Folk og Modersmaal, og dertil kan kun svares, at det kan aabenbar nytte til, hvis vi har Lysten, at vi kommer til i Livet at ligne vore bedste Forfædre, og, naar Lykken vil føje, da ogsaa kommer til at leve ligesaa frit, fredelig og fornøjelig med hverandre, som vore Forfædre i deres lykkelige Dage, og ligesom vi høre fortælle, at Danmark har haft en ganske besynderlig god Lykke-Stjerne og en mageløs fredelig og lykkelig Tid under Frode Fredegod, da Vorherre blev født i Bethlehem, og da der i Danmark blev funden en Kværn, som kaldtes Grotte-Kværnen, der malede Alt, hvad man sang over

den, saaledes tror jeg fuldt og fast, at nu, da Vorherres Livs-Ord gjenfødes hos os, vil Lykken vidunderlig spille for Danmark og det danske Folk, naar kun Lysten rigtig vaagner til at ligne vore bedste Fædre, og Oplysningen om dem og deres Modersmaal og alt Folkeligt og Menneskeligt, saa man i en Lignelse med Rette kan sige, at nu er Grotte-Kvæernen funden paany og maler Alt, hvad Thors og Freyas Datter kvæder over den, thi nu skal det være disse to Gude-Døttre og ikke, som før, to Jette-Kvinder, der synger over Kvæernen, og det har da ingen Nød, at Thors og Freyas Datter skulde skaffe os en fiendtlig Krigs-Hær paa Halsen til at forspilde vor Lykke.“

Idet han om Høsten 1866 bød de unge Karle velkommen, saa „vilde jeg — sagde han — gjerne, om jeg kunde, lægge dem paa Hjerte, hvad de her vil finde og hvorfor det er Umagen værd at søge det paa en saadan Højskole, hvor det ene saaledes er at finde.

„Hvad det nu er, De her vil finde, det kan siges med to Ord, for det er godt Dansk, alt det gode Danske, baade gammelt og nyt, som vi har fundet hos os selv eller lagt os til Bedste, og som vi, saavidt det kan lykkes, paa godt Dansk vil dele med hele den danske Ungdom. Hermed er det da ogsaa sagt, at hverken maa man vente her at finde Tysk eller Fransk eller noget af alt det, man ellers hos os plejer at kalde Dannelse og lokke Folk til Skole med, heller ikke maa man vente, at vi skal tulle Dansken eller Danskheden i Nogen, som man giver Folk enten Mad eller Pulver og Draaber ind med Skeer. Nej, af alt det Fremmede, man i danske Skoler plejer at løfte til Skyerne, er der efter vor Overbevisning intet, som danske Folk i det hele kan have godt af, undtagen alene Kristendommen, og den er i sig selv slet ingen Skolesag, saa alt hvad vi her til Gavn kan sige om den, er at oplyse, at da den er et glædeligt Budskab fra Kristus om det evige Liv og Guds Naade til dem, der vil tro paa alle Menneskers bedste Ven Jesus Kristus som Guds enbaarne Søn, saa har Kristendommen kun gjort Gavn og kan gjøre Gavn i Danmark som i hele Verden, naar man ikke vil nøde dem til at kalde den guddommelig Sandhed, men lader det, som Herren selv og alle hans Sendebud, være alle Folks egen Sag, om de vil tro den eller ikke,

og hvad Tysken angaar, da er det vor Overbevisning, at der er intet Fremmed, der har gjort Danmark og danske Folk saamegen Skade og Fortræd, som Tyskeriet, og at det tyske Sprog og de tyske Bøger har gjort os endnu langt mere Skade end de tyske Vaaben og alle de tyske Soldater, saa langt fra at ville lære danske Folk Tysk, skal vi for Alvor sige til Enhver, hvad man for Løjer sagde til mig, da jeg var lille: vil Du lære Tysk? og naar jeg sagde ja, da tog og dyppede en Pen tilbunds i Blækhornet og smurte mig om Munden, thi det er mit ramme Alvor:

„At skrive Tysk, det er igrunden
At smøre Folk med Blæk om Munden.“

Altsaa ægte danske Ord og Talemaader om alt det fælles Menneskelige og især om Danmark og alt Dansk med danske Viser og Sange, Æventyr og Historiebøger, det er Alt, hvad man finder i denne Skole, men heller ikke det Danske vil vi trykke eller tylle i Nogen, ikke fordi vi jo ønsker, det maatte gaa ind i alle dem, der kommer her, men fordi vi véd, at Alt, hvad man kliner paa, det regner af, og man skal, som Ordsproget siger, ikke nøde Godt i Ondt, fordi man ikke kan, og fordi Alt, hvad man aandelig og hjertelig vil nøde Folk paa, det faar de netop gjerne Mistanke til og Modbydelighed for. Sagen er nemlig den, at hvad der især gjør saadanne folkelige Skoler, som denne, nødvendige, naar ikke Danmarks Rige, det danske Folk og Modersmaal og alt levende Dansk skal forgaa, dels til Rov og dels til Spot for de Fremmede, det er, at nu maa Danskerne og især den danske Ungdom vækkes til at agte og ændse Alt hvad der er Dansk, at holde fast paa det, gjøre Gavn med det og sætte sin Glæde i det, men det kan ikke ske, med mindre det Danske er i dem, er kun sovet ind og kan derfor vækkes hos dem, saa at, kom her en Tysker, eller et sælle Skind, der tilbunds havde ladet sig fortyske eller afdanske, da kunde vi umulig fordanske ham, og prøvede vi derpaa, da spildte vi kun vor Umage og gjorde ham ventelig derhos saa vred som en Tysker. Naar det derimod er ægte Danskere, der kommer til os, hos hvem det Danske kun mer eller mindre er sovet ind, fordi Folkemunden er gaaet i Baglaas, og fordi det i mange Aarhundreder har

surret os om vore Øren, at Danmarks Rige var ingen Ting uden Holsten og Norge, og Dansk var noget pjattet og tosset, grovt og bondeagtigt Tøj, som man maatte lade ligge eller smide paa Møddingen, naar man vilde blive et dannet Menneske, se da tør vi godt vente, hvad ogsaa allerede glædelig har stadfæstet sig, at naar de kommer her, hvor alt er Dansk, og hvor det Danske tiltaler dem hjemligt, mildt og friskt og imellemstunder lidt skjelmisk fra alle Sider, da vil den gamle Kjærlighed til os selv og alt vort eget, alt det Danske, Folkelige, vaagne, og Lysten vil drive Værket til at blive bekjendt med det altsammen og levende tilegne sig det som Guds og vort eget.

„Til Slutning vil jeg til en Forsmag fortælle Dem et gammelt dansk Æventyr, som baade passer godt i min Kram og kan lære Dem, hvad enkelte af Dem kanske har tvivlet om, at danske Æventyr ogsaa er godt værdt at høre, fordi der ligger meget mer under dem, end Tysken tænker.

„Der var nemlig engang i gamle Dage en Konge, som hed Gorm, og som ikke var fornøjet med hvad han havde arvet efter sine Forfædre, og hvad han kunde finde i Danmark, saa han vilde rejse udenlands, Pøkker i Vold til Troldehjemmet Gejrodsgaard, hvor man sagde, at der ikke blot var umaadelige Skatte, men hvor man kunde lære at kjende og forstaa alle Hemmeligheder. Han rejste da ogsaa og kom derhen og blev paa Grændserne meget kjærlig modtaget med Gjæstebud og allehaande fortryllende Dejligheder, men de af hans Følge, som enten spiste af den fremmede Mad eller rørte ved noget af Dejligheden, de blev paa Timen forheksede, glemte Danmark og alt det forbigangne og blev hos Trolde, og da Gorm tilsidst kom, hvor alle de tilsyneladende Kostbarheder laa, og somme kunde ikke bare sig for at tage, hvad der hugede dem bedst, saa forvandlede Kostbarhederne til lutter Ulykker, og saa kom der Liv i de forstenede Trolde, som slog ned for Fode, saa af 300 Følgesvende kom Kong Gorm kun med 20 hjem til Danmark.“

Lidt om Grundtvigs kirkelige Forkyndelse fra omtrent 1860 til Vaaren 67.

Fra 1859 og især udgjennem Aarene Seksti havde jeg jævnlig Anledning til at se Afskrifter af Grundtvigs Opskrifter til sine Prækener. Naar jeg i Overskriften har sat indtil 1867, da kommer det af, at jeg for hans sidste Femaars Vedkommende vil lade det, jeg tror at kunne meddele om hans Forkyndelse, dens Art og Retning, afspejle sig mere efterhaanden, forsaavidt jeg har havt Lejlighed til at se Afskrifter, hvad jeg dog i det Tidsrum ingenlunde havde saa stadigt som før. Og det er tillige en Selvfølge, at jeg i det Hele ikke kan meddele saa særdeles meget, ikke blot af Hensyn til dette mit Arbejdes Omfang, men fordi jeg jo ikke maa være rette Vedkommende i Vejen for Udgivelsen af hans Præken-Opskrifter. Nu derimod tør jeg tro, at det med mine Meddelelser, der er saa smaa i Forhold til alt det Foreliggende, vil gaa efter det danske Ordsprog: „Bid byder anden ind“, saa netop disse Meddelelser tør bidrage til, at Folk, som kan, køber de Samlinger, hvori de finder Grundtvigs Forkyndelse saameget udførligere afspejlet, naar de udkommer om kortere eller længere Tid.

At det er ved Herrens egne Indstiftelser, den hellige Daab og den hellige Nadvere, „Rigets Ord“ lyder til alle Herrens Troende og Alter-Gjæster, og at Apostel-Skriften er ingenlunde en kristelig Lov-Samling, men er en Samling af kristelige Oplysnings- og Opbyggelsesskrifter, foranstaltede igrunnen af Aanden selv, til frit Brug i Menigheden, efter Tidens Tarv og Lejlighed, og altsaa med alvorligt Hensyn paa Menighedens Vækst og Udviklingstrin — det har vi vel set var Sjælen i Grundtvigs kristelige Oplysning om det mundtlige Guds-Ord og den hellige Skrift. Men deraf følger ogsaa, at ved Ord og Udtryk i den nye Pagts Bøger, som slet ikke lyder udtrykkelig i Ordene ved Herrens egne Indstiftelser og som tilmed stundom er vildfremmede for Folkenes oprindelige Modersmaal i vore Egne, ved disse Ord og Udtryk maa jo Taleren i Menigheden, naar han bereder sig, spørge alvorlig, om det netop nu tjener Menigheden bedst at bruge og dvæle

ved dem, paa det Trin, Menigheden nu staar i kristelig Livs-Udvikling, om en saadan virkelig er begyndt.

En Del saadanne Udtryk i Apostel-Skriften, som ikke lyder i det levende mundtlige Fælles-Vidnesbyrd i Menigheden, er imidlertid gennem Katechismus, Psalmebøger, Lærebøger, Prækener o. s. v. blevne saa gjængse, at mangen Præst, fordi en Apostel har brugt dem i Brev til kristne Menigheder, slutter glat væk: Ogsaa vi er Kristne, altsaa maa dette, uden videre Hensyn, indskjærpes ogsaa her. Man glemmer, at, hvor Menigheden skal blive sig selv bevidst, der maa der, som sagt, begyndes fra Begyndelsen, og hvor da Aanden vitterlig ikke har apostoliske Redskaber, der kan det vare længe, før man i den Aand, som opliver, og ikke afliver, kan bruge Udtryk, som Herrens Apostler med Held kunde bruge endog til ganske unge Menigheder efter deres Vilkaar.

En Dvælen ved saadanne Udtryk kan i alle Fald, hvor opbyggelig den i Øjeblikket kan synes i det Enkelte, hindre baade Opmærksomheden paa, og, hvad det jo især gjælder om, den levende bevidste Tilegnelse af Fælles-Ordet; thi hvor ypperlig Taleren kan mene logisk at have forbundet det mundtlige Vidnesbyrd og den skriftlige Oplysning, saa er dermed ikke sagt, at det evangelisk levende er blevet saaledes forbundet for hans Tilhørere, medens det derimod i høj Grad kan svække Livet og forhindre den evangeliske Opvækst.

Blandt saadanne, tildels filosofiske Udtryk, som findes især hos den skriftkloge Apostel Paulus, men som jo ikke lyder enten i Fælles-Ordet ved Daaben eller ved Nadveren og som hører oprindelig ikke de nordiske Tungemaal til, er nu til Eks. Udtrykkene: „Afførelsen af det gamle og Iførelsen af det nye Menneske*)“ og ikke mindre „Kjødet“ i den dybe og tildels meget dunkle Betydning, det har i Skriften, og da hos Paulus især.

Det er vel ikke saa let og snart for den theologisk Oplærte, han være ellers Læg eller Lærd („populær“ — just ikke folkelig — Theologi stræber man jo at indgive alle)

*) At det „nye Menneske“ egentlig er ham, som blev avlet af den Helligaand og født af en Kvinde, „den anden Adam“, det siger sig selv straks.

at slippe det altsammen og blive Barn paany, for at begynde med Begyndelsen og „vokse ordentlig“, men Grundtvig slog som sagt ind paa den levende Vej og lagde for en Tid i sine ældre Aar mere og mere af at bruge i Menighedens Forsamling de fremmede og filosofisk kristelige Udtryk, idet han samlede sin Forkyndelse i det Hele om „Herrens Munds-Ord til os ved Daaben og Nadveren“, med hvad det nødvendig forudsætter, hvad det indeholder og hvad dermed straks maatte sammensmelte, og ellers gav han profetiske Udsigter for Livet og stræbte af al Magt at vække Menigheden til hjertelig at fastholde Ordet i Herrens egen Mund hvor det ene holder Stand i Fristelsen, som skal komme over Jorderige. Han opgav da i det Hele i Menighedens Forsamling Udtryk, som han før, efter Evne, havde prøvet udførligt at forklare, for, eftersom Menigheds-Livet, det virkelige, begyndte at røre sig, at vaagne og at vokse, da med Aanden at tage dem op igjen og se dem i det Lys, som over det kristelige og forkristelige Menneske-Liv oprinder hos Menigheden.

Som Eksempel paa denne Opgivelse af det Gjængse og Begyndelse fra Nyt af hos Grundtvig selv (flere „grundtvigianske“ Præster er aldeles fremmede herfor) vil jeg anføre et Par Ord af en Opskrift til Forkyndelsen Ondagen den 5te Oktober 1864, der netop handler om „det gamle og det nye Menneske“, over Efes. 4, 21—25: *)

- *) Samme Onsdag var det, at en norsk Kvinde, der fra en lang Udenlands-Rejse vendte tilbage over Kjøbenhavn og yttrede for et Par danske Veninder, at hun følte saadan Lyst til at gaa til Alters, af de kristne Dannekvinder fulgtes til Guds-Bordet i Vartou. Efter Tjenesten fulgte de hende ogsaa ud til Grundtvig, som de fandt siddende med en Avis. Den norske Kvinde vilde fortælle, at hun havde været Altergjæst i Vartou, og begyndte med at sige, at hun følte saadan Trang til at gaa til Alters i Menigheden. „Men hvorfor gjorde De da ikke det!“ afbrød han hende. Hun sagde ham da, at hun havde været med, hvorpaa han kjærlig rakte hende Haanden, ønskede hende til Lykke og talte yndigt om Fællesskabet i Herren.

„Dersom I, som Kristi Læringer, har hørt Ham og er oplærte af Ham, saaledes som Sandheden er i Jesus, da aflægger I, med Hensyn paa den forrige Adfærd, det gamle Menneske, som forlærves ved de vildfarende Begjærligheder, men fornyes i Eders Sindelags Aand og ifører det nye Menneske, som er skabt efter Gud i Sandhedens Retfærdighed og Renhed. Derfor aflægger Løgn og taler Sandhed, hver med sin Næste, da vi er indbyrdes Medlemmer.“

„Kristne Venner!

Apostlen Paulus er den eneste af de hellige Skribenter, som, i Talen om det kristelige Liv og Levnet, betegner det som Afførelse af det gamle Menneske og Iførelse af et nyt Menneske, hvad der kun kortelig berørt er saa vanskelig at forstaa, at det ikke burde nævnes i Børnelærdommen; men da Paulus ogsaa var den eneste Boglærde mellem Apostlerne, saa har de Skriftkloge ogsaa følgelig lagt stor Vægt paa hver Tøddel i hans Sendebreve, og da de tillige havde den Uskik at paabyrde Menigheden hele deres Skrift-Klogskab som en Troes-Artikel, saa har man i Børnelærdommen indskjærpet denne Skilsmisse mellem det gamle og det nye Menneske som om Apostelen dermed mente det samme, som naar han ensteds taler om det første og det andet, det jordiske og det himmelske Menneske, altsaa om Adam og Kristus, og deraf er kommet megen Forvirring i Tankerne om det nye kristelige Liv, som om det var Noget, der slet ikke lignede det gamle Menneske-Liv, der dog var det eneste, vi af Erfaring kjendte. Følgen heraf var nemlig den, at enten dannede man sig luftige og tomme Forestillinger om det nye Liv, hvortil vi ved Daaben gjenfødes, som Apostelen skriver, at hvem der er tildøbt Kristus, er iført Kristus, eller man tog Talen om det nye Liv i Kristus og Gjenfødselen dertil blot som et billedligt Udtryk, der kun skulde betyde det samme som et gudfrygtigt Levnet og Omvendelsen dertil, altsaa det samme, som Abraham og Moses, David og Profeterne havde ført mange Aarhundreder før Kristus kom til Verden, før Ordet blev Kjød og boede hos os med en Herlighed som den Enbaarnes af Faderen, fuld af Naade og Sandhed. At man dermed undergravede Troen paa Guds Søns Kjødspaatagelse til vor Frelse,

det saa man vel ikke, men at Kristus-Livet som et Menigheds-Liv derved aldeles ophørte, det var en følgende Sag.

„Uagtet det derfor endnu falder vanskeligt at tale om disse Guds og Menneskets Dybheder, maa vi dog begynde derpaa nu, da Menigheds-Livet, som det ægte nye Liv i Kristus, begynder at røre sig og da vi, Gud ske Lov! kan og vil berolige Menigheden med den Forsikkring, at kun Fælles-Troen paa hvad vi alle ved Daaben bekjender og paa Herrens egne Ord og Indstiftelser som de eneste Salighedsmidler, er den Tro, hvorpaa vi alle skal leve og dø, overleve Døden og opstaa af Graven, saa al anden Oplysning af Skriften, vi kan meddele, er til Menighedens frie Brug, efter Aandens Drift og Troens Maal, medens Aanden trøstelig vidner, at de, som samler meget, faar intet tilovers, og de, som samler lidet, fattes ikke, ligesom hos Israels Børn med Mannaet i Ørken.“

Dette er kun, til Øjemedet, Begyndelsen af den dybe og dejlige Udvikling i denne Forkyndelse.

Et af de Udtryk, der findes i Skriften, men lyder ikke i Ordet til os, enten ved Daaben eller ved Nadveren, og er dog sædvanlig brugt af Forkynderne som om det udtrykkelig udgjorde en nødvendig Del af Kristus-Ordet ved hans egne Indstiftelser, det er Herrens Ord fra hans Kjøds Dage,

„da han gik fra Brude-Huset
til sit Kors paa Golgatha“,

om „at tage Korset op“ og følge ham. Hvad Korset angaar, da hører vi nemlig, alle som der lytte, at det i Ordet ved Daaben og ved Nadveren er lagt paa Herrens Troende ikke anderledes, end som den „lette Byrde“, thi „Korsets Ord“ er jo der givet os at tro paa og til Frelse modtage derigjennem den Korsfæstedes og Ijgenopstandnes Legeme, „givet for eder“, og hans „Blod, udgydt for eder til Syndernes Forladelse“, alene med Frigjørelse i sin Aande, medens det er et andet Spørgsmaal, hvad især Guds Riges Skriftkloge udsætter sig for fra Verdens-Aandens Side (i dens farisæiske og i dens sadusæiske Retning) ved uopløselig at lade sit Hjerte knytte til Herren i hans Hengivelses- og

Frigjørelses-Ord og være det Ord til Tid og Sted frimodig bekendt.

Dog, vi skal gaa lige til, hvad Grundtvig selv sagde om hele Menigheds-Forholdet til Korset i 1866. Under Gjennemgaaelsen forresten af hvert enkelt Troes-Led i dette Aar, hvorom mere siden, fandt han 5te Faste Onsdag Rum til at betragte det nysnævnte ikke i Troes-Ordet lydende Ord fra Herrens profetiske Virksomhed, „hvad man tit har udgivet for at være om ikke det Hele saa dog rigelig det Halve af det Korsets Ord“, som vel er Jøder en Forargelse og Græker en Daarlighed, men os, som frelses, en Guds Kraft, nemlig hvad man læser i Evangelie-Bogen efter Herrens Mund, at hvem, der ikke vil tage sit Kors op og følge ham, er ham ikke værd.“

„Med denne Yttring og en mørk Tale hos Apostelen Paulus i Brevet til Galaterne om, at Verden er ham og han Verden korsfæstet, har man nemlig besmykket den ligesaa ukristelige som bedrøvelige Lærdom, at det kristelige Liv i denne Verden skulde være uophørlig Sorg og Klage, Pine og Plage, ja ligesom en bestandig Korsfæstelse, som man selv hjalp til af al sin Magt, saa det skulde kun være de letsindige, kjødelige og verdslige Mennesker, der saaledes som vi paastod, at trods den Trængsel, Vorherres Jesu Kristi sande Discipler havde lidt og maatte lide i denne onde Verden, saa kan og skal deres Liv dog være det roligste, gladeste og lykkeligste Menneske-Liv der kan findes herved.“

„Og se, mine Venner, herom skal vi nu aldrig trættes med Nogen efter Skriften, thi skjøndt vi vistnok som Skriftkloge i Guds Rige, oplærte og oplyste af den Helligaand, især ved at pege paa Vorherres Jesu Kristi eget og hans Apostlers Liv i denne Verden, kan vise, at vi ogsaa efter Skriften har Ret, saa kan hele Menigheden det dog ikke, og maatte derfor enten tro paa os, eller blive tvivlraadig i deres Saligheds-Sag“.

„Derfor skal vi kun forsvare vor Betragtning af Korsets Ord og de Kristnes Liv med Herrens eget Ord til hele Menigheden ved Daaben; thi det er klart, at hvad Herren ikke dermed har paalagt alle sine troende Bekjendere, det er ikke en Gang blevet alle Troende, ogsaa Kvinder og Børn, bekendt, og hører da endnu

mindre til Herrens milde Aag og lette Byrde, men vedkommer i det Højeste hans Apostler og maaske hans andre skriftkloge Tjenere og Bestillingsmænd, ikke hele hans Menighed.

„Skulde man med mindste Ret kunne sige, at Herren ved Daaben, hvor han slutter Pagt med os som Børn om Synds-Forladelse og evigt Liv, paalagde os et Kors at bære, da kunde det hverken være mere eller mindre, end det „Korsets Tegn“, som i hans Navn drages for vort Aasyn og for vort Bryst, til et Vidnesbyrd om at vi tilhører den korsfæstede Herre Jesus Kristus, men dermed paalægges os jo ikke Andet, end hvad vi godvillig paa-tage os selv ved vort Ja til Herrens Spørgsmaal om Forsagelsen og Troen, thi dermed bekjender vi jo selv, at vi tilhøre ikke mere enten Verden eller os selv, men Vorherre Jesus Kristus, den Korsfæstede, som er død og opstanden for os.“

„Og se, mine Venner, herfra stammer ogsaa virkelig ved Vantro og Misforstand af Kristi Evangelium, hele Talen om det svære Kors, det nye Lovens Aag, langt tungere end det gamle, som Herren skulde have givet alle sine Disipler at bære gennem hele Livet, thi den Selvfornægtelse, som Herren kræver ved Daaben af alle dem, der vil blive hans Disipler ligesom vi læser (Math. 16): „vil Nogen komme med mig, han fornægte sig selv, tage sit Kors og følge mig“, den har man taget for en ny Lov, som Herren paalagde sine Discipler, idet man indbildte sig, at Daabs-Pagten var ingen ren og endelig Aftale mellem Herren og os, men var kun et Løfte, man gjorde om, at arbejde paa denne Selvfornægtelse, som dog baade Forsagelsen og Troen forudsætter, og gjorde saa af denne forgjæves Kamp med sin Skygge et Kors, som man sagde Herren paalagde sine Disipler, ligesom vi læser hos Profeten, at de falske Profeter kaldte det „Herrens Byrde“, som dog var deres egen selvgjorte Byrde.

„Ja, kjære Venner, havde vi ikke den Følelse, at vor Selvraadighed og vor Selvklogskab er vor Ulykke, er det, som giver os i Fiendens Vold, og som vi derfor heller end gjerne skal afsige og give os Guds Søn i Vold, som er korsfæstet, død og opstanden for os og vil dele sit hellige og salige Liv med os, da blev vi i Sandhed aldrig Jesu Kristi sande Disipler, som Herren har sagt, at hvem, der ikke vil modtage Guds Rige som et lille Barn,

kommer ikke derind, men har vi denne Følelse og derfor ærlig paa Herrens Ord afsiger og forsager al vor Selv-Ophøjelse som Djævelens Gjerning og bekjender vor Tro paa Ham, der fornødrede sig til os og korsfæstede i sig selv vort gamle syndige Menneske for at kunne op-høje os med sig som det ny Menneske, da er Vorherres Jesu Kristi Kors ikke nogen Byrde for os, men, som Apostelen skriver, det Eneste, vi roser os af, som det, hvorved vi er blevet en ny Skabning i Gjenfødelsens og den Helligaands Fornyleses Bad, og skal stedse klarere og klarere iføres den Herre Jesus Kristus, som i sit Kjærligheds-Ord giver os sit Kjød at æde og sit Blod at drikke, for at vi kan have Livet i os selv, idet vi lever ved Sønnen, ligesom han lever ved Faderen, ydmygelig i Ære og Herlighed, Fred og salig Glæde evindeligt! Amen, i Vorherres Jesu Kristi Navn, Amen!“

Fra en anden Faste-Omsdag mindes jeg, efter en Op-skrift, jeg nu ikke har, at han stærkt profetisk udtalte sig om at lide Legems-Døden i Aandens Kraft, hvor Synden fuldt føles borttaget, medens Sjæls-Døden i Getsemane kan ikke lides om igjen af Herrens Disipler, som det heder i en Salme (Kristenlivet i Salme-sang Nr. 77):

„Legems-Døden, som os truer*),
Den er ogsaa Syndens Sold,
Men for den ej Uskyld gruer,
Kan den møde kjæk og bold,
Kan den, selv med Korsets Skam,
Trøstigt lide som Guds Lam,
Som den Jesus Kristus led.“

og senere hen:

„I Getsemane vi sove,
Drømme om hvad Jesus led,
Vaagne kun for ham at love,
Som Døds-Kampen overstred,
Men til Golgatha og Graven,

*) Det glemmes saa tit, hvad alle Mennesker godt véd, at dog hele Menneske-Verdenen maa lide Legems-Døden og at det er et mageløst Fortrin at faa dø i og med Frelseren, „Livets Drot“ og „Livets Væld“.

Og i Aanden til Guds-Haven, (Paradis)*)
Følges kan vi med Guds Lam.“

Vi omtalte nys „Verden“ udenfor de Troendes eget Hjerte, men jeg forudser, at mangen En kunde sidde med den Tanke: Men da vi som tror, dog ogsaa har Vort af Verden inden i os selv, hvad sagde da Grundtvig i denne Tid nærmere derom? Herpaa er vel for Størstedelen svaret ved hvad her er meddelt fra „Kirkelig Samler“ eller „Kristelig Børnelærdom“ og vil blive svaret endnu mere, men jeg skal dog straks hidsætte et Stykke af en Præken-Opsskrift derom, saavidt jeg mindes allerede fra 1859, paa Midfaste Søndag, som vistnok fortrinsvis behandler de verdslige Sorger, men omfatter dog „Alt, hvad der er ikke af Faderen, men af Verden“.

. . . „Ja, mine Venner! saaledes skal vi høre og betragte Herrens Ord om de verdslige Sorger for hvad vi skal æde og drikke og hvormed vi skal klæde os, saa vi vel erkjende og bekjende disse Sorgers Skadelighed og Skammelighed hos den himmelske Faders Børn, men dog hverken forskrækkes over dem eller plager os med selv at ville bestride og udrydde dem, men trøste os med og glæde os til, at vor guddommelige Frelser, som har fritaget os for dem, han vil ogsaa frigjøre os fra dem, naar vi kun tror ham dertil og venter det af hans Kjærlighed, som indtager os og vokser hos os til at danne vort Hjerte efter hans Hjerte, som selv efter den lange Faste i Ørken ikke vilde gjøre sin himmelske Fader den Skam selv at skabe Brød af Sten, men levede heller af sin Faders Kjærlighed uden Brød indtil Øjeblikket kom, da det bogstavelig skulde opfyldes, som skrevet staar, at Gud bispiste Mennesket med Engle-Brød!

„Ja, kristne Venner! Verden maa sige hvad den vil, og Nikodemus med alle hans skriftkloge Stalbrødre maa

*) Ordet „Paradis“, som Herren selv har adlet, er nok af persisk Oprindelse og skal betyde „en Lysthave“. — Jeg har kaldt Ordet om at „lide som Guds Lam“ profetisk, thi ogsaa langt senere, nær ved sin Død, sagde Grundtvig, som vi i sin Tid skal faa se, at Menigheden endnu ikke var vokset op til at gaa til Korset med Herren.

finde det saa urimeligt, som de vil, saa staar det dog lige fast, at vi bliver ikke Kristne og kommer ikke ind i Guds Rige ved at betragte Jesus Kristus som en anden Moses, en anden Lovlærer, kommen fra Gud, men kun ved at tro paa ham som Naaden og Sandheden selv og gjenfødes ved hans levende Ord af Vand og Aand, og ligesaa lidt kunde vi enten fuldende Hellighed i Guds-Frygt eller renses fra al Kjøds og Aands Besmitelse ved at tugte os selv med Loven og kives med os selv om vore Glæder og Sorger, men kun ved at holde fast paa Kristi Evangelium som Naadens og Livets Sandheds-Ord af Herrens egen Mund, og ved „det nye Menneske“ som er Herrens Vækst hos os af Maden paa hans Bord, som er til et evigt Liv. Dette er hvad Aanden aabenbarer os, naar vi lader os oplyse af ham efter Skrifterne, og det er hvad hele Menighedens og vor egen Erfaring altid klarere vil stadfæste og bevise, og naar vi gaar frem efter denne Regel om „den nye Skabelse“, da skal vi ikke blot føle, som Apostelen skriver, at Fred og Barmhertighed er over os, men ogsaa mærke og styrkes til at vise, at de verdslige Sorger med alt, hvad der ikke er af Faderen, men af Verden, svækkes og aftager Dag fra Dag med den Frygt, som kun fordrives af den fuldkomne Kjærlighed, som hverken tvivler eller frygter, hverken hungrer eller tørster, fordi dens Mad, som Herren siger, er at gjøre hans Vilje og fuldføre hans Gjerning.“

Faste-Tiden ud gennem Aarene Seksti var i det Hele en frugtbar Tid paa Oplysninger til at fordrive gamle Formørkelser, der har ruget over Menigheden og gjort den Livet surt. Saaledes har det jo været en længe indgroet Skik, naar Evangeliet kom Fastelavns Søndag med Fortællingen om Herrens Daab i Jordan, at sammenligne denne Daab med vor egen efter Kristi Indstiftelse, og saa lade sig forlede til at sammenligne Fader-Røsten fra den synlig aabne Himmel over den Enbaarne med vor Antagelse i Daaben til at være Guds Børn med den Helligaand over os, ligesom Aanden kom „som en Due“ over Jesus. Skjøndt nu Grundtvig baade med Tale og Psalme har været selv inde paa denne Tankegang, og han som Skjald saa godt som nogen kunde se det øjeblikke!ig Glimrende i Sammenligningen,

foretrak han her som altid — det Sande. Han udviklede da omhyggelig Forskjellen mellem Daaben, Johannes døbte med, som en Daab med Vand, og den Daab, Herren selv indstiftede som et sandt Igjenfødselsens og Fornyelsens Bad i den Helligaand. Herrens Daab over os, hvori vi da gjenfødes til Guds Rige, svarer derfor ingenlunde til Johannes Daaben over Jesus, ligesom Himlen ogsaa aabnedes o. s. v. først efter at Jesus var døbt; men alle Troendes kristelige Undfangelse af Helligaanden og deres Fødsel i Daaben svarer derimod naturligvis til Herrens egen Undfangelse af Hellig-Aanden og Fødsel af Fæstemøen, som vi i Pagten vildøbes. Vor Daab er derfor, enten vi faar den som Spædbørn eller vi faar den som gamle Folk eller den først i ældre Aar „træder i Kraft hos os“, altid — en Barne-Daab, idet den er vort kristelige Livs Begyndelse. Saa stillede Grundtvig i Lys Urimeligheden i at sammenligne denne Daab, som giver os Fødselen i Herren, til at begynde at opvokse i ham, med Daaben over den fuldvoksne Guds og Menneskens Søn i Jordans Flod: med Johannes-Daaben over „den Mageløse“, hvorved han stillede sig ved Synderes Side, som den, der kunde og skulde udføre, hvad ingen Anden kunde og skulde: være „Guds-Lammet, der bar Verdens Skyld.“ Advarselen mod den saa gjængse, men urimelige Sammenligning fulgtes naturligvis udtrykkelig af Oplysningen, hvoraf den udsprang, Oplysningen om, at vi jo ikke døbes til Jesus Kristus, døbt i Jordan, men døbes til ham som han møder os i Troes-Ordet, avlet af den Helligaand, født af Marie Mø, pint o. s. v. Men hvad der kun en Gang skede ved en Daab med den Mageløse, Faderens Enbaarne, med den synlig aabnede Himmel og ikke med nogen af os, det skal vel engang faa noget Tilsvarende i Menighedens Levnetsløb, hos den fuldvoksne Herrens Menighed, der ikke skal dø, men opleve hans Tilkommelse i Faderens Herlighed. Om dette Allersidste sagde han dog senere, at derom véd vi nu egentlig ikke Noget.

Første Søndag i Faste gik ogsaa Forkyndelsen flere Gange ud paa at advare mod en saadan Anvendelse af Fortællingen om Herrens Fristelse i Ørken, at man indbildte Folk, at man ved at faste saa meget som muligt paa Sjæl og Legeme og ved at bruge Bibelsprog som

Guds Ord og som Aandens Sværd „i vor Mund“ skulde kunne overvinde den Onde. Den Enbaarnes Tvekamp i Ørken, efter de fyrrethi Dages Faste, var noget, som Menigheden ingenlunde er kaldet til at eftergjøre, og Fienden lo blot ad vor Faste og vore kapitelfaste Skriftsprog. Det var atter her den samme Sammenblanding af hvad den Mageløse, den fuldvoksne Guds og Menneskens Søn kunde gjøre, og hvad vi kunde gjøre paa vort Trin, og det er Daarskab at tænke, at et Skriftsprog i vor Mund skulde kunne udrette det samme som i Herrens. Desuden var det ikke engang med et Skriftsprog, Herren drev den Onde fra sig, men med sit almægtige: Pak dig, Satan! Og det er ikke Forsagelsen i vor Mund, som overvinder ham, men det er Ordet i Herrens egen Mund, som taler, saa det sker*), som siger: Forsag min Fiende! saa vi forsager, og tro! saa at vi tror. Overalt advarede han mod at fæste Troen til noget andet istedenfor til „Herrens Munds Ord til os ved Daaben og Nadveren“, som ene holder Stand i Fristelsens Stund. Det er sandt, at hvem, der nævner Jesu Navn, skal afstaa fra al Uretfærdighed, og derom er intet Spørgsmaal, men Spørgsmaalet er, „hvordan vi skal blive Uretfærdigheden kvit“, og det sker kun ved at tro paa Kristus Jesus. Han mindte skarpt om, at vi ligesaa lidt er døbt til Herrens Fristelse i Ørken som til hans Daab i Jordan, men kun til hvad Troes-Ordet lyder paa: Herren i hans Komme i Kjødet, i hans Pine, Korsfæstelse, Død og Begravelse, Opstandelse og Himmelfart, men troede ogsaa her, at i de sidste Dage Herrens fuldvoksne Menighed, som ikke skal dø, Herrens „udødelige Menighed“ skal som Bruden ogsaa gennemgaa noget, der har Lighed med Herrens Fristelse, naar den „store Trængsel“, hvormed Herren har varslet, kommer over Jorderige og den følger ham i Lidelsen for at dele hans Herlighed; men her er jo atter Tanken i Egne, der endnu er dunkle for os. Det er to Præken-Opskrifter, med langt Mellemlum, jeg her har for Øje, den ene (til 1ste Faste-Søndag) fra 1859, den anden (til 3die Faste-Søndag) fra 1867. I den sidste

*) Her lader jeg Udtryk i Opskrifter til 1ste Faste-Søndag tidligere tildels sammensmelte med Udtryk i Opskriften til 3die Faste-Søndag 1867.

omtalte han, at han godt vidste, at Folk, kun med altfor megen Alvor, sagde, at han talte for Lidet om den Onde og hvad man kaldte den „grundkristelige Lærdom“, „om al vor Strid med ham“. Det var just i 1867, en Tid efter at „Breve fra Helvede“, af en Navnløs, var udkomne, og han indrømmede, at han heller ikke gav sig af med at bringe hemmelige Efterretninger derfra, hvortil Folk, naar de vilde, nok altfor let i sit eget Hjerte kunde finde Vej, men Sandheden om den Sag var, at vi egenlig intet andet havde som Kristne med den Onde at skaffe, end at forsage ham, og han vidste ikke andet, end han lærte, at Forsagelsen hørte ligesaavel til den kristelige Daabs-Pagt, som Troes-Ordet, og maatte være lige sanddru, stadig og alvorlig; men at det ingenlunde er, som man har sagt, os, der skal „optage Kampen med den Onde“*), men, som sagt, „vi bliver kun Uretfærdigheden kvit ved at tro paa Frelseren i hans Ord til os“. — Allerede i „Danskeren“ erindrer jeg, at han, ved en Lejlighed omtalte det som en Skik, vi havde faaet fra Tyskland, at man skulde tale næsten ligesaa meget om Fanden, som om Vorherre, — og fra endnu langt længere tilbage mindes jeg, at han engang, i Anledning af, at der ofte blev sagt og skrevet om de Kristne, at de tror paa Djævelen (ligesom man siger: Tror du paa Spøgelser istedenfor: Tror du, at de er til?), at han i Anledning deraf skrev: „Jeg tror ligesaalidt paa Den, jeg forsager, som jeg forsager Den, jeg tror paa“.

Fra Faste-Onsdagene ved jeg, foruden det Omtalte, at han i 1863, og det var ikke den eneste Gang, lagde Menigheden paa Sinde, at det „at lide med Kristus“, det er ikke at ville hjælpe Guds-Lammet at bære Verdens Synd**), som ene han kunde gjøre, men „det er

*) Dette er, med godt bibelsk Skiu, som bekjendt, Tankegangen i en Mængde af de gamle Psalmer og Prækener og kanske endnu selv i de fleste saakaldte „Grundtvigianeres“.

**) At Menigheden, fra en anden Side set, virkelig skal hjælpe Guds-Lammet at „bære Verdens Synd“, især naar „den store Trængsel“ kommer, skal vi siden se, at Grundtvig ogsaa lærte.

dermed, ligesom at se ham nøgen og klæde ham, eller naar han er syg eller i Trængsel at besøge ham, hvorved han selv har peget paa sine smaa Brødre, hvis Ve og Vel han betragter som sit eget, og hvis Nød og Trængsel hos alle hans Troende skal vække den samme Medlidenhed, som om vi saa ham selv deri“. Overhovedet talte han imod den Sygelighed at sukke og klage over „hvad Herren enten i sit Kjød eller i sin Menighed har lidt og er salig trøstet over for længe siden, en Sygelighed, som Herren langt fra at finde Behagelighed i, meget mere opmuntrer os til at modstaa med den Forsikkring, at „hver Dag har nok i sin egen Plage“. Og han siger videre om Sjæle-Angsten i Getsemane: „Og sandelig kristne V.! naar vi saa levende som muligt kommer denne Time ihu og tror i vort Hjerter, at det var kun ogsaa vor Synd fordi det var al Verdens Synd, Jesus bar, paatvang sig godvillig Skylden for, skjulte med sin Kjærlighed og led derfor denne Trængsel og Angst, som skal være over hvert Menneskes Sjæl, som gjør Ondt, sandelig da er det ingen ægte og sund menneskelig Følelse, om vi falder i Graad og udbryder i Klager over den Del, vi havde i hans Pine, den Draabe, hvormed vi personlig har forbitret den Kalk, Faderen rakte sin enbaarne Søn. — Nej, den dybeste Beundring, den inderligste Taknemmelighed og den reneste Glæde, vort Hjerter kan rumme, det er de Følelser, hvortil Aanden da rører det troende Hjerter og som vil bryde ud i Lovsangen, der ogsaa kan strømme med Taarer, men det er Glædes-Taarer fra Hjertedybet, som Vandene over den udstrakte Befæstning, hvori Guds Engle bade sig“.

Ligesom da Grundtvig højlig priser den lykkelige Indskydelse hos Kingo, at begynde sine Passions-Psalmer med Herrens Lovsang, som han i sine Festsalmer optog næsten uforandret, saa kan vi da nok vide, at han i Sangen om „Jesus i Urtegaarden“ udelod det første Vers, der hos Kingo begynder med Ordene:

„Over Kedron Jesus træder
Med frivillig Aand og Mod,
Græder alle Øjne, græder,
Græder, om I kunde, Blod!“

Hos Grundtvig begynder den da med:

„David engang tung om Hjerte
Gik henover Kedrons Vand“.

Som Noget, der hører med til Forestillingen om Grundt-
vigs Forkyndelse, vil jeg ogsaa anføre et Stykke af hans
Præken-Opkrift paa 2den Faste-Onsdag 1862, især for
hans Omtale af Peders Fornægtelse og af Grund-Falsk-
heden hos Judas Iskariot, medens han naturligvis godt
vidste, at der kan findes Falskhed ogsaa hos dem, der
ikke er grundfalske, men vil lade sig skille af med den,
som han siger i et Psalmevers omtrent fra samme Tid om
Herren eller Aanden:

„Falskhed og Synd han aftvætter“.

. . . „Skjøndt Forræderiet og Fornægtelsen om-
trent lige meget beskjemmede Herren for Verden og
maatte inderlig bedrøve ham, saa véd vi dog, de var ham
ikke ens vederstyggelige eller ens tilgivelige, thi om For-
ræderen sagde han til sin himmelske Fader, at han var
det Fortabelsens Barn, som han ikke vilde eller kunde
frelse, men til Simon Peder sagde han: nu kan du ikke
følge mig, men siden skal du følge mig; da Satan vilde
sigte dig som Hvede, da bad jeg for dig, at din Tro dog
ikke skulde glippe, og naar du omvender dig, da styrk
dine Brødre!“

„Det er derfor af stor Vigtighed for Herrens Menighed
og for os alle i den ret at kjende Forskjel paa Judas
Iskariot og Simon Peder, saa vi hverken undskylder
den, som Herren forskyder, eller forskyder den, som han
undskylder. Her, som overalt, hvor vi efter den rette
kristelige Tankegang skal tale om Synd og Død, om Dom
og Frelse, her maa det staa os klart for Øje, at vi som
Kristne er ikke under Loven, men under Naaden, thi
dersom Kristendommen var en ny Lov, da vilde For-
nægtelsen rammes af den samme Dom som Forræderiet
efter Herrens Ord: hvem, der nægter mig for Mennesker,
ham vil jeg ogsaa nægte for min himmelske Fader; men
nu er Kristendommen Guds Naades Ord og Evangelium,
saa hvad Herren siger om Fornægtelsen, det siger han
kun til Oplysning og Bekrættelse af hans evangeliske
Spaadoms-Ord: hvem, der bekjender mig for Mennesker,

ham vil jeg ogsaa bekjende for min Fader og alle hans Engle, saa vi kan godt forstaa, at naar kun Troen, som hos Peder, ikke glipper, naar Nægtelsen, som hos ham, bittert fortrydes og gjendrives ved en standhattig Bekjendelse til Enden, da vil Guds Naade udlette den med alle andre Overtrædelser, saa den ikke ihukkommes evindeligt.

„Ganske anderledes er det med Forræderiet hos Judas, som for evig brændemærker sin Samvittighed med det falske Kys, han gav sin Herre og Mester i Urtegaarden og havde med Forsæt gjort til Kjendemærke, thi det var kun muligt med et grundfalsk Hjerte, hvis Omvendelse og Tro altid vil være ligesaa falske som dets Venlighed, saa her var intet Raad og ingen Redning, som Herren selv har sagt: det var bedre for et saadant Menneske, om han aldrig var født til Verden.“

„Dette er vistnok, hvad man nu i Verden kalder haardt, ukjærligt og utaaligt, men det er i Grunden kun fordi man ligesaa lidt tror paa den evige guddommelige Sandhed, der selv maatte blive Løgn for at forlige sig med Løgn, som man tror paa Jesus Kristus Vorherre, og ialfald er det soleklart, at hvem der som Judas Iskariot er saa langt fra at forsage Djævelen og alle hans Gjerninger og alt hans Væsen, at han tvertimod som Judas tager den Onde til Hjælp, finder Behag i hans Gjerninger, som er Løgn og Mord, og tilegner sig hans Væsen, som er Falskhed, han bliver, som Herren ogsaa har sagt, selv en Djævel, der ligesaalidt kan eller vil omvende sig til Sandhed eller tro paa Sandhed, som han er af Sandhed, og udelukker sig derved selv fra den sande Guds Naade, der ligesaalidt i Himmelen som paa Jorden, ligesaalidt i Evigheden som i Tiden kan eller vil skille sig fra Sandheden, som skrevet staar: Den Enbaarnes Herlighed er fuld af Naade og Sandhed.“

Efter at have peget paa „Judas som et afskrækkende Eksempel til inderlig Afsky for al Falskhed med Hensyn til Troen og Bekjendelsen, og i Simon Peder set en Advarsel mod al Selvtillid i aandelige Ting og en Trøst for hvert oprigtigt Hjerte, som vender sig til Herren, og idet han yttrede, at „vi dog paa Grund af Frygtagtighed i Bekjendelsen ikke har villet bestaaet i Fristelsen, hvor Simon Peder faldt“, slutter han med,

at der da vel alle Vegne trænges højt til Vorherres Jesu rige Naade, der aldrig udslukker, men oppuster den rygende Tande, og vil, naar han hos os, som hos Simon Peder, har vakt den sovende Samvittighed til en sand Omvendelse i Troen, gjøre os dobbelt ivrige og frimodige i Bekjendelsen, saa vi slet ikke vil vide af noget Andet til Frelse, end Jesus Kristus, den pinte og under Pontius Pilatus korsfæstede, eller vide af noget Andet til Liv og Salighed, end den fra de Døde opstandne, himmelfarne Jesus Kristus, som dog med sin Aand i sit Ord er med Sine alle Dage til Verdens Ende.“

Af andre Betragtninger hos Grundtvig ved Lidelses-Historien fra et af Aarene Seksti skal jeg anmærke hans Bortvisning af den gjængse Mening, at den „stærke Synderkjendelse og bittere Anger“ skulde være de sikkreste Kjendemærker paa en sand Omvendelse. Han pegede i den Henseende paa de to Mennesker, Skriften viser os, som de, der havde den stærkeste Synds-Erkjendelse og følte den bitterste Anger, og det var aabenbar Kain og Judas Iskariot. Og han viste ved Siden deraf hen til, hvorledes Herren forudsagde i sin Mildhed Simon Peder hans dybe Fald, saa han ikke kunde falde i en fortvivlet Anger.

Vi skal derfor langt fra at ophøje den stærke Synds-Erkjendelse bede Gud bevare os fra den, saa vi ikke ved den skulde ledes til Fortvivlelse, men skamme os over vore Synder og tage trøstigt vor Tilflugt til Guds Naade i Kristus.

Endnu en anden Betragtning ved Lidelses-Historien, som Grundtvig med Nidkjærhed stræbte at gjøre gjældende ude i Aarene Seksti, var den, at det kun var ved en Misforstaaelse, at „Døds-Ordet: Min Gud, min Gud, hvi har Du forladt mig!“ er kommen ind midt imellem Livs-Ordene fra Korset: til Frelserens Moder, til Johannes og til Røveren og Frelserens glade Anbefaling af sin Aand i Faderens Hænder. Grundtvig oversatte — som han sikkerlig har grammatisk Ret til: Min Gud, min Gud, hvi forlod Du mig! Og dette Udraab mente han, var netop fremkaldt i et Tilbageblik paa den mørke Time i Getsemane just ved den livsalige Felelse

af Faderens tilbagevendte Kjærlighed, som skrevet staar: „Da han blev dødet paa Kjødets, blev han levende-gjort i Aanden.“ Hermed ser vi, det var himmelvidt fra Grundtvig at nægte, at Frelseren blev forladt af Gud, og han lærte netop samtidig, at det blev han aandelig og sjælelig i Getsemane, „bortkastet fra Guds Aasyn under den Trængsel og Angst, der skal være over hver den, som gjør det Onde“. Det er kun en Gjentagelse paa Korset af Sjæls-Forladtheden i Getsemane, han antog for at være en Misforstaaelse. Han lærte fuldt ud: Kristus har baaret, som Guds-Lammet, vore Synder paa sin Sjæl i Getsemane og paa sit Legeme paa Korset, som og skrevet staar: Han bar vore Synder paa sit Legeme paa Træet*).

I sine ældre Psalmer kom han ikke til at gjøre nogen Forandring efter at han havde faaet det nye Syn paa Forholdet mellem Lidelsen i Getsemane og Lidelsen paa Golgatha.

Der er naturligvis Mange, som har hørt Verdens Spot med Grundtvigs „glade Kristendom“. En Udtalelse fra ham selv herom i 1863 maa jeg berøre, jeg siger kun berøre, da jeg ingen Opskrift til den har ved Haanden. Tredie Søndag efter Paaske, da Evangeliet peger paa Sorgen og Glæden hos Herrens første Disciple, begyndte han sin Præken med, at det naturligvis ikke kunde være ham ubekjendt, at ikke blot den let-sindige Verden spotter med hans saakaldte „glade Kristendom“, men at ogsaa alvorlige Mennesker, som virkelig spørger efter Vorherre, har syntes, at han undertiden har udtrykt sig urigtig eller uforsigtigt om de Ting, der hører til Guds Rige. Hertil sagde han, at det er ikke blot meget rimeligt, men det maa være vist, at han det har gjort, da han ikke har apostolisk Ufejlbarehed,

*) En tredie Mening om Frelserens Udraab paa Korset, ved Siden af Kingos og Grundtvigs, er den, at Frelseren i sin Pine trøstede sig ved den Davids-Psalme, der begynder med Ordene: Min Gud, min Gud! o. s. v. Det var f. Eks. S. B. Herslebs Mening, den i Tiden første dogmatiske Lærer ved vort Universitet.

„men hvad er derved at gjøre, uden des ivrigere at bede Sandhedens Aand mere og mere at oplyse og vejlede mig og alle Evangeliets Prædikanter!“ sagde han omtrent Ord til andet. (Jeg har nemlig selv læst hans Opskrift). Og hvad nu Sorgen og Glæden angaar, da maa man nødvendig være bedrøvet, naar man finder, at man har Kristendommen kun i Hovedet og ikke i Hjertet, men naar Guds livsalige Naade med Guds Herligheds Haab ved Herrens kjendelige Nærværelse i „sit Ord til os“ kommer ind i Hjertet, da kan Glæden umulig være indskrænket til Julen, Paasken og Pintsen. Den righoldige Forkyndelse sluttede med et inderligt og alvorligt Vidnesbyrd om Herrens Nærværelse og Ihu-kommelsen af det ogsaa apostoliske Vidnesbyrd, i Kraft deraf, om hvad der, hvor Kristendommen bliver levende, har Overvægten, idet „denne Tids Lidelser er ikke at agte mod den Herlighed, som skal aabenbares paa os.“

Vi har flere Gange omtalt Grundtvigs Oplysning om Menighedslivet som et Liv i Herren*), der nødvendig maa have Undfangelse, Fødsel og Opvækst i Aanden „fra Kraft til Kraft, fra Klarhed til Klarhed“ tilfælles med „Barnet, født i Betlehem.“ Med Hensyn til, hvor vidt nu det danske Menigheds-Liv var vokset i hans Øjne, da var det naturligvis Noget, hvorom han intet bestemt kunde sige, og Synet maatte jo blive noget forskjelligt, enten han især fæstede Øjet paa den Egn, der laa bedst til og hvor Alt var videst kommet, eller han saa ud over større Egne, hvor alt endnu stod mere tilbage. Han ymtede saaledes nok en Tid om Tolvaars-Alderen, men da var det nu vist i alle Fald kun Højderne, han tog Hensyn til, og han sagde selv senere til en yngre Ven, at det var gaaget meget langsommere med Væksten end han havde tænkt sig. Desuden maa det profetiske Udsyn hos Grundtvig, hvor det levende har forplantet sig, tildels

*) At „leve ikke sig selv, men ham, som er død og opstanden for os“, var hos Grundtvig, som hos Apostelen, Udtrykket for det ægte kristelige Liv, Noget, der kun er muligt med den indvoksende Kristi Kjærlighed.

have givet Lyset et vist Forspring for selve Livet i den dansk-nordiske Menighed. Men vist er det, at „Herrens Frimenighed“, (der, som saadan, har slet intet enten med Katekismer eller særlige Konfessioner at gjøre) er begyndt at blive sig selv bevidst i Fælles-Troen og Daaben og i sit Forhold til Nadveren, og at den, hvad i Grunden ligger i det sagte, saavidt Selvbevidstheden er kommet, umulig længer kan forveksle sig selv med nogensomhelst enten Stats- eller Folkekirke eller med nogensomhelst theologisk Skole (med eller uden „Kirke“-Navn), som den kan være i Forbindelse med, og vist er det, at Grundtvig blev mere og mere glad i det nye Livs-Røre af gammelt Væld, som var begyndt omkring ham og staar med Guds Hjælp ikke mere til at standse.

Da nu Menigheden, som vi véd, før Grundtvig sædvanlig indbildte sig, at den kunde og skulde straks staa Maal med den Korsfæstede og græd og klagede i Ufred, fordi det dog slet ikke skede, medens den ved Grundtvigs Oplysning førtes tilbage til Tanken paa „Fødsel og Opvækst“ i den Guds Fred i Herrens Mund, som er lyst over den ved Daaben og som, hvor den faar Magt, forvarer alt mere og mere Hjerter og Tanker i Kristus Jesus — saa kaldte han undertider denne Menigheds Tilbagevending til sig selv paa sit virkelige Trin: „Flytningen til Nazaret“, som han spaaede, den ikke skulde angre.

Det følger imidlertid af sig selv, at denne Oplysning om Forholdet mellem Herrens og hans Menigheds Liv i Opvæksten ogsaa for Grundtvig kun var et Retlednings-Ord ved Siden af Vejen, som er Herrens selv tilstede i Ordet ved sine egne Indstiftelser, saa det er netop ved Væksten, ogsaa af det „Opstandelsens og Korssets Ord“, som den er tildøbt og bliver „spist og skjænket med,“ ved Væksten deraf i det troende Menigheds-Hjerte, at det kristelige Liv, hvor det findes, kan fremvokse i Troen, i Haabet og Kjærligheden til den i Kjødets komme korsfæstede og opstandne Herre og Frelser og vokse tillige i den indbyrdes Kjærlighed i ham.

Det var da naturligtvis et af Grundtvigs Livstykker baade i Aarene Seksti og endda længe før, at præke

over de Ord: „Og Barnet voksede og blev styrket i Aanden, fuldt af Visdom, og Guds Naade var over ham“, ligesom ogsaa at præke over det nævnte om Jesus i Templet, og at anvende det Sidste paa Tiden, naar den Livs-Oplysning, som af Aanden udvikles i Menigheden, under venlig Vekselvirkning med Folke-Livet, i hvis Midte den født og opvokser og med hvilket den har Modersmaalet tilfælles, sætter selv Folkets Boglærde i Forundring.

Ved Talen om „Jesus i Templet“ berørte han ogsaa i Kirken den gjængse ufolkelige og umenneskelige Skoledannelse, som skikket til at fremme Børnenes Vækst i Daarskab og i Unaade baade hos Gud og Mennesker, men han advarede ogsaa 1867 Menigheden og især dens vordende Lærere mod, paa Grund af Misbrugen af det Boglige, at falde i den nærliggende Fristelse til at ringeagte boglig Oplysning og Dannelse, naar den har opdaget Livs-Kilden i det levende Guds-Ord og hører rundt om Livet og Livs-Ordet bestridt ved Misbrug af det Boglige. Han pegede da paa den tolvaarsgamle Jesus, som ikke holdt sig for god til at vokse paa menneskelig Maade i Visdom, idet han hørte og udspurgte de folkelige Boglærde i Tempellets Buegange paa Modersmaalet, om hvad kun de Boglærde kunde, paa menneskelig Maade, oplyse ham om. Et saadant kortvarigt Ophold hos folkelig Boglærde anbefalede han da ogsaa Menigheden, ligesom han opfordrede dens vordende Lærere til af al Magt at lægge sig paa Kundskab baade om sit eget Folks og om Menighedens Levnetsløb, deri og om Israels og hele Menneskeslægtens Levnetsløb, hvori da Menighedens saa mangfoldig er indflettet. Ved Herrens eget Ordskifte med de israelitiske Boglærde i Buegangen i Templet i Jerusalem sammenstillede han samme Aar, i Forbigaaende, ogsaa Hedninge-Apostelen Paulus's Ordskifte med de græske Boglærde i Buegangen paa Torvet i Athenen.

Ligesom nu Grundtvig saa Menighedens Opvækst efterhaanden spejle sig i Guds-Barnets eget Levnetsløb, hvori dog ikke Synd forsinkede Væksten, saaledes

saa han — som før antydet — det Selvsamme hos udvendig voksne Mennesker i Herrens første Vennelag paa Jorden og især hos Simon Peder, da han sagde til Herren, at han vilde følge ham hvor han saa gik hen, og Jesus svarede ham: „Hvor jeg gaar hen, kan Du nu ikke følge mig, men siden efter skal du følge mig“, og Herren, da Peder fremdeles troede sig selv bedre end sin Mester, forudsagde ham det dybe Fald, som derpaa fulgte. Dette „ikke endnu, men sidenefter“ har Grundtvig udsunget sin Betragtning af i en Psalme fra 1856, som vel er fremkaldt nærmest ved de Sørenkierkegaardske Krav paa fuldvoksne Kristne, og hvori han (Gr.) atter udtaler Ønsket om at slippe for Udgangen af Folkekirken, medens vi dog maa komme stadig ihu, at Friheden inde i Folkekirken var Vilkaaret for at kunne blive der for virkelig opvoksende Kristne, saa han jo, som vi véd, ogsaa til enhver Tid var beredt paa begge Dele: enten, som han ønskede og haabede, at Menigheden kunde vokse op inde i en frigjort Folkekirke, som den Folkekirke, hvori Herren selv opvokse eller vokse op med ham udenfor den.

Psalmen er denne:

„Op nu, lader os gaa herfra
Ene med Herren i Aanden,
Følges med ham til Golgata,
Dele al Pinen og Vaanden,
Lide med ham, hvad lides maa,
Saa vi med Kristus kan indgaa
Glat i Guds Herligheds Rige.

Lød ikke saa de glatte Ord
Til os i Udlændigheden,
Som om Udgang i Jesu Spor
Smaating var blevet heneden,
Som nu saa rent var Stort og Smaat,
At fremfor „Peder“ vi nu godt
Taalde som Hveden at sigtes.

Ordet dog af vor Frelzers Mund
Ved os langt fastere hæfter:
Gjør hvad du kan i denne Stund,
Følg mig skal du herefter.

Forskjel der er paa fjærnt og nært,
Kun en Discipel fuldt udlært
Kan holde Skridt med sin Mester.

Gud! lad os vokse, Dag for Dag,
Stærkere altid i Aanden,
Saa du i os din Velbehag
Finde kan ret efterhaanden,
Til med din Søn vi kan staa Maal,
Tømme med ham den bittre Skaal,
Skjænket med Saligheds-Kalken!“

Da Grundtvig saaledes under sin Forkyndelse havde Øjet fæstet paa Kristus-Livet i Menigheden i sin spæde Begyndelse og Opvækst, er det en Selvfølge, at Herrens Lignelser om „Guds Rige“, der „er indeni Eder“, som det mindste Frø og som et Sædekorn: Frøet voksende op til et Træ med Fuglesang, og Sæden til at bære først Straa, saa Aks, saa Kjerne i Kornet, noget tredive, noget tredsindstyve og noget hundrede Fold, disse Herrens Lignelser maatte særdeles tiltale ham, og vi véd, at han ved „Rigets Ord“ forstod Ordet, som var i Begyndelsen hos Gud og var Gud, hvori Livet er, nu tilstedeværende hos Menigheden i Ordet ved sine egne Indstiftelser: den hellige Daab og den hellige Nadvere, nedlæggende sig selv som Sæden i det troende Hjerte, „for at leve op i Menigheden, saa den kan føle, den lever ved Ham, som har sagt: jeg lever og I skal leve.“

Dette udviklede han paa mange Maader, saavel i Sang og Skrift som ogsaa jævnlig i Forkyndelsen, og da naturligvis især paa Seksagesima-Søndag. I 1854 havde han allerede, og neppe første Gang, paa den Dag udviklet, hvorfor Sædekornet, til Opvækst med Trøst og Haab, ikke kunde være Loven, idet han sagde:

„Ja, mine Venner! Loven er vel et guddommeligt Ord, fordi den er Guds Sandheds Ord om hans Retfærdighed og vor Synd, om hans aandelige Liv og vor aandelige Død, men kun Evangeliet, som paa en Gang er den guddommelige Sandheds og den guddommelige Naades, den naadige Sandheds og den sande Naades Ord, kun det er et Guds Ord, der kan lignedes ved en Sæd, der, naar den falder i god Jord, bærer tredive, tredsindstyve og

hundrede Fold, fordi af dette Ord kan der, naar Guds Kraft følger med, hos et syndigt Menneske, som omvender sig til sin Gud og tror paa hans Naades Ord, udspringe en voksende Trøst over Fortiden med Synd og Død og et voksende Haab om Fremtiden med Liv og Fred, ja med Retfærdighed, Fred og Glæde i den Helligaand.“ Ogsaa her omtalte han, som sædvanlig, hvorfor ikke Skrift-Ordet kunde være Sæden, og skarpt var allerede den hele Sag om „den guddommelige Agerdyrkning“ udviklet idetmindste ved Aaret 60; thi i 59 skjelnede han paa Seksagesima ikke blot Guds-Ordet selv, fra Begyndelsen tilstede ved Daaben og Nadveren, fra alle Vidnesbyrd derom som af Døberen og alle kristelige Prædikanter, der „ikke vil tale af sig selv“, fra „alt Guds-Ord paa anden Haand“, og lagde Menigheden paa Sinde som den gode Jord, at oplade Hjertet derfor, men han lagde ogsaa Ordets Tjenere indtrængende paa Hjerte; at „vi skal lade Gud og hans Aand og det troende Hjerte i Fred: i den Guds Fred, som Herren selv („Fred være mig Dig!“ ved Daaben) lyser over sin Menighed og som vogter baade Hjerter og Tanker i Ham, i Vorherre Jesus Kristus, ligesom jo Bonden, naar han er klog, efter at have valgt den bedste Jord, der staar til hans Raadighed, og efter at have saet god og ren Sæd deri, lader den være i Fred og sætter sit Haab til Gud, som ene kan give Vækst, give tidlig Regn og sildig Regn, alt i betimelig Tid, thi saaledes har Herren jo selv udtrykkelig sagt, det skal være, sagt det i sin anden Lignelse om den guddommelige Agerdyrkning, som det heder: Det gaar med Himmeriges Rige, som naar et Menneske udstrøer Sæden i Jorden; han sover om Natten og staar op om Dagea, mens Sæden blomstrer og modnes, uden at han véd det, thi Jorden bærer Frugt af sig selv: først Straa, saa Aks og saa fuldbaaren Kjærne i Akset.

„Dette skal være vor Rettesnor, som kaldes Sjælesørgere, saa vi trøstigt overlade alt til Herren og hans Aand, Guds-Ordet og det troende Hjerte, og saa vi ikke ved at fuske paa, hvad der langt overgaar baade vor Kraft og vor Indsigt, skal forstyrre Freden og forsinke Guds Gjerning, og det skal tillige være Raadet, vi giver alle Menighedens Medlemmer: ikke selv, enten ved

at gruble over Guds Hemmeligheder, eller ved at ville udspejle hans Veje eller ved selv at ville staa for Styret ved Guds Naades Virkninger, at forstyrre Guds-Freden og afbryde den gode Gjerning, som Ingen kan fuldføre uden Han, som begyndte den i Vorherres Jesu Kristi Navn og som skal fuldføre den til Vorherres Jesu Kristi Dag, det er den Helligaand nemlig, Han, som udretter alt Godt i os alle og uddeler til Enhver især ikke som vi, men som han selv det vil.“

„Vi véd det nok, mine Venner! at naar vi taler saa, da siger man ikke blot langt borte fra os, men ogsaa nær ved os, at vi dermed dysser baade os selv og Menigheden i en sød Søvn; men det kommer dog kun af, at man slet ingen Tro har paa Herrens virkelige Nærværelse og paa den Helligaand som vor fælles guddommelige Sjælesørger og Fosterfader, eller, man tror dog ikke paa Forskjellen mellem den gode og den slette Jord, som hverken Guds Ord eller vores kan ophæve og som den Helligaand aldrig vil tillade sine villige Redskaber enten at glemme eller at skjule og fordølge. Saameget er nemlig sandt, at jo mindre vi enten hos os selv*) eller hos Andre fusker paa at være Kristi Statholdere og Stillingsmænd for den Helligaand, des klarere og snarere vil det komme for Dagen, at skjøndt Guds-Ordets Sæd er ens for Alle, saa gaar det dog med Hjerter, der er som Alfarvejen, som Stengrunden og som Tjørnekraattet efter Herrens Ord, men det er ligesaa vist, at jo fuldere vi overlade Saliggjørelsen til Herren og Aanden i Ordet og til Troen derpaa i Hjertet, des snarere og klarere stadfæster sig ogsaa Herrens Ord om Sæden i den gode Jord, som bærer tredive, tredsindstyve og hundrede Fold til et evigt Liv, og for deres Skyld alene, som vil høre Guds Ord og gjemme det i gode og smukke Hjerter, for deres Skyld var det jo Ordet blev Kjød, for deres Skyld, som skal arve Guds Rige, var det jo Herren sendte den evige Trøster, og ene for denne Guds Menigheds Skyld gav jo Herren Evangelister, Hyrder og Lærere, saavel som Profeter og Apostler, saa at naar denne Menighed opbygges til

*) Ogsaa mod hos sig selv at ville oprykke Klinten ad-
varede Gr. allerede i Fredriks-Kirken.

Kristi aandelige Legeme, da sker vor Faders Vilje, som er i Himlene.“

„Sæden er Guds Ord“ var nu det sædvanlige Udgangspunkt for hans Seksagesimaprækener, men de kunde dog være af meget forskjelligt Indhold i en og samme Aand. Saaledes kunde han ved Sædens Opvækst i Menigheds-Hjertet minde om, at det er en Opvækst i Kjærlighed til Gud og Næsten, og ved de forskjellige Fold, ligesom Irenæus, minde om de mange Værelser i Faderens Hus. Graderne i Salighed, hvorved dog Enhver tilfredsstilledes, troede han berode paa Kjærlighedens Dybde, og pegte ved den Lejlighed paa de tre bekjendte Kjærligheds-Forhold: Venskabet, Sødskend-Kjærlighedens og Ægteskabets. Dette gjorde han i 67.

Vinteren 1866 følte Grundtvig sig drevet til i Faste-tiden at tage hvert dertil hørende Led af Troes-Ordet til Behandling for sig selv. Saaledes prækte han en Onsdag over Ordet „Jesus Kristus pint“, en anden over „Korsfæstet under Pontius Pilatus“, idet han betegnede det som en Følge af de Skriftkloges Ringeagt for Troes-Ordet, at de har ladet Ordet „under Pontius Pilatus“ løbe sammen med „pint“ istedenfor at forbinde det med „korsfæstet“. Han mindte da ogsaa om, at Frelserens allerværste Pine, Sjæle-Pinen i Getsemane, havde slet intet med Pontius Pilatus at gjøre.

Den tredie Fastepreken lød da over „død og begravet“, men jeg har ikke Opskrift til den ved Haanden. Kun det kan jeg mindes, at han lagde megen Vægt paa den „hæderlige Begravelse“, Frelseren fik baade ved den rige Josef af Arimathea, ved Nikodemus, som nu havde skudt Hjertet op i Livet, og ved Kvinderne, samt at han havde talt yndig om Kristnes Bortgang fra denne Verden, hvorom jeg dog har en Opskrift fra 1863 i samme Aand og Tone, hvori han udtaler med den omvendte Røver for Øje, at „fra Korsets Fod er der den lyseste Udsigt til Paradis, og det ikke bag Dødens Skyggedale, der skal gjennemvandles i Mørke, eller omlejret af en Skjærsild, hvori der skal tørstes og sukkes i Aartusinder, nej, tæt ved os, men med de evige Porte opladte for Ærens

Konge, og for alle, [hvem der følges med ham, saa vi intet Øjeblik kan eller skal være i Mørke, men ser trindt omkring os det sande Aandens Lys, Livets Lys, som vi lærte at kjende i Skikkelse af en himmelsk Natlampe i Herrens Munds-Ord til os ved Badet og ved Bordet, men hilser nu som den evige Dags Morgenrøde.“

Det var alle Led i Troes-Ordet, Grundtvig havde foresat sig at behandle særskilt, „om Gud vil“ udover denne Tid, og Mariæ Bebudelsesdag 1866 talte han over den første Artikel med Ledene „avlet af den Helligaand og født af Marie Mø“ i den anden. Af hvad han den Dag talte skal vi først mærke os, hvad han sagde i Anledning af, at Herren har villet lægge Børnene denne Hemmelighed i Munden, som Englene ikke kan udgrunde og de Smaa ikke kige ind i, at „det kommer af, „at Troes-Bekjendelsen ved Daaben er ikke alene det kristelige Lys-Væld — men er tillige Livs-Spiren, Sæden og Spiren til det nye, det aandelige og evige, baade menneskelige og guddommelige Liv, som kom til Verden med Guds enbaarne Søn, avlet af den Helligaand, født af Marie Mø, det Liv, som Vorherre Jesus Kristus vil dele med alle sine Troende“ og da „klarer det sig ogsaa, at ligesom det er ved at døbes i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn vi alle indpodes i Kristus og gjenfødes til Guds Børn i ham, saa maa han ogsaa i Troes-Ordet være aandelig tilstede med hele sit guddommelige Menneske-Liv, da det kun er ved Tro derpaa vi kan faa Del deri . . . „det er kun saaledes, som vi tildøbes Jesus, at vi kan iføres ham.“

„Heraf følger nemlig, at vi ligesaavel maa tildøbes Jesus Kristus i hans Avling og Fødsel, som i hans Død og Opstandelse, og da først og fremst i hvad der var hans Livs Begyndelse i denne Verden og maa da ogsaa aandelig blive det nye Livs Begyndelse hos alle hans Troende, saa det opfyldes her ved Guds Søns Kjødspaatagelse hvad Profeten sagde, at et helt Folk fødtes paa en Dag.“ Efter Omtalen af Mødet mellem Engelen og Marie siger Grundtvig:

„Ja, kristne Venner! naar vi her istedenfor Marie Mø sætter det troskyldige Menneske-Hjerte, som skal findes hos os alle og som hører det glædelige Budskab, at

det har fundet Naade hos Gud, og skal blive Moder-Skjødet for et Guds Barn, og at det skal ske ved den Helligaand i Jesus-Kristus-Navnet, da udkræves der jo ikke andet, end at Hjertet svarer „Ja“ til det Spørgsmaal: Tror Du paa den alraadende Gud-Fader, Himmels og Jordens Skaber, og paa Jesus Kristus, hans enbaarne Søn, avlet af den Helligaand og født af Marie Mø, da sker det ogsaa, da avles Guds enbaarne Søn med Aanden og det troende Hjerte og fødes ved Daaben i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn til et Menneske-Barn i Jesu Kristi Billede, til med Guds Naade over sig at vokse og forfremmes i Visdom og Yndest hos Gud og Menneskene.

„Ja denne Lighed, der nødvendig maa være mellem Frelserens legemlige og aandelige Fødsel og som Papisterne har gjort en kjødelig og tilsidst bespottelig Marie-Dyrkelse af, den kan og skal vi tage for det, den er os aabenbaret til, nemlig til Bestyrkelse i vor Tro paa Guds-Ordet og til en levende Forestilling om det hemmelighedsfulde Gjenfødsels-Værk af Vand 'og Aand i den hellige Daab, saa det kommer til at staa ligesaa menneskeligt som guddommeligt for os og kan træde i Kraft hos os som en ligesaa virkelig, men skjult og spæd Begyndelse til det nye aandelige Liv og Levned i Herren, som vor kjødelige Fødsel er til vort Liv og Levned i denne Verden, som Herren har sagt: Hvad som fødes af Aanden er Aand, ligesom hvad der fødes af Kjød er Kjød.“

Vi mindes ved denne Udvikling fra Grundtvigs Side, hvorledes gamle Kingo sang ved Engle-Mældingen om Frelserens Avling af Helligaanden og Fødsel af Marie Mø:

„O søde Jesus, lad din Aand
 Mig kraftig overskygge,
 Bered mit Hjerte ved din Haand,
 At du deri kan bygge,
 At jeg kan ogsaa aandelig
 Undfange dig,*)
 Og aldrig fra dig rygge.“

*) Ogsaa Kollekten paa Bebudelses-Dagen er inde paa den samme Tankegang, naar deri bedes: giv os naadelig, at

Med Hensyn til det Kommende efter Døden, eller Mellem-Tilstanden mellem Døden og Kjødets Opstandelse, da bekjendte Grundtvig sin egen Uvidenhed i den Henseende, men han troede Skrifterne, at der venter Sjælene et Pine-Sted og et Hvilested bag Graven. Om andre Boliger i Dødsriget end de to i Skriften klart nok betegnede, udtalte han sig ikke. Han advarede en enkelt Gang med Fynd Medkristne mod at lade sig smitte af „Verdens“ Tankegang, at der ikke skulde være noget egentlig Pinested bag Graven, (en første Søndag efter Trinitatis). Men han var — som vi allerede har set — ligesaa langt fra den Tankegang, hvorefter en Del Theologer og Andre har gjort Døds-Dagen til den egentlige Doms- eller Afgjørelses-Dag for alle Mennesker. Han troede Ordet, som vidner, at det er ved sin Gjenkomst, at Kristus dømmer Levende og Døde, og han troede Skriften, som vidner det samme. At Kristus paa sin Nedfart, som bekjendes uden nogensomhelst Antydning til Dom, midt imellem hans Død til Frelse og hans Opstandelse til Oprejsning, skulde være nedfaren til Helhjem i anden Hensigt, end den, hvori han viduede, at han var kommen til Verden, nemlig for at frelse det Fortabte, lærte da Grundtvig naturligvis slet ikke.

Da han nu Vinteren og Vaaren 1866, som vi har set, havde talt særskilt over Ledene i Troen: „avlet af den Helligaand og født af Marie Mø, pint, under Pontius Pilatus korsfæstet, død og begravet“, saa behandlede han Langfredag samme Aar ogsaa for sig selv Ledet om Kristi Nedfart til Døds-Riget. Jeg har læst i sin Tid Opskriften nøje, men jeg har ikke længer den Afskrift, jeg tog deraf, paa et Par Linier nær af Slutningen; men hvad jeg mindes, skal jeg meddele. Han talte i Begyndelsen om Ledets Ægthed og sagde derom, at Ledet i ældre som i nyere Tider havde fundet saa liden Naade for de Skriftkloges Øjne, at har noget Led af Troes-Ordet bevist sin apostoliske Ægthed, saa er det netop Ledet om Nedfarten.

Hvad han videre lagde Hovedvægten paa var nu

vor syndige Undfangelse kan blive ren af hans hellige Undfangelse!

som før, at Frelseren naturligvis ogsaa nedfor til Dødsriget for at frelse, idet han skarpt fremhævede, at enten maatte man tro, at der var Frelse ogsaa i Dødsriget ved Jesus Kristus, eller man maatte antage, at alle Mennesker, som ikke her kom til at tro paa ham, de gik evig fortabte, thi at antage, at Endel af Menneske-Slægten skulde blive frelste udenfor Jesus Kristus, vilde være at gjøre hele Kristendommen til Løgn og Tant. Saa betragtede han Sagen i Forhold til Kjærligheden hos baade Gud og Mennesker, og han anførte Stedet hos Peder, at „derfor er Evangelium forkyndt for de Døde, at de vel dømmes for Mennesker i Kjødets, men dog leve op for Gud i Aanden“. Han udtalte da ogsaa, at det for kjærlige Hjerter under alle Himmel-Egne er en utaaelig Tanke, at deres hedenske Forfædres Sjæle, som ikke paa Jorden havde hørt eller kunde høre Kristi Evangelium, de skulde være evig fortabte, men han gjorde dog ikke, som mange gjør; han indskrænkede slet ikke selvraadigt Frelsens Mulighed i Døds-Riget kun til dem, der levede udenfor den saakaldte Kristenhed*), men kom visselig Herrens eget Ord i Hu (Matth. 12te) om Grændsen for Synds-Tilgivelsens Mulighed ogsaa i „den tilkommende Verden“, skjøndt han ikke netop brugte det samme Udtryk, men sagde nok: „som ikke i sit Hjerte havde for evig afsvoret Kristus og hans Evangelium“, eller brugte i al Fald et lignende Udtryk. „Afsvoret“ eller „forsvoret“ kan jeg godt mindes, han sagde. Den milde og yndige Forkyndelse endte med, at Herrens Nedfart besvarer det gamle Spørgsmaal hos Psalmisten: Skal nogen fortælle din Barmhjertighed i Graven, skal dine Undere kjendes i Mørket og din Retfærdighed i Glemselens Land? thi dertil kan nu Guds Menighed svare: Ja, Gud være lovet, der bøjes ikke forgjæves Knæ**) i Jesu Navn enten

*) Hvor utilegneligt kan der ikke vrøvles paa en Prækestol, hvad enten Taleren kaldes „Pietist“, Grundtvigianer“ eller hvad!

**) At der er Fare for at „tabe sin Sjæl“, lærte Grundtvig ligesaa alvorligt som Andre, men han saa Fortabelsen i Sjælens egen Tilstand, ikke i Døds-Øjeblikket udenfor den. Til dem, som indbilder sig, at Trods mod

i Himlen eller paa Jorden eller under Jorden. Amen, i Vorherre Jesu Navn, Amen!“

Grundtvig fortsatte uden Tvivl, efter sit Forsæt, dette Aar med at tale over de andre Troes-Led, saa han Paaske-dag talte om Opstandelsen, Himmelfartsdagen om dens Minde og Pintsedagen om den Helligaand; men jeg har ingen Opskrift set videre fra Aaret 66 i dets første Halvdel.

Ved Siden af Forglemmelsen af den Sandhed, at vi tilspørges før Daaben, og at Daabspagten selvfølgelig som saadan umulig kan kræve mer, end det ugjenfødte Memeske ærlig kan svare „Ja“ til, er der neppe af Hensynsløsheden og Selvklogskaben med Gudfrygtigheds Skin lagt nogen større Anstødssten paa Vejen til at have Guds „Fred“ paa Jorden og vokse aandelig op i den, end den Lære, at naar Herren siger i den femte Bøn for og med sin Menighed: Forlad os vor Skyld, som vi og forlade vore Skyldnere, saa er Meningen den, at dersom de Troende ikke har hele den himmelske Faders tilgivende Kjærlighed, saa har de ikke Syndernes Forladelse. Denne Anstødssten paa Livets Vej greb Grundtvig an 22de Trinitatis 1866, men det var ingenlunde første Gang, navnlig ved Behandlingen af Evangeliet om den forgjældede, benaadede, men utaknemmelige Medtjener. Hans Tanke var rettet paa, at man ved Misforstaaelse af Herrens Ord i Anledning af den Utaknemmelige havde „forskrækket de Troende, som om den Synds-Forladelse, de fik ved Daaben, let kunde forbyrdes og mistes, naar det viste sig, at de ikke var ligesaa barmhjertige som den himmelske Fader, hvad aabenbar Ingen af os er, før Guds Kjærlighed bliver fuldkommen hos os“. Den nærmeste Grund til Fejltagelsen satte han deri, at de Skriftkloge, „som sædvanlig, glemte, at Vilkaarene for Synds-Forladelse og evigt Liv i den nye Pagts Dage hverken kan eller skal vi lære af Skriften, men ene af Herrens Munds Ord til os ved hans egne Saligheds-Midler“, men den dybere Grund saa han deri, „at man indbilder sig, at Han, som er Naaden og Sandheden,

Gud sidder bare i Kroppen, saa naar Sjælen bare er ude af den, saa vil den ydmyg bøje sig i Jesus Navnet, kan her intet videre Hensyn tages.

modtages, uden at Sandheden og Sandhedens Aand, som ogsaa er Naadens, følger med.“ . . . „Falske Mennesker, som vil bedrage Gud og sig selv, de kan vel indbilde sig, at de ved at hykle for Herren og misbruge hans Saligheds-Midler kan tilsnige sig Guds Naade som et Rov, men Ingen, uden hvem der er Sandhed og Naade hos, kan tro paa Guds Naade og Sandhed, men det staar fast, at alle de, som af Hjertet tror paa Guds Naade i Kristus, de har og beholder en fuld Synds-Forladelse ved Guds Aand til et evigt Liv ved den hellige Daab og den hellige Nadvere, uagtet vi kun efterhaanden, som vi vokser i Vorherres Jesus Kristi Naade og Kundskab, kan renses fra al Kjøds og Aands Besmittelse og blive ligesaa barmhjertige, som vor himmelske Fader.“

Jeg kan ikke videre dvæle ved, hvor nidkjært Grundtvig ogsaa her indskjærpede, at Guds Naade er det ene, som gjør Gjerningen i Menigheden „thi saalænge vi stræber, om end kun ved Hjælp af Guds Naade, selv at forarbejde vor egen Saliggjørelse, rokkes vi i Troen paa Guds Naade og hemmer dens livsalige Virksomhed.“ I en saadan fuldstændig Opgivelse af al selvstændig Virksomhed fra En selv i Saligheds-Sagen satte Grundtvig først og fremst Selvfornægtelsen . . .

„Det staar saaledes fast, hvad Vorherre har sagt, at uagtet der ellers er stor Forskjel imellem den Maade, hvorpaa en Herre forbarmer sig over sine Tyende, og den, hvorpaa en Fader forbarmer sig over sine Børn, saa vil dog vor himmelske Fader kun forlade dem deres Skyld, der forlade hinanden deres, fordi den himmelske Fader ikke kan eller vil betragte os som sine Børn, naar vi slet ikke har Hjertelag til at ligne ham og vil betragte alle hans Børn som vore Sødskende, men det staar ligesaa urokkelig fast, at naar vi som Guds forlorne Børn, der ikke forblev i hans Kjærlighed, om vi nogensinde skal blive ligesaa barmhjertige som Han og altsaa vort Hjerte blive som hans Hjerte, da kan det kun ske af hans Naade, som skaber et nyt Hjerte i os ved hans Aand, og i Troen paa det Naadens og Livets Ord, hvormed Aanden virker alt i alle.“

„Naar vi ved Herrens Bøn mindes om, at vi inderlig maa forlade vore Brødre og Søstre i Herren deres Skyld, ligesom den himmelske Fader forlader os

vor Skyld, da trøster Guds Aand alle Guds Børn med, at, da de af Hjertet beder Faderen derom, saa vil han af sin Naade gjøre det med de samme Ord af Herrens Mund*), hvormed de beder ham derom, naar de kun tror ham dertil og har det redelige Ønske at blive hjertelig Et med hans enbaarne Søn, Vorherre Jesus Kristus, ligesom Han er Et med sin himmelske Fader, thi vel staar det fast, at kun de Rene af Hjertet skal se Gud, men det staar ligesaa fast, at naar vi tror af Hjertet paa Vorherres Jesu Kristi Navn, da er vi rene formedelst det Ord, som Han ved Daaben og Nadveren har talt til os.“

Det er ikke min Hensigt at levere nogen Udsigt over de enkelte Prækener før mod Slutningen, og jeg har heller ikke set mange Opskrifter fra det andet Halvaar 66. Jeg skal da ikke dvæle ved det Øvrige af Forkyndelsen dette Aar, ikke en Gang ved han hans gilde Prækener Allehelgensdag og anden Juledag**), men kun sætte et Mærke ved den første og ved den anden ihugkomme, at han tog fat paa den „Fejltagelse“: „hos Stefan mere at se paa hans Død end paa hans Liv, mere paa hans Forhold til Fienderne, end til Herren og hans Menighed“. Han lagde Vægt paa, at „Stefan var hverken udsendt til at præke eller til at døbe, og havde kun Haandspaalæggelse til at sørge for Enker og Faderløse i Menigheden, enten de var Jøder eller Græker, saa alt hvad Stefan ellers blev og udrettede til Jesu Navns Forherligelse paa Jorden, . . . det blev og udrettede han kun som et troende Medlem af Menigheden, og at da han stod ved Maalet, da var han et Forbillede paa, „hvad hele Menigheden ved sit jordiske Maal kan og skal opnaa og alle oplyste Kristne kan og skal opvokse til“. Grundtvig saa ogsaa i Saulus's Omvendelse,

*) Det maa her ihukkommes, at Grundtvig talte midt i Kredsen af dem, som han forudsatte nød Herrens Kjærligheds- og Hengivelses-Ord med Gaverne deri gennem den hellige Nadvere.

**) Den sidste af de to her berørte Prækener tilhører ikke 1866 men 1865. Se „Prædikener i Vartou Kirke“, S. 487. Det var den her berørte paa anden Juledag, som den førømtalte Nordmand i sin „Dagbog“ gav Vidnesbyrd.

der vogtede Vidnernes Klæder ved Steningen, en Opfyldelse af Stefans Bøn, og saa ud til Israels lyksalige Omvendelse paa det Sidste, efter Stefans og Paulus's med Frelserens egen inderlig sammenslyngede Forbøn. Og han spaaede nærmest ved Synet af dette Kronskud (Stefan betyder Krone) af Cederen paa Libanon, at der „ogsaa hos os skal opvokse et Træ af „det mindste Frø“, af det lille Guds Ord, der vel ikke kan lignedes ved Cederen paa Libanon, men dog ved Bøgen paa Sletten, som ogsaa gror højt over alle Madurter og hvori ogsaa Himlens Fugle bygge Rede og lader deres Røst høre mellem Grenene.“

Den sidste Søndag i Aaret 1866 kom han vel ihu, hvordan han før, i det lille Selskab ved „Guds-Barnets Fremstilling i Templet“ havde set Forbilleder paa, hvad der findes i Kristi Menighed; thi han begyndte med, at nu havde han ingen ny Anvendelse længer at gjøre deraf, og han bemærkede med det samme, at om det end paa flere Steder „efter Omstændighederne“ endnu kan være det bedste at dvæle ved Hyrderne ved Betlehem og ved Simeon og Anna, saa vil dog Herrens Tjenere, naar de bliver gamle, holde sig i Forkyndelsen til Herren selv som han er hos sin Menighed, som han selv har sagt: „den, som ikke samler med mig, den adspredes“, og Guds-Barnets Fremstilling i Templet gav ham da paa denne Søndag Anledning til at tale om Menighedens Fremstilling af de Smaa for Herren ved Daaben, og med Styrke hævdede han da Barne-Daabens Berettigelse.

Vi kommer senere til at høre lidt om hans Betragtning af Barne-Daaben og skal derfor straks gaa over til hans indholdsrige Tale paa Nytaarsdag 1867.

Paa den borgerlige Nytaarsdag plejede nok Grundtvig mest at tale om det Danske og det Kristelige i Danmark. Det gjorde han i det mindste flere Gange, og paa denne Nytaarsdag talte han om det Naturlig-Menneskelige, det Folkelige og det Kristelige og udtalte blandt Andet:

„Det er vitterligt, at jeg paa den ene Side langt klarere og skarpere, end det i mange Aarhundreder er sket, har skilt det nye Menneske-Liv og den nye Pagt fra den gamle og skilt det Kristelige fra det Jødiske saavel som fra det Hedenske, ja af al Magt indskjærpet, at Kristendommen som Guds Kjærligheds Aabenbaring

har sit eget Liv og Lys i Vorherres Jesu Kristi Munds-Ord til os ved hans egne Indstiftelser, men at paa den anden Side har jeg ikke blot indskjærpet, at alt Aandeligt og Kristeligt maa have baade aandelig og borgerlig Frihed, men jeg har været langt fra, som det længe har været Skik i Kirken, at stille det gamle eller hvad man kalder det „naturlige“ Menneske i skarp Modsætning til det nye kristelige Menneske, som om de stod fiendtlige mod hinanden som Guds og Djævelens Børn, saa at det Ene først maatte tilintetgjøres, for at det Andet kunde skabes, da jeg meget mere har gjort det til mit Valgsprog: Først Menneske, saa Kristen! da en Kristen jo er hverken mer eller mindre end et ved Troen og Daaben af Guds Aand og Ord kristnet Menneske, ligesom Guds Søn Jesus Kristus jo med Flid kaldte sig Menneskesønnen og Apostelen Paulus udtrykkelig vidner baade at det naturlige Menneske er Adam den Første og det aandelige Menneske Adam den Anden, samt at Guds Søn blev Menneske som En af os i alle Maader, kun uden Synd.

„Og da nu Mennesket, med Følelsen af at være ved Ordet og Samvittigheden i Slægt med den usynlige, men levende Gud, ikke færdes i Verden uden som Medlem af et Menneske-Folk med menneskeligt Tungemaal, saa har jeg fundet det Samme om det Folkelige, som om det Menneskelige, at i Tidens Løb Jesus Kristus og hans Aand var saa langt fra at betragte det som fremmed eller ligegyldigt, at de vil have Guds-Rigets Evangelium forkyndt for alle Folke-Stammer paa deres eget Modersmaal, hvorpaa det altsaa beror, hvorvidt den himmelske Sæd kan falde i god Jord og hvorvidt det glædelige Budskab, Naadens og det evige Livs Ord, kan aabenbares for Mennesket under alle Himmel-Egne, og hvor fuldt og levende de adskilte Folkestammer og Tungemaal kan gjenemtrænges af det aandelige Guds Folks, den kristne Menigheds Hjertelag, Tankegang, Lys og Haab, Glæde og Fælleskab om den himmelske Fader og hans enbaarne Søn, Vorherre Jesus Kristus i den Helligaand.“

Han omtalte Striden og Penne-Fejderne om den Sag, og var glad ved, at han, under sit lange Levnetsløb, dog betimelig havde lært, at „Trætten paa Papiret og efter

Bøgerne var ikke blot unyttig, men kunde let blive meget skadelig for Herrens Menighed, som kun nødvendig skal have Herren og Aanden, Troen og Daaben tilfælles med sine Skriftkloge, dersom denne Menighed gjorde min Maade at forkynde Evangelium paa til en Troes-Artikel og dermed paany indvikles i de Penne-Fejder, som den altid hvilende i Troen kan og skal staa udenfor og kun tage hjertelig Del i, forsaavidt Sandheds- og Kjærligheds-Aanden, der ingenlunde (alene?) bliver de kristelige Ældstes og Skriftkloges Aand, selv hjertelig oplyser og driver dertil.“ Dette, at lade Penne-Fejden fare, siger han, „blev mig imidlertid saa meget lettere, som jeg af Sandhedens Aand lod mig oplyse om Menneske-Livet i det Store og i det Smaa, og saa det daglig klarere, at det ingenlunde er, som de Selvkloge indbilder sig, ved Bøger og Penne-Fejder, at Aander rejses, Hjerter vindes og Tider omskiftes, men at det er ved et levende, varmt og folkeligt Ord, som Aanden gennemgløder, opliver og igrunnen Selv fører, som skrevet staaer om det Guds Ord, der paa den store Pintse-Dag gennem Herrens Apostler udgik i Jesu Navn til allehaande Folk paa deres eget Tungemaal, at de talte med glødende Tunger, alt eftersom Aanden gav dem at tale, og alt som vi læser i Evangelie-Bogen, at Vorherre Jesus Kristus havde sagt: Det skal ikke være Eder selv, som taler, men min Faders Aand, som taler gennem Eder.“

Hvad vi tiere faar Lejlighed til at vise, og har vel tildels alt set, faar vi ogsaa her en Prøve paa, nemlig hvorledes Grundtvigs Tale om Livet i Menigheden, der en Gang lød næsten kun som profetisk, nu mer og mer tør lyde frit om hvad der er indtraadt i den nærværende Virkelighed. Saaledes siger han ogsaa i denne Nytaars-Tale:

„Og se, mine Venner og danske Kristne! derfor har Vorherres Jesus Kristi Fader ogsaa skjænket mig den Glæde i min Alderdom, da jeg er i Aar med Profetinden Anna, Phanuels Datter, at Verden ikke længer tror, at det Livs-Røre, der vakttes ved Ordet paa mine Læber, skal uddø med mig, men at jeg alt, trøstigt, med Apostelen, kan takke Gud, fordi det kraftig viser sig hos Eder, at det Ord, som jeg forkyndte og I hørte af mig som et

Guds-Ord, ej blot er et Menneske-Ord, men sandelig et Guds-Ord, baade Liv og Lys.

„Ja, det er allerede blevet saa klart, at den oplyste Verden ej let tor nægte det, at i den Kreds, som man giver Øgenavn efter mig, er, skjøndt den ingen „Lære-Bygning“ har, slet ikke kommet saadan Strid mellem Lys og Liv, som i den øvrige Verden, men at, selv hvor de ikke er ret forenede, kalder de dog som gode Venner paa hinanden, og hvor de findes samlede, der hjælpes de ad, og har, som kjærlige Ægtefolk, alt tilfælles, saa Aanden er hjertelig og Hjertet aandeligt og den Forstand, de har paa aandelige Ting, er som en yngre og en ældre Søn, der lige ærer og følger begge sine Forældre, og der er Modersmaalet tilstede med levende Udtryk først for alt Menneskeligt og saa for alt Guddommeligt, som spejler sig deri, og at deraf udspringer en indre Fred og en stille menneskelig Glæde, der baade i Kirke-Sangen og Folke-Sangen har en henrivende Ynde.

„Vistnok bliver Verden ved at sige, at det Altsammen, efter dens ubegribelige, men dog ubestridelige Fornuft, maa være Overtro, Sværmeri eller Kogleri, men for hele Menigheden maa det jo ligefuldt være en glædelig Stadtfæstelse paa, at vi er paa den rette Livets Vej, som overskinnes af det sande Livets Lys, Menneske-Lyset i det levende Guds Ord, og at vi er baade kaldte og gjænfødte til det nye Menneskeliv og Levnetsløb, der i Herrens Menighed, ligesom hos Ham selv, skal være baade guddommeligt og menneskeligt.“

Vi har før omtalt hans Tale om Tolvaars-Barnet i Templets Buegang 1ste Sønd. eft. Helligtrekonger d. A., og vi iler derfor hen til Fastelavns-Søndag. Han omtalte ogsaa denne Gang Sammenblandingen af Johannes-Daaben over Herren med Kristus-Daaben i Menigheden som et Hjernesvind, og omtalte den himmelvide Forskjel mellem begge som bestaaende deri, at den ene var en Daab til at fyldestgjøre Guds Retfærdighed ved at betale Syndens Sold, den anden er en Daab til at modtage Syndernes Forladelse og det evige Liv som Guds Naade-Gave i Kristus Jesus. Han

fremstillede ogsaa den tilsyneladende Lighed, men slog atter Hoved paa Søm ved at fremhæve, at „Jesus var jo Guds enbaarne Søn fra Evighed og var jo vokset op i tredive Aar som Guds og Menneskens Søn, med Guds Aand kraftig over sig af Moders Liv . . . hvad der altsaa sker med os ved Troen og Daaben, det skede med Herren, da han som Menneske-Søn blev avlet af den Helligaand og født af Ungmøen Marie, men Jærtagnet, som skede med Jesus efter Vand-Daaben i Jordans Flod, det er hvad der først kan ske med Menigheden, naar den er fuldvoksen, saa det ogsaa legemlig kan vise sig, at Himlen staar den aaben, at den er den Helligaands Tempel og Et med Gudfaders enbaarne Søn“ (nemlig som „Bruden“ med sin Brudgom). Men det var, som sagt, om Barne-Daaben, han ogsaa udtalte sig denne Søndag.

„Naar vi kommer til Gjenfødelsens og Fornyelsens Bad med den Oplysning, at det kun er dem, der baade tror og bliver døbte, som har evigt Gavn deraf, saa synes det ved første Øjekast, som det maatte være Daarskab at døbe de spæde Børn, og sammenblander man tillige vor kristelige Daab med Johannes-Daaben, som Herren selv underkastede sig, da maa man enten som de mangfoldige Gjendøbere falde over Barne-Daaben og aldeles gaa Glip ad Gjenfødselen, eller, som vore fleste Skriftkloge, snuble over deres egne Selvmodsigelser, eller blive forstenede ligesom Loths Hustru.

„Har vi derimod ved Herrens Lys opdaget, at vor Daab har ikke det mindste med Johannes-Daaben at gjøre, men at den, enten man døbes ung eller gammel, altid er en Barne-Daab, som Herren siger: Sandelig, dersom I ikke vil tage imod Guds Rige som et lille Barn, da kommer I ikke derind! se, da lysner det for os, saa vi ser, at hvad der end ved Barne-Daaben kan falde os uforklarligt, saa maa Barne-Hjertet netop være modtageligt for Guds Naade og Velsignelse, følgelig ogsaa for Gjenfødselen og Fornyelsen ved den Helligaand, som Herren siger: Fader, jeg takker Dig, at hvad Du skjulde for de Lærde og Kloge, aabenbarede Du for de Spæde, og atter: Af de Spædes og Diendes Mund skal Du berede Dig Lovsang!

„Naar vi da først bagefter møde den Indvending, at de spæde Børn jo ligesaalidt kan have Troen, som be-

kjende den, da vil det straks falde os paa Sinde, at Jesus Kristus, ved hvem Gjenfødselen og Fornyelsen er kommet til Verden, ikke blot som et Spædbarn, men i Moders Liv havde det Altsammen, skjøndt han som Menneske hverken kunde give det tilkjende eller være sig det bevidst, saa det samme kan unægtelig ske med os og vore Børn, naar Gud lader sin faderlige Villie ske med os paa Jorden, som i Himmelen. Spørger man saa videre, om vi tør sige med Papisterne og andre Kjødigheds-Prædikanter, at alle de Børn, som døbes, de gjenfødes ogsaa, da svare vi naturligvis: Nej, det være langt fra, men det er ligesaa langt fra, at alle de, der døbes gamle og kan prægtig gjøre Rede for Troen og Pagten, at de bliver gjenfødte af den Helligaand; thi det beror altid paa Hjertet, som Gud randsager, og kun hvor han, som kjender sine Gjæringer fra Evighed, finder Troen og Haabet og Kjærligheden, der forudskikker han den evige Velsignelse i det himmelske Bad, som med den Helligaand skal baade begynde den gode Gjærning og fuldføre den til Vorherres Jesu Kristi Dag.

„Saaledes vil vi da, ikke med kjødelig Tryghed, men med aandelig Sikkerhed, stole paa Barne-Daaben i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, som jo vel ogsaa er den eneste Daab, vi har modtaget, og som da paa os har selv bevist sin Gyldighed, saasandt vi, levendegjorte af den Helligaand, lever i Guds Søns Tro og kan dø med Guds Aands Trøst, at vi er Guds Børn og Arvinger og Vorherres Jesu Kristi Medarvinger til Riget og Herligheden.“

Om Forholdet mellem Loven som det guddommelige Paabud og Evangelium som det guddommelige Tilbud, sagde Grundtvig mer end én Gang: Loven siger: „Gjør det, (elsk Herren, Din Gud o. s. v.) saa lever Du!“ Evangeliet (Herrens Mund i Daabs-Ordet og Nadver-Ordet) siger: „Lev, saa gjør du det!“ — „efterhaanden“ naturligvis, eftersom Menigheds-Livet, hvor det virkelig findes*), opvokser og udvikles i Herrens Fælleskab ved den Helligaands Kraft.

*) Hvor Velsignelsen fra Daaben virkelig er „traadt i Kraft“ og Hjertet beriges af Herrens Kjærlighed i Nadveren.

Sygdom og Helbredelse, Flytning og Folkehøjskolen paa Marielyst.

Rosen i Fødderne, som Grundtvig i flere Aar havde lidt af, slog op om Vaaren 1867. Han kunde nu gaa rask som en Yngling. Det var nær under Palm-Søndag. Han blev meget livlig og skrev sprudlende Digte. I det han beredede sig til Forkyndelsen Palme-Søndag, betroede han sine Nærmeste, at de vilde faa noget Nyt at høre. Han kommer i Kirken, holder en dejlig Skrifte-Tale, men holder den gaaende frem og tilbage foran Alteret. Saa indbyder han Alle til at komme til alters og nævner sin ukonfirmerte Søn og en Konfirmand ved Navn. De, som ikke vil, sagde han strengt, maa gaa ud! Da Enkedronningen nølede med at komme, siger han til hende (hendes Stol var tilhøjre lige ved Alteret) Frelserens Ord: „Dronningen fra Sonden kom for at høre Salomons Visdom, her (hvor Kristus er) er mere end Salomon!“ Dronningen kommer frem. I det han tilsiger Syndsforladelsen, siger han til hende: „Alle Danmarks Synders naadige Forladelse“. Endel hørte ham sige lige derpaa: „Lad nu Prøjserne komme!“ Forretningen gaar sin Gang. Han kommer paa Prækestolen; før brugte han sin Luppe, naar han læste Evangeliet, men ogsaa Synet havde han faaet skarpt igjen. Det fortæller han nu sine Tilhørere. I selve Prækenen var intet egentlig forvirret*), men den var usædvanlig højstilet, og han talte flammende om „Indtoget i det ny Jerusalem“. Professor Hammerich var i Kirken, og da han mærkede Grundtvigs Tilstand, budsender han Pastor Fr. Helveg, som opholdt sig i Kjøbenhavn. De var straks enige om intet at foretage, hvis Grundtvig ikke foretog sig noget, der nødvendig krævede Indskriden. Med Hensyn til de to Ukonfirmeredes Altergang, var den ene lige ved Konfirmationen, og Grundtvigs Søn, vidste man, var saa oplyst og udviklet, at her ingen foruroligende Afbrydelse var fornøden. Døbefonten i Vartou

*) Talen om „det Mathematisk“ i Prækenen, som en Avis meddelte, skriver sig fra en Misforstaaelse.

staar, som før sagt, ved Kirke-Døren, dens gamle symbolske Plads. Det var Folk underligt at se Grundtvig, der ellers gik besværlig, nu komme saa rask gaaende ned ad Kirke-Gulvet. Ved Korstegnelsen sagde han et Par Ord om det almindelige Kors-Tegn og det skraa saakaldte Andreas-Kors, snakkede lavt lidt privat til et af Smaa-børnene, men udførte ellers Daabs-Handlingen i fuld Orden.

Der var Middagsselskab hos Grundtvigs den samme Dag, og ved den Lejlighed blev nu Flere overbevist om hans Tilstand. At det var kun da den yderste Nødvendighed bød det, at Flere overgav sig til Troen paa den sørgelige Virkelighed, er ikke til at undres over. Han erklærede ikke længer at kunne staa i Folke-Kirkens Tjeneste og indsendte en Ansøgning om Afsked, som indtil videre blev beroende jeg tror hos Biskop Martensen. Saa havde han den Tanke, at en tysk eller præjsisk Flaade vilde komme til Kjøbenhavn, og skriver i den Anledning et Brev til Søministeren om at tage de nødvendige Forholds-Regler.

Enten Skjærtorsdag eller 2den Paaskedag blev han tilsidst rasende, da han vilde til Kirken og forrette og man forment ham det. Da havde han brugt Stokken, men det var den eneste Gang han raste. En yngre Læge, Sparrevohn, opoffrede snart en anden, verdslig talt, bedre Udsigt for at kunne være Grundtvig aldeles til Tjeneste under hans Sygdom. Han finder, at han maa fjernes fra al Omgang, undtagen med sine Allernærmeste, og skifte Opholdsted. Man vælger en Gaard i den yndige Egn Frederiksdal i Retning af Dyrehaven, og hid til Gaarden kom i Reglen Ingen uden en Kammerat til hans „Frederik“. Han skrev meget, skjøndt det blev sagt ham, at hvad han skrev, rimeligvis kom i Kakkelovnen. Han var nu saa overordentlig føjelig i alle Maader, ja, man sagde, at han endog selv puttede sit Skrevne i Ovn. En Tid var han ved samme Pas, men bedredes godt udefter Sommeren. Man kjørte nu Ture med ham, og jeg har selv talt med hans Søns Kammerat, som var med i det mindste paa en af dem, da man var inde paa en Bondegaard og købte Mælkeringe (Thronhjemske: Mælkbunke). Der var da intet Underligt ved Grundtvig; han skjæmte og sagde, de skulde se, hvem der kom længst i Fadet, og selv lagde han Skeen først. Dengang Bedringen var indtraadt, var

han lidt mere pirrelig. Den 8de September telegraferede Bispinden den glædelige Tidende hidop, at Grundtvig var „godt paaveje“ til at blive fuldkommen rask igjen. Dengang han var kommen til klar Bevidsthed og fik høre, hvordan han havde været, blev han — fortælles der — meget bedrøvet, men følte sig dog snart ogsaa derover i Jesu Navn velsignet trøstet.

Bispinden købte nu det før berørte Store-Tuborg ved Øresundet, henved en halv dansk Mil fra „Kongens Nytorv“, paa Strandvejen nordefter til Dyrehaven, ligeved Vejen paa venstre Haand, naar man tager ud fra Kjøbenhavn. Gaarden er omgivet af Have og Træer i Syd og Vest og Nord. Naar man kommer ind fra Haven i Nord-Enden af Huset, kommer man ind i en Stue, hvorfra der er Dør til et Værelse, der vender øst mod Sundet, og Dør til et andet, der vender vesterud ud til Græsplanen og Haven. Det Værelse, der vender i Øst mod Sundet, blev Grundtvigs eget. Dørtærskelen var, rimeligvis for Grundtvigs Fødders Skyld næsten jævnet med Gulvet, der var belagt med Tæpper. Over Indgangs-Døren hang et Maleri, og rundt Væggene stod Hylderne, med de pent ordnede Bøger. Ved en af Hylderne paa Vestsiden i Værelset stod en Stige, af mørk Farve, da Hylderne var høje.*) Ved det andet Vindus-Fag fra den nordre Indgang havde Grundtvig sin Lænestol med ovalt Rygstød, der buede sig frem til Støtte ogsaa for Armene, om han vilde hvile dem derpaa**). En firkantet Pude hørte til, naar han viide hvile Hovedet, til Fødderne havde han en Pudeskammel. En Mellemting af Pult og Bord stod foran ham, og paa hans højre Haand et ganske lidet rundt ditto, hvorpaa stod — foruden Fyrstikke-Æsken — et lukket lidet Krus med Laag, der tjente som Spyttebakke. Grundtvig vendte Ryggen mod Nord-Døren, og ligeoverfor ham, paa den anden Side af Pult-Bordet, stod en vakker Lænestol med bredt Sæde og meget høj lige Ryg. Ingen Dør gik ind paa vestre Væg til den Stue,

*) Bøger stod ogsaa paa Overværelserne og det ikke faa. Ved Auktionen 1873 solgtes 9000 — nitusinde — Bind, men han skal have havt endnu langt flere.

***) Naar Bispinden selv kom ind i Værelset, kjendte han hendes Fodtrin og rakte da ofte Haanden ud bag over Stolen.

der vender mod Græsplanen og Haven, men der stod hans Sofa med Bord foran i Fordybningen mellem to Boghylder, der, som i en Boglade, sprang frem paa Gulvet. Paa søndre Væg gik derimod en Dør ind til Soveværelset. Udhusene stod i en Rad paa søndre Side af Bygningen fra Øst mod Vest, altsaa i Vinkel med Hovedbygningen. Heriblandt var ogsaa en Beboelseslejlighed, hvor Kandidat Niels Lindberg tog hen et Aarstid eller to senere, da han var den unge Grundtvigs Manuduktør.

Paa sin Pibe havde Grundtvig gjerne en lang lige Kjernespid af lys Farve. Udenfor Vinduerne, som sagt mod Øst, rumlede Vognene paa Strandvejen, og udfor Vejen blaanede og bølgede „det dejlige Sund“ med alle sine Sejlere.

Efter Flytningen fik Bispinden Blodstyrning og var længe meget sygelig; Aviserne betegnede hendes Tilstand som betænkelig, og Ondet i Grundtvigs Fødder fængslede ham selv næsten til hans Stol. Han blev imidlertid saa vidt taalelig ogsaa i Fødderne udeover Høsten, at han selv igjen kunde aabne Højskolen paa Marielyst i en af de første Dage i November.

Hans Tale, som jeg ikke har ved Haanden, var ikke kort, og den drejede sig om Folke-Livet med Fortids Minde og Fremtids Haab, og han udhævede især Kristendommens velgjørende Indflydelse; thi det er ikke saa, at Kristendommen alene har Lægedom for den enkelte Synders sønderknuste Hjerter, men Folke-Højskolen beviser dens Velgjerning til at opvække Folke-Livet i Ungdoms-Skikkelsen, medens man dog forgjæves venter sig Danmarks Lykke, hvor Solen ikke har skinnet paa en Skjolds og en Frode Fredegods Skjolde.

Glæden var stor i den hele Kreds, som den Dag var samlet, over hans fuldkomne Helbredelse af Hjerne-Ondet og over at høre ham tale med sin vante rolige Kraft. Bjørnstjerne Bjørnson var tilstede og satte Grundtvig og Mødet et Mindetegn i „Norsk Folkeblad“.

Ligesom vi før har set, at P. A. Fenger havde fremhævet paa Vennemødet, som Guds største Velgjerning imod Grundtvig og hans Venner, at han havde holdt „hans Sjæl ilive“, saaledes fandt Fenger ogsaa ved dette Møde Lejlighed til at indflette et Ord om, at det var ikke blot Arbejder udad, Grundtvig tænkte paa,

om Gud gav ham nogen Tid at leve i endnu, men at han ogsaa havde udtrykkelig talt om „Arbejdet i sit eget Hjerte.“

Mærkelig Udtalelse i Tillægget til historisk Børnelærdom 1867.

I 1867 udkom syvende og i Grundtvigs levende Live ogsaa sidste Udgave af hans historisk Børnelærdom, som vi før har omtalt og som burde være, snart sagt, hver Mands Ejendom. Han gav den et Tillæg, denne Gang om Begivenhederne fra Napoleon den Stores Fald til den Dag idag, som et Slags historisk Testamente, der maa hidsættes:

„Fra Napoleon den Stores Fald (1815) henrandt en Menneske-Alder, da Fyrsterne enedes om at holde Fred med hinanden, for desbedre at kunne undertrykke al fri Bevægelse hos Folkene, men de nødtes dog til at tage Del i den Krig, som opkom (1822) mellem Tyrkerne og Ny-Grækerne, som gjorde Opstand mod deres grusomme Tyranner, og ved en ny Omvæltning i Paris (1830) vakdes Gjæringen paany over hele Europa og truede (1848) alle Troner med Fald. Vel syntes Faren afvendt, da en Brodersøn ad Napoleon den Store opkastede sig med Vold og Magt til de Franskes Kejser (1852) og Kongen af Preussen med Ild og Sværd gjorde sig til Krigsherre i Tyskland (1866), men sand Rolighed kan der ikke mere blive i Europa, førend enten alle Folkefærd bliver frie eller alle den samme Overmagts Trælle. Hvilken af Delene der skal berolige Europa, beror imidlertid for menneskelige Øjne derpaa, om Engleskmændene, som i de sidste to Aarhundreder har været det eneste virkelige fri Folk i Europa, kan og vil gaa i Spidsen for de gothiske og højnordiske Folk, som er Menneskelighedens sidste Haab, og synes ellers at maatte snart overvældes af de romanske eller latinske Folk under Frankrigs og de slaviske Folk under Ruslands Banner. Det Bedste vil imidlertid under Forsynets Styrelse

sikkert ske, naar den Oplysning sejrer, at Menneske-Folkenes virkelige og lykkelige Frihed ikke bestaar i Flertallets Selvraadighed paa Papiret og paa Rigsdagene, men i en folkelig Styrelse og folkelig Lov og Ret, der sikkrer al Frihed til at tro, at tale og at gjøre hvad de vil, naar de kun lade Næsten nyde samme Skjel.

„Denne menneskelige, folkelige og fredelige Livs-Oplysning er ogsaa nærmest ved at sejre i Danmark, og skjøndt dette vort Fæderneland, som i Middelalderen gjaldt for en Stormagt, under Nytaars-Tidens Omvæltninger er blevet saa at det hartad har glemt sig selv, saa tør vi dog nok haabe, at det lille, men ældgamle og elskelige Danmark, i et Folkelighedens tilstundende Gyldenaar, ikke blot vil beholde sin Frihed, men kunne synges med Glæde:

„Som Guld er den aarle Morgenstund,
Naar Dagen opstaar af Døde,
Dog kysser os og med Guld i Mund
Den liflige Aftenrøde,
Saa tindre maa end de matte Blik,
De blegnede Kinder gløde!“

Et Oplysnings-Ord om Folkekirkens Indre.

Mod Julen 1867 udkom hans mærkelige Skrift: „Den Danske Statskirke, upartisk betragtet“ i 2den Udgave. Denne 2den Udgave har faaet til Motto:

Hør mig, Hr. Pabst, jeg være vil
Din Pestilents, mens jeg er til;
Naar jeg er død skal Du forgaa,
Det siger Grundtvig, vøgt derpaa!“

og det er jo en Mindelse om Grundtvigs levende Fortsættelse i det nittende Aarhundrede af Luthers kirkelige Frihedskamp i det sekstende. En levende Fortsættelse efter saa lange Tidens Forløb maa jo blive, under de forandrede Forhold, noget Andet end en ensformig Gjentagelse.

I en „Efterskrift“ gjentager nu Grundtvig sin ofte fremstillede Betragtning af de kirkelige Forhold, men med Oplysninger, hentede fra enkelte Tilstande inde i den gamle Statskirke, hvori det var friere, end mange nu vilde have Forholdene inde i selve Folkekirken. Det vil ihugkommes af dem, der har fulgt med de kirkelige Begivenheder i Danmark, hvorledes danske Bisper højtidelig havde modsat sig Mindretallets Frihed til selv at holde Præst inde i Folkekirken, medens Biskop Kierkegaard i Aalborg dog gik ind paa Sagen og som Kirkeminister tog den i sin Haand, men maatte snart paa Grund af Sygelighed træde ud af Ministeriet. Hans Eftermand, Minister Hansen, fortsatte med friske Kræfter i Kierkegaards Spor, og først blev det Lov, at naar 20 Familier slog sig sammen derom, skulde de inde i Folkekirken faa en Fripræst for sig selv, naar Kongen stadfæstede Valget. Senere gik det igjennem, at naar kun 10 Familier slog sig sammen, skulde Tilladelsen være givet, paa det Vilkaar, at Vedkommende sørgede selv for Kirke eller Bedehus. Det var, som før berørt, Birkedals Afsættelse, som førte Sagen frem paa Rigsdagen, da det halve Ryslinge Sogn ikke for nogen Pris vilde skilles fra ham, og hverken han eller Folket havde Lyst til at være udenfor den danske Folkekirke.

Da Grundtvig skrev sin „Efterskrift“ til „Den danske Statskirke“ 1867, var man imidlertid ikke kommet saa vidt i Frihedssagen, og endnu staar Ønsker tilbage*), navnlig med Hensyn til Kirkers frie Benyttelse ogsaa af Mindretallet, naar de vil benytte dem paa Tider, da de ikke er Flertallet med deres Præst til Hinder. Grundtvig skrev:

„I den Menneske-Alder, som er forløben, siden Bogen om den danske Stats-Kirke først udkom, er der foregaaet en Forandring med den og ej blot med dens Navn, som er forandret til Folke-Kirke; thi ved Troes-Friheden og ved Sognebaandets Løsning er den virkelig forandret fra et Fangebur med snevre Aflukker til et folkeligt Samfund med frie Samlag, saa hvad der end

*) Med Hensyn til den aandelige Side staar, saavidt jeg kan se, Psalmebogs-Frihed nærmest blandt Ønskerne for Øjeblikket.

er tilbage af Tvang og Stavnsbaand, maa betragtes som Levninger af Trældommen, der snarest muligt skal vige for Frihedens fuldstændige Gjennemførelse. Naar en saadan Gjennemførelse af Kirke-Friheden, hvorved baade Talere og Tilhørere løses fra alle de verdslige Bænd, som Aanden undviger, beskyldes for at være en Opløsning af Kirke-Samfundet, da lader man uændset, at Talen ej mer kan være om den opløste Tvangs-Kirke, men om den nye Fri-Kirke, som maa stræbe at vinde en tilsvarende Skikkelse, hvad kun kan ske ved frie Menigheder med Fripræster, der ej vil paatage sig noget andet Baand, end det, som Herrens Friheds-Aand selv ved Daaben paatager sig og paalægger hele Menigheden.

„Naar man derfor raaber sig hæs paa, at vi, som kjæmper for Præste-Friheden, stræber formastelig at opløse Kirke-Samfundet fra Arildstid, da enten lyver man med Flid eller røber dog en grov kirkehistorisk Uvidenhed baade i det hele og i Henseende til den danske Kirke især, thi i sin Oprindelse var det kristelige Troessamfund aabenbar en Frikirke i den jødiske Kirke-Stat, eftersom baade Apostlerne talte frit i Templet og det store Raad i Jerusalem øvede Myndighed over de Kristne af jødisk Byrd, som baade i Damascus og andensheds udenfor Jødelandet. Hvad dernæst den lutherske Statskirke i Danmark angaar, da finder vi endnu ved dette Aarhundredes Begyndelse Frimenigheder midt i den trindt i Riget, overalt hvor der kun var Enighed om Alter, Tro og Daab, om end Gudstjenesten ej blot forrettedes i et fremmed Tungemaal, men med en egen Psalmebog og andre Kirkeskikke, end det danske Ritual foreskriver. Dette viste sig da ogsaa klarlig midt i Hovedstaden, hvor det hørte til de Fremmedes Privilegier, at der fandtes hele tre tyske Kirker med det lutherske Navn, hvis Medlemmer var spredte i alle Sogne, Danske saavel som Tyske, med selvvalgte Præster, der ligefuldt regnedes til den danske Statskirke og stod under dens Superintendenters Tilsyn. Det samme var Tilfældet med den lutherske Kirke i Slesvig og Holsten, saa det regnedes da ingenlunde for en Opløsning af Kirke-Samfundet, at dertil hørte Frimenigheder, som ikke var bundne ved den danske Kirkes særegne Forskrifter. Ligesom da nu ved Sognebaandets Løsning de Indfødte tildels har

opnaaet de Fremmedes Privilegier, saa kan det jo neppe fejle, at de jo snart fuldelig vil blive sat i Besiddelse deraf. Dette maa altsaa agtes for et Tids-Spørgsmaal i det smaa af samme Art som det store om den romerske Paves verdslige Magt, saa at ligesom det kun er et Spørgsmaal om allerede Pius den Niende eller først hans Efterfølger skal nødes til at opgive den, saaledes er det kun et Tidsspørgsmaal, om allerede Sjællands nærværende Biskop eller først hans Eftermand vil føle sig bevæget til at indrømme danske Menigheder en Plads i vor Folke-Kirke, og med dette Haab vil vi trøste hverandre.“

Grundtvig atter i Kirken.

Da Grundtvig var bleven frisk, var det naturligvis Menighedens inderlige Ønske, at han vilde tage den indleverede Afskeds-Ansøgning tilbage. Det var da ogsaa hans eget Ønske at komme ind i Embedsgjerningen igjen. Men han vilde have et udtalt Ønske fra sine Venner og Tilhørere at holde sig til i Tilbagekaldelsen. Der holdtes da (hos Handskemager Larsen?) et Møde, som udtalte Ønsket. Grundtvig selv var tilstede og erklærede for sit Vedkommende, at naar Menigheden vilde have ham tilbage, saa var han villig. Biskop Kierkegaard førte Sagen med Alvor i Ministeriet; Biskop Martensen gjorde vel Indvendinger, men det gik alligevel, og 4de Advent-Søndag havde Menigheden den Glæde at se sin kjære, højærværdige Biskop i Embeds-Gjerningen paany. Af et Privat-Brev fra en tilstedeværende Nordmand, læste vi i „Kirkeligt Folkeblad“ følgende lille Meddelelse om denne Søndag i Vartou:

„Jeg behøver ikke at beskrive den lune, hyggelige Kirke; den kjender De jo bedre end jeg, De kjender og har følt Stemningen — skal jeg kalde det saa — der paatrænger sig En der, og saa den mægtige Følelse af, at her er man midt inde i et levende Samfund, at én Aand har trukket Menigheden sammen. Vistnok kunde der vel denne Dag i den tidlig overfyldte Kirke blande sig en Del, drevne af Nysgjerrighedens Aand; men der

mærkedes dog ikke, ialfald ikke af mig, nogen Forstyrrelse. Og der stod denne gamle, bøjede og svage Mand, men dog saadan en sand, virkelig Kjæmpeskikkelse, foran Alteret, jeg kan ikke sige, hvilket mægtigt og godt Indtryk, blot Synet af den ærværdige Olding gjorde paa mig. Hans Skriftetale var kort, men dyb og varm. Saa begyndte Sangen, som jeg heller ikke behøver at skildre; jeg tror nok den vil bevares i Ens Minde; ja især denne Dag kunde man tale om at blive baaren af Sangens Toner, vistnok fordi Tone og Aand i Sangen smelter saa forunderlig sammen. Gribende indledede han sin Præken med Bekjendelse af Forsagelsens og Troens Ord med sin dybe og stærke Stemme.“ — Saavidt fra Meddelelsen i Folkebladet.

Hvad nu selve Prækenen angaar*), da berører han i Opskriften ikke i mindste Maade sin overstandne Sygdom. Han indskjærpede, ved Evangeliet om „Johannes Vidnesbyrd“, som Almanaken kalder det, atter Uensartetheden af Johannes-Daaben over Jesus som Frelserens „guddommelige Indvielse til sit saakaldte Lære-Embede eller rettere til den mageløse Løbebane, han baade som Lyset og Livet, baade som Lærer og Gjenløser, havde at vandre paa Jorden“, og Herrens Gjenfødelses-Bad over hans Troende, og hvad han da især dvælede ved, det var, at det Led i Troen, der gjør Jesus Kristus-Daaben til „det eneste sande Gjenfødelses Bad“, det Led, „som Livs-Aanden og Gjenfødelses-Naaden følger med“, det maa nødvendig være Ledet „om Frelser-Livets Begyndelse paa Jorden, altsaa Vorherres Jesu Kristi, Gud-Faders enbaarne Søns aandelige Undfangelse og Fødsel“. Dette synes nu saa klart, „at det neppe behøvede løselig at berøres for at falde os paa Sinde.“ Og han fortsætter:

„Saaledes (at det maatte være klart) tænkte jeg virkelig, indtil jeg paa mit kristelige Livs og Kalds Vej mødte en troende Kvinde, af hvem jeg først og fremmest lærte, at hvem, der til Gavn og Glæde vil forkynde Kristi Evangelium som et glædeligt Livs-Ord, maa paa det Tydeligste oplyse, at netop naar vi tildøbes Jesus Kristus som avlet af den Helligaand, da tildøbes den Hellig-

*) „Prædikener i Vartou Kirke“ S. 53—55.

aand os, som den guddommelige Livs-Kraft, men skaber først det ny Liv i os, naar vi venter det deraf.

„Saaledes følte den troende Kvinde, at Daaben er det eneste sande Gjenfødselsens Bad og at der maatte være et Led i vor fælles Troes-Bekjendelse, hvorved den blev det, men hvilket Led det maatte være, kunde hun ikke udgrunde, og da hun i min „Søndags-Bog“ fandt, at det var Jule-Ledet om Herrens Undfangelse og Fødsel, turde hun dog ikke ret tro sine egne Øjne, da jeg, mente hun, ellers nødvendig ved alle Lejligheder maatte gjentage saa vigtig og saa hemmelig en Sandhed. Dette er nu ogsaa min Følelse, som klarede sig jo mer jeg betænkte, at ligesom det ene er ved Troen paa Jesu Avling af den Helligaand vi kan modtage Jesu Kristi Livs-Aande, saaledes var det først ved sin Opstandelse fra de Døde, Herren fik Ret til at meddele os den, som skrevet staar: at det var ved Opstandelsen, han førte Liv og Uforkrænkelighed for Lyset, og det er ved denne hans Opstandelse, Daaben frelser os.“

Ogsaa Jule-Dagen samme Aar indskjærpede han lejlighedsvis det Samme i Vigtigheden af først og frøest at tro paa Jesus Kristus, undfangen af den Helligaand.

I 1868 indtil Vennemødet.

Grundtvigs Aasyn havde altid igrunnen været præget af dybt Alvor, men en Veninde af ham skrev denne Vinter, at der efter Sygdommen og Helbredelsen var kommet som et nyt Træk netop deraf om hans Mund. Han sagde ikke ret meget, men „var saa mild og kjærlig“. Om hans Sygdom var der naturligvis ikke synderlig Tale, men dog kunde han til Nærtstaaende, som engang ved Besøg af to kristne Veninder, tale uforlignelig dejlig om Guds store Naade ogsaa med kjendeligt Hensyn paa sig selv og det Overstandne.

Forøvrigt fulgte han, som før, med Deltagelse Begivenhedernes Gang i det Store og i det Smaa, i og uden-

for Fædernelandet, idet der forelæstes ham af Tidender og Blade. Skjøndt han nu ikke længer kunde se at læse, skrev han dog fremdeles, det vil sige: han malede store latinske Bogstaver (før skrev han gjerne „gothisk“ Skrift) henad Papiret. Denne Skrift saa jo underlig ud, men var dog læselig, og han kunde saaledes fremdeles ogsaa skrive Opskrift til sine Prækener, og denne Opskrift forelæstes for ham gjerne 4 Gange med længere Mellemrum, sidste Gang om Søndagen lige før han kørte afsted til Kirken. Enkelte syntes først paa Vinteren, at det oftere faldt ham lidt tungere end før at tale fra Prækestolen, og hans Prækener var nu ogsaa kortere, men hans Tiltaler fra Alteret ved det saakaldte Skriftemaal, der var saa ganske korte, de omtaltes af Alle, jeg har mødt, som saa „vidunderlig dejlige og gribende i al deres Jævnhed“. Og saa paa Prækestolen mærkede man Tid for Tid hvordan Kræfterne tog til.

Han havde jævnlig Besøg. Saaledes kom under Faste-lavn nuværende Storthingsmand og Højskolelærer M. Bentsen i Stjørdalen ud til Tuborg sammen med Pastor Køster. Der var da inde hos Grundtvig Handskemager Bayer fra Odense og en anden Fynbo, og Talen drejede sig om Valgmenigheds-Sagen, hvorom der paa den Tid holdtes Møder i Danmark „for og imod“. Køster optog Samtalen. Grundtvig, der, som sagt, kun daarlig kunde se, sad med lukkede Øjne; det saa ud, som han sov, men man fik godt at vide, at han var lysvaagen og fulgte paa det Livligste med, naar han indkastede sine træffende oplysende og stundom muntre og vittige Bemærkninger. Køster førte snart Talen hen paa Bentsen selv, som just da stod paa Overgangen fra Handelen til Højskolen. Grundtvig spurgte, om han havde besøgt nogen af de danske Højskoler. Foruden Marielyst, hvor der tilfældigvis ikke var Undervisning den Dag, han der vilde være Tilhører, nævnte Bentsen et Par andre. Om dem sagde Grundtvig intet, men da B. saa fortalte, at han agtede sig ud til Vallekilde, siger Grundtvig: „Ja Vallekilde er ikke gal, men naar De vil kjende vore Højskoler, maa De besøge Kolds og Schrøders“. Hvem af de to sidste han nævnte først, mindtes dog ikke Bentsen; derfor sættes de i alfabetisk Orden. Saa spurgte Grundtvig om Folkehøjskolerne her i Norge, og da Bentsen ogsaa nævnte

Kristoffer Bruuns, mente Køster, at Bruun vel ikke kunde udrette noget synderligt, siden han ikke havde til-egnet sig Oplysningen i det Kristelige. Grundtvig svarede: „Jo, det kan han meget godt, naar han kun har Syn for det Menneskelige.“ Men det var Grundtvig et Spørgsmaal, om ikke Bruun gjorde det saakaldte „Maalstræv“ formeget til Hovedformaal paa Skolen. Køster var nu saa aldeles imod Maalsagen, at Bentsen gjerne vilde komme fra den; han syntes, de før havde ordskiftet nok derom. Han slap dog ikke fri, men yttrede da kun, at der maatte dog komme noget Godt udaf den. Da siger Grundtvig rask: „Ja, det kan De være tryk paa, at der vil komme noget Godt udaf den“, men han var lidt bange for, at man vilde arbejde paa et nyt Sprog, som man bildte sig ind var levende, „endog det er dødt“. En anden Sag var det — bemærkede han — naar det norske Folkesprog laa Islandsken*) saa nært, at det blev en Udvikling deraf.

Aabningen af Pige-Skolen paa Marielyst i Begyndelsen af Maj havde denne Gang samlet en svare Mængde af Grundtvigs og Højskolens nærmere eller fjernere Venner, saa Højskolens store Spisesal var næsten fuld af Tilhørere. Efter Afsyngelsen af Sangen:

„Skjøn Freya hun havde et Smykke af Guld“,

talte Biskop Grundtvig, lugnt, som følger:

„Venner og Medarbejdere, som de alle er, der tager levende Del i hvad her foregaar, lad os lykønske Værket med den Stilhed, hvori det som en offentlig Hemmelighed Aar for Aar skrider frem paa det Jævne, som paa det Danske i alle Maader, thi det var jo hvad vi ønskede og spaaede Frueburet paa Marielyst, da vi først sang:

„Loke lister omkring,

Han hører vel Sangen, men ser ingen Ting.“

*) Som før havde været i levende Brug som Kirke- og Skolesprog, altsaa til at udtrykke de dybeste aandelige og hjertelige Ting, mente naturligvis Grundtvig.

Nej, han ser ingen Ting, thi her er slet intet Nyt at se. Karlene, som gik med Majløv i Hattene, de er forsvundne, og Pigerne, som nynne paa Guldsmykke-Sangen, mens de passer deres Dont, bruge deres Naal og lytte til løjerlige Sagn fra gamle Dage, de røber ingenlunde, men skjuler, hvad der er igjære i dejligst Vang og Vænge lukt med Bølgen blaa og som først kommer for en Dag, naar de unge Karle bære Blus til Høst-Gildet, hvor der skal dandses til den lyse Morgen, og vi kan frit tale højt herom, thi vel hører Loke det Altsammen, men han tror ikke et Ord deraf, han er selv en Lurendrejer, som altid slaar paa Vognen, naar han mener Hestene, og det samme tror han om os og bryder forgjæves sit Hoved med, hvad vi dog egenlig kan mene med det Majløv og den Guldsmykke-Sang, vi vil forvilde ham med. De skal derfor slet ikke være bange, men kun gjøre Dem saa glade og lystige med hverandre de lange Sommerdage, som de unge Piger hos os længe har havt Ord for ypperlig at forstaa; thi det er den hele Hemmelighed, som offenlig forberedes, at alle de sure Miner, som man saa længe har samlet paa og slaaget fast, de skal afløses af uskyldig Glæde, og det er hvad Loke aldrig vil tro, om han end ser det for sine Øjne; thi det er ham nok, at han véd, den gamle Hospitals-Præst har ogsaa her en Finger i Spillet, saa følger det, mener han, af sig selv, at det er kun Sorg og Bedrøvelse, det Hele gaar ud paa, og i den Tro lader vi ham gjerne blive.“

Efter Grundtvig talte Busck, Bjørnstjerne Bjørnson, Forstander Grove og kanske Flere. Sange blev naturligvis sunge mellem Talerne.

Ved Midtsommer dette Aar udkom „Sangværk til den danske Kirke“, kun med ganske faa Ændringer, i 2den Udgave, med et Billede af Forfatteren.

Blandt de Mange, som besøgte Grundtvig i Sommerens Løb, var ogsaa svenske Kvinder og især Lærerinder, med hvem han tildels havde dybtgaaende Samtaler baade om Folkehøjskolen og om det Kristelige, samt om Forholdet i det Hele mellem Folkelighed og Kristendom.

En Dag var en norsk Kvinde, den alderstegne Komtesse Knuth, ude paa Tuborg. Grundtvig var ikke

inde ved Middagsbordet, men da man etter Maaltidet kom ind i Nordstuen, som støder til Trappen med Verandaen, saa sad han der, med en Kop Kaffe hos sig, i Samtale med en Skolelærer fra Landet. Hun kjendte Grundtvig før og gjorde meget af ham, men saa mild og elskværdig, som nu, syntes hun aldrig at have fundet ham. „Og saa den Stemme!“ kan jeg mindes Komtessen føjede til, da hun omtalte det velsignede Indtryk, hun havde af Mødet med ham.

Vi omtalte ved Fortælling om Grundtvig og Højskole-Ungdommen paa Marielyst i 1863 en ung Jyde, som oftere kom ud til ham og skrev Sangen til ham ved Festen i hans Hus. Han havde nu i 9 Maaneder opholdt sig i Norge, og paa Tilbagevejen gjæstede han Tuborg. Jeg lader den jydsk Mand selv, mer end halvtiende Aar bagefter, fortælle om, hvad Grundtvig sagde til ham om Norge, 6te August 1868, da han gjæstede Tuborg.

. . . „Jeg medbragte da endel Hilsener til den Gamle, som han var meget glad ved.

Han sagde blandt Andet:

Ja, jeg holder meget af det norske Folk og jeg har stort Haab til det, for naar Livs-Solen (det levende Ord) faar Lov til at skinne ind i deres trange, dybe, mørke Dale, ja skinne ind paa Hjertets „Muldjord i Bryst“, saa skal det kjendes, at Guds Naade-Sol gjør Underværker derinde. Og at det er et Folk, som har en Besøgelses-Tid ivente, det tyder alle Solemærker paa, saa det er soleklart, at naar det norske Folk blev givet gode Skjalde, som gaar i Sandheds Spor, at det da har en stor Dag ivente, naar det da ikke vil stænge Hjertets Dør for Ordet. Det er et Folk, der er Kraft og Alvor i, — og nu er der jo alt begyndt med et Par gode Folke-Højskoler i Sagatun og i Gudbrandsdalen ved Kristoffer Bruun, saa Oplivnings- og Oplysnings-Værket er jo alt begyndt og skal, med Guds Hjælp, nok blive til Lykke for Folket i det høje Nord: vort Frænde-Folk.

Dette var omtrent Grundtvigs Ord.“

I de første Dage af September kom atter nuværende Storthingsmand M. Bentsen, som vi nys hørte besøgte ham ved Fastelavn, tilbage til Kjøbenhavn fra sine Udflugter i Danmark. Det var sidst i en Uge, og Lørdag Aften var han hos Tømmerhandler Trier i Selskab med Frøken

Birkedal, som var i Huset hos Grundtvigs. Frøken Birkedal fortalte, at Grundtvig var saa syg, at han vist umulig kunde præke den næste Dag. Bentsen og Flere tager da ud til Hostrup, men faar ved Tilbagekomsten at vide, at Grundtvig havde prækt og det med saadan Kraft og Varme, som ikke paalænge. Da saa Bentsen besøgte ham, likte han godt, at han havde bestemt sig for Højskole-Gjerningen, og mente, at Stjørdalen var et heldigt Sted, da vel Jordbunden i de Egne var bearbejdet af Wexelsen, som han bad at hilse.

Vennemødet 1868.

Gjennem næsten hele August Maaned havde Grundtvig været saa svag, at man regned det for store Ting, at han dog hver Søndag kunde forrette i Kirken*). Man ventede da intet Vennemøde dette Aar, idetmindste ikke i September. Men da saa Indbydelsen, med kort Varsel, kom fra Grundtvig selv, saa samledes der 1100 Mennesker. Det faldt vanskeligt at skaffe Herberge til dem alle, men det lykkedes dog.

Hans Fødselsdag, Tirsdagen d. 8de Sept., samlede en Mængde i den store Have paa Tuborg. Grundtvig selv „saa lykkelig ud“, men talte ikke fra Trappen. Det gjorde derimod Prof. Rasmus Nielsen, Præsterne Birkedal, Busck og flere. Sange blev nu, som altid, sungne, deriblandt: „Kirke-Klokke, ej til Hovedstæder“. Det var om Aftenen man samledes, og Haven var oplyst.

Den følgende Dag, Onsdagen, var der Kirketjeneste i Vartou, og Pastor Køster, som fortæller om Vennemødet, siger: — „naar jeg nu i Tankerne gennemgaar disse Dage, da er det mig umuligt at slippe Kirkedøren forbi, men jeg maa bede Dem om at følge med et Øjeblik indenfor. Det var af den 71de Psalme, Grundtvig tog til Udgang for sin Prædiken de to Vers: „Gud, Du har lært mig fra min Ungdom, og indtil nu kundgjør jeg dine under-

*) En norsk Kvinde, som denne Sommer opholdt sig i Kjøbenhavn, yttrede engang, at hans Røst alligevel lød „mægtig“ i Kirken.

lige Ting, ja ogsaa indtil Alderdom og graa Haar, o Gud! forlad mig ikke, indtil jeg kan kundgjøre din Arm for denne Slægt og din Kraft for hver den, som komme skal.“ Det er ikke fordi jeg tiltror mig at kunne lægge Læserne den Tanketraad i Haanden, som gik gennem Grundtvigs Prædiken, men gaa den hel forbi kunde jeg dog ikke, naar Talen er om, hvad vi alle i de Dage delte med hinanden, saa godt som det var at lytte til Talen om, at dette Psalmeord var opfyldt og skulde kjendes paa Herrens Menighed, der i sin Alderdom ikke skulde svigtes af sin Ungdoms Gud, hvad ogsaa enkeltvis stadfæstede sig paa Herrens Tjenere i deres Alderdom, saa at de maatte føle sig drevne til med denne Forjættelse at trøste og styrke de Yngre; ja selv paa gamle Danmark skulde det kjendes, skjøndt det ikke havde været oplært af Herren fra sin Ungdom, at det i sin Alderdom skulde opnaa en langt større Lykke end det havde kjendt til i sin Ungdoms-Kraft.

Torsdagen d. 10de Septbr. stod saa Biskop Grundtvig i den store Forsamling paa Store Ravnsborg. Pastor C. J. Brandt fra Rønnebæk havde budt Velkommen, og Psalmen: „Talsmand, som paa Jorderige“ var afsungen, og Frygten for, at Grundtvig skulde være for svag, den blev da grundig beskjemmet, idet han „førte Ordet saa kraftigt, saa bevægeligt og saa strømmende, at vi nok maatte sige, at Gud véd at give sine gamle Tjenere Ungdoms-Kraft, naar de har det mest behov“. Og det, han talte om denne Gang, blev ikke hvad han selv først havde tænkt. „Jeg — sagde han — havde tænkt, at hvad der i Særdeleshed maatte tales om idag i denne Forsamling, var den tilkommende Tid, da Sygdom, som altid er Dødens visse Forbud, syndes hos mig at være nær Forløber og Forvarsel, og jeg betænkte, og det ikke uden Bekymring, at mine kjære Landsmænd lettelig faa det Udseende, som om de aandelig var adspredt som en Hjord uden Hyrde, og vist er det, at kunde jeg bidrage noget til, at det ikke skulde se ligesaadan ud efter min Bortgang, da var det ikke mere end min Skyldighed, og da maatte det være mit inderlige Ønske at gjøre det.“

„Men se! jeg føler paa denne Dag, som saa ofte før, at Herrens Tanker er ikke vore Tanker, at han har betænkt det anderledes og byder os fæste Øjet paa det

Nærværende og overlade ham det Tilkommende, ham, for hvem det ogsaa ene staar klart og som derfor ene er istand til rettelig at bære Omsorg derfor og give det sin Skikkelse. Ja, mine Venner, derfor fæster jeg Øjet paa det Nærværende, det, som er os givet at se og bruge, paa Ordet i Guds og Menneskenes Mund, Herrens Folk og Menighed, Menneske-Livet og Menneske-Lyset i den ny, klarede Skikkelse, som det er ifærd med at iføre sig; thi disse Ting er jo alle Guds Naade-Gaver til os og givne til Brug, med Løfte og med Sikkerhed paa den Guds Velsignelse, som ene gjør, at alt kan blomstre og bære sin Frugt; ja, Ordet, som var af Begyndelsen, Ordet, som er Menneske-Lyset, som er det i sit Liv, idet det levende udtrykker og aabenbarer, hvad der er i Gud og hans Dybde, og som meddeler sig til os, at vi kan give det Vidnesbyrd og at vi kan leve deraf, saaledes som Herren har sagt os: det Ord, som han taler til os, det er Aand og det er Liv.“

Og saa talte han om, hvorledes Ordet har sin Deling til Kirken og til Skolen og hvorledes det begge Steder har begyndt at kundgjøre sit Lys og sit Liv med fornyet Kraft i Danmark: „hvorledes unge Mennesker flokkes, hvorledes de stirre efter Lyset og begjære altid mere, hvorledes de lytter til Forkyndelsen af det nye Liv og den nye Tid, der er oprundet for vore Øjne og for vore Øren, ja det høres og skal altid høres mere og mere og gjenlyde ogsaa udenfor vort Land, til Sverrig og Norge, ja til England selv. Vi kan spare Røsterne, som forkynde, at i Danmark er der Nyt i Folkemunde, noget Nyt baade i Tale og Sang, baade i Sang om de gamle Dage, om Heltenes Tid, og om Evangeliets Morgenrøde og om Tidens Fylde, om det salige Haab, der vederkvæger os alle til det Sidste, om den Slægt, som ikke skal dø, men forvandles og indgaa saaledes ogsaa legemlig til det evige Liv.“

„Ja, fra Sverrig har ikke blot Mænd, men Kvinder, saaledes i dette Aar besøgt os, for at høre, hvad det er, som bevæger Hjerterne, saa det kan ikke forties, det kan ikke standses af Floder eller af Have, og jeg har talt med dem, som havde Øre for dette Ord og som skønnede derpaa, som glædede sig ved, at det nu var oprundet for deres Øjne, som de havde anset for en Umulighed eller

kun for et fromt Ønske i troende Hjerter, at de to Ting, som Igge Menneske-Hjertet nærmest, det Folkelige og det Gudelige, ja det Hjertelige og det Aandelige, dog ingenlunde var hinandens Fjender, at de ikke forskjød hinanden og heller ikke stod hinanden i Vejen, nej de var skabte til at sammensmelte i Ordet paa vor Tunge om, hvad det er, der henede kan skabe Fred, Frihed og Glæde, og det, som kan og skal føre dem, der tro, til den evige Salighed. Ja, de glæde sig i Hjertet, og Tusinder vil ved (med?) dem glæde sig tilligemed os, saa at det bliver kundgjort over al Jorden, at her i vort Norden skabte Gud sig et lidet helligt Land, hvor han aabenbarede sin Herlighed, her agtede han noget nær at fuldende, hvad han begyndte langt borte, her vilde han paa en Maade aandelig opdrage den himmelske Faders Datter, ligesom han opdrog hans Søn i de galilæiske Egne, i de smilende frugtbare Egne, som ogsaa der mindede om, at Herren saa Alt, hvad han havde gjort, og se! det var godt, og det vilde blevet bedre, det var skjönt, og det vilde være blevet skjønnere hver Dag, dersom Mennesket ikke var falden i Fiendens Snarer, dersom ikke Syndefaldet havde gjort en Forhindring i den store Gang, som dog ikke kunde standses, som dog langt mindre kunde forhindres, men maatte efter hans Vilje og Vidende, som saa alt fra Evighed, gennem underlige Gange over Bjerge og Dale naa sit Maal, det velsignede Maal, hvortil alle Ting ere skabte og gjorde, til at Himmeriges Kald kan opfylde Jorden, ja Himmeriges Kald og Herlighed opfylde den Jord, der er skabt i Himlens Billede, ligesom Mennesket, Jordens Herre, er skabt i hans Billede, som er Kongernes Konge og Herrernes Herre.“

Hans Foredrag, som denne Gang ikke var kort, udtalte ogsaa den „Forvisning“, som han havde i sin Sjæl, og som han haabede „skal opfylde den hele Menighed, at Herren vil vogte alle dem, der give deres Sjæl i hans Haand, fra af Menneske-Frygt og overdreven Føjelighed at lade sig bagbinde med dem, hvis Vej kun har sit Maal i Døden og Graven, og at de dog ikke, hvad der vist heller ikke vil findes nødvendigt, vil bryde det Venskabs og Broderskabs Baand, der knytter dem til det danske Folk fra Begyndelsen og har givet dem Ordet i Modersmaalet tilfælles til at tale alle gode Ting, til at

bede for hverandre, til at hilse hverandre med Inderlighed, til at vandre sammen i Fred og til at bygge paa Frihed, som er det eneste, Menneske-Hjertet kan følge, naar det skal følge Guds Vej, da det Gamle er forsvundet og det Nye er oprundet.“ Men han glemte heller ikke at gjøre opmærksom paa, at „dette, som vi nu kalde det Nye, er det Ældgamle, det er det, som kom fra Herren, og dette Frie var til førend det Tvungne, førend al Tvang, som Hjertet ikke taaler, fordi baade Tro og Kjærlighed, disse to himmelske Evner, som tjene til at forevige Livet, jo er i Frihed“.

Jeg maa imidlertid ikke give efter for Fristelsen til at meddele endnu mere af Foredraget, som mangen Læser, haaber jeg, skaffer sig selv ved at købe „Det kirkelige Vennemøde i Kjøbenhavn, September 1868, ved Kristian Køster“.

Døg, et Træk af Oldingens Liv, som ikke findes i Beskrivelsen af Mødet.

Dengang Gunni Busck, som vi alt har ihugkommet ved Fortællingen om Grundtvigs svare Sjæle-Sygdom 1844, i dette Vennemøde, 24 Aar derefter, mindede om, hvorledes „det lille Guds Ord“, Troes-Ordet, dengang brød igjennem Bedrøvelsen, og fremlokkede Sangen: Sov sødt Barnlille o. s. v., og føjede til: det er dette Ord, som han visselig (han sidder ved min Side og kunde sige Nej, hvis han ikke bekræftede det) fremfor alle andre vil lægge os paa Hjerte — da bekræftede Grundtvig det, men med saa dyb taknemmelig Rørelse, at Jaet lød i en mild Hulken fra hans Bryst.

„Troes-Ordet“ tænkte Busck sig naturligvis i den inderligste Forbindelse med selve Døbelses-Ordet, eller med Vand-Badet i Ordet, hvori vi døbes til Vorherre Jesus Kristus og til det Guds Herligheds Haab, som er i ham. Det maatte han, thi derom: om Nedsænkelsen i Daaben med Sjæl og med Hjerte, synger jo Grundtvig selv saa inderligt i den berørte navnkundige Sang.

I dette Aar og, saavidt jeg mindes, om Høsten, blev Grundtvigs opoffrende Læge Sparrevohn ægteviet til en af Bispindens Døttre. Grundtvig skulde naturligvis

viet hende, men han blev saa usel, at ikke blot Peter Rørdam maatte forrette Vielsen, men Gunni Busck sagde, da han engang om Eftermiddagen paa Bryllupsdagen kom ind fra Værelset, hvor Grundtvig sad i sin Lænestol, at man maatte hvert Øjeblik være beredt paa, at han sluknede. Busck yttrede flere Gange ogsaa ellers, at Grundtvig sikkert kom til at dø pludselig, uden Tvivl især fordi han troede, at Vorherre vilde opfylde hans Begjæring i de seneste Aar om at slippe for at henligge paa et Sygeleje. Det er nok fra Tyskland, vi har faaet den Tanke, at Sottesengen var altid den ønskeligste Beredelse til en lykkelig Indgang i den anden Verden.

Da Folkehøjskolen paa Marielyst aabnedes denne Høst, var der en svensk Mand tilstede, den bekjendte Folkeskole-Ven Dr. Olof Enroth (død for kort Tid siden). Ved Aabnings-Festen talte ogsaa den svenske Mand og udhævede blandt Andet det, som den frie Folke-Højskole hos Granderne i Sverrig især havde at kjæmpe mod: Materialismen — den stive Statskirke og Latinskolen med Dannelsen derfra, og Doktoren (saavidt jeg véd. Doktor i Filisofien) udtalte ogsaa sin Forvisning om, at den ægte Folkeoplysning skulde mere og mere forbinde de „skandinaviske Folk“ med hverandre.

„Dansk Folketidende“ gjengiver Grundtvigs Tilsvar med følgende Ord: Biskop Grundtvig ønskede de svenske Højskoler Lykke og Velsignelse, og naar den sidste Taler havde dvælet ved de Fiender, som folkelig Oplysning har der og alle Vegne, da vilde han sige, at de saa meget farligere ud, end de virkelig var. Og Grunden til, at det gik saa sent med at overvinde dem, var, at man kun satte Tanker imod dem; thi selv om en Virkelighed ikke var saa god som ønskeligt var, saa maatte dog en hel Rytter-Skare af Tanker vige for den, og derfor skulde de kun oprette Højskoler, saa blev Fienden nok nødt til at give tabt. Men han maatte være ganske enig med Dr. Enroth i, at Sammenblandingen*) var skadelig, thi der kom Intet ud af at læmpe

*) Nemlig af Real-Skole og den historiske Folke-Højskole.

sig efter Fienden. Det var nemlig ingenlunde saa, at Eftergiveness forminskede Faren eller dæmpede Modstanden, thi lige det modsatte var Tilfældet.

Forresten var det ikke nok med Højskoler for den voksne Ungdom; der maatte ogsaa oprettes Friskoler for Børnene, hvor de gennem den mundtlige Fortælling blev gjort bekendt med Fædernelandet, Folket og Modersmaalet, og, naar de kom fra kristelige Huse, tillige blev underviste i den kristelige Børne-Lærdom.

Hvad „Skandinavismen“ angik, saa afviste han nu, som altid, dette vildfremmede Ord. „Højnorden“, det var og er for ham Fælles-Navnet paa Nordens Lande og Nordens Folk, og det var ogsaa hans Overbevisning, at folkelig Oplysning vilde mer end noget Andet fremme Højnordens fælles store Sag.“

Var Grundtvig end af og til hjemme lidt svag og træt, saa havde dog Menigheden velsignede Søndage gennem Kirke-Aaret. Kræfterne tog fremdeles til. Hans Tilhørere mindes f. Eks. sikkerlig, blandt de mange andre Prækener, hans trøstelige Tale over Frelseren som den barmhjertige Samaritan (13de S. efter Trinit.) og hans Besvarelse af Spørgsmaalet om, hvad der var lettest for Frelseren at sige til den Værkbrudne: „Dine Synder er Dig forladte!“ eller „Stat op og gak!“ (19de S. efter. Trinit.) hvorved han blandt Andet sagde:

„Ja, kristne Venner! med et Ord at gjøre Blinde seende og Døve hørende, Lamme gaaende og Døde levende, det kunde Jesus som Guds Søn uden al Møje og Anstrængelse, men for af Faderen at faa Magt til at forlade Synder paa Jorden, maatte Guds Søn fornedre sig til et jordisk Menneske, tage al Menneske-Skyld paa sig og tømme den bittere Døds-Kalk, som Faderen rakte den Døds-Skyldige, og til at gjøre dette frivillig hørte jo en mageløs Ydmyghed, Taalmodighed og Menneske-Kjærlighed, som vi kun kan beundre, aldrig begribe!“ og senere:

. . . „da Synden nu ikke er en Mangel, der kan afhjælpes, eller et Savn, hvorpaa der kan raades Bod, men en Skyld og Brøde, der frivillig maa paatages og afsones af et Menneske, naar vi skal blive den kvit,

saa falder aabenbar intet Ord Vorherre Jesus Kristas saa kostbart, som det, han sagde til den Værkbrudne og gjentager til Enhver af os ved Fredlysningen over os, hvorved vi finder os frimodige i Liv og Død, fordi vi føler, at vor Synd er forladt ved hans Selv-Opoffrelse, som lod Straffen lægge paa sig, for at vi skulde have Fred og finde Lægedom i hans Saar.“ — I samme Præken sagde han ogsaa:

„Naar vi drager det hellige Korsets Tegn for deres Aasyn og Bryst, som komme til Vorherre Jesus Kristus for at helbredes af ham og høre ham til evindeligt*), da bebuder vi dermed det Korsets Ord, som baade aandelig og hjertelig er en Guds Kraft til alle dem, der tror paa den korsfæstede Herre Jesus Kristus, og naar Herren selv ved Nadveren vidner, at hans Legeme og Blod er blevet deres Mad og Drikke, da taler Han dermed det Korsets Ord, som er Guds Kraft til Salighed.“

Allehelgendsdag talte han om den taknemmelige Ihugkommelse af Morten Luther og den lutherske Reformation og sagde derfor om Evangeliet paa Dagen ikke mere, end at det havde været skammelig misbrugt og bliver saa endnu hos Papisterne, som om man „kunde blive hellig og salig ved at drive enten Fattigdom, Hunger og Tørst eller Taalmodighed og Sagtmodighed til det Yderste, ligesom vore Dages Moralister indbilder sig, at man kunde drive en Dyd til Fuldkommenhed uden at gjøre sig Umage med Resten, og at da vilde Gud for den ene Dyds Skyld se igjennem Fingre med vore Lyder, saa anden Syndsforladelse behøvede vi ikke.“

„Morten Luther paastod derimod, som vi alle véd, at vor saakaldte Dyd og gode Gjerninger var slet intet værd for Gud, saa hele vort Saligheds-Haab beror paa Syndernes Forladelse ved Troen.“ „Men“, sagde Grundtvig, „denne Bekjæmpelse af Fortidens Vildfarelse havde Luther tilfælles med alle de andre saakaldte „Reformatorer“, men Luther aabnede ogsaa vore Øjne for den troende Menigheds Fremtid, saa vi maa sige om

*) Ved Korstegnelsen for Daaben sagde Grundtvig i senere Aar altid: . . . „til et Vidnesbyrd om, at Du tilhører (eller skal tilhøre?) den korsfæstede Herre Jesus Kristus!“

Luther, som den Blindfødte om Herren: Han var en Profet!“

„Ja, kristne Venner! Morten Luther var en sand Profet, thi han spaaede hvad nu sker, at Kristi Menighed, hvor vidt den var adspredt fra den Helligaands Kald og Aposternes Spor, skulde dog lade sig samle af den samme Aand til Vorherre Jesus Kristus og hans Gjenfødsels-Bad og Kjærligheds-Maaltid, vokse op til ham som en Brud til sin Brudgom, og se, nu er det til stor Forundring begyndt at ske i den saakaldte „lutherske Kirke“, hvor han, som har begyndt den gode Gjerning, sikkert vil fuldføre den til Vorherres Jesu Kristi Dag, og da det netop sker hos os, saa maa vi nødvendig bevare Luthers Navn i kjærligt Minde og takke vor himmelske Fader, som saaledes lod sit Riges Evangelium komme til os.“

Første Advent-Søndag udtalte han blandt Andet følgende om det kristelige Fremtids-Haab:

. . . „naar Modstanderne tænker, de kan gjøre vor Tro latterlig ved at spørge, hvad der skulde gjøre vor Menighed apostolisk fremfor alle de andre efterapostoliske Menigheder, da svarer vi med Rette: at det er den hjertelige og aandelige Folke-Følelse, der fattes overalt i Kristenheden fra Grækerne til os, men findes, Gud ske Lov! i vort Højnorden og især i vort danske Fæderne-land.“

„Paa den ene Side er det nemlig umuligt at gjøre sig en levende Forestilling om den kristne Menighed som et aandeligt Guds-Folk, uden at have forud Tro paa en Folkeaaand med Vidende og Vilje og uden at have Udtryk derfor paa Modersmaalet og det er vist, det var ikke Tilfældet med noget af de bekjendte Hedninge-Folk, uden Græker og Nordboer, og endelig er det i vore Dage blevet klart, at den samme Aand, som besjælede vore gamle Forfædre, ogsaa besjæler os, og at vi har baade Lyst og Kraft til at fornye og fuldende vort gamle Folke-Liv.

„Naar vi derfor hører Guds Riges Evangelium forkyndt paa vort Modersmaal og føle os bevægede til at tro derpaa, da staar det kristelige Menigheds-Liv for os som et Folke-Liv af samme Art som vort eget, kun langt bedre, kjærligere og anderledes frugtbart for Tid

og Evighed, og vi venter med Rette, at Herren og hans Aand vil holde Ord hos de Sidste som hos de Første, saa Kristus vil være aandelig med os til Verdens Ende og lade sin Tro følges af det samme Guds Herligheds Haab og den til Himlen opvoksende Kjærlighed, som i Jerusalem, saa her opvokser Sions Datter, som venter trøstig paa Herrens synlige Gjenkomst som Kongen og Brudgommen.“

Da han prækte baade anden Adventsøndag og den paafølgende Onsdag, var Øjet rettet mod Domme-Dagens Tid, og efter Herrens egen Anvisning for sine Disiple, især paa „den Evighedens Vaar, med sit mageløse Løvspring, der udklækker Evighedens Sommer.“

Dette Aar udgav Grundtvig, som før berørt, samtlige sine Afhandlinger i „Kirkelig Samler“ som en særskilt Bog under Navnet „Den kristelige Børnelærdom“, betragtet af Nik. Fred. Sev. Grundtvig. I „Fortalen“ indskjærpede han, som forrige Aar, ligeover for de frihedssky Bisper og Præster, at Tilladelsen til at oprette Valgmenigheder inde i Folkekirken var kun en Udvidelse til Alle af en Frihed, Mange hidtil havde havt i Danmark. Hans Ord er følgende:

„Disse Oplysninger om den kristelige Børnelærdoms Forhold til det kristelige Liv, udkomne i Kragballes Kirkelige Samler, udsendes her sammentrykte efter Venners Ønske*), og vil da være dem velkomne, medens de naturligvis maa forærge alle dem, der mener, at det kristelige Liv ingenlunde beror paa Børnelærdommen, men paa Lærerstanden, Sognegrændsens Fasthed og Folke-Kirkens hele Mekanisme. Uden videre at indlade mig i den store Strid om Valgmenighederne, kan jeg dog ikke undlade at udtale min store Forundring over, at en saadan Strid har kunnet føres i Danmark, hvor man gjennem Aarhundreder har havt frie Valgmenigheder for Øje, der ovenikjøbet hverken havde Ordination, Alterbog, Psalmebog eller Katekismus tilfælles med den danske Folke-Kirke, men dog fandtes at staa under dens Tilsyn og have borgerlige Rettigheder tilfælles med den, uden mindste Fare

*) Gunni Busck gik saaledes i et Par Aar og purrede ham.

eller Skade. Dette har nemlig, som bekjendt, ikke blot været Tilfældet med de tysk-lutherske Menigheder i Hovedstaden, hvor derhos Sognebaandet for dem var løst, men i hele Slesvig til 1864, saa at naar aligevel 6 Bisper og Præster i Hundredevis hos os har paastaet, at Valgmenigheder uden Sognebaand, skjøndt de har baade Ordination, Alterbog, Psalmebog og Katekismus tilfælles med den danske Folkekirke, maa dog nødvendig undergrave og opløse den, da véd man slet ikke, hvor enten Hukommelsen eller Forstanden hos dem er henne. Da vor nærværende Kirkeminister har været Præst i Slesvig, behøver Spørgsmaalet vist ogsaa blot at opkastes for at finde en glædelig Besvarelse.“

Provst Hansen, Biskop Kierkegaards Eftermand, optog Friheds-Sagen efter sin Formand for at sætte den igjennem, og paa Rigsdagen sejrede da Sagen, trods den „intelligente“. Modstand af f. Eks. Madvig, Prof. Ussing og — Orla Lehmann m. Fl. Kirkeministeren, Provst Hansen, var ikke „Grundtvigianer“.

Den nys omtalte Bog (Børnelærdommen“) er, som før sagt, en Hovedkilde, naar man vil lære Grundtvigs Tanker om det Kristelige baade i sig selv og i sit Forhold til hvad man kalder Staten og Skolen nærmere at kjende.

Enkedronning Karoline Amalie, Grundtvigs Tilhørerinde gjennem de mangfoldige Aar, havde ikke ovovet at komme i Vartou, siden hun blev fremkaldt til Alteret ved Udbrudet af Grundtvigs Hjernesygdom, og kom der neppe nogensinde mere i hans Dage. Men hun mødtes dog med ham denne Jul paa sin Skole. Hun skrev nemlig til Gunni Busck i Februar næste Aar:

... „Det var mig en sand Glæde og Trøst at samles med vor kjære gamle Biskop Grundtvig ved Juletræet i Skolen.“ ...

1869 indtil Vennemødet.

2den Søndag efter Helligtrekonger med Evangeliet om Bryllupet i Kana dvælede han ved det forandrede Forhold mellem Herren og hans Moder, da han var 12

Aar gammel, og nu. Han anvendte dette Forhold paa Troens Forhold til Guds-Ordet ved Daaben og ved Nadveren. I samme Præken udtalte han en Formodning om, at Brudgommen i Kana var Natanael, en Formodning, han ogsaa før havde ladet fremkomme, men hvorpaa han forresten naturligtvis ikke lagde nogen Vægt.

Gjennem en Opskrift til Prækenen paa 1ste Faste- onsdag ser vi ham fordybet i Frelserens Kjærlighed og vidnende om Nadveren, som hans egen Indstiftelse til at delagtiggjøre Menigheden deri: „thi vel er Troen paa hans Sandhed og Sandruhed den klippefaste Grund til vor Tro og vort Haab, men der kommer dog aldrig Liv i vor Tro paa hans Forsonings-Død og vort Haab om Guds Herlighed i Fælleskab med ham, før vi ved Troen paa hans Ord ved Nadverbordet virkelig delagtiggjøres i hans Hjerteblod og Kjærlighed, saa Kjærligheden selv er den eneste levende saavel guddommelige som menneskelige Erkjendelse, som skrevet staar: „hvem der ikke elsker, kjender ikke Gud; thi Gud er Kjærlighed.“

Sjældnt Opskriften er forkommet, mindes jeg godt, at Grundtvig Palmesøndag 1869 omtalte det som den farligste Indvending mod Daabs-Pagten som et Ord af Herrens egen Mund, at det lyder i Spørgsmaalet ved Daaben om Troen paa ham: „Tror du paa Jesus Kristus, han enbaarne Søn, Vorherre?“ som om der kun taltes om ham, og ikke som om det var Herrens eget Ord; men hvor lidt den Indvending havde at betyde, paaviste han, klarlig oplyst ved Dagens Evangelium, hvor det netop var Herrens eget Ord til Disiplerne, lagt dem i Munden af ham selv, til Ejermanen af Aseninden og Føllet: Herren har dem behov! — Han talte ogsaa om Herrens Nærværelse i sit Jesus-Kristus-Navn og priste Ord-sammensmeltningen „Vorherre“ i Folkemunden i Danmark (og vi kan lægge til i Norge).

Denne Vaar fuldendte han sin „Haandbog i Nytaars-Tidens Historie“ med et „Tillæg“: en kort Udsigt over det 18de og 19de Aarhundrede, hvori han nu næsten blind, „kun i muligste Korthed — siger han — har peget paa de store Omskiftelser og Forvarsler, som for denne Tid har tildraget sig min Opmærksomhed“. Og dog — tør vi nok tilføje — har Faa eller Ingen i Kraft-

ens Aar paa $1\frac{1}{2}$ Blad kunnet saa fyndigt, træffende og livligt give en saadan Udsigt over Napoleon den Førstes Bedrift og Skjæbne, som Oldingen her, der nærmeste sig det 86de Aar. Vi kan dog ikke meddele denne Udsigt, men kun strejfe den saa at sige i Udkanten, i det Samme vi meddeler lidt af hans Fingerpeg paa de aandige Magter, som kundgjorde og kundgjør sig i begge Aarhundreder. Vi faar derved se de Ord, hvormed han indledede ham paa den store Skueplads.

Efter at have omtalt det 18de Aarhundrede med sin aandløse Retning (han mener det maa kaldes „Naturalismens Hundredeaar“), med Syvaarskrigens Tid, med sit Fritænkeri og sin Naturalisme og endelig den franske Revolution, med de gode Ord „Frihed og Lighed og Broderskab“ til Løsen, men hvori, som bekjendt, Kristendom erklæredes for afskaffet, — fortsætter han, og indleder dermed Napoleon paa følgende Maade:

„Denne Frihed var nu vel ingenlunde Livets, men Døders Frihed, men at den dog var af aandelig Art, lærte man, inden man vidste det: det gamle Roms Aand, med Ørne-Banneret, opsteg af de pontinske Moser, besatte Korsika og aabenbarede sig midt imellem Ny-Frankernes tusinde Ildsvælg i Skikkelse af Korsikaneren Napoleon Bonaparte.“

Forøvrigt giver han ogsaa her sin gamle Betragtning af Napoleons Betydning, idet hans Bedrifter gav Nytaars-Tiden saa at sige Troen i Hænderne paa, at Storværk, som man ikke drømte om, virkelig kunde udføres, eller, som han selv udtrykker sig: „Ja, det var aabenbar en ny Heltebane, Napoleon den Store indviede, og aabnede derved igjen vort Øje for Oldtidens og Middelalderens Storhed, der dels var nedmanet som et Æventyr, dels bandsat som et Gallenskab.“

Og videre skriver han om Naturalismen, taget fra dens mere blot aandige Side, hvad her maa anføres, da det ikke vil optage et Blad og kaster til Slutning et Strejfelys ogsaa paa hans Betragtning fremdeles af Tyskland:

. . . „Sin aandelige eller rettere sin aandløse Retning havde det attende Aarhundrede allerede ved sin Midte kjendelig røbet, og det var da Mesterskab i den Helvedes Kunst, at undergrave al Tro, ved at gjøre Alting tvivlsomt, som om det var den eneste Vej til

grundig Sandheds-Erkjendelse. Lige fra Aarhundredets Begyndelse vrimlede det i England af saadanne Fritænkere, som enten aabenlyst bekjæmpede Kristendommen med alle dens Forudsætninger, eller stræbte som Naturalister at befrie Kristendommen fra alt det Underfulde (Mirakuløse) og Utrolige, der kastede Skygge paa den og forhindrede den fra, ved sin rene Sædelære og ved sin Kjærligheds-Aande at indtage hele Verden. Saaledes begyndte da Latin-Skolens møjsommelige Efterligning af den hedenske Selvklogskab at bære sine Frugter, og de modnedes først hos Calvinisterne i Genf (Geneva) og i Frankerig, men dog var det især fra Holland, den almindelige Tvivlraadighed udbasunedes som Lægedom for al menneskelig Daarskab, og Brændpunktet for den nye Visdom paa Fransk var den videnskabelige Ordbog af Peter Bayle, som opvokste (1691—1746) til hele 16 Bind, og blev en Guldgrube for den nye Læse-Verden. Tre berømte Forfattere dele imidlertid med Bayle Æren for at have frelst Verden fra Overtroens Mareridt og fremkaldt Oplysningens gyldne Morgenrøde, og det var de tre store Samtidige, Charles Montesquieu, Jean Jaques Rousseau og Voltaire, blandt hvilke dog den Sidste efter hele Verdens Dom vandt Prisen, fordi han fortryllede Hjærtet og dræbte derved Troens Foster i Moderslivet.“

„Vel var det nu hverken i Frankerig eller i England, men i Nord-Tyskland, at Naturalismen blev videnskabelig udarbejdet til det attende Aarhundredes berømte Rationalisme, men den blev dog aldrig saa levende og frugtbar som i Frankerig, hvor den i Slutningen af Aarhundredet virkelig øvede den Heltegjerning at løse alle Hjærtebaand og vise Verden, hvad en selvraadig Fornuft turde vove og hvad en tøjlesløs Frihed*) kunde udrette.“

Ligesom vi før har set, at det var Grundtvigs verdenshistoriske Syn fra sit Hlidskjælv, at der foruden Ebræernes kun har aabenbaret sig to Folke-Aander med stormenneskelig eller universalhistorisk

*) At den virkelige personlige Frihed sætter sig selv sin Grændse i Næstens Frihed paa sine Enemærker, er soleklart.

Retning: Græker-Aanden og Nordens Aand, saaledes slutter hans Haandbog i Nytaars-Tidens Historie ogsaa med et Fingerpeg paa Grækenland og Norden. „Det nittende Aarhundrede, eller Folkeligheden i Grækenland og Højnorden“ er den sidste Overskrift i Bogen, og han sammenstiller som Bebudelser af Folkelighedens Gyldenaar „Danskerne i Kampen paa Kongedybet og Pargioterne, som beviste, de var ægte Frænder ad de gamle Hellener, som overlod Xerses Athenen til Rov og Brand, mens de paa Kolurs (Salamis) oppebiede Himlens Hævn, thi saaledes efterlod Pargioterne Tyrken kun tomme Huse og Gader i deres Stad, da de, med Asken af deres Fædres Ben, flygtede til de joniske Øer, hvor de ogsaa snart blev Vidner til den store græske Opstand mod Tyrken, hvorved Heltene fra den trojanske Krig blev levende paa ny, især med Mioulis og Kanaris paa Havet“... At han ogsaa ser et Lykke-Varsel i Valget af en Prinds af Danmark*) til Konge over Hellas, kan vi nok vide, men at Grækerne dog endnu trods den heltemodige Frihedskamp ikke er saaledes aandelig og hjertelig vaagnede og betjente, at hvad hidtil er sket forslaar til at skjænke det ny Athen og Grækenland en ønskelig Fremtid, det ser vel ogsaa næsten Alle. Og Grundtvig mener i den Henseende, at der vil komme „en aandelig Paavirkning fra Danmark og vort Højnorden til at „vække Grækerfolket af den Dødssøvn, hvori det for femten Aarhundreder siden nedsank, da det ved at sammenflikke sig en ny ugyldig Daabs-Pagt selv betog Gjenfødelsens og Fornyelsens Bad sin Livs-Kraft, der ogsaa var dem skjænket ved den kristne Tro og Daab, som ene kan opvække og oplive de henslumrede Folke-Aander, der, som skrevet staar, skjøndt de kaldes Guder, dog skulde dø og aflives som Mennesker.“

„At dette vil lykkes, dertil er, vel ikke paa Raadstue-Trappen, men dog paa Kirke-Svalen, Udsigt, ved Grækenlands udvortes, men dog hjertelige Nærmelse til Danmark, thi under Aarhundredets Løb og under mange

*) Ved Kong Georgs Afrejse skrev han et Kvæde: „Der sejler en Snekke i Vendel-Sø“, som stod i „Fædrelandet“. Han ihugkom ogsaa den Snekke, som bar Alexandra til England.

haarde Prøvelser, lige fra det engelske Røvertog 1807, der ved Ranet af Flaaden aldeles afvæbnede det lille Kongerige, til Skilsmissen fra Norge (1814), det slesvig-holstenske Oprør (1848) og især den ulykkelige Krig, hvormed Stormagterne Preussen og Østerrig overfaldt den Afmægtige efter Frederik den Syvendes Død 1863, under alt dette har nemlig i Danmark udbredt sig en saa kjæk og lys Betragtning af Menneske-Livet i alle dets baade folkelige, kirkelige og videnskabelige Forhold, der i hele Kristenheden kan og sikkert vil skjænke alle Folkene et Gyldenaar, hvori Livs-Oplysningen fortrænger alle de boglige Lygtemænd og viser Verden, hvad Folkene er skabte og skikkede til.

„Denne Selv-Aabenbarelse, hvorved, som skrevet staar, Hjerternes Raad aabenbares, alt det timelige Mørke bliver lyst, og alt det Skjulte kommer for Dagen, en saadan Oplysning var umulig, saalænge Lysets Børn tog de to store Vildfarelser for kristelige Grund-Sandheder: at Menneske-Livet ved Synde-Faldet havde tabt al Lighed med Guds-Livet, og at al kristelig Oplysning skulde have sin Kilde i Bibelen. Først vi derfor kunde blive klogere paa de guddommelige og menneskelige Ting end denne Verdens Børn, maatte vi først indrømme, at hidtil havde denne Verdens Børn været klogere i deres Kreds end Lysets Børn, og det holdt saa haardt, at man kun i det for sin Dumhed berygtede Danmark kunde finde sig deri. Først her fandt man det soleklart, at der-som der nu slet ingen Lighed var mellem Gud og Menneske, saa kunde Mennesket hverken lære at kjende Gud eller sig selv, og at den Oplysning, der skulde udspringe af en Bog, maatte være dødere end en Sild. Her derimod, hvor en Mand af Folket lige saa lidt som nogen Kvinde bryder sig om, at al Verden kalder ham dum, naar han kun føler sig glad og lykkelig, her maatte det i Slægtens Vidskabs-Tid snart blive indlysende, at baade maa vi, for at kunne skifte Ord med Gud, have Ordet tilfælles med Ham, og derhos maatte Gud tiltale os paa vort Modersmaal, naar vi skulde kunne forstaa ham, og af disse Forudsætninger følger det med Nødvendighed, at der er en Lignelse af alt Guddommeligt hos os, og at Guds-Ordets Virkning paa os er afhængig af vort

Modersmaals Bekvemhed til at udtrykke og forklare den evige Sandhed.“

„Det Folkefærd, som skulde være skabt og skikket hertil, maatte, som vore højnordiske Fædre, selv i deres Hedenskab stole paa et guddommeligt Forsyn, der styrede Tidens Løb til et evigt Gyldenaar, eller som Danskerne i deres Hedenskab forgude Hjertet i sin aandelige Enkestand*), men ingen af Delene findes hos andre Hedninger, og derfor vil al Verdens Magt ikke kunne forhindre, hvad den almægtige Gud aabenbar har forberedt i vort Fæderneland og ingen andensteds paa Jorden.

„Vel synes nemlig Danmark ved den voldsomme Løsrivelse fra Sønderjylland (1864) at være blevet saa lemlæstet, at en videre folkelig Fremgang maatte findes umulig, og det efter Sejren over Østerrig ved Sadova (1866) ligesaa overmodige som overlegne Preussen agter vist aldrig godvillig at opfylde Prager-Fredens Bestemmelse: at tilbagegive Danmark den Del af Sønderjylland, som vil vedblive at være dansk, men hvor Han, som har al Magt i Himlen og paa Jorden, har begyndt en stor og god Gjærning, der fuldfører han den dog sikkert, saa det danske Folke-Hjerte sent men sødt i en gjenfødt Fredes-Tid skal nyde Livsoplysningens, Fredens og Frihedens Lykke og Glæde.“

Dermed slutter Bogen, og jeg skal kun tilføje, hvad vel Faa kun véd, men Flere sikkert vil være glade over og benytte sig af, at det attende og nittende Aarhundrede, hvis ikke Forandring er sket, kan faaes særskilt kjøbt.

Grundtvigs Præken-Opkrift til „Store-Bededag“ d. A. giver os en god Oplysning om, hvad Grundtvig nu kaldte „evangelisk Omvendelse“,**) i Modsætning til Om-

*) I Freya.

H. Br.

**) Gjængse staar naturligvis i Forbindelse med det hele Enkeltmandsvæsen, som har gjort, at Tilstande, som flere eller færre Enkeltmænd, tit paa Grund af Tidens aandelige Pinagtighed har gennemgaaet, ophøjes til Vilkaar for Omvendelsen. I Pagten spørges vi, som Hvermand kan høre, hverken om Graad“ eller „Bods-Kamp.“

vendelse til „Graad“ og til „Bods-Kamp“ o. s. v., som man paa egen Haand stiller op foran Adgangen til Fader-Hjertet, og som endnu lyder i Forkyndelsen eller Psalm-erne eller i begge Dele især paa Bededag. Grundtvigs bekendte „Psalme paa store Bededag“:

„Hører I, Vorherre kalder
Kjærlig som en Moders Bøn“,

den er noget ganske Andet end det Gjængse, og det var ogsaa hans Bededags-Præken dette Aar, der efter Opskriften begynde som følger:

„Omvender eder og tror Evangelium!

„Disse Ord, som stedse ledsagede Vorherres Jesu Kristi Prædiken paa Jorden, skal ogsaa ledsage Aandens evangeliske Prædiken, men dermed maa intet Bededags-Ansigt følge, men det Evangelium selv, som maa troes og som man med Tro maa omvende sig til, naar man vil komme ind i Guds Rige. Naar vi nemlig af Aandens Drift udraabe vort: Omvender Eder og tror Evangelium, da er Meningen altid den, at man med hjertelig Tro skal vende sig til det glædelige Budskab, at Gud har sendt sin Søn til Verden, ikke for at dømme eller straffe, men for at frelse, og at hver den, som tror paa denne hans enbaarne Søns Navn, skal visselig frelses. Uden denne Tro nytter nemlig ingen Omvendelse, som skrevet staar: Vend om til den Herre, som vil forbarme sig, og til den Gud, som er meget rund til at forlade.“

„Derfor er Lignelsen om den forlorne Søn af Vorherre Jesus Kristus selv den eneste rette Vejledning til evangelisk og kristelig Omvendelse. Ligesom nemlig den forlorne Søn begynder med at gaa i sig selv og gaa i Rette med sig selv om sin gode Fader, saa maa vi alle gjøre ligesaa ved at betragte os selv i den syndige, elendige og hjælpeløse Tilstand, hvori vi befinder os, og komme vor Skaber ihu som den faderlige Gud, der har skabt Mennesket i sit Billede og efter sin Lignelse, og som endnu daglig oplader sin runde og milde Haand og mætter Alle, selv Fuglene, som hverken saa eller høste, med Velsignelse; thi kun Bekjendelsen af vor Synd kan gjøre os skikkede til at frelses af Naade, og kun Mindet om Guds Faderlighed og Evigheden af hans Ejegodhed kan gjøre vort Hjerte villigt og dristigt

til den Tro, at han endnu elsker os saa højt, at han vil give os sin enbaarne Søn til vor Frelser og i ham benaade os med det evige Liv.“

Saa følger hos Grundtvig en Betegnelse af „den højrrøstede Omvendelses-Prædiken“ baade ved „den indre og den ydre Mission“, hvor man, skjøndt man laster Fortidens Missioner, „dog er langt fra udelukkende at prædike en saadan Omvendelse fra Verden, sin egen Aandelighed, Død og Forstand til Barne-Evangeliet paa Vejen til Paradis, at man tvertimod først og sidst raaber paa det Udvortes som det Væsentlige, enten saa det Udvortes er Føde og Klæder, Sæder og Skikke eller Suk og Taarer“. Og saa skal man efter Missions-Betragtningen være „meget forsigtig“ med at forkynde Synds-Forladelsen og forkynde Daaben og Nadveren som guddommelige Naade-Midler for Misbrugens Skyld.

„Ja, kristne Venner — slutter Grundtvig — det er hvad vi maa være belavede paa at høre fra begge Sider, fra den indvendige og fra den udvendige Mission, men det skal kun drive os til desivrigere at indskjærpe, at det ikke er Fejlen hos denne Verdens Børn, at de overalt skyer Sorgen og leder om Glæden, men Fejlen stikker kun deri, at de neddysser Røsten om Herrens Vej gennem Ørken og søger Glæden, hvor den ikke er at finde, søger Øjeblikkets Lyst istedenfor Vorherres Glæde, der straalere os imøde med det Riges Evangelium, som er Retfærdighed, Fred og Glæde i den Helligaand.“

I denne Vaartid 1869 kan vi af andre Præken-Op-skrifter se, at han tit havde for Øje Sadukæismen eller Fornægtelsen af Aand og Engel og Opstandelse, og han leverede i „Dansk Kirketidende“ et mesterligt Kvæde, „Livet og Døden“, hvori han paa det mest levende skildrede Sadukæismens Trøstestelsløshed og den levende Kristeligheds lykkelige Kaar.

Et Mærke maa jeg ogsaa sætte ved et Ord af ham — skjøndt det bliver halvkvæden Vise — paa 5te Søndag efter Paaske, hvor Evangeliet minder om, at Herren sagde til sine Discipler: „Hidtil har I ikke bedet om Noget i mit Navn“, idet han lovede, at hvadsomhelst de bad om i hans Navn, skulde gives dem:

. . . „Dette har vi lært af egen Erfaring, saameget

desvissere, som vi har havt Fædre og Mødre, der troede Skrifterne og aldrig med Vidende og Villie nogen Dag forsømte at læse deres „Fadervor i Jesu Navn“ og heller ingen Lejlighed forsømte til at indprænte deres Børn at gjøre det Samme, thi derved lærte vi dog ingenlunde, hvad det er at bede i Jesu Navn eller vandt Magt til at vente Bøn-hørelse hos den almægtige Gud, som Børn hos en kjærlig Fader. Først, da vi igjen fattede Tro paa den Helligaand som det hos os forblevne himmelske Vidne om Menighedens guddommelige Adkomst til Fadren med Børne-Ret og Arve-Ret i Jesu Navn og fandt i det samme velsignede Navn Vished om Bøn-hørelse. . . .“ (Eftersætningen er ikke udført i den Meddelelse, der faldt mig ihænde.)

Dog, forbigaaes maa heller ikke hvad han 4de Søndag efter Paaske med Hensyn til sin rimeligvis snart forestaaende Bortgang sagde til Menigheden ved det Herrens Ord: „Det er Eder gavnligt, at jeg gaar bort, thi gaar ikke jeg bort, kommer Talsmanden ikke til Eder“. „Vel — sagde Gr. om de gamle Herrens Tjenere, som snart gaar bort — kan vi ingenlunde love Menigheden at sende den Aanden, da vi selv kun har Aanden som en Naadegave, men det behøves heller ikke, da han af Vorherre Jesus Kristus selv er udsendt til hele Menigheden og aabenbarer sig selv for den, naar den kun føler sin Trang og sætter sit Haab til Herrens Forjættelse og til A'andens Tjenstvillighed . . . saa at naar vore Tilhørere betragte og beklage sig som faderløse, naar vi forlader dem, da røber de netop selv, at de har glemt den Aand, som udretter alt hos os alle og aabenbarer Enhver af os, hvad som er nyttigt, og da er det os, som, mod vor Villie, stod dem i Vejen og skyggede for Aanden, i hvis Lys vi skinnede. Derfor kan vi med Sandhed sige til vore Tilhørere: Det er godt og gavnligt for Eder, at vi gaa bort; thi gik vi ikke bort, da kom Aanden selv ikke til Eder, men gaar vi bort, da vil I snart af egen Erfaring lære, at vor himmelfarne Herre ogsaa har sendt sin egen Aand, Sandhedens og Naadens Aand, til Eder for at herliggjøre ham og hans himelske Fader.“ . . .

— Pintse-Søndag talte han især om, hvorledes det guddommelige Vidnesbyrd nødvendig krævede det

guddommelige Vidne, som er Aanden, og — Pintse-Mandag — lagde han Menigheden paa Hjerte at holde sig til den sande Kristus, hvem den er tildøbt, som Apostelen skrev: Er Pavlus korsfæstet for Eder, eller er I tildøbte Paulus-Navnet, og advarede mod dem, der vil indbilde os, at naar man kan tror paa en vis Guds Søn, som er død og opstanden for os, da gjorde det ingen Forskjel, om vi kalder ham Jesus Kristus eller i det Hele tror paa hans virkelige legemlige Korsfæstelse, Død og Opstandelse, da det kun er den guddommelige Ide eller Grundtanke om en Guddoms-Mand og kjærlig Menneske-Frelser, det gjælder om . . . Om Nødvendigheden af at have den virkelige Frelser, siger han saa senere:

„Ligesom nemlig Synden er virkelig begaaet, maa den virkelig afstraffes, og ligesaavel som Døden er virkelig fortjent, maa den virkelig lides, og venter vi derfor Synds-Forladelse og Gjenfødelse af et selvgjort Taagebillede, eller dog af Nogen, som ingen Ting har gjort eller lidt for os, da er det aabenbart en Taabelighed, der nødvendig maa finde sig skuffet.“

Sagen mod Sognepræst Gunnerus var ved et Par Nordmænds Besøg paa Tale ude paa Tuborg, og ved den Lejlighed sagde Grundtvig: „Nordmændene er nogen haarde Halse“. — En anden Nordmand besøgte ham ogsaa ude paa Sommeren og fandt ham, som alle gjorde, meget mild og kjærlig. Saaledes var Talen om en højtstaaende norsk Gejstlig, som før havde staaet mere venlig til den saakaldte „kirkelige Anskuelse“, men blev en strid Modstander, da han kom højere op. Samme Embedsmand havde nu søgt sig ind i en ringere Stilling, og saa sagde Grundtvig blot: „men kanske han saa blir bedre igjen nu, da han er traadt lavere ned.“ Saa blev Talen om den navkundige Oplysnings-Mand og siden Storthingsmand Anders Reitan, om hans Virksomhed og om hvorledes Vedkommende lod ham blive siddende i trange Kaar som Kirkesanger i Kvikne. „Men kan da ikke hans Venner hjælpe ham“, siger Grundtvig. Han undred sig meget over Billigheden af Sangbogen ved Bentsen—Johnsen—Knudsen, og mente, at saa billig kunde man ikke

skaffet den i Danmark. Da Nordmanden skulde gaa, følte han Trang til at bevidne sin hjertelige Tak for det Gavn og den Glæde, han havde havt af Grundtvigs kirkelige Oplysning. „Det glæder mig meget“, var Oldingens hjertelige Gjensvar.

Den ene af disse Nordmænd fortalte, at han saa „E Slaaskæmpe“ af Kr. Janson ligge paa Grundtvigs Bord.

— Da vor Kongedatter denne Sommer var hjemført som Brud af den danske Kronprinds, yttrede Grundtvig fra Prækestolen (10de Søndag efter Trinit.) sin inderlige Glæde over den Begivenhed, og han vilde gjerne tage den som et lykkeligt Varsel for, at de tyske Dronningers Tid maatte ophøre i Danmark.

Vennemødet 1869.

~~~~~

Pastor Køster indledede sin Beretning om dette Møde med følgende Ord: „Saamange Mennesker har der neppe før været samlede i den lille Vartou Kirke, som da Vennemødet den 8de September aabnedes med en Kirketjeneste, og gjorde allerede det et forunderligt Indtryk, naar man kastede Øjet udover den tætte Skare og det mødte baade hist og her mellem de mange Ukjendte Venner og Kyndinger fra alle Landets Egne, saa det tog os underlig om Hjertet, at her var vi alle, kjendt eller ukjendt, kaldede til at være hinandens Venner, saa klarode det sig dog først, da Grundtvig tog til Orde i Skriftetalen, nærmest vendt til de talrige Altergjæster, over de bekjendte Ord i Apostlenes Gjæringer:

„Ingen kaldte noget af hvad han havde sit eget, men de var fælles om alt“, og viste, hvorledes man tog fejl ved navnlig at stirre paa Fællesskabet om Gods og Guld, thi det førte farlige Fristelser med sig, som vi ser paa Ananias, men det gjaldt først og sidst det indvortes, hvor Fællesskabet kan gennemføres uden at medføre mindste Fare og Fristelse, Fællesskabet om Troen, Haabet og Kjærligheden og om det Livsens Ord, som skaber og nærer det Altsammen hos os alle, som

er blevet vores, men som dog Ingen kan kalde sit Eget, men i det er vi fælles om Alt.“

I sin Præken gik Grundtvig ud fra de første Ord af Davids Svanesang (2den Samuel 23.):

„Herrens Aand talte ved mig, og hans Tale skede ved
min Tunge“,

og Ordene faldt omtrent saaledes:

„Med Rette talde David, Guds Yndling, saa paa det sidste, især med Hensyn paa hans mange Spaadømmes-Ord om den Davids-Søn, Kristus, Messias, der skulde bygge sin himmelske Faders Tempel paa Jorden af levende Stene; thi al de Troendes Trøst og Haab af disse Ord maatte jo hvile paa den Tro, at det var i Sandhed Guds Ord, talte ved Aanden til David, ligesom til de andre Profeter i Israel.

„Langt fra nu, at det skulde være formasteligt af Kristi Evangeliums Prædikanter at tilegne sig disse Davids Ord, maa Ordene tvertimod hos os tages i en mere bogstavelig Mening, thi David kunde jo kun mene et profetisk Guds-Ord om det Tilkommende, men vi maa mene baade et historisk Guds-Ord, som lød for hans Disciplers Øren ved Ordets Kjødspaatagelse, og Ordet, som den korsfæstede og opstandne og himmelfarne Frelser vedbliver at tale i sin Menighed ved den hellige Daab og den hellige Nadver, saa jo mere vi nærme os vore Dages jordiske Maal, da Vandrings-Staven nedlægges og Læben forstummer, des alvorligere og mere indtrængende maa vi vidne, at Herrens Aand lagde hans Ord i vor Mund og hans Tale skede ved vor Tunge. Skal det nemlig nytte Vorherres Jesu Kristi Discipler nu og herefter, at han, skjøndt Verden ikke ser det, er dem dog lige saa nær, som han var sine første Discipler, da de saa hans Herlighed som den Enbaarnes af Faderen, fuld af Naade og Sandhed, ja, at han, som skrevet staar, er os aandelig saa nær, som Ordet i vor Mund og i vort Hjerte, ja da nytter det Ingen af os, med mindre vi har aabne Øren for hans Røst, som banker paa, og aabne Hjerter for hans Ord til os, som ligesaa virkelige og ligesaa kraftige som dem, han talde for Verdens Øren, thi kun da kan og vil han naadelig i Ordet indgaa hos og holde Nadver hos os.

„Derfor føler ogsaa jeg i mit Livs Aften, nær ved mine Dages Maal, Aandens Drift til at vidne med David, at det var Herrens Aand, som talde, hans Ord og ikke mine, som laa mig paa Tunge og lød fra mine Læber, naar jeg døbte i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, oprettede Daabs-Pagten og lyste Velsignelsen, og opmuntrede eder alle til at prøve Vidnesbyrdet paa den eneste Maade, hvorpaa det kan prøves i Sandhed, ved nemlig troende at tilegne eder det, som det lød fra Herrens egen Mund, i hans og Faderens Livs-Kraft, og da give Agt paa, om Ordet ikke i eders Hjerter selv beviser sig ved Kraften, det røber, Freden, det lyser, og Evigheds-Livet, som det skaber i vort Inderste!

„Ja, kristne Venner! der er sikkert dem iblandt os, som har opladte Øjne for den Sandhed, at kun et lydeligt Ord af Herrens egen Mund til hans første Discipler kunde meddele dem Livs-Lyset og Aands-Livet, som er Guds Naade-Gave i Jesus Kristus Vorherre, men som dog indbilder sig, at ligesom vi og hele den øvrige Menighed kun modtog Lyset paa anden Haand gennem Apostlerne, saaledes kan og skal Menigheden ogsaa modtage Aanden og Livet paa anden Haand, men det er umuligt, ligesaa umuligt, som at vi ved Herrens Bord kunde blive delagtige i hans Kjød og Blod, dersom han ikke selv var tilstede i Ordet som det Livets Brød, der kom ned fra Himlen for at give Verden Liv, og vel kan vi i Tidens Løb ikke blive os Evigheds-Livet bevidst, men naar det, som Apostelen Paulus skriver, virkelig er det evige Livs Ord, vi modtage som Guds Hørelses Ord af Herrens egen Mund, da ter det sig ogsaa kraftigt i de Troendes Hjerter, saa de føler, at de er overgangne fra Døden til Livet ved den indbyrdes Kjærlighed, som aldrig kan dø eller bortfalde, og dette er Livet i Vorherres Jesu Kristi Tro og i Guds Herligheds Haab, der er upaatvivleligt, skjøndt det først kan aabenbares i hele sin Fylde, naar han, som er vort skjulte Liv, aabenbares og vil omskabe vore Legemer efter hans Herligheds-Legeme ved den Guddoms-Kraft, hvormed han kan underlægge sig selv alle Ting.

„Ja, kristne Venner, dette er min Følelse af det evige Livs-Ord, som Herren taler med min Tunge, naar han tiltaler sin Menighed ved Daaben og Nadveren, og

det er mit Vidnesbyrd i Alderdommens Skrøbelighed, som i Manddoms-Kraften, at de skal alle føle det samme, som tro, at Guds Aand er over os og taler til os med Faderens Røst, men taler ikke det evige Livs-Ord af sig selv, men tager det af Vorherres Jesu Kristi Mund og forkynde os det til evig Salighed. Amen!“

Det var nu Grundtvigs 86de Aarsdag, og om Aftenen samledes en Mængde Mennesker i hans store oplyste Have; Talerne holdtes fra Trappen. Pastor Køster kaldte den nærværende Tid en Høstens Tid i Menigheden og sagde, at det, paa „Vor Frue Dag i Høst“, er som til et stort kirkeligt Høst-Gilde, vi skal komme og dele Grundtvigs Glæde, da Vorherre lader ham høste med Lovprisning og Frydesang efter mange Aars Taaresød, men at „Høstmand og Plovmand mødes“, fordi jo rigere vi høste af Guds Velsignelse, des mere uddrives vi af Aanden til at udstre Guds-Ordet vidt og bredt.

Da kom Biskop Grundtvig frem paa Trappen og sagde, at her var det gamle Ordsprog sandt, at En saar og en Anden høster, saa det var sagt med Rette, at det var en Høst-Tid, navnlig med Hensyn paa Morten Luthér og hans Gjerning, men ellers havde det dog mere Lighed med en Vaar-Tid i Guds Rige med alle de vaagnende Kræfter, der længe var hæmmede og hindrede, men nu brød igjennem, og han tilønskede Menigheden Guds Velsignelse til Vækst fra Kraft til Kraft, fra Klarhed til Klarhed!

Prof. Rasmus Nielsen paapegede, at medens man gjerne siger om Folk, der har naaet de 60: det gaar ned ad Bakke, saa forholdt det sig omvendt med Grundtvig, thi da han var naaet de 60 Aar, var det som om han begyndte et nyt Levnets-Løb. Hvad de øvrige Talere angaar, skal jeg henvise til „Det kirkelige Vennemøde 1869“ af Køster, hvor man da naturligvis finder udførligt hvad jeg her kun giver en Mundsmag af — en Mundsmag kun ogsaa af det, Grundtvig selv sagde paa Vennemødet.

Dette Aar var selv Ravnsborgs store Sal for liden til den svare Mængde Deltagere, saa langt fra alle fik Plads derinde. Grundtvig talte, efter Psalmen:

„Herren han har besøgt sit Folk
Natten hun blev til Morgen“,

ogsaa denne Gang om Ordet, Ordet i Guds og Menneskets Mund, han talte med „stærk og kraftig Røst“ og maatte „med den største Alvor erindre om, at det (Ordet) er det eneste aandelige Lys, som er enten i Himlen eller paa Jorden.“ Han omtalte ogsaa, hvorledes Folk optog det, den Gang, han først begyndte at tale derom, de vendte ham Ryggen og sagde: Ikke andet! det er jo i Grunden ikke andet end som Studens Brøl og Hundens Gjøen, det er jo kun en Natur-Indretning hos det saakaldte Menneske, som vi kalder Tale, istedenfor at vi bruger et andet Udtryk om den hos de andre Pattedyr. Dette [sagde man om Menneske-Ordet, og om Guds-Ordet sagde man, dels at det var Bogstavskriften, dels at det var et Ord om Gud*].“

Og han fortalte blandt Andet:

„Ja, det er bogstavelig sandt, at jeg i en af vore fine Skoler i Kjøbenhavn, hvor jeg skulde bedømme Religions-Undervisningen, hørte, at Læreren, da han spurgte Barnet: Hvad er Guds Ord? fik til Svar: Det er et Ord, som handler om Gud! og han sagde: Ja, det var rigtigt. Saaledes var det med Ordet og med Guds-Ordet i min Ungdom; jeg maatte nedlægge mit Embede i Ordets Tjeneste, tildels fordi jeg var nødt til paa det Stærkeste at misbillige en saadan bespottelig Tale og at indskjærpe Børnene, at Guds Ord var noget ganske Andet.“

Ogsaa sammenlignede han Forholdet mellem Ordet og Bogstav-Skriften med Forholdet mellem Penge af Guld og Sølv og Papirs-Pengene, i det man siger om Papirs-Penge: „de har sit fulde Mærke og er kun forskjellige fra rede Penge derved, at de er lettere at føre, men ligesaasnart man ikke vil betale med rede Penge i Bankerne, saa siger de: det er „Skidt“, det duer ikke det allermindste.

Han indskjærpede derhos, „at vi aldrig maa glemme, at ligesom Herren har sagt, at der kommer Ingen i Himmerig uden hvem der modtager Ordet ligesom et lille Barn, saaledes er der heller Ingen, der faar Liv og Lys af Guds Ord uden hvem, der modtager det som et lille

*) Vi kan endnu daglig høre, at man kalder Postiller, ja selv Lærebogen „Guds Ord“, endsige da Præstens Præken, som dog vel gjerne han selv har sammensat.

Barn, altsaa som et ligesaa lille Ord, som vi er Guds Børn.“

Han sagde imidlertid i Forvejen, hvad ikke maa glemmes, at da „vi gik hen og fik Aandens Liv og Lys, da bar vi os aandelig ad, som vi læser i Apostlernes Gjerninger, 19,19, at de, som før havde brugt unyttige Ting, samlede alle Bøgerne, der var mange tusind Daler værdt, og brændte dem, fordi de vilde overbevise sig selv om, at de var Ingenting i deres Øjne“. (Hvem, der gennemlæser Gr. Levnets-Løb, er fuldt nok overbevist om, hvor langt det er fra, at han regner Bøger til sit Brug for unyttige Ting, medens de, naar de sættes isteden for det levende Guds Ord ved Herres egne Indstiftelser og istedenfor Menighedens levende Vidnesbyrd om sin Tro, aabenbar er til stor Skade.)

Endelig behandlede han Spørgsmaalet om Sønderjyderne skulde „træde ud af den statskirkelige Forbindelse, hvori de er og hvori de maa bære et tungt Aag alle Dage.“ Sønderjyderne havde nemlig — sagde han — begyndt at føle Trang til Ordet, just ved at de stod i Fare for at miste deres Modersmaal; det var for en stor Del dernede kommet dertil, at de tror, det er ogsaa ved Ordet paa deres Modersmaal, at de kan blive lykkelige: at deres Hjerter kan virkelig faa den Fred og Glæde, som det beholder; men endnu har de Fleste af dem ikke opdaget eller kunnet tro, synes de, at det lille Guds Ord, som lyder til os ved Herrens Indstiftelser, at det Ord, som paa vore Læber eller kuns er vor egen Troes-Bekjendelse, skal være Livs-Kilden*) og Livs-

*) Naar Gr. her kalder Troes-Ordet „Livs-Kilden“, saa maa det — som før bemærket — kommes vel ihu, at det er i sin inderlige Forbindelse med Døbelses-Ordet i Herrens Mund, og da indses det let, at det er gennem Frelseren, i sit Navn nærværende i Troes-Ordet, som med sin Fader, sin Aand, sin Menighed, sit Tilsagn om Fællesskab om Syndernes Forladelse og Opstandelsens Haab — kun gennem Ham, at selve Daabens Velsignelse tilflyder det troende Hjerter, med Herrens „Fred med Dig!“ over sig i sit Forhold til det Altsammen.

Det blev kun en Fantasi at vide sig døbt selv

Spiren for os Alle, og derfor kan de heller ikke se, naar det vil være nødvendigt for dem, rent at træde ud.“

Og hans Svar var da dette:

„Saasnart I ikke længer kan faa Lov til at høre og føre, at nyde det lille Guds Ord, som har alt Stort i sig og føder det af sig, da maa I, dersom den Tid kommer, førend Herrens Naade igjen forener os, træde ud, men I bør dog ikke gjøre det, uden for saa vidt det kan blive med Eders fælles Samtykke, at I, saasnart I kommer derhen, (atter i Forbindelse med Danmark) hvor der er Frihed til at leve og dø i Vorherres Jesu Kristi Tro, da gjerne vil bære med os, hvad Aag, der end er tilbage, for ikke at være udsatte for den Fristelse, som alle de, der saaledes udtræde, er udsatte for, at gjøre noget, der skulde være til Salighed, til Eders Eget, der adskiller Eder baade fra os og alle andre Kristne, som dog har den samme Frelser og Herre og vil besjæles af den samme Aand, der udretter Alt i os Alle. Dermed være Forsamlingen, hørt eller uhørt, (mange maatte for Rumets Skyld jo være udenfor) velsignet og budet velkommen. Herren gjøre det Øvrige, han, som ene maa gjøre det, naar det skal ske: baade at ville og at udrette efter hans Velbehagelighed.“

Saa sang man:

„Foragter ej de ringe Dage!“

Da Pastor C. J. Brandt fremhævede, at det er den nordiske Reformationens Opgave ved Guds-Rigets Udvikling at pege paa Roden, ligesom den tyske pegede paa Stammen, og sluttede med Ønsket: Gid den nordiske Reformation, som vi har set Begyndelsen af, med Guds Hjælp maa fortsættes, men sent faa sin Lærebog færdig“, da raabte Grundtvig: „Aldrig!“

Prof. Hammerick, Sønderjyderne Poulsen og Appel, (der begge godtgjorde, hvordan Grundtvigs Vidnesbyrd havde fundet Indgang dernede,) P. Rørdam, Hostrup (der omhandlede Ordene: „Søger først Guds Rige“ udmærket i Forhold til Arbejdet paa den folkelige Sag) holdt nu sine Foredrag, og P. A. Fenger sluttede.

---

i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, naar man ikke fik høre, hvem og hvad man blev tildøbt.

Hvad Indtryk Biskop Grundtvigs Tale ved dette Vennemøde, som sagt efter det fyldte seks og otte-tiende Aar, ligsom hans Gjerning i det Hele i denne Tid gjorde, det hører vi ikke mindst paa denne sidst-nævnte Alvors-Mand, der blandt Andet sagde om Grundtvig:

. . . „Vi har ogsaa set det for vore Øjne, hvor god Gud er mod den danske Menighed, at han saaledes saa forunderlig har holdt hans Sjæl ved Live, som vi, menneskelig talt, gjerne kalde vor Menigheds Fader, holdt hans Sjæl ved Live, saaledes at han bærer Frugt i sin Alderdoms Dage, ja, meget mere end man skulde anse det for muligt i hans ungdomskraftigste Aar. Har der nogensinde været flere Mennesker tilstede i Vartou Kirke end igaar, eller har Forsamlingen ved Vennemøderne nogensinde været større? Er ikke snarere Klagen den, at her ikke er Plads nok for alle dem, som gjerne vil være med, og det især fordi Lysten er dertil at høre Ordet af den Gamles Mund; thi han er „saftig og grøn“, han er, Gud være takket, ikke afsløvet, saa at han ikke skulde kunne sandse, hvad der foregaar i vort Folk og i Menigheden, eller fattes Ord til at udtale, hvad der kan være os til Oplysning, Raad og Formaning. Vi har sikkert ogsaa faaet Indtryk af, at Frugterne formeres af den Virksomhed, han har udfoldet baade med at føre Ordet og med at slaa Harpen for Menigheden, og det saaledes, at det er hørt fra Øresundet til Vesterhavet og fra Ejderen til højt oppe mellem Norges Fjelde! Han bærer Frugt endnu, skjøndt han er graahærdet, og derfor er vi saa glade ved hvert Aar, Vorherre lægger til hars Liv, saalænge han endnu har Aandskraft til at give gode Raad, til at advare og formane.“

Fenger endte med Opfordringen: Saa lad os da som de, der føle sig forbundne i Aanden, fordi vi have en Herre, en Tro, en Daab, en Gud og Alles Fader, bekjende den apostoliske Tro!

Hele Forsamlingen rejste sig, Fenger bekjendte „Troen“ og bad „Fadervor!“ hvorpaa man istemte:

„Vor Alderdoms Trøst og Støttstav,
Det er den Aand alene,

Som Frelseren os til Trøster gav,
Med sanddru Ord og rene.“

Et særskilt Møde holdtes atter om Aftenen paa Ravensborg, men der var Grundtvig ikke tilstede.

Men han, som i sin Ungdom havde set Menigheden „under Skikkelse af en fortvivlet Kvinde med et dødfødt eller i Fødselen kvalt Drengbarn i sit Skjød“, han maatte naturligvis den følgende Søndag, ved Evangeliet om Enkens Søn i Nain, finde fornyet Grund til, om Folket, lydelig at bekjende med Taksigelse, at Gud har ogsaa i Danmark som i Jødeland „besøgt sit Folk“!

Møre fra Hosten 1869.

~~~~~

Paaskedags Aften dette Aar var gamle Gunni Busck hensovet i Herren i sin Præstegaard i Brøndby-Vester. Han havde saa længe lidt haardelig af Astma, at Budskabet om hans salige opbyggelige Bortgang i Grunden maatte være hans Venner kjærkomment. Hvad Grundtvig sagde, da Dødsbudet kom, véd jeg ikke; men Venner besluttede at udgive en Mindebog om ham, bestaaende af Breve, vekslede især mellem ham og Grundtvig, hvori hans Aands- og Hjerteliv afspejlede sig tillige med det inderlige, oprigtige Venneforhold mellem de To i Aarenes Løb. Grundtvig skrev da i September til Bogen et lidet Mindekvad over ham, hvoraf vi vel før har leveret nogle faa Linier, men som nødvendig maa gives i sin Helhed. Det lød:

„Herr Gunni Busck i Brøndby-Vester,
Han var min ejegode Ven,
Som han imellem Sællands Præster
Jeg har kun meget faa igjen,
Og det om ham skal mindes længe,
Han spared ej paa sine Penge,
Naar Herren havde dem behov.

To Snese Aar det er nu siden,
Da dødt det var i Herrens Hus,

Ja, med Lovsangen tav selv Kviden,
 Knap hørdes Suk paa Kirkens Grus,
 Hvor før i Hjertets dybe Toner
 Lovsang vor himmelske Forsoner
 Det hele Land hver Herrens Dag.

Dog vilde Gud sig mildt forbarme,
 Alt var hans Aand paany udsendt
 Med Livets Ord, med Lys og Varme,
 Og Livets Lys var hos os tændt,
 Nydannet var en Psalme-Tunge,
 Som her en Opsang kunde sjunge
 Til Skabningens Halleluja.

Men Sølv og Guld har Aanden ikke,
 Og dog behøver Skjaldens Mund
 Som Skjalde-Huset Mad og Drikke,
 Saa Skjalden som en Fugi i Lund
 Sig maatte med Guds-Ordet trøste,
 At dem, som ikke saa og høste,
 Dem føder Gud alligevel.

Det Ord fik Røst paa Præste-Tungen,
 Som sig i Bjergby rørde da,
 I Tusindtal af Præste-Pungen
 Sølvdalere sprang ud derfra,
 Derved vedligeholdtes Kraften
 Fra Nytaarsdag til Juleaften
 Hos Skjalden og hans ganske Hus.

Sangværket til den danske Kirke
 Saalunde frem for Lyset kom,
 Og Menighedens Psalme-Virke
 Skal minde Slægterne derom,
 Saa glemmes mellem Sællands Præster
 Skal aldrig han i Brøndby-Vester,
 Som købde Lovsang til Guds Hus.“

Grundtvigs Højskole begyndte sit Vinterhalvaar 4de November, og en stor Forsamling havde indfundet sig for at overvære Aabningen. Efter Afsyngelsen af: „Hvad Solskin er for det sorte Muld“ talte Biskoppen selv omtrent følgende mærkelige Ord:

„En Friskolelærer i Jylland har om Skole-Gjærningen stillet to Spørgsmaal til mig, som han vel tror selv at have besvaret rigtig, men er derved blevet uenig med nogle af sine bedste Venner, og beder derfor mig besvare, saa han vist kan vide, om jeg er enig eller uenig med ham.

Det første Spørgsmaal er, om ikke Fri-Skolen, som arbejder paa at vække og nære Folkelivet, er væsenlig forskjellig fra Tvangs-Skolen, der arbejder paa at meddele og indskjærpe en vis Bogkundskab.

Det andet Spørgsmaal er, om ikke Udenadslæsningen paa Ramse af Troens Ord er at tage Guds Navn forfængelig?

Begge disse Spørgsmaal maa jeg, efter min fulde Overbevisning besvare med Jo; men da jeg tror, at man kunde trænge til at have denne vigtige, men endnu for det meste miskjendte Sandhed lyslevende for Øje, vil jeg prøve paa at fremstille Folkelivets Oplysning, som er Folkeskolens Øjemed, under Billedet af et Træ i Skoven, som staar vissent i Vintertiden, men som man stræber at opfriske i sin oprindelige Grøde.

Et saadant Træ svarer nemlig med sin Rod, sin Bul, og sin Top i en Lignelse til vort Folkeliv i Oldtiden, i Middelalderen og Nyaarstiden, og ligesom det kun er ved Vaaren, det kan opfriskes og grønnes, saaledes en det kun ved en Vækkelse og Virkning af den oprindelige Livs-Kraft, at vort forældede Folkeliv kan fornyes, saa at naar man i Skolen kun lægger an paa at indprænte os Beskrivelsen af vore Forfædres og især af fremmede Folks Levnetsløb og Bedrifter, da kan Folke-Livet ligesaalidt vinde derved, som et Træ kan vinde nyt Liv ved at man opmaalder dets Rødders Udstrækning og dets Buls Omfang eller ved at kline visne Blade fast paa de nøgne Grene.

Forskjellen mellem vore Fri-Skoler og de gamle eller ny Tvangs-Skoler er da ingenlunde hverken Forskjellen mellem lidt mer eller mindre Umage og lidt mer eller mindre Kundskab eller Lys og Mørke, men den er som Forskjellen mellem Liv og Død, der umulig kan forliges, men maa strides, hvor de mødes, til den ene falder og forsvinder.

Den frie Folke-Skole er da kun blevet mulig ved Troen paa Ham, der selv er Livet og har overvundet

Døden for os, saa i Folke-Skolen oplyses det, hvad Kristendommen gjør for det timelige, ligesom det i Kirke-Skolen oplyses, hvad den gjør for Menneskets evige Liv. Det maa derfor ikke forundre os, at vi lige-saa vel i Folke-Skolen, som i Kirke-Skolen har Dødbideriet imod os, og at vi derimod i Folke-Skolen kan have dem med os, som i Kirke-Skolen er stik imod os“.

Faa Dage efter Skolens Aabning (7de Nov.) holdtes i Kjøbenhavn Femogtyveaars-Fest for den første danske Højskoles Aabning i Rødning, den Skole, som ved Afsfaaelsen af Slesvig blev flyttet til det Askov, som under Ludvig Schrøders Ledelse nu er bleven saa navnkundigt. Festen var med det Samme som en Fest for Professor Flor, Rødning-Skolens „Stifter“. Som Æres-Gjæster — foruden Flor — var fire Mænd indbudne, og to af dem var Biskop Grundtvig og Professor Clausen.

Grundtvig havde Ordet først, og Kjernen i hans Tale var, at der til Folkelivets Fornøelse hørte tre Ting: „først at Folket kjender sig selv igjen og kommer ihu hvad det heder, dernæst, at det kan sit Modersmaal baade indenad og udenad, og endelig, at det ejer sit Fæderneland baade udad og indad til. Man kan nok sige, og har nok sagt, at er det ikke andet man vil naa ved de folkelige Højskoler, da er de aldeles overflødige, da Folket, længe før de blev til, baade har kjendt sig selv og mer til, og kunnet sit Modersmaal og mer til, og ejet sit Fædreland og mer til, men dermed siger man netop, at det er længe siden Folket kjendte sig selv saaledes, som det ikke kan kjende noget andet, og kunde sit Modersmaal saaledes som man ikke kan kjende noget andet Tungemaal, og ejede sit Fæderneland saaledes som man ikke kan eje nogen anden Fodsbred Jord i hele Verden“. Det var, hvad han videre udviklede.

Her er vist Stedet til at meddele en Kundgjørelse fra Aarene Sexti om Grundtvigs egen Højskole. Den aarlige Kundgjørelse undergik, saavidt jeg har set, ingen væsenlig Forandring, i det mindste i Grundtvigs Levetid. Bestyreren Kand. Karl Grove skrev da i 1865, som følger:

„Undervisningen i Vinterhalvaaret 1865—66, som besørages af idetmindste 2 Lærere, begynder den 7. November 1865 og varer til 1. Maj 1866. Det er Skolens Formaal at meddele sine Elever en folkelig Dannelse, der

kan være dem til Gavn og Glæde i hvilkenksomhelst Livsstilling. For at naa dette Maal gjør vi de Unge bekendt med vort Folks naturlige Tankegang, dets Historie og Folkesang, saavel som med det Bedste af hvad der er skrevet paa Dansk i folkelig Retning, ligesom vi stræber at sætte dem ind i de Sager, som angaar Folket og Fædrelandet, som i Øjeblikket forhandles. Vi oplyser dem om Fædrelandets Natur, de forskjellige Egenes Ejendommeligheder og de Minder og Sagn, der knytter sig til de forskjellige Steder, og gjør os Umage for, at vore Elever kan faa Færdighed i at bruge Modersmaalet baade mundtlig og skriftlig. Ved Siden deraf gjør vi dem bekendt med Menneske-Slægtsens Levnetsløb, ligesom vi ogsaa stræber at meddele dem noget Kjendskab til Naturen og Menneskelivet i fremmede Lande. Betalingen for Undervisning, Kost og Bopæl i Vinterhalvaaret er 70 Rd.“

Der var en Gang en ung Herre, som ude hos Grundtvig omtalte Oplæsning af Bog som noget meget uvigtigt, saa at sige udenfor Folkehøjskolens Værdighed at lægge Vind paa. „Nej, det er en meget vigtig Ting“, sagde Grundtvig, — og hvorledes skulde „det Bedste, som er skrevet paa Dansk“, kunde udbredes i Huskredsene til almindelig Gavn og Glæde, naar der Ingen var til godt og frit at læse det op!

I 1869 havde endel Dannemænd, med Peder Larsen Skræppenborg i Spidsen, besluttet sig til at rejse en Mindesten over Dr. Jakob Kristian Lindberg. Under sit Ophold i Kjøbenhavn ved Vennemødet dette Aar havde Peder Larsen faaet kjøbt en vakker og kostbar Granitsten og bad Grundtvig skrive Hoved-Indskriften. Grundtvig skrev: „Rejst af danske Bønder til Minde om Jakob Kristian Lindberg, Guds og Folkets Mand“.

Stenen skulde været rejst i Ribe, Lindbergs Fødeby, men der blev gjort Vanskeligheder, som ikke hører hid, og dermed giver jeg for et Øjeblik Ordet til Ludvig Schrøder i hans læseværdige Skrift: „Ole Peter Holm Larsen:*)“

*) Bogen baade kaldes og er: „en historisk Fortælling om det gudelige Livsrøre hos det menige danske Folk i dette Aarhundrede“. (Milos Boghandel).

„Paa Landevejen imellem Ribe og Kolding og tæt ved Askov*) ligger Skibelund-Kræt, hvor der i flere Aar har været samlet Folk fra begge Sider af Kongeaaen. Der havde oftere været Tale om at købe Festpladsen med Omgivelser. Nu blev der i Høst dannet et Aktie-Selskab med dette Formaal; Kjøbet blev afsluttet; et Par Dage efter kom P. Larsen kjørende med Stenen fra Kolding; Højskolens Læringer hjalp ham med at stille den op, og den 3. Novbr. 1869 blev den afsløret . . . Grundtvig havde til Brug ved denne Festlighed skrevet sin Minde-sang over Jakob Kristian Lindberg:

„Vi saa en vældig Stridsmand
 For Aanden med Guds Ord
 Vi saa en vældig Stridsmand
 For Folk og Drot i Nord;
 Hans Kamp og saa har gavnet,
 At Jakob Lindbergs Navnet
 Ej glemmes maa i Hast!

Da stødt der blev i Luren
 Og Fjendens Hær man saa,
 Den første Mand paa Muren
 Var han i Kjortel graa;
 Mod Lue-Pile hærdet
 Saa svang han Aande-Sværdet,
 At vi saa Glands deraf!

Naar nu iblandt os throner
 Det levende Guds Ord
 Med søde Lovsangs-Toner
 Fra Hjerterne i Nord,
 Da skal det kjærlig mindes:
 Saa gode Sejre vindes
 Der kun paa Lindbergs Vej“.

Sent paa Høsten indrykkede Grundtvig i Nr. 46 i „Dansk Kirketidende“ det større Kvæde: „Herrens Hus“, der begynder:

„Vorherre! til dig maa jeg ty,
 For stærke er Fjenderne mine,

*) Ikke saa „tæt“ endda, for gamle Ben idetmindste. H Br.

De tænke, at højt over Sky
 Du ændser ej Tjenerne dine;
 Du ej os forstaar
 Ej heller formaar
 At løse af Angest og Pine!

De Daarer, de tænke som helst
 I Muldet du ligger, det sorte,
 Af Fader i Himlen ufrelst
 Fra Trolde og Engle forgjorte
 Hensmuldret som Støv,
 Hønvejret som Løv,
 Indspærret af Helvedes Porte.

Det er mig dog vist over Alt:
 Langt borte du kan ikke være,
 Thi immer af Hjertet paakaldt
 Du trøster saa ømt dine Kjære,
 Ja i dig, vor Drot,
 Det føle vi godt,
 Vi leve og røres og ere.

Du er i det hellige Ord,
 Du gav os i Hjerter og Munde,
 Du blandt vore Lovsange bor,
 Som Røsten blandt Fugle i Lunde;
 Saalidt som dit Ord,
 Saalidt kan dit Kor,
 Dit sjungende Folk gaa til Grunde! . . .

Da Kvædet er hele 12 Vers kan det ikke meddeles her, men Læseren og Læserrinden maa efterspørge det hos dem af Grundtvigs Venner, der enten har Kirketidenden for 1869 eller „Kirke-Aaret i Salme-Sang“, hvor det findes henført til 1ste Side efter Hell. Trekonger; da det handler om det endnu ganske spæde, men med Guds rige Naade over sig opvoksende Kristus-Liv i Menigheden. I „Kirkeligt Folkeblad“ findes det ogsaa optaget enten i Slutningen af 1869 eller i Begyndelsen af 1870. Det trøstelige og glædelige Kvæde, vil man nok finde, vinder ved at læses eller bedst høres sjunget flere Gange; det rige Indhold ligger heller ikke her paa Overfladen.

Efterslæt fra Sexti-Aarene.

Vi har før ligesom kiget ind i Grundtvigs Hverdagsliv i den første Tid af hans tredie Ægteskab. Vi saa ham komme fra sit Studereværelse ind til Aftensbordet, tit uden at der blev talt videre, naar ingen Fremmede var tilstede. Det var i den norske Guvernantes Tid. Det var en from dyb Kvinde, som Grundtvig godt vidste at skatte, men hun var usædvanlig stille, og det gjorde, at ogsaa Mødet ved Kveldsbordet tit blev saa stille som det blev. Et saadant stille Kvindeliv har Grundtvig stærkt taget i Forsvar, navnlig i sin Ligtale over P. A. Fengers Moder: Fru Helene Fenger, i et af Aarene femti. Men det kunde jo ikke fejle, at der blev livligere i Huset, naar der kom Kvinder, der havde lettere for at udtale sig om hvad der bevægede dem. Hvad Bispinden selv angaar, da har jeg engang set et Brev fra hans Haand netop fra disse deres tidlige Samlivs-Dage, og det er ret egentlig gennemstraaet af Kjærligheds-Glæden over en Hustru, der saa levende tilegnede sig alt, hvad der med kristelig Tro kunde tilegnes. Saa stod der efter Meningen i Brevet, og nok omtrent efter Ordene tillige. Med nye Guvernanter blev der da mere livligt i Huset og henne i en Sidebygning paa Vestersiden af Gaardsrummet kom der til at bo en folkelig og kristelig Kvinde, lidt ud i Aarene, Frøken Anna Gad, der havde Ordet til sin Tjeneste og havde jævnlig Adgang gennem den kjærligt aabnede Dør. Og i mere hjertelig Forstaaelse med Grundtvig selv og hans kristelige og folkelige Hustru kunde nogen vanskelig komme, til gjensidig Opmuntring og Glæde, end den ægte kvindelige, kristelige og folkelige Frøken Karoline Larsen — nu Fru Brummer i Egtved Præstegaard i Jylland — som i en Del af Aarene seksti var Guvernante i Huset. Da Frøkenen — paa Grund af et Dødsfald i hendes Familie — maatte forlade Huset og rejse over til Jylland, forærede Grundtvig hende „Højnordens Rigs-Krønike“ med Indskrift: „Til en kjær og folkelig Veninde fra N. F. S. Grundtvig“*).

*) Der var idetmindste en, kanske flere Guvernanter, foruden de to betegnede, og foruden Fru Brummers Søster, i Grundtvigs Hus gennem Sextierne; men jeg kan derom ikke sige

Sin Glæde over det lykkelige yndige Ægteskab med den unge Frue, der — som han sagde — bragte Vaaren ind i hans Vintertid, udsang han i mange Kvæder, hvoraf vel nogle i det mindste sikkert kommer ind i hans „poetiske Skrifter“, og det var ikke alene til Bispindens Fødselsdage, han sang. Inderligst af Alt. hvad jeg har set af den Art, er i mine Øjne en Taksigelse til Hustruen for hendes Kjærlighed, da han var „kommet op fra Dødens Porte“, kort før Vennemødet 1865.

Grundtvig havde nu ogsaa sine hverdagslige Ejendommeligheder, Alt skulde være paa den Plads, hvor han var vant til at vide, det var, om det saa var en liden Indretning til at sætte Fidebusser i, som nogle Smaa piger engang forærede ham. Hverdagslige Smaating kunde nok sætte ham ud af Humør, men i den Henseende sattes han nu ikke synderlig paa Prøve, da man kappedes om at gjøre ham til Behag. Kjærlighed omgav ham og taknemmelig Gjenkjærlighed boede rigelig i hans Bryst. Naar man hører om det daglige Husliv inde i Grundtvigs Stue, kommer man let til at tænke paa Verset om Guds-Riget i Festsalmerne:

„Lykkeligst Hus det lignes ved,
Der elsker enhver sin Næste,
Omgaes i Trohjertighed
Og haaber altid det Bedste“.

Grundtvig havde nu ofte Besøg, og det ikke mindst af Rigsdagsmænd og Rejsende. I 1863 (?) kom der engang en ældre Kandidat, der tænkte paa nu at blive Præst, ind til ham. Han havde nemlig Skrupler over to Ting med Hensyn til Præsteembedet. Den ene var: Nadverens Ud-deling til Folk, som man maatte formode var igrun- den uimodtagelige for hvad der bødes dem. Denne Omstændighed ansaa Kandidaten (nu Præst og selv min Hjemmels-

videre, da jeg tror, at de, som bedst kunde vide Besked, ikke synes om at blive udspurgte om saadant. Kun saa meget kan jeg sige, at jeg har tilfældig hørt Træk, der vidner om, at Frøken Pio stod paa en fri Fod ligeoverfor Grundtvigs. Fru Brummers elskelige Søster er hos Bispinden den Dag idag.

mand) for en Hindring. „Det er galt! det er galt! — siger Grundtvig — De kan spørge, hvilken kristelig Præst, De vil, om“. . . . Det klinger saa underlig, at en Grundtvig skulde omtale andre Præster som om de i det Stykke skulde være mere paalidelige Raadgivere end han selv. Saa sagde han imidlertid og maa ikke have tilføjet, hvad der synes at ligge saa nært som noget Beslægtet: at Vorherre sagde til sine Apostle, at naar de kom ind i et Hus, skulde de sige: „Fred med dette Hus!“ og føjede til, at var der et Freds-Barn inde, skulde Freden hvile paa det, men, hvis ikke, skulde Freden vende tilbage til de Fredlysende. Den anden Ting var Tienden. Kandidaten havde, navnlig fra Kristen Kold, faaet sine Betæneligheder ved at leve paa den aftvungne Tiende og tænkte paa, hvis han blev Præst, da at frasige sig den Indtægt. „Det klinger jo kjærligt nok; — svarer Grundtvig — De er nu i de Omstændigheder, at De kan taale at gjøre det; men det er uvist, om Deres Eftermand kan det Samme, og om han ogsaa gjorde det, saa var det ikke godt, naar han gjorde det, fordi han syntes, at maatte gjøre det. Nej, jeg har spist baade tvungent og frivilligt Brød, og jeg har fundet ikke blot, at det smagde lige godt, men ogsaa, at der er samme Velsignelse ved begge Dele. Tienden følger jo med Ejendommen“, saa Folk, mente Grundtvig, har den fraregnet fra Gaardens Værdi, naar de kjøber en Gaard.

Vi véd nu, Termansen var en god Ven af Grundtvig og havde gode Samtaler med ham om mange Ting baade i Kirke, Skole og i det borgerlige Selskab, men blandt alle Rigsdagsmænd, der kom til ham, syntes det som om han hjærteligst var oppe sammen med gamle Jens Jørgensen fra Jylland, der, som før sagt, havde adskilligt tilfælles med gamle Bergsager hos os. Med ham samtalte han meget ogsaa om det kristelige, og Jens Jørgensen fremførte oftere sine personlige Oplevelser. Saaledes talte de engang om, naar noget, som er betegnet i den hellige Skrift, bliver levende for En. „Ja det er, som om en Engel peger paa det for os“, siger Grundtvig.

„Frederik“ var nu Grundtvigs Yndling, skjøndt der nok kunde varke et godt Ørefigen ogsaa. Mellem 11 og 12 Aar gammel havde Sønnen skrevet en hel Del Digte, der tryktes for Venner. Den Gamle skrev deri, ikke

ganske ordlydende — Ordlyden mindes jeg ikke ganske — men dog omtrent Følgende:

„Danmarks ældste og dets yngste Skjald
„Lykønsker Dan“ i „samme Tonefald“*).

Der skulde sandelig ingen Voksen skammet sig ved at have skrevet de Digte, hvoraf flere er digtede langt tilbage før Elleveaars-Alderen. Med sin „Frederik“ talte han meget om sin egen Barndom og fortalte blandt Andet, at naar han vilde gjøre gale Streger, kom han gjerne ilde afsted, som f. Eks. ved følgende Lejlighed. Som Barn idetmindste var Grundtvig en stor Ynder af Spejl-Æg. En Dag, hans Moder laa paa Sofaen og sov, bavde han faaet fat paa et Par Æg, og saa — op i Stege-Panden med dem. Det begynder at lykkes, men Moderen vaagner; hun var streng og — „jeg fik Spejl-Æg!“ Paa lignende Maade gik det med et Par Æbler, han havde taget. Han drømte som Olding saa tit om sin Moder; en Morgenstund syntes han saa livagtig, han saa hende sidde i sin hvide Kappe borte ved Vinduet.

Medens der nu var Kvinder og Mænd omkring Grundtvig, der var i levende Forstaaelse af ham, kom der naturligvis ogsaa dem, der løb af Gaarde med halv Besked. Saaledes havde nogle, af begge Kjøen, under Vennemødet 1865, forstaaet en Ytring af ham som om han mente, at man maatte ikke lære Børn Fortællinger af Bibelhistorien førend de var godt inde i Danmarks Historie. De overfalder da den navnkundige Lærerinde Fru Heins i Odense og vil sætte hende i Rette før den modsatte Fremgangsmaade. Hun kunde slet ikke gaa ind paa deres Betragtningmaade, om den saa var Grundtvigs, hvad hun hun dog tvivlede om. Saa raader én hende til, at gaa lige hen til Grundtvig selv. Hun vægrede sig en Stund, men gik saa. Nej, at man ikke maatte fortælle Børn af Bibelhistorien, før de var hjemme i Danmarks-Historien, havde aldrig været hans Tanke! Fortællingerne om Abraham i Mamre, om Jakob, om Josef og Moses i

*) Jeg tror forresten Ordlyden er denne:

„Den ældste og den yngste Skjald i Daneland
I samme Tonefald lykønsker Dan“.

N. F. S. Grundtvig.

Nilen o. s. v. var jo netop Fortællinger for Smaabørn! Hvad Grundtvig havde udtalt var uden Tvivl, at Børnene først skulde lære at kjende Folke-Livet i Danmark, navnlig fra dets borgerlige Side, før de videre blev indført i Kundskaben om Indretningerne i „Israels Kirke-Stat“, saa det ikke blev deres Tankegang, at Love og Indretninger fra det mageløse jødiske Folk med sin særegne Opgave og Bestemmelse skulde overføres paa Danmark, hvor alt naturligvis maa indrettes paa Dansk og ikke paa Jødisk, om man end kan lære meget af Indretningerne i det gamle Israel, der med al „Trældom under Loven“, som kun Vorherre havde Ret til at paabyde, dog i saa mange Maader gav langt mere „personlig Frihed“, end „det moderne Samfund“, med sine fransk-dannede Tilbedere, under dem, der underkaste sig dets i saa mange Maader rent tyranniske Herredom. Vi véd saaledes, at i det verdslige Guds-Rige (Theokrati) havde man en mageløs „frisindet“ Hær-Lov, ingen Politi-Vedtægter mod Beruselse og ikke Spor enten af Skole- eller Undervisnings-Tvang paa Forældre-Myndighedens Bekostning, hvilket Sidste i det „moderne Samfund“ ansees for at være af yderste Vigtighed, som om Samfundet opløstes, fordi der hist og her er nogen Gutter og Jenter, som ikke kan læse i Bog, skrive Bogstaver og regne paa Tavle.

Før Sygdommen i 1867 fulgte Grundtvig ud gennem Sekstierne for det meste sin gamle Vane, ikke at gaa tilsengs, men ligge paaklædt paa sin lange Sofa. Bispinden kom da og bredte et Tæppe over ham om Kvelden, og naar hun var paaklædt om Morgen, kom hun ind og hjalp ham, ogsaa med de syge Fødder, der skulde tilsees. De var til fra nedenfor Knæet tykke næsten som Laar. Saa stor egentlig Pine i dem havde han ikke sædvanlig, men tiere kunde de plage ham med ubehagelig Hede og Kløe. Naar han havde vasket og stelt sig om, gik han, naar Vejret tillod det, ud i Haven for sig selv. Paa disse Morgenvandringer skal den ikke korte Morgen-Bøn være undfanget, som han i sine sidste Aar hver Formiddag brugte i sit Hus. Naar Vejret ikke tillod ham at gaa ud i Haven, lukte han Vinduet op, ogsaa ud over Høsten.

Han drak Kaffe om Morgenen med en Bid til og spiste Frokost, tit med et Glas Vin til, ved Kl. 12. Om Sommeren vilde han gjerne have „Melke-Ringe“ eller „Melk-Bunke“ tillivs. Kl. vel 4 spistes Middag, ogsaa med et Glas Portvin til — kun et Glas — og saa kunde han, naar der ingen Fremmede var, ogsaa tage sig en Middags-Lur paa Sofaen. Idetmindste var det Tilfældet i et af Sekstierne, da Landskabsmaler Kr. Wexelsen herfra kom og hilste paa ham. Wexelsen vilde ikke, at Bispinden skulde vække ham, men hun vidste naturligvis, hvordan Gr. vilde, der skulde forholdes, naar der kom Besøg, og vækkede ham. Han var slet ikke søvngrættet, men tvertimod meget venlig. Lørdag Middag var udgjennem Sekstierne ingen behagelig Dag ude i Kjøkkenet, for Grundtvig vilde ikke spise, før han var færdig med Opskriften tilsin Præken, og de Andre vilde nu spise ikke før ham. Vi høre altsaa, at han nu havde holdt op med at studere til sin Præken Natten til Søndag.

I 1863 ved vi, han fyldte de Otteti, og nu arbeided han ikke videre om Aftenen, men lod sig da forelæse det Ene og det Andet, dels af Bispinden, dels af Andre. Mens han holdt „Fædrelandet“, læste han altid Føljetongen eller Underlæsningen deri, og saa maatte man af Berlingske læse alle Nyheder for ham, Dødsfaldene med, og intet overspringe, skjøndt Læserinderne syntes det var et langt Arbejde. „Se, det har De sprunget over“, sagde han til en Frøken, der ikke havde medtaget en liden Nyhed, han fra en anden Kant fik at høre, men han sagde det ikke i nogen Vrede. Ogsaa af hans egne ældre Arbejder begyndte man nu at læse op for ham. Saaledes bad han om „Brage-Snak“, for han vilde høre, sagde han, om den egned sig til saadan Oplæsning i Huskredsene, og han var tilfreds med Udfaldet af Prøven. Og saa læstes naturligvis nyudkomne Bøger, som han ønsked at kjende, og saaledes ogsaa Ibsens „Brand“. Under Læsningen af den sagde han: „Det er en dygtig Mand, jeg mener naturligvis Forfatteren (ikke „Brand“). Det har jeg fra den allerpaalideligste Kilde, en tilstedeværende Oplæserinde i Huset, særdeles fortrolig med Grundtvig, og ikke blot et Ørenvidne men jeg tror ogsaa netop den, til hvem det nærmest blev sagt. Jeg lægger Vægt herpaa, da Grundtvig senere — i 1868 — om Noget af

Ibsen havde sagt til davær. Storthingsm. Bjørnsgaard: „Er det Poesi, saa véd jeg ikke, hvad Poesi er“ (B. er selv min Hjemmelsmand), medens han talte om Bjørnstjerne Bjørnson „med al Anerkjendelse“. Hjerteligst tiltalt var Grundtvig i Digter-Kredsen af Hostrup, der vel ikke skrev mange Digte i senere Aar, men skrev dem gjerne saa yndige. I et Selskab hos Grundtvigs udbragte Hostrup en Gang en Skaal for „den gamle Nattergal i Bøgelunden“, og Grundtvig svarede med en Skaal for „den unge Nattergal“, som han vilde „henvende til Hostrup“. „Min Ven Hostrup“, sagde han kanske allerede den Gang, og i alle Fald sagde han det senere.

Naar Bispinden forelæste noget, som rigtig smagte, kunde det være kjedeligt nok for den, der skjænkte Theen, for hun vilde nødig bryde af, saa Mindelsen flere Gange maatte gjentages, og det hændte nok imellemstunder, at Læsningen bagefter Maaltidet kunde trække ud til 12 — 12^{1/2}, skjøndt den til Jævnshold ophørte tidligere. Mens Grundtvig kunde se, læste han gjerne lidt i sit Ny-Testamente ved Senge- eller rettere Sofa-Tiden om Kvelden, lejlighedsvis fik man høre, at han lagde sig til Hvile med Salmen, der begynder:

„Kom, Gud Helligaand, kom bradt,
Gjennembryd den mørke Nat
Med Guds Morgenrøde!
I vort Hjerte Lærke-Slag
Hilse Herrens klare Dag,
Som staar op af Døde!“ . . .

(Festsalmer: 14de Oplag Nr. 226; 10de Nr. 832).

I 1866 skrev Bispinden til en Veninde, at Grundtvig havde det saa godt; „han er saa sød“ — og med det Samme vil jeg minde om Et, der ikke her maa savnes. Tænkte man, at han i Glæden over det sidste saa lykkelige Ægteskab havde ligesom glemt „Fru Marie“, da tænkte man fejl. Guld-Uhret, han havde faaet af hende, maatte han altid have paa Brystet, skjøndt det gik daarligt, og gjerne vilde han ryge af Piben, han havde faaet af hende, trods Bryderiet med Beslaget, der ikke ret vilde sidde fast, og det hører ogsaa til det Yndige ved Bispindens og hans indbyrdes Forhold, at hun saa gjerne vilde, han skulde fortælle om Fru Marie og Samlivet med

hende, hvem Bispinden ogsaa havde kjendt og besøgt, uden Ahnelse om den Stilling, hun selv skulde komme til at indtage i Forhold til hende.

Saa kom nu den sørgelige Sygdoms-Tid, Vaaren 67, men den gik jo, forholdsvis, saa snart over, at den minder om det gamle Ord: „Om Aftenen Graad og om Morgenen Fryde-Sang“, skjøndt Bispindens Sygdom og Sygelighed bagefter jo for en Tid gav Anledning til Frygt, men ogsaa den maatte flygte. Naar jeg før har omtalt, at Bispinden telegraferede paa Gr. Fødselsdag 67, at han var godt paaveje til at blive fuldstændig helbredet, da maa nok den Underretning henføres til hans Befindende i det Hele (der netop paa Fødselsdagen ikke var rigtig godt), den egentlige Hjerne-Forvirring maa, efter Alt, jeg har hørt, nok kunde siges at være forbi før den Tid. Og selv i Forvirringen sagde han, ved Siden af det Gale, naturligvis mange dejlige Ting. Af hans Kvæde 15de Maj 1867 til hans „Frederik“ paa hans Aarsdag har jeg set et Par Vers, de betegner den klareste Tankegang, og heller ikke mindes jeg nogen Forvirring i et andet samme Dag til „Frederiks“ lille Halvsøster „Asta“. Men det var naturligvis en Tid saa af og til. Kun hans store Ulyst til at give den lovbefalede „Erklæring“ om at have været hjerneforvirret, forhalede en Tid Lægens officielle Bevidnelse om hans fuldkomne Helbredelse.

At Afspærringen fra Folk skulde været ham gavnlig er det et Spørgsmaal, om han nogensinde blev enig med sin Læge om.

Nu, vi véd, Gud vendte Sygdommen til det Gode. Paa Grundtvigs Venner havde Begivenheven i det Hele den Virkning, at de lærte, at den Sag, han levede og virkede for, stod og faldt ikke med ham, og efter alle Vidnesbyrd havde den paa Grundtvig selv havt en velgjørende Virkning til at fremme hans Fremvækst i personlig Mildhed og Kjærlighed mod Alle og i den ydmyge Taknemmelighed mod den store og kjærlige „Israels Læge“.

Hvad den ydre Levemaade angaar, da gik han efter Sygdommen i Seng om Natten. Han stod gjerne op Kl. henved 8 og nød saa en liden Portion „Øllebrød“, med en god Del Sukker i, derefter Kaffe, ikke med Fløde i (det brugte han jo ikke gjerne før heller), men, efter

Lægeraad, med en Skvæt Portvin i. Til Frokosten fik han gjerne ogsaa noget Varmt f. Eks. Bouillon, Æggerøre o. s. v., og forresten var det med Levemaaden som før, naar undtages, at han fik Smag paa en fin Sort Hvedemels-Grød til Aftens, og den vedblev han at nyde gjennem Aarene. I sit Sukkervand blanded han nu lidt Vin, og det var hans Drikke til Piben, naar Kaffen var sluppen op. I Bispindens Sygdom og Sygelighed Høsten og Vinteren 68, kom en Frøken B. og en af Gupni Buscks Døttre til Huset. Den Første havde ogsaa med Madlavningen at gjøre. Om den sagde nok Grundtvig ellers ikke stort*), men en Ting forlangte han: en Mængde Rødder og Saadant i sin Kjødssuppe; det var kanske ogsaa med et Sundheds-Hensyn. „Den B er saa kneben med Rødder“, kunde han da sige. „Han spiste godt.“ — Ligesom han om Formiddagen, naar han havde faaet sin Kaffe, holdt en længere Husandagt, hvorunder Kors-Tegnelsen, Daabs-Pagten med Daaben og Nadver-Ordet vedkjendtes med Herrens Bøn og Bøn om „af inderste Hjerter“ at kunde takke for al Guds „Ejegodhed“, saaledes holdt han ogsaa om Aftenen en længere Andagt. Omtrent Kl. 10¹/₂ gik han i Seng og havde, hvor koldt det end var, aldrig Ild i Kakkeovnen i Soveværelset. Medens han om Dagen, som før sagt, havde sit Sæde i Lænestolen ved Vinduet, naar han ikke, som om Sommeren en stor Del af Dagen, sad enten ude i Verandaen eller i Nordstuen, som støder til den — saa flytted han mod Aftenen hen i Sofaen paa vestre Væg. Jeg tror næppe, han om Aftenen sædvanlig gik ind i Spise-stuen; han fik nok sin Grød ind paa Sofa-Bordet.

Endnu gjennem Sekstierne, altsaa indtil mer end 87 Aar gammel, skrev Grundtvig mange nye Psalmer. Og en, fra 1867, vil jeg sætte et Mærke ved, da den minder Kirkegjængerne om, hvad baade Forkyndelse og Psalmesang tit ikke blot skjuler for dem, men, til Dødens Glæde og Livsvækstens Standsning, tit indskjærper

*) Da han sad alene som Enkemand i Femtierne, sagde en Kvinde, der syntes, der en Tid ikke var godt Stel omkring ham: „Jeg mener, at om man gav ham Træfliser, saa sagde han Ingenting“. Nu havde han det da anderledes.

det lige Modsatte af. Det er hans Udtalelse, i inderlig Fortrolighed med Kvindens Sæd, af sin Uformuenhed, selv i Pagt og Livs-Samfund med Frelseren, til at gaa ud i Ørken med den Mageløse, døje Lange-Fasten med ham og optage Tvekampen med den Onde selv, og det mutters ene. Her taler Præster tit og lader Tilhørerne synge om her at „følge hans Fodspor“, skjøndt Gud og hver Mand véd, at det sker ikke nu hverken med Præsterne eller med Kirkegjængerne.

Grundtvig synger derimod i Begyndelsen af sin Psalm:

„Frelser! du, som efter Daaben
Saa for Øie Himlen aaben,
Hørte grandt Gud Faders Røst!
Hvad kan dig til Ørken drage,
Der at møde Helveds Plage,
Der at savne Himlens Trøst,
Hvor kun vokser Tørst og Hunger,
Hvor Ulykkes-Fuglen sjunger
Hæst om Død og Djævelskab!

Did, ak! kan jeg ej dig følge*):
Ej kan jeg min Rædsel dølge,
Lange-Fasten ej udstaa**),
Ej med Himmeriges Helte
Aandens Sværd i Sandheds Bælte
Bære under Skyer graa,
Svinge mod den stærke Røver,
Brølende, trods Ørkens Løver,
Hvislende med Slange-Brod.

Men just for min dybe Vaande
Drives du af Himlens Aande
Ud at møde Belial,
Mørkets Fyrste, Løgnens Fader,
Dødens Drot og Livets Hader,
Fristeren til Syndefald,
Ham, som kun paa Ondskab grunder,
Gud og Mennesker misunder
Liv og Fred og Salighed“

(„Efterslæt af Grundtvigs Salme-Sang“ S. 545 og fgd.)

*) Spærret af H. Br.

**) Ligesaa.

Saa beskrives Hensigten med og Virkningen for Guds og Marias Søn af Kampen og den fuldstændige Sejer deri.

Vi omtalte før, at en af Gunni Buscks Døttre en Tid af 1867—68 var i Grundtvigs Hus. I 68 kom ogsaa Frøken Karoline Larsen til fælles Glæde did tilbage en Stund, men var der ikke saa længe, jeg tror, fordi hun nu skulde indtræde i Ægtestanden. Præken-Opskrifterne vilde Grundtvig have læst Lørdag Formiddag, Lørdag Middag, Lørdag Aften og som sagt Søndag Morgen, før han drog til Kirke. En Tid var det Frøken Busck, som, under Bispindens Sygelighed, forelæste for ham. Han vilde, at Buscks Børn skulde sige „Du“ til ham. Medens han var syg i Frederiksdal, læste man Romaner for ham som den letteste Underholdning. Da han nu var helbredet i Hjernen, vilde han, at hun skulde læse L. Helvegs Danmarks Kirkehistorie højt, men det vilde ikke ret glide, og saadan stærkere Kost blev det da siden Mandfolkene, som gav ham, medens Frøkenen mest læste Romaner, hvoriblandt jeg tror i denne Tid Charles Dickens. Ja stærk Kost kom han endnu til at døje fra Bogverdenen, idet Professor i Filosofien Rasmus Nielsen kom ud til ham imellem og forelæste ham af sine egne Arbejder, kanske endog af sin Religions-Filosofi før den blev trykt. Om Grundtvig sad nok saa sammensunken, saa kom Livet op i ham, naar Nielsen kom; Nielsen bad ham engang med Alvor om Meddelelse af hans Oplysning om Troes-Ordet som Herrens eget, og den fik han da med al Redebonhed ud af Grundtvigs egen Mund.

Det er mærkeligt, hvordan Vorherre stelte det for sin gamle Tjener, da han forlængede hans Dage saa langt ud udover den almindelige Grændse for Støvet Aar. Han havde den kjærligste og omhyggeligste Hustru, som han holdt saa af; han kjendte hendes Fodtrin, naar hun kom ind i Værelset og rakte da Haanden saa mildt ud bagover sin Lænestol, før han fik se hende. Med hende delte han og med hende voksede han indvortes), som han selv skrev paa hendes Fødselsdag i Marts 1867, med Taknemmelighed mod Gud og hende, i den Tro, det Haab og den Kjærlighed, som udspringer af Troens og Haabets og Kjærlighedens Ord, hvori Aanden og Livet er, ved Herrens Bad og Herrens Bord,

ligesom hendes Hjerte aldrig glemte, hvad hun, næst Gud, skylder ham*). For al timelig og udvortes Velvære sørgede nu hun. Mange kjærlige Sjæle — vel mest Kvinder og enkelte unge Mænd — var knyttede til Huset. Vilde han tale om danske Forhold, kom der Rigsdagsmænd til ham. I det Præstelige havde han den unge Køster og den gamle P. A. Fenger og Pastor Madsen, Fengers Kapellan, foruden alle de tilrejsende Præste-Venner. Køster deltog nu omtrent i Alt, hvad der laa Grundtvig paa Sinde, og i det Videnskabelige havde han foruden Nielsen sin Søn Professoren, Professor Hammerich, kanske dog mindre i Sekstierne end senere, og vel tildels Prof. Georg Stephens. Og saa opblomstrede hans „Frederik“ nu til Yngling ved hans Side. Han kunde nok gjøre sin Fader smaa Streger f. Eks. gjemme bort Fyrstikkene, der skulde ligge ordentlig paa Bordet; da slog Faderen skjemtvis efter ham med Piben; men de havde ogsaa alvorlige Samtaler; „han talte ikke blot til dig, men han talte med dig“, sagde Peter Rørdam, (der selv boede saa nær, at denne hans „ærlige“ Hjertens-Ven dog maa fraregnes de Tilrejsende) til Sønnen ved hans Faders Baare. Af Bispindens Børn fra forrige Ægteskab var den stille venlige Holger Reedtz hans Yndling, og saa hans og Bispindens egen lille „Asta“, der fulgte Enerne i Sekstiaarene med sine egne Aar, hun, i hvem han og Bispinden var blevet til „Et“. I hendes barnlige Leg og Løjer, som han havde sin Fornøjelse i at se paa, saa han „Barne-Stregen til en Stil“, der skal lære Verden, at man i Ler-Kar let kan bære Livets Juvél eller „Ædelsten“. Det er sagt (Marts 1867) aabenbar med Tanke paa Biskop Irenæus's Lignelse om Troes-Ordet i Menigheden, hvori han kalder det en Ædelsten, der fornyer eller fornyer Karret, som den lægges i. Forresten holdt nu Børnene almindeligvis ikke til inde i Stuen hos den Gamle, men i et andet Værelse, hvor der da var Tummel nok, mens der var stille inde hos ham.

Det var efter Gunni-Buscks Død, og mulig i samme Aar, 1869, at Frøken Busck en Dag spurgte Grundtvig:

*) Psalmen: „Ønsker, Lille, du at leve, længe leve sjæleglad“ er skrevet til Bispinden i deres Forlovelsestid.

(Se „Kristen-Livet i Salme-Sang.“

Frygter du Døden? Da svarer Grundtvig: Frygter den, gjør jeg just ikke; „men“ — føjede han til med stort Alvor, idet han saa paa hende — „det er en Fiende“.

I 1870.

Fred. Barfod udgav i 1870 „Folke“, en Gave i Sang til Basaren for Vesterbros Kirke“. Til den leverede Grundtvig Sangen: Liv og Død*), og til hans Levnetsløb hører aabenbar at meddele følgende alvorlige og trøstelige Ord af den:

„Liv og Død, den store Gaade,
Død for Synd og Liv af Naade,
Hvad selv Engle knap forstaa
Daglig dog jeg tænker paa.

Thi det er mig selv det gjælder,
Tiden skrider, Dagen hælder.
Og os alle gjæster brat
Dødens lange Vinternat.

Verden tænker, at med Støvet
Sjælen er al Sands berøvet,
Død for Lede som for Lyst,
Det er dog en daarlig Trøst.

Verden er i Vilderede,
Lyst kan dø, men ikke Lede,
Magtesløs og kold og mørk
Sjælen er i Dødens Ørk.

Pine er det uden Lige:
Vide af sig selv at sige
Som en Sjæl, der evig tabt
Har al Varme, Lys og Kraft.

Som Forgift af Edderslangen
Saa er Død af Synd undfangen,
Synd med Løgn til Verden kom,
Har i Død og Nat sin Dom.

*) Forskjellig fra den, der stod i Kirketidenden 1869.

Saa synger han paa den anden Side om Livet oprejst i Kristus Jesus fra de Døde:

. . . „Nu trods Død og alle Grave
Livet er Guds Naade-Gave:
Evig Liv i Aandens Favn,
Evig Liv i Jesu Navn.

Sjælen nu, til Dødens Harme,
Lever op med Lys og Varme,
Mægter alt i Jesu Tro,
Slaar sig i hans Navn til Ro.

Støvet til de Dødes Rige
Synker nu kun for at stige,
Kaldt til Live af Guds Ord,
Herlig i sin Frelser's Spor.

Helved, hvor er nu din Sejer!
Haabet Frygten overvejer,
Dødens Trudsel er kun Tant,
Sjælens Liv er Støvets Pant.“

Et andet Kvæde i samme lille Bog, der har til Overskrift „Tid og Rum“ begynder med følgende mærkelige Ord:

„Verden siger i en Sum
Om sin Vidskab nu om Stunder,
For den svinder Tid og Rum
Hartad ved et stort Vidunder,
Den omspænder med sit Ord
I et Nu den hele Jord.“

Men heraf drager Grundtvig en ganske anden Slutning, end den Verden, som ved alt saadant tror sig selv saa vis,

„At vor Gud den kan undvære“.

Han slutter nemlig som saa, at:

„Kom saa vidt nu Mandevig,
Skulde man dog nødig tænke,
At sig Gud af Rum og Tid
Mer end Verden lod indskrænke,
Intet Under, om man fandt,
At for ham de rent forsvandt.

Skikker da med Lynets Fart
 Vi vort Ord til Verdens Ende,
 Mon vor Gud ej lige snart
 Bud os kan fra Himlen sende,
 Han, som til alt, hvad de skal,
 Engle har i Tusindtal!“

Han tror dog, at Gud nok overgaar sin Skabning
 og vil engang ogsaa vise det.

. . . „Og naar gjennem Tid og Rum,
 Medens Herrens Haand sig vender,
 Kristi Evangelium
 Gaar som Lyn til Verdens Ender,
 Kjendes da det skal, hvis Ord
 Spænder om den hele Jord.

Da det ses, at intet Vid
 Kan Guds Visdoms Raad forhindre;
 Verden er, med Rum og Tid,
 Hverken mer ej heller mindre
 End et Redskab i Guds Haand,
 Skueplads for Støv med Aand.

Af sit Rum og i sin Tid
 Lad da Verdens Visdom braske!
 Verden dog, trods alt sit Vid,
 Vorder snart kun Støv og Aske;
 Ewig Tid og evigt Rum
 Har da Evangelium.“

Ogsaa til Cand. Ernst Triers „Gave“ til Fordel for
 en Friskole leverede han Bidrag, nemlig det større, stærke
 Kvæde „Kirke-Skibet“ (sandsynlig fra en ældre Tid) og
 den yndige Sang: Guds Forsyn:

„Lille Guds Barn! hvad skader dig?
 Tænk paa din Fader i Himmerig!
 Han er saa rig, Han er saa god,
 Ingen kan staa hans Magt inod,
 O Gud ske Lov! . . .“

Fastelavns-Søndag indskjærpede han atter sin
 Formaning til endelig ikke at sammenblende Johannes-
 Daaben over den fuldvoksne Guds og Menneskens Søn
 med Kristus-Daaben over os, der maa modtages som af

Spædbørn, naar vi derigjennem skal gjenfødes og vinde „Adgang til Guds-Rige“. Før havde han imidlertid yttret — som vi véd — stærk Formodning om „en Aabenbaring af Guds Herlighed“ over Menigheden, naar den blev aandelig fuldvoksen, ligesom den Jesus personlig modtog ved Jordans Flod. Nu sagde han om dette Spørgsmaal: „dertil kan vi hverken svare Ja eller Nej, men maa kun bemærke, at om noget Lignende skulde ske til Herrens og hans fuldvoksne Menigheds Herliggjørelse, da vilde det dog ikke staa i nogen levende Sammenhæng med vor Saligheds-Sag, men kun (med) den store Fristelse og med Gjentagelsen af Herrens jordiske Levnetsløb med Tegn og underlige Gjæringer, Kamp og Sejer, Død og Opstandelse i Menigheden“.

„Uagtet det derfor al Tid burde have staaet kristne Forældre frit for, enten de vilde modtage Daaben til deres spæde Børn eller have sig den forbeholdt til Børnene selv kunde modtage den, saa maatte det dog aldrig været glemt, at det al Tid, aandelig talt, er en Barne-Daab, vi kan modtage, og at den ingenlunde svarer til vor Frelasers Daab i Jordans Flod, men til hans Undfangelse ved den Helligaand og Fødsel af Jomfru Marie, saa det er ved Trøen derpaa den bliver et Gjenfødelsens og Fornyelsens Bad i den Helligaand. Amen!*)

Det Første, jeg ellers mindes fra 1870, er Opskriften til hans Præken første Faste-Onsdag. Efter at have indskjærpet, at det gjælder om, at tro paa den levende Kristus personlig, som han aandelig møder os i Troes-Ordet, og ikke lade sig nøje med den livagtigste Beskrivelse, fortsatte han med Hensyn til den uforskyldte Retfærdiggjørelse paa den ene Side, og til Døden og Levendegjørelsen med Kristus paa den anden Side, som følger.

... „Endelig maa Menigheden, for at have fuldt Gavn af Vorherres Jesu Kristi Pine og Død, lære at skjelne skarpt mellem Sjæle-Pinen og Døds kampen i Urtegaarden og Blods-Udgydelsen og Døden paa Korset, thi naar vi ret skal føle os ved Synds-Forladelsen i Jesus Kristus retfærdiggjorte uforskyldte af Guds

*) Se „Prædikener i Vartou Kirke af N. F. S. Grundtvig“. Sidste Bind, S. 256.

Naade, da maa vi tro paa hans enlige Døds-Kamp i Gethsemane, som den beskrives af Herrens Aand ved Profeten, som siger: Hvi er dine Klæder saa røde? Fordi jeg traadte Perse-Karret alene og der var ikke en Mand af Folket med mig.

Naar vi derimod, som Røveren paa Korset, skal føle, at vi dør og levendegjøres og farer til Paradis med den korsfæstede Livs-Fyrste, da maa vi i troende Kjærlighed føle os Et med ham, ligesom han er Et med Faderen, saa vi følger ham virkelig gennem Død og Pine til det evige Liv.

Derfor sagde Herren til Peder: Nu kan du ikke følge mig, men herefter skal du følge mig, og derfor ser vi, at mens hverken Simon Peder eller nogen af Zebedæi-Sønner kunde vaage en Time med Herren i Urtegaarden, kunde dog Stefan følge ham til Korset, og siden har utallige, baade Mænd og Kvinder, havt Magt til med Glæde at hengive deres Legeme til at hænges og brændes for Jesu Navns Bekjendelses Skyld.

Ja, Venner! da Vorherres Jesu Kristi bedste Venner, Simon Peder og Zebedæi Sønner, sov haardt i Gethsemane, medens han stred med Døden og Djævelen om deres og om vore Sjæle, saa han maatte bede i sin Hjerte-Angst: Fader, er det muligt, saa lad denne Kalk gaa mig forbi, dog ikke min, men din Vilje! saa kan vi nok forstaa, at vi langt mindre kan følge Herren i Gethsemane i hans dødelig bedrøvede Sjæl for vore Synder, men vi fristes da ogsaa til paa Vejen til Korset at undskylde os med, at det skrøbelige Legeme nødes til at sove, skjøndt Aanden er villig til at vaage, og dog staar det evig fast, at kun de, der virkelig lider med Kristus, kan og skal herliggjøres med ham, og at hvem, der selv vil beholde sit Liv, mister det, kun hvem der opofrer det i Jesu Navn, kan finde og frelse det.

Dette lader sig vel nu lettelig fordreje, som om Herren havde Behag i sine Tjeneres Pine og Død, skjøndt den slet ikke kunde hjælpe til Sejren over Døden og Djævelen, som Menneske-Sønnen ene maatte vinde, men da det kun var af uegennyttig Kjærlighed, Guds Søn vilde taale Pine og Død for os, og det kun er af en ligedan Kjærlighed, vi kan lide for Herren, saa bliver det klart, at vi ved vor legemlige Lidelse og Død for Jesu Navns Bekjendelses Skyld paa den eneste mulige Maade af

den samme Hjerte-Grund tager Del i Gjenløsnings-Værket og hjælper Guds-Lammet til at bære Verdens Synder. Herved føler da alle Troende, at skjøndt de endnu ikke kan følge ham til Korset og til Graven, saa skal de dog følge ham „herefter“ og blive hos ham evindeligt.“

I Kana-Kvinden saa han — anden Faste-Søndag — et „Forbillede paa Herrens Menighed som Bruden, der skal have sin Vilje evindeligt fordi hun igrunden ingen anden Vilje har end den inderligste trofaste Kjærlighed, hvoraf hun venter sin Lykke og hvori hun sætter sin Glæde“. Ved Tanken paa Kana-Kvindens „mageløs store Tro paa den fuldkomne uegennyttige Kjærlighed“ vedbliver han: „Ja, kristne Venner, fordi det ene er i Kvinden, det troende Hjerte har sin jordiske Skikkelse, derfor var det Kvinde-Kjønnet i Maria Mø, der kunde finde Naade for Guds Øjne, ja derfor kaldes Frelseren ikke Mandens, men kun Kvindens Sæd, derfor maatte Frelseren fødes af en Kvinde uden Mand og derfor kunde Guds Søn kun sige til den bedste troende Mand: dig ske, som du tror, men til den fuldtro Kvinde: dig ske, som du vil! derfor kan endelig Mennesket i mandlig Skikkelse kun, som Johannes den Døber, blive Frelserens Ven, og kun i kvindelig Skikkelse blive Et med ham, ligesom han er Et med sin himmelske Fader“.

I samme Præken afviste han den „Indbildning“, at Apostelen Paulus har villet forbyde den troende Kvinde at tale i Forsamlingen, „skjøndt det aabenbar kun var Hustruerne eller de gifte Kvinder, han forbød den offentlige Tale, medens han netop gjorde Regning paa Enkernes og Jomfræernes Medhjælp*). Han glæded sig i, at man havde opdaget Skolens Trang til kvindelige Lærekræfter, og haabed da, at Kristne ikke skulde miskjende Kvindernes Kald til at forkynde Evangelium især for deres eget Kjønn, medens det følger af sig selv, at Hjertet, som det Dybeste hos Mennesket, bliver senest oplyst og klog paa sig selv, hvad det dog maa være, før det kan tale højt paa Tagene om, hvad der er det tilhvisket af Sandheds Aand.“

Kristi Kongemagt frydede ham kjendelig i en særdeles Grad i denne Tid, og flere Gange kom igjen i hans For-

*) Se „Kristenhedens Syvstjerne“ 166—170.

kyndelse det profetiske Ord: „Sæt dig ved min højre Haand, til jeg faar lagt dig dine Fiender under Fod, og jeg vil sende dig Kongespiret fra Sion, saa du midt imellem dine Fiender er dog din egen Herre, som født af mig før Morgenstjernerne! „og naar det syndes, som denne Verdens Herre overvældede Kristi Rige og raadte ej blot over hans Folks Kroppe, men over deres Sjæle, deres Aand og deres Ord, da var det kun fordi de forgudede dem selv eller andre Skabninger istedenfor eller dog ved Siden ad den Vorherre ved Gud Faders Højrehaand, som vil tilbedes alene med sin Fader og sin Aand, naar han skal frelse dem, som ham paakalde, fra Løgnens, Mørkets og Dødens Rige; thi saasnart vi atter vendte os med Afsky fra Djævelen og hans Rige til Jesus Kristus, Guds og Marias Søn, korsfæstet under Pontius Pilatus, men nu majestætisk siddende ved den alraadende Gud-Faders Højrehaand, da følte vi os styrkede ved vor Konges Guddoms-Kraft, mægtige til at overvinde al Frygt for den, der kun kan slaa Legemet ihjel, og til at trodse den Verdens-Herre, der kun er mægtig i de Dødes Rige, er magtesløs i de Levenes Land“.

Dette talte han anden Faste-Onsdag, og tredie Faste-Søndag talte han om, at „splidagtige Riger forgaa og splidagtige Huse forfalde.“ Han talte om hvorledes Kristi Rige maa synes at være i samme Kaar, som her skildres, men at det kun har Skin deraf, „fordi forblindede Indbyggere selv har regnet alle dem til Kristenheden, som vilde lade sig døbe og kalde Kristne, enten de troede eller fornægtede, elskede eller hadede den Jesus Kristus, som var født af Faderen før Morgenstjernerne, ... medens der hos hans virkelige Folk er kun en Aand, som der er en Herre, en Tro og en Daab, et Haab og en Gud og Alles Fader. Han indskjærpede, at Guds Rige paa Jorden er Retfærdighed, Fred og Glæde i den Helligaand, og deri kan der umulig være Splid, da Kristus Jesus selv er vor Retfærdighed, og vor Fred og Glæde er ikke hvad Verden kan give eller tage, men er Vorherres Fred og Glæde. Om den udtrykkelige Forsagelse af Djævelen o. s. v. og Bekjendelse af Gudfader, af hans enbaarne Søn Jesus Kristus og af den Helligaand, hvormed det maa blive vitterligt, at hvem der ikke er med Kristus, er imod

ham, hvem der ikke samler med ham, den adsplitter, vil nu de adspredte Guds Børn samles, saa den kristelige Aands og Hjertes Enighed maa nødvendig herefter klarere aabenbare sig. Saa vil vel Fienden ogsaa stræbe af al Magt at forstyrre den kristelige Enighed ved at arbejde paa en ligesaa umulig som ukristelig Enighed under Navn af den evige Fred mellem Sandhed og Løgn, mellem det vidt adspredte Kristus-Folk og de vantro Flokke, hos hvilke det lever, og naar da Kristus-Folket allevegne afviser denne Fristelse med Herrens Ord: Hvem der ikke er med mig, er imod mig, hvem der ikke samler med mig, han adspredter, da vil Fienden hos alle de Vantro udbyde et Korstog mod Jesus Kristus-Folket som falske Kristne, der vel bærer Fredens Evangelium paa Læberne, men arbejder dog som hele Menneske-Kjønnetts Fiender paa en evig Splidagtighed*). Da skal det Herrens Ord klarlig opfyldes: Min Fred giver jeg Eder! Eders Hjerter forsmægter ikke og frygter ikke“.

At „Grundtvigianere“ har kunnet anvende Grundtvigs alvorlige Advarsel mod den falske Enighed i Kristi Menighed ved Herrens Bord og i Himmeriges Rige paa Samgang i det borgerlige Selskab, saa det skulde være „falske Allianser“ i borgerlige Ting at slutte sig sammen med dem, som man er troes-uenige med om de evige Ting, det skulde man troet umuligt, med Gr. Levnetsløb til det Sidste for Øje, men det er dog sket. Grundtvig selv tog sig især i seneste Tid i Agt for „at blande selv Moralen sammen med Politikken“, blandt andet vistnok fordi han vidste, at det „pluddervælske“ Udtryk „den offentlige Moral“ var tit et Skalkeskjul for det værste Tyranni. Endog „Folkekirken“, som saadan, véd vi dog nu at Grundtvig betragtede som en borgerlig Indretning, hvori man godt kunde være sammen med sine Troes-Modstandere, som Frelseren var det med Farisæer og Sadusæer i den jødiske Folkekirke, ja i selve Templet i Jerusalem.

En af Fasteonsdagene gik Grundtvig til Alters med Bispinden og kanske med sin Søn tillige. Fænger forrettede. Samme Dag var en norsk Kandidat, nu Præst,

*) Se „Kristenhedens Syvstjerne“ 185—188.

hos ham til Middag. Han havde af Ærefrygt næsten gruet for at komme til Grundtvig, men blev saa inderlig glad i Besøget og i det Hele at være Vidne til det yndige, trohjertige tildels spøgende Forhold mellem Mand og Hustru. Af hvad der blev talt, véd jeg meget lidet, men Udvandringerne til Amerika havde været paa Bane og de forskellige Grunde dertil. Da ogsaa Gridskheden paa denne Verdens Gods var nævnt i en eller anden Forbindelse med de religiøse Forhold, sagde Oldingen saaledes ud af Dybet hos sig: at hvor den raader, der tages ikke Kristus imod: „nej der er intet Rum til ham“. Grundtvig havde i de samme Dage, jeg véd ikke i hvad Henseende, storlig været rost i et Blad, og ved Omtalen deraf saa yttred han, at det var et Spørgsmaal, hvordan det vilde gaaet, dersom han var blevet saaledes behandlet gennem sin Ungdom. Bispinden troede, han nok havde taalt det. „Ja, du taler nu efter din Følelse, du“, sagde han. Saaledes troede de det Bedste om hinanden, og Nordmanden beskrev det hele Indtryk af Opholdet paa Tuborg den Dag med de Ord: „Det var hyggeligt, opbyggeligt og — hvorfor ikke — rigtig morsomt“, og han mindedes med det samme Luthers Husliv i Modsetning til den mørke Pietismes.

Bebudelses-Dagen talte Grundtvig ogsaa om Kristus-Riget og navnlig, hvorledes det maatte synes, som ikke Spaadommen om Kristi Sæde paa Davids, hans Faders Kongestol, gik i Opfyldelse; men „Enden er ikke endda“, og Herren indskjærpede jo sine Discipler, at paa hvad Tid Gud vilde forny Israels-Riget, det var en Sag, der slet ikke kom dem ved og var en egen Sag mellem Faderen og Sønnen, hvorom end ikke Guds Engle vidste Besked, saa vi skal nu holde os til det aandelige Kristus-Rige, og komme ihu, at Kristus har en himmelsk, som en jordisk Fader David. David betyder Kjærlighed, og Kristus sidder derfor saavist paa sin Fader Davids Throne, som Gul-Fader er Kjærligheden selv og Kristus sidder ved hans Højrehaand“. . . .

„Naar derimod Gud vil oprette Israels-Riget paany, og skjænke det Davids-Rige til sin enbaarne Søn, det overlader vi trøstigt til den himmelske Fader og venter det ikke før ved Enden efter hvad skrevet staar: „Sæt dig hos min Højrehaand, til jeg faar lagt dig dine Fiender

under Fod, og Herren sender dig Styrke-Spiret fra Sion, saa du midt iblandt dine Fiender er din egen Herre, naar din Herlighed straalere i dine Helliges Glands som den, jeg fødte før Morgenstjernerne.“

„Ja, kristne Venner! dette fornyede Israels-Rige maa jo staa i nøjeste Forbindelse med Frelsningen af Israels Levning og være et Davids-Rige lykkeligt og glædeligt, som hvad vi Danskere kalder Fredegods-Riget og hvoraf ogsaa vi venter en Fornyelse ved Dagens Ende, saa naar vi tror paa Jesus Kristus, kan vi godt dele Israels Haab og sukke af Hjertet: Herre, tænk ogsaa paa os, naar du kommer i dit Rige! Heraf lader det sig ogsaa let forklare, hvad man har fundet sært nok, at Israels Haab om Davids-Rigets Gyldenaar, der længe var saa godt som hensovet baade hos Jøder og Kristne, hos os er vaagnet lyslevende paa ny i Fællesskab med vort eget Folkehaab om Fredegods-Rigets Gyldenaar ved Tidens Ende.“

Palme-Søndagen mindte han blandt andet om, at „Evangeliet om Herrens Indtog kommer to Gange om Aaret: første Adventssøndag og Palmesøndag, saa det ved Aarets Begyndelse skal minde os om Herrens første aandelige Tilkommelse ved Daaben, hvor det egentlig er den Helligaand, der kommer i Herrens Navn og tager af hans hvad han forkynder os, medens det er Herren selv, der kommer til os i Nadveren og tiltaler selv sin Menighed, skjønndt han fremdeles er usynlig tilstede for Verdens Øjne“. . . . „Jo mere virkelig og hjertelig vi føler Herrens Nærværelse i Nadveren, des sikkrere bliver vi paa, at han ogsaa en Gang vil aabenbare sig synlig for sit Folk og højtidelig holde Indtog i det ny Jerusalem, hvor det skal være under et enstemmigt Hosianna, han holder Indtog gennem Zions Porte og bestiger Davids, sin Faders Throne til evigt Kongedom.

Naarsomhelst derimod Israels store Hvileaar og Gyldenaar skal komme tilsyne, det kan og skal vi ikke vide mere om end hvad Herren selv har sagt, at naar Rigets Evangelium er forkyndt for alle Folk, da, men først da kommer Enden. Dette Guds-Rigets og Guds-Folkets Evangelium kan vistnok nu og herefter udbredes

med en Herlighed*) og udraabes med en Klarhed paa alle Tungemaal, hvorom man hidtil ingen Forestilling har havt, men det vil dog altid kræve en fri og fredelig Tid og saadanne Redskaber, som kun kan findes i Menigheden, naar den har naaet Kristi Vækstes fulde Maal, som vi vel kan se hen til men er endnu langt fra at have naaet.

Saa være da den Kundskab og Vidskab, som Faderen, den himmelske Fader haver sig forbeholdt, ham med fuld Fortrøstning overladt i den fulde Forvisning, at han vil udrykke Naadens Tid saa vidt, som muligt, og først lader Enden komme, naar han ser, der er ikke Mer at frelse, men det er opnaaet, at Alt, hvad der kan frelses, bliver saa fuldelig delagtig i Himmeriges Fred og Glæde, som det er muligt i Vorherres Jesu Navn og for hans Skyld“.

Første Paaskedag talte han om Ordets Paaske-Tid ved dets lyslevende Opvaagnen i Bekjendelsen, Forkyndelsen, Forbønnen og Lovsangen, og profetisk om, at det næste Skridt i Menighedens og Bekjendelsens Levnetsløb, svarende til Himmelfarten, „vil føre Skyer med sig“, men at da skal ogsaa Røsten høres, længe efterlyttet, fra Himlen.

„Ja, naar denne Verdens Afgud**), om hvis Throntale det lyder som Torden: Det er en Guds Røst og ikke et Menneskes, med Kong Herodes ædes af Orme, fordi han gav ikke Gud Æren, da opstaar Kjødets uforkrænkeligt, hvor det bruser som et Stormvejr: Det er baade Guds Røst og et Menneskes: det Menneske Jesus Kristus, som har sin himmelske Faders Velbehag at udtale og aabenbare med Ordet, som var i Begyndelsen hos Gud og var Gud, og blev Kjød for at bo iblandt os med en Herlighed som den Enbaarnes af Faderen, fuld af Naade og Sandhed.“

Ved en Onsdags-Præken, 21de April, talte han om Daahen og Nadveren som de hemmelige Naade-Midler, hvorved Foreningen stiftes, vedligeholdes og fuldkommes mellem den kristne Menighed og dens Konge ved Guds Højrehaand, og ved samme Lejlighed omtalte

*) Kanske en Fejlskrift for „Hurtighed“.

**) Antikrist.

han, at ligesom Værten i Lignelsen om den barmhjertige Samaritan, foruden de to Penge, som svarer til Livs-Ordene i Daaben og Nadveren, skulde give Forskud, som Herren vilde betale, naar han kom igjen, saaledes giver den Helligaand i Forskud „ikke Noget, der giver Liv, men de glødende Tunger paa alle Folks Modersmaal og den hellige Skrift og hvad Andet der som den Helligaands Vennegave i Tidens Løb kan tjene til at oplyse og opmuntre Menigheden, saa den, trods alt Mørke, gaar frem fra Klarhed til Klarhed og trods al Verdens Trængsel fryder sig altid mere i Guds Herligheds Haab.“

„Ja vi fødes jo alle til Guds Rige ligesom Barnet i Bethlehem uden at vide Forskjel paa Højre og Venstre, saa vi trænge alle til at fyldes med aandelig Visdom, saavel som med Kraft, og vi fødes alle i Graadens Dal, hvor vi trænger højlig til Trøst og Opmuntring af hans Aand, der hver Morgen forvandler Nattens Suk til Frydesang; men vi mærker godt, at det dog er ene ved Livs-Ordet af Herrens egen Mund, at Hjertet aabnes baade for Aandens Oplysning og Opmuntring, thi begge Dele times os kun i samme Grad, som vi rodfæstes i Troen og vokser i Kjærligheden til det hemmelighedsfulde Ord, som Herren taler til os, og især i Kjærligheden til hans saakaldte „haarde Tale“ ved Nadveren.“

Besøg især af Nordmænd Sommeren 1870.

Paa en Rejse for at undersøge det danske Skolevæsen besøgte den før omtalte Anders Reitan ogsaa Grundtvig. Talen drejede sig mest om kirkelige Forhold*) heroppe. Da Reitan i sin Fortælling kom til at sige det Gjængse: „men det er godt, der er Strid“, siger Grundtvig: Nej, det er ikke godt!

Hvor langt Grundtvig hermed var fra at mene, at man skulde lade Fem være lige, véd vi nok.

*) „Jeg skulde ønske at faa tale med Wexelsen“ yttrede han under denne Samtale.

Reitan var meget glad i sit Besøg. Han var i Vartou 4de Søndag efter Trinitatis og beundrede Prækenen over Ordene: Discipelen er ikke over sin Mester, men hver Udlært skal være som sin Mester.

Ogsaa en anden Nordmand havde denne Sommer en Samtale med Grundtvig om Kirkeforholdene heroppe.

Nordmanden spurgte Grundtvig, hvor vidt han mente, en Præst kunde gaa, naar der var Uvidenhed hos Nogen om den 3die Artikels Lydelse og Vedkommende gjorde Krav gjældende med Hensyn til Formen af Tilspørgselen ved Daaben. Da udtalte Gr. igjen, at Ordet „kristelig“ er ikke oprindeligt, hvad man ogsaa kan se deraf, at selv Navnet „Kristne“ først opkom i Antiokien en Stund efter Kirkens Stiftelse. Naar imidlertid Nogen endelig vilde have „kristelig“ med, saa kunde man jo sige det, „men det kom da til at staa paa sine egne Ben“ og man maatte oplyse Menigheden om, at man derved ikke mente noget andet end den hellige almindelige Menighed. Om „en“ hellig almindelig Menighed og „den“, da mente han ogsaa, at man, naar det krævedes, kunde sige „en“, „da det er kommet saaledes til os og Ordet faar sin Bestemmelse ved den Helligaand“. Længere, — f. Eks. til at ombytte almindelig med „kristelig“ — mente han ikke, at man kunde gaa.

Krigen mellem Frankrig og Tyskland var da udbrudt, og ved en Paaberaabelse af Guds Navn i en af Prøjsers-Kongens Udtalelser, fandt han den Paaberaabelse i sin Forbindelse saa modbydelig, at han spurgte Normanden: „Har De set, hvad Prøjsers-Kongen har sagt!“ Han haabede, som Mange, at ogsaa Danmark skulde faa godt af denne Krig, men føjede ogsaa til: „Bare Danskerne da vil nøjes med hvad der virkelig er Dansk!“ Ved en anden Lejlighed sagde han til en Anden om samme Sag, at han ønskede, at Danmark kun maatte faa tilbage, hvad der ved fri Afstemning virkelig sluttede sig dertil, og begjære „ikke et Sogn længer syd paa.“

Samme Nordmand hørte ham 5te Søndag efter Trinit. i Vartou. I Skriftetalen talte han over Ordene: „Overvind det Onde med det Gode!“ Verden siger: Haardt mod Haardt, men Herrens Aand siger, som vi hørte, og Herren selv i Aanden er den, som i os overvinder det Onde med det Gode, „idet han selv gjør det Gode

stærkt inden i os.“ Og at dette maatte ske, dertil ønskede han Naade, Lykke og Velsignelse.

Psalmerne var: „Søndag Morgen fra de Døde“, „Al den ganske Kristenhed“ og „Ordet var fra Arilds Tid.“ Dette var Psalmerne før Prækenen. I den talte han mest om Menneskefiskeriet og sagde altid „fange Mennesker levende“ (som ogsaa Leksikonet — det Græske — kan vise Folk, han havde Ret til) og udtalte sig om, at Apostlerne de kunde fange Mennesker levende, men det er ikke synderlig sket siden Apostlernes Dage, men naar Israel omvendes, vil det atter ske i det Store, og her i Norden har vi nu begyndt derpaa igjen*). Efter Prækenen sang man: „Ude paa Dybet drag en Dræt“, og til Slutning: Trods Længelens Smerte“.

Nordmanden var samme Dag Gjæst paa Tuborg.

Da Gr. kom til Middagsbordet**) bad han:

„Velsign vort Hus, velsign vort Bord,
Velsign vor Sjæl med Livets Ord,
Velsign os med din egen Haand
Gud Fader, Søn og Helligaand!****)

Ved Bordet var der ogsaa en Kammerat til Grundtvigs Søn. Begge læste de til Artium; derfor sagde Grundtvig: „Skal vi ikke drikke en Skaal for de halvstuderte Røvere.“

Efter Maaltidet takkede han „i Jesu Navn“ og føjede til: „og fremfor alt giv os din Velsignelse!“

Saa begav man sig ud paa Verandaen. Der sad han nu i sin vanlige sorte Fløjls-Frak. Bispinden stelte lidt om ham og sørged for, at Pibe-Sagerne var tilstede. Han talte ogsaa her, blandt Andet, om at „fange Mennesker levende“ og om Ordet „zogreo“ i det ny Testaments Grundsprog, som ogsaa bruges om at gjøre Krigsfanger. Pietisterne sagde han, de vil slaa det Menneskelige ihjæl hos Folk og saa oplive dem med Kristendom. Han udtalte sig videre om det israelitiske

*) Denne mærkelige Prædiken findes nu Opskriften til i „Prædikener i Vartou Kirke“ sidste Bind.

**) Bispinden ledede ham ind til Bordet.

***) Han sagde ikke ganske de samme Ord hver Dag ved Bordet.

Folkehaab og om Hedninge-Folkenes større og mindre Modtagelighed for Kristendommen og dens Folkehaab, hvilken Modtagelighed spejler sig i deres Mythologier. Nordboerne er det eneste Hedninge-Folk, der har „en historisk Mythologie, hvori Livet gaar fremad gennem Begivenhederne, under en guddommelig Styrelse (Nornernes) „til et vist Maal“. Selv hos Grækerne raadte i deres Tankegang „den blinde Skjæbne“, Han troede dog, at ogsaa Nordboerne selv var bleven staaende ved Ragnarok-Kampen, som en Kamp, hvori Aserne og deres Fiender tilintetgjorde hinanden, men at Fornyelses-Haabet var i Grunden kommet til os fra Israeliterne gennem deres Naboer Føniciernes Sejlads til vore Egne. Samme Tanke yttrede han ogsaa nu om Ygdrasil Mythen.*)

Da han blev spurgt om „Lykken“, sagde han: „den hænger sammen med Almagten; Almagten har altid Lykken med sig, ligesom det hedder hos Grækerne, at Lykken tidlig var Zeus's Gemalinde; men Slumpe-Lykken, det er noget Andet.“

Ligesaa spurgt om Forholdet mellem Menneske-Aanden og Guds Aand, sagde han omtrent: „Før Kristendommens Komme kan vi ikke kjende Guds Aand uden i Aabenbaringen hos Israels Profeter, og selv hos dem forudsagde Han kun og skabte egenlig intet; det faldne Menneske kunde ikke bære Ham, det kunde alene Kristus, i hvem nu Han modtages. Og om Aandens Forhold til den nye Pagts Bøger sagde han, at „den Helligaand forholder sig til dem, ligesom Kristus i sit Kjøds Dage til det gamle Testamente, saa Aanden behøver ikke Skriften for at give sig tilkjende og sige hvad Han vil, ligesom Kristus ikke behøver Skriften, naar han talte, men sagde kun: „Som skrevet staar“ o. s. v. Derimod er Skriften uundværlig for os som en Prøvesten, hvorpaa vi kjende Aandens Indskydelser fra andre Indskydelser.“

*) Ygdasils Mythen troede Grundtvig var af „frem-med, ventelig fønisisk Oprindelse.“ Se „Græske og nordiske Myther for Ungdommen“ S. 141. Men Indlivelsen viser ligefuldt, at Nordens Aand tilegnede sig den.

Ogsaa havde han Besøg af Kristoffer Brun, men den Dag var han ikke synderlig oplagt. Noget blev der imidlertid talt. Saaledes yttrede Brun, at han ikke kunde holde med enten Franskmændene eller Tyskerne i Krigen. Grundtvig mente, at man i en for Menneskeheden stor og vigtig Sag nødvendig maatte tage Parti. Han var nu her paa Franskmændenes Side, og yttrede blandt andet ogsaa, at Franskmændene nu tildags bidrager mere end Tyskerne til Menneskeslægtens Udvikling.*) Paa Bruns Spørgmaal, om Gr. syntes, at han burde blive og deltage i den forventede Krig paa Danmarks Side eller rejse op til Norge, svarede Gr.: „Da synes mig, Deres Gjerning deroppe har nærmest Krav paa Dem.“ En anden yngre Nordmand vilde besøge ham og mældte sig straks som Maalstræver. „Ja, der kan være Noget i det“, svarede han blot.

Flere svenske Lærerinder gjæsted ogsaa Grundtvig i denne Tid, og en Søndag, da baade en Nørmand og en svensk Kvinde var tilstede, blev han spurgt, om man kunde sige, at der er en eller tre Folkeaaender i Norden. „Aanden er kun en“, svarede han, „men der er Forskjel paa Folkene, hvilken Side af Livet ethvert af dem har mest Sands for.“ Nordmanden kunde ikke ordgrant gjen-give hans videre Udtalelse herom, men troede dog at have truffet Mening, idetmindste med de Ord: Danskerne har mest Sands for det Hjertelige, Nordmændene for Daaden og Svenskerne for Helte-Idealet. Da Gr. saa igjen blev spurgt, om ikke de to sidstnævnte Dele igrunnen var det Samme, svarede han Nej.

Jeg tror, det var Nordmanden, som spurgte ham, om han troede, det var muligt, at Krig kunde ophøre i denne Verden? Jo, svarer han, Krig kunde nok ophøre, men ikke Kamp.

Da der blev talt om, at Bønder i Bergens Stift havde yttret sig villige til at offere til Folkehøjskolen, siger han: „Ja, da er det godt, naar der offres fra begge Sider“ — fra Folkets nemlig og fra Lærernes Side.

Vi har før set, at Grundtvigs Syn var meget svagt, saa der læstes Forskjelligt højt for ham en stor Del af

*) Det samme hørte jeg kort efter en nordisk Professor udtale.

Dagen, naar han ikke arbejdede med sit Salmeværk eller skrev paa sin Præken m. m. Da man naturligvis maatte have let Læsning imellem ved Siden af det tungere, saa læstes fremdeles ogsaa Romaner for ham. Konsulatets og Kejserdømmets Historie saas ved denne Tid paa hans Bord og han indrettede mulig for en Del ogsaa sin Læsning efter sin sekstenaarige Søns Behov.

Endnu lidt fra Kirken i 1870.

Da den Sædvane, at lægge Tanken paa at have Magt over den Onde „og alle hans Gjerninger og alt hans Væsen“ ind i Afsigelsen eller „Forsagelsen“, der kun, som før bemærket, efter sin Stilling for Daaben, kan betyde en Erklæring om at ville have Frelse derfra, fortjener Grundtvigs Bededags-Præken for dette Aar, i denne, som i andre Henseender, en særlig Opmærksomhed. Det er hans sidste Udtalelse saavidt jeg véd, om „Forsagelsen“, som er Offentligheden meddelt. Opskriften til Prækenen er følgende:

„Loven er givet ved Moses, men Naaden og Sandheden er blevet ved Jesus Kristus.

Med disse Ord er der sat aandeligt Skjel mellem den gamle og den ny Pagts Dage, saa de maatte aldrig siden kunne sammenblandes, men dog er det sket lige til nu. og sker endnu daglig, saa naar man i Evangeliebogen læste, at Vorherre Jesu Kristi Prædiken havde til sit Indhold: Guds Rige er nær, omvender eder og tror Evangelium! da var det ikke en Omvændelse til Naaden, men en Omvændelse til Loven, han mente. Hvad der tjente til at skjule denne Fejltagelse, var imidlertid den Dunkelhed, som indkom i den kristelige Daabspagt ved Ordet „forsager“, som man stræbte at forklare, som om det var at rive sig løs fra Fienden, da det dog kun betyder at sætte sig op imod sin Herre, uden derved at faa mindste Magt til at gjøre Ende paa sit Slaveri under Mørket, Løgngen og Døden.

Nu er det vistnok saa, at dersom den Tro paa Guds Naade i Kristus, vi ved Daaben bekjender ogsaa kun

var et magtesløst Forsæt, da kunde hverken Guds-Riget komme os nær eller Naaden og Sandheden finde Rum hos os; men da Herrens eget Munds-Ord til os aander Kraft baade i Forsagelsen og i Trosbekjendelsen, saa følger deraf, at ved Daaben sker ligesaavel hos den Troende en virkelig Løsrivelse fra Fienden som Forbindelse med Frelseren, ligesom det stilles os for Øje ved Korsets Tegn, som ved Daaben drages fra Aasyn og Bryst til Skilsmisse mellem Menneske-Barnet og den Onde, og til Vidnesbyrd om den inderlige Forbindelse, der stiftes mellem den Troende og vor korsfæstede Frelser. Naar det derfor paa en Bededag som denne lyder til Kristi Menighed med Johannes den Døbers Ord: bærer Frugter, som er Omvendelsen værdige! da er det ingenlunde som til et Folk under Loven, men som til Herrens ny Folk, der kan og skal bære Naaden Frugt; thi saaledes vidner Apostelen Paulus, at vel maatte Loven bære Retfærdighedsfrugter, dersom der var givet en Lov, der kunde gjøre aandelig levende, men at nu var Syndens Erkjendelse den eneste Frugt af Loven, saa at kun af Guds Naade bliver en Kristen alt hvad han skal og ønsker at være.

Var det nu saaledes, at Loven vel ikke kunde bære Omvendelsens værdige Frugter, men at dog Naaden vilde bære dem ligefuldt, om man end ventede dem af Loven, da var der vistnok ingen Fare ved at sammenblande Lov og Evangelium; men nu vidner Apostelen ligeledes udtrykkelig, at hvemder vil retfærdiggjøres af Loven, har intet med Kristus at gjøre, men er falden ud fra Naaden.

Om der da var saa stor Fare for, at de, som ventede Retfærdiggjørelse og evigt Liv af Naaden og Troen alene, derved fristedes til at synde paa Naade og kun bære Døden Frugt, som Pietisterne pleje at sige, saa maatte vi dog ligefuldt formaa alle dem, der vil omvende sig, til at omvende sig til den Herre Jesus Kristus, som ene har Magt til at forlade Synder paa Jorden, og til Herren, hvor han findes og er os alle nær, med sit Naades Ord ved den hellige Daab og den hellige Nadver, da det er den eneste Maade, hvorpaa vi kan komme ind i Guds Rige og bære Frugt til et evigt Liv.

Den eneste Advarsel, vi da hertil kan føje, er den samme, som Apostelen Paulus alt har givet alle Evangeliets Tilhørere: for deres Sjæls og Saligheds Skyld ikke at tage Guds Naade forgjæves, men at gemme Livs-Ordet af Herrens Mund i et rent Hjærte til at bære Frugter, som er Omvendelsen værd, saa de uden Frygt kan se Øksen, som ligger ved Roden af Træerne for at afhugge alle de Træer, som ikke bære god Frugt, til at kastes paa Ilden.

„Ja, kristne Venner, lad os af hele Hjertets Fylde og med hele Sindets Alvor benytte den velbehagelige Tid og Salighedens Dag, da Guds Aand paa Faderens Vegne indpodede de Troende i det sande Vintræ og rensar dem, saa de bære megen Frugt!“

Siden vi er inde paa Grundtvigs Forkyndelse i Kirken 1870, er der to Ting, jeg vil hidsætte.

Det er ikke sjældent Tilfældet, at især unge Præster gjør det Krav til sig selv, og Andre gjør det ogsaa til dem, at de som „Sjælesørgere“ skal gaa fra Hus til Hus, fordi det er deres „Pligt“ at kjende, saavidt muligt, hvert Menneske i Sognet etc. Herom sagde Grundtvig 3die S. efter Trinit. d. A., ved Herrens Ord om Hyrden og det tabte Faar: . . . „at man tager mærkelig fejl, naar man anvender Herrens Ord i Dagens Evangelium paa hans Disciplers Sjælesorg, da han meget mere, ved at udsende sine første Discipler, udtrykkelig forbød dem at gaa fra Hus til Hus og formanede dem bestandig til ej at lade sig blænde af det Guds frygtigheds- og Helligheds-Skin, som Farisæerne krydede sig af.“ Den berørte Tanke om Præsternes „Pligt“, at gaa fra Hus til Hus, hænger naturligvis sammen med Forestillingen om dem som „den Helligaands Stillingsmænd og Statholdere“, som Gr. saa tit advarede imod.

Da her før en Gang er meddelt et Ord af ham „om den indre Mission“ (Bededag 1869), skal her ogsaa ihukommes, at han 3die Adventsøndag 1870 atter berører „den indre Mission“ paa følgende Maade. Talen var om Indholden i Herrens gjentagne Spørgsmaal: Hvad er I udgangne at se? . . . „Og han har dermed betegnet den menneskelige Veltalenhed efter dens Virkninger paa Tilhørerne, saa den enten kun stræber at kildre deres Øren og adspredde Tankerne eller at inddysse Sjælen i behagelige

Drømmerier, eller som hos Israels gamle Profeter at tiltale Hjertet og vække alvorlige Tanker og Følelser om de guddommelige og menneskelige, aandlige og evige Ting. Det sidste maatte være Tilfældet, da Johannes selv var en af Israels store Profeter, ja mer end det, var en Guds Engel, sendt af Gud til at være Forløber for Ham, der er Ordet selv fra Begyndelsen og skulde aabenbare Guds Naade og Sandhed i al deres Herlighed.

„Det var da i Grunden den samme Opvækkelse, Johann'es arbejdede paa, som hvad der hos os kalder sig „den indre Mission“; thi det er jo Opvækkelsen til at tænke alvorlig paa sin Sjæls Frelse ved det Guds Ord, som er blevet Kjød i Jesus Kristus, og vil bo iblandt os med Guds Naade og Sandhed. Hvad Johannes døbte til, var da det Samme, som vi døber til, nemlig Omvendelse og Tro, som Vilkaarene for Gjenfødselen af Aanden til Guds Børn og Arvinger, altsaa baade til Sorg og Glæde: til Sorg over Synden, men til Glæde over Naaden, som kan og vil udslutte Skylden og gjenføde os til Guds enbaarne Søns, Vorherre Jesu Kristi Medarvinger ved Troen paa Ham, som bær vor Synd og led vor Straf, og giver os sit Kjød at æde, saa vi kan leve ved Ham, ligesom Han lever ved sin himmelske Fader.

„Derfor læser vi da ogsaa om Johannes den Døber, at han vel, som han maatte, indskjærpede Guds hellige Lov for at vække de syndige Menneskers Samvittighed, men dog var det ingenlunde for at forskrække og bedrøve dem, men kun for at lade dem føle deres Synd-Skyld og Sjælefare og deres dybe Trang til den guddommelige Frelser, paa hvem han pegede som det Guds Lam, der bærer Verdens Synd, og har som Guds Søn Magt til at forlade Synder paa Jorden og til at døbe med den Helligaand, som gjør levende.

„Naar derfor, baade fordem og nu, de, som kaldte sig Guds Sendebud til at prædike Omvendelse, kun stræbde at opvække Synderens Samvittighed til Sorg og Frygt uden at opvække Hjertet til Tro paa den nærværende Frelser, og paa den evige Trøst, som han skjænker alle sine Troende, da træder de ingenlunde i Johannes den Døbers Fodspor eller bereder som Herrens Forløber Folket til at modtage Ham med Glæde.

„Ja, kristne Venner, Loven er givet ved Moses, men

Naaden og Sandheden er født med Jesus Kristus og derfor sang den himmelske Hærskare hans Julefest ind med Lovsang til den højeste Gud for hans Naade og med det glædelige Budskab: at nu var der lyst Fred over Jorden og skulde oprinde Velbehagelighed for Menneskens Børn, en stor Glæde for hele Guds-Folket, som Ingen kunde tage fra dem, men som skulde vokse med Tiden og fuldkommes i Evigheden.

„Dette glædelige Budskab for de fattige i Aanden forkynde vi da ogsaa i Jesus-Kristus-Navnet og berede dermed Guds-Folket til at istemme Morgenstjernernes og alle Guds Børns Lovsang for Barnet født i Bethlehem. Amen!“

Forskjelligt fra Sommeren og Høsten.

I Juni Maaned finde vi „N. F. S. Grundtvig“ som „Formand“ blandt Indbyderne til at rejse et Mindesmærke over Thomas Kingo. Navnlig Bidragene til Frankrig samme Høst og senere gjorde, at det første Aar ikke kunde blive ret frugtbart paa Bidrag til saadanne Øjemed.

Denne Høst holdtes intet offentligt Vennemøde, ogsaa for den fransk-tyske Krigs Skyld, man ventede saa at sige hvert Øjeblik, at Danmark skulde komme med. 8de September samledes alligevel en Mængde Mennesker i Haven, der var oplyst med Fakler; der blev talt fra Trappen og sunget af Mængden dernedenfor.

Grundtvig var i det Hele rask, saavidt vi hørte. En Præken af ham i Oktober har staaet i „Dansk Kirketidende“. Den holdtes 17de S. efter Trinit. over Epistelen, og det var da ikke den eneste Gang paa den Søndag han tog Epistelen istedenfor Evangeliet. Epistelen minder om, som vi véd, at der hos den kristne Menighed er ikkun „et Legem og en Aand, et Haab, en Herre, en Tro, en Daab, en Gud og alles Fader, som er over alle og ved alle og i alle“ (og han talte da om Fornyetelsen af Livet i Herrens Menighed og indskjærpede blandt Andet følgende:

„Skal virkelig det apostolske Menigheds-Liv og

Kristen-Livet fornyes og forklares paa Jorden, da maa vor kristelige Oplysning ikke, som i Luthers Tid, blive staaende derved, at alle Kristne maa have samme Herre, Tro og Daab tilfælles, men maa klare sig til den Indsigt, at det kristelige Menneskeliv ingenlunde i noget andet Moders Barn kan udvikles og vokse op til Jesu fulde Vækst, men at det maa gjenfødes i Menigheden og vokse som et kristeligt Folke-Liv fra Slægt til Slægt og først naa Jesu Vækstes Maal hos den sidste Slægt, der skal opleve hans guddommelige og menneskelige Aabenbarelse i Himmels Skyer til de Dødes Opstandelse og de Levendes Forvandling til det evige Liv med Sjæl og Legem, efter vor Troes-Bekjendelse ved Daaben: Kjødets Opstandelse og dets evige Liv.“

Herved mindes vi om, at Grundtvig (dog ikke ved selve Daabs-Handlingen), men naar han hver Søndag indflettede Daabs-Pagten i Bønnen før Prækenen, i de sidste Aar sagde „Kjødets Opstandelse og dets evige Liv“. Han troede nemlig, at det evige Liv for Sjælen har sit Udtryk i „de Helliges Fællesskab“ i Kjærligheden fra Nadver-Bordet, saa det er Evigheds-Livet for det med Herren oprejste Kjød, der menes i Slutningen af Troes-Ordet.

At man sikkert har tænkt netop paa Kjødets evige Liv, „da man gjorde det farlige Indskud „efter Døden“ bag efter Bekjendelsen om Opstandelsen, bemærker Grundtvig ogsaa i den nys omtalte Præken, med Paapegelse af, hvorledes det er blevet „groveligt misforstaaet som om det først var efter Legemets Død og Opstandelse at det evige Liv kunde og skulde virkelig begynde hos de Troende, istedenfor at det baade kan og vil begynde med Vorherres Jesu Kristi og hans himmelske Faders Indgang til at bo hos os og være hos os og være i os som ægte Gudsødskende, den Højestes Sønner og Døttre i den elskelige, Vorherre Jesu's Kristus, der i Tro og Haab og Kjærlighed er Et med alle sine Discipler.“

Tyvende Søndag eft. Trinit. talte han om Forholdet mellem Herren og Menigheden i Fællesskabet, som Brudgom og Brud, og Forholdet mellem Mand og Kvinde i det kristelige Ægteskab, og mod Slutningen om de Skriftkloges „sædvanlige“ Misbrug af Aposten Paulus's Vidnesbyrd, at hvem der æder og drikker uværdig ved

Herrens Bord, æder og drikker sig selv til Doms; „thi vistnok udspringer deraf en inderlig Formaning til at prøve sig selv, før man æder af Brødet og drikker af Kalken, men det skal ingenlunde være en Prøve paa, om vi har Kjærlighedens Fylde, men, som skrevet staar, om vi er i Troen paa Guds enbaarne Søn som Menighedens himmelske Brudgom og i Troen paa hans hellige Nadver, som hans Legems og Blods hemmelighedsfulde, men livsalige, evig glædelige Fællesskab.“

(Det har jo ellers ikke sjældent været Tilfældet i Skriftetaler, at Præsten har strengt lagt Altergjæsterne paa Sinde, at prøve, om de forud har, hvad de netop skulde opmuntres til at søge i og vente af Herrens Nadver).

Allersidst berørte han, hvad han ogsaa har besunget, at Kristus forlod sin Fader og sin Moder, for at blive hos sin Hustru. Sangen, der findes første Gang trykt i Festsalmerne 1864 og minder ogsaa om de fem kloge og de fem daarlige Jomfruer, forklarer Forholdet i følgende Ord:

. . . „Sin Fader han forlod den Gang,
Han sig hos os lod føde,
Sin Moder han forlod den Gang,
Da han paa Korset døde.
Hans Navn er Jesus Kristus!

Og det var alt til Brudens Gavn,
Som helt han vil tilhøre,
Fordi hun i sin Brudgoms Favn
Er Hjerter kun og Øre.“ . . .

Allehelgens-Søndag valgte han at tale over den mærkelige Lektie om Beseglingen og om det fredelige Tidsrum, som bebudedes af Engelen fra Solopgangen (Aab. 7, 1. fig.) Af Opskriften til hans Præken, skal jeg meddele Begyndelsen og et Par Ord i Slutningen:

„Bind Vidnesbyrdet til og besegl det lovlig hos mine Tjenere!

„Det var Herrens Ord til Profeten Esaias (8, 16) og dertil svarer Engelens Ord i Dagens Lektie af Aabenbaringens Bog om at trykke Guds Segl i den troende Menigheds Pande; thi det er naturligvis aandelig

at forstaa om en klar Forstands-Oplysning, som Menigheden skal styrkes ved til den sidste store Strid. Denne Forstands-Oplysning er nemlig ikke, hvad Verden kalder saa, men hvad den foragter: et guddommeligt og urokkeligt Vidnesbyrd om Kristi Evangeliums Sandhed og Livsalighed, som Herren selv har sagt: dette Riges Evangelium skal forkyndes for alle Folk, dem til et Vidnesbyrd og da først skal Enden komme.

„Derfor er det, at vi, som tror Vorherre Jesus Kristus uindskrænket, ikke forfærdes af Rygter om Krige, Jordskjælv og Oprør, som om det var Tegnene for den yderste Dag, men føler os visse paa, at før Enden skal komme, skal der indtræde en fredelig, velsignet Mellemtid, Oplysningens og Beseglingens Tid, der bestyrker Naaden og Sandheden paa alle Folke-Tunger og opelsker Kjærligheden i alle troende Hjerter.“ . . .

Slutningen lød paa, at Rigets Evangelium skal prædikkes for alle Folk, naar om en liden Stund Profeter og Apostlers og Herrens eget Folk i sin Levning er oprejst fra de Døde.

Da Folke-Højskolen for Karlene igjen aabnedes ude paa Marielyst, talte Grundtvig om Folke-Sangen og enten til Dagen eller lidt efter, skrev han en yndig Sang „Hjerte-Fuglen“, paa Tonen:

„Jeg gik mig ud en Sommerdag at høre
Fuglesang, som Hjertet kunde røre“.

I „Hjerte-Fuglen“ synges om Menneske-Aandens mangefarvede Højsang og om den danske Folkehjerte-Sang.

I dette Aar udkom ogsaa et af Grundtvigs mærkeligste Digter-Værker: „Sangværk til den danske Kirke-Skole“, indeholdende hans ældre bibelhistoriske og kirkehistorisk Kvad og Sange, men ogsaa en Del nye og det ikke faa. Den poetiske Guldkjæde, som disse livlig malende Kvæder maa kaldes, naar de tænkes klingende i levende Munde, strække sig ligefra „Skabelsen“ („efter Angelsakseren hos Kædmon“) gjen-

nem Menneskeslægtens Barndom, ogsaa gennem Patriarkernes Tid, Trældommen i Ægypten og gennem alle den gamle og den nye Pagts Tider indtil vore Dage og naturligvis med Fremsyn til Sandhedens og Livets endelige Sejer:

Dette Værk, med hosføjte Billeder af Forfatteren fra 1831, koster kun 3 Ort og lidt mere, naar Melodier medfølger. Det er naturligvis „det grundtvigske Salmefond“, som har muliggjort en saadan Billighed i Prisen paa dette hans Arbejde.

Endnu en værdifuld Samling udkom dette Aar, udgivet af Udvalget i Folkeoplysnings-Selskabet i Danmark og besørget af Prof. Sv. Grundtvig. Det er „Kirkelig og folkelig Digtning af N. F. S. Grundtvig“. Kun to Femtedele af hvad der indeholdes i denne Samling findes i „Digte af N. F. S. Grundtvig“, ligeledes en vakker Samling, som Professorens udgav i 1869 og som er ledsaget af en mærkelig Fortale af Pastor Hostrup. Forøvrigt henlæaa der ved Grundtvigs Død en Mængde utrykte Digte, ogsaa udenfor det ligetil kristelige, saa der vil endnu hengaa Aar, inden den nordiske Læseverden modtager det Altsammen,

Første Advent-Søndag hilsende Grundtvig i Kirken den Helligaand som den, der i Herrens Navn kom med det nye Kirkeaar: „Ham, hvem Herren har udsendt til hele sin Menighed, det er hans egen og Faderens Aand, Ham er det, som udretter Guds Gjerning og Ham er det, som hele Menigheden skal ære og takke derfor med Faderen og Sønnen. Han sluttede denne Søndag selve Prækenen med Bøn (hvad han sædvanlig ikke gjorde, da Bønnerne ellers kom efter Lovprisningen) og Slutningen var denne: Naar vi derfor med Folket raabe: Hosanna i det Høje! da raaber vi til Herren: Du kjære, frels os, idet Du udsender din Faders Aand til den gode Gjerning, Han har begyndt og ene kan udføre og som ene dette Størværk kan give den Æres-Oprejsning, som Verdens-Aanden trodsig modsætter sig, der med hele Verdens Bifald udgiver sig for den eneste virkelige Aand, altsaa for den eneste virkelige Gud, der kan opholde Verden efter Naturens uforanderlige Love,

saa den ikke skal gaa af Lave, men skal vare evindeligt! Ja ikke os, ikke os, Herre, men giv dit Navn Ære for din Miskundheds og din Sandheds Skyld, og ligesom Du, Vorherre Jesus Kristus! aldrig søgte din egen Ære, men hans Ære, som Dig udsendte, og din Aand kun søger din Ære, saa giv os først og sidst at søge hans Ære, som Du udsendte, og giv os, hver Gang dit Navn levende forkyndes, at raabe og sjunge: Lovet være Han, som kommer i Herrens, Vorherres Jesu Kristi Navn! Hossiana i det Høje! Amen.“

Anden Advent-Søndag talte han over Ordene: „Himmel og Jord skal forgaa, men mine Ord skal ikke forgaa!“ Ord, som han betegnede som „udgaaet af den samme Mund, som det Livs-Ord, der er udgaaet til os ved den hellige Daab og den hellige Nadver.“ Grundtvig fremhævede oftere, at der vil gaa Tid hen fra de store Tegn før Dommedag er skedt i Sol og Maane og Stjerner, i Luften og paa Havet og indtil Verdens Undergang. Det gjorde han ogsaa nu og udtalte Følgende:

„Naar imidlertid Tegnene holder op, uden at Verden med det Samme forgaar, da bliver den endnu sikkrere end før paa sin Uforgjængelighed, saa den overraskes af sin Undergang, ligesom den gamle Verden af Syndfloden, da den kom og tog dem alle bort, ligesom Ilden skal ødelægge alt hvad der kan brænde, naar Elementerne smelte.“

Med Udsigterne for Herrens Troende til Herrens Gjenkomst og til de nye Himle og den nye Jord sagde han senere i samme Præken:

... „Derfor skal hverken Tegnene i Sol og Maane og Stjerner forskrække eller det store Brand-Offer (Verden i Brand) bedrøve os, thi vore Øjne skal deri kun se Herrens Spaadomsord opfyldt, hans Løfte til sine Troende stadfæstet, og deres Gjenløsning fuldendt til Guds Børns herlige Frihed og evige Glæde, saa at hvad vi end skal gennemgaa, har vi dog altid det Bedste tilbage, mens den vantro Verden, naar Naadens Tid er udløben, har kun Guds Vrede med Sjæle-Angst og Trængsel tilbage. Lykkelig er da allerede her de Øjne, som ser det, vi ser og de Øren, som hører det, vi høre, naar vi kun ikke bebyrder vore Hjerter med Fraadseri og Drukenskab og med Bekymring for dette Livs Næring, men

søger kun Guds Rigé og hans Retfærdighed, visse paa, at alt Andet, som er skjønt og klart, godt og glædeligt, skal skjænkes os ovenikjøbet af vor kongelige Broder, som elsker os lige saa højt, som han elsker sig selv og vil elskes af Sine.“

En liden Prøve paa den for Alderen næsten vidunderlig, gode Hukommelse hos den 87aarige Olding har Fr. Barfod givet os. Han skulde just i 1870 udgive sin „Ledetraad i Nordens Gudelære“ og kommer op til Grundtvig med sine Korrektur-Ark, for at faa Lov til at læse dem op for ham. Barfod havde i 1851 gjort Udkast til „Nordens Sindbilled-Sprog“, der skulde tjene som Indledning til første Udgave af hans navnkundige „Fortællinger af Fædrelandets Historie“ og læste det Udkast op for Grundtvig. Da han havde læst Sætningen: „Der ligger nu Fenris-Ulven bunden indtil Ragnaroke“, afbrød Grundtvig ham og sagde: „Men De glemmer, at man gav ham en Mundkurv paa: stak ham et Sværd igjennem Munden.“ Barfod svarer: „det véd jeg nok, men det kan jeg ikke lide og det kan da jo ogsaa nok undværes; derfor har jeg heller ikke omtalt, da man syede Lokes Mund sammen med en Risp“. „Naa“, siger Grundtvig, „saa de vil hverken have Loke eller Fenris-Ulven under Censur; det synes jeg dog, de kunde fortjene.“ Da nu Barfod ved Oplæsningen af „Ledetraaden“ i 1870 var kommet til samme Sted, gjorde Grundtvig samme Bemærkning, men tager sig saa straks igjen i omtrent følgende Ord: „Men — det er sandt — De vil jo ingen Censur vide af*), ikke en Gang til Loke og Fenris-Ulven.“

*) I 1860 (i „Ravne-Galder“) har jeg set, at det havde slaaet Grundtvig, at naar det heder, at Loke blev bunden med „sin Søns Tarme“, da havde han før i det Stykke „taget fejl ad Billedsproget“. Hans Søns Tarmer er nemlig „Streng af hans eget Ord“ og saaledes udtrykker Mythen ypperlig, at Loke blev indviklet i Selv-Modsigelsen, (Ordet er jo „Aandens den enbaarne Søn“, selv hos Falskhedens Aander), og Loke-Fængslingen har, efter den Anvendelse, altsaa intet

I Slutningen af 1870 havde rimeligvis Pastor Køster allerede begyndt at forelæse Grundtvig Opskrifterne til hans før omtalte kirkehistoriske Foredrag i Hjemmet. Trykningen af „Kirke-Spejl“ var idetmindste i fuld Gang i Marts 1871. Det var paa Køsters Opfordring og en Tid under hans Ledelse, at Udgivelsen foregik. Grundtvig foretog ved Oplæsningen enkelte Rettelser i sit Haandskrift.

Lidt om Grundtvig og Professor Rasmus Nielsen og om Gr.s Bidrag til „For Ide og Virkelighed“.

Fra ude i Aarene Seksti kom den højt begavede Professor i Filosofien Rasmus Nielsen jævnlig til Grundtvig. Professoren havde den Gang allerede for en Tid siden offentlig lovprist Gr.s Livsbetagtning i flere Henseender, og ude hos Enkedronningen paa Sorgenfri Slot, nord for København, holdt han nogle Foredrag over Grundtvig for hende „med Fruer og Frøkener strage“. Det var nemlig før Professoren begyndte at blive Gjæst i Grundtvigs Hus, at Grundtvig og Bispinden en Dag — fortæller man — kommer kjørende ud til Slottet, just som Nielsen skulde til at tale om ham. Da siger Professoren, at det er en egen Sag at holde Foredrag over én som selv er nærværende og vælger saa isteden at oplæse Prof. Clausens lille Bog om „Skrift-Ordet og det levende Ord 1863“ med alle Udfald der imod Grundtvig og alle velmente Advarsler navnlig til Kvinderne imod „Grundtvigianismen“. Det var Prof. Nielsens Hensigt, til Grundtvigs Fordel senere at belyse Clausens Udtalelser, men nu lod han sig nøje med at oplæse Angrebet, som

med Politi-Censur og haandgribeligt Fængsel at skaffe. Før havde Grundtvig sagt, at da Aserne bandt Loke, bandt de Hænderne paa sig selv. Grundtvig spøjte da nok i Grunden lidt med Barfods Ængstelighed ved at fortælle Mythen for Censurens Skyld, medens jo ogsaa Loke godt havde fortjent Censuren.

Skriftet dog i det Hele maa kaldes, om det end ikke længer er blottet for al Anerkjendelse for Livsvækkelsen ved Grundtvig. Nu, naar Nielsen læste (og læse kan den Mand), saa sad de ædelige Fruer og Frøkener som paa Gløder, fordi Grundtvig selv skulde sidde og høre paa alle disse Udfald. Han tog det imidlertid saa rolig, at Bispinden siger til ham paa Hjemvejen: „Jeg forstaar ikke, hvor Du kunde tage det saadan“, hvortil Grundtvig svarede blandt Andet:

„En anden Gang læser han kanske „Kirkens Gjenmæle“ op for Clausen.“

Da Nielsen var begyndt at komme i Grundtvigs Hus, udbragte Grundtvig ved en Lejlighed (Bispindens Fødselsdag?) en Velkomstskaal for ham og det var udentvivl i den Velkomstskaal han havde lykønsket Nielsen med at være „blevet Professor i levende Live, for det bliver ellers de Fleste først efter Døden“.

Professor Nielsen begyndte i 1870 at udgive Tidsskriftet: „For Ide og Virkelighed“ og bad Grundtvig om Bidrag, og saa leverede han først: „Tid og Evighed“, skrevet 1861, hvori han synger om Evigheds-Daarligheden af at bygge paa det Timelige, men ogsaa om Evigheds-Glimtene derigjennem. Det er saa betegnende for Grundtvigs ligesaa livsfriske som alvorlige Livsbetragtning, at en Mundsmag skal meddeles:

„Ser jeg ned til Markens Liljer
Og til Skovens Rosenflor,
Klart jeg ser som Græs i Enge,
Visner alt paa denne Jord.

Daarlighed det er at mætte
Hjerte sit med Græs og Løv,
Daarlighed det er at bygge
Haabets Hus paa Sand og Støv.

Roser dog og Blomster alle
Med al Dejlighed paa Jord
Ymter end om Paradiset,
Skabt af Gud med Skjønheds Ord.“

og det ender med:

„Gud ske Lov for det, som glimter
Gjennem Muld og Sol og Sky!

Det er Glimt fra Evigheden
Af dens Jord og Himmel ny!

Gud ske Lov for det, som straalere
Ned til os i Jesu Navn!
Det er Glands fra Evigheden
Af dens Sol i Faderfavn!

Gud ske Lov for al sin Gave,
Godhed først og Naade sidst.
Paradisets Duft herveden,
Salighedens Fylde hist!

Til næste Fjerdingaar leverede han „Det mindste Frø“ (fra 1856), der begynder:

„Der er et Under paa Verdens Ø:
Det største Træ har det mindste Frø,
Det mindste Frø vokser højest op
Med Fugle-Rede og Røst i Top.

Det Træ, som her rager mest i Sky,
Det er Guds-Mennesket jo, det ny,
Guds-Menneske-Frøet er Troens Ord,
Af mindre Frø intet Træ opgør.

Det favre Træ har en herlig Top,
Guds Engle flyve der ned og op,
Dem kalder vi Himlens Fuglehær,
Thi ingen som de er Navnet værd“ . . .

Det yndige Kvæde findes, ogsaa som det foregaaende, i „Kristen-Livet i Salmesang“.

Til andet Bind kom „Menneske-Livet“:

Menneske-Livet er underligt,
Langt mer end vi kan beskrive,
Dog lysner det op fra Slægt til Slægt,
Hvor Mennesket holdes ilive!“ . . .

Senere hedder det:

„Underligst er og af alt paa Jord
Menneske-Røsten i Ørken
Med Ord om hvad intet Øje saa,
Men hvad dog har Magten og Styrken.“

Ordet om det Usynlige med Aanden til sin Livs-

Kraft, er hvad der mellem alle andre Skabninger ud-
mærker Mennesket.

„Sjæle og Kroppe i Tusindtal
Kan Menneske-Aanden forbinde,
Dem gjennemtrænge med Ord som Lyn,
Saa alle de Et faar isinde.

Sjæle og Kroppe med Folkemund,
Som trodse med Ordet mod Aanden,
De glemme dem selv som Menneske-Børn
Og bliver til Dyr efterhaanden.

Fugle og Fiske og vilde Dyr
Da fødes i Menneske-Hammen,
Og Stene maa græde, naar Folk som Fæ
De vil lægge Hoveder sammen.“ . . .

Kvædet paa 12 Vers, findes ligeledes i „Kristen-
Livet i Salmesang“, og er ligeledes fra 1861.

Endelig kom „Sjælens Øje“ (fra 1856):

„Guds Søn har selv os sagt, han kom
Til Verden med en sær Guds Dom
For Seende og Blinde:
De højt Oplyste skal faa Stær,
De Blinde, som har Sandhed kjær,
Skal Syn for Sandhed vinde.“

Han synger om Kristus som „det sande Nytaars-
Ny, Himmel-Lyset, skysvøbt, som han selv i Krybberum-
met, om at alle Verdens Vise forarge sig nu som fordem
paa „Troens og paa Korsets Ord“, ser Daarlighed
deri og priser saa den Oplysning:

„Men, hvor i Sjæle-Mørkets Vraa
Dog ømt og kjærligt Hjerter slaa,
Der skaber Gud et Øje
For Sandheds Magt og Naadens Glands
Og Kjærlighedens Straalekrands,
For Lyset fra det Høje.

Selvklogskab blindes af Guds Lyn,
Enfoldighed faar deraf Syn,
Det kan ej andet være;
Thi se og høre, leve dø,

Vi skal paa denne Verdens Ø
Til Guds vor Skabers Ære.“

„Sjælens Øje“ (i Slutningen af 1870) var det Sidste, han leverede til „Ide og Virkelighed“; men førend Grundtvig selv leverede noget meddelte Prof. Grundtvig til Tidsskriftet tre mærkelige Digte af sin Fader og naturligvis med hans Tilladelse. Det ene var det tidlig berørte fra Grundtvigs Ungdom til Sibbern, hvori vi har set Hjerte-Spørgsmaalet hos ham, om den gamle Kraft kunde vaagne i Norden paany; det andet var et lille Kvæde til Kamma Rahbech, og det tredie Opfordringen til Ingemann om at give en Fremstilling af de mærkeligste Skikkelser fra Danmarks Middelalder, som tidlig i denne Bog er meddelt.

Professor Nielsen var en velkommen Gjæst hos Grundtvig, men enige var de langt fra i Alt; man kunde i Sideværelset høre Grundtvigs dybe Stemme: „Men hvor kan De dog sige det“, og Prof. Nielsen igjen svare: „Ak, det er en Misforstaaelsernes Verden, vi lever i“. — I sin Religions-Filosofi hævder Professoren Troes-Ordet som Menigheds-Livets Grundvold og tager skarpt fat paa Forsvarerne af Skrift-Principet, ja han hævder Troes-Ordet ligetil som Herrens, medens han dog lod dets timelige Oprindelse staa in blanco. Grundtvigs Tanke om Folkeligheden hævder han ogsaa med Aand i dens Almindelighed, men hvorvidt de blev enige om folkelige Spørgsmaal i det Enkelte, er en anden Sag. Folke-Højskolen tog Professoren varmt i Forsvar og lagde Vægt paa folkelig Dannelse for Præster. Han inddelte Skolen i det Hele i „Dannelses-Skole“ og „Kundskabs-Skole“ og hævdede Folke-Højskolen som Dannelses-Skole. Denne Adskillelse — i alle Fald naar den skjærpedes — tiltalte imidlertid næppe synderlig Grundtvig, efter Udtalelser baade paa Marielyst og andetsteds at dømme. I Professorens levende Brug af Modersmaalet, trods de fremmede Ord, var Grundtvig tidlig glad. (I Prof. Niensens seneste Arbejde er Brugen af de fremmede „videnskabelige“ Betegnelser voldsom stærk).

Hvad Præste-Dannelsen og Præste-Skolen angaar, da har Professoren skrevet ogsaa derom i „Ide og Virkelighed“. Han vil, at Troes-Ordet og Menigheds-Troen skal ligge til Grund, men skjøndt der hos ham

intet Forslag foreligger med Hensyn til det Enkelte ved Sagen, saa vilde Professoren næppe blevet enig med Grundtvig i Udførelsen og Gjennemførelsen hverken med Hensyn til Præste-Dannelsen eller Embeds-Dannelsen i det Hele. Grundtvig vilde, som vi har set, have en forholdsvis meget kort boglig Forberedelse, mens Professoren syntes at gøre Krav, som der skulde anderledes lang Tid til at tilfredsstille. I at ville have Præstedannelsen henlagt fra Universitetet*) til en særegen Planteskole eller et Præsteseminarium var han derimod aldeles enig med Grundtvig.

I Betragtningen af den for Øjeblikket herskende Naturvidenskab var de afgjorte Modsætninger til hinanden, og det samme gjælder idetmindste for en Del Betragtningen af det gamle Testamentes Skrifter. Grundtvig troede Mosebogen trods alle Astronomernes Vinkelmaal og „Paralaxer“.

Om Lov og Tvang, Tugt og Pligt har de to Mænd ogsaa sikkerlig havt flere Samtaler, hvori de ikke har været enige, og der fortælles, at Grundtvig om Kristne som saadanne engang havde svaret Professoren ud af Dybet i Kristen-Livet: „Vi har ingen Pligter, men vi har Kjærlighed“.

Herved mindes jeg om, at Grundtvig oversatte Romer-Brevets 13,8 ikke: „Værer ingen noget skyldige uden det: at elske hverandre“, men han oversatte: „I skyldte Ingen Noget uden indbyrdes Kjærlighed“. At „OFEILETO“ kan oversættes saaledes som Grundtvig oversatte det, véd Enhver, der kan conjugere „OFEILO“ i Præsens indikativ.

Professor Nielsen er forresten oprindelig Discipel af Søren Kierkegaard og skrev endnu ved Aar 1870, at vil man vide hvad Gjenfødelse er, skal man gaa til Grundtvig, men vil man vide hvad Helliggjørelse er, skal man gaa til Søren Kierkegaard. Hvad Grundtvig sagde til, at man skulde faa Besked paa Helliggjørelsen af en Mand, der selv stillede sig udenfor „Menig-

*) Om den theologiske Embedseksamen som Grund til Krav paa at tages til Præst sprudler Prof. Niensens Vittighed til Gavns, som saa mangansteds ellers.

heden“ og „Fællesskabet“*) og det ikke blot som en enlig Støtte-Helgen, hvad man nok engang antog ham for, men, efter egen Erklæring i „Øjeblikkene“, nok kun som en Smule „Politi-Talent“ — hvad Grundtvig dertil sagde og om han overhovedet sagde noget til Professoren om en saadan Yttring, det véd jeg ikke. Men den Mening tør ikke i senere Tider være saa lidet udbredt endda, at Grundtvig og Kierkegaard var Redskaber for en og den samme Aand (!!!) og fremhævede kun særlig hver sin Side af Menneske-Livets Hovedsag. Selv paa Folkehøjskoler skal denne Betragtning have gjort sig gjældende, og vi behøver kun at tænke os f. Eks. de navnkundige Mænd og Kvinder i den israelitiske Historie kierkegaardsk-anatomisk behandlede, navnlig paa Pige-Højskolen, for at skimte Misteltenen i Høders Haand. Der er dog en rak Modsætning mellem Kierkegaards anatomiske og kasuistiske Behandling af det dunkle Menneske-Hjerte og Grundtvigs:

„Men sig selv med Flid opskjære,
Det er Japaneser-Ære!“

Dette Sidste — Personlighedens anatomiske Behandling paa Folkehøjskolen — staar Professor Nielsen dog vist udenfor.

I Betragtningen af den herskende Theologi med sin Dogmatik stemte Nielsen med Grundtvig, medens jeg dog ikke véd, om Grundtvig billigede Nielsens bekjendte Udtryk, at Theologi var ikke Videnskab.

Nielsen indrømmede forresten villig, at „Troes-Tænkningen“ paa sine Enemærker kunde være ligesaa godt virkelig Tænkning som den videnskabelige paa sine, og han satte ogsaa i denne Henseende Grundtvig højt.

Om Professor Nielsens bekjendte, men vist ikke af mange forstaaede „Dobbelt-Lære“, har jeg ingen Udtalelse hørt fra Grundtvig selv.

Grundtvig fandt sig altid oplivet ved Samtale med Nielsen.

*) Kristendommens Almen-Vidnesbyrd om Hellig-Aanden lyder nemlig, som bekjendt:

Tror du paa den Helligaand, den hellige Al-Menighed (sanctom ecclesiam catholicam) de Helliges Fællesskab (communio sanctorum) o. s. v.

Grundtvig og hans Konfirmander i hans Alderdom. Et Par Ord om Gr.s Vielses-Maade af Ægtefolk.

Grundtvigs Konfirmand-Undervisning i Alderdommen var meget forskjellig fra hans Konfirmand-Undervisning i yngre Aar. Uagtet han ogsaa tidligere troede fastere paa Herrens Nærværelse hos sin Menighed alle Dage end de Fleste (og vel Alle), saa stod det, som vi véd, den Gang ingenlunde klart for ham, i hvad for et Ord, Herren i Aanden er menighedsstiftende tilstede og hvad for Ord han taler til alle sine Disciple. Heraf fulgte nu, at han i de Dage, da han endnu ikke havde lært at skjelne klart imellem det Fælles-Kristelige og hvad der hører til en videregaaende kristelig Oplysning, ingenlunde var fri for at overlæsse og overvælde Ungdommen, saa den vel fængsledes for Øjeblikket i de flere Timer af det henrivende Ord paa en saadan Tunge, men beholdt dog ellers ikke mere gennem Levnetsløbet, end Indtrykket og Psalmerne, den maatte lære, og vidste selv under den stærke Bevægelse paa Konfirmations-Dagen ikke, hvorfor han græd, men „graad dog, da den saa, han graad“. I hans rolige Alderdom derimod, da „det store Lys paa Livets Himmel blaa“ skinnede anderledes klart for ham baade over Kristendommens og Menneske-Livets Vilkaar, nu maatte nødvendig Erkjendelsen af, hvor lidet de unge Begyndere i Troen, i Reglen selv uden kristelig Erfaring i Forvejen, i den flygtigste Alder kunde antages at være istand til levende at bære, nu maatte den, i Pagt med hele hans Livs-Syn, holde hans Samtale med Ungdommen inden langt snævrere Grændser af Kundskabs-Forraad end i tidligere Aar*). Han talte med de Unge om det oprindelige Menneske-Liv, de hos dem selv kunde lære at kjende, og om det Kristelige, som mødte dem i „Guds-Ordet til os“, og da om Ordet i Menneske-Munden, hvori det Guddommelige og det Menneskelige mødes.

Han udtalte sig ogsaa ved selve Konfirmations-Hand-

*) Og hvormeget roligere kunde han ikke i Alderdommen sende de Unge fra sig ikke blot for sin levende Erfarings Skyld af Herrens Trofasthed, men ogsaa fordi der nu fandtes en levende Menighed paa de fleste Steder i Danmark.

lingen om Daarskaben i at lægge mere paa de Unge, end de kunde bære, idet han f. Eks. (Paasken 1842) knyttede sin Tale til Herrens eget Ord til sine første Disciple: „Jeg har endnu Meget at sige Eder, men nu kan I ikke bære det: men Sandhedens Aand, som kommer, Han skal vejlede Eder til hele Sandheden“. Han sagde blandt Andet: . . . „vi maa ingen Lejlighed forsømme til at indskjærpe Urimeligheden og Barnagtigheden af den Tanke, at vi skulde kunne udrette langt mere i aandelig Henseende med Børnene, vi forbereder til Konfirmation, end Herren med sine Discipler: Urimeligheden heraf og den soleklare Umulighed af, at Børn skulde kunne bære hele den kristelige Sandhed. Ja, mine Venner! var Kristendom og sand Guds-Kundskab en Lærebog, der kun behøvede at indpræntes i Hukommelsen for at besiddes og kun at bevares i Hukommelsen for at bæres, da var det vistnok, som Erfaring lærer, meget muligt at lære Børn hele Kristendommen, og vi maatte kun beklage, at Erfaringen i vore Dage klarlig viser, den glemmes dog meget lettere og meget snarere end den læres. . . . Er derinod den Kristendom, hvortil vi alle trænger, frem for Alt en Tro paa den Herre Jesus Kristus og et evigt Liv i hans Navn, som Apostelen siger i Dagens Evangelium, maa denne Tro først slaa Rødder i vort Hjerte, før den kan bære Frugt til et evigt Liv, og maa dette Liv ligesom ethvert andet Liv leves og kjendes af Erfaring før det kan forstaaes og forklares, er det saa, som vi jo vidner, det er, da indser vi let, at naar vi stræber at forklare Kristendommen for Børnene, som, naar det er bedst, nys har begyndt at tro paa Jesus Kristus, nys begyndt at kjende lidt til det naturlige Menneske-Liv og skal først nu begynde at leve et bedre og højere Liv i Jesu Kristi Navn, da er det dem kun til Byrde og en svar Byrde, som de ej kan bære*)“. Talen er ikke helt udført i Opskriften, men der er Antydning af, at hvad der kan tales til Børnene er: „historisk Forberedelse — Profetering om Aanden — Sandhedens Aand“, af hvilken Profetering vi véd, at Johannes-Evangeliet har leveret den udførligste Beskrivelse efter Herrens egen Mund.

*) „Kirkelige Lejlighedstaler“ S. 385.

Det Hjem, Børnene har, kan naturligvis ikke lades ud af Betragtning med Hensyn til hvad Oplysning ved Hjælp af Skriften, der kan meddeles de Unge. Og selv i virkelig kristelige Huse maa der være stor Forskjel paa megen eller liden eller, endnu idetmindste, ingen daglig Læsning af den hellige Skrift, en Forskjel, der kan være grundet i mange Omstændigheder. Da nu Grundtvig selv var en kristelig Skrifteklog og underviste selv sine Børn*), saa blev der adskillig Bibellæsning med hans Sønner af første Ægteskab idetmindste. Man har en Samtale mellem en kristen Præst og en kristen Moder om Kristendoms-Undervisningen, der fandtes blandt Grundtvigs mangfoldige utrykte Sager efter hans Død. Præsten er naturligvis Grundtvig selv, og han er da ikke iført „gejstlig Værdighed“, hvorunder Præsten skal vide Besked om alle aandelige Ting, men Præsten her vil meget nødig indlade sig paa Sagen, da han gjerne saa at sige imorgen kan forlade den Fremgangsmaade, han har brugt igaar. Hun faar dog en Del ud af ham ved at spørge, hvordan han har baaret sig ad med sine egne Børns Undervisning, og derved faar vi se, at han af det ny Testamente havde, foruden Herrens Levnets-Beskrivelse, ogsaa læst apostoliske Breve med dem og først Peders og Johannes's Breve, som han fandt lettere end Pauli Breve og navnlig lettere end Romer-Brevet, efter at han havde lært at skjelne mellem Fælles-Troen og Theologien. Tillige fandt han det tjenligt at gjøre dem bekendt med det ny Testaments mest poetiske og profetiske Skrift, naar man afholdt sig fra „Forklaringer“ af Profetien. Da Stilen er let, kunde Børnene da uden Vanskelighed blive bekendt med Aandens Billedsprog.

Pastor Brandt, som i „Dansk Kirketidende“ meddelte Stykket i 1877, dømte efter ydre Mærker, at det maatte være skrevet omkring 1850. Stykket er meget indholdsrigt, og behandler meget Hjerter-Siden af Sagen, men kun én Ting skal her tilføjes, som navnlig Skolelærerne ogsaa har godt af at vide. „Det er Besvarelsen af Spørgsmaalet om Forholdet til den af højere Vedkommende tit paa-

*) Han havde dog ogsaa Huslærere til sine ældste Sønner. „Kirkefædrenes“ Oversætter Muus og Stud. theol. C. S. Ley har været Lærere til dem.

budte tvungne Udenads-Læsning om Kristendom? Man skal, mente Grundtvig, ligeud sige til Børnene: det er et „Trældoms-Aag“, som er lagt paa jer og som vi ikke endnu har kunnet fri jer fra! Naar da Udenads-Læsning, den tvungne*), tages og behandles som et aabenbart Trældoms-Aag og ikke omlirkes til at gjælde for noget, Vorherre kræver eller sætter i Forbindelse med Hjertelivet hos Børnene, da troede han, Aaget kunde bæres uden at gjøre Skade.

Ved den almindelige Konfirmand-Undervisning lod han naturligvis end ikke i 1850 de Unge læse saa meget i Skriften, som han havde ladet sine Sønner læse, som han gennem de mange Aar — som sagt — selv havde undervist. At Grundtvig baade i Konfirmand-Undervisningen og i Konfirmations-Talerne indskjærpede af al Magt, at Troen var en fri Sag, følger af sig selv, og ligeledes, at han stadig lagde de Unge paa Sinde, at den Herre, som sagde: Hvo, som tror og bliver døbt, skal blive salig, maa have sagt Apostlerne baade hvilken Tro, han mente, og hvilken Daab, han mente. „Derfor har jeg ogsaa — sagde han 1846 — vidnet, at den Tro, Herren taler om, er slet ingen anden, end den, som I ved Daaben hører bekjendt, ved Daaben overalt i Kristenheden, hvor man ikke vitterlig har forandret eller aflagt, hvad der er os alle meddelt i Herrens Navn, og at den Daab, Herren taler om, er Daaben paa denne Tro i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn“. (Kirkelige Lejlighedstaler S. 401.)

Om Forholdet mellem Kjærligheds-Loven i de „to store Bud“ og Kjærligheds-Evangeliets talte han i en af Konfirmations-Talerne i 1863**). Han holdt nemlig paa Konfirmations-Søndagen først Præken og saa tre Taler, men ganske korte, ved selve Konfirmations-Handlingen. Den udførligste Omtale fra ham selv af sin Konfirmand-Undervisning i senere Aar findes forresten (i Lejlighedstalerne S. 427—28) i første Tiltale ved Konfirmationen 1860:

*) Det er jo klart, at Børn kan ville lære navnlig Psalmer udenad og vel enkelte Bibelsteder, som de finder tiltalende; men det har intet med den lovbefaalede og paatvungne Udenadslæsning at gjøre.

**) Lejlighedstaler S. 431.

„Apostelen Paulus skriver til Menigheden, at saa sandt som de virkelig er Kristi Discipler, som har hørt ham selv og er i Sandhed oplærte af Jesus, da maa de ogsaa have lært at aflægge det gamle Menneske med de bedragelige Lyster, og, fornyede i Aand og Sindelag, iføre sig det ny Menneske, skabt efter Gud i Sandhed, Retfærdighed og Hellighed, og denne Apostel-Skrift skal minde alle kristelige Lærere om tre Ting: den første, at de altid hos Gamle og Unge skal lægge Herrens Munds-Ord til os alle ved Daaben og Nadveren til Grund som Herrens egen Lærdom, for det andet, at de skal henføre denne Herrens Lærdom til det virkelige Menneske-Liv paa Jorden, og for det tredie, at de skal oplyse det kristelige Liv som en Fornyelse i Aand og Hjerter af Menneske-Livet fra Begyndelsen, skabt i Guds Billede. Og det véd I, mine unge Venner? det haaber jeg til Gud, I skal aldrig glemme, at det er disse tre Ting, jeg har stræbt at lægge Eder paa Hjerter og levende at oplyse som den kristelige Børnelærdom fra den første Time til den sidste. Jeg har saaledes stræbt ikke at lægge mig selv eller min Skriftklogskab, men Vorherre Jesus Kristus, med hans Naadens og Sandhedens guddommelige Ord, til Grundvold som den aandelige Klippe, hvorfra Livets Flod udspringer; og jeg har stræbt at vende eders Øje til det virkelige Menneske-Liv, det timelige og det evige, som ikke svæver i Luften, men bliver ved Jorden, til det forklares i Himlen; og jeg har endelig stræbt at oplyse Eder om Guds Naades Husholdning og faderlige Førelser med Mennesket, som han skabte i sit eget Billede og Lignelse til at efterligne ham og finde det evige Liv i hans Velbehag, og som han ikke slog Haanden af, skjøndt det faldt i Synd og Død, men forberedte paa underlige Maader vor Frelse i den gamle Pagts Dage og udfører vor Frelse paa underlige Maader i den ny Pagts Dage, ved at samle os fra alle Verdens Hjørner ved sin Aand til Gjenfødselsens Bad og Herrens Bord, til at leve og dø og opstaa til evigt Liv med hans enbaarne Søn, med Vorherre Jesus Kristus, som er vort Liv, vort Lys og vor Salighed.“

Med Hensyn til Bibelstedet, Grundtvig her gik ud fra, erindrer vel Læseren hans Udtalelse derom i 1865,

altsaa noget senere, som er meddelt ved Omtalen af hans kirkelige Forkyndelse i Aarene Seksti.

I 1869, ved Paaskekonfirmationen, gjorde han atter Rede for hvad han især indskjærpede de Unge:

„Kristne Venner! hvad jeg fra først til sidst indskjærper de Unge, der af mig vil beredes til Bekræftelse i deres Daabs-Pagt, er, at det er den selvsamme Daabs-Pagt, som Apostlerne efter Vorherres Jesu Kristi udtrykkelige Befaling lige fra Begyndelsen har oprettet med Herrens Menighed, og som den Helligaand bekræfter ved Gjenfødelse og Fornyelse af Vorherres Jesu Kristi Menneske-Liv ved Daaben i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn. Jeg dølger ingenlunde for dem, at de fleste Skriftkloge siger imod og forlanger et skriftlig Vidnesbyrd for, at vor Daabs-Pagt er den apostoliske efter Vorherres Jesu eget Munds-Ord; men jeg véd, at den Helligaand vil i alle troende Hjerter besegle den Sandhed, at Menighedens mundlige Vidnesbyrd i sin Troes-Bekjendelse ved Daaben er det gyldigste og sikreste af alle menneskelige Vidnesbyrd, og at han vil besegle det netop ved at gjenføde alle de Sjæle, som fæster deres Tro til dette Vidnesbyrd som et Guddoms-Ord af Jesu egen Mund. Og at den nye Pagts Bog stemmer dermed overens, kan enhver overbevise sig selv om, ved med Opmærksomhed at læse det 9de Kapitel i Johannes Evangelium om den Blindfødte; thi skjøndt han efter sin legemlige Helbredelse af Herren troede fast paa ham som en Guds Profet, saa spurgte dog Jesus ham udtrykkelig: tror Du paa Guds Søn? og da han svarede: Herre! hvem er han, saa jeg kan tro paa ham? da sagde Jesus: det er ham, som taler til Dig. Da først svarede den Blindfødte: Ja, Herre, saa tror jeg. Det følger derfor af sig selv, at da Herren udsendte sine Apostler til at oprette sin Daabs-Pagt om det evige Liv i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, da vilde han ogsaa lægge dem de Spørgsmaal i Munden, som de skulde have besvarede med „Ja“ af alle dem, der vilde tildøbes og iføres ham.“

I et af Aarene Seksti havde Grundtvig en Del Gutter, som var noget urolige under Konfirmations-Forberedelsen. En idetmindste var imidlertid Opmærksomheden selv, og det var en Søn af Frederik Barfod; til den Side vendte

han sig da med sit Oplysnings-Ord. Han betydede de andre, at holdt de sig ikke rolige, kunde de gaa deres Vej, og det blev vel bedre ogsaa med dem, før han konfirmerede dem alle. Men siden vilde han en Tid ikke tage imod Gutter til Forberedelse. Vi véd jo, at Grundtvig efter sin Embedsstilling ikke var forpligtet til at holde Konfirmation udenfor det vist aldrig indtrufne Tilfælde, at der skulde være kommet en Gammel ind i Vartou-Stiftelsen, som ikke var konfirmeret, men ønskede at blive det. Professor Hammerich og Handskemager Larsen formaaede ham dog senere til at modtage deres Sønner, og siden optog han ogsaa andres. I 68 konfirmerede han sin Frederik og en af Bispindens Sønner fra første Ægteskab med Minister Reedtz. Han lagde dem paa Sinde i den ene Tale at hylde Sandhedens og Frihedens Aand, en for begge og begge for en, idet han gik ud fra Apostel-Ordet: „Hvor Herrens Aand er, der er Frihed.“ Han udtalte ogsaa det dristige Ord inde i Talen, at . . . „der baade kan være og har været Adels-Frihed og Præste-Frihed i et Land, hvor Herrens Aand er husvild, men Folke-Frihed, som er den eneste ægte Frihed, den hverken har været eller kan være i det borgerlige Selskab uden hvor Herrens Aand paakaldes og tilbedes, er og virker i Vorherres Jesu Kristi Navn.“

Det synes et dristigt Ord, naar Talen udvides ogsaa til „det borgerlige Selskab“; men det har uden Tvivl sin Rigtighed, da alle de, som ikke stoler paa Aanden, altid vil fristes til at bruge Tvangs-Foranstaltninger og Politi-Magt ligeoverfor allehaande „Misbrug“, naar der ikke inde i et Folk er en god Kraft af det Frisind, der for Alvor tør tilraade, at lade Klinten i Verden faa Lov til at gro omkaps med Hveden, og fra hvis Kredse udbredes Lægedommen mod den indvortes Trældom, der paa forskjellig Maade jo fremavler den udvortes ogsaa i det borgerlige Selskab. Vi mindes ogsaa let ved denne Tale hvorledes Præsterne gennem Størstedelen af Aarhundredets første Halvdel tiltog sig næsten al mulig Præste-Frihed, men ivrede paa samme Tid for at Lægfolk, der afholdt gudelige Forsamlinger, skulde kastes i Fængsel. Da Aanden igjen paakaldtes for Alvor og fik aabenbare sin Magt i Danmark, forstummede ogsaa Talen om Tungebaandet paa Folket.

Ofte gjentog Grundtvig i Talen, før Vedkjendelsen fra de Unges Side, Daabs-Pagten fuldstændig, Ord til andet, men i det allersidste, da Pagtens Fremsigelse altid var indflettet i hans Bøn før Prækenen hver Søndag, da omtalte han den omtrent paa samme Maade, som de saakaldte „Kirkefædre“, naar de skrev, f. Eks. netop ogsaa paa Konfirmations-Søndagen 1868, naar han siger i den anden Tiltale:

. . . „Den kristelige Børnelærdom, der ogsaa er meddelt eder, mine unge Venner! det er da: at hvem der vil have Fader, Aand og Liv tilfælles med den korsfæstede, igjen opstandne Jesus Kristus, maa ogsaa have Fiender tilfælles med ham, og vogte sig for al Delagtighed med ham, saa I maa forsage Djævelen og alle hans Gjerninger og alt hans Væsen, for at der kan være Sandhed i eders Bekjendelse af Tro paa den alvidende Gud-Fader, Himmelens og Jordens Skaber, paa Jesus Kristus, den korsfæstede og igjen opstandne Guds Søn, og paa den Helligaand med de Helliges Samfund, med Synds-Forladelse, Kjøds-Opstandelse og evigt Liv.“

Det eneste, Gr. i senere Aar gav sine Konfirmander at lære udenad, var Psalmer, og disse udvalgte han da eller lod dem udvælge af „Festsalmerne“.*) Jeg hørte en Mand, der i 1860 eller 62 overvar Konfirmation i Varton, fortælle, at Grundtvig da spurgte sin lille Pige-Kreds — hvoraft der var 3 fra Frederikshald — først om de tre store Højtider, som Menigheden afholder, efter at have ladet dem fremsige Psalmevers, som hørte til Jul, Paaske og Pintse. Saa spurgte han dem om de tre store Højtider, som Herren selv i Aanden gjør, og det var Aands-Forkyndelsen, Daaben og Nadveren, og derom blev da Talen en Stund. En anden, der i 1870 hørte ham konfirmere, fortalte, at han da ved Overhøringen talte især om Ordet og om baade Lignelser og Fortællinger i den hellige Skrift, som drejer sig derom. Saaledes behandlede Sædemands-Lignelsen og Opvækkelsen af Lazarus, som han ogsaa billedlig anvendte paa Opvækkelsen til Livet af aandelig Døde og lagde en særegen Vægt paa, hvor vidt det var kommet med Lazarus:

*) Saavidt jeg mindes, sang de ude hos ham.

„Han stank allerede“, og dog blev han oprejst karsk til Livet.

Fra et af hans sidste Aar har jeg selv talt med en af hans mandlige Konfirmander. Grundtvig talte den Gang ikke meget ved Forberedelsen. De fik sine Psalmer at lære, og læste ude hos ham selv Johannes Evangelium og Apostlenes Gjæringer, hvortil han da gav en Del Oplysninger, og hvad deraf skulde gjenemgaaes, bad han dem se over hjemme før de kom.*) Ved Pigernes Undervisning talte han mere, og da var der ogsaa andre end Konfirmander tilstede. Undervisningen udmærkede sig ved Jævnhed og Sæmpelhed. Der blev sunget, og han kunde ogsaa spørge Smaapigerne, om de kjendte Melodien til en Psalm; saaledes spurgte han (i 1871) om de kjendte Melodi til „Jeg gaar i Fare, hvor jeg gaar“. Jeg anfører denne tilsyneladende Ubetydelighed, da jeg tror, der laa mere i Spørgsmaalet, end det paa

*) Af forskjellige af Grundtvigs egne Konfirmander har jeg — længe efter at Ovenstaaende var skrevet — lejlighedsvis hørt følgende: I den første Tid, han var i Vartou, lod han dem se paa Et og Andet, ogsaa i Balles Lærebog, ved Siden af den øvrige Undervisning. Paa Udenadslæring af Psalmer lagde han megen Vægt. Det er lovbefalet i Danmark, at Konfirmanderne skal give Prøve paa at de kan læse og skrive. Ved deres første Besøg fik de da Pen og Papir fremlagt, og saa tilsagde han dem Et og Andet til Nedskrivning, f. Eks.: „Hvad man i Ungdommen nemmer“ o. s. v. Fattiggutterne fra „Dronningens Asylskole“, som han selv havde Tilsyn med, havde han formodentlig paalagt at fyldestgjøre dette Statskrav, naar de mældte sig hos ham til Konfirmation; thi en Konfirmand fra 1852 fortalte, at han ligeoverfor dem var saa vred, naar de ikke fyldestgjorde Kravet, at han smed Bogen og skjændte: „Kommer her og kan hverken læse eller skrive!“ o. s. v. Han omtalte en anden Gang den gode Lejlighed de havde til at lære de nævnte Færdigheder. — Ved den sidste eller næstsidste Konfirmation, da lod han Gutterne læse højt udvalgte Stykker baade af historiske Bøger i „det ny Testamente“ og af Apostel-Brevene, og han forklarede det Læste for dem. Han havde den Gang ikke saa faa Konfirmander.

Ydersiden udtrykte, saa han dermed vilde henlede deres Opmærksomhed paa Indholden netop af denne Psalme — naturligvis som den findes i Festsalmerne. — Naar Konfirmander sagde frem Psalmen, de havde lært, kunde Grundtvig ikke lide, at navnlig Gutter imellem lod Verset løbe næsten i et, saa Rimet ikke hørtes deri.

Ved Tilspørgselen kan vi nok vide, hvad ogsaa er bevidnet, at Grundtvig ikke tillod sig at bruge det selv-gjorte Tillæg „af ganske Hjerte“, og tillige lod han Herrens Navn udtrykkelig høres deri, idet han omtrent spurgte: „Forsager Du o. s. v. Tror Du paa Gud-Fader? paa Sønnen Jesus Kristus? og paa den Helligaand?“ hvortil han føjede en Mindelse om, at han spurgte om den hele Daabs-Pagt, som den lyder ved selve Daaben.

Endnu hører vi ikke sjelden Udtrykket Daabs-Løftet, skjøndt Herren gennem Menigheden slet ikke spørger efter noget Løfte, men kun om han forsager*) og tror. Indgang og Udgang er fri hos Vorherre, saa hvem der vilde gaa ud fra Pagten igjen, maa ikke kaldes Løftebryder, men han gaar jo derved bort fra Løfterne, Vorherre har givet ham. Det er underlig, hvorlænge det Tilvante kan sidde i, ogsaa efter at Lyset er oprundet over en Egn af Aandens Verden, og da hvormange Præster der er, som dog vist har lyttet til Pagten, men endnu taler om „at gjentage sit Daabs-Løfte“. Sidste Gang jeg hos Grundtvig selv i hans „Lejligheds-Taler“ fandt Udtrykket „Løfte“ om Pagten, det var i 1839. Med Tanken paa Rigs-Forholdet har han vistnok langt senere kaldt Daabs-Pagten „Troskabs-Eden“, men i Festsalmerne synges derimod (1862), at

. . . „Daabens Pagt
Den er intet Løfte“.

Derimod betragter han den som en „ren Aftale“, hvorefter den Troende med Jaet til Afsigelsens og Troens Ord har Ret til alt hvad Ordet lyder paa.

Det hændte sig en Gang, at en ung Kvinde, som var gaaet over til Mormonerne, ønskede at blive med i

*) At „forsage“ forklarede Grundtvig dels ved „ville blive kvit“, dels ved „vende Ryggen til“.

Vartou Menighed. Hun havde talt med en Provst, som mente, at der behøvedes ingen offentlig Erklæring i Menigheden, men Grundtvig sagde, at han for sin Del ikke kunde tage hende tilaltes uden en saadan. Heraf følger nu ingenlunde, at en Præst under ganske andre Forhold end i Vartous Menighed skulde bære sig ligedan ad som Grundtvig. Pigen blev højtidelig optaget af ham.

Da jeg ogsaa ved Fortællingen om Konfirmand-Undervisningen oftere har henvist til „Kirkelige Lejlighedstaler“, skal jeg her tilføje, at man, foruden hvad ellers i Forbigaaende er nævnt, ogsaa der finder Opskrifter til „Brudevielser“ ligefra Aar 1812 til 1869. Af disse Opskrifter maa vi slutte, at han i senere Tider satte sig ud over den nærgaaende saakaldte „Kirkens“ Tilspørgsel og brugte i Reglen kun at spørge om Brudefolkene vilde leve med hinanden, som det bør sig Danne- mand og Dannekvinde.*) Naar derimod et Brudepar ønskede og begjærede Tilspørgselen i Alterbogen, for derved at aflægge en højtidelig styrkende Bekjendelse om at have „beraadt sig med Gud i Himmelen“, da gjorde han naturligvis med Glæde Tilspørgselen; thi da „æredes Gud derved.“

At krænke og sløve Folks Samvittighed ved at friste og nøde dem til at svare „Ja“, hvor de med Sandhed maatte svare „Nej“, var dog noget af det Første, skulde man synes, som alle nogenlunde alvorlige Præster i vore Dage maatte bede sig fritagne for.

Ved Grundtvigs anden Kapellan Pastor Kisters Dod.

8de Marts 1871 hensov Grundtvigs Kapellan Pastor Køster, efter længere Tids Sygelighed, men et meget

*) Skjøndt Luther, ligesom Grundtvig, højlig beklagede, at Folk ikke beraadte sig med Gud i Himmelen, var ogsaa han alvorlig og hjertelig nok til at føle, at slige Spørgsmaal var meget ilde stædte, og Formelen i hans Vielsesbog lød alene paa: Hans, vil Du have Grethe? og Grethe vil Du have Hans?

kort Sygeleje. Han havde været overordentlig op-offrende i sit Forhold til Grundtvig. Hver Dag var han ude paa Tuborg trods det meget, han ellers havde at bestille, tjenende den samme Sag som Grundtvig. Han paaskjønmedes ogsaa i Huset, og da man i Grundtvigs Nærværelse omtalte ham som en trofast Discipel, sagde Grundtvig: „Ja, det Vidnesbyrd skal ogsaa jeg give ham“. Ogsaa i Skriftverdenen var Køster fremtraadt. Vi har før omtalt, at han fortsatte Boisens Virksomhed for Udbredelsen af gode Sange blandt Folket, vi har berørt hans stadige Hjælp ved Grundtvigs Gjennemgaaelse og Udgivelse af sine Arbejder efter at Synet var slaaget den Gamle fejl, ligesom han ellers var en Forelæser, der i det Hele var i sjelden Forstaaelse med den, han læste for. „Men den Tid, — siger hans Ven Schrøder — Køster havde tilovers fra sin Virksomhed som Grundtvigs Hjælper i Embedet og i Studerekamret, brugte han ligesaa barnlig trofast. til med Lærdom og Klarhed at lægge Bro mellem Grundtvigs store historiske Syn og den jævne Læseverden, der trænger til en udførlig Redegjørelse for det, Skjalden med faa Ord peger paa.“ Saaledes udgav Køster i 1865 „Fortælling om Hervard Lovriksøn“, „den sidste Angelsaksen“, med stor Flid udsamlet af angelsaksiske, normanniske og latinske Skrifter fra Middelalderen og dog saa jævnt fortalt, at det fornøjer Børn. Ligeledes „Sagnet om Havelok Danske“ i 1868, ogsaa efter gammel-engelske og gammel-franske Kilder, men særdeles skikket til Folkelæsning. Ogsaa skrev han i Dansk Kirke- og Folketidende Stykker af Værd, hvoraf jeg skal nævne „Villebrords Levnet“, ogsaa efter Kilderne fra Middelalderen, fortalt i „Dansk Kirketidende“ i 1865 efter at Grundtvig havde holdt sit forømtalte Foredrag paa Ansgars-Festen. Tre Arbejder henlaa ufuldendte — eller dog uudgivne — fra hans Haand ved hans Død. Man har indbildt sig, at man paa den grundtvigske Side ikke skulde bryde sig saa syndelig om historisk Kundskab, og dog er det netop paa den Side man nu har stiftet et Selskab for fremmede historiske Kilde-Skrifters Overførelse paa Modersmaalet, for paa den Maade at skaffe Næring og Støtte „for den historiske Sands, den folkelige Deltagelse i Menneske-Slægten Levnetsløb, som Folke-

højskolen stræber at vække.“ Tanken tiltalte i høj Grad Køster, og selv oversatte han de 5 første Bøger af Grækeren Polyb. Samtidig skrev han „Til Minde om Poul Dons, Grundtvigs og Ingemanns Ungdoms-Ven“, som L. Schrøder har udgivet og ledsaget med Anmærkninger og indledet med en Udsigt over Køsters Levnetsløb. Det tredje uudgivne Arbejde fra Køster var ogsaa kun til i Udkast; det er Gudrun-Sagnet, senere fortalt af Ullmann i Nordisk Maanedskrift 1875. I Nærværelse af sin kjærlige Hustru, den kristne Dannekvinde, til hvem han blev viet i Maj 1863 og som alt som hans Fæstemø havde havt en velgjørende Indflydelse paa den da gjærende Ungersvend, hensov han den 8de Marts 1871 under Troens Bekjendelse med den livsalige Trøst: „Jesus er min, jeg er hans“. Aldrig havde man i senere Aar hørt Grundtvig saa højroestet, som da han udraabte ved Køsters Baare, hvem „Livshelten med sin aandelige Nærværelse og herlige Opmuntring: vær tro til Døden“ o: s. v. havde „givet Naade til midt under Dødskampen at smile ad den grumme Fiende“, da han ved hans Baare udraabte: „Død, hvor er din Braad! Helvede, hvor er din Sejer!“

Da Grundtvig havde Pige-Konfirmanderne straks efter Køsters Bortgang, meddelte han dem, mens Taaren blinkede i hans Øje, at „den Ordets Tjener, som plejede at være tilstede ved Forberedelsen, kommer ikke mere synlig iblandt os, men er dog usynlig hos os i Fælleskabet og beder med os.“ Saa omtrent skal hans Ord til de Unge have lydt.

Grundtvigs „Festsalmer“ og hans „Salmer og aandelige Sange“ forovrigt.

„Festsalmer“, Grundtvigs egen Kirke-Psalmebog, er nu i en overordentlig Mængde Eksemplarer udbredt i Danmark og ikke saa lidet i Norge. Deres

Tilblivelse*) og Vækst sætter „Dansk Kirketidende“ for 1875 os i Stand til at faa en Oversigt over:

- *) Om den allerførste Tilblivelse i det Skjulte for Verden kan jeg efter Fortælling fra et godt Ørenvidne og jeg tror Deltager i Opfordringen meddele Følgende. Nogle Kandidater, deriblandt Theodor Fenger, som nok ved Løjligheden var den mest fremtrædende, havde tænkt paa at bede Grundtvig om at lade trykke nogle Salmer, idetmindste til Højtiderne, da de fandt Mynsters Tillæg utilfredsstillende. En Aften hos Grundtvig, hvor de ogsaa ellers kom, rykker de ud med sin Begjæring. Grundtvig var i en stille sagtmodig Stemning. Det var han nu ikke just al Tid i 1850, da han saa haardt laa i Kamp med „Tysken“ og mod „Hjemme-Tyskeriet“ og havde hvasse Ordskifter om den Sag. Da kunde det nok hænde, at han under et saadant Ordskifte, løb i Vrede paa Dør med et hvast Ord, skjønt han ogsaa kom formildet ind, naar han havde været lidt i Enrum paa sit Værelse. Men denne Aften var han, som sagt, i en meget mild og sagtmodig Stemning. Det var nok Fenger, der først førte Anke over Mynsters Tillæg. Da svarer Grundtvig blot mild og sagtmodig, næsten vemodig: „Aa, det kan nok bruges, naar man synger med en god Vilje og i en god Mening“. Da man vedbliver at gaa omborde med ham, ligesom smager han paa Sagen, og siger saa kun med Betænkelighed: „men Kallehave“. Den gamle Organist Kallehave tilhørte nu en ældre Tid og Grundtvig frygtede for, at den Gamle vilde gjøre Vanskeligheder. Der er en yngre Organist Kallehave (nok Søn af den Gamle), der med sin Dygtighed velvillig tjener Kirkesangens Udvikling. Men heller ikke hos den Gamle hørte jeg Sagen mødte Modstand. Skjønt Kandidaterne den Aften intet afgjørende Svar fik, saa fik de da til Julen det, som var dem mere, og efterhaanden fik Vartou-Menigheden ogsaa mangen syngende Kreds i Danmark og for en liden Del ogsaa i Norge sin kjæreste Salmebog.

En meget stor Del af Festsalmerne er optaget i det ikke saa ganske lille „Tillæg“, som af Roskilde Konvent er besørget og af Kongen autoriseret til Brug i Daumarks Kirker, rigtignok man siger efter bispelig Visdom, paa meget indskrænkende Betingelser.

1845 udkom til Julen de første Oktav-Blade. Til første Juledag „Et Barn er født“*) og „Lovet være du Herre Krist“, til anden Juledag „I denne søde Juletid“ (V.1, 2, 5, 6 og 7 af Brorson) og „Fra Himlen kom en Engel klar“.

1846 til Paasken atter to Oktavblade: „Livsalig Paaskedag — Tag det sorte Kors fra Graven — Tak du store Sejerherre“. Ved Konfirmationen: „Frygt, mit Barn, den sande Gud — Han, som paa Jorden bejler“. Til Kristi Himmelfartsdag: „Min Sjæl og Aand opmuntre dig — Sin Vogn han gjør af Skyer blaa“. Til Pintsen: „Fra Himlen kom den Helligaand“ — „Nu bede vi den Helligaand“ (V 1—3). Til Julen, „Jule-Sange:“ „O Søn af Verdens Skaber god“ — Et Barn er født — Lovet være du — Julen har Englelyd.“

1847. To lange rummelige Oktav-Blade: Vor Herre Jesu Mindefest (7 V.) — Krist stod op af Døde — Livsalig Paaskedag. — Til Konfirm.: Vers 3, 5, 6, af Løgnens Fader vi forsager — Han, som paa Jorden bejler. — Kristi Himmelf.: Sin Vogn han gjør — Vaj nu, Dannebrog, paa Voven! — Min Høvding foer (Slutningen af Kingos: Min Sjæl og Aand). Pintsen: Drag ind ad disse Porte — Den signede Dag. Til Himmelfarten og Pintsen blev Sangene trykte paa 2 almindelige Oktavbl., men til Julen blev trykt paa 2 lange ditto: „Jule-Sange: Guds Menighed syng — Et Barn er født — Julen har Englelyd — Glæden hun — Lovet være du, Herre Krist.“

1848 i de bevægede Martsdage udkom intet nyt Hefte til Paasken, men derimod til Kristi Himmelfart de samme som forrige Aar og til Pintsen: Guds Menighed, syng — Fra Himlen kom — Den signede Dag. Til Julen de samme som 1847, kun at „Glæden hun“ udelodes og der tilføjedes: Af Højheden oprunden er — Et lidet Barn saa lysteligt. Begge naturligvis i Grundtvigs Omarbejdelse.

1849, Langfredag: Gak under Jesu Kors at staa. Til Paasken og ved Konfirmationen de samme som forrige Aar. Til Reformations-Festen: Der sad en Svend i Munkebur — Herrens Raad ej Støv udgrunder. — Advent et enkelt Blad: Vær velkommen Herrens Aar. Til Jul og

*) De gamle Salmer, som anføres, er gjerne mer eller mindre ændrede og forkortede af Grundtvig.

Nytaar: Guds Engle i Flok! — Et Barn er født — Julen har Englelyd — Lovet være — Vær velkommen (den nydigtede Nytaarssalme) — Guds Godhed vil vi prise.

Alle disse Blade samledes første Gang i 1850 under Navnet „Fest-Salmer“, med Udelukkelse af følgende: I denne søde Juletid — Frygt, mit Barn, den sande Gud — Nu bede vi den Hellig. og „min Sjæl og Aand“ paa Slutningsverset nær, samt med Tilføjelse af: Dejlig er den Himmel blaa (4 Vers). Numrene slutter sig til Mynsters Tillæg til „evangelisk-kristelig Salmebog“, og begynder saaledes med 619 og dette første Oplag gaar til 648.

1851 udkom 2det Oplag med et Tillæg (fra 649—678), samme Aar 3die Oplag ogsaa med et Tillæg (679—699).

1852 udkom 4de Oplag med Tillæg (700—701).

1853 kom 5te Oplag med Tillæg (702—741).

1854 blev det hele optrykt med et Tillæg (742—755) og fik paa Titelbladet Navn af Sjette Oplag.

1856 udkom Syvende Oplag med Tillæg (756—829). Tii dette føjedes efterhaanden 4 forskjellige Tillæg: første 830—33, andet 834—41, tredie 842—49, fjerde 850—64. Disse Tillæg udkom ogsaa for sig selv i flere Oplag, dels samlede, dels særskilte.

1864 kom Ottende Oplag. Dette indeholdt først Salmerne i syvende Oplag og som „Tillæg“ baade Tillæggene til syvende og endel nye Salmer, saa dette samlede Tillæg betegnedes med Numrene: 830—910.

1868 kom Niende Oplag med Tillæg (911—936).

1870 kom Tiende Oplag med Tillæg fra 937—949.

Den hele Samling ved Grundtvig udgjorde da 331 Psalmer.

Man frygtede i Førstningen at Biskop Mynster vilde hindre Brugen af de nye Psalme-Blade, men han tiede stille. Biskoppen døde 1850, og der fortælles, at da Kirkeminister Monrad, efter at Samlingen var bleven større, engang bemærkede, at deri var dog mange Psalmer, som ikke var „Festsalmer“, svarede Grundtvig: „vi har Fest hver Søndag hos os“. Vartou Menighed blev i uforstyrret Brug af sin Psalmebog. Brugen af „Evangelisk Kristelig“ og af Mynsters Tillæg faldt bort af sig selv. Dog brugte Grundtvig undertiden af „Evangelisk-Kristelig“

Troes-Psalmen: „Vi tro, vi alle tro paa Gud“. Det skede saa ofte, at Kirkegjængerne i Vartou skrev den af paa Permen eller paa et rent Blad i „Festpsalmerne“.

Med Hensyn til det store Psalmeværk fra Grundtvigs Haand, hvis Mage selv i Mangfoldighed vist ingen Psalmeskjald i hele Kristenheden, endog tilnærmelsesvis har leveret, da var det straks efter, at Psalme-fondet var grundet (Jubilæums-Dagen 1861) hans Agt at levere en sammenarbejdet Udgave af sin aandelige Digtning, og i den skulde det forlængst omtalte gamle „Sangværk til den danske Kirke“ været indordnet. Til Arbejdet hermed havde han Bistand af Pastor C. J. Brandt fra Rønnebæk, som under Samarbejdet maatte beundre den ottetiaarige Oldings overordentlige Udholdenhed. Efterhaanden opgav han dog Forsættet, at sammenarbejde Digtningen, og besluttede at udgive sit gamle navnkundige „Sangværk til den danske Kirke“, næsten uforandret, som første Del af „Psalmer og aandelige Sange af N. F. S. Grundtvig“. Det udkom nu 1868 og efterfulgtes, som vi ogsaa har set, 1870 af anden Del: „Sangværk til den danske Kirke-Skole“.

Trykningen af Sangene agtedes begyndt og var kanske allerede begyndt henimod Midten af Sekstierne, og P. A. Fenger havde mer end én Gang været ude paa Vilhelminelyst for at purre paa den Gamle om Udlevering af Haandskrift, saa en Gang, i 1865, da Fenger igjen kom, svarede han: „De véd, Fenger, at jeg ligger ikke paa den lade Side.“

Pastor Køster havde nu været Grundtvig behjælpelig med Udgivelsen af de nævnte to Bind (Det gamle Sangværk og Sangværket til Kirke-Skolen), og havde desuden samlet en betydelig Del af Grundtvigs øvrige trykte Psalmer. Der var nemlig en Mængde Psalmer af Grundtvigs trykt i andres Samlinger, hvortil man havde ønsket Bidrag af ham, ligesaa Prof. Maribos Psalmeblade til Borgerdydsskolen i 1828.

De vigtigste saadanne Samlinger forresten er: „Kirkepsalmer til Prøve“, udgivne af Kjøbenhavns gejstlige Konvents Psalmekomité, Brødrene J. F. og R. T. Fengers Hefter til de store Højtider, Boisens bibelhistoriske og kirkehistoriske Psalmer og Sange, Pastor P. Rørdams to Samlinger: for Mehrn, hvor han var

Præst omkring 1850, („Mehrn-Psalmerne“) og for Lyngby, hvor han endnu er, og P. A. Fengers store Tillæg for vor Frelzers Kirke paa Kistianshavn, i hvilket sidste desuden alle Ændringer af gamle Psalmer skriver sig fra Grundtvigs Haand. Hertil kommer alle de Psalmer, han havde meddelt til „Dansk Kirketidende“, og endelig „Festpsalmerne“. Pastor Køsters Forarbejder blev en Tid efter Køsters Død af Psalmefondets Bestyrelse med Grundtvigs Samtykke overdraget til Pastor Madsen, den Gang endnu personel Kappelän hos P. A. Fenger. Madsen er en Mand, som Grundtvig satte stor Pris paa, og Fenger skal have været tilbøjelig til at have ladet ham dele Kapellans-Gjerningen mellem at bistaa Grundtvig og sig, hvad højere Vedkommende dog ikke fandt gjørligt, og en P. Jørgensen blev da Grundtvigs Kapellän. Madsen vedblev at hjælpe Grundtvig med Psalmeværket. Arbejdet og Samlingen voksede nu storlig, idet Grundtvig udleverede ham en stor Mængde Haandskrifter, hvoriblandt en stor Del forhen utrykte Psalmer, henimod 400 i Tallet. Af disse gennemgik han i Grundtvigs sidste Halvaar henimod Halvdelen sammen med ham selv, der saaledes kom til at lægge sidste Haand paa denne Halvdel ved enten at billige dem uforandrede, eller ændre dem eller vrage dem, og paa denne Maade blev navnlig saadanne Psalmer gennemgaaede, hvortil der var flere Haandskrifter med afvigende Læsemaader, hvorved Grundtvigs eget Valg naturligvis ubetinget og uden Undtagelse blev fulgt.

Ved Grundtvigs Død vedblev Pastor Madsen sit Arbejde, og efterat han var bleven udnævnt til Sognepræst for Jellinge og til Forstander ved det derværende Seminarium, leverede han derfra i November 1873 det tredie Bind af Grundtvigs „Psalmer og aandelige Sange“ under Navn af „Kirkeaaet i Psalmesang“. Om Navnet ikke er givet af Grundtvig selv, saa er det dog ganske i hans Smag, og det var efter hans eget udtalte Ønske, at dette Bind skulde ordnes efter Kirkeaaets Søndage og andre Helligdage. De Smaapsalmer paa 3—4 Vers, i „Festpsalmerne“, som er digtede til hvert af Søndags-Evangeliene, findes ogsaa allesammen her, paa en nær, som fik Plads i andet Bind. Til hvilken Søndag en Psalme ellers skulde henføres, kom ikke Grundtvig til selv at bestemme, men udtalte sig i den Henseende kun

lejlighedsvis om en og anden. To Psalmer eller rettere en og Slutningen af en anden ønskede han selv ind i „Kirke-Aaret“ fra det gamle Sangværk. Det var Slutningen af „Lover Gud, I Kristne fromme“ fra Ordene: Tak, vor Fader i det Høje! og det var „Af Højheden oprunden er“, der dog begynder lidt anderledes i første Bind — en overordentlig dejlig Psalme, der er en anden end den gamle bekendte, skjøndt Gr. har havt den for Øje.

1875 udkom fjerde Bind under Navn af „Kristen-Livet i Psalmesang“, der indeholder Resten af det forhaandenliggende Psalmeforraad fra Grundtvigs Haand. Psalmerne i dette fjerde Bind vilde Grundtvig selv skulde henføres til Daaben og Nadveren, til de kirkelige Lejlighedshandlinger m. m. Som Bindet nu foreligger, har det følgende Inddeling: Ordet — Daabs-Pagten i Almindelighed — Forsagelsen — Troen og Troes-Bekjendelsen — Første Troes-Artikel — Anden Troes-Artikel — Tredie Troes-Artikel — Daaben — „Fadervor“ er besunget lige efter Daaben, men har ikke særskilt Overskrift — Korstegnet og Fredlysningen — Synd og Naade — Mennesket skabt i Guds Billede, faldet og gjenfødt — Konfirmationen — Nadveren — Menigheden og Fællesskabet — Tro, Haab og Kjærlighed — Kirke og Præstevielser — Ved Bryllup — Fædrelandet — Morgen og Aften — Alderdommen — Død og Grav.

Med Føje er det bemærket, at den sidstnævnte Afdeling har faaet en ikke grundtvigiansk Overskrift, da dog ikke Døden og Graven, men Opstandelsen og Livet er det Overvejende i Psalmerne.

Skjøndt det selvsamme levende Guds Ord, der har skabt alle Ting og skaber og ledsager navnlig Herrens Saligheds-Midler i Menigheden, besynges fra først til sidst baade i Kirkeaaet og i Kristen-Livet, som i det gamle Sangværk fra 1836—37, saa er der dog en Forskjel imellem disse sidste Samlinger og den første. Men denne Forskjel er ingenlunde nogen Mod-sætning, men en Udvikling. Mødet mellem Guds-Ordet og det troende Menneske-Hjærte i Menigheden og Frugten af deres Favntag træder her stærkere frem i det Hele.

Her er ogsaa medtaget mangan Psalme, hvori Skjalden udsynger sine egne Tilstande, sin Kamp og Kvide, sin Trøst og sin Glæde, der dog naturligvis sammensmelter med Menighedens Trøst og Glæde. Men det er da ikke udelukkende Menighedssange til at synge i Forsamlingen, som her findes, og disse Samlinger er vist ikke (ligesom heller ikke det gamle Sangværk) bestemt til en ligetil Benyttelse i Kirkerne, men til at være Grube, hvor Guldet er vist at finde. Netop med Hensyn til Grundtvigs eget Levnetsløb giver de, imellem, mærkelige Vidnesbyrd om, hvorledes ogsaa denne store Guds-Tjener, der vel bedre end nogen anden Mand i vor Tid kjendte Lifligheden i „Herrens Røst“ og kunde synge derom og bevidne Røstens Nærværelse ogsaa gennem den i al sin Jævnhed, saa kvægende og frigjørende Forkyndelse, ligesom den lød i Menighedens Lovsang, hvorledes ogsaa han, selv paa gamle Dage, havde Tider, og det vel ikke saa korte, lader det til, hvori ogsaa han fandt sig „døv“ for Røsten, saa han des inderligere og glædeligere igjen kunde give Ham alene Æren, der „gjør det vel alt-sammen.“ Saaledes i Psalmen, der er henført til 12te Trinitatis Søndag, som begynder:

„Jeg tror det, min Gjenløser,
At du gjør Alting vel
Og Naaden rundt udøser
I Dugning og i Kveld,“

hvori han siger:

„For Himlens Guld jeg græder
Og ej for Glimmerstøv,
Thi lagt i skjulte Kjæder
Jeg for din Røst er döv“ o. s. v.

Der er neppe mange Tilstande — og især indre — og Livsforhold, som ikke igjennem disse to Psalme-Bind har fundet sit Udtryk eller dog sin Trøst, enten det saa gjælder Menigheden i det Hele eller den enkelte især.

En Del af Psalmerne strejfer temmelig ind paa „Læredigtet“ og vil muligvis findes for lange til, som de er, at blive Kirkepsalmer. — Jeg skrev forlængst, at der er en Paasketone over det gamle Sangværk og den er ingenlunde borte fra Psalmerne i det Hele i det ny, ikke

anderledes end som Vaaren gaar over til Sommeren, Paasken til Pintsen. Og der er ogsaa her Forraad til mange Tider, ogsaa naar Menigheden er anderledes opvokset i Herren, end den er endnu, ja det ser ud til, at Grundtvigs Psalmesang for en stor Del vil kunne lyde i Menigheden indtil Herren kommer, om der end i Livstræet vil forinden blive nye Toner at høre og det saa stærke som det gjenfødte Israels Lovsang. Fædrenes, især Kingos, Paaskesange om Kristi legemlige Opstandelse fortsattes og udfyldtes af Grundtvigs Paaskesang om hans aandelige Opstandelse i det levende Guds Ord ved hans egne to Saligheds-Midler hos Menigheden, og derfra udviklede sig alle disse hans Sange om Ordets Lys og Liv i det til Tro, Haab og Kjærlighed opvakte, gjenfødte, opelskede og oplyste Menneske-Hjerte i Menigheden. Til Grundtvigs Paaske-Sang:

„Tag det sorte Kors fra Graven“

svarer hans historisk-profetiske Pintse-Sang:

„I al sin Glands nu straalere Solen“.

Væksten og Udviklingen er kjendelig baade i Forkyndelsen og Psalmesangen hos Grundtvig.

I 1840 turde han en Gang ikke anvende Ordene: „Vi véd, at vi ere overgangne fra Døden til Livet, thi vi elske Brødrene“ paa Menigheden omkring sig; i Vennemødernes Dage blev det derimod hans Lyst, at dvæle derved, ikke som noget profetisk blot, men som Noget, der kjendelig traadte i Kraft i det Nærværende. Ligesom hans Forkyndelse i længere Tid efter at Lyset var opgaaet for ham over Daaben med sin Pagt, for største Delen drejede sig om dette Udspring og denne Grundvold for Menighedslivet, saaledes blev Nadveren — skjøndt tilvisse aldrig forglemmt før heller — dog i hans senere og især i hans sidste Tid saa at sige idelig fremhævet paa det Inderligste, medens han igjen da heller ikke glemte at indskærpe, og det med Alvor, sine Tilhørere, „at bruge Badet, før de gik til Bordet.“ Kjærligheden er den indvortes Helliggjørelse, i den fyldte da mere og mere Haabets Forkyndelse. Saa var det i hans Tale, saa var det i hans Sang;

Kjærligheden gav sig tilkjende derigjennem, nærværende som det evige Liv i Hjertet og paa Kjød-Tungen, spaaende om det evige Liv for Kjødet tillige, altsaa for det hele Menneske, hvortil alle Kristne er kaldede i Fælles-Kaldet, som lyder i den gode Bekjendelse ved Daaben og besegles med Menneske-Sønnens Kjød og Blod i Nadveren.

Flere af disse senere udgivne Psalmer vil findes stærkere og meget strængere end hvad han i „Festpsalmerne“ i Almindelighed fandt det tjenligt at byde Menigheden paa det Trin, hvor den stod. Han var streng i Selvprøvelsen i Lønkammeret og dér mere bange for at sætte sig en Tomme over, end under sit Maal; men han var bange for i Menighedens Forsamling: „at kaste Sten paa de Smaa“, som han udtrykte sig i en Psalme paa 9de Søndag efter Trinitatis i „Kirkeaaaret i Psalme-sang.“ Men Menigheden voksede og i sine allersidste Aar vovede han at byde dem „haardere Føde“ ogsaa i Forkyndelsen end han før gjorde, da Lyset over Undfangelse, Fødsel og Vækst var opgaaet for ham.

Alle fire Bind af Grundtvigs „Psalmer og aandelige Sange“ udgjør 1231 Nummere*) paa 2054 Sider. Der er allerede vedføjet Oplysninger om, hvor de forhen trykte Psalmer først stod, og saaledes ser man ogsaa tit i hvilken Tid manges Psalme allerede var digtet eller ændret af ham; jeg siger ogsaa ændret, thi det følger af sig selv, at man har optaget i Samlingen ogsaa Andres, som Kingos, Brorsons og flere fra „Evangelisk-kristelig Psalmebog“, naar Grundtvigs Indflydelse paa Psalmens Beskaffenhed har været kjendelig nok dertil. Det maa ikke glemmes, at de Psalmer, som er tagne af Konvent-Udvalgets Prøvehefte, er ikke aldeles uafhængigt leverede af Grundtvig, som fortalte, — hvad før ersagt — at hans venlige Stalbrødre dog oftere „nødte mig til at gjøre om igjen“. — Det vilde være et Arbejde, der havde Krav paa Deltagelse hos Psalme-Sangens Venner, om nogen, der havde Kræfter, Tid og Lejlighed, leverede en Sammenstilling

*) „Sang-Værk til den danske Kirke“ har 401 Nummere; „Sang-Værk til den danske Kirke-Skole“ har 134; „Kirke-Aareti Psalme-Sang“ 396, og „Kristen-Livet i Psalme-Sang“ 300.

af ældre Psalmer og Grundtvigs Omarbejdelse deraf. Ogsaa burde vist de ældre Psalmer ved den Lejlighed leveres i den Skikkelse, hvori de er kongelig stadfæstede til Kirke-Psalmer baade i Danmark og Norge.

Om Psalmernes Alder m. m. lover Pastor Madsen, at der vil i et senere Bind komme en Del Oplysninger, ligesom mulig en „Efterslæt“ af Psalmer fra den store Mængde efterladte Papirer. Men stor Tak maa man vide ham, fordi han allerede i det udkomne Bind har givet os Underretning om, hvilke hidtil utrykte Psalmer, Grundtvig i sin sidste Levetid lod oplæse for sig og foretog Ændringer i. Ved alle dem, som han ikke selv fik lagt sidste Haand paa, staar der en Stjerne bag i Bøgerne. At nu Oldingen ikke har rettet ethvert Udtryk, han kunde havt Lyst til at rette, er en følgelig Sag, og ligesom han en Gang sagde: „Andagts-Bøger er ikke Troes-Artikler“, saa sagde han igunden det samme om Psalmebøger, selv om de skrev sig fra hans egen Haand, hvorom senere et Par Ord mere.

Forøvrigt maa vi komme ihu, at det er kun Psalmer, eller Digte, der kan henføres til Psalme-Siden, der tilligemed de bibel- og kirkehistoriske Sange, er udkomne i de 4 Bind. Foruden nu, hvad der, som „Kristenhedens Syvstjerne“, udgjør en Bog for sig selv, findes der en Mængde længere kristelige Digte, ikke blot trykte, som vi alt har set flere Mærker af især fra Kirketidenden i Grundtvigs Levetid, men ogsaa utrykte. Efter hans Død leverede saaledes den nævnte Tidende i sit Nr. 30 for 1873 det mærkelige Kvæde „Herrens Dag“, (antagelig fra et af Aarene Tredive) hvori han hævder den fri kristelige Betragtning af Søndagen i Modsætning til den farisæisk-pietistiske. Han siger saaledes ogsaa her om Frelseren, paa hvis Kappe man har givet Verdens-Folkene Tvangslove angaaende „Søndagens Helligholdelse“, som angaaende mange andre Ting:

. . . „I hans Navn at smede Lænker,
Det var Fjendens værste Rænker,
Avled Trods og Hykleri.“

Om virkelige Kristnes Forhold til Dagen og den offentlige Guds-Dyrkelse siger han senere blandt Andet:

„Der, hvor Aanden Ordet fører,
 Vederkvæger, lyser, rører,
 Gjerne tit forsamles vi,
 Der, hvor Herrens Røst sig hæver,
 Der, hvor Himlen for os svæver,
 Nødig kun vi gaa forbi.

Men selv under Klokke-Klangen,
 Aande-Røsten, Psalme-Sangen
 Og end mere, naar de tav,
 Som i Nød og blot til Nytte
 Kunde vi tor Næsten flytte
 Vogn og Plov og Vandrings-Stav!“ . . .

Af de udgivne Psalmer har én den historiske Mærkelighed at være omarbejdet af Grundtvig faa Dage før hans Død. Det er saaledes paa en Maade den sidste Psalme, vi idetmindste véd af fra den store Psalme-Skjald og derfor maa idetmindste Slutningen nødvendig meddeles i hans „Levnetsløb“:

„Sjælenes Hyrde
 Paa Kjærligheds Sprog!
 Hvor er din Byrde
 Og hvor er dit Aag?
 Aaget med Fred og med Haab,
 Det er din Pagt ved vor Daab.
 Byrden er Ordet
 Til os ved Bordet,
 Det er Fuldkommenheds-Baadet,
 Som Du dit Liv har indaandet.

Jesus, vor Hyrde
 Paa Kjærligheds Sprog!
 Let er din Byrde,
 Mildt er dit Aag,
 Nu da igjen med din Mund
 Du af din Kjærligheds Grund
 Synden afløser,*)
 Naaden udøser,
 Skjænker ved Badet og Bordet
 Aanden og Livet i Ordet.

*) „Afløsningen“ søgte Grundtvig — maa vi komme ihu — i senere Aar ikke hos Præsten med Absolutionen „paa

I Grundtvigs gamle Sangværk fra 1837 var der allerede en rig Afveksling i Versemaal; medens hans fleste aandelige Digte gik i tidligere Dage i samme. Takt som Digtene over Rask og Steffens, men i de to sidste Samlinger, især nok i den sidste, er Versemaalenes Forskjelligartethed ganske overordentlig og flere af dem er sikkert nyskabte af Grundtvig selv.

Siden Ovenstaaende blev skrevet, er „Efterslæt af Grundtvigs Psalmesang“ udkommen. Den udgjør 199 hele Nummere paa 578 Sider og tager Forraad fra hele hans kristelige Skalde-Liv ligefra Ungdommen af. Derefter følger Brudstykker, tildels store, som udgjør 63 Nummere fra Side 579—652.

Grundtvigs hele Nummere af trykte Psalmer og aandelige Sang udgjør altsaa Et Tusinde tre hundrede og tredive! foruden Brudstykkerne.

En Mængde Oplysninger fra Pastor Madsens Haand slutter denne Samling.

Det sidste Vers i „Efterslætten“ er fra Grundtvigs 87-Aar 1870 og handler netop om hans eget Endeligt:

„Naar snart det vil for Øret ringe:
 Beskik dit Hus, thi du skal dø!
 Gud! lad det i mit Hjærte klinge:
 Her er Lyksalighedens Ø
 Med Lille-Bæk fra Livets Sø!
 Guds Aand gjør her for Jesu Blod,
 Din Afskeds-Time sød og god.“

Grundtvigs Forhold til Fengers Alterbog.

Sognepræst P. A. Fenger havde, med den Nænsomhed, man hos ham maatte vente, men ogsaa med Følelsen af

mit hellige Embedes Vegne“, hvor „emphatisk“ (selvgjort højtideligt) det end lyder, men han søgte og fandt den hos Vorherre selv med Daabstvæt-Ordet og Fredlysningen i sin Mund.

den Trang til adskillige Ændringer deraf, som et mere udviklet Menigheds-Liv med tilsvarende altid fremadskridende Oplysning nødvendig maa fremkalde, gennem mange Aar arbejdet paa saadanne Ændringer i Alterbogen, og Frugten af dette Arbejde „Forslag til en ny gennemset Alterbog“, naturligvis til frivillig Indførelse, hvor man ønskede det, udkom i 1874, og vil uden Tvivl i manges Menighed i den danske Folkekirke, blive modtaget med Glæde, indtil man vil foretrække aldeles ingen foreskrevne Indledninger at have enten til Daab eller Nadver.

Fengers Forord viser den omhyggelige Overvejelse, hvorunder dette Arbejde efterhaanden er blevet til, hvordan det først var Kollektur enkeltvis, han tænkte næsten hver Uge paa at give „en liden Forandring, der kunde blive en Forbedring“ og samtalede med sine Omgangsvener blandt Præsterne derom. „Nogle Forandringer — siger den højærv. Forfatter — bleve billigede andre misbilligede, og jeg tog ikke fat paa at forsøge et gennemgaaende Eftersyn af Kollekturterne, førend jeg engang i Samtale med Biskop Grundtvig kom til at sige, at jeg syntes, det nok kunde behøves, at der skede nogen Forandring ved de fleste af dem, naar det kun skede med varsom Haand“. Det var ogsaa Grundtvigs Mening, og da Fenger fortalte, at han netop syslede dermed og spurgte, om han ikke kunde have Lyst til at gennemgaa dem sammen med sig, svarede Grundtvig med sin sædvanlige Velvilje, at det vilde han nok, og — siger Fenger videre — „det blev mig tilladt, at jeg Tid efter anden maatte komme til ham. Det skede da ikke paa den Maade, at jeg gav ham Opskrift af alle Kollekturterne og bad ham rette og forandre deri, som han syntes, men i Regelen saaledes, at jeg hver Gang, jeg kom, tog med mig to eller tre Kollektur til de nærmeste Søndage. Jeg læste op, hvad jeg havde skrevet, og vi talte saa derom, hvad han havde at bemærke, forandre og tilføje, skrev jeg til med Blyant, og i Mellemtiden, inden jeg kom igjen, bragte jeg det i Orden eller skrev det helt om, og førend vi begyndte paa de følgende Kollektur, læste jeg det op for ham, og for det meste var han da tilfreds dermed og vilde, at vi skulde gaa videre. Da jeg var færdig med Kollekturterne, bad jeg Biskop Grundtvig ogsaa

at gennemgaa med mig de andre Hovedstykker i Alterbogen. Ogsaa dertil var han redebon. Tid og Omstændigheder medførte vel ofte, at der skede Standsninger i vore Forhandlinger, og at de stundom først blev optagne igjen efter meget lange Mellemrum.“

I Et og Alt var nu ikke Grundtvig og Fenger enige. Saaledes véd vi, at Grundtvig i Bekjendelsen af Faderen vilde have „alraadende“ istedenfor „almægtigste“, medens Fenger, med Tanken paa det græske „Pantokrator“ — som Grundtvig heller ikke glemte — syntes, det var bedst at beholde det sidste, indtil et bedre voksede ud af Dansken. Og ligedan troede ikke Fenger, at det sproglig gik an, at henføre „under Pontius Pilatus“ til „Korsfæstet“ og ikke til „pint“. Uenigheden om, hvilket Udtryk, der var det bedste i første og til hvilket Ord Tids-Mærket paa den sande Kristus i anden Artikel skulde henføres ophævede naturligvis hverken Erkjendelsen af Troes-Enigheden eller løste Venskabsbaandet, det dybe og inderlige mellem Grundtvig og Fenger.

Vinteren og Vaaren 1871.

Vinteren og Vaaren 1871 gik hen paa vanlig Vis. Ved Siden af Arbejdet med Psalme-Værket gennemgik han „Kirke-Spejlet“ og der læstes da fremdeles for ham baade lettere og tungere Sager, ogsaa ældre Arbejder af ham selv. Der var om Vinteren et forfærdeligt Snefald i Kjøbenhavn, og da han júst i de Dage havde Guds-tjeneste i Vartou, var det næsten umuligt at komme frem. Man kunde ensteds ude paa Strandvejen umulig holde sig paa den almindelige Kjørevej; man vilde, at der skulde vendes, men Grundtvig — mellem 87 og 88 Aar gammel — vilde frem og morede sig kun ved Vanskelighederne, som med lidt Taalmod ogsaa blev overvundne.

Grundtvig var denne Vaar meget optaget af Omhu for Sangen og bad ogsaa gennem Bispinden, Lindeman heroppe om Melodier, blandt Andet til „Lyset og Livet er Tvillinger bolde“ og til:

„Hører Du Røsten,
Raabet fra Østen,
Hvor Solen opstaar“,

hvilke begge Psalmer det var hans Agt at bruge første Paaskedag i Vartou. Han fik ogsaa Melodierne og var, som vi siden skal se, meget glad ved dem. Præken-Opskrifter fra denne Tid saa jeg ikke, men da jeg spurgte en af hans stadige Tilhørerinder om hvad man kunde sige var det mest fremtrædende ved hans Forkyndelse i den sidste Tid, da sagde hun, at det var en levende Følelse af, at Kristus, hvis usynlige Nærværelse aabenbarede sig nu saa kraftig i Livs-Ordet, nødvendig ogsaa synlig maatte komme til at aabnebæres for Menigheden.

Ved Aabningen af Pigeskolen paa Marielyst 3die Maj 1871, talte han om kvindeligt Oplysning, (et følgende Udkast er meddelt i „Dansk Kirketidende“.) Han vilde ikke tale om, at, hvor man ved Oplysning forstod Vantro, man dér, selv naar man roser den hos Manden, sædvanlig dadler den hos Kvinden, fordi den fordærver hendes Hjærte, ikke heller om den Oplysning, der bestaar i megen Læsning og Forgudelse af de døde Sprog, som man kalder en Prydelse for Manden og en Skamplet for Kvinden, som de ved bliver upassende til sin Bestemmelse og Stilling i Samfundet; thi det er kun Blindhed, der hindrer fra at se, at den Slags Oplysning er ligesaa skadelig for Manden som for Kvinden. „Nej, jeg mener Folkets Tanke om Oplysning af det Mørke, der hviler over de menneskelige Forhold til det aandelige og især til det Djævelske“. Folketanken tog næmlig meget læmpelig paa Mændenes Oplærelse i den „sorte Skole“, men fordømte det samme hos Kvinden, som havde lært at hexe og red Valborgsnat til Kirken paa Troms eller St. Hansnat til Bloksbjerg for at danse med den Lede. Sagen er her, om den samme Oplysning, man roser hos Mænd, skal lastes hos Kvinder og hvad Grunden er til at det er sket og sker endnu daglig“.

„Den stærkeste Grund maa nu vel ligge i Mændenes Storagtighed, der vil have Oplysninger for sig selv, men det kunde dog ikke blevet saa almindeligt, naar der ikke laa noget Sandt til Grund, og det er, at ikke enhver Oplysning, der kan findes priselig og gavnlig, kan være

det hos Kvinden, hvis gavnlige Oplysning al Tid maa være hjertelig og virksom. Oplysning er i sig selv hverken god eller ond, men brugelig til begge Sider og kun priselig, naar den bruges til at fremme det Gode og hindre det Onde.“

At Grundtvig ved at „hindre det Onde“ ikke forstod ved Indgreb at ville rykke Klinten'op, har vi vel set, og hvad særlig Kvinden angik, var det i hans Tankegang, at det i Regelen ikke maatte være ved Indgreb, men ved „Indflydelse“ Kvinden skulde udøve sin Magt.

Da Køster døde, mens Trykningen af „Kirke-Spejlet“ stod paa, fuldførtes Udgivelsen af Bibliotheksassistent F. H. E. Weeke, og „i Maj 1871“ skrev Grundtvig følgende „Forord“ til Bogen: -

„I det Haab, at denne korte Udsigt over Menighedens Levnetsløb vil blive flittig læst af danske Kristne, ønskede jeg inderlig, saa jævnt og klart som muligt, at kunne udvikle den store lutherske Grundsætning om Ordet og Troen o: Guds-Ordet og hjærtelig Menneske-Tro derpaa, som den ægte Kristendom, hvori Jesus Kristus selv er Hoved-Hjørnestenen; men da man kun ved Ordets Hørelse kan faa en levende Forestilling om det Guds Ord, hvori Herren skjuler sig for Verden, men aabenbarer sig for alle dem, som har Øren at høre med, saa vil det dog være rettest at overlade denne Oplysning til den Helligaand og det levende Vidnesbyrd derom, som altid skal lyde fra de glødende Tunger ved Daaben og Nådveren, hvor Aanden tager af Herrens og forkynder paa hans Vegne, at dette Herrens Ord til os er Aand og Liv evindeligt.“

Første Udgave blev snart udsolgt, og i 1876 besørgede Professor Grundtvig en ny strengt kritisk Udgave, med hvis „Efterskrift“ Ejerne af den første bør gjøre sig bekendt for de mange smaa Rettelsers Skyld, som deri er foretagne. Biskop Grundtvig selv havde nu under Oplæsningen, som før bemærket, dikteret Køster enkelte Afvigelser fra det Haandskrift, han udarbejdede til Foredragene. Hvor saadanne Rettelser fra den Gamle selv er umiskjendelige, er de naturligvis bibeholdte; men Professoren har ogsaa fundet en hel Del smaa Afvigelser fra Grundtvigs Haandskrift, som han finder ikke kunde have den Oprindelse,

dem har Professoren rettet efter Haandskriftet. — Forøvrigt læstes der for „den Gamle“ fremdeles, og han arbejdede i denne Tid især med sin Psalme-Samling og fremdeles fra Torsdagen eller Fredagen*) med Opkriften til sin Præken om Søndagen. Læsningen var af forskjellig Art, af Romanerne var der læst en svare Mængde.

Sekstiaars-Jubilæet.

Den 29de Maj 1871 var Sekstiaars-Dagen siden Grundtvig præsteviedes, og Dagen var just 2den Pintsedag dette Aar. Længere i Forvejen havde der dannet sig et Udvalg: Pastor P. A. Fenger, Handskemager Larsen og Brygger Vestberg, som indbød Kirkegjængerne i Vartou til at skyde sammen til en ny lukket Vogn til Gr. Der kom let meget mér ind, end man behøvede, — og for at Gr. kunde Pintsedag kjøre i den til Kirken, blev den bragt ham af Indbyderne med Fenger i Spidsen alt Pintse-Lørdag. — Første Pintsedag talte Grundtvig, med Ordene af Lektien for Øje: Da saaes Tunger som af Ild, der satte sig paa Enhver af Apostlerne, og de blev alle fyldte med den Helligaand, og de begyndte at tale med allehaande Tungemaal, ligesom Aanden gav dem at tale“. Dog, Læseren vil sikkert helst have selve Opkriften til Grundtvigs sidste Pintsepræken, som Beretningen om Vennemødet sætter mig i Stand til at levere. Selve Prædiken begyndte da med de anførte Skriftord, og han fortsætter:

„Saaledes, kristne Venner! lyder Vidnesbyrdet om hvad der skete i Jerusalem tiende Dagen efter Vorherres Jesu Kristi Himmelfart, saa da blev hans Sendebud udrustede med den Højstes Kraft til at være Guds Vidner til Jorderigs Ender ved Forkyndelsen af Rigets Evangelium

*) Ikke fra „Mandagen“, som det engang hed i et norsk Blad. Det vakte netop Forundring i hans Kreds, som noget aldeles usædvanligt, at han om Mandagen, den Dag han døde, forlangte førstkommende Søndags Evangelium oplæst for at tænke paa sin Præken.

for alle Folkefærd paa deres eget Tungemaal, og dersom denne Aands-Udgydelse kun havde gjældt de tolv Apostler, da maatte de jo blevet udødelige paa Jorden; men da det var langt fra, saa maa den samme Aand med alle Folks Modersmaal hvile paa hele Menigheden, ligesom da ogsaa Herren selv har lovet, at den apostoliske Aand, som han vilde udsende fra Faderen, skulde ikke som den profetiske Aand efter en liden Stund vende tilbage, men skulde blive stadig hos hans Menighed og udrette alt Kristeligt, hele Guds Gjerning hos de Troende. Vistnok har der været en Tid, som naaede lige op til vore Dage, da de Skriftkloge hartad enstemmigt indskjærpede, at den Hellig-Aands Gave paa Pintse-Festen kun gjaldt de tolv Apostler og deres første Discipler, men det syntes kun rimeligt, saalænge kun Faa havde mindste Tro paa den Helligaand som den tredie Person i Guddommen, der udretter Alt hos os Alle; thi saasnart vi tilbagevandt denne Tro, da baade saa vi, at i den lange Søvn og Tvivls og Afmagts Tid havde intet uden den Helligaands Nærværelse og vise Styrelse bevaret Kristendommen fra Undergang og forplantet den fra Folk til Folk og fra Land til Land op mod Jordens Ender. Dog, langt klarere end vi gjennem Fortidens Begivenheder kunde skimte Aandens Nærværelse, lærer vi af egen Erfaring at føle Aandens Nærværelse og skjøne derpaa, idet vi daglig overbevises om, at Herren er med os, skjøndt Verden ikke ser ham, og at den Aand, som er kommen i hans Navn, uddeler frit af Naadens Gaver, eftersom han vil.

Nu og herefter skal da Pintse-Festen være ligesaa stor Højtid for den hele Menighed, som den var for den første apostoliske Menighed, indtil alle Folkenes Modersmaal sammensmeltes som i en Offerskaal til det evige Halleluja.

Ja, kristne Venner! vi har nu selv erfaret det, at hvert Tungemaal, som Aanden optager til Forkyndelse af Rigets Evangelium, det uddanner og forklarer han til et klart Billede af Guds Naade og til et aandeligt Redskab, der kan følge med Aanden, hvor han gaar hen, kan udrette Alt hvad han vil, og skjænke Alt, hvad han vil give, saa derved bliver Menneske-Tungen det frieste Kjødlem paa Herrens Legeme, som delagtiggjøres i Aandens Kraft og arbejder med i Aandens Tjeneste. Heri

har vi da ogsaa et usvigeligt Forbillede paa det aandelige Kjød-Legeme, hvormed de Døde i Herren skal oprejses, og hvortil deres dødelige Legemer skal forvandles, som skal opleve den himmelfarne Herres Komme i Skyen, ligesom han saaes opfare. Amen*)."

Saa oprandt da Jubilæums-Dagen, anden Pintse-dag, og en Del Ungdom og Børnene fra et Par Skoler hilste ham om Morgenen med Sang. Saa kjørte han til Kirken, der var saa fyldt som vel muligt. Der var Altergang, som almindelig finder Sted i Kjøbenhavn paa Anden-Højtidsdag. Selv holdt han Skriftetalen og gik ud fra de første Ord i Dagens Evangelium: „Saa elskede Gud Verden, at han hengav sin enbaarne Søn, for at hver den, som tror paa ham, ikke skal fortabes, men have det evige Liv“, et Ord, — sagde han — som ikke blot han i tre Snese Aar ved Guds Naade havde givet Vidnesbyrd, men, som Vorherre selv havde givet Vidnesbyrd, og som skulde stadfæste sig til Dagenes Ende.

Pastor Andreas Leth i Ulsø-Olstrup paa Sjælland**) holdt Prædikenen, og det er en Mand, som taler med Liv; først i Slutningen omtalte han Dagens særegne Minde og sagde blandt Andet: „Til hans Pris (Kristus, den levende Guds Søn) oplod han sin Præstemund, for hans Ære kæmped han fuldhaard en Dyst, men fornåm det dog godt, at der manglede Klarhed og Fasthed, og at det navnlig holdt haardt at væрге Herren og sig selv mod Fiendernes Anløb, naar han kun havde Skrift at sætte mod Skrift. Men saa oprandt Dagen, da han saa Vorherre Jesus Kristus staa i Døren (Døren i Daaben) og lyse og hørte Vorherres Jesu Kristi Røst tale til ham fra Døren . . . derved kom Troens Ord til sin Ret“.

Medens Grundtvig var i Kirke, var et nyt Gulvtæppe lagt i hans Værelse, hvorved det Mærkelige var, at derpaa var syet af over 400 danske Kvinder, der var kommet

*) Jeg vil raade Læseren til, med Mellemlum, gjentagende at læse denne lille jævne Opskrift, thi jeg for min Del har, som saa tidt med hvad Grundtvig har leveret, fundet mere i den for hver Gang. H. B.

**) Nu i Middelfart og for Øjeblikket den virksomste Præst for Friheden inde i Vorherres Menighed.

Begjæinger fra alle Landets Egne om Lov til at være med, og de sønderjydske Kvinder syede en vinget Markus-Løve, der fik Plads under hans Bord.

Klokken henved 3 overrakte Professor Hammerich, fulgt af en Del Andre, ham en Penge-Gave paa 2000 Rdl. med en længere Tale over Ordet: „En Gammel i et Hus er en god Ting“, hvorpaa Grundtvig i sit Tilsvaer lagde Vægten paa, at det er Herren alene, hvem Æren og Taksigelsen tilkommer: „Ham hører Æren til, os vore Ansigtets Blusel“, var et Ord, som havde saa dyb og inderlig en Røst hos Oldingen i de sidste Aar, naar Talen var om hvad der gjen om ham var udrettet for Menigheden og Folket. Men det kunde jo, sagde han, ikke være Andet, end at de mange Beviser paa Venners Kjærlighed maatte glæde ham. Idet han takkede, udtalte han, at skjøndt han ikke vilde anse sig for endelig bunden ved den Bestemmelse, mente han at burde dele de indkomne Penge (der kom mere siden) paa den Maade, at Halvdelen benyttedes til at skaffe fattige Karle og Piger, der havde Lyst dertil og kunde ventes at have Gavn deraf, frit Ophold paa en Folkehøjskole, og at den anden Halvdel kunde benyttes til Psalme-Sangens Fremme. Han fortalte tillige, at Enkedronning Caroline Amalie med egenhændig Skrivelse havde sendt ham 200 Rdlr. til hans Højskole paa Marielyst.

Derefter rakte Professoren ham et Diplom som Medlem af det „kongelig norske Videnskabernes Selskab i Throndhjem“, hvormed følgende Skrivelse fulgte:

„Til hans Højærværdighed Hr. Biskop Grundtvig.

Hr. Biskop!

Det kongelig norske Videnskabers Selskab har ønsket at give Deres Højærværdighed et Tegn paa den store Højagtelse, det nærer for Deres lange og hæderfulde Virksomhed som Gejstlig, som Digter, som Vækker og Bærer af en sund og kraftig Nationalaand i det med Nordmændene saa nær beslægtede danske Folk. Vort Selskab beder, at Hr. Biskoppen i Oversendelsen af hoslagte Diplom som dets Medlem vil se et Udtryk for denne Højagtelse, og, naar vi nu frembærer den i en sildig Stund i Deres Livs-Aften, saa er det ogsaa med en dybtfølt Glæde over, at Herren saa længe har bevaret Deres Højærværdighed til i Sund-

hed og Kraft at vedblive det betydningsfulde Dagværk, han har givet Dem.

Vi tilføjer vort varme Ønske om, at den Dag, der snart til Sted og i Tanke om Deres Højærværdighed vil samle en Skare af Mænd og Kvinder, for hvem Navnet Grundtvig har en kjær, en minderig, en betydningsfuld Klang, maa oprinde over Dem i al den Skjønhed, som et daadrigt og hæderfuldt Liv kaster over den høje Alderdoms Dage.

I Direktionen for det kongelig norske Videnskabers Selskab.

Thronhjem, den 12te Maj 1871.

Darre. Carl Müller. R. Hornemann. Gjessing.

I. Mosling.

Professor Hammerich knyttede hertil en Tale, som han sluttede med de Ord: „De har sandelig ikke været overlæstet med Æresbevisninger af den Art!“

Grundtvig svarede, at han, takket være de danske Professorer, ikke havde været overlæstet med Æresbevisninger af den Art, og at han derfor vel ikke kunde love at anvise dette Diplom en Hædersplads blandt sine øvrige, men maatte dog udtale sin Glæde over dette Diplom, hvor sent det end kom, især fordi det kom fra Norge og fra det Selskab, som vor store Suhm og de andre lærde Mænd i hans Tid havde stiftet. Han lovede, at hvis han endnu i sin høje Alder skulde komme til at udgive noget Skrift, han da efter Skik skulde nævne sig som Medlem paa Titelbladet og derved vise, at han takkede for Æren.

Ved Middags-Bordet hos Grundtvig, hvor Sange og Taler vekslede, skal der have været henved 100 Gjæster tilstede. Af Sangene er kun offentliggjort Pastor Hostrups*) vakkre

„Sent i Efterhøst du stander,
Er det da blandt visnet Løv?“

*) Hostrup gjorde Grundtvig, som sagt, meget af; og derved mindes jeg om, at da Hostrup i et af Sektierne havde i Boisens „Budstikken“ skrevet et Stykke om Kvinden, kom Grundtvig med et Tillæg, der begyndte med, at det var et „rart Stykke“, Hostrup havde skrevet. „Rart“ bruger Danskerne om hvad de liker særdeles.

hvoraf vi maa hidsætte:

„Folkelivets Vaar i Norden,
Gjenfødt efter Vinterdød,
Menighedens Vaar i Norden,
Pintse ny, ved Aandens Glød,
Det er ikke Drømme længer,
Solen Taagesløret sprænger.“

og Slutnings-Verset:

„Ham, som i din Høst lod tødes
Hvad han selv vil vogte tro,
At det standser ej og ødes,
Men i Lys og Kraft skal gro,
Ham, af hvem din Røst blev baaren,
Takke vi for dig i Vaaren.“

Kl. 5¹/₂ samledes i den store Havn paa Tuborg, ved Trappen i Nordenden af Huset, en stor Mængde fra alle Sider i Samfundet og fra alle Danmarks Egne. Og ikke fra Danmarks alene; thi et hundrede og ni og tyve Højskole-Elever fra Norge (med en ældre Bonde iblandt sig), deriblandt to lige fra Aalen i det Thronhjemske, 3 Mil nordenfor Røraas, med Højskolelærer Storeng derfra, ikke at tale om Sagatuns Lærerne og Kristoffer Jansen tillige. Talerne og Sangene i det Hele maa det overlades de Læsere, som kan, selv at gjøre Bekjendtskab med gjennem „det kirkelige Vennemøde 1871“ af Pastor Madsen. Pastor P. Rørdam og Prof. Hammerich*) begyndte. Saa afsang de norske Højskole-Elever en vakker Sang af Arvesen, og Anker paa Sagatun bragte Jubel-Oldingen en Tak fra Norge og Følkehøjskolerne især og ønskede, „at han i en mild Aftenstund maatte se Livet blomstre hos os i Folket, i Kirken og i Skolen.“

Biskop Grundtvig takkede da fra Trappen alle dem fra Broder-Riget, som var kommet for at ønske

*) En Nordmand, som havde været i Kjøbenhavn ved Mødet, yttrede i Forbigaaende, at han syntes, Grundtvig havde været „for strid mod Professor Hammerich“, men jeg véd ikke enten det gjaldt Tiltale eller Omtale. Privat var det i alle Fald.

ham, hvad hans Hjerte nu mest maatte begjære: en blid Aftenstund med Guds Velsignelse. Alt længe havde han hørt Tidender fra Fjeldene, at der baade i Kirken, i Skolen og det hele Folke-Liv var glædelige Spirer, som slog Rod og under Guds Velsignelse vandt Styrke og Vækst, og han ønskede, at de mere og mere maatte vokse og frigjøres ved den Aand, som ene virker i Frihed, til Guds Ære og til Gavn og Glæde for Menneskenes Børn.

Derpaa gik han ind i nærmeste Stue og satte sig, og saa gik den norske Ungdom, En for En, forbi og tog ham i Haand, og den ældre norske Bonde, Storthingsmand Hjelmstad, havde udtrykkelig Hilsen med fra Bønder paa Hedemarken, og til hans Ord sagde Grundtvig da et: „Hør!“ Grundtvig sad i sin Lænestol ved et Bord, hvorpaa Haanden hvilte, som han rakte de Mangfoldige fra Norge. Han havde sit Glas Vin og Vand staaende hos sig.

Derefter talte Grove, og saa Arvesen for Fællesskabet i Norden: „Den Nordmand, som siger: Lad kun Danmark og Sverrig sejle sin egen Sø, er ikke rigtig norsk, saalidt som den Dansker eller Svensker er rigtig dansk eller svensk, som siger: Lad kun de to andre Riger skjøtte sig selv“, — sagde Arvesen blandt meget Mere. Professor Rasmus Nielsen udtalte blandt Andet: . . „Grundtvig pegede paa Menighedens ældgamle Bekjendelse; den var et Grundord, der ikke var udsat for at anfægtes af Tidens Omskiftelser, som Menigheden trængte til, og dette Grundord var ved Grundtvig som gjengivet Menigheden.“ Da Nielsen, foruden at frembære Tak for hvad han har været for Menigheden og været som Skjald og Folkevækker i det Hele, takkede ham for Eksemplet, han gav paa en Stridsmand, der stred for Freden og som ikke gik paa Akkord med noget Mindre, end der krævedes for at frede om det aandelige Frihedsliv, og for hvem Bitterheden i Kampen var forvandlet til Velsignelse, da svarede Grundtvig, at han havde erfaret, at det Bittre, som maatte tomme paa Kjæmpe-Banen, selv dette forvandlede sig i Tidens Løb til Glæde, naar man ser Frugten af Guds Førelser. Hvad Herren havde sagt, at Bedrøvelsen skulde vende sig til Glæde ved Gjensynet af ham, gjaldt til en vis Grad for Alle, der led og stred for den gode Sag.

„Som Moderen glemmer sine Veer, naar Barnet er født, saaledes glemmer ogsaa Herrens Stridsmænd deres Smerte, af Glæde over den Sandhed, der er født til Verden og vokser til Velsignelse.“

Endelig talte Student Wullum fra Norge og fremhævede, at Ungdommens bedste Tak var i Gjærningen at vise, at den duede til at løfte Fædernes Arv. Saa skiltes man, efter at nogle Sange vare sungne; deriblandt „Kirke-Klokken.“

Tirsdagen var overladt Ungdommen fra Norge til at se sig om, men Onsdag holdtes Vennemødet i Casino's store Sal. Nu var Deltagernes Tal siden sidste Gang vokset fra 1,100 til 2,000, hvoriblandt henved 150 fra Norge og i det mindste 80 Præster fra alle Danmarks Egne. Endnu stærkere Opfordring har jeg ved at læse Bogen „det kirkelige Vennemøde“ til her at henvise til Gjengivelsen deri af de mange Foredrag, da jeg kun kan pege paa Lidt af det, der nærmest staar i Forbindelse med Grundtvigs Person. P. A. Fenger aabnede Mødet, og Brandt var dets Leder. Efter Psalmen:

„Op dog Zion, ser du ej“,

steg Biskop Grundtvig selv op paa Kathedret og talte som følger:

„Se, jeg dør, men Herren skal være med Eder! Disse Patriarken Jakobs Ord til hans store Børneflok i den gamle Pagts Dage har mere end en Gang ligget mig paa Tunge midt i den store Forsamling til et saadant Vennemøde, som det nærværende. Jeg véd ikke, om jeg har udtalt dem, men enten det er saa eller ikke, saa maa jeg idag udtale dem, idet jeg føler, at om jeg ogsaa, imod al Forventning, oftere skulde samles til et saadant Vennemøde, saa vil dog mange af de Øjne, som nu er aabne, være lukkede. Men naar jeg udtaler disse Patriarkens Ord: Se, jeg dør, men Herren skal være med Eder! udtaler dem til en stor og mageløs Trøst for alle dem, som tror paa Vorherre Jesus Kristus, da kan det vel ikke tages saa nøje i Henseende til mig, thi vi véd, at Vorherre har udtrykkelig forbudt os at lade os betragte som aandelige Fædre, da der ikke findes nogen Saadan, uden forsaavidt Faderen følger i Fadervoret med Sønnen, med Herren, som bliver alle Dage hos sin Menighed.

Ja, mine Venner! det vil jeg udtrykkelig komme ihu, at der er ingen aandelig Fader uden Vorherres Jesu Kristi Fader, hvem han har tilladt os at kalde vor, som han sagde til Magdalene efter sin Opstandelse: Sig til mine Brødre, at jeg gaar hen til min Fader og Eders Fader, og min Gud og Eders Gud. Men alligevel har dog Apostelen Paulus lært os, at der baade i Herrens Menighed kan findes og hos ham selv fandtes en Ømhed, som hos den, der giver Børn Die, og en Ømhed, som godt kan bære Navn af Moderlighed, — at der er en saadan, som ogsaa har Lov til at betragte sig selv saaledes og lade sig betragte og lade sig barnlig paaskjønne derefter. Og se, mine Venner! det er da vist, til Trøst derover, nødvendigt at turde haabe Herrens tilligemed hans Faders Nærværelse, da vi ene deri tør tro og kan være visse paa, at der er en Ømhed, som vidt overgaar selv den bedste, den ægteste paa Jorden, saasom Herren siger ved Profeten: Kunde en Moder glemme sit diende Barn, at hun ej skulde forbarme sig over sit Livs Søn? Om ogsaa de kunde glemme, saa vilde jeg dog ikke glemme dig!

Men se, mine Venner! det hører ogsaa til den fulde Trøst, som vi er visse paa skal bo hos Herrens Venner i disse Egne, at i den danske Menighed, det er jeg vis paa, skal denne lille men ægte Ømhed og Moderlighed aldrig uddø. Den skal ikke uddø, fordi den er Hjertets Paradis-Graad, Graaden for Guldets, som engang, skjøndt kun kort og skjøndt kun for længe siden, ejedes; ja denne Graad, skjøndt den synes Intet at kunne udrette, uden at minde om de store Savn, udretter dog paa en Maade meget, idet den gjør Hjertet bekvemt til at modtage den Ømheds-Rigdom, den Faderlighed, hvori Moderligheden er skjult og hvoraf den udspringer. Saaledes er det, og det er glædeligt, fordi det forvisser ikke alene Menigheden til enhver Tid om al den Hjælp og Trøst, som den behøver, men det forvisser ogsaa mig, som snart skal gaa bort, om, at denne Del af Menigheden vil særlig følge Herren, og bøje sig under hans Ledelse og efter det Lys, som han tænder, holde sig nær til Faderen i aandelig og hjertelig Bøn, saa den kan modtage al hans Ømhed og fryde sig derved. Ja, mine Venner, ligesom jeg, netop fordi denne lille, men ægte Ømhed var hos mig, altid har, saavidt det stod i min Magt, stræbt at vinde det med det

Gode, uden at opgive det mindste af den nødvendige Frihed, Frihed for alt Godt, saaledes er jeg ogsaa vis paa, at Menigheden fremdeles vil føle sig dreven til at stræbe efter den nødvendige Frihed, uden hvilken Guds Naade-Gaver aldrig fuldkommen kan blive vore, eller bære deres store Frugter til Fuldkommenhed, men saavidt mulig søge den kun med det Gode og blive ved at søge den utrættelig med det Gode, indtil den enten opnaaes, eller det bliver klart, at den ikke ganske er at opnaa paa denne Vej; den maa da i Guds Navn tages. Da skal hverken Modet eller Kræfterne fattes, men de skal følge med og have Lyset foran sig, eftersom Herren har sagt, at han aldrig vil lade Sine vandre i Mørket, naar de kun vil følge Ham, thi da skal de se Livets Lys; det gaar foran, fordi Han jo er baade Livet, Lyset og Vejen. Ja, mine Venner, da er jeg vis paa, at hvorledes vi end søger at opnaa det, saa skal det være i al Ydmyghed, uden at tilskrive os det selv, at det skal være i Vorherres Jesu Kristi Navn og til Hans og hans Faders Ære, saaledes som der staar skrevet, at hvor Herrens Aand er, der er Frihed, og som Profeten har lært os at sige: Dig, Herre, hører Æren til, og os kun vore Ansigtets Blussel, giv Æren ikke til os, men til Dig selv, for Din Sandheds Skyld, for Din Miskundheds Skyld.

Ja, mine Venner, saaledes vil det ske, det er jeg vis paa, at den lille danske Menighed efter Herrens Ord i Brevet til Menigheds-Engelen i Philadelphia (Sødskende-Kjærlighed), altid skal føle sig mere delagtige i Herren og Herren føle sig nær hos sin Menighed og ret midt i den, saa at han skal gjøre en Undtagelse med den og fri den fra den store Fristelse, som skal komme over Jorderige, og bekjende, at det er om den, han har talt og sagt (Aabenb. 3, 8—10): Dig har jeg givet en aaben Dør, paa Dig har jeg skrevet mit det ny Navn og det ny Jerusalems Navn, og du skal ikke bo udenfor, fordi du holdt mit Ord, elskede mit Navn og bevarede mit Bestandigheds-Ord, derfor skal du være hos mig, og du skal undgaa den store Fristelse, hvori alle de skal komme, som sætter deres Haab eller fæster deres Tro til noget Andet, end til mit Ord, som jeg taler til min Menighed, taler til den ved den hellige Daab og ved den hellige

Nadver, taler til den, saa at Ordet og Troen besegler sig selv at være Guds Sandheds Ord og Guds Kjærligheds Ord, og dertil siger da ogsaa Aanden „Amen“, og alle troende Hjerter besegles ved Ordet, som var det Ord, som er, og det Ord, som bliver evindeligt. Amen, i Vorherres Jesu Navn, Amen!“

Da Grundtvig havde sat sig, istemtes den dejlige Psalme:

„O Kristelighed!

Du skjænker vort Hjærte, hvad Verden ej véd“.

Og da P. Rørdam, Pastor L. Helveg og Hostrup havde talt, saa rejste Grundtvig sig igjen og kom frem paa Kathedret og udtalte sig, med Tak til sin Ven Hostrup, om Danmarks Vilkaar og mindte om, at han i „det store Omdrejnings-Aar 1848“ havde staaet paa samme Sted og udtalt det højt og frit, skjøndt han vidste, det var til stor Forargelse for dem, som førte det store Ord, at han kun vidste af et dansk Folk og Rige der, hvor det danske Tungemaal frit bevægede sig og taltes af et inderlig beslægtet Hjærte og med en tilsvarende Tankegang, og at det kun var dette, han ønskede skilt fra alt Andet og sammensmeltet paa ny med, hvad der fra Arilds Tid tilhørte det. Og han udtalte, at naar der blot var ti Tusinde i Landet, som havde samme inderlige Ønske, og som vilde stræbe derefter med hele deres Kraft, saa var det hans Overbevisning, at det ogsaa med Guds Hjælp vilde gaa i Opfyldelse. — Saa talte Pastor Leth og saa den blandt Sønderjyderne virksomme gamle Lærer Sigfred Ley.

Lærer Poulsen fra Sønderjylland, nu Præst dernede, skjønt ogsaa han ikke har „akademisk“ Dannelselse, talte i „Maal“, som man siger her i Norge, og endelig kom Birkedal og Brandt, som til Slutning bekjendte Troen, bad Fadervor og lyste Velsignelsen.

Talerne findes udførlig beskrevne i Pastor Madsens nævnte lille Bog. Til Slutning sang man:

„Det er saa yndigt at følges ad,

Hvor banet Vejen er paa det Jævne“.

Dagen efter Vennemødet var der et Folkemøde paa en 12—1300 Mennesker i Dyrehaven. Det holdtes ved „den slesvigske Sten“ under mildt, men vedvarende

Regn. Ogsaa Biskop Grundtvig kom didhen og sad inde i et Telt, som var oprejst for ham, men traadte saa ud, og støttende sig til en Stolryg stod den 88-aarige Olding i sin sorte Fløjels Blusefrak og med den brungule bredskyggede Hat paa Hovedet og talte endnu i fri Luft med god Røst — og da det nok var Grundtvigs sidste offentlige Ord af den Art, saa meddeles her hele Opskriften:

„Der er talt meget om Danmark og Norden, om det før saa store, men nu lille Danmark i Norden, om hvorvidt det gaar tilbage eller gaar frem og vokser, om end ikke udvortes, saa dog indvortes til at naa sit Maal: Klarhed og Tilfredshed. Men det er ikke ordenlig sagt, hvordan det er gaaet Danmark i de sidste Aarhundreder.

I de 4 sidste Aarhundreder, under den oldenborgske Stammes Konger (fra Kristian den Første til Frederik den Sjette), var Danmark udvortes den store Del af Norden, forenet med Halland, Skaane, Bleking og hele Norge, men fra Kristian den Fjerdes Tid begyndte Danmark udvortes at formindskes saare, thi først afstodes Hærjedalen og Jæmteland (1645), siden Skaane, Halland og Bleking (1660) og i Begyndelsen af dette Aarhundrede hele Norge til Sverrig (1814), og i Midten af dette Aarhundrede begyndte en Krig om Slesvig og Holsten med det store Tyskland, som endte 1864 med, at vi mistede Holsten og Lauenborg og det Meste af Sønderjylland, men vi afstod ikke Sønderjylland, Danmark afstod ikke Sønderjylland. Det er klar Vildfarelse, hvor mange tusende Gange man end har skrevet det og sagt det. Thi efter at de tyske Stormagter havde erklæret offentlig, at den Eneste, der havde nogen Ret til disse Landskaber, var Kristian den Niende, der havde faaet denne Ret med deres og hele Evropas Samtykke, da krævede de af ham, at han skulde afstaa sin Ret. Dette krævede de tyske Stormagter, og han maatte love at være fornøjet med den Deling eller „Disposition“, de vilde enes om. Da nu disse to Magter kom i Haarene paa hinanden, fandt Østerrig sig i, at Prøjsen skulde have det Alt, undtagen det nordlige Slesvig, der skulde gives tilbage til Danmark — ikke til Kongen — saafremt Indbyggerne stemte derfor.

Saaledes staar det udvortes; Danmark har altsaa

en klar Ret til at forlange, at denne Afstemning foretages og at Nord-Slesvig forenes med det, hvis Afstemningen faar det Udfald, hvad jo ikke kan tvivles om, naar den foregaar ærlig. Danmark burde have Mod til at kræve sin Ret, kræve Nordslesvig forenet med sig. Saaledes er Stillingen udvortes, og naar vi kun har, hvad der med god Vilje vil være Dansk, da har vi Alt, hvad der virkelig er Dansk, og da er vi, indvortes set, ikke blevet svækkede ved hvad vi har mistet, da vinder vi aabenbar i Kraft, naar Kraften kun vender sig indad, for at fremme alt Folkeligt, da har vi endog gjort et stort Fremskridt, thi da vil Alt forenes til et Folkeliv, da kan vi glædes med hverandre. Dertil give Gud os Kraft og Mod og sin Velsignelse!“

Saa lød tusindstemmig Sangen: „Danmarks Rige i Højnorden!“ og hermed ender Grundtvigs Deltagelse i Møderne, hvoraf et endnu holdtes ved Roskilde om Fredagen og ved Frederiksborg om Lørdagen, da de gjæstfrie Danskere vilde, at den Norske Ungdom skulde faa se den berømte Domkirke og se lidt af Nordsjælland.

Biskop Grundtvig vilde have to af de unge Nordmænd i Huset hos sig, og man valgte Højskolelærer Storeng (fordum „Sagatuner“) med en yngre Mand fra Romerige, ogsaa Sagatuner. De var den hele Tid saa meget paafærde, at der ikke blev Stunder til videre Samtale i Mag med den Gamle, men om Morgenen — eller lidt ud paa Formiddagen og tildels om Aftenen — havde de den Lykke at være tilstede ved den lille huslige Opbyggelse hos ham, ligesom de ellers, naar de var hjemme, fik nyde godt af al Venligheden i Huset. Den unge F. Grundtvig — sagde Storeng — viste dem en Forekommenhed, som højlig maatte glæde dem, og han fulgte dem stadig omkring. Bispendens Omsorg for den Gamle kunde heller ikke blive ubemærket, hun gjorde ogsaa alt for at styrke Oldingens Kræfter og stelte med ham i alle Maader. Lidt ude paa Formiddagen blev der saaledes bragt ind til ham Bouillon med Æggeblomme i og Franskrød ved Siden. Til Piben havde han — som sagt — i senere Tid lidt Vin i det Sukkervand, han brugte i de mangfoldige Aar og som Prof. Marstrand endog har stillet paa hans Bord i det Billede, hvori —

efter Fotografierne deraf at dømme — den virkelige Lighed, som Folk dog spørger efter, er tilsidesat for en ikke ret heldig Idealisering.*) Paa hans Bord stod fremdeles en Sort Tobak, der næsten var sort, men Gjæsterne blev gjerne ikke budt Piber, men Cigarer — i det mindste, da jeg var i Kjøbenhavn.

Den daglige Opbyggelse hos Grundtvigs.

Vi berørte nylig den daglige Opbyggelses-Stund i Grundtvigs Hus, og en Beskrivelse af den kom mig ihænde, ikke fra de omtalte Gjæster fra Norge, men fra en anden Kant, en Tid efter Mødet.

Opskriften til Bønnen i Huset tør jeg saameget heller meddele, som den for en stor Del falder sammen med hans Bøn og Taksigelse foran Prædikenen i Kirken, hvori han, som vi ved, siden Sygdommen 1867, altid bekyndte den hele Daabs Pagt, dybt bekræftet, som man kunde høre, deri af „den sønlige Udkaarelses-Aand“:

„Det hellige Korsets Tegn
 baade for vort Aasyn og for vort Bryst, draget ved den hellige Daab i Jesus Kristus-Navnet til fuld og klar skilsmisse mellem os og den Onde og til et evigt Vidnesbyrd om, at vi høre dig til, korsfæstede, men igjen opstandne Herre Jesus Kristus! vor guddommelige Gjenløser fra Synd, fra Død og fra Satans Rige, ikke med Sølv eller Guld, men med dit hellige og dyrebare Blod, som du udgjød for os i Urtegaarden og paa Korsets Træ, til Syndernes Forladelse og til Gjenløsning af dit Ejendoms-Folk, dygtigt og flittigt til al god Gjærning. Amen!

Alraadende Gud-Fader! giv os med din Hellig-Aand i Jesus-Kristus-Navnet hjertelig at love og

*) Jeg har senere haft Lejlighed til paany at se selve Marstrands Billede, og det ligner ogsaa i mine Øjne adskilligt bedre end man efter Fotografierne skulde tro, og Professoren har en langt mere berettiget Stemme end min for Ligheden.

prise og takke dig, fordi du af din store Kjærlighed har skjænket os din elskelige, enbaarne Søn til vor guddommelige Frelser og Gjenløser fra al Løgnens og Dødens og Mørkets Magt og fordi du med den samme din elskelige Søn vil i din Helligaand med dit eget Guddoms-Ord skjænke os Alt, hvad som godt er til evigt Liv og Lys i din Sandhed og din Kjærlighed og fordi du har draget vore Hjerter til den samme din og Meneskenes (Menneskens?) Søn, Vorherre Jesus Kristus, saa vi paa hans Ord til os ved den hellige Daab har ærlig og godvillig

afsagt Djævelen, Fandæn, og alle hans Gjæringer og alt hans Væsen og godvillig modtaget, vedkjendt os og bekjendt os til Troen

paa dig, alraadende Gud-Fader, Himmelens og Jordens Skaber!

og paa

Jesus Kristus, din enbaarne Søn, Vorherre, avlet ved den Helligaand og født af Fæstemøen Marie, pint, under Pontius Pilatus korsfæstet, død og begravet, nedfaren til Helvede, paa tredie Dag opstanden fra de Døde, opfaren til Himmels, siddende, almægtige Gud-Fader! ved din Højrehaand, og kommende derfra igjen for at dømme Levende og Døde,

og paa

den Helligaand, hele den hellige Menighed, de Helliges Fælleskab, Syndernes Forladelse, Kjødets Opstandelse og dets evige Liv.

Og, Vorherres Jesu Kristi og vor Fader! giv os fremdeles hjertelig at love, prise og takke dig, fordi du af den samme din store Kjærlighed i Vorherres Jesu Kristi Navn, og til hans Ære, har skjænket os din egen Guddoms-Aand, den Hellig-Aand, uden hvem vi ikke engang kunde kalde Jesus vor Herre, men som baade kan og vil guddommelig udrette hele din gode Gjærning hos os indtil Vorherres Jesu Kristi Dag og som guddommelig vidner med vor Aand, at vi er dine elskelige Børn i Kristus Jesus, Vorherre, saa mange, som rettelig er ham tildøbt i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, saa vi ved Troen og Daaben gjenfødte med ham af Vand og Aand og ved Nadveren og Kjærligheden ham iførte, kan og skal være hans Med-

Arvinger til Livet og Lyset i dit faderlige Kjærligheds-Rige, og at, ligesom han altid bønørtes paa Jorden, saa skal ogsaa vi bønørtes, naar vi beder med hans Bøns Ord og Røst, som han selv har lagt os i Munden, med hans Aand og med sand Selvfornægtelse i hans Navn, i Jesus-Kristus-Navnet: Fader vor...

Og, ejegode Gud-Fader! af hvem al Faderlighed i Himlen og paa Jorden bærer Navn, giv os af inderste Hjerter at love og prise og takke dig, fordi du ved den hellige Nadver, i og med din Helligaand, udøser hele din Kjærligheds og Velsignelses Fylde over os i Menigheden, saamange, som paa Vorherre Jesu Kristi Munds Ord til os, med Brødet og Kalken ved Herrens eget Bord, æder hans Legeme som givet for os, og drikker hans Blod som udgydt for os til Syndernes Forladelse, saa vi visselig og virkelig kommer til at leve ved Sønnen, som han lever ved dig, hans himmelske Fader, ydmygelig i Ære og Herlighed, i Fred og salig Glæde evindeligt, Amen, ja Amen, Halleluja, Halleluja i al Evigheds Evighed, Amen, ja Amen, Halleluja i det Høje!

Alt med Jesus-Kristus-Navnet,
 Deri Grunden, deraf Gavnet,
 Deri Aanden uden Mage
 Bor og bygger alle Dage,
 Deri han, som for os døde,
 Evigheds Morgenrøde,
 Han, som Lyset er og Livet,
 Af Gud Fader os er givet;
 Faderens og hans skal være
 Lov og Tak og evig Ære!“

I Pintse-Tiden — under Nordmandens Besøg — sang man om Morgenen:

„I al sin Glands nu straal Solen,
 Livs-Lyset over Naade-Stolen,
 Nu kom vor Pintselijje-Tid.“

Om Aftenen sang man: „Sov sødt, Barnlille“, jeg tror som den findes lidt omarbejdet og forkortet i „Festpsalmerne“. I „Kristen-Livet i Salme-Sang“ har man henført den omarbejdede og forkortede blandt Barnedaabs-Psalmerne og den længere, omtrent oprindelige, blandt Aften-Psalmerne.

Hilsen til Biskop Grundtvig fra det norske Studentersamfund.

Det var netop tyve Aar siden Grundtvig talte i Norge den 11te Juni, og Studentersamfundet sendte ham paa den Dag følgende Telegram:

„Vi mindes idag tyve Aars Dagen efter Deres Ophold iblandt os. Blandt de mange, som i disse Dage bringe Dem sin Beundring og Tak, er ogsaa de norske Studenter. Vi takke Dem fordi De har hentet Oldtidens Helteaand frem til Nutidens Kampe, fordi De har vakt de Kræfter, den Arv fra Fædrene, som slumrede i Folkenes Bryst. Vi takke Dem for hvad De gennem et langt Liv har stridt for Folkelighedens Sag, fordi De lige ind i Deres Alderdøm har kjæmpet med en altid glødende Varme, der er et lysende Forbillede for enhver Student. Vi takke Dem for de Kvad, som er strømmet fra Deres Læber midt under Striden. Deres Digt og Daad vil aldrig glemmes; De omgives i Deres Aften af Fædrelandets og hele Nordens Taknemmelighed; men vi véd, at i den Glæde, De maa føle herover, blander sig en tung Vemod, og vi har intet bedre Ønske end dette, at De maatte opleve at se den dybeste Smerte lægt, som Deres Fædrelandskjærlighed har lidt, at De maatte se det saarede Danmark helbredet og stærkt. Vi ville søge at tage Arv efter Dem i vort Arbejde for Nordens Fremtid; faa eller ingen ville eje Deres Evner og Kraft; maatte hver enkelt Mand og Kvinde i Nordens tre Lande arve om kun en ringe Del af Deres Begejstring og Tro, da vil Deres og vort inderlige Ønske opfyldes. Leve Norden! Det vokse ved folkelig Oplysning og Kraft, ved indbyrdes Kjærlighed.

Paa det norske Studentersamfunds Vegne:

Otto Blehr. Ebbe Hertzberg. W. Faye Hansen.
Kr. Pedersen. Nordal Rolfsen.*)“

Grundtvig svarede straks:

„Til det norske Studentersamfund i Kristiania.
Med inderlig Taksigelse for Lykønskningen og i venlig Erindring af Norgesrejsen 1881. N. F. S. Grundtvig.“

*) Rolfsen var nok Forfatter af „Hilsenen“.

Kingo-Støtten.

I Juni Maaned d. A. gjentages Indbydelsen fra forrige Aar til at rejse en Mindestøtte for Thomas Kingo, og Grundtvig var ogsaa nu Formand for Indbyderne, hvis Tal er 32. Ogsaa Professor Clausen findes i Tallet. Der var i Aarets Løb indkommet en 1300 Rigsdaler, men der behøvedes 1800—1900. Kingos Billede, i halvanden Gang naturlig Størrelse, havde den Gang alt været at se ved Kunststillingen. Det er et Brystbillede, der nu staar paa en Granitfod, af halvfemte Alens Højde, udenfor Indgangen til St. Knuds Kirke i Odense, hvor Kingo havde sit Bispesæde.

Nordisk Kirkemøde 1871 og Gr.s sidste Fødselsdag.

Til ovennævnte Møde havde Grundtvig indtegnet sig. Det var forud bestemt, at de „brændende Spørgsmaal“ skulde undgaaes. Den første Forhandling (5te September) gjaldt „Ny-Rationalismen“, og Grundtvig kom snart op, i sin sorte Fløjels-Bluse, med det lange hvide Haar og Skjæg, og yttrede, at den Sag syntes han, man snart burde blive kvit, da Ny-Rationalismen aabenbar støttede sig til Straus i Tyskland og Renan i Frankrig og mange lignende (aabenbare Kristendoms-Fornægtere) og laa da aabenbar i Selvmodsigelse, idet den paa en Gang vilde baade bekræfte og benægte Kristendommen.

Det var i hans Øjne allerlatterligst, naar Ny-Rationalismen, der benægter den historiske Kristus og den historiske Kristendom, dog vil afløse begge ved sin uhistoriske Kristus og sin uhistoriske Kristendom.

Ogsaa i Spørgsmaalet om „Liturgien“ yttrede han sig næste Dag og sagde: Jeg skal kun bemærke, at ved denne Omtale af Liturgien i de nordiske Riger overser man Forskjellen mellem, hvad vi og hvad Skriften kalder

saa. Naar man saaledes ikke alene regner Daab og Nadver til Liturgien, men gjør den til en ringere Del af den, da synes mig, man er borte fra Hovedsagen. Skriftens Ord „Liturgi“ er den indvortes Gudsyndelse for Gud og Faderen, er vor Tro, vort Haab og vor Kjærlighed, baade inden i os og udadtil i vort Liv. Derimod er Daaben og Nadveren, som de er indstiftede af Herren selv og givne hans Menighed, hans egen Gjerning ved hans Aand, der ikke taler af sig selv, men tager af Herrens og giver os. Om man derimod vil regne Prædiken med til Liturgien, eller ikke, synes temmelig ligegyldigt. Men Daab og Nadver maa ikke regnes til, hvad der kan beholdes eller opgives, og naar den svenske Kirke 1809 udelukkede Forsagelsen ved Daaben og forvandlede Ordet i den 3die Artikel fra Kjødets til „de Dødes“ Opstandelse, da har den gjort noget, som nødvendig maa rettes, om Menigheden skal fortsætte sit Liv. Alt hvad vi — eller Aanden gennem os — kan lægge til Herrens Gjerning og som er, hvad Aanden „lægger mere ud“, burde være frit, fordi det kun skal forandres med Menigheden selv og vokse med den. Dette gjaldt ogsaa den danske Psalmesang, der var langt fra, hvad den skulde være. Ved den, som ved den svenske Psalmesang, kommer det ikke an paa Folks Smag, men paa deres Syn, der staar højest. Med Hensyn til „aandelige Viser“, maatte vi huske, at de havde apostolisk Hjemmel, da Skriften taler baade om aandelige Viser og Lovsange sammen med Psalmerne, saa dem kan man ikke udelukke fra Kirken.*)

I Sagen om „Missionen“ anmærkede Grundtvig, at han vel længe havde været sigtet for enten aldeles at overse Missionen eller dog kun være daarligssindet for dens Fremgang; men han kunde umulig være Kristi Tjener og dog ikke have Hjerte for Herrens Ord (Matt. 28,19) om at forkynde Evangelium for alle Folk; men derimod var det sandt, at Missionen, som den er dreven

*) Læseren ser let, at disse Udtalelser forudsætter forudgaaende Talere, hvoraf en Svensk havde blandt andet klandret lidt „Visetonerne“ i Kirken.

siden Reformationen, ligesaa lidt, eller endnu mindre, har tiltalt ham, end den gamle Mission gennem Klostrene. Naar derfor Spørgsmaalet bliver for ham om en stor Udsendelse og Forkyndelse af den samme Tro og Daab og Nædver, da er det kun det, han paastaar, at der, efter den kristelige Maalestok, maa findes Bekvemhed til paa de Steder, der stiles efter, at prædike Troen paa Modersmaalet, der maa findes en apostolisk Drift, og den har han ikke fundet hos nogen nyere Missionær, og derfor kan han heller ikke opfordre nogen i Norden til at forene sig i saadanne Bestræbelser, og allermindst, naar der i Norden er Uenighed om det Grundkristelige. Kun hvad der er fra Herren selv maa staa fast, ellers er Alt i Herrens Rige frit: Lære, udvortes Gudsyndelse og fremforalt Bønnen — undtagen Fadervor — Psalmer og Lovsange, som jo maa være tilstede og lyde paa vore Tunger. Derfor kan han ikke tilraade nogen Mission, uden forsaavidt Norden maatte føle sig forvisset om, at det var gjort bekvemt af Herren til at forkynde Evangeliet for et Folk, der hidtil ikke har modtaget det; kun naar de Udsendte kan tale aandelig paa deres eget Modersmaal, og kun, naar de støttes af dem, der hører sammen. En saadan Mission, større end nogensinde, er han forvisset om, vil komme, ligesaa rig som i Apostlernes Dage.

Ogsaa angaaende Forholdet mellem Kirke og Stat udtalte han sig paa Mødets 3die og sidste Dag, Torsdagen den 7de September.

„Angaaende dette Forhold syntes man bestandig at glemme, at, naar Taleren er om „Kirken“, da er det altid et Spørgsmaal, hvad man mener med Ordet „Kirken“. Det udanske — hjemløse kunde man gjerne sige — Ord „Kirke“ havde mangfoldige Betydninger. Hos ham havde det kun en Betydning: ekklesia, Menighed. Staar dette først klart for os, at Kirken er Menigheden som en Enhed, hvad forstaaer man da ved Stats- eller Folkekirke, der regjeres af et Kirkemøde*)? Er Kirken kun Aandeligheden, medens de Andre er Kjødeligheden?

*) Den alt Liv kunde Synodali-Forfatning havde nylig været anbefalet af en Taler.

Er det Præster og Bisper, er det Gejstligheden, der bliver fri, da viser Erfaringen gennem mange Aarhundreder, at Menigheden bliver det aldrig. Angaaende § 75 i Grundloven („Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov“), da er det ham klart, at denne Paragraf uden al Uredelighed kan forstaaes paa forskjellig Maade. De, som er enige med ham og ønsker at leve i Folket og Menigheden, de vil se, at Loven om Sognebaands-Løsning og Valgmenigheder havde vi ikke faaet af et Kirkeraad. Vi saa det af de Forhandlinger, der førtes om Sognebaandets Løsning i Stændersalen, da meget mere Kjøbenhavns Gejstlige — hvor dog en saadan Frihed gennem Aarhundreder tildels havde hersket — forsikkrede, at Frihed trængte man ikke til, og at den havde gjort megen Skade. Han erklærede, at det altid havde været hans Mening, at saalænge Menigheden har den Frihed, den kan nøjes med, maa vi frabede os alt, hvad man kalder „Kirkefrihed“, — og allermest den Frihed, som den hverken har eller bør have: at skalte og valte med Kirkegodset, der hører ind under den verdslige Lovgivning. Kirken hører Herren til, der ikke havde saa meget verdsligt Gods, som Fuglen under Himlen:

Forhandlingerne i dette nordiske Kirkemøde sluttede med, at Stiftprovst Egede-Glahn fra Aalborg fremsagde Troes-Ordet og Fadervor og lyste Vel-sigelsen. Lige forud havde man afsunget Grundtvigs Psalme:

„Alt staar i Guds Fader-Haand,
Hvad han vil, det gjør hans Aand.“

Derefter holdtes Gudstjeneste i Frae Kirke, hvor Sognepræst Sven Brun her fra Kristiania prædikede. Grundtvig var ogsaa tilstede i Kirken.

Kl. 5 var der foranstaltet et Fællesmaaltid for Deltagerne i „Kirkemødet“ hos Restavratør Vincent, ved hvilket Dr. Kalkar havde Forsædet. Den første Sang, som blev afsunget, var Grundtvigs „Modersmaalet“, og forud for Skaalerne for hver af de tre nordiske Kirkesamfund og dermed lige foran Prof. Hammerichs for „Norges Kirke“ lød den jævne og dybe profetiske Sang, som Grundtvig havde forfattet til Dagen:

„Skarpsindighed er Tyskens Brodd,
 Den vil ham selv fortære,
 Dybsindighed er Nordens Lodd,
 Gjør Folke-Hjærtet Ære;
 I Hjærte-Dybet Kjærlighed,
 I Aande-Livets Kilde,
 Deri den daglig synke ned*)
 Med alle Bølger milde!

Som Aandelivets Sommersol
 Til Glæde for al Jorden,
 Saa Livets favre Dronningstol
 Den overstraalet Norden;
 Den alle Hjærters skjulte Kaar
 I Ordet aabenbarer,
 Og i det sidste Gyldenaar
 Al Sandhed den forklarer.

Velkommen da, Oplysningstid,
 Som har i Norden hjemme,
 Du kroner herlig Aandens Flid,
 Som aldrig gaar ad Glemme,
 Som Tid med sine Tusindaar
 Udgik fra Evigheden,
 Saa Tid i Evighed indgaar
 Med Glands fra Nørreleden.

Det gjør Guds Aand med Livets Ord,
 Som fødtes af en Kvinde,
 Er Drot i Himmel og paa Jord,
 Vil evig dem forbinde.
 Han er det levende Guds Ord,
 Den Første og den Sidste,
 I Ordets Lys, som hos os bør,
 Det bære eller briste!“

Ogsaa ved Festmaaltidet var Grundtvig tilstede og sad der ved Siden af Sven Brun. Men da han havde hørt en 3 á 4 Talere, forlod han i al Stilhed Salen. Han var saaledes ikke længer tilstede, da Dr. Kalkar udbragte hans Skaal, hvorved han sagde, at Grundtvig gik som en

*) Man kommer ihu, at i Danmark ser man tit Solen synke i Havet, ligesom hos os „bag Aasene“.

rød Traad gennem den danske Kirkehistorie i de senere Tider, og baade Venner og Modstandere skyldte ham meget. Imorgen fyldte han 88 Aar; og han havde blandt Andet „ved den ny Sang, han har skjænket os, bevist, at Aftenstund har ogsaa Guld i Mund“.

Paa Mødets anden Dag, førend han kom der og udtalte sig om Liturgien og Missionen, havde han i Vartou holdt fuld Gudstjeneste, med Skriftemaal og Altergang, hvad han fremdeles gjorde en Onsdag i hver Maaned.

Næste Dag var det da Grundtvigs Fødselsdag. Ude i Lysthaven, vest for Bygningen, var der, paa en af de store aabne Pladse, rejst en Talerstol og opstillet Bænke. Man havde først tænkt at holde Festmødet om Eftermiddagen, men i yderste Øjeblik bestemtes det afholdt om Formiddagen fra Kl. 11 til 2^{1/2}, og saa skulde man tage det op igjen Kl. 6 om Aftenen. Man vidste, at Grundtvig havde i Sinde at tale nogle Ord om Mellemtilstanden mellem Døden og Opstandelsen, og efter at den dygtige Pastor Sveistrup (fra Vejen*) Sagn, Kolding Egnen) havde bragt ham Forsamlingens Hilsen og Lykønskning, kom ogsaa den milde Kjæmpe-Olding op og talte med hjertelig Fortrøstning til Herren om den „Tilstand“, hvori han selv efter al Rimelighed meget snart maatte komme. Man sang ligeforud:

„Op dog Sion, ser du ej
Sejrens palmestrøte Vej**)“.

Biskop Grundtvig sagde:

„Vær da velkomne alle, som er her forsamlede til et lidet Vennemøde paa denne min Aarsdag, og da den nærværende Tilstand hos et Kristenmenneske, naar han kommer over de Syvti, som er Støvets Aar, virkelig er en Slags Mellemtilstand, hvor Hjærtet bestandig bliver

*) Vejen By og Kirke ligger en Fjerdings-Vej fra Askov Overhøjskole, saa Breve til Højskolen maa altid mærkes: „Vejen Station ved Kolding“. Fra Vejen til Kolding har man en knap Times Jernbanefart.

**) Oprindeligt af Brorson, men ændret af Grundtvig.

dødere paa sin verdslige og mere levende paa sin aandelige Side, saa vil jeg sige lidt om — den Mellemtilstand, jeg og vi alle nærme os.“

„For vist kan vi ikke sige noget derom, men lidt kan vi dog sige, hvad der nemlig er foreholdt os af Herren og han Apostler til at styrke vor Tro. Apostelen Paulus skriver, at naar vi afklædes dette vort jordiske Tabernakel, skal vi ikke findes nøgne, men have en Bolig af Himlen (2. Kor. 5). Og naar vi læse i Aabenbaringens Bog, at de, der hvilte sig under Alteret, blev beroligede med den Forkyndelse, at indtil deres Brødre kom ud af den store Trængsel, skulde der gives dem hvide Kapper (Aabenb. 6. 9), da slutter vi med Rette, at naar denne vor jordiske Hytte nedbrydes, skal vi ikke findes nøgne, men faa et himmelsk Legeme, ikke som det, der skal bestaa evindeligt, men saa det kan paa-tages og aflægges, et bekvemt Redskab — men ikke en fast Bolig — saa vi derigjennem kan mærke og virke hvad Gud vil. Og vi maa vel derved tænke os et saadant Legeme, som det, hvori Guds Søn aabenbaredes i den gamle Pagt for Abraham. Thi først ved Fødselen af Jomfruen paatog han sig et saadant Legeme, som vi bære, kun uden Synd, som Adams før han syndede, det Legeme, som han bar hernede alle Dage, til det nedbrødes, og han opstod atter med det Legeme, han vil bære det, dog ikke paa Jorden, før han kommer igjen i Herlighed — det Legeme, som ogsaa os er tilsagt, saa han vil forvandle vort Legeme efter sit Herligheds-Legeme. Hermed vil vi trøste hinanden, som synger og Gudskelov har sunget:

„Som Dug paa slagne Enge,
Saa falder Livets Ord
Paa Kristnes Sottesenge,
I Sky da Haabet gror;
Og Trøsten over Døden
Deraf er Førstegrøden,
Forvundet er derved
Al Dødens Bitterhed.

Som Sol gaar ned bag Lunden
I Havet lyseblaat,

I Sommeraftenstunden,
 Mens Fugle kviddre smaat.
 Saa gaar den Sjæl til Hvile,
 Ifærd med sødt at smile,
 Som føler, i sit Ord
 Hos os Vorherre bor.“

Blandt Udtalelser fra andre Munde paa Vennemødet, men som gjaldt Grundtvig og hans Gjærning, skal vi minde om to, blandt de mange gode Ord, der faldt: P. A. Fengers, der mindte om, at baade ældre og yngre Discipler af Grundtvig er det gaaet saaledes, at de ikke har kunnet sige Ja til hvad han havde udtalt, før de fik Stunder og havde erfaret Rigtigheden deraf i deres Hjerter. Tit syntes vi endog, det var rent galt, hvad Grundtvig sagde, derfor har det været godt for os, at han fik Lov til at leve iblandt os og kunde forklare os det, og Dr. Skat Rørdams om Ordene i Grundtvigs nysnævnte yndede Sang, „Op dog Sion, ser du ej“:

„Kjæmpeskridt vi gjør opad
 Til den hellige Guds Stad“,

hvor han blandt Andet sagde, at det var et Kjæmpeskridt, da den forlorne Søn gjorde Skridtet til Faderens Favns, det er et Kjæmpeskridt, naar vi gjennem Døden gaar hjem til Herren, og det sidste Kjæmpeskridt ind i Himmeriges Rige er Opstandelsen i Herlighed.

Efterat mange Talere havde havt Ordet, deriblandt Provst Basse fra Norge, og efterat man havde sunget

„Min Mund og mit Hjærte de gjorde en Pagt“

kommer atter Biskop Grundtvig frem:

Det var vel for alle, men ikke til alle, som her var samlede, han vilde tale dette Ord, thi det var en Hilsen med Tak, som han bad de norske Venner bringe Lindeman i Kristiania, som ikke blot havde sat Melodi til den lille Sang, vi nu havde sunget, men til mange andre — og da især til „Livet og Lyset er Tvillinger bolde“ og „O Kristelighed“ — medens vi ogsaa vil bede vore Venner i de andre nordiske Riger mindes En af dem, der først satte Melodi til en af de

første, men gamle Sange, nemlig Rung, der satte Melodi til: „Krist stod op af Døde.“ Han bad dem hilse Lindeman, „som vi haabe maa høre disse Toner stedse vinde mere Gjenlyd hos hans eget Folk“. Paa Grundtvigs Opfordring sang Forsamlingen „O Kristelighed!“ med Lindemans vakkre Tone, og nu skiltes man ad Kl. 2¹/₂ for igjen at samles Kl. 6. Men kun i Formiddagsmødet deltog Grundtvig selv.

Imidlertid var der et meget stort Middagsselskab hos Grundtvigs; ogsaa her havde han Sven Brun ved sin Side, og Fødselsdags-Skaalen udbragte „Peter Rørdam“ paa sin ejendommelige Maade, og den udmundede i et trohjertigt: „Skaal Grundtvig!“ Grundtvig svarede i al Jævnhed, at havde han udrettet noget Godt, da kom det af, at et godt Ord havde fundet et godt Sted.

Forskjelligt fra Hosten 1871.

Høsten udefter gik hen fremdeles med Gudstjeneste hver Søndag, med Forberedelsen dertil, med Arbejdet paa Sangværket, med at bistaa Venner, der begjærede hans Raad og Vink, og med at modtage Besøgende ellers, der ikke var faa. Det var ikke gjerne nu, som i hans yngre Aar, da Folk var bange for saa at komme til ham. Ved Siden af andre Bøger og Blade af tungere og lettere Art lod han sig fremdeles forelæse Romaner. „Dora“, der i sin Tid stod som Underlæsning i vort Aftenblad, véd jeg blev læst for ham, men nok i en særskilt Udgave. Søndag Aften kom gjerne en af hans unge Venner, som læste op „Brage-Snak“ i Huset. En Søndag læstes der for ham en Levnetsbeskrivelse af en Præst, som han havde hørt engang, og som havde talt saa meget om „Dyd“. Da man skulde begynde Læsningen, siger han derfor: „Ja, her faar vi vel nok om Dyd“, og da Vedkommendes Fortjenester skildredes, siger han: „Ja, her er da fuldt op af Dyd“. — En Aften blev der talt om, at Jonas Lie skulde „i Norsk Folkeblad“ havde kaldt Bismarck en Digter*) og da En undrede sig over det Udtryk, siger

*) Lie havde ellers udtrykt sig noget anderledes.

Grundtvig: „Jo, der er noget i det; jeg har altid sagt, Bismarck er en Fuesentast, og det er jo gjerne Digterne.“ Da En af hans unge Venner tilbød sig at læse for ham et Digt af Kristoffer Janson, spørger han: Er det i Maalet? Jo, det var i Maalet. „Ja, saa forstaar jeg det jo ikke.“ Og saa blev ikke Digtet forelæst. Naar der var Nogle samlede i Huset, blev der jævnlig sunget baade folkelige og kristelige Sange. Det var i 1870 eller 71, at der var udkommen en ganske mærkelig liden Dagbog af en Gut oppe ved Limfjorden i Jylland, som døde i Fjortenaars-Alderen. Dagbogen havde han skrevet fra han var 8 Aar. Den er et Vidnesbyrd om Magten til at gribe ogsaa Børn hos det vaagnede Folke- og Kristenliv i Danmark. Den lille Bog, der ogsaa indeholder en liden Levnetsbeskrivelse fra en anden Haand af den i sin Kreds saa elskede Afdøde, blev en Søndag læst op hos Grundtvigs. Professor Rasmus Nielsen var der just og læste op først noget af sit eget, og gav ogsaa Anledning til, at den lille Bog blev hentet. Grundtvig var helt optaget af Fortællingen og saa inderlig glad i den. Han bemærkede ogsaa (kanske som en Paamindelse til Nielsen), at Gutten aldrig brugte fremmede Ord i Bogen. Næste Dag sendte han gennem sin Søn den Afdødes Far- eller Morbroder Hans Kristian Høvmøller i Jylland, der havde udgivet Dagbogen, „Tak og kjærlig Hilsen!“

Grundtvig havde, kanske dog noget før denne Tid, skrevet en Vise om Gambetta, da han mærkede, at somme af de Yngre selv i Danmark begyndte ordentlig at sværme for ham, der dog klart nok billiger baade Undervisnings-Tvangen og kanske ogsaa Polit-Nævernes Moral-Prækener*) i Parises Gader. Visen skal have været løjelig, og Bispinden læste den op en Dag, da nogle unge Venner var ude paa Tuborg, og hun spurgte, om de kunde gjætte, hvem den var af? Nu var den utydelig skreven, saa det var med lidt Besvær, Bispinden læste, og en af de unge Herrer siger: „Den er bestemt oversat fra „Kladderadasch“ (et tysk Vittighedsblad). Da brister Bispinden i Latter og siger: Den er af Grundtvig! Grundtvig smilte lidt listigt, da den

*) Det var dog ikke om disse to Ting, Visen handlede.

unge Herre kom ind til ham og bød Farvel, der havde gjættet, at hans Vers var af Kladderådasch.

Om den hidsige Fægtning, vel noget før denne Tid, mellem Bjørnstjerne Bjørnson og Carl Ploug ved jeg ikke mere fra Grundtvigs Mund, end at han havde sagt: „De er for personlige paa begge Sider.“

Blandt de mange Norke, som i senere Aar var til Gjæst hos Grundtvigs, var i det mindste en Middag Digteren Prof. A. Munch med Frue og en norsk Kvinde i deres Hus.

Fra September d. A. (1871) maa Læseren og Læserinden ogsaa blive lidt bekendt med Grundtvigs Præken paa 15de Søndag efter Trinitatis. Forinden skal vi dog komme ihu lidt af hvad han over samme Søndags-Evangelium sagde i 1862. Han mindte da om, hvorledes man saa tidt havde udraabt Ordene: Ingen kan tjene to Herrer! og: Bekymres ikke for den Dag imorgen, hvad I skulle æde og drikke og klæde Eder med! og Lysten til at tjene to Herre og Bekymringerne er dog vedblevne midt i Herrens Menighed. Han indskjærpede da, at ligesom Ordet i Evangeliet „Eders himmelske Fader véd, at I har disse Ting behov“ viser, at Talen her kun er om Guds Børn, saaledes er det Troen paa Guds Faderlighed mod forlorne Sønner, som først maa opkomme og slaa Rødder i hans Fader-Kjærlighed i Kristus Jesus, som hører og bønhører „Fadervoret“ i Jesu Navn. „Da, men ogsaa først da, bliver det os klart, hvorfor Guds Børn umulig kan tjene to Herrer som Gud og Mammon, ham, hvis Væsen er Kjærlighed, og hans Fiende, hvis Væsen er Misundelsen*), og at Udslukselsen af alle de verdslige Sorger, langt fra at være en svær Byrde, Herren paalægger sine Discipler, tvertimod er et mageløst Fortrin fremfor alle Hedninger, som han skjænker sine Troende, saa at naar vi beder vort Fadervor som hans Bøn i Vorherres Jesu Kristi Navn, da er der sørget baade for idag og imorgen,

*) Kjærlighedens Grund-Modsætning satte Grundtvig ikke i Hadet, som Kjærligheden dog indslutter, men i Misundelsen, som udelukker den.

da kan vi trøstigt se Fremtiden imøde og glæde os til Evigheden, da vor Faders Rige kommer til evig Ære og evig Glæde for alle hans Børn som for ham selv!“

(Et andet Aar af Sesktierne kan jeg mindes, han ved samme Evangelium talte om, at man godt kan tjene paa en Gang en god Herre og en god Frue og da især Herren og hans Menighed, og atter et andet Aar (1870), blandt Andet, om, at „Dansk og Djævelsk er Gudskelov ikke det samme.“)

Nu, i 1871, begyndte han ogsaa med at indskjærpe, at Herrens Formaning: „Bekymres ikke for hvad I skulle æde eller hyormed I skulle klæde Eder“ er, „saa langt fra at være noget Forbud, at det tvertimod er en Fri-tagelse til alle dem, der vil modtage den“, og efter at have mindet om Herrens Fingerpeg paa Fuglen og Blomsten, og om Ordet: I er bedre end mange Spurve, fortsætter han:

„Hermed har da Herren tillige lært os at finde de ægte Billeder af menneskelige Majestæter: Aanden og Hjærtet i Skikkelse af Mand og Kvinde, thi hvem føler det ikke, at af Menneske-Kjønnene svarer, baade i Evner og Sorger, Manden med Aanden til Fuglen og Kvinden med Hjærtet til Blomsten.“

„Ja, kristne Venner, saa underlig gaar det virkelig til i denne Verden, at Manden, som bedst kan opløfte sig over det Timelige, nedsænker sig gjerne dybest i det, og at han, som bedst kan bidrage til, at Jorden giver sin Grøde, bekymres mer for Mad og Drikke i Fremtiden, og at Kvinden derimod, som ved at sy og spinde og paa mange Maader kan arbejde paa sin Klædning, ja paa Mandens med, og trænger mindst til at pynte sig, dog bekymres mest for smukke Klæder, saa det maa forklares som en naturlig Straf, Mennesket ved Synden har paa-draget sig og som derfor kun Tro paa vor guddommelige Frelser efterhaanden kan befri os fra.

„Saa daarligere er imidlertid mange Mennesker, at de forelske dem i disse pinlige Bekymringer og vil ikke lade dem fare, men undskylder sig med, at disse verdslige Bekymringer er dem uundværlige som et dagligt Huskors, for at de ikke ved Guds Naades Ord og Evangeliets Trøst skal hengive sig til bestandig Glæde!“

„Herren har derimod med sit Ord efter Dagens

Evangelium lært os, at Sagen hænger ganske anderledes sammen, saa at, naar vi, som tror paa ham, ikke vil lade de verdslige Sorger fare for hvad vi skulle æde og hvad vi skulle drikke og hvormed vi skulle klæde os, da er det fordi vi ikke vil bekymres for de evige Ting, Guds Rige og hans Retfærdighed, uagtet han selv har lært os i sit og vort Fadervor, at naar vi først af Hjertet beder Gud i Jesu Navn, at hans Navn maa helliges, hans Rige komme, hans Vilje ske paa Jorden, ligesom i Himmelen, da følger det af sig selv, at vor himmelske Fader, som godt véd, hvad vi har behov idag og imorgen, vil af sin faderlige Godhed skjænke os det altsammen ovenikjøbet.“

„Derfor, siger Herren, vil Guds Børn altid nøjes med det Nærværende og lade hver Dag have sin Plage og stole paa ham, som føder Fuglene under Himmelen og klæder Blomsterne i Enge og har udrustet Mennesket i sit Billede med langt mer end Fuglevinger til i Aanden at hæve sig over Jorden, og med langt mere Skjønhed og Sødme i Kjærlighed, end alle Markens Roser og Lillier.“

Under Fægtingen med Bjørnson m. fl. havde Ploug i „Fædrelandet“ udtalt sig om den akademiske og den folkelige Dannelse, men med „en mærkværdig Misforstaaelse“ af hvad Grundtvigs Mening derom var. Saavel Hensynet hertil, som vist ogsaa Tanken paa den begyndte „internationale“ Bevægelse i Kjøbenhavn, gav Anledning til, at Grundtvig ved Aabningen af Karle-Skolen paa Marielyst 1ste November udtalte sig som følger:

„Det er nylig sagt paa Prent, at jeg aldrig har haft isinde at stille ny Oplysning og Dannelse som den folkelige imod den fornemme akademiske, men kun at lægge Bro mellem Lyset hos de Lærde og Livet hos Folket, saa de kunde lære at forstaa hinanden, men det er en mærkværdig Misforstaaelse, thi vel var og maatte min første Bestræbelse være paa en Maade at lægge Bro mellem de Lærde og de Ulærde, for at de kunde virke paa hinanden til Oplysning og Dannelse paa det fælles Tungemaal, men det vilde jo være forgjæves, naar ikke derpaa fulgte en Vekselvirkning til fælles Oplysning, og en saadan var det aabenbar, jeg ventede af den folkelige Højskole paa det fælles Modersmaal. Hvad det var for en Oplysning, jeg ønskede og ventede i Fæderne-

landet paa Modersmaalet, det mener jeg vel følger af sig selv, da Alt, hvad der skal trives og gavne i Fædernelandet paa Modersmaalet, maa nødvendig have sin Grund deri og hænge fast derved, men det kan vel trænge til at udtales klart saaledes, at den folkelige Højskole vel kan føre til al menneskelig Oplysning og Dannelse, men maa udgaa fra Folket selv, medens den saakaldte akademiske Oplysning og Dannelse gaar ud fra det Fremmede og kommer aldrig levende til Folket eller gavner Fædernelandet, men gjør Folket stunt og aandelig værgeløst til Spot for de Fremmede. Og det maa endvidere siges, at folkelig Oplysning er det Eneste, der kan afværge Faren, som man længe har lukket Øjnene for, men som nu truer, idet den uoplyste Mængde paa-
staar, at kun det legemlige Arbejde er nyttigt og fortjener sin Løn, hvad der forøvrigt kun er et Modstykke til og tildels fremkaldt af den Anskuelse, som fra den anden Side er blevet gjort gjældende, at kun det aandelige Arbejde fortjener at holdes i Ære, og at det legemlige igrunden er under Menneskets Værdighed, hvorfor ogsaa de, der udfører det, maa betragtes og behandles som Trældyr.

Men begge Anskuelser er forkastelige; thi ligesaa vist, som Gud har givet os legemlige Lemmer, for at vi skal bruge dem paa bedste Maade til nyttigt Arbejde, ligesaa vist er det ogsaa, at de usynlige Lemmer, de aandelige Evner, han har givet os, er bestemt til at bruges til aandeligt Arbejde, og dette fortjener vel at faa Del i det legemlige Arbejdes Frugter.

Til Arbejdet paa en saadan Oplysning, som ene kan afværge den store Ulykke, der truer, ønsker jeg Lykke baade for denne Vinter og alle de kommende. Saa være da de Unge, som nu skal indvies i den og siden være dens Bærere videre frem, budt velkommen, og er end Karle-Flokken iaar mindre end vi kunde ønske, saa vil vi haabe, at Arbejdet skal gaa saa meget raskere og bedre fra Haanden, som Rumfanget tillader en friere Bevægelse, saa de maa træde ud i Livet med saa meget større Varme og Klarhed.“

23de Søndag efter Trinitatis udtalte Grundtvig paa Prækestolen følgende mærkelige Ord i Anledning af

„Skattens Mynt“: . . . „ønsker vi en klar Forestilling om Sammenhængen med Skatten og Skattens Mynt, da behøver vi blot at tænke paa et fristende Spørgsmaal til danske Kristne, om det var ret at indføre den tyske Kejser i den danske Kirkebøn; thi da skulde vi ogsaa lade os vise Bonnen, og naar den var affattet i Ord, som den tyske Kejser og hans Skriver selv havde sammensat, da sige med Vorherre Jesus Kristus: saa giver da Kejseren hvad Kejserens er, og Gud hvad Guds er! thi Guds Bøn er jo Herrens Bøn Fadervor, som kun kan bedes af den himmelske Faders Børn, medens vi ikke blot maa, men skal som Kristne bede for alle Mennesker, og især for alle dem, der ere satte i Højheden.“ (Prædikener i Vartov Kirke, 2 B. S. 447.)

Vinteren og Vaaren 1872.

Den 13de Jan. d. A. faldt Højesteretsdommen heroppe over Sognepræst Gunnerus, der ikke kunde fravige den bedre Gjengivelse af 3die Artikel, naar det forlangtes af Vedkommende, at han skulde døbe paa Alterbogens vilkaarlige. Grundtvig blev spurgt en Tid efter, hvad han mente, man skulde gjøre i den Sag, men dertil svarede han, at han kjendte for lidet til Forholdene heroppe til, at han kunde give noget Raad. Da der af Andre yttredes i hans Nærværelse, at Gunnerus burde rejse om i Norge og holde Foredrag, syntes Grundtvig ikke at misbillige den Tanke, men han sagde intet videre derom.

Hvad jeg om Grundtvigs kirkelige Forkyndelse paa det nye Aar først skal sætte et Mærke ved, er, at han ved Betragtningen af Guds-Barnet i Nazareth, der voksede i Visdom ligesom i Naade hos Gud og Mennesker, talte om, at ogsaa „vi ligesom Vorherre Jesus Kristus maa vokse i Naade baade hos Gud og Mennesker, naar vi skal kunne forfremmes i den sande Visdom, som er aandelig og varer til et evigt Liv,“ og stærkt betonedes han, at uden Kjærligheden til Gud

og Mennesket „er alt hvad der kan synes Liv, kun Død, alt hvad der kan synes Lys, kun Mørke, og med Rette siger Herren: dersom Lyset i dig er Mørke, da er Mørkheden stor.“ Grundtvigs Forkyndelse gik stærkere og stærkere ud paa Alvor og Inderlighed i Tilegnelsen. Det var ogsaa Tilfældet gennem denne Præken, men ikke glemte han derfor fremdeles at indskjærpe, hvad det er for et Ord, som maa tilegnes, naar Kjærligheden skal indgaa i Menigheds-Hjertet og Menigheden opvokse i den. Saa sluttede han nemlig ogsaa denne Dag, efter en alvorlig Mindelse om, at ikke Enhver, som siger: Herre, Herre! skal indgaa i Himmeriges Rige:

„Har derfor nu Menigheden, ligesom Herrens Moder Marie, gjemt Herrens Ord til os ved Daaben og Nadveren, da skal den ogsaa forfremmes i Naade hos Gud og Mennesker og i den Visdoms Aand, som ransager alle Ting, ogsaa Guds Dybheder, som er den evige Kjærlighed med Liv og Lys og aandelig Glæde. Amen!“

Hans Præken paa 2den Helligtrekongers-Søndag maa jeg meddele hel og holden:

„Gjør hvad han siger jer!

Dette Ord af Vorherres Jesu Kristi Moder Marie til Tjenerne ved Brylluppet i Kana i Galilæa, det er ogsaa hans aandelige Moders, Troens, Ord til Tjenerne ved hans aandelige Bryllup med Menigheden, saa det er vor eneste gode Gjerning i hans Tjeneste, hvorved hans Herlighed aabenbares, og hans Jærtegn hos os sker til den evige Bryllups-Glæde med Brødet, som styrker, og Vinen, som glæder Menneske-Hjertet.

Dette har man imidlertid længe misforstaaet saa grundig, at det egentlig blev Tjenerne, der sagde Herren, hvad han skulde gjøre, og derved aabenbares Tjenernes Afmagt til Herrens Vanære, saa det ser ud som den gode Vin blev gjemt til det Sidste til os og vore Børn, men vi, som gjør efter Herrens Ord baade ved at fylde Bade-Karrene med Vand i Daaben og ved deraf at fylde Kander og Bægere med Vin i Nadveren, vi véd, at Frelseren altid, naar Tjenerne gjorde deres Skyldighed, har gjort sin himmelske Faders Vilje og aabenbaret sin Herlighed i det mageløse Jærtegn: at gjøre Syndere salige.

Ja, kristne Venner, Gud ligner altid sig selv; hans

Skabelse, Lovgivning og hans Naade drejer sig om det samme Liv og sigte til det samme Maal, saa at, ligesom han skabte Mennesket som Mand og Kvinde i sit Billede, til kjærligt Fællesskab, som Fader og Moder, og til frie Brugere, hvert med Sit, saaledes værnede han ved sine Lovbud om det menneskelige Ægteskabs Ære og Hellighed, om den barnlige Lydighed*) og om Ejendoms-Retten, og selv i Naadens Husholdning spore vi gennem Fadervoret den samme Omsorg for det huslige Fællesskab, for den barnlige Arveret og for det daglige Livs Fornødenheder som Naade-Gaver af den himmelske Fader, hvem Riget og Magten og Æren i Grunden ene tilhører.**)

Vi skal derfor ingenlunde betragte Herrens Nærværelse ved Brylluppet i Kana i Galilæa som en særdeles Undtagelse for Jærtegnets og de første Disciplers Skyld, men kun som en Aabenbarelse af, hvad Herren altid i det Skjulte fremmer til alle sine troende Disciplers Velfærd i Tid og Evighed, som i et evigt Ægteskab med Himmelen og Jordens Herre, delagtige i hans Magt og Herlighed.

Ja, kristne Venner, derfor finde vi ogsaa, at de, som nu i Verdens sidste Tider aabenbar bagtale og fordømme Ægteskab, Ejendom og Arve-Ret, som er det menneskelige og borgerlige Selskabs Grundpiller, de bespøtter tillige Guddommen, dens Lov, dens Rige, dens Magt og Ære, saa det bliver soleklart, at de maa staa og falde med hinanden; men derfor bliver Guds Børn ogsaa daglig vissere paa, at det Guddommelige og det Menneskelige i Tidens Løb skal fast og inderlig forenes, til

*) Forældre-Forholdets særegne Hellighed i den mosaiske Guds-Lov fordunkles, ja udviskes, naar man ind i det 4de Bud egenraadigt pakker Lydigheden mod alle dem, som har at byde og raade over os, hvorom Guds-Loven i det Bud har — „aldrig et Ord“.

***) Det bør ogsaa visselig ihukommes, at Mose-Lovens „hædre“ om Fader og Moder heller ikke er det Samme som at „elske“, hvad Grundtvig har omhandlet i Stykket: „Det kristelige Ægteskab“ i Bogen „Kristelig Børnelærdom“, ligesom det at „hædre“ heller ikke krævede en ubetinget „Lydighed“.

aldrig at kunne eller ville adskilles, hvor Livet er evig Klarhed, Fred og Glæde i Faderens og Sønnens og den Helligaands Rige, i hvis Navn vi er Jesus Kristus tildøbte og hans Liv iførte. Amen!“

(„Prædikener i Vartou Kirke“ S. 459—60.)

Septuagesima Søndag havde han alt længe udtalt sig om Dunkelheden for os i denne Lignelse, som Herren ikke selv har forklaret. Alt i flere Aar havde han indskjærpet, at „Lønner“, her tales om, kan ikke være det evige Liv, der ikke kan besiddes i Misundelse, men maa være noget Aandeligt i den timelige Husholdning, og at vi vist ikke fejler ved at sige, at „Herren betaler med Lys“. I denne Tankegang bevægede han sig ogsaa dette Aar, og sagde til Slutning derom:

... „Men selv blandt de timelig*) gode Ting har vi vanskelig ved at forstaa, hvordan der kunde meddeles de misundelige Arbejdere aandelige Guds Gaver til Oplysning af Guds Naades Husholdning i Tidens Løb.

„Noget Saadant maa det dog være, der loves Arbejderne i Vingaarden, og vi har baade i den gamle og i den ny Pagts Bog enkelte Tegn paa, at en profetisk Gave er meddelt ugudelige Mennesker, saasom Profeten Bileam, der i den gamle Pagts Dage velsignede Guds-Folket efter Herrens Ord, men spandt dog Rænker til at forføre dem; og ligeledes i den ny Pagts Dage, da der blev prædikeret og gjort Tegn i Jesu Navn af Nogle, som ikke var hans Discipler, men Herren dog ikke vilde have det forbudt, fordi, sagde han: de, som gjør kraftige Gjerninger i mit Navn, vil dog ikke snart tale Ondt om mig. Endelig er der nu ogsaa fler end man véd, som indtil videre arbejde i hans Vingaard uden at tro paa hans Godhed eller gjengjælde hans Kjærlighed, og dem kan vel ogsaa skjænkes en Forstands-Oplysning, som de sætter Pris paa og ophøjer sig af, skjøndt den kun opblæser og kan ikke være evindelig, fordi Kjærligheden fattes.

„Slutningen bliver da, som Herren siger: Mange er kaldte, men Faa er udvalgte, saa hvem der vil vinde Prisen, maa stræbe alvorlig, og skal da efter Herrens

*) Aandelige Gaver til Brug i Arbejdet og Tjenesten her paa Jorden er jo ogsaa timelige Ting.

Løfte ikke miste sin Løn, men blive med Sønnen evindeligt i Guds-Huset.“

Indskjærpelsen af denne „alvorlige Stræben“*) gaar ogsaa gennem den følgende Søndags, Seksagesima-Søndags Præken, om Udtrykket deri end ikke er brugt, og hvad de Troende maa stræbe efter eller inderlig begjære og søge Vejledning til, det er jo, at Guds-Ordet ved Herrens Bad og Herrens Bord kan faa aabenbare sin Kraft i Hjerterne som „mægtigt til at gjøre vore Sjæle salige.“ Derfor indskjærpede han denne Dag, at „det er ingenlunde nok, at vide, at vi kun kan blive salige ved Guds-Ordet og Troen derpaa, men det maa ogsaa træde i Kraft, saa der virkelig lyder et Guds-Ord med Naade og Sandhed til os, og vi af ganske Hjerte fæste Tro dertil**), og for at det kan ske, maa vi mødes med Guds enbaarne Søn i Aanden og høre hans Ord til os, som skrevet staar: Troen kommer ved Hørelsen, naar Guds-Ordet høres.

Han sluttede denne Dag med det herlige Erfarings-Vidnesbyrd, som sikkerlig har lydt i „Aands og Krafts Bevisning“:

„Og se, mine Venner, naar vi vende Øret til det Ord, som lyder til os fra Herren ved den hellige Daab og den hellige Nadvere, da gennemsuser den levende Guds Aande vort Hjerte, og vi hører deri det samme Ord, som gennemlyder den troende Menighed, og føler den samme Guds Fred, som Vorherre Jesus Kristus har lyst over alle sine Troende, og levendegjøres af den Helligaand med det samme Liv, som Vorherre Jesus Kristus har kjøbt til os og deler med os evindeligt. Amen!“

Fastelavns-Søndag dvælede han især ved Faderens Kjærlighed til den faldne Verden, idet han hengav sin Elskelige og ved, Sønnens Kjærlighed,

*) Om den „alvorlige Stræben“ sammenlign: „Brevveksling med en kvindelig Konfirmand“ i dette Bind, S. 174.

**) I denne Forbindelse er visselig Udtrykket „af ganske Hjerte“ ligesaa vist berettiget, som det i Tilspørgselen ved Daab og Daabs-Bekræftelse (Konfirmation.)

som frivillig vilde være Guds-Lammet, der bar Verdens Synd som det Vidunderligste, saa Jærtegnnet ved Jordan*) bliver selvfølgelig i Sammenligning

- *) Saa skarpt som Grundtvig skjelnede mellem Johannes-Daaben med Vand i Jordan og „Gjenfødelsens Bad“ med Vand og Aand i Menigheden, og saa indlysende han indskjærpede, at Himlen ved Jordan aabnedes over den fuldvoksne Guds og Menneskens Søn, der i hele 30 Aar havde været, hvad de Troende bliver ved Jesus-Kristus Daaben, naar den „træder i Kraft“, saa tvivlede han ikke paa, at dog Himlen aandelig aabnes og Aanden kommer (i Ordet) over dem, der „som spæde Børn“ vil „modtage Guds Rige“, at altsaa i den Mening det samme Jærtegn sker i Grunden med alle de Troendes Daab, som skede ved Jordan. Det berøres med et Par Linjer ogsaa i Op-skriften til denne Præken paa Fastelavns-Søndag, men det er jo da kun sagt i samme Mening, som om vi siger, at Himlen aabnedes over Marie Mø, da den Helligaand kom over hende og den Højestes Kraft overskyggede hende, da hun skulde undfange og føde Guds Søn, der i den samme Helligaands Kraft aandelig maa undfanges og fødes til at være „Herlighedens Haab“ i Menigheden. Ligheden berøres denne Fastelavns-Søndag heller slet ikke for denne Gang at give nogen Forklaring om Forholdet mellem Jordans-Daaben over Herren og Jesus-Kristus-Daaben, men kun for at lægge Vægten paa, at „det, som det da i Grunden er værdt og er nødvendigt at forundre sig over“, det er ikke Jærtegnnet ved Jordan, men det er — som sagt — Faderens og Sønnens vidunderlige Kjærlighed til „den faldne Verden“.

Medens da Jesus-Kristus-Daaben, med den Helligaands Komme der, er en Daab over os som Spæde, og svarer til Guds Søns Avling ved den Helligaand og Fødsel deraf, om vi end modtager Daaben sytti Aar gamle, saa sagde Grundtvig (1871) om den synlige Aabning af Himlen engang „over Vorherres Jesu Kristi fuldvoksne Menighed“, at det Jærtegn sker, om ikke før, saa i Kjødets Opstandelse, „naar han lydelig sammenkalder dem (sine Troende), som sin

dermed, og han talte tilsidst om denne Kjærligheds nødvendige Indgang i Menigheden til der at blive ogsaa indbyrdes Kjærlighed.

Iste Faste-Søndag talte han om Grunden til, at Herren maatte „udelukke Ordet om sin personlige Fristelse af Djævelen af Daabs-Pagten“, paa den ene Side og paa den anden Side om dets Betydning under Væksten i „oplysende Lærdom“.

Og hermed vender vi os til hans Præken paa første Onsdag i Fasten, hvor han ved Lidelsen i Getsemane dvælede ved Betragtningen af Frelserens aandelige Død som Guds-Lammet, der har Verdens Synd, medens han endnu var legemlig lyslevende, og ved hans aandelige Levendegjørelse, da han legemlig aflivedes paa Korset. Prækenen begyndte med, at „Vorherres Jesu Kristi Lidelses-Historie viser os paa engang, hvorledes Menneske-Livet i Guds Billede tabtes*) for vore første Forældre og blev tilbagevundet af den anden Adam, Menneske-Sønnen med Guds Naade, som skrevet staar: Døden er Syndens Sold, men Guds Naade-Gave er det evige Liv i Kristus Jesus Vorherre“, hvilke sidste Ord Grundtvig ogsaa, som vi har set langt tidligere, kaldte „Sjælen i al min Forkyndelse“, og som blev det altid rigere, jo ældre han blev og jo jævner han talte. Efterat have talt om Forsonerens aandelige Død, bliver han ved:

„Naar vi derimod læser om den Korsfæstede: da han blev dødet efter Kjødets, blev han levendegjort i Aanden, hvori han ogsaa gik hen og prædikede for Aanderne i Fængslet, som for dum ikke troede, da ser vi ham leve aandelig uden Kjød-Legeme og hører

Faders Velsignede til at arve Guds Rige“ . . . „Skal der imidlertid før den yderste Dag ske et sandeligt Jærtæg til Herliggjørelse af Herrens hemmelige Forhold til sin Menighed, da vil det sikkert ikke ske ved Daaben men ved Nadveren“ . . . (Se videre i „Prædikener i Vårtou Kirke“. 2det B., S. 380—81.)

*) Her ser vi, at ogsaa Grundtvig, med Hensyn til det: at have det evige Liv, kunde sige, at Guds-Billedet var tabt for det i sig selv redningsløse Menneske.

ham i Aanden forkynde Evangelium for de Døde, idet han prædiker: Saa elskede Gud Verden, at han hengav sin enbaarne Søn, for at Enhver, som tror paa ham, skal ikke fortages, men have det evige Liv.“

„Om det Første: Herrens aandelige Død for Syndere, medens han legemlig var lyslevende, har neppe Nogen tvivlet, men om hans aandelige Liv i de Dødes Rige har vel selv alle de, som nu tror derpaa, engang tidlig eller sent tvivlet, thi Tvivlen derom overvindes kun ved den Erfaring, at ligesom vi godt kan føle os aandelig døde, mens vi legemlig er lyslevende, saaledes kan vi, der tror paa den korsfæstede, igjenopstandne Jesus Kristus, godt paa Gravens Bred levende forkynde Guds Naades-Ord for dem, som hidtil var vantro, og tilraabe dem, der ynkes over vor legemlige Død, som Herren tilraabte Jerusalems Døttre: Græd ikke over mig, men græd over eder selv og eders Børn. „Ved saaledes at betragte Vorherres Jesu Kristi Lidelses-Historie er det først, det vil klare sig for os, hvorfor der i vor apostoliske Troes-Bekjendelse ligesom springes ligefra Julen til Paasken, fra Frelserens Fødsel til hans Lidelse, Død og Opstandelse, og til Englenes Julesang føjer sig Menighedens Lovsang til vor Frelser:

„For os Pine og Død du led,
 For os foer du til Helved ned,
 For os steg du med Glands af Grav,
 Bragte os Bod for Livets Tab.
 O Gud ske Lov!“

Ære være Gud i det Høje! Amen.“

Anden Faste-Søndag ved Talen om Kana-Kvinden fremhævede han blandt Andet stærkt, at hvad der bevægede Herren til at gjøre hende saa lykkelig, var baade, at hun „barnlig troede paa Herrens vidunderlige Godhed, og at hun hørte til dem, der ydmygede sig selv og skal derfor, efter Herrens Ord, ophøjes, medens alle de, der ophøjer sig selv, skal fornedres“, hvoraf han gjorde Anvendelse paa „alle troende Kvinder og den i indbyrdes Kjærlighed sammensmeltede Menighed, der skatter sig lykkelig ved at mættes af de Smuler, som falder fra Guds Børns Bord, men ophøjes netop derved til

at sidde tilbords med Abraham, Isak og Jakob i Himmeriges Rige og mættes med Menneske-Sønnens Kjød og Blod til at leve ved ham, som han lever ved sin Fader“ . .

Midfaste-Søndag saa han, i Jærtegnet med Bispningen i Ørken, Spejlet for „det mageløse Stortværk, hvormed Guds enbaarne Søn skjænker de utallige Menneske-Børn, som tror paa ham, det evige Liv“. Ja, kristne Venner! — sagde han videre, — „vi er jo alle komne tillive uden at vide, hvordan, og det er jo kun en tom Indbildning, naar vi tænker, at vi ved at saa og høste og sanke i Lade kan selv opholde vort Liv en eneste Dag, end sige da evindeligt, saa naar vi tænker som den rige Daare, hvis Marker havde baaret mange Fold: æd, drik, min Sjæl, og vær lystig, thi du har Forraad nok til mange Aar, da ringer det for vort Øre: i denne Nat skal man kræve din Sjæl af din Haand. Ja, kr. V., det vil stadfæste sig evindeligt, at Mennesket er kun Livet vis for Tid og Evighed, naar han har hørt et Livets Ord af Livets Fyrste, Guds enbaarne Søn, som er død og opstanden for alle dem, som tror, at han kan og vil skjænke dem det evige Liv“

Bebudelses-Dagen gik han ud fra Bønnen: Tilkomme dit Rige! paa Foranledning af Løftet om Davids-Thronen til den Enbaarne. Han talte da om Guds-Riget som ikke af denne Verden men dog som et Rige, der engang synlig skal aabenbares, og sagde blandt Andet:

„Det er den synlige Nærværelse og Aabenbaring af dette Aandens Rige, hvormed vi desivrigere maa bede, jo kalrere det bliver for os, at Guds Fiender dristigt kan fornægte Aandens og det aandelige Riges virkelige Tilværelse, da det er skjult for Alles Øjne og aabenbarer sig kun gennem Ordets Hørelse, medens al Verden tror paa det saakaldte skrevne Ord som Aands-Kraftens og Aands-Livets eneste Kilde. Saalænge beraaber vi os kun for-gjæves paa Aandens Aabenbarelse af sin Selvbevidsthed og Villie, da det er let for Fienden at bevise, at Bogen og Pennen har ingen af Delene.“

Ogsaa Palme-Søndagen talte han ved „Hossianaet for David-Sønnen“ om Guds-Riget, men fra en ganske anden Side, og en Del af den Tale skal ogsaa meddeles:

. . „Derfor gjenlyder ogsaa idag, langt borte fra Je-

rusalem, den folkelige Lovsang til den aandelige Overkonges Ære, i hvis Navn Guds Helligaand besøger os og udretter hele den Guds underlige Gjerning, som er alle de Troendes Overflytning fra Satans Magt til Guds elskelige Søns Rige, hvor Guds-Freden forvarer Hjerter og Tanker i Vorherre Jesus Kristus og hvor Sorgen maa flygte for Glæden om Høsten.

„Ja, kristne Venner, i dette Davids-Rige: Gud-Faders og hans enbaarne Søns, Vorherres Jesu Kristi Rige, der er, som Herren selv har sagt, Glæden altid som „Glæden om Høsten“, og det er en Høst, der bringer den Glæde, der høster, hvad andre har saaet. Dette klinger vel utroligt, da det ogsaa er en guddommelig Sandhed, at hvad et Menneske saar, det skal han og høste, saa at hvem der saar i Kjødets, skal høste Forkrænkelighed af Kjødets, men hvem der saar i Aanden, skal høste det evige Liv af Aanden; men det er dog kun en tilsyneladende Selvmodsigelse, thi den læser sig af sig selv, naar vi betænker, at det ene Udsagn gjælder den Retning og Hensigt, hvori man saar, naar der skal høstes Liv og Glæde, og dermed er det klart, at Mennesket selv maa vælge og kan kun opleve en glædelig Høst, naar han venter den af Sæden i Guds Sandheds og Kjærligheds Rige; men derfor er det lige vist, at vi, saamange, som der skal høste Glæde, ene maa takke Ham derfor, som har gjort Gjerningen, den guddommelige Sædemand, som baade har skjænket os Sæden i sit Naadens og Sandhedens Ord, har med sin Aand indplantet det i hvert troende Hjerte og med sin Velsignelse ladet det blomstre og bære Frugt, ja, som har gjort, at der baade kan villes og udrettes, alt til og efter hans Velbehag. Amen!“

Skjærtorsdag*) prækte han ikke selv, men Langfredag. Dog læste naturligvis den lidet seende Olding ikke selv Lidelse-Historen**) op; ligefra 1868 lod han Kapellanen oplæse den fra Alteret, men opholdt sig derunder selv paa Prækestolen. Talen gjaldt først „i Enighed med de forbigangne Slægter“ i den troende Røver

*) Naar han en Skjærtorsdag eller 2den Paaskedag ikke prækte, var han heller ikke i Kirke.

**) Om den hele forøvrigt blev oplæst, véd jeg ikke.

paa Korset og Frelseren ved hans Side at se det troeste Billede af Gjenløsningen, og at det ene og alene er Frelserens Ord og Syndernes Tro det gjælder om.“ Denne Udtalelse fulgtes af Vidnesbyrdet fra Erfaringen om, „at naar vi af Hjertet bekjender vor Synd, som dømmer os tildøde, og beder den korsfæstede Herre Jesus Kristus om Naade, da føler vi os ikke blot visse paa Guds Naade, men ogsaa paa det evige Liv i Paradis som Guds Naadegave i Kristus Jesus Vorherre“. Saa omtalte han Vejen til Livet som smal og Porten til Paradis som snever, „saa mange skal søge at komme ind, men ikke naa det, og det er noksom bekjendt, at netop Frelserens Korsfæstelse og hans Godhed mod den angergivne Røver har stødt Mange og været dem til Anstød paa Livets Vej. Saaledes vidnede allerede Apostelen Paulus, at „Korsets Ord“, som kan og skal være en Guds-Kraft for alle Troende, var de storagtige Jøder til Forargelse og de selvkloge Græker til Spot, og saaledes er den Ydmyghed, som kræves for at grunde sin Tro, uden alle Lovens Gjerninger, paa den Korsfæstedes Ord, som frivillig lod sig korsfæstede for os og aabnede Paradis for den grove Synder. Og paa den anden Side har mange indbildt sig, at de kun behøvede at tro paa Vorherre Jesus Kristus som den Korsfæstede uden hjertelig at tilegne sig ham i alt, hvad han gjorde, for at Paradis skulde staa dem aabent. Det bliver da ogsaa her Enden, at hvor klart end Kristi Evangelium er beskrevet med hellige Bogstaver, saa bliver det dog altid Herrens Guddoms-Ord, og vor hjertelige Tro derpaa, som maa bevise sig selv ved den Guds Fred, som overgaar al Forstand og forvarer Hjerter og Tanker i Jesus Kristus, Vorherre, der kan og skal gjøre os visse paa at ogsaa for os er Guds Søn bleven Kjød, er han korsfæstet, død og opstanden, og lade vor Dødsdag klare sig, som hans egen, til en Højtidsdag i Paradis.“

Paaskedag dvælede han ved Disciplernes Glæde over at se den Korsfæstede lyslevende opstanden, og idet han ingenlunde glemte, at „salige er de som ikke ser, men tror dog“, saa udtalte han herom følgende Ord:

. . . „vi dølger det dog hverken for os selv eller for Andre, at vor Glæde vilde være vidunderlig, om vi saa

et Glimt af den Opstandne og hørte med vore Øren, hvad han sagde til Thomas: „Kom hid og syn mine Hænder og stik din Haand i min Side!“ Og skjøndt vi ikke kan vide, det vil ske førend ved Opstandelsen paa den yderste Dag, saa tør vi dog haabe, at noget Lignende vil times Menigheden i den sidste Tid, da Fristelserne til Vantroen er saa mange og Fristelserne til Tvivl er saa stærke, at, blev de Dage ikke kørkortede som Herrens tre Dage i Graven, da bliver intet Menneske frelst.

„Ja, kristne Venner! dette Haab er i vore Dage mærkelig befæstet ved Oplysningen om Guds Ords Opstandelse i Vorherres Jesu Kristi Navn og ved den Glæde, som oprinder hos alle Herrens Discipler, naar de føler Livet og Kraften i det Ord, som Herren vedvarende taler til sine Discipler baade som den Korsfæstede og Opstandne, ved sin Daab og ved sin Nadver, hvorom han selv vidnede: de Ord, som jeg taler til Eder, de er Aand og de er Liv.

„Ja, kristne Venner! vi tør godt haabe, at i Antikristens Dage, naar det udraabes fra alle Verdens Hjørner: Hvad bliver der nu af den Korsfæstede og Opstandnes Tilkommelse, som Lynet farer fra Øst til Vest? da vil Herren ligesaa tydelig og lydelig vedkjende sig sin Menighed, som den himmelske Fader vedkjendte sig sin elskelige Søn ved hans Daab i Jordans Flod. Amen!“

Anden Paaskedag prækte han ikke.

Første Søndag efter Paaske var hans Tanker atter ved Troen paa Jesus, Marias Søn, som den sande Kristus, „medens al anden saakaldt Kristentro er en Overtro og en Selvklogskab, der beskjemmes af sit forfængelige Haab.“ Han lagde her et stærkt Eftertryk paa Vigtigheden af den lille historiske Oplysning „under Pontius Pilatus“ i Troes-Ordet, idet han saa ud mod Antikristens Dage og sluttede med følgende Ord:

„Ja, kristne Venner! denne Antikrist eller Løgn-Kristus, som aandelig har været i Verden fra Begyndelsen, vil til Slutning aabenbare sig i en menneskelig Skikkelse og udgive sig for alt, hvad han tænkelig kunde være, men da han umulig kunde være korsfæstet under Pontius Pilatus, saa bliver det nødvendig for de Troende det klareste Tegn paa hans Falskhed, og derfor maa han tvært imod gjøre det til det visse Tegn

paa den falske Kristus-Messias: at være korsfæstet under Pontius Pilatus!“

Af Prækenen paa anden Søndag efter Paaske, om „den gode Hyrde, som selv er den levende Dør til Himmerig og giver alle sine troende Børn i Daaben hver sit Navn, som en Hyrde sine Dæggelam og Yndlings-Faar“, skal jeg opskrive den sidste Del:

... „Ja, kristne Venner! det klarer sig bestandig mere i Menigheden, at med den gode Hyrde mener Herren den mageløs gode himmelske Konge, der ikke paa Tronen søger sin egen Ære eller Fordel, men blot Løjlighed til at gjøre vel, at øve Miskundhed og at ære sin himmelske Fader, som vil ingen dømme og har derfor overladt Sønnen al Dom, der ligesaavel er Naaden som Sandheden selv og kan derfor eftergive alle dem deres Overtrædelser, som vil bekjende deres Synder og tro paa Naaden og Sandheden, som i Jesus Kristus fornødrede sig til en Menneske-Søn, bar al Verdens Synd paa sin Sjæl i Urtegaarden og paa sit Legeme paa Korset og overvandt aandelig Døden, som er den sidste Fiende.

„Ja, mine Venner! det Sidste er vel endnu ikke klart, men det er dog igrunden sket for længe siden ved Jesu Kristi Opstandelse fra de Døde, og nu, da det evige Livs-Ord af Herrens Mund er opstaaet fra de Døde midt iblandt os, saa har vor Tro aabenbar i Jesu Navn aandelig overvundet Døden, saa Følgen maa nødvendig blive, at med det Første vil den sidste Fiende ogsaa øjensynlig findes overvunden og Himmel og Jord vil istemme, som skrevet staar: Død, hvor er din Brodd! Helved, hvor er din Sejer!“

Efter saadanne Vidnesbyrd, hvori de sidste Dage og den endelige Livs-Sejer rykkede nærmere og nærmere frem for det profetiske Blik, blev han 6 Uger borte fra Prækestolen. Slimhosten, som længe havde besværet ham, men som han i Kirken syntes at have været temmelig fri for, begyndte at tage Overhaand, og en ondartet Byld paa Benet, uden al Tvivl den farlige „Blod-Byld“, kom til, og man omtalte hans Tilstand som meget betænkelig, men Gud vilde, at han endnu skulde en liden Stund tale i Menigheden.

Fra Trinitatis Søndag.

Trinitatis Søndag stod han igjen i sin Kirke-tjerning og talte med saadan Fynd, at det omtaltes i det mindste i et af Kjøbenhavns Dagblade.

Begyndelsen af det fyndige Vidnesbyrd var denne:

„Uden Nogen bliver født paany af Vand og Aand, kan han ikke komme ind i Guds Rige.“

„Dette er Vorherres Jesu Kristi eget Vidnesbyrd om en aandelig Gjenfødelses Nødvendighed til Børne-Ret i Guds Hus og Rige og om Daabens Nødvendighed til denne Gjenfødelse, saa det er ligesaa ukristeligt at tænke, man kan kristelig gjenfødes uden Daaben i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, som at tænke, man efter Syndefaldet kan blive et Guds Barn paany uden nogen virkelig Gjenfødelse.“

Ligesaa fyndig som han vidnede om Nødvendigheden af det virkelige Gjenfødelses-Middel, ligesaa fyndigt vidnede han om Nødvendigheden af i Daabs-Troen at slutte sig til den virkelige Kristus, saa man ikke lod sig indbilde, at man ved at tro paa en indbildt, selvgjort Kristus, der ikke var født af Jomfru Marie, eller ikke korsfæstet under Pontius Pilatus og opstanden paa tredie Dag, kunde gjenfødes af Vand og Aand. Imod alle Hjernesvind, hvorefter baade de med den „rene Lære“ og med en „Kristus i Ideen“ nøjes med Forestillinger om en Guds og Menneskens Søn, stillede han skarpt, at „ligesom det er en guddommelig Sandhed, at Jesus Kristus er Guds enbaarne Søn, og at det var Guds-Ordet fra Evighed, som blev Kjød for at bo iblandt os med en Herlighed som den Enbaarnes af Faderen, fuld af Naade og Sandhed, saaledes maa det ogsaa være en ren menneskelig Sandhed, at vi tror paa den guddommelige Sandhed, da ellers den guddommelige Sandhed i Jesus Kristus er os uvedkommende“.

Det havde en særegen Betydning, naar Grundtvig udtalte: „thi under Skriftklogskabens Herredømme, da man bestandig blandede sammen hvad man kaldte „den rene Lærdom“ med den sande Tro, da kom ikke blot mange til den Indbildning, at den blotte Forestilling om en guddommelig Frelser kunde være tilstrækkelig

til aandelig Gjenfødselse“ o. s. v. — det havde en særegen Betydning; thi ved dette Udtryk „under Skrifteklogskabens Herredømme“ betegnede han jo Skriftprincipets Tidsrum og Skrifteklogskabens Herredømme over Menigheden, som et i hans nærmeste Kreds tilbagelagt Tidsrum og aandelig afkastet Aag.*)

Han sluttede med den indtrængende Opfordring: „Derfor, kjære Venner, lad os ret for Alvor indprænte os og vore Børn, at enten maa vi opgive al Trøst i Vorherres Jesus Kristi Navn og Naade, eller vi maa med enfoldig Barnetro knytte os uopløselig til Ham, som i Skriften staar malet for os, og til hans Munds Ord ved Daaben og Nadveren, hvorved vi ene kan gjenfødes og opdrages til det evige Liv! Amen.“

Første Søndag efter Trinitatis talte han over Ordene: „Hører de ikke Moses og Profeterne, da tror de heller ikke, om Nogen opstaar fra de Døde“, hvad kan fandt havde vundet „overflødig Bekræftelse siden Jesus Kristus selv opstod fra de Døde og vidner med sin Aand, hvad Han selv har set, hvor der er evig Trøst og Fred og Glæde over dem, der med Lazarus optog Ulykken i denne Verden, men Angest og Trængsel over dem, der optog Lykken og Glæden i denne Verden med den rige Mand“ . . . „Vistnok (sagde han længer ude) har det paa den anden Side vist sig, at Livs-Ordet om den Optandne fra de Døde har virket ganske anderledes til Omvendelse og og Tro, end Moses og alle Profeter, men derfor er det lige sandt, at de, som ikke vilde høre Moses og Profeterne,

*) Hermed er nu ikke Meningen, at Grundtvig nu for første Gang udtalte sig saaledes, men her syntes mig at være en passende Anledning til at bemærke, at han i den nævnte Henseende betragtede sin nærmeste Kreds som aandelig frigjort i det hele.

Han havde ogsaa enkelte Gange, og det med Eftertryk, uden at frygte for Misforstaaelse, brugt Udtrykket „tage Korset“ op, (som 11te Søndag efter Trinit. 1871) ligesom han her ikke nu fandt det nødvendigt at bemærke noget videre om Ordets og Skriftens indbyrdes Forhold og Forhold til „Gjenfødselen og Opdragelsen!“

de troede heller ikke paa de Dødes Opstandelse. Dette følger nødvendig deraf, at det er samme Guds Lys, samme Guds evige Sandhed, der udsiges; kun med Guds Kraft og Guds Klarhed ulige fordelt, saa hos Moses og Profeterne er Loven det klare, Naaden det dunkle, Loven i sin Kraft, Naaden kun i Forjættelsen, men hos Jesus Kristus, korsfæstet og opstanden, er Loven magtesløs og Naaden nærværende, Loven dunkel og Naaden klar.

Ja, kristne Venner! det er i alle Maader, som skrevet staar: Loven er givet ved Moses, men Naaden og Sandheden er vorden ved Jesus Kristus, saa Loven er for os kun det gamle Guds Spejl, som viser, at hans rette Billede maa søges i Kjærlighed, eftersom Kjærligheden er alt hvad han forlanger, men kræver ogsaa tilbunds af sine hjertelige Skabninger, skjøndt det er klart, at ingen af hele den faldne Menneske-Slægt, selv med den bedste Vilje, kan yde en saadan Kjærlighed, som er Fuldkommenheds Baand og som kun den Menneske-Søn, der evig er Guds Søn, kunde gjenføde sine Troende til og udruste dem med, naar han havde fornedret sig til dem i Støvet og havde frivillig lidt Døden for dem.

Se, mine Venner! derfor lytte vi, som tror paa den korsfæstede og opstandne Jesus Kristus som den eneste frelsende Sandhed og Guds Kjærligheds Kilde hos os, vel til Moses og Profeterne for Sandhedens Skyld, men bekjende frit, at det ikke er hos dem, men ene hos den Opstandne fra de Døde, vi har fundet den eneste for os fremkommelige Livets Vej, med Lyset og Kraften til at begynde og fuldende Løbet, hvis Ende er Indgangen til den store Hvile, som Gud har beredt sit Folk og gjenføder os til i Vorherres Jesu Kristi Navn. Amen!(*)

*) Opskriften til Grundtvigs Præken paa samme Søndag det foregaaende Aar slutter med følgende Ord:

„Overalt, hvor Livet Lys skinner i Vorherre Jesus Kristus, der er det soleklart, at Pinen og Trøsten i de evige Boliger beror ingenlunde paa, hvormeget godt eller ondt der mødte os i denne Verden, men paa, hvordan vi optog det, hvad det var for et Slags, vi her af

Anden Søndag talte han om det store Gjæstebud, hvorved Herren intet Andet kræver af Gjæsterne end at glæde sig derved og give Afkald paa al anden Glæde, hvad der synes Verdens Børn alt for stort et Offer, saa længe de endnu har Udsigt til en timelig Glæde, om end nok saa uvis og nok saa stakket.

. . . „Ja, kristne Venner, selv vi, som, langt fra at forsmaa Indbydelsen til det store Gjæstebud og kongelige Bryllup i Himmeriges Rige, takker daglig Faderen, Sønnen og den Helligaand derfor, vi kjender dog godt Fristelsen til især i Ungdomsaarene, at holde paa Verdens-Glæden og Fristelsen til at sørge over Tabet af den Glæde, som ikke kan bestaa ved Siden ad den Vorherres Glæde“ o. s. v. „Først, naar Erfaringen har lært os at kjende Forfængeligheden af denne Verdens flygtige Glæder og deres syndige Frugter, først da kan vi begynde at føle, det er ikke blot nødvendigt, men ogsaa kjærligt, at Herren advarer os for denne Verden i dens farligste, mest fristende smukke og smilende Skikkelse, der, naar den skader os allermindst, dog altid forsinker vort Løb til det himmelske Maal og formindsker vor Delagtighed i den Glæde, som Engle-Skaren forkyndte Bethlehem's Hyrder, som ogsaa gjenlyder blandt alle Folk i Herrens og hans Sendebuds

Hjertet afskyede eller attraaede, hvad Slags godt og ondt det var, og til hvem vi satte vort Haab“.

(Se „Prædikener i Vartou Kirke“, 2. B. S. 413.)

Da han i 1870 talte om Abrahams Svar til den rige Mand i Døds-Riget, sagde han derom: „Hermed er det nu vel ingenlunde sagt, at der slet ingen Lindring skulde være for de Ulykkelige, der brændte af en fortærende Begjærlighed efter, hvad de i denne Verden havde elsket og sat al deres Glæde i, men maatte nu savne, ikke heller, at der jo ved en Opstandelse fra de Døde kunde udrettes mer end ved Moses og Profeterne; men vel var dermed vidnet af ham, som vidste Alt, at om Guds Rige kom denne Verdens Børn nok saa nær, vilde de, der have døde Øren for Omvendelsens Ord, ogsaa med Vantro møde Troens Ord, da kun de, der gyse ved Tanken om Døden som Syndens Sold, føle Trang til den Trøst, at det evige Liv er Guds Naade-Gave i Kristus Jesus.“

(Prædikener i Vartou Kirke“, 2. B. S. 299)

Indbydelse til det store Gjæstebud, baade som det kan nydes her ved Herrens Bord, og som det skal evige nydes ved det nye i Faderens Rige, den store Glæde, som Engle-Skaren spaaede hele Guds-Folket.

„Men Gud ske Lov, at vi dog allerede hernede har lært, at se og paaskjønne den store Guds Naade, der har maaget det saa, at selv vore timelige Glæder, naar de ikke i sig selv er syndige, som Glæden over „Ager og Øksen“ og især over en „Hustru“, naar hun modtages af Herrens Haand, ikke blot kan godt forliges med Glæden over Indbydelsen til den evige Glæde, men kan forædles til at fremme Løbet til Himmerige, som de ellers forsinkede, og at forhøje Taknemmeligheden til Gud, som de ellers mindskede. Det give Gud ved sin Helligaand maa være Tilfældet med os alle, som tror paa den store Aabenbaring: „Saa elskede Gud Verden, at han hengav sin Søn, den enbaarne, for at hver den, som tror paa ham, ikke skal fortabes, men have det evige Liv!“

Tredie Søndag dvælede han mest ved den sidste Del af Evangeliet med Vidnesbyrdet om Frelserens saa vel som Englenes Forkjærlighed til omvendte Syndere. Han talte da ogsaa om baade Lærdes og Ulærdes store Forargelse ved den Tanke, at Guds hellige Engle skulde glæde sig mere over en omvendt grov Synder end over ni og halvfemsindstyre saadanne Retfærdige, som de indbilder sig selv at være, og Grunden er naturligvis den, at alle de, der vil retfærdiggjøre sig selv, eller indbilder sig at være retfærdige efter Loven, de elsker kun sig selv og elsker da ligesaa lidt Guds hellige Engle som deres egne syndige Medmennesker“ — alt i Modsætning til den Menneske-Søn, som blev i Faderens Kjærlighed og fornedrede sig selv for Synderes Skyld. Forkjærligheds-Gaaden den kan vi nu ikke løse, men naar vi ser den løst af Herren selv, kan vi dog godt følge Herrens Tankegang, naar han i Lignelsen om den forlorne Søn beraaber sig paa alle gode Forældre, som elsker det Barn mest, som var tabt og blev fundet eller som var dødt og blev levende igjen, og naar han ved Gjæstebudet, hvor den angrende Synderinde vædede hans Føder med sin Graad og tørrede dem med sit Hovedhaar, beraaber sig paa, at hvem, der føler sig mest tilgivet, elsker ogsaa mest og elsker igjen højest,

hvor Kjærlighed har hjemme. Ja, kristne Venner! saaledes løser den himmelske, guddommelige Kjærlighed sin egen Gaade, tilligemed enhver anden, og Løsningen ligger i de berømte Ord: Salige er de Barmhjertige, thi de skal faa Barmhjertighed! værer barmhjertige ligesom Eders Fader i Himmelen erbarmhjertig!“

Fjerde Søndag talte han over Ordsproget: Discipelen er ikke over sin Mester, men den udlærte Discipel skal være som hans Mester, et Ordsprog, hvis Sandhed han bekræftede med den Bemærkning, at hvis nogen blev klogere end sin virkelige Læremester, da var det jo ikke som Discipel. . . Han fremhævede, at i Guds, baade Faderens og Sønnens, Erkjendelse er alle Visdoms- og Kundskabs-Skatte dulgte, ligesom det er den Enbaarne givet at have Livet i sig selv — at Kristi Discipler „maa ligesaa lidt kalde Nogen paa Jorden sin aandelige Lære-Mester, som sin aandelige Fader“, thi, vidner Herren: I har kun en Fader i Himlen og kun en Læremester: Kristus. „Der bliver heller ingen Enkeltmand udlært, undtagen Vorherre Jesus Kristus i hele sin Menighed, som har det samme Liv i Fælleskab med den Enbaarne, som han med sin himmelske Fader.“

„At imidlertid hele Menigheden under sin eneste Læremester, Jesus Kristus, naar den er udlært, vil være ligesom sin Mester, det følger deraf, at den skal have Livet i sig selv, ligesom Han har Livet i sig selv, thi at Himmel-Lyset gjør Bolig hos os tilligemed Guddoms-Livet, det lærer vi af Erfaringen ved Indskriften af Vorherres Jesu Kristi Navn og Brev i vort Hjertes Kjød-Tavler, ikke med Blæk, men den levende Guds Aande, og denne Indskrivning begynder følgelig, saasnart som Kristus-Navnet ytrer sin Kraft i vort Hjerte til at bevise sin guddommelige Nærværelse og ved at lyse med Guds Aasyns Glands.

„Derfor, kristne Venner! skal og kan vi lettelig trøste os over, at vi aldrig kan blive klogere end vor Læremester, som baade er den eneste udlærte Vismand paa Jorden, og vil oplære sine Troende saalænge til de ere lige saa kloge som han selv, ligesaa rige paa Kundskabs- og Visdoms-Skatte, medens alle de Selvkloge,

der enten har indbildt sig at være klogere end deres Læremestere, eller at de har været deres egen Læremester, er Blinde, der leder hinanden og falder med hinanden i Graven.

„Saaledes har da Vorherres Jesu Kristi troende Menighed, i Lyset saa vel som i Livet og i Tiden saa vel som i Evigheden, den lykkeligste Lod, fordi han er deres Lod, i hvem det behagede Faderen, at al Guddoms-Fylde skulde ogsaa legemlig bo og iføres hele hans Menighed, hos hvem baade Faderen og Sønnen i Tidens Fylde vilde gaa ind og gjøre Værelse i det vidunderlige Lys, som er alle Troende tilgjængeligt med Kjærlighedens Fylde. Amen!“

Til femte Søndag peger Opskriften paa de Ord, som Herren selv anvendte paa sin Moder: Salige er de, som hører Guds Ord og bevarer det, til hvilket Sidste det hører „troligt at gjemme det saa dybt i sit Hjerter, at det kan fæste Rod og beholde Kraft til at vokse og modnes. Det var vel ikke Tilfældet med Mængden paa Strandbredden ved Genesaret Sø, men det var Tilfældet med Herrens Moder og Simon Peder . . . „Thi vel hører vi om Simon Peder, at han engang af Dødsfrygt fornægtede Vorherre Jesus, men vi har den samme Herres Ord for, at Simon Peder, der elskede ham af ganske Hjerter, dog aldrig tabte Troen paa hans Ord, men fulgte ham i denne Tro ikke blot paa Havet og, i sin Tid, til Korset, men ogsaa til hans Fader Hus, og det Samme var Tilfældet med Sebedæi-Sønnerne Jakob og Johannes, der, efter Dagens Evangelium, forlod med ham alle Ting for at følge Mesteren og for at blive Menneske-Fiskere“. . . . Senere i denne Forkyndelse, der holdtes med stor Kraft og hørtes saa klart rundt om i Kirken, udtalte han, „at det er aldrig Disciplerne, der udvælger Jesus til deres Mester, men ham, der udvælges os til sine Discipler, og endelig er det ligesaa lidt os arme Syndere, der beder Frelseren om, at han vil blive hos os, som det var Simon Peder, der efter Dagens Evangelium bad Vorherre Jesus Kristus om at blive hos sig, da vi langt snarere ligesom Simon Peder mener at gjøre ham den største Ære ved at bede ham skynde sig bort fra os for ikke at besmittes af vor syndige Nærværelse. Paa den anden Side gjælder det lige saa fuldt

her, som ved den galilæiske Sø, at skal det være os til Gavn, at høre det evige Livs-Ord, da maa det være med vor gode Vilje, vi høre det; og skal vi kunne bevare det, da maa det være med en fast Tro, der ligesom en knyttet Haand, lukker sig derover; endelig er det altid saa, at de, der kaldes af Herren til at forkynde hans Evangelium og udrustes med hans Aands Gaver til at fange levende Mennesker, de maa ligesom Simon Peder og Sebedæi-Sønnerne og alle Herrens Apostler forlade alle verdslige Bestræbelser og følge ham, hvor han gaar hen, men de kan ogsaa være visse paa, at naar deres Vandring er endt og han spørger dem: Fattedes I Noget? de med Taknemmelighed maa svare: Nej, vi fattedes Intet.

„Den eneste kjendelige Forskjel paa Herrens første og hans nærværende Discipler, det er Savnet af Mesterens synlige Nærværelse, men at det hverken skiller os fra ham eller ham fra os, det har han selv bevidnet sigende, usynlig men dog hørlig for os: Verden ser mig ikke mere, men I skal se mig, thi Jeg lever og I skal leve!“

Naar Grundtvig i den sidstanførte Præken sagde, at de, der af Herren kaldes til at kundgjøre hans Evangelium og udrustes med hans Aands Gaver til at fange levende Mennesker, de maa forlade alle verdslige Bestræbelser, da vil det Ord let misforstaas af dem, der ikke ser nogen Forbindelse mellem det Folkelige og det Kristelige, saa det ligger dem nært at slutte, at Grundtvig hermed vilde have alle Præster udelukkede fra alle ikke-kristelige Folkemøder, Folkefester og selv fra Rigsdagene, i skarpeste Modsætning til hans eget Levnetsløb. Vistnok havde Grundtvig som Skjald, Folkevækker og Folkeplyser et særeget Kald, men det udelukker ingenlunde, at Herren endnu ved sin Aand vil drive ogsaa andre folkelig-oplyste og frisindede Evangeliets Tjenere til at deltage i de folkelige Bestræbelser, blandt Andet for det Forholds Skyld, hvori Menigheden staar til Skolen og Rigsdagen, især gennem Dannelsen af dens Præster og Ordningen af Folkekirkens øvrige Anliggender. Det kunde dog blive en nødvendig Del af enkelte Præsters Tjeneste hos Herren at møde

frem og af al Magt være med at afværge saadanne Tvangs-Foranstaltninger som „Kirkeraad“ og Synodal-Forfatning i det Hele, lige uhelbringende for „Herrens Frimenighed“ og Folkelivet forresten i Landet, og det kunde blive og vil sikkert blive ligesaa: at være med at fremme Friheden fra symbolske Bøger og lignende selvgjort Tryk paa „Aands-Forkyndelsen“ i Menigheden, som paa Aands-Livet i det hele. Vi kan dog skjønne, at mange levende folkelige Præster kan finde sig drevne af Aanden til ogsaa at være med, hvor der er Spørgsmaal om Embedsmændenes Dannelse, saalænge idetmindste som Herrens Frimenighed er tilhuse i en Stats- eller Folkekirke, ja vi kan omtrent være visse paa, at hvor folkelig og kristelig Oplysning er vokset saa vidt op, som i Danmark, der vil der findes Præster, som for Herrens Aasyn vil føle sig kaldede til, i Forening med folkelige og frisindede Mænd „af alle Farver“ og alle Retninger forresten, at være nidkjære med i Bekjæmpelsen af de ublu Eksamens-Krav paa den aar-slugende og kraft-slugende fysisk-mathematiske Fordannelse paa den ene Side og den grammatisk-psa den anden Side endog med Stilskrivning i fremmede Tungemaal, med hvad Mere de lærde Skolemestre har fundet paa, men Embeds-Gjerningen i Folket paa ingen Maade udkræver, men som hindrer Folket i det Hele og Menigheden især i at faa dygtige, frisindede og folkelige Embedsmænd, der i voksen Alder kunde følge Driften til at blive det uden at sætte den Tid og de Kræfter til, som skulde udvikles og bruges til Folkets og Menighedens Tarv og levende Tjeneste. Og det ukristelige Herredømme, som baade „Gejstlighed“ og Andre i Kristi Navn har øvet gennem Tiderne over Folk og Riger, over Hus-Kredse og de Enkelte gennem Kirke, Skole og Lovgivning i det Hele, det vil nok ogsaa drive Somme af Herrens virkelige, oplyste Tjenere til at møde frem paa Storthing og Rigsdage, for, som Grundtvig selv, klart at aabenbare, hvor himmelsk uskyldig den virkelige, oprindelige og oplyste Kristendom dog er i al den Tvang og hvor velforligt den er med al virkelig, personlig Frihed, selv for Klinten til i sin

korte Frist at vokse omkaps med Hveden i Rigerne i denne Verden*).

Alt dette afkræfter nu ingenlunde Alvoret i Grundtvigs Paamindelse om, at Evangeliets Tjenere maa forlade alle verdlige Bestræbelser og følge Herren; thi i den Mening „verdslige Bestræbelser“ hører jo ogsaa de folkelige og de saakaldte politiske Bestræbelser op at være, naar de øves, fordi Vedkommende finder, at Vorherre vil det, som ogsaa har sit Øje paa Folkelivet og Frihedens den personlige Friheds Betydning deri. Om nu end virkelig Evangeliets Tjener skal virksomt indgribende deltage i de nærmest folkelige Bestræbelser, det bliver da i det Enkelte en Sag, som Andre ikke har at dømme om, og de Forskjelliges Stilling kan i den Henseende være meget forskellig, baade med Hensyn til dem selv, til deres Gaver, Udvikling og øvrige Vilkaar, og til den Kreds, hvor deres nærmeste Virksomhed falder.

Sjette Søndag talte Grundtvig om, at Dagens Evangelium kunde synes at give dem Ret, som mener, at den sande Kristendom skal prædike ligesaafuldt Lov som Evangelium, hvad han da benægtede, skildrede i korte Træk Farisæerne og de Skriftskloge og mindte om, at „det er Kjærligheden, som lukker Himmerig for begges Retfærdighed“, Kjærligheden, som Loven vel kræver, men kun Naaden kan give, saa „den kristne Retfærdighed er ikke af Lovens Gjæringer, men af Jesu Kristi Tro, i hvis Blod Gud har oprejst sin Naade-Stol“ — „Sammenhængen i Dagens Evangelium“, sagde han, „er ene at finde deri, at Guds Lov er ret

*) Herved mindes jeg om, at Grundtvig ved Evangeliet paa 5te S. efter Helligtrekonger en Gang i Sekstierne — og vistnok flere Gange — advarede stærkt mod at indbilde sig, at Lignelsen om „Klinton blandt Hveden“ gjaldt Menigheden, som om alle Kjætterier der kunde taaes, istedenfor at hos Herren selv „Ageren er „Verden“, i dens Forhold til Himmeriges Rige, eller rettere Himmeriges Riges Forhold til den, som, indtil „Høsten“ med Dommen, er udvortes udelukkende et Frihedens, ja Fredelsens for „Klinton“ ligesaavel som for Hveden.

egentlig en Kjærligheds-Lov, der ikke kan opfyldes enten ved Ord eller Handling, men kun ved Hjertets Godhed, saa at ligesom Herren andensteds vidner, at hvem, der kun ser paa en andens Hustru med Begjærlighed, har alt bedrevet Hor med hende i sit Hjerte, saaledes vidner han her, at den Straf, hvormed Loven truer for Mord, er allerede fortjent, naar et Menneske uden Grund er vred paa sin Næste.“ Saa udviklede han, hvorledes denne Herres Oplysning er ikke blot en Bekræftelse paa, men er en Skjærpelse af Loven, men fremhævede ogsaa, at „den aandeligste Lov føder kun Død for det faldne Menneske, som gjør, ikke det Gode, som han vil, men det Onde, som han ikke vil, medens alene Naaden kan i en falden Verden gjøre levende og bære Livets Frugt, som er den aandelige Lovs eneste virkelige Opfyldelse“. Han sluttede med de Ord: „Se, kristne Venner! vi var derfor over al Maade elendige Mennesker, dersom ikke Vorherre Jesus Kristus kunde og vilde skjænke os en god Samvittighed af sin Retfærdighed, der ikke blot overgaar Farisæernes og de Skriftkloges Retfærdighed, men er Guds Retfærdighed med Kjærlighedsliv.“

Besøg af Nordmænd m. M.

~~~~~

Ved denne Tid havde Grundtvig Besøg af Professorerne L. Kr. Daa og Dr. Ge. Wilh. Lyng fra Norge. Han kom Prof. Daa godt ihu fra Studentertoget 1851. Prof. Lyng spurgte han, om han var kommen ned for Udstillingens Skyld, som fandt Sted i Kjøbenhavn i de samme Dage. Derved kom Talen ind paa Kunsten, navnlig Maler-Kunsten, og da Prof. Lyng først udtalte sig misbilligende om den „sentimentale“ Retning hos somme Malere og derpaa ligedan om den „satiriske“ Retning hos andre, sagde Grundtvig om det sidste: „Ja, det er den anden Afvej“. Saa ubetydelig i sig selv denne Bemærkning maa se ud, saa véd nok vi, der har set og hørt Grundtvig, hvordan Kjæmpe-Oldingens dybe Kjærligheds-Liv kunde røbe sig ogsaa derigjennem, naar han med det lette Nik mildt udtalte de jævne Ord. Prof

Da a sagde ogsaa bagefter, at det var ikke meget, Grundtvig talte, „men alt hvad han sagde fik Betydning ved sin Forbindelse med den ærværdige Personlighed“. De Besøgende havde paa Grund af hans høje Alder foresat sig, at gjøre et meget kort Besøg, og om intet af de to Professorers Arbejder blev der talt, men jeg véd ellers, at han havde ladet sig forelæse baade „Hedenskabets Levnetsløb“ af Lyng, som han ikke var ret tilfreds med, og „Jødedommen“ af samme Forfatter, som han virkelig glædede sig over. Han spurgte saaledes engang en dansk Frue, om hun havde læst Skriftet. Hun svarer, at hun vel ikke kom ud af det med saadan en filosofisk Bog. Grundtvig vedblev: „Jo, den Bog maa De læse; De vil have Glæde af den.“ En anden Besøgende fortalte, at han havde set Daas „Tids-Tavler“ ligge paa Grundtvigs Bord.

Han havde udover Sommeren ogsaa Besøg af flere Norske, og alle tiltaltes de af den alvorlig-milde, ærværdige, mægtige Personlighed, som sad der i sin Lænestol, i Fløjels-Bluse, med den brede Bringe. Man bemærkede, hvorledes han i sine allersidste Aar saa kjærlig ihugkom selv den Enkelte, som han personlig ikke havde været i saa megen Berørelse med: „Hils ham da saa hjertelig“, lød det da kjærlig fra Oldingens Mund. Fra han var kommet sig efter den sidste føromtalt Sygdom, var han frisk og „havde det godt“. Hver Eftermiddag kjørte han ud i sin Vogn med Bispinden og besøgte snart En, snart en Anden og snart „Skoven“ (Dyrehaven) alene. Paa disse Udfarter røg han fremdeles sin Pibe. Forresten arbejdede han ogsaa fremdeles paa sit Psalme-Værk, et svare Arbejde for en Olding nær ved de Niti, der tilmed ikke kunde se at læse selv. At foretage Ændringer i Digte, er ikke det letteste Arbejde i yngre Aar, selv naar En kan have stadig for Øje det, han vil rette, men Grundtvig maatte nu give Slip paa „den Bestandghed“, al Skrift, fra denne Side set, unægtelig har forud for selve Ordet i Menneskemunden. Saa læstes der naturligvis for ham andre Ting, som før. En Student her fra Kristiania forelæste en Dag ude hos Grundtvigs „Van Huysoms Blomsterstykke“ af Henr. Wergeland; men Grundtvig selv sagde Ingenting derom. Naar Nogen læste for ham, sad han — som sagt — oftere med lukkede Øjne,

saa En af hans stadigere Forelæsere fortalte ogsaa, at han første Gang troede, han sov, men mærkede snart, at han deri tog mærkelig fejl. Hvad Wergeland angaar, da yttrede Grundtvig engang i sin sidste Tid lidt Forundring over, at Endel af hans norske Venner kunde gjøre saa meget af „Rationalisten Wergeland“, men han beklagede ogsaa, at han ikke i yngre Aar havde gjort sig nærmere bekjendt med den norske Digter. — Jeg hørte i min Ungdom, at der var tidlig faldet ham Digte af Wergeland i Hænde, hvori han fandt, at det meste aanded „Had mod Danmark“, og det indbød just ikke den desuden af omfattende Arbejder optagne Grundtvig til at gjøre synderlig nærmere Bekjendtskab. „Skabelsen, Mennesket og Messias“ hørte jeg, ogsaa i min Ungdom, at Grundtvig havde sagt, at han ikke forstod, hvad jo tildels var Tilfældet med Wergeland selv; og en fantastisk Messias hugede naturligvis heller ikke en Grundtvig.

Samtaler med Højskole-Lærere og Forhold til Sangbøger.

For paa et Sted at samle det Lidet, her er at meddele om hans Samtaler med Højskole-Lærere i det Sidste, og om hans Forhold til danske Sangbøger, maa vi straks gaa et Aar tilbage i Tiden. Det var nemlig saavidt jeg mindes, Sommeren 1871, at Kand. Nutzhorn fra Askov besøgte ham. Han fandt ham temmelig sammensunken, og paa Spørgsmaal om, hvordan det stod til, svarede han træt: „Aa — hvordan kan det staa til i min Alder“. Han var da, som vi véd, nær ved de 88. Men da de havde begyndt at samtale, var han snart livlig og kraftig oppe og yttrede blandt andet, at han troede, man i Askov ikke nok førte Tilhørerne ind i Dagens Spørgsmaal. Nutzhorn svarede omtrent, at det ikke laa for Lærerne der at behandle Politiken, og saa var derom intet videre at sige. Men Nutzhorn havde et særegent Ærinde ud til ham, og det gjaldt at faa ændret, forkortet og tildiget Adskilligt i Digte og Sange

af ham for at det kunde blive tjenligt til Sang i Skolen. Nutzhorn ventede nu, at Grundtvig skulde bede ham komme igjen om nogle Dage, men, til hans store Forundring, gjorde Oldingen alle Ændringer — paa Stedet; han lukkede Øjnene, hældte sig bagover i Lænestolen, sad nogle Øjeblikke stille og saa — skrev eller dikterte han. — Jeg har det alt fra Kand. Nutzhorn selv.

Da Ludvig Schrøder om Vaaren 1872 var heroppe i Kristiania og holdt sit tiltalende Foredrag om Højskolen*) og især om Ungdoms-Livet, da anførte han et Par

*) Idet jeg nævner „Højskolen“, mindes jeg om, at under Navnet „Smaa-Skrifter om den historiske Skole, af N. F. S. Grundtvig“, udgav den Gamle, lige imod Enden af sit Levnetsløb, samlet det Meste af hvad han i Afhandlinger og Smaaskrifter i Tidens Løb har leveret om Højskole-Sagen. Der findes selv Afhandlingen om „Nordens videnskabelige Forening“; thi skjønt han nok vilde, at Mathematik og Natur-Fag skulde foredrages med Dygtighed for Lysthavende paa den videnskabelige Højskole og selv for Samme paa den folkelige og borgerlige Over-Højskole i Sorø (som nu spirer i Askov), saa véd vi, at det var Grundtvigs Tro, grundet paa Nordens Fortid, at Nordboens Videnskabelighed, naar Aauden vaagnede med Kraft, vilde blive overvejende historisk o: stile paa ikke blot at kjende Menneske-Livet og Folke-Livet hos sig selv og hos sine Forfædre, men paa at omfatte det „universal-historiske“ (Udtrykket i hans Manddom) eller „det stormenneskelige“ (Udtrykket i hans Alderdom) Levnets-Løb, fra „Tidens Fødsel“ til Forklarings-Maalet. En Grund til at Grundtvig selv saaledes stemplede den Højskole, han havde stridt for, den folkelige saavelsom den videnskabelige, udtrykkelig med Navnet „den historiske Skole“, en Grund dertil var sikkert ogsaa den, at man lettelig ellers under Navnet Folke-Højskole kunde komme til at oprette enten hvad man nu rent ud kalder „Real-Skoler for Voksne“, eller dog en Slags Bastarder, der var ligesaa meget Skoler for Natur-Fag som for det historiske Menneske-Liv, med dets Vilkaar, som Folket har i sig og er kaldet til at fortsætte.

Linier fra en Sang af Henr. Ibsen, som Digteren i „Kjærlighedens Komædie“ lægger Studenter i Munden. Vers-Linierne, Schrøder anførte, var følgende:

„Og sejled jeg end min Skude paa Grund,
Saa var det dog dejligt at fare“.

Der var En, som i en norsk (?) Avis havde yttret Misbilligelse af, at Schrøder billigede de Ord, og Sagen kom paa Tale ved Schrøders Besøg ude hos Grundtvig. Da mente ogsaa Grundtvig, at det var bedre at have levet et virkeligt Ungdomsliv, om end Skuden kom paa Grund, end slet ikke at have levet et saadant. Han tænkte naturligvis, at hos den, der engang havde levet, kunde Lysten til at leve vaagne paany og han kunde finde bedre Midler at fare med.

Som et godt Tidens Tegn, er der en Mængde Sang-Bøger, som i Danmark bær ogsaa Sange af Grundtvig i Mængde ud paa Folkets Tunger. Blandt disse danner nogle som en Ring eller Række, hvori den ene omtrent slutter sig til den anden. I den Række kommer først P. O. Boisens „Viser af og for danske Folk“, derefter Køsters „100 Sange“ (1864), hvortil Grundtvig, blandt andet, leverede et Tillæg til Øhlenslæger-Sangen („Et Sorgens Budskab Norden gjennemuser“) hvori det var i høj Grad vederkvægeligt lige ovenpaa alt det Sørgelige, Krigsaaret og Fredslutningen bragte, at høre netop ham synge trøstigt om „Dag“ og „Vaar“ i Norden, saa vi ogsaa heroppe sang i et Højskole-Gilde:

. . . „Og, Gud ske Lov, trods Sorgens Aar,
til Ungdoms-Livets Glæde
End Oldings Skald med hvide Haar
Om „Dag“ og „Vaar“ tør kvæde!“ . . .

Siden kom Schrøders og Køsters Tillæg til de hundrede Sange og senere Schrøders og Nutzhorns Sangbog, og saa Nørregaards og Baagøs fædrelandske og nordiske Sange. I disse Sangbøger finder man en Mængde af Grundtvigs Sange: mythologiske, sagnhistoriske, danske og nordiske Kjæmpeviser og Krønike-Rim. Endelig har man Kand. Ernst Triers Sangbog „for den kristelige Folkehøjskole“, hvori Størstedelen af „Boisens bibelhistoriske og kirkehistoriske Sange og Psalmer“

findes optagne, med nogle faa andre Sange, ogsaa af Bjørnson, til Indledning.

Trier rejste om Sommeren 1872 — ventelig i August — da han ved Udgangen af Juli var færdig med sin Pige-skole for det Aar, og han samtalte da med Grundtvig om den nævnte Sangbog, som han havde under Arbejde. Herved kom han engang til at oplæse et Par eller flere Sange af Bjørnson. Da var Grundtvig meget træt og gispede højt, og da Sangen „Undrer mig paa, hvad jeg faar at se“ var læst, siger han: „Det blev jo ikke til Noget“. Saa læser Trier: „Løft dit Hoved, du raske Gut!“ da siger Grundtvig: „Den var bedre“. — Om det var samme Gang, véd jeg ikke, men Trier talte om Psalmer og Sange af Grundtvig selv, som han vilde have med og nævnte blandt andre: „Ordet var fra Arilds Tid“. „Nej“, den burde han ikke tage med. Trier siger: men De har selv skrevet den! „Ja — svarer Grundtvig — men jeg har skrevet meget, som ikke duer“. Det var især Omkvædet, han var misfornøjet med og han anførte selv misbilligende enkelte Ord deraf f. Eks. „Ordet som en Havfru-Sang“ i Forbindelsen, hvori det forekommer. Trier tog dog Sangen med. — En Sang, som visselig ikke burde været optagen i Samlingen, er den fra det gamle „Sangværk“, der begynder: „Følger med til Urtegaarden“, da den alt for meget frister til at tænke, at Sjæle-Angsten i Getsemane skal lides om igjen af Herrens Menighed, medens Grundtvig i senere Aar indskjærpede, som vi véd, at den Kalk tømtes af Frelseren, for at den, som det hedder i en af hans senere Psalmer, skal gaa — „os forbi“. Det Samme som gjælder „Følger med“, gjælder vist ogsaa for en Del et af Versene af Psalmen: „Har vi toppet, maa vi dale“, som skal være fra et af Aarene Fyrreti.

Det gjentog sig ved Triers Besøg hvad vi omtalte ved Nutzhorns det foregaaende Aar, at Grundtvig foretog Ændringer og Tilføjelser i sin Digtning paa Stedet. Af det tidlig her i Bogen berørte Digt „Til mine Børn“, et Digt, der ikke er afdelt i Vers, vilde Trier faa gjort en Sang af de Linier, der udtrykte det Liv, han ønskede hans Børn skulde føre, med det Haab, han dertil knyttede. Dette Afsnit begyndte med Ordene: „Et jævnt og muntert, virksomt Liv paa Jord“ og ender med: „Og fryder med sin Frugt,

naar Høsten kommer“. Men for at faa en Sang derudaf fandt Trier, der maatte tildigtes 4 Linier. Grundtvig betænkte sig et Øjeblik og skriver saa Tillægget:

„Om kort, om langt blev Løbebanen spændt,
 Det er til Folke-Gavn, det er til Grøde,
 Som vel begyndt, er Løbet godt fuldendt,
 Og lige liffig er dets Aftenrøde.“

Af de øvrige Sangbøger, der udbreder Sange af Grundtvig, maa jeg nævne Morten Eskesens, som jeg iaar fandt meget udbredt idetmindste paa Fyen og i Vendsyssel.

Fra syvende Trinitatis Søndag.

~~~~~

Syvende Trinitatis-Søndag talte han om Døden som Syndens Sold, men det evige Liv som Guds Naadegave i Kristus Jesus, at Mennesket lever ikke af Brød alene, men af hvert Ord, som udgaar af Guds Mund, og at det kun er Guds Velsignelse, som mætter, alt under Fortælling af Skriften, i korte Træk, der viser, hvor langsomt det gik ogsaa med Herrens første Discipler førend de ret kom til at skjønne det. Talen udmundede i Glæden over det lille Guds Ord ved Daaben og Nadveren, der maatte synes endnu mindre tilstrækkeligt for Vorherres Jesu Kristi Menighed, end de 4 eller 5 Bygbrød til de 4 og 5000 Mand, men som har bevist sig selv i troende Hjerter som Aand og Liv.

Ved Talen den ottende Søndag om at vogte sig for de falske Profeter i Faareklæder og om deres Frugter, holdt han en Præken, som alene kunde holdes, hvor Livet i Menigheden er opvokset og udviklet ved Tilegnelsen af Livs-Ordet ved Daaben og Nadver. Han mindte først om, at dette Evangelium er bleven misforstaaet, „dels derved at man anvendte Formaningene paa alle Slags falske Profeter, men især derved, at man ved deres Frugter tænkte paa deres Handlinger, istedenfor paa Virkningen af deres Lærdom, som er falske Pro-

feters eneste aandelige Gjerning og Kjendemærker*). Ja, kristne Venner, det Slags falske Profeter, som Herren i Dagens Evangelium advarer sine Discipler for, det er dem, der, langt fra aabenbar at angribe Vorherre Jesus Kristus og hans Evangelium, tvertimod løfter den til Skyerne og kan derfor i de Vankundiges Øjne let anses for ret trohjertige, enfoldige og troende Sjæle, thi dette er Faareklæderne, hvorved de blive farlige for de Smaa og ukjendelige paa alt Andet, end Frugterne, de bær i den Kreds, hvor de virker med Fremgang“.

„Tro og Kjærlighed“ satte han som Frugterne, idet Menigheden kommer til at tro paa ham og elske ham igjen, som elskede først, hvad hans Fiender umulig kan ville og endnu mindre frembringe. Tro og Kjærlighed er ogsaa Opfyldelsen af den himmelske Faders Vilje. „Uden Frugtbarhed paa disse aandelige Figener og Druer er det kun forgjæves at raabe: Herre, Herre! til Vorherre Jesus Kristus og ophøje ham med sine Læber, da Herren viser dem alle fra sig, ligesom Judas, med det Spørgsmaal: Forraader du Menneskens Søn med et Kys? Kun, naar vi indprænter os denne Sandhed, kun da frelser os Opdagelsen af det lille Guds Ord og sikkrer for de farligste af alle Profeter, som vil bedrage os med Faareklæder.“

Niende Søndag har Grundtvig, naar jeg har læst Opskriften fra hans Haand, eller hørt ham præke, altid

*) Hermed mindes vi om, hvad han siger i „Kirke-Spejlet“ at i Kirke-Historien maa der „slet ikke spørges om, hvad vi er i os selv, men kun om hvad vi siger og gjør og vil gjøre gjældende i Herrens Menighed“ S. 297. Det var i Anledning af Grev Zinzendorff med „den hernhutiske Brødre-Menighed, med sin Daab „til Kristi Død“ uden Daabs-Pagt, hvis „Ære eller Skam i Verden da maa agtes for dens egen, og er den hellige almindelige Kirke og dens Helgen-Fælleskab aldeles uvedkommende.“ I sin Ungdom (Verdenskrøniken 1812) havde han sigtet Grevens „Bevæggrunde“. Det regnede han i sin Alderdom naturligvis for en „Nytaars-Tidens Uskik“.

mindet om, at de aandelige Gaver til timelig Brug i Husholdningen i Herrens Tjeneste, dem skal man gavmildt bruge: man skal uddele rundeligt af Guds Naades Rigdom til at vinde sig Venner i de evige Boliger. Derom talte han da ogsaa dette Aar og mindte blandt Andet om de betroede Pengesummer og Herrens Ord om ham, der ikke havde aagret med sit Pund: „Den, som ikke har, ham skal ogsaa fratages det, han synes at have“, hvorom han sagde, at „Tjenernes aandelige Gaver bliver kun deres Ejendom, naar de bruges efter Herrens Hensigt til hans Troendes Gavn og Glæde, saa de kan kaldes i Himlen de Tro over Lidet, som skal sættes over Mere og dele deres Herres Glæde“. Vistnok skulde man ikke kaste Perler for Svin og Helligdom for Hunde; „men det sker kun, naar man vil meddele Herrens Aand og det nye Liv paa andre Vilkaar, end dem, hvorpaa vi selv modtager dem ved den hellige Daab og den hellige Nadver, medens Herren selv har lært os, at naar hans Discipler som hans tro Tjenere lyser hans Fred, hvorsomhelst de kommer hen, da vender Freden tilbage til dem, hvis den ikke finder et Fredens Barn at hvile paa“.

Herved mindes jeg om, at medens Grundtvig i tidligere Aar ikke plejede indlade sig med Nogen, der vilde tale med ham om aandelige Ting, naar han ikke fik et bestemt Indtryk af Alvor hos Vedkommende, saa anvendte han i sin aandelig gavmilde Alderdom — og det netop paa en niende Søndag efter Trinitatis, i et af Sekstierne — i det Aandelige Herrens Ord: „Giv den, som beder, og vend dig ikke fra den, som vil laane af Dig“ med Ihukommelse ogsaa da af Herrens Ord om Fredlysningen, Fredsbørnene og Ikke-Fredsbørnene.

En vigtig Paamindelse, vel nærmest for Præster, men ogsaa for Menigheden, med Hensyn til Præste-Gjerningen giver Grundtvig i et af Aarene Seksti, netop ved denne Søndags Evangelium. Det er med Hensyn til det gruelige Regnskab, man har indbildt sig skulde efter Apostel-Skriften paaligge Præsterne, hvem man selv har givet Navn af „Sjæle-Sørgere“. Man har saaledes i „Brevet til de Ebræer“, som er af en unavngiven („anonym“) Forfatter, oversat det 13de Kap., 17de Vers: „Adlyder Eders Vejledere og værer dem hørige, thi de

vaage over Eders Sjæle, som de, der skulle gjøre Regnskab, at de kunne gjøre det med Glæde og ikke suk-kende; thi dette er Eder ikke gavnligt.“ Dette betegner Grundtvig som en urigtig Oversættelse af et Sted i en „uægte Apostel-Skrift“. Der har nemlig været og er endnu vel endel Skriftkloge, som hartænkt, at Brevet er af Paulus. Grundtvig var nu, som vi har set (2. B., S. 377), fuldelig „overbevist“ om Uægtheden baade af Ebræer-Brevet, Jakobs-Brevet og Juda-Brevet, og han gjør opmærksom paa, at Apostelen Paulus siger netop, at „Enhver skal gjøre Regnskab for sig selv.“

Med Hensyn til Kravet, Somme gjør til Præsterne, at de skal gaa omkring i Husene for, saa vidt mulig, at lære hver enkelt Sjæl at kjende i Sognet, da gjør han imid- lertid opmærksom paa, at Herren netop forbød sine Apostler at gaa „fra Hus til Hus“. Jo mindre man virkelig tror paa den Helligaand som en guddommelig Person i fri og levende Virksomhed, og paa Faderens mangfoldige, lønlige Dragelse af Hjerterne til Sønnen, des mere synes man naturligvis, at det er En selv, der maa gjøre Alting, naar det skal blive gjort, ligesom man tænker, at der fra Guds Rige skal fiskes istedenfor, at Vorherre siger, der skal fiskes med Garn*), kastet ud paa Dybet.

Tiende Søndag bemærkede Grundtvig først, at det Evangelium vel er blevet anvendt paa alle de store Stæder, som efter Jerusalems Forstyrrelse har hørt det store Evangelium, men da ingen af dem endnu har havt saa ynkelig en Skjæbne, saa følger det af sig selv, at Prædikanterne, som vilde overøse dem med Herrens Graad over Jerusalem, har taget mer eller mindre fejl, saa de store Stæder i Kristenheden har hidtil ikke havt sin „Besøgelses-Tid“, og er derfor heller ikke hjemsogte med Mage til Forstyrrelse, som dog maatte være dem vis, naar de ligeledes havde miskjendt deres Besøgelses-Tid, som sker da, naar en Stad, der for kort eller længe siden har blomstret ved Guds Naades Ord,

*) I Norge har det nu i en Række af Aar været det Sæd- vanlige, at de unge Kandidater og Præster bruger „Kjære Sjæl“ som Tiltale i Prækenen.

men har forspildt sin Herlighed, af Guds Naade faar igjen et Gylden-Aar, saa Folket igjen faar Øre for Guds Ord med dets levendægjørende Kraft, men vil dog ikke taale nogen Trængsel for Ordets Skyld, som Jerusalems Folk, der vel hængde ved Herren og hørte ham, men føjede dog hans Fiender i at raabe: Korsfæst ham, hans Blod komme over os og vore Børn!“

Han talte om, hvor levende og klart Evangeliet nu mer og mer er bleven forkyndt i Danmark og i dets Hovedstad, og at under den store Trængsel, som nærmer sig, vil Faren for og Skaden af Miskjendelse være stor nok, skjøndt han haabede, den vilde undgaa Jerusalems ynkelige Skjæbne; „men i mange store Hovedstæder, hvor der ogsaa vil oprinde en Besøgelses-Tid, vil den, efter alle Mærker, blive gruelig miskjendt og føre til en ynkelig Undergang.“

„Ja, kristne Venner, naar vi hos os selv har lært, hvad en kristelig Besøgelses-Tid vil sige, som den kommer, naar det kristelige Guds-Ord lever op paa Folkets Tunge med hele Modersmaalets Veltalenhed, saa selv den store Hob føler sig draget af det hjertelige Ord og den trøstelige Tale, da vil nemlig de Selvkloge, Hovmodige og Rænkefulde sammensværge sig mod Herren og hans Salvende og kun opsætte Raseriet til de tror at kunne vinde Folket, som hænger ved Herren for det liflige Ords Skyld og alle de Faderens gode Gjerninger, som sker i hans Navn, ligesom fordem ved hans øjensynlige Nærværelse, saa at selv, naar de, som Hoben i Jerusalem, har fordømt ham, følger de ham dog til Korset med Graad.

„Ogsaa hos os vil denne Fristelse til Fejghed og Selvmodsigelse være kjendelig, saa vort Haab om dog snarlig at overvinde Fristelsen, er kun grundet, naar Gjenkjærligheden til Ham, som elskede os først, daglig vokser til det „Fuldkommenhedens Baand“, som trodser alle Fiendens Rænker og Tillokkelser, saa hverken Liv eller Død, hverken Engle eller Mennesker kan skille os fra den Kristi Kjærlighed, som vi bærer til Ham, som gjenfødte vor Indfødsret [og har] tilsagt [os] Borger-
skab i Guds Rige.“

Mod Slutningen af Ugen efter 10de Trinitatis, Fredag, blev Grundtvig syg og overdrog Prækenen paa „ellefte Søndag“ til Kapellanen, men det var blot en liden Overgang. Han var alt brav igjen Lørdagen, kørte Søndag til Kirken og forrettede selv Barne-Daaben. Til Middag samme Dag var Komtesse Knuth fra Kristiania hos ham, og man kunde mærke, hvor det glæded ham inderlig, da hun fortalte om en norsk Bonde, som vilde høre noget om, hvori Uenigheden mellem Grundtvig og mange andre Skriftkloge egentlig bestod, og som, da man sagde: „Grundtvig siger, Daabs-Pagten er fra Vorherre“, gjenmælte: „Er der Nogen, som tvivler paa det da?“ Og det samme Ord har sandelig Flere fra troende „Lægfolk“ hørt baade nord og syd for Dovre-Fjeldet, og selv i Forsamlinger af saakaldte Pietister, har man tildels heroppe fundet det for drøjt, naar Nogen har povet at angribe deres Daabs-Pagt som Herrens grunden.

Mandagen skulde Komtessen ud til Grev Holsteins paa Dyrehave-Gaard, og man vilde saa have Bispinde Grundtvig didud. Man undredes imidlertid paa, om ikke kanske ogsaa Grundtvig selv kunde være at formaa til at komme. Jo, — han kommer. Men han saa ud den Dag noget „mæt af Dage“. Han talte imidlertid endel i Førstningen, men syntes om en Stund at blive trættede, og da en Kvinde blandt Gjæsterne mindte om, at hun havde været sammen med ham i Begyndelsen af Aarene femti, saa siger han som lidt vemodig: „Ja, det var den gang det“. Det vared ikke meget længe efter Middagen, før han siger: „Naa, lille Kone, skal vi ikke kjøre?“

Tolvte Søndag behandlede Grundtvig længere det Udsagn i Evangeliet: at det var med et Suk, Vorherre Jesus Kristus helbredede den Døvstumme, „thi det er jo ingenlunde med Suk, men med Glæde, han gjør Alting godt hos det faldne Menneske, som vil tro paa ham“. Hans Suk, mente derfor Grundtvig, maatte her komme af, at han saa, den Døvstumme vilde ikke bruge sin Hørelse og sit Mæle til Guds Ære og sin Frelse, men misbruge alle Guds Gaver, saa de hos ham bar ikke Livet, men Døden Frugt. Det var her, mente han, for

Herren, som det vilde være for enhver af hans Ords Tjenere, naar der kom Folk til ham med et lille Barn og bad ham lægge sine Hænder paa det med Herrens Velsignelse og han i Aanden forudsaa, at Barnet intet Gavn vilde faa deraf, men kun haardere Dom, fordi det tog Guds Naade forgjæves. En saadan Herrens Tjener turde nemlig ikke nægte at give, hvad Herren har lovet at skjænke alle dem, som beder ham, men han kunde dog kun gjøre det med et Suk . . . Ved Forbudet fra Herren til Vidnerne mod at fortælle den Døvstummes Helbredelse, sagde han, at vi (Ordets Tjenere) maatte ønske, at Fadderne vilde tie med enhver Daab, som vi vidste var forgjæves. Han var dog glad fordi de ikke véd det og mindtes naturligvis paa den anden Side ved Evangeliet, at Folkets Ord: „Han gjorde det altsammen godt, de Døve gjør han hørende og de Maalløse talende“, de Ord „gaar langt dybere, end de tænkte; saa han gjør, at vi baade kan modtage hans Naades-Ord med hjertelig Tro og bekjende dem til Saliggjørelse“.

Om hans Forkyndelse 13de Trinitatis-Søndag mindes jeg, at en norsk Kvinde, som opholdt sig i Kjøbenhavn, i et Brev hidop maatte omtale, at hun havde fundet den saa overordenlig opbyggelig, og at hun med Rette fandt den saaledes, derpaa peger ogsaa Opskriften, som jeg nu, da det stunder hardt mod Enden, skal meddele hel og holden (efter „Prædikener i Vartou Kirke“, 2det B., S. 503—4) som ogsaa et af Vidnesbyrdene om, hvordan Grundtvigs Forkyndelse var gjennemaandet af en glædelig Følelse af, at Guds Naades Gjerning var ikke „forgjæves“ enten hos ham selv eller i hans Kreds, men at det virkelige Kristen-Liv var der i en lykkelig Opvækst af Frelserens „broderlige Kjærlighed“.

„Kristne Venner!

„Mennesket, som efter Dagens Evangelium gik fra Jerusalem (Fredens By) til Jeriko (Palme-Staden), faldt i Røverklør, blev afklædt, udplyndret og mishandlet, saa han laa hjælpeløs og halv død, det svarer aabenbart til Paradis-Mennesket hos den første Adam, og Præsten med Leviten, som betragtede ham opmærksomt, men gik ham kolde forbi, de svarer til Lov-Mennesket, som vel vidste, hvad der staaer skrevet i Lovbogen om Kjærlighed til Gud og Næsten, men syntes slet ikke at vide, hvor

han skulde finde sin Næste. Endelig svarer den barmhjærtige Samaritan, som, saa snart han ser den Hjælpeløse, ynkes inderlig, iler øjeblikkelig til hans Frelse, vover sit Liv for hans, og slipper ham ikke før han er helbredt, til Guds-Mennesket, Vorherre Jesus Kristus, som fornedrede sig selv til det faldne Menneske, led Døden paa Korset for os og satte, da han vendte tilbage til sin Faders Hus, sin Aand til Fuldmægtig i sit Hus, hvem han gav de to Guld-Penge, den hellige Daab og den hellige Nadver, til Helbredelse og det evige Liv, saa at vi, ligesom han, ved Faderens Herlighed kan og skal opstaa fra de Døde og føre et nyt Levnetsløb i hans Fodspor, som blev i Faderens Kjærlighed og holdt hans Befalinger.

„Saaledes er da Dagens Evangelium et lille, men klart Kirkespejl, hvori vi ser Menneskets Levnetsløb med Adam og Kristus fra og til Faderens Hus i det Høje med det evige Kjærligheds-Liv i det Smaa hos Enhver af os og i det Store hos hele den troende Menighed. Thi ligesom det gik Mennesket, der faldt iblandt Røvere, saaledes gik det aabenbar alle Hedninge-Folkene paa Jorden, og Israels Lov nyttede dem kun til Aabenbarelse af deres aandelige Død, men Guds Naades Ord opvakte dem ved Troen og Daaben til et nyfødt Guds-Folk, som tager Arv med den Enbaarne som hans Næste.

„Derfor, kristne Venner! lad os som hans Næste, der faldt i Røverklør, men udreves deraf og opelskedes broderlig af Guds enbaarne Søn, efter Loven af Guds Naade efterlignede ham i Barmhjærtighed og Kjærlighed til hans Ære, som ikke søger sin egen Ære, men hans, som ham udsendte! Da skal vi allerede her føle det evige Livs himmelske Kræfter røre sig i vore Hjærter og synge med Jule-Englene: Ære være Gud i det Høje; Fred over Jorden og i Menneskens Børn Velbehagelighed! Amen!“

En Udtalelse af Gr. om Professor P. A. Munck.

I Ugen før eller efter 12te Søndag efter Trinitatis besøgte ham en ung Frue fra Throndhjem, hvem han ven-

lig samtalte med og medgav „hjertelig“ Hilsen hidop. Da hun kom, sad han ude i Verandaen og lod sig forelæse P. A. Muncks Ovensættelse af Snorre Sturlesen, som han nu skal have syntes godt om ved nærmere Bekjendtskab med den. Derom talte han imidlertid nok ikke med den norske Frue. Af hans egne Arbejder véd jeg, der blev læst for ham af „Heimdal“ fra 1816 m. m.

Ved at nævne Prof. P. A. Munck mindes jeg om, at der engang baade i Danmark og Norge var Tale om, at Munck havde besøgt Grundtvig, men at Grundtvig, antagelig for hans Meninger om det danske Folks Oprindelse, modtog ham paa en afvisende Maade og vilde ikke havenoget med ham at gjøre. Højskoleforstander Ernst Trier, der havde sit Frisprog hos den Gamle, spurgte ham da engang, om det var sandt, at han havde modtaget Munck saaledes og fik saa følgende Svar:

„Hvordan skulde jeg det? det var jo en agtværdig Videnskabsmand. — Nej vi har aldrig talt uden venlig sammen.“

Trier har selv fortalt mig denne Ordveksling med Grundtvig.

De sidste Fotografier af Grundtvig og Ingemanns Underskrift under hans Billede.

Den 28de Avgust, eller dog lige derved, var Fotograf Lønborg ude paa Tuborg og tog ikke mindre end tre Billeder af Grundtvig. I det ene, taget fra Siden (gjengivet i dansk illustreret Tidende m. m.), er han noget legemlig træt, men Blikket under de stærke Bryn er skarpt og livfuldt, og det dybe Alvor, men ikke noget af Mildheden, er udtrykt i hans Aasyn. Det sidste gjælder ogsaa det andet Billede, der er taget fra lige foran; det Kraftfulde, det Strenge og Alvorlige, som lidt „Gnavenhed“ ikke kan skjule, er stærkt fremtrædende; det Milde spores neppe. Dette Billede ledsager „Kristenlivet i Salmesang“. Endelig har vi det tredie taget halvt fra Siden; her skinner ogsaa Kjærligheden og Mildheden lidt ud

af hans Øje. Det Billede er ogsaa aftaget igjen i en saadan Størrelse, at det uden Ramme har kostet 40 Kr.; i den mindre, almindelige Størrelse koster det kun 2 Kroner. Det maa sikkerlig siges at have vundet Prisen for alle Billeder af Grundtvig.

Under dette sidste staar Ingemanns bekjendte Vers, der findes under Billedet i 1ste Bind af Søndags-Bogen i 1827.

„Med Sagastav og Pederssværd i Haand
Han arved Saxos Blik og Kingos Aand,
Fra gamle Nord hans Øje saa mod Østen,
Og Aander har han vakt med Kjæmperøsten“.

Men om vi end maa sige om Kingo:

„Den gamle Kristus-Skjald var fuld
Af hvad der trodser Skjærsilds-Hede“,

saa er dog det Store og Omfattende ved Grundtvig som Psalmist ingenlunde udtrykt ved at sige, han arved Kingos Aand; men det er ikke Ingemanns Skyld, da Grundtvig først senere end Ingemann skrev de nævnte Ord blev i det Store aabenbaret som Al-Menighedens hidtil mageløse Psalme-Skjald.

Og naar det heder, at han „arved Saxos Blik“, da maa vi nok sige derom:

„Den gamle Saxes Blik var godt
For Nordens Guld i Gammel-Tiden,
Mod Grundtvigs Arv fra Hlidskjælvs Drøt*)
Bli'r Saxe-Arven dog for liden“.

(H. Brun.)

Der fortælles, at det engang i Anledning af Verset under Grundtvigs Billede blev bemærket til Ingemann, at Peder jo misbrugte Sværdet. „Ja, det har ogsaa Grundtvig gjort“, svarede han. Og Grundtvig hørte jo temmelig tidlig selv Aandens Røst siges til sig:

„Stik Sværdet i Skeden,
Som fejl du har brugt,
Tænk immer paa Freden,
Saa strider du smukt!“

*) „Odin med det ene Øje,
Som ser mer end Andres to.“

og det gjorde han jo, i det Hele og Store, i senere Dage i den Grad, at han ærlig forlangte ogsaa for sine og sin Troes Modstandere langt større Frihed inde i selve Folkekirken end de selv vilde modtage.

At intet af Fotografierne saa ganske kom til at udtrykke det Milde og Kjærlige, som Omgivelser og Besøgende gjerne fandt saa fremtrædende hos ham i hans sidste Tid, det er ingenlunde Hr. Lønborgs Skyld. Som Fotografier er de sikkert alle ganske udmærkede, men Sagen er, at Grundtvig var lidt gnaven over at skulle sidde og blive fotograferet*), og at det ene Billede dog gjengiver Blidheden saa godt, som det gjør, skyldes nok Bispinden, som var tilstede.

Grundtvig og Professor Hammerich m. m.

Professor i Theologien ved Københavns Universitet Frederik Hammerich finder vi allerede i 1838 i Spidsen for dem, der gav Grundtvig sin Hyldest, da han sluttede de historiske Foredrag, vi tidligere har omtalt, og han har rimeligvis ogsaa længe før været paavirket af ham. Hammerich var ikke uden Evne til at følge med paa Lang-Synerne, fra Tiden fødtes til Forklarings-Maalet, baade hos Grundtvig og i den „Vølvspaa“, Professoren for ikke ret længe siden oversatte i sin Alderdom. Han kunde ogsaa give livlige Udsigter over Folkefærdenes Liv og Rørelse paa den store Skueplads, altid med Sigte paa den aandige og poetiske Side af Livet hos dem**). Vakt af Grundtvig studerede han tidlig Angelsaksisk, saa han henimod 1840 leverede Oversættelse af et enkelt Kvæde i det Sprog. Ogsaa behandlede han større Partier af sit Fædrelands og selv af Sverrigs Historie, og Fælleskabet i Norden var ogsaa en af hans kjæreste Tanker, som ogsaa tonede gennem hans Sange. Thi ogsaa som Digter traadte han frem, men hans digteriske Frembringelser synes ikke at

*) Det har jeg fra Grundtvigs Hus.

***) Se hans Bidrag til Barfods „Brage og Idun“.

have slaaet an i det Hele. „Sulioterne“ i hans „Heltesange“ turde, trods nogen Kunstlethed, agtes for et af hans bedste Kvæder. Han var vel bevandret i den europæiske Skjøliteratur ikke blot fra Middelalderen, som særdeles tiltrak ham, men ogsaa fra den nyere Tid. Selv havde han rejst meget og leveret „Rejseminder“ (i „Brage og Idun“) lige fra Syden, hvor „Orangen“ og „Pinjen“ løfter sig over den blomstrende Sprogmark, op til Fjeld-Vandet i Thelemarken, hvor han lyttede til Sagn og Sange fra Fjeldguttens Mund, fornøjer sig over hans Raskhed og gotter sig ved Daamen og Susningen fra vore Birk- og Granskove. I det Kirkelige sluttede han sig nærmest til Grundtvig, hvis Psalme-sang han beundrede som den ypperste i hele Kristenheden, og han har skjænket den nordiske Læseverden — foruden mindre kirkehistoriske Arbejder — en Kirkehistorie i 3 Bind, bygget paa omfattende videnskabelige Studier, der, trods Overlæsselser mangelsteds, visselig maa agtes for et virkeligt Mesterværk i Sammenligning med hvad der af den Art er leveret de Studerende, hvad jo ogsaa mest er Oversættelser fra det Tydske som Guericks og Kurtzes Tørheder, og selv med Hagenbachs vel ingenlunde ulæselige, men kun lidet kirkelige Arbejde*). Hammerichs Skildringer kan ogsaa her tit være ganske udmærkede, og han stræber, i Lighed med Grundtvig, at se Kristendommens Modtagelse i Forhold til Folkelivet, der, hvor den kommer. Men Hammerichs Styrke bestod i som Kunstmaler at skildre paa Afstand; til Almuen i Samtiden kom han aldrig i noget stadig levende Forhold; han kunde ikke ret føle sammen med den og undte den, ikke engang sin Frihed i det borgerlige Selskab, men traadte frem med aabenbar Partiskhed for den national-liberale og akademiske Side i Samfundet, ligesom hans Frihedssands i det hele ikke var særdeles stor.

Naar da Talen blev om Samfunds-Forholdene i Nutiden i større eller mindre Kredse, saa maatte hans og Grundtvigs Veje skilles mere og mere, alt som Grundt-

*) Til Eksamenslæsning er imidlertid ogsaa Hammericks visse-
lig for stor og overlæst, især nutildags, mens de
Studerende har saa meget andet ved Siden.

vig i og under og efter sit Rigsdagsliv kom i mere og mere levende Forhold til Bonden og skred fremad i aabenbaret Frisind.

Af Præstefriheden, hvori Grundtvig saa Vilkaaret baade for Menighedslivets og hele Menneskelivets Trivsel inde i Folkekirken, var nu Hammerich, som vi har set, en erklæret Modstander; af Grundtvigs Betragtning af den akademiske Dannelse for Embedsmænd var han ligesaa, og selv paa den Folkehøjskole, som han dog alle Dage skattede, og hvor vi véd, at Grundtvig i 1847 vilde havt ham til Lærer i Historien, var han med Hensyn til Fremgangsmaade i sin Aldendom ikke enig med Grundtvig med hans milde Blik paa Almuens Ungdom. Man mærke f. Eks. paa Aanden i Hammerichs Udtalelser om „Tugt“ i Skriftet om „Grundtvig og det forenede Venstre“ og Grundtvigs Udtalelser f. Eks. i Aabnings-Talen paa Marielyst 1866, hvoraf det Hovedsagelige før er meddelt.

Undervisningstvang („obligatorisk Undervisning“ siger „de Moderne“) over Folket holdt Hammerich paa, og i Takt med det national-liberale „Fædrelandet“ haandede han endog „det forenede Venstre“ for det „Laymaal“ af Kundskab og Færdighed, som det krævede af Skolebørnene, medens Grundtvig slet intet Statskrav eller Samfundskrav vilde vide af angaaende Børns Skolekundskab, men vilde, at Skolen kun skulde staa Folket til Tjeneste*). Hammerich stod altsaa endog fjernere fra Grundtvig i denne Sag, end han stod fra det ham saa forhadte „forenede Venstre“. Grundtvigs Ønske om fuldkommen Frihed var dog vist ogsaa Ønsket hos en god Del idetmindste af deite Samlag, men de tænkte vel, det for Øjeblikket ikke kunde nytte at prøve paa at

*) Udtrykket „kun til Tjeneste“ er vistnok mit eget, men udtrykker klart, tør jeg haabe, hvilken Stilling Grundtvig, efter alt hvad vi har set, vilde, at Kirke, Folke-Skole og Politi-Magt skulde indtage til Folke-Livet, saa her burde ikke være et Ymt om Tvang over andre, end dem, som ikke lader Næsten være i Fred med hvad hans er. Om en Overskriden af Blufærdigheds Grændsen ind i det hos os Uhorde er det jo ikke værdt at tale, og Gr. talte ikke derom.

sætte det igjennem, og Grundtvig selv maatte da, om han havde været med, selvfølgelig ogsaa stemt med Venstre for det lavest mulige Maal af det Folket paa-
tvungne.

Naar vi nævner „det forenede Venstre“, da nævner vi da, hvad der i det borgerlige Selskab var Hammerich, som mangfoldige af Grundtvigs enten akademisk-dannede eller dog kjøbenhavnske Venner, den værste Torn i Øjet, medens det blandt sine Ledere havde Statsrevisor Høgsbro, som er en af de Mænd, med hvem Grundtvig gennem Aarenes Løb vel allermest forhandlede om de almene borgerlig-danske Anliggender og hvem han, som vi véd, overdrog Udgivelsen, paa eget Ansvar, af „Dansk Folketidende“, hvori han selv skrev og som han fulgte med levende Deltagelse indtil sin Død, og næsten alle hans danske og kristelige Venner blandt Bønderne sluttede sig til Selskabet. Blandt Præsterne ragede nu navnlig to af Grundtvigs Venner op som „Venstremænd“. Den ene var gamle „Budstikke-Boisen“*), der saa trofast stod ved hans Side 1866 til Værgemaal for den gamle Grundlov og Almuens gamle Valgret. Naar f. Eks. Birkedal, ikke at tale om Hammerich, idelig raabte paa „den falske Alliance“ med Folk, med hvem man ikke delte Livssyn, sagde Boisen: Om en Mand vil have en Vej for nemmere at komme til Kroen og en Anden vil have samme Vej for nemmere at komme til Kirken, saa kan de To dog vel hjælpes ad med at faa Vejen istand. — Den anden fremragende Venstremand blandt Præsterne er Niels Lindberg (nu Valgmenighedspræst i Kjerteminde paa Nordost-Siden af Fyen), som en Tid efter Grundtvigs Død udgav Bogen „Grundtvigs politiske Stæde.“ Han er Søn af Grundtvigs gamle Staldbroder Dr. Jakob Kristian Lindberg, kom fra de unge Aar jævnlig i Grundtvigs Hus og boede i Grundtvigs sidste Aar (ægteviet af ham i 1868)

*) Sognepræst Fr. Boisen i Stege har i mangfoldige Aar, husker vi, udgivet „Budstikken“, et Folkeblad til Op-
lysning og Opbyggelse.

Den navnkundige Gaardejer Termansen er vel udenfor, men stemmer dog sædvanlig med Venstre.

i Gaard sammen med ham paa Tuborg indtil hans Død*).

Akademiske og kjøbenhavnske Venner bragte nu Grundtvig, siger Lindberg, „de grueligste Efterretninger“ om det forenede Venstre, og skjøndt vi ikke tør kalde det umuligt, at han i en øjeblikkelig Stemning under Indflydelse af disse Efterretninger kunde have udtalt Ord, som gik Venstre imod, saa viser dog følgende lille Træk baade lidt af, hvordan man havde snakket for ham, og at han, selv før han fik nærmere Oplysning, dog ikke havde givet sine venstrefiendske Venner saa ganske sin Tiltro.

En Dag — fortæller Lindberg — da Jens Jørgensen og flere Rigsdagsmænd besøgte Grundtvig og jeg var tilstede, spurgte han dem i en noget ærgerlig Tone, hvordan de i det forenede Venstre kunde falde paa at binde hverandres Stemmer (det var ham nemlig berettet, at naar de i Møderne havde faaet Fler-tal for en eller anden Sag, da var Mindretallet forpligtet til i Thinget at stemme, som det var bleven vedtaget ved Afstemningen i Mødet). Da Jens Jørgensen svarede, at det ikke var Tilfældet, udbrød Grundtvig: „Nej, det kunde jeg da nok tænke!“ (Se Lindbergs Skrift: „Grundtvigs politiske Stade“.)

Men, hvor langt Grundtvig selv var eller blev fra at dele de mange af hans akademiske og kjøbenhavnske Venners Betragtning af en saadan Forening i sig selv, som en „falsk Alliance“, det kom klarest for en Dag, da Pastor Birkedal, som visselig var en af Gr.s kjæreste Venner og er langt mere virkelig frisindet end Hammerich, havde skrevet sit lille Skrift om „Grundtvigianismen og det forenede Venstre“ for at afskrække Grundtvigs Venner netop fra den forskrækkelige „falske Alliance“. Da dette Skrift kom ud, tog Lindberg i Slutningen af 1870 til Gjenmæle derimod og sammenstillede

*) Lindbergs flytted dog ikke til Tuborg samtidig med Grundtvigs. Det var en Tid, den unge Fr. Grundtvig, hvis Lærer Lindberg var, rejste ind til Byen flere Gange om Ugen, før Lindbergs flytted ud. Jeg tror, det var omkring Syttenaarsalderen, Grundtvig, nok lidt modstræbende, tilstodte Sønnen at lade Lindberg undervise sig i Latin.

i Anmældelsen i Kirketidenden „det forenede Venstre“ med „den Alliance“, Grundtvig 1832 var villig til at indgaa med Professor Clausen om Sognebaandsløsning og Præstefrihed.

Lindberg kommer nemlig, straks efter at Grundtvig havde læst Anmældelsen, hen til ham, og saa — fortæller Lindberg selv — „bebrejdede Grundtvig mig i temmelig stærke Udtryk, at jeg ikke anderledes havde taget fat paa denne Bog.“ Og da saa Lindberg atter for Grundtvig udtalte, at han fandt, det forenede Venstre var en Alliance af samme Art, som den Grundtvig selv havde attraaet med Clausen, svarede Grundtvig „med Eftertryk“: „Ja naturligvis“.

Saaledes var, trods det fælles Grund-Syn paa Livs-Maalet, Modsætningen mellem Grundtvig og Hammerich, naar det gjaldt Samfunds-Forholdene i Nutiden, aabenbar nok baade naar det gjaldt politiske, kirkelige og tildels endog skolelige Forhold.

Professor Hammerichs nys berørte Skrift: „Grundtvig og det forenede Venstre“, har, i Forbigaaende sagt, den løjerlige Egenhed, at Citaterne af Grundtvigs egne Ord næsten udelukkende ophører ved 1848—49, da Grundtvig netop begyndte sin Rigsdagsbane, istedenfor at man skulde vente dem hyppigst fra Enden deraf, og at han citerer, som Vidnesbyrd om Grundtvigs Tanker i Alderdommen, hans Verdens-Krønike fra 1817, som Grundtvig selv, paa Grund af Betragtningssmaaden, med Flid undlod at udgive paany. Da Ytringer fra Hammerich i det Skrift kræver det, maa jeg fortælle en liden Historie fra Grundtvigs sidste Levetid. Grundtvigs kom imellem til den bekjendte driftige storartet gavmilde Gros-serer Tietgens paa deres Kjøreture, og en Dag var de budne derhen i et Middags-Selskab. Der var Hammerich ogsaa. Nu vilde han faa en Udtalelse af Grundtvig, som Folk kunde høre paa, om det forenede Venstre, og spørger ham saa, om det var sandt, at han tilraadte sine Venner at lade sig binde af Flertallet. Hertil maatte en Grundtvig med Nødvendighed svare Nej, og det svarede han kort og godt med Ordene: Det er Løgn*).

*) Min Hjemmelsmand har den lille Historie fra En, som selv deltog i Laget og havde bagefter havt fat paa Hammerich

Vi tror gjerne at „det gav et Sæt i En“, da Grundtvig gav Svaret paa et saadant Spørgsmaal, men hvorvidt Svaret rammede „det forenede Venstre“, det har vi set, dels faar vi endnu at se. Grundtvigs Forhold til Selskabet maatte jo forresten bero paa, om den størst mulige Frihed for Mennesket og Borgeren og i det hele „fælles Bedste“ for danske Folk hæmmedes eller fremmedes derinde, og det viste sig baade i Kirke- og Skolesager idetmindste, at Selskabets Flerhed hyldede Frihed i mer, end at modsætte sig Ministerier, der ikke bryder sig synderlig om, hvad Almuen ønsker (se foran 2det B., S. 244 og flgde.: „Grundtvig over Rottwitt“.) At Grundtvig og det forenede Venstre havde fælles borgerlige Modstandere i det national-liberale Pengepungs- og Studigaards-Parti, der vilde hæve sig over Almuen, er klart nok.

Men vi vender os atter til Professor Hammerich og Grundtvig. Hvor meget Grundtvig højlig misbilligede hos Professoren, saa brød han dog ikke Ven-skab med ham, og han havde jo i sin Omgangskreds forresten Folk af meget forskjellig politisk Retning; hans gode Ven og Svoger P. Rørdam var, ved Hammerichs Side, den ivrigste Venstrefiende. Og Professor Hammerich nærede dog, med alle de fine men igrunden nedsættende Udtryk, han brugte om Grundtvig som Bondeven og Frihedsmand og Bekjæmper af den kjære Latinskole-Dannelse, unægtelig en dyb Højagtelse for og en inderlig Kjærlighed til ham som Kristendoms-Vidne, som mangeløs Psalmedigter, som nordisk Skjald og som Videnskabsmand, som „Seeren“ i Norden fremfor alle og som den mægtige Aandens Personlighed i det Hele, hvis grundkjærlige Hjertelag han godt kjendte, om end Ordene fra Grundtvig faldt lidt drøje baade til ham og om ham imellemstunder. Vi faar det nærmere at mærke ved Grundtvigs Begravelse.

for den Maade han spurgte paa, da Svaret jo efter den maatte komme til at gjælde noget ganske Andet end det „forenede Venstre.“ Hammerich svarede blot: „Det kommer paa Et ud.“

Og har vi lidt Anelse idetmindste om „den dybe Rolighed“, hvormed Grundtvig; nu, skjøndt han fulgte med Døgnets Begivenheder baade i Tilbøjelighed og Modbydelighed, „den dybe Rolighed“, hvormed han dog nu, ventende, saa at sige, hver Dag paa Overgangen til den anden Verden, igrunden kunde betragte de „politiske“ Forhold hernede, paa hvilke han desuden vist ikke troede, at Hammerich vilde faa nogen synderlig Indflydelse, saa kan vi nok forstaa, at [han, med Kjærlighedens dybe Grund-Drift til i sin Bortgang at lyse saa mildt, som muligt, for Enhver, saa venlig kunde omgaaes Hammerich, og det var dog — som antydet — i Forstaaelse, og det i inderlig Forstaaelse, om saa Meget, hvorom Grundtvig kunde samtale med ham, men ikke med hveranden. Og til at Solen gik saa venlig ned over Grundtvigs og Hammerichs Samvær bidrog det visselig heller ikke saa lidet, at den overordentlig flittige Grandsker, netop i Grundtvigs sidste Tid, arbejdede — langt borte fra Nutidens Samfunds-Forhold, skjøndt ingenlunde uden Vigtighed ogsaa for dem — i en Egn af den videnskabelige Verden, som var forholdsvis meget lidet opdyrket af de Lærde i Norden og hvor Hammerich visselig ogsaa i Grundtvigs Øjne netop var Manden. Han arbejdede nemlig med den ældste kirkelige Litteratur i den gothiske Folkekreds, og at han her var Manden tilgavn har han da klarlig bevist for hele den nordiske Læseverden, ikke saa længe efter Grundtvigs Død, ved sit før omtalte udmærkede Arbejde: „De episk-kristelige Oldkvad hos de gothiske Folk“. Her ikke blot fortæller han om, men han viser os, især ved Gjengivelsen af Oldkvadene, med Tekst ved Siden, det skjaldelige Møde mellem Kristendommen og Nordens Aand, — og netop i Grundtvigs sidste Dage var Hammerichs Arbejdsmark over hos Anglerne, hvor Grundtvig saa inderlig havde ønsket sin Gjærning fortsat af en Videnskabsmand, som dertil havde fornøden baade Dygtighed og Lærdom. Og hermed gives Ordet til Professor Hammerich selv, som fortæller i „Dansk Kirketidende“ for 1872; følgende om sit sidste Møde med Grundtvig:

„I sine seneste Aar kom Grundtvig mere omkring end han ellers plejede; han kjørte sig gjerne en Tur efter

Bordet, og kom ved den Lejlighed ind 'nu til den ene, nu til den anden af sine Venner*). Jeg havde den Glæde jævnligen at se ham hos os paa Strandvejen, hvor han fik Plads i et Lysthus med Sundet umiddelbart lige for sig, tændte sin Pibe og opholdt sig en Times Tid. Iaar kom han gjerne en Gang om Ugen, og da jeg syslede med et Arbejde om den ældste kirkelige Litteratur hos de gothiske Folk, talte vi oftere om saadanne Æmner.

„Grundtvig havde, som bekjendt, en gammel Kjærlighed til Angelsakserne. Fra Grunden af var han hjemme i deres Skrifter, han har oversat Beovulfs Drape og Stykker af Kædmon, havde oversat Fønix-Fuglen, paa sine engelske Rejser studeret og afskrevet deres Skindbøger, udstedt Planer paa Engelsk til en Udgave af dem og derved drevet og ægget Engelskmændene til endelig at tage fat paa de rige Levninger fra Oldtiden. Sidste Gang han var hos mig, Onsdagen fem Dage før sin Død, havde han nylig faaet tilsendt et lidet engelsk Skrift, et angelsaksisk Digt, „Anoncient saxon poem by I. Earle“. Der var ingen i hans nærmeste Omgang, som kunde læse det for ham. Hans Søn Professor S. Grundtvig var borte, og Professor Stephens havde han ikke truffet hjemme. Alt det omtalte han. Iøvrigt havde han det godt, sad endogsaa ved Stranden til Mørket faldt paa, thi han var den Dag kommet noget sent til os. Fredag derpaa, tre Dage før hans Død, tog jeg saa hen til Tørborg for at se det lille Skrift og meddele ham hvad det indeholdt. Han havde ikke være ganske rask efter Besøget hos os, men følte sig nu bedre og vilde prædike den næste Søndag, som kan ogsaa gjorde. Jeg gennemløb Skriftet, opgav ham Hovedindholdet og læste noget af det for ham. Nye Ting var der ikke i det, undtagen den Gisning, at den By i Ruiner, som det gamle Digt skildrede saa malerisk, muligvis kunde være Bath. Digtet, sagde Grundtvig, kjendte han godt fra Hickos thesaurus. Jeg læste blandt andet Begyndelsen af det

*) En Dag vilde han — fortælles der — besøge Etatsraad Skibsteds. De er ikke hjemme. Saa kører Grundtvigs næste Dag didhen. De er atter ikke hjemme. Saa kører de tredie Dag did. Jo, da var de hjemme. Saaledes fulgte Ihærdigheden ham til det Sidste, selv i det Smaa.

for ham, hvor det heder saaledes — jeg holder mig i Oversættelsen saa meget som muligt til Teksten:

„Du vældige Stenmur,
 Styrtet af Skjæbnen!
 Rokket og rævnet
 Er Ringmurens Kjæmpeværk,
 Tagene borte,
 Taarnene rave,
 De mægtige Porttaarne;
 Murværket rimslaget,
 Brustne Skandserne!
 Brudt ned, styrtet alt,
 Undergravet
 Af Ildens Magt!“

„Ja“, sagde Grundtvig, „her er der noget af det Storstilede, som Engelskmændene altid har havt sin Styrke i. Man kommer uvilkaarlig ved at høre det til at tænke paa den angelsaksiske Litteratur; for den er selv en rigtig stolt Ruin og kan derfor godt lignedes med den Stad i Ruiner, hvorom den gamle Skjald har sunget“. Vi talte endnu noget om Angelsakserne, og han gav mig Digtet hjem med; saa forlod jeg ham og ahnede mindst, det var sidste Gang, jeg skulde se ham i dette Liv.“

Saa vidt Professor Hammerich, der selv i 1877 er gaaet bort fra denne Verden.

Grundtvigs sidste Søndag.

Til Tekst i Skrifte-Talen tog han af Galaterbrevet Ordene i 3die Kapitel, 21de Vers: „Dersom der var given en Lov, som kunde gjøre levende, da var Retfærdighed virkelig af Loven.“ Han skrev sjelden Opskrift til sine korte Skriftetaler, men Udkastet til Prækenen paa denne Dag, 14de Søndag efter Trinitatis, findes baade i „Ide og Virkelighed“ og i „Dansk Kirketidende“. Det meddeles her efter Kirketidendens Nr. 48, 1872:

„Naar vi efter Dagens Evangelium hører Vorherre

Jesus Kristus siger til den taknemmelige Samaritan, der tilbad ham: Din Tro har frelst Dig; da kan det let forundre os, ikke som om det var underligt, at Vedkommende idetmindste maatte tro ham til det, naar et Ord af ham skulde rense enten én eller ti Spedalske, men fordi andensteds læses om Herren i den ny Pagts Bog, at han ikke kunde aabenbare sin Herlighed i Galilæa for Folkets Vantroes Skyld. Thi deraf synes at følge, at han slet Ingen kunde hjælpe, men det maa da forstaas saaledes, at han vel ved Haandspaalæggelse kunde legemlig helbrede de Syge, men ikke derved aabenbare sit Ords Guddommelighed, enten for dem, han helbredte eller for Vidnerne til Helbredelsen. For Resten løses Knuden ved det Herrens Ord: Blev ikke Ti rensede, hvor er da de Ni? blev der ellers Ingen funden, som vendte om og gav Gud Æren uden denne Fremmede!

„Betænker vi os nu ret, da opdager vi ogsaa snart, at man godt kan have Overtro paa en Læge og dog ikke have Tro paa, enten at hans Ord er kraftigere end vores eller, at han er Gud nærmere enten i Slægt eller i Godhed, end en af os.

„En saadan Tro maa imidlertid opkomme hos os, naar vor Tro skal frelse os fra Synd og Død, og den ser vi efter Dagens Evangelium hos Samaritanen, da han følte sig rensed fra den legemlige Spedalskhed, der, ligesom den indvortes, syndes ulægelig uden af Gud alene.

„Derfor vendte han om til Ham, hvis Ord havde vist en saa vidunderlig Kraft, tilbad og takkede ham.

„Skjændt de Ni maaske indbildte sig, at de fulgte strængere Jesu Ord ved, som han sagde, at gaa til Præsterne, saa kundgjorde dog Herren, at Samaritanen, som hverken havde Pligter eller Rettigheder efter Mose-Loven, han gik den eneste rette Vej ved at vende om og give Gud Æren.

„Af denne Tro paa Guds faderlige Miskundhed og Naade fødes nødvendig den hjertelige Taknemmelighed, hvoraf den sande Taksigelse udspringer, og udtrykker den Gjen-Kjærlighed til Gud, som aabner vort Hjerte for den barnlige Gjen-Kjærlighed, der gjør det muligt, at den himnenske Fader kan frelse os arme Syndere fra al Løgnens og Mørkets og Dødens Magt, og overføre os fra Satans Magt til Guds elskelige Søns Rige, hvor de hjemvendte

Sønner og Døttre evig kappes (om) at takke i Vorherres Jesu Kristi Navn.“

Det blev da Grundtvigs sidste Ord som Evangeliets Forkynder paa Prækestolen i denne Verden.

Samme Dag var der Middagsselskab hos Grundtvigs, hvor flere Rigsdagsmænd var tilstede. De fleste gik derfra, da det led ud paa Eftermiddagen, men idetmindste Statsrevisor Høgsbro og en Sønderjyde blev tilbage. Grundtvig bringer selv paa Bane, hvad der i „Fædrelandet“ nylig var skrevet om ham, baade i Spørgsmaalet om Oplysning og Dannelse og om hans Virksomhed for det borgerlige Selskab i det Hele og da navnlig om hans frisindede Virksomhed som Rigsdagsmand i 1866, som vi véd, var det „national-liberale“ Blad meget imod. Høgsbro spørger, om Grundtvig havde læst (naturligvis ladet sig forelæse) det, som stod om ham i Bladet. Jo, det havde han, og — sagde han — „det var, som man kunde vente fra den Kant, kun deri har Ploug Ret, at min Gang til Kongen sammen med Tscherning gav Stødet til det forenede Venstre, skjøndt vi ikke tænkte derpaa“.*) Ved Talen om det forenede Venstre spørger saa Grundtvig, om det er sandt, som man igjen havde sagt til ham, at man der bandt Medlemmerne til ingen anden Overbevisning at have end Flertallets? Dertil svarede Høgsbro, at det var fuldstændig usandt, som Rigsdagsforhandlingerne viser. Præstelønnings-sagen nævnte han eksempelvis, hvori et enkelt Medlem af Venstre stillede Forslag op tvertimod Flertallets og flere Medlemmer talte derfor og søgte at sætte sin Mening igjennem, og Høgsbro føjede til, at saaledes gik det ofte. Naa, ja saa, svarer Grundtvig; det var altsaa den gamle Snak, der løb om. Saa spørger Grundtvig, hvorfor Venstre havde udelukket Dinesen**), og dertil

*) Trods al Misbilligelse af det „pluddervælske, „intelligente“ national-liberale Parti“, med hvilket Plougs historisk smelter sammen, og trods al Misbilligelse af Plougs saa personlige Krigsførelse mod Folk, skal Grundtvig dog selv i seneste Tid have havt Agtelse for Mandens Personlighed.

**) Jeg mindes af et Brev fra Danmark, at Dinesen havde

svarede Høgsbro, at Dinesen arbejdede stik imod de øvrige Medlemmer i en ganske anden Aand, saa det var gaaet saavidt, at gamle Jens Jørgensen selv havde sagt: „Enten skal jeg eller Dinesen ud af Venstre“, og „da“, sagde Høgsbro, „kan De nok forstaa, det er gaaet vidt.“ — „Ja, det er vist“ svarede Grundtvig, som kjendte Jens Jørgensen som en af de besindigste, fredeligste og hæderligste Bønder i Thinget.

Derefter fortalte Høgsbro om sin Rejse i Norge, ganske nylig forud, og de kom da til at tale om forskellige fremragende Mænd heroppe, hvorved Grundtvig udtalte, at det undred ham, at Kristoffer Bruun ikke kunde faa Øje for den kirkelige Oplysning, da det dog var det Samme: det levende Ord nemlig, han havde stridt for baade i folkelig og i kirkelig Henseende.

Ved Omtalen af Hammar-Mødet heroppe d. A. kom Talen ogsaa paa Redaktør Hedlund fra Gøtheborg, som ogsaa var der tilstede i Mødet og som, skjøndt hans kirkelige Retning er rationalistisk, dog glæded sig over hele Grundtvigs folkelige Virksomhed. Derved kom Høgsbro til at læse op Endel af de Stykker i Hedlunds „Gøtheborgs Handels- og Søfartstidende“, som havde bragt Ploug til at kalde Hedlund en „Dansk-hader“ og „den karakterløseste Frasemager i hele Norden“ o. s. v. o. s. v. Høgsbro spurgte nu Grundtvig, om han fandt noget i Hedlunds Stykker, som krænkede Danmark, og som vi burde gjengjælde paa den Maade. Grundtvig: „Nej slet ikke; vi maa jo huske, han er svensk og kan umulig se med de samme Øjne, som vi Danske, paa Forholdene.“ Ved Talen om Hedlund kom saa Tanken let til Bjørnson, der havde været i Sverrig, og Grundtvig udtalte sin Glæde over, at Bjørnson maaske var det Redskab, der kunde bringe Svenskerne til at blive opmærksomme paa hans Virksomhed, da det havde været et Savn for ham, at han havde været saa lidet kjendt i Sverrig.

Høgsbro spurgte om, hvis det Tilfælde indtraf, at Rusland og Tyskland kom i Krig, og Sverrig af gammelt Nag til Rusland gik sammen med Tyskland,

f. Eks. i Skolespørgsmaal gaet over til den ministerielle Side fra Grundtvigs og Venstres.

om Danskerne da skulde gaa imod Tyskland og Sverrig. Dertil svarede Grundtvig bestemt: Nej, det maa vi aldrig; Danmark maa aldrig nogensinde gaa imod Norge eller Sverrig, men burde i et saadant Tilfælde søge at forblive neutral, undtagen hvis Tyskland forinden gav os den danske Del af Sønderjylland, da kunde der vistnok blive Tale om at gaa sammen med Tyskland og Sverrig.

Men, sagde Høgsbro, hvis nu England gaar med Tyskland og Sverrig? „Ja saa skal vi gaa med“, svarede Grundtvig meget bestemt“*)

Hvad der mere blev talt mellem Grundtvig og Statsrevisor Høgsbro, véd jeg ikke, men ved Afskeden sagde Statsrevisoren: Livet skal nok sejre! et Haab, hvortil Grundtvig ikke lod Jaet mangle. Om de talte om Biskop Monrads Valg til Rigsdagsmand, kan jeg saaledes ikke sikkert sige, men det véd jeg fra en Husven hos Grundtvigs, at Grundtvig var om Aftenen meget opsat paa at faa at vide, om Monrad (der f. Eks. vilde have „Kirkeraad“ eller Synode) blev valgt eller ikke. Han ventede saalænge der var mindste Rimelighed i at vente, paa, at en ung Mand, som skulde give ham Underretning i den Henseende, vilde komme ud til Tuborg. Den unge Mand var imidlertid bleven forhindret, men Grundtvigs stærke Ønske gik i Opfyldelse: Biskop Monrad faldt igjennem ved Valget.

Døds-Dagen.

~~~~~

Ved den huslige Opbyggelse Mandag Morgen var han vel noget besværet af Slimhosten, men det var nu

---

*) Vi maa komme ihu, at Grundtvig betragtede England som Hovedet for hele den gothiske Stormagt. Efter Sammenhængen her og efter andre Udtalelser maa det have været Grundtvigs Mening, at Danmark (og visselig hele „Højnorden“) skulde i denne Storkamp følge England og Tyskland, selv om ikke Afstemningen i Sønderjylland var holdt forinden. Deltagelsen kan jo tænkes ogsaa at kunne udvirke de danske Sønderjydere Fri-givelse, eller dog kraftig medvirke dertil.

intet usædvanligt. Bispinden spurgte ham, om han ikke vilde have Bud efter Lægen, men det fandt han ikke nødvendigt og var i det Hele saadan, at den ømme og trofaste Hustru havde ingen Betænkelighed ved, efter Bestemmelse, at tage en Tur ud i Dyrehaven med Børnene. Det eneste Usædvanlige var, at han lod Evangeliet paa næste Søndag (15de Trinit.) oplæse for sig for at begynde paa sin Præken, hvad han gjerne først om Fredagen plejede. Ude paa Dagen læste hans Kapellan Pastor Jørgensen og hans Søn Frederik for ham af Gejers „Svenska folkets historia“ og af „Historisk Arkiv“. Kl. 3 omtrent sagde han til sin Søn, at han nu var træt, saa han kunde gaa ud saalænge. Da Bispinden kom hjem, spurgte hun ham, om han vilde have en Kop Kaffe; han havde frabedt sig Middagsmaden*). Bispinden mærker, at han er noget forandret i sit Udseende. Han nyder en Mundfuld af sin Kop, rækker hende sin Pibe, kaster sig bradt til den ene Side i Stolen og sætter sig til Hvile. Han saa mildt til hende ved hendes første Tiltale; senere aabnede han vel Øjet ganske lidt, men det var nu aldeles mat og glandsløst. Bispinden forlader Værelset et Øjeblik; Lægen, Professor Engelsted, er bleven budsendt. Da Bispinden kom ind, var hans Hoved sunket over Armen. Han havde længe baaret paa en Hjertesygdom, og ved et Hjerteslag**), maaske under et Anfald af Slimhosten, havde han faaet sin Begjæring til Gud opfyldt: ikke at blive henliggende paa et Sygeleje; den var opfyldt over Forventning; lige ved hans 89de Aar, 2den September (8de, véd vi, var han Fødselsdag) Kl. noget over 5 Eftermiddag var, uden kjendelig Dødskamp, det rige Levnetsløb udrundet.

---

*) Da han nød Bouillon om Formiddagen, hændte det nok flere Gange, at han ikke gik ind og spiste Middag.

**) Professoren havde længe forudset, at Døden vilde komme pludselig, men af Nænsomhed fortiet det. En anden Læge var ogsaa kommen.

Slutning.

Torsdag Aften den 5te, Kl. 7, samledes flere hundrede Mænd og Kvinder paa Store Tuborg om Grundtvigs Baare. Sange blev sungne, som „At sige Verden ret Farvel“ og „Fred til Bod for bittert Savn“, og P. A. Fenger og P. Rørdam talte. Derefter førtes Kisten til Vor Frelzers Kirke paa Kristianshavn. Det var en dobbelt Kiste: en af Bly indeni den lyse Egetræs-Kiste. For at de fjernere Boende kunde komme med, udsattes Begravelsen til Onsdagen den 11te. Da samledes det talrige Følge i Frelzers Kirke, hvoriblandt man vil vide (Dansk Kirket.), at der var henved tre Hundrede i Præstedragt, medens adskillige Præster uden Ornat var spredte blandt Mængden. Forrest i Koret sad Biskop Martensen og Professor Clausen. Gehejmeraad Trap mødte paa Kongens, Kammerherre Vedel paa Enkedroningens og Kaptein Lund paa Kronprinsens Vegne. Ministrene Grev Holstein og Hall saas blandt mange andre bekendte Mænd.

Efter Psalmen: „Kom, Gud Helligaand, kom brat!“ talte Fr. Boisen fra Stege hjertelig fra Prækestolen, hvorefter blev sunget: „Som Dug paa slagne Enge“; saa kom Peter Rørdam, der især dvælede ved Ordene om „Høvedsmanden“ i Kapernaum: „Og Manden troede det, som Jesus sagde til ham“, hvad Grundtvig selv engang kaldte den bedste Indskrift paa en Kristens Grav. Han fremhævede stærkt, at det var Daabs-Pagtens Ord, Fadervoret og Nadver-Ordet, som Troens, Haabets og Kjærlighedens Ord, ikke tagne ud af Bøger, men i Menighedens Mund, hvorom Grundtvig havde samlet de Troende. Saa sang man naturligtvis: „Mennesket troed det Guds Ord.“*) Dog, da Rørdam, om end politisk uenig med Grundtvig, dog var vel den af alle Talerne, der tiest kom i hans Hus i hans seneste Aar, maa hans Vidnesbyrd om Bispinden heller ikke savnes, skjøndt Tungerne bære det bedst: „Kjære Fru Grundtvig! De har levet et rigt Liv.

*) I „Frelsesalmer“, 13de Oplag, Nr. 113; i ældre 805 (paa 21de Trinitatis.)

De har elsket Grundtvig, ogsaa hans Person — og af Kjærlighed har De æret ham, føjet ham og plejet ham. Til det Sidste har De været til Velsignelse for Grundtvig og hans Venner“ . . .

Derpaa talte P. A. Fenger, og hans Tale er et saadant Tilbageblik paa Grundtvigs Levnetsløb, at en stor Del deraf maa her ikke savnes:

„Det er med dybt bevæget Hjerte, at jeg staar paa dette Sted for at lade Munden tale nogle faa Ord af Hjertets Overflødighed. Paa samme Sted stod han, min aandelige Fader og Ven, da jeg for omtrent 50 Aar siden først lærte ham at kjende. Den Gang var han i sin Manddoms fulde Kraft. Der er nok ikke mange i denne talrige Forsamling, der den Gang saa ham og hørte ham tale. Jeg var dog en af dem. Hans Røst lød mægtig under disse Hvælvinger. Hans Ord og Prædiken var som en vældig Foss, der bruser ned fra en Klippetinde. Han var en Stridsmand. Men hans Stridsvaaben vare ikke kjødelige men mægtige ved Gud til Befæstningers Forstyrrelse, til at forstyrre Anslag og al Højhed, som opløftede sig mod Guds Kundskab, og til at tage al Tanke til Fange under Troens Lydighed. Han havde mange Modstandere, og alt den Gang var der dem, som beraabte sig paa Morten Luther imod ham og hans Lære og Forkyndelse. Men han sagde derom: De kalder paa Morten Luther, som er død, og lovpriser ham, men kom han levende ind iblandt os, vilde han gribe Aandens Sværd og kløve disse sine Lovtalere til Bæltstedet. Det har jeg hørt med disse mine Øren i denne Kirke. En Stridsmand var han, og strides maa der i denne onde Verden. Det gjorde han, og kvad derom:

„Kjæmpe vi maa i den løbende Tid,
Livet hernede er Strid*)“ . . .

*) At Livet i den nye Pagts Dage „er Strid“ vilde Grundtvig i sine sidste Aar visselig neppe selv have sagt. Vi mindes, hvorledes han beklagede „den tyske Stridbarhed“ selv hos Morten Luther:

„Barne-Livet til at gro
Aldrig ret hos ham fik Ro“.

Han hævdede med Kraft i Modsætning til dem, der,

. . . „Den Kamp, han førte og vilde føre, førte han ikke af Lyst til Strid, men for Fredens Skyld, den sande, søde, livsalige Fred. Det saa mangen Gang ikke de mere fjernt staaende og de, der ikke forstode, hvorom Kampen drejede sig. Men hans Nærmeste og de, der havde den Lykke at komme i hans Hus, de lærte det, de hørte det af hans Tale, de mærkede det af hans Færd, de forstode det af de milde og skaansomme Domme, han fældte, især over hvad vi ikke kunne se: Hjertelaget hos Modstanderne; de mærkede det derpaa, at han ikke plejede at søge sit Egget, men Herrens og hans Menigheds. Hvilket kjærligt Hjerte, han havde, det blev aabenbart, naar han i deres Modgangs Dage kom til dem med de klare Taarer paa sin Kind for at trøste og raade, og af, hvor inderligt han kunde glæde sig med dem, naar det gik dem vel, thi han fulgte Apostelens Bud, at glæde sig med de Glade, græde med de Grædende. Det maatte de vel sande, Gamle og Unge, som kom til denne flittige og arbejdsomme Mand, saa ham lægge alting tilside, for at høre paa hvad de sagde, for at meddele dem de Raad og Oplysninger, der stode i hans Magt (og han vidste meget). Det var ikke saa, at han talede sine Venner efter Munden eller for-dærvede dem ved at rose dem. Nej, skarpt dadlede han, hvad han maatte misbillige hos dem, og gav dem derved Vidnesbyrd om, at han elskede dem og Sandheden højere end deres Venskab. Jeg siger dette, som den, der er et Vidne til Alt dette og ikke kunde unnlade at udtale det, dersom jeg fik Lejlighed til at tale ved den Afdødes Baare, og det siger jeg til den Herres Ære, han stadig havde for Øje, og hvis Tugt og Trøst i Aanden han gjerne tog imod og takkede for. Den Fred, hvorfor han stred, ogsaa i sit Indre, vandt han ved Guds Naade. Og saa

---

som de Fleste, tænker, at Guds-Freden kan tilkjæmpes af os, at „den er Vorherres Fred og ikke vores“ (3die Fastesøndag 1870 f. Eks.) at den er „ikke tilkjæmpet uden ved Vorherres Kamp“ (f. Eks. 6te S. efter Paaske 1869), at den kommer „saa uforskyldt som Barnets Smit“ udspringende alene af Skaber-Ordets og Guds-Mundens almægtige og meddelende „Fred være med Eder, Fred være med Dig!“ Men den følges af livsalige „Kjæmper, af Kjæmperne bolde, som stride for Gud.“

gav Gud ham i et usædvanligt langt Levnetsløb at faa se, hvordan det Meste af hvad han havde virket og kjæmpet for som Yngling og Mand, ja i sin høje Alder, lykkedes. Hans Dygtighed og Iver vandt paa hans gamle Dage større og større Anerkjendelse, hvad ogsaa denne Dag bærer Vidnesbyrd om. Herren gav ham i et fredeligt Hjem at kunne nyde Alderdommens Ro — velsignede være de, som bidroge dertil! — og forundte ham at kunne forkynde sin kjære Herres Evangelium endnu Dagen før sin Død, og han fritog ham for haard Kamp med den sidste Fiende, saa at vi af hans Bortgang kunne lære, at det er godt at have stridt i Tide, om vi gjerne ville lukke vort Øje i Fred. Han er død, men han lever og vil sikkert leve længe i en æret og dyrebar Ihukommelse.“ . . .

Derefter sang man: „Fred til Bod for bittert Savn“; saa forrettede Fønger Jordspaaakastelsen og fremsagde tilsidst tre Vers af Grundtvigs Kvæde over sin Moder, de tre Vers, som den Hensovede selv havde gjort til en særskilt Psalme og som begynder med Ordene:

„Det Livsens Ord vi bygge paa,
Trods Orme, Vind og Vove,
Af Muld skal Dødninger opstaa
Og Frelseren højlove.“

Derefter lød: „Sørger ej for dem, der sove“, hvorpaa omtrent tyve yngre Præster bar Kisten ud af Kirken; udenfor Døren modtoges den af Borgere og Bønder fra alle Landets Egne, som satte den paa Ligvognen. Dog var her med adskillige Andre, især Yngre og Studerende, ogsaa fra Norge. Det var under en Sørgemarsch, hvortil Ordene bleve sunge fra Orgelet, at Kisten blev udbaaren af Kirken. — Da nu Toget satte sig i Bevægelse, gik Studenterne i Spidsen. „Efter Ligvognen gik en stor Del af Præsterne, men efterhaanden blandedes Folk mere mellem hverandre. Toget gik ad Dronningensgade, Kristianshavns Torv, Overgaden, over Langebro, ad Ny-Vestergade, langs Frederiksholms Kanal, gennem Løngangstræde til Vartou. En tæt, uoverskuelig Menneske-Mængde fulgte det overordentlig lange Ligtog. Der var næppe et Vindu, hvor Toget kom forbi, uden at det var opfyldt. Skibene flagede paa halv Stang, og det samme var Tilfældet med

ikke faa private Huse; ogsaa Industriudstillingsbygningen, hvor Toget siden gik forbi, flagede paa halv Stang med et større Antal Flag. En stor Del af de større private Skoler havde givet Fridag. . . .

Da Ligvognen var naaet til Vartou, standsede den udenfor Kirken. Døren stod aaben (den Dør, der paa Hospitalsbygningernes Sydside vender ud mod Løngangsstræde.) Orgelet spillede, og snart tonede „Krist stod op af Døde“ gennem Togets hele bølgende Mangfoldighed. En saa stor psalmesyngende Mængde er neppe hørt i nogen af Nordens største Stæder, og Istemmelsen af denne Paaske-Sang sættes af Ørenvidner som det mest Gribende ved den hele Sørgehøjtidelighed. Fra Vartou, hvor alle Vinduer var fulde af de gamle Koner, gik Toget til Jernbanegaarden. „Dejlig er Jorden“ og „Op dog, Sion, ser du ej“ lød fra de tætte Skarer. Ved Banegaarden opløstes det store Tog, men 600—700 Mennesker, Mænd og Kvinder fra alle Landets Egne og endel Nordmænd, fulgte med i det Ekstratog, der førte Liget til Kjøge.

Kl. 4 $\frac{1}{2}$ ankom Toget til Kjøge By, der havde iført sig en sørgefestlig Dragt. Kirkeklokkerne ringede, en stor Mængde Huse flagede paa halv Stang. Haandværker-Foreningen og Vaabenbrødrene (Skytter-Foreningen) i Kjøge gik med deres Faner i Spidsen, og Folk fra Byen og Egnen sluttede sig naturligvis til Toget, som gik hen til Aasen paa den blomsterstrøede Vej. Til Hornmusikken blev forskellige Psalmer sungne, deriblandt atter: „Fred til Bod for bittert Savn“, og det lød yndigt ud over Markerne. Fra „Aasen“ oppe i Skoven, med Aaen nedenunder, er der den dejligste Udsigt, østerud over Kjøge-Bugt, med et yndigt Landskab i en Halvkreds om sig, og saa i det Vide ud over Østersøen. En Ringmur indhegner, i Skoven med de høje Bøgetræer, Kirkegaarden deroppe, der naturligvis, som Hvilested for en enkelt Slægt, ikke er stor. Kisten, der det Meste af Vejen fra Kjøge Banegaard var kjørt paa en liden Ligvogn, men baaren opad den sidste Bakke op til Kirkegaarden, blev nu sat lige indenfor Indgangen, og ved Siden af stod Talerne for at kunne høres af de Faa indenfor og de Mange udenfor. Her blev først afsunget Hostrups

„Kimer, I Klokker, nu sluktes en Sol over Mulde,
 Længe den kjæmped mod Mørket med Straalerne fulde,
 Silde den sank,
 Stor i sin Nedgang og blank.
 Æren er Guds i det Høje!“ . . .

Da denne Psalme paa 4 Vers var udsungen, traadte Prof. Hammerich frem. Havde man fundet, at han før paa de nordiske Kirkemøder mellem boglærde Modstandere havde talt knapt og forbeholdent om den Hensovede, saa talte han frit og fuldt ud og skildred ham, udsprungen af en af Danmarks stolteste Ætter, Skjalm Hvides Æt, som „en af Aandens Udkaarne, en af vort Hundreedaars Vejbydere, hine Heroer, hele Nordens Ære, der tændte nyt Lys i vore Lande“, — skildred ham som Daadens og Kampens Mand gennem Haan og Miskjendelse, men og som Manden med det store Hjerte, der var rigt som hans Aand: „det kunde tro og elske som et Barns Hjerte og græde som Barnet, og det kunde kjæmpe som Manden. Hvad han elskede, var hans Frelser, den korsfæstede og gjenopstandne, hans Fæderneland histoppe og hernelen, Nordens Aand, alt Stort og Sandt og Skjønt og Godt . . . Kjærlighedens Fred boede i ham . . . hans Prædiken begyndte som en rullende Bodstorden, endte i Evangeliets stille Susning som Forkyndelse af Englenes Julebud om den store Glæde for alle Folk. Og denne Mand var en dybsindig Grandsker, en Synernes Mand over Historiens og Menneskehjertets Vidder, der saa indad, udad, opad, frem og tilbage, hvis Syner alle samlede sig i et stort, nyt historisk Grundsyn paa hele Livet, hvori den nordiske Aands Længler fandt sit Udtryk som ingensinde før. Saa fik han Syn paa Livs-Kilderne i Guds Kirke i Ordet: Daabens og Nadverens, Bønnens og Fredens [Fredlysningens] Ord, hvori Herren vandrer gennem Menigheden, og paa Livskilderne i Nordens Folkeliv: dets Sang og Saga. Tidlig og sildig pegede han paa den og grundede paa, hvorledes de levende Strømme skulde ledes ind i Sjælene. Saa sprang Tanken om Folkehøjskolen fuldt rustet ud af hans Aand. Den, saavel som hans andre store Livstanker, er bleven miskjendt. Men Tiderne skiftede, og nu er Mangt og Meget af det han stred for, lyst i Kuld og Kjøn, knæsat

selv af hans tidligere Modstandere. Folkehøjskoler rejse sig rundt i Nordens tre Riger og have allerede vakt Opmærksomhed i fremmede Lande. Og hans Syn om Guds Kirke og Nordens Kald i Historien tæller Tusinder og atter Tusinder af Venner. — Saa skildred Hammerich „Skjalden, der stak i Sky som Ørnen med de stærke Vingeslag og kunde synge sødt som Fugl i Lunde“, og navnlig betegnede han Grundtvig som „den ypperste Psalmedigter, Kristi Kirke nogensinde har havt; idetmindste kjender jeg ingen større“ — og derefter fremstillede han ham som Fremskridtets og Fremtidens, som Folkets og Frihedens Mand. „Hans Tro til Friheden kjendte næsten ingen Grændser. . . . I den første Menneske-Alder af hans Liv studsede kun de Fleste, de rystede paa Hovedet, Andre lo og spottede ad den Sværmer og Fredsforstyrrer. Først da han stod Alderdommen nær, begyndte Folket at lytte til denne underlige Mands Ord, Flere og Flere kom til, de ærede ham, de løfte ham højt som den store Aand, ja der gives dem, som forgode ham. Og nu, da han er gaaet bort, nu lyse og skinne hans Livstanker, og de skulle skinne vidt ud over hans Grav og endnu hos ufødte Slægter glæde Sjæle og varme Hjerter og løfte Aander trindt i Norden.“ Er der kommet mere Malm i Modersmaal, mere Liv i vor Kundskab, mere Inderlighed i vor Tro, mere Flugt i vor Sang, mere Kraft i vort Folkeliv, mere Lys i vort Haab, selv i en i mange Henseender mørk Tid, under tunge Hjem søgelser, mens de onde Magter rejse Hovedet, da er han den Aandens Stormand, vi har mest at takke for“. Hammerich glemte dog ikke at give Gud Æren og kun prise Grundtvig som hans „villige Redskab“. Talen var lang, og jeg kan her ikke meddele stort Mere deraf, end at han med Hensyn til Fremtiden hernede indviede Grundtvigs Minde til Udødelighed, og hans Tanker fulgte ogsaa den Hedengangne til det, som er hinsides, og han udtalte: „Der vil hans Aand udvikle sig indadtil, altid dybere, altid inderligere i Samfund med sin Frelser; thi nye, hidtil ukjendte Muligheder ville aabne sig. Der glider atter Syner frem for ham, uendeligt saligere, end de gaves ham hernede; er der ikke Evighedens Syner? der løfter Sangeren fornyet sin Røst og synger den nye Lovsang i Kor med

David og Esaias, med Seeren Johannes, med Bernhard og Luther. De ældste Kristne talte om Apostler og fromme Lærere, der i Dødsriget fortsatte den Prædiken, Herren begyndte ved sin Nedfart. Tør vi da ikke ahne det Samme om ham, hvis Lyst og Længsel Evangeliets Forkyndelse var, og som selv sin sidste Levedag syslede med Forberedelsen til Prædikenen næste Søndag; tør vi ikke sige: ja der har han holdt den, der vil han med den nye Tunge forkynde Guddoms-Herligheden i Jesu Kristi Aasyn.“ Tilsidst forkyndte Hammerich de Helliges Fællesskab her og hisset og det store Guds Herligheds Haab og sluttede med en Tak og: „Gud glæde din Sjæl i Himmerig!“

Efter Hammerich kom Bjørnstjerne Bjørnson, — dog blev først afsunget Grundtvigs Sang:

„Som Foraarsolen morgenrød
Stod Jesus op af Jordens Skjød
Med Liv og Lys tillige.“

Ved Efterretningen om Grundtvigs Død enedes endel Kristianiafolk, baade saakaldte „Grundtvigianere“ og Ikke-Grundtvigianere om at sende Skjalden Bjørnson og Præsten Domaas ned til Begravelsen*). Domaas talte senere ved Vennemødet; men Bjørnson udtalte nu ved Graven blandt Andet Følgende:

„Hvad Grundtvig har gjort for at forene Nordens Folk, er efter mit Tykke større end Alt, Nogen før ham har gjort. Thi at forene i en fælles Opgave er den største Forening, som findes. I denne Forbindelse vil jeg tage Sverrig med; thi vel er det ikke kommet med, men, efter hvad jeg véd om det, tænker jeg forvist, det kommer, og den er ikke Herren mindst velkommen, som kommer sidst, og har heller ikke mindst at bringe. Alle disse Fællesopgaver for den nordiske Aand**), som Grundtvig

*) Senere holdtes en talrig besøgt Mindefest i Kristiania. Sognepræst Eiler Sundt talte, og en Kantate af Bjørnson blev afsungen.

**) De Fællesopgaver, Bjørnson udtrykkelig havde nævnt ved denne Lejlighed, var „Folkehøjskolen og Skolelærere for de Smaa i Grundtvigs og Ole Vigs Aand“.

saaledes havde peget paa, at de ikke mere kunne tabes, kunne ikke uden videre tages op; for hver en maa der kjæmpes. Det mener jeg derfor, at mens der ved andre Grave lyses Fred, bør der lyses Kamp over denne! Kamp for det, vi elske, og elske ved ham!“

Saa kom til Slutning den aldrende Sognepræst H. Sveistrup fra Vejen Sogn ved Askov efter Sangen:

„Det er saa yndigt at følges ad,
Hvor banet Vejen er paa det Jævne,
Og Vejen gaar til Gud-Fredens Stad
Med al den Herlighed, Mund kan nævne.“

Han dvælede ved Grundtvigs stille Bortgang, „som Sol i Høst gaar ned“, og dermed ogsaa ved, at han havde lyst som en Sol, dog ikke at han selv var Lyset. men han vidnede om Lyset, som er Guds-Ordet, han laante sin Tunge og sin Pen, saa det lyste gennem hans Tale og Skrift gennem to Menneske-Aldere:

„Sol opstaar og Sol nedgaar,
Naar den har gjort sin Gjerning.
Gud give os at skinne saa
Som Himmellys, skjøndt af de smaa,
Da randt for os Guldterning.“

Ja, han fik gjort sin Gjerning, og vi, der fik Frugt af ham, følge ham til hans Grav uden Jammerklage, og vende tilbage med Tak til Gud for hvad han gav os i ham, der selv har ønsket, hans Venner vilde efter hans Bortgang hellere tale om, hvad de havde vundet ved hans Liv, end hvad de havde tabt ved hans Død. Heller ikke glemte Sveistrup „den ædle Dannekvinde, sat ved hans Side, som i ægte, trofast Kjærlighed bredte Solskin med Varme over hans Husliv i hele femten Aar. Saa opfordrede han Medkristne til, før de skiltes, sammen at bekjende Troen og bede Fadervor, og derefter sang man en før utrykt Psalme af Grundtvig:

„Guds Fred er mer end Englevagt.“

Hele Følget gik nu langsomt forbi Graven; Grundtvigs Grav er imidlertid ikke egentlig i Muld, men er en muret Hvælving, hvortil Indgangen paa Begravelsesdagen var omgivet af Blomster og Grønt. Der hviler han

ved „Fru Maries“ Side, som vi véd han sang en sytten Aar før sin Bortgang:

„Aasen med Udsigter vide,
Smilende ad Østerlide,
Den ved Kjøge-Bugtens Bred
Er vort fælles Hvilested.“

Det er kun en kort Beretning, jeg her har kunnet give om Grundtvigs Ligbegængelse. Hvem, der ønsker at læse en udførligere, maa jeg henvise til Skriftet „N. F. S. Grundtvigs Jordefærd og det kirkelige Vennemøde den 11te og 12te September ved J. Christian Madsen“. Det indbefatter foruden hvad Titelen lover, et Foredrag „Om Grundtvigs Betydning i vor Kirke“, af Stiftprovst Egede Glahn, og en Prædiken paa 15de Søndag efter Trefoldighed“ 1872 af Pastor C. J. Brandt, der for den store Mængde Tilhøreres Skyld maatte holdes ude paa Vartou Gaardsplads (medens Altergangen gik for sig inde i Kirken), og som i høj Grad forstærkede Ønsket hos Grundtvigs Tilhørere og Altergjæster om, at Brandt maatte blive hans Eftermand, et Ønske, vi véd, den danske Regjering ogsaa opfyldte. Endelig indeholder Skriftet en Udsigt over Grundtvigs Levnetsløb af Sagamanden Frederik Barfod. Vennemødet var tidlig berammet og Deltagerne havde saaledes til det Sidste ventet at samles omkring Oldingen for endnu at høre hans Tale i Kirke og Mødesal, medens de nu kom til hans Jordefærd, men ikke blot for at fælde Taknemmelighedens Taare ved hans Grav, men og for at høre og være med at give ham Eftermælets Røst og opmuntre hverandre til at optage hvad de evnede af det rige Arvegods.

Fra Nordens tre Riger gjenlød det i de forskjellige Toner, fra dem, der delte, og fra dem, der ikke delte hans Anskuelse i det enkelte, at en Mand var gaaet bort, hvis Liv var af overordentlig Betydning for Nordens Liv. I Frankrig havde Rygtet om hans Folkehøjskoler saaledes vakt Opmærksomhed, at derfra kom Begjæring efter nærmere Oplysning om dem. Det var endnu, mens Grundtvig selv levede; det samme var Tilfældet selv fra Lande østenom Østersøen. I hans Dødsaar stod der

i det tyske Tidsskift „Im neuen Reich“ Nr. 48 et særdeles rosende Stykke om ham med Prøver af hans Digtning i Oversættelse. Udtalelser fra de forskjellige Egne i Norden er for en Del samlede i „Mindeblomster paa Biskop Grundtvigs Grav“ og — saa vil jeg slutte med det Ønske-Ord, jeg udsendte ved hans Bortgang:

. . . Hvad han for Kirken
Og Norden har været,
Klare sig venlig
Folket til Held!
Rodfast i Fortid
Livsoplyst Fremtid
Fuld af hans Sange,
Frigjorte Forhold
Vorde med Gud dog
Stor-Mindesmærket,
Som fra Højnorden
Skinne skal vidt
Til Folkenes Held!

Tillæg.

Grundtvigs Bortgangs-Kvæde.

I „Dansk Kirketidende“ meddelte Prof. Gr. i 1880 nedestaaende Kvæde, med den Oplysning, at det var det sidste fra hans Faders Haand og skrevet kort før hans Død:

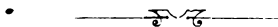
Gammel nok jeg nu er blevet
mellem Vuggen min og Grav.
Nu jeg staar ved Falderebet
ved det store, vilde Hav,
hvor Magneten er Guds-Ordet,
og Guds Aand staar selv ved Roret.

Stormene er frygtelige,
stille staar her Mandevind,
nærmest er de dødes Rige,
nemt det er at stævne did;
men, o ve for Uglesangen!
Bundløs dér er Undergangen.

Vel, paa jordisk Vis at regne,
langt af Led er Paradis,
er os nært dog alle Vegne,
hvor hos Ordet er Guds Pris,
saa for Sjæleøje-Stavnen
brat sig aabner Himmel-Havnen.

Ja, hvor Aanden staar for Styret,
Og Guds-Ordet er Kompas,
Gjælder, som i Æventyret,
Evighedens Timeglas;
der sig brat, som sagt, saa gjort,
aabner Evighedens Port.

Derfor Jesus-Kristus-Navnet
prises skal evindelig:
Af hans Kjærlighed omfavnet,
Hjærtet er i Himmerig;
naar med denne Verden brydes,
til Guds-Bordet vi indbydes.

Indhold af 2det Bind.

Fra 1853 til 1861.

Grundtvig fylder de Syvti	Side	3
Grundtvig og hans Kapellan Boisen og et lidet Brev til Busck	—	11
I „Dansk Forening“ og i „Dannebrog“	—	13
Anden Gang Enkemand	—	32
Bidrag til Kalendere	—	47
Paa Rigsdagen Vinteren 1854—55	—	49
I „Dansk Forening“ og i „Dannebrog“ II.	—	59
Paa „Aasen“ ved Kjøge	—	73
Rigsdagsvalget i Kjærteminde. Sølvbryllups-Sangen .	—	75
Forordet til 2den gjennemsete Oversættelse af Sakse .	—	82
„Oprejsnings-Aaret“	—	84
Bautastenen ved Rønnebæksholm og Fru Maries Eftermæle	—	86
Paa den overordentlige Rigsdag (Aug.—Sept.) 1855 .	—	89
Paa Rigsdagen Vinteren 1855—56	—	92
Ved det dansk-norske Studentermøde i Kjøbenh. 1856	—	109
Grundtvig i Skiftesagen efter „Fru Marie“	—	111
Under mit tredje Besøg i Danmark 1856	—	114
I Striden om Alterbogs-Daaben	—	121
Ved Rigsdags-Gudstjenesten Oktober 1856	—	139
Paa Rigsdagen 1856—57	—	143
Ved det nordiske Kirkemøde 1857	—	151
Brevveksling med en kvindelig Konfirmant	—	162
Grundtvig ved sin ældste Søns Forlovelse og Gifter- maal og Gehejmerraad Treschows Syttiaar	—	178
Paa Rigsdagen Høsten 1857	—	181
Ved Dr. Jakob Kristian Lindbergs Død	—	192
I „Kirkelig Samler“. I	—	196
Kristendommen, den frigjorte Folke-Kirke og Synagogen	—	224

I „Kirkelig Samler.“ II.	Side 226
Kristenhedens Syvstjerne, et kirkeligt Sagakvad . . .	— 228
Om Søren Kierkegaard	— 233
Et Ord af Grundtvig om Kristendoms-Undervisningen	— 334
Tredie Giftermaal og den nærmeste Tid derefter. . .	— 235
Mærkelige Ytringer af Grundtvig ved Minister Rotwitts Baare	— 244
Et utrykt Digterværk fra 1860	— 246
Lidt mere fra Grundtvigs Hjem	— 250
I Københavns Præstekonvent	— 255
I „Dansk Kirketidende“. (Fra 1856—62). Herunder ogsaa de kirkelige Sprogforhold i Slesvig	— 257
Bjovulfs-Drapen paa Angelsaksisk	— 284
„Optrin af Nordens Kjæmpeliv“	— 288

Fra 1861 til 1872.

Embeds-Jubilæum 1861	— 293
Efter Jubilæet. Forskjelligt fra Hjemmet	— 304
Lidt mere fra Hjemmet	— 308
I „Kirkelig Samler“. III	— 311
Grundtvig om Embedsmands- og især om Præste- Dannelsen	— 330
En frikirkelig Vidskabs-Skole	— 334
Forskjelligt fra 1862	— 338
Anden Udgave af Haandbogen i Middelalderens Historie	— 341
Ved Studentermødet 1862	— 344
Fra Høsten 1862	— 346
Kirkehistoriske Foredrag i Hjemmet (1861—63) . .	— 351
Lidt om Grundtvig og Ungdommen paa Marielyst Folke- højskole	— 380
I „den kristelige Lys-Sag og Livs-Sag“ mod Biskop Martensen og Flere	— 381
Under første Vennemøde og mit fjerde Besøg i Danmark	— 396
Ved Besøg af en Nordmand efter Mødet	— 414
Ved Konge-Skiftet og Tyske-Krigen	— 415
Besøg fra Norge	— 428
Femogtyveaars-Dagen i Vartou og lidt om Aarsdagen hjemme	— 430
Til Luthers Minde i Vartou	— 433
Ved en Menigheds-Gave til Enkedronningen	— 435
Grundtvig ved Ansgars-Festen 1865	— 437

Et Testamente fra Grundtvig i det Kirkelige 1865 .	Side 444
Ved Grundtvigs Oversættelse af Snorre (2den Udgave)	--- 452
Grundtvigs Forhold til det „nationalliberale Parti“ og til „Dansk Folketidende“ 1865	— 454
Under Vennemødet 1865 og mit 5te Besøg i Kjøbh.	— 456
Ved Birkedals Afsættelse	— 490
Fra Høsten 1865 til Februar 1866	— 492
Bjovulfs-Drapen i anden Udgave paa Dansk og anden Digtning Vaaren og Sommeren 1866	— 503
Grundtvig vælges atter til Rigsdagsmand	— 509
Grundtvig i Landstinget 1866	— 510
Grundtvig efter Juni-Grundlovens Nederlag. Grundtvig og Oberst Tscherning	— 529
Grundtvig og Dronning-Skolerne	— 536
Vennemødet i Kjøbenhavn 1866	— 539
Lidt Gammelt og Nyt fra Marielyst	— 547
Lidt om Grundtvigs kirkelige Forkyndelse fra omtrent 1860 til Vaaren 67	— 556
Sygdom og Helbredelse, Flytning og Folkehøjskolen paa Marielyst	— 595
Mærkelige Udtalelser i Tillægget til historisk Børne- lærdom 1867	— 599
Et Oplysnings-Ord om Folkekirkens Indre	— 600
Grundtvig atter i Kirken	— 603
I 1868 indtil Vennemødet	— 605
Vennemødet 1868	— 610
1869 indtil Vennemødet	— 620
Vennemødet 1869	— 631
Mere fra Høsten 1869	— 639
Efterslet fra Seksti-Aarene	— 646
I 1870	— 658
Besøg af Nordmænd Sommeren 1870	— 669
Endnu lidt fra Kirken i 1870	— 674
Forskjelligt fra Sommeren og Høsten	— 678
Lidt om Grundtvig og Professor Rasmus Nielsen og Grundtvigs Bidrag til „For Ide og Virkelighed“	— 685
Grundtvig og hans Konfirmander i hans Alderdom. Et Par Ord om Gr.s Vielsesmaade af Ægtefolk	— 692
Ved Grundtvigs anden Kapellan Pastor Køsters Død	— 702
Grundtvigs „Festsalmer“ og hans „Salmer og anden- lige Sange“ forevrigt	— 704
Grundtvigs Forhold til Fengers Alterbog	— 716

Vinteren og Vaaren 1871	Side 718
Sekstiaars-Jubilæet	— 721
Den daglige Opbyggelse hos Grundtvigs	— 734
Hilsen til Biskop Grundtvig fra det norske Studenter- samfund	— 737
Kingo-Støtten	— 738
Nordisk Kirkemøde 1871 og Gr.s sidste Fødselsdag	— 738
Forskjelligt fra Høsten 1871	— 746
Vinteren og Vaaren 1872	— 752
Fra Trinitatis Søndag	— 765
Besøg af Nordmænd m. M.	— 775
Samtale med Højskolelærere og Forhold til Sangbøger	— 777
Fra syvende Trinitatis Søndag	— 781
En Udtalelse af Gr. om Professor P. A. Munck	— 788
De sidste Fotografier af Grundtvig og Ingemanns Under- skrift under hans Billede	— 789
Grundtvig og Professor Hammerich m. m.	— 791
Grundtvigs sidste Søndag	— 800
Døds-Dagen	— 804
Slutning	— 806
Tillæg.	
Grundtvigs Bortgangs-Kvæde	— 817

Rettelser og Tilføjelser.

Da Forfatteren paa Grund af den store Afstand mellem ham og Trykkeriet ikke selv har kunnet læse Korrektur paa nærværende Værk, har der indsneget sig adskillige Fejl og Misforstaaelser, som Læseren bedes opsøge og rette før Gjennemlæsningen. Nogle „Danismer“ som v for u, „hedder“ og „Fjende“ o. fl. bedes undskyldte ved den syd-nordiske Korrekturlæsning.

1ste Bind.

- Side 11, Linie 15 f. n. tilføjes efter „Præken“ som Note: „Grundtvig skrev 1812 til J. P. Mynster om sin tidligere Ungdom: „De mener uden Tvivl, at jeg fra et letsindigt Verdensbarn er blevet Kristen, og deri tager De storligen fejl. Arvet Alvor, Fattigdom, Stolthed og Ærgjerrighed holdt mig langt borte fra Verdens Lystighed, jeg var en Farisæer af den strengeste Sekt, og jeg kan sige, at et „moralsk Menneske“ var det Øgenavn, jeg bar i Verden og bar det med Stolthed.“ („Nogle Blade om Mynster“, udg. af C. L. N. Mynster. Brevvekslingen med Gr. S. 98—119.)“
- 14, L. 3 og 2 f. n. udgaar Komma efter „Anerkjendelse“, og „udenfor Danmark“ spærres.
  - 15, L. 5 f. o. efter „Tidsfølgen“ tilføjes: „hvad Æmnet angaar“.
  - 15, L. 16 f. n. „Schubothes“, læs „Schouboes“.
  - 16, L. 17 f. n. rettes „virkelige Poetiske“ til „virkelig Poetiske“.
  - 21, L. 19 f. o. rettes „udvortes“ til „indvortes“.
  - 34, L. 5 f. n. „1840“, læs „Januar 1839“.
  - 41, L. 17 f. o. rettes „spytter“ til „spytted“.
  - 41, L. 21 f. o. „1818“, læs „1815—16“.

Side 46, L. 20 f. n. rettes „af Studenter-Kredsen“ til: „fra alt Broderskab med dem og erklæres for en nedrig Bagvasker“.

- 49, L. 5 f. o. rettes „Raad“ til „Raadd“.
- 50, L. 14 f. o. rettes „han“ til „hvem“.
- 52, L. 16 f. n. rettes „som til „om“.
- 53, L. 17 f. n.: „Stalbroderskab“, læs „Staldbroderskab“.
- 54, L. 10 f. o.: „Gimselen“, læs „Grimselen“.
- 55, L. 10 f. n. rettes „Kunst-Forgudelser“ til „Kunst-Forforgudelse“.
- 65, L. 21 f. o.: „Tro“, læs „Tro og“.
- — L. 1 f. n. rettes „som vi“ til „saa vi“.
- 66, L. 18 f. n.: „høre Aanden“, læs „høre i Aanden“.
- 67, L. 5 f. n.: „i de Dage en“, læs „en i de Dage“.
- 77, L. 16 f. o.: „Gjærning“, læs „Gjæring“.
- — L. 6 f. n.: „1826“, læs „1825“.
- 79, L. 17 f. o.: „Skriften“, læs „Apostel-Skriften“.
- 90, 1 f. o.: „Ved denne Tid og“, læs „Gjennem Tyverne“.
- 93, L. 17 f. o.: „ved“, læs „forhenv. Præst ved“.
- 96, L. 16 f. o.: „dets“, læs „det“.
- 98, L. 10 f. o.: „ebraiske“ og „Ebræisk“, læs „ebraiske“ og „Ebraisk“.
- 98, L. 9 f. n.: „Kristi Fødsels-Tid“, læs „Jerusalems Forstyrrelses-Tid“.
- 107, L. 1 f. o.: „11^{1/2}“, læs „11“.
- 114 føjes til Noten om „Mands-Minde“ følgende:

Et fra „Mands-Minde“ maa dog ikke her savnes. Det er den gamle Kjæmpes Udtalelse om Forholdet mellem Kamp og Liv. Han siger i sit 51de Foredrag, Side 502: „ . . . Jeg har nemlig ganske opgivet min gamle Paastand: jo mere Kamp, des mere Liv, hvoraf Følgen lettelig kan blive: des mere Død; saa det gjælder i alle Maader, at et magert Forlig er bedre end en fed Proses, og at den Spore, fredelig Virksomhed trænger til, giver frit Væddeløb langt bedre end Kamp“.

- 135, L. 16 f. o.: „holdte“, læs „holdt“.
- 146. En lidt større Fejl i nærværende Arbejde maa jeg bede den velvillige Læser om Tilgivelse for. De Vers af Kvædet til A. Munch, som man nok af Noten ser, at jeg havde ikke godt ved at skulle forlige med Gr.s Betragtning af Forholdet mellem Liv og Død — de Vers er jeg overbevist om, er ikke og kunde slet ikke være af

Grundtvig. Foruden alt Andet vilde det ogsaa været en Mand, saa fri for al uægte Følsomhed, 'som Gr. var, især i sine ældre Aar, unuligt at skrive, at Skilsmissen fra Norge, hvor tung den i Øjeblikket faldt, endnu i 1839 —40 koster Dansken „saamangen Taarestrid“, saa meget mere som han dog allerede dengang havde et anderledes roligt og klaret Blik paa de historiske Forhold i Norden. Jeg blændedes i Øjeblikket som saa mangen Bladskriver, der faar en uventet Nyhed at lade Pennen løbe med, og jeg vilde ved Afslutningen af 1ste Bind meddelt Ovenstaaende, men forsømte den rette Tid. — Sluttelig kan jeg forsikre, at Versene er de eneste i hele Værket, hvorom jeg har at gjøre en Tilstaaelse, som denne.

- Side 147, L. 17 f. o.: „ikke i det Hele“, læs „i det Hele“.
- 169, L. 15 f. o.: „Føl“, læs Føl“.
- 175, L. 15 f. o.: „Hjemmets“, læs „Hjertets“.
- 189, L. 18 f. o. sættes Anførselstegn ved „som ikke skjønner sit eget Bedste“.
- 199 føjes til Digtet: „Jeg korsor mig“ følgende Note: Herved mindes jeg om at bemærke, at Gr. allerede i Søndags-Bogen vedkjendte sig Herrens Nedfart til Døds-Riget som sket til Frelse for dem, som der har Hjertelag til at frelses, og at han optog „Gjætningen“ fra Oldkirken: at Herrens Vidner her saligt vidner ogsaa der. At Frelsen i Døds-Riget bliver eller kan blive Alle tildel, var paa den anden Side langt fra Grundtvigs Mening, som vi alt har set i Ligtalen over Fr. 6te („Søndagsb.“, 3die Bind, S. 176 fgd.). Herom mere siden.
- 204—5. Det er senere udfundet i Grundtvigs Efterladenskaber, at Psalmen „Barnelivets favre Dage“ er skrevet sandsynligvis i 1843 og var i al Fald til lige efter Nytaar 1844, samt at „Velkommen Morgenrøde“ er ved en Trykfejl i Sangværkets Indholdsliste henført til Konfirmation paa „Tuborg“ istedenfor „i Vartou“. Aarstallet 1843 paa den nævnte Liste er derimod rigtigt.
- 209, til Overskriften „Mundsmag af nogle Minde-Dage“ føjes „mod Midten af Fyrretierne“.
- 215, L. 1 f. o.: „yndigst“, læs, „yndig“.
- 217, L. 7 f. o.: „Trang til Ord“, læs „Trang til et Ord“.
- 227, L. 5 f. n. læses „klarest i Indledningen“.
- 234, L. 11 f. o.: Mannheim“, læs „Mannhem“.
- 238, L. 10 f. o.: „Minderne“, læs „Mundene“.

- Side 239, L. 9 f. o.: „Mathæus's“, læs „Mathews“.
- 242, L. 5 f. n.: „en Lignelse“, læs „i en Lignelse“.
- 248, L. 5 f. n.: „Liljekind“, læs „Lilliekind“.
- 288, L. 17 f. n.: „Maagens“, læs „Mangens“.
- 299, L. 15 f. o.: holleds“, læs „koleds“
- 301, L. 5 f. n.: „Høvding“, læs „Høvdingen“.
- 315, L. 17 f. o.: „rynker“, læs „rymper“.
- 319, L. 1 f. n.: „nytter“, læs „nyttet“.
- 321, L. 4 f. o. sættes Anførselstegn efter „ufortalt“.
- 336, L. 16 f. n.: „foreliggende“, læs „forebyggende“.
- 339 sættes Komma efter „Grundtvig“ L. 18 f. o. og efter „idetmindste“ L. 19 f. o.
- 348, L. 15 f. o.: „Sice“, læs „Sise“.
- 361, L. 10 f. o.: „om“, læs „og“.
- 366, L. 23 f. o.: „Danske-Tiden“, læs „Dansker-Tiden“.
- 370, L. 9 f. o.: „og saa“, læs „ogsaa“.
- 381, L. 7 f. n.: „Vægter“, læs „Vogter“.
- 382, L. 12 f. o.: „Vagterne“, læs „Vogterne“.
- 385, L. 16 f. n.: „sine“, læs „sig“.
- 388, L. 16 f. o.: „Føler“, læs „føle“.
- 389, L. 4 f. n.: „Forplanter“, læs „Forplanted“.
- 392, L. 5 f. o. skal lyde saaledes: „fordi dette Haab, som Skriften beskriver og Aanden udtaler det, omfatter hele Mennesket“ o. s. v.
- 410, L. 16 f. n.: „kunde“, læs „kunne“.
- 435, L. 10 f. n.: „alene saa ham“, læs „saa ham gaa alene“.
- 440, L. 1 f. n.: „betegner“, læs „betegned“.
- 447, L. 14 f. o.: „her betegner“, læs „har betegnet“.
- 441, L. 3 f. o.: „Graadens“, læs „Graaden“.
- 494, L. 23 f. o.: „vi ikke har“, læs „vi har“.
- 499, L. 11 f. n.: „uundværlige til“, læs „uundværlige til Rigets“.
- 523, L. 12 f. o.: „(1854)“, læs „(1854—55)“.
- 547, L. 9 f. o.: „friske“, læs „frie“.
- 550, L. 6 f. n.: „Dygtighed“, læs „Dydighed“.
- 553, L. 6 f. n.: „underlige“, læs „inderlige“.
- 554, L. 8 f. o.: „ændre“ læs „ændse“.
- 556, L. 3 f. o.: „Sommeren noget“, læs „Sommeren og noget“.

2det Bind.

Side 8, L. 8 f. o.: „Skald“, læs „Skjald“.

- 11. Det i Overskriften bebudede . . . „lidet Brev til Busck“ er saalydende:

„Kjøbenhavn, 21de November 1853.

„Til Lykke, Du kjære Ven! med Datteren*), som Vorherre gav i Sønnens Sted og som kunde synes fornøden til en vis Ligelighed især paa Mødresiden**).

„Det er sandt, som Du siger, at vi ses kun lidt i den senere Tid, fordi jeg, som sædvanlig, er nagelfast, og Du usædvanlig sjelden kommer, hvor jeg er, men vi er dog vist lige gode Venner for Gud og for hinanden, da hvad der snart har forbundet en hel Menneske-Alder, vist er lige dyrebart for os paa begge Sider, saa det er kun den selskabelige Omgang, der ogsaa hos os har havt et af de Vejrskitter, som vi véd, er i denne Verden meget sædvanlige og tidt uforklarlige. Jeg formoder ellers, at vor Menings-Ulighed ved Endel af de politiske Spørgsmaal og saa vor Enighed om de mørke Udsigter for, hvad vi begge har kjær, har bidraget deres til, at vi i den senere Tid ej blot har talt sjeldnere sammen end det før var vor Skik og vor Lyst.

„Dog, Herren og Aanden er de samme, og Hjerterne vist ogsaa, og naar der, som jeg, Gud ske Lov! haaber, snart igjen bliver klarere Skyer over Fædernelandet, da klarer det sig vel over os, som venter Klarheden fra det Lys, vi har troet paa.

„Venligst Hilsen til Dig og dine fra min Kone og
Din gamle Ven

N. F. S. Grundtvig.“

Da Grundtvig efter Fru Mariæ Død var bleven saa enlig, kom han ofte kjørende ud til Brøndby, til Buscks, med sin lille Frederik og med Barnepigen, men rejste altid samme Dag tilbage til Kjøbenhavn.

- 18, L. 7 f. n.: „Arvelod“, læs „Arvelov“.
— 27, L. 13 f. o.: „værdigede“, læs „værdige“.
— 45, L. 5 f. n.: „Indtrædelse“, læs „Indstædelse“.
— 53, L. 15 f. n.: „have“, læs „havde“.
— 55, L. 6 f. o.: „den“, læs „sin“.

*) Fru Augusta Pedersen i Askov.

**) Busck var anden Gang gift.

- Side 58, L. 12 f. n.: „dem“, læs „den“. Linien skal begynde med „de“.
- 59, L. 15 f. n.: „hvor“ bortfalder.
- 64, L. 16 f. n.: „Vederlag“, læs „Nederlag“.
- 67, L. 13 f. o.: „være“, læs „være noget“.
- 74, L. 18 f. o.: „Med hans Gyldenaar ivente“.
- 79, L. 4 f. o.: „udtale“, læs „irtdtale“.
- 99, L. 11 f. o.: „tilkjæmpede sig“, læs „tillæmpede“.
- — L. 17 f. n. efter „Behandling“ sættes Anførselstegn.
- 109, L. 11 f. o.: „har“, læs „han“.
- 111, L. 6 f. o.: „med“, læs „mod“.
- 121, L. 17 f. o.: „Nyaars“, læs „Nytaars“.
- — L. 9 og 8 f. n. læses saaledes: „det vilde, efter Forholdene, sige: Biskoppen nægter ham“, o. s. v.
- 122, L. 10 f. n.: „for“, læs „hos“.
- — L. 4 f. n.: „personligt“, læs „personlig“.
- 133, L. 13 f. o.: „kuns“, læs „kun“.
- — L. 16 f. o.: „gaar“, læs „gaa“.
- 136, L. 4 f. n.: „Husly“, læs „Husly i“.
- 140, L. 16 f. o.: „en“, læs „end“; Klammerne bortfalde.
- — L. 19 f. n.: „død af“, læs „Død og“.
- 152, L. 5 f. n.: „har“, læs „hos“.
- 158, L. 4 f. n.: „Tysktalen i“, læs „Tysktalende“.
- 164, L. 1 f. o.: „den“, læs „dem“.
- 173, L. 4 f. o.: „koinoma“, læs koinonia“.
- — L. 13 f. n. udgaar Kommaet efter „Helligaand“.
- 181 L. 7 f. o.: „73“, læs „74“.
- 186, L. 10 f. n.: „Under senere“, læs „Senere, under“.
- — L. 12 f. n. sættes Punktum efter „Betragtning“.
- 197, L. 8 f. o. tilføjes efter „Stykker“ følgende Note: „Siden dette skreves, er udkommet ikke blot, som før omtalt, „Prædikener i Frederiks-Kirken“, men ogsaa „Prædikener i Vartou fra 1861—72 af N. F. S. Grundtvig“.
- 197, L. 18 og 19 f. n. skal der staa „indskjærper“ istedenfor „skjærper“ og efter „iblinde“ sættes „maa“.
- 199, L. 10 og 9 f. n. skal der staa „paa det at bede i Jesu Navn og paa, at det“ o. s. v.
- 202, L. 16 f. o.: „i Pagtens“, læs „Pagteus“.
- 206, L. 16 f. n.: Anførselstegnet udgaar.
- 211, L. 8 f. n.: „minde vi om“, læs „mindes vi om at“.
- 225, L. 18 f. o.: „overværer“, læs „overvejer“.
- 230, L. 6 f. n.: „Mand“, læs „Mund“.

- Side 231, L. 1 f. o.: „alt“ bortfalder.
- 238, L. 9 f. o.: „han“, læs „hun“.
- — L. 15 f. o.: „Byrd“ spærres.
- 239, L. 20 f. o.: „nok gjøre“, læs „nok kunne gjøre“.
- 241, L. 4 f. n.: „Malerkongens“, læs „Malerhougens“.
- 251, L. 5 f. n.: „ÖVOUA“, læs „ONOMA“.
- 252, L. 20 og 7 f. n.: „EV“, læs „EN“.
- — L. 15 f. n.: „hertil“, læs „hen til“.
- 276, L. 1 f. n. skal staa: Kand. theol. Carl Grove blev hans Eftermand paa Skolen.
- 278, L. 2 f. o.: „Fordærvlighed“, læs „Fordærvligheden“.
- 290, L. 1 f. o.: „at han havde“, læs „at han ikke havde“.
- — L. 8 f. o.: Anførselstegnet udgaar, men sættes ved Afsatsens Slutning.
- 311, L. 7 f. n.: „Sejeren“, læs „Sejren“.
- 312, L. 3 f. o.: „som vore Modst.“, læs „som til vore Modst.“. Derhos Anførselstegn efter „Modstandere“.
- 321 i Noten: „menes“, læs „mener“.
- 335, L. 14 f. o.: „understøtte“, læs „underskatte“.
- 343 i Noten: „Wilhod“, læs „Wilnad“.
- 345, L. 11 f. n.: „Lejre“, læs „Sejre“.
- 375, L. 6 f. n.: „Frænder“, læs „Fiender“.
- 379, L. 9 f. o.: „saa“, læs „maa“.
- — L. 4 f. n.: „navnlig“, læs „nemlig“.
- 381, L. 8 f. n.: Anførselstegnet udgaar efter „Oplysning“.
- 393, 1ste Note: Anførselstegnet efter „Samtiden“ flyttes til efter „adresseret“.
- 410, L. 17 f. o.: „Luise“, læs „Lovise“.
- — L. 20 f. o.: Komma efter „Dragt“.
- 432, L. 5 f. n.: „Herom véd til“, læs „Herom véd jeg“.
- 433, L. 1 f. o.: „Børnedagene“, læs „Barnedagene“.
- 434, L. 5 f. n.: Komma efter „Livskilden“.
- 454, L. 2 f. n.: „Saalidet“, læs „Saa lidt“.
- 458, L. 2 f. n.: „døde“, læs „dødt“.
- 462, L. 21 f. o.: „noget Lighed“, læs „nogen Lighed“.
- 475, L. 8 f. n.: Punktum efter „beroliget“.
- — L. 10 og 9 f. n.: „gjennem Ord og Blik“ udgaar.
- 476, L. 6 og 7 f. o.: „ude i Gaarden nordenfor Stuebygningen“, læs „udenfor Stuebygningen“.
- 479, L. 14 f. o.: „Gothenborg“, læs „Gottenborg“.
- 483, L. 2 f. o.: „Budstikke“, læs „Budstikker“.
- 487, L. 13 f. o.: „døber“, læs „døbes“.

- Side 488, 9 f. n.: „Adison?“ læs „Addison“.
- 489, 19 f. o.: „Konkordia-“ læs „Konkordie-“.
- — 12 f. n.: „for kjære“, læs „for, kjære“.
- 490, 6 f. o.: „I“, læs „i“.
- — 20 f. o.: Komma efter: „høre paa“.
- 495, 14 f. n.: Efter „forbittrede paa Grundtvig“ tilføjes: „Jeg for min Del tvivler paa, at gamle Muus egentlig var „forbittret“ paa Grundtvig og tror, at her er en Forveksling fra den danske Fortællers Side eller at han er slaaet sammen med en anden Papist“.
- 501, L. 4 f. o.: Efter „Dagbog“ tilføjes: „naar et enkelt Stykke af Dagbogen undtages“.
- 502, L. 18 f. o.: Bindestregerne i Verslinien udgaar.
- 509, L. 5 f. o.: „Rigsraads-Kammer“, læs „Rigmands-Kammer“.
- 542, L. 2 f. n.: Komma efter „os“ og „vi“.
- 545, L. 23 f. o.: „Gavn“, læs „Garn“.
- — L. 12 f. n.: Efter „giver“ tilføjes „det“.
- 569, L. 17 f. o.: „paatvang“, læs „paatog“.
- 579, L. 19 f. n.: Efter „Raadighed“ tilføjes: „efter at have beredt den det bedste han kan“.
- 587, L. 7 f. o.: „men“, læs „medens“.
- 600, L. 12 f. o.: efter „blevet saa“, tilføjes: „lille og modfaldent“.
- 605, L. 23 f. o.: Kolon istedenfor „i“.
- 607, L. 4 f. n.: „Som“, læs „som“.
- 608, L. 1 f. n.: „Komtessen“, læs „Kontesse“.
- 612, L. 15 f. n.: „spare“, læs „spore“.
- 621, L. 15 f. n.: Komma udgaar efter „han“.
- 624, L. 10 f. o.: „Kolurs“, læs „Koluri“.
- — L. 16 f. o.: „Mioulus“, læs „Miaulus“.
- 626, L. 6 f. n.: „Gjængse“, læs „Det Gjængse“.
- 628, L. 9 f. o.: „Død“, læs „Dyd“.
- 632, L. 9 f. o.: „Spaadommes-“ læs „Spaadoms-“.
- 636, L. 14 f. n.: „ellers kuus“, læs „ellers kun“.
- — L. 9 f. n.: „som“ bortfalder.
- 639, L. 9 f. o.: „om“, læs „som“.
- 673, L. 17 f. n.: Kommaet efter „Meningen“ udgaar.
- 685, L. 18 f. n.: „nemlig“, læs „mulig“.
- 686, L. 2 f. o.: „for Livsvækkelsen“, læs „af Livsvækkelsen“.
- 688, L. 11 f. n.: Kolon efter „Oplysning“ udgaar.
- 690, L. 13 f. n.: „OFEILETO“, læs „OFEILETE“.

- Side 691, L. 2 f. n.: „sanctom“, læs „sanctam“; „catholicom“, læs „catholicam“.
- — L. 1 f. n.: „sanitorum“, læs „sanctorum“.
- 696, L. 7 f. o.: „Sandhed“, læs „Sandheds“.
- 699, L. 12 f. o.: „Fiender“, læs „Fiende“.
- 701, L. 17 f. o.: „han“, læs „man“.
- 705, L. 8 f. n.: „ogsaa“, læs „og saa“.
- — L. 2 f. n.: Efter „rigtignok“ tilføjes Komma.
- 712, L. 3 f. n.: Efter „Helliggjørelse“ udgaar Komma. „i“, læs Semikolon.
- 719, L. 15 f. o.: „et“ og „()“ udgaar.
- — L. 4 f. n.: „Oplysninger“, læs „Oplysningen“.
- 726, L. 19 f. o.: Efter „Højskole-Elever“ tilføjes „møde frem“.
- 741, L. 14 f. o.: Efter „at“, tilføjes „den“.
- 742, L. 11 f. o.: „Saa“, læs „Paa“.
- 745, L. 12 f. n.: „Basse“, læs „Bassø“.
- 746, L. 18 f. n.: „Sangværket“, læs „Psalm-Værket“.
- 749, L. 4 f. o.: Efter „Et andet Aar“ skal staa mellem to Komma'er: „et af Sekstierne“.
- 749, L. 15 f. n.: „mer“, læs „mest“.
- 750, L. 13 f. n.: Efter „stille“ tilføjes „en“.
- 756 til Note 2 tilføjes „er uberettiget“.
- — L. 7 f. n.: Komma efter „ved“ udgaar.
- 760, L. 4 f. o.: Komma efter „han“ udgaar.
- 763, L. 9 f. o.: „bliver“, læs „blev“.
- 769, L. 14 f. o.: „mindskede“, læs „formindskede“.
- — L. 1 f. n.: „elsker“, læs „elskes“.
- 775, L. 9 f. o.: „Herren“, læs „Herrens“.
- 776, L. 20 f. n.: „da“ udgaar.
- 779, L. 11 f. n.: „Oldinge-Skald“, læs „Olding-Skjald“.
- — L. 4 f. n.: Efter „nordiske“ tilføjes Komma.
- 781, L. 9 f. n.: Efter „jaar“, tilføjes: „(Vaaren 1881)“.
- 784, L. 18 f. n.: Efter „fiskes“ tilføjes „med Snøre, som Hostrup siger“.
- 788, L. 9 f. n.: „efterlignede“, læs „efterligne“.
- — Efter Meddelelsen af Gr.s Prædiken tilføjes: „Denne Søndag, eller i alle Fald en af de sidste Søndage, Grundtvig oplevede, havde han til Gjæst den norske Præst Dietrieckson, der maatte søge Afsked fra Præste-Embedet, fordi han ikke troede at kunne fravige, i noget Tilfælde, den Tilspørgsels-Form i den 3die Artikel, som han ansaa for den rette. „Ja, I har det ikke godt deroppe“, sagde

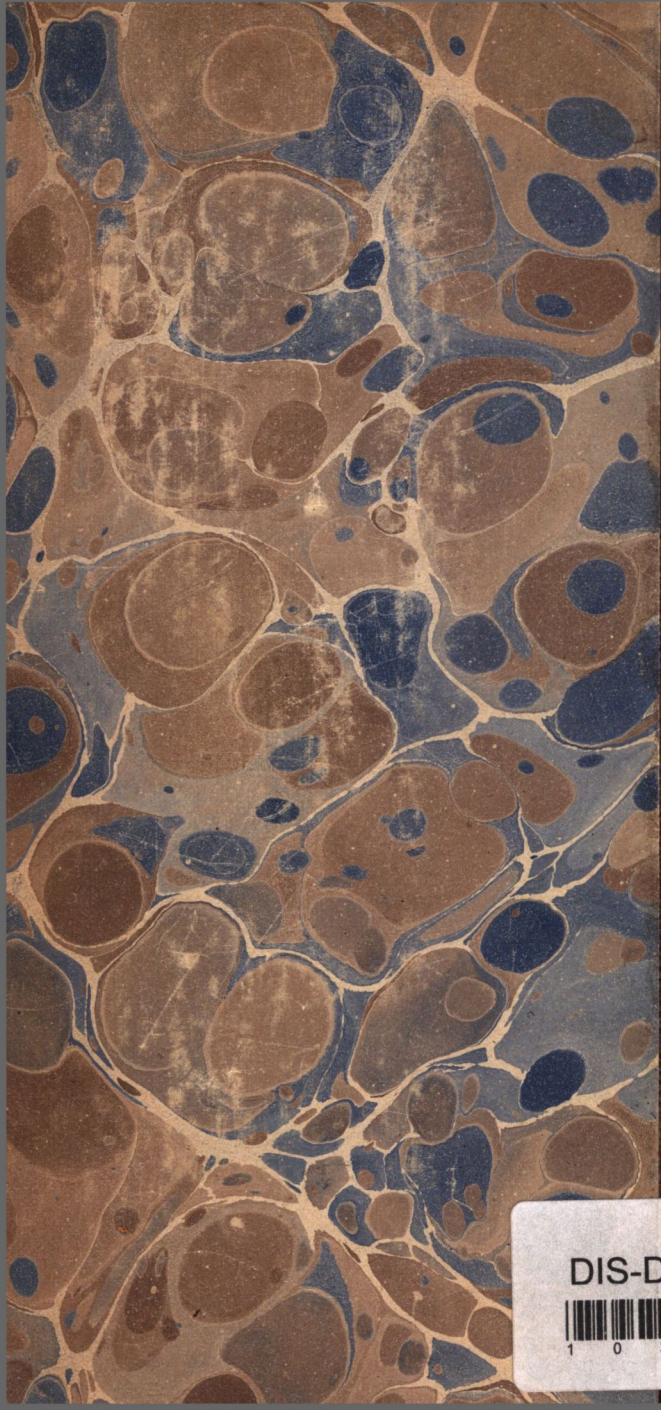
Grundtvig, „men, vær trøstig, Vort skal nok sejre!“ Saa omtalte han videre, hvordan de havde haft det før i Tiden ogsaa nede i Danmark og fortalte ved den Lejlighed, hvordan man engang skyede Alt, hvad der kom fra ham, saa Biskop Mynster i sit Psalmebogs-Tillæg ikke optog mere en eneste af hans Psalmer („Søndag Morgen fra de Døde“), og han føjede ogsaa nu til med et Smil: og den gik endda paa Melodien: „Herre, jeg har handlet ilde!“ Grundtvig var meget rask. Han tog Fru Dietrieckson tilbords og skjænkede for hende, idet han spurgte, om hun vilde have Portvin, Rødvin eller Madera. Men det mærkeligste fra det Besøg er, hvad vel, efter sit Indhold, ikke er os noget Nyt, men det blev sagt saa krydret at Ordene aldrig glemmes: „Præsterne — sagde Grundtvig — de tænker nok, de være fri for at præke i den anden Verden, men deri tænker de fejl.“

- Side 791, L. 15 f. n.: Vølvspaa“, læs „Vølvspaa“,
 — 796, L. 18 f. o.: „kirkelige“, læs „kirke-politiske“.
 — 798, L. 12 f. o.: „og det var“, læs „og de var“.
 — — L. 6 f. n.: „fornøden“, læs „den fornødne“.
 — 799, L. 19 f. o.: „Anonciant“, læs „Ancient“.
 — 801, L. 1 f. o.: „siger“, læs „sige“.
 — 802 i Note 1: „Plougs historisk“, læs „Ploug historisk“.
 — 808, L. 16 f. n.: Efter „Sandheden højere end deres Ven-
 skab“ tilføjes som Note: „Fengers Tanker er her uden-
 tvivl ved gamle Dage og minder navnlig næsten ord-
 grant om en Brevveksling mellem Grundtvig og Fenger
 efter Grundtvigs Besøg ude i Fengers Præstegaard om
 Høsten 1828. Grundtvig finder sig da dreven til i Ven-
 lighed at sige Fenger rent ud i Brevet (F.s Pengevæsen
 stod ikke saa daarligt), „at jeg anser verdslige Sorger for
 Deres farligste Fristelse“ og minde ham om, „at Sorger
 for timelig Næring ligesaavel besværer Hjertet som Fraadseri
 og Drukkenskab, og er hos alvorlige Naturer langt andæ-
 ledes fristende.“ Fenger optog Paamindelsen med Ydmyghed
 og Taksigelse. I det følgende Brev siger Grundtvig:
 . . . „Det er pur Egenkærlighed, som driver os til heller
 at sætte Vennen end hans Ven-skab for os paa Spil“.
 („Peter Andreas Fenger, en Levnedstegning af Fred.
 Barfod“. S. 134—143.) — I senere Aar gav Grundtvig
 sig, efter alle Mærker, aldrig paa den Maade af med sine
 Venners dagligdagse Forhold, ja det var ikke saa meget

længe efter Brevvekslingen med Fenger, at han indleder et Ord til Busck om samme Fristelse med de Ord: „Uagtet jeg har gjort mig til Regel aldrig at blande mig ind i mine Venners Penge-Sager“ . . . Det opklaredes imidlertid snart, at hvad der satte Grundtvig i Skræk for, at Busck skulde være angrebet af Gjerrighed, beroede paa en Misforstaaelse. Men befattede nu Grundtvig sig senere paa den Maade ikke med sine Venners Hverdags-Forhold, saa fik de naturligvis sin Paamindelse lejlighedsvis, naar det gjaldt Herrens og hans Menigheds Sag, skjøndt han ogsaa var bange for at gjøre Indgreb i Udviklingen hos dem, som vi f. Eks. ser i et af de forlængst berørte Breve til Prof. Sibberen i Slutningen af Trediverne. Og en saadan Paamindelse fik da ogsaa P. A. Fenger i 1843 i Psalmebogs-Sagen. Da nemlig Fenger med Flere havde faaet „Prøve-Heftet“ til Gjennemsyn, og, efter Grundtvigs Opfordring, skulde gjøre sine Bemærkninger derved, og saa var gjort, — da skriver Grundtvig til Fenger [P. A. Fenger, S. 201]: „De foretrækker de gudelige Forsamlingers kirkelige Sang og Udsigter for min; De vil blive ved det Gamle i sin halv lutherske, halvt pietistiske Skikkelse, men jeg vil fremad til det Nye, som stræber at naa det Ældste i sin apostoliske Skikkelse“. Det var vel Fenger „haardt at døje“, men han slutter sit Gjensvar med følgende Ord: . . . „Imidlertid, De faar mig ikke saa let til at løbe min Vej, om De ogsaa slaar mig noget haardt paa Hovedet; jeg kommer i al Fald igjen og kalder mig

Deres taknemmelig hengivne Discipel“.

DIS-Danmark

1 0 3 2 9 1

SLÆGTSFORSKERNES BIBLIOTEK